

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NY

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

H. F. RØRDAM og **T. S. RØRDAM.**

PRÆST.

DR. PHIL.

TREDIE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOCTRYKKERI.

1864—66.

I n d h o l d.

	Side.
Bidrag til M. Hans Tavsens Levnet, af <i>H. F. Rørdam</i>	1. 292.
Nogle Bemærkninger om Roskilde Domkirkes Alder og Stil, af Prof. <i>N. Høyen</i> . II.	47.
Utrykte Pavebreve angaaende danske Kirkeforhold, ved Dr. <i>L. N. Helveg</i>	73. 368. 789.
Om de tyske Menigheder i Danmark i 17de Aarhundrede, navnlig i Christian IV's og Frederik III's Tid, af <i>H. F. Rørdam</i> . . .	134.
Efterretninger om Sværmeren Jesper Baltzarsen Kōnechen, ved <i>Samme</i>	225.
Biskop Lage Urnes Synodalstatuter fra Aaret 1517, ved <i>Samme</i> . .	262.
Et nyt Bidrag til Oplysning om Dr. Johan Bugenhagens Virksomhed i Danmark, ved <i>Samme</i>	465.
M. Morten Pedersens historiske Kalenderantegnelser, ved <i>Samme</i> .	483.
Claus Berg og hans Altertavle, af Prof. <i>N. Høyen</i>	506.
Kirkelige Forhold og Personligheder i Kong Frederik II's Tid, ved <i>H. F. Rørdam</i>	534.
I. M. Iver Bertelsens Levnet	535.
II. Nogle Breve til Fru Birgitte Gøye 1563—73	567.
III. Videnskabernes trange Vej eller en Kapellans Levnetløb.	582.
IV. M. Jakob Nielsen eller om Sognebaandets Opretholdelse.	591.
V. Hr. Jakob Andersen i Jørlunde og hans »Trylleri»	604.
VI. Hr. Jens Nielsen i Hundseby og hans »ukristelige Handel».	608.
VII. Præste Borgeres Oprør mod deres Præst 1581	615.
Bidrag til Norges Kirkehistorie i 16de og 17de Aarhundrede, ved <i>Samme</i>	624.
En Skildring af Biskop Jesper Brochmand som theologisk og asketisk Skribent, af Dr. <i>E. F. Koch</i>	667.
Herredskirker i Danmark, af Cand. mag. <i>O. Nielsen</i>	829.
 Smaastykker:	
I. To Bemærkninger i Anledning af Prof. F. Hammerichs nyeste Skrift: En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden, af Prof. Dr. <i>C. Paludan-Müller</i>	425.

	Side.
II. Levninger af danske Håndskrifter fra Middelalderen, meddelte af Cand. mag. <i>O. Nielsen</i>	435.
III. Herløv Kirke, af Dr. <i>J. G. Burman-Becker</i>	448.
IV. To mærkelige Universitetsbetænkninger, meddelte af <i>H. F. Rørdam</i>	450.
V. Nogle Optegnelser af Danevirkevisens Forfatter, Hr. Lauritz Olufson Kok, medd. af <i>Samme</i>	455.
VI. Biskop C. Worms Betænkning om Opførelse af en Passionskoncert, medd. af <i>Samme</i>	458.
VII. Om Dr. Morten Børups Levnet, af <i>Samme</i>	460.
VIII. Forslag til Oprettelse af et Stifts-Archiv i Roskilde, medd. af Stiftsprovst, Licentiat <i>C. Rothe</i>	462.
IX. Om Morten Børups Navn, af Bibliothekar, Justitsraad <i>Chr. Bruun</i>	839.
X. Endnu et Par Aktstykker til Hans Tavsens Historie, ved <i>H. F. Rørdam</i>	840.
XI. Fra Pietismens og Kirkeinspektionskollegiets Tid, ved <i>Samme</i>	842.
Rettelser og Tillæg	846.
Navne- og Sagregister	847.

Bidrag

til

M. Hans Tavsens Levnet.

Af

Holger Fr. Rørdam.

Det vil være idetmindste endel af disse Samlingers Læsere bekendt, at afdøde Registrator H. Knudsen i Annal. for nord. Oldkynd. og Hist., 1847, har leveret nogle kritiske Undersøgelser til Hans Tavsens Historie og da navnlig med Hensyn til hans reformatoriske Virksomhed i Viborg. Ved disse Undersøgelser blev ikke faa tidligere Vildfarelser berigtigede, og Opmærksomhed henleledes paa, hvad man senere end mere har faaet Øjnene op for, at Efterretningerne om Reformationen hos Münter og mange ældre Forfattere maa benyttes med megen Varsomhed. Det maa beklages, at Knudsen, inden han skred til sit Arbejde, ikke tilstrækkelig havde gjort sig bekendt med de Samlinger til Hans Tavsens Historie, som findes i det kgl. Bibliothek, navnlig Nr. 1967. 4 i den Thottske Samling, der indeholder en ikke saa ganske ringe Mængde dels af originale Stykker dels af Afskrifter vedkommende Tavsens. Disse Stykker ere i det væsentlige samlede af Dr. Peder Terpager i Ribe og kom ved dennes Død 1738 i Hænderne paa Mag. Ludvig de Hemmer, der ved Hjælp af dem tænkte paa at give en Levnetsbeskrivelse af Hans Tavsens, et Forsæt i

hvis Udførelse han formodentlig forhindredes ved sin Ansættelse som Rektor i Aalborg 1742¹⁾).

Ved Hjælp af dette Forarbejde og egne Arkivundersøgelser er det lykkedes mig at tilvejebringe en ikke ganske lille Samling af hidtil ubenyttede Notitser og Aktstykker vedkommende H. Tavsens Liv, navnlig den sidste Del af samme, hans Virksomhed som Biskop i Ribe. Det vilde maaske have været det rigtigste ved Hjælp af disse Materialier at have forsøgt en samlet ny Fremstilling af Tavsens Levnet; men da min Fjernelse fra Hovedstaden idetmindste for Tiden gjør mig det vanskeligt at udføre dette paa den rette Maade, vil jeg inkrænke mig til at meddele Bemærkninger og Bidrag til Berigtigelse og Udfyldning af det hidtil bekendte.

1. Bemærkninger angaaende Tavsens Liv indtil 1529.

Medens det almindelig er saa, at berømte Mænd, der selv skildre deres eget Liv, med Forkjærlighed dvæle ved Barndoms- og Ungdomsaarene, og at Skildringen af den Tid, da det endnu kun svagt dæmrede, der skulde give deres Liv historisk Betydning, baade tiltrækker dem selv og som Følge deraf som oftest ogsaa Læseren mest, er Forholdet derimod gjerne et helt andet, naar det først blev Eftertidens Sag at samle Efterretninger om en Mand, for hvis Vugge det ikke blev sunget, hvad Dagen skulde bringe. Dette gjælder i fuldt Maal Hans Tavsens, thi Efterretningerne om hans Ungdomsliv ere meget usikre. Almindelig fortælles der jo, at da hans Forældre, der vare »ærlige Bønderfolk« i Birkende, fandt gode Evner og Lyst til Studeringer hos deres Søn, sendte de ham til Odense Skole, hvor han gjorde saa god Fremgang, at Lensmanden Knud Rud be-

¹⁾ Imidlertid omtaler baade Pontoppidan (1747) og Røn (1757) de Hemmers Samlinger (som dog ingen af dem kjendte mere end af Rygte) paa en Maade, som om en Levnetsbeskrivelse af Tavsens fra denne Mands Haand endnu var at vente. De Hemmer døde 1763.

troede ham sine Børn til Undervisning, indtil han 1515 blev optagen som Johannitermunk i Antvorskov Kloster. Herved er alt af Knudsen gjort den Bemærkning, at der synes at være nogen Urigtighed derved, eftersom man ikke finder nogen Knud Rud som Lensmand i Odense paa denne Tid. Muligvis lader Forholdet sig opklare ved følgende Optegnelse, som findes i de Hemmers Samling, uddraget af »et gammelt Fragmentum msc.«: »Hans Tavsens var født 1594. 1506 slog hans Fader ham ved Ploven, og derover løb han fra ham og til Odense Skole. 1507 kom han i Slagelse Skole«. Skjønt de Notitser, som ere uddragne af dette Fragm. msc., forøvrigt ikke bære Præg af nogen stor Paalidelighed, og om man end kunde fristes til at antage, at Efterretningen om, at Tavsens Fader slog ham ved Ploven, kunde være en Reminiscens fra Morten Borups Historie¹⁾, saa forekommer det mig dog, at Bemærkningen om, at Tavsens alt i sin Skolegangstid (Aarstallet er mulig ikke at stole paa) kom til Slagelse, bærer et Præg af indre Sandsynlighed, der gjør, at den fortjener Opmærksomhed. Havde Tavsen nemlig under hele sin Skolegang opholdt sig i Odense, og han ønskede at indtræde i S. Hans's Orden, havde det ligget nærmest for ham at indtræde i det S. Hanskloster, der var i Odense. Og kun ved at antage, at Tavsen har været i Slagelse, falder hans Forbindelse med Knud Rud naturlig, om end denne Forbindelse ikke har bestaaet i, at Tavsen har undervist Ruds Børn, hvilket ikke godt lader sig tænke, eftersom Knud Ruds ældste Søn først blev født i Aaret 1517²⁾. Knud Rud, Søn af Jørgen Rud til Vedby og Møgelkjær, ejede nemlig bl. a. Vedbygaard

1) Hvad Tavsens Fader angaar kan der forøvrigt mindes om Sagnet, at han var Smed og forstod at uddrage Myrejærn af Mosejorden, hvorfor han af Bønderne blev anset for en Troldmand og dræbt (Thiele, Danmarks Folkesagn. I, 331), — et Sagn, som alt Bircherød har kjendt (se Pontopp. Ann. III, 140).

2) Se Vedel Simonsen, Familie-Efterretn. om de danske Ruders Adelslægt. I, 78.

(Ruds-Vedby) et Par Mil nord for Slagelse, hvor han ogsaa almindeligst opholdt sig. 1517 blev han af Biskop Lage Urne forlenet med Bispestolens Ejendomme i Vensløv og Arreløsetorp i Flakkebjerg Herred, d. 21 Novbr. 1524 fik han Livsbrev som kgl. Lensmand til Sæbygaards Len; senere havde han andre kgl. Forleneringer, blev Ridder og Rigsraad og var i det hele en højt anset og mægtig Mand i sin Tid. Der fortælles i en gammel Slægtebog, at han var lærd og skulde have været Bisp, men han vilde ikke, og giftede sig istedenfor. Han døde 1554 paa Vedbygaard¹⁾. — Under en maaske mangeaarig Skolegang i Slagelse eller som Munk i det nærliggende Antvorskov kan Tavsen let paa en eller anden Maade være bleven bekendt med denne Mand og i ham have vundet en Beskytter, da han senere trængte dertil, saameget mere som Rud af en omtrent samtidig Forfatter, D. Erasmus Lætus, nævnes som en af Reformationens tidligste Forfremmere og Beskyttere blandt den danske Adel²⁾.

Angaaende Tavsens Studier og Ophold i Antvorskov har jeg intet sønderlig nyt at bemærke. Med Hensyn til Spørgsmaalet om, naar han kom til Vittenberg og hvorlænge han blev der, maa jeg dog i Anledning af Knudsens »smaalige Vejen af Tiden«, som N. M. Petersen ankede over³⁾, erklære mig enig med den sidste Forfatter i, at det er meget muligt, at Tavsen har opholdt sig nogen Tid i Vittenberg, inden han lod sig indskrive i Universitetets Album; slikt hørte til det ganske sædvanlige, og der vil saaledes neppe være noget ivejen for at holde sig til den Beretning, at Tavsen efter sin Tilbagekomst Skjærtorsdag eller Langfredag 1524 første Gang optraadte med en reformatorisk Prædiken i Antvorskov Klosterkirke.

¹⁾ Se Vedel Simonsens udførlige men lidet læselige Efterretninger om denne Mand, anf. Skr. I, 74—129. (Lensbrevet paa »Sæby og Sæby Len« findes i Langeb. Dipl. i Geh.-Ark.)

²⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 284.

³⁾ Bidrag til den danske Literaturs Hist. II, 183. Not. 3.

I Ludv. de Hemmers Samling findes et lille Hefte, bestaaende af 16 skrevne Kvartsider med Overskrift: »De M. Johanne Tausano. Oratio habita in schola Ripensi Anno 1590 sub præceptore nostro vigilantissimo M. Ivaro Ivari Hemmet.« Heftet er skrevet med en gammel Haand, som tilnød nok kan være fra Slutningen af 16de Aarh. Dette er, Tavsens Gravskrift fraregnet, det første Forsøg paa en udførligere Levnetsbeskrivelse af denne Mand¹⁾. Som det synes har Forf. dog ikke haft sønderlig anden Kilde, end hvad der endnu levede i Folks Erindring i Ribe, hvoraf da muligvis ogsaa et og andet kan have stammet fra Tavsens egen Fortælling. Da dette lille Skrift imidlertid først er forfattet henved 30 Aar efter Tavsens Død, og formodentlig af en Skolediscipel, kan der ikke tillægges det nogen stor Betydning, navnlig hvor det strider mod bedre afhjælede Efterretninger²⁾. Et og andet Træk deraf kunde dog maaske fortjene at opbevares. Saaledes hvad Forf. fortæller, at Tavsens ved sin Tilbagekomst fra Vittenberg blev modtagen »magna opinione magnaue pompa« i Antvorskov, og at han, da han prædikede Lutherdommen der, truedes med Fængsel, hvorfor han flygtede til en Ø, hvor han blev saalænge, til Sult og Nød atter drev ham tilbage til Klosteret, hvor han blev kastet i Fængsel, men at han, da Knud Rud³⁾ og Raadmand (Consul) Albert i Kjøbenhavn bad for

¹⁾ Joh. Møller har, som man ser af Cimbr. litt. II, 886—8, haft denne Levnetsbeskrivelse tillaans af Biskop Worm og har benyttet et og andet af den.

²⁾ Forf. lader saaledes Tavsens, efterat han har omtalt hans Overlegenhed over Kammeraterne i Odense Skole («toti ferme gregi scholastico Otthoniensi doctrina et eruditione antecellebat»), først drage til Vittenberg; formedelst hans Flid og Fremgang der sendte Prior Eskild i Antvorskov (at Tavsens tidligere var optaget i dette Kloster er ikke omtalt) ham til Kölln og Löwen. Derfra rejste han atter til Vittenberg (c. 1523) for at høre Luther. — I det ovenomtalte Fragm. msc. siges, at Tavsens 1520 drog til Kölln og Löwen og 1522 til Vittenberg.

³⁾ Allerede her findes den, som ovenfor er vist, urigtige Bemærkning, at Tavsens havde undervist Knud Ruds Børn i Odense.

ham, kom ud paa det Vilkaar, at han skulde forlade Sjælland, hvorpaa han drog til Viborg. — Om alt nu virkelig er gaaet til paa den Maade, her fortælles, er ikke godt at sige, jeg ved heller ikke, om der er nogen Ø i eg eller anden Sø i Nærheden af Antvorskov, som man kunde tænke paa, men egentlig indeholder Efterretningen intet urimeligt; den er ogsaa alt gaaet over i de almindelige Fremstillinger af Tavsens Levnet. Den Raadmand Albert, som omtales, maa være Albrecht van Goch, en navnlig i Christiern II's Tid formaaende og anset Borger i Kjøbenhavn, der 1517—19 omtales som Borgemester smsts. 1520 var han i Stokholm en af Underhandlerne fra dansk Side angaaende et vigtigt Handelsforbund mellem de tre nordiske Riger. 1523 modtog han af Christiern II Dalum Kloster i Pant for en Sum Penge, hvormed han havde forstrakt Kongen. Vanskeligheden ved at antage hans Intercession for Hans Tavsens 1524 skulde ligge i, at han var en af de Mænd, som 1523 fulgte Christiern II i Udlændigheden, men det lader sig bevise, at hans Fraværelse fra Fædrelandet ikke kan have varet stort længere end et Aarstid; efterat have udsonet sig med Frederik I blev han 1527 Tolder i Falsterbo og døde saavidt vides 1533. Hans Hustru Johanne var en gudsfrygtig Kvinde, hvem Christiern II efter sin Moders, Dronning Christines, Død skjænkede et Pergamentshaandskrift af gudeligt Indhold, som havde tilhørt Dronningen. Før sin Død gav hun (1550) 14 Boder, »som kaldes Sjæleboder«, paa Rosengaarden i Kjøbenhavn til fattige husarme Menneskers Ophold¹).

Hvad Prioren i Antvorskov, Mag. Eskild Thomesen, Medlem af Danmarks Riges Raad²), angaar, den Mand, af hvem Tavsens nærmest var afhængig under sine Stude-

¹) Om Alb. v. Goch og hans Hustru se Danske Mag. 3 R. III, 241—2 og de der anførte Kilder, samt Ekdahl, Christiern IIs Arkiv, S. 1329—30, og mit Skrift: Kbhvns Kirker og Klost. S. 265. 316.

²) Se Daugaard, De danske Klostre. S. 277—8. Terpager, Ripæ Cimbr. p. 411.

ringer og sit Ophold paa Antvorskov, da døde han 4. Avg. 1538 i sit 69de Aar, efterat have været Klosterets Prior i 33 Aar. Hans Ligsten, hvorpaa han fremstilles i sin gejstlige Dragt i fuld Legemsstørrelse, samt Afbildning af den smukke Kalk, han 1533 lod anskaffe til Klosterets Kirke, ere udgivne, den første efter S. Abildgaards Tegning, i den Samling »Mindesmærker fra Antvorskov Klosterkirke«, der udkom i Kbhvn 1859.

En vigtig Kilde til Kundskab om Tavsens Ophold i Viborg er et Brev af 1576 fra Kanniken Jens Bloch i Viborg til Biskop Peder Hegelund i Ribe. Dette Brev har Knudsen først udgivet, efter en temmelig maadelig Afskrift, i Ann. for n. Oldk. 1847, S. 95—99, og siden, efter en bedre Afskrift, i Kirkehist. Saml. I, 372—8. Skade, at han ikke har vidst, at Originalen findes i de Hemmers Samling, saa vilde han kunne have sparet sig selv og andre ikke ringe Møje med unyttige Conjecturer. Jeg skal her indskrænke mig til at angive de Punkter, hvori Aftrykket i Kirkehist. Saml. I kan rettes ved Jevnførelse med Originalen. Side 374. Lin. 5: domini, læs: tamen.

- - Not. 3: i Orig. staar som i Afskr. blot: templum.
- 376. Lin. 2: (sic) gaar ud.
- - Not. 1: i Orig. staar ogsaa: Boffue.
- - Not. 2: for claram har Orig.: elatam.
- - Not. 3: Orig. har: mussitaret.
- - Not. 4: Orig. har: potius.
- 377. Not. 2: Orig. har blot: Babylon illa.
- - Not. 3: Randbemærkningen, som Afskriverne ikke have kunnet læse, lyder i Orig.: et scholastici mutata priore forma Psalmos Danicos a Tausano aliisque compositos concinere cæperunt.
- - Not. 6: Orig. har: paratis.

Om Tavsens Virksomhed i Viborg berettes i den ovennævnte Skoletale kun, at han ogsaa her prædikede Reformationen, og at Bispen, da han erfarede det, udsendte sine

Drabanter (aulicos) for at gribe ham (i Kirken, hvor han prædikede), »itaque ex suggesto scala exceptus descendit (Tausanus) a parte adversa; aulici vero cum suo manipulo et exercitu vim parassent, cives consurgunt temploque se effundunt, fit motus et dilabuntur aulici in vicinum Episcopi palatium. Solæ reliquuntur in templo mulierculæ et turba imbecillis, nisi qui clam aliquid armorum sub vestibus habebant; redeunt postea auditores jubentque Tausanum concionem exordiri, auditur autem tanto attentius, quanto majori cum periculo circumstant armati et frementes«. Derefter, siger Forf., drog Tavsens til Kjøbenhavn. Han ved altsaa intet om T.s Fængsling i Viborg og Begivenhederne, der høre derhen.

Med Hensyn til Tavsens øvrige Virksomhed i Viborg henvises forresten til Knudsens udførlige og nøjagtige Undersøgelse; her skal endnu kun anføres en lille Notits, der giver Oplysning om Tidsgrænsen for hans Ophold i denne By. Den 22de Februar 1529 blev han af Kongen forlenet med en Kirkelade, der stod paa S. Nicolai Kirkegaard i Viborg: paa denne Tid synes han altsaa endnu ikke at have tænkt paa at forlade Byen; men d. 11te September 1529 forlenedes en anden Mand (ved Navn Christen Puszel) med den samme Kirkelade¹⁾. Ved dette Tidspunkt maa Tavsens altsaa alt for nogen Tid siden have forladt Viborg, og være draget til Kjøbenhavn. Om hans Virksomhed i denne Stad henvises til mit Skrift, Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen, navnlig S. 247—55. Kun et enkelt Punkt, som der ikke var Lejlighed til at gaa nærmere ind paa dèr, skal jeg forsøge her at oplyse.

2. Har Tavsens nogensinde hyldet Zwinglis Nadverlære?

Det er en gammel Antagelse, at Tavsens, idetmindste paa et vist Punkt af sit Liv, har hyldet Zwinglis Nadverlære, der nægter Kristi Legemes og Blods virkelige Nær-

¹⁾ Efter Frederik I.s Registrant. Afskr. i Langeb. Dipl.

værelse i det indviede Brød og Vin, som nydes ved den h. Nadvere, og at han offentlig har vedkjendt sig dette paa Herredagen, som holdtes i Kjøbenhavn i Juli 1533, samt at han navnlig paa Grund af denne Bekjendelse blev dømt til at forlade Sjællands og Skaane Stifter og til at afholde sig fra alle præstelige Forretninger. Saaledes siger H. P. Resen i sit Skrift, *Lutherus triumphans*, Hafniæ 1617, Bl. K. 6: »Tausanus autem, quem ex ipsius libro danico probarat idem Paulus (Eliæ) cum Zwinglianis facere et negare præsentiam veri corporis Christi in sacramento cœnæ domini, ut condemnatus propterea excedere jussus est.« Som Bevis paa den danske Kirkes Iver for den rene Lære siger Lintrup i sit Skrift: *Vindiciæ hist.-theol. pro Dania orthodoxa*, p. 81: »Possem referre, quemadmodum jam ante Reformationem consummatam Melchiorum Pellionem, quod concionaretur, in Sacramento Cœnæ esse nuda signa, ejecerit Fridericus I, quemadmodum M. Johannes Tausanus, utut strenuus alias Orthodoxiæ Lutheranæ inter Danos præco et propagator, ob negatam forte per imprudentiam Christi in Sacra Cœna præsentiam damnatus, non prius in gratiam, quam ad aliam mentem, redire potuerit.«

Denne Antagelse om, at Tavsens, idetmindste for en Tid, har været ude af den lutherske Retroenheds Spor, er ogsaa delt af mange andre Forfattere; den støtter sig fornemmelig til den over Tavsens 1533 fældede Dom, saaledes som denne læses hos Hvitfeldt (*Kvartudg. Chr. III's Hist. Bij-iiij., Folioudg. S. 1400*) samt i latinsk Overs. hos N. Crag (*Hist. Christ. III, p. 18*), hvor det nemlig hedder: »Da bekjendte og tilstod Mester Hans, ikke at være det sande og værdige Guds Legeme under Brøds og Vins Lignelse, som en kristelig Præst konsekreerer og vier udi Messeembede, og sættes efter den kristelige Romerkirkes Vedtægt og Skikkelse baade udi Monstrans og Pixis.« Uagtet nu dette Sted synes at være temmelig klart, og man desuden har ment at finde Spor af Calvinisme hos Tavsens i

den Skjærtorsdagsprædiken, som læses i hans Postil¹⁾, har dette dog ikke kunnet overbevise alle om hans Afvigelse fra den rene lutherske Lære; tvertimod ere adskillige Granskere komne til et andet Resultat. Jeg skal i den Henseende meddele et Brev fra Prof. Marcus Wøldike, en af de grundigste Kjendere af Tavsens Skrifter, der ikke alene har udgivet nogle »Betragtninger over den Danske Oversættelse, som Mag. Hans Taussen har gjort over de fem Mosis Bøger«²⁾, men ogsaa — om jeg husker ret, med egen Haand — har taget Afskrifter af næsten alle Tavsens Skrifter, i den Hensigt at levere en ny Udgave af dem³⁾. Brevet lyder saaledes:

»Ædle og Høylærde
Høystærede hulde Ven!

Efter Aftale at jeg skulle communicere hulde Ven, om jeg ved at samle sal. Mag. Hans Taussens Skrifter observerede noget til hans Forsvar, imod den ugrundede imputationem Calvinismi, med hvilken somme sværter hans Hukommelse, har jeg denne sinde efterfølgende gandske decisive Anmerkninger at meddele.

1. I Lutheri Svar paa Kayserens mandat a. 1531. samme Aar oversat af M. Hans Taussen, staar saaledis: *Jeg vil det nu lade være vel sagt, at de (scilic. Pontificii) i dette Mandat fordømmer dem, som gjøre ikke uden idel Brød og Viin af dette Sacrament. Thi det veed al Verden nu vel, at vi ikke lære saadant, men have figtet derimod paa det allerhøieste.* Scriptum, in quo ita loquitur Lutherus de suo bello adversus Zwinglium, vertens in linguam vernaculam Regiqve dedicans Taussanus, non potest non sensisse ea de re cum Luthero.

¹⁾ Se Pontopp. Ann. III, 148.

²⁾ Trykte i Kbhvske Vid. Selsk. Skr. I, 1—24.

³⁾ Disse Afskrifter findes endnu i den Thottske Saml. paa det kgl. Bibl. Wøldikes Hensigt med dem omtales i Pontopp., Ann. III, 147—8.

2. Ipse Taussanus in: Skrivelse til alle Sogneprester og Provster i Riber-Stift, qvam epistolam pastoraalem scripsit jam Episcopus Ripensis: *Da haver den gamle Slange dog ikke forsømt sig, at gjøre den Herre Christo og den hellige Kirke adskillig Hinder og Giensigelse, med Giendøbere og Sacramentskiendere.* Ipse titulus Sacramentskiendere ostendit nostrum non fuisse Sacramentarium, cujusmodi homines cum Anabaptistis jungit, ut foetis antiqvi serpentis hostesqve Christi et Ecclesiæ.

3. Ejusdem Bønner til hver Søndag og Helligdag, *Die viridium — — red din Søn haver os bereed denne salige Nadvere, udi hvilken vi sandelig æde hans Legeme og drikke hans Blod.* Ergo credit veram manducationem et bibitionem,

stedse forblivende

Høystærede hulde Vens

Kbh'n d. 26 Febr.

pligtskyldigste Thiener

a. 1742.

Marcus Wøldike.«

Udskrift:

A Monsieur

Monsr Louis de Hemmer

Maitre aux arts liberaux.

Paa samme Maade har Povl Røn i sin Levnetsbeskrivelse af H. Tavsen med Held søgt at vise, hvorlidet de fra Tavsens Skjærtorsdagsprædiken hentede Beskyldninger mod ham for Calvinisme have at betyde ¹⁾).

Men endnu stod jo dog de ovenanførte Ord af Dommen over Tavsen, der jo siges at indeholde hans egen Bekjendelse, uforklarede. Antagelsen af disse Ords Paalidelighed maatte dog rokkes noget derved, at Lektor Povl Eliesen, Tavsens svorne Fjende og Aktor imod ham under den Retssag, som endte med ovenomtalte Dom, i den skibbyske Krønike udtaler sig paa en Maade, som om Tavsen, langt fra at aflægge en saadan Bekjendelse om sin Afgivelse fra

¹⁾ Sciagraphia Lutheri Danici. Hafn. 1757. S. 124—6.

den romersk-katholske Nadverlære, som Dommen antyder, tvertimod ved at nægte alt har søgt at undgaa Anklage for Kjættereri ¹⁾. Det maatte under disse Forhold vække nogen Opmærksomhed, da Dr. Fr. Hammerich, i sin Anmeldelse af Dr. C. Paludan-Müllers Skrift: Grevens Fejde (Nordisk Univ.-Tidskr. I, 1 H., S. 151), gjorde opmærksom paa, at i et Aftryk af Dommen, som findes i Supplem. til Oversættelsen af Christian den Tredies Historie, S. 18—20, mangler det ovenfor i Citatet af Dommen udhævede »ikke«, saa der altsaa staar: Da bekendte og tilstod Mester Hans, at være sandelig det værdige Guds Legeme under Brøds og Vins Lignelse osv. Meningen vilde altsaa blive den modsatte, og Dr. Hammerich, som ikke lægger nogen Vægt paa de Ord, hvormed det ovenfor meddelte Citat af Dommen slutter (»Guds Legeme . . . sættes efter den kristelige Romerkirkes Vedtægt og Skikkelse baade udi Monstrans og Pixis«), kommer da til følgende Resultat: »Denne Beretning har ganske den indre Sandsynlighed for sig. Tavsen har følgelig sagt, hvad en Lutheraner med frelst Samvittighed kunde sige, at Sakramentet, ogsaa efter den romersk-katholske Skik, var et virkeligt Sakrament.«

Herimod har Dr. C. Paludan-Müller nedlagt bestemt Indsigelse i Hist. Tidsskr. 3 R., I, 50—52, idet han ikke blot forkaster det Aftryk af Dommen, som Hammerich havde gjort opmærksom paa, som en usel Kopi, men ogsaa af indre Grunde søger at vise, at Dommen maa have lydt, som den findes hos Hvitfeldt, og at altsaa P. Eliesen ligefrem har løjet Tavsen paa. — Det er nærmest disse Ytringer, som have foranlediget denne lille Undersøgelse.

Hvad nu først Spørgsmaalet angaar, om den Form, hvori Dommen over Tavsen findes hos Hvitfeldt, er den rette eller ikke, da maa jeg gjøre opmærksom paa, at det ikke er blot i en maadelig Kopi, Dommen foreligger uden det afgjørende »ikke«, men ogsaa i en uforkastelig Afskrift,

1) Ser. Rer. Dan. II, 593.

som hidtil ikke har været paaagtet, nemlig i Arne Magnussens Afskrift efter et Haandskrift i det gamle Universitetsbibliothek, som brændte 1728. For Kjendere behøver jeg neppe at bemærke, at Arne Magnussens Afskrifter ere saa nøjagtige, at de i de fleste Tilfælde kunne træde istedenfor vedkommende Original.

Forat ogsaa den, som ikke har Adgang til Kildeskrifterne, maa kunne danne sig en Mening om Sagen, vil jeg meddele et nøjagtigt Aftryk af Dommen, saaledes som den er opbevaret i A. Magnussens Afskrift (Msc. Bartholin. Tom. III. (D.) Fol. 529—32) med Afvigelserne hos Hvitfeldt (Kvartudg.) under Texten. Blotte Afvigelser i Retskrivningen ere ikke anmærkede, da Hvitfeldt ved Gjengivelsen af Dokumenter ikke fulgte deres men sin Tids Retskrivning.

Ex eodem manuscripto ¹⁾ (∴ *Ex msc. chartaceo, capsula Cyprian. ord. 4. in 4to*).

Condemnatio M. Johannis Tausani.

Wy efftther schreffvene Thygge Krabbe, Danemarkis riigis marsk, Prætbørnn Puttbusk, Hans Bylde, Peder Lycke, Oluf Rossenkrantz, Otthe Krompenn, Johann Oxe, Johann Wrne, Anders Bylde, Niels Lunge, Holgerd Wlfstander, Thrud Wlfstander, Knud Bylde, Claus Potbusk, Claus Bylde, riddere, Niels Brock och Knud Gyldennstjerne, Danmarkis rigis raadtt, offververendis borgermesther oc raadtt y Kiøbennhaffnn medtt nogle borgere aff roer maall ²⁾ ther same stedtz, thesligestt borgeremester och nogle raadmend aff Mallmø ³⁾, gjør alle witterlig och bekynndis ⁴⁾ medtt thette wortt obnne breff, atth i dag her paa raadhussitt werdige fæder med Gudtt Danemarckis biscoper och prælatther for-

¹⁾ D. e. det, hvori den fortræffelige Afskrift af Lage Urnes Testament fandtes, som af Kall Rasmussen er meddelt i D. Mag. 3 R., III, 213 ff.

²⁾ Hvitfeldt: aff huert Roersmaal. ³⁾ Hv. tilføjer: etc. ⁴⁾ Hv.: kiendis.

samle wor, och i rætthe haffde kallede mesther Hans Thausøn prædicantt, for enn skendtzbog ¹⁾, hand nogenn ²⁾ aar sidenn ³⁾ forlædenne wdskreff och præntthe lodtt, y hvilken hand ther ⁴⁾ skelder och kaller thennom tyranner, bedrægere och hornackede oc forblyndede knobbe, som ingenn mandtt entthenn med ordth eller gierninger nythige wor, med mange andre honnlige och skendtzordtt, the aff samme bog opregnede, som tha thillstede wor. Sambeledis beklagede werdige fader, her Joachim Rønnow wduoldt biscop till Roskilldt, att samme mesther Hans Thausøn med siine angher haffde siig befatthede medtt alle kyrcker y Kiøbbenhaffnn, besønderligen Sancti Nicolai kircke, och ther offver skulle mesther Hans Thausøn paa cappittels hussitt y nogle af Dannemarckis rigis raadtz nerverelsse thallit for^{ne} her Joachym Rønnow under øgenne medtt nogle haanlige och hoffmodige ordtt. Item waar och nogle ordtt obenbare rørdtt for oss, som mesther Hans Thausøn skulde haffve skreffvit och sagdt thett høffverdige altheris sacramentt for neer, som med thuene hans bøger tha for oss ⁵⁾ bewisthe ⁶⁾, och hand siig ther for ⁷⁾ aarsagede y saa maade, end dog hand ⁸⁾ enn aff samme bøger, effther hvilken thenn anden skreffvenn wor, sielfffer ⁹⁾ medtt synn ¹⁰⁾ egenn hand corri-geret, wdi skreffvit och offverseet haffde, atth thett wor aff ¹¹⁾ een skriffvers forsømmelsse, om ther wor nogitt wdi for-sætth, thett ¹²⁾ høffverdige sacramentth paa rørdte; men tha bekynnde och tillstodtt mesther Hans, atth ¹³⁾ wære sandellig thett ¹⁴⁾ werdige Gudtts legome wnder brødtz och wynns lignelsse, som enn christellig præsth consecrerede oc wigdis y ¹⁵⁾ mæsssoembede, och sætthis eptther thenn christellige Romere kirckis wedtackt och skickelsse bode

1) Hv.: Skandbog. 2) Hv.: nogle. 3) Dette Ord mangler hos Hv.
 4) D. O. mangler hos Hv. 5) »for oss» mangler hos Hv. 6) Hv.:
 bevistes. 7) Hv. tilføjer: da. 8) Hv.: at. 9) Hv.: hand selff.
 10) Hv.: hans. 11) Hv.: for. 12) Hv.: der det. 13) Hv.: **icke** at.
 14) For »sandelig thett» har Hv.: det sande oc. 15) Hv.: consacre-
 rer oc vjier vdi.

i¹⁾ monstrantz och pixide. Tho²⁾ effther saadane sager, klage och kærmaall, samme mesther Hans emodtt gick, bleff ther saa paa sagit, atth hannom therfore burde att straffis bode effther lougenn och sthande thill rætthe, som recesser och³⁾ sthadtz privilegier indholler, wdenn hwes dj werdige herrer bisper oc prælatther hannom naadeligenn ther⁴⁾ vdi ansee wylde. Saa for Gudtz och alle woris⁵⁾ kierliige bõns skiild omdragede⁶⁾ och forlode samme werdige herrer saadann straff och pynne⁶⁾, som mesther Hans forskulditt haffde och med rætthe lyde och wndgielde skulle. Dog y saa maade, atth hand her eptther icke skall befatthe siig med nogre⁷⁾ aff for^{næ} kyrckier, ther y⁸⁾ att predicke eller anden thienisthe att giøre, samenledis ey effther thene dag skriffve bøger eller prentthe lade y nogenn maade, thesligistt skall hand giffve sig ther⁹⁾ aff stiftthett¹⁰⁾ indenn enn maanedtz tiid att¹¹⁾ senisthe, och siiden ther effther ey Syelandts eller Skones¹²⁾ sticktt att besøge, och hvilkenn¹³⁾ sticktt hand sidenn, enthenn y Fynn eller y¹⁴⁾ Juttlandt till kommendis worder, skall hand icke¹⁵⁾ prentthe, predicke eller nogenn¹⁶⁾ præst embitt forthage¹⁷⁾ eller opholle, eller sig y nogenn kircke indthrengede emodtt bispens¹⁸⁾ willie, widskab¹⁹⁾, samticke oc befalling. Item bør oc skall for^{næ} werdige herre h. Joachym Rønnow egen till sig anname och beholde for^{næ} syne kirker ther²⁰⁾ y Kiøbenhaffn²¹⁾ fry, som hans forfædre biscoper y²²⁾ Roskiildtt aff enn christellig skick och erliig seduaanne allthiid thill fornn wbehyndritt nytt oc haft haffver. Och skall hand skicke och indsætte præsther och prædicanther, som lære och forekynnde thett hellige evangelium och Gudtz ræne ordtt, som

1) Hv.: vdi. 2) Hv.: Da. 3) «recesser och» mangler hos Hv. 4) Hv.: her. 5) Hv.: allis vor. 6) Hv.: omdroge. 6) Hv.: Peen. 7) Hv.: nogen. 8) Hv.: vdi. 9) Hv.: her. 10) Hv.: Stictet. 11) Hv.: i det. 12) Hv.: Skandske. 13) Hv.: huilcket. 14) Mangler hos Hv. 15) Hv. tilføjer: vdi. 16) Hv.: nogit. 17) Hv.: faaretage. 18) Hv.: Bispennis. 19) Hv. tilføjer: oc. 20) Hv.: her. 21) Hv. tilføjer: saa. 22) Hv.: Bisperne vdi.

dy antsvare wille och bekennd være, thisligistt ministrere sacrament¹⁾, holde mæsse och anden Gudtz tyenisthe, som christeligt och thil børligt er y²⁾ alle maade. Giffvit y²⁾ Kiøpennhaffnn mandagenn nest eptther Sancti Knudtt kongis dagh, anno etc. MDxxxij³⁾, wnder wore signetther.

Nu vil altsaa Spørgsmaalet blive, hvilken Text af Dommen der bør gives Fortrinet, Hvitfeldts eller den her meddelte. Spørgsmaalet er vanskeligt at afgjøre ved ydre Grunde, da vi ikke vide, i hvor nært Forhold nogen af dem staaar til den tabte Original; og selv om nogen vilde mene, at Hvitfeldt som Rigskansler har haft Adgang til Originalen, og at hans Text derfor er at foretrække (i adskillige Stykker er den ogsaa virkelig bedre end ovenstaaende), saa omgikkes Hvitfeldt dog ingenlunde saa omhyggelig med de Dokumenter, han meddelte, at ikke en Fejl, selv af denne Årt, var tænkelig. Da jeg saaledes antager, at de ydre Grunde for og imod det omstridte »ikke« omtrent staa lige, ere vi væsentlig henviste til Spørgsmaalets Afgjørelse ved Betragtning af de indre Grunde, som tale derfor eller derimod.

Disse indre Grunde vilde vi rigtignok strax være færdige med, hvis det forholdt sig saaledes, som Dr. Paludan-Müller siger: »Dersom der i Rigsraadets Dom ikke staaar, som hos Hvitfeldt, det afgjørende ikke i Tavsens Erklæring, saa er Dommen meningsløs, da saa netop den Erklæring, hvorpaa Fordømmelsen støtter sig, bliver det modsatte, altsaa Dommens Slutning en Uting; som om Højesteret vilde dømme en Morder fri, fordi han havde vedgaaet at have slaaet Manden ihjel.« Jeg maa imidlertid her være uenig med den ærede Forfatter, baade hvad hans Formening om Dommens Beskaffenhed angaar, under Forudsætning af, at det omstridte ikke mangler, og angaaende Korrektheden af det valgte Exempel. Jeg vil strax til Oplysning om min Betragtning af Sagen sætte et andet Exempel. En Mand

1) Hv.: Sacramenterne. 2) Hv.: vdi. 3) Hv.: Aar 1533.

beskyldes for Tyveri, Bedrageri og Mord. Angaaende den sidste Forbrydelse lykkes det ikke at overbevise ham, og dog bliver han dømt, men ikke paa Grund af Mord, men paa Grund af de to andre Forbrydelser. Og saaledes mener jeg Forholdet var i Tavsens Sag, det alene fraregnet, at hvad han havde gjort og sagt, kun fra et papistisk Synspunkt kunde kaldes Forbrydelser. Tavsen anklagedes nemlig for tre Ting: 1. At han i en Bog, han havde ladet prente, havde skjældt Danmarks Riges Bisper og Prælater for Tyranner osv. 2. At han med sine Tilhængere havde »befattet sig med« alle Kjøbenhavns Kirker og navnlig S. Nicolai, og ikke havde villet lade sig vise til Rette derfor af Bispen ved et Møde paa Kapitelshuset. 3. At han skulde have skrevet og sagt nogle Ord, det højværdige Alterens Sakramente for nær¹⁾. Angaaende de to første Punkter bemærkes der ikke i Dommen, at Tavsen har haft nogen Undskyldning, ialfald ingen, som Dommeren tog for gyldig. Ved det tredie Punkt er derimod Forholdet et andet, thi ikke alene fremsættes Anklagen i en mere ubestemt Form, men der bemærkes tillige, at Tavsen undskyldte sig med, at hvis Sakramentet var for nær rørt i hans Bøger, saa maatte det være sket med en Skrivers Forsømmelse, thi han (saaledes antager jeg, at Stedet i den af mig meddelte Text af Dommen maa forstaas) bekjendte, at det var det sande Guds Legeme under Brøds og Vins Lignelse, en kristelig Præst vier osv. Havde det derimod været Tavsens Bekjendelse, at det indviede Brød og Vin ikke var Guds Legeme, hvortil da de foregaaende Undskyldninger; han havde dog ganske vist neppe nogensteds i sine Bøger saa stærkt modsagt den romerskkatholske Nadverlære, som han, ligeoverfor sine papistisksindede Dommere, nu gjorde

¹⁾ Naar man lægger Mærke til Overgangene: Sammeledes — Item — ser man tydelig, at der var disse tre Anklagepunkter.

det, hvis han havde aflagt en Bekjendelse som den, der indeholdes i Hvitfeldts Text af Dommen¹⁾.

Ganske vist kommer man ved at følge den af mig forsvarede Læsemaade — under Forudsætning af at Dommen refererer Tavsens Ord nøjagtig, hvilket ingenlunde er en given Sag, navnlig hvad Slutningen af Bekjendelsen angaar²⁾ — til et Resultat med Hensyn til Tavsens Bekjendelse om Nadveren, der for mange maaske kan synes forkasteligere, end om han virkelig havde vedkjendt sig en Lærdom, der nærmede sig til Zwinglis i denne Henseende. Men i og for sig er der langt større Sandsynlighed for, at Tavsen paa denne Tid og paa dette Sted har udtrykt sig paa en Maade, der ikke afveg altfor skarpt fra Katholikerne, end at han skulde have kastet sine Dommere og Fjender en Bekjendelse lige i Øjnene, som han vidste nødvendig maatte fælde ham, og som han vel at mærke hverken før eller siden i sine Skrifter har vedkjendt sig. Jeg vil i den Henseende navnlig gjøre opmærksom paa, hvad jeg alt i mit Skrift om Kbhvns Kirker og Klostere S. 250—51 har anført, at Tavsen i sin 1531 trykte Gjendrivelse af Povl Eliesens Beskyldninger i hans »Undervisning om Messen« netop angaaende dette Punkt siger, at han hidtil havde holdt alle sædvanlige Ceremonier i Messen og intet forandret enten i Messeklæder, Lystænding eller Sakramentets Opløftelse, samt at han vel har kaldt Sakramentet et Tegn, »men et saadant Tegn, som fører med sig lige det samme,

1) Det er maaske værd at lægge Mærke til, at N. M. Petersen, mere vistnok ledet af en rigtig Takt end fordi han nærmere havde undersøgt Sagen, kun udtrykkelig anfører de to første Punkter af Anklagen som dem, for hvilke Tavsen dømtes (Lit. Hist. II, 187). Endvidere vil jeg gjøre opmærksom paa, at Resen, paa hvis ovenanførte Ytringer Dr. Paludan-Müller lægger megen Vægt, ikke omtaler nogen mundtlig Bekjendelse af Tavsen, men kun zwinglianske Meninger, som P. Eliesen paaviste (eller mente at kunne paavise) i et trykt dansk Skrift af Tavsen.

2) Udtrykkene »det værdige Guds Legeme« — »den kristelige Romerkirke« passe dog allermindst ind i en zwingliansk Trosbekjendelse.

som det betegner, at under det synlige Brød og Vin annammes Jesu Kristi sande Legeme og Blod, med Uskyldighed og Retfærdighed, formedelst Troen til det Ord, som Kristus haver hos det samme Sakrament bestillet.« Hvor lidet sandsynligt er det dog, at Tavsens, efterat have udtrykt sig saaledes 1531, to Aar efter skulde have nægtet, hvad han her bekjender, og saa atter senere være vendt tilbage dertil; hvorledes vilde han med en saadan Ubestandighed have kunnet komme til at indtage den Plads iblandt de danske Reformatorer, som han, om muligt endnu mere efter Samtidens og den nærmest følgende Tids end efter vor Tids Dom, indtager.

Endnu et: hvad psykologisk Sandsynlighed er der for, at Povl Eliesen, der som Aktor vidste fuld Besked, skulde have fortiet en saa vægtig Beskyldning mod Tavsens, som at denne ved egen Bekjendelse var overbevist om aabenbart Kjættereri, og istedenfor — i et Skrift, hvor han ligesom bestræbte sig for at sammensanke alt, hvormed han kunde besudle Tavsens Navn og Minde — skulde paadigte ham den vistnok for papistisk Betragtning langt ringere Brøde, at han, da det kom til Stykket, ikke turde være sin Mening bekjendt, men »negavit, se docuisse, sacram eucharistiam non esse adorandam« ¹⁾? Ganske vist tror jeg heller ikke, at dette Referat af Tavsens Ord, hvormeget det end stemmer med den Form af Dommen, som jeg anser for den rigtige, saa ubetinget bør tages for gode Varer, at vi derpaa skulde bygge en Beskyldning mod Tavsens for, at han har hyklet med Papismen; men jeg antager dog, at P. Eliesen har skrevet dem med en vis subjektiv Sandhed, forsaavidt han ikke tilfulde har forstaaet den Indskrænkning, under hvilken Tavsens fra et luthersk Standpunkt vel har kunnet billige den romerskkatholske Nadverlære, saameget mere som det — hoc damus — næppe har været Tavsens om at gjøre at fremstille sin Afgivelse i noget sonderlig

¹⁾ Chron. Skib., S. R. D. II, 593.

skarpt Lys. Det var ikke saa særdeles længe siden, at det Baal tændtes, hvorpaa Henrik af Zütphen tæt ved Danmarks Grændse havde lidt Martyrdøden, at ikke Tavsens kunde tænke sig Muligheden af, at noget lignende skulde kunne overgaa ham, »alle Lutheraneres Bannerfører«, paa en Tid da Papisterne atter vare komne til Magten og ivrig søgte at vinde det tabte Territorium tilbage; og at noget saadant vel kunde have været at befrygte, synes mig at fremgaa deraf, at Straffen for de mindre Forseelser, angaaende hvilke Tavsens overbevistes (1. 2.), ikke var nogen ringere end Forvisning fra Sjælland og Skaane samt Tabet af Retten til at prædike osv., og at denne Straf dog i Dommen fremstilles som en Benaadning. Forestille vi os desuden nærmere Situationen, da Tavsens stod ligeoverfor sine Dommere, og vi tænke os, at de have forelagt ham Spørgsmaalet i følgende Form: Bekjender du da (siden du nægter, at du forsætlig i dine Bøger har talt Alterens Sakramente fornær), at det er det værdige Guds Legeme under Brøds og Vins Lignelse, som en kristelig Præst konsekreter og vier i Messeembedet og som efter Romerkirkens Skik sættes i Monstrans og Pixis? saa maatte det overhovedet ligge Tavsens nær at besvare dette Spørgsmaal med ja — navnlig under Forhold, hvor der næppe var sønderlig Lejlighed til en nærmere indgaaende theologisk Undersøgelse — da han vistnok ingenlunde vilde nægte, at den romersk-katholske Kirke, trods al vilkaarlig Forvanskning af Nadveren, dog endnu besad dette Sakrament.

Lægge vi endnu til det ovenanførte, at de Gjenbreve, som Mogens Gøye ¹⁾ og Hans Tavsens udstedte (Lørdag og

¹⁾ Ved at nævne denne Velynder af H. Tavsens, vil jeg gjøre opmærksom paa, at afd. Prof. Kall Rasmussen, hvis Formodninger i historiske Sager plejede at være sikrere end mange andres sikreste Paastande, i D. Mag., 3 R., III, 173, har udtalt sig for, at det var Mogens Gøyes Datter, Sofie Gøye, Hr. Mogens Bildes til Svanholm, og ikke hendes Søster, den mere bekjendte Birgitte Gøye, som gik i Forbøn for Tavsens hos Biskop Joach. Rønnow.

Søndag næst efter Vor Frue Dag assumptionis 1533) ved den sidstes Tilbagekaldelse til Kjøbenhavn, kun omtale Tavsens »Brøst og Forsømmelse« mod Biskop Joach. Rønnow, men ingenlunde, saaledes som nogle have lagt ind i Ordene, hans Anstød i Nadverlæren ¹⁾, som man dog skulde have ventet, hvis det havde været en af Hovedgrundene, hvorfor han var bleven dømt, saa antager jeg tilstrækkelig at have rensset Tavsens fra den gamle Anklage for zwingliansk Lærdom.

3. Om Tavsens Virksomhed fra Reformationens Gjennemførelse indtil han blev Biskop i Ribe (1536—41).

Tavsens var Præst i Kjøbenhavn under Belejringen 1535—6, den haardeste af de mange haarde Belejringer, der ere overgaaede denne Stad, en Tid, da Hungersnød og Elendighed naaede en forfærdelig Grad, medens den overhængende Fare næsten syntes at have udslettet al menneskelig Følelse hos Stadens Styrere ²⁾. Tavsens stod fra tidligere Tid i et vist Forhold til flere af disse, ligesom han efter sin Tænkemaade vel nærmest tilhørte den demokratiske Side af Folket, som i Grevefejden gjorde et mislykket Forsøg paa at afryste Adels- og Prælatherredømmet; hans Stilling har vist derfor i hine Dage været saare betrængt, ikke blot fordi han saa sine Forhaabninger skuffede og selv med Hustru og Børn led den yderste Nød, men ogsaa fordi han med Sorg maatte se de fordærvelige og ødelæggende Kræfter bryde frem af den Jordbund, som han havde søgt at berede for en bedre Sæd.

Da Kjøbenhavn maatte overgive sig, førte Forholdene det med sig, at Tavsens kom til at staa i Række med andre amnesterede Oprørere, der maatte sikres for videre Overlast ved kongeligt Beskyttelsesbrev. Vi vide, at han

¹⁾ Saaledes siger Møller (Cimbr. litt. II, 887), at Tavsens blev tilbagekaldt »post suam de eucharistiam mentem rectius explicatam«. — De omtalte Gjenbreve findes aftrykte baade hos Hvitfeldt og Røn.

²⁾ Se Paludan-Müller, Grevens Feide. II, 352—9.

erholdt et saadant for sig og sit Hus ved den kgl. Hofprædikant M. Johan Albretsens Medvirkning¹⁾. Ogsaa blev han foreløbig i sin tidligere Stilling som Præst ved S. Nicolai Kirke og var altsaa denne Menigheds første lutherske Sognepræst, efterat de kjøbenhavnske Kirkeforhold vare blevne ordnede efter evangelisk Skik, ligeledes indkaldtes Tavsens med de andre mest fremragende lutherske Prædikanter i Januar 1537 for at gjøre Udkast til en Kirkeordinans; men at det dog endnu ikke var lykkedes ham at vinde den Tillid hos Regjeringen, som hans tidligere store Fortjenester af Reformationens Udbredelse maatte synes at give ham retfærdigt Krav paa, ses bedst deraf, at han blev forbigaaet ved det første Valg af Superintendenten, Sept. 1537²⁾. Ved Universitetets Gjenoprettelse (1 Okt. s. Å.) blev han derimod ansat som Lektor i det hebraiske Sprog ved samme, idet han dog tillige vedblev at være Præst ved S. Nicolai Kirke: Bugenhagen roser ham for hans Flid som Docent, men omtaler tillige i et Brev til Kongen af 28 Decbr. 1537, at Borgemester og Raad i Roskilde havde henvendt sig til Øvrigheden i Kjøbenhavn ligesom ogsaa til Superintendenten, Dr. Peder Palladius, og til den kgl. Lensmand (Iver Krabbe) om, at de maatte faa Tavsens til deres tredje Sognepræst; thi siden den Tid P. Palladius havde prædiket 14 Dage i Rad i Roskilde og holdt latinske Forelæsninger der, som vare blevne besøgte af ikke mindre end 125 Personer, var der opstaaet en stor Hunger og Tørst efter Guds Ord, saa at de to Sognepræster, som alt vare ansatte der, ikke vare tilstrækkelige. Bugenhagen havde nu overlagt Sagen

1) Se Ny kirkehistoriske Saml. II, 293—4.

2) I Tavsens tidligere politiske Stilling maa saaledes vistnok Hovedgrunden søges til hans Forbigaaelse og ikke, som nogle uden al Foranledning have ment, i en Misstemning mod ham fra Bugenhagens Side, eller i religiøse Grunde (Tavsens formodede zwinglianske Lærdomme), eller i Frygt for hans store reformatoriske Nidkjærhed (efterat Regjeringen selv havde vist Sporet an ved Fængsling af de gamle Bisper, er der ingen Sandsynlighed for, at man just nærrede stor Frygt i den Retning).

med Lensmanden og skrevet til Palladius, at efter Kongens Vilje kunde det ikke gaa an, at man for bestandig gav Slip paa Tavsen i Kjøbenhavn, men at det var kristeligt for en Tid at laane ham ud til Roskilderne til at prædike og holde Forelæsninger for dem, og at dermed vilde man gjerne tjene dem¹⁾.

Mærkelig nok synes der i deene Forhandling slet ikke at være taget noget Hensyn til, hvad Tavsen selv kunde ønske; man synes altsaa at have anset ham ikke alene for brugbar, men ogsaa for villig til at gaa hen, hvor hans Tjeneste maatte behøves. Sagen er formodentlig bleven ordnet netop paa den Maade, Bugenhagen havde foreslaaet, thi vi finde, at Tavsen kun i et Fjerdingaar har hævet Løn som Lektor i Hebraisk ved Universitetet²⁾, og alt i Februar 1538 findes han i Virksomhed som Læsemester i Roskilde, idet der nemlig paalægges en Præst, som ikke var stærk i den lutherske Lære, »daglig at søge højlærde Mands, Mester Hans Tavsens Lejse der udi Byen og altid forbedre sig udi Guds Ords Kjendelse«³⁾.

Overensstemmende med Bugenhagens Antydninger i hans ovenomtalte Brev til Kongen synes Tavsens Stilling i Roskilde kun at have været af midlertidig Natur. Fortalen til Prædikenerne over Lidelseshistorien i hans Postil har han saaledes underskrevet: Af Roskilde Søndag Judica 1538; men paa Titelbladet til hans Oversættelse af Justi Menii Oeconomia Christiana (trykt 1538) kalder han sig: Prædikere i Kjøbenhavn, ligeledes paa Titelbladet til Postillen (trykt 1539⁴⁾). Maaske er han da en Tidlang bleven staaende som Sognepræst ved S. Nicolai — hvor da vel en anden

1) Schumacher, Gel. Män. Briefe I, 14, jfr. I, 8. (Om Dateringen af dette Brev se Ny kirkeh. Saml. II, 368).

2) I Regnskabet over Universitetets Udgifter fra 1 Okt. 1537 findes følgende Post: M. Joannes Taussen for tvende Lectier om Ugen udi et Fjerdingaar, pro lectione hebræa — 5 Daler. (D. Mag. 3 R. I, 70.)

3) Münter, Bugenhagii in Dan. commor. p. 110 (Br. er af 26 Febr. 1538).

4) Se Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Hist. II, 191.

har besørget Embedets Forretninger for ham — skjønt han havde sin egentlige Virksomhed i Roskilde. I September 1539 tilsagde Domkapitlet sammesteds, efter kgl. Befaling, ham en aarlig Løn af 50 Daler samt fri Bolig, saalænge han vedblev som Læsemester for Klerkeriet i Roskilde, saaledes som følgende tvende hidtil ubenyttede Aktstykker vise ¹⁾:

1.

Vi Erik Krabbe, Domprovst, Stig Pors, Ærkedegn, Hans Olsen, Kantor, og menige Kapitel i Roskilde gjøre vitterligt og kjendes med dette vort aabne Brev, at have efter højbaarne Fyrste Kgl. Maj.s vor kjæreste naadige Herres Befaling lovet og tilsagt hæderlige Mand Mester Hans Tavsens halvtredsindstyve Gylden eller Jakobsdaler, eller og dansk Mynt isteden efter den skjellige Værd, at fange til aarlig Løn, saa længe han læser i den hellige Skrift en »Leysze« for Klerkeriet her i Roskilde dagligen, uden naar lovlig Forfald hannem derudi aarsager, og intreprerer Skriften retfærdeligen, Gud til Lov og dennem, som hannem høre, til Opbyggelse og Forbedring; og om vi hannem for Trang og Brøst Skyld samme Tid. behov have og betimeligen tilsige om Prædiken, at han derudi vilde da lade sig finde villig og hjælpsom, Kapitel og Domkirken til Gode; og skal samme Sum ydes hannem og betales udi fire Parter til fire Tider om Aaret, som er Jul, Paaske, Midsommer og Michaelis, til gode Rede. In cuius testimonium sigillum nostrum capitulare presentibus est appensum. Datum Roskildæ feria tertia post Mauritii, anno Domini Mdxix.

2.

Jeg Jep Heye, Kannik og Procurator sex præbendarum i Roskilde, gjør vitterligt, at jeg med hæderligt Kapitels

¹⁾ Medd. efter gl. Afskrifter i de Hemmers Saml.; da den oprindelige Retskrivning ikke synes nøjagtig bevaret i Afskrifterne, er disses Retskrivning ikke fulgt her.

der sammesteds Vilje og Samtykke haver undt og tilladet og nu med dette mit aabne Brev under og tillader, at hæderlig Mand Mester Hans Tavsens, Prædikant og Læsemester her hos Domkirken, maa og skal, saa længe og imedens han læs og intreprerer den hellige Skrift for Klerkerne her udi Roskilde, nyde og beholde fri og kvit uden al Leje og Afgift for^{ne} sex præbendarum Gaard og Residens, liggendes østen næst ved Provstegaarden, som han nu selv udi bor, med Have og al sin rette Tilliggelse; med saadant Skjel og Vilkaar, at han skal for^{ne} Gaard bygge, forbedre og i gode Maade holde efter sin Formue, og naar for^{ne} Mester Hans ikke længer læs her hos Domkirken den hellige Skrift, som forskrevet staar, da skal for^{ne} Gaard med Bygning og Forbedring, som her da findes, fri igjen komme til for^{ne} sex Præbenders Procuratorem, uden al ydermere Hinder eller Gjensigelse i nogen Maade. In cuius testimonium sigillum meum vna cum sigillo venerabilis capituli Roschildensis antedicti presentibus est appensum. Datum Roschildia feria quarta post Mauritii, anno Domini Mdxxxxix.

Det første af de her meddelte Breve viser klart, at det ikke forholder sig saaledes, som man hidtil har antaget, at Tavsens har været fast Sognepræst, ja vel endog Provst, i Roskilde; han var derimod Lektor ved Domkirken, en Stilling, som vel senere ikke var af megen Betydning, men i den første Tid efter Reformationen var af stor Vigtighed, da ikke alene flere af de tidligere romerskkatholske Præster, som fik Lov at blive i deres Embeder, ved Lektorens Forelæsninger bleve førte ind i den lutherske Lære og Tankegang, men ogsaa saadanne ældre Skoledisciple, som ikke havde Raad eller Lejlighed til at gjøre akademiske Studier, ved at høre Lektorernes Forelæsninger førtes saavidt, at de kunde modtage Ordinationen ¹⁾. De tvende ovenfor meddelte Breve vise iøvrigt, at Lektoren i Roskilde i Tavsens

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. II, 617.

Tid ikke var Medlem af Kapitlet, men kun extraordinært, efter kongeligt Paalæg, lønnedes af Kapitlet, et Forhold, hvori Forandring først indtraadte efter Tavsens Afgang fra Lektoratet¹⁾. Forresten vide vi, at Tavsens d. 12 Juli 1538 promoveredes til Baccalaur i den hellige Skrift (omtrent hvad vi nu kalde Lic. theol.) ved Kjøbenhavns Universitet under Dr. Peder Palladius²⁾. Den 8 Juni 1540 forlenede Rektor og Professorer ham paa Grund af den særdeles Velvilje, han havde vist mod Universitetet, med den dette tilhørende Bispetiende af Glim Sogn mod en aarlig Afgift, saaledes som følgende Brev viser³⁾.

*Literę Magistri Joannis Taussen super decimis episcopali-
libus Ecclesię Glim.*

Nos Rector, Doctores et Magistri Academiae Hafniensis omnibus ac singulis has nostras literas visuris, lecturis et auditoris significatum et contestatum volumus, quod propter singularem humanitatem, quam venerabilis vir Magister Joannes Taussen, Theologię baccalaureus ac publicus in Ecclesia Roschildensi sacrarum literarum professor, nobis ac nostrę Academię prestitit, et posthac quamdiu vixerit preestet, vnanimi suffragio eidem magistro Joanni ad dies vitę omnes decimas episcopales absque omni impedimento et diminutione quotannis subleuandas concessimus, atque nunc

1) Den 5 Avgust 1545 gjør Hans Persen, Kannik i Roskilde, vitterligt, at han resignerer sit Kannikedømme in fauorem professionis theologię, eftersom Kgl. Maj. har lovet Kapitlet det første ledige Kannikepræbende pro officio theologi nostri, og Kapitlet er storlig besværet med adskillige Tynge, sønderlig 70 Daler aarlig at give theologo nostro pro lectione quotidiana in sacris literis. Han haaber, at hans Medbrødre ville gjøre ham Hjælp og Trøst igjen og ej lade ham lide Trang eller Brøst paa hans Alderdom, som de have lovet ham (Orig. i Danske Selsk. Saml. i Geh.-Ark.). Tavsens Eftermand i Lektoratet var M. Peder Povlsen (Paulinus), der tidligere havde været Professor i det græske Sprog ved Universitetet.

2) Ifølge det ovenomtalte Fragm. msc. i de Hemmers Saml.

3) Medd. efter Univ.s Kopibog, 1538—1602. Fol. 20—21.

his apertis nostris literis concedimus, quę ex Regię Majestatis beneficio nominatę Vniuersitati collatę ex paręcia Glym annuatim pendi solent, sed tamen ea lege ac conditione, quod idem Magister Joannes eiusdem Vniuersitatis professoribus, aut eorum nomine quęstori Vniuersitatis, quatuor pondo siliginis et totidem ordeï intra diem purificationis sine mora singulis annis Haffnię soluat, vel pecunię tantum, quanto idem quęstor tot frumentorum pondo ad eundem expansionis diem hic vendere possit. In cuius rei euidens testimonium his literis sigillum Vniuersitatis nostrę appendimus. Datum Haffnię octavo die Junij anno incarnati Christi. Mdxl.

Ogsaa i dette Brev omtales Tavsens som Læsemester i den hellige Skrift ved Roskilde Domkirke, og denne Stilling har han sikkert uforandret indtaget, indtil han i Oktober 1541 beskikkedes til Biskop i Ribe.

4. Aktstykker vedkommende Tavsens Liv og Virksomhed som Biskop i Ribe.

Som Forarbejde til en Skildring af Tavsens Virksomhed som Biskop og som Bidrag til Ribe Stifts Historie i hans Embedstid meddeles herved en Række hidtil utrykte Aktstykker samlede fra forskjellige Arkiver og Bibliotheker. For Fuldstændigheds Skyld meddeles paa sit Sted efter Tidsordenen ogsaa korte Angivelser om Indholdet af andensteds trykte Breve, der kunne tjene til samme Emnes Oplysning. I de Aktstykker, som kun forefandtes i mindre omhyggelige Afskrifter, og hvortil Originalerne nu maa antages for tabte, er Afskrifternes Retskrivning ikke bevaret, forøvrigt er der anvendt den størst mulige Flid paa at gjen-give Brevene korrekt i deres oprindelige Skikkelse.

1.

1541, 21 Oktober. Kongelig Bestalling for M. Hans Tavsens som Superintendent i Ribe Stift, efterat han dertil var udvalgt af Stiftets Domkapitel og Kleresi, samt havde faaet Vidnesbyrd fra Universitetet om sin Lærdom og Levnet.

Wij Christiann mett Gudts naade Danmarcks, Norgis, Wenndis och Gottis koning, hertug vdj Sleszuig, Holstenn, Stormarnn og Dytmerskenn, greffue vdj Oldennborg och Delmenhorst, Giøre alle wittherliggt, att epther thy menige Prelather, Cannicker och Capittell, sameledis alle Herritzs prowester, Sogneprester, och menige Clerecj offuer alt Riiper stygtt haffue nu, epther Mester Johann Sclauj Superintendents ther sammesteds dødelig affgang, endrecteligen [epther vor Ordinants lydelsze ighen begerrit oc naffn-giffuit¹⁾] oss elskelige Mester Hans Tageszen for en Superintendent vdj for^{ne} Riiper stygt, Och vij nu nogsam forfarit haffue aff the windisbyrdt, hannom giffne ere aff oss elskelige Doctore, Lesemestere och andre Lerdemendt vdj wor Høge Skolle her vdj vor Stadt Kiøpnehaffnn, att hand lerdt och tesligesten vdj sit leffnidt och omgengelsze er bequem tiil samme Superintendentts Embede, Thaa haffue vij nu beuilgett, sambtygkt och stadtfest och mett thette vortt opne breff beuilge, sambtygke, stadfeste, tilltro och forordinere for^{ne} Mester Hans Tageszen her epther att schulle werre och bliffue Superintendentt vdj for^{ne} Riiper stygtt, dog szaa att hand schall were oss och wore eptherkommer, Koninger vdj Danmarck, huld och tro, och schall hand haffue god och flitige paasiun paa Religionen, saa att thett hellige Euan-gelium Guds ordt predickes och leris ther offuer alt Stygttet reentt och clartt for then menige almue epther vor ordi-nants lydelsze, szom vij ther om beslutthet haffue. Och schall hand hielpe huer mand, fattige og rige, szom for hannom komendis worder, loff och rett vden alt wildt, gunst

¹⁾ Istedenor de indklamrede Ord har oprindelig været skrevet: «keest kaaret och epther vor Ordinants lydelsze ighen vdtuoldt».

eller gaffue. Thy bede vij och biude alle prelater, Cannicker och Capittell, sameledis alle Herrits prouester, sogneprester och menige Clerecj och almoe offuer alt Riiper stygtt, atj anamme for^{ne} Mester Hans Tageszen for ethers Superintendent och ere hannom ephther vor ordinants lydelsze vdj alle tilbørlige maade hørige och lydige, szom ether bør att gøre. Ladendes thet ingenlunde. Giffuit paa vortt Slott Kiøpnehaffn, Fredagen nest ephther Sancti Galli dag, Aar etc. Mdxlj. Vnder vort Signet.

Christian.

Original paa Papir i Gehejmearkivet¹).

2.

1542 (?). Henrik Rantzov, Stiftslensmand i Ribe, anbefaler Tavsens til Stiftets Gejstlighed og befaler dem at vise ham al Hørighed og Lydighed og at give ham tilbørlig Underholdning paa hans Visitatsrejsers.

Jeg Henrick Rantzowe, Houetzmandtt offuer Riiperstiigt oc Lhenn, helse ether alle Proffuester, Prester oc Sogne-
deghe, som biigge oc boo vdj Riiperstiigt oc Lhenn, kier-
ligen mett gudtt. Wiide maj²) kiere wenner, att epter thee
ko: matt. wor aller kiereste nadige Herre, epter ethers

¹) Dette Brev stadfæster altsaa Hvitfeldts Beretning (Bispekrønike, Fol. 34), at Tavsens blev valgt til Superintendent »af Provsterne efter Ordinansen«. Derimod synes det at gjøre den almindelige Beretning tvivlsom, at Tavsens først et halvt Aar senere (c 1 Maj 1542) skulde være indviet af Bugenhagen (Terpager, Inscript. Ripenses, p. 158. Krag, Christian III.s Hist., Overs. I. 249, Anm. Münster, Bugenhagii in Dan. commor. p. 52). Der lader sig ikke godt paavise nogen antagelig Grund, hvorfor Tavsens Indvielse skulde være bleven udsat saa længe, saa meget mere som Kongen i det tidligste i Slutningen af Februar 1542 fik Kundskab om, at Bugenhagen vilde komme her til Landet, saa at altsaa Tavsens Indvielse ikke fra først af kan være bleven udsat af Hensyn til Bugenhagens Komme. Jeg antager derfor, at Beretningen om Tavsens Indvielse af Bugenhagen kun er et uhjemlet Sagn, fremkaldt ved Bugenhagens Besøg i Ribe i Beg. af Maj 1542.

²) D. e.: maa I.

eghen election oc vdwelinge, haffuer vndtt oc tiill laadt thenne breffuiser erliig oc wellerdt mandt Mester Hans Tagssenn att were ethers Superintendentens oc Ouerste predikant her vdj Riiperstiigt, oc agter nu att visitere oc besøge kirkerne her omkringens i Stiigtett etc. Thij bether ieg ether alle opaa ko: Matts. wegne, attj wille aname hannom oc hans Lhere, oc were hannom høriig oc liidiig vdj hans Embiitt oc Befaling, skickendis hannom hoss ether en erliig oc tilbørliig vnderholdinge mett maadt oc øøll, oc siidhen fran ether thend ene tiill thend andhen mett heste oc woghen, oc hues andhen deell, som hanom behoff giøris opaa saame reise oc hiidt tiill baage øgienn etc. Twiiffueler oc ickij, attj her vdindhen laade ether tilbørliigenn oc welwilliigenn findis. Thett will Jeg mett ether alle oc huer serdelis, ehnar i meg tiill siigendis worder, kierligen forskiille. Befalendis ether Gudt. Schreffuitt [opaa] Riiperhus Otthensdag ephther

Orig. paa Papir i Thottske Saml. Nr. 1967. 4. Det nederste af Brevet er hensmuldret.

3.

1543, 9 Marts. K. Christian III.s Bevilling, at det ved M. Morten Krabbes Død ledige Kannikedømme i Ribe maatte henlægges til Underholdning for „en Theologus og Læsemester“ sammesteds.

Terpager, Ripæ Cimbr. p 219—20. Aftrykket er dog ikke uden Fejl, navnlig mangler i Underskriften: „Relator. magister Johannes Tagonis Superintendentens Ripensis“. Originalen findes i Gehejmearkivet, paa Pergament og med Kongens Underskrift; Seglet med Seglremmen er affaldet.

4.

1543, 9 Marts. K. Christian III. forbyder i fire Aar at eftertrykke den danske Oversættelse af Bibelen, som Tavsens „med det allerførste agtede at lade prente og udgaa udi Tryk og lade sælge her udi Riget den menige Mand til Gavn og Bedste.“

Røn, Hans Tavsens Levnet. S. 98—99.

5.

1543, 10 September. Mag. Mads Hvid, Sognepræst i Holstebro, sælger Tavsens det aarlige Landgielde af to Gaarde i Raahede.

Jegh Matz Hwidt, sogneprest i Holstebro, kiendes met thette mytt eghen handskrift, at ieg haffuer vndt oc sold erlig mand M. Hans Taussen superattendent y Ribber stichth mytt aarlighy landgiald aff ij myne tienere j Raahe, Anders Jonssen och Pedher Seuerinssen, aff eett venligct och erligct kiøb och ey for noghen renthe aff de penninghe, hand megh haffuer lont, saa at hand affregner aff summen lighe saa møgett, szom ieg war mest begerendes for alle then renthe oc retthe vdgifft och tieniste, megh tilfaldher aff tho for^{ne} tienere, vdi erlighe mands her Christerns neruerelsse, sogneprest y Hwedingh, szaa iegh tacker hannom got, szom een erligh mandt och en sundherlig goed veen. Tiill widnesbyrd trycke wy bodhe wore endzegler nedhen for thenne myn handschrift. Datum Ripis die Lune post nativitatis Marie, anno etc. Mdxliii.

Original paa Papir med to paatrykte Segl, Gehejmearkivet.

6.

1543, 12 Oktober. K. Christian III.s Fundats, hvorved bestemmes, at Sortebrødre Kloster i Ribe med alt Tilliggende, undtagen Kirken og Kirkegaarden, skal anvendes til et almindeligt Hospital sammesteds; hertil lægges en Del af Kronens Tiende af Skads herred, tvende Enge, Helligaands Gaard i Ribe, S. Jørgens Hospital i Kolding og et Vicarie i Vaarbasse Nebel. Forstanderen skulde beskikkes af den kgl. Lensmand, Superintendenten, Kapitlet og Borgemester og Raad. Hospitalslemmerne skulde indtages med Superintendentens og Forstanderens Vilje og Samtykke.

Terpager, Ripæ Cimbr. p. 524—25.

7.

1543, 22 Oktober. Tavsens tilskriver M. Jørgen Gyldenstjerne, Ærkedegn i Ribe, at han har prøvet hans Kapellan, Hr. Christern Mattsen i Brøns, med hvem Almuen sammesteds var meget mis-

fornejlet, og fundet ham „at være ikke den ringeste“. Forøvrigt formaner han til at behandle de uforstandige med Sagtmodighed.

Røn, Tavsens Levnet. S. 102—3. Orig. i Geh.-Ark. (Istedenfor det vanskelige Ord mod Slutningen af Brevet: nagger, læser jeg: magger ∅: mangler).

8.

1545, 12 Marts. Kongebrev til Tavsens om at undersøge, om en Kvinde maatte gifte sig, hvis første trolovede var rømt fra hende.

Christiann mett Gudtz naade Danmarcks, Norgis, Weendis oc Gottis konningh etc.

Wor gunst tiilfornn. Wiider att thenne breffuise[rsche] Else Jørgensdatter haffuer berett for Oss, hu att hun nogen aar siiden forleden er troloffuitt en karll oc strags ther ephther haffuer hand giffuitt seg fran hinner, saa hun inghett kandt spørge till hanom, heller handt er leffuendis eller død, oc hinde [nu] bedis tiill en anden, oc er ther fore begierendis aff Oss, att wij wille tiilstede, at hun motte tage en anden karll tiill egthe. Thaa haffue wij nw ephther slegh leyliighedtt giiffuitt wortt sambytcke ther tiill, att hwnn maa tage en anden mandt tiill ecthe. Thij bede wij ether oc wille, attj forffare leyliighedt ther om oc siiden giffue for^{ne} Else Jørgensdotter thett tiill kiende, om thett maa saa were, att hunn maa tage en anden mandt, ephtherthij hindis troloffuede mandt er hinner saa bortte rømppt for ¹⁾ wtj saa mange aar, eller oc ey. Her wiid att rette ether ephther oc lader thett ingenlunde. Bessalendis ether Gud. Schreffuitt paa wortt slott Kollinghws torsdagen nest ephther søndagen Oculi, Aar etc. Mdxlv.

Wnder wortt signet.

Udskrift: Oss elsk^e Mester Hans Taugessen superintendent wtj Riibber stygth.

Orig. paa Papir (noget beskadiget) i Ribe Stiftsarkiv.

¹⁾ Sicl læs: fra.

9.

1545, 30 Juni. Kongebrev til Klavs Seested, Lensmand paa Riberhus, om i Forbindelse med Tavsens at forhjælpe en Kvinde til hendes Ret, hvis Mand var løben fra hende og havde giftet sig med en anden.

Christiann mett Gudts naade Danmarcks, Norgis, Wendis och Gottis konning etc.

Wor gunsth tillforrn. Wiidt att thenne breffuiseursche Elline Nilssdather haffuer nu werett heer huos oss och beclagett segh, huorledis att hendis hosbonde Jacob bardtsker er nogenn tiidt siidenn forledenn løbenn fraa hinder och haffuer nu giftt segh igenn och boer vdj wor kiøbstedt Holstebroo, som hun siiger och tegh sielff ydermere berette kandt. Thij bede wij tegh och wille, att thu tager till tegh Superintendenten oss elskelige Mester Hans Tagssenn och steffner then sagh vdj rette for etther och hielpper for^{ne} Elline Nilssdather ther vdindenn saa møgett som [oug och rett] er. Heer wiidt att rette tegh effter, och [lader thett] ingennlunde. Befallendis tegh Gudt. Sch[reffuit] paa wortt slott Collinghussz, tiisdagen n[est effter] Sancti Hans dagh midtsommer, aar etc.

V[nder] wortt [signett].

Udskrift: Oss elskelige Claus Siestede wor mandt, tiener och embitzmandt paa wortt Slott Riiberhussz.

Orig. paa Papir (beskadiget) i Ribe Stiftsarkiv. Udenpaa Brevet er med en samtidig Haand skrevet Aarstallet 1545.

10.

1546, 2 Juli. Kongebrev til Tavsens om paa en bekvem Tid at lade holde Bededage i Ribe Stift i Anledning af Protestanternes, truede Stilling i Tydskland.

Christian mett Gudz naade Danmarcks, Norgis, Wendis oc Gottis konning etc.

Wor gunst tiilforrn. Wiider att wij ere kommen wtj forfaring, huorledis att then menige Christendoms arffue fiende pauffuenn oc hans anhang practisere oc agthe att wiille

indfalle wtj Tyskelandtt oc anderstedz, huor Gudz clare oc rene ordtt predickis oc forkyndis, thett att wille mett suerdtt oc blodstørting nederlegge oc i grunden fordellige, huilckett Gudtt almechtigste wiill naadeligenn affuende. Thij bede wij etther oc begiere, atj fore slig farlig oc forskreckelig tiidz skyldtt, som seg nu wtj the oc mange ændre maade bode mett krig oc anden oprør begiffuer, wille mett thett alder første paa enn bequem tiidt optage ther i stigtett noger bede dage, som thenn meniige mandtt saa well paa landzbyerne som anderstedzs mue oc kunde besøge kirkerne oc høre Gudz ordtt oc predickenn, bedendis Gudt almetigste, att handtt sligtt oc andre oprør oc blodstørting i Chriistendomen naadeligenn affuende wiill. Ther mett giøre i wor willie. Bessallindis etther Gudtt. Schriiffuitt paa wortt Slott Kollinghuss vor frue dag visitationis, aar etc. Mdxlvj.

Wnder wortt Sygnett.

Udskrift: Oss elsk^e Mester Hans Tagesen superintendentt wtj Riiber Stygtt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

11.

1547, 6 Januar. K. Christian III's aabne Brev, hvorved følgende mellem Iffuen Erickson (Rosenkrantz) til Koxbølle og Tavsens i Kongens Nærværelse paa Koldinghus indgaaede Forlig om fem Gaarde, som af Iffuen Ericksons Forældre vare givne til Vor Frue Alter i Emmerløv Kirke, og som han nu vilde reclamere, stadfæstes: Landgildet skulde blive hos den Person, som af Superintendenten i Ribe Stift tilforordnedes at være Kapellan til Vor Frue Alter i Emmerløv Kirke, men Forsvaret, Ægt, Arbejde og al anden Herlighed af Gaarden skulde blive hos Iffuen Erickson og hans Arvinger. Brevet er underskrevet af Tavsens som „Relator“.

Christian den Tredies Hist. Suppl. S. 83—84. Originalen paa Pergament findes i Ribe Stiftsarkiv; men da det ovennævnte Aftryk,

som er taget efter Kopien i Kancelliregistranten, i alt væsentligt er fuldkommen rigtigt, var der ingen Grund til at aftrykke Brevet paany.

12.

1547. 16 Januar. Kongebrev, hvorved det overlades Tavsens at give eller negte en Mand Dispensation, der ønskede at ægte en Kvinde, som tidligere havde været gift med hans Næstsødskendebarn.

Christian mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis koning etc.

Wor gunst tiilforn. Wiider att thenne Breffuiser Tommes Jensen i Aætt haffuer ladett berethe for oss, huorledis att handtt wiille befrie seg en høstrue, oc samme quinde, som handtt haffue wiille, haffuer tiilforn hafftt hans nest søsken barn, oc ther fore war wor despensats ther paa begierrendis, Saa wiille wij oss inthet ther mett beratt haffue, men setthe thett indtt tiill etther. Thii bede wij etther oc wille, atj beramme sielff legligheden ther om, om thet maa fange fremgang eller ey, oc siiden giiffue hannom ther suar, paa hues i ther om tyckes. Her wiider att retthe etther epther, oc lader thett ingenlunde. Beffallindis ether Gudtt. Schriiffuit paa wortt slott Kolling hus, Sanctj Anthonij affthen, Aar etc. Mdxlvij.

Wnder wortt Sygnett.

Udskrift: Oss elsk^e mester Hans Taugesen, Superintendent wtj Riiber stiiigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

13.

1547, 20 Maj. Kongeligt aabent Brev til Kirkeværgerne i Gjørding, Malt, Skadst, Vester, Nørre og Øster Herred i Ribe Stift om at sørge for, at Kirkernes Jorder og Ejendomme ikke blive dem fravendte.

Wij Christiann mett Guds naade Danmarcks, Norgis, Wendis och Gottis koningh, herttugh vdi Slesuigh, Holstenn, Stormarnn och Dyttmerschenn, greffue vdi Oldenborgh och Delmennhorsth, Giøre alle witterligtt, att wij ere kommenn

vdj forfaringe, huorledis att mannge aff kirckernes iorde och ere borttagenn och frann rygtt frann kirckernne, saa att mange [wore] vndersotte thennom bruge och holle thennom for theris eyendom [och] giffue icke ther aff then aarlige skeligh skyldt, som kirckenn bør och pleyer ther aff att fannge. Thii bede wij och byude alle kirckewerger, the som nu ere eller heer effter kommenndis worder, offuer allt Giøringherrett, Molttherrett, Skadtzherett, Westerherrett, Nørreherrett och Østerherrett, attj strags mett thett alderførste rette etther altingeste effter att inddeele och indfriie till etthers kircker hues agger, ennggh och som er forrøgtt frann samme kircker, och att the siidenn effter Degenns wilie och sambytycke lade vdj leyge thennom, som wille giøre kirckenn skell och fylleste ther aff. Bedenndis och byudenndis alle wore fogetther, embitzmenndt och herretzfogetther vdj for^{ne} herretther, attj ere for^{ne} kirckeuenger behiøppelige till tinge och andenn stedtts, att the paa kirckenns wegne mue indfriie hues eyenndom som kirckernne haffue mishth och er mett orett frann kommenn. Ladendis thett ingennlunde. Giffuit paa wortt szlott Collinghussz Pindzedagh, aar etc. Mdxl paa thett syuffuende.

Vnder wortt Signett.

Jahan Friiss Cantzler.

Orig. paa Papir (beskadiget) i Ribe Stiftsarkiv, med udvendig Paa-tegning om at være læst i Aaret 1547 paa de sex i Brevet nævnte Herredsting.

14.

1547, 29 Maj. Kongeligt aabent Brev, at efterdi Hr. Søffren Knudtssen i Rødding var død, og det Vicarie, som ligger til Annunciationis Alter i Ribe Domkirke, var ledigt efter ham, skulde dette Vicarie herefter henlægges til Underholdning for Ribe Skoles Hørere og fattige Peblinge.

Terpæger, Ripæ Cimbr. p. 236—37. I Regist. o. a. Lande V, 39 findes et kort Udtog af Brevet med Overskrift: »Mester Hans Taugesen fick breff paa scholens wegne wtj Riibe, som her ephterfylger.»

15.

1548, 1 Januar. Kongelig Stevning til Niels Lange til Kjærgaard om at møde for Kongen i Ribe i Anledning af et Klagemaal, Tavsen og Kapitlet smst. havde mod ham for to Boder ved Puggaard, som han havde tilegnet sig.

Vi Christian med Guds Naade Danmarks, Norges, Vendes og Gottes Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst, hilse dig os elskelige Niels Lange til Kjærgaard vor Mand og Tjener kjærligen med Gud og vor Naade. Vider, at os elsk. Mester Hans Tavsen, Superintendent udi Riberstift, og menige Kapitel udi Riber Domkirke haver ladet berette for os, hvorledes at de haver Tiltale til dig for tvende Boder liggendis hos Puggaarden i for^{ne} Ribe, som du haver vældet dig til og taget dennem samme Boder fra, desligeste for for^{ne} Puggaard, som din Faderbroder Mester Gundi Lange lod forfalde, den Tid han samme Gaard i Være havde, som de mener med Uret, og dig selv ydermere berette kunne. Thi bede vi dig og byde, at du retter dig efter at møde derom for os udi Rette udi vor Kjøbsted Ribe, tredie Dagen næst efter vi først did kommendes vorder, med hvis Breve og Bevisninger, som du der paa haver, og da at lide og undgjælde, hvis derom Lov og Ret er. Ladendes det ingenlunde. Givet paa vort Slot Koldinghus Nytaarsdag Aar Mdxlvij. Under vort Signet.

Afskrift i Thottske Samling, Nr. 1967. 4.

16.

1548, 1 Januar. Kongelig Stevning til Niels Lange til Kjærgaard om at møde for Kongen i Ribe for at forsvare sig mod et Klagemaal, Tavsen paa Hospitalets Vegne smst. havde imod ham.

Vi Christian (osv.) hilse dig os elskelige Niels Lange til Kjærgaard vor Mand og Tjener kjærligen med Gud og vor Naade. Vider, at elskelige Mester Hans Tavsen, Superintendent udi Riberstift og Forstander for vort Hospital i Ribe, har ladet berette for os, hvorledes at de paa Hospi-

talens Vegne haver Tiltale til dig for en aarlig Rente af en Gaard, som du paa din Moders Vegne i Være haver, liggendes hos Sortebrødre Kirke der sammesteds, som du holder Hospitalet for, som de mene med Urette, og dig selv ydermere berette kunne. Thi bede vi dig og hyde, at du retter dig efter at møde derom for os udi Rette udi vor Kjøbsted Ribe, naar vi først did kommendes vorder tredie Dagen der næst efter, med hvis Breve og Bevisninger, som du derpaa haver, og da at lide og undgjælde, hvis derom Lov og Ret er. Ladendes det ingenlunde. Givet paa vort Slot Koldinghus Nytaarsdag Aar Mdxlvij. Under vort Signet.

Gammel Afskrift i Thottske Saml., Nr. 1967. 4.

17.

1548, 19 Januar. „Skolen i Riiffue fick breff, att Ko: Ma: partt aff thienden aff allt Henne sogen att skulle her eptther wpberris oc bliffue hoes scholeonn i Riiffue. Cum inhibitione solita. Datum Kolding torsdagen nest eptther Sanctj Anthonij dag Anno etc. 1548.“

Registre over alle Lande. V, Fol. 49.

18.

1548, 20 Marts. Kongebrev til Tavsens om i Forening med Kapitlet i Ribe at paakjende en stridig Ægteskabssag.

Christiann mett Guds naade Danmarcks, Norgis, Wendis oc Gottis konning etc.

Wor gunst tiilfornn. Wiider att thenne breffuise Liibbertt Søffrensenn borger wtj wor kjøbstedtt Riiffue haffuer berett for oss, huorlëdis att handtt haffuer fest en piige ther wtj Riiffue, oc hanom giøris forhindring paa samme piige, som handtt etther sielff ydermiere berette kandtt. Thij bede wij etther oc wiille, attj mett Capittell ther wtj for^{ne} Riiffue kaller samme sag for etther wtj rette, och siidenn hielpe hanom ther wwindenn, saa møgett som loug

oc rett (er). Ladendis thett ingenlunnde. Beffalendis etther Gud. Schreffuitt paa wortt slott Colinghus tiisdagen nest eptther søndagenn Judica, aar etc. Mdxlvij.

Wnder vortt signett.

Udskrift: Oss elsk^e Mester Hanns Taugesenn superintendent wdij Riiffuer stiiigth etc. etc.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

19.

1548, 9 Maj. Kongebrev til Tavsens, om at det unødvendige Trygleri i Kjøbstederne af føre Mennesker og Posepilte skulde forhindres, samt at de værdige trængende skulde forsynes med et Tegn, og Skolepeblinge gaa med Hætte, for at Folk kunde kjende dem, de burde give Almisse.

Christiaan mett Gudtz naade Danmarcks, Norgis, Wendis och Gottis konningh etc.

Wor gunst tilforn. Wiider atth wij ere kommen wthj forfariingh, huorledis mange trøgler løbe om wthj kiøbstederne atth tygge theris brødth, och en stor partt af thenom ere føre menniske, och icke for ledj skyldt wille andett endt gaa oc trøgle och ther mett wppeholde thenom, Sammeledis mange posepiiltthe, som icke gaa till schole. Thij beder wij ether och wille, atthj strax lade bestiille mett borgmesthere oc raadt wthj alle kiøbstederne ther wthj stiiigthet, atth the giiffue the fattiigh folck tegen wppaa brystet, som for sygdom och alderdom ere fororsagett och nødtørftiigh atth tiigge och bede theris brødt ther y theris by; och the som ere føre och kunde fortiene theris føde, atth the foruiises aff byenn, och ther som nogenn aff thenom och foruynder theris sygdom och ther eptther formue att arbeyde och fortiene theris brødth, att thenom icke heller tilstedis atth trøgle, och att the taghe tegenn fraa thenom igienn. Sammeledis atth alle peblinghe, szom gaa till skole, att the gaa medt hetther, saa mandt kandt wiide, huiilcke som gaa till skole, och mand bør atth giiffue almøsze. Och atthj tiiszigeste wille tilsiiighe sognepresterne

wthj kiøbstederne, atth the forckynde y predickestolenn for almuenn, atth the ingenn trøgler eller posepiiltt giffue theris almøse wden de, som borgermestere och raadt haffue giuffuitt tegenn, och pebliinghe som gaa till skole och haffuer hetther paa, eller och husarme folck, paa thett att the nødtørtiighe och the som gaa till scholle maa beckomme Gudtz almøse. Her wij osz wiiszeliigenn til forlade. Befalendis ether Gudt. Schreffuitt paa wortt slotth Koldiinghus, otthensdagenn nesth ephther søndagenn Vocem Jucunditatis, aar etc. Mdxlvij.

Wnder vortt sygnetth.

Udskrift: Oss elsk^e Mester Hans Taugesenn superintendentt wtj Riiber

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

20.

1548, 10 Avgust. Superintendenten og de fire Hørere i Ribe fik Kongebrev paa to Gaarde i Vestervedsted, som laa til S. Thomas' Alter og som Hr. Tyge Grumssen (i Skjærbæk) tidligere havde haft i Forlening¹⁾.

Superintendenttenn vdj Riiberstigt og the iiij locater vdj Riiber schole, the som nu ere och heer efter kommenndis worder,

Ffinge Ko: Christianns breff paa the tuo gaarde, som ligge vdj Wester Wiidstedt vdenn for Riibe, som pleye att ligge till Sancti Thomis altter vdj Riiber domkircke och her Tyge Grumssenn vdj forleninge hagde, som skyller x ørttugh kornn mett andre bede, vdj saa maade att for^{ne} locater skulle aarligenn mue lade vppebere aldt wisse rentte och landgilde aff samme ij gaarde, och Superintendenttenn aldt herlighedenn och vwise rentte ther aff, dogh att the skulle lade bygge och forbedre samme gaarde oc holle thennom wedt

¹⁾ Dette Brev er alt trykt hos Terpager, Ripæ Cimbr. p. 301, men med flere slemme Fejl, hvorfor det her paany meddeles efter en anden Kilde.

heffdt och magtt. Cum inhibitione solita, datum Collingh
ipso die Laurentij martiris, Aar etc. Mdxlvij.

Registre over alle Lande, V. Fol. 59.

21.

1548, 10 November. Tavsens stadfæster Valget af Hr. Poul Sonicksen
til Præst i Roager og meddeler ham Kollats paa samme Kald.

Jeg Hans Tausøn, Superattendens och Biscop y Riper-
stigt, kiendis och gjør vitterligt med dette mytt obne breff,
ath thenne breffuiser och erlige mand her Pouell Sonicksøn
for syne dygder och gode vmgiengelse haffuer ett kald
och vduelgelse aff sognemendt y Rhoagger sogen ath vere
theris sielsørger och rette sogneprest ther sammestetz, och
haffuer veriitt hoes meg och ladet seg examinere och offuer-
høre y syn forstand och lerdom, den hand haffuer y den
hellige scriift. Och ephther thj ieg offuer dett windisbyrdt,
for meg er kommet om hans leffnit, hannom haffuer be-
fundet lerd och forstandig vj scriiften, och ath haffue
andre the vilckor, som hør tiill thet hellige predick embidde,
saa ath hand kand och maa were en duelige lerer och
sogneprest: Tha haffuer jeg samtycket oc stadfest och nu
met thette myt obne breff samtycker och stadfester same
hans kald och vduelise, och kundgør hannom en Guds
tienere och sand sogneprest tiill for^{ne} Rhoagger kircke ther
ath bliffue och thend ath beholde syn liiffs tidt. Bedendis
alle sognemendt och huer serlestis nu veryndis och heer
epther kommendis, ath the ligesaa achte och ere hannom
som theris rette sielsørger og sogneprest, giørendis och
giffuendis hannom oc ingen anden theris tiende, byrd, offer
och ald thend renthe och rettughedt, som the aff rette
plictuge ere oc the vonligen heer tiill dags giffuit haffue
theris framfarne sogneprester, ephtherthj sodan en tro tie-
nere er syn løn verd, som Christus self siger. Tiill widnes-
byrd henger jeg mytt signete neden for detthe mytt obne

breff. Giffuit vdj Ripe S. Martinj Biscops afften, Aar etc. Mdxl paa det ottende.

Orig. paa Perg. i Geh.-Arkivet, med Spor af Seglremme.

22.

1549, 30 Marts. Tavsens bekendtgjør den kgl. Befaling, at der ikke maatte bedes mere end tre eller fire Faddere, for Provsterne i Endle (Elbo), Brusk og Holmands Herreder.

Salutem: wider kere h. prouester, at det er kong. maytz. aluorlige willij oc kongelige befalling¹⁾, at huilken sognemand der byder faddere til syt barn, hand skal lade seg nøye med iij faddere eller iij i det høyste, oc der som almu bliffuer vlydige her vdj, da til siger eders sogneprester, at de affwise saa mange som byde seg til flere end iij, om det skal meget were, saa fraffmt som de wille ikke staa kong. mayt. til rette for vlydelse. Oc der som dette icke saa huldes vdj eders herede, da byder ieg eder, i giffuer meg det tilkende effter kong. maytz. breffs lydelse. Eder Gud befallendes. Aff Ripe midfaste løffuerdag aar mdxlix. Oc lader lese denne myn scriffuelse til Endleheritz ting, Holmandzheritz ting oc Bruskheritz ting ac iterum valet.

(L. S.) Johannes Superattendens.
Tausen.

Udskrift: Venerabilibus viris et dominis Petro Glambeck²⁾ oc Andreę Henningi præpositis, suis fratribus et amicis.

Paategnet: Thette breff er lest fordom paa Endlets herutz tyng Onsdag nest eptter Sancti Andree apostoli dag aar Mdxlix.

Egenhändig Orig. paa Pafir i Thottske Saml. Nr. 1967. 4.

¹⁾ Den kgl. Befaling af 14 Marts 1549 er efter Originalen i Ribe Stiftsarkiv trykt i Kirkehist. Saml. I, 473—4.

²⁾ Præst i Pjedsted (se Chr. III s Hist. Suppl. S. 227).

23.

1549, 10 April. Brev til Tavsens fra Dr. Johan Bugenhagen i Wittenberg.

Magistro Johanni Tausano, Pastori Ripensi.

Gratiam et pacem a Deo patre nostro et d. n. J. C.
— Nos hic, charissime Johannes, et in ecclesiis et in scholis adhuc agimus in sincero verbo Dei, et ordinamus evangelii presbyteros usque in Hungariam ut ante. Nemo vobis aut dicto aut facto isthic aliud persuadeat. Oramus vero Deum et publice et privatim, ut ista gratia Dei apud nos permaneat, id quod et isthic facite. Nam quamvis versemur in magno periculo, tamen bona speramus per Christum. Non erunt preces nostræ inanes. Quod volo ut significes nostris fratribus, qui lugent Zion. Nam spero per Deum, nos brevi scripturum (!) ad vos certiora et meliora. Quod Deus velit! Versamur in ultimo mundi tempore, de quo scribit Daniel 11: Ac fama turbabit eum ab ortu et septentrione. Et Apoc. 14 Johannis usque ad finem. Deus salvos deducat nos per istam patientiam sanctorum ut per mare rubrum, mitiget istas poenas meritas, et abbreviet dies istos, alioqui non erit salva omnis caro. Habes novissima hæc tempora ex Prophetis. Cogitemus itaque, in quo tempore revelati Antichristi (2 Thessal. 2) vivamus, ne dicatur et nobis: Eo quod non cognovisti tempus visitationis tuæ. Poenitentiam vero agamus, quia appropinquat regnum illud æternum in resurrectione justorum, de quo confitemur: Credo remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam æternam. Ubi similes erimus filio Dei, et Deus erit omnia in omnibus in æternum, amen. Hæc verba sunt fidelia. Fidelis et Deus, qui promisit in Christo Jesu domino nostro. — Salutatur te uxor mea, tuamque uxorem (honestissimam) pudicissimam matronam, et mea Sara, quæ vidua facta est, antequam nata esset viginti duos annos. Jam inter passcha et pentecosten secundo nubet, id quod Deus faustum foelixque esse velit. Amen.

Christus sit cum omnibus vobis in æternum. Ex Witeberga
1549, Aprilis 10.

Johannes Bugenhagen Pomeranus.

Afskrift i Acta & Scripta Theol. sec. 16^{mi} coll. Lintrup. Vol. 1.
(Univ.-Bibl. Don. Var. 122. 4.).

24.

1551, 6 April. Tavsens tilskriver Hertug Hans d. Ældre, at han efter Hertugens Forlangende indvilgede i, at to Personer i Agerskov, der vare hinanden beslægtede i tredje Led og havde levet i Skjørlevnet med hinanden, bleve sammenviede; men han raader dog Hertugen alvorlig til ikke at lade saadan Forargelse hengaa ustraffet.

Naade oc frid aff Gud Fader wed Jesum Christum. Høgborne første kere naadige Herre, giffuer ieg eders førstelige naade vnderdanlig oc ydmygelig tilkende, at ieg idag fick eders førstelige naades breff oc scriffuelse om een ong mand wed naffn Ebbe Lassen i Agerskow, som haffuer i fierde aar leffuet i skørleffnet met Ka(ri)ne Jeps dotter syn egen fencke i tredij led, oc haffuer affled barn sammen, for hues skyld E. f. n. haffue(r) naadelig samtyct oc bewilget, at de mue komme vdj ecteskaff sammen, at ieg oc der effter maa wide at rette meg. Saa haffuer ieg ganske vnderdanlig met ald redbonhed skicket meg efter E. f. n. scriffuelse oc screffuet sognepresten i Agerskow Her Terchel til, at det lige saa skal skee, som E. f. n. haffuer bewilget. Dog raader ieg i myn troo tjeneste oc beder E. f. n. ydmygelig, at E. f. n. ey lader sodan synderlig forargelse affgaa vstraffet, ocsaa for onde exemplar, der gierne wille fylge effter, icke alleneste mod wor hellige kirckordning, men oc imod E. f. n. aluorlige mandat oc besigling nu snimen vdgangen. Gud wed Jesum Christum oplyssne oc styrcke E. f. n. til eet helligt oc løcksaligt regment, amen. Aff Ripe mandag quasimodogeniti Aar mdlj.

E. førstelige naades troo tienere oc Capelan
Hans Tausen
i Riper stict.

Udskrift: Høgborne Første oc Herre Her Hans aff Gudz naade arffuing til Norge, Hertug til Slessuig Holsten Stormern oc Dytmersken oc greffue til Oldenborg oc Delmenhorst, syn naadige Herre vnderdanlig oc ydmygelig til screffuet.

Orig. (udentvill egenhændig) paa Papir med Seglet, i Geh.-Arkivet (meddelt af Hr. Arkivsekr. Matthiessen).

25.

1551, 30 September. Kongebrev til Tavsens om at afgive Erklæring over en Klage, som to Vikarier, Hr. Hans Fynbo og Hr. Povl Michelsen, havde indgivet over Stiftslensmand Jesper Krause i Ribe.

Christian mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis koning etc.

Wor gunst tilforrn. Wii giffue etther tilkiende, att thisse breffuisere her Hans Fynbo og her Pouel Michelsen ¹⁾ haffue [ladett] berette for oss, huorledis att oss elsk^e Jesper Krauffse wor thienner oc Embitzmand paa wortt slott Riiberhus haffuer ladett forbiude the bønder, som ligger till theris Vicarij, at sware thenom, som the meen mett wrett. Thij bede wij etther oc wille, att y forfare all leyligheden oc taler mett for^{ne} Jesper Krauffse ther om, oc strax schriffuer oss all leyligheden till ther om, att wij kunde wiide oss ther epher att rette. Her wiider att rette etther epher oc lader thet ingelunde. Befalendis etther Gud. Schreffuitt paa wortt slott Kiøpnehaffn onsdagen nest epher sancti Michels dag, Aar etc. Mdlj. Vnder vort signet.

Udskrift: Oss Elsk^e hederlig oc hoglerde Mester Hans Thaugesen, Superintendent vdj Riiberstigt.

Orig. paa Papir (lidt beskadiget) i Ribe Stiftsarkiv.

¹⁾ Disse to Mænd havde tidligere været Præster i det tørringlenske, men vare 1528 blevene afsatte af Hertug Christian paa Grund af deres Fastholden ved Papismen (se Om Reformat. i Haderslev Amt, Kirkekalender for Slesvig Stift, 1ste Aarg. S. 148—9).

26.

1551, 13 Oktober. Kongebrev til Tavsens angaaende Afholdelsen af trende Bededage.

Christian mett Guds naade Danmarcks, Norgis, Wendis oc Gottis koninng etc.

Wor synderlige gunst tilffornn. Wiider att wij formercke, att mange steds her wtj Rigett formeris synd oc wndskaff, oc Ceremonier icke holles wed magtt om Gudtz skiick, hellige ord och Euangelium, Thaa paa thett att Guds store fortørnelse, synd oc wndskaff maa affleggis, oc forthientte straff oc pine maa naadeligen affuendis, oc huer wille rette seg sielff mett penitens och bederringh, haffue wij nu mett wore elskelige Danmarcks Riigis raadt, som nu her hoes oss tilstede ere, beuilgett oc sambtycktt, att wtj alle sogne kiercker offuer allt wortt Rige Danmarck skall holles trende bede dage. Thij bede wij etther och wille, attj bestiller thett saa offuer allt Riiber stigt, att ther holles wtj huer sogne kiercke trende bede dage, som er then mandag, tisdag oc onsdag nest epther sancti Andree apostoli dag, mett fasten, mesze oc letanie predicken, Oc i ther hoes wille haffue flyttige oc god indseende mett, saa att synd oc wndskaff motte nederleggis oc affuendis, thett mieste etther mugligtt er att giøre, som wij etther tilltroe, oc i paa Religions wegne pligtige ere. Her wiider att rette etther epther och lader thett ingenlunde. Beffallendis etther Gud. Schreffuitt paa wortt slott Kiøpnehaffuen tiisdagen nest epther sancti Dionysii dag, Aar etc. Mdlj.

Wnder wortt signett.

Udskrift: Oss elsk^e hederlige och høglerde Mandt Mester Hans Taugesen superintendent wdij Riiber stigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

(Fortsættes.)

Nogle Bemærkninger

om

Roskilde Domkirkes Alder og Stil.

Af Professor N. Høyen.

II*).

Saamange Forandringer der end ere gjorte ved Roskilde Domkirke lige fra Begyndelsen af det fjortende Hundredaar, saa er det alligevel ikke vanskeligt at danne sig en Forestilling om dens oprindelige Udseende. Tænker man sig Tilbygningerne borte og den to Loft høie Lavkirke, saaledes som den omgiver Choret, fortsat fra Korsarmene hen til Taarnene, saa har man allerede det ydre Hovedtræk, som nu savnes føleligst, da det skjules af Kapeller og Vaabenhuse. Rigtig nok har det der, hvor det endnu er bevaret, mistet sin mærkeligste Prydelse, Spidsgavlen, som løftede sig over ethvert af Fagene, afbrød den eensformige Tagflade og dannede tillige som en Krone over hele Lavkirken¹⁾. Træder man derpaa, med dette Billede for Øie, ind i Kirken og gaaer længst op i Choret, saa vil man med samme Lethed kunne fremkalde en Forestilling om det Indre. Den Lyshed, som nu hersker i Gangen bag om Choret, gik ogsaa igjennem begge Sideskibene, førend deres Ydermure gjennembrødes for at aabne Adgang til Kapellerne; det rige Lys, som nu udbreder sig fra Galleriet over

*) See Ny Kirkehist. Saml. II. 340.

¹⁾ See Raderingen i »Roskilde Domkirke, beskrevet af Steen Friis«, I, 8.

Chorets Omgang, strømmede ogsaa ind fra Gallerierne over Sideskibene, førend deres lignende Vinduer bleve spærrede af Kapellernes Tage.

Inden vi gaae videre i vor Betragtning af Kirken som et Hele, ville vi standse et Øieblik ved de Eiendommeligheder, som alt have viist sig. Udvendig har ingen af vore ældre Kirker en saadan Krands af Gavle over Lavkirken, der som oftest desuden kun er eet Loft høi; og indvendig har ingen af dem en saadan Gang omkring Choret. Hvor en saadan findes eller fandtes, som i St. Peter i Malmø eller i vor Frue i Kjøbenhavn, der hører eller hørte Bygningen til den gothiske Stil, og selv disse Kirker have aldrig havt det store aabne Galleri, som Choret har i S. Lucius. Heller ikke har nogen anden af vore ældre Kirker et saa rummeligt, hvælvet Galleri over Sideskibene. Viborg Domkirke og S. Knud i Odense have det kun tilsyneladende, thi umiddelbart bag ved Buernes Række ligger Lavkirkens Skraatag. I Ribe Domkirke findes det vistnok, men dets Ydre har aldrig havt det rige Udseende eller saaledes grebet ind i hele Stil-Charakteren, som det gjør i Roskilde; og ved sine Undersøgelser har desuden Adjunkt Helms godtgjort, at det først senere er blevet udvidet saaledes som man nu seer det, men at det fra først af har svaret til Skin-Gallerierne i Viborg og Odense.

Fortsætte vi derpaa vor Betragtning inde i Roskilde Kirke og lade Øiet dvæle ved de mægtige Piller, hvis hele Sæmmensætning er een Støbning, og hvor de Led (Halv- og Quart-Søiler, skarpe Pillehjørner), der ere bestemte til at bære Gjord- og Skjoldbuer og Krydsribber, saa tydeligt angive Øiemedet, da bliver det aldeles klart, at Bygningen lige fra Begyndelsen har været bestemt til heelt igjennem at overhvalves. Der er i Hovedskibet tillige en anden Særegenhed, som ikke kan undgaae vor Opmærksomhed: alle Pillerne have i det Væsenlige samme Skabelon og samme Styrke, de bære allesammen Gjordbuer, og Hvalvingsfagene, hvis Antal svarer til Pillernes Par, have Rectanglens

langagtig firkantede Form. Betragte vi derimod andre Kirker, som maae regnes til de ældste, der her i Landet ere anlagte til et hvælvet Loft, f. E. S. Clemens²⁾ i Aarhus, S. Nicolai i Svendborg, Klosterkirken i Løgum, da lægge vi snart Mærke til, at Pillerne i Langhuset have ulige Høide og Styrke, at kun hveranden af dem er beregnet paa at bære en Gjordbue, og at Hvælvingsfagene derved faae en Udstrækning, der enten er eller nærmer sig til at være en reen Fiirkant, hvis Midte ofte deles af en Tværribbe.

Idet vi kaste Blikket paa Kapellerne under og mellem Taarnene, see vi nok, at dette Parti har faaet et heelt ny-modens Udseende, da de adelige Gravkamre bleve indrettede. Men længe før Christian den femtes Tid var det Oprindelige forqvaklet; alt i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede blev her stiftet Kapeller og Altre, som udkrævede betydelige Forandringer, og den Forvirring, som disse forskjellige Omvæltninger have afstedkommet, er nu saa stor, at et klarere Overblik først vil kunne erholdes, naar Gravkamrene blive borttagne og det Hele nøiere undersøgt³⁾. Imidlertid er dog saameget tydeligt, at de tvende vestre Piller oprindeligt maae have havt samme Skabelon som alle de øvrige, og at man først i en senere Tid har fundet det nødvendigt at forstærke dem. Endnu seer man, trods Gravkamrenes tilklæbede Mure, at de staae aldeles frit og danne Støttestrukturerne for de indre Hjørner af begge Taarnene, istedetfor at disse inde i de romanske Kirker skilles fra det øvrige Langhuus ved deres faste Sidemure, saaledes som i Lund, Viborg og Ribe.

²⁾ Den oprindelige Ordning er bevaret under Langhusets senere Forhøielse.

³⁾ Den tydeligste Forestilling af dette Parti, saaledes som det kan have været i Slutningen af Dronning Margrethes Tid, giver Grundtegningen i Steen Friises Roskilde Domkirke, I, 4. Den nuværende Tilstand er nøiagtigst angivet i Prof. Meldahls Grundtegnning til 2det Hefte af samme Skrift.

Efter dette Overblik ville vi nærmere betragte visse Enkeltheder, hvorved S. Lucius afviger fra de øvrige af vore ældste Kirker. Dersom den havde den høie Alder, som hidindtil har været antaget, da maatte vi vente overalt at finde den runde Bue, men den er tvertimod blandet med Spidsbuen ⁴⁾, og selv i denne Blanding spores en vis Plan. I alle Sidebuerne ind til Lavkirken, saavel i Choret som i Langhuset, hersker den spidse Bue overalt, og Uligheden mellem disse Buer er kun en Følge af det større eller mindre Rum, som de skulle oværspænde. Vi see det strax lige i den indre Chorslutning, hvor Afstanden er snævrere mellem de tykke Søiler paa Gulvet, end mellem Galleriets spinkle Søjleskafter ⁵⁾. I Hovedskibets brede Sidebuer mod Vest ere de næsten runde, hvorimod de i de smallere Rum nærmest ved Korspillerne, baade i Langhuset og Choret, ere stærkt tilspidsede for at naae den fornødne Høide. Rundbuen hersker derimod overalt i Vinduerne og i de Partier, som i videre Forstand kunne henregnes til deres Omgivelse. Uvendig sees dette paa Lavkirken omkring Choret og paa Korsfløienes Endesider; indvendig er det Tilfældet paa Høikirkens Langsider. Vinduerne ligge her i en noget sænket Flade, der omslutes af det fremtrædende Muurparti som af en Ramme, der runder sig foroven. I Choret er denne Ramme fuldstændig bevaret ⁶⁾; i Lang-

⁴⁾ At Spidsbuen uomtvisteligt hører til det oprindelige, er først tilfulde godtgjort ved den omfattende og omhyggelige Istandsættelse, som begyndte i 1859 og lededes af Kammerraad Steen Friis. Det er dette betydelige Arbejde, som vi skyldte mange og vigtige Oplysninger, det er derved, at den ældre maleriske Udsmykning, efter Aarhundreders Forløb, igjen er kommen tilsyne. En fuldstændig og nøiagtig Oplysning om dette mærkelige Foretagende, det første i sit Slags, der har fundet Sted hos os, har Steen Friis meddeelt i 2det Bind af Ny kirkehistoriske Samlinger, S. 111, 577 og 766.

⁵⁾ See Tværnittet til Friises Roskilde Domkirke, II, 57.

⁶⁾ Ogsaa Korsfløiene have bevaret deres runde Skjoldbuer. De stemme ogsaa bedre med Rundbuen, som gaar igjennem hele Vindues-

huset overskjæres derimod allevegne Buerundingen af de spidse Skjoldbuer, der, efter al Rimelighed, ere blevne forandrede efter en ødelæggende Brand.

Da den runde Bue findes over den sydøstre Indgang ved Choret, som heldigviis er bevaret, har Rundbuen, efter al Sandsynlighed, ogsaa været herskende over alle Indgange.

En anden Særegenhed er de tredeelte Vinduer, som findes heelt igjennem paa Lavkirkens øverste Loft, som fremtræde saa storladne paa begge Korsfløienes Endesider, og som, efter al Sandsynlighed, have viist sig i samme mægtige Forhold paa Hovedskibets Forside. Endskjøndt det er tre enkelte Vinduer, saa ere de dog saaledes sammenstillede, at de danne en Heelhed. Vi kunne især bemærke dette udvendigt omkring Choret, hvor de fine Rundstave løbe ud i Buer, der samle sig som en fælleds Ramme ovenover dem. Indvendigt i Korsfløiene træde sammenkoblede, smekke Steensøiler istedetfor Rundstavene og bære de omsluttende Bueslag, medens deres ydre Udsmykning, hvor Muurstiver indtage Rundstavens Plads og høiere op fortsættes som glatte Lissener, flytter Afslutningen heelt op paa Gavlens øverste Flade. Vi søge forgjæves efter noget lignende i vore ældre romanske Kirker, og kunne vi ogsaa paa enkelte Steder i Udlandet opvise noget tilnærmende, saa mangler det dog den pyramidale Reisning, som her er saa aabenbar, og som vinder i Betydning, eftersom det er den, der har foranlediget Gavltagene over Lavkirken, da det ellers ikke vilde være muligt paa en hensigtssvarende Maade at dække den uden at tage Lyset fra Høikirkens Vinduer ⁷⁾.

partiet, og det er maaskee dem, der har givet Anledning til, at begge Korsets Tværgjorder have faaet lignende Form.

⁷⁾ Da man i 1859 havde blottet det gamle Muurværk indvendig paa Galleriet om Chorslutningen, kom en lavere afrappet Brystning med tilhørende Sidekarm tilsyne under det mellemste af de tredeelte

S. Lucius indeholder altsaa flere og betydningsfulde Afvigelser fra vore ældste Kirker, som alle henhøre til den romanske Stil. Den Indflydelse fra Tydskland, som vi saa tydelig kunne paavise i Lunds, Ribes, Viborgs, Sorøs Kirker, taber sig aldeles her, hvor der desuden i alle Hovedforholdene, saavel i Planen som i Reisningen, gaaer en Retning til det storladne, i Høiden stræbende, heelt forskjellig fra den, der bevæger sig i de fleste tydske Kirker fra det 11te og 12te Hundredaar. Her i Landet finde vi ikke nogen anden eller selvstændig Spire til denne Retning, ligesom vi savne Exempler paa dens Efterfølgelse, thi S. Lucius staaer aldeles for sig selv imellem vor Middelalders Monumenter.

Gaae vi derimod til Frankrig, til de gamle Landskaber Picardie, Isle de France, Champagne og de dertil nærmest grændsende Egne, da træffe vi en Række af Kirker, som allerbedst kunne oplyse det særegne ved S. Lucius. Der finde vi denne saa betegnende Blanding af runde og spidse Buer i Forening med den rummelige Omgang omkring Choret og det aabne Galleri, som fortsættes over Side-skibene; der have vi de tredeelte Vinduer og den ældste Hvelvingsbygning med fremspringende Ribber, og der see vi det høitstræbende Indre baaret af korte, svære Søiler saaledes som i den indre Chorslutning i Roskilde. Alle disse Kirker høre til sidste Halvdeel af det tolvte Hundredaar, alle have den samme Hovedcharakter, saa forskjellige de kunne være i enkelte Partier; det er i dem, at den gothiske Stil udriver sig af det romanske Svøb og tiltager med forbausende Hurtighed i Væxt og Udvikling.

Vinduer. Friises Beretning, Ny kirkeh. Saml. II. 117. Da Materialet og Muarbeidet iøvrigt er det samme i hele dette Parti, og da Tredelingen saa utvetydigt gaaer igjennem hele den ydre Anordning, som ikke indeholdt noget Spor til Forandring, er der ingen Grund til at tvivle om Oprindeligheden af Galleriets nuværende Charakter. At give en fyldestgørende Forklaring af en saadan Enkelthed, hvor noget reent tilfældigt under selve Bygningsarbeidet kan have havt sin Indflydelse, vil ogsaa i mange Tilfælde have sin store Vanskelighed.

Omgangen i Choret finde vi forresten alt i franske Kirker fra det ellefte Hundredaar, og med det forbandtes Kapeller, som bleve anlagte efter Chorrundingens Radier, og det var disse »udstraalende« Kapeller, som den gothiske Stil benyttede for at udfolde den største Rigdom om Kirkens østre Ende. Men netop i denne Overgangsperiode kunde de blive høist underordnede, som i Senlis og Bourges, eller aldeles udeladte, som i Nôtre Dame i Paris, der saaledes giver os den bedste Forklaring af den østre Ende i Roskilde ⁸⁾).

Naar vi, inde i Chorslutningen i S. Lucius, løfte Blikket, saa lægge vi Mærke til den Række Blindinger, som findes under Høikirkens Vinduer. De ere foroven lukkede med et Kløverblads Udsnit og prydede med Apostlernes malede Billeder. Disse Blindinger have, under Taget paa Ydermuren, tilsvarende flade Fordybninger, som aldrig have været beregnede paa at komme tilsyn, og som derfor let kunde fremkalde den Gisning, at den første Tanke havde været at danne en aaben Buerække. Men selv om dette ikke har været Tilfældet, saa vidner dog den ældste malede Decoration om, at man her vilde have Billedet af en heel Arkadegang ⁹⁾, og det er ogsaa paa denne Plads, at vi, i Noyon, Soissons, Laon, Chalons sur Marne, see et virkeligt Triforium strække sig under Høikirkens Vinduer og over det aabne Galleri ¹⁰⁾.

⁸⁾ Lassus et Viollet le Duc, Monographie de Nôtre Dame de Paris. La cathedrale de Senlis hos Chapui et Jolimont, Vues pittoresques des cathedrales de la France. Planen af Bourges i Viollet le Duc's Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XI au XVI Siècle. II, 295.

⁹⁾ Friises Beretning, Ny kirkeh. Saml. II, 584 og 586.

¹⁰⁾ Vitet, Nôtre Dame de Noyon med Ramées store Kobberværk, som er efterstukket i Försters Allgemeine Bauzeitung, 1852. Her i Roskilde er dette Triforium indskrænket til Chorslutningen. I Soissons er det derimod blot i den søndre Korsfløi, Viollet le Duc, Dictionnaire I, 195. I S. Georg i Limburg an der Lahn (1213—42), der er fremstaaet under fransk Paavirkning, findes det eneste Exempel

Naar vi kaste Øiet paa Grundplanen til Roskilde Domkirke, savne vi de fremtrædende Korsfløie, og det er først under Restaurationsarbeidet, at man paa Korsets søndre Side¹¹⁾ er kommen paa Spor, som ikke kunne andet end lede til den Formodning, at man fra først af har havt den Tanke at opføre en fuldstændig Korskirke, en Tanke, som imidlertid tidlig maa være bleven opgivet. Nogle af de franske Kirker, som især vække vor Opmærksomhed, have stærkt fremtrædende Korsfløie, f. E. Noyon, Soissons, Laon; andre af dem have ikke engang Tværskib, f. E. Bourges, og det samme skal oprindeligt have været Tilfælde i Sens og Senlis¹²⁾, der først senere have faaet Kors. Selv i Nötre Dame i Paris har man faaet Tvivl om den fra først af skulde have Tværskib; den fik det imidlertid, men kun med svagt fremtrædende Korsfløie. Man seer, hvor godt hele denne Vaklen svarer til Fremgangsmaaden i Roskilde.

De tredeelte Vinduer faae først deres rette Betydning, naar vi forfølge dem i de franske Monumenter. Vi opdage da snart, at denne Sammenstilling af to eller tre enkelte Vinduer er den første Begyndelse til at skaffe den større Lysmasse tilveie, som den nye Retning saa stærkt gjorde

i Tydskland paa et saadant Triforium over Galleriet. G. Møller, Denkmähler der deutschen Baukunst. 2ter Band. Schnaase, Geschichte der bildenden Künste, V, 472. — Naar Steen Friis i sin Beretning, Ny kirkeh. Saml. II, 592, gjør opmærksom paa, at den regelmæssige Fortandning mellem Chorrundingen og Sidemurene her er afbrudt, saa kan det meget gjerne være muligt, at det lavere Parti har i nogen Tid havt et midlertidigt Tag paa Grund af en indtraadt Standsning af Arbeidet; derimod tyder Intet hen paa, at dette Parti af Høikirken ikke fra først af skulde have været paatænkt. — De sammesteds omtalte »Levninger af en Egebjelke« have efter al Rimelighed været det sidste Spor af den Sammenkædning af Tømmerstokke, som blev anvendt for at give Murene Styrke. Brunius har fundet lignende Spor i Lunds Domkirke. I Frankrig anvendtes den endnu i Slutningen af det tolvte Hundreedaar.

¹¹⁾ Friises Beretning, Ny kirkeh. Saml. II, 769.

¹²⁾ Viollet le Duc, Dictionnaire VI, 412—13.

Krav paa; det er denne Sammenstilling, hvorfra de mægtige gothiske Kirkevinduer have deres Oprindelse, kun at alle de enkelte Vinduer her tabe sig som aldeles underordnede Led i den store, harmoniske S sammensætning. Vi kunne forresten finde talrige Exempler paa saadanne tredeelte Vinduer i Kirkerne langs med Rhinen, i S. Martin og S. Kunibert i Cøln, i Klosterkirken i Heisterbach osv.¹³⁾, men enten findes de i yngre Dele af ældre Bygninger, eller ogsaa tilhøre disse heelt og holdent det trettende Hundrebaar.

Men denne franske Indflydelse, der kom til at udøve en saa mægtig Indflydelse paa alle Nabolande, fremtraadte her under særegne Betingelser. Alle hine Kirker vare opførte af Qvadersteen, medens Muurstenen her hjemme var bleven det Æmne, som man lettest kunde skaffe tilveie og med hvis Haandtering man var meest fortrolig. Men dette saa forskjellige Æmne fik allerede en betydelig Indflydelse paa Opførelsen. Det tillod ikke den Lethed og Dristighed i hele Sammenføiningen (Constructionen) som den hugne Steen. Chorslutningen i S. Lucius er i saa Henseende særdeles oplysende. Tag Steensøilerne bort, og det vil være umuligt allene med Muursteen at frembringe noget saa kjækt og slaaende. Beholdt man det engang tilvante Æmne, maatte det desuden ligge nær, saameget som muligt at blive ved med de gamle Former, og naar vi derfor i de franske Bygninger, navnlig i Enkelthederne, see hvor langsomt de romanske Træk forsvinde, kan det ikke have noget paafaldende, at de endnu i en høiere Grad gjøre sig gjældende i Muursteensbygningen i Roskilde.

Det er især i Chores Sidevægge, at vi føle Indtrykket af den ældre Stil. Arkaderne mod Syd og Nord ligne mere Gjennembrydningen af en Muur end den fri Forbindelse mellem Piller. Selve Pillerne erindre os i hele deres S sammensætning om de svære Korspiller i Sorø, og derfor

¹³⁾ Boisseree, Denkmale der Baukunst am Niederrhein.

ere ogsaa Gjordbuerne saa brede og svære¹⁴⁾. I Høikirkens og Galleriets Hvælvinger faae vi nok et Vidnesbyrd om, at vi her befinde os i den ældste Deel af Bygningen. I disse Hvælvinger staae de svære Krydsribber slet ikke i Muurforbindelse med Kapperne, og disse have endnu ikke Korshvælvingens Former¹⁵⁾. Vi mindes her om lignende Forsøg i Udlandet paa at frembringe et Skin af Hvælvingen med Krydsribber, inden man endnu forstod dens rette Bygningsmaade, der, som bekjendt, udgik fra det nordlige Frankrig. Vi kunne træffe paa disse Forsøg i selve Gothikens Moderland¹⁶⁾, ligeledes i flere Egne af Tydskland, i Westphalen¹⁷⁾, i Altmark, hvor den smukke Kapitelsal i Jerichow har en lignende Hvælving¹⁸⁾, ja selv i Magdeburg, i Domkirkes Chor¹⁹⁾. Det kan altsaa ikke undre os her at finde et lignende Forsøg, der tillige giver os et godt Fingerpeg med Hensyn til Bygningens Alder.

Saasnaert vi forlade Korset og træde ind i Langhuset, møder der os en forandret Charakter, og ved det andet Hvælvingfag er der desuden tydelige Spor til et nyt Afsnit i Bygningen²⁰⁾, som saa gaaer i een Støbning heelt igjennem den øvrige Kirke. De enkelte Former vedblive at være romanske, men naar man staaer i Hovedskibet, opdager man snart, at der heelt igjennem gaaer en friere Retning med et inderligere Sammenhæng. I Pillernes Sættning underordne Halv- og Quart-Søilerne sig kjendeligt, de ere blot tjenende Led, der støtte de bærende Dele af

¹⁴⁾ Friises Beretning, Ny kirkeh. Saml. II, 591.

¹⁵⁾ Friises Beretning, a. St. 590.

¹⁶⁾ Viollet le Duc, Dictionnaire I, 186. IV, 109.

¹⁷⁾ C. Schnaase, Geschichte d. bild. Künste, V, 63.

¹⁸⁾ F. Adler, Mittelalterliche Backsteinbauwerke des preussischen Staates, I, 42. 43. Denne Sal antages at være opført 1215—30.

¹⁹⁾ Rosenthal, Der Dom zu Magdeburg. E. Förster, Denkmale der deutschen Kunst. 120—21ste Lieferung.

²⁰⁾ Friises Beretning, a. St. 777.

Hvælvingen, medens Halvsøilen i den romanske Stil fremtræder næsten som en selvstændig Bærer. Sidebuerne aabne sig bredere, Halvsøiler og Kragbaand (impost, Kämpfer), som vi see under Sidebuerne i Choret, ere her bortfaldne. Der gaaer en friere Flugt gennem det Hele, endskjøndt med den samme Grundtone, som alt er anslaaet i Choret.

Hovedskibets Hvælving er ikke den oprindelige, Gjord- og Skjoldbuer ere sikkert fornyede, men der er et Træk bevaret, som gjør det høist sandsynligt, at den virkelige Krydshvælving her har været anvendt. Det er de smaa Søiler under Korsribberne, som vi her sigte til, og de smaa Pillehjørner ved Siden af dem, som støtte Skjoldbuerne. Det er en lignende Forbindelse mellem Pillen og Hvælvingens bærende Dele, som den, der findes i flere af de nordfranske Kirker, i Nôtre Dame i Paris, i den søndre Korsarm i Soissons, i Kirken i S. Germer, men som senere aldeles forsvinder i den udviklede Gothik²¹).

Sammenlignes S. Lucii Grundplan med de franske Kirkers, da blive vi opmærksomme paa en Uoverensstemmelse, som ved første Øiekast har noget paafaldende. Vi tænke her nærmest paa de Kirker, hvor Tværskibet tydeligt er udtalt, og hvor derfor Korsets Piller og de, som bære de indre Taarnhjørner, ere ulige stærkere end de øvrige. Selv Kirken i S. Germer²²), hvis Langhuus indvendig har saameget tilfældes med Roskilde, hvad Pillernes Eensartethed og Hvælvingens Fordeling angaaer, skiller sig fra den ved de stærkere Piller i Korset og i Vestenden. Den nærmeste Grund til at denne Forstærkning af de Punkter, som skulle

²¹) Dette Mellemed findes ogsaa i samtidige tyske Kirker, hvor den franske Indfyldelse er kjendelig, saaledes i Tikanten i S. Gereon i Cøln og i S. Georg i Limburg a. d. L.

²²) Den lille By S. Germer ligger i Nærheden af Beauvais. Et Længdesnit af dens Kirke findes i Archives de la commission des monuments historiques. Livr. 34—36.

udholde det sværeste Tryk, ikke er bleven anvendt i Roskilde, maa vistnok søges i Bygningsmaaden. Man har hellere villet fordele den bærende Kraft ligelig gennem hele Bygningen, end vove sig til at benytte Muurstenen til saadanne Sammenføininger, der indtil den Tid kun vare udførte med huggen Steen. Den gothiske Muursteensbygning fik desuden aldrig det rige Spil i den ydre Afstivning, som betegner Qvadersteenskirkerne. I Roskilde spille Muurstiverne en høist underordnet Rolle, Høikirken har dem endog kun som flade Lissener, og Sprængbuer ere slet ikke anvendte²³).

Med Hensyn til Udsmykningen (Decorationen), da hersker der et stort Maadehold i de franske Kirker, som høre til Overgangen og den tidlige gothiske Stil, og de kunne heri langt fra maale sig med den overvættes Rigdom, som betegner flere af de romanske Bygningsskoler. I vor Muursteenskirke maatte dette Maadehold af mange Grunde blive til Fattigdom, og vi maae formelig lede efter et plastisk Ornament. Et saadant findes imidlertid indvendig om Vinduet i det søndre Sideskib nærmest ved Kørset. Det er den bekjendte brudte Linie (batons rompus, zigzags, chevron), som snart i største Simpelhed, snart i den rigeste Sammensætning, saa tidt er bleven brugt i de romanske Kirker i Frankrig og England. Morsomt nok, at den ogsaa i sin simpleste Form hører til de faa Ornamenter vi finde i et Par af de nordfranske Kirker (Nôtre Dame i Noyon og Kirken i S. Germer)²⁴). Forresten indskrænker den plastiske Udsmykning i Roskilde sig næsten udelukkende til de nødvendige architectoniske Led, Kragbaand, Dæksteen, Hoved-

²³) Naar Kirken i S. Germer heller ikke har Sprængbuer, hører den til de faa Undtagelser mellem de franske Kirker. I Tydskland findes de derimod ikke engang ved Domkirken i Magdeburg. De enkelte større Sprængbuer, som man seer udvendig paa S. Georg i Limburg a. d. L., have Udseendet af en senere tilkommen Nødhjælp.

²⁴) I Noyon er den anvendt udvendig om Vinduerne paa Choret, i S. Germer derimod indvendig om Sidebuerne paa Gulvet i Choret.

og Fodstykker paa Søiler og Piller. De pynteligste Hoveder (Capitæler) bæres af de smekke Søiler i Chorets Galleri, de ere imidlertid ingenlunde rige og bære umiskjendeligt Præget af den seneste romanske Stil. De øvrige Hovedstykker, saavel de af huggen Steen paa de underste Søiler i Chorrundingen, som alle de andre af Muursteen, høre til det Slags Capitæler, som man i Tydskland kalder de trapezskjoldede, i Modsætning til de lavere Tærningcapitæler med halvrunde (rundskjoldede) Sideflader. Begge disse Arter af Søjlehoveder have en fælleds Oprindelse og findes alt tidligt i byzantinske Kirker og andre Bygninger; men kun de trapezskjoldede lode sig ogsaa udføre i Muursteen og vandt derfor stor Yndest i Nordtydskland, hvor de i Løbet af det tolvte og trettende Hundrebaar anvendtes grumme hyppigt, og hvorfra de ogsaa vandrede ind til os²⁵). Det er interessant at forfølge den Forandring, som her foregaaer med dette Capitæl, alt eftersom det danner Hovedet paa den svære Halvsøjle eller paa Dværgsøjlen under Krydsribben, eller slutter sig mere umiddelbart til den mægtige Rundstav, hvor denne fremtræder blot som et Led af den sammensatte Pille.

Fodstykket (Basis) har i Choret aldeles den attiske Skabelon med Hjørneblade, som vi endnu kunne finde i det Fag af det søndre Sideskib, der er nærmest ved Korset. Det bæres desuden af en Tærning ligesom i Sorø og Ringsted. Fødderne paa de underste Søiler i Chorrundingen høre til det plumpeste og sløveste Steenhuggerarbejde man kan see og bærer Præget af høi Alder, medens derimod Galleriets smekke Søiler hvile paa Fødder, der ere ulige bedre tilhugne, og som desuden ved Skabelonens fladtrykte Snit og de brede Hjørneblade røbe den romanske Stiils sidste Tid. Saasnaart vi komme ind i Langhuset, forsvinder

²⁵) F. v. Qvast i Deutsches Kunstblatt 1850, Nr 29—31. F. Adler, Mittelalt. Backsteinbauw. d. preuss. Staates I, 40 med Salzenbergs geometriske Forklaring.

den attiske Skabelon og Hjørnebladet; under Afløbet og Listen dannes Foden (ligesom den saakaldte toskanske Basis) blot af et pudeformet Led (torus), der hviler paa en lav, aftrappet Tærning²⁶⁾. Havde huggen Steen her været anvendt, vilde vi upaatvivleligt endnu tydeligere gjenkjende Overgangen til det tidlige gothiske Fodstykke.

Den Hindring, som Muurstenen endnu lagde i Veien for den plastiske Udsmykning, lod sig derimod uden Vanskelighed overvinde ved Farvernes Anvendelse, og vi kunne derfor ikke andet end være den Mand høiligen forbundne, ved hvis utrættelige Omsorg saa betydelige Levninger af den ældste maleriske Udsmykning igjen ere lagte for Dagen. To Retninger gaae her jævnsides. Den ene omfatter Bygningens vertikale Partier, den knytter sig paa det nøieste til Muursteensbygningen, saaledes som denne udviklede sig i Nordtyskland; og med faa Midler, Muurstenens røde og Kalkens hvide Farve, forstaaer den at frembringe et kraftigt, men eenstonet Spil i de architectoniske Former. Den anden, som i Roskilde holder sig til Hvælvingen og dennes nærmeste Partier, er fri malerisk, den tilhører overhovedet den romanske Stil, som i høi Grad udviklede den, og hvorfra den gik over i den gothiske. Snart gaaer den ud paa at give det simple Æmne et rigere Udseende ved at efterligne den ædlere Steens punkterede eller flammede Overflade, og det er paa denne Maade at den behandler Søile-skafterne under Krydsribberne. Snart erstatter den Savnet af udhuggen Prydelse ved en malerisk Efterligning af de afvexlende Former i Ribbernes Snit eller af Løvværket paa Capitælerne²⁷⁾.

Men det er især Udmalingen af Hvælvingernes Midte, navnlig i Galleriet om Choret og i dettes Høikirke, som fængsler vor Opmærksomhed, ligesom vi ogsaa her sikkert have de ældste Levninger af denne Udsmykning, der, efter

²⁶⁾ Lignende Fodstykker af Muursteen i S. Lorenz i Salzwedel (1220—30).

²⁷⁾ Afbildningerne i Friises Beretning, a. St. S. 116—117, 584, 774.

hele Charakteren at dømme, gaar længere tilbage end Aar 1300. Ved Synet af disse Malerier mindes vi levende om den rige Udhugning, hvormed man smykkede Krydsribbernes Samling i Slutstenen. Det var især den sidste, som tidlig blev Gjenstand for den rigeste Pynt, men ogsaa selve Ribberne, ja selv Fladerne imellem dem tæt ved Slutstenen bleve saaledes prydede²⁸⁾. Vi kunne ogsaa, saavel paa Galleriet som i Høikirken, let opdage den Deel af Malingen, som skal forestille Slutstenen, og som paa førstnævnte Sted endog er prydet med en Maske, men en nærmere Betragtning vil tillige overbevise os om, at Malerens Tanke har været at fremstille en stor udsmykket Flade, der dækkede hele Krydssets Midte. Man lod nemlig ikke altid Slutstenen komme tilsyne, da Sammenføiningen, især med en rig Decoration, her var saa vanskelig; man foretrak da at skjule hele Krydsset under en rigt udskaaen Plade af Steen eller Træ²⁹⁾, som blev ophængt i dets Midte. Det er en saadan ophængt Plade, som vor Maler aabenbart har havt for Øie.

Den Deel af Kirkens Indre, som isærdeleshed fængsler Beskuerens Øie, er unægtelig den indre Chorrunding, hvor desværre det forhøiede Gulv skjuler den nederste Deel af de underste Søiler. Hele dette Parti viser sig umiskjendeligt som en ligefrem Efterligning af Chor Slutningen³⁰⁾ i de nordfranske Kirker. De stærke, lavstammede Søiler ere et af Hovedtrækkene i de fleste Kirker, som høre til Overgangen eller den tidlige gothiske Stil, og man behøver blot at kaste et Blik ind i Nötre Dame i Paris, for at overbevise

²⁸⁾ I Viollet le Ducs Dictionnaire III, 262, er der en Afbildning af denne Udsmykningsmaade fra Chor Slutningen i Kirken i S. Germer.

²⁹⁾ De bleve ikke alene brugte i Frankrig, — i Se. Chapelle findes saadanne mesterligt udskaaene Træplader fra c. 1240 — men ogsaa i Tydskland; Essenwein, Deutschlands Backsteinbau im Mittelalter, p. 12. I Roskilde see vi saadanne Plader af Metal med udstraalende gothisk Løvværk anvendte i Christian 1stes Kapel.

³⁰⁾ Lignende Partier findes i den rundsluttede søndre Korsarm i Soissons, og i begge de retsluttede Korsarme i Laon.

sig om den egne, alvorlige Virkning, de frembringe i det sig mægtigt høinende Langhuus. Selv i de Kirker, som Noyon, hvis Hovedskib bæres af sammensatte Piller, hviler Chorrundingen paa de fire korte Søiler, og det blev, allerede i Slutningen af det tolvte Hundredaar, en yndet Op-gave, at vække Forbauselse ved den Lethed, hvormed man lod hele Reisningen løfte sig paa dem. I S. Leu d'Esse-
rent³¹⁾ har man endog kun givet de to mellemste en Tyk-
kelse, der fuldkommen svarer til dem i Roskilde³²⁾, medens de to yderste vel have korte Skafter og stærkt udladende Hoveder, men kun $\frac{2}{3}$ af de andres Førlighed. I S. Lucius er det især Galleriet, som slaaer ved sin Dristighed. De fire spinkle Søiler³³⁾ bære paa deres dertil udskaarne Dæk-
steen, hvis Snit minder om dem i Noyon, ikke allene Side-
buerne, men tillige Høikirkens udkragede Muur og de svære Gjordbuer ind over Galleriet. Det er netop denne aldeles fri Søilestilling, som gjør en saa slaaende Virkning; i Frankrig støttes dette Parti tillige ved opløbende Knipper af Rundstave, der hvile paa de underste Søilers udladende Hoveder.

Naar vi fra Choret vende os imod Vest og gaae hen til Hovedindgangen, have vi alt bemærket, at det Oprindelige

³¹⁾ Byen ligger i Nærheden af Beauvais. Det her anførte Parti er afbildet i Viollet le Ducs Dictionnaire IV, 84, og antages at være opført henved 1190.

³²⁾ Disse Søiler have et saa ærværdigt Udseende, at de gjerne kunne være Levninger af den ældre Kirke. Et Blik paa Hovedskibet i Vestervig Klosterkirke kan give os en Forestilling om, hvorledes de tidligere kan have været anvendte. De aftrappede Tærninger, som Fødderne nu hvile paa, ere først tilkomne ved deres senere Benyttelse.

³³⁾ Skafterne ere sammensatte af ueensartede Stykker. Oprindeligt have de, efter al Rimelighed, haft en farvet Anstrygning, baade for at skjule det ueensartede og for at stemme dem sammen med det øvrige. Det vilde overhovedet ikke være urimeligt at antage, at saavel deres, som de underste Søilers Capitæler have haft en farvet Udsmykning, men de oprindelige Spor savnes, og Øiet er aldeles afvant med denne Forestilling. I Lunds Domkirke er der imidlertid fundet tydelige Spor af Farver paa udhugne Capitæler.

for største Delen er forsvundet, og at det er vanskeligt at paavise dets Spor. Imidlertid kunne vi dog lægge Mærke til, at der i de nye Sidemure til Hahns og Krabbernes Ligkamre staae tvende Muursteenssoiler halvt skjulte, og disse røbe en høi Alder. Efter al Sandsynlighed have de fritstaaende baaret en Tribune, som traadte frem nedenfor det mellemste store Vindue. En saadan Tribune maa ikke sammenblandes med det Tværgalleri vi kunne finde i enkelte af vore ældre Landsbykirker³⁴⁾, som maaskee have faaet det fra de sachsiske, rundbuede Kirker, hvor det ofte forekommer. Sjeldenheden af en saadan Tribune³⁵⁾ gjør, at vi desto mere lægge Vægt paa dens Tilstedeværelse i en saa anseelig Kirke som Cathedralen i Laon³⁶⁾. Der synes den imidlertid ikke at have staaet i en saa umiddelbar Forbindelse med Sideskibenes Gallerier, som Tilfældet kan have været i Roskilde. Hvortil den egentlig har været bestemt, lader sig maaskee ikke angive med Sikkerhed, men den bør ikke forbigaaes med Taushed, da den ogsaa peger hen paa S. Lucii Slægtskab med de nordfranske Kirker³⁷⁾.

Det Udvendige af vor Domkirke vidner om den samme sparsomme Udsmykning som det Indre, og vi gjenfinde her lignende romanske Former. Fodstykket af huggen Steen har den attiske Skabelon, og, fraregne vi Rundbue-Frisen

³⁴⁾ F. E. i Fjennesløvlille og Tveie Meerløse.

³⁵⁾ Imellem de romanske Kirker kunne vi kun paavise den i Novarras ærværdige Cathedral. F. v. Osten, Die Bauwerke in der Lombardei.

³⁶⁾ Archives de la Commission des monuments historiques. Livr. 74—76.

³⁷⁾ Efter denne Fremstilling havde man altsaa et frit Gjennemblik mellem Søilerne til den øvrige Kirke, og Gulvet laae i samme Flugt lige fra Hovedindgangen til Choret. Naar det, i Suhms Samlinger I, 2, 166, hedder, at Oluf Daae blev begravet i Roskilde Domkirke »allernederste ved trenene«, saa maa denne Efterretning fra det 16de Hundreedaars Midte sammenlignes med Efterretningen i Script. Rer. Dan. VII, 152 (Episcopi Roskildenses), som udtrykkelig melder at han blev begravet »juxta turrum«. Udtrykket »allernederst« vil her sige det samme som allerlængst mod Vest, og »trenene« synes blot at være en Feilskrift istedetfor Taarnene.

over Høikirkens Vinduer og de Spor, der ere tilbage af en lignende stigende Frise paa Lavkirkens østre Gavl om Choret, kunne vi neppe paavise noget andet Ornament end Muursteens Mønstrene, som ere indlagte i de øverste Fyldinger paa den søndre Korsgavl. Det er den tidligere Maade, hvorpaa man smykkede Fladerne i Muursteensbygningen, inden Anvendelsen af formede og farvede glasserede Steen kom ret i Brug. Paa den vestre Gavl i Dalum Kirke ved Odense have vi et andet endnu pynteligere Exempel paa denne Udsmykning, der nu skjules af det senere tilbyggede Taarn.

Desto større Opmærksomhed fortjene Gavlene over Lavkirken, især da vi her ikke kunne anføre noget Lignende fra de anselige franske Kirker. I Champagne, Bretagne og Normandie kan man paavise saadanne Gavl, dog kun paa Langhusets Sider og under Vilkaar, som ere meget forskellige fra dem i Roskilde. Det er mindre Kirker paa Landet³⁸⁾, tildeels med Træloft over Hovedskibet. Lavkirkens Hvælvinger støde da vinkelret mod Høikirkens Mure, og dennes Vinduer sidde i Mellemmrummene mellem Gavlene. I Tydskland træffe vi paa et eneste lignende Exempel, det er Sognekirken i Wolmirstädt (ved Magdeburg), men der er det fremkommet ved en senere Udvidelse af Bygningen³⁹⁾.

Paa selve Høikirken kunne vi derimod let finde saadanne Gavl; Overgangsstilen har dem ofte i Tydskland, navnlig i Rhinegnene. Da den runde Chorslutning maatte vige for Polygonformen, afsluttedes dennes Sider jævnlig med Gavl. Men da disse Bygninger ikke have Omgang om Choret, falder Lavkirken og dens Gavl selvfølgelig bort. Ogsaa de saakaldte Kirkehaller have ikke sjelden Gavl paa Langhusets Sider, men i disse Bygninger ere alle tre Skibe omtrent eens høie, og Gavltagene ere lagte over de tvende

³⁸⁾ Viollet-le-Duc, Dictionnaire I, 196.

³⁹⁾ Qvast u. Otto, Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst. I, 264.

yderste for at lette den svære Tagmasse. Choret ved Aarhus Domkirke er et smukt Exempel paa en saadan Bygning.

Nærmest kunde Cathedralen i Amiens og Domkirken i Magdeburg benyttes til Sammenligning. Den første har Gavle over Lavkirken paa den søndre Side af Choret, den anden har Gavle over Langhusets Sideskibe. Altsaa ogsaa her er det kun en stykkeviis, ikke heelt gennemført Plan. Dertil kommer, at Forholdene paa begge Steder, hvor Lavkirken kun kan være eet Loft høi, frembringe en meget forskjellig Virkning; i Amiens er det et aldeles underordnet Parti, i Magdeburg trykkes de rigtsmykkede Gavlflader af den mægtige Høikirke. Man seer desuden ved første Øiekast, at disse Bygninger tilhøre en senere Retning og at de derfor, ligesom de ovenfor nævnte Haller, paa Grund af deres yngre Alder, ikke kunne have haft nogen Indflydelse paa Roskilde. Vor Domkirke kan vistnok ikke taale Sammenligning med de sidstnævnte Cathedraler, af hvilke den i Amiens hører til et af den gothiske Stiils største og meest beundrede Værker, men den træder ikke destomindre paa en eiendommelig Maade ind i Monumenternes Række.

Dersom det efter denne Fremstilling bliver utvivlsomt, at den nuværende Domkirke ikke kan være den Bygning, som blev opført i Slutningen af det ellefte Hundredaar, saa bliver Spørgsmaalet, naar er den da opført? De sidste Efterretninger, vi have om den, gaae ikke synderligt ud over Midten af det tolvte Hundredaar, og dengang stod endnu den gamle Kirke. Da Biskop Asker var død (1156), blev hans Lig nedlagt i Vilhelms Grav, den meest anselige i Choret⁴⁰⁾, og da Kong Valdemar var forsamlet med Kannerne for at vælge en ny Biskop, omtalte han udtrykkelig Kirken som grundet og begavet af hans Forfædre⁴¹⁾.

⁴⁰⁾ Saxo, ed. Müller, 578.

⁴¹⁾ Saxo, ed. Müller, 737.

Da stod altsaa endnu den gamle Kirke, men saa høre vi den heller ikke omtale, før den rammes af en Ildebrand 1234⁴²⁾. Denne Mangel paa historisk Oplysning er ikke særegen for Roskilde, det er et Savn, den har tilfælles med mange af Udlandets anseligste Kirker⁴³⁾. De nuværende Cathedraler i Chartres, Laon, Noyon, Mainz, Worms og Speier, for at nævne nogle af de bekjendteste, have allesammen været tillagte en langt høiere Alder end de virkelig have; man holdt sig til de ældste Udsagn om disse Kirkers Stiftelse og Fuldendelse, man oversaae de tørre og korte annalistiske Efterretninger, ja vigtige, samtidige Angivelser, fordi man ikke forstod at rime dem sammen med Monumenterne⁴⁴⁾. Det er først ved den Klarhed, som de arkitektoniske Undersøgelser have udbredt over Middelalderens forskellige Stilarter, og ved en omhyggelig Sammenligning af dem, at man er kommen til den Overbeviisning, at selve Bygningen i sin Opførelse indeholder et saa uforkasteligt Vidnesbyrd om det Heles eller de forskellige Deles Alder, at dette nødvendigt maa adspørges ved Siden af den historiske Beretning, for at erholde et paalideligt Udbytte, ja, at dette Vidnesbyrd, hvor den skriftlige Underretning fattes, er ene tilstrækkeligt til at paavise det Tidsrum Bygningen tilhører.

Den ovennævnte Brand, 1234, beskrives ikke nærmere, vi erfare intet om dens Omfang og den gamle Kirkes videre Skjæbne. Vi søge i det nuværende Chor forgjæves efter det gamles Spor, thi selv de Granitsoiler, som muligen

⁴²⁾ Script. Rer. Dan. I, 166. 184. 254. 287; II, 437. 629; III, 310.

⁴³⁾ En livlig Fremstilling af dette Savn har Vitet givet, p. 191 i hans »Nôtre Dame de Noyon«, optaget i 2det Bind af hans Études sur les beaux arts, Paris 1847. Om den høie Alder man tillagde denne Kirke, p. 195 ff.

⁴⁴⁾ Et slaaende Exempel herpaa give de senere Undersøgelser af Domkirkens Historie i Magdeburg, der dog hører til en yngre Tid. Qvast und Otto, Zeitschrift f. christliche Archäologie und Kunst. I, 221 ff.

kunne have tilhørt det, ere nu anvendte paa en heel forskjellig Maade. Svend Estridsens og Biskop Vilhelms Grave ere forsvundne, deres Been ere tilligemed Harald Blaatands og en Margrethes⁴⁵⁾ flyttede og nedlagte i Chorets fire Piller, og vi mindes derved om den Flytning, som Absalon lod foretage med sine Forfædres Lig fra den lille Landsbykirke i Fjennesløvlille til den nye og prægtige Klosterkirke i Sorø⁴⁶⁾. Efterretningen fra 1234 er den første vi have om nogen Ildsvaade i Roskilde, og, efter det lidet vi kjende til Kirkens Historie, maae vi altsaa formode, at den i henvend halvandet hundrede Aar havde bevaret sin Oprindelighed. De tvende andre meest bekjendte af Knud den heliges Bygninger havde dengang enten lidt ved Brand, eller veget Pladsen for et nyt Anlæg; S. Alban, senere S. Knud, i Odense blev tildeels ombygget efter Ødelæggelsen 1143 og 1157, og S. Laurentius i Lund begyndte, kort efter Erkesædets Oprettelse, at fremtræde i en ulige større og prægtigere Skikkelse. Er der end al Sandsynlighed for, at S. Lucius var betydeligere end dens tvende Samtidige, saa har den alligevel, naar vi tage Hensyn til dens Alder og til Saxos Antydning af Chorets Omfang⁴⁷⁾, ingenlunde kunnet maale sig med Domkirkerne i Ribe og Viborg, der fuldendtes omtrent paa samme Tid, som Roskilde, under Absalons Styrelse, tiltog i Rigdom og Anseelse fremfor noget andet Stift. Kjøbenhavn blev lagt under Roskilde Bispestol,

⁴⁵⁾ Det er nu engang antaget, at det er Margrethe Fridkullas Been, som gjemmes her; men fortjener dog ikke den Efterretning Opmærksomhed, som vi have i Liber daticus Roskildensis, at Aarsdagen for den Dronning Margrethe, som havde skjænket Jordegods i Gythinge Herred til Kirken, blev feiret med samme Høitidelighed som Svend Estridsens. Det var denne Margrethe, som Langebek antog for Harald Heins Dronning. Script. Rer. Dan. III, 266. Werlauff antager Muligheden af, at denne Margrethe ogsaa er begravet i Roskilde. De hell. 3 Kongers Kapel, 46.

⁴⁶⁾ Nyt historisk Tidsskrift, I. 253.

⁴⁷⁾ Ny kirkehistoriske Samlinger, II, 349.

en By, der alt havde saamegen Betydning, at Peder Sunesen der grundede en Collegiat-Kirke, medens Jyllands tredie Stiftskirke begyndte at reise sig i Aarhus under tvende Biskopper af Hvidernes Slægt. Domkapitlet i Roskilde vandt ny Anseelse under Niels Stigsen, og i en Tid som denne, hvor man saa ivrigt stræbte efter at omgive Domkirkerne med større Glands, maatte derfor Trangen til at udvide eller ombygge den gamle Kirke blive levende. Saa ufuldstændig er imidlertid vor Kundskab, at dersom Nogen vilde fremsætte den Gisning, at det ikke var den gamle Kirke, som brændte 1234, men at det var den nye, hvis Opførelse dengang allerede var begyndt, og at det var denne Brand, som blev Aarsag til den ovenfor omtalte Standsning i Arbeidet, saa vilde en saadan Gisning ikke have noget usandsynligt.

Men, selv om vi vilde lægge nogen Vægt paa en saadan Gisning, bliver den nye Bygning alligevel ikke rykket mange Aar tilbage; den indeholder desuden en Kjendsgjerning, som afgjørende tyder hen paa, at den nuværende Domkirke tilhører den første Halvdeel af det trettende Hundrebaar. Flere af de Enkeltheder, der ere saa betegnende for S. Lucius, som Blandingen af runde og spidse Buer, de tredeelte Vinduer, de smaa Søiler under Hvælvingsens Krydsribber, gjenfindes deels i Kirker, som ere opførte paa samme Tid, f. E. Kirken i Løgum, vor Frue i Aarhus, Søndersogns Kirke i Viborg, S. Nicolai i Svendborg; deels i saadanne Bygninger, som paa den Tid eller kun lidet senere have modtaget betydelige Istandsættelser efter svære Brande, som S. Laurentius i Lund, Kirkerne i Sorø og Ringsted. Den sidstnævnte er den eneste, som har langagtig firkantede Hvælvingsfag, ligesom S. Lucius⁴⁸⁾. Den brændte 1241 og Brandskaden maa have været betydelig, da den maatte indvies paany 1268⁴⁹⁾. Da dens

⁴⁸⁾ Kongegravene i Ringsted Kirke. Kjøbenhavn 1858. Tavle IV. V.

⁴⁹⁾ Scriptores R. D. IV, 22.

Hovedskib har en mindre Spænding end de andre Kirkers, som fik Hvælvinger indsatte, har dette maaskee givet Bygmesteren Mod til her at forlade den quadrate Hvælvingform. Det var netop Tiden for Overgangsstilen, ikke alene i Danmark, men selv i Tydskland, hvis Indflydelse derfor ogsaa gjorde sig gjældende paa de fleste Steder udenfor Roskilde. Imod Slutningen af det samme Hundredaar træder derimod den gotiske Stil fuldstændigere frem, som i S. Knud i Odense.

Den Indflydelse fra Frankrig, som Domkirkens Bygning vidner om, faaer en tilstrækkelig Forklaring ved Historiens Vidnesbyrd. Paris var dengang det jævnlige Opholdssted for Danske, som havde Lyst til boglig Sysse, eller som vilde forberede sig til en højere Stilling i Kirken. De fleste af Hvidernes mægtige Slægt, som i mere end hundrede Aar uafbrudt beklædte Roskilde Bispestol, stode i Forbindelse med Frankrig, og derhen drog ogsaa Niels Stigsen, da han, træt af Kampen mod Kongemagten, søgte Ro indenfor Klosters Mure. Men en nærmere Oplysning om dette Forholds Indflydelse savne vi aldeles. Den høit ansete Biskop Stephan af Noyon, som kom hertil 1193 for at beile paa sin Konges Vegne til Ingeborg, og i hvis Selskab Peder Sunesen gik tilbage til Paris som den unge Dronnings Led-sager, var en ivrig Bygherre, og det var under ham at Noyons Domkirke fuldendtes⁵⁰⁾; men de Formodninger, som kunne knyttes hertil, ere alt for løse til at have nogen Betydning. Kirken i Roskilde er desuden ikke nogen Efterligning af denne eller hiin franske Bygning, det er mere Stilens almindelige Retning, som der kommer til Udtale. Den ledende Tanke, de store Hovedlinier skyldes, efter al Rimelighed, en af Kirkens Mænd, som havde været i Frankrig. Greben af det Storladne i den nye Retning og med et Kjendskab til Bygningsvæsenet, som dengang ikke var sjældent hos de Geistlige, kunde han udkaste den Plan, som

⁵⁰⁾ Vitet, Nôtre Dame de Noyon, 397.

i det Væsentlige blev fulgt, medens han i Udførelsen maatte holde sig til de Kræfter, han her forefandt. Det er ikke som i Ribe, hvor desuden Æmnet er det samme eller et lignende som i Kirkerne ved Rhinen, og hvor Arbeidet ofte er saa fortrinligt, som om det skyldtes indkaldte Steenbyggere; eller som i Trondhjem, hvor ikke alene det Hele, men alle Enkelthederne bære et saa afgjort engelsk Præg, at man fristes til den Formodning, at Værkstederne i det mindste have været styrede af en kyndig og dygtig Britte. I Roskilde derimod tilhører Udførelsen aldeles det Haandværk, som her var blevet hjemme i Løbet af det tolvte Hundrebaar, og hvoraf de ældste Mure i Vordingborg og Kirkerne i Sorø, Ringsted, Kallundborg saa tydeligt bære Mærket. Æmnets Natur lagde uoverstigelige Hindringer i Veien for at opnaae den Lethed, der her skulde svare til det storladne, høitstræbende i hele Planen, men det har til Gjengjæld givet Bygningen et Præg af Selvstændighed, som gjør den endnu kjærere for os.

Med den gamle S. Lucius forsvandt ogsaa den fælleds Bolig (*claustrum lapideum*) tilligemed Korsgangen, *ambitus*⁵¹), som Svend Norbagge havde bygget paa dens søndre Side for de Geistlige, som forrettede Kirketjenesten. Den nye Indretning, som Domkapitlet fik under Niels Stigsen, træder kjendelig frem i det, der berettes os om Branden 1282. Her er ikke længer Tale om nogen fælleds Bolig⁵²) for Kannikerne; enhver af dem boer for sig. Det var i Erke-
degnens Stegers, at Ilden opkom ved Middagstid, og hans Bolig brændte tilligemed de fleste andre Kannikegaarde. I den store Brandskade⁵³), som Kirken dengang led, nævnes

⁵¹) Script. R. D. I, 378. Saxo, ed. Müller, 598.

⁵²) Script. R. D. I, 188.

⁵³) Combusta est ecclesia Roskild. tota exterius et interius, Script. I, 188. Ecclesia Roskild. penitus est exusta. — Indulgens-Brevet hos J. Paludan, De templo Sancti Lucii, 14. Selve Bygningen viser bedst, hvorlidet Luerne have formaet, om end Hovedskibets Hvælvinger

derimod ikke Taarnene, og denne Taushed, der jo kunde være tilfældig, faaer Betydning, da der tillige fortælles, at Klokkehuset, *domus campanarum*⁵⁴), blev et Bytte for Luerne. Man kommer herved let paa den Formodning, at Taarnene (o: den Deel af dem, som løfter sig frit over Bygningen) dengang endnu ikke have været saa vidt færdige, at de havde faaet Klokkestolen indsat, og denne Formodning vinder i Sandsynlighed, naar vi huske paa den Gjæring, som alt var begyndt under Niels Stigsen og som i 1259 brød ud i den aabne Kamp mellem Geistlighed og Kongevælde, hvori Roskilde Biskop, Peder Bang, spillede en saa fremragende Rolle. Dette Klokkehuus, som stod tæt op til Lavkirken paa dens søndre Side, netop der hvor Bygningens yngre Afsnit begynder, var en midlertidig Indretning, som blev nødvendig, saasnart Kirketjenesten kunde begynde i Choret. Paa Pladsen⁵⁵), hvor det havde staaet, lod Biskop Oluf opføre et Kapel til vor Frues Ære, som blev indviet 1310. Det var den ældste af de Tilbygninger, hvorved Kirken alt i Middelalderen blev saa vanheldet, og den største⁵⁶) næstefter de hellige tre Kongers Kapel, som Christian I. stiftede. Dets Fuldførelse saavelsom Hoved-

have været nedstyrtede i Langhuset. De anførte Ord skildre mere det stærke Indtryk, Synet af Branden har gjort, end Skadens virkelige Omfang.

- ⁵⁴) I de nedersachsiske Kirker kaldes den øverste Deel af Vestenden mellem Taarnene Klokkehuset, og Klokkestuen det Rum, hvor Klokkerne hænge. Qvast u. Otto, *Zeitschrift f. christ. Arch. u. Kunst.* I, 251. Paa en saadan Indretning lader der sig slet ikke tænke i Roskilde. Benævnelsen tyder hen paa en Bygning til Klokkerne, men uden Spiir. I Slesvig staaer endnu bagved Choret et saadant gammelt og nu næsten faldefærdigt Klokkehuus.
- ⁵⁵) *Script.* I, 188. Petrus Olai siger, at det stod dengang (o: førend de vestre Taarne fik Klokker) over vor Frues Kapel (*super capella beatæ Virginis*), og gjør sig derved skyldig i en grov Skjødsløshed, men angiver os tillige Pladsen, hvor det har staaet.
- ⁵⁶) Den danske Vitruvius, II. Tavle 76.

alterets Ciborium⁵⁷⁾, der ligeledes var en Gave af Biskop Oluf, bestemmer os Tiden, da Roskilde Kirke havde forvundet den Skade, som Luerne havde anrettet. Rimeligviis har ogsaa en ny Indvielse fundet Sted, men derom tie de faa Efterretninger vi have.

⁵⁷⁾ Dette Udtryk maa sammenlignes med Ordene »aperto ciborio« i Liber daticus Roskild. Script. III, 267. Paa Svend Estridsens og Margrethes Aarsdage skulde Messen læses af en Kannik »aperto ciborio«. Olufs Gave maa derfor enten have været et lille prægtigt Tabernakel, hvori Monstransen stod, eller, maaskee endnu snarere, en Altertavle, i hvis Fod der var indrettet Plads til det »Allerhelligste«. Paa visse Høitidsdage aabnedes Alterets Fløidøre og igjennem det forgyldte Gitter foran Helligdommen saaes da den glimrende Monstrans. Altertavlerne i Aarhus og Slesvig ere indrettede paa denne Maade.

Utrykte Pavebreve

angaaende danske Kirkeforhold.

Ved Dr. L. N. Helveg.

I.

Den berømte norske Historieforsker Prof. P. A. Munch tilbragte de sidste af sine Leveaar paa en videnskabelig Reise i Udlandet, og sysselsatte sig i den Tid fornemmelig med at gjenemgaae Vaticanets Bibliothek i Rom. Hans nærmeste Formaal var at samle Materiale her til sit omfattende Værk »Det norske Folks Historie«, men ved samme Leilighed afskrev han tillige, hvad han fandt vedrørende Danmarks Historie, og oversendte disse sine Afskrifter til det kongelige Geheime-Archiv i Kjøbenhavn. Ved at gjenemgaae denne Samling af Pavebreve, der selvfølgelig nærmest maatte have Interesse for Kirkehistorien, fandt jeg, at de indeholdt mange værdifulde Bidrag, og da Geheime-Archivaren Hr. Conferentsraad Wegener med stor Forekommenhed tillod mig at tage Afskrifter af disse Breve for at lade dem aftrykke her i »Kirkehistoriske Samlinger«, traf jeg strax Foranstaltninger for at sætte det i Værk.

Det viste sig imidlertid snart ikke at være saa ganske let. Munch's Afskrifter ere tagne bogstavret efter Registranten og altsaa med alle de Afkortninger og Afkortningstegn, som der forekomme. Fremdeles viste det sig ved nærmere Gjennemsyn, at ingenlunde alle af Munch afskrevne Breve

vare forhen ubekjendte og utrykte, saa at der altsaa maatte gjøres et Udvalg. Ved Hr. Archivsecretær Matthiessens Interesse for Arbeidet fik jeg en dygtig Medhjælper i Hr. Student A. Larsen fra Christiania, der kunde paatage sig Afskrivningen, og som med stor Flid har røgtet dette ikke ganske lette Arbeide. Ved Afskrivningen er da her den Regel fulgt, at alle de Breve ere forbigaaede, der findes anførte i Regesta diplomatica som tidligere trykte. Munch har selv tidligere benyttet nogle af disse Breve og ladet dem aftrykke i en Afhandling om Ærkebiskop Jens Grand i Tidsskrift for nordisk Oldkyndighed. Disse ere naturligviis her forbigaaede, ligesom ogsaa enkelte Smaabreve, som angaae norske Forhold og som ere trykte i Norsk Diplomatarium. For at lette Læsningen ere som bemærket de af Munch anvendte Forkortelser udfyldte; har Utdydingen været tvivlsom, er dette bemærket, ligesom ogsaa hvor Læsningen af andre Grunde har været usikker. En saadan Usikkerhed finder især Sted ved Navne, fornemmelig de danske Stednavne, der ofte ere meget utydelige, undertiden aldeles forskrevne, men Skylden derfor ligger neppe hos Munch; rimeligviis ligger den i, at man i det pavelige Cancelli kun havde ringe Kjendskab til danske Navne eller i ethvert Fald havde Vanskelighed ved at forstaae dem og gjengive dem rigtigt. Det gjælder ikke blot Navne paa Byer og Sogne, men stundom endog paa Bispedømmer, skjøndt man dog skulde mene, at de derom havde paalidelig Underretning. — Navnene paa de Personer, til hvem Brevene ere stilede, ere sædvanlig udeladte, rimeligviis fordi Afskrifterne ere tagne efter en Registrant, der selv kun har Copier af de afsendte Breve. I de fleste Tilfælde er dette nu uden Betydning, da de sædvanlig ere stilede til Konger og Biskopper, og man sædvanlig andenstedsfra veed hvem der dengang var Biskop i det paagjældende Stift; i enkelte Tilfælde kunde det nok have været af Interesse om Navnet var nævnet. Naar det andenstedsfra er bekjendt, vil man sædvanlig finde det anført i Overskriften, medens

det naturligviis er forbigaaet i selve Aftrykket, hvor ogsaa Stednavnene ere gjengivne saaledes som de forefindes. Hvad der iøvrigt kunde være at bemærke om enkelte Breve, vil findes antegnet ved disse.

Samlingen, hvis Trykning saaledes hermed er begyndt, er af temmelig betydeligt Omfang. Foruden et enkelt Brev fra det 11te Aarhundrede, nemlig et Brev fra Gregor VII., som ikke særlig angaaer de danske Forhold, begynder den med Pave Honorius III.'s Breve fra Begyndelsen af det 13de Aarh. og fortsætter sig lige til Reformationen. Om jeg end maa beklage, at jeg ikke har kjendt den ved Udarbejdelsen af det 13de Aarhundredes Kirkehistorie, anseer jeg det dog for et stort Held, at den netop nu er kommen mig til Hænde, fordi det fornemmelig er mod Slutningen af Middelalderen, at vore indenlandske Kilder blive meget tarvelige og ufuldstændige. For det 14de og tildeels for det 15de Aarhundrede giver Munchs Samling størst Udbytte, men derfor har dog ogsaa hvad der her meddeles som Begyndelse sin store Betydning. Det er ikke saameget om de langvarige Kirkeprocesser mellem Kongerne og de lundske Ærkebiskopper man her vil finde nye Oplysninger — endskjønt de Breve, der angaa Cardinal Guido's Sendelse til Norden tilligemed enkelte andre ogsaa i den Henseende give værdifulde Bidrag; men hvad Samlingen fornemmelig giver, er et langt sikkrere og klarere Indblik i den Tids kirkelige Forhold, end man tidligere kunde faae. Den bidrager saaledes til at oplyse adskillige mørke Punkter i de enkelte Stifters Bispekrønike, og det under Forhold, der ere af historisk Interesse, fornemmelig Børglum (Nr. 28, 30, 33, 81) og Viborg (Nr. 63, 65, 66, 83), foruden andre personal-historiske Oplysninger. Af Interesse er f. Ex. de mange Dispensationer for Præstesønner til at forfremmes til kirkelige Embeder, med Hensyn til Coelibatslovens Gjen-nemførelse; Dispensationer for Klerke til at besidde flere Præbender o. desl. Af de Breve, der høre til Kong Valdemar II.'s Tid, seer man, at allerede dengang tvistedes der

om den kongelige Patronatsret (Nr. 6), om Kirkelovenes Forhold til de gamle Vedtægtslove (Nr. 9, 10), Stridsæmner, som siden traadte saa stærkt frem med Jacob Erlandsen, foruden mangfoldige Enkeltheder, som det vilde blive for vidtløftigt at udpege. Vor Middelalders Historie er i det Hele i alle Forhold saa ufuldstændig og mangelfuld, at alle Bidrag til at udvide og berige den uden Tvivl ville være Forskerne kjærkomne. Af Interesse vilde det saaledes være, om f. Ex. min Formening skulde vinde Kyndiges Samstemning, at vi her i en pavelig Dispensation til Ægteskab (Nr. 74) faae Oplysning om Marsk Stigs fra Folkeviserne saa berømte landflygtige Døttre, hvis Spor i Historien ellers ikke skulde være til at opdage.

Det er en Selvfølge, at historiske Aktstykker kun rettelig kunne vurderes og bruges af selve Forskerne, men for at gjøre Brevenes Læsning tilgængelig for en større Kreds, har jeg til hvert Brev føiet en kort Angivelse af dets væsentlige Indhold, og derhos henviist til min Kirkehistorie, hvor enten den samme Sag er omtalt eller et lignende Forhold behandlet. Jeg meente derved paa bedste Maade at sætte Læseren istand til at bedømme Brevets Betydning, og fik derved tillige Leilighed til at gjøre opmærksom paa de Feiltagelser eller Unøiagtigheder, som efter de her meddeelte Breve kræve Berigtigelse.

1.

Honorius III.

19 Marts 1220.

Biskoppen af Reval (Vesselin eller Vicelin, tidligere Kong Valdemar II.'s Cantsler, beskikket til Biskop 1219, Suhm IX. S. 338) havde ved sin Prædiken vundet Mange for Christendommen, og fik derfor Tilladelse til at bruge regelbundne Mænd af Cistertienserne eller andre Ordener i Missionens Tjeneste. (Jfr. Kirkehist. I. S. 508—9.)

Honorius etc. venerabili fratri . . Episcopo Reuellensi
Salutem etc. Cum zelo caritatis accensus portes coram
Paganis Estonie nomen Christi, ut, faciente illo qui neminem

nult perire, per tue predicationis ministerium ad agnitionem ueniant ueritatis, nos pio labori tuo uolentes fauorem apostolicum exhibere, presentium tibi auctoritate concedimus, ut uiros religiosos tam ordinis cisterciensis quam aliorum, quos esse noueris ad hoc opus idoneos, cum abbatum et prepositorum suorum licentia tecum ducere ualeas et ad predicandum Christum dictis Paganis libere destinare. Datum Viterbij, XIII. Kl. April. p. n. Anno Quarto.

2.

Honorius III.

19 Marts 1220.

Abbeder og Provster af Cistertienserne eller andre Ordener fik Tilladelse til i Henhold til Ovenstaaende at dispensere de dem undergivne Brødre fra Ordensreglen, naar de fandtes duelige til Missionsgjerningen.

Honorius etc. Abbatibus et prepositis tam cisterciensis ordinis quam aliorum, presentes litteras inspecturis, Salutem etc. Cum venerabilis frater noster Reuallensis Episcopus zelo caritatis accensus portet [*o. s. v. som ovenfor, kun „sue predicationis“ . . . „labori eius . . . exhibere*], deuotionem uestram rogandam duximus et hortandam per apostolica uobis scripta mandantes, quod aliquos de fratribus uestris ad hoc opus idoneos, eidem cum requisierit, in huiusmodi ministerium libere concedatis. Datum ut supra.

3.

Honorius III.

11 Nov. 1220.

Mag. Ivar af Falster var Søn af en Præst og den Kvinde, han havde levet med som sin Hustru, altsaa efter Kirkeloven uskikket til geistlig Befordring, men dog meddeeltet der ham i den Henseende Dispensation efter Kongens Anbefaling, da han var en lærd Mand — og lærde Kundskaber i hine Lande hørte til Sjeldenhederne, og han desuden ved sine Sæder vilde erstatte, hvad der manglede ved hans Fødsel. (Jfr. Kirkeh. I. S. 512 flg., 532.)

Honorius etc. Magistro Iwaro preposito Falstrie Salutem etc. Licet ex eo, quod iuxta cursum nature solent ex similibus similia generari, et secundum apostolum, Quecum-

que homo seminaverit, hec et metet, carnalis copula, quam fedus matrimonij non excusat, sit merito criminosa, et geniti ex eadem in penam parentum, quorum sunt testes incontinentie, illegitimi censeantur, sicut Chanan pro Cham legitur maledictus, cum tamen is, qui secundum sue diuitias bonitatis ex eadem massa uas aliud in honorem aliud facit in contumeliam contra naturam in bonam oliuam inserens oleastrum, taliter genitis non solum abolitionem indulget huiusmodi geniture, uerum etiam ut ubi habundauit delictum, faciat gratiam habundare, ipsis virtutes et premia largiendo, nos proinde attendentes, quod ex omni gente qui iustitiam dei fecerit, acceptus est illi, talibus tamquam misericordiam a domino consecutis, libenter misericordiam impertimur, cum ubi dominus largus, dispensator non debeat esse tenax. Quia uero sicut accepimus licet defectum natalium patiaris, de sacerdote genitus et ex ea, quam idem uirginem duxerat et secundum morem regionis tenuerat tamquam sponsam, defectum tamen huiusmodi talento scientie litteralis et uite redimis honestate, nos bonis benefacere cupientes et attendentes, quod tanto in partibus illis tua scientia carior esse debet, quanto rariores scientes esse constat ibidem, a karissimo in Christo filio nostro . . Rege Danorum illustrj pro te suppliciter exorati, tecum super hoc misericorditer dispensamus. Datum Laterani. III. Id. Nouembr. Pontificatus nostri anno Quinto.

4.

Gregorius IX.

28 Mai 1232.

Bekræftelse paa Roskilde Kirkes Privilegier (*da fornemmelig de, som ere langt borte, og som ere udsatte for Overfald af vilde og ubetvungne Folk, særlig have Krav paa pavelig Beskyttelse*), hvorved tillige Kirkens Ret til Rygen stadfæstes med Henviisning til Pave Alexander III.'s Brev (Reg. I. no. 241) og med Paaberaabelse af Breve fra Ærkebiskop E (Eskil) og F Biskop i Estland (?).

Gregorius etc. dilectis filijs . . Decano et Canonicis Roschildensibus tam presentibus quam futuris canonice substi-

tuendis imperpetuum Salutem etc. Licet omnibus Christi fidelibus in suis simus iustitijs iuxta testimonium apostoli debitores, propensius tamen eorum debemus iura tueri et ipsorum paci attentius providere,⁹ qui in remotis partibus constituti a vicinis indomitis et agrestibus persecutiones difficiles patiuntur, et pro defensione et augmento fidei Christiane frequentius elaborant. Eapropter dilecti in domino filij uestris iustis precibus clementer annuimus et Roscildensem ecclesiam, in qua diuino mancipati estis obsequio, ad exemplar felicitatis recordationis Alexandri pape predecessoris nostri sub beati Petri et nostra protectione suscipimus et presentis scripti patrocinio communimus. Statuentes, ut quascumque possessiones, quecumque bona eadem ecclesia impresentiarum iuste et canonice possideat, aut in futurum concessione pontificum, largitione regum uel principum, oblatione fidelium seu aliis iustis modis prestante domino poteritis adipisci, firma uobis uestisque successoribus et illibata permaneant. Ad hoc auctoritate apostolica constituimus, ut Roiañ Insula, de manibus paganorum et potestate adempta, sicut ex litteris bone memorie E. Lundensis Archiepiscopi et F. Estonensis episcopi et aliorum religiosorum uirorum predictus predecessor noster in suo priuilegio se asserit accepisse ac per ministerium clare memorie Waldemari Danorum Regis et felicitatis recordationis Absalonis Lundensis Archiepiscopi apostolice sedis legati tunc Roscildensis Episcopi acquisita, in spiritualibus ecclesie Roscildensi tantum respondeat et in perpetuo Roscildensi Episcopo, qui pro tempore fuerit, diocesana sit lege subiecta. Preterea libertates et immunitates a prefato Rege uel antecessoribus eius ipsi ecclesie in iuribus uel possessionibus ipsius tam in Scania quam in Sialandia constitutis indultas et scripto autentico roboratas, auctoritate apostolica confirmamus. Decernimus ergo, ut nulli omnino hominum liceat prefatam ecclesiam temere perturbare aut eius possessiones auferre uel ablatas retinere, minuere uel quibuslibet uexationibus fatigare, sed omnia

integre conseruentur eorum, pro quorum gubernatione ac sustentatione concessa sunt usibus omnimodis profutura. Salua sedis apostolice auctoritate et Lundensis Archiepiscopi canonica reuerentia. Siqua igitur in futurum ecclesiastica secularisue persona hanc nostre constitutionis paginam sciens contra eam temere venire temptauerit, secundo tertioe commonita nisi reatum suum congrua satisfactione correxerit, potestatis honorisque sui careat dignitate reamque se diuino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat et a sacratissimo corpore et sanguine dei et domini redemptoris nostri Jhesu Christi aliena fiat, atque in extremo examine districte subiaceat ultioni. Cunctis autem eidem ecclesie sua iura seruantibus sit pax domini nostri J. Chr., quatenus et hic fructum bone actionis percipiant et apud districtum iudicem premia eterne pacis inueniant. amen. amen. amen. Datum Spolet. per manum Magistri Barth. sancte Romane ecclesie vicecancellarij. V. kl. Junij. Indictione V. Incarnationis dominice Anno M. CC. xxxij. Pontificatus uero domini Gregorii pape viij Anno Sexto.

5.

Gregorius IX.

22 Marts 1236.

Ærkebiskop (Uffe) af Lund klagede over, at Estland, skjøndt det var christnet af den danske Konge og af Ærkebiskop Andreas, som selv havde prædiket der, dengang Landet blev erobret, var faldet fra under Kong Valdemars Fangenskab. Ærkebiskop Andreas havde oprettet tre Bispedømmer i Estland, nemlig Leal, Wironien og Reval som Suffraganer af Lund, men det liflandske Ridderskab havde sat sig i Besiddelse af disse Bispedømmer. Paven overdrog nu sin Legat Vilhelm at give Wironien og Reval tilbage til Ærkesædet, og ordne det i Leal saaledes at dets Rettighed ikke blev krænket (jfr. Kirkehist. I. S. 539).

Gregorius etc. Venerabili fratri G. Episcopo quondam Mutinensi penitentiario nostro apostolice sedis legato Salutem etc. Venerabilis fratris nostri . . Lundensis Archiepiscopi lecta coram nobis petitio continet, quod cum terra Estonie de ritu paganorum per industriam et sollicitudinem karissimi in Christo filii nostri . . Regis Danorum illustris et

bone memorie Andree Lundensis Archiepiscopi, qui personaliter illuc cum exercitu laborarent, ad cultum deuenerit Christianum, idem Archiepiscopus de licentia sedis apostolice tres episcopatus scilicet Lealensem, Wironiensem et Reualensem creauit ibidem ipsos suffraganeos ecclesie Lundensis constituens, in singulis episcopos ordinando, in quorum possessione pacifica cum eadem ecclesia aliquamdiu permansisset, tandem captiuato Rege prædicto fratres militie Christi in Liuonia et quidam alij ipsi terre uicini uolenter occupantes eandem, eiectis inde episcopis, non solum temporalia, sed spiritualia suis usibus applicarent. Quare Archiepiscopus ipse postulauit humiliter, ut prouidere Lundensi ecclesie per restitutionis beneficium dignaremur. Cum ergo nobis constet tam per confessionem procuratoris eorumdem fratrum quam alias, dictam ecclesiam in quasi possessione huiusmodi spiritualium in predictis Wironiensi et Reualensi episcopatibus extitisse, mandamus, quatenus ad manus tuas spiritualia ipsa recipiens uice nostra ad ipsa in eisdem episcopatibus restituas Archiepiscopum memoratum. Contradic. etc. Super episcopatu uero Lealensi iamdicto sicut ipsi ecclesie studeas prouidere, quod eius iustitia non ledatur. Datum Viterbii. XI. Kl. April. p. n. Anno Decimo.

6.

Gregorius IX.

4 Febr. 1237.

Kong Valdemar havde ført Klagemaal over, at naar han præsenterede duelige Mænd til de Kirker, han havde Patronatsret til, vilde Bisperne ikke anerkjende hans Indstilling, men beskikkede uden at spørge ham andre Personer efter deres Tykke. Da det var usømmeligt at krænke Kongens Ret og Ære, befalede Paven Ærkebispnen og de danske Biskopper at undlade sligt og stede dem til Kirkerne, som lovlig vare kaldede. (Strid om Kongens Patronatsret, cfr. Kirkehist. I. S. 595—96).

Gregorius Episcopus etc. ven. fratribus . . Archiepiscopo Lundensi et Suffraganeis eius Salutem etc. Karissimus in Christo filius noster . . Illustris Rex Dacie grauem ad nos querimoniam destinauit, quod cum idem ad uacantes Regni

sui ecclesias, in quibus ius optinet patronatus, uobis personas idoneas representet, uos iure suo priuare forte intendentes eundem non admittitis presentatos ab ipso, sed eo irrequisito et omnino contempto prefatas ecclesias de personis alijs pro uestre uoluntatis arbitrio in suum preiudicium ordinatis. Quia uero non decet uos iuri et honori derogare Regis eiusdem, sed ipsum potius in sua iustitia confouere, vni. u. mo. per apostolica uobis scripta mandamus, quatenus ab eius grauamine desistentes, presentatos ab eodem canonicè ad predictas ecclesias, sicut ad uestrum spectat officium, sine difficultate qualibet admittatis, ita quod ad nos super hoc ulterius querimonia non recurrat, neque cogamur eidem aliter prouidere, sed prudentiam uestram debeamus exinde potius commendare. Datum Interamn. ij. Non. Feb. p. n. Anno Decimo.

7.

Gregorius IX.

28 Januar 1238.

Kong Valdemar fik som en særdeles Gunstbeviisning Tilladelse til at han maatte bruge en Kanik af hver af Rigets Kathedrankirker, hvem han maatte finde skikket, til Rigets Tarv eller til sin personlige Tjeneste, saaledes at han oppebar sit Præbendes Indkomster, som var han personlig tilstede, med Undtagelse af Distributionerne, som tilfaldt de Tjenstgjørende.

Gregorius' etc. Karissimo in Christo filio . . . Illustri Regi Dacie Salutem etc. Regalis deuotionis sublimitas, quam a tuis predecessoribus in regiam deriuatam personam circa Romanam ecclesiam laudabilium operum preconio gerere comprobaris, nos uehementius exhortatur, ut illa studeamus efficere, que tue nouerimus excellentie complacere. Tuis igitur precibus inclinati, serenitati tue presentium auctoritate concedimus, ut de qualibet ecclesia cathedrali Regni Dacie unum canonicum, quem tibi noueris oportunum pro utilitate eiusdem Regni uel tue necessitate persone, in tuo ualeas seruitio retinere, ita tamen quod prebendarum suarum prouentus integre percipiant, ac si

personaliter in suis ecclesiis residerent, distributionibus cotidianis exceptis, que consueverunt dumtaxat seruiantibus exhiberi. Nulli ergo nostre concession. etc. Siquis autem etc. Datum Laterani v. kal. Febr. p. n. Anno Undecimo.

8.

Gregorius IX.

29 Januar 1238.

For at bilægge de danske Kongers Tvist med Slaverne vilde Kong Valdemar give Hertug (Barnim) af Pommern sin Søsterdatter (neptis) til Ægte, skjøndt hun var ham beslægtet i 4de Led. Han begjærede i den Henseende Dispensation, og Paven overdrog Ærkebiskoppen af Lund og Biskoppen af Roskilde at undersøge Sagen. (Brevet omtalt hos Suhm IX S. 686.)

Gregorius etc. venerabilibus fratribus . . Archiepiscopo Lundensi et . . Episcopo Roskildensi Salutem etc. Karissimi in Christo filii nostri . . Illustris Regis Danorum lecta coram nobis petitio continebat, quod cum inter clare memorie Reges Danorum ex parte una, et Sclaus ex altera grauis discordia sit et fuerit ab antiquo, ex qua multa corporum et animarum pericula acciderent, de consilio peritorum habuit, quod pro reformanda inter ipsos et Sclaus eosdem concordia salutari quamdam neptem suam nobili viro B. Duci Pomeramie (sic), cui eadem in quarto gradu attinere dicitur, tribuat in uxorem. Quare dictus rex nobis humiliter supplicauit, ut eidem perficiendi parentelam huiusmodi de benignitate solita licentiam largiremur. Quia uero nobis non constitit de premissis, fraternitatibus uestris, de qua plenam in Domino obtinemus fiduciam, per apostolica scripta mandamus, quatenus inquisita super præmissis diligentius ueritate, quod inueneritis nobis fideliter rescribatis, ut uestra relatione sufficienter instructi, quod super hoc expedire uiderimus disponamus. Datum Laterani. iiii. kl. Feb. Pontificatus nostri anno vndecimo.

9.

Gregorius IX.

24 August 1239.

Ærkeb. af Lund (Uffe) havde underrettet Paven om, at Lægfolk i Lunds Stift havde vedtaget, at ved Kirkevielser skulde Biskoppens Tjenere have Betaling, hvad der var at ansee for Simoni, hvorfor mange Klerke i Stiftet vare faldne i denne Brøde. Paven overdrog derfor Prædikebrødrenes Provindsial-Prior for Danmark (det er her første Gang denne Værdighed nævnes; rimeligviis var dengang Provindsen Dacien først nylig bleven oprettet, jfr. Reg. I nr. 795; Kirkeh. I S. 552—53), at han maatte dispensere de Skyldige, naar de havde ydet en passende Bøde. (Udentvivi sigles hermed til Bestemmelsen i Skaanske (og Sjæll.) Kirkelov (Art. 1), at Bønder skulde give Capellanen en halv Mark, Buursvend en Øre.)

Gregorius etc. dilecto filio . . priori prouinciali ordinis fratrum predicatorum Lundensis diocesis Salutem etc. Cvm, sicut venerabilis frater noster Lundensis Archiepiscopus nobis intimare curauit, laici lundensis diocesis, accedentibus uoluntatibus, prelatorum ministris episcoporum in dedicationibus ecclesiarum pro labore suo statuerint certum salarium debere persolui, quod nec exigi ab eisdem laicis nec exactum recipi potest absque uitio symonie, et quamplures clerici Lundensis diocesis in huiusmodi reatum inciderint, præsentium tibi auctoritate concedimus, ut cum eis imposita ipsis ob hoc primitus penitentia salutari eaque peracta, si eorum uita et conuersatio honesta exegerit, hac uice ualeas dispensare. Datum Anagn. viiij. kl. Sept. p. n. anno xiiij^o.

10.

Gregorius IX.

25 Aug. 1239.

Brevet handler om en Misbrug paa Rygen, som bestod i at Rigmænd laante Fattigfolk, paa det Vilkaar at de som Rente skulde svare en vis aarlig Afgift i Korn, Hør eller andet, og kom derved i et saadant Afhængighedsforhold til Rigmanden, at Skyldneren, naar han bortgiftede en Datter, solgte en Hest eller Ko, ligeledes skulde svare en Afgift til Herren, og denne Gjæld gik i Arv paa Børnene. Paven forbød denne Uskik som Aager, der var forbudt i begge Testamenter, og vilde ved kirkelig Censur fremtvinge dens Afskaffelse.

Gregorius etc. venerabilibus fratribus . . Archiepiscopo Lundensi et . . Episcopo Burgulianensi et dilecto filio . . Archidiacono Lundensi Salutem etc. Sva nobis venerabilis frater noster . . Roscildensis episcopus petitione monet, quod nobilis vir . . Princeps . . Major et populus Terre Rugianorum in Sclauia Roscildensis diocesis quandam prauam consuetudinem obseruantes, que corruptela potius est censenda, huiusmodi usurarum lucra, que poddas vulgariter appellant, sequuntur, quod uidelicet creditor a debitore certam quantitatem annone, lini et aliarum rerum, que longe plus quam in duplo pecuniam mutuatam excedunt, recipit annuatim, nec hoc contentus, a debitore pro filia sua, quam nuptui tradere forte uoluit, quinque solidos recipit, Alioquin ei tradere ipsam filiam nuptui non licebit. Simili quoque modo pro quolibet animali, quod debitor ipse venderit, certam creditori persoluet pecunie quantitatem. Si uero debitor ante mutuatae sortis solutionem uiam fuerit uniuerse carnis ingressus, talis detestanda conditio transit ad singulos heredes, ita ut si eorum aliquis soluendo non fuerit, supponitur ei in iudiciali foro fasciculus straminis, a quo presentibus habitatoribus terre sue deicitur et in perpetuam creditoris redigitur seruitutem. Verum cum usurarum lucra utriusque testamenti pagina detestetur, eosdem rogandos duximus attentius et monendos nostris eis dantes litteris in mandatis, ut pefatam seruitutis abusionem decetero non seruantes ab huiusmodi omnino lucris usurarum desistant. Quocirca mandamus, quatenus si dicti princeps, Maior et populus mandatum nostrum neglexerint adimplere, uos eos ad id monitione prehabita per censuram ecclesiasticam apellatione remota ratione preuia compellatis, prouiso ne in aliquam vniuersitatem dicte terre Rugianorum excommunicationis etc. Quod si non omnes duo uestrum etc. Datum Anagnie. viii kl. Sept. p. n. Anno Tertiodecimo.

11.

Gregorius IX.

3 Decbr. 1239.

Kong Valdemar fik Bemyndigelse til, at sex Klerke i hans Tjeneste, som udmærkede sig ved Lærdom og gode Sæder, og som havde et beneficium, der ikke gav dem tilstrækkeligt Underhold, med dette maatte forene et andet, selv om det var et Sognekald med Sjælesorg. (Jfr. Suhm IX S. 698.)

Gregorius etc. Karissimo in Christo filio W. Illustri Regi Dacie Salutem etc. Desiderantes celsitudini tue, quam inter ceteros orbis principes prerogativa dilectionis amplectimur, gratiam facere specialem, ut sex clerici in tuo seruitio persistentes, qui se scientia et morum honestate commendandos reddiderint, non habentes beneficium, unde commode sustentari ualeant, unum aliud beneficium recipere ualeant, etiam si curam habeant animarum annexam, auctoritate presentium indulgemus. Nulli ergo nostre concess. etc. Datum Laterani iij non. Decembr. p. n. anno xiiij^o.

12.

Innocentius IV.

11 Novbr. 1243.

Johannes, Ærkebispens Klerk, født i Roskilde Stift, fik Tilladelse til, skjøndt uægte født, at forfremmes til kirkelige Embeder.

Innocentius etc. dilecto filio Johanni Archiepiscopi scolarum de Markae Roskildensis diocesis Salutem etc. Illegitime genitos, quos uide decorat honestas, nature uitium minime (sic) decolorat, quia decus uirtutis geniture maculam abstergit in filijs, et pudicia (sic) morum pudor originis aboletur. Cum itaque, sicut in nostra proposuisti presentia, constitutus ascribi desideres militie clericali et defectum natalium ex subdiacono et soluta genitus patiaris, nobis humiliter supplicasti, ut prouidere tibi super hoc de benignitate sedis apostolice curaremus. Nos igitur attendentes, quod defectum predictum supple merito probitatis, redimens fauore uirtutis quod ortus odiosus ademit, deuotis tuis supplicationibus inclinati auctoritate tibi presentium indulgemus, ut huiusmodi non obstante defectu promoueri ualeas ad

sacros ordines et beneficium ac etiam dignitatem ecclesiasticam, et si curam animarum habeant obtinere, ita tamen quod, si ad episcopalem dignitatem te uocari contigerit, illam nequaquam recipias sine mandato sedis apostolice speciali. Nulli ergo nostre conces. etc. Siquis autem etc. Datum Laterani iij Idus Nouembr. p. n. Anno primo.

13.

Innocentius IV.

27 Febr. 1244.

Biskoppen af Odense havde sendt en Subdiakon Mag. P. til Rom i sit Ærinde og medgivet ham et Brev paa 100 Mark med det mundtlige Tilsagn, at skulde Brevet blive ham frataget, maatte han lade Biskoppens Segl eftergjøre for at forskaffe sig et Laan til samme Beløb. Magisteren blev fanget paa Veien og mistede alt. Han benyttede sig da af Biskoppens Tilladelse og røgtede hans Ærinde i Rom, men paa Hjemveien blev han atter grebet og faldt i Fængsel. Nu blev han i Hjemmet af Avindsmænd beskyldt for, at han ikke havde røgtet sit Ærinde, men sat Pengene overstyr, og Biskoppen troede dem, hvorfor han af Magisterens Gods gjorde sig betalt for de 100 Mark, ja beskyldte ham for falskelig at have eftergjort hans Segl. Da han endelig slap hjem, vilde Biskoppen slet ikke tale med ham, hvorfor han tog sin Tilflugt til Paven, der overdrog Biskoppen af Sverin at antage sig den Forurettedes Sag. (Udentvivel staar dette i Forbindelse med de daværende Tvistigheder i Odense; denne Mag. P. er neppe nogen Anden end Mag. Peder Dacus, som blev Coadjutor for Biskop Iver imod Kapitlets Ønske, men som dog efter Ivers Død blev trængt ud af Sædet. Kirkehist. I S. 567; 72.)

Innocentius etc. dilecto filio . . Decano Swerinensi Salutem etc. Magister P. dictus Cornix Subdiaconus lacrimabiliter proposuit coram nobis, quod cum venerabilis frater noster . . Episcopus Othoniensis pro suis procurandis negotijs ipsum ad sedem apostolicam destinasset, sibi de contrahendo mutuo centum Marcarum patentes litteras concedendo, eidem presentibus bonis uiris uiua voce mandauit, ut si forte contingeret easdem litteras propter uiarum pericula non posse deferri, sub ipsius Episcopi nomine nouum sigillum fieri faceret pro huiusmodi mutuo contrahendo. Verum cum idem Magister accinctus ad iter sedem apostolicam adeundi captus fuisset in uia, et predictis litteris ac

bonis omnibus spoliatus, tandem ad sedem ipsam perueniens, apud quam graues aduersarios eiusdem inuenit Episcopi, ut posset commissa sibi procurare negotia, mutuum viginti Marcarum argenti sub sigillo nouo contraxit, quod in Romana curia fieri fecerat, prout idem Episcopus sibi dederat in mandatis. Cumque postmodum idem Magister rediret ad propria cum predictis negotijs expeditis, et eum interim capi contingeret et carceri mancipari, a quibusdam suis emulis delatus apud eundem fuit episcopum, quod male commissa sibi procurasset negotia et pecuniam mutuo sic receptam inutiliter expendisset, propter hoc enim episcopus ipse commotus grauiter contra eum tunc in uinculis constitutum, nulla de iamdictis ueritate cognita, de bonis eiusdem Magistri in predicta summa viginti Marcarum creditoribus satisfacit, alias in illis partibus infamans eundem, quod falsum sigillum suo fecisset nomine fabricari. Et licet prefatus Magister post restitutionem ipsius ad pristinam libertatem, quod fideliter procurasset prefata negotia et pro illis predictam pecuniam utiliter expendisset, offeret coram dicto Episcopo se legitime probaturum, ac humiliter peteret, quod tam enormem processum contra ipsum habitum reuocaret, quia idem non solum id recusabat efficere, sed sibi etiam audientiam denegabat, predictus Magister ad apostolice pietatis subsidium duxit humiliter recurrendum. Nos igitur, qui afflictis corde compatimur et patientibus iniuriam subuenire per iustitiam delectamur, mandamus quod, si est ita, Magistrum eundem immunem super hoc a culpa decernas et nulli denunties propter hoc infamie subiacere, ablata sibi per eundem Episcopum restitui faciens preuia ratione. Contradic. etc. Datum Laterani iij. kl. Martij. p. n. Anno primo.

14.

23 Decbr. 1244.

Innocentius IV.

Ubalduſ, Provst i Tofte (o: Gamtofte i Fyen [om dette Provsti i Tofte, der senere forenedes med Sognekaldet i Assens, see H. Rørdam i Samlinger til Fyens Historie I S. 203 flg.]; dette Provsti, som her første

Gang nævnes, var et kongeligt Præbende, hvorfor Provsten her benævnes) den danske Konges Klerk, fik paa Grund af sin Dygtighed og paa Kongens Forbøn Tilladelse til foruden de Beneficier, han allerede besad, endskjøndt det var Sognekald, endnu at modtage eet til, naar han blev lovlig kaldet.

Innocentius etc. dilecto filio Magistro Ubaldo preposito Tostensi clerico Carissimi in Christo filii nostri . . Illustris Regis Datie Salutem etc. Apostolice sedis benignitas consueta sic merita personarum prouida discretione discernit, ut eos, qui litterarum scientia et morum nobilitate precellunt, fauoris gratia efferat amplioris, et maioribus studeat beneficijs honorare, quia non incongrue tunc uni, quod sufficeret pluribus, speciali prouisione conceditur, cum circa dona uirtutum solus obtinere dinoscitur quod diuisum in pluribus inuenitur. Hinc est quod nos tibi tue merito probitatis et intuitu carissimi in Christo filij nostri . . Illustris Regis Datie, cuius insistis obsequijs, uolentes gratiam facere specialem, tuis supplicationibus inclinati, deuotioni tue, ut preter beneficia que obtines etiam, si curam habeant animarum, unicum aliud beneficium similem curam habens, si tibi canonice offeratur, licite recipere ualeas, et cum obtentis libere retinere, constitutione generalis concilij non ostante (sic), auctoritate presentium indulgemus . Nulli etc. nostre concessionis infrin. etc. Siquis etc. Datum lugd. x kl. Jan. p. n. anno secundo.

15.

Innoentius IV.

31 Januar 1245.

St. Knuds Kloster i Odense fik Tilladelse til at gjøre Brug af de pavelige Indulgentser og Privilegier, det besad, skjøndt det var blevet forsømt at bringe dem frem i rette Tid.

Innocentius etc. dilectis filijs Priori et Capitulo ecclesie Othiniensis ordinis sancti Benedicti Salutem etc. Solet annuere sedes apostolica piis uotis, et honestis petentium desiderijs fauorem beneuolum impertiri. Sane coram nobis ex uestra fuit parte propositum, quod nonnullæ indulgentie

ac priuilegia uobis ac Monasterio uestro a predecessoribus nostris Romanis Pontificibus sunt concessa, quorum aliquibus uti per negligentiam hactenus omisistis. Nos igitur uestris supplicationibus inclinati, ut eisdem priuilegijs ac indulgentijs in iudicijs et quibuscumque locis ubi fuerit opportunum uti libere ualeatis, alicuius lapsu temporis non obstante, auctoritate uobis presentium indulgemus, ita tamen quod nullum per hoc illis, qui contra uos super hijs legitime prescripserunt, preiudicium generetur. Nulli ergo etc. nostre concessionis etc. Siquis etc. Datum Lugd. etc. ii kl. Febr. p. n. anno secundo.

16.

Innocentius IV.

24 Febr. 1245.

Paveligt Beskyttelsesbrev for Kong Erik (Plovpenning) under hans Tog mod Estland.

Innocentius etc. Carissimo etc. jllustri Regi Dacie Salutem etc. Sacrosancta Romana ecclesia [*etc. usque confouere.*] Cum igitur zelo fidei et deuotionis accensus contra paganos et barbaros neophytos Estonie molestantes proposueris proficisci, nos tujs supplicationibus inclinati personam et Regnum tuum cum omnibus bonis, que impresentiarum rationabiliter possides, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus. Statuentes ut, quamdiu institeris huiusmodi obsequio ihesu Christi, ea omnia integra maneant et quieta. Nulli ergo etc. nostre protectionis etc. Siquis autem etc. Datum Lugd. vi. kl. Mar. p. n. anno secundo.

17.

Innocentius IV.

2 Marts 1245.

Kong Erik fik under Forberedelserne til sit Tog til Estland for at christne Hedninger, Tilladelse til at oppebære Kirkernes Tiende (tertia, fabricis deputata) for tre Aar. (Inden de tre Aar vare udløbne, fik han en Fornylse af samme Tilladelse for 6 Aar. Reg. I nr. 868, jfr. Kirkehist. I S. 574).

Innocentius etc. Carissimo etc. Illustri Regi Datie Salutem etc. Quanto personam tuam sinceriori affectione diligimus et te inter ceteros orbis principes specialiter proponimus honorare, tanto libentius petitionibus tuis benignum impertimur auditum et liberalius exauditionis ianuam aperimus, maxime cum pro defensione ac propagatione catholice fidei porrigi dinoscantur. Hinc est, quod cum sicut ex parte tua nobis extitit intimatum, secundum antiquam et approbatam et hactenus pacifice observatam lundensis prouincie consuetudinem ecclesiarum decime in tres partes in ipsa prouincia diuidantur, quarum unam diocesani locorum secundam Rectores ecclesiarum seu persone recipiunt, tertia uero earumdem ecclesiarum fabricis deputatur, et tu zelo fidei et deuotionis accensus contra paganos et Barbaros, qui Neophitos in partibus Estonie constitutos multipliciter aggrauant et molestant, potenter et patenter proficisci proponas, Nos excellentie tue precibus inclinati tibi existenti in huiusmodi seruitio ihesu christi, in subsidium expensarum tuarum pefatam tertiam fabricis deputatam usque ad tres annos duximus concedendam, ita tamen quod de ipsa congrua pro eisdem fabricis sartitectis et luminaribus predictis ecclesijs portio relinquatur. Datum Lugd. vj. Non. Mart. p. n. anno secundo.

18.

Innocentius IV.

17 Juni 1245.

Herr Anders Erlandsen til Høiby i Skaane fik Pavebrev paa, at hverken han eller hans Land nogensinde maatte belægges med Band.

Innocentius etc. dilecto filio Nobili uiro Andree domino de Hobu filio nobilis uiri Erlandi de Scania Salutem etc. Personam tuam sincera diligentes in domino caritate, libenter tuis petitionibus benignum accomodamus auditum, eas precipue ad exauditionis gratiam admittendo, que honorem tuum specialiter respicere dinoscuntur. Tuis igitur supplicationibus inclinati, deuotioni tue auctoritate presentium

indulgemus, ut nullus delegatus sedis apostolice uel delegati subdelegatus eiusdem, aut conseruator, seu executor, a sede deputatus eadem, in personam excommunicationis et in terram tuas interdicti sententias ualeat promulgare, sine ipsius sedis speciali mandato faciente de indulgentia huiusmodi mentionem, presentibus post quinquennium minime ualituris. Datum Lugd. xv. kl. Julij. p. n. Anno secundo.

19.

Innoentius IV.

27 Octbr. 1246.

Biskop Niels af Roskilde, som dengang var fordreven fra sit Bispestæde, fik Tilladelse til i sin Landflygtighed at optage Laan paa Bispestolens Gods (jfr. Kirkehist. I S. 571).

Innoentius etc. venerabili fratri . . Episcopo Roscildensi Salutem etc. Cum extra Roskildensem episcopatum oporteat hoc tempore te morari, fraternitati tue contrahendi mutuum super bonis episcopalibus Roskildensis ecclesie et obligandi te tuosque successores ac bona predicta liberam auctoritate presentium concedimus facultatem. Datum Lugd. vi. kl. Nouemb. p. n. anno quarto.

20.

Innoentius IV.

5 Novbr. 1247.

Mag. Ubaldus, Provst i Tofte (s. Nr. 14) havde en Sag med en adelig Frue angaaende en Pengesum, en afdød Ridder var ham skyldig; han bragte denne Tvist for Paven, fordi han meente sig krænket ved Landets Vedtægtslove, og Paven befalede, at den skulde afgjøres uden Hensyn til gjældende Vedtægt.

Innoentius etc. venerabili fratri . . Episcopo Ripensi Salutem etc. Dilectus filius Magister Vbaldus Tostensis ecclesie prepositus nobis exposuit, quod licet quondam Andreas Grosus (sic) miles in quadam summa pecunie teneretur eidem, nec de ipsa sibi adhuc extiterit satisfactum, Nobilis tamen mulier J. relicta Absalon Stange et alij filij ac heredes ipsius Ottoniensis et Roschildensis diocesis de

huiusmodi debito ei satisfacere, quamvis illud sit legitime probare paratus, denegant minus iuste, proponentes ipsum admitti ad probandum debitum prefatum non debere, cum negatiuam super hoc se offerant probaturos consuetudinem in hac parte Regni Datie pretendendo, vnde nobis humiliter supplicauit, ut prouidere super hoc ei paterna sollicitudine curaremus. Ideoque fraternitati tue mandamus, quatenus partibus convocatis audiatis causam et legitime probationibus receptis earum, consuetudine huiusmodi non obstante, ipsam appellatione remota usuris cessantibus debito fine decidas, faciens quod decreueris [*etc. usque obseruari*]. Testes etc. Datum Lugduni Non. nouembr. p. n. anno quarto.

21.

Innocentius IV.

2 Decbr. 1248.

Nikolaus, Sognepræst i Thorløse, Lunds Stift, Ærkebiskoppens Capellan, fik Tilladelse til, da hans Beneficium ikke androg 6 Mark aarlig, at maatte med dette forene et andet, naar han blev lovlig kaldt.

Innocentius etc. Venerabili fratri . . Archiepiscopo Lundensi Salutem etc. Etsi sacris sit canonibus interdictum ne quis plures Ecclesias habeat uel Ecclesiarum dignitates, volentes tamen dilecto filio Nicolao Presbitero Capellano tuo Rectori Ecclesie de Thorlosa, qui sicut asseris de ipsius ecclesie redditibus, qui sex marcarum ualentiam annis singulis non excedunt, nequit iuxta morem patrie sustentari, facere gratiam specialem, ejusdem precibus inclinati dispensandi cum eo, quod adhuc unicum ecclesiasticum beneficium, etiam si curam habeat animarum, possit recipere, si ei canonice offeratur, ac cum predicta Ecclesia retinere, non obstante constitutione generali, liberam tibi auctoritate presentium concedimus facultatem, ita tamen quod eadem beneficia debitis [*etc. usque negligatur*]. Datum Lugduni quarto non. Decembris pont. nostri anno sexto.

22.

Innocentius IV.

6 Febr. 1249.

Peter Aaby, Klerk hos Biskoppen af Aarhus (see om ham Kirkhst. I S. 645, 49—50), fik samme Tilladelse (s. Nr. 21), skjøndt han allerede besad flere Beneficier.

Innocentius etc. dilecto filio Petro dicto Aby, clerico Arusiensis diocesis Salutem etc. Ad faciendam tibi gratiam specialem probitatis tue meritis, super quibus laudabile tibi testimonium perhibetur, et obtentu venerabilis fratris nostri . . Arusiensis Episcopi, nobis pro te clerico suo cum instantia supplicantis, inducti, auctoritate tibi presentium indulgemus, ut preter ecclesiastica beneficia que obtines, quorum aliquibus cura est animarum annexa, possis adhuc unicum aliud ecclesiasticum beneficium, etiam si curam similem habeat et tibi canonice conferatur, licite recipere ac cum obtentis libere retinere, constitutione generali contraria super hoc edita non obstante, ita tamen quod huiusmodi beneficia debitis [*etc. usque negligatur*]. Nulli ergo etc. nostre concessionis etc. Datum Lugduni octauo Idus febr. pont. nostri anno sexto.

23.

Innocentius IV.

20 Febr. 1251.

Brevet handler om de roskildske Forviklinger, dengang Jacob Erlandsen nylig var bleven Biskop (s. Khst. I S. 577—78). Den pavelige Nuntius havde overskreden sin Myndighed, idet han i Romerkirkens Navn havde tilegnet sig Indkomster, der laae til Bispesædet, idet han absolverede Nogen, der vare lyste i Band for Fornærmelser mod Biskoppen, uden at denne var tilfredsstillet, og idet han overhoved besværede Kirker og Klostre. Det var Biskop Jacobs Klagemaal, og Paven paalagde Biskoppen af Slesvig at undersøge Sagen.

Innocentius etc. venerabili fratri . . Episcopo Sleswicensi Salutem etc. Retulit coram nobis . . Episcopus Roskildensis, quod frater Nicolaus elemosinarius Monasterii Trenorchiensis nuntius noster in Datia sue commissionis fines excedens, nonnullos prouentus eiusdem episcopi nostro et

ecclesie Romane nomine colligit, et quosdam, qui pro iniurijs et dampnis illatis eidem Episcopo auctoritate nostra excommunicati fuerunt, recepta qualicumque summa pecunie ab eisdem, nec ulla dicto episcopo satisfactione prestita, quamquam a nobis nullam super hoc auctoritatem habuerit, beneficium absolutionis impendens, ecclesias et monasteria nec non clericos et laicos Roskildensis diocesis indebitis exactionibus aggrauat et molestat, in predicti episcopi et Roskildensis ecclesie nonmodicum preiudicium et grauamen. Quocirca fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus si est ita, rationem ab eodem elemosinario de premissis diligenter exigens, eum ad restitutionem omnium illorum, que taliter cuiuscumque nomine uel auctoritate recepit, per censuram ecclesiasticam apellatione remota compellas, necnon absolutos per eum in preiudicium prefati episcopi, nisi de hijs pro quibus excommunicati habentur ipsi episcopo congrue satisfecerint, in pristinam excommunicationis sententiam reducere non postponas. Non obstante constitutione de duabus dietis etc. aut aliqua indulgentia eidem elemosinario uel eius monasterio, seu quibuscumque litteris sub quacumque forma uel expressione verborum, generalibus uel specialibus ab apostolica sede concessis, per quas effectus prosecutionis huiusmodi negotij impediri ualeat uel etiam retardari. Datum Lugd. x. kl. Mar. p. n. anno viij^o.

24.

Innocentius IV.

1 Sept. 1251.

En Præst i Aarhus Stift havde klaget over, at Præstekaldene i Danmark vare saa smaa, at en Mand neppe kunde leve af to, hvorfor han androg paa, at han endnu maatte modtage eet til, naar det tilbødes ham paa lovlig Maade, hvilket Paven tillod.

Innocentius etc. venerabili fratri . . Episcopo Arusiensi Salutem etc. Petitio dilecti filij Torchilli de Gerwiltie Subdiacono tue diocesis nobis exhibita continet, quod in Regno Datie beneficia ecclesiastica adeo sunt tenua (sic) et exilia,

quod uix unus iuxta illius patrie consuetudinem de duobus potest congrue sustentari. Nos itaque, ipsius Subdiaconi supplicationibus inclinati, dispensandi cum ipso prout secundum deum anime sue saluti uideris expedire, quod preter beneficia, que obtinet curam animarum habentia, Quadraginta solidorum Sterlingorum ualentiam non excedentium sicut asserit annuatim, aliud ecclesiasticum beneficium similem curam habens libere recipere, si ei canonice offeratur, et cum predictis licite retinere, non obstante constitutione concilii generalis, liberam tibi auctoritate presentium concedimus facultatem, prouiso quod beneficia ipsa debitis [*etc. usque negligatur*]. Datum Mediolani kl. Sept. pont. nostri anno viiiij^o.

25.

Innocentius IV.

1 Sept. 1251.

Den samme Klage som Nr. 24 fra Aalborg i Viborg Stift.

Innocentius etc. venerabili fratri . . Episcopo Arusiensi Salutem etc. Petitio dilecti filii Petri de Aleburgh presbyteri Wibergensis diocesis nobis exhibita continet, quod in Regno Datie beneficia ecclesiastica [*etc. vt supra usque sustentari*]. Nos itaque ipsius presbyteri supplicationibus inclinati dispensandi cum ipso [*etc. vt supra animarum habentia*] octoginta solidorum Sterlingorum ualentiam non excedentium [*etc. vt supra rsque in finem*]. Datum vt supra.

26.

Innoentius IV.

17 Mai 1252.

Almissebrev for Franciscanerne i Roskilde, der havde begyndt at bygge sig en Kirke i Byen, hvorved der tilstodes Enhver, som rakte dem en hjælpsom Haand, 40 Dages Aflad

Innocentius etc. Vniuersis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis Salutem etc. Quoniam, ut ait Apostolus, omnes stabimus ante Tribunal Christi recepturi prout in corpore gessimus, siue bonum fuerit, siue malum, oportet

nos diem messionis extreme misericordie operibus preuenire, ac eternorum intuitu seminare in terris, quod reddente Domino cum multiplicato fructu recolligere debeamus in celis, firmam spem fiduciamque tenentes, quoniam qui parce seminat, parce et metet, et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet uitam eternam. Sane dilecti filij minister et fratres ordinis fratrum minorum Rosquildensium ibidem sicut accepimus ecclesiam cum alijs edificijs suis usibus opportunis ceperunt construere, in qua diuinis possint laudibus deseruire. Cum itaque pro huiusmodi edificijs consummandis ac etiam pro sustentatione arcte uite ipsorum indigeant fidelium iuuari subsidijs, qui propter Christum extreme ferunt sarcinam paupertatis, vniuersitatem uestram per apostolica scripta rogamus, monemus et hortamur in domino, ac in remissionem uobis injungimus peccatorum, quatenus de bonis uobis a deo collatis pias elemosinas et grata eis deuotionis intuitu charitatis subsidia erogetis, ut per subuentionem uestram eorundem consulatur inopie, ac predicta possint edificia consummari, et uos per hec et alia bona, que domino inspirante feceritis, ad eterne possitis felicitatis gaudia peruenire. Nos enim de omnipotentis dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi omnibus uere penitentibus et confessis, qui eis propter hec manus porrexerint adiutrices, quadraginta dies de iniuncta sibi penitentia misericorditer relaxamus. Datum Perusij. xvi kalendas Junij pontificatus nostri anno nono.

27.

Innoentius IV.

15 Oct. 1252.

Tilladelse for en Præst i Roskilde Stift, foruden et Beneficium han allerede besad, endnu at modtage eet til.

Innocentius episcopus seruus seruorum dei venerabili fratri Episcopo Arusiensi Salutem etc. Cum dilectus filius Magnus Rector ecclesie de Vgalose Roskildensis diocesis

adeo nobilitate generis litterarum scientia et morum honestate iuuari dicatur, quod dignus sedis apostolice gratia merito habeatur, nos uolentes ipsum ☩ suorum exigentia meritorum et tue ac venerabilium fratrum nostrorum . . Ripensis et . . Othoniensis episcoporum deprecationis obtentu prosequi gratiose, dispensandi cum eodem, ut preter beneficia, que nunc obtinet cum cura ut que sine cura, unicum adhuc beneficium retinere ualeat, constitutione generalis concilii super hoc edita non obstante, plenam tibi auctoritate presentium concedimus facultatem, prouiso autem ut beneficia ipsa debitis [*etc. usque negligatur*]. Datum Perusij. Id. Octobris p. n. anno x^o.

28.

Innocentius IV.

20 Dec. 1252.

I Børglum Stift var Biskoppen fratraadt (da Rudolf blev Franciscaner 1252); da havde Elanus (eller Elavus, Oluf, som i senere Beretninger kaldes Oluf Glob), Provst i Lofræth Syssel, Aarhus Stift, ved Kong Abels Hjælp trængt sig ind i Stiftet, og havde trods Kanikernes Protest og uden at erholde nogen Confirmation overtaget Embedet, hvorfor Paven overdrog det til Biskoppen af Viborg at faae ham fjernet og faae en anden valgt i hans Sted. (Jfr. Khist. I S. 615—16 [cfr. 585], see iøvrigt Nr. 30).

Innocentius Episcopus etc. venerabili fratri Wibergensi Episcopo Salutem etc. Ad audientiam nostram noveris pervenisse, quod Ecclesia Bulgauensi pastoris regimine destituta, Elanus Prepositus de Lolvsyses Arusiensis Diocesis per potentiam quondam Abel, qui pro Rege Dacie se gerebat, in Episcopatu ipsius Ecclesie, invitis et reclamantibus quampluribus ejusdem Ecclesie Canonicis, se intrudi nequiter procuravit et confirmatione non obtenta presumit in Episcopatus officio temere ministrare. Quocirca mandamus, quatinus, si est ita, eundem intrusum ab eadem Ecclesia auctoritate nostra penitus amovens facias eidem Ecclesie de persona idonea per electionem canonicam provideri. Contradictores etc. Non obstante si aliquibus a Sede Apo-

stolica sit indultum quod interdicti, suspendi [*etc. usque mentionem*] seu appellatione, quam idem intrusus a venerabili fratre nostro . . Lundensi Archiepiscopo loci Metropolitanano ad nos interposuisse dicitur, pro eo quod ipsum noluit, prout non debuit, confirmare. Datum Perusii XIII. Kal. Januar. anno X.

29.

Innocentius IV.

22 Juni 1253.

En adelig Herre Stezlaus de Velmina (rimeligviis fra Rygen) havde for at bilægge en Trætte mellem deres Familier ægtet Grete, Nicolaus's Datter af Familien Podebusk, endskjøndt Brudgommens Moder havde holdt Bruden over Daaben, hvorfor han begjærede Dispensation, hvilket Biskoppen af Sverin skulde give ham, hvis den nævnte Herre ikke havde større aarlig Indtægt end LX Mark Sølv.

Innocentius etc. venerabili fratri . . Zuerinensi episcopo Salutem etc. Ex parte tua fuit nobis humiliter supplicatum, ut cum nobilis uir Stezlaus de Velmina Roschildensis diocesis Gretam natam Nicolai de Pedebuz (sic), quam mater predicti S. de sacro fonte leuauit, ad sedandas quasdam capitales inimicitias, que inter ipsorum parentes instigante inimico humani generis exorte fuerant, sibi matrimonialiter copularit, prouidere super hoc eorum saluti misericorditer curaremus. Nos igitur tuis supplicationibus inclinati fraternitati tue presentium auctoritate concedimus, ut si dictus S. ultra lx. marcas argenti non habet in redditibus annuatim, auctoritate nostra eisdem S. ac. G. dispensando concedas, ut impedimento huiusmodi non obstante possint in sic contracto matrimonio licite remanere. Datum Asisij x. kl. Julij pont. nostri anno x^o.

30.

Innoentius IV.

6 Juli 1253.

Om den børglumske Trætte (see Nr. 28), men Fremstillingen er fra den modsatte Side. Elanus, Provst i Lofræth Syssel, Aarhus Stift, var bleven canonisk valgt per viam compromissi, og indstillet til Be-

7 *

kræftelse til den daværende Ærkebiskop i Lund (Uffe); men Biskop Peter af Aarhus havde gjort Indsigelse, fordi Elanus, dengang han blev valgt, var under Band, og Ærkebispnen havde af den Grund negtet at bekræfte ham. Provsten indankede da Sagen for Paven, som fastsatte en Dag til dens Afgjørelse, og tvende Klerke mødte paa Provstens og Kapitlets Vegne for den af Paven beskikkede Dommer, Cardinaldiakon O., men fra Modpartens Side mødte Ingen. Tilsidst kom dog En frem for at nedlægge Indsigelse, da Sagens Undersøgelse var overdraget Biskoppen af Viborg, som netop var ifærd med dette Hverv (s. Nr. 28). Herimod gjorde Provstens og Kapitlets Procuratorer gjældende, at dette Commissorium var givet Biskoppen af Viborg efterat Sagen var appelleret, men inden Tiden var fastsj til Sagens Forhandling, og uden at man ved den Leilighed havde omtalt den indgivne Appellation. Derpaa blev Sagen forebragt Paven, og han overdrog Mag. Henrik, Capellan hos Cardinaldiakon O., at sammenkalde Kapitlet og Klerkerne i Børglum, hvem Valget tilkom, og dersom han fandt, at Valget var foregaaet paa lovlig Maade, skulde han — uden Hensyn til Biskoppen af Aarhus's Indsigelse, da denne ikke var fremkommen paa rette Tid og Sted — stadfæste Valget og sørge for at den Valgte fik Ordination. (Denne Undersøgelse er neppe faldet ud efter Elanus's Ønske, han fik først Ordinationen c. 1260 af Jacob Erlandsen; rimeligviis har da i disse Aar den fratraadte Biskop Rudolf forestaaet Bispestolens Bestyrelse (jfr. Nr. 33).

Innocentius etc. dilecto filio Magistro Henrico archiepiscopitero de Nouis Capellano dilecti filii nostri O. sancti Adriani diaconi Cardinalis Salutem etc. Ecclesia Burglansensi pastoris solatio destituta, capitulum eiusdem, conuenientes in unum, prout moris est spiritus sancti gratia inuocata, dilectum filium Elanum (sic) prepositum ecclesiarum de Louersisl Arusiensis diocesis per uiam compromissi elegerunt canonice in suum episcopum et pastorem et bone memorie Luden. (sic) archiepiscopo loci metropolitano confirmandam electionem huiusmodi presentarunt, sed denunciante sibi venerabili fratre nostro P. episcopo Aurisien. (sic) dictum prepositum electionis sue tempore fore uinculo excommunicationis astrictum, propter quod non erat ipsa electio confirmanda, licet idem episcopus in probatione huiusmodi excommunicationis defecerit, archiepiscopus ipse nichilominus dictam electionem contra iustitiam distitulit (sic) confirmare. Quare dictus prepositus sentiens ex hoc indebite se grauari nostram audientiam appellauit, cui appel-

lacioni humiliter deferens, festum purificationis beate Marie proxime preteritum partibus terminum assignavit (sic), quo per se uel per procuratores idoneos nostro se conspectui presentarent (sic), sicut in litteris ipsius inde confectis plenius continetur. Cum autem, Offreducio presbitero et Johanne subdiacono pro preposito et Capitulo antedictis cum legitimo et pleno mandato statuto termino comparentibus coram nobis, nos dilectum filium nostrum O. sancti Adriani diaconum cardinalem concesserimus partibus auditorem, ac de mandato ipsius cardinalis terna citatione premissa in audientia publica nullus ex parte comparuisset episcopi memorati, etiam post terminum diutius expectatus tandem pro parte Elye de Wenlesuel (sic), Suenonis de Hane, Thebarni de Thiut prepositorum et Nicolai Cwarsin clerici Burglansensis diocesis quidam comparuit procurator, qui licet mandatum legitimum non haberet, dixit tamen, quod negocium huiusmodi commissum erat a nobis sub certa forma in illis partibus venerabili fratri nostro . . . Episcopo Wibergensi, et iam coram eo partes incepterant litigare, propter quod non erat in nostra presentia protractandum. Ex parte uero predictorum presbiteri et Subdiaconi procuratorum eorundem prepositi et Capituli fuit propositum exaduerso, quod huiusmodi commissionis littere ante predictum terminum iam dicte appellationi prefixum, quod non licuit et per surreptionem, cum in eis de appellatione ac alijs processibus super hoc habitis nulla mentio fieret, fuerant impetrate, quodque prenominati prepositi nunquam non apud sedem apostolicam se opposuerant preposito supradicto. Nos igitur hijs et alijs, que fuere coram eodem cardinali super premissis proposita et nobis ab eo fideliter recitata, diligenter auditis, Mandamus quatenus, capitulo et clericis Burglansensis ciuitatis et diocesis, maxime quos huiusmodi tangit negotium, euocatis, electionem factam de iamdicto preposita in prefata Burglansensi ecclesia, si ea inueneris de persona idonea canonice celebratam et aliud canonicum non obsistat, non obstantibus predictis litteris et processibus per eas habitis et

contradictione predictorum episcopi prepositorum et clerici, quos ad contradicendum ulterius admitti nolumus, cum eidem Cardinali legitime constiterit, quod pro dicto episcopo in statuto termino uel postquam quam post terminum prefixum diutius fuerit expectatus nullus comparuit procurator, quodque huiusmodi littere post appellationem eandem et infra tempus ad eam prosequendam prefixum fuerant impetrate, nullam de appellatione et processibus supradictis facientes penitus mentionem, auctoritate apostolica confirmare procures ipsaque confirmata ea a legitimo episcoporum numero in illis partibus munus facias consecrationis impendi. Contra. Datum Asisij. ij. non. Julij pontificatus nostri anno xi^o.

31.

Alexander IV.

1255—61.

Opfordring til Korsprædiken i den danske Kirkeprovinds, stilet til Ærkebispnen i Lund, med Henviisning til en lignende Opfordring fra Forgjængereren, Pave Gregor IX. Den gik ud paa at komme de Nyomvendte i Estland til Hjælp.

Alexander etc. venerabili fratri . . ludunensi Archiepiscopo et dilecto filio. Princeps mundi huius quorum infidelium mentes adeo excecavit, quod in eis illuminatio euuangelii non refulget, sed adhuc infidelitatis tenebris obuoluti non solnm nolunt dominum inuocare, qui prope est omnibus inuocantibus eum in ueritate, quia quicumque inuocauerit nomen domini saluus erit, quin etiam sicut olim in filijs Abrahe, qui secundum carnem genitus fuerat ex ancilla persequebatur illum, qui secundum spiritum ex libera natus erat. Ita et nunc filij Agar infidelium uidelicet populus, qui adhuc in tenebris ambulans nondum uidere meruit lucem magnam, nos, qui iam non sumus ancille filij sed libere, qua libertate nos Christus dominus liberauit, prosequi non desistunt. Sane felicitis recordationis G. papa predecessor noster, ac-

cepto quod hij, qui de Estonie partibus per dei gratiam ad fidem Christiani nominis sunt conuersi, a barbaris circumstantibus multipliciter uexabantur, ac sibi per hoc peterent a Christi fidelibus subueniri etc. Cum autem ijdem Neophiti, inualescente contra ipsos persecutione infidelium, populorum auxilio fidelium egeant ampliori, Discretionem uestram attente rogandam duximus et hortandam in remissionem uobis peccaminum iniungentes, quatenus per uos et religiosas personas ad hoc ydoneas per totam prouinciam Datie et . . ciuitates et dioceses ppatis (!) christi fidelibus contra huiusmodi infideles populos in eorum neophitorum subsidium uerbum crucis. Nos enim de omnipotentis dei gratia [*etc. usque omnibus*], quin (sic) in subsidium dicte terre Estonie iuerint in personis propriis et expensis, ac et illis qui in personis propriis illuc mittent proprios bellatores iuxta quantitatem subsidij et deuotionis affectum, illam suorum concedimus ueniam peccatorum, de quibus ueraciter corde contriti fuerint et ore confessi, que transeuntibus in terre sancte subsidium est concessa. Ceterum siqui crucesignati prouincie Archiepiscopatus et diocesium predictarum in dicte terre subsidium uotum suum in eiusdem terre Estonie uoluerint commutare, illud eis auctoritate nostra commutare curetis, concedentes eis illam suorum ueniam peccatorum, quam habuissent si in dicte terre subsidium transmeassent.

32.

Alexander IV.

9 Jan. 1255.

Brevet angaaer Rye Kloster ved Flensborgfjord; det gjennemgaaer kortelig dets Historie (jfr. Khst. I S. 459) og stadfæster det Bytte, hvorved Klosteret istedetfor Kirkerne i Nybøl, Tolk, Kalleby og Michaeliskirken i Slesvig, fik Holdnæs-Brarup, Grumtoft og Broager.

Alexander etc. dilectis filijs . . Abbati et conuentui Monasterii de Rure Regis Cisterciensis ordinis Sleswicensis diocesis Salutem etc. Cum a nobis petitur [*etc. usque*

effectum] ¹⁾. — Sane petitio tua nobis exhibita continebat, quod cum bone memorie Waldemarus Sleswicensis episcopus quasdam decimas in quibusdam parrochijs, tunc ad Mensam suam episcopalem spectantes, uobis tunc existentibus in quodam Monasterio, quod aurea Insula uulgariter appellatur, liberalitate pia et prouida contulisset, felicitis recordationis C. papa predecessor noster decimas ipsas uobis ut asseritis confirmarit, tandem Monasterio ipso ad locum in quo nunc estis translato, bone memorie Nicolaus Sleswicensis episcopus prefati successor episcopi predictas decimas ad opus prefate mense retinens, quasdam alias decimas ad memoratam mensam spectantes ipsique Monasterii uiciniores in concambium predictarum decimarum uobis conferre curauit, ac postmodum venerabilis frater noster Johannes Sleswicensis episcopus, quod per eundem episcopum predecessorem suum super hoc factum extitit, confirmauit, prout in litteris confectis exinde plenius continetur. Nos itaque uestris precibus inclinati, quod super hoc prouide factum est ratum habentes et gratum, id auctoritate apostolica confirmamus [*etc. usque communimus*] ²⁾, Litterarum ipsarum tenorem presentibus inseri facientes, Qui talis est. Nicolaus dei gratia Sleswicensis ecclesie episcopus vniuersis Christi fidelibus presens scriptum cernentibus Salutem in perpetuum. Quibuslibet a Christo nomen habentibus et fidem trinitatis et unitatis colentibus libenter ad uitam eternam prodesse uolentes et temporale subsidium, n³⁾ copia datur, illis qui nostro indigent auxilio ministrare cupientes, maxime religiosorum et Christi pauperum utilitatem diligimus et profectum. Quia non eo delicatius et superhabundantius uiuunt, quo super uictualia sua magis

¹⁾ (M. Anm.) ∅: Cum a nobis petitur quod iustum est et honestum, tam vigor æquitatis quam ordo exigit rationis, ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum perducatur effectum.

²⁾ ∅: Confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus.

³⁾ u' (?), ubi.

aliquid possideant et habeant, sed ex hoc quod eis superfuerit pedes Christi unguunt, ut bone fame odore tota uicinia repleatur. Huius rei ratione inducti fratribus de loco Regis et illorum domui pro decimis quibusdam, quas eis episcopus Waldemarus donauit, donationem illam suo confirmans priuilegio, uidelicet in parrochijs Nybel, Tholge, Kalleby, ecclesie beati Michaelis, propter claustrum alio in loco siti commoditatem et uicinitatem istas decimas assignauimus: Haldenesbrathorp, Grumetolt (sic), Broaker, et decimam nostram omnium villicorum suorum. Hec et omnia, que dictis fratribus ex maiorum gratia fuerint donata, uidelicet Regis siue aliorum quorumcumque, siue ex pietate nostrorum antecessorum et predecessorum illis collata sunt, nostro priuilegio et sigilli nostri impressione ad ea illis perpetuo possidenda confirmamus et corroboramus, ex auctoritate dei patris omnipotentis et filij et spiritus sancti et beati Petri apostoli mandantes et districtius precipientes, quatenus quicumque perceperint has donationes illis factas et commutationem, quam ad eorum de supradictis decimis utilitatem fecimus, ratas eas habeant et firmas, nec alicui hoc factum infringendi uel irritandi facultas aut copia tribuatur. Nulli etc. nostre confir. etc.¹⁾ Datum Neapoli V. Id. Januar. pont. nostri anno j^o.

33.

Alexander IV.

17 Marts 1255.

I denne Skrivelse til Biskoppen af Ribe og Rudolf, fordem Biskop af Børglum, af Minoriternes Orden, bestemte Paven, i Lighed med hvad hans Forgjænger Pave Innocents havde bestemt, at alle Børglum Bispe-sædes Indkomster skulde samles og bevares af Minoriter Klosteret i Aalborg (?), medens «vor elskelige Søn, den udvalgte Biskop Elavus» var fraværende paa Romerreise (cfr. Nr. 28, 30. Elavus var altsaa

¹⁾ Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare presumerit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum.

endnu ikke indsat, men var tyet til Rom; Bispesædets Indtægter bleve rimeligviis oppebaarne af det Kloster, i hvilket Rudolf var).

Alexander etc. Venerabilibus fratribus . . Ripensi et R. quondam Burglanensi de Ordine minorum Episcopis Salutem etc. Ad instar felicitis recordationis Innocentij Pape predecessoris nostri presentium uobis auctoritate mandamus, quatinus vniuersos redditus et prouentus Burglanensis episcopatus in expensis episcopatus eiusdem quamdiu hac uice dilectus filius Elauus Burglanensis electus ueniendo ad curiam, morando in ea, et redeundo ab ipsa absens fuerit, fideliter colligi facientes, ipsos dilectis filijs Guardiano et conuentui fratrum minorum Atrebatensium sine diminutione qualibet assignetis, per eosdem fratres fideliter conseruandos usque ad sue beneplacitum uoluntatis, contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo, non obstante, si aliquibus de partibus illis a sede apostolica sit indultum, quod interdicti, suspendi uel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac. de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem. Quod si non ambo ijs exsequendis interesse potueritis, alter uestrum ea nichilominus exequatur. Datum Neapoli XVI kal. Aprilis pontificatus nostri anno primo.

34.

Alexander IV.

18 Marts 1261.

Tilladelse for Prædikebrødrene i Danmark, Norge, Sverrig og Estland, at de, da Nød bryder alle Love, maatte tage ind hos Præster, der holdt Concubiner, endskjøndt de af den Grund vare i Band. (Et Vidnesbyrd om at Coelibatsloven ikke var gennemført i de nordiske Lande.)

Alexander etc. dilectis filijs fratribus ordinis predicatorum Datie, Norwergie, Suetie et Rigie Salutem etc. Attendentes, quod necessitas legibus non arctatur, deuotionis uestre precibus inclinati auctoritate uobis presentium indulgemus, ut si uos ad domos aliquorum clericorum, qui pro detentione concubinarum sunt excommunicationis uin-

culo innodati, declinare contigerit, licite cum eisdem clericis hospitari possitis, nec propter hoc excommunicationis laqueus uos inuoluat. Nulli ergo etc. Datum Laterani XV. kl. Augusti Pontificatus nostri anno septimo.

(Datum er af Munch anført som ovenfor, som det synes ved en Skrivfeil for 18de Juli.)

35.

Urban IV.

18 Decbr. 1263.

En Klerk fra Børglum Stift fik herved Brev paa en Kirke i samme Stift, da Besættelsen per jus devolutionis tilkom Paven. Biskoppen af Viborg skulde indsætte ham. (Dette Brev har Munch henført til 18de December 1266, men da Urban IV. var Pave fra 29de August 1261 til 2den Octbr. 1264, maa det henføres til det angivne Aar.)

Urbanus Episcopus etc. Venerabili fratri Episcopo Wierbergensi Salutem etc. Cum, sicut dilectus filius Magnus de Dacia Clericus Burgalensis Diocesis nobis exposuit, Ecclesia de Snestath eiusdem Diocesis tanto tempore iam vacaret, quod eius collatio est ad nos iuxta Laterani statuta Concilii legitime devoluta, nos volentes eidem Magno, nullum sicut asserit ecclesiasticum beneficium obtinenti, gratiam facere specialem, fraternitati tue mandamus, quatinus, si est ita, prefatam Ecclesiam eidem Clerico, dummodo sit ydoneus, per te uel alium auctoritate nostra conferas et assignes, ipsumque in corporalem ipsius Ecclesie possessionem inducas et tuearis inductum. Contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo. Non obstante, si aliquibus a Sede Apostolica sit indultum quod excommunicari, suspendi, uel interdici per litteras Sedis eiusdem non possint, que de indulto huiusmodi plenam et expressam non fecerunt mentionem, seu qualibet ipsius Sedis indulgentia, per quam huiusmodi nostre provisionis gratia impediri valeat vel differri. Volumus autem quod idem Clericus, prout requirit onus eiusdem Ecclesie, se faciat statutis temporibus ad ordines promoveri, et personaliter resideat in eadem; Alioquin huiusmodi gratia nullius

penitus sit momenti. Datum apud Vrbeveterem XV. Kal.
Januar. An. III.

36.

Clemens IV.

11 Juni 1265.

Formaning til Danmarks Dronning (Margrethe, Kong Christopher I's Enke) om at modtage Cardinal Guido, pavelig Legat for Norden, med sømmelig Ærbødighed, og anvende sin moderlige Indflydelse paa sin unge Søn (Kong Erik Glipping) for at understøtte Legaten i hans Bestræbelser for Kirkens Bedste.

Clemens etc. carissime in Christo filie . . Regine Dacie Illustri Salutem etc. Si que tuam Salutem et Regni tui tranquillum et pacificum statum respiciunt, paterna tibi affectione suggerimus, a tua facile credimus excellentia exaudiri. Non enim est prudentis, que suis profectibus accedunt, respuere, et uelle noxijs, contemptis remedijs, subiacere. Cum ergo in te discretio uigeat, sisque in cunctis sedula, sicut asseritur, et discreta, profecto tenemus, quod audita uoce consilij salutaris, salubribus monitis et tue salutis commodis protinus acquiesces. Carent enim suspitione sinistra, que tibi suggeruntur a nobis, tam ex suadentis persona, qui pater tuus spiritualis existit, et non nisi que patris sunt consulere consuevit, tam etiam ex ipsis suggestis, que per se ipsa sic se bona ostendunt, ut non possint, etiam interpretatione maligna, in mali speciem deriuari. Non enim aliud tibi consulimus, nisi quod pacem diligas, pacem queras, immo ultro oblatam tibi non respuas neque spernas. Quid enim quiuis malignus susurro in hijs notare poterit nisi bonum? Quid fraudulentus interpres malignari poterit in premissis? Nonne per te prudenter aduertis, quod sine pace sis expers salutis? Nonne sollerter consideras, quod sine pace dissolutionis excidium imminet Regno tuo? Vt ergo imminentibus occuratur dispendijs, et a corde tuo, siquis forsitan ibi pullulat, exulet omnis rancor, ut ipsi Regno pacis pulchritudo proueniat, et habundantius in te munera suscipias caritatis, ecce dilectum

filium nostrum G. titulo sancti Laurentij in Lucina presbyterum Card., honorabile membrum ecclesie, virum utique secundum cor nostrum, tanquam pacis angelum, baiulum salutis, et ueritatis preconem, ad te et carissimum in Christo filium nostrum . . . Dacie Regem Illustrem, natum tuum, de fratrum nostrorum consilio, legationis officio sibi commisso, digne pro eiusdem Regni reformatione, et ipsius statu tranquillo prouidimus destinandum, spe nobis proposita, et firma credulitate concepta, quod in te, uelut deuotionis filia, patulas corporis aures inueniet, quodque ei, pacis cogitanti consilia, et salutis remedia paraturo, facile aperies in hijs que tibi suaserit hostia cordis tua. Quocirca serenitatem tuam rogamus et hortamus attente, in remissionem tibi peccaminum iniungentes, quatenus legatum ipsum in omni honorificentia et reuerentia, prout decet tale ac tantum ecclesie membrum, suscipiens, ei immo uerius nobis in ipso credulam fidem adhibeas, in hijs que in premissis tibi retulerit et duxerit suggerenda, et ad id eundem Regem, natum tuum, quem etas tenella et filialis deuotio merito tibi exhibent obsequentem, inducere materne sedulitatis studio non omittas, ita quod, te una cum eodem Rege ipsius legati dispositionibus coaptante, omne offendiculum amaritudinis, omnis spina dolorem inferens et omnis dissensionis deformitas, de ipso Regno tollantur penitus et radiciter extirpentur. Datum Perusii iij Idus Junij pontificatus nostri anno j^o.

37.

Clemens IV.

11 Juni 1265.

Bemyndigelse for Cardinal Guido til at tvinge de Gjenstridige ved den verdslige Arms Bistand og ved kirkelig Censur.

Clemens etc. dilecto filio G. titulo sancti Laurentij in Lucina presbitero Cardinali, apostolice sedis legato, Salutem etc. Cvm te, plenam de tua circumspecta prudentia fiduciam obtinentes, in Regnum Dacie, commisso in eo tibi plene legationis officio, de fratrum nostrorum consilio tanquam

salutis et pacis angelum prouiderimus destinandum, ut eo commissum tibi officium huiusmodi efficacius exequi ualeas, quo plenius auctoritate nostra fueris premunitus, inuocandi contra eos, qui tuis salutaribus institutis rebellare seu etiam refragari presumpserint, auxilium brachij secularis, et contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compellendi, plenam tibi et liberam concedimus auctoritate presentium facultatem. Non obstante, si aliquibus a sede apostolica sit indultum, quod excommunicari, suspendi, uel interdicti non possint per litteras dicte sedis non facientes plenam et expressam de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem, seu quauis alia eiusdem sedis indulgentia cuiuscumque tenoris existat, per quam effectus presentium impediiri ualeat uel differi. Datum Perusii III Idus Junij pontificatus nostri anno j^o.

38.

Clemens IV.

12 Juni 1265.

Formaning til den unge Kong Erik angaaende Cardinal Guido, hans Legation, som er foranlediget ved forskjellige Tvistigheder i Danmarks Rige, der forstyrrer Rigets Ro, Gudsdyrkelsen og Kirkens Frihed.

Clemens etc. karissimo in Christo filio . . Dacie Regi Illustri Salutem etc. Summi Regis Magisterio eruditi, qui, etsi ubique stabilis, det cuncta moueri, facit tamen spiritus suos angelos et ministros, et inclinata celorum altitudine, ut hominem redimeret factus homo, discipulos quos elegit in uniuersum mundum misit euangelium predicare, ac ministerio sedis apostolice, quam matrem cunctorum fidelium et magistram deus in se ipso lapide angulari fundauit, insufficientibus meritis deputati, dum necesse habemus leuare oculos in circuitu et considerare filios de longe uenientes, nec eos possumus corporaliter uisitare, ac crescente affectui, quod aspectui denegatur, per alios, de quibus indubitam fiduciam gerimus, illos ad salutem erudire scientes, huiusmodi sollicitudinem exercemus, cupiendo adoptionis

prolem, quam Christo sponsa eius ecclesia generauit, eidem incolumem conseruare, ut et ipsa de sua fecunditate in domino gloriatur. Sane licet nos, qui ad gerendam uniuerse terre, ubi nomen dominicum inuocatur, generalem curam super gentes et regna sumus iuxta Jeremie uaticinium, quamquam immeriti, a domino constituti, inter omnia desiderabilia cordis nostri animarum salutem, libertatis ecclesiastice incrementum, pacis commodum et quietis bonum in cunctis locis fidelium potissime cupientes, sedula uigilemus sollertia, et quod possumus uigilantie studium apponamus, ut possint hec laudabiliter, summotis impedimentis quibuslibet, iuxta nostri desiderij plenitudinem auctore domino prouenire. Tamen ut in Regno Datie animarum profectus, libertas ecclesiastica, pax et tranquillitas supradicte proueniant et seruentur, eo ardentius affectamus, quo specialius tanquam christianissimum et deo ac, pro eius reuerentia, ecclesie Romane deuotum, diligimus Regnum ipsum. Cum igitur in eodem Regno uarias inimicus hominum exortas discordias fouere noscatur, ex quibus pax et quies Regni turbatur eiusdem, cultus impeditur diuinus, ecclesiastica libertas confunditur, et salus negligitur animarum, nos de persone tue, quam adhuc etatis ratione tenellam et ad bonum quodque flexilem diuinis instrui beneplacitis affectamus, ut eis intendens prospere procedas et regnes, necnon et carissime in Christo filie nostre . . matris tue, Regine Regni eiusdem Illustris, salute ac dicti Regni statu salubri, pacifico et tranquillo solliciti, ad quarumlibet dissensionum et scissurarum scandala ex eodem tollenda Regno, et statum ipsius Regni iuxta nostrum desiderium reformandum, ecce non quamuis personam, sed magnum et honorabile membrum ecclesie, dilectum filium nostrum Guidonem titulo sancti Laurentij in Lucina presbiterum Cardinalem, uirum utique religione conspicuum, morum honestate decorum, litterarum scientia preditum, et prouidentia circumspectum, quem inter ceteros fratres nostros admodum carum habemus pro suorum exigentia meritorum

in predictum Regnum, commisso sibi tam in eo quam in Suetie Regno nec non et Bremensi, Magdeburgensi, Salzburgensi ac Gneznensi Prouincijs et Ciuitate ac diocesi Caminensi plene legationis officio, tanquam salutis et pacis angelum de ipsorum fratrum consilio prouidimus destinare, ut, cum in hac hora diei undecima cultores simus in vinea domini constituti, uice nostra ut diligens cultor euellat et destruat, dissipet ac disperdat, edificet et plantet, prout queque sibi dominus ministrabit. De eo utique, cum sibi assit puritas consciencie, et presto sit iudicium rationis, malitiam odiat, et innocentiam tueatur, speramus firmiter, quod recta regens, et dirigens indirecta, aspera conuertet in plana. Porro licet saluatoris exemplo, quod uni ex minimis nostris fit, nobis fieri reputemus, quia tamen illos uolumus propensius honorari, qui, perse honorabiles, in parte sollicitudinis honorant in nobis plenitudinem potestatis, Serenitatem tuam instanter requirimus et affectuose rogamus, per apostolica tibi scripta in rémissionem peccaminum suadentes, quatenus eundem cardinalem, apostolice sedis legatum, tanquam personam nostram, quin potius nos in ipso, cum debita recipiens et tractans reuerentia et honore, in omnibus ipsius monitis et consilij et salutaribus institutis, facili et grata promptitudine acquiescas, ut exinde Rex Regum et dominus dominantium in iocunditate multiplicet dies tuos, et tranquillum semper ac prosperum faciat tuum Regnum, et nos et dicta sedes in tuis et eiusdem Regni simus utilitatibus promptiores. Datum Perusij, ij Idus Junij pontificatus nostri anno j^o.

39.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido at tilstaae dem, der med Andagt vare tilstede naar han læste Messe paa de høie Festdage, Aflad for et Aar og 40 Dage, ved andre Leiligbeder 100 Dage.

Clemens etc. dilecto filio G. titulo sancti Laurentij in Lucina presbitero Cardinali, apostolice sedis legato, Salutem

etc. Cum, de tue circumspectionis industria ac fidei puritate plenam in domino gerentes fiduciam, te tanquam pacis angelum in Dacie ac Suetie Regna, necnon Bremensem, Magdeburgensem, Salzburgensem et Gueznensem prouincias, ac ciuitatem et diocesem Caminensem, commisso in eis tibi de fratrum nostrorum consilio plene legationis officio, prouiderimus destinandum, pro tuorum exigentia meritorum condignum, et pro negotii, ad quod mitteris, fauore congruum arbitramur, ut tibi gratiam, per quam alijs gratificari ualeas, faciamus. Hinc est, quod nos tibi presentium auctoritate concedimus, ut, quotiescumque te missarum sollempnia celebrare contigerit, et populo proponere uerbum dei, omnibus uere penitentibus et confessis, qui celebrationi et predicationi huiusmodi cum deuotione intererint in precipuis festiuitatibus, vnus anni et quadraginta dierum, et in aliis centum dierum de iniunctis sibi penitentijs indulgentiam ualeas misericorditer elargiri. Datum Perusij Id. Junij p. n. anno j^o.

40.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido at maatte formilde Straffen paa de Steder, hvor Præster vare afsatte eller bandlyste, fordi de havde forrettet Tjeneste under Interdikt.

Clemens etc. Eidem Cardinali Salutem etc. Cvm de tue circumspectionis industria [*etc. ut in superiori proxima usque faciamus*]. Hinc est, quod nos, petitioni tue benignius annuentes, dispensandi cum illis in tue legationis locis, qui excommunicationis, suspensionis, seu interdicti ligati sententijs, quique contra tenorem constitutionis felicitis recordationis Innocentii Pape, predecessoris nostri, excommunicando aliquos suspensionis sententiam incurrerunt, et sic ligati ac suspensi diuina celebrarunt officia, et ordines receperunt, ac ministrarunt in illis, postquam ab excommunicatione rite absoluti fuerint, ac interdicti et suspensionis sententie fuerint relaxate, dummodo in contemptum clauium

premissa non fecerint, plenam deuotioni tue ac liberam concedimus auctoritate presentium facultatem. Datum ut supra.

41.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido at give Dispensation i Ægteskab for tre adelige Herrer og ligesaamange Kvinder, der vare hinanden beslægtede i fjerde Led.

Clemens etc. Eidem Cardinali etc. Cvm de tue [*etc. usque faciamus, se Nr. 39*]. Sane, licet in quarto consanguinitatis et affinitatis gradu coniugalis contractum copule sacri generalis concilij constitutio interdicat, quia tamen super hoc consuevit sedes apostolica interdum cum aliquibus bene meritis et deuotis ecclesie, ex causa tamen honesta et rationabili, dispensare, nos petitioni tue benignius annuentes, ut cum tribus nobilibus uiris et totidem mulieribus deuotis ecclesie de tue legationis partibus, ut ad inuicem, non obstante, quod se in consanguinitatis et affinitatis gradu predicto contingant, matrimonium contrahere, uel in iam contracto remanere licite possint, libere ualeas deum habendo pre oculis dispensare, deuotioni tue auctoritate presentium indulgemus. Nulli ergo nostre concessionis etc. Datum ut supra.

42.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido, at han maatte tage i sin Tjeneste Prædikebrødre, Minoriter eller andre Klosterfolk, som da skulde lyde ham i alle Ting som deres Foresatte.

Clemens etc. Eidem Cardinali etc. Cvm de tue [*etc. usque arbitramur, se Nr. 39*] ut tibi quam postulas gratiam faciamus. Hinc est, quod nos, petitioni tue benignius annuentes, ut tam fratres predicatorum et minores, quam quoscumque alios religiosos ad tuum assumere possis ser-

uitium, tibi tanquam suo prelato in omnibus humiliter parituros, ipsosque pro commissis tibi negotijs quo uolueris destinare, Contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, comescendo. Non obstantibus quibuscumque statutis eorumdem fratrum et religiosorum ordinum, seu indulgentijs eisdem ordinibus uel personis ipsorum ab apostolica sede concessis, per quas non expressas presentibus, uel de uerbo ad uerbum totaliter non insertas, id quomodolibet impediri ualeat uel differri, deuotioni tue auctoritate presentium duximus concedendum. Datum ut supra.

43.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido, at selv om han gik udenfor sin Legations Grændser, maatte han dog atter vende tilbage og gjenoptage Forretningen.

Clemens etc. Eidem Cardinali etc. Cum de tue [*etc. usque destinandum, se Nr. 39*], presentium tibi auctoritate concedimus, ut si ex aliqua causa fines tue legationis exire aliquando te contingat, libere ad legationem eandem redire possis, et ipsius legationis officium, sicut ante huiusmodi exitum poteris, exercere. Datum ut supra.

44.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido, at selv om han havde flere Personer, og gjorde større Udskrivninger, end det alm. Concil tillod, skulde det ikke lægges ham til Last.

Clemens etc. Eidem etc. Cvm de tue [*etc. usque destinandum, se Nr. 39*], ne per hoc, quod plures personas et euectiones in tua forsā habueris aliquando comitiua, quam in constitutione generalis concilij super hoc edita sunt taxate, ad transgressionis culpam ualeat imputari, cum honeste parsimonie ac modeste uir existas, auctoritate tibi presentium indulgemus. Nulli ergo nostre concessionis etc. Datum ut supra.

45.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido, at han ved Afgjørelse af Retssager maatte stævne de Paagjældende til Doms tre eller fire Dagsreiser fra deres Stift, endskjøndt det alm. Concil havde fastsat to Dagsreiser.

Clemens etc. Eidem etc. Cvm de tue [*etc. usque destinandum, se Nr. 39*], quod cum causas quas inter personas tue legationis ad tuam delatas presentiam alijs per tuas litteras audiendas commiseris, illam clausulam, uidelicet: Non obstante constitutione de duabus dietis edita in concilio generali, cum illo moderamine semper, dummodo ultra tertiam uel quartam aliquis litterarum ipsarum auctoritate extra suam diocesem ad iudicium non trahatur, inserere licite ualeas, causa id legitima suadente, deuotioni tue auctoritate presentium indulgemus. Nulli ergo nostre concessionis etc. Datum ut supra.

46.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido, at han maatte straffe dem, der misbrugte pavelige Breve, dog med den Indskrænkning, at det kun gjaldt de stridende Parter, ikke Dommerne.

Clemens etc. Eidem etc. Cvm de tue [*etc. usque destinandum, se Nr. 39*], puniendi pena canonica litterarum abusores nostrarum, ita tamen, quod iurisdictionem quam tibi committimus in hac parte, ad earumdem litterarum Iudices non extendas, sed aduersus litigantes dumtaxat utaris eadem, liberam deuotioni tue auctoritate presentium concedimus facultatem. Datum ut supra.

47.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido, at de Klerke, han brugte som sine Kapellaner, maatte beholde deres Beneficiums Indtægter, som om de vare nærværende, med Undtagelse af de daglige Distributioner.

Clemens etc. Eidem etc. Cvm de tue [*etc. usque faciamus, se Nr. 39*], Hinc est, quod nos, petitioni tue benignius annuentes, ut Capellani tui, quos tecum duxeris, tibi familiariter in legatione huiusmodi seruituros, quamdiu tuis institerint obsequijs, beneficiorum suorum percipere ualeant cum ea integritate prouentus, cotidianis distributionibus dumtaxat exceptis, cum qua illos perciperent, si personalter in ecclesijs in quibus beneficia ipsa obtinent residerent, contrarijs earumdem ecclesiarum consuetudinibus uel statutis, etiam iuramento, confirmatione sedis apostolice, uel alia quacumque firmitate uallatis, nequaquam obstantibus, in te Capellanis eisdem auctoritate presentium indulgemus. Nulli ergo nostre concessionis etc. Datum ut supra.

48.

Clemens IV.

13 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido, at hans Kapellaner maatte modtage Embeder og Værdigheder.

Clemens etc. Eidem etc. Cvm de tue [*etc. usque faciamus, se Nr. 39*]. Hinc est, quod nos, petitioni tue benignius annuentes, ut si aliquem de Capellanis tuis, tecum in legatione huiusmodi existentibus, cedere beneficijs que obtinet, uel alicui eorumdem, etiamsi dignitas uel personatus existat, uel, quod absit, decedere contigerit, quod per te uel alium beneficia huiusmodi conferre alij, et eum, cui illa uel illud contuleris, ad ea, si in collegiatis uel collegiata ecclesia uel ecclesijs fuerint, in canonicum recipi et in fratrem, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, ualeas, non obstante si aliqui in eisdem ecclesijs seu ecclesia in canonicos sunt recepti, quibus, quo ad alias prebendas, dignitates, seu personatus, nullum per hoc uolumus preiudicium generari, aut si aliquibus a sede apostolica sit indultum, quod ad recep-

tionem uel prouisionem alicuius minime teneantur, quodque ad id compelli, suspendi seu interdicti, uel excommunicari non possint per litteras apostolicas, non facientes plenam et expressam de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem, seu quauis alia indulgentia sedis eiusdem, per quam id impediri ualeat uel differri, auctoritate presentium tibi duximus concedendum. Datum ut supra.

49.

Clemens IV.

15 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido, at han i sin Legation maatte meddele 50 Klerke Dispensation, som ikke vare ægte fødte, at de maatte forfremmes til alle Grader, naar de ikke vare fødte i Hoer eller af Klosterfolk.

Clemens etc. Eidem Cardinali etc. Cvm te ad Dacie ac Suetie Regna, necnon Bremensem, Magdeburgensem, Salzburgensem, et Gneznensem prouincias, commisso in eis tibi de fratrum nostrorum consilio plene legationis officio, prouiderimus destinandum, pro tuorum exigentia meritorum condignum, et pro negotij, ad quod mitteris, fauore congruum arbitramur, ut tibi gratiam, per quam alijs gratificari ualeas, faciamus. Hinc est, quod nos, tuis petitionibus annuentes, ut in terris tue legationis cum Quinquaginta clericis defectum natalium patientibus, quod, eodem non obstante defectu, possint ad omnes ordines promoveri, et eorum quilibet ecclesiasticum obtinere beneficium, etiam si curam habeat animarum, dummodo non sint de adulterio uel incestu, seu regularibus procreati, et paterne imitatores incontinentie non existant, sed bone conuersationis et uite aliasque ipsis merita suffragentur ad dispensationis gratiam obtinendam, prout secundum deum animarum eorum saluti expedire uideris, dispensare auctoritate nostra ualeas, auctoritate tibi presentium duximus concedendum. Prouiso ut ijdem clerici, prout requiret onus beneficij quod ipsorum quemlibet post dispensationem huiusmodi obtinere contigerit, ad ordines statutis se faciat (sic) promoueri temporibus,

et personaliter resideat (sic) in eodem. Alioquin huiusmodi gratia quo ad beneficium ipsum nullius penitus sit momenti. Datum Perusij xvij. kl. Julij. pontificatus nostri anno primo.

50.

Clemens IV.

15 Juni 1265.

Bemyndigelse for Guido angaaende regelbundne Mænd, der ved Simoni (for Penge) vare komne i Kloster eller til Kirker; efter det alm. Concil skulde de udvises og gjøre Bod i et Kloster af en strængere Regel, men Guido maatte i den Henseende dispensere, saa at de for ikke atter at forville sig i Verden maatte blive hvor de vare, men dog i en ringere Stilling.

Clemens etc. Eidem Cardinali etc. Cum te ad Dacie et Suetie Regna, nec non Br. Magd. Salz. et Gnezn. prouincias, commisso in eis tibi de fratrum nostrorum consilio plene legationis officio, prouiderimus destinandum, pro tuorum exigentia meritorum condignum, et pro negotij ad quod mitteris fauore congruum arbitramur, ut tibi gratiam per quam alijs gratificari ualeas faciamus. Licet igitur olim in sacro fuerit generali consilio constitutum, ut regulares persone, quas in monasterijs uel ecclesijs recipi post huiusmodi synodale statutum contingeret, mediante symoniaca prauitate, necnon et persona (sic) ipsas taliter recipiens, siue persona recipiens uel recepta esset subdita uel prelata, sine spe restitutionis de suis expellerentur monasterijs et ecclesijs, in locum artioris regule ad agendam perpetuam penitentiam retrudende, nos tamen tuis petitionibus benignius annuentes, ut circa personas huiusmodi auctoritate nostra prouidere ualeas, quod remote de monasterijs et ecclesijs que perperam sunt ingresse, in alijs locis eiusdem ordinis collocentur. Quod si forte propter nimiam multitudinem alibi nequerint commode collocari, ne dampnabiliter in seculo euagentur, recipiantur in eisdem monasterijs et ecclesijs dispensatiue de nouo, mutatis prioribus locis et inferioribus assignatis, constitutione predicta, cui per hoc in posterum derogari nolumus, non obstante, auctoritate

tibi presentium duximus concedendum. Datum Perusij, xvij kl. Julij pontificatus nostri Anno primo.

51.

Clemens IV.

1266.

Brevet, stilet til Kong Erik, angaaer den store Kirketrætte. Paven foreholder Kongen alle de Velgjerninger, Kurien har viist den danske Krone i dens Trængsel, og nævner som det sidste Beviis Kardinal Guido's Sendelse; men bebreider Kongen, at han strax ved Kardinalens Ankomst kun daarlig har viist sin Erkjendtlighed, da han istedenfor at gaae paa Forlig er fremturet i Forfølgelser mod Kirkens Frihed og dens Personer, hvorved han vil drage Band over sig selv, Interdikt over Landet, og endelig at hans Lensmænd og Undergivne løses fra deres Troskabseed. Dette kunde han undgaae ved at vise sig lydlig mod Legaten, og ikke søge Udflugt under en fræk Appellations Skjul, thi Appellationen er et Middel ikke til at undertrykke Uskyldige, men til at redde Fortrykte.

(Dette Brev maa altsaa være skrevet mellem Kongens Appellation i Aug. 1266 og Cardinalens Bandlysning den 18 Octbr. 1266. Jfr. Khst. I. S. 639—40.)

Clemens etc. . . . Carissimo in Christo filio, Regi Dacie, Illustri Salutem etc. Quam bonus et suavis est in te, fili karissime, si prudenter attendis, matris ecclesie spiritus, dum errores tuos aduerteris, benigne te corripit, et super hijs in quibus peccare diceris admonens clementer alloquitur, ut, relicta malitia, quam tibi grauis de Regno tuo egressus rumor imponit, et ueritas, ut fertur, ascribit, salutaribus ipsius monitis acquiescas. Sint igitur oculi tui aperti et aures intente, ut patris affectum filiali deuotione suscipias, et benignos ipsius affatus patienter audiens in promptitudinem, prout decet, executionis admittas. Recogita fili, recogita, et intra pectoris claustra sollicita meditatione reuolue, quanta semper ecclesia ipsa erga clare memorie progenitores tuos affectione feruuerit, quanta illi deuotione claruerint erga ipsam. Quanta eadem ecclesia predecessorum nostrorum temporibus te diligentia fouerit, Quam feruenter tibi et carissime in Christo filie nostre . . Illustri Regine Dacie, matri tue, in necessitatibus uestris astitit, ad tuitionem uestram auxiliatricem porrigendo dexteram, uestrisque peri-

culis, modis quibus potuit occurrendo. Numquid non tu et mater ipsa recolitis, quod felicitis recordationis Alexander Papa predecessor noster, audito insurgentis in Regno prefato fremitu tempestatis et grauis contra te ac eandem Reginam persecutionis instante procella, tibi, Regine ac Regno predictis prompto animo in auxilium exurrexit, ad hoc dilecto filio Magistro Gerardo, Capellano nostro, qui tibi sollicite astitit te ac iura tua manutenendo, pro uiribus destinato. Numquid de tua et ipsius matris memoria oblitterauit opinio, qualiter te ac matre predicta in hostiles inimicorum incidentibus manus et insidiose captiuatis ab eis re. me. Vrbanus Papa predecessor noster, eidem predecessori Alexandro in apostolatus officio substitutus, totis conatibus promptisque studijs ad tuam et ipsius matris liberationem intendit, laborauit attentius et omnia que potuit remedia exquisiuit, memorati Capellani ad id auctoritatem muniens et sollicitudinem excitans, prelati eiusdem Regni, qui tibi aduersari dicebantur, grauitet et multipliciter comminans, ac multos orbis principes et magnates, eorum ad hoc inuocando suffragia, precibus et exhortationibus attentis inuitans. Nonne et nos, predecessoribus ipsis in affectus plenitudine ad te ac matrem et Regnum eadem succedentes, uobis pleniora exhibuimus paterne sinceritatis indicia, plenius tibi ac ipsis studuimus prouidere, ad reintegrationem tui status, ad totius Regni predicti plenam reformationem et solidam dilectum filium nostrum G., titulo sancti Laurentii in Lucina presbiterum Cardinalem, apostolice sedis legatum, magnum quidem et honorabile membrum ecclesie, necessitatibus ecclesie ipsius in eiusdem Cardinalis absentia non parcentes, tam fauorabiliter destinando. Quid itaque eadem ecclesia tibi ultra facere potuit et non fecit, in aduersis assistens, fauens ad prospera, et de contingentibus nil omittens. Tu uero an eorundem progenitorum laudabilibus inherendo uestigijs te ipsi ecclesie deuotum exhibeas, an ei condigna retributione respondeas, an te pro tot gratijs gratum reddas, si qualiter lega-

tum ipsum, eius salutaria obaudiendo monita, immo nos et ipsam ecclesiam in eodem honorare curaueris, si ea que post aduentum ipsius in Regno predicto gesta sunt, hactenus et geruntur, recti iudicij censura recenseat, tua tibi conscientia respondebit. Siquidem et libertatem ecclesiasticam in prefato Regno conculcari, quin potius adnichilari pateris et, ut dicitur, tu ipse annichilas et conculcas, nonnullos prelatos et alias personas ecclesiasticas Regni eiusdem non minus solito, sed eo saltem grauius, quo diutius, per continue ab olim spoliationis iniuriam affligendo. Nec super hoc etiam iustitiam offers, aut pacis consilij acquiescis, sed prelati eidem securitatem denegas, nec permittis, immo aperte prohibes, locum in Regno ipso ad ineundos cum ipsis tractatus pacificos assignari. Heccine reddis matris affectibus, hec patris beneficijs recompensas, ipsorum libertatem persequens, eosque tam grauiter in suis membris affligens? Profecto, si excellentia Regia, si ei consilio assistentes, attendant, quam sit graue famam tuam nota infamie tam grauis inficere, ut ecclesiarum libertatis et personarum ecclesiasticarum persecutor infestus in tue iuuentutis auspitijs describaris, quanti sit res plena periculi, si contumaciam in hijs continuando ulterius acrimoniam sententiarum, quas in talibus rigor iusitie indicit, expectes, ut personam tuam, tibi que in hoc fauentium excommunicationis mucro percerrat, Regnum idem a diuinorum communionem interdicti sententia separet, et absolutio uassallorum tuorum a fidelitatis iuramento, quo tibi tenentur, continuationem contumacie ac tam contumacis iniurie subsequatur, consultius facies, si prudenter ista predicto legato humiliter in premissis obediendo preuenias, si ecclesie, prelati ac personis eidem satisfacere studeas, si eos tibi per concordie semitas reconciliare coneris. Nec te per eos, qui tibi sub appellationum friuolarum uelamine diffugia suggerunt, litigiorum anfractibus patiaris inuolui. Cum enim appellationis remedium ad releuandum oppressos, non ad opprimendos innoxios, sit inductum, nequaquam ulterius in eorundem

prelatorum oppressionem tuis friuolis appellationibus deferemus. Ceterum quia et ad te more patris afficimur, ideoque tibi libenter contra huiusmodi pericula prouidemus, et prelatis ac personis eisdem in sua iustitia deesse non possumus, sed eos fouere intendimus, ut tenemur, Serenitatem Regiam [*etc. usque peccaminum*]¹⁾ iniungentes, quantum animum Regium domino deo tuo humilians, sic nostris et memorati Cardinalis monitis et consilijs pareas, sic errata in premissis emendes, sic ecclesiasticam libertatem et personas ecclesiasticas foueas, quod seueritatem uitando iustitie, saluti tue consulas, fame prouideas, et tranquillitatem prepares, prout expedit Regno tuo. Nos enim, si te nostris beneplacitis in predictis et alijs que dei sunt et tuum honorem commodumque respiciunt coaptare studueris, te tamquam filium predilectum, quantum cum deo poterimus, specialis prerogatiua gratie prosequemur. Alioquin uolumus te sollerter attendere, quod ad uindicandas ministrorum suorum iniurias, nec manus, sicut uerisimiliter de ipsius benignitate speramus, domini deerit, nec nos, sicut pro certo ex officij etiam necessitate proponimus, in plena et celeri exhibitione iustitie prelatis et personis eisdem ministerij nostri auxilium subtrahemus, presertim cum sciamus, eo minus in talibus correctionis debite uirge parcendum, quo ad te ac Regnum tuum affectum gerimus ampliorem.

52.

Clemens IV.

1267.

Brev til Legaten om den samme Sag. Der tales om Kongens og Dronningens Trætte med Ærkebisen af Lund, Biskoppen af Roskilde samt andre Prælater, at Kongen havde negtet at give Møde paa det af Cardinalen berammede Sted, og istedenfor det appelleret til Paven i Rom. Denne Appellation, som var bleuen forebragt i Rom af en af Cardinalen sendt Prokurator, betegnes atter som en fræk Appellation. Det paalægges Legaten endnu engang at forsøge paa at bringe Forlig tilveie, hvorved de fordrevne Prælater blive gjenindsatte og faae fuld Erstatning.

¹⁾ ☉: monemus et hortamur attente in remissionem ei peccaminum

Vægrede Kongen sig ved at gaae ind herpaa, maatte Legaten dømme i Sagen efter sit Skjøn og give de fordrevne Prælater Myndighed til at ordinere, endskjøndt de vare landflygtige.

(Hertil støtter sig udentvivil Cardinalens fornyede Bandlysning af 10 Septbr. 1267 jfr. Khist. I S. 644, og naar der sammesteds er Tale om Ordinationer til Bispestolene i Slesvig, Odense og Viborg (S. 646), saa er det rimeligviis en Følge af den her meddeelte Tilladelse.)

Clemens episcopus seruus seruorum dei dilecto filio G. tit. sancti Laurentij in Lucina presbitero cardinali, apostolice sedis legato, Salutem et apostolicam benedictionem. Negotium quod inter . . Regem et . . Reginam Datie illustres ex parte una et uenerabiles fratres nostros . . Archiepiscopum Lundensem, Episcopum Roskildensem, ac quosdam prelatos et clericos regni Datie super diuersis articulis agitur ex altera, tibi specialiter per nostras sub certa forma litteras duximus committendum, tuque ad commissionis huiusmodi executionem intendens, Regem et Reginam eosdem ad instantiam Archiepiscopi, Episcopi et prelatorum et clericorum ipsorum citauisti peremptorie, ut coram te certis loco et termino per se uel per procuratorem ydoneum comparerent, eisdem itaque Rege ac Regina in huiusmodi loco et termino per se uel per procuratorem ydoneum coram te non curantibus comparere, Archiepiscopus, Episcopus, prelati et clerici predicti a te inter alia petierunt, super hoc oblato libello, quod cum ipsi per eosdem Regem et Reginam siue suos essent suis sedibus, locis et dignitatibus destituti, et bonis suis ac iuribus spoliati, eos ad sedes, loca, dignitates, bona et iura huiusmodi restitui faciens, amotis quibuslibet detentoribus seu custodibus ab eisdem, predictos Regem et Reginam ad hoc per diffinitiuam sententiam condemnando. Cumque premissa in illis partibus adeo essent notoria, quod nulla poterant tergiuersatione celari, tibi que de ipsis tanquam iudici plene constaret, pro Archiepiscopo, Episcopo, prelati et clericis predictis diffinitiuam in Regem et Reginam predictos huiusmodi diffinitiuam parere contumaciter contempnentes excommunicationis et in Regnum ipsum interdicti sententias,

exigente iustitia, promulgasti, prout premissa in litteris tuis inde confectis perspeximus plenius contineri. Sane predictis Rege ac Regina suam appellationem, quam apostolicam pro eo se interposuisse asserunt, quod citati ad locum non tutum sibi alium petierunt, tuque id eis pro tue uoluntatis libito pro parte ipsorum humiliter requisitus prosequentibus in nostra presentia per procuratorem ad hoc specialiter destinatum, nos statum ipsius Regni tranquillum et prosperum affectantes, prouidimus per ordinationem utrique parti utilem huiusmodi terminare. Quocirca discretioni tue per apostolica scripta mandamus, quatenus predictos Regem et Reginam ex parte nostra moneas efficaciter et inducas, quod Archiepiscopum, Episcopum, prelatos et clericos predictos ad prefatum Regnum redire ac in eo secure morari permittant, et super hoc securitatem prestent eidem firmandam ipsorum Regis et Regine ac viginti maiorum personarum eiusdem Regni, quas eligendas duxeris, iuramentis nec non et patentibus litteris sigillorum eorundem Regis, Regine ac personarum munimine communitis, quodque Archiepiscopum, Episcopum et alios predictos ad ecclesias et omnia beneficia et bona sua immobilia et ad mobilia etiam existentia fructusque perceptos ex eis restituant pacifice et quiete. Post huiusmodi autem assecurationem et restitutionem predictis excommunicationis et interdicti sententijs relaxatis, de bonis et fructibus consumptis per te uel alium aut alios diligenter inquirens, super ipsis, si fieri poterit, compositionem amicabilem facias inter partes. Quod si forte compositio huiusmodi nequierit prouenire, decernas super hoc, quod tam eiusdem Regni quam Archiepiscopi, Episcopi, prelatorum et clericorum predictorum utilitati et pacifico statui uideris expedire. Prefatos quoque Archiepiscopum, Episcopum, prelatos et clericos promittere facias, super hoc datis litteris et prestito iuramento, quod dictos Regem et Reginam aut suos per se uel per alios publice uel occulte in personis, bonis aut iuribus suis non offendent, nec Regnum predictum

turbabunt, nec uolentibus Regem, Reginam aut Regnum predicta offendere uel turbare prestabunt in hoc consilium, auxilium uel fauorem publicum uel occultum. Si uero Archiepiscopus, Episcopus et alij predicti se noluerint huiusmodi securitati committere, restitutiones huiusmodi eorum nomine facias procuratoribus eorundem, auctoritate nostra eisdem Archiepiscopo et Episcopo concedendo, quod exulentes extra predictum Regnum possint ordinare suos clericos, idemque Archiepiscopus suos suffraganeos, si casus emerserit, consecrare. Ceterum predictis excommunicationis et interdicti sententijs, ut premittitur, relaxatis, et querelis predictorum Regis et Regine, procedas iuxta dudum traditam super eis per alias nostras litteras tibi formam, contradictores etc., non obstante, quod aliquibus a sede apostolica sit indultum etc. Datum Viterbij, anno tertio.

(Munchs Anm.): Paa de ovenfor udprykkede Steder ere Ordene i Originalregistret udeladte, dog med saabne Rum til Udfyldning.

53.

Clemens IV. (?)

c. 1270.

Bebreidelser til Proindsial-Prioren og til Prædikebrødrene, at de krænkede Interdiktet, Guido havde paalagt, endskjøndt Minoriterne i sømmelig Lydighed vaagede over dets Overholdelse, og det uaget mange kirkelige Personer i Riget viste den samme Gjenstridighed. Til Løn for deres Lydighed fik de kun Fortræd, og Prædikebrødrene hjalp trolig til; man fremstillede dem som Kongens Fjender; man forhindrede dem i at prædike, om de end vare opfordrede dertil af Sognepræster, ja de Sognepræster, som opfordrede dem, bleve endog fjernede fra deres Kirker, ligesom Ordenens andre Velgjørere fortrædigedes paa andre Maader. I alt dette toge Prædikebrødrene Deel, og sagde offentlig, at de ikke vare forpligtede til at holde Interdiktet. Paven advarer dem, og truer med strænge Forholdsregler.

Clemens (? Gregorius?) Priori prouinciali et fratribus ordinis predicatorum regni Datie [Salutem etc.] Si nobis presumptio laicorum displiceat, quos quodammodo consueta licentia noxie libertatis et ignorantia litterarum excusat, non immerito in clericorum quorumlibet, sed presertim religio-

sorum prouocamur excessibus, qui sub iugo diuine obedientie specialiter constituti, quod sit beneplacitum domino, quid eis vtile, quid proximo salutare in serio sacre pagine speculantur. Sane dilectus filius Minister et fratres ordinis minorum de Regno Datie nobis significare curarunt, quod dilectus filius noster G. titulo sancti Laurentij in Lucina presbiter cardinalis, tunc in partibus illis apostolice sedis legatus, Regnum ipsum certis de causis ecclesiastico supposuit interdicto. Et licet predicti minister et fratres interdictum ipsum reuerenter obseruent, velut obedientie filij tui ex professione ordinis sunt astricti, quamplures tamen alique persone ecclesie de dicto regno tam seculares quam regulares interdictum eius negligunt obseruare, vos autem qui super hoc tenemini eis toto posse assistere, presertim pro conseruanda ecclesiastica libertate, predictis ministro et fratribus ex eo multipliciter detrahitis, quod interdictum ipsum obseruant, quos nichilominus excommunicatos et aduersarios fore Regis Danorum illustris asseritis, ac in suis predicationibus, etiam si uocentur a rectoribus ecclesiarum parochialium, pro uestro libertatis arbitrio impeditis, ita quod aliquos de ipsis rectoribus, qui fratres eosdem ad predicandum admiserant, procurastis a suis ecclesiis amoueri, alias tam illos quam alios fratrum benefactores ipsorum diuersimode molestando. Nec hijs contenti publice coram populo affirmatis, quod dicti fratres confessiones illorum qui eis sua uolunt confiteri peccata audire non possunt, quodque non tenet quam ipsis impediunt (sic) absolutio pro commissis, et ut sepredictos fratres exosos predicto regi, magnatibus et alijs dicti regni reddatis, premissis et alijs modis quam pluribus diffamare contenditis, predicantes publice, uos ad obseruationem eiusdem interdicti aliquatenus non teneri. Sic ergo, si bene aduertatis, altare uidetur aduersus altare consurgere, domus impingere ad casum mutue depersionis (sic) in domum, et in celo stelle stupendis cursibus inuicem dimicare, dum religiosi, qui precipue in pacis uinculo vnitatem spiritus obseruare tenentur, per im-

petitionis mutue scandala se collidunt, hic si quidem contradictionis modus nostris nouit sensibus et apostolici uigoris moribus arguendus, quia si morantes in contemplationis excelso ad quos pro caritatis obseruandis nexis actiuorum respectus habetur circa proximos pacem non habeant vnde tranquillitatis et concordie reliquis secularibus exempla poterunt salutaria prouenire, quid plura cum dicti ministri et fratres circa interdictum ipsum obseruant pro bono salutaris obedientie, nullis debent detractionibus subiacere, nullisque iniuriis affici, sed potius laudibus condignis attolli, a premissis et alijs quibuslibet iniuriosis molestijs penitus destitatis; alioquin nos uolumus pro constanti tenere, quod si clamor similis ueritate suffultus vterius ad nos ueniat, nequaquam dissimulare poterimus, quin contra vos grauiter procedamus.

54.

Clemens IV. (?)

c. 1270.

Formaning til det danske Folk angaaende Minoriternes Klagemaal over den Overlast. de maatte lide fordi de holdt Interdiktet. De beskyldtes for at forraade Konge og Rige; de forhindrede i at røgte det Hverv, som var dem overdraget af Paven; ja somme Steder var man gaaet saavidt, at Ingen af Brødrene maatte prædike, Ingen samle Almisse, hvorved de nødtes til, enten at forlade Land og Rige til stor Skade og Skam for alle Indbyggerne, eller at bryde Interdiktet og altsaa forbryde sig imod den romerske Stol. De havde derfor begjæret, at Interdiktet maatte formildes, men det kunde ikke skee; derimod formaner Paven Folket til at gaae i dem selv og erkjende, at Brødrene snarere skulde roses end lastes for deres Lydighed.

(Om denne Uenighed mellem de tvende Tiggeordener under Interdiktet s. Khist. I S. 641. 652. — Clemens IV. døde d. 29de November 1268 og efter hans Død stod Pavestolen ledig indtil Gregor X. blev valgt den 1ste Septbr. 1271. Hvis Brevene hidrøre fra Aaret 1270, ere de altsaa udgaaede i Vacancetiden.)

Clemens (? Gregorius?) Populis Regni Dacie Sal. Uirtus obedientie salutaris illum in mentibus dilectorum filiorum ordinis fratrum minorum per dei gratiam inuenitur habere

uigorem, vt ipsi promptis affectibus ea delectantur (sic) efficere, que religiosam honestatem percipiunt continere, ac diuina (sic) uoluntati fore placita et apostolice sedis notitia se ac sua ita retinendo (?) totaliter obtenta diuini nominis adferentes suauiter obedientie sancte iugum, nichil sibi retinent proprie uoluntatis, sicque religionem suam mittem (sic) et humilem, quam ostendunt in abiectu habitu, student exequi cum effectu, prout ex eo inter alia potest colligi manifeste, quod cum dilectus filius noster. G. titulo sancti Laurentij in Lucina presbiter cardinalis, tunc in partibus illis apostolice sedis legatus, regnum Datie certis de causis ecclesiastico supposuerit interdicto, pluribus alijs personis de Regno, tam secularibus quam regularibus, huiusmodi non seruantibus interdictum, dilecti filij minister et fratres supradicti ordinis de regno eodem, prout ex ipsorum petitione collegimus, interdictum obseruare premissum uelut obedientie prefate filij salubriter elegerunt. Verum quidam de ministris dilecti Regis Danacorum illustris propter hoc aduersus dictos ministrum et fratres, quos, si recte saperent, exinde laudare debent (sic), iniuste comoti, et uirtutum preconia indetracti om̃i (sic) eloquia nequiter conuertentes, prefatos ministrum et fratres excommunicatos existere ac dictorum Regis et Regni proditores dicere non uerentur, impediētes eos, ne crucis predicationem, cuius officium pro terre sancte subsidio est eis in eodem regno a predicta sede commissum, ualeant exercere, nec hijs contenti temerario ausu et nonnullis dicti regni partibus inhibuisse dicuntur, ut nullus ad predicationem dictorum fratrum accedere, vel eis elemosinas, super hoc apposita certa pena, elargiri presumat, sicque fidelibus illarum partium se ab ipsorum ministri et fratrum deuotione solita subtrahentibus, nec curantibus illis elemosinas porrigere iuxta morem, necessitudo sequitur, quod dicti ministri et fratres de regno ipso recedere, non sine regni eiusdem et multorum aliorum suorum incolarum infamia, uel interdictum uiolare huiusmodi, non absque nostra et predictae sedis offensa, cogun-

tur; cum autem dicti minister et fratres circa interdictum relaxandum premissum a nobis gratiam, propter quam insisti fecerunt suppliciter, nequiuerunt, cum non debuerint, obtinere, Nos ministrum et fratres eosdem in hac parte penes nostre sinceritatis industriam excusantes, vniuersitatem uestram rogamus et hortamus attente, in remissionem uobis peccaminum iniugentes, quatenus considerantes prouide, quod iidem ministri et fratres ex eo, quod interdictum ipsum obseruant pro bono salutaris obedientie, ad quam ex sui ordinis professione tenentur, nullis debent iniurijs affici, sed potius laudibus condignis attolli, eis tali pretextu solite pietatis uiscera non claudatis, sed habentes ipsos pro diuina et apostolice sedis ac nostra reuerentia efficaciter in domino commendatos, eis in elemosinarum largitione gratuita et alijs suis necessitatibus uos exhibeatis fauorabiles et benignos, ita quod uobis exinde a bonorum omnium retributore proueniat, quod ipse suis fidelibus proprijs actibus recompensat (sic), Nosque nichilominus deuotionem uestram exinde merito commendare possimus.

(M. Anm.) Overmaade feilfuldt skrevet. Indetracti omi eloquia synes at skulle være in detractiois eloquia.

55.

Johan XXI.

13 Januar 1277.

Efterat Trugot var valgt til Ærkebiskop i Lund, indfandt han sig i Rom, hvor Paven prøvede hans Valg og ordinerede ham med egne Hænder. Han anbefaler ham derfor i dette Brev til Kongen, med den Begjæring, at han vilde giengive Kirken det Gods, hans Officialer og Tjenere ulovligt forholdt den enten i hans eller deres eget Navn.

(Trugot var den første lundske Ærkebisp, der blev ordineret i Rom, Khist. I S. 659; hans Ordinationsdag ansættes til 27de Decbr. 1277 (efter Script. VI p. 626. 646), men maa altsaa rettes til 27de Dec. 1276, og Ordinationen blev altsaa foretaget af Pave Johan XXI. eller af dennes Eftermand, Nicolaus III.)

Johannes etc. carissimo in Christo filio Illustri Regi Dacie Salutem etc. Regi Regum, per quem regnas et re-

gens gratum obsequium impendere comprobatis, si ministris eius in hijs precipue qui pontificali sunt preediti dignitate, regijs assistis auxilijs, eosque confoues fauoribus oportunis. Presentatam siquidem nobis electionem de venerabili fratri nostro Trugoto Archiepiscopo, tunc canonico Lundensis ecclesie, factam in ea, tunc pastoris regimine destituta, examinauimus diligenter, et tandem electionem ipsam, quia eam inuenimus de persona idonea canonice celebratam, de fratrum nostrorum consilio duximus confirmandam, administrationem plenam ipsius ecclesie sibi tam in spiritualibus quam in temporalibus committentes, consecrationis munere ei propriis manibus nostris impenso, ac tandem palleo, quod est insigne pontificalis officij, nichilominus assignato; firmam namque de eo fiduciam gerimus, quod cum sit discretus et prouidus, necnon de morum uenustate, uita laudabili et scientia commendatus, dicta ecclesia per suam industriam, diuina fauente clementia, in statum salutis dirigi, et in prosperis debeat ampliari. Licet igitur idem Archiepiscopus, uelud tui prece nominis et zelator honoris, gratosus esse in oculis tue celsitudinis censeatur, ut tamen eo tibi sit carior, quo eum esse nobis perceperis in Christo dilectum, excellentiam regiam duximus attente rogandam, quatenus tu prefato Archiepiscopo, quem pro suis laudabilibus meritis interne complectimus brachio caritatis, pro apostolice sedis et nostra reuerentia exhibeas affectum beniuolum et opere gratiosum, ei quecumque bona ipsius ecclesie a tuis officialibus seu ministris siue subditis alijs tuo uel proprio nomine illicite detinentur, restituas seu restitui facias, et eiusdem ecclesie iura, quantum in te fuerit, ita protegas et defendas, quod a nobis tue magnitudini propter hoc condigna gratiarum actio et tandem a dei clementia corona Regni perpetui compensetur. Datum Viterbij, Id. Januarij pontificatus nostri anno primo.

56.

Nicolaus III.

25 Mai 1278.

Brevet indeholder en Anmodning til Kong Erik om at tillade Indsamlingen af den hellige Landhjælp.

Nicolaus etc. carissimo in Christo filio . . . Regi Datie Illustri Salutem etc. Confidentes plenius fili carissime, quod in uotis Regijs habeatur precipium, ut illius terre subsidium prospere dirigatur, in qua tue redemptionis pretium fieri uoluit dominus deus tuus, celsitudinem tuam rogamus at-tente, quatenus pro ipsius gloria et nostra reuerentia pecuniam de decima pro eodem subsidio constituta in tuo Regno collectam et in posterum colligendam, pro eo quod pecunia usualis ipsarum partium, sicut asseritur, crebra mutatione uilescit, benignitate Regia conflari et tandem extra Regnum tuum asportari libere nostro et dicte terre nomine patiaris, ita quod ex hoc tue deuotionis sinceritas apud deum digna premijs statuatur. Datum Rome apud Sanctum Petrum VIII kl. Junij pontificatus nostri anno secundo.

57.

Nicolaus III.

6 Juni 1278.

Kong Erik berømmes for sin Iver for Indsamlingen af Pengene og for at Tienden rigtig blev erlagt.

Nicolaus etc. carissimo etc. Regi Datie etc. Gaudemus in domino, quod tue deuotionis studia, sicut nobis assertionem uotiuam innotuit, sic consurgunt in beneplacitum maiestatis diuine, prout ex qualitate tuorum operum colligitur euidenter, quod te ipsius dignum reddis premijs, et nostre benedictionis gratia non indignum. Intelleximus siquidem quod tu, ad itinera eternitatis properare cupiens actuum claritate, ac propter hoc in diuino seruitio non solum manum operationis laudabilis excitans, sed et labium efficacis persuasoris assumens, Regni tui populum discretis inductionibus et monitionibus sedulis excitasti, ut in Terre

sancte subsidium denarium, constitutum ad hoc in Lugdunensi concilio, liberaliter exhiberent, teque in promouendo negotio decime in eodem Regno et feliciter dirigendo constituens laudabiliter propitium, fauorabilem et benignum. Quare fili carissime, licet ex huiusmodi pijs ministerijs gloria tui nominis longe lateque reddatur insignis, nichilominus tamen nos, qui te inter amplexus specialis dilectionis complectimur, ex hijs, que ita illuminant sensus tuos, in plenam exultationem eucti, sinceritatem mentis Regie in hac parte multipliciter commendantes, ac propter hoc referentes tibi sollempnia gratiarum, celsitudinem tuam rogamus attentius, quatenus sic studeas in pietatis operibus crescere, et exuberare fructibus caritatis, quod Regis superi ministra misericordia de Regno caduco feliciter ad Regnum peruenias sempiternum. Datum Rome apud sanctum Petrum VIII. Id. Junij pontificatus nostri Anno secundo.

Om de tyske Menigheder i Danmark

i 17de Aarhundrede,

navnlig i Christian IV.'s og Frederik III.'s Tid.

Af Holger Fr. Rørdam.

Den franske Gesandtskabssekretair Charles Ogier, som i Aaret 1634 besøgte Danmark, fortæller i sin interessante Rejsebeskrivelse (Ephemerides sive iter Danicum etc. Lut. Paris. 1656), at der i alle større danske Stæder foruden en dansk Kirke, i hvilken Gudstjenesten blev holdt i Landets Sprog, ogsaa var en tysk Kirke, hvor der blev holdt tysk Gudstjeneste. Da senere den, navnlig af Kong Christian IV.'s Historie fortjente, kongl. Historiograf J. H. Schlegel i sine »Sammlungen zur Dänischen Geschichte« gav en tysk Oversættelse af Ogiers Reise, fandt han sig foranlediget til at bemærke ved dette Sted, at Forfatteren, som ikke havde set andre danske Byer end Kjøbenhavn og Helsingør, havde taget fejl, eftersom netop disse to Byer vare de eneste i Danmark, hvor der gaves tyske Kirker. Et nøjere Kjendskab til Forholdene vil imidlertid vise, at der i Kong Christian IV.'s Tid var tyske Menigheder og blev holdt tysk Gudstjeneste i mange flere danske Byer, og tildels paa Steder, hvor man nu maaske neppe har nogen Anelse om, at der i sin Tid har været prædiker Tydsk. En lidt nærmere Oplysning herom vil maaske ikke være uden Interesse i flere Henseender, navnlig haaber jeg, at den paa en vis

Maade kan være os til Trøst, idet den viser, at der har været Tider, da det Tydske dog var os betydelig nærmere inde paa Livet, end det selv nu er, saa vi ikke maa opgive Haabet om at blive denne besværlige Gjæst kvit, naar vi kun med udholdende Kraft staa imod og med trofast Kjærlighed hænge fast ved vort Sprog og vor Folkeejendommelighed.

Under den store Nød og Elendighed, hvormed Tydskland ved Trediveaarskrigen hjemsøgte, forlod mangfoldige enkelte Personer og Familier deres Fædreland og søgte Tilflugt i andre Lande, der ikke vare saa udsatte for Krigens Ødelæggelser. En Mængde af disse Flygtninge kom til Danmark, hvor de fandt saa god og venlig Modtagelse, at mange af dem ikke tænkte paa at vende tilbage igjen, men blev her i Landet, selv efterat Krigen var ophørt¹⁾. Kong Christian IV nærede en levende Deltagelse for de betrængte Protestanter; dette viste han først og fremmest ved sin tapre men ulykkelige Deltagelse i Trediveaarskrigen (1625—29), fra hvilken en sørgelig Tilbagegang i Danmarks Velstand og Magt daterer sig. Ved Freden i Lybek 1629 blev han afskaaren fra længere at yde sine Trosfæller umiddelbar Hjælp i deres Kamp, men han vedblev dog at vise sin Deltagelse for deres Sag ved at tillade dem at søge Tilflugt i hans Rige og ved paa andre Maader at understøtte dem. Som Exempel paa saadan Understøttelse kan anføres et kongl. aabent Brev af 28 Febr. 1638 til Præsterne i Danmark og Norge om at indsamle Penge i deres Menigheder til Understøttelse for de mange fordrevne lutherske Præster, som opholdt sig i Rostok²⁾. Ligeledes fik Sjællands Biskop, Dr. Hans Resen, den 30 Decbr. 1637, Befaling af Kongen til at sørge for, at Dr. Bertold Krachewitz, Superintendent over »det ryanske Stift«, fik $\frac{1}{2}$ Rdlr. in specie

1) Se Wolf, Encom. regni Daniæ, S. 365—6.

2) Se Tillæg, Nr. 12.

af hver Kirke i Sjælands Stift, »at han nogenlunde for sin Skade, han i dette Krigsvæsen lidt haver paa sit Gods og Formue, igjen kan hjælpes tilrette«¹⁾. Lignende Understøttelser af fordrevne eller trængende Protestanter vilde det neppe være sønderlig vanskeligt at finde flere Exempler paa, men da det mindre hører til vort Emne, ville vi gaa over til at betragte den stærke Indvandring, som gav Anledning til Oprettelsen af tyske Menigheder og Afholdelse af tysk Gudstjeneste i forskjellige danske Byer.

Kjøbenhavn.

Som Rigets Hovedstad og som den By i Danmark, der formodentlig stod i mest Forbindelse med Tydskland, blev Kjøbenhavn Tilflugtssted for den største Del af de fordrevne Tydskere, som søgte herind. Blandt disse var ogsaa en ikke ringe Mængde Studenter (for den allerstørste Del Theologer), og da vi ere istand til nærmere at oplyse disses Liv og Færd, skulle vi hidsætte nogle Bemærkninger derom, inden vi omtale de egentlige tyske Menigheder i Kjøbenhavn.

Ifølge en Optælling af de **tydske Studenter**, som ere indskrevne i Universitetsmatriklen under Trediveaarskrigen, beløber deres Tal sig til 120; i de første ni Aar efter Krigen blev der endnu indskrevet 47²⁾. Men da der førtes idelige Klager over, at de tyske Studenter, som kom til Kjøbenhavn, ikke lod sig indskrive i Matriklen, og det oplystes om flere, at de havde opholdt sig i Byen 2—3 Aar og længere uden at lade sig indskrive, saa kan man utvivlsomt anslaa Tallet paa de tyske Studenter, som have opholdt sig i Kjøbenhavn i dette Tidsrum, endel højere. Paa Grund af deres Antal blev det dem let at afsondre sig

¹⁾ Sjæl. Tegn. XXVI, 264. Brevet er dateret fra Haderslev.

²⁾ H. N. Clausen, Om Danmarks Universitet som nordisk Højskole. S. 25.

fra de andre Studenter, hvad de almindelig synes at have gjort, saa naar de endelig traf sammen med dem, var det som oftest med Kaarden i Haanden ¹⁾.

Skjønt de tyske Studenter ligesaa vel som Landets Børn nød godt af Universitetets Privilegier og Forrettigheder, og, naar det gjaldt om at søge om en Understøttelse eller Benaadning, vare hel villige til at anerkjende, at de her havde fundet en sikker Havn, medens deres Fædreland hjemsogetes af Krigens Ødelæggelser ²⁾, mente de dog til andre Tider, at de ikke behøvede at rette sig efter Universitetets Love, ligesom ogsaa deres Foragt for et Universitet, der ikke var forsynet med kejserlige Privilegier, ved given Lejlighed kom til Orde ³⁾. Ved den kgl. Forordning af 7 Novbr. 1629 var det bestemt, at ingen »maatte lade sig bruge paa Prædikestolen«, uden han først havde erhvervet sig Attestats ved Universitetet ⁴⁾; ikke desto mindre lod Præsten ved S. Petri Kirke, Bernt Meyer, et Par tyske Studenter prædike der i Kirken, uden at de havde nogen saadan Attestats. Da Biskop Resen imidlertid erfarede dette, foredrog han Sagen i Konsistorium, og begjærede Forhør optaget over vedkommende Studenter. Disse bleve da stevnedes for Konsistorium; men da de oplyste, at de havde gjort det med Præstens Tilladelse og efter hans Opfordring, faldt Sagen for deres Vedkommende saavidt hen, at de blot fik en Formaning om ikke at gjøre det oftere, saa længe de ikke havde den befalede Attestats ⁵⁾. Derimod klagede Universitetet til Kongen over Præsten Meyer, der

¹⁾ I Acta Consistorii berettes f. Ex. under 7 Juli 1638: »Blev indfordret (for Konsistorium) en tydsk Studiosus ved Navn Matthias Drudius, som havde fordret en ung Karl ved Navn Christoffer Bang og stukket ham gennem Armen« (osv.).

²⁾ Se Tillæg, Nr. 20.

³⁾ Se Acta Consist. 17 Okt. 1632 (Tillæg, Nr. 4).

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 622—3.

⁵⁾ Se Tillæg Nr. 4 under Januar 1633.

mulig ogsaa paa andre Maader havde vist, at han ikke antog sig forpligtet til at rette sig efter de danske Kirkelove. Kongen befalede da d. 20 April 1633 Biskoppen at dømme i Sagen¹⁾. Men som det synes vilde den tyske Præst ikke anerkjende Biskoppen for sin rette Øvrighed, og ikke underkaste sig hans Dom. Saameget er ialfald vist, at Udfaldet blev, at Kongen og Rigsraadet i Juli 1633 dømte Præsten Bernt Meyer pligtig til at adlyde Bispen og at rette sig efter Ordinansen og andre kgl. Forordninger om Kirkesager, hvorhos det tillige paalagdes ham paa Prædikestolen og ellers at afholde sig fra al Skjelden og at leve i Enighed med de øvrige kjøbenhavnske Præster, samt at udstede en Revers af dette Indhold og paa Konsistorium at gjøre Biskoppen og Ministerium sin Undskyldning for de ubeføjede Udtryk, han under Sagen havde brugt imod dem²⁾. Senere blev Forordningen om Attestats forøvrigt efter kgl. Befaling af 23 Marts 1635 begrændset saaledes for de tyske Studenter Vedkommende, at de kun behøvede den fuldstændige Attestats, naar de beskikkedes til et Præsteembede, men at de ellers, om Nøden fordrede det, maatte prædike, naar de havde godtgjort deres Rettroenhed (havde »attestatio de sinceritate in religione«) og forud havde forevist Koncepten til deres Prædiken for Professorerne eller Bispen eller i det ringeste for den tyske Præst³⁾.

Som Vidnesbyrd om den ovenfor omtalte Sammenlutning mellem de tyske Studenter fortjener at omtales den Plan, de 1633 havde om at opføre en tysk Komædie om Judith og Holofernes, i hvilken Anledning de henvendte sig til Konsistorium om Tilladelse til Opførelsen. Da der imidlertid blev svaret dem, at det stred imod Universitetets

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 5. Der siges i Rhodes Haderslev Amts Beskr., S 239, at Meyer endogsaa for en Tid blev suspenderet fra sit Embede i Anledning af denne Sag.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 4 under 3 Avg. 1633.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 9, og 4 under 1 Jan. 1635.

Sædvane, at Studenterne spillede Komædie, saa indgav de et Andragende til Kongen om Tilladelse, idet de beraabte sig paa, at »den kongelige Fundats og dette Akademis Constitutio« befalede aarlig Opførelse af en Komædie¹⁾. Da nu dette Andragende fra Kancelliet tilsendtes Professorerne til Betænkning, vedlagde Studenterne et udførligt Forsvarsskrift for Komædier i Almindelighed og for den, de ønskede at opføre, i Særdeleshed. Med ikke ringe Skarpsindighed søgte de at paavise Komædiens Tilladelighed og Nytte, og at gjendrive de forskjellige Indvendinger, der kunde gjøres herimod, idet de ikke undlod at beraabe sig paa, at Disciplene i Kjøbenhavns Latinskole aarlig opførte en Komædie af Terents eller en anden hedensk Forfatter, medens de dog havde valgt et bibelsk Emne; tillige lod de Professorerne forstaa, at de som gode Lutheranere burde understøtte deres Ønske, da det kun var Kalvinisterne, som forkastede Komædier. Endelig erklærede de sig villige til at fjerne de enkelte Udtryk, som maatte findes anstødelige, og sluttede med en indtrængende Bøn til Konsistorium om ikke at lægge Hindringer i Vejen for deres Ønskes Opfyldelse. Andragendet giver en fordelagtig Forestilling om det Dannelsesstrin, hvorpaa de tyske Studenter eller ialfald deres Ordførere stod²⁾. Vi vide imidlertid ikke med Sikkerhed, hvad Skjæbne det har haft. I en kort Censur, som Professor Peder P. Vinstrup afgav over Komædien, bemærkedes kun, at ryggesløse Soldaters Sæder og Udtryksmaader gjengaves altfor naturtro deri, og at Guds Navn toges forfængeligt ved forskjellige Eder, som lagdes saadanne Per-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 6. I Universitetsfundatsen vil man dog forgjæves søge nogen Befaling om Opførelse af Komædier. Derimod havde K. Frederik II 1574 befalet, at Kommunitetsalumnerne skulde, »naar nogen Terentii Fabulæ ere udlæst, publice dennem agere efter Rectoris og Theologorum Vilje og Befaling«. Disse Øvelser synes dog ikke ret længe at have været i Brug (se Reinhardt, Kommunitetet og Regentzen, Hist. Tidsskr. 3 R. III, 47. 127).

²⁾ Det er med nogle faa Forkortelser meddelt som Tillæg, Nr. 7.

soner i Munden, »forøvrigt«, føjer han til, »vil neppe nogen ellers finde noget i Stykket, som strider mod Guds frygt og gode Sæder«. Overensstemmende hermed blev Erklæringen til Kancelliet affattet; men vi vide som sagt ikke, hvad Sagens endelige Udfald er blevet.

I Forbindelse med denne Sag kan omtales en anden »Invention« af en af de tyske Literater, som i disse Aar havde søgt Tilhold ved Københavns Universitet. En Mag. Jacob Engelbrecht fra Stralsund, der efter adskillige theologiske Stridigheder med Superintendenten i Lybek havde gjort Forsøg paa at oprette en almindelig Skole for Dithmarsken i Heide, men da dette Foretagende mislykkedes, var gaaet til København, foregav, at han havde opfundet en særegen Methode, hvorved man i kort Tid kunde lære Ungdommen fremmede Sprog. Han henvendte sig 1635 til K. Christian IV desangaaende og tilbød at anvende sin Methode til Staden Københavns almindelige Bedste. Kongen henviste Sagen til Universitetets Bedømmelse, men da dette ikke fandt M. Engelbrecht ganske fri for at hælde til Weigelianismen, og, hvad hans ny Methode angik, erklærede, at den kunde være meget god, men ikke var nogen ny Invention af ham, da alle forstandige Lærere til enhver Tid havde benyttet sig af samme Methode, saa opnaaede bemeldte M. Engelbrecht ikke at gjøre sin Lykke hertilands, som han havde haabet¹⁾.

Det er ovenfor berørt, at de tyske Studenter ofte undlod at lade sig indskrive i Universitetets Matrikel. De antog Huslærerpladser hos rige Borgere og Embedsmænd, hos hvem Tydsken da ligesom senere var højt i Mode, og bekymrede sig kun lidt om Universitetet, saa de endogsaa undlod at møde, naar de bleve stevnede af Konsistorium for Gjæld eller andre Forseelser. Dette gav Anledning til gjentagne Besværinger fra Universitetet, der navnlig 1644 i et Andragende til Kansleren fremhævede det mislige i denne

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 10 og 11.

Tilstand, der ligefrem stred mod Universitetsfundatsen, samt det i religiøs og politisk Henseende farlige i, at slige fremmede opholdt sig i Byen og vare Lærere for Borgernes Børn, uden at deres Retroenhed eller øvrige Forhold kunde kontrolleres. Man androg derfor om, at der maatte blive udstedt en kongelig Befaling, at ingen af Byens Indvaanere maatte antage nogen fremmed Student som Pædagog, eller i længere Tid lade ham bo hos sig, med mindre han havde angivet sit Navn hos Universitetets Rektor. En saadan Befaling var saa meget mere nødvendig, som de fremmede Studenter viste bestandig større Haardnakkethed og Foragt for de Opfordringer, som tit og ofte vare udgaaede til dem fra Universitetet ¹⁾. Kansleren lovede at tage Sagen i Betænkning, men det lader dog ikke til, at der paa denne Tid er blevet gjort noget ved Sagen. Først den 30 Januar 1650 udstedte Kong Frederik III en alvorlig Befaling om, at de fremmede Studenter skulde lade sig immatrikulere, i modsat Tilfælde vilde de Borgere, som husede dem, blive underkastede retslig Tiltale ²⁾.

Det er mærkeligt nok, at medens det ikke var lykkedes Universitetet at sætte sit Ønske igjennem under Kong Christian IV, naaede det dette under Frederik III, da det ellers er noksom bekjendt, at denne Konge i høj Grad begunstigede og fremdrog Tydskerne. Men det har da sikkert heller ikke været det nationale, men snarere det religiøse eller politiske Hensyn, som har givet Stødet til dette Skridt. Vi vide jo, at de danske og norske Studenter, som 1658 deltog i Kjøbenhavns Forsvar, fandt sig foranledigede til at udbede sig som en Naade og som Belønning for deres Tjeneste, at de maatte have Forret til »Pædagogier« i Kjøbenhavn, da mange Forældre antog tyske Studenter til Lærere for deres Børn, hvorved det blev de indfødte vanskeligt at holde sig ved Universitetet, samt at ingen Tydske

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 22 og 4, under 1644.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 23 og 4, under 1650.

maatte beskikkes til noget offentligt Embede, som kunde forvaltes af Danske og Norske¹⁾. Det var imidlertid saa langt fra, at dette Ønske opfyldtes, at netop i denne Konges Tid flere Tydkere ansattes som Universitetslærere — for ikke at tale om andre offentlige Stillinger — som Rostokkeren Johan Müller, der blev juridisk, og Stettineren Daniel Pfeiff og Thyriingeren Jørgen Witzleben, som bleve theologiske Professorer; endnu flere vare blevne ansatte, hvis ikke Kongen havde ladet sig bevæge til atter at give et Par indkaldte tydske Doctorer Rejsepas paa Ærkebiskop Svanes indstændige Forestilling om, at Landets Børn vilde tabe al Lyst til Studering, naar de saa, at fremmede ved enhver Lejlighed bleve dem foretrukne²⁾.

Vi gaa nu over til at omtale de **tydske Menigheder** i Kjøbenhavn; foreløbig skal her bemærkes, at vi i Christian IV.'s Tid finde tydsk Gudstjeneste udelukkende eller delvis holdt i tre Kirker i Hovedstaden, nemlig i S. Petri Kirke, Slotskirken og Christianshavns Kirke.

Før Reformationen havde der været mindre Trang til en egen tydsk Kirke for de temmelig talrige tydske Indvaanere, som Byen alt dengang havde, eftersom den latinske Messe, som var Hovedsagen i den katholske Gudstjeneste, var lige forstaaelig eller rettere uforstaaelig baade for Danske og Tydske. Efter Reformationen blev Forholdet derimod et andet; dog varede det en rum Tid, inden de

¹⁾ Se mit Skrift: De danske og norske Students Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar 1658—60. S. 88—89.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 26. I K. Christian IV.'s Tid findes ingen Tydkere ansatte som Universitetslærere med Undtagelse af Lyneborgeren Leonhard Metzner, der fra tydsk »Kancelli-Forvanter« 1605 beskikkedes til juridisk Professor. Den 14 Juli 1638 tilskrev Kongen rigtignok fra Glückstadt Universitetet om, at en Tydsker ved Navn Johannes Conrad Diederich maatte »admitteres til Disputation med de andre, som sig præsenterendes vorder for at succedere M. Jacob Matthiesen, der nu var bleven Hofprædikant«. Men han blev dog ikke antagen til Professor.

Tyske fik nogen egen Kirke, hvad enten nu Grunden har været den, at de i den første Tid efter Reformationen vare mindre talrige, eller de, hvad dog er mindre rimeligt, have haft Adgang til Slotskirken, hvor Gudstjenesten i K. Christian III.'s Tid, idetmindste paa de Tider, da Kongen opholdt sig i Hovedstaden, vel næsten udelukkende var Tydsk¹⁾. Først i K. Frederik II.'s Tid, da mange tyske Familier paa Grund af Uroligheder og Religionsforfølgelser i Hjemmet tog deres Tilflugt til Kjøbenhavn, fik de Tydske egen Gudstjeneste her. De siges først (1574) at have været henviste til S. Klare Klosterkirke²⁾, men da denne Kirke, der saavidt vides ikke havde været i Brug siden Reformationen, mulig har været meget lille og forfalden, fik de snart en anden Kirke anvist, nemlig den tidligere S. Peders Sognekirke, der, efter at det tilhørende Sogn ved Reformationen var bleven opløst, en Tidlang havde været benyttet som Klokke- og Kanonstøberi. Denne Kirke maatte da underkastes en betydelig Restauration, inden den kunde tages i Brug, hvilket ogsaa antydes i det Brev, hvorved K. Frederik II (1575) beskikkede M. Lavrids Pedersen til som tydsk Prædikant at gjøre Tjeneste i »den ny Kirke, som vi have ladet tilfly i Kjøbenhavn«. Kirken kaldtes i lang Tid som oftest kun »den tyske Kirke« (dog finde vi enkelte Gange det gamle Navn, S. Peders K., brugt), 1623 finde vi den nævnet Korskirken, hvilket Navn dog neppe er kommet almindelig i Brug, senere blev (efter tydsk Skik) Benævnelsen **S. Petri Kirke** den almindelige, medens Strædet ved Kirken beholdt sit gamle danske Navn. Kongen, der havde ladet Kirken istandsætte, overtog Løn-

1) Om Slotskirken og Gudstjenesten der se nedenfor S. 151 ff.

2) Jonge, Kjøbenhavns Beskrivelse S. 19. Allerøde den 18 Marts 1574 fik dog Lensmanden i Kjøbenhavn, Morten Wenstermand, følgende Kongebrev: »Vid, at vi ere tilfreds nu igjen at lade holde Tjeneste udi S. Peders Kirke udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, hvilken hidtil haver standet øde, hvorfor nogle af de Huse og Vaaninger, som ere satte om Kirkegaarden, skulle afbrydes.« (Sjæl. Tegn. XII, 251).

ningen af den tyske Præst, og der tillagdes ham, foruden fri Hus og Vaaning, 200 Rd., 4 Pund Rug, 6 Pund Malt, $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Oxe, 12 Sider Flæsk, 10 Lam, 20 Gjæs og en Skude Ved paa 80 Læs, hvilket alt skulde udredes af Slotsherren i Kjøbenhavn¹⁾. Til denne Løn kom senere (1579) et Kanonikat i Roskilde. Ligeledes tilsagde Kongen en vis Theophilus Nævinus, »tydsk Skolemester i Kjøbenhavn«, aarlig 40 Dlr. og fri Bolig, for at han med sine Disciple skulde synge i den tyske Kirke, naar Tjeneste holdtes²⁾. Foruden denne blev der ogsaa ansat en egen Kantor ved Kirken, Hans Mariager, der af Kongen aflagdes med et Vikariat som Løn. Den ovennævnte M. Lavrids Pedersen, der altsaa var den første egentlige tyske Præst i Kjøbenhavn, var en født Haderslever, som længe havde opholdt sig i Vittenberg. Som Præst var han ogsaa Lærer for Christian IV.'s Søstre, navnlig for den senere engelske Dronning Anna. Han var en lærd og brav Mand og meget yndet af den unge Kong Christian. Paa Grund af Svagelighed gik han 1591 af fra sit Embede med sin fulde Løn som Pension, og døde 1592³⁾. Som hans tvende nærmeste Efterfølgere i Embedet nævnes Hr. Ovenius, der rimeligvis dog kun har været Kapellan, og M. Johan Homann, der allerede døde 1593⁴⁾. Efter denne blev den hidtilværende tyske Præst i Helsingør, M. Johan (eller Hans) Kraft, tydsk Præst i Kjøbenhavn; i Aarene 1606—12 var han tillige Rektor ved Kjøbenhavns Skole og som saadan Lector musices ved Universitetet. Han roses som en dygtig praktisk og theoretisk Musiker og har efterladt et Skrift: »Pæan Danicus ex symbolo Christiani IVti« (Hafn. 1619, 4to), der

¹⁾ Kongebrev af 20 Febr. 1575. (Sjæl. Reg. XI, 145—46).

²⁾ Kongebrev af 31 Marts 1575 (Sjæl. Reg. XI, 151). Denne Løn forøgedes 1590 (Sjæl. Reg. XIII, 127).

³⁾ Wegener, Hist. Efterretninger om M. And. Sør. Vedel. S. 166—67. Nyt historisk Tidsskrift III, 294.

⁴⁾ Resen, Inscript. Hafn. p. 213.

indeholder Bidrag til en Skildring af Danmarks Tilstand i Christian IV.'s Tid. Der bemærkes, at i hans Tid var der ingen Diaconus eller Collega ved den tyske Kirke paa Grund af Tilhørernes ringe Antal. Da han 1616 havde erholdt et Kanonikat i Roskilde, fratraadte han samme Aar Præsteembedet, men levede endnu mange Aar efter som privatiserende Videnskabsmand¹⁾.

Krafts Eftermand blev 1616 Flensborgeren Hr. Bernt (eller Bernhard) Meyer, der tidligere havde været Rektor i Haderslev²⁾. Om hans Sammenstød med Universitetet er der tidligere talt, forøvrigt var han en lærd Mand og en anset latinsk Poet. I hans Tid fik den tyske Menighed en ny og stærk Tilgang ved de mange Familier fra Tyskland, som under Tredivaarskrigen søgte til Kjøbenhavn, ligesom ogsaa ved en Del tyske Silkevævere, som K. Christian IV indkaldte. I Anledning af denne stærke Forøgelse af Menigheden blev Kirken udvidet med to Fløje, saa den blev en Korskirke og den fik den 5 Septbr. 1623 en kongelig »Fundats«³⁾. Ligeledes blev det nødvendigt for Præsten at have en Medhjælper. Hertil antoges først med Kongens Tilladelse en uordineret Student, som saa prædikede til

¹⁾ De tildels urigtige og ufuldstændige Notitser om Kraft hos Resen (anf. Skr.), Thura (Idea hist. litt p. 29—30), Worm og Nyerup ere berigtigede og udfyldte efter Oplysninger, som findes i Geh.-Ark. og Universitetets Arkiv. Jfr. Tillæg, Nr. 1. Endnu i Aaret 1628 levede han i Roskilde (jfr. Act. Cons. 5 Juli 1628).

²⁾ Rhode, Haderslev Amts Beskr. S. 239—40. Her sættes hans Tiltrædelse som Præst betydelig tidligere, men vi vide med Sikkerhed, at Kraft endnu 4 Jan. 1616 var »Prædikanter til S. Peders Kirke i Kjøbenhavn«, og at Hr. Bernt Meyer, »Sognepræst til den tyske Kirke udi Kjøbenhavn«, den 9 Januar 1617 forlenedes med et Vicarie i Roskilde, som afgangne M. Povl Pedersen havde haft, og d. 27 Novbr. s. Å. fik Forleningsbrev paa et Kannikedom i Roskilde Domkirke, som var ledigt efter afg. Frants Rantzov (Sjæl. Reg. XVI, 159. 234. 285). Han maa derfor antages at være bleven Præst i Kbhvn i Aaret 1616.

³⁾ Aftrykt som Tillæg, Nr. 2.

Aftensang, medens Sognepræsten forrettede Højmessen. Men da den tyske Menighed 1625 ansøgte om at faa en ordineret Mand til Medtjener, tilstod den regjerende Prinds Christian (V.), der forestod Rigsstyrelsen under sin Faders Fraværelse ved Krigen med Tydskland, denne Begjæring, hvorpaa Biskop Resen i September s. Å. ordinerede Hamborgeren M. Johan Steman til Medtjener; dog maatte Menigheden selv lønne denne, saalænge til der ved Kongens Tilbagekomst kunde træffes nærmere Bestemmelse. Derfor ansøgte S. Petri Menigheds Ældste og Forstandere den 28 April 1630 Kongen om, at han, ligesom han lønnede Hovedpræsten, ogsaa vilde tillægge Medtjeneren et Vikariat eller en aarlig »Pension«, samt at der maatte forundes dem Hjælp til Anskaffelse af Klokker; hidtil havde Taarnet nemlig været anvendt til anden Brug, og Menigheden havde ikke kunnet ringes sammen, hvilket var til Ulempe. I et andet Andragende af samme Dato ansøgte de tillige om, at Mag. Johannes Beuerlin (en Vyrtemberger) maatte faa kongelig Udnævnelse som Collega eller 2den Præst ved Kirken, da nemlig den ovennævnte M. Johan Steman var bleven kaldet til Præst ved S. Nicolai Kirke i Hamborg¹⁾. Andragendet om Lønningen af Medtjeneren synes dog ikke at være blevet bevilliget, idetmindste maatte Menigheden senere selv lønne denne, derimod fik Kirken samme Aar »med Hs. kongl. Maj.'s Privilegium« og formodentlig ogsaa med kongelig Understøttelse en Klokke og Aaret efter ved Sammenskud »von etlichen christlichen Gesellen in Copenhagen« endnu en²⁾. Ligeledes blev Mag. Beuerlin beskikket til Medtjener ved Kirken, men han var dog kun i to Aar i denne Stilling, thi da han 1632 kom i Strid med Sognepræsten, takkede han af og blev Hofprædikant hos den

¹⁾ Begge Andragender findes i Geh.-Arkivet. Om M. Johan Steman se Gjessing, Jubellærere. II. II, 107 ff

²⁾ Se Indskrifterne paa disse to Kirkeklokker (hvori ogsaa de fire daværende Kirkeforstandere nævnes) hos Jonge, Kbhvns Beskr. S. 24.

udvalgte Prinds Christian ¹⁾. Da som det synes ingen ret kvalificeret meldte sig til den ledige Tjeneste, tilskrev Kongen den 25 Juni 1632 Biskoppen og de højlerde i Kjøbenhavn: »Vi bede eder og naadigst ville, at I den Person, som de agte at kalde til tydsk Kapellan, examiner paa Tydsk, og dersom han paa Tydsk kan udstaa Examen in fundamentis religionis, ere vi naadigst tilfreds, at han Kapellaniet maa betjene, efterdi han det latinske Sprog ikke er mægtig« ²⁾. Dette var aabenbart en stor Begunstigelse, som neppe nogen dansk Student havde opnaaet. Idethele indtog den tyske Menighed en begunstiget Stilling: som ovenfor er bemærket lønnede Kongen Sognepræsten, desuden bidrog han betydeligt til Kirkens Istandsættelse og Udsmykning ³⁾ og den 27 Marts 1641 forbedrede han Kirkens Privilegier ⁴⁾, efterat han alt tidligere (1623) havde gjort den til en Sognekirke, uden at Menigheden dog, saaledes som Tilfældet var ved de andre Kirker, var bunden til nogen Sognegrændse, et Forhold, som gav andre kjøbenhavnske Præster Anledning til Beklagelser over Indgreb i deres Rettigheder fra de tyske Præsters Side ⁵⁾.

Den omtalte ulærde Kapellan synes ikke længe at have været i Embedet, forsaavidt han overhovedet har bestaaet Prøven; thi d. 2 Febr. 1633 kaldtes M. Simon Hennings, der var født i Bergen i Norge af tyske Forældre, til Medtjener ved Kirken ⁶⁾. I det følgende Aar (d. 24 April 1634) døde Sognepræsten Hr. Bernt Meyer ⁷⁾ og efterfulgtes samme Aar af Vestfaleren M. Vilking Langhorst, som 25 Juli

¹⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresie. S. 609—10.

²⁾ Sjæl. Tegnelser. XXV, 57.

³⁾ Wolf, Encom. regni Dan. S. 366.

⁴⁾ Et Udtog af disse Privilegier findes hos Jonge, Kbhvns Beskr. S. 20.

⁵⁾ Se Ny kirkehist. Saml. I, 375.

⁶⁾ Resen, Inscript. Hafn. S. 213. H. P(aus), Corfitz Uhlefelds Levnets Beskr. II, 8.

⁷⁾ Cimbria litt. I, 396. Jonge, Kbhvns Beskr. S. 40. 48.

1637 af Kongen forlenedes med et Kannikedom i Roskilde ¹⁾. Han døde imidlertid ikke længe efter, og den 6 Febr. 1638 fik Biskop Hans Resen kongl. Befaling om »at installere og indsætte« Dr. Thomas Lindemann til Sognepræst ved den tyske Kirke i den afdøde Præsts Sted ²⁾.

I denne Præsts Tid fik Kirken de ovenomtalte forbedrede Privilegier og blev »ziret med et smukt malet Pulpitur«, som en af Kirkens Ældste, den rige Handelsmand Gødert Bram, lod anskaffe for de Penge, hans Broder Johan Bram, der i mange Aar havde været Kirkeforstander, havde testamenteret Kirken ³⁾. Der blev tillige indrettet »en herlig beprydet Stol« for de kongelige Personer, da Kong Frederik III og Dronning Sofia Amalia, der var de Tydske saare huld, gjerne plejede at besøge Kirken til Aftensang om Søn- og Helligdagene samt ved Onsdagsgudstjenesten ⁴⁾.

Med sin Medtjener, M. Simon Hennings, synes Dr. Thomas Lindemann ikke at have staaet paa den bedste Fod, maaske især efterat denne ved Privilegierne 1641 havde faaet lige Rettigheder med Sognepræsten, idet det var blevet stillet Menigheden frit, om den vilde betjene sig af Sognepræsten eller Kapellanen ved alle kirkelige Forretninger ⁵⁾. M. Simon har forøvrigt faaet et bekjendt Navn ved sit Forhold til Korfits Ulfeld. Han var nemlig dennes Skriftefader og stod i det nøjeste Forhold til ham — naar

¹⁾ Sjøel. Reg. XIX, 514. Denne Mand nævnes slet ikke i Resens Fortegnelse over Præsterne ved Petri Kirke. Hos Jonge, S. 48, nævnes han urigtig som Diaconus.

²⁾ Sjøel. Tegn. XXVI, 272. Brevet er dateret fra Haderslev. Det maa være urigtigt, naar Resen a. St. siger, at Lindemann blev kaldet d. 15 Sept. 1638.

³⁾ Jonge, Kbhvns Beskr. S. 21.

⁴⁾ Wolf, Encom. regni Dan. S. 367.

⁵⁾ I Sjøel. Tegn. XXVI, 522, findes en kongl. Befaling af 19 Juni 1639 til Bispen og de højlærde i Kjøbenhavn om at afgive Betænkning over et Indlæg, M. Simon, tysk Kapellan i Kjøbenhavn, var indkommen med. »Indlæggets« Indhold angives imidlertid ikke.

Ulfeld og hans Frue gik til Alters, tog de først ind til Præstens og opholdt sig der, til Prædiken begyndte — et Bevis paa, hvor anset den tyske Kirke var, saa Danmarks Riges Hofmester og Christian IV.'s Datter havde den tyske Andenpræst til deres Skriftefader, skjønt ingen af dem var tysk født eller opdragen. Paa Grund af M. Simons nøje Forhold til den ulfeldske Familie, henvendte den bekjendte Dina, David Skomagers eller Winhofers, som ogsaa hørte til den tyske Menighed, sig til denne Præst med nogle af sine løgnagtige Fortællinger, der anstiftede saa stor Forstyrrelse; M. Simon maatte siden i den Anledning møde for en gejstlig Ret paa »Konventhuset«, hvor han fremlagde skriftligt Vidnesbyrd om, hvad der var ham bekjendt om Sagen ¹⁾. Skjønt der i Dinas Sag ikke fremkom noget graverende mod M. Simon Hennings, blev han dog snart efter nødt til at nedlægge sit Embede, da Ulfeld 1651 saa pludselig forlod Landet og drog sine Klienter med sig i sit Fald. M. Simon forlod da samme Aar med Kone og 8 Børn Kjøbenhavn, efterat han havde ladet sig meddele et Vidnesbyrd af Menigheden, der bevidnede sin Tilfredshed med hans Lærdom og Levnet. Han var senere Ulfelds Hofprædikant i Stralsund og blev 1654 Sognepræst ved Domkirken i Bremen (baade Stralsund og Bremen hørte jo dengang under Sverig), hvor han døde 1661 ²⁾.

Efter M. Simons Bortgang 1651 blev Stettineren M. Daniel Pfeiff 2den Præst ved Petri Kirke; og senere, da Dr. Thomas Lindemann 1653 døde, blev han Aaret efter valgt til at være Sognepræst, hvorpaa Mag. Johannes Tarnow fra Rostok 12 Jan. 1655 blev hans Efterfølger i

¹⁾ H. P(aus), Corfitz Uhlefelds Levnets Beskr. II, 36. 46—47.

²⁾ H. P(aus), C. Uhlefelds Levnets Beskr. II, 8. Jonge, Kbhvns Beskr. S. 48. Pontoppidan har (Ann. IV, 388) en Fortælling om, hvorledes M. Simon i en Prædiken fremførte en meget ærerørig Beskyldning mod en af Kjøbenhavns Raadmænd, og søgte at redde sig ved tomme Udflygter, da han blev krævet til Regnskab derfor.

Kapellaniet († 1661). Pfeiff var meget yndet af Kong Frederik III, og forøgede sikkert endmere sin Kredit ved Hove, da han til Erindring om Arvehyldingen i Oktbr. 1660 lod opsætte et Monument ved sin Præstegaard med en lang latinsk Indskrift, hvori Kongens Dyder og Fortjenester pristest i de stærkeste Udtryk. Han blev, muligvis til Belønning herfor, 1662 af Kongen beskikket til Professor i Theologien ved Universitetet, men døde endnu samme Aar¹⁾.

Paa denne Tid var den tyske Menighed i stor Fremgang, begunstiget af det souveraine Hof, saa at Kjøbenhavns danske Præster klagede over, at deres Sogne daglig forringedes og aftog, idet »mange og fast de bedste Huse« beboedes af tyske Folk eller af danske, som indgik Ægteskab med tyske, og derved droges til den tyske Kirke²⁾. Under disse Forhold maa man næsten undre sig over, at den tyske Gudstjeneste i Kjøbenhavn ikke helt fortrængte den danske; men den danske Naturs tilsyneladende svage, men dog sejge og sikre Modstand mod den fremmede Indflydelse viste sig ogsaa her, som ved saa mange andre Lejligheder, hvorvel det varede endnu en god Stund, inden en synlig Reaction indtraadte.

Den tyske Kirkes og Menigheds senere Historie forbi-gaa vi her, kun skal til Slutning omtales, at Kong Christian V den 5 November 1678 end ydermere stadfæstede og udvidede Kirkens Privilegier. Hovedindholdet af disse Privilegier er: I den tyske S. Petri Kirke maa Gudstjenesten med Prædiken, Sakramenternes Administration, Kopulation, Ligbegjængelse og lignende forrettes i det tyske Sprog ligesaa fri, som den bliver forrettet i de danske Kirker i Kjøbenhavn. Den tyske Kirke og Menighed skal fuldkommelig nyde de samme Rettigheder og Beneficier som de andre Kirker og Menigheder sammesteds. De tyske

¹⁾ Jonge, Kbhvns Beskr. S. 48. Winding, Reg. Acad. Haun. p. 436—40. Pontopp. Ann. IV, 426—28.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 25.

Præster maa uhindret betjene Menighedens Medlemmer, saavel indfødte som fremmede, uden Hensyn til, hvor de bo i Staden. Menighedens Medlemmer kunne i alle Tilfælde (Daab, Bryllup, Begravelse osv.) lade sig betjene af hvilken af Kirkens Præster, det behager dem. Da Menigheden nu selv lønner sine Præster, maa den ved Vacancer foreslaae to eller tre dygtige og kvalificerede Subjecter, af hvilke Kongen da udnævner en til Præst eller Diaconus. En af de kongl. Ministre, som Menigheden dertil begjærer og foreslaar, skal af Kongen beskikkes til Kirkens Patron, som skal have Inspection over Kirken og ved alle forekommende Lejligheder søge og fremme dens Bedste. To anseelige og bemidlede Borgere skulle paa Livstid vælges til Kirkeældste. To anseelige Borgere vælges paa fire Aar til Kirkeforstandere, disse skulle føre Kirkens Regnskab. Blive Legater skjænkede Kirken, skal Administrationen af disse betroes fire »suffisante« og velhavende Borgere som Kirkens Curatores, disse skulde nøje paase, at Kapitalerne ikke forrykkes. Stolestaderne i Kirken skulle lejes ud, med Undtagelse af en for Kirkepatronen og fire andre for de kongl. Ministre, Overhofmarskalken, Hofbetjentene og Embedsmændene i det tyske Kancelli. (Heraf ses altsaa, at Hoffet betragtedes som hørende til den tyske Menighed¹⁾).

Vi vende os nu til **Slotskirken**. Her forrettedes Guds-tjenesten, naar Kongen ikke var tilstede, af Slotspræsten, der var en dansk Mand, men som ogsaa nærmest kun var Præst for Slotspersonalet. Naar Kongen derimod var tilstede, forrettedes Tjenesten af de kongl. Hofprædikanter. Disse vare i Kong Christian III.s Tid udelukkende tyske Mænd, til liden Opbyggelse for Kongens danske Omgivelser, som vare glade over, at de ved Kongens Død fik Rejsepas. Herom skriver Rentemesteren Joachim Beck den 17 Febr. 1559 til Stat-

¹⁾ Afskrift af disse Privilegier, der ere affattede i det tyske Sprog, findes i Ny kgl. Saml. 752 b Fol.

holderen paa Kjøbenhavns Slot, Hr. Mogens Gyldenstjerne: »Om M. Oluf (en dansk Mand), Eders Prædikant der paa Slottet, vil Kgl. Maj. (Frederik II), at han skal selv underholde sig med Kost i Byen og have dog sin Løn af Slottet. De tyske Prædikanter ere forløvede, og min Herre haver taget en dansk Hofprædikant (M. Niels Nielsen Kolding), som er en ret fin, lærd Prædikant. Derfor har I ikke behov at lade Mester Henrik (Buscoducensis, tydsk Hofprædikant i Christian III.'s Tid) staa længer der og svatse«¹⁾. Imidlertid antog dog Kong Frederik II, hvis Hussprog var tydsk, senere ogsaa en tydsk Hofprædikant²⁾. I Kong Christian IV.'s Tid vare de allerfleste kongl. Hofprædikanter indfødte danske Mænd, hvoraf dog enkelte sikkert ogsaa have prædiket Tydsk, navnlig M. Morten Madsen Lejel (eller Lælius), der var kongl. Hofprædikant 1624—27 og fulgte Kongen paa hans Tog i Tydskland, hvor han optraadte som Forfatter af et tydsk Skrift³⁾. I et-

¹⁾ Danske Mag. 3 R. III, 303.

²⁾ 1559 forekommer Johannes Darnmann Grevenbroch som kgl. Hofprædikant, da K. Frederik II efter Ditmarskens Erobring benyttede ham ved Affattelsen af en ny Kirkeordning for dette Landskab, hvor han tidligere havde været Præst og Superintendent. Han blev dog allerede Aaret efter Præst i Crempe (H. Mulius, Diss. hist. theol. p. 174—78. H. Schröder, Gesch. d. Münsterdorfischen Consistoriums i Michelsens Archiv f. Staats- u. Kirchengesch. der Herzogthümer. IV, 76). Denne nævnes ikke i Zwergius's Fortegnelse over kongl. Hofprædikanter (i denne Fortegnelse savnes ogsaa blandt Slotspræsterne [der paa en forvildende Maade ere sammenblandede med Hofprædikanterne] Thomas Gregorius Hemettensis, der var »in arce Hafniensi concionator« 1568, Nyerups Litt. Lex. S. 375). Tydsk Hofprædikant var ialfald fra 1567 af den bekjendte M. Christoffer Knoff, men det er rimeligt, at Kongen ogsaa i Tidsrummet mellem 1560 og 67 har haft en tydsk Hofprædikant, skjønt vi ikke kjende nogen saadan.

³⁾ Se Zwergius, Sjæl. Cleresie, S. 552—58. M. Morten Madsen fik 12 Febr. 1624 kongl. Bestalling som Hofprædikant (Sjæl. Reg. XVII, 456). — Flere andre af Christian IV.'s Hofprædikanter havde studeret saa mange Aar i Tydskland, at de vist med Lethed have kunnet forrette Gudstjenesten paa Tydsk, naar Kongen ønskede det.

hvert Tilfælde vide vi med Sikkerhed, at der ogsaa i denne Konges Tid er blevet prædiked Tydsk i Slotskirken, da Charles Ogier fortæller om, at han oftere bivaanede den tyske Gudstjeneste i Slotskirken under sit Ophold i Kjøbenhavn 1634¹⁾. Vi kjende ogsaa Navnene paa adskillige tyske Mænd, som have været Præster hos Kongen, navnlig under hans Felttog, og som da mulig ogsaa kunne have forrettet den tyske Gudstjeneste i Slotskirken, navnlig til Tider, naar fremmede Gesandters Ophold i Staden havde gjort det ønskeligt, at Gudstjenesten forrettedes i dette Sprog²⁾. Saaledes var Hr. Augustinus Sandt, som ellers var Præst ved den tyske Kirke i Helsingør, kongl. Feltpræst under Kalmarkrigen³⁾, og den 6 April 1621 fik han atter kgl. Bestalling som tydsk Feltprædikant⁴⁾, og fik en vis Hr. Anthonius Hermansen til Medhjælper, idet denne den 25 April s.Å. blev antagen »i vor (s: Kongens private) Tjeneste som Kapellan hos den tyske Feltpræst«⁵⁾. Senere (omkring Aaret 1629) var M. Johannes Nifanius (Neukirchen) fra Gartz i Pommern Kongens Hof-, Felt- og Rejsepræst⁶⁾.

I K. Frederik III.s Tid var der til Stadighed en tydsk Hofprædikant i Kjøbenhavn, nemlig Lybekkeren M. Johannes

¹⁾ Schlegel, Samml. z. Dän. Gesch. II, I, 167—68, jfr. 120. 125. Paa de sidstnævnte Steder bemærkes vel ikke udtrykkelig, i hvad Sprog Gudstjenesten holdtes; men Ogier havde sikkert anmærket, om den havde været holdt paa Dansk, som han intet forstod af, medens han derimod var det tyske Sprog mægtig.

²⁾ Hensynet til de fremmede Gesandter har formodentlig ogsaa fremkaldt Bestemmelserne fra Christian IV.s og Frederik III.s Tid om, at Professorerne jævnlig skulde prædike Latin paa Slottet.

³⁾ Gjessing, Jubellærere. II. II, 84.

⁴⁾ Sjøel. Reg. XVII, 119. Den 27 Juni 1622 forlenedes Hr. Augustinus Sandt, »Præst ved den tyske Kirke i Helsingør«, af Kongen med det Kannikedom i Roskilde, som var ledigt ved M. Christen Jensens Afgang (smst Fol. 307). Han var formodentlig da ikke længere kgl. Feltpræst.

⁵⁾ Sjøel. Reg. XVII, 133.

⁶⁾ Zwergius, Sjøel. Cleresie. S. 562—63.

Bremer, der tidligere havde været Diaconus ved Mariekirken i Flensborg, hvor Kongen (eller maaske rettere Dronningen, som hvis Præst Bremer nævnes) før sin Thronbestigelse havde gjort hans Bekjendtskab ¹⁾). Desuden havde Kongen (fra 1663 af) ogsaa en fransk Hofprædikant, M. Peter Sartorius, der forøvrigt var en Tydsker af Fødsel ²⁾).

Da endel af Beboerne af **Christianshavn**, hvis Anlæg begyndtes i Aaret 1618, var »udlændiske Folk og lutherske Religionsforvante«, blev det paalagt den første Præst, som kaldtes til den temmelig uanseelige Kirke, der opførtes her af K. Christian IV og indviedes d. 22 Maj 1640, at forrette Gudstjenesten baade paa Dansk og Tydsk. Den Mand, som kom til at beklæde dette »blandede« Embede, var M. Erik Bredal, tidligere Rektor i Nykjøbing paa Falster. Tillige beskikkedes der en dansk Kapellan, og Forretningerne fordeltes paa følgende Maade. Præsten skulde paa Søn- og Festdagene samt om Fredagen holde tydsk Froprædiken og dansk Højmesse, medens Kapellanen forrettede den danske Aftensang samt Onsdagsgudstjenesten. Begge Præster underholdtes fra først af tildels af Rentekammeret paa Grund af Menighedens Fattigdom ³⁾. I Aaret 1641 blev der imidlertid ansat en egen tydsk Andenpræst, Hr. Matthias Winke fra Steinberg i Mechlenburg ⁴⁾); den danske Kapellan er da formodentlig bleven afskaffet, og Bredal har været udelukkende dansk Sognepræst, indtil han 1643 drog som Biskop til Trondhjem. Hans Efterfølger

¹⁾ Zwergius, a. Skr. S. 623—7. Under Overskriften »Dronningernes Præster i Kbhvn« nævnes i Gl. kgl. Saml. 2990. 4 M. Johannes Bræmer, som »kom med Dronning Sofia Amalia herind 1648«.

²⁾ Zwergius, a. Skr. S. 657—8. Resen, Inscr. Hafn. p. 225.

³⁾ Bloch Suhr, Vor Frelasers Kirkes og dens Geistligheds Historie. S. 1. 23. Ny kirkeh. Saml. I, 502.

⁴⁾ Ny kirkeh. Saml. I, 506.

M. Niels Aagesen (ell. Haagensen 1643—59), tidligere Præst i Varbjerg, var ialfald alene dansk Præst¹⁾.

Kirkeforholdene paa Christianshavn beskrives i Aaret 1654 paa følgende Maade: »Eftersom samme Kjøbsted med danske, tyske og hollandske Folk besættes og bevaanes, som ere af den reformerede lutherske Religion, da haver Hs. kgl. Maj. højlovlig Ihukommelse, K. Christian den Fjerde, det saaledes for godt anset, at Kirketjenesten om Søndage, Helligdage, Bededage og andre, baade Onsdags-tjenesten og Ligprædikener, paa Dansk og Tydsk skulle forrettes, hvortil forordnet og beskikket er en dansk og tydsk Prædikant, som hver sin Tjeneste forrette skal efter vor kristelige og højlovlige kgl. danske Kirkeordinans, hvilke tvende Prædikanter lønnes af Menigheden og deres Tilhørere (ligesom Præsterne udi Kjøbenhavn), hver af sin Sogne-menighed baade med Offer paa højtidelige Dage og med Løn til Paaske og Michelsdag, og om det ikke forslaa kan, da haver Hs. Maj. lovet med mere dertil at hjælpe²⁾«.

Da den ovennævnte tyske Præst Winke forøvrigt døde eller afgik i det samme Aar, hvori denne Skildring af Kirkeforholdene er trykt, efterfulgtes han af Hadersleveren M. Rasmus Byssing (ordineret 3 Novbr. 1654), der skal have prædiket baade Tydsk og Dansk³⁾, indtil han ved M. Niels Aagesens Død af Kongen blev kaldet til dansk Sognepræst d. 21 Sept. 1659. Under Belejringen kunde de tyske Sognebeboere ikke strax faa en egen Præst, men i Sommeren 1660 valgte »den tyske Menighed samt andre, som slaa sig til dem«, Hr. Matthias Hildebrandt, der tidligere havde været Præst i Hollænderbyen paa Ladegaardsmarken, til »at betjene den sædvanlige tyske Kirketjeneste i Christians-

¹⁾ Resen, Inscr. Hafn. p. 431, sml. Gl. kgl. Saml. 2990. 4. Bloch Suhr a. Skr. S. 24 f.

²⁾ Wolf, Encom. regni Dan. S. 441—2.

³⁾ Resen, Inscr. Hafn. p. 431. I et Kongebrev af 1656, hvori en Strid, Byssing havde med Sognepræsten, omtales, kaldes han dog blot »den tyske Kapellan« (Bloch Suhr, a. Skr. S. 25).

havns Kirke«. Kaldelsen blev konfirmeret af Kongen d. 7 Juli s. Å., »med saa Skjel at den tyske Menighed og andre, som hans Tjeneste der sammesteds bruge, ville hannem saadan tilbørlig Underholdning selv forskaffe, at vi ej videre udi Fremtiden derom vorder molesteret«. Samtidig kaldte den danske Menighed en Mand ved Navn Jens Hansen (Winther) til dansk Kapellan ved Kirken¹⁾. Ansættelsen af denne Kapellan var ikke efter Sognepræstens, M. Rasmus Byssings, Ønske, da han ansaa ham for overflødig, eftersom Menigheden var tagen af ved Krigen. Han indgav derfor et Andragende til Biskop Svane, hvori han skriver: »Af højtrængende Aarsag nødes jeg Eders Ærværdighed at erindre, hvorledes det med Prædikener og Messer holdes her i Christianshavns Kirke. Om Søndagen og andre Festdage har den tyske Præst og Medtjener²⁾ Froprædiken med fuldkommen Messe og Sakramenternes Administration fra 5 til 7 slet, og Aftensang paa Tydsk fra halvgaaen 1 og til 2 slet. Sognepræsten har Højmesse og Prædiken, som udi Kjøbenhavn, og Aftensang fra 2 og til 3 slet at forrette. Om Fredagen har den tyske Præst hans Prædiken med fuldkommen Messe og Sakramenternes Administration fra 5 og til 7 slet, Sognepræsten har Højmesse og Prædiken som udi Kjøbenhavn; saa at Sognepræsten med den tyske Præst har 6 Prædikener og 4 Messer hver Uge at forrette«. Han begjærede derfor, at Bispen vilde »haandhæve ham ved hans Prædikener, om saa var, at Jens Hansens Vocation formelder om nogen af forberørte Prædikener³⁾«. — Ved kgl. Reskript af 11 Juli 1660 ordnedes

1) D. 4 Juli 1660 fik Biskop H. Svane kgl. Befaling at ordinere »den Person, som til dansk Kapellan i vor Kjøbsted Christianshavn er kaldet« (Sjæl. Tegn. XXXV, 802). Jfr. et Andragende fra den danske Menighed paa Chrlyvn til Rigshofmesteren om den Prædiketjeneste, som skulde anvises den danske Kapellan, som nu var kaldet (Sjæl. Indlæg. 1660 B).

2) Meningen er ikke, at der baade var en tydsk Præst og en Medtjener; men den tyske Præst var Andenpræst eller Commminister.

3) Andragende af 11 Juli 1660 i Sjæl. Indlæg.

Sagen saaledes, at Kapellanen »hver Onsdag skulde gjøre dansk Prædiken og Kirketjeneste, saaledes som her udi Vor Frue Kirke i vor Kjøbsted Kjøbenhavn ugenlig forrettes, saa og Aftensangsprædiken om Søndagen¹⁾«. Med Matthias Hildebrandt, der 1663 tillige blev tysk Garnisonspræst²⁾, kom Mag. Byssing snart i heftig Strid om Embedsindtægterne og Embedets Omfang, som det gik næsten alle Steder, hvor der var en dansk og en tysk Præst. Mangfoldige Gange fik Ærkebiskop Svane Befaling at stifte Forlig mellem de stridende Parter; men hans og andres Bestræbelser kronedes ikke med sønderligt Held. Endelig kom de 1665 til et Forlig, der endogsaa modtog kgl. Stadfæstelse, forat være saa meget mere uryggeligt — heri hævdedes Sognepræstens Superioritet over den tyske Præst temmelig stærkt³⁾ — men det varede ikke længer end to Aar, saa brød Striden ud i lys Lue igjen⁴⁾, og det

¹⁾ Sjæl. Tegn. XXXV, 825. Kapellanen Hr. Jens Hansen Winther ordineredes d. 13 Juli 1660, men blev i Januar 1663 kaldet til Medtjener ved Holmskirke (jfr. Catal. past. Sjælland i Gl. kgl. Saml. 2990. 4.)

²⁾ Dr. Hans Svane fik 14 Juli 1663 kgl. Reskript om, at »os elselige, hæderlig og vellærd Hr. Matthias Hildebrandt paa Christianshavn indtil paa videre naadigst Anordning forsvarligen skal betjene vores Enspænder under Guarden med Brudevielser, Barnedaab og andet, som hans Bestilling vedkommer« (Sjæl. Tegn. XXXVI, 538). Der har neppe nogensinde før været nogen Garnisonspræst i Kbhvn, ligesom ogsaa Garden, som K. Frederik III oprettede, er den første faste Garnison, Byen har haft.

³⁾ I Geh.-Ark. findes en Mængde Indlæg i denne Strid. Forliget af 1665 med den kgl. Konfirmation derpaa er aftrykt som Till. Nr. 27.

⁴⁾ Dr. H. Svane, M. Michael Henriksen, Hr. Hieronymus Buck og M. Christian Bremer fik 16 Febr. 1667 følgende Kongebrev: »Vi tilskikke eder hermed nogle Breve angaaende den Tvistighed, som falder imellem os elskel. M. Rasmus Byssing, Sognepræst paa Chrhvn, og Hr. Matthias Hildebrandt, tysk Prædikant der sammesteds: og saasom vi saadan Menigheden højst forargelig Uenighed gjerne ville have afskaffet og forhindret, da er vores naad. Vilje og Befaling, at I Parterne for eder lader kalde og eder om Sagens egentlige Beskaffenhed omstændeligen erkyndiger og os derefter eders udførlige Relation underdanigst tilstiller.«

er ikke godt at sige, hvad Enden paa disse forargelige Kjøvlerier kunde være bleven, naar ikke Hildebrandt var død i Aaret 1670. — Forøvrigt vedblev den tyske Menighed at dele Hus med den danske, formodentlig til lige liden Fornøjelse for begge, indtil Tydskerne paa Christianshavn ved Minister Bernstorfs og Præsten Lorcks Bestræbelser 1769 fik en egen Kirke — Frederikskirken ¹).

Hollænderby paa Amager.

Vi vide ikke, naar den af K. Christiern II 1516 til Amager indkaldte Koloni af Hollændere fik sin egen Præst; maaske have de bragt en Præst med sig. Det er vel ogsaa at antage, at Præsten oprindeligt har prædiket Hollandsk, men det varede ialfald ikke længe, inden dette Sprog ombyttedes med det beslægtede plattyske. Rigtignok siger Thura i sin Beskrivelse af Amager (1758): »Hollænderne have den Prærogative, at de til deres Kirke i Hollænderbyen have en Sognepræst, som kan prædike Hollandsk for dem, skjønt Præsten nu omstunder gemenlig er en indfødt Dansk, og den største Del af Menigheden bedre forstaaer Dansk end Hollandsk, saa at begge Dele, baade Lærere og Tilhørere, meget vel i den Henseende passer sig sammen, dog have de, paa nogle Aar, foruden den hollandske faaet tillige en dansk Sognepræst, som idelig prædiker Dansk«. Uagtet denne bestemte Angivelse tør jeg med temmelig Sikkerhed paastaa, at Kirkesproget i Hollænderby, ialfald fra Midten af 16de Aarh., ikke har været hollandsk men plattysk, indtil ogsaa dette maatte vige for det danske. Denne Paastand grunder jeg ikke blot derpaa, at vi undertiden udtrykkelig finde »den tyske Præst« i Hollænderby

¹) Bloch Suhr opregner (a. Skr. S. 80—83) de tyske Præster ved Christianshavns (fra 1696 Vor Frelsers) Kirke. Jfr. Rothe, Christian V.s Reskripter. S. 1022—24.

(Magleby) omtalt, men ogsaa derpaa, at de Præster, vi kjende ved denne Menighed, forsaavidt de ikke vare danske, vare saadanne, som havde plattysk Modersmaal. Saaledes Hr. Peter Petersen »Holsatus«, der skal være bleven Præst her 1548, ligesom ogsaa Hr. Samuel Meiger fra Rendsborg, der ved Aaret 1555 i nogen Tid var vikarierende Prædikant her efter Sognepræstens Død¹⁾. 1594 blev Hr. Niels Lavritsen, der nævnes »Bovpagus Holsatus« (maaske fra Bov ved Flensborg), Præst i Hollænderby og efterfulgtes 1612 af M. Hinrich Erhard fra Osnabrüg²⁾. Det var formodentlig med Hensyn til denne, at K. Christian IV 1638 tilskrev Biskop H. P. Resen: »Eftersom os foregives, den tyske Præst til Hollænder Byen ikke at have de Gaver, at hans Menighed af hannem kan forbedres eller og hannem med nogen sønderlig Frugt børe, da bede vi eder og naadigst ville, at I med hannem handle, at han tager sig en Kapellan og gjører hannem den Løn, han kan leve af³⁾«. Faa Aar efter er den gamle Præst formodentlig død, thi 1640 blev M. Jørgen Harder fra Brunsbüttel i Ditmarsken »kaldet af Kongen til hollandsk Præst paa Amager⁴⁾«; men skjønt denne altsaa nævnes som hollandsk Præst, viser dog hans Fødested, at han ogsaa maa antages for at have været tysk Præst, hvorom den af ham for Menigheden forfattede »Catechismus-Schole«, samt lille Catechismus, der begge er i det plattyske Sprog, desuden tilstrækkelig vidner⁵⁾. M. Jørgen Harders Efterfølger var hans Søn Hr.

1) Catal. past. Siæl. i Gl. kgl. Saml. 2990. 4. Her siges, at Hr. P. Petersen var Præst i 46 Aar, hvilket ikke stemmer med Angivelsen om S. Meiger i Cimbria litt. I, 404, jfr. Ny kirkeh. Saml. II, 744.

2) Catal. past. Siæl. i Gl. kgl. Saml. 2990. 4.

3) Kgbrev, dat. Haderslev, 15 Febr. 1638, trykt hos Gjessing, Jubel-lærere. II. II, 97—8.

4) Ny kirkehist. Saml. I, 504

5) Titelen paa disse Bøger er: »De kleene Catechizmus Lutheri mit eenfoldigen Fragen M. Georgii Harderi. Vör de kleene Jögendt der Hollender-Gemeine up Amack. 1685. Vörlegt dörch M. T. Harder« (Udgaver haves fra 1734 og 1755 i 16mo). — »Catechismus-Schole,

Thomas Harder, der var født paa Amager og siden 1669 havde været Faderens Medtjener¹⁾. Han udgav sin Faders ovennævnte plattyske Katekismer tilligemed nogle »Eenfoldigste Catechismi Spørsmaal for de Fremmede, Danske unge Folck oc Tiund, Som ringe Hielp til deris Børne-Lærdoms Undervijszning hafver, Oc ville dog gierne tilstedis til Skrifftemaal, Hvad de nødvendig maa oc skal vijde, Fremstillet i Tryck, Den fattige Ungdom i Hollender-Meenighed paa Amager til Tienniste oc Hielp« (Kbhvn 1680, nyt uforandret Oplag 1709). 1691 blev Kjøbenhavneren M. Jakob Hummer Præst i Hollænderby. Denne gav Kirken en Alterkande med hollandsk Indskrift, ligesom ogsaa en anden Indskrift, der i hans Tid (1731) opsattes paa Kirken, er i det hollandske Sprog²⁾; men disse Indskrifter ere ogsaa omtrent de eneste Spor, vi have af, at det hollandske Sprog virkelig har været benyttet, forøvrigt er Gudstjenesten formodentlig fremdeles holdt paa Plattysk (hvorum ogsaa de ny Oplag af Harders plattyske Katekismer vidne), indtil dette Sprog helt afløstes af det danske.

Dat ys: Eine kleene Catechismus-övinge, darinnen de kleene Catechismus Lutheri, dörch eenfoldigen Fragen M. Georgii Harderi, Wolwerdeenten Pastoris der Holländer Gemeene up Amak, Also erkläret werdt, dat de Jögendt dardörch thom rechten Verstande des Catechismi kan angeführet werden. Nevenst einem nüttlycken Spröck- unde Beede-Boeck up allerhand Nothfalle gerichtet: Nu avermahls mit Consens unde Bewilligung des Authoris vörlegt unde in Drück gestellet: Thogelyck mit etlycken weinigen Dänschen Catechismus-Fragen, vör dat Dänsche Deenst-Volck, dörch Thomas Harder, Mit-Deener am Worde by der Holländer Gemeene up Amak« (Udgaver haves fra 1737 og 1754)

¹⁾ Th. Harder blev 30 Oct. 1669 af Kongen beskikket til Kapellan med Succession hos sin Fader M. Jørgen Harder, »Sognepræst for Hollænder Menigheden i Store Magleby paa vort Land Amager« (Sjæl. Tegn. XXVII, 553).

²⁾ Thura, Beskr. af Amager. S. 44—5.

Ny Hollænderby paa Ladegaardsmarken.

Da K. Frederik III 1651 solgte Ladegaarden udenfor Kjøbenhavn med dens tilliggende Jorder til tyve Mænd fra Hollænderby paa Amager, tilføjede han i Overdragelsesbrevet: »Hvad Kirken sig belanger, som de der begjære at have (o: faa) bygget, da ville vi dennem til dens Bygning efter Tidernes og Midlernes Beskaffenhed, eftersom vi naadigst eragter, til Hjælp komme¹⁾«. Disse »Amagere paa Ladegaardsmarken« ønskede altsaa at danne en Menighed for sig selv med egen Præst og Kirke; herimod protesterede imidlertid den danske Præst ved »den ny Kirke udenfor Nørreport«, da han antog, at det stred imod de denne Kirke forundte kongelige Privilegier, og da Amagerne ikke strax gjorde Alvor af deres Kirkebygning, befalede Kongen d. 18 Maj 1652 Slotsherren i Kjøbenhavn at drage Omsorg for, at Amagerne paa Ladegaardsmarken søgte den ny Kirke udenfor Nørreport, saalænge til de selv fik en egen Kirke bygget²⁾. Dette synes dog endnu samme Aar at være lykkedes dem, skjønt vi ikke vide noget nærmere om denne formodentlig meget uanseelige Kirkes Plads; i Aaret 1652 blev nemlig Hr. Willichius Heister kaldet og ordineret til Præst for Menigheden i Ny Amager eller Hollænderby. Denne efterfulgtes 1654 af Hr. Matthias Hildebrandt³⁾. Ved Kjøbenhavns Belejring (1658—60) blev Kirken i Ny Hollænderby »ganske ruineret«, og Præsten, som var uden Kirke, lod sig 1660 kalde til tysk Præst paa Christianshavn. Beboerne, der, som det synes, frem-

¹⁾ K. Frederik III.s Overdragelsesbrev og Privilegium af 2 Juni 1651 for Amagerne paa Ladegaardsmarken er indtaget i K. Christian V.s Stadfæstelse (af 20 Okt. 1670) af disse Privilegier (Rothe, Christian V.s Rescripter. S. 61—65).

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 376.

³⁾ Disse Præster, der utvivlsomt have prædiket Plattydsk, ligesom Skik var i Hollænderby paa Amager, nævnes i Catal. past. Sjæl. i Gl. kgl. Saml. 2990. 4.

deles vedblev at holde sig til Hr. Matthias Hildebrandt som deres Præst, ønskede dog efter Krigen atter at faa deres Kirke opført, hvorfor de 1661 udvirkede en kgl. Befaling, at enhver Kirke i Sjælland, som havde nogen Middel, skulde give $\frac{1}{2}$ Rigsdaler til Hjælp til deres Kirkes Gjenopbyggelse, og at der til samme Øjemed paa en vis Dag maatte udsættes Bækkener for Kirkedørene i Kjøbenhavn¹⁾. Det lykkedes dem da virkelig ogsaa paa denne Maade at faa en lille Kirke opført, hvor den tyske Præst fra Christianshavn prædikede for dem²⁾, men da de i K. Christian V.s Tid ikke betalte den betingede Afgift af Ladegaardsjorderne ordentlig, bleve disse dem fratagne, og Frederik IV opførte som Kronprinds paa disse en liden Lystgaard kaldet Prindsens Gaard, omtrent hvor Indgangen til Frederiksberg Have nu er³⁾. Kirken er formodentlig ved samme

1) Se Tillæg, Nr. 24.

2) Se Tillæg Nr. 27. Efter den her givne Fremstilling maa de om Menigheden i «Ny Amager» i Ny kirkehist. Saml. I, 381 gjorte Bemærkninger rettes, til hvilke jeg var bleven forledt af de Forfattere (Bloch Sultr og Rothe), som tidligere have omtalt denne lille Menigheds Kirkeforhold. Hollændermenigheden har nemlig ialfald kun i meget kort Tid søgt den ny Kirke udenfor Nørreport, og Præsten paa Christianshavn var sikkert ligesaa vel tysk Præst for Amagerne som for Menigheden paa Christianshavn.

3) Trap, Beskr. af Danmark. Spec. Del. I, 153. Det kunde forøvrigt bemærkes, at K. Frederik III alt i Aaret 1663 byggede en Lystgaard for sine Døtre i Ny Hollænderby. D. 2 April 1663 fik nemlig Rigens Marskal Johan Christoffer Korbitz kgl. Befaling at lade hugge 400 Staver «til at bruge til Grunden ved en vores Gaard i den ny Hollænderby for vores Residensstad Kbhvn», og 23 Juni s. Å. fik Frederiksborg Amts Bønder Befaling, «hver at age et Læs Tækkehalm til vores elskelige kjære Børns, Princesseindernes, Gaard her paa den gamle Ladegaards Mark for vor Residensstad Kbhvn». 1666 skrev Kongen til Korbitz, «at eftersom af de resterende Penge og Afgift, som Bønderne i den ny Hollænderby vare skyldige, og til vores elskel. kjære Børns, Princesseindernes, Gaards Forfærdigelse skulde anvendes, endnu et 1000 Rdlr. skal være ubetalt», saa skulde han sørge for, at disse Penge uden Ophold bleve erlagte og betalte til fornævnte Brug (Sjæl. Tegn. XXXVI, 485. 524. XXXVII. 494).

Lejlighed bleven nedbrudt; i Aaret 1736 opførtes den nuværende Frederiksberg Kirke, sandsynligvis omtrent paa det Sted, hvor den ældre Kirke havde staaet.

Helsingør og Kronborg.

Byen Helsingørs Beliggenhed gav Anledning til, at mange Udlændinge, især Nederlændere og Tydskere, tog Bolig her. Til disse fremmede overdrog K. Frederik II 1576 Dominikanernes tidligere Kirke, Mariekirken, der siden Reformationen havde staaet ubenyttet, og han var dem behjælpelig med Kirkens Istandsættelse, der som det synes væsentlig er sket for kongelig Regning¹⁾. Forøvrigt kjende vi intet nøjere til Kirkens og Gudstjenestens første Indretning, kun saameget er vist, at den tyske Menighed fra først af udrustedes med temmelig store Friheder, der dog, som nedenfor nærmere skal omtales, tildels atter berøvedes den i K. Christian IV.s Mindreaarighedsperiode. Af Bestemmelser, Kirken og Menigheden vedkommende, kjendes følgende fra K. Frederik II.s Tid. 1582 befalede Kongen Sjælands Biskop og Borgemesteren i Helsingør at sørge for, at den tyske Ugedagsgudstjeneste, som hidtil imod den danske Kirkeordinanses Bestemmelse holdtes om Tirsdagen og Torsdagen, for Fremtiden blev holdt paa de samme Dage, som i de danske Kirker, nemlig om Ons-

¹⁾ I Marmora Danica I, 134 henføres den tyske Kirkes Indretning i Helsingør til 1576, medens andre Forfattere som (Boesen) Beskrivelse af Helsingør, S. 139, og Trap sætte Aaret 1578. Man ser dog af Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. III. Till. S. 55, at det førstnævnte Aar er at foretrække, thi her meddeles Udtog af et Kongebrev, af 11 Jan. 1578, hvorved der befales Borgemesteren i Helsingør, at eftersom Kongen har ladet anrette en tydsk Kirke i Helsingør, og der er Brøst for en Degn, saa skulde han dertil antage en tjenlig Person. Af de Skolepersoner, som underholdtes i Hospitalet, skulde sex stedse med den tyske Degn «vare paa i den tyske Kirke, naar Prædiken holdtes».

dagen og Fredagen. Samme Aar fik Tolderen i Helsingør Befaling til maanedlig at give den tyske Prædikant, som Kongen havde antaget til Kronborg Slot, »og som nu skal være ankommen«, de ham ifølge hans Bestalling tilkommende Kostpenge; ligesom der ogsaa maanedlig skulde udbetales 4 Rdlr. af Tolden i Kostpenge til hvert af de fire Skolebørn, som skulde synge og opvarte ved Gudstjenesten i Kirken paa Slottet. Fremdeles befalede Kongen 1584 Tolderen at forskaffe den tyske Præst i Helsingør saamange Læs Ved, som der var tilsagt ham i hans Bestalling¹). Formodentlig har den samme Mand alt dengang været Præst baade ved den tyske Kirke i Helsingør og ved Slotskirken paa Kronborg, hvilket senere stadig var Tilfældet.

Af det ovenstaaende vil det ses, at det var ved Frederik II.s specielle Understøttelse, at den tyske Kirke indrettedes og Præsten underholdtes. 1586 fik endvidere Lensmanden paa Kronborg, Gert Rantzov, Meddelelse fra Kongen om, »at den Urtehave og Kirkegaard, som er liggendes ved den tyske Kirke, desligeste den Omgang ved samme Kirke skulde herefter ligge, høre og blive til Kirken, samt at nogle Huse, som vare opførte paa Sandet uden for Byen Helsingørs Rettighed, skulde herefter give en aarlig Jordskyld til den tyske Kirke²)«. Men da K. Frederik II døde, ophørte den tyske Menighed at staa i den Gunst paa højere Steder, som den hidtil havde nydt godt af. Sjællands Biskop, M. Peder Vinstrup, gav 1591 nogle Bestemmelser om, hvorledes der skulde forholdes med Gudstjenesten og andet i den tyske Kirke i Helsingør³). Vi kjende vel intet nærmere til disse Bestemmelser, men at de ikke have været gunstige for den tyske Præst og Menighed, kan antages for givet. Da den tyske Præst

¹) Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. III. Till. S. 67—68.

²) Anf. Skr. S. 72—73.

³) Anf. Skr. S. 77.

imidlertid undlod at agte derpaa og derved kom til at gribe ind i de Rettigheder, der vare forbeholdte den danske Sognepræst, udstedte Regjeringsraadet d. 4 Juni 1592 et kgl. aabent Brev, der ordnede Forholdet mellem Præsterne paa følgende Maade: Da den tyske Kirke ikke var nogen forordnet Sognekirke, men alene af K. Frederik II bevilget den tyske Nation til bedste, saa skulde den tyske Prædikant kun prædike og uddele Nadveren om Søn- og Helligdage og ikke til andre Tider. Bosiddende Folk, der vare Byens Privilegier undergivne, af hvad Nation de saa end vare, maatte han ikke trolove eller vie, ej heller døbe deres Børn eller indlede deres Kvinder, med mindre den danske Sognepræst begjærede det af ham. Selv de syge maatte han ikke besøge, uden de vare Krigs- eller Haandværksfolk, som ikke vare fast bosiddende. Ogsaa Kronborg Slots daglige Tjenere skulde høre under Byens Sognepræst¹⁾. Disse for den tyske Præst og Menighed meget ugunstige, ja tildels urimelige, Bestemmelser, gave, som det var at forudse, Anledning til rigelige Stridigheder i den følgende Tid. De vise klart nok, at det danske Regjeringsraad i Christian IV.s Mindreaarighed ingenlunde var saa gunstig stemt for den tyske Menighed i Helsingør, som K. Frederik II havde været.

Den første tyske Præst, vi kjende her, hed Mag. Herman Becker (ell. Pistorius) »Tærpensis Westphalus«, han var her i ni Aar og døde 1592²⁾. Hans Eftermand var M. Johan Kraft, men da denne allerede Aaret efter kaldtes til Præst ved den tyske Kirke i Kjøbenhavn, befalede Kongen d. 15 Sept. 1593 Biskop Peder Vinstrup at ordinere Vittenbergeren Augustinus Sandt, som en Tidlang havde tjent i det kgl. »Kantori«, til Krafts Efter-

¹⁾ Anf. Skr. S. 76—77.

²⁾ Danske Mag. 3 R. II, 198. Gjessings Jubellærere. II, II, 84. D. 30 Okt. 1590 fik M. Herman Becker, »Prædikant paa Kronborg«, Tilladelse til toldfrit at indføre 3 Td. Rostokkerøl (Sjæl. Reg. XIII, 163).

mand i Helsingør ¹⁾. Hr. Aug. Sandt, der, som vi tidligere have omtalt, et Par Gange paa kortere Tid bortkaldtes fra sit Embede for at forrette Tjeneste som kgl. Feltpræst, stod som Præst ved Kronborg Slotskirke og ved den tyske Menighed i Helsingør i 32 Aar. Da han af Kongen var bleven forlenet med et Kannikedømme i Roskilde, opgav han sit Præsteembede og drog 1624 til Roskilde, hvor han henlevede sin Alderdom og efterlod et hæderligt Minde ²⁾. I hans Tid befalede K. Christian IV 1616 Lensmanden paa Kronborg at lade det Stenhus ved Kirken, som Slotsdeggen hidtil havde boet i, istandsætte til en Bolig for den tyske Præst ³⁾. Men da der 1619 var opstaaet Stridigheder mellem Sognepræsten M. Hans Kruse og Hr. Augustinus Sandt angaaende Grændsen for deres Embedsvirksomhed, befalede Kongen den sidste at holde sig sin Bestalling efterrettelig, medens Sognepræsten paa den anden Side ikke skulde have noget at gjøre med Krigsfolket paa Kronborg og med de fremmede Haandværksfolk, der opholdt sig i Byen ⁴⁾. Sandts Eftermand var Flensborgeren M. Thomas Lund, der tidligere havde været Konrektor ved sin Fødebys Skole. Han er mest bekjendt af sin metriske latinske Grammatik, der gjentagne Gange anbefaledes til Brug i de lærde Skoler i Danmark og Norge, navnlig for viderekomne, men dog ikke synes ret at have kunnet finde Indgang ⁵⁾. Kort efter hans Embedstiltrædelse, an-

¹⁾ Se Tillæg Nr. 1.

²⁾ Gjessings Jubell. II, 11, 78—87. I Overslaget over Rigens Indtægt og Udgift 1602 nævnes (Schlegels Samml. I, 1, 100) blandt dem, der oppebar Løn af Øresundstolden: »Den tyske Prædikant Jesper Snedker»; men »den tyske Prædikant» og »Jesper Snedker» ere forskjellige Personer (den sidste var nemlig Gemaksforvalter paa Kronborg), saa der burde staa Adskillelsestegn imellem dem.

³⁾ Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. III. Till. S. 87.

⁴⁾ Anf. Skr. S. 90—91.

⁵⁾ Se Worms Lex. I, 629. Acta Consist. 17 Febr. 1627: »M. Lundii Grammatica poetica skal publica censura approberes, og han commenderes ob industriam et felicitatem in illo genere». D. 18 Jan.

søgte de tyske Indvaanere i Helsingør Kongen om Udvildelse af deres Præsts Rettigheder, saa han maatte betjene dem i alle forefaldende Tilfælde, og Menigheden nyde de Friheder, K. Frederik II havde indrømmet den¹⁾. Men det lader ikke til, at der er taget noget Hensyn til dette Andragende. Da nogle flensborgske Præster 1628 bleve fordrevne af de kejserlige Tropper, der havde besat den jyske Halvø, fandt de Tilflugt hos M. Thomas Lund og hos den tyske Kapellan i Helsingør, Hr. Peder Møller, der som det synes af egen Lomme underholdt de fordrevne, indtil Kongen kom dem til Hjælp med en Understøttelse af Helsingørs Hospitals Midler²⁾. Da den franske rejsende, Ogier, 1634 besøgte Helsingør, bivaanede han Lunds

1628 fik Professorerne følgende kgl. Befaling: »M. Thomas Lundius, tysk Præst udi vor Kjøbsted Helsingør, har ladet andrage, hvorledes han skal have colligeret en Grammaticam, og den samme i Tryk ladet udgaa. formenendes samme sit Arbejde at skal være Ungdommen nyttig og tjenlig: thi bede vi eder og ville, at I forskrevne hans Grammaticam flitteligen reviderer, og dersom I kan eragte samme Bog at kunne geraade Ungdommen til nogen nyttig Profect i deres Studering, I da Superattendenterne i begge Rigerne den recommenderer, at de den udi Skolerne skal lade læse og explicere«. (Sjæl. Tegn. XXIV, 18). Herom indeholder Acta Consist. i Jan. 1628: »Lod Magnificus Rector det Kongebrev læse om M. Thom. Lundii Grammatica poetica, som skulde revideres og Skolerne her i Danmark commenderes; Professores vil rette sig efter Kongens Brev og først læse og revidere Bogen«. Smst. 19 Juli 1628: »M. Thomas Lundius begjærer endnu, at Professores vilde commendere hans Grammaticam juventuti legendam. De haver engang commenderet den: de vil holde sig efter Kongens Brev og først læse den«. D. 24 Marts 1631 fik M. Th. Lund kgl. Privilegium paa »en Grammatica, som tituleres metrica«, ikke i 12 Aar at maatte eftertrykkes (Sjæl. Reg. XVIII, 566). D. 19 Jan. 1632 fik Danmarks Bisper Kongebrev om at anbefale Lunds Grammatik til Gejstligheden og Skoletjenerne (Sjæl. Tegn. XXV, 13). Herom indeholder Synod. Rosk. Juni 1632: »Lectæ sunt literæ Regiæ de Grammatica Lundiana pro doctentibus et ingeniosioribus«. Smst. Syn. Dion. 1633: »Grammatica Lundiana adhuc commendatur scholis pro ingeniosioribus privatim«.

1) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III, Till. S. 115.

2) Se Tillæg Nr. 3.

Prædikener og fandt i ham en ganske veltalende Mand, hvis Foredrag var meget tydeligt men noget heftigt; ligeledes havde han theologiske Samtaler med Præsten i hans Studerestue, hvorved denne viste sig som en velstuderet og beleven Mand¹⁾. Forøvrigt paadrog Lund sig samme Aar Kongens Mishag ved to Prædikener, han havde holdt i dennes Nærværelse paa Kronborg, og hvori Kongen mente at have opdaget »fremmede, mistænkelige og i Guds Ord ugrundede Meninger«. Sagen blev overgivet til Biskoppens og det theologiske Fakultets Undersøgelse, men vi vide ikke, hvad Udfaldet er blevet²⁾. Et Par Aar efter døde M. Thomas Lund, hvorpaa Kongen d. 12 Febr. 1637 befalede Lensmanden Frederik Urne og Biskop Dr. Hans Resen at beskikke en vis Georg Meiland fra Glaucha, der i længere Tid havde opholdt sig ved Kjøbenhavns Universitet, til tysk Prædikant i Helsingør i den afgangne Præsts Sted³⁾. I dennes Embedstid blussede atter Striden mellem den danske og den tyske Præst op med fornyet Heftighed. Kongen søgte ved et aabent Brev af 24 Maj 1642 at raade Bod paa Misligheden i den tyske Præsts Stilling, idet det tillodes de tyske Borgere at benytte sig af dennes Tjeneste ved kirkelige Forretninger, imod at de desuden skulde »betænke og belønne« den danske Præst ligesaafuldt, som om han selv havde forrettet Tjenesten, kun Sygebesøg gaves ganske fri. Denne Afgjørelse var ingenlunde skikket til at bringe Fred tilveje, thi da der ikke var faste Gebyrer for de kirkelige Forretninger, fandt den danske Præst sig tit brøstholden ved den Erstatning, som gaves ham for Forretninger, udførte af den tyske Præst,

¹⁾ Schlegels Samml. II, II, 99—103.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 8.

³⁾ Sjæll. Tegn. XXVI, 147. Jfr. Tillæg, Nr. 4. G. Meiland omtales, men ikke til Forøgelse af hans literære Ære, i Petersens Lit. Hist. III, 328. Jfr. Worms Lexic. II, 35. Et latinsk Poem af ham findes i Cieglers Verdsens Speyl, udsat paa Dansk af Lauritz Christensøn. Indvaaner i Helsingør. Kbhvn. 1648.

hvorfor han indstævnedede vedkommende for at aflægge Vidnesbyrd for Retten om, hvad de havde givet denne. Da der 1645 indkom Klage herover til Kongen, befalede denne Lensmanden at tiltale den danske Præst, M. Peder Lange, derfor, og da der senere indkom flere Besværinger over denne, opstod der en hel Retssag, der dog endte med, at den danske Præst væsentlig fik Medhold i sine Paastande, idet Kongen og Rigsraadet 17 Okt. 1645 udstedte »en Forordning«, hvorved det aabne Brev af 1642 stadfæstedes, og derhos bestemtes, at den danske Præst maatte som tilforn prædike i den tyske Kirke over de Borgeres Lig, som havde eller fik deres Lejersted der, og at naar Brevet af 1642 havde tilladt tyske Borgere at benytte den tyske Præst, naar de først havde ydet den danske Præst hans Rettighed, saa forstodes ved tyske Borgere ikke saadanne, som vare fødte i Riget af tyske Forældre, samt at der med Borgerskabets Tjenestefolk skulde forholdes som med Borgerskabet selv¹).

Da M. Georg Meiland et Par Aar efter blev antagen som Hofprædikant hos »Prinsesseinden« (Magdalena Sibylla, den udvalgte Prinds Christians Enke), beskikkede Kongen 28 Novbr. 1647 i hans Sted Hr. Matthias Velhaver fra Pommern, der, efter endel Aar at have opholdt sig ved Københavns Universitet, 1643 var antagen som Prædikant hos Grev Valdemar (Christian IV.s Søn med Christine Munk), til tysk Præst i Helsingør, efter selv at have hørt hans Gaver paa Prædikestolen²). Da denne Præst 1655 døde, efterfulgtes han i Kaldet som i Ægteskabet af Mag. Justus Valentin Steman, der var født i København 1629, medens hans Fader, M. Johan Steman, som kort efter blev Præst i Hamborg, var Medtjener ved den tyske Kirke der. Efterat J. V. Steman havde studeret ved forskjellige tyske Universiteter, var han 1654 kommen paa Valg

¹) Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. III, Till. S. 113—15.

²) Sjæl. Tegn. Jfr. Tillæg Nr. 4 og Ny kirkeh. Saml. I, 509.

til Præsteembedet ved Petri Kirke i Kjøbenhavn, men da Dan. Pfeiff blev ham foretrukken, kaldte Kongen ham 1655 til tysk Præst i Helsingør og Slotspræst paa Kronborg¹). I dette Embede nød han megen Anseelse og Yndest paa højere Steder, saa han afslog flere Tilbud, der gjordes ham om Professorposter i Tydskland. Der havde tidligere været en tysk Kapellan i Helsingør, men Steman, der helst ønskede at være ene om Embedet, fritoges for at have nogen Medhjælper²). Senere (1668) fritoges han indtil

¹) Der fortælles i Cimbr. litt. II, 866—7 og andensteds, at Steman 1659 maatte forlade sit Embede afsat af Svenskerne, og at han først kom tilbage efter Freden 1660, men det forholder sig neppe saaledes, idetmindste ytrer han intetsomhelst herom i et Andragende til Kongen af 8 Sept. 1660, hvori han beder, »dass mir mein bis dato restierendes Salarium von der Zollbude in Helsingør möge entrichtet werden; weiss Gott, dass ich in den Schwedischen Zeiten davon weder Heller noch Pfennig empfangen bey der grossen schier vnerträglichen Einquartirung, Gefahr vndt Bechwer, habe auch nicht davon bey den Schweden begehren wollen, weillen ich nicht nur ihrer Vngnade, sondern auch Ihr Königl. Maytt. löblicher Gnade vndt Liberalität gegen Ihre, vornemblich geistliche, Bedienten versichert war, zweiffele auch nicht, Ihre Königl. Maytt. werden sie hierinnen gegen mich erweisen, weillen es sich ia so gar hoch nicht beläufft, damit ich die vnterdessen bey meiner Kirchen vndt anderswo gemachten Schulden desto füglicher abtragen möge« (Sjæl. Indlæg).

²) D. 23 Okt. 1660 skriver Steman til Kongen: »Habe nicht vnterlassen wollen, Ihr K. Mayst. vnterthänigst anzumelden, wess massen Herr Laars Rhode, gewesener Schiffsprediger auff einem Churländischen Schiffe vndt nachgehendts Diaconus zu Friederichsburg, durch schriftliche Anmassung eines Croneburgischen Schloss vndt Stadtpredigertituls vndt vielfältige Einwendung Ihr Königl. Gnädigster Zusage wegen künstlicher Beförderung zu meiner Adjunctur (i et Andragende af 8 Okt. s. Å. skrev St., at Rhode »sich heftig bemühet vmb meine Diaconat- oder Kapellanstelle zu erlangen«), mir in meinem Amptt allerhandt Vnruhe vndt Vngelegenheit ein Zeitlang verursacht. Nun wissen sich zweifelsohn Ihr Königl. Maytt. Allergnädigst zu entsinnen, wie dass Sie mir vnlängst schriftlich durch den H. Reichssecretarium versichern lassen, Sie bogehrten keinen deutschen Prediger mehr auff Cronneburg oder in Helsingöhr, massen die deutsche Gemeine bisher durch einen zur Genüge wäre bedienett vndt versorget gewesen« (i et andet Andragende om samme

videre for at forrette Prædiken og Gudstjeneste paa Kronborg Slot, undtagen naar Kongen selv opholdt sig paa Slottet¹⁾. Han søgte at tilvejebringe en Forbedring i den tyske Menigheds Stilling, idet han 1669 tilligemed Kirkeforstanderne indgav et Andragende til Kongen, hvori han forestillede, at den Ufrihed, hvori Menigheden befandt sig, bevirkede, at den Dag for Dag aftog; navnlig var det en trykkende Byrde, at Menighedsmedlemmerne ved Daab, Begravelse og Bryllup skulde affinde sig med den danske Præst, skjønt den tyske Præst udførte Forretningerne og altsaa ogsaa skulde have sin Betaling; ligeledes beklagede de, at kun fødte Udlændinge kunde være Medlemmer af Menigheden, og at den danske Præst ikke vilde tillade, at kongelige Embedsmænd og Betjente sluttede sig til den tyske Kirke. For at den tyske Menighed ikke skulde gaa tilgrunde, hvilket var at befrygte, da endel tyske Borgere paa Grund af de slette Tider drog bort, og andre ikke kunde overkomme de Udgifter, som deres Forbliven i den tyske Menighed medførte, idet de saa skulde betænke to Præster, saa androg Mag. Steman om, at der maatte forundes Menigheden samme Frihed, som den tyske Menighed i Kjøbenhavn havde, at ikke den tyske Gudstjeneste, som K. Frederik II fra Begyndelsen af havde stiftet med kongelig Liberalitet og fuldstændig Frihed, og som havde været saa

Sag føjer han til: »massen sie von Tage zu Tage mehr vndt mehr, bey dieser Vnfreyheit, abnimpt.«) — han beder derfor, at der ved Guvernøren og Amtmanden paa Kronborg, Oberst Holch, maatte paalægges bemeldte Hr Lars Rhode at afholde sig fra al Prætension paa Stemans Embede og Anmasselse af Slotspræstetitelen (Sjæl. Indlæg). D. 31 Okt. 1660 fik Ejler Holch da Befaling om »at tilholde Hr. Lauritz Rode, at han M. Steeman ingen Indpas gjør i hans Bestilling, eftersom vi der sammesteds ingen flere tyske Præster vil have end bemeldte M. Steeman« (Sjæl. Tegn. XXXVI, 13).

¹⁾ Kgbrev af 6 Maj 1663 til Ejler Holch (Sjæl. Tegn. XXXVIII, 431). D. 16 Jan. 1669 fik Mag. Steman kgl. Tilladelse til at gjøre en Rejse til Rostok i magtpaaliggende Ærender, mod at han sørgede for Embedets Besørgelse i sin Fraværelse (smst. 609).

mange saavel indenlandske som fremmede og rejsende til Befordring i Guds frygt og Sjælesalighed, skulde ruineres og ophæves under K. Frederik III.s højlovlige souveraine Regjering¹). Det er os ikke bekjendt, hvad dette Andragende har udrettet, der virkelig maa kaldes velskrevet, naar man ellers er enig med Forfatteren af samme i hans Forudsætning, at den tyske Gudstjeneste i Helsingør burde søges opretholdt. Om Steman er forøvrigt at berette, at han med Strænghed og Nidkjærhed straffede Synder, der gik i Svang i hans Menighed, hvorfor han paadrog sig adskilliges Had og Forfølgelse. Det kom endogsaa til en Sag for Højesteret, der dog gik Stemans Anklagere imod, da Kongen stillede sig paa Præstens Side. 1686 udnævntes Steman til Assessor Consistorii Hafn. og Aaret efter creeredes han til Dr. theol. ved Kjøbenhavns Universitet af sin egen Stifsøn, Biskop Hans Bagger. 1688 udnævntes han til Generalsuperintendent i den kongelige Andel af Holsten, men var kun kort Tid i denne Stilling, da han allerede døde den 20 Maj 1689²).

Sorø.

Da Kong Christian IV i Aaret 1623 oprettede det adelige Akademi i Sorø, blev denne Stiftelse for en stor Del forsynet med Lærere fra Tydskland, og da nu desuden ikke faa unge tyske Adelsmænd fra Tid til anden opholdt sig ved Akademiet, ligesom ogsaa vistnok en stor Del af de Haandværksfolk, som man søgte at drage til Stedet, var tyske, saa dannede Sorø henimod Midten af 17de Aarhundrede paa en Maade en lille tysk Koloni, hvortil det da godt passede, at Akademiets Hofmester fra 1640 til 1649 var den pommerske Adelsmand Henrik Rammel, der for-

¹) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III. Till. S. 115—6.

²) Cimbria litt. II, 866—67. Worms Lexicon II, 422. Gjæssings Jubell. II, 2. S. 108—9.

øvrigt dengang alt længe havde opholdt sig her i Landet. De i Sorø sig opholdende Tydskere udgjorde en egen Menighed, for hvilken den tyske Professor i Theologien ved Akademiet var Præst. Der har, i den Tid Akademiet bestod (1623—65), saavidt vides ialt været fire saadanne tyske Præster i Sorø, nemlig Dr. Johan Cluver fra Krempe (1624—30), Dr. Christian Matthiæ fra Dithmarsken (1630—38), Dr. Joachim Krakowitz fra Greifswalde (1639—42) og Dr. Jørgen Witzleben fra Thyringen (1644—65¹). Fra Krakowitz have vi et Brev til Biskop Jesp. Brochmand, hvori han behandler et praktisk kirkeligt Emne, nemlig hvorledes den kirkelige Overhøring og Undervisning af yngre og uvidende Menighedsmedlemmer paa bedste Maade kunde ske²).

Næstved.

Da endel landflygtige Tydskere under Trediveaarskrigen havde søgt et Fristed i Næstved, tillod Kong Christian IV dem 1639, at de selv maatte holde en tydsk Præst og lade ham prædike i Hospitalskirken paa Tider, naar ingen anden Prædiken holdtes der. Til Præst for denne Menighed ordinerede Biskop Brochmand den 1 Maj 1639 Meklenborgeren

¹) Om de soranske Forhold se Tauber, Udsigt over Sorø Academies Forfatning 1623—65. Det er imidlertid urigtigt, naar der her og andensteds siges, at Krakowitz først 1641 blev tydsk Præst i Sorø, thi af Ny kirkehist. Saml. I, 502 fremgaar, at det skete 1639; samtidig er han da formodentlig ogsaa bleven theologisk Professor. Han synes forøvrigt en kort Tid i Aaret 1639 at have været Lektor i Roskilde Kapitel (se Till. Nr. 13). Witzleben blev ordineret af Brochmand den 29 Marts 1644 (Ny kirkehist. Saml. I, 509). Den 13 Novbr. 1668 beskikkedes han til theologisk Professor ved Københavns Universitet. Efter Akademiets Nedlæggelse 1665 har han dog formodentlig ikke længere været Præst i Sorø.

²) Tillæg, Nr. 14.

³) Kongebrev af 12 Marts 1639, Till. Nr. 13.

Hr. Johan Susemel¹⁾. Forøvrigt vide vi intet om, hvorlænge denne Menighed har bestaaet; formodentlig opløstes den inden mange Aar, idet Flygtningene efter Krigen for største Delen vendte tilbage til deres Hjemstavne.

Kjøge.

Ogsaa til denne By havde endel fordrevne tyske Familier taget deres Tilflugt; i Aaret 1639 bevilligedes det dem af Kongen, at de maatte holde en egen Prædikant, idet det dog paalagdes Sjælands Biskop at have Tilsyn med, at den Mand, de valgte, var »udi Religionen rigtig« og i sin Lære stemmede med »vore Kirker og den augsburgske Konfession«²⁾. Da imidlertid Byen Kjøge, der dengang forholdsvis var en betydeligere Handelsstad end nu, alt tidligere havde endel tyske Borgere, opstod her snart Stridigheder af den samme Art, som dem vi tidligere have omtalt under Helsingør, idet nemlig de tyske Borgere vilde slutte sig til den tyske Præst, hvilket den danske Sognepræst betragtede som Indgreb i sine lovlige Rettigheder og derfor, understøttet af Byøvrigheden, gjorde Vanskeligheder, idet han støttede sig til, at kun de landflygtige Tydskere havde faaet Tilladelse til at holde en egen Præst. En theologisk Professor fra Rostok, Dr. Enoch Hutzing, der 1641 opholdt sig i Kjøge, formodentlig ogsaa som landflygtig, henvendte sig til Biskop Brochmand om Sagen og søgte at udvirke større Frihed for den tyske Menighed, men som det synes forgjæves³⁾. Mulig have

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 501.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 13.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 15. Af dette Brev kunde man næsten antage, at Tilladelsen til at holde Gudstjeneste overhovedet var bleven Tydskerne berøvet for en Tid, paa Grund af Overskridelse af den først givne Frihed.

disse Vanskeligheder været nærmeste Aarsag til, at den første Præst, som den landflygtige tyske Menighed i Kjøge havde kaldet, Hr. Jochim Schlotoue, efterat have betjent Menigheden paa tredie Aar, forlod Landet og drog tilbage til Tydskland¹⁾. Der blev derpaa indledet Underhandlinger med en Præst ved Navn Hr. Justus Teichmejer, der som landflygtig opholdt sig her i Landet med Kone og Børn, om at overtage Embedet. Men da det blev gjort ham til Betingelse, at han ikke blot ikke maatte foretage kirkelige Forretninger for bosiddende Borgere i Byen, men ikke en Gang maatte tilstede nogen, der ikke hørte til de landflygtige, Adgang til at høre sine Prædikener, havde han megen Betænkelighed ved at overtage Embedet. Rigtignok forbød Kongen den 23 Oktbr. 1641 Borgemestre og Raad i Kjøge at lægge Hindringer i Vejen for, at de fordrevne tyske Folk i Byen valgte sig en egen Præst, forudsat at denne af Bispen kjendtes dygtig til Embedet²⁾, men derved var der ikke tilstaaet noget med Hensyn til de Personer, som maatte slutte sig til Menigheden, og i et senere Kongebrev af 18 April 1642 udtaltes det udtrykkelig, at ingen, som havde Borgerskab, maatte unddrage sig fra den danske Menighed, men skulde nu som tilforn søge den danske Kirke, da den kongl. Bevilling om tydsk Gudstjeneste kun gjaldt de fordrevne og fremmede Folk³⁾. I et Par Breve til Biskop Brochmand søgte J. Teichmejer at bevæge denne til at tage sig af Sagen og paa højere Steder udvirke en større Frihed for den tyske Menighed⁴⁾; men han har neppe udrettet noget ved sine Forestillinger. Imidlertid lod han sig dog den 4 Juni 1642 vælge til Præst for de landflygtige, hvorpaa han den 9 Juni affagde Præsteeden for Biskoppen⁵⁾.

1) Efter Præmisserne til den Dom, som nedenfor omtales.

2) Se Tillæg, Nr. 16.

3) Se Tillæg, Nr. 18.

4) Se Tillæg Nr. 17 og 19.

5) Ny kirkehist. Saml. I, 507.

Men kort efter rejste Borgemester og Raad i Kjøge den Anklage mod ham, at de fleste Mænd, der havde underskrevet hans Kaldsbrev, ikke vare fordrevne, men vel indvandrede Tydskere og svorne Borgere, der altsaa maatte høre til Sognekirken, og at Hr. Justus havde grebet ind i den danske Sognepræsts, Hr. Oluf Bentsens, Embede, og at han havde givet urigtige Oplysninger. Sagen blev overgivet til Undersøgelse og Paakjendelse af Niels Vind til Grunnet, Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot, og Biskop Jesper Brochmand, som efter Undersøgelse af Omstændighederne den 11 Avg. 1642 fældte følgende Dom: »Da efter Tiltale og Gjensvar og denne Sags Lejlighed, og efterdi for os bevises, at iblandt dennem, som Justi Teichmejers Kaldsbrev underskrevet haver, findes edsvorne Borgere og ufordrevne, som er imod Kongl. Maj.s Brev, saa og imod Hr. Justi Teichmejers egen skriftlige Bekjendelse, og efterdi for os er bevist, at nogle af dem, hvis Navne findes under Kaldsbrevet, aldeles benegte, saadant med deres Samtykke og Vidskab aldrig sket er, saa og en af de Mænd, hvis Navn i Kaldsbrevet er indført, under sin egen Haand (!) for Retten bekjendte, sig ikke at kunne læse eller skrive: Da vide vi ej rettere at kunne kjende, end at forbemeldte Kaldsbrev, givet Hr. Justus Teichmejer, jo er . . . ligt og usandfærdigt«¹⁾).

Som Følge af denne Dom maatte Hr. Justus Teichmejer altsaa træde tilbage fra Præsteembedet, saalænge til det lykkedes Menigheden at udvirke en kongl. Benaadning af 16 Decbr. 1642, hvorved det tillodes Teichmejer, trods de paaviste Misligheder ved hans Valg, at prædike for de landflygtige Tydskere og de fremmede Soldater i Kjøge og betjene dem som deres Sjælesørger, hvorimod enhver, der havde Borgerskab i Byen, skulde være bunden til den danske Præst²⁾. Iøvrigt er det os ubekjendt, hvor

¹⁾ Efter Domsakten i Geh.-Arkivet (et Ord i samme er tildels udrevet).

²⁾ Se Tillæg, Nr. 21, jfr. Pontopp. Ann. IV, 333. D. Atlas II, 364.

Det lader til, at Tydskerne for at støtte deres Sag have ført gra-

længe den tyske Menighed i Kjøge har bestaaet, formodentlig er den ligesom Menigheden i Næstved opløst efter faa Aars Forløb.

Nykjøbing paa Falster.

Som bekjendt tog Dronning Sofia efter Kong Frederik II.s Død Bolig paa Nykjøbing Slot og tilbragte her sin 42aarige Enkestand. Dronningen, som var tysk af Fødsel, omgav sig med tyske Hoffolk, saaledes som Tilfældet desværre næsten altid har været med vore mange tyske Dronninger. Ogsaa hendes Hofpræster vare tyske Mænd, og Gudstjeneren i Slotskirken blev sikkert udelukkende forrettet i det tyske Sprog. Vi kjende følgende tvende Hofpræster hos denne Dronning: Lic. theol. Balthasar Masquedel fra Lyneburg, indkaldt 1592, døde i Nykjøbing 1621, og M. Nicolaus Wismarus, tidligere Archidiaconus i Prenzlau i Uckermark, Hofpræst i Nykjøbing fra 1621 til 1631, holdt tysk Ligprædiken over Dronning Sofia i Roskilde Domkirke den 14 November 1631 og vendte derpaa atter tilbage til Tydskland ¹⁾).

Efter Dronning Sofias Død opslog Kong Christian IV.s ældste Søn Prinds Christian sin sædvanlige Bolig paa Nykjøbing Slot. Som Prindsens Hofpræst forekommer fra 1632

verende Klager mod den danske Sognepræst, thi 15 Decbr. 1542 udgik der følgende kongl. Befaling til den ovennævnte Niels Vind: »Vid, eftersom os forebringes, hvorledes Mester Oluf Bentsen, Sognepræst i Kjøge, sig ej som en retfærdig Guds Ords Tjener udi Liv og Levnet skal forholde, medens langt mere og ofte udi Drukken-skab at skal øve, Slagsmaal og anden Uskikkelighed at skal begaa, da bede vi dig og ville, at du med Flid lader udspørge og forfare, om saaledes i Sandheden befindes, og siden, dersom hans Forseelse i saa Maader eragtes, at du da Vidnesbyrd derpaa lader opkræve og føre.» (Sjæl. Tegn. XXVII, 400).

¹⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresie. S. 607. Rhode, Laalands og Falsters Beskr. II, 36—38. Worms Lexicon II, 18. 606.

af M. Johannes Beuerlin, der tidligere havde været Diaconus ved den tyske Kirke i Kjøbenhavn¹⁾; han synes dog ikke længe at være forbleven i denne Stilling; thi ved Paasketid 1634 foreskrev Provsten i Falsters Sønderherred Præsterne i Herredet, i hvad Orden de skulde prædike paa Omgang for Prindsen, der var vendt tilbage til Nykjøbing²⁾. Da Prindsen imidlertid i Oktober 1634 ægtede Prindsesse Magdalena Sibylla af Sachsen, og det fyrstelige Par almindelig opholdt sig paa Nykjøbing Slot, kunde de falsterske Præsters danske Prædikener ikke længer gjøre Fyldest, hvorfor Prindsen indkaldte Brandenborgeren M. Gottfried Gesius til sin Hofpræst. Denne var hos ham, saalænge han levede, og fulgte ham paa hans sidste Baderejse til Tydskland. Efter Prinds Christians Død paa Slottet Körbitz i Sachsen 1647, blev M. Gesius ansat som Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Hamborg³⁾. Prindsesse Magdalena Sibylla vedblev endnu nogle Aar at boe paa Nykjøbing Slot, indtil hun atter blev gift, og havde i den Tid følgende tvende tyske Hofpræster i Nykjøbing, M. Georg Meiland (1647—48), tidligere tysk Præst i Helsingør⁴⁾, og derefter Rostokkeren Hr. Ludvig Braun, der, efterat have studeret bl. a. Steder i Kjøbenhavn og Sorø, 1641 var bleven Konrektor i Slesvig og Aaret efter Diaconus i Oldensworth, hvorfra han 1648 kaldtes til Nykjøbing. Da Prindsessen 1652 blev gift til Sachsen-Altenburg, fulgte Braun som Hofpræst med hende, og kom ikke mere tilbage her til Landet⁵⁾.

Da Kong Frederik III 1670 døde, valgte Dronning Sofia Amalia Nykjøbing Slot til Enkebolig. Hun havde, saavidt vides, i Begyndelsen ikke nogen egen Hofpræst, men

¹⁾ Se foran, S. 146 og Zwergius, Sjæl. Cleresie. S. 609—10.

²⁾ Rhode, Laalands og Falsters Beskr. II, 39—40.

³⁾ Zwergius, a. Skr. S. 610. Rhode, a. Skr. II, 40—41. Worm, Lex. I, 349.

⁴⁾ Se foran S. 168.

⁵⁾ Zwergius, a. Skr. S. 612. Worms Lex. I, 158.

Sognepræsterne i Nykjøbing, der vare det tyske Sprog mægtige, prædikede for hende; saaledes udentvivel først den bekendte Hr. Jesse Jessen († 1676), der formodentlig var en Slesviger (han nævnes nemlig »Holsatus«, hvilket dengang var en hyppig Betegnelse for Slesvigere¹⁾); om dennes Eftermand M. Fredrik Brandt fra Igen paa Als, der havde studeret i Tydskland, vide vi med Sikkerhed, at han 1676 blev kaldet til tysk Hofprædikant hos Dronningen og dansk Sognepræst i Nykjøbing²⁾. Først 1684 fik Dronningen en egen Hofprædikant, nemlig Hr. Peter Zitscher, der var født i Kjøbenhavn af tyske Forældre og i mange Aar havde opholdt sig i Tydskland. Efter Dronning Sofia Amalias Død 1685 blev han Slotspræst i Glückstadt og døde som Præst og Provst i Tønder³⁾.

Senere har der vel ingen egentlig tyske Præster været i Nykjøbing; men den ovennævnte Præst Fr. Brandts Eftermand, M. Gregers Zimmer, der var født i Nykjøbing af tyske Forældre og havde studeret udenlands, gjorde dog et Forsøg paa delvis at forny den tyske Gudstjeneste, idet han uden sin gejstlige Øvrigheds Samtykke holdt en tysk Ligrædiken. Dette var imidlertid saa langt fra at vinde Bifald hos Biskop Th. Kingo, der med Harmesaa, hvorledes Tydskerne bredte sig overalt i Danmark og foragtede Landets Sprog, at han indgav følgende Besværing til Regjeringen: »Kan jeg ej efterlade, at jeg jo efter mit Embeds Pligt allerunderdanigst for Eders Majestæt maa tilkjendegive, hvorledes Sognepræsten i Nykjøbing, Mag. Gregers Zimmer, foruden Ed. Maj.'s allernaadigste Tilladelse og foruden i ringeste Maade sig med mig at bespørge, understaar sig at prædike Tydsk udi sin danske Menighed, til hvilken han

¹⁾ Rhode, a. Skr. II, 44. Im. Barfod, Den falsterske Gejstlighed. I, 9—11. Jfr. mit Skrift: De danske og norske Students Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar. S. 121.

²⁾ Im. Barfod, a. Skr. I, 11—14.

³⁾ Im. Barfod, a. Skr. I, 95.

er kaldet ikke en tydsk men dansk Præst, saasom vitterligt er, at han for nogen Tid siden haver gjort en tydsk Lig-prædiken over en Kvinde ved Navn Judith, alt efter eget Behag og Vilje.« Da Bispen desuden ogsaa førte andre Klager over M. Zimmers Embedsførelse, indstillede Kancelliet den 28 Januar 1692 til Kongen: »om ikke bemeldte M. Zimmer burde for Exempels Skyld efter Loven og Kirkeritualet derfor at tiltales, eller og hvorledes det Ed. Kongl. Maj. allernaadigst maatte behage, at han derfor skulde anses.« Herpaa resolverede Kongen den 26 Febr. s. Å. i Gehejmeconseillet, »at Præsten ved Bispen skal gives en Reprimande«¹⁾, og Befaling herom udfærdigedes Dagen efter til Biskop Kingo, som neppe har undladt at gjøre Tilrettevisningen saa eftertrykkelig som mulig²⁾.

Ogsaa paa andre Steder i Fyns Stift, der som bekjendt indtil dette Aarhundredes Begyndelse indbefattede baade det nuværende Laaland-Falsters og Als og Ærø Stifter, har der i 17de Aarhundrede været holdt tydsk Gudstjeneste. Vi ville imidlertid ikke her nærmere gaa ind paa Forholdene paa Als og Ærø, hvor de forskjellige der boende tyske Fyrstefamilier havde deres tyske Hofpræster, navnlig i Nordborg og Sønderborg, eller hvor der muligvis af og til prædikedes Tydsk for dem i de forøvrigt danske Landsbykirker. Andensteds i Fyns Stift har der vel neppe været holdt tydsk Gudstjeneste i 17de Aarhundrede — det skulde da være paa Taasing, medens Christian IV.s Søn Grev Valdemar Christian boede her, thi denne havde 1643—47 Tydskeren Hr. Matthias Vellhaver til Hofpræst³⁾ — men i

¹⁾ Kingos (udaterede) Klage tilligemed Kancelliets Betænkning med paategnet Resolution findes i Fynske Indlæg i Geh-Arkivet.

²⁾ Det kongl. Reskript til Kingo er trykt hos Rothe, Christian V.s Reskripter, S. 901—2, og Allen, Det danske Sprog i Sønderjylland. I, 371—72. Det indeholder en skarp Dadel over Præstens Adfærd.

³⁾ Fru Ellen Marsvin afstod i Aarene 1627—29 Gaarden Kjørstrup og det Gods, hun ejede paa Taasing, til sin Datter Fru Kirstine Munk,

Begyndelsen af 18de Aarhundrede bevilligede Kong Frederik IV, at der maatte holdes tysk Gudstjeneste i Odense. Da denne Foranstaltning imidlertid ligger ude over det Tidssrum, hvormed vi her beskæftige os, og desuden er tilstrækkelig oplyst andensteds, forbigaa vi den her¹⁾.

Fredericia.

I Nørrejylland er der i 16de Aarhundrede neppe blevet holdt tysk Gudstjeneste nogen andensteds til Stadighed end paa Koldinghus, hvor Kong Christian III havde sit kjæreste Opholdssted. Efter hans Død boede hans Enke, Dronning Dorothea, almindelig her, saalænge hun levede († 1571). Hendes Hofpræster vare udelukkende Tydkere²⁾, ligesom der overhovedet neppe blev talt et eneste dansk Ord i hendes Omgivelse. Efter Dronningens Død blev Koldinghus ikke mere en stadig Bolig for kongelige Personer, hvorvel navnlig Kong Christian IV oftere opholdt sig der.

I 17de Aarhundrede grundedes der derimod en tysk Kirke og Menighed i Fredericia. Byen synes ved dens første Anlæg kun at være beregnet paa at skulle være en dansk By, herpaa tyder ikke alene det oprindelige danske Navn Frederiksodde, men ogsaa den Omstændighed, at der

der igjen overlod den til sin Søn med Christian IV, den ovennævnte Grev Valdemar Christian, der ved Kjøb foregede sine Besiddelser paa Øen og begyndte at bygge Valdemars Slot. Kirken paa dette Slot blev dog først indviet 3 Oktbr. 1687 af Biskop Kingo (Lund, Beskr. af Thorseng S. 28, Bircherods Dagbøger ved Molbech S. 244). Om Hr. Matth. Vellhaver, der siden blev tysk Præst i Helsingør, se ovenfor S. 169.

¹⁾ Engelstoft, Odense Bys Sognehistorie, i Nyt hist. Tidsskr. VI, 135 ff.

²⁾ Dr. Lucas Bacmeister (1559—62), M. Christopher Knoff (1560—67) og M. Bartholomæus Embs (1567—71), se Zwergius, Sjæl. Cleresie. S. 476—84).

kun byggedes én Kirke, hvorved der ansattes en dansk Præst. Men 1664 ombyttedes Navnet Frederiksodde med det mere tydskklingende Fridericia, og da Byen, der havde lidt meget under Krigen, formodentlig havde faaet endel tydske Nybyggere, blev der truffet Anstalter til at skaffe den en tydsk Kirke. I September 1665 antog Byens Øvrighed en tydsk Skolemester, der Aaret efter fik kongelig Bestalling som Skolemester og Chordeg, og den 23 Oktbr. 1665 beskikkede Kongen Hr. Emanuel Cirsovius (en Pommeraner, der en kort Tid havde været Prædikant hos den danske Resident ved det kejserlige Hof) til Præst for »den tydske Menighed i Fridericia«¹⁾. Den 7 Decbr. 1665 blev

¹⁾ Jydske Reg. 14, 278. 385—86. 407—8. Den 4 April 1665 fik Ærkebiskop Svane kongl. Befaling »at ordinere Studiosus Emanuel Cirsovius til at være Prædikant hos vores Resident i det kejserlige Hof« (Sjæl. Tegn XXXVII, 249). Det kunde her overhovedet bemærkes, at Præsterne ved de danske Gesandtskaber i Udlandet paa denne Tid stadig synes at have været Tydskere. Saaledes fik Ærkebiskop Svane 1664 Befaling, efter foregaaende Examen, at ordinere Mag. Bernhardus Henrici Lubecensis, »der var beskikket til at være Præst hos Marcus Gjøe til Hvidkilde, Resident ved det franske Hof, imedens han samme Residents Bestilling betjener«. Den 23 Oktbr. 1665 fik Svane Befaling at ordinere »hæderlig og vellærd Michael Segebade til at være Prædikant hos vores Resident i det kejserlige Hof udi M. Johan Conrad Barths Sted«. Den 11 Decbr. s. Å. fik Svane atter Befaling at ordinere »hæd. og højlærd M. Christopher Krahe af Leipzig til et Prædikant hos vores Resident i det kejserlige Hof« (Sjæl. Tegn. XXXVII, 128. 377. 410). Den danske Resident i Wien synes altsaa at have haft ikke mindre end to tydske Præster paa en Gang. (Efterat dette var skrevet, er om denne Sag fremkommet nærmere Oplysninger i Dr. P. W. Beckers Afhandling: Om de forhen bestaaende danske Gesandtskabskapeller i Udlandet, i Evang. Ugeskr. 1864, Nr. 21—22, hvortil henvises; det kunde tillige bemærkes, at der i Geh.-Ark. i Saml. »Instructiones, Creditive etc. Nr. 3« findes en ret oplysende »Instruction, wornach sich . . . Herr Emanuel Cirsovius zeit seines bey unserm Rath und Residenten am Kayserlichen Hofe, Andreas Pauli von Lilliencrohn, wehrenden Officii in Ecclesiasticis und sonsten zu achten. Copenhagen den 27 Jan. 1666.« — I Instructionen selv er i Randen istedetfor Navnet E. Cirsovius sat: Krahe.) Betegnende for Tilstanden er det ogsaa, at da den danske Prinds Hans (Christian IV.s Broder) 1602 drog til

der udstedt en udførlig »Anordning om Fridericiæ Jorders og Pladsers Deling, item om Kirker, Præster, Skoler og deres Indkomst, nok om Sogners Deling, Gader og andet«. Heri bestemtes bl. a., at det skulde staa enhver Beboer frit for at søge den danske eller den tyske Kirke, »mens at han skal give til den Sognepræst, i hvis Sogn han bor, sin sædvanlige Rettighed«. Begge Præster skulde saavidt som muligt have ligestore Indtægter¹⁾. I et kongl. Reskript til Biskop Kragelund i Ribe, af samme Dag, befaledes, at der til den tyske Kirke, som skulde bygges i Fredericia, skulde lægges nogle Tiender, ligesom der var sket ved den danske Kirke, endvidere skulde enhver Kirke i Landet give 1 Rdlr. til den tyske Kirkes Bygning, og Eritsø Sogn (som hidtil havde været Annex til Tavlov) skulde, naar den daværende Præst døde, annekteres til den tyske Kirke i Fredericia, »dog at bemeldte Eritsø Sogn paa den Præsts Bekostning, som Indkomsten af Sognet nyder, ved en dygtig Kapellan, som kan være færdig baade dansk og tysk at prædike, vorder betjent«²⁾. Meningen var dog ikke, at Kapellanen ogsaa skulde prædike Tydsk i Eritsø, men Forholdet ordnedes saaledes, at han kom til at prædike Dansk til Højmesse i Eritsø og Tydsk (i Midten af 18de Aarhundrede afvexlende Dansk og Tydsk) til Aftensang i Michaelis Kirke, som den

Rusland for at ægte Czar Boris Godunows Datter, havde han to tyske Præster (M. Johan Lund og Hr. Jordan) med sig (Hist. Calendar I, 94. 101. Lund, der var en Flensborger, blev dog senere dansk Præst i Sjælland. Zwergius, a. Skr. S. 606—7). Da Prindsesse Anna 1589 blev gift til Skotland, førte hun ligeledes en tydsk Hofpræst, M. Johannes Seringius, med sig (Zwergius a. Skr. S. 600—4).

¹⁾ Jyske Reg. 14, 396—402.

²⁾ Jyske Tegn. XV, 345—46. Den 3 April 1667 udgik der kgl. Reskript til Biskop Kragelund om, at da Hr. Christen (Olufsen i Taulov og) Eritsø var død, skulde Sognet annekteres til den tyske Kirke i Fredericia (Smst. Fol. 428). Senere undergik Forholdet mellem Sognepræsten og Kapellanen endel Forandring, hvorom kan eftersees Reskriptet af 29 Jan. 1734, trykt i Wandalls Samling af gejstl. Forordninger. II, 7 ff.

tydske Kirke i Fredericia senere kaldtes. Den 16 Februar 1666 bevilligede Kongen, »at Sognepræsten til den tydske Kirke udi vor Stabelstad Fridericia, som nu er eller her-efter kommandes vorder, maa af Sognefolkene udi det tydske Kirkesogn nyde Offer og lade samle Præstepenge og ellers alle sædvanlige Accidentier der sammesteds, som Sognepræsterne her i vores Residensstad Kjøbenhavn nyde«¹⁾. Den 16 Oktbr. 1666 fik den tydske Menighed Tilladelse til »alle og enhver, som til deres Kirkes Opbyggelse noget godvilligen give vil, om videre Hjælp og Undsætning ved deres Fuldmægtige at lade besøge, saa og Bækken for Kirkedørene at udsætte«²⁾. Paa denne Maade lykkedes det da endelig at samle saa meget ind, at Kirkebygningen kunde fuldendes, hvorpaa Biskop Kragelund den 28 April 1668 fik Befaling til snarest mulig at begive sig til Fredericia for at indvie den ny Kirke sammesteds³⁾. Dermed vare altsaa den tydske Menigheds Forhold bragte paa en fast Fot. Den tydske Gudstjeneste vedblev (dog i den senere Tid afvejlende med dansk) saavidt vides til henimod Slutningen af forrige Aarhundrede.

Det er ikke rimeligt, at der paa noget andet Sted i Nørrejylland har været holdt tydsk Gudstjeneste i 17de Aarhundrede end i Fredericia; men 1701 tilskrev Biskop Jens Bircherod i Aalborg den nys udnævnte Amtmand R. v. Gersdorff i Thisted til Svar paa et indgivet Andragende, at hans Begjæring om, at en tydsk Prædiken undertiden maatte holdes i Thisted Kirke ham og hans Hustru til Behag, kunde bevilliges, saafremt de kunde overtale Sognepræsten til at paatage sig denne Umage⁴⁾. Det er os imidlertid ikke bekjendt, om Præsten viste sig villig til at opfylde

1) Jydske Reg. 14, 409—10.

2) Jydske Reg. 14, 433.

3) Jydske Tegn. XV, 493. Jfr. Pontoppidans Ann. IV, 543.

4) Bircherods Dagbøger ved Molbech, S 391.

Amtmandens Ønske, skjønt det vel er rimeligt, at denne havde skaffet sig Sikkerhed derfor, inden han indgav sit Andragende til Biskoppen.

Tillæg¹⁾.

1.

Sten Maltesen fik Brev Augustino Sandt anrørendes, som skal forordnes til Prædikanter udi Helsingør, ut sequitur.

Christian d. 4.

Vor Gunst tilforn. Vid, eftersom vi forfare, at den tyske Prædikanter udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn skal for nogen kort Tid siden ved Døden være afgangen, og vi derfor naadigst have for godt anset og forordnet, at den tyske Prædikanter der udi vor Kjøbsted Helsingør, os elskelige hæderlig og højlærd Mand M. Johan Krafft, udi hans Sted igjen skal tilskikkes og forordnes, og Augustinus Sandt, som en Tidlang haver tjent udi vort Cantori, skal udi M. Johan Kraffts Sted igjen annammes. Bedendes dig derfor og ville, at naar forskrevne Augustinus Sandt er ordineret og dig af os elskelige højlærd Mand D. Peder Vinstrup, Superintendent udi Sjælands Stift, forsendes, du da forordner, at han til forskrevne Kald annammes og tilstedes, og forskrevne M. Johan Krafft lader igjen forskikke til forskrevne vor Kjøbsted Kjøbenhavn. Actum Koldinghus 15 Septemb. Anno 1593.

D. Peder Vinstrup, Superintendent udi Sjælands Stift, fik Brev at skulle ordinere forskrevne Augustinus Sandt til Præst, og gjøre siden den Forordning, at forskrevne M. Johan Krafft til den tyske Kirke for en Prædikant udi Kjøbenhavn bliver annammet, og Augustinus Sandt udi Helsingør igjen forordnes. Actum ut supra.

Sjæl. Tegn. XVIII, 300—1.

¹⁾ Kun i de Stykker, som ere meddelte efter egentlige Originaler, er den oprindelige Retskrivning her beholdt.

2.

Fundats paa den tyske Kirke til Silkevævere.

C. 4.

G. a. v., at vi naadigst haver funderet, saa (og) med dette vort aabne Brev fundere den tyske Kirke her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn til vore Silkevævere og andre udlændske Folk, som her sammesteds for os nogen Manufactur af Silke, Uldent, Linned eller andet saadant gjører og forarbejder, hvor dennem skal gjøres Tjeneste med Guds Ords Prædiken, Sakramenternes Uddelelse, Brudevielser, Begravelser og al anden gejstlig Tjeneste, og skal dennem udi den ny Bygning, Korskirken kaldet, som til samme tyske Kirke skal opsættes, og ellers til Fornødenhed, Stolestader udvises. Skal og Bispen med Sognepræsten og de ældste udi Kirken sex des Forstandere forordne, som og deres Nødtørftighed, Gavn og Bedste flitteligen skulle have i Agt. Udi samme Kirke maa og herefter, som hidindtil brugeligt haver været, trende Tavler ombæres, og hvis som saaledes paa de fattiges Tavle gives, skal til de fattige og vedtørvende udi samme tyske Kirkes Menighed, dog til Nødtørf, uddeles, og saaledes med andet føres til Regnskab. Sammeledes skal vor øverste Rentemester, den som nu er eller herefter kommendes vorder, med Bispen hersammesteds aarligen om Philippi Jacobi Dag samme Kirkes Regnskaber forhøre. Hvilken vor naadigste Foundation udi alle sine Punkter, eftersom forskrevet staar, vi endeligen ville have holdet og efterkommet, forbydendes alle og enhver herimod nogen Forfang eller Indpas at gjøre i nogen Maade. Hafniæ den 5 Septembris Anno 1623.

Sjæl. Reg. XVII, 380.

3.

Helsingørs Hospitals Forstandere finge Brev den tyske Præst, M. Thomas Lund, anlangende.

C. 4tus. V. G. t. Vid, at eftersom for os underdanigst andrages, hvorledes der udi vor Kjøbsted Helsingør hos den tyske Præst og Kapellan skal være nogen fordrevne Præster, som er kommen fra vor Kjøbsted Flensborg; da bede vi dig og ville, at du forskaffer for^{ne} tyske Præst og Kapellan af Hospi-

talens Indkomst der udi vor Kjøbsted Helsingør efterskrevne Victualia, nemlig en Læst Rug, en Læst Byg, et halvt Skippund Flesk, en Tønde Kjød, en halv Tønde Smør og en Tønde salted Fisk, og at du tilstiller heraf Mester Thomas Lund de tvende Parter og Kapellanen Peder Møller den tredie Part. Dat. Hafniæ d. 9 Maj Anno 1628.

Sjæl. Tegn. XXIV, 76.

4.

Uddrag af Acta Consistorii.

12 December 1623.

Skal stiles et Programma, at ingen Studiosus Germanus maa blive her over 14 Dage, uden han lader sig indskrive in matriculam Universitatis. Ellers skal hannem ikke derefter bevilges Jus Academicum, om han endskjønt er det begjærende.

17 Oktober 1632.

Georgius Meiland anklagede Christianum Vismarnm, at han den 7 Octob. havde inviteret ham udi Organistens Hus til Helliggejstes at musicere, hvor da vare forsamlede nogle tyske Studiosi; og der de havde drukket noget omkring, vilde Meiland gaa bort, hvilket de formente ham. Og satte Vismarus Skamler for Døren, og strax oplæste et Carmen, som Meiland havde gjort, og sagde: „Du Penal, dette har du skrevet paa mig“. Hvortil Meiland svarede: „Du est selv en Penal, og jeg er saa god Studiosus som du“. Da kastede Vismarus ham for, at han ikke var deponeret, at han havde ostiatim gaet og sunget, det Studiosi ikke pleje¹⁾, og at han ikke havde været paa Akademierne sin rette Tid ud, hvortil Meiland sagde sig at have

¹⁾ De kbhvske Studenter havde dog paa denne Tid for Skik at gaa om og synge for Dørene, jfr. Act. Cons. 9 Apr. 1631: »Studiosi skulle ikke gaa omkring og synge, naar Skolen gaar, men ellers kan det dem ikke forbydes, med mindre Blod og anden Farlighed er forhaanden«. I Sjæl. Reg. XIX, 329 findes en kgl. Tilladelse af 5 Sept. 1635 for Hr. Anders Jørgensen, Skolemester paa Bremerholm, at han maatte gaa omkring med sine Disciple og synge om Højtidsaftener.

svaret, at han var deponeret til Leipzig, og dersom han endskjønt ikke havde været paa noget Akademi i Tydskland, saa havde han nu været Civis Academiæ Hafniensis i 6 Aar. Hvortil Meiland sagde at være svaret af en ex præsentibus Studiosis: „Qui se tuetur legibus Academiæ, Cæsareo privilegio non donatæ, est duplex Penalis. Tu hoc facis: Ergo“. Hvo denne Syllogismum havde formeret, kunde Meiland ikke bevise. Vismarus negtede det ogsaa, at der intet blev talt de Academia Hafniensi, i det ringeste i nogen ond Mening, det de andre Studiosi Germani, som bleve indkaldte, ogsaa testede samtlige. Videre beskyldte Meiland Vismarum og de andre, som da havde været tilstede, hvorledes de havde tvunget ham til at skrive under forskrevne Vers, at han ikke havde ment Vismarum dermed: de Ord vare ham ikke saa skrevne og mente. Item klagede han, de havde slaaet ham og skaaret hans Lokker af, men vidste ikke, hvo det havde gjort; med flere Ord, som Meiland Vismarum med beskyldte. Hvortil Vismarus svarede og ikke negtede, han jo havde skjeldet Meiland for en Penal, sed per retorsionem, og indkaldte saa Henricum Jantherum, som testede, at Meiland havde sagt paa hans Stue, der de talte om forskrevne Vers: „Vismarus muss wohl ein alter Penal sein, dass ein junger Studiosus kann ihn so agiren“. Denne Jantherus havde været her i Byen udi 3 Aar og var ikke inscriberet, har sit Losement hos Jørgen Olufsen paa Amagergade. Hvad den Syllogismum anlangt, negtede Vismarus den at være sagt, negtede sig at have slaaet ham, negtede sig ikke at vide, hvo hans Lokker havde afskaaret. Hvilket han confirmerede testibus, som vare: Johannes Henrici, M. Summius, Casparus Ringelmannus, Matthias Phelhaver, Johannes Bøstelman og Pharenhols, som alle vidnede, som forskrevet staar. Iblandt forskrevne Studiosis var Casp. Ringelman ikke inscriberet, er Peter Motzfelds Børns Skolemester, ikke heller Matthias Phelhaver, som lovede med det første at profitere deres Navne hos Rectorem Academiæ.

Da efterdi Meilandus har først injurieret Vismarum libello isto famoso, og Meiland kan intet bevise sit Klagemaal, han foregiver (uden hvis Gabriel Mynter testede, sig at have hos været i Organistens Hus og set, at de holdt Meiland, at han

ikke kunde komme ud, men vidste intet af noget Klammeri, thi det var sket, efter han var borte): og Vismarus derimod havde forset sig *privatum vindictum exercendo*, idet han ikke legitime havde klaget for sin tilbørlig Øvrighed. Da tilholdt Professores dem, at de skulde forliges, og maatte Meiland bekjende, at han i sit Vers ikke havde ment *Vismarum*, lovede herefter at være ham ogsaa ubevaret. Desligeste lovede Vismarus at være Meilands Ven og hverken selv eller ved andre søge Aarsag mod ham til videre Klammeri, hvorpaa de gave *Rectori Haand*.

Martzan, som har trykt Meilands Vers, skal paamindes, at han intet trykker, uden han finder det approberet a *Professore aliquo*.

9 Januar 1633.

Bispen, D. Resenius, lod give tilkjende, at nogle tyske *Studiosi* havde i disse Dage prædiket udi den tyske Kirke: at de derfor maatte forhøres, hvorledes de kommer til at prædike *absque attestacione*. Og bleve Georgius Meiland og Matthias Phelhaber indkaldte og derom tilspurgte. Da svarede de, at H. Bernt havde det af dem begjæret, og at de ej vidste, at *Attestatio* angik andre end dem, som vare fødte her udi Landet og aspirerede her hos os *ad functionem ecclesiasticam*. Meiland sagde sig at have talet engang med D. Brochmanno derom, om han sig undertiden maatte *exercere concionando*, hvortil *Doct. Brochmannus* svarede, han vilde tale med *Cancellario* derom, og siden lod ham vide, at dersom ingen Tvivl var de *orthodoxia illorum*, som vilde prædike, var *Cancellarius* tilfreds, at de dem *exercerede*, og bad D. Brochmand ham, han skulde give tilkjende, om nogen ikke dertil vilde tilstede ham.

12 Januar s. Å.

Primum negotium var de *Studiosis*, som udi den tyske Kirke havde prædiket *absque attestacione*. Da eftersom Georgius Meiland udi næst forgangen *Consistorio* havde beraabt sig paa *Dn. Doct. Casp. Brochmand*, som det da i Protokollen blev indført, er han bleven indfordret og alvorligen tilspurgt, hvorledes han kommer til at beraabe sig paa *Dn. Doct. Casp. Brochmanni Consens*. Svarede, se *ista verba non aliter intellexisse, cum ipsum Anno 1630 super hoc negotium convenisset;*

si a mente cl. Doct. Brochmanni abierit, nec recte mentem perceperit, fateri culpam et deprecari. Da lod M. Joh. Erasmi ham vide, hvor højlig den gode Mand Doct. Brochmannus ved saadan vrang Angivende var injurieret, producerede derhos hans skriftlige Forsæt, som blev og paaskrevet. Og var cl. Doct. Brochmannus Dom over forskrevne Meiland begjærendes for saadan hans usandfærdige Ord og Tale. Da begjærede Meiland saa megen Tid, at han kunde bruge Intercession for sig, svor sig aldrig at have anderledes fattet Doct. Brochmands Mening, og bad da Dn. Doct. Plumium og Dn. Doct. Finckium, at de vilde tale et godt Ord for ham hos Doct. Brochmannum, han vilde selv skriftlig anholde dermed hos forskrevne gode Mand og retractere, hvis sagt var, ikke at være sagt ex malitia men ex ignorantia, med flere Ord, han det af dem begjærede. Og endog D. Plumius og D. Finckius undslog sig derfor, formedelst han med saadan ubesindig Tale Dn. Doct. Brochmannum saaledes havde læderet, lovede de dog at gjøre, hvis muligt er. Herforuden var Dn. Decanus, M. Joh. Resenius, paa sin Faders Dn. Episcopi Vegne Dom begjærendes, om ikke Matthias Phelhawer og Georgius Meiland havde gjort imod Kong. Maj.s Brev, at de havde prædiket absque attestacione, og burde derfor at straffes. Da efterdi de beraabe sig paa H. Bernt, tydsk Præst, og Kong. Maj.s Brev lyder, at de ej maa tilstedes til Prædiketolen, skal de fly skriftlig eller mundtlig Beskeden herom fra H. Bernt, om han vil gaa dem i Hjemmels Sted, og til næstkommende Consistorium vente videre Beskeden.

19 Januar s. Å.

De Studiosi, som havde prædiket absque attestacione udi den tydske Kirke, indlagde efter sidste Afsked H. Bernts Seddel saa lydendes: „Adolescentibus Theologiæ studiosis, quando ita usus erat, facta est a me pro me et symmista meo concionandi potestas. Illorum nomina sunt Georgius Meilandus, Matthias Phelhawerus“. Da efterdi H. Bernt gaar dem udi Hjemmels Sted med sin egen haandskrevet og underskrevet Seddel, blev Decano, Mag. Joh. Resenio, en Kopi af samme Seddel leveret til Dn. Episcopum. Men Studiosi blev paamindte, at de herefter holder dem efter Hs. Maj.s Forordning, videre Ulempe at fore-

komme. Og der Matthias Phelhawerus spurgte, om han ikke maatte exercere sig herefter, efterdi han havde engang subjeceret sig examini Theologorum til Rostok og af dem bekommet Testimonium sui profectus, blev hannem svaret, at Hs. Majs udgivne Befaling de attestacione intet saadant i nogen Maade limiterer; det var bedst, han enten intet befattede sig med nogen Prædiken at holde, eller og gjorde det efter Hs. Majs Brev. Men Georgius Meiland blev endda videre tilspurgt, om han noget i sin Sag siden sidste Consistorio havde udrettet. Da efterdi han sidst forleden havde begjæret af cl. viris Doct. Cl. Plumio og Doct. Thoma Finckio, at de paa hans Vegne vilde tale med Doct. Brochmanno, da svarede Doct. Plumius strax dertil, at de havde været hos Doct. Brochmannum og Meilands Begjæring ladet hannem forstaa. Da han i Begyndelsen meget difficulterede sin Ret at lade falde, vilde han pro eo affectu, som han mod fremmede ex ordine literato haver, være tilfreds med Georgio Meiland ea conditione, at han offentlig skulde paa Consistorio retractere, hvis han havde tilforn paa Consistorio om Dn. Brochmanno usandfærdelig berettet, nemlig:

1. at D. Brochmannus aldrig havde sagt til Meilandum, han vilde tale med Cancellario, om de fremmede maatte exercere sig concionando.

2. at D. Brochmannus ej heller haver sagt, at det kunde af H. Kanslers Bevilling ske, dersom ingen Tvivl var de illorum orthodoxia.

3. at D. Brochmannus udi ingen Maade haver sagt, Meilandus skulde paamine hannem, om han ej maatte admitteres ad concionandum.

Hvorpaa Georgius Meilandus strax svarede, at eftersom han saadanne Ord havde hørt af H. Bernt, og at han vilde forsvare det, om han prædikede, hvor han skulde, baade for Cancellario og Hs. Maj., eftersom han ej tvivlede de ejus orthodoxia, bekjendte han sig, da han subito er bleven opfordret in Consistorium, ex incogitantia et imprudentia at have lagt cl. viri Dn. Doct. Brochmanni Navn til hvis han havde hørt i saa Maade af H. Bernt, og derfor nu for Retten bekjendte, at D. Brochmannus aldrig havde haft de Ord, som han tilforn havde paa Consistorio berettet.

2 Juli s. Å.

Blev læst de tydske Students Supplicats til Hs. Maj., anlangendes at dem maatte tilstedes at agere en Komodie, hvorhos de ogsaa havde offereret dominis Professoribus deres Begjæring skriftlig, at det dem maatte bevilges.

17 Juli s. Å.

Svar paa de tydske Students Supplicats til Hs. Maj. om deres Komodie at agere kan af Notario conciperes og siden Professoribus tilskikkes.

3 Avgust s. Å..

Efterat Cancellarius, Ministerium og Her Bernt vare indkomne, befalede H. Kansler Her Bernt Hs. Majs Dom at efterkomme, som ogsaa strax læste sin underskrevne Forpligt derpaa, lydendes som efterfølger:

„Nachdem Ihr Kön. May. mein allergnädigster Herr mir noch hinführo, wie vor, dieses mein Amt zu bedienen aus königl. Gunst und Gnade bewilget und zugelassen: so gelobe und verpflichte ich mich dem Bischoffe, der Ordinantz, samt den kgl. Verordnungen wegen Attestation und anderen gehorsam und folgig zu sein, auf der Cantzel wie auch sonst mich alles Scheltens zu enthalten, der Einigkeit mit den Priestern und dem Ministerio dieser Stadt zu befeissigen, auch alsofort in dem Consistorio in Gegenwart des gesammten Ministerii den Bischoff und das Ministerium zu entschuldigen und zu bekennen, dass ich nicht anders von ihnen als alles gutes, göttliches und ehrliches weiss, mit Begehren, dass meine lezte Einlage, so aus hastigem Sinn verfertiget, in guter Meinung aufgenommen werden möge. Dies alles verspreche ich bei Verlust meines Amts unverbrüchlich zu halten und demnach zu leben. Kopenhagen 30 Juli 1633. Bernhardus Meyer“¹⁾.

¹⁾ I Geh.-Ark. findes et i Hovedsagen ligelydende udateret Udkast til en Revers, der begynder saaledes: »Ich Bernhard Meyer, Prediger des göttlichen Wortes an der teutschen Kirche alhier zu Copenhagen, thue kund u. bekenne kraft dieses meines Reverses, nachdem unterm dato Copenhagen d. 10 dieses von der Kgl. May. zu Dennemarken etc. und den Herrn Reichsräthen . . . wider mich eine Urtheil abgespröchen, darin enthalten, dass ich hinführo dem Bischoffe, der Ordinantz« (o. s. v. som ovenfor).

Dette skete saa, at forskrevne Punkter af H. Bernt baade skriftlig og mundtlig blev læst, sagt og lovet i alle Maader.

1 Januar 1635.

Finita concione blev Magn. Dn. Cancellarii decretum proponeret, at hvis tyske Magistri som kommer her ad Academiam og begjærer at exercere sig in concionando, skulle først inquireres in puritatem religionis ipsorum dernæst in profectum eorundem in Theologicis. Skulle de og fremvise uni ex Theologis deres Concept; maa de saa sine ulteriori examine forloves og admitteres ad conciones habendas.

22 December 1641.

Der maa ingen fremmede Studiosi faa af Theologis testimonium Orthodoxias, førend de ere immatriculerede¹⁾).

Belangende de fire tyske Studentere, som have anklaget D. Lindemand, at han har negtet dem at holde exercitia concionatoria i den tyske Kirke, skal tales med Bispen om, efterdi han er D. Lindemands Øvrighed.

14 September 1644.

M^{cus} Rector kan tale med Her Cancellar om de fremmede Studiosis, som ligge her i Byen og have Pædagogier, som ikke ville lade sig inscribere apud Rectorem, alligevel de saa tit og ofte ere advarede, hvilket er valde periculosum hoc præsertim belli tempore, at H. Canceler derfor vilde forhverve et Kongebrev derpaa, at ingen af Borgerne maa antage saadanne til Præceptores eller dem tilstede sig i deres Huse at opholde, med mindre de først have profiteret nomina apud magistratum legitimum, hvilket er efter Fundatsen.

28 September s. Å.

Om de tyske Studentere blev sluttet, at en Supplicats kunde conciperes til H. Cancellar, at ingen skulde i Byen ad-

¹⁾ I Modsætning hertil hedder det i Act. Cons. 1 Maj 1641: Den frantsøske Student, som har begjært at inscriberes in album Studiosorum, skal først gaa til en af Theologis og der lade sig examinere. og derefter faa inscriptionem hos Rectorem, naar han er befunden at være nostræ religioni addictus.

mitteres til deres (!) Børns Institution, uden de ere immatriculerede og af Bisperne overhørte efter Frederici 2di Artikler.

7 Oktober s. Å.

Blev læst Professorum Supplicats til H. Cancellær belægende de fremmede Studenter, som sig her i Menigheden opholde og imod Fundatsen ikke ville, quamquam admoniti, profiteri nomina apud Rectorem ¹⁾).

9 Oktober s. Å.

Magnificus Rector refererede, hvis han havde faaet til Svar af H. Cancellær om de tyske Studenter, at han vilde tage saadant i Consideration.

16 November s. Å.

Johan Røtling, tysk Studiosus og Pædagogus M. Simonis saa vel som Caroli von Mandel (o: Mandern), per biennium in urbe hoc commoratus, mødte paa Jochum Schultz, iligemaade tysk Studiosi, Vegne, som har ogsaa i to Aars Tid været Pædagogus hos en af Renteriskriverne ved Navn Peder Hansen, og berettede vidtløftigen, hvorledes fornævnte Joachimus næstforleden Søndag Nat, som han vilde gaa til sit Losement, er bleven overfalden af nogle, som sadde i Karen M. Peders Dør paa Kjøbmagergaden hos hendes Søn Peder Pedersen, blandt hvilke var Anders Christoffersen, hvilken han giver Skyld for det Hug, han samme Tid fik af Kaarden i Hovedet ved Tindingen igjennem Hatten, som til Kjendetegn idag blev fremvist. Med for^{ne} Røtling mødte ogsaa paa Consistorio Joachimus Møller, som har paa 2 Aars Tid informeret Martin Sorgs Børn her i Byen, endog han ligesaa vel som de to forrige endnu ikke har profiteret nomen apud Rectorem. Desligeste indstillede sig Georgius Sidou, Kong. Maj.s Bassist; hvilke tvende berettede, at for^{ne} Joachimus Schultz var i deres Følge ved 11 slet om Natten gangen af Jens Pedersens Hus i Klosterstræde (o. s. v. nærmere Beretning om Slagsmaalet).

15 Februar 1650.

Blev læst Hs. Maj.s Brev belægende de tyske Studenter, hvilke sig ikke herudi Byen maa opholde, med mindre de deres

¹⁾ Dette Andragende findes nedenfor som Tillæg Nr. 22.

Navne hos Rectorem angivet have og ere immatriculerede, hvorudi ogsaa Borgerskabet etc. forbydes saadanne til Pædagogos at antage, saafremt de ej ville staa derfor til Rette som vedbør. Berettede Rector derhos, at Cancellarii Vilje var, at man strax skulde lade Execution ske og tiltale dem, som saadanne Studiosi sig opholdt hos, paa det sligt kunde siden des bedre efterkommes, naar det først kom i Brug.

30 Marts s. Å.

Lod Magnificus Rector Professores se en Designation paa alle tyske Studenter, som findes her i Byen, og berettede derhos, at det var H. Cancellers Vilje, at deres Værter, som sig ej lod immatriculere, skulde tiltales, for de lader saadanne hos sig opholde imod kgl. Forordning.

5.

Bispen udi Sjælland fik Brev de tyske Præster i Kjøbenhavn anlangendes.

Christianus Quartus.

V. s. G. t. Vider, at eftersom vi forfare adskillige den tyske Prædikants grove Forseelser, efter hosfølgende Indlæg, da bede vi eder og naadigst ville, at I samme Sag lader med det første for eder indstevne, og derpaa kjender og dømmer, som I agter for Gud den allerhøjeste og os forsvarligt at være. Iligemaade eftersom vi og erfare, Kapellanen fast at træde udi hans Fodspor, da ville vi, at I derom med Flid forfarer, og saa fremt saaledes befindes, I da udi Ministerii Nærværelse hannem for eder fordrer, flittig formaner saadant at afstaa, saa og tager af hannem Forpligt, sig deslige Uagtsomhed og Scandalis at entholde. Datum Hafniæ den 20 Aprilis 1633.

Sjæl. Tegn. XXV, 155—6.

6.

De tyske Studenters Andragende til Kongen om Tilladelse til at opføre en Komædie.

Serenissime ac Potentissime Rex, Domine clementissime! Ser. Reg. Tuæ Maj. debita subjectione hisce literulis significatum imus, nos subiectissimos tuos studiosos natione Germanos (qui

in Regia tua Academia Havniensi ad majores in literis faciendum progressus vitam degimus) humilimo conatu allaborasse, ut Ser. Reg. Tuæ Maj. comoediam de Juditha et Holoferne pro nostra tenuitate exhiberemus, ut nobis potestas hujus Actionis fieret, instituisse apud Academiæ Professores, qui se permittere id haud posse regesserunt, quod consuetudo hoc in loco illud declinet.

Qua propter ad Ser. Reg. T. Maj. appellamus, devote admodum sollicitantes, velit ea nobis pro summa illa, qua est in omnes literis dedito clementia, facere potestatem hujus lusi scenici post mensis unius effluxum repræsentandi, quum etiam Regia fundatio et constitutio hujus Academiæ nobis dudum det in mandatis, ut quotannis actio quædam theatralis instituat.

Rex ille Regum Ser. R. T. Maj^{tem} salute et diuturna feliciq; rerum gubernatione pæctet, ut universo Christiano orbi, inprimis autem suis Regnis, salus et felicitas perennet. Datum Havniæ 12 d. m. Junij Ao. æræ, quæ nunc est CIO·DC·XXXIII.

er^m Reg^m T^m M^{ti}s

subjectissimi

Quotquot hic vivimus

Studiosi Germani.

Udskrift til Kong Christian IV.

Original i Konsistoriets Arkiv, paategnet:

De Høyglærde att see deris duntt igennem och siden erklære dennom, om dett kand dennom tilstedis. Af Chantzeliett den 14 Junij 1633.

Iffuer Vind
Eigen handt.

Leest wdi Choret den 2 Jul. finita concione.

Jac. Matth. Arhusius
Acad. Notarius.

7.

Andragende til Universitetet fra de tydske Studenter om Tilladelse til at opføre en Komedie om Judith og Holofernes.

Salutem et observantiam!

Magnifice, admodum Reverendi, Jurisconsultissime, Excellentissimi, Experientissimi et Præstantissimi Viri, Domini Præceptores, Fautores et Promotores omni observantiæ et obsequij cultu ætatem prosequendi! Vestro Magnifico Consistorio haud dubie nondum abstulit oblivio, nos ante septimanas non ita multas obnixè sollicitasse Dn. D. Nicolaum Petræum, tunc temporis

celeberrimæ hujus Regiæ Academiae Rectorem Magnificum, ut nobis fieret potestas exhibendæ Comoediæ sacræ de Juditha, huic tempestati ob vicinorum, quas ex Marte dudum persentiscunt, miserias non parum accomodæ, sed cum pudore, postquam ejus Excellentia Magnifico Consistorio illud proposuerat, et hac de re ceptum fuerat consilium, repulsum tulisse, sub hac ratione, quod ei rei mos hocce in loco minus applaudit, nec eam pijs auribus probatam faciat. Quapropter Ser. Reg. Maj^{tem} appellavimus, et id quidem non ideo, quod existimaverimus, Magnificum Consistorium haud dextre judicio suo summo de re levicula decrevisse, sed hoc potius rectiori ratiocinio expendisse, et sua abnegatione modo voluisse cautum, ne nova quædam et ante nec probata nec approbata consuetudo sine Ser. Reg. Maj^{tis} lubitu in Regnum Daniam inveheretur, quæ ejus Majestati alijsque etiam displiceret, et hoc pacto Magnificum Consistorium in indignationem quandam toleratu minime necessariam incurreret. Quia vero nunc amplius nos nobis hoc operæ sumserimus, et a Ser. Reg. Maj. permissionem impetraverimus, ne jam postea Magnificum Consistorium sibi inde damna datum iri arbitrari possit; hæc autem facta nobis copia hisce limitibus inclusa sit, ut Magnificum Consistorium consulat Regiam Academiae Foundationem, et exploret, illa indicatne, an interdicat lusos scenicos, ipsamque sequenter exhibitionem in consilium vocet, veluti literæ, quas responsorias ex Regio Archivo seu Cancellaria tulimus hoc ita habent et testatum faciunt, quas hisce involutas videtis. Itaque obnixè, et illa qua fas est reverentia petimus, velit re explorata et facto Senatusconsulto Magnificum Consistorium nobis hac in re gratificari, copiam hujus Theatralis spectaculi in effectum producendi haud gravate et illibenter nobis faciendo, nec committere, ut illi sumptus, ista opera, hoc tempus, quæ negotio huic eo felicius conficiendo impendimus fusius, cum oleo, ut ajunt, nobis funditus dispereant; quum Magn. Consistorium satis exploratum habeat, nullorsum attinere, ad prodigium usque tam abstinentem esse, ut omnes joci et sales pro vitijs putentur, omnes ludi, etiam Theatrales, quos Tragoedias et Comoedias vulgo dicimus, simpliciter damnentur et prohibeantur, qui tamen a Theologis innumeris numerantur in licitis exercitijs, si bene inter eos et scienter distinguatur. Etenim in nostro, quem para-

mus, ludo sive finem sive materiam consideraveritis, singula tamen videritis cum laude conjuncta. In quibus vero hæc sunt laudabilia, illa juxta omnium recte sentientium effatum reddunt laudabilia. Ad finem quod attinet hujus nostri, ex quo de actionibus semper solet judicium fieri, ille est honestus sane, cum ita nos promittamus instituturos, ne lædatur gloria Dei, sed magnificetur, ne vera Religio illudatur sed sancte colatur; ne proximo scandalum aut nocumentum detur, sed insigne virtutis documentum præbeat, et ei præter jucunditatem non contemnenda etiam utilitas afferatur. Thema nostrum si volueritis cognoscere, id non est profanum, quamvis et hoc nonnunquam licitum; non obscœnum, visuque et auditu illicitum: sed est biblicum, quod semper præeligendum ex jure et merito existimant, est honestum et oculorum auriumque piarum non offensivum, quod laudabile istud, nostra quidem sententia, efficit. Nec jucunditas deerit nostræ Comoediæ (a qua sunt commendatissimæ) quandoquidem hac vita communis vacare nullo modo potest. Etenim ea est natura ingeniorum nostrorum, ut continuatis laboribus defatigentur et lassa reddantur, adeo quidem, ut requie et recreatione quadam identidem opus sit, juxta illud Poetæ: Quod caret alterna requie durabile non est. Et cui non est in memoria illud alterius Poetæ, quo ocium a consuetis occupationibus, et honestam jucundamque animi refectionem graviter commendat. Interpone (ait) tuis interdum gaudia curis. Etiam profecto ex necessitate danda est remissio animis, ut meliores acrioresque surgant. Veluti fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa foecunditas: Ita animorum impetus delectationis recusatio et laboris assiduitas frangere cernitur, siquidem ex ea nascitur imperfectionis mater hebetatio et languor, ut scite admodum Sen. c. 15. de Tranq. animi. (Efterat have udviklet dette Punkt udførligere, fortsættes paa følgende Maade i Paavisningen af den Nytte, Skuespil formentlig medføre). Intellectus noster cognitione rerum, quas continet, memorabilium juvatur, quum ipsa verba biblica et sententias ex versione Lutheri retinuerimus. Voluntas nostra excitatur ad appetitum virtutis et vitij odium, dum hujus deformitas en Holoferne, illus majestas in Juditha ad oculum demonstratur. Memoria ediscendo excolitur, et externis istis spectaculis, quæ

repræsentaturi, in diutius retinendo confirmatur. Lingua nostra in pronunciando reddetur expeditior et quoad hæsitantiam et exilitatem corrigetur. Mores, si qui antea minus comiti, in melius mutabuntur et rectius informabuntur, dum timiditas tollitur, volubilitas linguæ gignitur, gestuum ornatus animo inprimitur. Proponite vobis ob oculos spectaturos. Nonne easdem inde carpent commoditates? Nonne vulgus hac ratione in rei dignæ notitia proficiet? (Det udvikles nu udførligt under Paaberaabelse af ældre og nyere Forfattere, at det, som Mængden ser, gjør dybere Indtryk paa den end det, som høres, og at Skuespillet derfor er en meget egnet Maade til at indprænte Mængden gode Leveregler). Tacemus hoc in loco, ne M. C. nauseam longitudine verborum pariamus, quod lætitia et delectatio juvenibus non est prohibita, sed concessa, imo, quasi Theologi locum hunc interpretantur, præcepta, Eccles. 11. v. 9. Lætare ergo juvenis in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ. Vnde profecto inferri potest, quodcunque maxime facit ad lætitiâ juvenilem, id si per se non malum sed indifferens est, vi dicti adducti concessum est. Theatrales actiones autem, quæ per se sunt adiaphora, ad lætitiâ juvenilem maxime faciunt, quippe cui ætati nihil magis et acceptum et gratum et commodum, quam in publico aliquid agere, quo nomine laudetur et ipsa quoque delectetur. Quapropter sequitur, quod non simpliciter prohibendæ, sed concedendæ. Et (quod pace vestra fiat) descendemus parumper ad ipsam naturam adiaphororum. Ibi quis est qui ignoret, illud, quod per se adiaphorum est et indifferens, non simpliciter interdicendum esse? Hæc enim natura est rerum adiaphorarum, ut non per se, sed per aliud fiant tum bonæ tum malæ: Ludi scenici etiam sunt res adiaphoræ; neque enim præcepti neque prohibiti in sacro codice, imo magis injuncti quam sublati, ut paulo ante dictum. Quare relinquitur, eos non simpliciter esse prohibendos. Vnum sub finem addimus, quod, se resciscant Calvinicolæ, cum quibus nostratibus intercedit controversia de Comoediis, qui etiam hic non desunt, nobis esse interdictum ejusmodi actum, ridebunt et gaudebunt in sinu, quod eorum sectæ etiam hoc elargiantur, et in sententiam ipsorum eant, qui audiunt et sunt Lutherani. Quid, quod et ipse Lutherus, cujus gravissima autoritas apud

omnes, qui adstipulantur veræ ejus in rebus divinis sententiæ, plurimum valet, majora libere et sine scrupulo atque longiori deliberatione concessit: ut, versare orbis saltatorios, etc. Tom. 4. Jen. Nostræ Religioni addicti, ad quorum aures modo pervenit, pervenit autem ad omnium, irrident in nos, et intermissionem hanc operis putant pro impotentia. Ponunt nobis in probro, quod plura polliciti simus, quam præstare possumus. Verumenimvero consuetudinem hujus loci id ignorare, quod nuper R. Dn. D. Petrus regessit, damus facile et credimus: sed consuetudinem istam esse ita laudatam, nostrum non est censere, nec M. Consistorium ipsum pro ea digladiatur. Auditum tamen et creditum etiam est nobis, quotannis in Triviali schola hujus Civitatis Comoediam exhiberi profanam et ethnicam ex Terentio et ei non dissimilibus. Quin etiam cives Academici ante hujus exercitij specimen edidere. In schola id fit Latinitatis addiscendæ gratia; et nos hunc finem insuper habuimus, quum e Latino in Germanicum, sc. ex Christiano Terentio, transtulerimus. Cives Academici vestro permissu dubio procul id fecerunt. Quæ permissio meretur laudem non minimam, quando nihil afferri potest, quo expugnari queat. Sunt quidem, qui adducunt locum ex Pentateucho de non mutandis vestibus, qui tamen ex sententia Theologorum violenter admodum detorquetur ad Comoedias, quum agat de mutatione vestium ignaro proximo et causa decipiendi facta (cujus exemplum vivum vidit non pridem Havnia), vel de conversatione politica, in qua omnino debet sexuum esse distinctio, etiam externa, quæ fit per vestimenta. Lusi scenici animi causa, non fallendi proximum et confundendi sexus gratia, suscipiuntur. Instant, notum esse, finem ludorum istorum scenicorum esse, virtutes et vitia ad vivum exhibere: non vero posse nec debere quenquam inter Christianos vitia ista, quæ in ludis scenicis proponuntur, nominare sine detestatione: Tantum abesse, liceat ulli Christiano personam istam induere, in qua viva scelerum effigies relucet, siquidem ab omni specie mali absteineamus. Regerimus duo. Prius: nostrum ludum constitui non nisi a personis gravia proferentibus. Et si non liceret in ludo verba Holofernis recitare; utique nec Concionatori in suggestu integrum esset eadem pronunciare. Quin etiam multa capita biblica non essent amplius publice in Ecclesia ob du-

riores loquendi formas in describendis et reprehendis facinoribus legenda. Posterius: si verba Pauli ita simpliciter quis vellet exponere absque ulla limitatione, nec disputationes tolerari amplius possent, utpote in quibus non tantum vana sæpissime et vitiosa: sed et blasphema audiuntur, suo fine tamen. Addunt, non posse Comoedias exhiberi cum applausu populi, nisi spurcieties toti Theatro exhibeatur: id non permittere Dei spiritum, ad Eph. 5: Ne nominetur inter vos absœnitas, stultiloquium, etc. Reponimus, obsœnitatem posse tolli, si quæ sit. Deinde, non esse eam de essentia Comoediæ. Tandem nec hoc simpliciter intendere Paulum, quum etiam ministrum Ecclesiæ in perstringendis vitijs obscœna, quæ carpere ei animus est, prius pronuntiare oporteat, non inculcandæ sed excutiendæ et extirpandæ spurcietiei, vanitatis, futilitatis, obscœnitatis gratia. Idem nos attendimus. Pergunt, concurrere ad istos ludos plures, qui vitiosi sunt, quam quos recti studium inflammet: inde grande periculum esse, ne plures corrumpantur quam emendentur: iniqua enim pertinacius hære, et colloquia prava corrumpere bonos mores, 1 Cor. 15. Respondemus, quod sibi quisque, qui rationis particeps, facilis poterit temperare, ne excedat honestatis limites, sed prava quæque turpitudini adjuncta prætergrediatur. Quo pacto annis abhinc paucis Dn. Alexander Christianus, Theol. D., et Prof. Publ. in Acad. Gryphiswaldensi, orbi Christiano ab eruditione singulari notissimus, suis sumptibus repræsentavit scenice vitæ et eversionem Sodomitarum, hominum atheorum et omnis generis vitijs et flagitijs penitus suffocatorum, cum laude et sine scandalo. Non diffitemur quidem, quod scriptura sacra hunc modum emendandi vitia et mores bonos docendi non præscribat: Interim tamen et hoc certum est, hunc modum, si legitime instituat, nec contrariari scripturæ, proindeque indifferentem esse, quum et alia varia emendandi vitia et utilia præcepta tradendi genera toleret Respublica Christiana, ut Ergastula, Zuchthäuser, pulsus campanæ ad preces fundendas, et id genus alia, quæ scriptura sacra similiter huic nostro ignorat. Nec desunt, qui provocent ad Autoritatem Patrum, qui tamen ἀγρόφως hac de re concertant et quidem de facto crebriori. Nam jure debebant ab omni levitate, vanitate, scurrilitate, obscœnitate, alijsque vitijs alieni esse ludi scenici: sed persona-

torum morionum vitio, qui de facto plerumque sibi vix temperant, redduntur minus pudici. Quas ἀταξίας et inordinationes saepe, imo pæne semper, in ludis scenicis obvias quum considerarent Patres, non mirum est, quod de ipsis ludis nonnihil rigidius et rigorosius tulerint iudicium. Attat! quum ista inconvenientia solum accidentalia sint, ad essentiam ludorum scenicorum minime pertinentia, proinde illis non spectatis, quoniam non spectant huc, Thema Comoediæ Tragoediæve honestum et licitum, ad finem utilem sine offensione vel Dei vel Proximi, ut et ad jucunditatem multijugam tanquam exercitium adiaphorum (cujus intermissio absurditates nonnullas et nobis incommoda procrearet) contendens, non solum tolerandum, sed etiam sæpiuscule urgendum esse, summo vestro iudicio internoscite, iterum atque iterum quæsumus, et nobis eam, quæ jam penes vos solos est, potestatem scenici ludi pro illa qua in nos literis deditos estis benevolentia et æquanimitate facite, et Deo Trinuni devote commendati cum diutissime tum felicissime valete. Dabamus Havniæ, 3 Kal. Julij. Anno æræ, quæ nunc est, CIO·DC·XXXIII.

Vestræ Magnificæ Acad.

Cives inscripti, et inscribendi, quotquot
hic vivimus Studiosi Germanj,
debita observantia.

Original i Konsistoriets Arkiv, paategnet:

Leest wdi Choret den 2 Jul. finita concione.

Jac. Matth. Arhusius
Acad. Notarius.

Følgende Censur over Komedien »Judith og Holofernes« findes vedlagt:

■ Comoedia Germanica de Juditha et Holoferne vita, mores et verba præfractorum militum liberius repræsentantur, et nomen Dei per has jurandi formulas: Bey Gott, Gott straff mich etc. in vanum assumi videtur: Præter ea contra pietatem et bonos mores vix aliquid reperietur.

Petrus P. Winstrupius.

Paategnet: R. 17 Julii 1633.

8.

D. Hans Reisner og menige theologiske Fakultet i Kjøbenhavn finge Brev M. Thomas Lund anlangendes.

Christianus Quartus.

V. s. G. t. Vider, at eftersom os elskelige M. Thomas Lund, tydsck Præst udi vor Kjøbsted Helsingør, nu udi tvende

Prædikener i vores egen Nærværelse adskillige mistænkelige Meninger skal have sig understaaet at udføre; vi og forfare, at han om deslige tilforn haver haft fore en Bog at publicere, som af eder skal improberes: da bede vi eder og ville, at I bemeldte M. Thomas Lund for eder fordrer, den Lejlighed grundeligen, og som I for Gud den allerhøjeste og os agter at forsvare, forfarer, og siden eder derom imod os underdanigst erklærer. Og haver I til des bedre Underretning om forbemeldte tvende Prædikener at forfare af os elskelige hæderlig og højlærd D. Christen Jensen vores Hofprædikant. Datum Hafniæ d. 9 Septembris 1634.

D. Christen Hofprædikant fik Brev at gjøre Episcopo og Theologicæ Facultati Underretning om hvis fremmede, mistænkelige og i Guds Ord ugrundede Meninger, med hvilke M. Thomas Lund i tvende sine Prædikener sig haver ladet formærke. D. Hafniæ d. 9 Septembris 1634.

Sjæl. Tegn. XXV, 338.

9.

Kongebrev til Bispen i Sjælland og Universitetet om Betingelserne for tyske Studenter Adgang til Prædikestole i Kbhvn eller til Præsteembeder.

Christian den fjerde med Guds Naade Danmarchis, Norgis, Wendes och Gottes Konning. Wor synderlig gunst tilfornn. Wider efftersom wi naadigst forfahre Tydsche Studenter vndertidenn uden Attestation at lade sig bruge paa Predickestolen vdi wor Kiøbsted Kiøbennhaffnn; Daa bede vi eder och naadigst ville, at i hereffter iche saadanne tilstede at brugis, med mindre nøden saadant toraarsagede, och den schulle da aff professoribus effter forige woris forordning och befaling haffue Attestationem de Sinceritate in Religione, och derforuden wise eder, Episcopo. eller och den Tydsche prest i det ringeste, it Concept aff deris Predicken, som de haffue ville, alle forargelige nouiteter at forekomme: Dog saa frembt nogen Gudtz meenighed paa predickestolenn at betiene schal kaldis, den schal ligesaanell som andre indfødde haffue fuldkommen Attestation, som den effter woris sidste Forordning nu meddelis. Dermet scher wor vilge. Befallendes eder

Gud. Skreffuit paa wort Slot Koldinghuus den 23 Martij Anno 1635. Wnder wort Zignet.

Christian.

Udskrift: Os Elsche Hæderlig och Høylerde Doctor Hannas Reysener Superintendent offuer Siellandtz stift, Saa och meenige professoribus vdi Vniuersitet vdi wor Kiøbsted Kiøbennhaffnn.

Paategnet: Lest in Consistorio thend 14 Aprilis Anno 1635.

Orig. i Univ.-Bibl., Additamenta Nr. 102 Fol.

10.

Kongen befaler Vniuersitetet at afgive Erklæring over en af M. Jacob Engelbrecht foreslaaet Undervisningsmethode.

Christian der Vierdte (etc). Würdige, hochgelehrte, liebe, getreuwe! Vnns hatt der Wohlgelehrte M. Jacobus Engelbrecht vnderthenigst zuvernehmben geben lassen, welcher gestalt er einen sonderlich succinctam methodum hette die Jugendt in kurtzer Zeitt zur wissenschaft der sprachen zubringen, auch geneigt wehre solchen in Vnnsern Reichen vnnd sonderlich Vnnserer Stadt Copenhagen zum gemeinen besten anzuwenden, so Wir Ihme solches zu werck zu richten in königlichen gnaden wolten erlauben¹⁾. Wann wir dann der studirenden Jugend mit dergleichen subsidijs vnnd deme was sonsten zu beförderung derselben bestens ersprieslich ist, gnedigst gerne zu statten kommen: Vnnd darneben vernehmen, das er M. Engelbrecht ein membrum Vnnserer Vniuersitet zu Copenhagen vnnd demnach euch nicht unbekandt ist, Als befehlen Wir euch hiemit gnedigst, das Ihr von Ihm dieses seines vorgebens wege, umbständighen bericht einziehet, dasselbe beleuchtiget, vnnd Vnns so woll von demselben, als von seiner Persohn, wandell, qualiteten, auch Geistlichen vnnd anderer profession vnderthenigste relation, wie

¹⁾ M. Jac. Engelbrecht havde alt i længere Tid givet sig af med Undervisning i Kbhvn. Jfr. Act. Cons. 6 Apr. 1629. »Magnificus tilspurde M. Anders (Hegelund, Rector ved Kjøbenhavns Skole), om han havde noget at sige dertil, at M. Engelbrechtus haver givet Testimonium til Deposition. Han begjærer, at Sagen maatte bestaa, indtil Bispnen kommer hjem, og at han visseligen haver sig derudi at besvære«.

Ihr alles werdet befinden, fördersambst einschicket. Daran verrichtet Ihr vnnsern gnedigsten willen, Vnnd Wir bleiben euch mit Königl. gnaden woll gewogen. Gegeben auff Vnnserm St. Johans Closter zu Odensee, den 27 Novembris, Anno 1635.

Christian.

Udskrift: Den Würdigen vnnd Hochlährten vnsern lieben getreuenn Rectori vnnd sämptlichen Professorn vnserer Universitet zu Copenhagen.

Paategnet: Lest in Consistorio 13 Julii 1636.

Original i Konsistoriets Arkiv.

11.

Udtog af en Erklæring, indgiven af Professorerne til den tyske Kansler Detlef Reventlow, angaaende M. Jac. Engelbrecht og hans Undervisningsmethode.

... Anfänglich haben wir vernommen, M. Engelbertus sey eine geraume Zeit hero Studiosus gewesen, doch haben wir keine Testimonia entweder Vitæ oder Eruditionis einigs Orts, wo er sich aufgehalten hat, bei ihm ansichtig werden können.

Fürs andere berichtet er, er sey zwei Jahre lang Collega mediæ classis in schola patria gewesen, was er aber für ein Abscheid davon bekommen, hat er nicht ullo testimonio beweisen können, sondern fürgiebt, er habe eines erbahren Raths selben Orts Zeugniß davon gebracht, welches doch gleichfalls uns nicht gezeiget worden.

Fürs dritte berichtet er, er habe promoviret in Magistrum Philosophiæ zu Rostock Anno 1619 in Jubilæo Academiæ.

Zu vierten ist er zu Lübeck angelanget, wo er wegen des Weigelianismi in grosser Suspicion ist gerathen, auch deswegen unterschiedliche Schreiben gewechselt mit D. Nicolao Hunio, Superintendente selbigen Orts, und M. Zirricio de Articulis Fidei, sonderlich denen, in welchen er verdächtig ist gehalten worden. Und sey ihm derothalben, weil er mit der Augsburgischen Confession in allen Puncten nicht accordirt, das hochwürdige Altars Sacrament Anno 1633 vermeinet worden. Hat sich derowegen von Lübeck nach Rostock verfügt, desselben Orts Theologo D. Quistorpio diese Controversiam angetragen, auch angehalten, selbige Facultas Theologica mögte die zwischen

Lubicenses und ihm entstandene Controversiam decidiren, und das Urtheil endlich fällen: welches obgemelter D. Quistropius weder nothwendig noch rathsam. befunden. Welches Orts er wiederum zu zweien unterschiedlichen Mahlen, seinem Berichte nach, zum heiligen Abendmahle ist gestattet worden.

Fürs fünfte ist er, seinem Anbringen nach, nach der Heide in Dithmarschen berufen, dass er eine algemeine Schule für selbige Provintz eröffnen sollte; und ob er zwar Præposito, Dn. Petro Lundenio, neben seinem Mitdienern Dn. Melchiori Lundenio, fratribus, wegen der verdächtigen Lübeckischen Controversien hart sey zuwider gewesen, solle er doch nach des Præfecti und Senatoris cujusdam Anordnung in selbiges Amt investiret sein worden. Ist aber wegen eingerissener Zwiespaltungen zwischen ihm und seinen Collegen nicht lange geblieben.

Zum sechsten, seine Confession anrührende hat er die 25 Articulu, darauf peregrini ihren Eid hier im Reiche ablegen müssen, tanquam verbo Dei conformes, solenni juramento approberet.

Zum siebenten, sein Leben und Wandel anlangend ist uns nicht Anders von ihm bewust, denn dass er, so lange er bei uns verharret als ein membrum Universitatis, ein schickliches und höfliches Leben alhier geführt habe, dass er uns dasselbe zu tadeln nie Ursache gegeben habe.

Jedoch zum achten, da er von Uns befragt wurde, wann er zum letzten Mahle das heilige Abendmahl gebraucht hätte, leugnete er nicht, es wären drei Jahr seither er selbiges hochwürdiges Sacrament letztmals gesucht hätte: fürgebend die Ursache solcher Dilation die zwischen ihm und ihnen zur Heide entstandenen Uneinigkeiten. Doch hätte er sich resolviret gehabt, sich nach Lübeck zu begeben, und allda selbiges heilige Sacrament zu geniessen, wofern seine sumptus es hätten gestälten wollen.

Zum neunten und letzten, seinen methodum docendi betreffend, bekennen wir zwar dieselbe nicht zu verachten sei, aber dass ein neues oder sein inventum sei, kann er mit gutem Fuge nicht ausgeben, denn verständige Præceptores haben je und allewege selben Methodum gedraucht, und wird annoch heutiges Tages hier im Reiche a prudentibus Præceptoribus in

fleissiger Obacht genommen. Actum in Consistorio 10 Aug. Anni 1636.

Euer Königl. Mayestäten unterthänigste
Rector und Professores
Academiæ Hafniensis.

Afskrift i Konsistoriets Kopibog.

12.

Aabne Breve til Præsterne udi Danmark og Norge om fordrevne Præster.

C. 4. Hilsede eder os elskelige, hæderlige og vellærde Provster og Præster udi N. Stift evindeligen med Gud og vor Naade. Vider, at eftersom vi naadigst erfarer, en ganske Del fattige fordrevne lutherske Præster, som intet til Ophold haver, og paa mange andre fordrevne Præsters Vegne skal ligge til Rostok, da efterdi billigt og kristeligt er, at en Kristen den anden sin næste, fornemmelig Guds Ords Tjenere, i Nød og Trang til Hjælp kommer, og disse fattige Folk ved slige Considerationer kunde hjælpes til noget at leve af, haver vi naadigst for godt anset, at enhver Præst udi vort Land Jylland skal strax indsamle af deres Sognemænd noget udi Penge til samme Præsters Underhold, eftersom Gud skyder dennem udi Sinde, bedendes eder derfor og naadigst bjudendis, saa og hermed befalendes, at I enhver udi sit Sogn opbære af sine Sognemænd noget til samme fattige fordrevne Præsters Underhold, eftersom enhver godvilligen vilde udgive, saavel som enhver af eder selv noget derhos tillægger, hvilket vi ville, I skal levere til os elsk. D. Johan Borchartsen, Superintendent i Riber Stift, som det siden paa sine visse Steder skal lade fremsende. Vi tvivler ikke paa, at enhver jo sig villigen herudi anstiller, anseende saadan Medlidenhed og Almisser er hvilket den allerhøjeste Gud igjen vil lønne. Ladendes det ingenlunde. Datum Kolding den 28 Febr. 1638.

Sjæl. Tegn. XXVI, 282. Breve om samme Sag udgik samtidig til Danmarks og Norges Bisper.

13.

Bispen i Sjælland fik Brev om en tydsk Præst udi Næstved og udi Kjøge, saa og om M. Rasmus i Roskilde at afsætte.

C. 4. V. s. G. t. Eftersom vi naadigst have bevilget, at de tyske landflygtige, residerende udi vor Kjøbsted Næstved, selv maa holde sig en tydsk Præst, og lade prædike udi Hospitals Kirken, naar ingen Prædiken der holdes: iligemaade have vi og naadigst bevilliget, at og udi vor Kjøbsted Kjøge maa holdes en; thi bede vi eder og naadigst ville, at I flitteligen haver i Agt. at de Personer, som dertil bliver brugte, udi Religionen rigtige ere og med vore Kirker og den augsburgske Konfession enlige; og dersom for^{ne} Personer ikke til Præster ere ordinerede, at de tilforn blive overhørte og bekomme deres Attestation. Desligeste eftersom vi naadigst forfare M. Rasmus Jensens, Canonici udi Roskilde Kapitel, hans Udygtighed til sin Profession, da er vores naadige Mening og Betænkende, at han sig aldeles derfra herefter skal entholde; og at I udi hans Sted igjen lader tilsige og indsætte den unge Cracowitz til for^{ne} Profession. D. Hafniæ d. 13 Martii 1639.

Sjæl. Tegn. XXVI, 413.

14.

Brev fra den tydsk Præst J. Krakowitz i Sorø til Biskop Jesper Brochmand navulig angaaende Ungdommens og de mere uvidende Menighedsmedlemmers Undervisning og Provvelse i de kristelige Børnelærdomme¹⁾.

Cum nuper Soræ inter nos actum sit de inquisitione in profectum rudiorum in hac Ecclesia, et Veneranda Vestra Dignitas eflagitaverit, ut meam hac de re mentem consignarem, id a quo tum spatii exclusus sum iniquis jam expedire per litteras occupo. Principio non puto ulterius conniveri a nobis, per conscientiam, posse ad ruditatem istam hominum, qui se tales quandoque in loco confessionis publicæ offerunt, ut turpe illud dictu pudendumque sit, et nec Dei sui, nec Redemptoris ullam habent notitiam, quorum ruditati omnino remedium adhibendum esse puto *ὁμολογούμενον*. Jam illud saltem secundo in dubio versatur, quia ratione ruditatis

¹⁾ Ved dette ligesom ved de følgende Breve til Brochmand er den lange Titulatur, hvormed Brevene pleje at begynde, udeladt.

ista exterminari, ac meliori eorum profectui consuli qveat. Tres hic vias inuenio, diuersorum locorum consuetudine approbatas. Est ubi publice in Ecclesia, in præsentia et conspectu omnium Ecclesiæ Civium, in profectum juniorum et rudiorum inquiritur; quod fieri commemini in Scania et fortassis idem quoque in Selandia fit. Alibi Ministri Ecclesiarum domvs singulas adeunt, ibidemque inquisitionem istam in profectum dictarum Personarum instituunt; quod in Calvinianis plerisque obtinet Ecclesiis. Denique et hoc more receptum apud nonnullos est, ut certis anni temporibus omnes rudiores soli congregentur in Ecclesia, seqve ad aliquot dies Ecclesiastarum examini subijciant. Ita in mea patria bis quovis anno tale pro rudioribus examen instituitur, in quo ad reddendam fidei suæ rationem adiguntur, et Catechesin recitare tenentur. Primam ex his quod attinet consuetudinem, ea quidem per se mala non est, sed omnium profectui inservire videtur, cum publice in Ecclesia fiat; interim suis videtur laborare incommodis. 1. enim multi non optime instituti in Christianismo publice hoc pacto confundentur, quod grave quibusdam accidit. 2. Multi deterriti publico hoc examine subducent se cœtibus Ecclesiasticis ac sacris etiam: cui rei occasio præbenda non videtur. 3. Nec satis otii remanere videtur, post peracta sacra, inquirendi in profectum juniorum, quod vacuas horas ac tempora requirere videtur. De visitatione κατ' οἶκον, ut quod dicam, sentio, nec ea satis accommoda negotio huic videtur. 1. enim labor nimis multiplicabitur Sacerdotibus, si ita sigillatim singulas perreptare domos debeant, qui in compendium quasi cogentur, in unum congregatis alicubi rudioribus. Nec 2. omnimoda examinandi libertas remanere videbitur, si in conspectu Parentum Dominorumque liberi ac familia examinentur; certe multi ægrius ferent moneri suos, corrigi, corripri; quod tamen hac in re fieri omnino debet. Superest tertia via, quam ego commodissimam huic rei conficiendæ censeo, ut statis temporibus rudiores in templo convenient, inque profectum suum inquiri patiantur. Sic plenum huic rei tempus dabitur, omnia externa obstacula removebuntur, timoris, pavoris, offensionis. Et hæc res, uti spero, optato gaudebit eventu. Hæc est mea de inquisitione in profectum rudiorum sententia, quam Ven. Vtræ Dignitati ad Ejus voluntatam expono, ac censuræ Ejus simul

subjicio, petens, rem ut moderari totam velit, uti e re Ecclesiæ eam fore persvasum erit. Negotium illud aliud ad Parente meo Ven. V^{træ} Dign^{ti} commissum, meqve concernens, ut Ea commendatum sibi habere velit, ac tenore promissi in id incumbere, quo quamprimum optatum eventum res ista sortiatur, summe peto. Dicit quidem solet vulgo: Sat matura venit spes, ubi certa venit; sed tamen spes protracta excruciat animum. Ego certo persvasus sum, Vener. V^{tram} Dign^{tem} in meum nisuram commodum, ac nil prætermisuram, quod ad bene conficiendum facere possit. Unde de eventu securus sum, cum sciam nihil esse, quod non Ea hoc in passu persuadere, pro autoritate sua, hominibus possit. Sed non debeo ulterius Ven. V^{træ} Dign^{ti} molestus esse, quam opto ac voveo, hisce valere, favere ac mihi, prima occasione, rescribere.

Dabam *πετερόεντι καλόμω* Soræ Danorum d. 7 Octobr. 1640.

Ven. Vestræ Dignitatis

Observantissimus

J. Krakowitz.

Afskrift i Kongl. Bibl., Gl. kgl. Saml. Nr. 3038. 4.

15.

Dr. Enoch Hutzinger skriver til Biskop Jesp. Brochmand om den tydske Menigheds Anliggender i Kjøge.

Amoris Tui nuper, non adumbratis, sed expressissimis, vestigiis mihi declarati Magnes me trahit ad literarium hoc alloquium, quod preces gregis Dominici Germanici Kiøgensis mihi extorserunt. Urgent nimirum boni illi Viri religionis orthodoxæ, *γνησίως* Lutheranæ, amantissimi, ut exercitium lingvæ Germanicæ, qua hactenus ex Serenissimi et Clementissimi Regis Vestri indulgentia vere paterna in Templo Germanico uti fruique ipsis licuit, ipsorum ardentissimis desideriiis quam primum restitatur. Me etiam non monente, non petente, Venerande Gregis Sacri Custos, vides, quid Episcopale munus divinitus tibi delegatum a Te poscat; neqve ignoras, quid tot calida fidelium, Christi sanguine redemptorum, suspiria bono publico Ecclesiæ, ærumnosæ hoc tempore Matris, intenta in sinu Dei Misericordissimi possint. Quod ergo a A. V. D^{te} officii ratio postulat, quod lex conscientiæ jubet, sine mora, in qua vides esse peri-

culum, cum bono tot piorum hominum curabis, et Serenissimum ac Clementissimum Regem, Custodem utriusque tabulæ desideratissimum, svasibus et consiliis tuis pietissimis efficacissime dispones, ut pietissimæ horum Germanorum voluntati satisfiat. Boni illi Viri serio protestantur, se in hac causa nihil acturos, quod cum detrimento reliquorum Pastorum Danicorum conjunctum esse possit, qui his omnia ea spondent officia et opellas, quæ ad vinculum charitatis in Ecclesiæ corpore conservandum spectant. Hujus mei petiti, ut agnoscis, justissimi participem me, primo tempore, uti spero, efficies, Venerande Dn. Episcopo, Domine et Fautor in Christo honorande, et prima occasione ad Magistratum (si ita collubitum fuerit animo Tuo) Kiøgensem literis destinatis id ages, quod impetrando Religionis orthodoxæ exercitio, Germanico Idiomate instituendo, judicabis esse utile et conducibile. Mea vicissim R. V. D^{ti} constabunt. Vale diu et salubriter, et Hutzingium tuum, uti facis, constanter ama, et scriptioni subitariæ ignosce.

Dabam Kiøgenii d. 13 Septembr. 1641.

R. V. Dignitatis
in Dno. Jesu amantissimus
Enochus Hutzingius
Theol. D. et Prof. in Acad. Rostoch.

Afskrift i Kongl. Bibl., Gl. kgl. Saml. Nr. 3038. 4.

16.

Borgemestere og Raad i Kjøge finge Brev de tyske Folk anlængende.

C. 4.

V. G. L. Vider, at for os underdanigst haver ladet tilkjendegive de tyske Folk, som sig der udi vor Kjøbsted Kjøge opholde, at de skal vægres ikke at maa have den Sjælesørger der udi Byen, som de begjære og dennem udi deres Saligheds Sag kan betjene. Thi bede vi og befale eder, at dersom den Person, de til deres Sjælesørger begjærer, af Superintendenten her udi vort Land Sjælland kjendes dygtig, I da dennem aldeles ingen Forhindring eller Indpas gjører.

Datum Hafniæ d. 23 Octobris 1641.

Sjæll. Tegn. XXVII, 232.

14*

17.

Hr. Justus Teichmeier skriver til Biskop J. Brochmand om sine egne og den tydske Menigheds Anliggender i Kjøge.

Mirum fortasse videtur, quod ego tam subito et quasi furtivo discessu me Koagia Malmogiam recepi, nec Exc. Tuam prius conveni. Causa hujus rei hæc, cum quod ex svavissimis et acceptissimis Exc. T. literis propensum ac benevolum animum satis cognoscebam, paterna tamen hac cum admonitione conjunctum, ut exigui temporis moram æqvo animo ferrem et sacrorum administrationem suspenderem, et huic obedire volebam: tum quod tristissimum nuntium accipiebam, uxorem meam cum omnibus liberis lethaliter decumbere, qvare ita consternabar animo, ut pene, quid agerem, nescius tantum subitum abitum cogitarem. Veniens autem domum inveniebam liberos papulis decumbere, et filium natu medium fere agonizantem, uxorem autem tantum non mœrore, cura et dolore animi confectam. Qvæ res mihi sane tristissimum præbebat spectaculum; accidebat, quod ipse catarrho gravissimo laborabam. Sed Deo sit laus maxima, qui nos non tantum a morbis liberavit, et omnes pristinæ sanitati restituit, verum etiam qvamplurimis aliis suis beneficiis per organa sua, pios homines (inter qvos merito primo loco pono Generosiss. Dn. Tage Totten et Clariss. Dn. Winstrupium) affectit. Ipse porro in tristi hoc nostro exilio stel a partibus nostris! Amen. Res Koagiensis, non diffido, qvin sit bonum exitum habitura: Deus tantum multorum cordium cogitationes in apriem producere voluit, de cætero facturus, qvæ suam gloriam et hominum salutem promovere possint, qvibus omnia, vel ipsa etiam vita postponenda. Ego, qvæ Deus vult, volo, qvæ Deus non vult, nolo, omnia a Deo, cum Deo, in Deo, propter Deum, per Deum, infra Deum, ad Deum etc. In T. Exc. favore qvanta mihi spes sita, non ignoras, qvare etiam atqve etiam peto, ne ad ulteriorem promotionem auxilium emoriatur; ego in tui amore et reverentia cedam nemini, res futura testabitur. Autumo qvoqve aliquando tempus fore, ut dicant: En qvam firma et stabilis amicitia inter Envaldum Brochmannum ¹⁾ et Justum Teichmejerum; dabit Deus, ne vanus sim augur. Fuit quidem

¹⁾ Enevold Brochmand var Borgemester i Kjøge og Biskoppens Broder.

nebulo quidam, ut jam primum certior factus sum, qui mihi maculam aspergere voluit, quasi minus pacis et concordiae essem amans, sed ego ipsum tantum curo, quantum eum, qui nunquam natus est. Non tantum mea ipsius conscientia, sed etiam omnes ii, quibuscum vixi, aliud testabuntur. Qvare hic illud Ciceronis pro Roscio in memoriam revoco: ut ignis in aquam coniectus continuo extingvitur et refrigeratur: sic referens falsum crimen in purissimam et justissimam vitam collatum statim concidit et extingvitur: qvanqvam vita mea non ab omni parte pura et justa sit, homo enim sum. Habeo Tractatum qvendam Theologicum ad pietatem, praesertim hujus temporis cognitionem, facientem, qvem, si Reverendae adm. Ex^{ti}ae T. non displicet, publicis typis mandare velim. Charissime Pater, perge filium tuum amare: Deus Te vicissim amabit, et coram tribunali Jesu Christi demum, qvem amaveris, cuique benefeceris, apparebit. Dei gratia, pax, concordia, felicitasqve super nos omnes, Regem nostrum piissimum, Principes laudatissimos, Principem laudatissimam, Consiliarios Magnificos, et totum hoc regnum. Amen. Reveranda admodum Excellentia Tua valeat et faveat.

Raptim Malmogiae d. 8 Febr.

A^o 1642.

Rev. Excell. Tuae

studiosissimus

Justus Teichmejerus.

Afskrift i Kongl. Bibl., Gl. kgl. Saml. Nr. 3038. 4.

18.

Niels Vind fik Brev de tydske Folk udi Kjøge anlangendes.

C. 4.

V. G. t. Vid, eftersom vi de fordrevne tydske Folk, som udi vor Kjøbsted Kjøge findes, naadigst have bevilget, selv at maa kalde og underholde en Sjælesørger, saa længe de sig der opholder, dog at han tilforn af Superintendenten udi Sjælands Stift dygtig erkjendes, da ere vi naadigst tilfreds, at du dennem fornævnte vores naadigste Bevilling ubehindret lader nyde, saa ogsaa tilholder Borgemestere og Raad der sammesteds, at de dennem derpaa ingen Forhindring gjører; dog ville vi ikke, at nogen, som der Borgerskabet taget (haver), sig under denne Prætext fra den danske Menighed skal endrage, mens nu som tilforn søge den danske Kirke, anseende vi denne vores naadigste

Bevilling alene om de fordrevne og fremmede vil have forstandet. Datum Hafniæ d. 18 Aprilis 1642.

Sjæl. Tegn. XXVII, 291.

19.

Hr. Justus Teichmeier skriver til Biskop J. Brochmand om Betingelserne for sin Kaldelse til Præst for den tyske Menighed i Kjøge.

Gratias et ago et habeo maximas, quod R. admodum Excell. Tua se tam facilem ad me liberandum ex angustiis et turbis, in quas me res Coagensis, nescio quo fato, conjecit, præbere voluit, precorqve, ut totalis et finalis effectus seqvatur. Quidquid mihi de vocatione injunctum, exulibus Germanis exposui, qui responderunt, se nolle amplius mecum ea de re pluribus agere, sed Rev. adm. T. Excell. mentem suam scribere et Regis mandatum pro vocatione agnoscere: ita ego acquiescere cogor. Sed juramentum fidelitatis quod attinet, perlegi illud aliquoties, et fere noctesqve diesqve consideravi, est enim res conscientiæ, ubi nunquam satis cauti esse possumus. Præscripti ejus articuli haud displicent, et nihil magis in votis habeo, secundum animæ salutis desiderium, quam ut ex eorum præscripto vivam; unus tamen, qui numero 6tus, conscientiæ meæ scrupulum iniecit, quem nullo modo inde eximere possum, etiamsi omnia tentem et explore. Nam primo plane ἀδύνατον videtur, quod alios non velim admittere auditores, quam Germanos exules; neminem enim possum e concione mea ejicere, nec ulli prohibere, quominus me audiat. Quod si vel Regia Majestas vel Illustrissimus Princeps vel R. Excell. T. vel etiam alii, sive Dani, sive Germani, interesse velint, ego non possum eos ab auditu verbi arcere: id quod tamen prædictus articulus vult, contra universam Scripturam, praxin Ecclesiarum omnium, etiam Danicarum, ubi etiam Judæis, hostibus nostris acerrimis, aditus patet. Qui igitur ego jurarem, me non admissurum, quod ferre cogor? Adhoc posset etiam fieri, ut vel servi, vel ancillæ, vel peregrini alii, qui non exules, ad sacra apud me accederent; vel etiam quis exilium mentiretur, ego autem admitterem: postea autem de ejus falso exilio certior fierem, atqve ita conscientiæ meæ insanabile vulnus infligerem, id quod Deus per

vulnera Jesu Christi a me, qui hujus mundi tam satur, quam qui maxime, et singulis fere horis atque momentis vitæ meæ brevitatem, mortem et æternam mansionem meditor, clementissime avertat, et potius non tantum paupertatem, sed etiam extrema quæque pati largiatur. Sed posset dici, hasce difficultates tollere verba ista: (tanquam qui meæ subsint inspectioni). Verum ne hisce conscientia mea acquiescere vult, sed quo magis ea ruminat, eo magis turbatur; nam in rebus conscientia verba nunquam tam clara, perspicua, simplicia, aperta, certa et firma esse possunt, quam rei magnitudo et necessitas afflagitat; hujus autem hæc articuli verba ambiguitate et involucro non carent. Rogo igitur per Deum, ne conscientia meæ laqueus tendatur, tantumve onus imponatur. Daniæ Ecclesie nullum ego detrimentum allaturus sum: in ejus Pastorum messem falcem nunquam missurus, sed Regio mandato parere, Senatui Coagiensi debitam obedientiam, Rev. admod. Excell. T. ut et Dno. Proposito licitum obsequium præstare volo, et ita me gerere, ne justæ de me querelæ ab ullo fieri possint, sed apud R. Excell. T. et omnes bonos laudem merear. Interim hominem me agnosco, qui in multis, etiam in bono, labi potest. Concionem præterita Dominica nullam habui, et propterea, ne Germanorum precibus, sollicitationibus, imo lacrymis, quas sæpius maximo cum animi dolore conspexi, superarer, Coagio abesse volui: id quod auditoribus meis non parum displicuit. Jam quæso per Deum, ne amplius tam pium opus impediatur, ego coram Deo, omnibus Angelis et Electis excusatus et innocens esse volo, a tot et tantis suspiriis et querelis, quibus aures Dei, qui renes et corda scrutatur, plenæ sunt, et profecto, aut nihil video, aut horrendæ poenæ et calamitates huic urbi propterea imminent (quod Deus benigne avertat). Nam Deus cursum Verbi sui et promotionem animarum salutis liberam esse vult, quicquid etiam totus mundus contra statuatur. Denique quia ego Dei operi diutius in mora esse non possum, etiam atque etiam peto, ut vel saltem in templo concionem sacram habere permittatur, et si non placet, Sacramentorum administrationem quoque concedere, per me tam diu differatur, dum de 6to Articulo transactum, et vel Regis sententia audita. En ego paratus sum etiam de Cathedra publice monere, ut qui pertinent ad Templum Parochiale, ejus membra maneant, si ita videbitur R. T. Excell.

Testor sancte, qvod hæc sine dolo et fuco candide et severe scribam, utpote qvi citius mori volo, qvam contra facere. Iterum peto, ut Rev. adm. Excell. hic eam laudem, qvam tempore Dni Antecessoris obtinuit, sua pro Germanis intercessione, retinere studeat, atqve ita res geratur, ne adversariis nostris demus ansam calumniandi. Ego certe aliquoties opto, ut nihil unqvam de hac re audiverim. Aber was soll ich machen? Es hat Gott also gefallen, so muss ich es vorlieb nehmen. Pauper ego qvidem pauperum Pastor; aber dafür lass ich Gott sorgen, der für das Waldt-Vögelein sorget: Gott wird mich nicht verlassen, dess bin ich versichert. Spero, R. Excell. T. opus tanto Theologo dignum facturam. Valeat, et, ut hactenus, Justum suum promovere pergat.

Raptim Coagii d. 11 Maji Ao. 1642.

Rev. adm. Excell. T.

omni debito obsequio addictissimus

Justus Teichmeier.

Afskrift i Kongl. Bibl., Gl. kgl. Saml. Nr. 3038. 4.

20.

Johan Christopher Knöbel, tydsk Student, beder Biskop J. Brochmand hjælp sig til Underholdning i Kommunitetet.

Qvænam, Vir admodum Reverende, . . qvænam, inqvam, sit facies, heu deploranda! Germaniæ, satis superqve cuiqve, absqve ulla relatione notum. Mars enim ferocissimus, qvi animis sævitiam et duritiem inserit, et ab omni tum humanitate, tum humaniorum artium cultu deducit, et qvæ hunc indivisa sequitur comes (ut mala alia innumera silentii sipario involvam) Penia, ubiqve regnum possidet et ut omnes fere, ita imprimis Musarum cultores, nisi qvi aut nomen ipsi dent, aut marsupiis bene saturatis imperium ipsius sustinere possint, sedibus ejicit. Qvi et me, Parentibus orbatum, patrimonio spoliatum, omnibus deniqve studia continuandi mediis privatum, dulce solum natale relinquere, et locum Musis aptiorem, ubi nec Pelopidarum nomen nec facta audiantur, qvære coëgit, qvem præ aliis præcipuum deprehendi Portuam Vestram, qvam vere portum omnium, in omnis generis afflictionum et imprimis indigentæ salo fluctuantium hominum, tot ac tanta, tum a Tuæ Excellentiæ, tum ab aliorum Virorum

benevolentiae aura sublevatorum testantur exempla. Cui Tuæ benevolentiae, toto fere Christiano deprædicatæ orbe, confusus et ego Clarissimam T. Excellentiam supplice rogo voce, ut et hic mihi, cui omnia alias media se sustentandi præcisa, pro more Suo consveto et laudabilissimo, anchora esse, et locum quendam in Mensa Regia fruenda concedere velit (etc. etc.).

Havniæ, d. 9 Octobr. 1642.

Excellentiæ Tuæ subjectissimus
Johannes Christophorus Knoebelius,
Svevo-Germanus.

Afskrift i Kongl. Bibl., Gl. kgl. Saml. Nr. 3030. 4.

21.

Aabent Brev om den tydske Præst udi Kjøge.

Christianus Quartus.

G. a. v., eftersom vi tilforn have bevilget, at de fordrevne Tydske, som sig udi Kjøge opholde, maatte kalde sig en tydsk Prædikant, som dennem udi deres Saligheds Sag kunde betjene, saa endog vi nu naadigst erfare, samme deres udgivne Kaldsbrev til Justum Teichmeier at være af sine Aarsager underkjendt, dog efterdi af bemeldte fordrevne Folk endnu underdanigst begjæres, vi dennem dog naadigst vilde samme Præst bevilge for dennem at maatte prædike og dennem som en Sjælesørger betjene, da have vi af kongelig Gunst og Naade naadigst bevilget og nu hermed bevilger, at bemeldte Hr. Justus Teichmeier maa prædike for de fordrevne Tydske i Kjøge, som og for de fremmede Soldater, som sig der befinder, og dennem som deres Sjælesørger betjene, dog saaledes at alle de, Borgerskab der i Byen haver, sig ingenlunde skal unddrage fra al den Rettighed, de den danske Præst skyldig ere. Og dette have vi naadigst alt-sammen, indtil vi anderledes derom tilsigendes vorder, bevilget, forbydendes vore Lensmænd, Fogder og alle andre for^{ne} herimod nogen Hinder eller Forfang at gjøre i nogen Maader, under vor Hyldest og Naade.

Givet Hafniæ d. 15 Decembr. A. o. 1642.

Sjæl. Reg. XXI, 195.

22.

Professorum Brev til H. Cancellar anlangende de tydske Studenter, som her i Byen antage Pædagogier og sig opholde, alligevel at de ikke profitere Nomina hos Rectorem.

Magnificentissime Domine Cancellarie,

Patrone et conservator benignissime!

Eftersom Fundatio Academica ikke tillader nogen Studiosum sig hos dette kongl. Academi at opholde, med mindre han sit Navn først hos Rectorem haver ladet inscribere, hvor om Fundatsens Ord saaledes lyde: Si quis se in hænc scholam contulerit, primum omnium sciat, se nomen suum apud Rectorem Universitatis profiteri debere: quia neque honestum neque tutum est Reipublicæ, quenquam in aliena urbe sine certo Magistratu et sine Legibus vivere. Og nu tvært imod saadant Forbud findes en Del tydske Studenter, sig her i Menigheden, plerique civium sumptibus, opholdendes, som ikke have villet efterkomme forskrevne strænge kongelige Befaling, alligevel at de derom ere ofte advarede, baade publico Programmate Anno 1638, saa og nyligere i det Programmate, som Doctor Simon Pauli affigerede, der han agtede at begynde sine Lectiones Anatomicas, og desforuden mange Gange af Rectoribus ere privatim paamindte, ja en Del af dem venligen ombedne, at de dog godvilligen vilde parere Legi, og suo exemplo trahere alios ad idem faciendum. Og end, det mere er, paa det vi kunde gjøre dem eo obsequiores, have vi for kort Tid siden, der os kom til Øre, at en af vores Deponenter havde in actu depositionis stillet sig noget utilbørlig mod en Tydsk, som dog til saadant selv ikke gav ringe Aarsag, publice contesteret, os herudi at have stor Mishag, og serio sub poenæ denunciatione vores injungeret studium pacis cum exteris, præcipue cum Germanis, colendæ, som samme Programma vidtløfteligere udviser: men have dog hertildags med al saadan Discretion intet andet kunnet udrette, end at de hver Dag ere blevne haardnakkedere, saa at en og anden af dem, etiam citati propter debita vel delicta, noluerint comparere coram Rectori.

Saa ere vi da hejligen foraarsagede saadant Ed. Magn. at tilkjendegive og os over denne deres Contumaciam at beklage,

ydmygeligen begjærendes, at Ed. Magnificens som vor kjære Patron og Summus Academiae Conservator vilde impetrere hos Kgl. Maj., vor allernaadigste Herre og Konge, en kgl. Befaling med Forbud til Indvaanerne, nogen fremmed Studiosum at antage til Pædagogum eller og tilstede dem sig nogen rum Tid i deres Huse at opholde, førend de have profiteret deres Nomina apud Rectorem. Thi hvad for store Inconvenienser heraf ellers følger, helst i denne farlige Krigstid, er Ed. Magn. bedre bekjendt, end vi herom kunne skrive. Dette alene kunne vi ikke forbigaa Ed. Magn. til Gemyt at føre, at Borgerskabet her i Byen promiscue antager præceptores exteros til deres Børn absque inquisitione in Orthodoxiam eorum, hvilket synes at være cum periculo Religionis conjunctum. Var derfor gavnligt for denne Bys Ungdom, at saadanne Pædagogi ikke mindre end andre fremmede, som sig her nedsætte, bleve examinerede i de 25 højlovlig Ihukommelse Frederici 2. Artikler, hvilket, om det ogsaa behager Ed. Magn., vi gjerne ønskede tillige at maatte udi begjærte kgl. Befaling indføres.

Herpaa vi et gunstigt Svar af Eders Magnificens ere formodendes. Vi ville altid findes igjen, som vi pligtige ere, Eders Magnificensens taknemmelige og tjenstvillige Clientes.

Rector og Professores.

Af Konsist. Kopibog 1632—46. Fol. 735. Af Pladsen, hvorpaa Brevet er indført, ser man, at det maa være af 7 Oktober 1644.

23.

Fremmede Studenterne anlangende sig hos Rectorem Academiae at lade indskrive.

F. 3. G. a. v., hvorledes os underdanigst berettes, at adskillige fremmede og udlændiske Studenter sig her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn ved denne vores Academi temmelig lang Tid, ja i Aaret tillige, opholder, som ikke sig her hos bemeldte Academia Rectorem angiver, deres Navne at lade indskrive og antegne, en Part og desimidlertid ikke desmindre hos Borgerskabet og andre Pædagogier antager, og sig for Præceptores lader bestille, som her ingen Præceptorer eller deres rette Magistratum ville erkjende eller sig tilforstaa. Os og derhos underdanigst tilsinde føres, hvorledes udi bemeldte vores Academis lovlige Fundats udtrykkelig forbydes, at ingen Studiosus sig her uden

Inscription skulde opholde, med underdanigst Begjæring, at efterdi hvis Programmata, som Rectores Tid efter anden til den Ende lader anslaa, de studerende til en billig Skyldighed inod saadanne Academiæ Leges at anvise og formane, ikke haver kunnet være saa kraftige, at de fremmede jo saadant snarere har syntes at foragte end agte: vi da med vores kongelige Befaling saadan lovlig og saa mange Steder veløvede Anordning udi billig Agt og Myndighed ville erholde; da have vi i Betragtning, hvor berømmelig og velbetænkt vores højærede Forfædre denne Academiæ baade funderet og med nødige Statutis vel indrettet og beskikket, ikke villet underlade herom alle fremmede Studiosis, som sig her opholde ville, at advare og befale, at de sig hos Rectorem Academiæ angiver og lader indskrive, sønderlig de, som nogen Bestilling med Ungdommen at informere ville antage, forbydendes herhos alle af Borgerskabet og andre her i Byen, som ikke særdeles Rettighed over deres Tjenere haver, fremmede til deres Børns Institution at bruge, der ikke hos Rectorem findes indskrevne, saafremt de, som saadant gjøre, derfor ikke ville tiltales og staa til Rette, som vedbør. Vederfares og nogen fremmed Studioso her noget viderligt, som sig til sin rette Magistr(at)um ikke haver villet bekvemme, vide sig det selv og ingen anden. Hvorefter alle og enhver etc. Hafniæ 30 Januarii 1650.

Sjæl. Reg. XXII, 259.

24.

Bønderne i den ny Hollænderby fik Bevilling om Hjælp af andre Kirker til deres Kirke, og Bekken for Kirkedørene.

F. 3. G. a. v., at vi efter underdanigst Ansøgning og Begjæring naadigst haver bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at Bønderne udi den ny Hollænderby vesten her for Staden, til nogen Hjælp til deres Kirkes Opbyggelses Bekostning der sammesteds, maa nyde $\frac{1}{2}$ Rigsdlr. af hver Kirke i vort Land Sjælland, som nogen Middel og Forraad haver, saavel som og en Gang Bekken for alle Kirkedørene her i Staden udsætte og der udi samle, hvis godt Folk til bemeldte Kirkes Bygning godvilligen give ville; herhos bydendes og befalendes vores Lensmænd samt Kirkeværger og alle andre, som over Kirkerne Jus patronatus haver, eller paa deres Vegne over deres Indkomst

raade og disponere, at de for^{ne} j Rigsdlr. af hver Kirke til for^{ne} Ny Hollænder Kirkes Hjælp, saaledes som forskrevet staar, lader bekomme og følgagtig være. Givet Hafniæ 21 Juli 1661.

Sjæl. Reg. XXV, 169.

25.

Aabent Brev, at den danske Menighed i Kjøbenhavn, som søger den tyske Kirke, skal give deres egne Sognepræster deres Offer og anden Rettighed.

F. 3. G. a. v., at eftersom Sognepræsterne og deres Medtjenere udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn for os underdanigst haver ladet andrage, hvorledes deres Sogner dagligen forringes og mærkeligen aftager, formedelst mange og fast de bedste Huse i Sognerne beboes enten af tyske Folk eller af danske, som sig med tyske i Ægteskab begiver, hvilke fast alle den tyske Kirke skal søge og under den Prætext unddrager sig for hvis de Præsterne i det Sogn, de boer, efter Ordinansen pligtig ere. Thi hyde vi og befale vi alle og enhver, som med Ordens Hørelse og Sacramenternes Brug i den tyske Kirke sig vil lade betjene, skal desforuden tiltænkt være til de Sognepræster i det Sogn, hvor de bosiddendes ere, tilbørlig Offer, Præstepenge og anden Sognerettighed efter Ordinansen at udgive. Hvorefter etc.

Frederiksborg 24 Juli 1662.

Sjæl. Reg. XXV, 322.

26.

Udtog af et Brev fra Johannes Bager i Kjøbenhavn til Wilhadus Olai Roeschildensis, Præst i Greve og Gildebrønde, angaaende to tyske Doctores, K. Frederik III havde indkaldt, men atter maatte give Rejsepas.

.. Extraneis duobus Doctoribus huc vocatis Rex abutum jussit, mutato suo consilio, quod fuit ipsi de illis promovendis. Hac de re consuluit accersitum Archiepiscopum, qui permisit in arbitrio Regio stare omnia, sed hæc addidit, si essent peregrini illi intercepturi, quod alios capere oportebat, et in hac Regione natione Danos, velle literatæ Reipublicæ Principes animo ferre iniquo, et inter cives Academicos plurimos forsan, studiorum voluptate expulsa, Camoenas odisse, ubi illo modo

spes promotionis admittitur, et nulla ostenditur. Quibus motus, Rex consideratus, misit per Aulicum 600 valenses in viaticum, singulis trecentos, gratias agens, quod se audiri voluissent in disputatione mota et concionibus, jussu Regio. Sed eorum junior dissimulans honorarium hoc præsens nolle, dixit sperasse se aliud majus et utilius, atque abitum protinus maturavit cum utroque suo fratre in Patriam. Senior vero, quem commendant a Reginæ fratre literæ, jussus est hic commorari, exorando Rege, in spem promotionis, quam sit habiturus Hafniæ non sed Holsatiæ, aut aliis in locis ditionis Regiæ. Et ferunt, Svaningium (qui nunc Synaxin accessit, et cum eo Professores multi, Mercurij die ante Soterias, unaque nostrates ex hospitio meo quatuor) id unum agere, ut M. Ericus ¹⁾ in ordinem Professorum sumatur et Theologus designetur. Nonnulli autem contra statuunt, nihil verbis efficere posse illum apud Regem, sed juniorem convenisse Regem, et utriusque novitio conductum munus, ut succedant illi, defunctis duobus, administrans alter Theologi, alter vero officium Pastoris Germanici . . . Hafniæ, pridie Paschatos 1663.

Original i Kongl. Bibl. (Bøllings Brevsamling).

27.

Confirmation paa en Contract imellem Hr. Rasmus Büssing og Hr. Matthias Hildebrandt i Christianshavn.

F. 3. G. a. v., at eftersom hos os underdanigst ansøges og begjæres vores naadigste Confirmation paa en Forening, som os elskel. hæderlig og vellærd Hr. Rasmus Büssing og Hr. Matthias Hildebrandt, Præster udi Christianshavn, med hverandre gjort og oprettet haver, lydendes Ord efter andet, som følger:

„Eftersom vores allernaadigste Herres og Konges Befaling er vores højværdige Hr. Ærkebiskop naadigen meddelt om den Tvistighed, som os undertegnede H. Maj.s underdanige Tjenere og Præster udi Christianshavn imellem været haver, i Venlighed at componere, haver vi saadan kgl. Naade med inderste Hjærtens Taksigelse og alvorlig Bøn til Gud for H. K. M. og det ganske kgl. Arvehusets Velstand underdanigst at erkjende, og derfor i

¹⁾ Det er vistnok Hofprædikanten, M. Erik Grave, her menes.

den Herres Jesu Navn med hinanden venligen indgaaet og sluttet, som følger:

1. Tjenesten angaaende beholder enhver sin selv at forrette, som tilforn været haver. Og eftersom den tyske Præst altid tilforn haver tillige med Sognepræsten tjent i Højmesserne, og jeg Matthias Hildebrandt saadant for mit Sogns Skyld, som jeg vesten for Kjøbenhavn haver at betjene, ikke kan afvarte, lover jeg Sognepræsten i andre Maader, naar han lovlig er forhindret, at tjene, og jeg ikke er lovlig forhindret, med saa god en Vilje, som jeg selv udi Trang hans Tjeneste kunde begjære.

2. Hvis Accidentia der falder til Højmesse beholder Hr. Rasmus Büssing, uden naar Hr. Matthias i hans lovlig Forfald efter hans Anordning tjener, da nyder H. Matthias den tredie Part, og til Froprædiken beholder Hr. Matthias hvis der falder, uden naar den ene Person er dansk og den anden tydsk, da deles det imellem os, og hver bekommer strax sin Anpart.

Eftersom alle, der boer i Sognet bør at erkjende Hr. Rasmus for deres Sognepræst efter H. K. Majs naadigst meddelte Vocation, anlover jeg Matthias Hildebrandt ikke at hindre Hr. Rasmus sit Offer og Præstepenge hos de tyske Indvaanere, mens meget mere at tale og søge hans bedste hos dennem i alle Maader, og til den Ende endog ingen betjene, førend de efter kgl. Forordning haver været hos Hr. Rasmus, og de mig en Bevis fra hannem leveret, at de ere skrevne i Kirkebogen, og mig af hannem bevilget er dennem at betjene. Desligeste anlover jeg Rasmus Büssing at tale og søge Hr. Matthises bedste og lade hannem betjene alt, hvis paa Tydsk betjenes skal, om ellers Folkene selv ere hans Tjeneste begjærendes, og Hr. Matthias ikke andensteds er occuperet, og ingen af os skal tvinge nogen enten til Froprædiken eller Højmesse, mens enhver Indbygger herudi at have sin fri Vilje.

4. Anlangende H. K. Majs Livgarde, om dennem er saaledes sluttet, at alt hvis af dennem for Tjenesten gives, hvilken af os efter deres egen Begjæring Tjenesten forretter, naar de ere skrevne i Kirkebogen, da deles det strax imellem os, af hvad Navn det være kan, som kommer fra Livgarden, Skriftepenge undtagen, som gives Hr. Matthias, dennem beholder han selv.

Forskrevne Poster haver vi vel med hinanden overvejet og befundet os og Tilhørerne tjenlige til Fred og Enighed, og derfor med Hænders Undertegnelse stadfæstet. Gud være nu med os og regere os med sin Helligaand for Christi Skyld. Amen.

Christianshavn d. 2 Maj Ao. 1665.

Rasmus Büssing, Matthias Hildebrandt,
m. m. m. m.“

Da vilie vi forberørte Forening udi alle sine Punkter og Clausuler. eftersom forskrevet staa, allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmerer og stadfæster, helst efterdi de selv saaledes indbyrdes haver samtykt og med egne Hænder underskrevet. Fremdeles skal Sognepræsten paa Christianshavn nyde Præstepenge og Offer af de Huse og Vaaninger paa Christianshavn, som af fremmede Nationer beboes. Hvo derimod gjør, skal exemplariter straffes. Thi forbyde vi etc.

Hafniæ d. 3 Maj 1665.

Sjæl. Reg. XXVI, 37—38.

Bemærkning.

Naar der S. 168 er sagt, at det ikke er bekendt, hvad Udgang den mod M. Thomas Lund rejste Anklage for Vranglære havde, er følgende Aktstykke oversat, der oplyser Sagen nærmere:

Frederik Urne och D. Hans Reisner finge Brev M. Thomas Lund, tysk Præst i Helsingør anlangendes.

Christianus Quartus.

V. s. G. t. Vider, at vi naadigst haver bevilget os elskelig M. Thomas Lund, tysk Præst udi vor Kjøbsted Helsingør, at maa fri og entlediget blive for hvis Tiltale til hannem kunde have, anlangendes hvis mistænkeligt han udi sin Prædiken senest udi Kjøbenhavn kan have proponeret, saa og sit Kald her efter som tilforn at maa forestaa, dog at han sig alt sligt saa vel privatim som publice efter sin udgivne Forpligts Lydelse herefter entholder. Datum Kolding(hus) den 3 Januarii 1635.

Sjæl. Tegn. XXV, 366.

Efterretninger

om

Sværmeren Jesper Baltzarsen Könechen.

Ved

Holger Fr. Rørdam.

Jesper Baltzarsen Könechen, ogsaa kaldet Kiim, var født d. 9 August 1629 i Kjøbenhavn. Han var den ældste af sex Sødskende ¹⁾. Faderen, der formodentlig var en Tydsker, døde 1645 og efterlod sin Familie i stor Armod. Da Sønnen Jesper imidlertid gav gode Forhaabninger, tog Biskop J. Brochmand sig af ham og hjalp ham til at blive Student. Senere blev han Huslærer hos Prof. M. Peder Spormand, til hvem han kom til at staa i det venligste Forhold. Det lykkedes ham ogsaa at finde Understøttelse hos andre for-maaende Velyndere. Imidlertid studerede han flittig og er-hvervede sig navnlig et grundigt Kjendskab til Bibelen.

¹⁾ Dän. Bibl. VIII, 664 ff. Om en af hans Brødre har jeg fundet følgende haandskrevne Efterretning i Kong. Bibl.: »Jesper Könechen havde en Broder, Christian Könechen, et stort, stærkt, kjødfuldt Menneske, som vi saa i Kjøbenhavn 1686 og 87, og kunde synes da at være henimod en 50 Aar gammel. Han gik og togrede, ligesom ikke rigtig i Hovedet, som han ikke heller var; dog gjorde han ingen noget ondt, gik med et stort tykt Spanskrør, med en Benknep paa, i Haanden, truede og skjændtes, hvor han gik, ligesom han havde nogen at tale med eller som han saa en malum Genium, som fulgte ham, hvilken han undertiden snakkede vel med, undertiden skjændtes og skjældede ham sigende: »Vrænger du Mund? Griner du ad mig?» etc., og slog derpaa Kjeppen løs til det Sted, hvor han Ny kirkehist. Saml. III.

Efterat han havde taget theologisk Attestats, blev han Huslærer eller Hovmester i forskjellige fornemme Huse, bl. a. hos den kgl. Livlæge Dr. Bulche, og optraadte ved festlige Lejligheder som dansk og latinsk Poet. Paa samme Tid forberedte han sig til Præsteembedet ved jevnlig at prædike i Kjøbenhavns Kirke, og han fik flere Tilbud om at blive Præst i Skaane, hvilke han dog ikke modtog.

Vi vide ikke nøje, naar de sværmeriske Meninger, som han senere blev saa stærkt greben af, først begyndte at ytre sig hos ham. Disse maa dog ikke have naaet nogen ringe Højde, naar han under Kjøbenhavns Belejring (1658—59) kunde falde paa at forsøge paa at bevæge Stadens Forsvarere, Borgerne og Studenterne, til at nedlægge deres Vaaben, »eftersom al Krig er de Kristne forbudt i det Ny Test.«. Han indskrænkede sig ikke til at formane sine Landsmænd, men han skrev ogsaa to Breve til den svenske Konge, Karl Gustav, hvori han, under profetisk Trusel med Guds svære Straffedomme, opfordrede denne til at afstaa fra hans Forehavende og til at lade hans »svagere Broder«, Kong Frederik, med Fred, samt at lade sig nøje med det, han alt havde vundet¹⁾. Denne Optræden af Jesper Könechen synes at vidne om Bekjendtskab til Kvækernes Lærdomme. »Vennernes« Samfund var stiftet i England 1649; i Slutningen af Aaret 1657 havde der været en Kvæker i Kjøbenhavn, som havde gjort Forsøg paa at udbrede sine Meninger, hvorfor han ifølge kongelig Befaling var bleven

sagde, at han stod. Gik saaledes ofte hele Timer, endog under Gudstjenestens Forretning, i Vor Frue Kirke neden under Taarnet frem og tilbage imellem Gyldenløves og Grevinde Samsøs Begravelser, og fordi man var saa vant til ham, lod enhver ham gaa, og ingen kerede sig efter ham. Men hvor han fik Opholdet fra (thi han tiggede ikke, eller bad nogen om noget), eller hvor han blev af, eller hvor og naar han døde, er mig intet bekjendt om.*

¹⁾ Det første Brev er dat. 16 Sept. 1658, det andet er fra Beg. af August 1659; de findes trykte i de smaa hollandske Skrifter, Könechen udgav 1665 (se Fortegnelsen over hans Skrifter, Tillæg Nr. 8).

sat fast¹⁾. Imidlertid vide vi dog intet sikkert om, at Jesp. Könechen er kommen i Forbindelse med denne. Derimod havde han haft nogen Omgang med M. Niels Svendsen Chröniche, som i Aaret 1656 var bleven dømt for sine sværmeriske weigelianske Meninger og Ytringer, ligesom ogsaa med Normanden Baltazar Trebsdorf, en Mand, der ansaas for at nære farlige sværmeriske Anskuelse og som havde været en god Ven af J. Könechens afdøde Fader. Størst Indflydelse synes dog nogle tyske Skrifter af weigeliansk Retning, der vare faldne ham ihænde, at have haft paa ham²⁾. Det lader sig overhovedet bevise, at omtrent alle de sværmeriske Bevægelser i Danmark i 17de Aarhundrede paa første eller anden Haand stammede fra Tydskland af. Selv støttede han sig dog kun til det Ny Test., og talte, ligesom i vore Dage Søren Kierkegaard, stadig om »det Ny Testamentes Kristne«, uden Hensyn til den historiske Udvikling.

Da nu Jesper Könechen saaledes begyndte at optræde som Fredsapostel, idet han især støttede sig til et Sted i Aabenbaringen, kaldte hans Skriftefader, M. Jens Justesen Berg, Præst ved Studenterkirken, ham i Sommeren 1659 for sig for nærmere at udforske hans Meninger og søge at bringe ham til Ro. Det viste sig imidlertid snart, at han ikke var af dem, der let lod sig overbevise. Og da han ikke alene mundtlig men ogsaa skriftlig havde erklæret sig over en Del ham af Biskop Hans Svane forelagte Spørgsmaal paa en Maade, der afveg i adskillige Stykker fra den danske Kirkes Lære, forbød Biskoppen ham at bestige Prædikestolen, hvorfra han, som det synes, havde forsøgt at udbrede sine Anskuelse, og hans Skriftefader udelukkede ham for en Tid fra Nadverens Brug. Selv gav han sin Stemning Luft i en Skrivelse til »alle kristne bog-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 1.

²⁾ Herom findes nærmere Oplysning i de nedenfor meddelte Retsforhandlinger fra Aaret 1663.

lærde«, især til Lærerne ved Universitetet, og foreholdt dem, hvorledes det kunde gaa an, naar det stod fast, hvad N. T. lærer, at al Øvrighed er af Gud, at da den ene Øvrighed bekriger den anden. Undersaatterne, der lod sig bruge dertil, modstod jo saaledes en af Gud indsat Øvrighed og gjorde altsaa Oprør mod Guds Anordning ¹).

Imidlertid blev J. Könechen antagen som Huslærer hos den tyske Præst M. Jørgen Harder i Hollænderby paa Amager. Denne tilbød ham at prædike for sig 3die Pintsedag 1660; han modtog Tilbudet som et Kald af Gud, og prædikede uagtet Bispens Forbud den nævnte Dag. Men da Præsten formodentlig er bleven betænkelig ved denne Prædiken, gav han ham Afsked endnu i samme Uge og sendte sine Børn til Skole i Kjøbenhavn. Efterat J. Könechen atter var vendt tilbage til Hovedstaden, drev hans urolige Aand ham til at optræde som Bodsprædikant; men da det var ham forbudt at betræde Prædikestolen, tog han oftere Ordet i forskjellige af Byens Kirker, naar Prædiken var forbi, eller afbrød endogsaa Præsterne i deres Prædikener. Engang stillede han sig foran Kongens Stol i Slotskirken og begyndte at tale, fornemmelig i den Hensigt at vise, at han ingen Kjøtter var, som mange ansaa ham for. Da Oversekretæren Erik Krag derefter kaldte ham for sig og truede ham med Blaataarn, om han gjorde det oftere, svarede han, at Hr. Oversekretæren ogsaa burde tale, da alle Kristne ere aandelige Præster. Han synes derefter nogen Tid at være holdt fangen paa Slottet, men da han atter var kommen ud, begyndte han paa sin gamle Vis med at forstyrre Gudstjenesten ved at falde Præsterne ind i Talen i Kirkerne. Man lod det i Begyndelsen gaa, men da Ærkebiskop Svane havde forfattet en Kirkebøn til den i Anledning af den lykkelige afslaaede Storm (11 Febr. 1659) forordnede aarlige Takkefest, hvori han havde anvendt Ps. 20, 5 paa Kongen og kaldt denne

¹) Denne Skrivelse lod Könechen siden trykke i sit Skrift: Testimonium veritatis. Amsterd. 1665.

»Herrens salvede«, forargede dette Jesper Könechen i den Grad, at han offentlig udtalte sig imod at tillægge den jordiske Konge Prædikater, som kun tilkom Kristus alene. Tillige paastod han, at det var de kristne forbudt i det Ny Test. at udøve nogen verdslig Øvrighedsmagt: de havde kun at lyde, men ikke at byde i verdslige Sager. Som Følge af disse Udtalelser blev han atter fængslet 1663 og efter kongelig Befaling stillet for Universitetskonsistoriets Ret, og det blev overdraget M. Jens Justesen at være Aktor imod ham¹). Retsforhandlingerne, som derefter toge deres Begyndelse og efter lange Forhandlinger endte med, at Jesper Könechen blev relegeret for stedse fra Universitetet og dømt i Kongens Naade og Unaade paa Grund af sine Udtalelser om Statsmagten, have ikke hidtil været benyttede, de meddeles derfor her som et ikke umærkeligt Bidrag til den Tids Kirkehistorie²).

Den 6 August 1663 fremkom M. Jens Justesen, som efter kgl. Befaling havde ladet for Consistorii Ret indstevne Jesper Baltzarsen Chønich eller Kiim. Han fremlagde først følgende kgl. Fuldmagt:

»Vi Frederik den Tredie o. s. v. gjøre alle vitterligt, at vi naadigst have forordnet og anbefalet, saa og hermed forordne og anbefale os elskelige hæderlig og højlærd M. Jens Justesen, Sognepræst til Hellig Trefoldigheds Kirke her i Staden, at han for Consistorii Retten her sammesteds skal gaa i Rette imod den Studiosum Jesper Kiim, som paa nogen Tid her paa Taarnet har været fangen og anholden, og derudi at gjøre og forrette, som forsvarligt eragtes. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn, den 27 Juli 1663.

Under vort Signet.

Friderich.«

¹) Jfr. Tillæg Nr. 2.

²) Efter Konsistoriets Retsprotokol og Kópibog.

Efterat dette Dokument var læst og paaskrevet, begjærede M. Jens Justesen for Retten, at Jesper Kiim maatte tilholdes sin Bekjendelse at gjøre og Regnskab for sin Tro, og han begjærte derhos en retmæssig Dom over hans fremmede Lærdom og forargelige Forhold i Kirkerne imod christelig Orden og Skikkelighed. Dernæst refererede M. Jens Justesen korteligen, hvad ham var bevidst af hans fremmede Lærdom, nemlig, at han 1. med Pontificiis og Socinianis lærer, at meget er lagt til Loven i det Ny Testamente, som ikke var i det Gamle, 2. de fide et justificatione, 3. de ministerio ecclesiastico, 4. de magistratu politico; og at han desforuden havde sagt, sig endnu mere at have, som han ej endnu havde aabenbaret for M. Jens.

Herimod fremstod Jesper Kiim selv til Gjenmæle og begjærede, at hans Skrifter, som han havde udgivet om sin Lærdom, maatte fremlægges. M. Jens Justesen fremlagde noget af hans Skrift om Magistratu politico, nemlig en trykt Vise, udgangen An. 1662, og et Manuskript »De bellis Christianorum Novi Test.«, hvilke begge bleve indleverede udi Retten. Og eftersom Jesper Kiim havde udi den trykte Vise indført paa det første Blad den locum ad Rom. 13 og en Forklaring over de Ord: »Der er ikke Magt uden af Gud«, hos hvilken disse Ord stod skrevne: »Forstaa fornemmeligen i det Ords Tid, eller saa at sige fra Pauli Tid«, saa blev han tilspurgt, hvad hans Mening herom var. Hertil svarede han, at det præceptum de honoranda potestate var klarere efter Pauli Tid og af Pauli Ord end tilforn. Hvorpaa J. Kiim blev tilspurgt, om samme præceptum de Magistratu var ikke saa klart in V. T. Kiim indrømmede vel, at det var tilstede i det 4de Bud, dog havde N. T. gjort Fordringen klarere. I Anledning af Rom. 13, 1 bemærkede han, at Christianis proprium esse *ὑποτασσέσθαι*. Herom blev han igjen adspurgt, om han da mente, at oppositum, *ἐξουσίαν ἔχειν*, kunde ikke competere Christianis. Han svarede, at usus secularis potestatis var vistnok de Christne forment, men at disse derimod havde Del i den

ἐξουσία, som den korsfæstede Salvede havde for sig og sine: den er ikke aliena a Christianis. Paa D. Johan Wandals Spørgsmaal, hvilken *ἐξουσία* det var da, Christus havde, forklarede Kiim, at det var den, Apostelen Peder omtaler i sit første Brevs andet Kapitel, hvor han kalder de Christne et aandeligt Præstedømme, item et kongeligt Præstedømme. D. Wandal spurgte, om Kiim da ikke vilde admittere nogen anden kongelig Magt og Regjering blandt Christne end den, Ap. Peder omtaler. Hertil svarede J. Kiim først, at det var ikke hans Agt at tale om Magistratu, men fortalte Begyndelsen paa den Discurs om Magistratu, som han sagde at være kommen af Bededagsbønnerne. Da Professorerne nu begjærede klart og kategorisk Svar, sagde han, at han vilde svare distincte saaledes: Aliud est loqui de jure sive officio debito Christianorum, si pura mansisset ecclesia, aliud vero de indulgentia Dei, quæ connivet, postquam ecclesia seducta est. Si de jure quæritur, respondeo negative, quia hoc modo titulus iste regius soli crucifixo Christo servatori competit, sin vero de indulgentia loquendum, respondeo, multum permitti a Deo propter *σκληροκαρδια* hominum ad tempus, quamdiu ita illi visum fuerit: multum et condonat infirmitati humanæ, donec notior fiat ipsius voluntas. — Under den videre fortsatte Samtale udtalte Kiim aldeles bestemt som sin Mening, at verdslig Magt og Myndighed ikke tilkom de Christne; havde de den, var det ikke qvoad jus, men qvoad indulgentiam Dei. Og naar Gud tillod Christnes Udøvelse af en verdslig Magt, var det dels paa Grund af Menneskenes Svaghed, dels paa Grund af deres *σκληροκαρδια*. — Da Kiim under denne Samtale havde sagt, at den nuværende Tilstand kun skulde vare saalænge, til Guds Vilje blev bedre bekendt, tog D. Wandal Anledning heraf til at spørge, om Guds Vilje angaaende Statsmagtens Indretning og den verdslige Magt da ikke var tilstrækkelig bekendt. Kiim svarede, at vistnok var Guds Vilje angaaende denne Sag tilstrækkelig aabenbart i Skriften, men Menneskene havde ikke tilegnet sig den paa den rette Maade. Paa Spørgsmaalet om, hvorledes Menneskene da

skulde faa denne bedre Kundskab, svarede Kiim, at det kunde ske ved den Helligaands Oplysning, en Oplysning, som erholdtes, naar Guds Ord læstes med Bøn og Paakaldelse, men som ikke havde sin Kilde i nogen særegen ny Aabenbaring. — Da Jesp. Kiim altsaa var funden rettroende i dette Punkt, vendte Samtalen sig til en Undersøgelse af Spørgsmaalet, om Gud selv havde indstiftet den christne verdslige Øvrighedsmagt eller ikke, og da D. Wandal havde søgt at godtgjøre af Gal. 3, 19, at Kiim ikke kunde støtte sin Antagelse om denne Magts Utilladelighed ved en Adskillelse mellem Begreberne *ταξίς* og *διαταγή* i Skriftstedet Rom. 13, 1—3, og derfor forlangte et andet kraftigere Argument, begjærede Kiim nogen Udsættelse for at betænke sig. Den blev bevilliget ham til om Eftermiddagen. Inden han gik, sagde han i en Samtale med M. Jens Justesen, at om det var *articuli religionis*, at bede ondt imod sine Fjender og at begynde Krig imod sine Medchristne, da kunde han ikke consentere derudi.

Om Eftermiddagen fortsattes Undersøgelsen; de theologiske Professorer forsøgte af Skriften at vise, at der maatte være en christen verdslig Øvrighed. Da Kiim ikke ret kunde forsvare sin Hovedsætning om det utilladelige i, at det Ny Testamentes Christne besad verdslig Øvrighedsmagt, gik han tilbage til, at om der end maatte være en saadan Øvrighed, skulde den dog efter Christi Exempel heller lide end gjengjælde paaført Uret med samme Mynt. Hvad Regel, sagde han, der er given alle Christne i Almindelighed, det kan ingen excipere sig fra, ihvad Stand og Stat han er udi, saafremt han vil beholde det christne Navn. Det er befalet alle, det som Petrus skriver 1 Ep. 2, 21: Thi I ere og dertil kaldede, efterdi at Christus haver og lidt for os, som efterlod os Exempel, at I skulle efterfølge hans Fodspor. Naar derfor en christen Øvrighed, som har christent Navn, overiles af en anden potestate, saa skal han regulere sig efter Christi Exempel, som undergav sig Pilati potestati. Ellers bør Magistratus være som Pater, Pastor et Deus,

item at han bør at overvinde sin Fjende med det gode, ad Rom. 12. — Da nu M. Rasmus Hansen Brochmand spurgte Kiim, om da en Fader ikke maa forsvare sine Børn, om nogen kommer enten for at berøve ham dem, eller for at berøve Børnene deres Liv, saa svarede Kiim: Jo, naar han bruger lovlige Midler, nemlig først at bede Gud om Beskjærmelse over sine Børn, dernæst høre sig til Rette, hvad Aarsag der er til, at Børnene overfaldes, for det tredie, kan han intet med Ord udrette, da at raabe paa Medhjælp hos sine Naboer eller dem, som han er undergiven, nemlig Øvrigheden, og saa for det sidste befale alt i Guds Vilje, hvad han vil tilstede, der skal ske. — Da D. Wandal nu indvendte mod ham, om det ikke var Naturens Lov, vim vi repellere, indrømmede han det villig, men lagde til, at derfor var det ikke Christendommens Lov. Atter spurgte D. Wandal, om der bør at være nogen høj Øvrighed iblandt Christne, saasom Konge eller deslige. Kiim svarede, at post agnitam veritatem burde ingen tiltage sig Kongenavnet, som tilkom Christus alene. Bar Menneskene denne Titel, da var det ex indulgentia og ex usu, men ikke ex jure. Da D. Wandal videre spurgte, om han vilde tilbagekalde sit Haandskrift »De bellis Christianorum«, svarede han, at han vidste endnu ikke noget sønderligt at gaa fra derudi, førend han blev undervist bedre og vissere, undtagen hvad der kan være imperfecte fremført, saasom den paragraphus og locus ad Rom. 13 v. 1 sq., hvor han tegnede selv nogle Ord med sin Haand in margine. D. Johan Wandal tilspurgte ham derpaa, om han ikke havde læst og efterfulgt nogle Bøger skrevne enten af Socino, Smalcio, Ostorodo, Enjedino, Moschorovio, Elia Prætorio, Paulo Felgenhawero eller deslige Skribenter. Jesper svarede: Førend jeg skrev dette Skrift de bellis Christianorum, og det fra mig havde leveret, da har jeg ikke haft i Eje eller tillæns at læse eller set nogen af de Bøger uden en tydsk Bog, som havde den Titel »Irenicum«, in 8vo, foruden Auctoris Navn, mig ganske ubekjendt, og en Traktat, som kaldes

»Tempel Gottes«, som jeg mener at være Felgenhawers, paa hvilken Bladene fejlte for og bag. Men siden Skriftet var fra mig leveret, haver jeg og faaet læst en liden tydsk Bog in 12mo, som kaldes Irenicum, og mente jeg at være Felgenhawers, som jeg fik tillaans; og saa haver jeg læst Hælfen af Eliæ Prætorii Bog, som M. Michael¹⁾ laante af mig, der jeg neppe havde læst den Hælfen. Han blev og spurgt, om han havde læst Valentin Weigels Postil, hvortil han svarede: Nej. D. Johan Wandal spurgte ham videre ad, om han, førend han skrev dette Scriptum, havde læst Frederici Ildi Artikler, som enhver skal holde sig til, som vil bygge og bo i disse Lande. Hvortil han svarede, at han ikke tilforn havde vidst af dem, men siden har han læst dem. Atter spurgte D. Wandal, om han ej vidste, at den Mening, som han nu har vedstaaet, strider mod den 20de Artikel. Artiklen blev ham forelæst. Han svarede: Efterdi der er mange membra articuli, vil der svares til enhver. Han blev da tilspurgt om det første, om han bekjendte, at Øvrigheden er Guds Ordning. Jesper svarede: Jeg, subditus og patiens, tror Øvrigheden at være Guds Ordning, men administrans persona, er han en Christen, da observerer han vel, hvad *ταξις* han følger. Thi anderledes skal Undersaatterne tænke om deres Øvrighed end Øvrigheden om sig selv. Thi Pauli Epistel ad Romanos, hvoraf de Ord ere tagne, er skreven ikke til Øvrigheden men til Undersaatterne. Dernæst tilspurgte D. Wandal ham, om han bekjendte, at den verdslige Øvrighed er *custos utriusque tabulæ*. Dertil svarede han: Ja. For det tredie spurgte D. Wandal, om han troede, at et Christenmenneske maa og kan være i Øvrigheds Befaling (Embed) med en god Samvittighed. Jesper svarede: Ja, naar han sig christelig derudi forholder. Samme Qvæstion blev expliceret med de terminis af interrogante, om Jesper ej holdt for, at den høje Øvrighed, saasom kongelig Orden, Højhed og

¹⁾ M. Michael Henrichsen, Præst ved S. Nicolai Kirke.

Værdighed, er imod en Christens Samvittighed. Jesper svarede: *Post agnitam veritatem respondeo affirmative, quod adversetur conscientie quoad jus.* Tilsidst blev han tilspurgt, om Øvrigheden maa med Vaaben og Væрге beskyærme sine Undersaatter imod Fjendernes Vold og Uret. Jesper svarede: *Respondeo negative, si christianus est.* M. Rasmus Brochmand tilspurgte ham, om han, hvis han blev betroet noget Embede, efterdi han var Ministerii Candidatus, da vilde lære sine Tilhørere saaledes. Jesper svarede: Jeg vil lære dem det, som christeligt er, og altid *ὑποτασσέσθαι* og pati injurias.

D. Joh. Wandal spurgte Jesper videre ad, om han tror og bekjender Art. 9 iblandt foreskrevne Frederici II Artikler, som er om Retfærdiggjørelsen. Jesper svarede: Ja, dersom et Menneske tror sandelig paa Christum. D. Wandal: Hvad er det, og hvorudi bestaar det at tro sandelig paa Christum? Jesper: I Aanden at tilegne sig Christi Fortjeneste. D. Wandal: Hvad forstaaer I ved Aanden? Jesper: Naar et Menneske, som hører sig tilbydes Syndernes Forladelse ved Jesu Blod og Fortjeneste, tilegner sig det taknemmeligen, med godt Forsæt at vandre i samme ikke efter Kjødet men efter Aanden. D. Wandal: Mener I, at charitas er pars fidei? Jesper: Der svares distincte, at charitas tages septem modis, hvilket vidtløftigen er udført i den Traktat overleveret Ærkebispem. D. Wandal: An charitas sit instrumentum, quod apprehendit Christum et meritum ejus? Jesper: Charitas Christi, quæ est redamatio Christi, est spiritus fidei, quæ fide amplectimur Christum. D. Wandal: An charitas hæc ingrediatur essentiam fidei? Jesper: Eatenus, quatenus est charitas Christi, ingreditur essentiam fidei. D. Wandal: Redamatio Christi estne opus bonum? Jesper: Est principium operis boni, item flamma Dei. D. Wandal: Tror I, at bona opera gjøre noget in opere justificationis. Jesper: Nej. D. Wandal: Tror I, at bonum opus, sive sit interna sive sit externa actio, requireres in actu justificationis? Jesper: Nej.

Herefter, efterat det var blevet ført ham til Gemyt, hvad det var for et skrækkeligt Dogma, som han foverede de magi-stratu civili, og han dog blev i sin forrige Mening og frem-turede den at forsvare, spurgte D. Wandal: Tror I, at ingen christne Konger in N. T. ret ere og maa kaldes Herrens salvede? Jesper: Qvatenus vere sunt Christiani, ere de salvede. D. Wandal: Ere da Kongerne som Konger ej alio modo Herrens salvede, end som ethvert christent Men-neske er Herrens salvede? eller og om de ej have en anden unctionem Dei end de, som ej ere Konger? Jesper: Der er ikkun een unctio, men den kan være major og minor, prout majores virtutes vel majora dona heroica Spi-ritus Sancti in ejusmodi personis videntur. D. Wandal: Holder I da for, at de Konger, som lade sig kalde unctos Domini, ere Pseudochristi? Jesper: Ja, om de ikke rette sig efter Christi eller den salvedes Lærdom.

7 Augusti, post meridiem

Præsentibus in Consistorio Magn. Rectore (M. Bertel Bartholin), D. Wandal, M. Eras. Brochmand, M. Stenbuch, D. Resen, M. Georgio Hilario, Birckerodio Notario.

M. Jens Justesen kom frem og proponerede videre, at eftersom Jesper Kiim syntes af den Discurs, han sidst havde haft de justificatione, at have vrang Mening, han da derudi maatte videre examineres, og, om der var nogen Tegn til Bedring, at informere ham, om det var muligt at reducere ham til Omvendelse. Magn. Rector og Professores svarede dertil, at de med ham udi Alting vilde gjøre dem den bedste Flid, og ikke spare nogen Umage, at de kunde reducere ham til en bedre Bekjendelse, om det var muligt. Jesper Kiim fremstod og begjærede først, han maatte noget høres. Hvortil blev svaret Ja. Og begyndte han da at tale i den Mening: Jeg takker samtlige Professores og i Særdeleshed D. Wandal for god Undervisning igaar, udaf hvilken Discurs eftersom jeg er kommen noget bedre i Betænkning om noget af det, som blev handlet om, da er jeg færdig til at

revocere noget anlangende det dictum om Guds Ordning med Øvrigheden i den Distinction mellem *ταξις* og *διαταγή*. D. Wandal svarede, at det var deres Ønske, at han vilde bedre besinde sig, og han vilde lade sig ret informere. Herpaa gav D. Joh. Wandal sig i Discurs med ham videre at erfare hans Mening, han nu havde, og at reducere ham paa rette Sandheds Vej udi det, som han kunde errere udi, hvilken Discurs han continuerede med Jesper paa anden Time de Magistratu politico, illius origine, potestate et officio, inprimis circa bella, hvorudi adskillige loca sacræ scripturæ og i Særdeleshed N. T. om den Materie bleve ventilerede. Men istedenfor at man havde ventet nogen Forbedring hos Jesper Kiim, at han skulde lade sig under vise af klare og bare dictis scripturæ, blev han dog ved sine tilforn fattede Opiniones, og anderledes vilde forklare Ordene efter sin egen Mening. Hvoraf man saa, at det skulde være forgjæves at bruge længere og vidtløftigere Disputation med ham.

Han blev da videre spurgt, hvorledes han explicerede veram et vivam fidem justificantem. Jesper svarede: Fides est cordis redamantis acquiescentia in Servatore suo tamquam amatore. Han blev tilspurgt, hvoraf han havde den Definition. Derpaa fremlagde Jesper sit eget Scriptum, som han sagde at være et Exemplar af det, som han sagde at have overleveret Ærkebispens, og viste derudi sin fidei salvificæ descriptionem, med hvad Fundamenter han dertil havde allegeret p. 20, hvilket blev læst og paaskreven. M. Jens Justesen begjærede paa Rettens Vegne af Magn. Rectore, at dette hans scriptum og andre, som han havde med sig, maatte blive udi Retten til hans Menings Udvisning og Sagens Uddrag. Hverpaa Jesper leverede adskillige Fasciculos og Skartekker, som han kaldte sine adversaria; dog, som han sagde, i mange Stykker ufuldkommen og som kanske fandtes Vildelser udi, som burde at rettes. Begjærede, han maatte faa dem igjen siden.

Herefter blev han tilspurgt, hvad andre Bøger han havde læst. Jesper recenserede adskillige af vores egne. Blev derhos spurgt, om han ikke havde læst Breckling. Hertil svarede han, at han havde haft »das ewige Evangelium« og »Ankündigung des Tages Christi«, som han havde faaet af Cantore til den tydske Kirke, af hvilken han sig noget at have udskrevet, og ellers foræret Slotsfogden den. Andet af Brecklings Tøj sagde han sig ikke at have læst. Derhos sagde han sig at have læst Julium Sperberum de tribus seculis, om han sig ret erindrede, men havde intet imiteret af ham. Han blev spurgt, om charitas Christi er fructus og effectus justificationis, eller pars fidei justificantis. Jesper svarede, at charitas Christi, qvatenus redamat amatorem suum, est pars constituens veram fidem, qva et justificamur et salvamur. Han blev spurgt, hvad loca han havde at probere det med. Jesper refererede sig paa sit overleverede scriptum, at hans Probationes vare derudi. Han blev spurgt, om charitas er spiritus et anima fidei. Jesper sagde, at charitas er spiritus fidei, 2 Cor. 4, 13. Hvilken locum D. Wandal explicerede de Spiritu Sancto operante fidem, saasom Esaïæ 11: Spiritus Sapientæ etc., Zach. 2: Spiritus gratiæ et precum; hvilken Explication Jesper acqviescerede ved; men producerede for sig andre loca, nemlig 1 Joh. 3, 24, Rom. 8, 16. D. Wandal viste ham, at ikke charitas kaldes der *πνευμα πιστεως*, og iligemaade viste han ham i andre, han allegerede, at saadanne loca impertinenter allegeredes, som var Apoc. 2, 4—5. Jesper explicerede distinctionem charitatis primæ et secundæ, hvilken han selv havde proponeret. Hvorudi, der ham blev bevist, at han errerede, svarede han, at han lod sig sige. Dog adducerede han endnu 2 Cor. 5, 14, hvilket D. Wandal ogsaa explicerede. Og spurgte han ham ad efter adskillig Discurs, om han vilde forlade sin Mening herudi. Jesper blev ved sin forrige Mening, at charitas er pars fidei justificantis, fordi fides describeres Psalm. 2 per osculum i de Ord: osculamini filium. Og endog D. Wandal sagde ham,

at det er metaphorica locutio, hvoraf ingen argumentum om en articulo fidei kan tages, blev Jesper dog ved sin egen Opinion og sagde, at han sin Mening ikke kunde fragaa eller forlade.

Videre proponerede M. Jens Justesen, at han tidt og ofte havde formanet Jesper, han skulde ikke tale publice i Kirkerne, og gjorde Relation om, hvad Discurs han havde haft med ham derom, og at Jesper dog alligevel imod samme Formaning det havde gjort. Og spurgte M. Jens ham ad, af hvad Aarsag han saadant gjorde, og hvad Grund og Myndighed han havde til at tale offentlig i Kirkerne under og efter Prædiken. Jesper svarede: Den første Gang jeg taledede i Kirkerne var Anno 1660 in Octobri udi Nicolai Kirke, og Occasionen var denne, at jeg saa nogen i overdaadige Klæder med Plumatzer og hørte dette Ord af M. Michael: En Christen skal baade have en opladt Mund og en tillukt Mund. Udaf hvilket mit Hjærte blev bevæget til at tale. Den anden Gang var under en Aftensang i Nicolai Kirke, og efterat jeg det havde gjort og kom ud af Kirken, gik jeg bange for det, jeg havde gjort. Men siden, Morgenen derefter, satte jeg mig for at ville tale igjen efter forrettet Tjeneste og igjen bedre forklare mig og undskyldde mig, at jeg tilforn havde gjort det under Tjenesten, og om en Mandag Morgen efter »syvslags« Prædiken taledede jeg da i Helliggejstes Kirke om Eder og Banden at tage sig vare for. Jeg taledede intet imod Præsterne, men bestyrkede mere det, de sagde. Tre Gange haver jeg talet i Vor Frue Kirke, og hvad jeg ellers haver talt udi andre Kirker, haver jeg ikke gjort under Prædiken, uden alene de tvende første Gange. I Slotskirken taledede jeg for to Aar siden. Jeg var excluderet fra sacra coena, mig var forbudet at komme paa Prædikestolen, jeg var holdt for en Kjætter, hvilket min Moder ogsaa troede, derfor tænkte jeg at ville tale paa det Sted, hvilket jeg ogsaa gjorde, fremstaaende for Hans Majestæts Stol. Sin Tale, han havde haft der, fortalte han, og refererede derhos, hvorledes Hs. Mj.s Oversekretær der-

efter, der han var opkaldet, havde paamindet ham, han ikke skulde saa tale, med mindre han vilde i det blaa Taarn. Hvorpaa, sagde han, jeg svarede: at han selv burde opstaa at tale; thi vi vare alle aandelige Præster. Siden haver jeg intet talt uden 3 Gange. Den 10 og 12 Februar An. 1662 talte jeg første Gang i Helliggejsts og den anden Gang i Vor Frue. Sin Tale om Blodskyld refererede han. Om Onsdagen den 12 Febr. var det ikke mit Forsæt, men kom af Occasionen i Prædiken om den salvede Christo, hvilken jeg begjærede Explicationen over af M. Michael. Men efterdi han svarede: »Tager det urolige Menneske bort«, taledede jeg igjen efter Prædiken, ikkun for at forklare og undskylde mig. Efter denne Relation blev han tilspurgt, af hvad Myndighed han saadant gjorde. Jesper svarede, sig at have det gjort partim casu partim studio for bemeldte Aarsags Skyld. Og da det blev ham sagt, at det var imod taxin ecclesiæ, svarede han: at han bekjendte vel, at naar der var en taxis in ecclesia gjort, skulde det ikke ske, uden Fornødenheden var des større, hvilken han mente, at han havde.

10 Augusti post meridiem.

M. Jens Justesen kom frem og begjærede, at J. Kiim maatte videre forhøres, og Sagen, efter Hans Kgl. Majestæts Befaling, det snarest muligt var befordres. J. Kiim fremlagde sin skriftlige Mening om verdslig Øvrighed. M. Rasm. Brockmand spurgte J. Kiim ad, om Ærkebispem ikke havde forbudt ham at tale publice i Menigheden; det samme og var ham forbuden (at tale publice i Menigheden) af Hs. Kgl. Mj. ved hans Oversekretær. Om han da ikke har gjort mod den Hørighed og Lydighed, som han baade er sin aandelige Fader Bispen og Hs. Maj. skyldig, som han selv siger at være Patrem, Pastorem et Deum. Og om han ikke har gjort mod den Pligt, som han selv af Guds Ord vedgaar at være en Subditi, *ὑποτασσέσθαι*. Jesper svarede: Jeg bekjender, at Bispen forbød mig at prædike An. 1659, den Tid jeg leverede 6 Svar paa forelagte Qvæstioner fra

mig. Men der Præsten paa Amager, M. Jørgen Harder, mig antog til sine Børn noget at informere, som var noget før Paaske An. 1660, da lod jeg ham vide dette Forbud, som Bispen havde givet mig, med Forord, om han vilde derfor vel annamme mig til sine Børn. Da tog han det i Betænkende, og siden antog mig, og bød mig Prædiken til 3die Pintsedag, hvilket jeg da antog som et Guds Kald, og beredte mig det bedste, Gud gav mig Naade til. Den selvsamme Uge, der jeg havde prædiket, blev det hastig sluttet, han vilde have sine Børn til Vor Frue Skole, og at jeg ellers skulde have Inspection med dem. Jeg bekjender ogsaa, at Sekretæren forbød mig ogsaa omsider at prædike, den Tid jeg havde talt i Slotskirken. Men om her noget er pecceret med, vil jeg endel ikke selv dømme, endel vil jeg ogsaa tro, at det er mig forladt engang, der jeg første Gang kom ud af mit Fængsel paa Slottet. Siden sagde han sig ikke at have talt i Kirken. Og sagde Jesper Kiim, at han ikke vidste, hvorfor han sidste Gang var fængslet, men M. Jens Justesen at maatte vide det. Hvorpaa M. Jens fortalte, at Jesper ikke havde villet annamme Kgl. Mj.s naadigste Tilbud, som Ærkebisen havde befalet M. Jens Justesen at sige til Jesper Chönick; men at Jesper vilde staa paa sin forrige vrang Lærdom, og at han havde givet skriftlige Aarsager, hvorfor han ikke vilde Hs. Kgl. Mj.s Benaadning annamme, som og blev til Ærkebisen overleveret. En Copi af den overleverede Erklæring foreviste Jesper Chönick selv, som han oplæste for Retten¹⁾; og blev han tilspurgt, om han ved den samme Erklæring endnu ganske vilde blive. Jesper svarede, at han blev ved den samme Resolution uden ett Argument, den sidste Responsion, som bør at forklares, paa det ingen skal falde i Mistrøstelse, som det Embede haver, efterat Christendommen og Øvrigheden ere confunderede. Verdens Fyrster have ingen Del i Jesu den salvede, saalænge de blive verdslige, mere end som Fosterfaderen eller Ammen

¹⁾ Se Tillæg Nr. 3.

har Del i Barnet, som hør til Huset. D. Wandal spurgte, hvad han forstod ved Barnet. Jesper svarede: *Ecclesiam et membra ecclesiae*. D. Wandal: Er da *magistratus civilis christianus* ikke *membrum ecclesiae* veræ? Jesper: Dersom han ikke har den salvedes Aand, som han er døbt til, da er han ikke *membrum verum*. D. Wandal: Forhindrer da hans Embede, at han ej kan have den salvedes Aand? Jesper svarede: Ikke Embedet, men Embedets Administration. D. Wandal: Mener I da det om Embedets Administration generaliter, paa hvad Maade det endog sker? Jesper: Nej, men saavidt som den deflecterer fra Jesu den salvedes Lærdom og Exempel. Og blev da læst J. Kiims skriftlige Mening, som han til Forklaring paa sit Svar indlagde, hvilken han begjærte at indføres; og blev det samme paaskreven ¹⁾. — Jesper begjærede herhos, at eftersom tilforn var skreven, hvad Bøger han havde læst af dem, som han var bleven spurgt om, at da ogsaa maatte tegnes de Bøger, som han ellers havde læst, hvilke han sagde at være disse: *Lutheri Tractatus de bello contra Christum*, Arndt, *Vom waren Christenthum*, *Hemmingii Vera via vitæ*, *Caspari Bartholini* smaa Prædikener om Krig.

D. Wandal adspurgte Jesper, om han havde læst *Augustanam Confessionem*. Jesper svarede Ja. D. Wandal: Amplecterer I da alle *Aug. Conf. articulos* udi lige Mening og Tro med os? Jesper: Saa vidt de stemme overens med Guds Ord og Jesu min Frelasers Lærdom. D. Wandal: Mener I, at den 16 Art. in *Aug. Conf.* kommer overens med Guds Ord baade *quoad thesin* og *antithesin*? Jesper: Ikke altsammen, uden saa er, at Ordene blive mig explicerede, hvor mig synes, de have det behov. D. Wandal flyede ham Bogen, at han skulde vise, hvilke Ord han mente. Jesper svarede: Ved de Ord *«ex imperatoris et aliis presentibus legibus»* vilde jeg have disse Ord tilsat: *quatenus sunt conformes legi Christi*. Til de Ord *«jure bellare»*,

¹⁾ Se Tillæg Nr. 4.

vilde han have det tilsat: *quatenus justum est*. Jus bellandi et militandi sagde han intet andet at forstaa end spiritua-liter. In antithesi kan jeg ikke samtykke i det Ord damnant, men relinquerer det *judicio Dei*. Han blev spurgt, at dersom han ej vil condemnere *diversum sentientes*, hvilket ej heller Aug. Conf. saa forstaar, om han da ej *pari sensu* med *confessoribus* vil rejicere og *improbere opinionem diversum sentientium*, inprimis *Anabaptistarum*, om hvilke der sær meldes. Jesper svarede: Ja jeg vil rejicere, si *illi omnia officia civilia sine discrimine interdicunt*, sin vero illa, de quibus antea monui, *approbant, non improbo aut rejicio*. Han svarede ogsaa: at dersom *Anabaptistarum assertio* er, at *evangelica perfectio* i N. T. ej tilsteder en Christen at *decernere ex legibus imperatoriis et aliis presentibus*, item *bellare et militare*, da er han i den samme Mening som de saavidt.

D. Wandal spurgte videre om Art. 14 Conf. Aug., som han oplæste for ham, hvad Jesper dømte om den, om han amplecterede den *sincero corde*, særdeles disse Ord: *quod nemo debeat in Ecclesia publice docere, nisi rite vocatus*. Jesper svarede: *Nemini licet extra vocationem ordinariam nisi necessitate adducto et de vocatione generali christiana certo*. D. Wandal: Hvad er det for en *vocatio generalis christiana*? Jesper: Det er det aandelige Præstedømme, som Petrus omtaler, 1 Pet. 2, 9. D. Wandal: Mener I, at i den loco Petrino *officium docendi publice* inkluderer udi de Ord: *ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγέλιτε*? Jesper: Jeg tror det. D. Wandal spurgte, om han da mente, at det Ord *καταγγέλλετε*, 1 Cor. 11, 26, burde at forstaas om *publico docendi officio*. Jesper svarede: Ja baade om *publico og privato*, ubi *occasio bona datur ædificandi Ecclesiam*, si *defecerint ordinarii*. D. Wandal: *Quandoquidem tu publice docuisti extra ordinem, non vocatus, putasne ergo defecisse ordinarios doctores in Ecclesiis nostris*? Jesper svarede: *Affirmo, quæ præcipuas quasdam obedientiæ doctrinas, quæ servatori debentur*. D. Wandal: *Ergo accusas pastores ordinarios*

neglecti officii. Jesper: Optassem id nunquam opus fuisse, ut eos erroris convincerem et neglecti officii. D. Wandal: Nostine ex cap. 10 v. 15 ad Romanos, quod nemo prædicare debeat, nisi missus? Jesper: Missus sum. D. Wandal: A quo? Jesper: A verbo Domini scripto, ita enim dicit scriptura, 1 Thes. 5, 14: Monete ἀτακτους. D. Wandal: An νομιθεται idem est ac publice docere? Jesper: Det er hortari, og har jeg gjort det først privatim og sin publice efter Christi Ord, Mt. 18, 15. Og deri ere Præsterne Skyld, som ej vilde antage min Admonition om Bønnen imod Fjenden. D. Wandal: Mener I, at nogen maa docere publice sine prævia manuum impositione? Jesper: Manuum impositio er derudi ikke saa necessaria, at jeg jo baade finder Exempler om dem, som have doceret in N. T. sine prævia manuum impositione, og endogsaa iblandt os selv. Jeg haver intet prædike af Prædikestolen. D. Wandal efterat han havde vist ham loca de impositione manuum necessaria, spurgte han: Hvem har kaldet Eder til at reformere Præsterne i deres Prædiken og Embede? Jesper: Jeg havde ikke det Forsæt at ville reformere Præsterne i Førsten, men aleneste tale med den Præst, som var min Skriftefader, om hvis jeg fandt om Hjærtet; men formedelst jeg ikke fandt Bestyrkelse af hannem, saa foraarsagedes jeg derfor mere at prøve, hvad jeg læste og hørte, som i Menigheden brugtes; saa har jeg dog ikke gjort det saa skarpt, som Guds Ord vel den tilholder, der er mere prøvet end jeg, 1 Tim. 5, 20. D. Wandal: Taler Apostlen der til Timotheum som en privatum eller til den, som er in publico docendi munere? Jesper svarede: Timotheus var endda intet Episcopus. Ham blev vist, at Timotheus i den samme Epistel, Cap. 4, 14, siges expresse at have faaet impositionem manuum presbyterii og saaledes var constitueret Doctor ecclesiae; hvorfor Jesper concederede det. D. Wandal spurgte og, om Jesper mente, at han var Doctor ecclesiae, som Timotheus var. Jesper svarede, at han selv maatte gjøre det propter defectum aliorum. D. Wandal

spurgte igjen: Omendskjønt der var defectus aliorum, hvorledes han kunde tage sig det til imod præceptum apostolicum ad Hebr. 5, 4, efterdi ingen maa tage sig den Ære til, uden han er vocatus saasom Aaron. Jesper svarede: At jeg er voceret af Gud til det lidet Embede, som jeg har gjort, som er intet at regne mod Aarons, det forsikrer mig endel det general Kald, som den kaldede Jesus har stadfæstet for sine Troende, 1 Petr. 2, 9, hvorefter Bønder maa ogsaa prædike, om de have Gaver; endel ogsaa den Vocation, som jeg har af min Dimis; og jeg er voceret nogle Gange til Ministerium. Endel forsikrer mig ogsaa necessitas temporis, endel ogsaa rei veritas, som jeg har talt om. D. Wandal: Eftersom Guds Aand selv distingverer doctores ecclesiæ datos, Eph. 4, 11, da spørges I ad, til hvilken af samme Ordinibus I holder eder, enten I er Apostolus eller Propheta eller Evangelista eller ποιμην eller διδασκαλος. Jesper: Jeg tror ikke, at Paulus recenserer dem alle der, og jeg refererer mig ikke til nogen af dem; men jeg er en Paaminder, en Discipel, en Vægter. Skulde jeg føre mig til nogen af dem, da vilde jeg føre mig til det Slags Propheter, som udlægger Skriften, ikke at jeg er det endnu, men at jeg stræber derefter. D. Wandal: Er I per δοκιμασιαν proberet at være ἀνεγκλητος, førend I haver taget Eder διακονιαν an, efter præceptum, 1 Tim. 3, 10? Jesper: Skulde det ske, at ingen maatte tjene uden at være ustraffelig, da skulde der ikke blive mange Præster i Landet! D. Wandal viste, at han ikke forstod det Ord ἀνεγκλητος ret, og spurgte: Credisne ministerium illius pastoris, qui male et corrupte vivit, nihilomnis esse efficax, si recte doceat? Jesper svarede affirmative, si recte doceat et suos mores arguat doctrinæ contrarios, secundo si de Sacramentis qvæstio est, et non de verbo. Nam si de verbo qvæstio sumenda est, respondeo, non satis efficax esse, si aliter doceat aliter vivat, nam qvod una manu ædificat id altera destruit. D. Wandal: Ergone illorum doctrina omni destituitur effectu, qvi suos mores corruptos non arguunt et corrigunt? Jesper:

Non omni, dicam, propter curam Pastoris verissimi, qui oves suas non negligit, cum viderit a ministris deserit. D. Wandal: Ergone Scribarum et Pharisæorum doctrina omni caruit effectu, quia aliter vixerunt, quam docuerunt. Jesper: Non negavi omnem effectum, sed tantum dixi, non sat efficacem esse. D. Wandal: Haver I haft nogen sær Kundskab og Omgængelse med M. Niels Svendssen? Jesper: Jeg har talt med ham nogle Gange; engang først da han var til M. Peder Sporemands, og siden haver jeg besøgt ham to eller tre Gange i hans Hus, og var besøgt igjen af M. Niels i D. Bullichii Hus. Og begjærede han da mere min Omgjængelse end jeg hans. Men da jeg contradicerede ham de persona Christi, har jeg siden ingen Conversation haft med ham. D. Wandal: Har I ingen sønderlig Omgjængelse haft med Baltazar Trebsdorf af Norge, da han var her i Byen? Jesper: Ja, han har været min Faders gamle bekjendte Ven, og jeg har ikke kunnet nægte ham min Omgjængelse. Og sagde Jesper, at han havde ladet ham se et Skrift kaldet Irenicum, hvilket han havde læst; men han vidste ikke, hvis det var; heri damneres bella Christianorum. Dog sagde Jesper sig ikke at have faaet sine Tanker fra den Bog, men at have haft dem tilforn, førend han fik samme Bog, og at have faaet den Mening af den loco Apoc. 16, 13. 14. Men dog bekjendte han sig at være noget confirmeret af samme Bog. Og sagde ellers, at han holdt vores ecclesiam pro impura, errante et deficiente a simplicitate Christiana quoad doctrinam udi disse Poster, hvad Krigsvæsen angaar. D. Wandal: Har I intet confereret med Trebsdorf om ministerio ecclesiastico? Jesper: Det erindrer jeg mig intet om. D. Wandal: Holdt I ham for et gudfrygtigt Menneske og en ret Christen? Jesper: Jeg baade frygtede for ham, og jeg kunde dog ikke afsky hans Omgjængelse for den Kundskabs Skyld, han havde med min sl. Fader.

M. Rasm. Brochmand spurgte: Om det er en Øvrighed af Gud tilladt ved Sværdet at straffe en Undersaat paa Livet,

som efter Guds Ord, Gen. 9, har fortjent Døden. Jesper svarede: Den locus Gen. 9 taler ikke om magistratu, men¹⁾ efter quartum præceptum, da det, som er virga for en Fader, det er gladius for Øvrigheden. Jesper blev atter adspurgt, om da en Øvrighed ikke maa straffe paa Livet. Jesper svarede: Bedre kan Øvrigheden concederes at straffe sin Undersaat end bruge Sværd mod sin Fjende. Nok blev spurgt, om den locus ad Rom. 13 ej giver Øvrigheden den Magt simpliciter og ej comparate tantum. Jesper: Dersom Paulus giver den absolute, saa giver og jeg den, men taler Paulus caute, saa taler og jeg. Og der D. Wandal viste, at Paulus talte rundt ud, idet han kalder magistratum vindicem, svarede Jesper, at det var om Nerone og temporis illius magistratu at forstaa.

Magn. Rector spurgte M. Jens Justesen, om han havde noget videre at proponere mod J. Chönich. Hvortil M. Jens svarede: Efterdi J. Kiim er forhørt og befunden i mange Stykker at være vores Religion modstridig, og, overflødig undervist, vil ikke lade sig af Sandheden overtale, da har jeg intet videre at begjære end det, som i Begyndelsen var antegnet, nemlig at en retmæssig Dom af Consistorio maa fældes over hans Bekjendelse og forargelige Forhold i Kirkerne. Derefter blev J. Kiim tilspurgt af M. Rectore, om han havde noget ydermere for Retten at fremføre til sin Defension. Hvortil J. Kiim svarede: Intet mere denne Gang, end at Hans Lærdom, som haver dyrekjøbt os, efter hvis Navn vi alle ere kaldede, maa højt agtes efter Pauli Exempel, som agtede alting for Skam og Skade, som ellers kunde være ham tilbaade, at ligne med sin Frelzers Jesu den salvedes Kundskab; ønskende dertil Guds Naade og Velsignelse og den Helligaands kraftige Bistand. Amen! Og er gjerne tilfreds, hvad Dom der fældes, begjærendes ellers at maatte faa Afskrift af Dommen. — Sagen blev optagen til Doms paa førstkommende Onsdag otte Dage.

¹⁾ Her er formodentlig glemt: skal forstaaes.

19 Augusti ante meridiem.

Anlangende den Sag med Jesper Kiim, da blev han fremkaldt og tilspurgt, om han ikke bedre vilde betænke sig, førend Dommen blev afsagt over ham. Hvorpaa Jesper svarede, og begjærede saaledes: Om jeg maatte nyde ved eders Intercession den kgl. Naade, at Dommen maatte differeres, og jeg imidlertid maatte nyde den Respit at være i min Moders Hus til bedre Betænkende baade af lærde Mænds Undervisning og Skriftens flittige Læsning; og som jeg finder mig meget godt af excellentissimi Wandalini Fundamental-Undervisning i meget, som jeg tilforn ikke vidste, da ønsker jeg gjerne at høre den Mands Tale tiere, indtil vi kunne forenes i Jesu Guds Søns Samfund, som vi ere kaldede til; saa og hvem der vil tage sig den Umag til at conferere med mig, da har jeg vist Inclination til at lade mig undervises, hvor jeg hører bedre og vissere af Guds Ord. — Blev forafskediget efter Jesper Kiims Begjæring, at endog Dommen var sluttet, skulde den dog forholdes og ikke afsiges eller publiceres førend førstkommende Løvedag 4 Uger, som er inden 6 Uger fra den Dag, Sagen blev optagen til Doms. Og blev Jesper foreholden imidlertid at bede Gud om Naade, vel at betænke sig, søge Undervisning, og sin egen Velfart og Salighed dermed i Agt at tage. Hvilket her for Retten blev ogsaa M. Jens Justesen tilkjendegivet udi deres samtlige Nærværelse.

19 Septembris ante meridiem.

Blev udi Jesper Könichs Sag, efterat han endnu for Retten af M. Pro-Rectore (D. Peder Scavenius) var tilspurgt, om han ikke af Theologorum Undervisning havde fattet bedre Mening til sine vrangne Lærdomme at afstaa, og han dertil svarede, sig for adskillig Aarsags Skyld ikke endnu at kunne vores Tro bifalde, Dom saaledes afsagt. Da efter Tiltale, Spørgsmaal og Gjensvar, og den frivillige offentlige Bekjendelse, som Jesper Könich her for Retten om sin Tro og Lærdom og Religion gjort haver, hvoraf han og en Del

i sine Skrifter, som for Rette ere fremlagte, haver forfattet og vedgaaet, og eftersom forskrevne Jesper Könich befindes at fragaa vor christelig Troesbekjendelse og den uforandrede augsburgske Confession, som af Guds synderlig Naade i disse Riger og Lande øves og underholdes, hvorimod han befindes at fovere vrang og vildfarende Lærdomme, stridende imod samme Confession, særdeles den XIV og XVI Artikler, saavel som ogsaa imod den XX Artikel iblandt de XXV, som af Kong Frederik 2 højlovlig Ihukommelse ere forskrevne dem, som sig i disse Lande ville opholde, hvilke hans vrang Meninger overensstemme med adskillige fordømmelige Sekter; hvorudi han hidindtil, alle flittige og mangfoldige Paamindelser og Undervisninger uagtet, er bleven halstarrig og fremturendes, ja endog vores orthodoxam Ecclesiam med dens Tjenere haardelig beskyldt og foraget, og sig i Præsternes Embede offentlig udi Kirkerne utidig og uordentlig indtrængt, og dermed Menigheden foruroliget og forarget: da efter slig Lejlighed vidste vi ikke rettere at kjende, end at forskrevne Jesper Könichen jo dermed haver forbrudt alle sine jura civitatis Academicæ, og efter statuta Universitatis bør derfor at være relegeret in perpetuum, paa det at andre cives ej af hannem skulle vorde forførte. Og efterdi han iblandt andre sine vildfarende Meninger særdeles rører og angriber den højeste christen Øvrigheds Indstiftelse, Magt og Embede, da indstilles han derfor udi Hans Kgl. Majestæts Naade og Unaade.

Efterat denne Dom var fældet over Jesper Könichen¹⁾, blev han endnu holdt i Universitetets Forvaring («custodia liberalior» kalder han det selv) en Tidlang, maaske fordi man end yderligere vilde give ham Tid til at tilbagekalde hans Vildfarelser. Endelig

¹⁾ I Bircherods Dagbøger ved Molbech S. 90 angives Dagen, da Könichen blev dømt, som 19de Avgust istedetfor 19de September 1663.

kom Afgjørelsen fra højere Steder, idet der d. 30te Oktober 1663 tillagdes Universitetet kgl. Befaling til at løslade ham, men kun imod at han forpligtede sig til at rømme Kongens Riger og Lande. Derpaa udstedtes Relegationsprogrammet, hvori han paa Grund af sine papistiske, socinianske, weigelianske og anabaptistiske Meninger erklæredes for bestandig udelukket fra Universitetet, og alle akademiske Borgere advaredes for at have Omgang med ham ¹⁾). Inden J. Könechen drog bort, fandt han Lejlighed til at opslaa en Protest mod de i Relegationsprogrammet indeholdte Beskyldninger mod ham ved Siden ad Programmet; men han beklagede siden, at han ikke havde faaet alle de imod ham udslyngede Beskyldninger gjendrevne, dels paa Grund af Tidens Korthed, dels paa Grund af sit Ubekjendtskab med nogle af de Sekter, hvis Lærdomme han beskyldtes for at være henfalden til ²⁾). Efter i Begyndelsen af December 1663 at være dragen over til Skaane, forfattede han en Apologi mod de københavnske Professorers Beskyldninger for Kjøtteri, og indsendte den til Biskop Peder Vinstrup i Lund ³⁾). Imidlertid fandt han dog ikke noget blivende Sted i Skaane, Biskoppen fandt nemlig ikke sønderlig Behag i at have et saa uroligt Hoved i sit Stift og fik ham derfor udvist. J. Könechen begav sig nu, efter omtrent et Aars Ophold i Skaane, til Holland og optraadte snart her i sin tidligere Egenskab af Fredsapostel. Holland laa paa den Tid i Krig med England, saa Könechen havde rigelig Anledning til ogsaa her at optræde med sine Formaninger. Han begyndte at tale til Folket fra Raadhustrappen i Amsterdam, men var derved nær kommen i Livsfare. Siden vovede han sig ikke til at behandle Sagen i offentlig Tale til Menigmand, men vendte sig i forskjellige hollandske og latinske Smaaskrifter til Statens Styrere, Præsterne og andre ansete

¹⁾ Se Tillæg Nr. 5 og 6.

²⁾ Protesten er indført i hans Skrift: *Testimonium veritatis*, 1665.

³⁾ Denne Apologi er indført i samme Skrift.

Folk, bl. a. ogsaa til de fremmede Gesandter i Haag, hos hvilke han sammenbetlede saameget, at han kunde lade Skrifterne trykke derfor. En Mand, der levede ved Slutningen af 17de Aarhundrede og som ejede disse Smaaskrifter, siger med Rette: »alle hans Talemaader ere fulde af Kjærlighed, og intet findes deri af det, som kan kaldes Bitterhed. Han taler ogsaa med Respekt og Ærbødighed om de Professorer, som mest befordrede hans Relegation, saa at der er langt mere Kristendom hos ham end hos den største Del af vore Tidens Rationalister¹⁾«. Og ganske vist var der noget hjærteligt og oprigtigt ved Könechen og hans Skrifter, som forsoner os med hans sværmeriske Ideer. Den Slags bitre og hadefulde Udfald mod Præsterne og den bestaaende Kirkeorden, som baade tidligere og senere Separatisters Skrifter ere saa rige paa, finder man ikke hos ham. Det lader sig heller ikke nægte, at Könechens Skrifter indeholde adskillige Sandheder, som naar han i hollandsk Skrift fra 1666, der ogsaa havde »hans kjære Danmark« for Øje, eftersom Danmark paa den Tid syntes at ville stille sig paa Hollands Side i Striden med England, siger: O Danmark havde du i forrige Krigstid forholdt dig rolig, og med et nøjsomt og ydmygt Hjærte alene stolet paa Gud og ikke søgt Hjælp hos Hollændere og Brandenborgere, saa var du ikke bleven indviklet i hin Krig; heller ikke var du kommen i Krig, dersom ikke du selv havde begyndt den; men omtrent alle, Øvrighed og Undersaatter, høje og lave, Lærerne saavel som Folket, vare enige i at sige: Nu er det Tid, nu maa der voves noget osv.²⁾.

Jesper Könechen levede en Række Aar i Amsterdam, og tjente sit Brød ved Børneundervisning og som Korrektør

1) Ordet Rationalist havde i Slutn af 17de Aarh. en ganske anden Betydning, end vi nu almindelig tillægge det. Enhver, der nemlig ikke vilde holde sig til den herskende Kirkelære, kaldtes dengang Rationalist.

2) Konincklijke Basuyn-schrift. 1666. S. 6.

i Trykkerierne. Mulig havde han ogsaa noget Tilhold hos de danske Familier i Amsterdam, der paa den Tid vare saa talrige, at de udgjorde en Menighed med en egen dansk Præst¹⁾. Hans sværmeriske Retning synes dog snarere at være tiltagen end aftagen, som Aarene gik, idet han mere og mere voxede fast i den Anskuelse om sig selv, at Gud havde forlenet ham et universelt Apostelkald til at forene alle kristne Sekter til en fælles Bekjendelse, og til at stifte Fred mellem Folkene og bringe det Ny Testaments Kristendom tilbage til Jorden. I Aaret 1677 gjorde han et Forsøg paa at vende tilbage til Fædrelandet; men da han ligesaa lidt nu som tidligere kunde forholde sig rolig, og det snart kom til Sammenstød mellem ham og Kjøbenhavnsv Præster, navnlig med Præsten ved S. Petri tyske Kirke, Gerlak Siass, saa blev han arresteret, og skjønt han atter løsgaves, var det kun under den Betingelse, at han inden en vis Tidsfrist skulde drage bort og aldrig mere lade sig se i Kongen af Danmarks Riger og Lande²⁾. Han drog nu til Lybek, hvor han nedsatte sig som Auctionsholder og ægtede en Kjøbmandsdatter, Lucia Pasche. Men hans urolige Aand fandt ikke Hvile. Han laa i bestandig Strid med Præsterne, der blev holdt Kollokvier og Forhandlinger med ham i det uendelige, men alt uden Frugt; Jesper Könechen var og blev den samme. Endelig døde han i en meget høj Alder d. 26de September 1715³⁾.

¹⁾ Denne Frimenighed blev stiftet 1663 (se mit Skr. Arrebovs Levnet og Skrifter. II, 161). I »Konincklijke Basuyn-schrift« siger Könechen (S. 15), at han havde skrevet Bogen, »niet alleen om uwent wille u mede te deelen de gave Godes, die my ghegeven is tot uwe saligheydt: maer oock om mijn lieve lants-luyden de Deensche Gemeente hier in de stad te onderwijsen, die daer hebben met de uwe soo genaemde Gereformeerde belijdenisse een broederschap ingegaen. Godt reformeere recht byde u en haer, en vereenighe u en alle hedendaeghsche Christen-secten in een rechte eenigheydt des Geests, Amen«.

²⁾ Dän. Bibl. VIII, 667—68. Jfr. Tillæg, Nr. 7.

³⁾ Dän. Bibl. VIII, 668—72.

Tillæg.

1.

Borgemester og Raad i Kjøbenhavn om en engelsk Qvæker at anholde.

Fr. 3. V. G. t. Eftersom vi kommer udi Erfaring, at en af det Slags, som de udi Engelland kalder Qvækers, er her til Byen ankommen og adskilligt forargeligt spargerer, saa haver I den Anordning at gjøre, at samme Person med saa mange, som han af samme Slags hos sig haver, bliver anholden og, indtil paa videre Anordning. her i Byen bliver vel forvaret, saa at ingen uden expres Befaling til hannem kommer. Dermed etc.

Hafniæ 30 Decembr. Anno 1657.

Sjæl. Tegnelser. XXXIV, 302.

2.

Rector og Professores anlangende den Studiosus paa Taarnet, ved Navn Jesper Kimb.

F. 3. V. s. G. t. Vores naadigste Vilje og Befaling er, at I for eder indstevner den Studiosum, som paa Taarnet her paa vores Slot Kjøbenhavn er besiddende, og efter Sagens med hannem befundne Beskaffenhed endelig paa hannem dømmer og kjender. Datum Hafniæ 7 Julii 1663.

P. S. Bemeldte Studiosum haver I udimidlertid at lade tage vare udi Forvaring og hannem Underholdning af Communitetet at forskaffe.

Sjæl. Tegnelser. XXXVI, 535.

3.

Copi af det Svar, som jeg gav strax paa Steden skriftlig til M. Jens Justesen i hans Kammer den 18 Martii 1663.

Paa det Spørgsmaal, som M. Jens Justesen efter Øvrighedens og Ærkebispens Befaling mig underskrevne forelagde at svare paa, nemlig om jeg vilde bifalde deres Religion og unere mig med deres Bekjendelse og berede mig christelig til Sakramentet og nyde Kongens Benaadelse uden offentlig Absolution eller Kirkedisciplin, da svarer jeg saa i Jesu Navn: at eftersom

Religionen og Sakramentet ere gjorte mig suspect af Menighedens Forstandere selv, saa jeg maatte tvivle paa, om de havde den fuldkommelige Ret, idet de ikke have annammet christelig Paa-mindelse til Omvendelse, som fornøden var og er, af mig ringe uværdige Tjener, men at de have villet baade med Trusel og i Gjæringer fravende mig fra det, som enfoldig i Christi Ord findes klart; da kan jeg ikke være fornøjet i Samvittigheden med offentlig Disciplins Benaadelse, men vil befale mig Herren i sin Vilje og hvis han vil tilstede Øvrigheden at gjøre over mig, ønskendes os samtlig Naade og salig Omvendelse ved Jesum Guds salvede, vor Herre. Amen!

Min Troesartikel og Bekjendelse er den: at Jesus den korsfæstede er og var den salvede, og derfor hvo som anderledes giver sig ud for at være paa Jorden for Menneskene en salvede at rette sig efter paa anden Maade, end som Jesus haver vist sig at være den salvede, aandeligen og i hans Efterfølgelse, den er en Pseudochristus, d. e. en falsk salvede. Item om aandeligt og verdsligt kan være tillige i een Person? eller om en ret Christen eller aandelig salved kan tillige være en verdslig Øvrighed paa verdslig Vis, d. e. saasom nu omstunder brugeligt er blandt dem, som kaldes Christne paa disse Tider? Der svares nej til. Thi der er ingen Samfund mellem salvede og Belial, og Verdens Fyrster og Øvrigheder haver intet Del i Jesu (sc. mer end Ammen haver til sin Hustrus Barn), og hvo som ikke bliver i den salvedes Lærdom, sc. saasom han haver lært os, den har ikke Fader eller Søn, er derfor ikke heller en Christen, og en ret Christen er en Discipel, og en Discipel bør at følge sin Mesters Maade etc.

Jesper Kønechen Baltzarsøn.

Afskrift i Konsistoriets Kopibog 1656—63. Fol. 338—39.

4.

Om verdslig Øvrighed i Almindelighed er dette min Bekjendelse til fuldkommelig Svar at fatte, skriftligen givet, saasom mig synes, at Øvrigheds Person nu kan have noget vist at grunde sin Myndighed og Administration paa af Guds Ord.

At Øvrigheds Stand i sig selv, hvad sig Myndigheden, Prioriteten eller Højheden i Verden belanger, som i Skriften kaldes

ἀρχή, ὑπεροχή eller ὑπερεχουσα ἐξουσία, det er at forstaa, al overbydende sær Frimagt, som nogen fremfor andre har til at kan gjøre og lade med Sværd eller udvortes Magt blandt et Folk; at sligt, enten det er i højere eller ringere Grad, enten det er hos dem, der kaldes særdeles verdslige eller hos dem, som i Sædvane kaldes gejstlige, det siger jeg alt at være ordnet af Gud i saa Maade: 1. Saa at det er Guds Vilje, at der skal være nogle saadanne overbydende Personer til paa Jorden med Myndighed og udvortes Magt til at øve og prøve de gode med, og til at tæmme de onde med, saalænge der er iblandt hinanden onde og gode Mennesker til paa Jorden; 2. og saaledes, at de, som nu have slig Frimagt for andre eller den Myndighed paa Jorden med Sværdet tillige, de have den ikke af dem selv eller af deres Kraft, men af Gud, saa at de ere ordnede under Gud, ὑπο Θεου, saa at de faar dog at holde op, naar han ikke længer vil, og de som andre Mennesker, ihvormeget de tilforn kunne have været agtede som Guder eller Afguder; 3. og saaledes at ingen faar den Myndighed af Slumplykke eller efter menneskelige Tanker, men ikkun de Personer, som han dertil haver udset, faar den ved de Midler eller Mennesker, som han dertil enten regjerer eller tilsteder. 4. Endogsaa at han af sin Godhed i sin Søns og salvedes Tider, sidste Verdens Dage, fornemlig har udset at unde den jordiske Menneske eller Menneskens Børn til Del, som enten endnu ikke har faaet ret Kundskab om det evige Livs sande Gode, eller og for en timelig rød Rets Skyld har frivilligen foragtet sin Førstefødselsrettighed som Esav, eftersom han derimod har forset en bedre Lod og Del for Jakob eller sit Folk og sin Søns tilhørige, saa at naar og dersom hans Folk sig nu og sligt modstandeligen tilegner, da bliver det strax suspect, at det enten ikke endnu er ret hans Folk, eller det og er fra hannem affældigt. 5. Endeligen endog saaledes, at de, som den Myndighed haver, enten de ere plane extra ecclesiam, eller de tilholder sig under Christenheds Navn, de dog skal æres saasom Guder, forstaa ikke, at tilbede, men forstaa, ret ej at røre det ringeste ved til onde: saa at alle de derfor, enten de ere Underdaner eller andre, som af selvberaad Hu med Sværd eller verdslig Magt enten offentlig eller forrædersk sætter sig op mod dem til at undertvinge sig den-

nem verdsligen, de kaster sig selv i Guds Dom eller Vredes Hænder, omendskjønt det end dem til en Tid gelingede. Og saaledes er al Øvrighed visseligen Guds sær Ordning; men derimod kan Øvrighedens actiones, som sker i og ved samme Myn-digheds Administration og Frimagts Usurpation, ikke altid siges at være Guds Ordning eller ordnede af Gud, uden saavidt de følge Guds Ord og Ordre, eller og særdeles respectu personæ cujusque subjectæ vel objectæ in ipso actu, det er at forstaa, saa vidt Gud haver, idet Gjerningen sker, Øje til Personerne, som den begyndte, eller forsatte Administration gaar ud paa eller skal falde paa enten til Straf eller til Forsøgelse eller til Gode; thi da tager Gud Haand i med og dirigerer Administran-tens eller den regjerendes Hjærte og Action til det, som Gud da vil, den Underdan eller den forestaaende Person skal veder-fares, at forrette, omskjønt Administrantens Forsæt og Tanke var tit langt anderledes. Og i saa Maade kan klarlig forstaas, hvad Undersked om Krig og Krigsbrug er at slutte: nemlig at bellum er vel Guds Dom og Gjærning respectu patientis, men Belligerationen eller Krigsbrugen er ikke altid Guds Vilje og Gjærning respectu gerentis, eftersom at Salomon siger, at Krig har sin Tid og Fred har sin Tid, Præd. 3, v. 8. Og i denne min forskrevne Bekjendelse ved jeg mig ikke at have nogen ond Samvittighed, saasom at have veget fra Guds aabenbarede Ord, men tror det enfoldigen for Skrifternes Overensstemmelses Skyld, om jeg endnu skulde lide derfor Død eller Fængsel, som tit værre er end Død. Dette bekjender jeg og vidner ved egen Haand underskreven. Den 10 Avg. 1663.

Jesper Könechen Baltzerson.

Afskrift i Konsistoriets Kopibog 1656—63. Fol. 339—40. En stor Mængde Henvisninger til Skriftsteder, der ere satte i Randen, er for Pladsens Skyld her udeladt.

5.

Rector oc Professores anlangende Jesper Könings Løsladelse af sin Arrest.

F. 3. V. s. G. t. Vider, at vi naadigst haver bevilget, at Jesper Kønig denne Gang af sit Fængsel paa fri Fod maa løs-lades, naar han eder tilforn sin Forpligt haver givet, vore Riger

og Lande at rømme og sig ej mere derudi at lade finde under tilbørlig Straf. Derefter etc. Hafniæ 30 Octob. 1663.

Sjælandske Tegnelser XXXVI, 611.

6.

Universitetsprogram, hvorved Jesper Könechen relegeres.

Rector et Senatus Academicus civibus suis salutem.

Multum omnino interest, ut quam a Deo ter Opt. Max. accepimus veræ religionis formam puram, sanctam atque ab erroribus, quam maxime fieri potest, immunem conservemus. Quantum enim turbæ ac quantum mali diversæ hæreticorum in republica factiones concitare soleant, non unicum sed innumera exempla docent, quorum copia non modo antiqua historia plena est, verum etiam nostra secula maxime abundant. Quia vero publicam salutem in religionis veritate et candiditate sitam esse non ignorat spiritus malignus, ideo omnes suas fraudes et artes eo vertit, ut verum rectumque verbi divini, quo unice nostræ salutis arcana continentur, sensum aut suspectum aut dubium aut turbidum reddat, suspensosque deinde inter ambigua animos plane a vera fide et ab ipso Deo abstrahat. Ita primos nostros parentes misere decepit, quorum mentes opinione ac spe divinæ sapientiæ ita inflavit, ut non tantum de præcepti divini vero sensu, sed et de ejus veritate dubitaverint; dubitantes vero in impium factum ac per hoc in æternum et nunquam satis deplorandum exitium præcipites dedit: nec aliter adhuc incautos fallit, quibus ne is appareat, qui est, haud equidem se proprio prodit habitu, sed aliena; ac sæpe quoque angelica forma indutus, aut novam ipsis doctrinam induit, aut veteri novum falsumque sensum inducit, ut abductos a genuino divinæ scripturæ sensu pravis involvat erroribus, errantes vero demum suæ miseræ ac suarum tenebrarum perpetuos socios faciat. Dolendum autem quam maxime est, inter tot mortalium casus ac discrimina, quibus a condito mundo varie fuerunt agitati, reperiri quam plurimos fanaticos, qui aut stulto quodam et præpostero novitatis studio, aut vanæ et sero pœnitendæ gloriæ stimulo, aut aliis falsis hujus Spiritus suggestionibus se ita circumagi patiuntur, ut pravæ quasdam opiniones Deo et divinæ ordinationi contrarias defendere malint, quam

propriæ salutis consulere. Quia vero a re Christiana non est, ut ejusmodi ingenia in pia et honesta societate tolerantur, quorum omne in eo versatur studium, ut Ecclesiam novis erroribus perturbent, vulgusque rude et indoctum a fide, quam Deo et Magistratui debent, abducant: cohibenda omnino et extirpanda, quantum fieri potest, ejusmodi pestis est, ne latius serpat contagii labes, ac plures quoque occupat et corrumpat. Quoniam igitur tu hujus criminis reus es Caspare Chönicheni, qui per aliquod tempus pravis quarundam falsarum sectarum fuisti addictus erroribus, ac cum Pontificiis nimium charitati in justificationis actu tribuisti, cum Socinianis et Weigelianis omnia bella sine ullo discrimine, etiam quæ justissime pro averuncandis malis publicis suscipiuntur illegitima judicasti, subditosque nullum militandi officium in bellis suo Magistratui debere docuisti. Cum Anabaptistis autem ipsum summum civilem Magistratum non esse veram Dei ordinationem, et quæ præterea similis faraginis sunt, eademque in publica consilii sede nostra confiteri non veritus es; idcirco te ex Academia nostra proscribimus, in perpetuum relegamus, omniaque jura civitatis nostræ tibi adimimus. Inviti quidem hac severitate ulimur, vicemque tuam serio dolemus. Sed cum sanis ac saluberrimis admonitionibus, quibus te in veram viam reducere conati sumus, nullum relinquere volueris locum, certe tui infortunii alium quam teipsum accusare non potes. Vos autem, Cives Academici, monemus ac adhortamur, ne quis hunc Chönechenium fovere, tueri ac quendam cum ipso posthac familiaritatem colere sustineat, sed ut omnes et singuli contubernium ejus fugiatis, eaque unice sectemini, quæ ad gloriam Dei et decus hujus Academiæ, vestrique ordinis spectant. Valete. Hauniæ XV Cal. Decemb. Anno redempti orbis MDCLXIII.

Sub Rectoris Sigillo.

Afskrift i Konsistoriets Kopibog 1656—63, Fol. 345.

7.

Præsident, Borgemester og Raad i Kjøbenhavn anlangende Jesper Köneken inden en vis Tid at at rumme Hans Majestæts Riger og Lande.

C. 5. V. N. t. Vor allernaadigste Vilje og Befaling er, at I Jesper Köneken, som her udi Staden er arresteret, strax

løslader og derhos alvorligen tilholder, sig af vore Riger og Lande inden førstkommende September Maanedes Udgang at forføje, og aldrig mere under behørig Straf sig der at lade finde. Dermed etc. Hafniæ d. 18 Augusti Anno 1677.

Sjælandske Tegnelser XLI, 429.

8.

*Fortegnelse over Jesper Könechens Skrifter*¹⁾.

Lykønskningsscarmen til dem, der tog Magistergraden 1650, med følgende Titel:

Viris Juvenibus Præstantissimis et Lectissimis,
 Johanni Johannis Scholæ Nascoviensis Rectori.
 Chiliano Georgii Fønsi, Scholæ Medelfardensis Rectori.
 Nicolao Severini Ørstedio } Collegis Scholæ Arhus.
 Svenoni Christiani Nim }
 Petro Magni Viburgensi.
 Svenoni Leth, Scholæ Slaglosianæ Collegæ.
 Christiano Severini Leth, Scholæ Hauniensis Collegæ.
 Gregorio Michaelis } Scholæ Roeschildensis Collegis.
 Jano Severini Schandorphio }
 Christiano Johannis, Scholæ Arhusiensis Collegæ. Petro Joachini Schumachero.
 Danieli Hieronymi Knophio.
 Nicolao Georgii West, Medelfard. Christiano Jacobi Ørn.
 Andreæ Nicolai Haslevio, Sch. Christiano Rudolphi Varbergensi.
 Roesc. Collegæ. Stephano Severini Jalungensi.
 Bartholo Aasloenio. Thomæ Petri Frostio.
 Nicolao Andreæ Arbusiano, Christiano Augustini Nidrosiensis.
 Scholæ patr. Collegæ. Friderico Martini Lælio.
 Joanni Petri Vardensi. Christiano Jacobi Nicopia -
 Petro Erasmi Reuthero. Falstero.
 primos in Philosophia honores, Brabente Clariss. Celeberrimo
 Viro, Dn. M. Thoma Bangio, S. S. Linguæ Profess. & Philosoph.

¹⁾ Skjønt jeg har fundet langt flere Skrifter af Könechen, end Worm og Nyerup kjende, er det dog ikke usandsynligt, at han har skrevet endnu flere Smaapjeser, som nu ere forsvundne.

Decano, gratulatur ex animo Casparus Balth. Choneche. Hafniæ. (2 Bl. i Fol. Hjelmstj. Saml. 4049. 4).

Salomons Høysang, som er en aandelig Brudesang om Jesu den Himmelske Brudgom (osv). Tilegnet E. og V. Ove Thott til Bierse Holm og Jfr. Margrete Rantzov paa deres Bryllupsdag d. 22 Maj 1653. Kbhvn 1653. 8. (Kar. Brahes Bibl.).

Et Sørgedigt over Henrik Rammel til Bekkeskov († 31 Oct. 1653), indført i Hans Enev. Brockmands Ligtale over denne Mand. Kbhvn 1654.

Alle sande Christnes, det er: Guds Salvete oc i Christo Hellige indlemmede Børns Bøn . . . sangviis udtolcket. Kbhvn 1659. 8. (Kar. Brahes Bibl.).

Den CXV. K. Davids Psalme . . med kort oc med Guds Naade sand Forklaring efter Hoved Sprocket oc Skriftens Overeensstemmelse grundelig udtolcket oc Sangviis befattet. Kbhvn 1660. 8. (Smst.).

Epicedion in obitum M. Petri Spormanni. Hafniæ 1661. 4. (Hjelmstj. Saml. 4008. 4).

En Vise angaaende den verdslige Øvrighed. Trykt 1662. (Se foran S. 230).

De bellis Christianorum Novi Testamenti. (Haandskr. indført i Konsistoriets Kopibog 1656—63. Fol. 333—36).

Candidatis Brabeutæ Clar. Steenbuchii Magistrales honores saluti esse peropto ex custodia mea liberaliori Casp. Chönechen. Scripsi d. 7 Oct. 1663. Hafniæ. (Hjelmstj. Saml. 4132. 4).

Meditationes Pacificæ Jasperi Könekenii Haunia-Dani Latino Belgicæ. Vreedewillende Handeling . . aen de Hoogmoogende Heeren Staeten in den Haagh. Typis datæ Amstel. d. 10—20 April. 1665. 8. Heri er indført Forf.s første Brev til K. Karl Gustav (Kong. Bibl.).

Pacifica Belgis per gratiam Dei, quoad ipsi modo pacem ita non nimium nolint, ad Angliæ Regem Carolum II oratio. Hagæ Com. circa Idus Maji 1665. 8. Heri er indført Forf.s andet Brev til K. Karl Gustav. (Kong. Bibl.).

Testimonium Veritatis p. t. ad omnes inprimis in Belgio & Religionis & Literarum Præsules. Simpliciter scriptum Amstelodami d. $\frac{1}{2}$ $\frac{7}{7}$ Julii 1665 a. Jasp. Balt. Könekenio, Daniae Relegato Unctocharo atque Pacifico. 8. (Kong. Bibl.).

Konincklijke Basuyn-schrift uyt de Heylig schriftuure: niet alleen tot de sondige Vers-Maecker van het „Triumpherende Pincxter Feest“, maer oock tot alle oorlooghende Broedern van Holland en Engeland; soo oock tot hare wederzijds Bystanders of Middelaers de Deenen en Sweden etc. Daer by oock een noodige bericht van verschil der Religien voor de Deensche Gemeente en natie in Amsterdam. — Foran dette Skrift findes: Vooruytgesonden Voorloper voor het koninglijke Basuyn-Schrift . . Geschreven $\frac{1}{2}$ Augusti 1666. 8. (Kong. Bibl.)

Saa liuder eet af John Higgins Skrifter udsat af Engelsk. Her udi er forklart Herrens Budskab til alle Mennesker, som bekiender, at de troer paa Gud oc ere dog uden for det Christi Lius, som ofverbeviser dennem deres Synd. Prentet i Amsterdam 1666. 2 Bl. i 4. (Uden Oversætterens Navn, men Gram har bemærket i et Exemplar i Hjelmstj. Saml. 325. 4: Edidit Casp. Könichen).

In Seruatore Deo Regia Tuba cœlestis et æternæ inuictæque ueritatis pro beato noui anni MDCLXVIII exordio atque progressu, aduersus uicinos quosdam motus atque metus nequaquam christianos, iuxta normam scripturæ ad clangendum parata, atque in publicum data. Amstel. 1668. (1 Bl. i Patentfolio).

Brief-Memorial van het Apostolische Comptoor. Amsterd. 1670. 12.

Christen-Burg. 1693.

Memorial geschehener in Wissmar an Lübeck den 28 Jul. 1699 Göttlicher Warnung zu verhoffentlicher Bekehrungs-Auffmunterung. 1700. 8.

Kurtzer Bekäntnusz-Gesang . . geschrieben auf Bettlager in Haupt-Schwindels und daraus gekommen scharffen Augen-Flusses Schwachheit meines 76 Jahres. (Uden Trykkeaar og Sted, $\frac{1}{2}$ Ark i 8.).

(De fem sidstnævnte Skrifter kjendes kun af Angivelserne i Dänische Bibliothek. VIII, 672—74).

Biskop Lage Urnes Synodalstatuter fra Aaret 1517.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

De her meddelte Synodalstatuter, som Biskop Lage Urne bekendtgjorde paa Landemodet i Roskilde den 6te Oktober 1517, efterat de tre Dage tidligere paa Bispens Slot Dragsholm vare blevne forelagte for den pavelige Legat Arcimbold og havde modtaget dennes Stadfæstelse, bleve, formodentlig umiddelbart efter deres Udstedelse, prentede af den kjøbenhavnske Kannik og Bogtrykker Povl Reff. Men det eneste Exemplar af dette gamle Tryk, som man i nyere Tid har kjendt, opbrændte med Universitetsbibliotheket i den store Ildebrand 1728. Heldigvis havde man i Aaret 1720 taget en Afskrift af den trykte Bog, og denne Afskrift er bevaret indtil vore Dage i Gehejmarkivets store haandskrevne Diplomatarium. Afskriften er i det hele god, skjønt ikke fejlfri, og da det ikke er at vente, at noget Exemplar af Povl Reffs Udgave af Statuterne mere skulde komme for Dagen, maa man nu udelukkende holde sig til Afskriften. Disse Synodalstatuter have hidtil kun været lidet benyttede, skjønt de indeholde ret interessante Oplysninger om Kirkeskikkene i Middelalderen ¹⁾. Endel af Bestemmelserne gjenfindes forøvrigt i ældre Synodalstatuter, især i de af Ærkebiskop Johannes (Brostrup) i Lund udstedte, der findes aftrykte i Thorkelins Kirkelove, S. 108—21, samt i Ærkebiskop Birgers, trykte i Paris 1514 (paany udgivne af Thor-

¹⁾ P. E. Müller, som har kjendt dem, har indskrænket sig til at udskrive et Par Artikler i sit Vita Lagonis Urne. I, 13—14.

kelin 1778). — For at lette Benyttelsen meddele vi først en kort Oversigt over de Bestemmelser i Statuterne, som forekomme os at være af mest Betydning, uden at vi dog paa nogen Maade derved have udtømt Indholdet af dem.

-
- S. 267. Om at Præsterne skulde holde de canoniske Tider og rettelig varetage de gudstjenstlige Handlinger.
- 268. Om Renholdelse af Kirkekarrene o. desl. og Opbevaring af samme.
 - — Forskrifter om Sakramenternes, navnlig Nadverens, Betjening: Sakramentordene skulde Præsten med Omhu og Opmærksomhed, fuldstændigt og andægtigt fremsige af en Bog, som han hele Tiden skulde have for Øje, og ikke fremsige dem som ud af Luften.
 - 270. Om Præsternes Klædedragt, Tonsur og Skjæg.
 - — Om Fremgangsmaaden ved Processioner og ved Signelsen af Agre og Enge (Korsebør), navnlig meget nøjagtige Bestemmelser om, hvorledes Præsten skulde bære sig ad, naar Hostien skulde bringes til syge.
 - 272. Om de Lovsange, som skulde bruges til Jfr. Maries og hendes Moders, S. Annas, Ære.
 - 273. Om at paa Langfredag skulde den indviede Olie, som var tilovers fra det forløbne Aar, opbrændes, og frisk Olie hentes fra Sacristanen ved Domkirken.
 - — Om Helligholdelsen af Knud Konges Fest.
 - — Om Forrettelsen af Daaben: Præsten døbte paa Latin, men han skulde undervise Almuen om de danske Døbeord, forat Daaben i Nødsfald ogsaa kunde forrettes af Lægfolk. Om Faddernes Antal. Om Renholdelse af Døbefunten.
 - 274. Om at kun saadanne maatte fremstilles til Ordination, som ved videnskabelig Indsigt (literarum scientia), lovlig Alder og gode Sæder vare værdige

dertil, og som havde et bestemt Embede (sufficiens titulus). Det paalagdes Ærkedegnen ved Domkirken og »de andre Examinatorer« at vaage herover.

- S. 274. Om hvorledes Præsternes og Tiggermunkenes Prædikener skulde være affattede. Navnlig skulde de opmuntre Menighederne til at besøge Moderkirken i Roskilde ved S. Lucii, Relikvie-, Kirkens Indvielses- og S. Knud Konges Fester for at faa Aflad og bringe Gaver til Kirkens Vedligeholdelse, der krævede store Udgifter.
- 275. Om at Tiggermunke, som af deres Ordensforstandere vare beskikkede til at høre Skrifte og prædike for Folket, skulde fremstille sig for Biskoppen, naar det forlangtes af dem; og at Tiggerordenerne i deres Kirker skulde publicere de kirkelige Domme, som vare afsagte af Bispen eller hans Generalofficial.
 - 276. Om Skriftefædrenes Forhold overfor deres Skriftebørn.
 - — Om at Tiggermunkene i Roskilde ikke maatte begynde at ringe med deres Kirkeklokke Paaskenat, før der var ringet med Domkirkens Klokke og den højtidelige Procession med det opløftede Kors var tilende, ikke heller maatte de holde Gudstjeneste eller Processioner paa samme Tid, som sligt skete i Domkirken, for ikke at drage Folk fra Hovedkirken.
 - — Om at alle evige Vikarier, Sognepræster, Alterpræster og andre Præster i Roskilde samt Skolens Lærere paa visse høje Fester skulde bivaane Processionerne fra Domkirken.
 - 277. Om at der i alle Stiftets Kloostere og Kirker nogle Dage efter Allehelgensdag skulde holdes Procession over Kirkegaarden for at anraabe Gud om Rolighed for den hellige Kirke og om Lykke for Kongen og Dronningen samt om Fred for det danske Folk.
 - — Forskjellige Regler for Præsternes Forhold.

- S. 278. Om de Forholdsregler, der skulde gribes til, naar en gejstlig Mand blev fængslet eller dræbt af nogen verdslig Magthaver.
- 279. Om at Præsterne kun i overordentlige Tilfælde maatte anvende Bandsstraf, uden at Bispen eller hans Official først var raadspurgt. Engang om Aaret skulde Ærkebiskop Uffes Bandsættelse (af 1245) over alle Angribere af Kirkens Frihed højtidelig oplæses fra Prædikestolene.
 - 280. Om de Tilfælde, i hvilke Bispen forbeholdt sig selv eller sin Official den udelukkende Ret til at absolvere.
 - 281. Om den Jurisdiction, som udøvedes af Regnskabsprovsterne.
 - 283. Om at fremmede Afladshandlere ikke maatte optræde i Stiftet uden Biskoppens Samtykke.
 - — .Forbud mod Troldomskunster.
 - 284. Om den kirkelige Fremgangsmaade mod bandsatte og ryggesløse Personer.
 - — Forbud imod at begrave saadanne, som havde gjort sig skyldige i forskjellige gejstlige Forbrydelser, der nøje opregnes, i viet Jord.
 - — Forbud imod, at Munkene maatte overtale Folk til at vælge deres Lejersted ved Klostrene til Skade for Sognekirkerne.
 - — Befaling om, at ingen maatte vælge andet Begravelsessted end sin Sognekirke, med mindre han betænkte denne og dens Præst paa passende Maade i sit Testament.
 - — Om Anvendelsen af de Penge, som Gilder og Broderskaber skulde give til Messelæsning over afdøde Medlemmer.
 - 285. Bestemmelse om, hvem der skulde møde ved Landemodet.
 - — Regler angaaende Præsternes Levnet og sædelige Forhold; de, der ikke prædike med deres Tunge,

skulde idetmindste ved deres Liv give andre et godt Exempel.

- S. 286. Regler for Præsternes Kalentforsamlinger.
- 287. Om at ingen maatte tiltræde eller fratræde noget Præsteembede uden Biskoppens Samtykke.
 - 288. Bestemmelser sigtende til Bevarelsen af Kirkegodset.
 - — Om at enhver Præst skulde bo ved sin Kirke.
 - — Om at enhver Præst idetmindste en Gang om Aaret skulde forny sit Testament.
 - — Om at ingen Klerk maatte gaa med en Guldring, uden han var Magister artium, eller Kannik, eller af Adel, eller paa anden Maade ved sin Embedsværdighed havde Adkomst dertil.
 - — Forbud imod at Præster maatte gaa paa Jagt.
 - 289. Forbud imod at gejstlige Mænd maatte overtage verdslige Bestillinger, som Fogeder, Toldere e. dsl. ¹⁾.

Statuta Synodalia Domini gratiosi Roschildensis.

(Ex Bibl. Academiæ Hafn. 1720, ibi exemplar impressum circa tempus Reform. in 4to sine loco et anno, foliis 18, apud P. R. 3: Paulum Reff.)

Statuta synodalia Reuerendi Patris Domini Laghonis Dei gratia Episcopi Roschildensis.

Lagho Dei et apostolice sedis gratia episcopus Roschildensis ad futuram rei memoriam uniuersis et singulis dominis presbiteris, clericis secularibus et religiosis per et infra dyocesim nostram Roschildensem constitutis, presentibus et futuris, cujuscunque gradus, ordinis, status aut dignitatis sint vel fuerint, salutem in Domino sempiternam.

¹⁾ Dette blev netop ved denne Tid meget almindeligt, se Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen. S. 146.

Etsi vite et honestati clericorum tam per generalium conciliorum, quam per juris communis constitutiones et predecessorum nostrorum episcoporum statuta abunde satis prouisum esse conspiciamus. Nos nichilominus ex debito pastoralis officii, ad laudem omnipotentis Dei et reformationem vite et morum clericorum nostrorum, infra scripta nostra statuta, ordinationes, prohibitiones et mandata synodalia, ob frequentiore in hiis clericorum transgressionem, auctoritate ordinaria constituere et ad iurium et prouincialium conciliorum statuta adicere et innouare decreuimus, mandantes, vt loco canonicarum monitionum infrascripta habeantur, ita quod contra ea excedentes, parata executione perstringentur.

Quocirca inprimis statuimus et nichilominus in virtute sancte obedientie districte precipiendo mandamus omnibus et singulis secularibus clericis supradictis, ex susceptis ordinibus, vel alias qualicumque legitima causa ad soluendas horas canonicas obligatis, ut in eisdem horis dicendis, seu administrandis ecclesiasticis sacramentis, ac jejuniis, festiuitatibus et ceremoniis aliis, ritum et ordinarium nostre Roschildensis ecclesie vniformiter teneant et obseruent.

Item, quod nullus sacerdotum, nisi ad minus matutinarum et primarum omnino solutis officii, etiam si confessoris haberi copia possit, preuia confessione missam dicere vel eam duplicare, nisi rationabilibus causis in iure expressis, presumat, sub pena duorum florenorum.

Item. Habentes beneficia cum cura vel sine cura, si horas canonicas dicere neglexerint, suorum beneficiorum fructus ab illis non percipiantur, sed in fabricas ecclesiarum huiusmodi beneficiorum suorum, vel pauperum elemosinas, aut alios pios vsus erogentur. Et nisi post legitimum monitionem in dicendis horis se debite reformauerint, beneficiis suis priuentur.

Item. Quilibet clericus beneficiatus ex singulis synodis synodalia de horis dicendis iuxta ritum ecclesie nostre Roschildensis habeat, sub pena floreni Rinensis.

Item precipimus et mandamus, ut altaria, calices, corporalia, ampulle, candelabra, sacerdotum vestimenta, ac omnia alia missarum, altarium et ecclesiarum ornamenta pretiosa decora, munda, pura et nitida semper conseruentur. Alioquin in hiis totiens quotiens sacerdotes negligentes reperti fuerint, duorum florenorum penam incurrant.

Item inhibemus, ne corporalia, calices aut alia vasa sacra prophanis manibus attrectentur, neque nisi per clericos aut munde saltem et religiose vite personas laventur in vase apto et decenti, in quo nullum aliud lintheamen lauari liceat. Ipsaque lotionis aqua in baptisterium fundatur.

Item statuimus, quod sacerdos missam celebraturus non sicut quidam diuinorum officiorum curiosi preceptores, lecto jam euangelio, pro hostia vel vino consecrandis in sacristiam, capsam, vel alium in loco suo mittant, vel in personis propriis vadant. Sed ante omnia hostiam et calicem deuote et debite preparare, ac vinum recens et aptum in flasculis seu vasis mundis conseruatum semper habere teneantur, et non pendulum, acetosum sive squalidum, sub pena duorum florenorum.

Et quod nullus celebrantium faciat vel admittat ministrum suum infra sacros maiores ordines non constitutum calicem preparare aut mixturam facere, sed sacerdos per se hoc faciat, sub pena duorum florenorum.

Item, quod nullus sacerdos addat aliquid ad verba canonis nec diminuat de eisdem, sub pena irregularitatis; sed illa et presertim verba formarum consecrationis absque omni errore et verborum huiusmodi transpositione, non ex aere, sicut quidam cum periculo faciunt, sed ex libro, quem semper ante oculos habeat, caute, attente, complete et deuote dicat. Idem de verbis formarum aliorum sacramentorum obseruari volumus. Si quis autem de contrario conuictus fuerit, preter penam canonum soluat marcas decem.

Item aliqui presbiteri in celebratione, dicendo verba formarum consecrationis, solent insufflare in hostiam et

calicem, mouentes caput per modum crucis. Quod tamquam erroneum et juri deuium omnino de cetero fieri prohibemus, uolentes, vt tam in missis quam aliis diuinis officiis ab omni ypocrisi et varietatis applausu caueant, uno ritu et ejusdem deuotionis pari obseruantia se conformantes.

Item uolumus, quod inconsueta et peregrina officia, quorum non constat auctoritas in ecclesiis nostris, nisi superveniente legitima causa, de nostro et successorum nostrorum episcoporum consensu, non cantentur et celebrentur.

Item inhihemus districtius, ne celebrans, postquam calicem exhauerit, illum digito interius purgare vel extergere attemptet, sicut quidam, non sine magna sacrificii irreuerentia, faciunt, sub pena floreni Rinensis.

Item uolumus, quod presbiter omnis regularis siue secularis missam celebrans, officium totum, excepto canone, quem submissa et secreta uoce deuotissime dicere studeat, alta et intelligibili uoce legat et pronunciet. Est enim in hiis uerbis misse profundissima quedam diuinorum misteriorum vis et efficacia, que se rite audientibus indubitanter prosint ad salutem hominis utriusque.

Item recipimus, quod euangelium in singulis missis sonora et eleuatiore uoce dicetur.

Item contra nonnullos sacerdotes diuina officia inuerecunde celebrantes, qui in missarum officio, utendo ¹⁾ se ad populum dicentes Dominus uobiscum, quod ex ueteri lege ad communis populi salutem in missa dici sumptum est, oculos effrenes et uagabundos ad angulos parietum et astantes forte personas circumferunt, statuendo mandamus, ut pro tanti misterii grauitate, gestibus pudicis et oculis in humum defixis, id ipsum sacrosanctum missarum officium omni deuotionis studio et sine simulatione peragere debeant, prout canonicam uoluerint uisionem evitare.

¹⁾ Læs : uertendo.

Item celebrans, post evangelium dicendo: Dominus vobiscum, non circumuertat se, sed ad cornu epistolae, hoc est ad australem partem altaris, redeat, unicum enim tantum circularem versionem, videlicet dicendo: Orate pro me peccatore etc., secundum rationale diuinorum et chori cathedralis nostre ecclesiae ritum deuote facere teneatur.

Item mandamus, quatenus clerici, praesertim sacerdotes, qui tam statu mentis quam habitu corporis Deo et hominibus placere studeant, vestes suo ordini et statui incongruas deferre et ad altare crinibus incompti, immundi manibus, incompositi vestibus et moribus, cum lutosi ocreis, aut sordidis sotularibus accedere omnino caueant, sub pena arbitraria. Colorem etiam rubeum, glaucum et uiridem illis penitus interdiciamus, sub pena duorum florenorum.

Item ad differentiam prerogatiuarum et honoris canonicorum ecclesiarum nostrarum, cathedralis Roschildensis ac collegiate Haffnensis, statuimus, quod perpetui vicarii, cappellani et sacerdotes inferioris status birretum fuscum, nisi sint magistri artium, aut alias ex causa per nos dispensatum fuerit, non gestent; nec tunicam infra vel extra fimbrias pellicularum circumferentia foderatam portent, sub pena duorum florenorum.

Item precipimus, quod sacerdotes coronam semper habeant apertam. Comam autem et barbam nutrire illis districtius inibemus, sub pena arbitraria.

Item uolumus, quod ministri ecclesiarum parochialium ad instar aliorum clericorum sint pilis attonsi. Et si accoliti fuerint, propter priuilegium canonis tonsuram, licet paruulam, deferant in aperto.

Item precipimus et ordinamus, quod venerabile sacramentum eucaristiae in locis ecclesiarum puris et decentibus sub solius plebani custodia honorifice conseruetur. Et cum plebanos id ipsum venerabile sacramentum ad infirmos deferre contingat, superpellitio et stola induti, illud ante pectus cum omni deuotione et religione in panniculo mundo,

precedente lumine cereo et campana, non fabulando in via, sed septem psalmos penitentiales vel alias deuotas orationes recitando seu dicendo, portent, et tam occurrentibus quam sequentibus parochianis et populis benedictionem impendere debebunt. Nos enim, de omnipotentis Dei misericordia ac auctoritate beatorum Petri et Pauli apostolorum, omnibus et singulis Cristi fidelibus, idem venerabile sacramentum, cum ad infirmos vel in solennibus processionibus portatur, ex deuotione sequentibus seu illi genua humiliter inclinanti- bus, aut in januis seu fenestris domorum suarum cum lumine aut cereo eundo et redeundo reuerenter occurrenti- bus, quadraginta dies indulgentiarum in Domino concedimus et elargimur. Prodeuntibus vero extra domus suas fidelibus cum cereo aut lumine, et in platea in honorem sacra- menti genuflexis, eodem indulgentie et benedictiones ab eodem Domino nostro Jhesu Christo misericorditer duplica- buntur.

Item, quod venerabile sacramentum non in singulis festiuitatibus, sed illud¹⁾ solum, quibus ab venerabili ecclesia hoc solum²⁾ obseruari, quouismodo publice per cimeterium plebani et diuinorum rectores deferant. Cum in precipuo ipsius sacramenti festo aut paucis festiuitatibus hoc sit indultum. Diminuitur enim honor venerabilis sacramenti ex tam frequenti laicorum familiaritate et quotidiana exhibi- tionis presentia, nisi exposcentibus forte aliis causis hoc indulgerent.

Item prouideant plebani et diuinorum rectores, vt tempore necessitatis pro viatico salutis infirmorum duas vel plures hostias singulis mensibus, vel quotiens secundum situm ecclesiarum expedierit, renouabunt. Et ad omnem dubietatis et ydolatrie speciem euitandam caueant, ne pi- xidem vacuum ab infirmis portare presument, sub pena trium florenorum.

¹⁾ Læs: illis.

²⁾ Læs: solet.

Item. Curati, post rurales processiones cum venerabili sacramento per villas, agros et prata, quas vulgus Korsebør vocat, prandere aut crapulis indulgere nullatenus presumant. Sed statim idem venerabile sacramentum cum debita deuotione et honore in ecclesiam reuerenter reportent, et tandem cibum sobrie sumant cum benedictione, sub pena trium florenorum.

Item. Ad augmentum honoris beatissime Marie semper virginis, ac ejus matris sancte Anne statuimus, ut quicumque clerici et sacerdotes singulis diebus post lectam terciam horarum canonicarum deuote genuflexi se humiliauerint, et legerint antiphonam subsequentem. **Anti:** Beata viscera Marie virginis, que portauerunt ad visitationem Elizabet eterni patris filium. Et benedictus venter, qui portauit virginem Mariam, et beata vbera, que lactauerunt celi et terre reginam. **Vel:** Ora pro nobis beata mater Anna, ut digni efficiamur promissionibus Cristi. **Collecta:** Deus, qui beate Anne tantam gratiam conferre dignatus es, vt beatissimam Mariam matrem tuam in suo glorioso vtero portare mereretur, da nobis per intercessionem matris et filie tue propitiationis abundantiam, vt quarum memoriam pro amore complectimur, earum meritis aduti ad celestem Jherusalem peruenire mereamur. Qui viuis et regnas etc. Similiter post sextam istam antiphonam. **Antiph:** Ave regina celorum mater Regis Angelorum, o Maria flos virginum, velut rosa vel lilium. **Funde preces ad filium pro salute fidelium.** **Vel:** Gaudia matris habens cum virginitatis honore. **Funde preces.** Gloria patri et filio et spiritui sancto. **Funde preces.** Item **vel:** Ora pro nobis sancta Dei genitrix, ut digni efficiamur promissionibus Cristi. **Collecta:** Famulorum tuorum quesumus Domine delictis ignosce, vt qui tibi placere de actibus nostris non valemus: genitricis filii tui, Domini Dei nostri, intercessione saluemur. Per eundem.

Totiens quotiens quadraginta indulgentiarum dies assequi mereantur. Quos nos de omnipotentis Dei miseri-

cordia illis et eorum cuilibet misericorditer in Domino largimur.

Item, quod in ecclesiis nostris, cathedrali Roschildensi et collegiata Haffnensi, sub eleuatione corporis Dominici summe misse in choro, per duos ydoneos scolares perpetuis temporibus cantabitur: Da pacem Domine in etc.

Item precipimus, quod singuli sacerdotes parochiales in die parasceues singulis annis vetus crisma et oleum sanctum, quibus vltra annum vti non liceat, in suis ecclesiis concremabunt. Et tunc siue proximis diebus pascalibus, si ab ecclesia nostra cathedrali remoti fuerint, ipsi, vel eorum vnus ex singulis prouinciis deputandus, nouum crisma a sacristano ejusdem ecclesie nostre Roschildensis humiliter petant, et in vasis mundis et decentibus custodiendum reuerenter suscipiant, sub pena quatuor florenorum, sicut antiquitus est obseruatum.

Item, in vigilia penthecostes, ad impetrandam gratiam spiritus sancti, jejunium absque butiro et lacticiniis contra errores aliquorum laycorum iuxta ecclesiastica instituta decernimus obseruari.

Item statuimus, quod festum beati Canuti Regis et matris, quod decima die mensis Julij cadit, in ecclesia nostra collegiata Haffnensi per canonicos, sicut festum precipui patroni Danorum, solennizetur. Introitus misse: Gaudemus, et per octauas habebit integram lecturam per totam dyocesim.

Item in Rugia idem festum a primis ipsius vesperis vsque ad secundas ab vniuerso clero nostro Rugiano mandamus solenniter obseruari.

Item mandamus, quod baptismus, qui est janua salutis et aliorum sacramentorum, cum maximis honore et reuerentia et cautela in proferendo ipsius forme verba, in quibus tota vis consistit sacramenti et salus puerorum, debite peragatur, nominando puerum et dicendo:

Ego baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen.

Et in materna lingua sub eadem forma verborum doceant curati laicos et parochianos suos baptizare pueros in necessitate dicendo :

Jeg døber tig i naffn Fadhers och Søns och Hellighæ andz, Amen.

Patri tamen aut matri non liceat proprium puerum baptizare, nisi in extrema necessitate. Nec tamen per hunc casum lex matrimonialis soluitur seu impeditur.

Item. Inhibemus vniuersis et singulis curatis et vicecuratis, ne plures patrilinos quam tres aut quatuor in baptismo puerorum admittant, propter cognationem spiritualem, que inde contrahitur, secundum aliquos suos gradus matrimonium impediens. Nisi forte cum illustribus et magnis nobilibus ex causa legitima et euidenti per nos et successores nostros episcopos dispensabitur. Sub pena vnius floreni.

Item precipimus, vt baptisteria ecclesiarum parochialium, que a reptantibus fedis vermibus solent aliquotiens maculari, per aptas et solidas cooperturas aut alia remedia munda et pura semper conseruentur. Sub pena vnius aurei.

Item statuimus, quod ordinandis ad sacros majores ordines competens litterarum scientia, etas legitima et morum grauitas suffragabuntur, quodque sufficientem habeant titulum. Nec nobis ordinandi, nisi solummodo ydonei presententur. Super quibus conscientias dominorum archidiaconi et aliorum examinerum districte oneramus.

Item statuimus et ordinamus, quod sacerdotes seculares, vel cuiuscumque etiam ordinis mendicantium regulares, ad quos facultas predicandi de jure, consuetudine, vel priuilegio pertinet, presertim illi, quibus animarum cura commissa est, iura spiritualia, ad Dei laudem, catholice fidei propagationem, ac fidelium animorum salutem pertinentia, erga dominicum gregem vigilantissime exercent. Ac in ambonibus non ad ambitiosam sui ostentationem, sed ex sincera charitate erga Deum et proximum, concurrenti eorum sermonibus populo utilia ad viciorum extir-

pationem et virtutum laudem in euangelica doctrina et preceptis Dei ac ecclesie fideliter predicent. Et in hujusmodi sermonibus suis salubribus exhortationibus populum moneant et inducant, quod ad ecclesiam nostram cathedralem Roschildensem tanquam ad matricem, cujus omnes diocesis nostre filii et incole parochiani esse censentur, in precipuis festis sanctorum, Lucii Pape et martiris, reliquiarum, dedicationis, Canuti Regis, et patronorum diocesis, pro impetrandis indulgentiis singulis annis deuote confluat, ac in remissionem suorum peccaminum pias eleemosinas et caritatiua subsidia ejusdem ecclesie fabrice, que magna est et sumtuosa, elargiatur.

Nos enim preter indulgentias papales et episcopales de omnipotentis Dei misericordia, ac beatorum Petri ac Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi, omnibus et singulis Christi fidelibus contritis et confessis, dictis festiuitatibus prefatam ecclesiam deuote visitantibus seu eidem manus adjutrices quomodolibet porrigentibus XL dies indulgentiarum de injunctis eis penitentiis misericorditer in Domino concedimus et indulgemus.

Item statuimus, quod fratres ordinis mendicantium, qui per suos superiores et prelatos pro audienda confessione fidelium et ad predicandum populo Dei sunt examinati et approbati, nobis et successoribus nostris episcopis in eorum propriis personis, si illos personaliter exhiberi petierimus, se presentabunt. Alioquin in personis prelatorum suorum admissionem nostram omnimode petere tenebuntur, censurasque ecclesiasticas a nobis vel officiali nostro generali latas in ecclesiis domorum suarum fideliter publicent et seruari facient cum effectum.

Et vt aminarum Christi fidelium saluti vberius consulari, statuimus, vt plebani et idem fratres seu confessores seculares et religiosi, cujuscumque conditionis fuerint, illos vtriusque sexus homines, quorum confessiones audierint, ad solutionem decimarum et jurium nostrorum episcopaliu et parochialiu monere, et sub onere conscientiarum

suarum in festiuitatibus de ambonibus ecclesiarum suarum id populo publice predicare ac ipsam ad frequentiam et venerationem ecclesiarum parochialium efficaciter inducere teneantur, prout sacris canonibus traditum est et sanctitum.

Item caueant confessores, ne verbo vel signo peccata eis confessa quomodolibet reuelent, sub pena in sacris canonibus contenta.

Tenentur etiam confessores de peccatis communibus solum caute et honeste interrogationes in genere facere, quas probabiliter eorum conscientia vel confitentium qualitas seu conditio necessario esse faciendas dictat, ut ipsi penitentes per hoc peccata oblita vel forsitan pre verecundia occultata debite confiteantur.

Item. Et vt debitus honor matri ecclesie reddatur, constituimus, vt conuentus fratrum mendicantium ciuitatis Roschildensis ipsa sancta nocte resurrectionis Dominice, antequam campana ejusdem cathedralis ecclesie nostre pulsata ac solennis processio cum leuata cruce ibidem peracta fuerit, in suis monasteriis et ecclesiis pulsare, aut tunc processiones, vel aliis diebus sermonem publicum de ambonibus illa hora, in qua in dicta ecclesia nostra sermo de nostro mandato et voluntate seu consuetudine fieri debeat, facere, vel in prejuditium dicte ecclesie nostre ad se populum allicere minime possint. Idem respectiue fiat quoad ecclesias parochiales ciuitatis et diocesis nostre antedicte.

Item ex singulari mandato districtius precipimus omnibus et singulis perpetuis vicariis, curatis, altaristis, capellanis et sacerdotibus quibuscunque ciuitatis Roschildensis, ac locatis scolarium ibidem, quatenus Dominica reliquiarum, in festo corporis Cristi, Sancti Lucii pape et martiris, ac dedicationis ecclesie processionibus habituati intersint. A quibus eorum nullus nisi ex magna et ardua causa ac justo impedimento se absentare presumat, sub pena decem solidorum per priorem vicariorum irremissibiliter exigendorum, et in vsus pauperum distribuendorum. Et si idem prior

circa hoc negligens repertus fuerit, hujusmodi penam duplatam met soluat.

Item, uolumus et mandamus, quod in monasteriis, cathedrali ac collegiata, parochialibusque ecclesiis nostre diocesis singulis annis vno die infra octauas omnium sanctorum fiat deuota processio per cimiterium, ad impetrandum tranquillitatem sancte ecclesie Dei, et ad efficaciter intercedendum pro felici statu serenissimorum Dominorum Regis et Regine ac pro generali pace Danorum.

Item, uolumus et mandamus omnibus et singulis sacerdotibus, clericis et choralibus, presertim in nostris cathedrali Roschildensi et collegiata Haffniensi ecclesiis, quatenus in processionibus composite, ordinate et deuote incedant, consonante cantent, ac in hiis et aliis diuinorum officiis in ecclesia Dei et orationis domo a variis colloquiis, confabulationibus penitus abstineant. Scriptum est enim: Sic luceat lux vestra coram hominibus etc. Sed ad puniendum et corrigendum hujusmodi excessus inferiorum prelatorum, quorum hec corrigere plurimum interest, conscientias districte oneramus.

Item prelati seculares et regulares in ecclesiis et capellis eorum dignitatibus et monasteriis incorporatis tenentur capellanos siue vicarios instituere, qui vel dicti prelati eorum nomine a nobis debent recipere curam animarum et altaris accessum, sub suspensione a diuinis et aliis penis in jure expressis.

Item, caueant sacerdotes parochiales cum parochianis suis vel aliis super voto jejunii aut alio voto solenni dispensare, aut illos in casibus reseruatis absoluere, nisi fortassis in mortis articulo, cum prestita tamen cautione, quod cessante egritudinis impedimento, talis penitens hunc adeat, cui est absoluendi commissa facultas.

Preterea districtius precipiendo mandamus, quatenus omnes et singuli curati et confessores casus papales et episcopales, secundum quos in confessionibus se regere habeant, ne limitem sue facultatis in absolutione peniten-

tium, non sine eorundem animorum et sui periculo, per ignorantiam temere excedant, penes se habere et scire teneantur. Similiter illi ac omnes et singuli clerici beneficiati hec statuta synodalia habere et scire debeant, sub pena duorum florenorum.

Item reuocamus et annullamus omnes et singulas litteras questus auctoritate nostra ordinaria in fauorem monasteriorum aut parochialium ecclesiarum siue personarum emanatas, decernentes illas ultra annum a data presentium non valituras, sed quod renouationem earundem impetrare teneantur.

Item ordinamus, quod tabula ecclesie nostre collegiate Haffnensis pro colligenda elemosina fabrice ejusdem, que sumptuosa est, per omnes ecclesias parochiales diocesis nostre vadat. Et ejus negotium ab ipsis curatis fideliter promoueatur.

Item, quilibet curatus seu vicecuratus per parochianum infirmum legitime requisitus siue vocatus, ad ipsum ex officii debito libens, paratus et sine mora veniat, ac eundem in confessione et sacramentorum administratione deuote et fideliter expediat. De quibus eorundem conscientias districte oneramus. Negligentes autem quinque florenorum pena sunt afficiendi.

Item, sacerdotes peregrini, vagi et fugitiui non admittantur ad celebrandum, nisi de eorum ordinibus rite et canonicè susceptis, vita, conuersatione ac morum honestate sufficiens testimonium per patentes litteras nobis aut officiali nostro generali exhibuerint, sub pena duorum florenorum.

Item precipimus et mandamus, quod si in ciuitatibus, oppidis, castris, villis seu aliis locis nostre diocesis aliquem prelatum vel canonicum, presbiterum seu alium clericum per potestatem secularem incarcerari, detineri seu occidi contigerit, extunc statim, postquam hoc ad veram notitiam peruenerit, absque aliqua alia requisitione, monitione vel mandato, si prelatum vel canonicum fuerit, per totam nostram

diocesim, si presbiter vel clericus inferioris status, per districtum, in quo incarceratus, detentus vel occisus fuerit, ac per ciuitates, oppida et loca vicina ecclesiasticum seruetis interdictum, donec pro huiusmodo delicto condigna emenda facta sit, et aliud a nobis inde receperitis in mandatis, sicut prouincialibus statutis est prouisum.

Item. Et ne censura ecclesiastica propter crebrem et indiscretam sui promulgationem vilescat, prohibemus, ne quis sacerdotum secularium vel regularium, absque nostro vel officialis nostri generali mandato speciali et consensu, in aliquem excommunicationis sententiam in ambone vel extra denuntiare, aut precipitanter et ex propria leuitate quoquo modo infligere presumat, nisi ob enormitatem commissi criminis euidentis necessitas, vbi jus indulget, hoc exposcat.

Item uolumus, quod excommunicatio domini Offonis archiepiscopi Lundensis contra persecutores libertatis ecclesie semel post quamlibet synodum de ambonibus ecclesiarum parochialium per curatos singulos solenniter publicetur, sicut ex statutis prouincialibus dudum est obseruatum, cuius excommunicationis tenor sequitur et est talis:

»Ex auctoritate Dei Patris et beate virginis Marie ac presentis consilii excommunicamus omnes illos, qui ecclesias causa lucri, odii vel fauoris alicuius, aut quacumque alia de causa, maliciose suo jure priuare presumant, aut libertates earum per maliciam infringere vel perturbare contendunt, et omnes illos, qui res ecclesiasticas violenter et maliciose rapiunt et inuadunt, nec non et eos, qui eadem fieri faciunt, mandant et procurant; nec aliquis eorum nisi per diocesanum episcopum, exhibita prius satisfactione competenti super damnis et injuriis, ab hac sententia possit absolui. Adjicimus etiam statuentes, ut in singulis conciliis synodalibus episcoporum presens sententia coram clericis et laicis publicetur et vulgariter exponatur; quod etiam ab omnibus et singulis ecclesiarum rectoribus, certis solennitatibus in eorum ecclesiis, districte precipi-

mus esse obseruandum. Lata in concilio Ottoniensi celebrato a domino Offone metropolitano Lundensi et ejus suffraganeis, Gunnaro Vibergensi, Nicholao Roschildensi, Petro Arusiensi, Gunnaro Ripensi, Johanne Burglanensi, Eschillo Slesvicensi, magistro Petro Daco coadjutore, Ivaro Ottoniensi, episcopis, presente magistro Johanne de Placentia nuncio Domini Pape. Anno Domini millesimo ducesimo quadragesimo quinto. Septimana Sexagesime.«

»Aff Gudz Fadhers och hellighæ Jomffrw Maries oc nerwarendess Raadz och Consilii macht bandsetthæ wii alle them, som for baadhes, hadz eller noghers yndestes sckylt eller for nogher andhen sag aff ræt ondscaff dierffwes til at sckillia kirker wed theris ræt, eller theris frihed brydhæ och forkrenkæ, oc alle them, som met wold och offuerlast borttag hæ, røffuæ och forlegghæ kirkens gotz och retthæ eyedom, och alle them, som thessæ stycker ladhæ gøræ, biwdhæ eller tilsckyndhæ at gøris; oc hwem som forbrydher sig vti slig maadhæ, oc faldher vti swodant band, maa ther vt aff løses aff andhen end syn eghen retthæ biscop; dog swo at han tilfforn gør then hellighæ kirkæ fyldest, børlig wandher oc bødher for syn sckade oc vræt, och scal thenne dom kwndgiøris vti hwert landhemodæ, oc desligest vti alle sognekirker, vti nogræ besynderlighæ størsthæ høgtidher. Giffuet och kwndgiort vti thet Concilio, som høgtidelighen holdhet war vti Otthens, aff werdugisthæ oc werdughe fedre, her Offæ Erchebiscop vti Lwnd. Her Ganner vti Uiborg. Her Niels vti Roschildæ. Her Pedher wti Aarss. Her Gwndher wti Ribæ. Her Jens vti Bwrglom. Her Eschil vti Sleszwig, oc Her Iwer vti Otthens, Biscoper. Nerwarendis mesther Jens aff Placentz, wor helligestæ Fadhers Pawens sendhebwd. Aar eftther Gwdz byrd twsendhæ tw hwnrdredhæ fyrietiwwæ paa thet femthæ.«

Item reuocamus in hac sacra diocesana synodo omnes et singulas facultates et commissiones absoluendi in casibus

nobis et episcopali sedi de jure et consuetudine specialiter reseruatis, quoad omnes confessores seculares seu religiosos, etiam mendicantes; et quod eorum prelati seu superiores, cujuscunque ordinis, status vel gradus fuerint, pro deputatis et approbatis confessoribus, ad minus semel in anno vel quotiens renouationem confessorum fieri contigerit, a nobis et successoribus nostris episcopis, facultates absoluendi in hujusmodi casibus petere tenebuntur; alioquin contra canonicas sanctiones animas proprias necant et proximorum.

Item casus oppressionis puerorum et homicidarum, qui ipso jure ad episcopalem audientiam pertineant, nobis aut subdeputato nostro penitentiario sacristano Roschildensi, seu commissario nostro Rugiano, remitti et reseruari volumus et mandamus.

Item fiat in crimine incestus notorii et absolute excommunicationis ad officialem nostrum generalem vel eundem prepositum nostrum Rugie remittendis.

Item statuimus, vt prelati ecclesie nostre nobis inferiores, quibus ordinatione predecessorum nostrorum pro districtibus jurisdictionis sue certe sunt prouincie designate, in audiendo ratiocinio ecclesiarum parochialium, tallias indebitas, exactiones et grauamina insolita seu injusta non exercent. Nec laicos vel subditos citando se inuicem conturbent, sed, contenti finibus suis et terminis, penitus abstineant. Ac de casibus nobis de jure vel consuetudine specialiter reseruatis puniendo, dispensando vel absoluendo aliter, quam constitutione bone memorie domini Johannis, predecessoris nostri, et ejusdem ecclesie nostre capituli super hoc edita est expressum, quomodolibet se non intromittant, ne vmbra exhibeant in opere, cum veritas non subsistit in effectu.

Item, cum constat, prelatos ecclesiarum nostrarum, cathedralis Roschildensis et collegiate Haffnensis, antiquo priuilegio per certas a nostris predecessoribus et episcopali sede designatas prouincias nobiscum ac cum officiali nostro generali ac aliis nostris commissariis jurisdictionem per viam preuentionis habere concurrentem: ordinamus igitur

et in virtute sancte et salutaris obedientie precipiendo mandamus, quatenus tam ipsi officiales nostri generales protempore quam prelati ita ad corrigendum subditorum excessus prudenter et diligenter intendant, vt ob pecuniarum mulctam aut inutilem questum nullum omnino hominum permittant peccatis insordescere, sed que Jhesu Cristi et non que sua sunt, querere videantur; ac iuxta delinquentium et peccatorum circumstantias et qualitates, misericordiam cum disciplina temperantes, veram peccatorum penitentiam secundum canones penitentiales vsuales ad animarum salutem et morum reformationem imponere et injungere teneantur. Ne sanguis, vt ait propheta, subditorum de manibus requiratur prelatorum, super quibus omnibus et singulis eorundem officialis et prelatorum conscientias districte oneramus. Nos enim, si aliter inquirendis aut puniendis excessibus negligentes fuerint, auctoritate ordinaria supplere et intendere nos dicimus cum effectu; quodque abbates in casibus nobis de jure vel consuetudine specialiter reseruatis dispensando, puniendo vel absoluendo quomodolibet se non intromittent; eorum tamen priuilegiis semper soluis.

Item, si prelati et canonici cathedralis et collegiate ecclesiarum nostrarum, qui ex priuilegio episcopali habent cohercere et corrigere excessus capellanorum suorum seu vicecuratorum ecclesiarum suis dignitatibus et prebendis incorporatarum, ad corrigendum hujusmodi capellanorum suorum seu vicecuratorum excessus per nos aut officialem nostrum generalem debite fuerint requisiti, et surda aure absque eorundem excessuum correctione pertransierint¹⁾: extunc post quindecim dies talem monitionem immediate sequentes dicimus et volumus eorundem prelatorum et canonicorum negligentias supplere, et excessus hujusmodi occultos siue notorios auctoritate ordinaria debita animaduersione et ecclesiastica disciplina corrigere et punire.

Item. Prelati seculares aut religiosi, etiam rurales prepositi seu commissarii quorumcumque prelatorum, in

¹⁾ Læs: pertransierint

causis matrimonialibus, que non per quoslibet sed per jurisperitos sunt tractande, nullatenus et sub pena suspensionis officii se intromittant; sed eos ad consistorium nostrum Roschildensem fideliter remittere teneantur.

Item, quod nullus prelatus extra fines territorii sui, hoc est prouinciarum suarum, jus dicat, consistorium erigat, aut censuras pronunciet qualescumque.

Item statuimus et ordinamus, quod nullus sacerdos parochialis seu alius benedicat aut intersit sponsalibus de presenti vel futuro, nisi prius processerint tria edicta de ambone.

Item singuli plebani in ecclesiis suis solutos in eorum parochiis fornicarie cohabitantes ter in anno moneant, ut aut omnino separentur, aut seipsos matrimonialiter desponsent, sub censura ecclesiastica.

Item. Nullus plebanorum aut diuinorum rector questores quoscunque seu elemosinarios ad petendum, predicandum seu indulgentias publicandum, etiam si litteras apostolicas presentauerint, que prius a nobis vel nostro venerabili capitulo Roschildensi non fuerint examine, siue speciali licentia nostra, admittat, sub pena quatuor florenorum; fratribus mendicantibus, quorum ordinem constat super incerta mendicitate esse fundatum, et qui cum caritate ambulat, dumtaxat exceptis, quos suis gaudere volumus priuilegiis.

Item. Quia scriptum est: non temptabis Dominum Deum tuum: Deus enim temptatur, cum ab eo miraculum expetitur, et diuine uoluntatis sue expectatio pretermittitur; sortilegia, maleficia, supersticiosas incantationes, veneficia seu alia diuinationum genera, que laquei et occulte insidie callidi hostis scilicet Diaboli sunt, quibus homines, Diis, ei non Deo immolantes, et ea ad infidelitatis sue interitum dampnabiliter exercentes, nititur illudere, sub pena excommunicationis districtius inhibemus quouismodo exerceri. Et quod in precipuis festiuitatibus hoc de ambonibus ecclesiarum et monasteriorum publicetur.

Item. Nullus prelatus regularis aut secularis seu etiam plebanus publice excommunicatos siue eliminatos in sua ecclesia ad diuina vel sub diuinis permittat, antequam, facta cum officiali nostro generali compositione, docuerit, se canonicè absolutos.

Etiam districte precipiendo mandamus omnibus et singulis sacerdotibus tam religiosis quam secularibus, ut nullum hereticum, publicum vsurarium, excommunicatum, interdictum, seipsum interficientem seu strangulantem, blasphematorem, confiteri nolentem maxime in festo Pasce et suis extremis, atque mortali peccato notorie decedentem, monachum apostatam, in torneamentis aut duello morientem, raptorem, homicidam, spoliatorem honorum et rerum ecclesiarum, et cleri inuasorem, emunitatis ecclesiastice violatores, nouas exactiones et tallias indebitas clericis imponentes vel ab ipsis exigentes, scriptores, compositores, seu quomolibet statuta facientes contra ecclesiasticam libertatem, vel talibus in suis maliciis consilium, auxilium vel fauorem dantes, ad ecclesiasticam recipiant seu admittant sepulturam, prout sacris est canonibus diffinitum.

Item mandamus, quatenus religiosi omnes et singuli in suis sermonibus aut audiendis confessionibus penes sanos aut languidos, super eligenda apud se sepultura, matrici aut parochialibus ecclesiis nullum prejuditium aut fraudem facere seu fieri exhortari presumant publice vel occulte, sub horribilissimis penis, que sacris iuribus sunt expresse, super quibus eorum prelatorum et suas conscientias districte oneramus, et quod matricis et parochialium ecclesiarum honorem et prerogatiuam considerent et obseruent.

Item, quod nullus parochianus sepeliatur in aliena ecclesia siue cimiterio religioso aut seculari, nisi relinquat congruam et legittimam legati siue testamenti portionem ecclesie parochiali et ejus plebano, sub penis et censuris publicis iurium constitutionibus expressis.

Item de ordinatione pecuniarum fraternitatum seu conuiuiorum laycorum fiat, ut in prioribus synodis prouisum

est; videlicet, quod prius exhibeantur sacerdoti parochiali seu ejus vicario, et sibi obuenant, in quantum voluerit pro eis debite satisfacere. Si autem secus, ad alia pia loca in toto vel in parte mittantur.

Item statuimus, quod prelati ecclesiarum nostrarum, cathedralis Roschildensis et collegiate Haffnensis, in districtibus suis moderentur conuiuia tutorum ecclesiarum parochialium in facturis cereorum pro festiuitate purificationis gloriose Dei genitricis Marie semper virginis parochianis fienda, ne per hoc ecclesie ipse talliis et exactionibus indeditis aggraentur.

Item constitutionem bone memorie domini Johannis Jacobi, predecessoris nostri, de expensis etc. pro prelatibus ecclesie nostre Roschildensis, similiter ad releuandum pauperes clericos et beneficiatos ordinationem et moderationem petentiarum (!), per nos de consensu uenerabilis capituli nostri factas, presentis synodi auctoritate volumus et declaramus, et sub excommunicationis pena precipimus, perpetuis temporibus esse obseruandas.

Item, ob honorem et culmen jurisdictionis ecclesiastice sibi concesse, in omni synodo prelati ecclesie nostre cathedralis personalem, aut saltem, ipsis ex legitima causa absentibus, suorum procuratorum de capitulo nostro canonicorum, in decernendis et diffiniendis causis et negotiis propriam presentiam exhibere teneantur. Idem ordinamus de senioribus residentibus, quos de nostro scitu legitima alias causa non excusat.

Item ad quamlibet synodum vnus ad minus presbiter, vnus minister et vnus laicus de singulis prouinciis nostre diocesis hora synodi Roschildie tempestiue compareant, qui domi existentes de actis et actitatis ibidem plene informabunt, sub pena solita.

Et vt mores et actus sacerdotum, quos cum illos elegerit Deus ad tollendum errores ceterorum, caste et sancte vite integritatem seruare, atque prius seipsos purgare, quam aliorum culpas ferire oporteat, in melius reformatur, qua-

tenus sue honestatis exemplo se ab omni carnis illecebra precauentes, ac bonum consciencie testimonium preferentes populo Dei, cui presunt, ope simul et moribus, facta verbis compensando, prodesse possunt. Et si linguis predicare nequeant, bone saltem vite castimonia ac laudabili conuersatione aliis viuendi normam prebeant, sicut decet ministros Christi et mysteriorum Dei. Occasio enim peccandi non tollitur, nisi peccantis status mutatur. Mandamus preterea districtius, ne quis sacerdos in domo sua publicam concubinam aut focariam siue familiam, de qua sinistra suspitio quouismodo possit oriri, habeat, uel si eam habuerit, quod absit, infra mensem a se separet, ita quod nec ei in propria domo vel loco circumuicino cohabitet, neque eam accedat sub pena canonis, nec talem vel prolem suam dotet de patrimonio crucifixi. Etiam ut scandala in populo publica euitentur, districtius prohibemus, ne quis sacerdos in domo sua puerperia suorum infantulorum aut introductiones concubinarum sub quauis solennitate facere presumat, sub pena viginti marcarum argenti.

Item volumus, quod sacerdotes et ministri rurales Kalandas suas, que in refrigerium animarum defunctorum ac uiuorum caritatis uinculum sunt salubriter institute, in ecclesia cum omni deuotione et in mensa cum honestate, modestia ac debita parsimonia et sobrietate temperanter celebrent, laudabiliterque obseruent, ac in hiis suis et aliis laicorum conuiujs sacerdotes et diaconi ac reliqui clerici omnes, quos dignitas ecclesiastici gradus exornat, et sicut alios loco ita etiam religione precellere oportet, uoluptate lasciuire seu crapule, quam stultitia comes insequitur, et que omnium uiciorum fomes est, peccandique incendium parit, indulgere omnino caueant, attendentes, quod Loth, quem Sodoma non uicit, uina uicerunt, et quod ignominiosum est, jejuniorum doctrinam rubentes buccas tumentiaque ora proferre.

Insuper odium, emulationes, obtrectationes atque inuidiam fugiant. Non uagi oculis non effrenes lingua, aut petulanti fluidoque gestu incedant, sed pudorem ac vere-

cundiam mentis decenti habitu ornatoque incessu ostendant, doctrine lectionibus incumbant. Tales enim debent esse, qui diuinis cultibus noscant se esse mancipatos, scilicet, vt dum sciencie operam dant, doctrine gratiam populis administrent.

Statuimus igitur, vt si quis presbiter fuerit notorie repertus ebrius, quod absit, preter canonicas penas a iure inflictas per nos vel officialem nostrum generalem pena pecuniaria ex arbitrio puniatur.

Item volumus et ordinamus, quod clerici et sacerdotes nostre diocesis ecclesias seu beneficia sine nostro permissu et institutione canonica intrare aut occupare non possint, itaque eadem illa ex quacunque causa sine nostro consensu dimittere aut resignare non presumant, casu ingressus religionis duntaxat excepto, quem etiam a nobis et nostris successoribus petere teneantur. Transgressores, maxime fugitiui sacerdotes et clerici beneficiati, per censuras ecclesiasticas canonicè punientur.

Item in resignandis aut permutandis beneficiis ecclesiasticis quibuscunque primum sollicitetur et impetretur consensus ordinarii; quod si prius et antea inter partes deducatur in pactum vel promissiones, extunc ipsa resignatio, etiamsi in manibus layci fiat, censeatur nulla. Et partes hinc inde canonicis subjaceant constitutionibus et penis, que contra symoniacos sunt edite et promulgate.

Item precipimus omnibus et singulis clericis beneficiatis, quod suorum beneficiorum fundationes, secundum quas se regere debeant, in missali aut alio libro competenti, seu sub copia auctentica descriptas habeant, ad videndum et districte obseruandum ea omnia et singula, ad que pre-textu fundationum sunt obligati. Et si qui sunt, qui fundationes hujusmodi habere non poterint, ad nos et venerabile capitulum nostrum Roschildense pro renouanda fundatione aut confirmatione juxta qualitatem beneficii sui ac ipsius collationis recursum habeant, sub pena quatuor marcarum argenti.

Inherendo preterea sacris Romanorum Pontificum constitutionibus, inhibemus districtius prelati omnibus et singulis religiosi et secularibus ac clericis nostris alias beneficiatis quibuscunque, ne bona immobilia seu mobilia, preciosa ecclesiarum, monasteriorum, seu beneficiorum suorum directe vel indirecte quouismodo sine nostro et successorum nostrorum episcoporum decreto, auctoritate, voluntate et consensu permutare seu alienare presumant, contrafacientes penis iurium et censuris ecclesiasticis volumus subjacere.

Item. Omnis alienatio ecclesiasticarum rerum in damnum ecclesie et sine legitima auctoritate facta, ex integro reuocetur.

Item. Ne bona ecclesiarum, sacerdotum seu clericorum immobilia per incuriam alienentur, volumus et districte mandamus, quatenus illa omnia et singula diligenter, fideliter et complete in libris missalibus registrentur, sub pena quatuor florenorum.

Item. Quilibet curatus faciat residentiam personalem apud ecclesiam suam sub pena priuationis ejusdem, ac domus residentie sue reparet et competenter edificet, sub pena decem marcarum.

Item. Quilibet sacerdos ad minus semel in anno testamentum suum renouet et sigillo proprio sigillet, ne bona decedentium ab intestato, juxta tenorem constitutionis bone memorie domini Olauis episcopi Roschildensis, predecessoris nostri, ordinentur et confiscentur.

Item nullus clericorum nostre diocesis presumat anulum aureum in digito portare, nisi sit artium magister aut aliquis cathedralis vel collegiate ecclesiarum canonicus, siue alias ex nobilitate generis, siue crediti officii dignitate hoc sibi competere videatur.

Item venationis frequentiam aut aliarum leuitatum occupationes et exercitia clericis omnibus districte inhibemus, sicut sacris canonibus est expressum.

Item statuimus, ne clerici in sacris ordinibus constituti, cujuscunque status, gradus, ordinis, conditionis seu preeminentie fuerint, aduocatas, theolonea, mercantias, seu alia officia et negotia secularia, que in scandalum ordinis clericalis redundant, quoquo modo directe vel indirecte exercent, regant vel gubernent. Scriptum est enim: Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus etc. Contrafacientes vero, totiens quotiens, quindecim florenorum et aliis a jure inflictis penis volumus subjacere.

Datum in publica cessione synodali Roschildensi, die Martis sexta mensis Octobris, anno Domini millesimo quingentesimo decimo septimo, coassidentibus nobis venerabilibus ac religiosis viris, dominis Henrico abbate Sorensis ordinis Cistertiensis infulato, magistro Eschillo priore in Antwodschow ordinis sancti Johannis Jherosolomitani per Datiam generali visitatore, duobus ex regni Datie conciliariis, Johanne Esromensi dicti ordinis Cistertiensis, Erasmo Nestuediensi, Petro Ringstadensi, ordinis sancti Benedicti monasteriorum abbatibus infulatis, Nicolao de paraclito in Ebbelholt etiam abbate, fratre Johanne procuratore abbatis monasterii regalis curie in Knardrop ordinis vt preferitur Cistertiensis, ac honorabilibus et eximiis dominis prelatis et canonicis ecclesiarum nostrarum cathedralis Roschildensis et collegiate Haffnensis, domino Petro priore domus sancti spiritus Haffnensis, pluribusque aliis sacerdotibus, clericis et laicis nostre diocesis in magna multitudine congregatis, ad robur et testimonium omnium et singulorum premissorum.

Sequitur tenor littere reuerendi domini legati in fine sessionis synodalis per venerabilem virum magistrum Johannem Luche, cantorem ecclesie Roschildensis, post publicationem hujusmodi statutorum mox publice lecte et publicate:

Johannes Angelus Arciboldus, iuris vtriusque doctor, prepositus in Arcisate, sedis apostolice prothono-

tarius, ac sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Leonis diuina prouidentia pape decimi, referendarius, necnon in Coloniensi, Treuerensi, Saltzburgensi, Bremensi, Bisuntinensi et Vpsalensi prouinciis, earumque et in Cameracensi, Tornacensi, Morinensi, Attrebatensi, Caminensi et Misznensis ciuitatibus et diocesibus, ac Datie et Noruegie regnis et pro vndequaque confluentibus pro fabrica basilice principis apostolorum de vrbe nuntius et commissarius, uenerabili nobis in Christo dilecto cantori ecclesie Roschildensis salutem in Domino sempiternam. Dignum et officio nostro conueniens arbitramur, hiis, que ab episcopis et aliis prelatibus ad Dei cultum, cleri viuendi normam et ecclesiarum reformationem in prouinciis nobis commissis legitime sanctiuntur, munimen et robur sedis apostolice impertiri. Cum itaque acceperimus, reuerendum in Christo patrem et dominum, dominum Lagh on e m, Dei et apostolice sedis gratia episcopum Roschildensem cum capitulo et clero suo sanctam synodum generalem de proximo esse celebraturum; nosque aliis grauibz impediti negociis personaliter illi interesse nequeamus, vices nostras vobis committendas duximus. Quocirca volumus et auctoritate apostolica, qua fungimur, in hoc vobis committimus et mandamus, quatenus quecumque equa et honesta, ac sacris canonibus non contraria in dicta synodo sanctiri et ordinari videritis seu audieritis: auctoritate prefate sedis vobis tenore presentium per vos¹⁾ attributa et sub penis desuper statuendis et alia secundum illorum tenorem inuiolabiliter obseruari decernatis²⁾ et mandetis. Datum in castro episcopali Draxholmensi Roschildensis diocesis, die tertia mensis Octobris, anno Domini millesimo quingentesimo decimo septimo, pontificatus sanctissimi domini nostri, domini Leonis pape decimi, anno quinto. Nostro sub sigillo.

Jo. Plessz. de mandato subscripsit.

¹⁾ Sic! Her synes at burde læses: nos.

²⁾ Sic! Læs: decernatis.

Post cujus quidem confirmationis et approbationis littere publicationem idem dominus cantor in hec verba confestim dixit et publicavit. Et ego Johannes Luche, ecclesie cathedralis Roschildensis cantor, omnia et singula premissa statuta, constitutiones, ordinationes, inhibitiones, prohibitiones et mandata ejusdem reuerendi patris et domini, domini Laghonis episcopi Roschildensis prefati, tanquam sancta, canonica, sacris juribus innixa et ad reformationem vite et morum ac honestatis clericalis salubria et pernecessaria, in hac sacra synodali sessione lecta, publicata et approbata, auctoritate apostolica michi in hac parte commissa, laudo, approbo et confirmo. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen.

Et ego Petrus Bernardi, clericus Ottoniensis diocesis, auctoritate apostolica notarius publicus, eiusdem reuerendi patris domini mei domini episcopi scriba et secretarius, subscripsi in fidem omnium et singulorum premissorum rogatus et requisitus.

P. R.

Bidrag

til

M. Hans Tavsens Levnet.

Af **Holger Fr. Rørdam.**

Idet den foran, Side 27, begyndte Meddelelse af Aktstykker angaaende Mester Hans Tavsens Liv og Virksomhed som Biskop i Ribe her fortsættes, gjøres opmærksom paa, at nogle Smaastykker vedkommende Tavsens Embedsforhold i Aarene 1547 og 48, efter at 1ste Hefte var trykt, ere offentliggjorte i Danske Magazin 4 Række. I, 300, 318 og 343¹).

27.

1551, 3 December. Kongelig Befaling til Jesper Krause, Stiftslensmand paa Riberhus, om at lade Dekanen i Ribe Kapitel, M. Hans Svaning, Hertug Frederiks Tugtemester, faa Jerne og Guldager Kirker, som tidligere havde ligget til Dekanetet (se Nr. 28. 29. 31.).

¹) Følgende Ytringer i et Brev fra Hertug Hans i Haderslev til K. Christian III (dat. Hadersleben Sunnabents nach Bartholomei 1544) kunde ogsaa mærkes: »Nachdem hiebeuorn alwegenn der zehenden inn Widinge, Kalslunt vnnnd Frosherde zu vnserm hause Doringenn gelegenn vnnnd gebraucht worden, vnnnd nu aber von e. ko. w., wie wir bericht, das derselbe nach Ripenn dem Stift folgen solte, befohlen, wolten wir denselbenn, so ehr dahin gehorig, gern folgenn lassen», imidlertid beder Hertugen, da han »als ein junger hauswirth» havde Mangel paa Korn til sin Husholdning, at han maatte beholde disse Tiender »bis vff vnser beiden zusammenkunfft«. (Hert. Hanses Registrant i Geh.-Ark.).

Jesper Krausze paa Riiberhusz finge breff, som heer
effterfølger.

Christiann etc. Vor gunst tillfornn. Wiidt att oss elskelige Mester Hans Suaningh, hogborne førstis Herttugh Frederich wor kere sønns tucttemester, haffuer berett for oss, huorledis att ther haffuer leyett tuennde kircker till thett degenndom ther vdj Riibe, som wij hannom mettforlennt haffuer¹⁾, wedt naffn Jarnekircke och Guldagger kircke, och then ene skall aldellis were kommenn ther fraa, och halffpartten aff tienn denn frann then anden. Thij bede wij tegh och wille, at thu retther tegh effter att lade hannom fylge samme kircker mett tienn denn och hues andenn rettighedh, liigeruis som mester Gundj haffuer thennom hafftt for hannom, och saa quitt och frij, som andre prelatte ther sammesteds haffue theris kircker. Heer wiidt att rette tegh effter och ladt thett ingenn lunde. Datum Drottningborg torsdagenn post sancti Andree apostoli dagh, anno etc. 1551.

Tegnelser over alle Lande. III, Fol. 456.

28.

1552. Kongelig Befaling til Tavsens om at lade M. Hans Svaning beholde Guldager Kirke til hans Dekanat.

Mester Hanns Taugse, superintendent vdi Riiber stii gtt, fick breff, som her epherfølger.

Christiann. Vor synnderliig gunst tillfornn. Viider, att oss elskelige Mester Hans Suaningh, degenn vdj Riiber Domkircke, haffuer werett her hoes oss oc berett, huorledis att thennd tiid Mester Gundj hagde for^{ne} degne domme i Riibe, thaa hagde hand ther till thuenne kiercker, som

¹⁾ 1547, Tirsdagen efter Fastelavns Søndag, fik Mester Hans Svaning Kongebrev paa Degnedømmet i Ribe Domkirke med det første Kannikedom, som der vacerer og ledigt bliver, for den Tjeneste, han har gjort Hertug Frederik (Reg. o. a. L. V, 28). Jfr. Terpæger, Ripæ Cimbr. p. 125—6. Kirkeh. Saml. I, 261—2.

ware Gu[l]dagger kiercke oc Jernne kiercke; ther wij hagde forlennth hannom mett same degne domme, haffue i tagtt Gu[l]dagger kiercke ther frann, oc forbudett prestenn att suare hannom. Thij beede wij etther oc ville, att æptherthij hannd vill boe hos Riiber domkiercke oc giøre ther sliig tienist, som enn degenn bør att giøre

Tegnelser over alle Lande. IV, 118. Brevet er ufuldendt. Baade det foregaaende og det efterfølgende Brev i Registranten ere daterede S. Marie Magdalene Dag (22 Juli) 1552.

29.

1552, December. „Mester Hans Suaning, degen vdi Ribe, steffner Mester Hans Tausen, superintendent vdj Riibe, for en kircke, kalles Guldagger, som han giør hannom hinder paa, et kon. Mts breff, som han ther om fanget haffuer, at møde her anden Nyaars Dagh.“

Tegnelser over alle Lande, IV, 181, skrevet med Kansler Joh. Friis's Haand. Det forudgaaende Brev i Registranten er dateret Torsdag næst efter S. Andreae Dag (o: 1 Decbr.) 1552.

30.

1553, 3 Januar. K. Christian III befaler Tavsens at visitere i alle de Kirker, baade i Nørre- og i Sønderjylland, som fra gammel Tid havde ligget til Ribe Stift, og forbyder enhver at giøre ham Hinder eller Forfang i saadan hans lovlige Embedsrejse.

Røn, Tavsens Levnet. S. 106—7. Indholdsangivelsen af dette Brev i Regesta Dan. er misvisende. Hovedvægten ligger paa, at Tavsens skulde visitere de sønderjydske Kirker (hvori Hertug Hanses Lensmænd vilde giøre ham Forhindring, jfr. Nr. 33—35).

31.

1553. 5 Januar. K. Christian III's Brev om, at M. Hans Svaning og Tavsens havde været i Rette for ham om Guldager Kirke, men skjønt Tavsens havde berettet, at den havde været en fri Kirke, indtil Biskop Iver Munk lagde den til Degnedømmet, undte Kongen dog Svaning den til hans Prælatur, mod at han skulde holde en Kapellan til at besørge Tjenesten.

Mester Hanns Swaningh, degenn vdj Riiber domkircke, fih breff, som heer effter følger, paa Guldagger kircke.

Giøre alle witterliggt, att oss elskelige mester Hanns Suanningh, degenn vdj Riiber domkircke, paa then ene, och mester Hanns Taugseenn, Superintendentt vdj Riiberstigt, paa thenn andenn siide, haffue wereth heer for oss vdi rette om en kircke, kaldis Guldagger, och berette for^{ne} mester Hans Suaninge, at prelatuernne vdi Riiberdomkircke ere alle stigtett paa kircker, och vdj biscop Iffuers tiidt haffuer handt tillagdt for^{ne} Guldagger till degenndommatt, och for^{ne} mester Hans Suanningh haffuer hafft wortt breff till mester Hans Taugseenn, atth handt skulle lade hannom følge same kircke, oc dogh giordt hannom forhinder ther paa. Ther tillsuarede mester Hans Taugseenn och berette, att same Guldagger kircke haffuer werett en frij kircke, føre biscop Iffuer fordom biscop vdj Riibe lagde then till same degendom. Tha paa thett for^{ne} mester Hans Suaningh kandt were forsørgeth mett tuende kircker, som the andre prelatuere ther sammestedz, haffue wij aff wor synderligh gunsth och naade vndt och tilladett, och nu mett thette wortt obne breff vnde och tillade, att forscr^{ne} mester Hans Suaningh maa oc skall heer effter nyde och beholde Guldagger till degenndommatt so frij, som mester Gundj vdj biscoppennis tiidt for hannom hafft haffuer, dogh saa att handt skall holde alletiidt en goedt capellann till same sogenn, som kandt giøre sognefolcketh vdenn kirckenn och indenn sliigh tilbørlige tienniste, som en rett sognepresth bær att giøre sitt sogennfolch, oc besørge same capellann mett en tilbørlige vnderhollingh. Cum inhibitione solita. Datum Nyborgh Helligtreekoningers aftenn, anno etc. 1553.

. Dominus rex manu propria subscripsit.

Registre over alle Lande, Nr. 6, Fol. 279.

32.

1553, 8 Januar Kongeligt Forbud mod at Bønderne i Vester- og Nørre-Herred maatte bruge Kirketienden til Anskaffelse af Vin og Kirkeoblater og til Underholdning af Sognedegnen.

Mester Hans Suanningh degen wtj Ribe stick fick breff, som her eptherfølger, tiill Vestherherritt och Nørreherrith.

Christian etc. Hiillse etther alle wore wndersotthe menige sogne mend, som bygge och boe offuer alltt Vestherherritt och Nørreherritt euindeligen mett Gud och wor naade. Wiider, att wij ere kommen wtj forfaringsh, huorledis att mange aff etther fordristhe siig till att befatthe etther mett etthers sogne kirckers tind, och then en partt foruende tiill etthers sogne degens underholningh, en partt till win och offlett, och ther tiill mett wiille y icke heller lade kircke wergen sellff raade kircketinden. Thij forbyde [wij] etther alle och huer serdelis nogitt att befatthe etther mett etthers kierkens tinde enthen tiill etthers degens wnderhollningh eller tiill win eller offlett, wden allenist lade degen wti Riibe domkircke och kircke wergen raade ther fore att foruende same tinde kierkerne tiill besthe och tage ther aff att betale vin och offlett, naar nottherteligheden behoff er; och ther som y wiille haffue vnderholning tiill etthers degen, tha skulle y thett sellff wdlegge och icke tage aff kierkens tiend att beløne hannem mett. Ladendis thett ingelunde, vnder then straff, som viidbør. Actum Nyborg løffuerdagen post trium Regum, aar etc. Mdliij.

Tegnelser over alle Lande. IV, 192—93.

33.

1553, 20 Maj. Kongelig Befaling til Tavsens om at komme til Flensborg i Anledning af Striden med Christoffer Rantzov (Hertug Hanses Lensmand i Tønder) angaaende Ribe Stifts Kirker i Tønder Len.

Christiann mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Venndis oc Gottis koning etc.

Wor synnerlige gunst tilforrn. Wiider, att som etther vel fortenncker om thennd trette, som Christoffer Randt-zow aff Thønnder fører etther paa the kyrcker vdj Riberstigt vdj Thønnderlenn, som i tilforrn haffue giffuit oss tilkiende, tha er for^{ne} Christoffer Randtzou forscreffuit att komme

hid paa mandag førstkommenndis. Thij bede vij etther oc ville, attj giffue etther hiid til oss, saa att i ere her tilstede nu paa mandag att affthenn førstkommenndis wdj thett allersenniste, oc att ther som att Erckedegen ther wdj Riber Capitel haffuer nogit oc vdj samme sagh i att siige, attj oc tilsige hannom, att hand er her oc samme tid tilsteede. Ther met skeer oss synnerligen til villie, oc forlade oss ther wisseligen til. Befallenndis etther Gud. Schreffuit paa wortt slott Flennsborghuss pindtze affthenn, aar etc. Mdljij. Vnder vortt signeth.

Udskrift: Oss elskelige hederligh oc høglerdh: mannd Mester Hans Tawsenn, Superintendent wdj Riber Stigt.

Orig. paa Papir i Gehejmearkivet.

34.

1553. Tavsens Klage, indgiven ved Mødet i Flensborg, d. 1. Juni d. Å., over at den hertugelige Lensmand Christoffer Rantzov i Tønder tiltog sig Magt over Kirker, som laa under Ribe Stift.

Durchlauchtigster koning, ewer kon. Mait. gebe ich vndertheniglich zuerkennen, nachdem ewer kon. Mait. mir letztlich beuhell geben vff alle kyrchen im hertzogthumb Schlesschwig, szo viel der bei der bisschoffe zeitten zum stift Rypen gelegen vngefher bei eim jare zufohrn, eher e. kon. Mait. mit derselben geliepten brudern die furstenthumb geteilt, so habe ich meinen dinst bisdaher vngehindert gebraucht, bis nu vor weinick zeitt der ernuheste Christoff Rantzow mir etzlich vorhinderung gethan, sonderlich in den kyrchen zu Tundern, deszgeleichen in Vbirckyrch, da er den kyrchen schlüssel von dem kyrchhern oder sogneprest ohn alles vorebrechen genhommen. Derwegen ist mein vnderthenig demotige bitt, dar e. kon. Mait. wollen, das ich solichen meinen dinst in vorgemelten kyrchen des stifts Rypen, in Sunderiudtlandt gelegen, ferner warten soll, das es so muge beschafft werden, das ich meinen dinst

vnbehindert thun muge, vnd das die amptleudte der kyrchen vnbeuoren sein muchten wie bei der bisschoffe zeitten.

Ewer konn. Mait.

vndertheniger capellan
Hans Tausen.

Paategnet: Supplication Hans Tausenn vber Christoffer Rantzowen von wegen der Visitation im ampt Tündern. Actum Flensburg den ersten Juni Anno liij.

Oversættelse i Gemeensch. Archiv XXII, 15

35.

1553. Besværinger, indgivne ved Mødet i Flensburg af Tavsens og tvende Prælater i Ribe Domkapitel, over de Overgreb, Hertug Hanses Lensmænd tillod sig med Hensyn til Kirker, der hørte til Ribe Stift.

Item the kircker vdj furstendomet, som aff arrilds tidt haffuer leyett till Ryberstigt, the haffue altidt werett frij vnder biscoper aff Ribe och prelather ther samestets mett alle theris rettighedt, och aldrig fursterne befattet seg ther mett vdj noget made, førre end nw nogre aar att ther er giordt forhinder paa.

Item att erckedeagne och cantores haffuer altidt hagdt theres frij jurisdicts till same kircker och att forfeste kirckernes gaarde, aghre og enghe, som till same kircker giffuen er och tilliger, vden lenssmændens hinder och modsigelsze vdj alle made, som mett gamell kirckens iordbøger och register bewiszes kan.

Bedendes ydmygeligen gerne, att saa her effther holdes matte, som thet tiillforne weret haffuer vdj salig koning Hanszes oc framfarne koninghers tidt vdj Danmark.

Hves hinder her emodt skeedt er och skeer, giffues her effther tilkiende.

Ffyrst haffuer Christopher Rantzow, lenssmand paa Tunderhusz, borttfest en kircke gaardt ligendes till Wberg kircke vdj Sædtbye, som Cresten Bos affdøde.

Item ther nest haffuer han borttfest nogre kircke iorde fra Peder Jepsen i Høffuer, som hans fader vdj feste hagde, och haffuer fest same eyndom till en fremmede man, som thet aldrig førre vdj feste hagde.

Item er tilkiende giffuet nw vdj desse dage, att Christopher Rantzow haffuer ladet forbiwde mett syn fogd till bierketing och herritzing, att ingen scall feste saadan kirckens eyndom aff erchidegen vdj Rybe, saa framt the icki scall giffue hannom x pendinge for hwer en pendinge, the giffuer erchidegen etc.

Item annamer lenssmend halffdell aff same kirckers tyndt vdj Hadersleffue och Thornyng leen, och aff then aarsag tha tager adelen halffdell aff theris tiennere, och en partt aff thennum tager kirckens deel alt samem aff theris tiennere, saa atth kirckerne aff saadan leylighedt forfalder och icke kan holdes weth macht, forthi att tynden tages ther fra.

Hans Tausen, Superattendens vdi Riperstichtt.
Jens Wyborgh, erchidegen vdj Rybe.
Jørgenn Pederssen, Cantor ibid.

Hwad wrett Christopher Rantzow haffuer giordt then fattig Anders Lydicksen, som her tilstede er, maa han selff giffue tilkiende.

Orig. paa Papir i Gemeensch. Arch. XXII, 15. Skrevet med M. Jens Viborgs Haand og egenhændig underskrevet af de to andre.

36.

1553, 30 Juni. Tavsens stadfæster Hr. Niels Jørgensens Udvælgelse til Præst i Skrydstrup samt til Præst i Beftoft, naar hans Fader, Hr. Jørgen, afgik fra det sidstnævnte Kald.

Jeg Hans Tausen, Superattendens oc bisp i Ripersticht, kiendes oc gjør witterligt met dette myt obne breff oc egen handscriftt, at denne breffuisere, erlige mand Her Niels Jørgensen, haffuer sand vduellelse oc kald til Skriistrup kircke for een frij sogneprest at were, des ligeste haffuer hand ocsaa vduellelse aff menige sognemend i Beftoftsoegen at bliffue een sogneprest til Beftoftkircke,

naar hanss fader, erlige mand Her Jørgen, enten døer eller haffuer icke lenger willij oc førlighed til at tiene. Oc haffuer hand effter samme syn vduellelse werit her hoss meg oc ladet sig examinere oc offuerhøre i syn lerdømme oc forstand, da haffuer ieg befundet ham duelig, lerdømme oc bequem til det hellige prestembede, oc at haffue eet got røgte paa syt leffnedz wegne, huor hand haffuer haft syn omgengelse, som en god dydelig oc erlig person, hoss dem, hand haffuer omgodz met. Huorfor ieg oc paa myt embedes wegne, det ieg haffuer aff Gud oc kong. maytt., samtycker oc stadfester samme hanss vduellelse oc kald til for^{ne} ij kircker, lige som forscreffuet staaer, helst fordi de pleye aff gammel tiid at were sammen vnder een sogneprest. Til witnessbyrd henger ieg myt signet neden for dette myt obne breff. Giffuet i Ripe fredag efter Johannis baptiste medsommer, aar effter Gudz burd mdlid.

Egenhændig Orig. paa Pergament i Geh.-Ark. Seglet er tabt.

37.

1553, 19 Oktober. Kongelig Befaling til Knud Gyldenstjerne til Estrup om at giøre Hospitalet i Ribe Fyldest for Skjærum Kapel¹⁾, som han havde kjøbt af Hospitalets Forstandere, og at afbryde Kapellet paa Grund af det »Afguder«, som brugtes der.

Knud Gyldenstiern tiill Estrup fick breff som her ephtherfølger.

Christian etc. Vor gunst tiilforn. Wiider, att wij ere kommen wtij forfaring, huorledes [attj] nogen tiid siden

¹⁾ Om dette Kapel, hvis Plads findes i Ulvborg Sogn, se Dansk Atlas V, 835. Trap, Danmarks Beskr. Sp. D. II, 786. Jfr. D. Mag. 4 R. I, 243: »Thesse ephther^{ne} breffue skall mester Hans Tavsens haffue . . . Ett kon. ma^{ts} obne breff, at hans kon. ma^{ts} haffuer naadeligen wnt oc giffuet thend cappell, ther stander viid Skyrnne, tiill hospitalit vdi Riipe, at forstanderne ther tiill mwe thend nedderbryde och selge steen och temmer, att forwende tiill the fatige siwge menneskes gaffn, nytte och beste« (1547). Jeg antager, at der ikke kan være Tvivl om, at det er det ovennævnte Skjærum Kapel, som der sigtes til i dette Brevudtog.

forleden skulle haffue kiøbt Skierrom capelle aff forstanderne for wortt almindeliig hospitall wtij wortt kiøbsted Riibe for en ringe penning, oc hospitalit ther vdinden icke er skiet skiell. Sammeledis forfare wij, atj for en føie fordell skyll tilstede, att ther brugis affguderij oc anden vskickeliighed ij samme capill. Thij bede wij etther oc wille, attj mett thett første tillencker att stille for^{ne} forstander tilfredtz, saa att the paa hospitalis wegne fanger fyllest for samme capelle, huad thett kan were wertht, oc naar y thennem thett betalett haffuer, attj strax lader thett capelle afbryde oc borttføre, saa att ther aff inthett bliffuer standendis igen, paa thett then vskickelighed, som ther brugis, kunde bliffue nederlagt. Her vider att retthe etc. Datum Kollingh torsdagen epther Galli confessoris [dag, aar etc. 1553].

Tegnelser over alle Lande. IV. 286.

38.

1553, 26 December. Kongebrev til Tavsens, om at Kongen havde eftergivet Præsterne og Degnene den dem paalagte Skat.

Christian mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis konning etc.

Vor synnderlig gunst tilforn. Wiider, att som etther well fortæncker, att wij haffue ladett wore obne breffue vdgaae till alle sogneprester oc sogne degne offuer allt wortt riige Danmarck, vdj saa naade, att huer prest skall komme oss till hielp mett vj. daler och huer degen mett j. daler: Tha eptherthij wij formerke, att ther er stor armod eblant prester oc degne, oc mange skulle storligen forarme thennom, om the samme skatt vdgiffue skulle, ere wij for slig leylighet skyld till fredzs oc wille forskaane sogneprester oc sognedegne mett same skatt, oc haffue wij ladett wore breffue vdgaae till wore lensmend, som haffuer befaling paa att vpbere same presteskatt, att ther som the haffue vdgiffuitt nogitt aff same skatt, tha skulle the strax antuorde

thennom same skatt tilbage, som huer vdlagtt haffuer. Thette mue i giffue prester oc degnne tilkiende offuer allt Riiberstigt, att the kunde wiide thennom ther epther att rette. Befalendis tig Gud. Schreffuitt paa wortt slott Kollinghus anden Jule dag aar epther Christi fødzel Mdliij^o.¹⁾

Vnder wortt signett.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig och hoglerde mand Mester Hans Thagesen Superintendent vdj Riiberstigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

39.

1554, 11 Januar. K. Christian III gjør vitterligt, at da det var ham berettet, at Puggaards Gods, som var givet til Skolen i Ribe, i lang Tid havde været i stor Misbrug, og Skolen og Peblingene ikke havde faaet deraf, hvad der tilkom dem, saa skulde Puggaard henlægges til Hospitalet, mod at dettes Forstander da underholdt 12 Peblinge og lønnede 5 Hørere med 2 Daler om Fjerdingsaaret. Kapitlet skulde beskikke de 12 Peblinge, og Superintendenten have Tilsyn med, at der valgtes fattige og bekvemme Personer.

Terpager, Ripæ Cimbr. p 483—84.

40.

1554. „Her Anders Tørcke(l)senn, capellan til Guldagger, citat mester Hans Suanningh for att hand haffuer gjortt bannum hinder paa for^{ne} Guldagger kircke oc taghitt hans renthe fraa hannum, att møde søndaghen quasimodogeniti (1 April) her paa Kollinghus.“

Tegnelser over alle Lande. IV, 376.

¹⁾ D. e. 1553, idet nemlig Aarets Begyndelse regnedes fra Juledag. Herom kan der neppe være Tvivl, naar man ser hen til, at det Skattebrev, hvortil der ovenfor sigtes, er udstedt 7 Septbr. 1553 (Jacobsen, Fremst. af det danske Skattevæsen under Christian III og Frederik II, S. 127. 136).

41.

1554, 21 Februar. Kongebrev til Tavsens, at da Hertug Hanses Lensmænd tiltog sig Rettigheder, som Bisperne i Ribe fra gammel Tid plejede at have, saa var der berammet et Møde mellem Kongen og Hertugen paa Koldinghus d. 2 April, hvor Tavsens skulde møde med alle de Breve og Bevisligheder, han kunde finde, til Forsvar for Ribe Stifts Rettigheder.

Kirkehist. Samlinger. I, 474—5.

42.

1554, 26 Maj. Kongeligt aabent Brev, at Præsten i Darum maatte nyde Sognets Kongetiende mod aarlig at udrede 20 rhinske Gylden til Ribe Skole, og at paa denne Maade skulde Biskop Tuers Brev, som Tavsens havde forelagt Kongen, gjøres Fyldest (se Nr. 87).

Sogneprest wdj Darrum liggendis wdj Riper stictt fick breff, som effterfølger. Datum Kolliating løgerdagenn effter hellige trefoldighedzs Sønndag, aar etc. 1554.

Wij Christiann etc. Giøre alle witterligt, att oss elskelige mester Hanns Tausenn, superintendennt wdj Riper stiiigt, haffuer hafft her for oss ett offuett beseglett pergemendzbreff, som biskop Tuere, fordom biskop wdi Ripe, wdgiffuett haffuer aar etc. M cc lxx¹), indhollenndis, att samme biskop Ture haffuer mett capittells samtycke ther samedstedzs funderitt enn kiercke, kallis Darum kiercke, att skulle alletiid bliffue hoes Riper skolle, paa thett att the fattige pebling, som ginge ther till scholle, oc wor fød wdj for^{ne} Darum sogenn, oc hundritt fattige peblinngh, som wor fød wnnder Riper stiggt, icke skulle besueris mett scholle leiie, som same breff ther om wiidere bemelder: Oc for^{ne} Mester Hanns Taussenn haffuer berett, att samme kiercke wdj lannng tiidt icke haffuer weritt till samme fattige peblinges wphold: Thij haffue wij aff wor synnerlige gunst oc naade vnntt oc tilladitt, oc nu mett thette wortt opne breff wnnde oc tillade, att wor oc kronenns partt aff

¹) Læs: Mccclxxviii (jfr. Terpager, Rip. Cimb. p. 494—95).

thiendenn skall sogneprestenn till for^{ne} Darum kiercke, thennd som nu er eller her epther kommendis vorder, alletiidtt nyde, brugge oc beholle, dog saa att same sogneprest till Darum kiercke skall huerтт aar till goede rede giffue oc fornøge thennd personn, som er schollemester wdj wor kiøbstedt Ribe, tiuffue Rinske gillenn wdj guld eller oc saa mannge danske peninngge, som her wdj riget gienge oc geffue ere, oc ere saa møgett werd som xx Rinske gildenn i guld. Oc skall samme guld eller peninngge aarligen wdgiffuis, halluffdellen till Sanctj Michels dag oc anddenn hallffparttenn till paaske. Oc ther emod skall same skollemester inngthet besuere the fattige peblinge, som bede theris brødtт, ennthenn fore skolle leie eller fore theris lere. Oc skall ther altiid holdis enn god lerd personn till skollemester wdj for^{ne} Ribe, som kand haffue goed flittig tillsiunn, att peblingenn vptuchtis wdj Gudz frøgtт oc gode lerdomme oc boglige konnster. Biudendis ther fore alle, ehuo the heldst ere eller were kunde, serdelis wore fogitter, embitzmennd oc alle anddre, for^{ne} sogneprest till Darum kiercke her emod paa for^{ne} wor oc kronnenns part aff tiendenn aff Darum sogenn, epther som forschreffuitt staar, att hindre, hinndre lade, eller wdj nogenn maade forfangg att giøre, vnder wortт hillist oc naade. Datum vt supra.

Dominus rex manu propria subscripsit.

Registre over alle Lande, Nr. 6. 326—28.

43.

1554, 3 Juli. Kongebrev til Tavsens om at indfinde sig hos Kongen paa Koldinghus.

Christiann mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis konning etc.

Wor gunst tilforn. Wiider, att wij haffuer att tale mett etther, som magtt paa liggendis er. Thij bede wij etther oc wille, atj strax, anseendis thette wortт breff, giffuer etther

hiid till oss oc forfarer wor wilge, saa atj iligen vden all forsømmelse hiid kommendis worder. Her wider att rette etther ephther, oc lader thett ingenlunde. Befalindis etther Gud. Schreffuet paa wortt slott Kollinghus, thiisdagen nest ephther wor frue dag visitationis, aar etc. Mdluiij.

Vnder wortt signet.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig oc hoglerde mand Mester Hans Tagsen, Superintendentt vdj Riiberstigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

44.

1554, 11 Avgust. Kongens Rettertings Dom i en Ægteskabs-sag, i hvilken der tidligere var fældet Dom af Tavsens og Kapitlet i Ribe.

Rosenvinge, Gamle danske Domme. II, 142—3.

45.

1554, 15 December. Dronning Dorothea underretter Tavsens om, at Skolemesteren i Kolding „agter Skolen og sit Kald for ingen Del og er en ret Dranker“, og beder han derfor sende en anden god lærd Person, der er bekvem til samme Embede.

Ingerslev, Bidrag til Kolding lærde Skoles Historie. 1845. Bilag I. (I Aftrykket er Brevet dateret: Løffuerdagen efter nuptionis Mariæ, hvilket sikkert er en Læsefejl for conceptionis Mariæ).

46.

1555, 7 Marts. Kongebrev til Tavsens, om at der skulde holdes tre Bededage. overensstemmende med Dr. Peder Palladius's medfølgende Brev.

Christiann mett Guds naade Danmarckis, Norgis, Venndis oc Gottis koninngh etc.

Wor synnderlige gunst tillforrn. Vider, att wij haffue ladet beramme tre bede dage, som skall holdis offuer allt wortt rige Danmarck the tre neste dage ephther søndagenn Judica først komendis, effther som i haffue ydermere leighedenn ther om att forfare wdj thette oss elsk^e Dochter

Ny kirkehist. Saml. III.

Peders Superintendent wdj Sielandz stigts breff, som wij etther her hoss tillskicker. Thij bede wij etther oc begiere, attj rette etther ephther forschreffne Dochter Peders schrifuelse om samme bede dage att holle offuer allt Riber stigt, saa thett bliffuer icke forsømt. Ther wij oss wisseligenn till forlade. Befallendis etther Gud. Schreffuit paa wortt slott Nyborg taarsdagen nest ephther søndagen Invo-cauit Aar etc. Mdlv.

Vnder wortt signeth.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig oc høglerde mand Mester Hanns Tagesen Superintendent vdj Riber stigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv. (Palladius's Brev findes nu ikke mere vedlagt).

47.

1555, 20 Marts. Kongebrev til Tavsens om i Forbindelse med Lensmændene at optage en Fortegnelse over de Præstekald i Stiftet, hvor Præsterne »havde Brøst paa Underholdning«, og at foreslaa Midler til Mangelens Afhjælpning m. m. (se Nr. 49).

Christiann met Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis konning etc.

Wor synnerlig gunst tilfornn. Wiider, att som etther well fortæncker, attj nogen tiid siiden forleden haffue fangett wor schrifuelse, attj mett wore lensmend, som haffue befaling offuer the geistlige vdj Riiberstigt, skulle forschriffue prouester oc sogneprester ther i stigtett oc grandgiffueligen forfare, huilcke prester som brøst hagne till theris vnderholling, oc huad huer nu haffuer till szin vphold, som klager att haffue brøst, oc huad the begerede till en tilbørlig vnderholling, oc ther giøre clare register paa, oc siiden hos huer prestis naffnn, som klagede att were brøsthollen, vptegnne mett lensmenden, huad rente same prest kand tilleggis, som wor schrifuelse wiidre ther om indholder, som i fangit haffue. Thij bede wij etther oc begere, at ther som i same wore erende icke haffue alrede vdrett mett lensmenden oc giortt ther clare register paa,

som for^{uit} staa, atj tha strax tiltencker thett att fuldtt giøre, och siiden mett lennsmenden giffuer etther hiid till oss, saa i wisseligen ere her tilstede Søndagen quasimodogenitj først komendis, tagendis mett etther same register, som i om for^{ne} presters vnderholding haffue vptegnett. Oc ephtherhij att prouesten aff huerтт herritt icke kunde for forsømmelse eller stor omkostning skyld were her hos tilstede, nar ther skall handlis om same presters vnderholling, atj tha lade huer prouest vnderschriffue mett sin egen hand sitt register aff huerтт herritt, paa huad huer prest begerer till sin vnderholling, oc huor mett hand nøges, paa thett att vdj framtiden icke skall sigis, att ther ingen war hos vden lensmanden oc superintendenten, oc the icke alle ware vptegnett aff præsterne, som brøst hagede: Atj her vdinden wille ingen fliid eller wmage spare, att wij io enn gang for alle motte giøre en ende ther paa oc icke altiid skulle besweris mett presternis offuerløb oc klagemoell for theris vnderholling. Her wij oss wisseligen till forlade. Befalendis etther Gud. Schreffuit paa wortt slott Nyborg, Onsdagenn nest ephther Søndagen Oculj Aar etc. Mdlv^o.

Vvnder wortt signet.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig oc hoglerde mandd Mester Hans Tagesenn, Superintendent vdj Riiberstigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

48.

1555, 12 April¹⁾. Skrivelse fra Tavsens til Niels Lange (til Kjærgaard) angaaende en Strid imellem dem, som det synes nærmest vedkommende Beskikkelsen af en Kapellan i Lintrup.

Guds Naade og evig Hilsen ønsker jeg eder H. Niels Lange, Ædle-Mand og Rigens Raad, ikke som I ønsker mig efter Forskylding, men af Christi Værdighed og Værdskyld, den jeg hjærtelig beder paa eders Vegne udslette ved sit

¹⁾ Brevet er uden Aarsangivelse, men maa sikkert være fra 1555 (se Nr. 53).

hellige Blod den mangfoldige Forskylding, I have udi nogle Aar indlagt mod hans hellige Embede og Embedsmænd, ligesom hun er aldeles udslet i eders Hjertes Register, uden naar en glad Kollats er forhaanden, at I da kunde have Sukker («Sycker») at strø iblandt. Og hvis her er ikke nok tilforn sanket eder til Vredens Skat, da gjøre I nu Uret, som saadanne trodselige pleje at gjøre, efter Skriften fylde Maaden, at hun heller overflyder, end der skulde fattes noget i: at I sige mig at have lovet eder i den Helligaands Gaard om Lintrup, og ej I tørve udtrykke, hvad det var, helst fordi at eders Samvittighed forbyder eder det, for I vel vide, at jeg præcise negtede eder det, I begjærede, — min fattige Ære maa dog holde ud, thi det nødes til at være sandt, hvad slig en Mand siger. I skyldte mig, at have ført eder en forskuden Præst paa for min Vild, og true mig højest, at jeg det skal faa at høre der, som jeg nødig vilde. Efterdi jeg er hos eder og flere eders lige i Anskrig at gjøre meget paa Vild, da er jeg og ret glad derved, at jeg er kommen eder for, thi I kunne bedst stryge mig ret ud, og lære mig at kjende mig selv, hvor jeg véd mig intet saadant paa at staa; det er mig meget lettere at overtræde for hver adelig Dommer end for Christi (!) alene, deraf kan jeg noget af Guds Naade forbedres, førend jeg kommer did; men tager eder dog vare, at I forgribe eder ikke, thi I kunne og fare vild, som I her strax i disse Ord og gjøre. H. Lavrits Povelsen, Kapellan i Lintrup, haver været kaldet af kristne Menighed baade i Nørre- og Sønder-Jylland, og bær han det Navn at være en forskuden Præst, da skulle I med eders Fruerstue i Worde staa den Herre Christo til Rette derfor, naar Tiden bør sig. I ville meget forsvare den gamle Sognepræst, og Gud véd det, at eders salige Faderbroder havde gjerne haft en Kapellan i hans Sted, end nogle Aar før han døde, og han fuld mindelig bad mig derom; nu vide I vel, at han havde og Forstand, og vi alle mue se og noksom det begribe, hvortil gamle Hr. Lavrits nu duer paa denne

Tid¹⁾. Dømmer ikke saa meget over mig i slig Handel, helst fordi Gud haver ikke sanket Eder til min Dommere; hans guddommelige Majestæt vil snart dømme os baade. Tager eders verdslige Regimente vare, det eder er befalet, I haver nok deri, og lader mig tage vare det, mig er befalet, at I blive ikke bemærket af Skriften coram duo . . . Jeg ser, I haver Lyst til Latine at skrive i eders Brev til mig; Gud ved sin Aand oplyse eder i Christi sande Kundskab og sin behagelige Vilje, og give eder klare Øjne og ret Forstand i eders Kald og ret befalede Gudstjeneste, Amen. Af Ribe, den Dag Christus lide for os og gav os Eftersyn at efterfølge hannem i hans Fodspor, som vi og med alle Guds Helgene have paa nogen Tid opfyldt, hvad der fattes i Christi Pinsel, som det og vil saa frem finde sig, at vi med megen Drøvelse og Modgang skulle indgaa i Guds Rige, fordi vi ej mue eller ville skrømte eller smigre med denne uskjønne og selvraadende Verden.

Efter to lidt afvigende Afskrifter i Thottske Saml. 1967. 4. Afskrifterne have kun tildels og med megen Møje kunnet læse Tavsens vanskelige Haandskrift.

49.

1555, 9 Maj. Klemmebrev fra Ribe Stift, hvori Kongen efter Samraad med Stiftets Lensmænd og Superintendent bestemmer, hvilke Præstekald i Ribe Stift der skulde have Tillæg i deres Indkomster, og hvilke Kirker der skulde nedbrydes.

Hofman, Fundationer. IV, 559—62. Orig. i Geh.-Ark.

¹⁾ Hr. Lavrits Nielsen i Lintrup kunde 1542 vidne, hvorledes det for 40 Aar siden havde forholdt sig med Puggaard i Ribe, da han som Discipel nød fri Kost der (Thorup, Bland. Efterretn. om Ribe Cathedralskole, 3die Forts. 1826. S. 18—19).

50.

1555, 12 Maj. En Undervisning til Provster og Sognepræster i Danmarks Rige om nogle besonderlig Artikler i Kirkeordinansen, som Brøst i findes, vedtagen af alle Danmarks Superintendenter paa en Forsamling i Kjøbenhavn.

Krag, Christian den Tredies Hist., Overs. II, 242—52, og Supplem. S. 147—53.

51.

1555, 14 Maj. K. Christian III stadfæster den af Tavsens med Kapitlet i Ribe tagne Beslutning, at den under Kapitlet hørende Kirke i Vester Vedsted skulde blive til Underholdning for Læsemesteren, og at Kannikerresidensen Snogdal skulde være Bolig for en Sognepræst i Ribe, saaledes som Tavsens havde berettet for Kongen.

Terpager, Ripæ Cimbr. p. 221. Krag, Christian den Tredies Hist., Overs. Suppl. S. 153.

52.

1555, 17 Maj. Beslutning tagen af de i Kjøbenhavn forsamlede Biskopper, hvoriblandt ogsaa Tavsens, angaaende Fremgangsmaaden mod Præster, som havde gjort sig skyldige i Drab eller Ægteskabsbrud.

Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 334—35.

53.

1555, 16 Juni. Kongebrev til Tavsens om at overholde Kirkeordinansens Bestemmelser med Hensyn til Beskikkelse af en Kapellan og Efterfølger for den alderssvage Hr Lavrits (Nielsen) i Lintrup.

Christiann mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wenndis oc Gottis koning etc.

Wor synderlige gunst tillforn. Viider, at Her Lauritz sogneprest till Lintrup haffuer ladet berette for oss, huor-

ledis att hand for hans allerdom skyld haffuer tagett seg enn Capelann mett naffn Her Willatzs, oc epher hans død oc affgang er wduold till sogneprest ther samestedz, oc beclager seg, attj thett icke wille sambtycke, meden wille tillskicke hanom en anden Capelan, som oss elsk^e Niels Lange wor mand oc raad oc sognefolcket icke wille nøges mett eller sambtycke till same sogne. Thij bede wij etther oc begiere, attj haffue ett indseende ther wdinden, saa thett gaar retteligenn till, oc woer ordinantz, som wij om Religionen haffue ladet wdgaae, bliffuer wed magtt hollett. Her wiider ether epher att rette. Befallendis etther Gud. Schreffuitt paa wortt slott Krogen sancte Boels afften, aar etc. Mdlv.

Wnder wortt signet.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig oc høiglerde mand Mester Hans Tausenn, Superintendent wdj Riber stiiغت.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

54.

1555, 22 Juli. Kongelig Befaling til Tavsenn om at indfinde sig hos Kongen paa Koldinghus.

Christian mett Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis konning etc.

Wor synnerlige gunst tiilfforn. Wij bede etther oc begiere, attj strags wfortøffuett giiffuer etther hiidtt tiill oss tiill wortt slott Koldinghusz, saa i wiszeligen ere her huos oss paa Løffuerdagh ad affthen først kommendis wden ald wndskylding. Her mett giør i wor willie. Befallendis etther Gud. Schreffuitt paa wortt slott Koldinghus Sancte Marie Magdalene dag, anno etc.

Wnder wortt signete.

Udskrift: Oss elsk^e Mester Hans Taugsen, Superintendent wdj Riberstiiغت.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv. Aarstallet 1555 er med en gammel Haand skrevet udenpaa Brevet.

55.

1555, 29 September. Kongebrev til Tavsén om at lade 50 (trykte) Exemplarer af Kongens Forbud mod Vederdøbernes Ophold i Riget opslaa paa Kirkedørene i Kjøbstederne og bekjendtgjøre paa Landet i Ribe Stift, hvor det kunde synes fornødent.

Christian then tredie met Guds naade Danmarckis,
Norgis, Wendis oc Gottis koningh etc.

Wor synnerlig gunst tilforn. Wiider, at som ether welfortencker, at wij haffue for nogen tiidt sidenn ladet wore opne breffue vdgaee offuer alt wort rige Danmarck, at inghenn wedderdøber eller sacramenterer skulle tilstedes at were her wdj riget: Thaa ere wij komne wdj forfaring, att slige suermere dog wnderholdes wdj wore riger Danmarck oc Norghe, oc haffue ther fore paa thett nye ladett wore opne breffue ther om vdgaee ¹⁾, aff huilcke wij sende ether j^c breffue. Thij bede wij ether oc begiere, atj strags wille wdj alle køpsteder paa kircke dørenne oc paa landtbyerne wdj Riber stigt, huor i kunde wiide behoff giøris, lade opslaae samme breffue, oc sidenn met ald fliid wille førdre bode hos prouester, sogneprester oc alle andre, at samme breffue mue wed magt holdis, som i wille andtsuare for Gudt oc were bekendt for oss. Ther wij ossz wiszeligenn tiill forlade. Beffallendis ether Gudt. Schreffuit paa wort slott Køpenhaffn sanctj Mickels dagh, aar etc. Mdlv^o.

Vnder wort signet.

Udskrift: Ossz elsk^e hederlig och høglerdt mandt Mester Hanns, Superintendent wdj Riiffuer stigh.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

¹⁾ Et af disse trykte Breve (dat. Kbhvn, S. Michels Dag 1555) findes aftrykt i Christian den Tredies Hist. II, 240—42. Et tidligere kgl. Reskript saavel til Lensmændene som til Bisperne om at føre Tilsyn med, at Vederdøbere og Sacramenterere ikke kom ind i Riget (dat. Koldinghus, S. Martini Episcopi Dag 1553), findes trykt i Harboes Fortale til Zwergs Siælandske Cleresie. S. 68—71.

56.

1556, 4 Maj. Tingsvidne udstedt paa Østerherreds Ting paa Forlangende af Hr. Niels Glambeck (paa Tavsens Vegne) angaaende den Fremførd, Tavsen paa Thorstrup Kirkegaard skulde have vist mod Hr. Niels Persen, forhen Kapellan i Ølgod.

Vi efterskrevne Lavrids Nielsen i Hesselhofd, den Tid Tingholder paa Østerherreds Ting, Hans Smed, Sognepræst til Audsager Kirke, Per Høst i Hodde, Nis Bunde i List og Lavrids Bunde *ibid.*, kjendes og gjøre vitterligt for alle med dette vort aabne Brev, at Aar efter Christi Byrd Mdlvj, Mandagen næst efter Søndagen Cantate, da var skikket for os og mange andre Dannemænd flere, som den Dag Ting søgte, denne Brevviser hæderlig Mand Hr. Niels Glambeck, som der lovligen bedes og fik et fuldt Tingsvidne af 8 Dannemænd, som var Hr. Niels Gris til Tolstrup (!), Per Høst i Hodde, Jep Høst i Krarup, Niels Bunde i List, Lavrids Bunde *ibid.*, Lavrids Olufsen i Auersnap, Lavrids Jensen i Lindbjerg, Per Persen i List, og Povl Persen i Auersnap. Disse forskrevne 8 Dannemænd, med for^{ne} Hr. Niels Gris paa sine egne Vegne, alle endrægteligen vunde paa deres egen gode Tro, Sjæl og rette Sandhed, det de alle nærværendes hos vare paa Tostrup Kirkegaard Søndagen Cantate, hørte og saa, at hæderlig Mand Mester Hans Tavsen adspurgte den Mand Povl Lavsens i Byllund, som kom gangendes udi Ølgod Præstegaard med Hr. Niels Persen, som før var Kapellan dersammesteds, paa Lørdagen næst Misericordia, om han saa eller fornam, det for^{ne} Mester Hans Tavsen enten slog eller haardrog Hr. Niels Persen den Dag eller Stund i nogen Maade. Dertil svarede for^{ne} Povl Lavsens hannem og sagde, at Mester Hans han hverken slog eller haardrog hannem udi nogen Maade, end skjød hannem fra sig med sin Haand tre eller fire Gange og bad Povl Lavsens, det han skulde skille hannem ved for^{ne} Hr. Niels Persen. Sammeledes vidnede for^{ne} Hr. Niels Gris, det han nærværendes hos var samme Dag og Tid, hørte og saa det allerringeste, saa gik og fore, ligesom

forskrevet stander i alle Maader. Til ydermere Vidnesbyrd trykke vi vores Indsegler neden paa dette vort aabne Brev. Datum Aar etc.

Efter tvende Afskrifter i Thottske Saml. Nr. 1967. 4.

57.

1556, 31 Maj. Kongebrev til Tavsens om, at der skulde holdes tre Bededage overensstemmende med Dr. Peder Palladius's medfølgende Brev.

Christiann thenn tredie mett Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wenndis oc Gottis konning etc.

Vor synnderliig gunnst tilforrn. Vijder, att wij haffue ladett beramme three bede dage, somm schall holdis offuer allt vortt Rijge Danmarck, oc schulle begynnendis sanctorum Petrj et Paulj apostolorum dag førstkommendis, som falder om en Mandag, oc the thuo næste dage, som er Tijsdag oc Onsdag ther næst ephther, ephther som y haffue leylighedenn ydermere att forffare vdtij thette oss elsk^e Doctor Peders Superintendents vtij Sielandtz stiiغت breff, som vij eder her hoss tilschiche. Thij bede wij eder och begiere, attj rætthe etther ephther for^{ne} Doctor Peders scriffuelsse om samme bede dage att haalde offuer allt Rijbers stiiغت, saa thett bliffuer iche forsømmptt. Ther wij oss visseligen tilforlade. Beffallenndis eder Gudth. Schreffuitt paa wortt slott Kiøpnehaffnn Søndagen trinitatis Aar etc. Mdlvj.

Vnnder wortt Signnetth.

Udskrift: Oss Elsk^e Hederliig och Hoglerde mandt Mester Hans Tagesen, Superintendent wtj Rijbe Stiiغتth.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv. Palladius's Brev er ikke vedlagt.

58.

1556, 15 September. Kongeligt aabent Brev, hvorved S. Hans Evangelists Vicarie i Ribe Domkirke henlægges til Underholdning for Kapellanen sammesteds.

Wij Christiann thenn tredie mett Gudtzs naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis koning, hertug wdj

Slesuig, Holsteen, Stormarnn och Dyttmerskenn, greffue wdj Oldenborg och Delmenhorst, Giøre alle witterligt, att ephertij Capelanen till domkiercken wdj Ribe er ringe forsørget met wnderholling, dhaa paa thett for^{ne} Capelan till domkiercken, then som nu er eller her ephther komendis worder, kand saa møgett thes bedre haffue en tilbørlig wnderholling, haffue wij aff wor synderlige gunst och naade wnt och tilladett, och nu mett thette wortt opne breff wnde och tillade, att thett vicarie till sanctj Hanns Euangelist alther ther wdj domkierckenn maa och skall mett ald synn rente och rette tilliggelse, ingthett wndertaget, alletid her ephther were och bliffue till for^{ne} Capelans wnderholling, thenn som er till domkiercken. Thij forbiude wij alle, ehuo the helst ere eller were kunde, serdiellis wore fogit-tere, embitzsmend och alle andre, for^{ne} capelan till domkierckenn her emod paa for^{ne} vicarie eller nogen synn rente och rette tilliggelse, ephther som forskreffuitt staar, att hindre eller wdj nogen maade forfang att giøre, wnder wortt hyllist og naade. Giffuett paa wor gaard Abramstrup thenn 15 dag Septembris Aar etc. Mdl paa thett siette.

Christian.

Orig. paa Pergament, stærkt opløst af Ælde, men dog endnu helt igjennem læselig, i Ribe Stiftsarkiv, med Paategning: »Denne Original er produceret for Bispen dend 19 Aprilis 1666». Terpager har i Rip. Cimb. p. 286 meddelt en latinsk Oversættelse af dette Brev, men med urigtig Datering.

59.

1556, 10 November. K. Christian III.s Brev (til Tavsens), at Helligaands Gaard i Ribe, som Kongen før nogen Tid siden havde lagt til det almindelige Hospital sammesteds, herefter skulde ligge til Riberhus Slot, og at Lensmanden Peder Bild skulde udlægge Hospitalet af Bispegaards Jorden istedenfor, saa det fik Fyldest.

Terpager, Ripæ Cimb. p. 519; Udskriften paa Brevet er her forbi-gaaet; men det er klart, at det har været stilet til Tavsens. Den nærmere Bestemmelse om det Vederlag, Hospitalet skulde have, findes i et Kongebrev af 15 Decbr. 1558, Terpag. Ripæ Cimbr. p. 520—21.

60.

1557, 1 Oktober. Kongebrev til Stiftslensmand, Erik Rud i Ribe og til Tavsens om at antage sig et Klagemaal, som en Kvinde i Skovlinge (Skovlund, Andsager Sogn) førte over Præsten Hr. Hans Jensen, fordi han havde paaført (paasagt) hende Trolddom (se Nr. 68).

Christiann thenn tredie mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Koning etc.

Wor gunst tillfornn. Viider, at thenne breffuiserske Anne Nielsdatter wdj Skoufflinge haffuer berett for oss, huorledis att hun haffuer tilltall till her Hanns Jensen for nogen trolddom, som hun siger hanom att skulle haffue seg paaført, som hun etther sielluff ydermere berette kandh. Thij bede wij etther och wille, attj mett thett allerførste steffner thenn sagh for etther wdj rette och hielper henne saa møgett ther wdindenn, som loug och rett er. Huor epther i kunde wide etther att rette. Befallendis etther Gud. Schreffuitt paa wortt slott Kiøpenhaffnn thenn 1 Octobris Aar etc. Mdlvij.

Wnder wortt signeth.

Udskrift: Oss elsk^e erlig och welbiurdig Erik Rud, wor mandh thiener och embitzmand paa wortt slott Riberhus, och hedérlig och hoglerd mand mester Hans Tausen, superintendent wdj Riber stigt, samptligen och huer besynnderligenn.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

61.

1557, 20 December. Kongebrev til Tavsens om Afholdelsen af trende Bededage i Februar 1558.

Christiann thenn tredie mett Gudtz naade Danmarckes, Norges, Wendes och Gottes koning etc.

Wor synnderlig gunst tillfornn. Viider, att wij haffuer ladett beramme tree bede dage, som skulle holldes offuer allt wor Riige Danmarck, som er Mandagenn, Tiisdagenn oc Onsdagenn nest epther Søndagen septuagesima, oc er

thenn vij, viij oc ix Februarij først kommandes, ephther som y ydermere leylighedenn ther om haffuer att forfare wdj thette hoesz leggendes breff, som ossz ellsk^e hederlig oc hoglerde mandt Doctor Peder Superintendent her wdj Siellandtz stiftt etther tillschreffuett haffuer. Thij bede wij etther oc wille, atj alltingeste retther etther ephther for^{ne} Doctor Peders schriffuelse, oc mett thedt første lader thedt offuer allt Riiber stiiffth forkynde, oc siidenn haffuer flittig inseende, att for^{ne} bede dage ordenlige aluorligenn och mett alldt flydt bliffue holddet paa thee dage, som forschreffuett staar, saa ther wdindenn ingenn forsømmelse findes, ephther som for^{ne} Doctor Peders breff y alle maade indholder oc wduiser. Ther wij osz wizselligenn tiillforlade. Thij lader thett inngendlunde. Beffallendis etther Gudt. Schreffuett paa wortt slott Kiøpnehaffne thenn xx dag Decembris aar etc. Mdlvij. Vnder vort signett.

Udskrift: Ossz ellsk^e hederlig oc hoglerdt Mandt Mester Hans Tausenn, Superintendent wdj Riiper stiftt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

62.

1557, 30 Debr. — 1558, 4 Marts. Tre Aktstykker angaaende Tavsens Ordination af Johannes Pistorius fra Husum, der var kaldet til Præst i Tetenbüll i Eiderstedt, men ikke kunde blive ordineret i Slesvig, da der paa den Tid ikke var nogen Biskop der¹⁾

a.

M. Johannes Lagonis Ripensis Johanni Pistorio, pietate et eruditione præstanti fratri suo perpetua fide colendo, S. D.

Gratissimæ fuerunt mihi literæ tuæ, charissime et doctissime Dn. Johannes, tum quod ex eis statum tuarum rerum, quem semper ardentissime expetiui scire, cognoui, tum etiam quod te amicum candidum et mei amantem, vt hactenus semper fuisti, ex eis perspexi. Dabitur vicissim a me opera studiose, ne tui Johannis te vnquam poeniteat. Ac si reuera rem volumus æstimare, firmior esse debet

¹⁾ Om Joh. Pistorius se Møller, Cimbria literata. I, 496—97.

amicitia nostra et necessitudo, quam vt vnquam vlllo locorum interuallo aut loci distantia infirmetur aut intermoriatur, quod cum plerisque fieri videmus. Verum vtvv se cum alijs habeat, de meo ingenio ipse optime dicere possum. Te enim, doctissime Johannes, cum quo mihi consuetudo suauissima fuit, cogitatione gratissima sæpissime complector, et qui non cogitem de illo cum quadam mihi grata recollectione, a quo me plurimum amari in studiorum meorum breuissimo, proh dolor, curriculo, eoque satis tristi et acerbo, intellexi semper, et iam etiam indies magis magisque comperio. Nec leues fuere causæ, quæ nos hoc amicitia vinculo coniunxere. Nam cum animaduertentem in te singularem quandam virtutem cum pari coniunctam eruditione, non potui non ex animo te amare: et me vicissim abs te vere diligere multis intellexi modis, siue propter quandam virtutis de me opinionem, siue, quod magis credo, propter incredibilem, quæ in te est, humanitatem, quæ omnes libenter amore complectitur. Huc accessit studiorum similitudo, de quibus inter nos egimus, delectatio vitæ suavis, sermonis grata et delectabilis societas, quæ omnia amicissimo amicitia foedere nos inuicem eoque tenacissimo et arctissimo copularunt. Cupio igitur, vt necessitudo nostra sempiterna sit. Et quanquam aliqua loci distantia nos corpore disiungit, animis tamen simus coniunctissimi. De tuo in me animo beneuolo et amore candido dubitavi nunquam: et vbi potero vicissim declarabo me tui studiosissimum et amantem esse, quod reipsa potius quam multis verbis probare malo. Quare ne videar nouo modo velle veterem nostram amicitiam extenuare, hic desinam, et breuissime ad literas tuas respondebo, quum moles negotiorum cum amicis et cognatis hoc tempore hic apud me congregatis ex ciuitatibus Weellensi et Waerdensi non admittit, vt pluribus tecum agam et ad omnia tua prolixius respondeam. — Intellego voluntatem et sententiam tuam de Ordinatione ad sacrosanctum Ministerium verbi diuini,

eamque pro mei ingenij modulo et captu approbo, ac Deum ardentè oro, vt te in sanctissimi Ministerij cursu adiuuet et gubernet per Spiritum suum Sanctum. Quod autem hic cupis et petis Ordinationem a nostro Episcopo, meo socero, et quidem iuxta institutum et morem Apostolicum ritibus Ecclesiæ vsitatis peragi, pie sentis, et ea tibi, frater charissime, hic continget, et quidem honorificentissime, quodcumque volueris: et id sane non tam propter meam apud socerum meum petitionem, quam propter personæ tuæ dignitatem. Meminit enim socer meus eruditi colloqui et collationis tuæ, cum vna conuiuæ essetis apud M. Thomam ¹⁾ hic, et memorabilibus narrationibus tuis de D. Joh. Sleidano et alijs doctissimis viris a te tunc habitis. Meminit quoque de nobilissima et piissima matrona et domina Cæcilia Rosencrantz, quæ ibi acta sunt, de quibus plura referam et inter nos agemus, cum ad nos veneris. Nec est inusitatum ac præter morem, vti scribis, hic ordinari alios, qui in Ducatu Slesuisensi ad Ministerium Euangelij vocantur. Et multi ex illis, qui sub præposito Hadersleuensi sunt et ad Ministerium accedunt, hic ordinantur, cum ibi, vt scis, non habeant Episcopum siue Superintendentem. Hac igitur in causa sis securus, amantissime frater. Ordinatio tibi non negabitur, sed continget, quodcumque adueneris. Verum Dominus Episcopus, dilectissimus socer meus, propter regium mandatum et vrgens quoddam negotium hinc cras cum Regio Præfecto proficiscetur, ac vix post tres septimanas est rediturus. Quare, si commodum tibi videtur, ad festum Purificationis aut ad Bacchanalia (vt vocant) huc te conferre poteris, aut si amplius differre volueris, si forte alia negotia inexpectata acciderint, quæ te in proposito tuo remorari possent, facies, vt volueris et potueris. Aduentus tuus, quodcumque adueneris, nobis gratus, desideratus, imo gratissimus erit, ac quo citius veneris, eo

¹⁾ M. Thomas Knudsen, Kannik i Ribe og Præst i Hygum.

eris nobis acceptior. Quod si euenerit, vt D. Episcopus te veniente non sit domi, apud me hospitari et esse poteris, et iucunda variarum rerum recordatione, repetitione et collatione temporis et expectationis (reditus ipsius) molestiam siue tædium facile pellemus. De nonnullis enim a te, frater charissime, instrui cuperem, quæ mutua inter nos colloquia parere possent. De colloquio Wormatiensi aliud nihil hic audimus et scimus, nisi quod nondum sit inchoatum: et dum Dominus Præceptor ¹⁾ noster ibi est, coniugem ipsius Vuitebergæ diem obiisse, quo quantum vulnus animo optimo, illi viro, inflictum sit, quis non æstimare et intelligere potest. Omnes enim nouimus φιλοστοργίαν ipsius. Deum oro Spiritu suo Sancto in moesticia et viduitate sua ipsum consoletur et nobis sustentet. Et nos hic etiam non sumus sine luctu et moerore. Nam ante paucas septimanas hinc ad coelestem Ecclesiam auocatus est Superintendentens Vandalicus vigilantissimus, M. Laurentius Nicolaj, in hac vrbe nostra natus. Et die 5 Decembris Doctor Johannes Machabæus, vir longe doctissimus et Theologus præstantissimus, Haffniæ decessit, cuius canonicatus postea Doctori Christierno Morsiano, quem nosti, in suo senio, et, vt fertur, ad paupertatem fere redacto, singulari gratia et munificentia Regis cessit: illius autem canonicatus, quem hic habuit, M. Petro Duess, pastori ad Spiritum Sanctum Haffniæ obtigit. Rumor est hic, Doctorem Nicolaum Hemmingium in Superintendentem Vandalicum expetitur, quod tamen vix fiet, vt acceptet, quum nunc ipse fere solus Academiam Haffniensem sustentet. Aiunt etiam, D. Dauidem Chytræum Rostochio in D. Machabæi locum vocatum esse; sed de eo breui certo aliquid habebimus. Et fortasse ipse de his melius et plura nosti, quam ego scribere possum, ideo oro, vt meam importunitatem boni consulas. Vale feliciter cum charissima matre tua et sororibus ac omni-

¹⁾ Philip Melanchthon.

bus tuis. Salutat te mea vxorcula, et scias, coniugem rem esse vitæ valde vtilem et necessariam. Da operam et vide, vt et tu coniugem habeas. Habeo multa tibi hac de re dicere, sed contine quæso risum. Datæ Ripis die 30 Decembris anno 1557.

b.

Salutem per Jesum Christum. Cum hic Johannes Pistorius, multis annis et ab ipsis etiam incunabulis mihi familiarissime notus, in pastorem ecclesiæ Dei, quæ est in Tetenbul Eyderstedix communi suffragio parochianorum siue populi et mea approbatione ex Dania (quo ante aliquot menses cum nobili adolescente D. Erico Hardenberg ex peregrinatione et perustratione variarum exterarum regionum et Academiarum redierat) vocatus esset, mecum deliberare coepit, vbi et a quo legitimam ordinationem ad ministerium euangelii, quæ impositione manuum effusis ad Deum precibus in ecclesia ad imitationem apostolorum fieri consuevit, petere deberet, cumque ipsi indicarem consuetudinem canonicorum Slesuicensium, qui tantum admittunt vocatos ministros ad munus prædicandi euangelii et administrandi sacramenta, impositionem manuum autem reseruant futuro episcopo aut superintendenti, et sic admissos redire huc, quando a superintendente in posterum vocati fuerint, iubent: cum inquam hæc huic D. Johanni indicarem, in hoc acquiescere noluit, ideoque vltius quæsiuit, an ne liceret ei in alio loco vel ab episcopo vel superintendente ordinationem impositione manuum petere. Respondi, multos ad ministerium euangelii vocatos in his locis hac canonicorum admissione non fuisse contentos (cum paucis præteritis annis alibi propter ordinationem intermissam grauissima certamina inter quosdam viros doctos orta essent) ad alia loca se contulisse, idque quod scirem non ægre ferentibus canonicis, et vsitatis ceremoniis ordinatos esse, quorum institutum, iudicium et voluntatem vt nunquam improbaui,

sic hisce meis literis testifcor, id verum esse. Quare amanter et officiose oro venerandum dominum Episcopum aut Superintendentem, quem huius rei gratia hic D. Johannes Pistorius sollicitauerit, ne grauetur petenti gratificari et ordinationem impartiri. Compensabimus hoc beneficium vterque, quocunque genere officii poterimus. Scripsi Slesuici Anno 1558, die Conuersionis Pauli.

Volckquardus Jonas,
concionator aulicus et visitator ecclesiarum
in præfectura Gottorpiana et Eiderstediæ.

c.

Omnibus lecturis has literas gratiam et pacem a Deo patre per filium, Dominum nostrum Jesum Christum, precatus
M. Johannes Tausanus, Superintendentens dioecesis
Ripensis.

Immensa et admiranda Dei bonitas et misericordia est, quod ex genere humano peccatis defoedato et corrupto sibi æternam ecclesiam per filium suum vnigenitum, Dominum nostrum Jesum Christum, voce euangelii, et non aliter, colligit, ac quod propterea ministerium euangelii, docendi in ecclesia euangelium et administrandi sacramenta instituit, et aduersus grassantis Diaboli furorem seruat, et vsque ad finem mundi seruabit. Quem ad modum per prophetam promisit, dicens: Hoc est foedus meum, spiritus meus, qui est in te, et verba mea, quæ posui in ore tuo, non auferentur ex ore tuo et ex ore seminis tui vnquam deinceps et in sempiternum. Et filius Dei inquit: Maneo vobiscum vsque ad consumptionem mundi. Summa igitur ministerii euangelici dignitas et vtilitas est, nec ad id temere quilibet admittendi sunt. Et refrenanda est eorum petulantia, qui illud quoquo modo conuellunt, extenuant et contemnunt. Cum ergo hic honestus et eruditus vir, Dominus Johannes Pistorius Husensis, huc ad nos venisset, et de vocatione sua ad docendum euangelium Christi in ecclesia

Tetenbul Eyderstedæ, exhibitis hac de re parochianorum et domini præpositi eiusdem loci literis, nos instituisset certioresque fecisset, ac ordinationem ad ministerium euangelii iuxta apostolorum et primitiuæ ecclesiæ ritum peteret, piæ ipsius voluntati et petitioni minime deesse volumus, præsertim cum se non tantum iudicio nostro submitteret, sed etiam ex eo cognosceremus, quod magnificaret apostolicum hunc morem, impositione manuum et effusis ad Deum precibus ordinandi vocatos legitime ad docendum in ecclesia euangelium et administrandi sacramenta etc. Fatemur igitur et testamur his literis nostris, reuerendum et eruditum virum prædictum D. Johannem Pistorium ad ministerium euangelii ritibus per hoc totum regnum Daniæ vsitatis ordinatum esse. Precamur autem Deum omnipotentem et misericordem, patrem Domini nostri Jesu Christi, vt hunc D. Johannem Pistorium spiritu suo sancto semper regat et faciat ipsum organum salutare ecclesiæ et reipublicæ. Datæ Ripis 4 die Martii, anno incarnationis filii Dei 1558.

Afskrifter i Joh. Pistorius's Brevbog i Gl. kgl. Saml. 3078. 4.

63.

1558. 20 April. Kongebrev til Tavsén, hvormed der tilsendes ham til Gjennemsyn et Kongebrev til Stiftslensmanden Erik Rud angaaende nogle Sager, hvorum Tavsén havde tilskrevet Kongen (se Nr. 64).

Christian thend tredie mett Gudz naade Danmarcks,
Norgis, Wendis oc Gottis koning etc.

Wor gunst tilforn, wiuder att wij skicke etther itt breff, som wij haffue tilschreffuit oss elsk^e Erick Rud, wor mand, tiener och embitzmand paa wortt slott Riiberhus, om hues erinde i oss haffue tilschreffuitt, och ther hoss en copie aff samme wort breff, atj ther aff ydermere kunde forfare, huad wij hannom tilschreffuit haffuer. Thij bede wij etther oc wille, atj antworder hannom for^{ne} wortt breff oc vnderuiser hannom all leyligheden, at hand sig ther effther kand

wiide att rette. Ther till wij oss wisseligen forlade. Befalendis etther Gud. Schreffuit paa wortt slott Kiöppnehaffnn thend xx^o Aprilis Aar etc. Mdlviiij.

Vnder wortt Signett.

Udskrift: Os elsk^e hederlig oc hoglerde Mand Mester Hanns Tagesen, Superintendentt wdj Riiberstigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

64.

1558, 20 April. Kongebrev til Stiftslensmand Erik Rud i Ribe om at undersøge og træffe Foranstaltninger med Hensyn til forskjellige Sager, hvorom Tavsens havde tilskrevet Kongen, saasom angaaende Guldager Kirke, Omme Præstegaard, Ribe Hospital, Varde Skole m. m.

Erick Rudh fick Breff, saa liudendis:

Christiann etc. Wor gunst tillforn. Viid, att oss elsk^e hederligh och høglerdh manddh Mester Hanns Thausenn, superintendent wdj Riber sticht, haffuer oss tillschreffuit om nogen erennde, som Religionenn er anrørendis, som er først om Guldagger kierke, som oss elsk^e Mester Hans Suaningh, Degenn wdj Riber Domkierke, haffuer mett wrangng wnderuisningh forhuerffuet wnder segh. Sameledis att oss elsk^e Otthe Clausenn¹⁾, wor mandd och thienner, skall haffue indseett en sogneprest wdj hanns sognnekierke, emod superintendentens och wor Ordinantzis lydelse. Thesligeste skall oss elsk^e Iffuer Lunge till Thirsbeck, wor mand och thienner, haffue nogenn eyenndom bekommet frann Om[me] prestegaardh, thenn beste och mieste enng, ther tilliger, epther som for^{ne} Mester Hanns Tausenn wed ydermere ald leiglihedenn ther om teg att berette. Thij bede wij teg och wille, att thu mett thett allerførste grandgiffueligenn forfarer ald omstendighedh paa for^{ne} sager, och siden lader steffne same sager wdj rette, och lader ther

1) Af Slægten Strangesen, til Nørholm.

om gaa saa møgett, som rett er, och ther som thett staar theg icke till att kunde fiordre saa witt, att same sager enndeligenn kunde forhandlis till enn ennde, att thu tha strags tillschriffuer oss ald beskeedh, huorledis seg ther mett forlobenn er, att wij nogsom ther aff kunde wide oss ther ephther at rette. Framdielis haffuer och for^{ae} Mester Hanns Tausenn oss tillschreffuit, att wortt almindeligh hospitall ther wj Ribe icke skall haffue bekomett thenn Helligands gotzs, ephther som wij thett forordineritt haffue, thesligeste att Warde skolle er icke enndnu ferdige giort, sidenn then bleff affbrennt¹⁾, huilckett wij tillfornn haffue tillschreffuitt tuennde wore Lennsmendh, som paa thenn thid hagde Riberhuss, att the skulle lade wpbygge same skole. Thij bede wij teg och wille, att thu strags forfarer ald leiglihedenn om then Helligannds gotzs, och ther som thett icke alrede er komenn till wortt hospitall, att thu tha forskafter thet saa, att thett mett ald synn rennte och rette tilligelse ther till komeendis worder ephther thenn ordning och skick, wij ther paa giortt haffue. Och wille wij och, att thu lader Warde skolle mett thett allerførste bliffue ferdige giort, paa thett wij icke ydermere ther om bliffue befjordrett. Her widh att rette teg ephther etc. Datum Kiöpnehaffnn then 20 Aprilis Aar etc. Mdlviij.

Tegnelser over alle Lande. V, 360—1.

65.

1558, 23 Juli. Kongebrev til Tavsens og Stiftslensmændene i Ribe om at paakjende en Klage, som en Kvinde førte over, at hendes Fæstemand havde forladt hende.

Christiann then thredie mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis koning etc.

Vor gunst tilfornn. Wiuder, at thenne Breffuiserske Marrine Ips daatther haffuer ladit berette for oss, huor-

¹⁾ I Aaret 1551 afbrændte næsten hele Varde By.

ledis at en, wed naffn Jens Esbørnsenn wdi Wroe, nogen thiid siden forleden haffuer ladit bede om hinde, och wille haffue hinde thiill sin egte hustrw, huilcket hannom aff hindis slegt och wenner samptyckt och tilsagt er, och effther at brølupit paa bode sider wor thennom emellom samptyckt at skulle stande paa en benefnd thiid, er for^{ne} Jens Esbørnsen anderledis worden thiil sinds och icke will holle, hues hand hinde loffuit och tilsagt haffuer, som hun siger och etther sielff ydermere berette kand. Thij bede wij etther och wille, atj mett thett første steffner then sag for etther wdj retthe, grandskendis och forfarendis ald leilighedenn ther om, och endeligen dømmer thennom emellom, och hielper for^{ne} Marine Ips daatther ther vdinden saa møget, som rett er. Ther mett skeer wor willie, thij lader thett ingenlunde. Befallendis etther Gud. Schreffuit paa wort slott Kollinghus then xxij dag Julij Aar etc. Mdlviiij. Wnder wort Signet.

Udskrift: Oss elske erlig och welbyrdig Erick Rud, wor mand, thienner och embitzmand paa wort slott Riberhus, och Mester Hans Thagesen, Superintendent wdj Riberstigt, samptligen.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv

66.

1558, 3 Oktober. Kongebrev til Tavsens om i Forbindelse med Lensmændene at undersøge Hospitalernes og Skolernes Tilstand i Ribe Stift og at gjøre Forslag til, hvorledes de, som ikke havde tilstrækkelige Midler til deres Bestaaen, kunde blive hjulpne (se Nr. 69. 71—73).

Christian thendt tredie mett Gudtz naade Danmarcks, Norges, Wendes oc Gottes koning etc.

Vor synnderlige gunst tiill forn. Wiider, att wij ere kommen wdj forfaring, hurledes att hospitaler oc scholler her wdj wort landt Norjuthlandt icke schulle were forsørgedt mett sliig nøttørfiftige wnderholdinge, som thedt seg burde,

huor fore wij ere tiillsindtz ther tiill att forordinere nogen sønderlige renthe, som alltiidt ther hoess skall bliffue, paa thed hospitalter oc scholler motte bliffue wedt magt holddenn, Gudt almegtigste tiill loff oc ere, oc fattige, sore och siuge menische tiill hielp oc trøst, szaa oc wnge personer kunde tiillholles att wptugtes wdi goede lerdomme oc seder. Thij bede wij etther oc begere, att y mett wore lensmendt, som haffuer befalling offuer allt Riiper stigt, strax mett thedt allerførste paa beylelig tiidt oc stedt etther forsamble, oc siiden grandgiiffueligenn forfare oc paa clare register lader wptegne, huorledes oc huor medt huer hospitall oc scholle mett renthe oc indkommø ere forsørgedt. Oc huor y forfarer nogedt hospitall oc scholle icke att were nochsom forsørgedt mett tiilbørlig renthe oc wnderholding, eller oc paa nogenn besynderlige steder for nødenn wore, att ther skulle wprettis thee gamble hospitalter, som er ødelaugd, att y tha mett for^{ne} wore lensmendt wille offuerweye, wdj huadt maade, enthen aff wore oc kronens thiende eller andenn deell, som wij kunde tiill hospitalter oc scholler forordinere oc tiillegge, som bijstandt kunde haffue, paa thedt att thedt ther mett motte gaae christeligenn oc well tiill. Oc hues etther oc wore lensmendt ther mett siunes gott were, att ther skulle tiillegges, att ther paa giøres clare register, saa att nar y wiider wor schriffuelse ther om fangendes worder, att y tha mett wore lensmendt kandt giiffue etther ther mett tiill oss, saa att wij nocsom aff samme register oc etthers beretning haffue att forfare, huad wij kunde tiillskicke hospitalter oc scholler, som thee kunde tiilbørligenn were mett forsørgedt. Wij haffue wdj liige maade tiillschreffuedt for^{ne} wore lensmendt om samme handell, att y mett thennom therefore etther thedt aluorligenn oc mett all fliidt fortager, saa thedt icke bliffuer forsømett. Ther mett skeer oss synnderligenn tiill wilge, oc forlader oss ther wisseligenn tiil. Bessallendes etther

Gudt. Schreffuedt wdj Ehmcløster thendt tredie dag Octobris Aar etc. Mdlviij.

Vnder wort Signet.

Udskrift: Oss Ellsk^e Hederliig oc Høglerdt mandt mester Hans Taugssenn, Superintendent wdj Riiper Stigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

67.

1558, 5 Oktober. Kongebrev til Erik Krabbe, Lensmand paa Lundenæs, om at antage sig en Klage, som Præsten i Skarild og Arnborg, Hr. Anders Christiernsen, førte over en Bonde, som havde fæstet Præstegaarden i Arnborg.

Christiann thendt tredie mett Gudtz naade Danmarckes, Norges, Wendes oc Gottes koning etc.

Vor synnderliig gunst tiillfornn. Wiider, att thenne breffuiser, Her Anders Christiernsenn Sogene prest wdj Scharilddt och Aarnborg sogenne, haffuer berett for oss, huorledes att handt haffuer thuo prestegaarde, thenn ene liggendes wdj Aarnborg bye oc thenn andenn wdj Scharellde, oc thendt gaardt, handt wdj Aarnborg liggendes haffuer, haffuer handt fest enn ther sammestedtzt wedt naffnn Thammes Chrestenssen for j fierding smør aarligennt att giiffue, oc siiden ther ephther haffuer handt giordt en anden contract mett hannom, saa att handt haffuer wedtagenn att giiffue hannom ij pundt smør oc ij m^l ij β oc ij alb. ydermere endt handt hannom tiill forne gaff, huilcke contract oc eninge handt icke saa loffligenn holdenn haffuer, som handt hannom loffuede, som handt siiger oc etther self ydermere all leyliighedt beretthe kandt. Thij bede wij etther oc begere, att nar for^{ne} her Anders etther mett thenne wor schriffuelse besøgendes worder, att y tiillholde herritzfoggedenn ther sammestedtzt, att handt werer hannom behielpeligenn ther wdinden huos samme bunde, saa magedt

som rett er, att handt mue bekomme hues landgiildt oc affgiift handt medt hanom forenth ere att skulde giffue aff for^{ne} prestegaardt, Szaa handt ey skall haffue behoff seg ydermere ther om for oss att beclage. Her mett skeer oss tiil willie, oc forlader oss ther wisseligenn tiill. Beffalendes etther Gudt. Schreffuedt paa Mattrup then v. dag Octobris, Aar etc. Mdlviij.

Vnder wort Signet.

Udskrift: Ossz elsk^e erlige oc welbiurdige Erich Krabbe, wor mandt, raadt oc embitzmandt paa wort slott Lundenes.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

68.

1558, 10 Oktober. Kongebrev til Tavsen og Kapitlet i Ribe om at undersøge en Klage, som en Kvinde førte over Præsten i Andsager, fordi han havde paasagt hende Trolddom (se Nr. 60).

Christiann thenn tredie mett Guts naade Danmarkis, Norgis, Wendis och Gottis koning etc.

Wor gunnst tilforrn. Wiider, att thenne Breffuiserske Anne Niels daather haffuer berett for ossz, huorledis att en wed naffnn Her Hanns Jenssen i Ansner¹⁾ nogen thiid sidenn forledenn skall haffue paa førdt hende nogenn trold-sag, som hunn siger och ether sielff idermere berette kanndh. Thy bede wij ether och wille, attj mett thett første steffner thenn sag for ether wdi rette, grandskendis och forfarendis ald leilighedenn ther om, och hielper for^{ne} Anne Nielsz daatter saa møget, som loug och rett er, paa thett hunn icke skall haffue behoff sig idermere ther om for ossz att beclage. Her wider ether effer att rette och lader thett inngendlunde. Beffalendis etther Gud. Schreffuitt

¹⁾ Andsager i Østerhorne Herred.

paa wortt Slott Kollinghus thenn 10 dag Octobris Aar etc.
Mdlviij.

Vnder wortt Signett.

Udskrift: Ossz elskelige, hederlig och høglerde mennd
Mester Hanns Tagsenn, Superintendent wdj Riber sticht, och
Prelater, Canneker och menig Capittel wdi Riber dhom.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

69.

1558, 16 November. Kongebrev til Tavsenn om tilligemed Lensmændene
at indfinde sig hos Kongen med de Optegnelser, de havde gjort over
Skolernes og Hospitalernes Indkomster (se Nr. 66. 71—73).

Christiann thenn tredie, mett Gudtzs naade Danmar-
ckis, Norgis, Wenndis och Gottis konning etc.

Wor synnderlig gunnst tiilforrn. Wijder, att somm etther
well fortенcker, attj nogenn tijd sidenn forledenn haffue
fanngett wor schriffuelse, at skulle mett wore Lenismend
ther wdj Riber stigt forfare omm skoler och hospitaler,
huor thee wore mett forsørget, och huilcke som brøst
hagde, attj thennom skulle paa clare register lade vptegnne,
oc huor mett the kunde forsørgis, saa att naar i widere
wor schriffuelse ther omm fangenndes worder, kunde tha
giffue etther ther mett tiill oss. Thij bede wij etther och
begiere, att ther somm j mett for^{ne} wore Lenismend nogenn-
stedtzs ther vdj stigtett haffue forfaret, att ther behoff er
nogenn forandring att giøris mett skoler och hospitaler,
met wnderholdingg eller anddenn deell, attj tha mett
Lenismendenne giffue etther tiill oss, saa attj mett Lenismend-
enne ere her mett samme registre oc vptegnelse
tilstede Sanctj Andreæ Apostolj dag forstkommendis, och
tha att giffue oss all leiglihedenn tilkiende, huess i ther
omm forfaret haffue, atth wij kunde wide oss ther
effther att retthe. Ther mett skieer oss synnderligenn

tiill wilge. Beffallenndis etther Gud. Schreffuitt paa wortt slott Koldinngwss thenn xvj Nouembris, Aar etc. Mdlviiij.

Wnnder wortt signetth.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig och hoglerdth mannd Mester Hanns Taugesenn, Superattendent wdi Riberstigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

70.

1558, 8 Decemer. Kgl. Ordinans angaaende den Løn, Superintendenten i Ribe for Fremtiden skulde have (jfr. Nr. 80).

Bræff paa Superintendentens wnderholding vdj Ribere stigt. Actum Koldinghwss thenn viij Decembris Mdlviiij.

Wij Christiann thenn tredie etc. Giøre alle witterligt, att efterthij wij tilfornn haffue forordineret vdj wor thenn geistlige Ordinantz, somm wij haffue ladett vdgaee, hwor møgett hwer Superintendent her vdj rigett skall haffue tiill sinn aarlig wnderholding paa sitt embitz wegne, och samme wnderholding thennomm hwertt aar skulle fornøgis aff wore Lennsmennd, tha paa thett att samme Superintendents wnderholding maa vere thess wessere, och thee icke skulle samme theris vnnderholding hwertt aar vpkreffue aff Lensmendene, haffwe wij ladett vdlegge thennom theris vnderholding, och thenn forbedrett vdj iordegodtzs, tiennder och andenn wisse rennthe, somm her efterfølgier. Och skall thenn Superintendentt vdj Riber stigt och hanns effterkommere haffue thenn gaard vdj wor kiøbsted Rijbe liggennndis, somm hand nu selloff vdiboer, och ther tiill mett tiill hanns vnderholding Wilslefsogenn och wor och kronenns partt aff tiennden aff for^{ne} sogenn, mett preste-gaardenn och all andenn presterenthenn, dog saa att handd sielloff skall forsørge thenn mett enn god Capellann, att giøre sognefolckett theris rethe prestetienneste bode indenn

kirckenn och vdenn, somm thennom bør att haffue, naar thenn præst dør och affgaaer, som samme sogenn nu vdi were haffuer. Sammeledis skall hand och hans efftherkommere, Superintendenter vdi Riber stigt, haffwe allt Subsidiu, Procuraciones och Hospitalitates aff all Vard-sysell och Jellingssysell, som beløber iij^exl marc, och aff Bøulngherritt, somm beløber lxxiiij marc viij β danske. Thesligeste all wor och kronenns partt aff tiennden vdi these efftherscreffne sognne vdi Malteherritt, somm er Føffling, Brørup, Linndknud, Malte, Wene ¹⁾ och Leeborg sogne, somm beløber ij læster iij ørt. rug, ij læst ij ørt. biug. Sammeledis skal for^{ne} Superintendentt vdi Riber stigt haffue och tiill sinn vnderholding aarlig vppebere all wor och kronenns partt aff tiennde bygget vdi these efftherscreffne sogne vdi Skatzherritt, somm er Foburg, Nyekircke, Starup, Nesbjerg, Øse, Thierreborg, Grimstrop, Arrøe, Brøndomm, Mebølle ²⁾, Halsted ³⁾ och Hostrup sognne, somm beløber seg iij lester. Thesligeste all wor och kronenns partt aff tiennde kornnett vdi Hierromm och Vieromm sognne vdi Hierromm herritt, fore the thuo lester haffre, somm hannd tiill hanss forinng aarlig skulle vppebere. Och hwess tiennde lamb, somm oss och kronenn tilkommer vdi Skatzherritt, som beløber seg xliij lamb, skall och for^{ne} Superintendent vdi Riber stigt och hanss efftherkommere tiill hanss vnderholding aarlig vppebere. Huilchen for^{ne} rennthe och aarlig inndkomme for^{ne} Superintendent vdi Riber stigt och hanss efftherkommere, Superintendenter ther sammested, skulle aarligen her effther mue vppebere, och tiill theris vnderholding nyde, bruge och beholde, somm forscreffuitt staar. In cuius rej testimonium etc. Actum anno, loco et die vt supra.

Regia maiestas manu propria subscripsit.

Registre over alle Lande 6, 460—61.

¹⁾ D. e. Vejen. ²⁾ Læs: Nebel. ³⁾ Læs: Alstøff.

71.

1558, 13 December. Kongelig Fundats paa den Understøttelse. fire af Ribe Stifts Skoler, nemlig i Kolding, Vejle, Varde og Holstebro, for Fremtiden skulde have af Kongetienden af fire Sogne til Underholdning af en Hører. (Se Nr. 66. 69.).

Ingerslev, Bidrag til Kolding lærde Skoles Hist. 1845. Bil. II.

72.

1558, 15 December. K. Christian III funderer et Hospital i Kolding, hvortil han lægger en Toft og Ager udenfor Kolding, et Vicarie i Ribe Domkirke, samt Kongetienden af Andst, Gjesten, Verst, Bække, Jorderup og Vamdrup Sogne.

Udtog i Fyhns Efterretn. om Kolding. S. 168—9.

73.

1558, 16 December. K. Christian III tillægger Hospitalet i Vejle Kongetienden af Omme, Ringgive, Vindelev, Voldum, Hvejsel, Givskud, Sindbjerg, Snede og Hornstrup Sogne.

Hofman, Foundationer. IV, 734.

74.

1559. 10 Januar. Kongebrev til Tavsens om at lade ringe to Timer med Stiftets Kirkeklokker paa K. Christian den Tredies Begravelsesdag.

Frederich thenn andenn mett Gudtz naade vduoldt
Koning tiill Danmarck, Norge etc.

Wor synderlig gunst tiill fornn. Wiider, att epherdij
Gudt almechtigste haffuer kalledt stormechtigste hogborne
første oc herre, Her Christiann thenn tredie mett Gudtz
naade Danmarcks, Norges, Wennedes oc Gottis konning etc.
wor naadige oc kiereste herre fader, aff thenne forgengelige
werdenn, oc wij ther fore agthe att lade hans kon. Matts.
lig begraffue wdj wor kiøpstedt Otthense wdj sanctj Knudtz

kiercke then mandag nest epher søndagen Inuocauit først kommendis, Tha bede wij etther oc begere, attj wille lade bestille offuer allt Riiper stigt, att ther ringes wdj alle kiercker bode paa landtzbyerne oc wdj kïepstederne paa for^{nē} dag fran klockenn slaaer x tiill klockenn haffuer slagenn xij. Ther mett skeer wor wilge. Thij lader thedt ingennlunde. Beffallendis etther Gudt. Schreffuet paa vort slot Koldinghus then x dag Januarij Aar etc. Mdlx.

Vnder vort Signet.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig Manndt Mester Hans Taug-senn, Superintendent wdj Riiper stigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

75.

1559, 10 Maj. Tavsens stadfæster Valget af M. Anders Pedersen Barsbøl¹⁾ til Sognepræst i Lintrop og Hjerting, og meddeler ham Kollats

Jeg Hanns Taussonn, Superattendenns och Biscop i Riper stiigt, kienndis och giører witterligt mett dette mitt obnne breff, att denne breffuisere, erlige och wellerdt mandd Mester Anunders Pederssonn Barszbøll, haffuer redelig och nøgactige wduelilssze tiill att werhe enn pastor och sannd sogneprest i Lintrop oc Hirting kircker. Tha efterdij hannd haffuer ett godt ræcthe och widnesbyrd om siitt erliige och gudfrøctiige leffnid, ocsaa hanns forstannd i denn helliige scriift meg gantske well er witterlig, att ieg kiennder hannom bequem och skickeliig tiill enn goed sogneprest att werhe: Thii haffuer ieg samtickt denne szamme hanns wduelilsze, och paa mitt embedz wegne stadfester hannom for en sannd sogneprest att bliiffue ald synn liiffs tiidt tiill forneffnde Lintrop och Hirting kirckker, ocsaa att nyde brugge och beholde prestgaardene, tyennde

¹⁾ Se Petersen, Bidrag til den danske Literat. Hist. II, 271—72. Ny kirkehist. Saml. I, 470.

och ald anden wonnlige renthe och rettighed, som sogneprestenn mett rette kannd och pleger att tilfalde, ennthed wundertaget. Thii beder ieg och paa Guds wegne biuder eder menige sognefolck wdi fornneffnde tou sogner, ati annseer denne Mester Anders for eders rette sogneprest oc giøre och giiffue hannem och ingenn anden dett wonligt och børligt er. Tiill windisbyrd hennger Jeg mitt mitt Singnett nnedenn for dette mitt obnne breff. Giiffuit wdi Riipe Ottensdag nest effter Sønndagenn Exaudi Aar etc. Mdlx.

Orig. paa Pergament med hængende Segl i Gemeensch Archiv. VI, 38.

76.

1560, 7 Januar. K. Frederik II tilskriver Tavsens, at Hr. Iver Madsen (nu Sognepræst i Vorbasse og Grenc) havde berettet for Kongen, at han af Vaade havde ihjelslaet en Karl og derfor (1555) var sagt fra sit (tidligere) Præsteembede (i Andst og Gjesten). Imidlertid havde han handlet med en Kapellan, at denne skulde forestaa hans Sogne, indtil han kunde komme tilende med Sagen. Siden havde de højlærde ved Universitetet og Superintendenterne kjendt ham kvit for det Manddrab og sagt ham til hans Præsteembede igjen. Da han saa var hjemkommen og vilde igjen annamme sine Sogne, havde Tavsens undt Kapellanen dem. Kongen vil nu, at Bispnen tiltænker strax at lade Sognene følge Sognepræsten, og ingen Hinder gjør ham derpaa.

Udtog i Danske Mag. 3 R. III, 304—5.

77.

1560, Februar. Tavsens svarer Kongen udførligt paa foregaaende Brev og retfærdiggjør sin Fremgangsmaade, idet han viser, at Sagen ikke var Kongen „ret forført“.

Danske Mag. 3 R. III, 304—06. (Om den her omtalte Hr. Iver Madsen findes flere Oplysninger i Danske Mag. 4 R. I, 113. 140. Jfr. Nr. 80).

1560, 10 Februar. Tavsens stadfæster Valget af Hr. Knud Lavritsen til Præst i Herrested (i Nørre Rangstrup Herred) og meddeler ham Kollats

Jegh Hans Thaussenn, Superattendens oc Biscop y Riiber Stigth, kiendis och gjør witterlig med detthe mith obne breff och eghenn hand, ath denne breffuise H. Knud Lauritzsenn haffuer aff herritz prouesth och sognemend vdj Herristed soghen eeth loulig kald och wdueelse, ath were och bliffue en sand soghnepræst thil Herristedtz kircke och soghen. Tha ephtherdi ieg haffuer grandskeeth och forfareth hans gode forstand oc lerdom y Gudts ordt och denn hellige guddommelige skriffth, och hand med fremfarne leffneth och omgiengelse huos alle folck haffuer saa beniist siig y sind oc gode seder, ath hand ingenn lasth elder synderlig klagmaal paa henger, men haffuer, bode degghen y skolen oc presth y kirckethiennesten, y sand Gudts frycht fremdraget sit leffneth, saa ath hand aff Gudts naade haffuer en god fry samuiithighed for Gud och eeth reth gott ord och rychte aff christne mennisker, hand haffuer werith y omgengelse med. Thy samtycker och paa embedtz weghne stadfester ieg hans kald och christelig wdueelse, och siiger ham och ingen andenn eenn sand soghen presth ath were thil for^{ne} Heritzsted kiercke og soghen, och ath skulde bliffue sinn liffs thiid, denn stund hand y Gudts frycht wnder øffrighedts lydelse lerer och leffuer renlig och retthelig. Bedendis och paa embedtz weghne byudendes mienighe sogne folck, at y med thilbyrlig ære anser for^{ne} Her Knudt for eders retthe soghne prest, saa ath y och giøre och giffue hannom, huad y ere eders soghne prest med rethe skyldige och y aff gammel thiid ham med retthe giffuett haffuer. Thil widniisbyrd henger ieg mith endsigle nedenn for detthe mith obne breff. Giffueth y [Ripe] tiende dag y Febrero Aar Mdlx.

Gammel Afskrift i Thottske Saml. Nr. 1967. 4.

79

1560, 29 Marts. Kgl. Befaling til Tavsens om at begive sig til Kongen i Aarhus.

Frederich then Anden mett Guds naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis koning etc.

Wor synderlige gunst tilforn, wij bede etther oc begere, attj rette etther effther att giffue etther hiid tiil oss, saa attj ere her hoss oss tilstede paa wor gaard vdj Aarhus søndagen Quasimodogeniti først, kommendis. Ther mett skeer oss synderligen til willige. Befallendis etther Gud. Schreffuit paa wor gaard vdj Aarhus then xxix dag Martij aar etc. Mdlx. Wnder wort Signett.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig og høglerde Mand Mester Hans Thagesen, Superintendent vdi Riber stigt.

Orig. paa Papir i Ribe Stiftsarkiv.

80.

1560, 13 September. Kongebrev indeholdende forandrede Bestemmelser angaaende den Underholdning, Superintendenten i Ribe Stift skulde have (jfr. Nr. 70).

Konng. Matt.^s breff, att Superintendent vdj Riber Stigt skall thiill sin vnderholdnings behoff opberre thenne epther^{ne} renntthe, som her effther følger.

Wij Frederich thennd Anndenn etc. Gjørre alle witterliggt, att efftherthij wij ere komne vdj forfaring, att thennd thiid stormegtiige hogborne første wor kierre fader, salig oc hoglofflige ihukommelsze, vdlagde Superintendenterne her vdj rigitt theris aarlig wnderholning paa theris Embetz wegne for thennom oc theris efftherkommere Superintendent, er thennd Superintendent vdj Riberstigt vdlagt nogenn renntte, som thilforn er forlenntt thill andre perszoner, oc wij ther fore forarsagis thennd att forandre. Tha paa thett for^{ne} Superintendent vdj Riberstigt oc hans efftherkommere Superintendent ther sammestedz kunde

wiide theris wisse aarlig wnderholning, haffue wij wdlagt hannom thenne effther^{ne} renntte oc aarlige indkomme, som altiid her effther skall liige oc bliffue thill Superintendenters wnderholning vdj for^{ne} Riberstigt. Først skall hand haffue thennd gaard vdj wor kiøbsted Ribe liggenn^{dis}, som hannd nu selff vdiboer, oc ther thiill mett Jernuid kirke vdj Giøring herritt, oc wor och krouens partt aff thienn^{denn} aff for^{ne} sogenn mett preste gaardenn oc ald presterenthe, dog saa att hannd selff skall forsørge sogne folckitt mett enn god Capellann, som kand giørre thennom theris rette preste thienniste baade inden kirckenn oc vthenn, som thennom bør att haffue, nar thennd prest døer oc affgaar, som samme sogenn nu vdj were haffuer. Sammeledis skall hand oc hans efftherkommere Superintendenter vdj Riber stigt haffue ald subsidium, procuraciones oc hospitalitates aff ald Giøringherrit, Skadzherrit, Malteherrit, Westerherrit, Nørherrit, Østerherrit, Nøruangsherrit oc Thørrildherrit, som beløber sig thilhobe iiij^c lvj marck och i β danske. Thisligeste ald wor oc kronens partt aff thienn^{denn} vdj thissze effther^{ne} sogne vdj Nørreherrit, som ere Synderborck, Nørborck, Wym sogenn, Hone ¹⁾ sogen, Lyne sogenn, Streloff sogenn, Eggewad sogenn, Oddum sogenn, Lønborrig sogen, Hoffne sogenn oc Kifflingbye. Thisligeste hues thiende lam oss oc kronenn thilkommer vdj Nørherrit. Huilken for^{ne} renntte oc aarlig indkomme for^{ne} Superintendenter ther sammestedz skulle aarligenn her effther mue opberre oc thiill theris wnderholning nyde, bruge oc beholde, som forskreffuit staar. Till ydermere windisbyrd haffue wij ladett hennge wortt signet neden for thette wortt obne breff. Datum Lundenes xij dag Septembris Aar 1560.

Thette effther^{ne} er for^{ne} Superintendens aarlig indkomme, som er først aff

¹⁾ Sic! Formodentlig en Skrivfejl for: Hemmet.

Nørherrit.

Sønderborck	Rug	xij sk ^r .	Biug	xvij ortug.
Nørborck	Rug	ij ortug.	Biug	xiiij ortug.
Wym Sogenn	Rug	x ortug.	Biug	vij ortug.
Hone Sogenn	Rug	x ortug.	Biug	ix ortug.
Lyne Sogenn	Rug	x ortug.	Biug	vj ortug.
Strelloff Sogenn . .	Rug	x ortug.	Biug	vj ortug.
Eggeuad Sogenn . .	Rug	ix ortug.	Biug	ix ortug.
Oddum Sogenn . . .	Rug	xiiij ortug.	Biug	viiij ortug.
Lønborg Sogenn . .	j lest	kornn, halfft rug	oc halfft	biug.
Hofne Sogenn . . .	Rug	vij ortug.	Biug	ij ortug.
Kyfflingbye	Rug	iiiiij ortug.	Biug	iiij ortug.

Summa: Rug: iiiij lester iiiij ortug ij sk^r.

Biug: iiiij lester viij ortug.

Summa paa penndinge.

Gjöringherrit	xxxvj	marck.
Skasteherrit	lxxix	marck viijβ.
Maltheherrit	xxxix	marck ijβ.
Vesterherrit	lxix	marck ijβ.
Nørherrit	lvij	marck iiijβ.
Østerherrit	xxxjv	marck iiiijβ.
Nøruangsherrit	lxxxjx	marck vjβ.
Tørrildherrit	j ^c	marck.

Summarum pendinge iiij^c lvj marck jβ.

Tiende lam oc anden smaa queg.

Aff Nørherrit xc vngeferlich.

Registre over alle Lande. 7, 153—4.

81.

1561. 11 Juni. Kongebrev til Stiftslensmand Hr. Niels Lange i Ribe om Kaldelsen af Hr. Jens Simensen, Kapellan i Kolding, til Sognepræst i Andst og Gjesten (jfr. Nr. 76 og 77).

Til Her Niels Lange ¹⁾.

Frederich etc. Wor synderlig gunst tilforn. Wiider, att oss elskelige hederlig oc høglerde mand mester Niels,

¹⁾ Oprindelig var Overskriften: Til Mester Hans Thawsen.

wor Hofpredicker, haffuer berett for oss, hurledis att thend Sogneprest, som wor til Andst oc Giesten Sogne, er død oc affgangen, oc ther for vnderdanigst begeritt, att wij wille sambtycke her Jens Simensen, som nu er Capellan vdj wor kiøbsted Kolding, same sogne att motte bekomme. Tha efftherthij wij forfare, att for^{ne} her Jens Simensen er lerd oc duelig for en siele sørger oc skickelig vdj leffnit oc lerdøm, haffue wij bewilgett, att hand maa bliffue sogneprest til for^{ne} sogne, bedendis ether therfore oc wille, atthij thet saa forschaffer, att for^{ne} her Jens Simensen fanger for^{ne} Andst oc Giesten sogne. Datum Frederigsborg thend xj Junij Ao. 61.

Tegnelser over alle Lande. VI, 445.

82.

1561, 16 Juli. Kgl. Befaling til Tavsen om at forrette Kirkevisitationen paa Vesterlandsfær og Amrum. hvor han ikke hidtil havde visiteret.

Kirkehist. Samlinger. I, 475.

83.

Uden Datum. Tavsens Optegnelse om Beskikkelsen af en Sædedegn i Sneum og Tjæreborg Sogne.

Christen Nielsen Skreder haffuer Sneom sosen oc Tiereborg aff skolen i Ripe met Superintendentens oc skolemesters samtycke, met sodan skel, at hand skal giffue een fattig skole barn i Ripeskole, den skolemester aff fattigdom oc lerdøm kender god derfor, ij t^r rog til gode rede inden kyndermøsse; forloffuere ere Hans Nielsen oc Per Skredere, for^{ne} Christens hustrues fader.

Desse ij t^r rog er aff Skolemester oc meg samtyckt Wrban Nielsen til een tiid.

Samtidig Paategning: Hæc manus est M. Johannis Tavsanī S. R.

Egenhændig Orig. i kongl. Bibliothek.

84.

1561, 11 November — 1562, 30 Januar. Fem Breve angaaende Tavsens Død og Valget af hans Eftermand.

a.

Høghborne Første och stormegtigste Herre och konningh. Aldernaadigste Herre, giffuer sig ethers kon. Ma^{tz} idmygeligenn och wnderdaniigligenn adt wiide, thet høglerde mandt mester Hanns Thaussenn, Superatendent her wdj stighet, adt hanndt er hedenn souenn wdy Herren Sanncti Mortenns dag mellom iij och iiij. Och wor ieg giernne begerinndis eders kon. Ma^{tz} wilig och begeriungh ther wdi, om e. kon. Ma^{tz} willde lade forschicke enn wdi hanns stedt, eller och ther schulle sche wduelesse epher Ordinandzenns biudelsse eller ey, tha willde ieg lade forschaffe thet epher e. kon. Ma^{tz} wilig och begerinng^h¹). . . . Datum Riberhus den 11 dag nouembri Aar etc. M d lxj.

Eders Førstelig naadis wnnderdanige
och wilige tro tienner
Niels Lange, Ridder.

Udskrift til Kong Frederik II.

b.

Kiere guode Hans Skougord, kiere frennde. Jeg will icke bemøie theg med lannng thacksigelse, som theg well eydes och burde, och som theg well fortenncker, konn. Matt^{tz} skreff meg till, Jeg skulle forskriffue thi lerde her wdj Stigted, thet thi skulle giøre enn Elex om enn Superathendent i Mester Hans Thagsens sted, saa haffuer thi werit tilhobe och fuldgiord thet effther Ordinantzenns lydelsze, och er ther for begierenndis minn forskriff til theg, med meninge borgemestere och raad^t her samestetz, thet thu wille well giøre, Gud till ære och meninng^e Religionen til beste, och forlee thennom ett gott ordtt huoss

¹) Slutningen af Brevet handler om ganske andre Ting.

kon. Matt., thet thi motte fannghe thennd guode høglerde Mannnd Mester Powell Matzenn, Lecthor wdj Kiøbinnghaffnn. Wi wille thet alle huer besønderliig høgligen och gierne forskylle och fortiene i alle de made, wi wede theg tilwillige thieneste eller guode kannnd werre. Hermed will ieg nu och alle tiidt haffue theg thennd euige Gud med lannng liffuuis Sundhed och euigig Salighed beffalit. Lader Abbell¹⁾ sige theg mannghe guode Natther. Datum Riberhus Thiis- dag post Nicolai Aar etc. 1561.

Niels Langge, Ridder.

Udskrift: Erliig oc welbørdiige Mannnd Hans Schougord till Skougord, kon. Matt. Secretarius, sinn guode wenn, ganndske wennliigenn til schreffuiidt.

c.

Høgborne Første och stormectige Herre och Koning. Aldernaadigste herre, er eders kon. Ma^{tz} schriffuellsse komen meg til hennde, adt forschriffue till lerdde wdi Riberstigt adt eligier enn Superatendennt wdi salige mester Hans Tag- senns stedtt, huilchet thi och ephther e. kon. Ma^{tz} begier giørt haffuer, och ephther Ordinanzenn icke eniste fire aff kiøbstedernne, medenn siddenn Capiitell och alle thi lerdde her wdi Byenn oc alle omligendis clereschi samdirecteligen haffuer giiffuit thenne høglerde mand, mester Pouell Mati- ssenn, lectorj wdi Kiøbenhaffn, enndirecteligen røst, med først thieris forbønn till Gud, och sidenn till e. kon. Ma^{tz} gode behag, och ephther sligh Elextion haffuer borgemester oc raadtt med menigheden her wdi byenn begert min for- schriffuellsse till e. Nades kon. Ma^{tz} høgmetighedt, thet eders N. kon. Ma^{tz} vilde werdis till, for Gudz schyldt oc Religionenn till forbedring, och wnde thenom hanom, thi thet er høgligen fornøden wdi thenne wort lanndis ennde adt haffue enn god gudfryctige lerdtt mandtt, thi her stoder

¹⁾ Fru Abel Skeel, Hr. Niels Langes Hustru.

mange fremede Nationer paa, bode Hollender oc anddere, som sigiis adt were well mannge segther y blannt. E. N. kon. Matz høgmechtigedht wiid ther allderbest adt betennecke, och ther for e. kon. Matz wiilde nadeligenn annsee theris Elexion och begeringh for Gudz ere schylldt . . . Datum Riberhus Tisdagen nest epher Nicolai dag Anno M. d. lxi.

Eders Naadis kon. Matz vnnderdannige
og wilige tro tienner
Niels Lange, Rider.

Udskrift til Kong Frederik II.

d.

Hogborne stormectigste Furste, aldernaadigste Herre ock Koning. Nest woris gantske ydmyge tacksielse och vnderdanige plictuge tro tieneste, som wij fattuge vnder-satte kiendis oss altiidt E. kon. Mat som woris kieriste offerighedt pligtug at were: Giffuer wij E. kon. Mat vdi ald vnderdanighed ydmygeligen tilkiennde, at E. kon. Matz Lensmandt heer paa Riiberhus Her Niels Lange haffuer effter E. kon. Matz scrifftelig befaling tilhobe kallid the lerde mendt heer vtj Riiber stigt om en Superattendent at vduelie effter Ordinantien. Saa haffuer nu samme lerde mendt aff thend naade, Gud thennom forleent haffuer, beraadslaget seg tilhobe oc paa E. kon. Matz naadige behage vduoldt tiill samme Superattendent heer vdi Riber stigt en lerd och gudfrøctige dannemandt wedt naffnn Mester Pouill Matsen, en lector vdi Uniuersiteted vdi Kiøbnehaffuen, och haffuer wij ocsaa hørdt oc forfariidt hans gode røcte paa leffnid och lerdoms wegne, saa wij fattuge mendt heer vdi byenn ocsaa er hannom gants ydmygeligen begierendis, om wij motte vdi thenne maade hannom bekomme. Kieriste naadige herre oc konge, saa er woris gantske ydmyge bøn och begiering, at E. kon. Mat wille werdis tiill for Gudz skyld och naadeligen ansee thend gantske Stigts och thenne fat-tige byes leilighedt och vnde oss samme erlige persone,

som oss forhobes ther skall flitteligen søge Guds ere och thend christne kirckis nøtte och gaffn, och E. kon. Høgmectighedt wiille werdis till naadeligen at lade dett affuende, om nogen ther vdi Vniuersiteted wiille giøre forhindring heer vpaa, at thenne christelige vduelise (som saa efter Ordinantienn formedelst gudelige bønnen skeed er) motte gange for seg. Wij wiille med lifff och godts och ald timelige welferdt det gants vnderdaniglig fortiene, som wij dog E. kon. M^{at} dis altidt plictug er. E. kon. M^{at} thend enige Gud wiille wij ydmygeligen haffue befalid, hand beuare E. N. till ett languarendis christelig oc løcksaligt Regimente. Datum vdi Riibe, S. Anne dag for Juell Anno etc. Mdxix.

E. kon. M^{atz} ydmyge och plictige tro vndersatte
Borgemestere oc Raadmendt
vdi Riibe.

e.

M. Johannes Lagouis, Lector s. Theologiæ in Ecclesia Rimensi, domino Johanni Pistorio amico suo singulari S. D.

Appulit huc Hermannus hic ciuis Husensis, et quidem ad oras nostras Widstedianas, vir reuerende et amice dilectissime; quare contuli cum ipso de te et Ecclesiæ tuæ conditione ac loco. Ideo me continere non potui, quin cum hunc nuncium haberem, paucis ad te scriberem, quo, quomodo res nostræ sese haberent, scires. Gratulor autem tibi locum istum tam commodum tamque fertilem (vt hic Hermannus mihi narrauit), et Deum oro, vt te diu seruet sanum et incolumem. Res nostræ tristi in statu hic sunt. Nam anno superiore ipso die S. Martini mane ex hac vita discessit reuerendus et charissimus meus socer M. Johannes Tausanus, translatus in coelestem et æternam vitam, vbi nunc fruitur conspectu et consuetudine Filij Dei, S. Angelorum et piorum. Quare propter ipsius obitum et orbitatem nostram Ecclesiæ nostræ in magno nunc sunt luctu. Oramus autem Filium Dei, sedentem ad æterni Patris dex-

tram, et dona et salutare doctores Ecclesiæ suæ distribuentem, vt nostri misereatur, ac salutare organon in locum defuncti Episcopi nobis donet. Quare communi suffragio præsidis nostri Domini Nicolai Langhij, canonicorum et ministrorum Ecclesiæ ac oppidanorum siue ciuium electus est in locum defuncti M. Paulus Matthiæ, quo cum tibi ante annos aliquot Haffniæ, et sub communi priuato præceptore D. Nicolao Hemmingio, magna fuit familiaritas, quique gener nunc est reuerendi et clarissimi viri D. Magistri Pauli Nouiomagi Regij Concionatoris. Et quia hic M. Paulus Matthiæ hactenus Haffniæ egit Professorem Dialecticæ in Academia, missi sunt ad eum vocandum M. Laurentius Thomæ, pastor Coldingensis, et Dn. Nicolaus Bockius, pastor Ecclesiæ Wiellanæ, tibi etiam optime notus, quorum reditum quotidie expectamus. M. Johannes Thomæ (etiam familiaris tuus) postquam Scholæ nostræ administrationem reliquisset, Haffniam se contulit, et ibi ad munus docendi Euangelij in supremo templo susceptus est, ac 16 Nouembris anni superioris nuptiæ ipsius celebratæ sunt Haffniæ, quibus pater ipsius M. Thomas (quem etiam nosti) hinc eo proficiscens interfuit. Dn. Christianus Langhius (etiam familiaris tuus et Vuitebergæ et in Gallia Lutetiæ) hoc tempore in aula commoratur, et superiore æstate Canoniatum hic obtinuit. Meæ res in solito statu sunt, ita vt de me dici possit illud vulgare, Johannes in eodem: sed in pia patientia perduro, expectans a Deo auxilium et solatium. Talis est nunc rerum status apud nos, amice et frater dilectissime, quem volui paucis tibi significare. Nunc vero vicissim te oro ob antiquam et synceram nostram necessitudinem, vt paucis etiam tuarum rerum statum mihi aperias, cum hic idem nuncius ad nos sit rediturus; nam nauis ipsius hic apud nos per hyemem hanc in statione erit. Et simul amanter te oro, vt simul cum hoc nuncio ad me mittas, quæ Haffniæ sub D. D. Johanne Machabæo excepisti at collegisti in Epistolam Pauli ad Romanos, in Johannem Euangelistam et in Locos communes Domini

Præceptoris Philippi sanctæ memoriæ, ac eorum mihi copiam facias per aliquot dies. Promitto bona fide, me restitutum omnia salua, et quidem mecum allaturum ad proximum mercatum Tunderensem. Siquid apud me est, quod cupis, id libere exige et impera: officium meum et promptitudinem semper tibi polliceor. Ego sæpius aspiciens manum tuam in libro Augustanæ Confessionis, et de tuo candore et benevolentia erga me cogitans, nunquam tua in me beneficia obliuisci possum, quæ et Hafniæ et Vuitebergæ mihi præstitisti. Vale ergo his frater charissime. Dominus Deus propter filium suum seruet te prosperum. Ripis 30 Januarij anno etc. 62. Saluta coniugem tuam meis verbis, volente Deo ad futurum festum Pentecostes te inuisam. M. Thomas, M. Johannes Canuti, et Andreas Barsbullius, qui hisce diebus hic apud me fuit, amanter te salutant. Iterum vale amicorum optime.

a-d. efter Originalerne i Geh.-Arkivet. e. efter en Afskrift i Joh. Pistorius's Brevbog, Gl. kgl. Saml. 3078. 4.

85.

Epicedion i en mortem Reuerendi viri ac domini
D. Magistri Johannis Thausani, Episcopi
Dioecesis Ripensis vigilantissimi.

Jupiter ærumnas hominum, variosque labores
Secum animo voluens, casusque ac tristia fata
Expendens, terris quæ iam impendere videbat,
Moestus, et humani generis percussus amore,
Huc illuc oculos spaciosa per atria cæli
Torquebat, mare despiciens camposque iacentes,
Talibus et verbis affatur Atlantide natum:
Ecce vides, inquit, quales quantosque tumultus
Terra parens scelerum foecunda incluserit aluo,
Quæque mala incumbant miseris mortalibus, et quid
Parturiat (nostro tamen haud sine numine) mundus.

(Menneskeslægtens Lidelser beskrives, og der føjes til, at de have deres Oprindelse fra Synden, derpaa fortsætter Forf.):

Sed tamen hisce malis paucos, quos pectore toto
 Complector, lubet eripere, vt pro fortibus ausis
 Et culta probitate probi fortesque reportent,
 Quæ meruère, sua tandem mercede beati.
 Quare nate meæ quæ sit sententia mentis
 Accipe. Confestim sublimi ex æthere da te
 Præcipitem, et citus hinc sceleratæ illabere terræ:
 Quosque (peragratis cunctis regionibus) illic
 Offendes nostri studiosos, qui sua rebus
 Omnia diuinis postponunt commoda, et vna
 Contenti virtute nihil mortalia curant:
 Omnibus hosce malis ereptos nate, suoque
 Corpore deposito, terris huc transfer ad astra.
 Vade age, et vt primum dederis te nate deorsum
 Danica continuo pete regna, vrbemque peramplam
 Accedas primum ripæ de nomine dictam:
 Thausanum inuenies illic, qui dogmata Christi
 Per varios casus quondam reuocauit ab orco,
 Obruta cum stygiis iacuit scriptura tenebris.
 Nunc grandem, et multis ætate laboribus acta,
 Nec delassatum tamen, et pro robore mente
 Florentem: qui sorte sua contentus, et intra
 Tecta humilemque larem securum innoxius æuum
 Degere, quam turbis sese immiscere superbis
 Maluit, addictus rebus tantummodo sacris:
 Illum, inquam, exutum terrestri corpore terris
 Exime, vt in nostros veniat iam dignus honores,
 Atque immortalis sede fruatur.
 Jupiter hæc: paret sumptis Cyllenius alis,
 Et raptim ex alto sese deiecit Olympo,
 Remigioque repente suo citus aduolat vrbem,
 Quam pater ante sibi præscripserat. Hanc vbi primum
 Contigit, innumeram gentem cursusque tumultusque
 Admirans, studioque hominum stupefactus inani,
 Sese nube caua (ne sit spectabilis vlli)
 Ipse etiam Deus obduxit vocemque repressit,

Et celeri gressu Thausani tendit ad ædes.
 Quo postquam tacito venit molimine, Janum
 Intentum libro, et sacra Biblia rite legentem
 Offendit, canosque eius viridemque senectam
 Contemplans, placidosque oculos, vultumque modestum,
 Ipsum etiam inspiciens animum, sanctosque recessus
 Mentis, et imbutum nulla formidine pectus,
 Sic secum: Tu ne ille senex, quem præpete cursu
 Me pater altitonans e cælo iussit adire,
 Vt tibi mortales adimam cum corpore sensus?
 Nempe vt diuino gaudere beatus honore
 Nobiscum incipias terreno hoc carcere liber?
 Certe dignus eras hinc multo a tempore nostris
 Sedibus. Humanis ergo iam rebus omissis
 Corporis hanc luteam molem patris exue iussu
 Aeternæque alacer actutum accingere vitæ.

Dixit: et occulto diuinæ verbere virgæ
 Cor feriens, placidam immisit per membra quietem.
 Inde (vti iussus erat) terras deus aliger omnes
 Peruolat, et dignos quos censet corpore soluit.
 Nec mora Thausanus claudens sua lumina, lætus
 Cedere naturæ parat, immissoque sopore,
 Languidus et mortis quasi nescius expirauit.

Thomas Andreas
 Vardensis.

Forfatterens orig. Haandskrift i Thottske Saml. Nr. 1967. 4.

S6.

Skildring af Tavsens Liv og Virksomhed som Biskop i Ribe. Uddrag af
 en Tale holdt i Ribe Skole 1590 (se foran S. 5).

Mortuo M. Johanne Vandalio, anno 1541 (M. Johannes
 Tausanus) a magnificis et reverendis consistorij Ripensis
 Canonicis et Dominis ejus loci pastoribus electus est ad
 Episcopi munus regendum, quod quanta industria et cura
 gubernavit, plerisque senioribus Capituli notum est. Fue-

runt enim in eo virtutes omnes boni Episcopi, inprimis pietas in docendo, orando et legendo sacra, deinde assiduitas et sedulitas, qua officii partes strenue, et (ut militem Christianum decet) diligenter defendebat. Docuit publice singulis septimanis, diebus Saturni semper, aliquando integris septimanis, et singulares de rebus quam maxime necessariis tractatus proposuit. Docuit sæpissime pro concione: scripsit consilia et responsa ad varios. Amans disciplinæ et artium liberalium, nunquam veritus nobiles aut alios, vir acer et constans, qui ut sententiam aut professionem doctrinæ vel fidei suæ mut[ar]et, non facile adducebatur. Elucebant sane in illo virtutes, quas Paulus 1 Timoth. 3. ab Episcopo et quolibet verbi Dei ministro exigit, videlicet quod fuerit irreprehensibilis, vigilans, sobrius, compositus, hospitalis, aptus ad docendum, non vinosus, non percussor, non turpis lucri cupidus; sed moderatus, alienus a pugnis et alienus ab avaritia etc. His quidem Pauli admonitionibus Tausanus et vita et doctrina satisfecit. Nec committere possum, quin libere et libenter profitear Tausani indefessam diligentiam in studijs, nam plus olei quam vini in lucubrationibus nocturnis comsumerit, ac certe magnis vigiliis collegit Postilla Danica, Commentarios in Orationem Dominicam et in Domini nostri Jesu Christi passionem, quæ scripta passim inveniuntur edita. Conscripsit multa præterea, quæ nondum edita sunt, videlicet de conjugio, de excommunicatione, de toto Catechismo, quæ certe multis adjumento et subsidio in munere docendi sunt et fuere.

(Efterat have omtalt den Modstand, Tavsens havde fundet i sit tidligere Liv, fortsætter Forfatteren.)

Erat præterea nobilis quidam, qui Ripis Tausanum in suggesto jam concionantem gladio petijt, et eum occidere voluit¹⁾ Cum itaque Tausanus hæc et multa

¹⁾ Her og i det følgende, paa angivne Sted, er noget udeladt, der mest bestaar af Betragtninger uden Værd.

alia ab invidis suis patienter sustinuit, qui ejus doctrinam semper in malam partem interpretati sunt, dixit: Cras respondebit mihi justitia mea. Hoc aureum dictum ab illo usurpatum est pro Symbolo: nam hanc et alias sacrorum Bibliorum sententias tractando illos itidem torquebat. Unde facile apparet, illum non fuisse blandum adulatorem, qui ad magnatum gratiam et popularem auram locutus est, sed acerrimum monachorum persecutorem, qui publico præconio illorum deliramenta proclamabat et vehementer justo cum zelo in falsos doctores invecus est. Cum ejusmodi perversis ingenijs conflictabatur quolibet horæ momento ille vir pius ac bonus, et quanquam nunc hanc nunc aliam struxerunt illi falaciam et technam, tamen æquo animo et placide tales ipsorum artes et astus tulit: nam dicebat, se habere Deum iratum, quocunque die non dolorem novum, aut certe singularem haberet Cum itaque jam maximo cum fructu et profectu sacrosanctum Dei verbum docuisset, et certe sub quatuor regibus, non sine maxima adversariorum invidia vixisset, aliquot annis infirmior fuit, et vehementer a podagra et calculo vexatus, ut omnes pij et probi in hac vita suas habent miserias. Cum itaque curriculum docendi ad annos fere quadraginta Viburgi, Hafniæ, Roschildiæ et Ripis feliciter confecisset, placide ad extremum laboribus et vita defunctus est, anno ætatis 63, ipso anno climacterio, vel ut quibusdam placet 67, Anno Domini 1561, 11 Novembris. Postea honorifice cum publico luctu et querela in medio pavimento Templi Cathedralis sepultus est. Cujus cadaver etsi in sepulcro est positum, tamen virtus et gloria ejus immortalis apud posteros verum Deum profitentes vivet, quam vix ægre ulla hominum memoria delebit. Nos autem libere profiteri possumus, paucos cum hoc viro integerrimo conferri posse, nullos anteferri. Qui vero vel vitæ ejus insidiati sunt, post mortem laudis et gloriæ ejus fautores studiosissimi fuerunt, ideo Poëta recte cecinit:

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit,
Tunc suus ex merito quemque tuetur honos.

87.

Efterat det foregaaende alt var sat, er jeg bleven opmærksom paa et Haandskrift, Thottske Saml. 2041. 4, indeholdende bl. a. en Række Optegnelser angaaende forskellige til Ribe Kirke- og Skolehistorie hørende Forhold især i 16de Aarhundrede. Samleren er den bekendte Biskop i Ribe M. Peder Hegelund, og det lader ikke til, at hverken Terpager eller Thorup i deres bekendte Værker om Ribe have benyttet Haandskriftet; derimod er der i sin Tid i Dänische Bibliothek, 1stes Stück, i Form af en Anmeldelse af Terpagers Ripæ Cimbricæ, leveret endel Uddrag af Haandskriftet, som da senere derfra ere gaaede over i andre Skrifter, uden at man har vidst, hvad det var for et MSt, hvoraf Udg af Dän. Bibl. havde sine Efterretninger¹⁾. I dette Haandskrift findes følgende Brev, der intet andetsteds er kommet mig for Øje, og som viser Tavsens Nidkjerhed for Ribe Skoles Vel:

Wi Christian med Gudz Naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis konning, hertug vdi Slesvig, Holsten, Stormarn och Dyttmerschen, greffue vdi Aaldenborg och Delmenhorst, giøre alle vitterligt, at aar epter Gudz byrd M. D. xlv., den Mandag nest effter H. thre Kongers dag, vdi vor kiøbsted Ribe [nerverendes] os elschelige Johan Frijs Chantzeler, Erich Banner Danmarckis Rigis Marsch, Her Axel Brade Rider, och Peder Ebbesen vor mand och raad, var schicket os elschelige M. Hans Taugeson, Superintendent vdi Riberstigt, paa den ene, och haffde for os i rette steffnet H. Peder Gommesen, Vicarius vdi Riber domkirche, paa den anden side, for nogle breffue, hand holt hos sig, som liudde paa det godz, der ligger thil Angelorum Vicarij der sammestdz, och berette for^{ne} M. Hans Taugison, at samme Vicarij hørde menige Vicarier

¹⁾ Herfra stammer bl. a. Efterretningen (Dän. Bibl. I, 154), at Tavsens som Lektor i nogle Aar, ved Siden af sit Bispeembede, holdt theologiske Forelæsninger, ligesom hans Formand M. Johan Vandal havde gjort. Af Nr. 86 synes jo imidlertid at fremgaa, at Tavsens ikke blot i nogle Aar, indtil der blev ansat en egen Lektor ved Domkirken (M. Jens Knudsen Holm, der dog i det tidligste først kan være bleven Lektor 1546. se Ny kirkehist. Samling. I, 467. 477—8), men under hele sin Bispevirksomhed har holdt theologiske Forelæsninger.

thil der samme stedz vdi allmindelighed, och burde at forbreffuis med menige Vicariers samtycke. Thi haffde fleestparten aff Vicarierne samtycket samme Angelorum Vicarij thil scholemesterens ophold i for^{ne} Ribe, och at der icke var uden ij personer der iblant, som ville samtycke for^{ne} H. Peder Gommisøn samme Vicarij, och at vi haffde med vor stadfestelse breff stadfest samme Vicarij at bliffue thil scholemesterens ophold¹⁾, efftersom Vicarierne det samtyckt haffde, som hand strax her for os beviste, och satte i rette, om samme Vicarij efter slig bevilgen och samtycke icke burde at bliffue thil scholemesterens vnderholdning. Derthil suarede for^{ne} H. Peder Gommisøn och berette, at hand haffde Biscop Iffuers aff Ribe collatz paa for^{ne} Angelorum Vicarij, som hand for os i rette lagde, och mente derfore, att haffue rett thil samme Vicarij. Der imod berette for^{ne} M. Hans Thaugesøn, at for^{ne} Biscop Iffuer icke haffde magt thil at forleene samme Vicarij, thi at det hørde menige Vicarij thil, som haffde kjøbt det for deris egne penninge, och ingen derfor burde at forlees der met uden alle deris samtycke, och huem de vilde, effter den fundatz liudelse, som der paa giort och vdgiffuen er, huilken fundatz for^{ne} M. Hans her for os i rette lagde, med flere ord och tale, som dem der om paa baade sidder imellom løb. Da effter thiltale, giensuar och sagens liudelse²⁾ sagde vi der saa paa for rette, at effterdj at Biscopen icke allene haffde magt thil at forleene eller giffue collatz paa samme Vicarij vden menige Vicariers samtycke, ellers deris indzeigel var der met for, da bør samme collatz ingen magt at haffue, och samme Vicarij at bliffue hos for^{ne} schole i Ribe, och for^{ne} H. Peder Gommisøn bør strax fra sig at andtvorde for^{ne} Vicarij med huis breffue, som hand haffuer, som

¹⁾ Denne kgl. Stadfæstelse var given i Biskop Joh. Vandals Tid 1539, se Kirkekalender for Slesvig Stift. 2 Aarg. S. 127. Jfr. Terpager, Ripæ Cimbr. p. 453. Thorup, Hist. Efterretn. om Ribe Cathedral-skole, 1 Dels 1 Hefte (1846), S. 139—40.

²⁾ Sic! Læs: leilighed.

samme Vicarij anrørendis er. Giffuet aar, dag och sted, som forskreffuet staar. Vnder vort signet.

Relator Peder Ebbesøn,
Høffuidzmand paa Lundenes.

Angaaende det under Nr. 42 meddelte Brev findes i Haandskriftet følgende:

Kort Beretning om Darum Sogn, hurledis den er kommen igien till Scholemesterens vnderholdning.

Efftersom verdige Fader Biscop Turo anno 1278 haffuer skicket och stiftet, at i Darum Sogn skulde altid være en perpetuus vicarius, qui annuatim solvat Ludirectori Ripensi duas marcas siliginis, det er tw lester kornn (vt quidem seniores, M. Thomas Canuti et alij, interpretati sunt), tamen parœciam hanc tam optimam (quia fortassis lautior videbatur, quam ut Ludirectori cederet) apparet cito arte et fraudibus avarorum hominum interceptam esse, saa at den er bleffuen frauend fra Skolen, alleniste at den, som bleff forlent met samme Sogn vdaff effterkommendis Bisper (alligeuel imod Bisp Turitz Fundatz), gaff til Skolemesteren ickun en føyeting til nogen rettigheds bekendelse. Indtilsaalenge at M. Hans Tausøn (rerum Ecclesiæ, Scholarum et Nosocomiorum curator diligentissimus), effter Jørgen Pedersøns, Rentemesteres oc Cantoris, Død (som døde Anno 1554 die xxii Februarij, som och haffde været forlent vdaff Bisp Iffuer met for^{ne} Sogn) strax indførde denne Sag for Kong. May^t konning Christianum III, och forhuerrfuit hans Naadis Breff paa det ny, at Konningens og Kronens parth aff for^{ne} Sogne tiende skulle være tillagt til Skolemesterens vnderholdning, dog saa at Præsten maatte opbære tienden, oc skulle giffue skolemesteren der vdaff tiffue Rinsk Gylden, och dem til tu Terminer.

Nock, effterat Konning Friderici II naadigste breff oc befalning vdgick til Sticts Lensmendene och Superintendenterne, at de skulle forfare och tilkiende giffue, huilcke Guds Ords och Scholens Thienere, som icke vaare nødtørfteelig forsørgede, och i huis maade dennem kunde til-

børlig vnderholdning tilleggis, da efterdi at Skolemesteren vdi Ribe vaar armeligen forsørget och haffde saa lang tid ombaarit sn rette rente: och Presten vdi Darum kunde dog haffue en redelig vnderholdning, som en ret Sogneprest, och kornet vaar da omstunder megit dyrere end vdi fremfarne Aaringe, haffuer Kong. May^t offuerveyet hans herre Faders lofflig Forsæt udi hans Naadis vdgiffne breff der om (som vaar meent och giort Scholemesteren til beste, och icke Darums Prest) och haffuer beuilget och giort der paa en Forandring och ny skick och Fundatz, Scholemesteren til gaffn och beste, huormet hans Herre Faders breff bleff revoceret, fornyet och forbedrit, vdi saa maade, at Skolemesteren vdi Riberskole maatte lade self opbære for^{ne} part aff tienden aff Darum Sogn, nyde, bruge och beholde den quit och frij, och giøre sig den saa nyttig, som hand best kand. Dog at hand icke skal besuere de fattige Skolebørn, som bede deris brød, met Skolegiæld vdi nogle maade, men lære dem aldelis forgefuis och gratis etc. Derpaa forhuerffuit M. Petrus Hegelund, Anno 1572, der hand haffde været Skolmester vdi to Aar, Konning Friderici II Breff. Och Gud opuacte der til fromme menniker til Hoffue, och besynderligen M. Niels Kolding, den tid Hoffprediger, och wellb. Hans Skowgaard, kongelig Secreterer, och andre; thi det stod hart, førend hans Kong. May^t vilde forandre hans Herre Faders forberørte breff. Res hæc confecta fuit Coldingiæ, die 2 Martii Anno 1572, conscio et iuvante etiam M. Johanne Lagonio.

Endelig burde efter Planen for denne Samling af Bidrag til Tavsens Levnet endnu følgende Stykker have været optagne paa deres Sted.

88. (27 b).

1551, 3 December. Kongelig Befaling til Jesper Krause, Stiftslensmand i Ribe, om at træde sammen med Tavsens og nogle andre Mænd og giøre en Skik med Hensyn til de fattige Peblinges Underholdning af Puggaards Gods (se Nr. 39).

Breff tiill Jesper Krausse, som her ephther følger. Datum Drotningborghe torsdaghen ephther sancti Andreæ apostoli lj.

Vor gunst tilforn. Wiidt, at nogen aar siden forleden haffue wij tildømt Pughegard ther i Ribe met nogit andet gods att bliffue till fattighe peblinges wnderholding, ephther som thet funderit oc stigit er ¹⁾, oc forfare wij, at samme wor dom bemelder, at wij wille lade giøre en skiick paa, huorledis ther met holdis skulle, paa thet fattighe pefflinghe kunde fanghe theris wnderholding ther aff, saa møgit som mest tillrecke kunde, huilcken skiick icke endnu skett er. Thij bede wij tegh och wiille, at thu tagher oss elsk^e mester Hans Taugessen, superintendent, och capitell ther samesteds oc tiisliigeste nogen aff borgemester oc raad til teg, och offuer weyer ald for^{ne} Pugegaards och godzis rentte oc indkomme, oc siidenn giør ther en skiick paa, huor manghe fattighe peblinghe ther aff aarlighen upholdis kand. Dogh offuer weyer grandgiffueligen leyligheden ther om, saa at for^{ne} Pugegard kand oc bliffue bygdt oc wed magt hollit. Oc hues thu therom giørrendis worder, att thu thett giffuer fran teg bescreffuit, at wij ther ephther kunde wiide at rette oss. Beffalendis teg Gud. Anno lj.

Tegnelser over alle Lande. III, 455—56.

89. (27 c).

1552, 22 September. Andragende fra den jyske Adel, der var forsamlet i Viborg, bl. a. indeholdende Klage over Ribe Domkapitels Forhold til Bønderne paa Præbendegodset, og Forslag til at tage det Gods, der i sin Tid var givet til Kirkerne for Psalter og Sjælemesser, fra Kirkerne og overgive det til Adelen.

Krag, Christian den Tredies Hist. Supplem. S. 110.

¹⁾ Denne Dom, dat. Ribe, Fredagen næst efter S. Gregorii Dag 1537, er trykt i Thorups Hist. Efterretn. om Ribe Cathedralskole, 1 Del 1 Hefte (1846). S. 126—27.

5. Om M. Hans Tavsens Familieforhold.

Efterretningerne om Tavsens tvende Ægteskaber og om hans Børn ere mangelfulde. Da jeg imidlertid ser mig istand til at berigtige og fuldstændiggjøre det hidtil be- kjendte lidt, skal en kort Oversigt her meddeles.

Tavsens blev gift to Gange:

1) i Viborg med Dorthen, som almindelig siges at have været en Søster til M. Jørgen Jensen Sadolin, der var Tavsens Medarbejder i Viborg og siden blev Biskop i Odense¹⁾. Dette forholder sig imidlertid neppe rigtigt, thi af en Beretning om Slægten Sadolin, som Biskop Sadolins Søn, M. Hans Jørgensen Viberg ell. Sadolin, har givet i sin »Fasciculus Apollinaris« (Witeb. 1566), ses det, at hans Fader slet ingen Sødskende havde. Endnu mindre kan Tavsens første Hustru have været en Datter af M. Jørgen Jensen Sadolin, som man ogsaa undertiden har sagt²⁾; thi da disse to Mænd vare jævnaldrende, og Tavsens blev gift første Gang i en Alder af nogle og tredive Aar, kan Sadolin til den Tid umulig have haft en voksen Datter. Har der altsaa været noget Svogerskab mellem disse tvende Reformatorer, maa det vistnok have været paa anden Maade, end man hidtil har antaget. Tavsens første Hustru døde, medens han var Præst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, og formodentlig senest 1537, thi 1536 fik han kongeligt Protectorium »pro se, uxore et liberis«. Med denne Hustru havde han fire Børn³⁾.

2) i Roskilde med Anne Andersdatter, en Slægtning af Frands Villumsen, Tolder i Kjøbenhavn og Kannik i Lund, hvis Navn er bekjendt derved, at han skjænkede sin Bogsamling til Universitetet. Med denne Hustru havde Tavsens ni Børn, hvoraf dog kun tre Døtre og en Søn

¹⁾ Chron. Skib., S. R. D. II, 581. Jfr. Engelstoft, De confut. lat. p. 67.

²⁾ Oratio habita in schola Ripensi 1590 msc. (se foran S. 5).

³⁾ Terpager, Inscript. Ripenses, p. 37. Danske Mag. 3 R. VI, 42.

naaede den voxne Alder. Hun døde som Enke i Ribe d. 24 August 1570¹⁾.

Af Tavsens Børn kjendes :

1. Karine (af første Ægteskab), gift 1) med M. Hans Foss, der 1547 var Læsemester i Odense og Aaret efter blev Sognepræst ved S. Albani eller Graabrødre Kirke sammesteds, og døde 8 Jan. 1559²⁾. 2) med Eftermanden i Præsteembedet, M. Jørgen Rasmussen Ydsted, der døde 6 April 1577³⁾. Af første Ægteskab havde hun Sønnen M. Desiderius Foss, der blev Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, og formodentlig ogsaa M. Anders Foss, der blev Biskop i Bergen.
2. Anne (af første Ægteskab), blev gift med M. Lavrits Nielsen, der først var Præst ved Slotskirken i Kjøbenhavn, siden ved S. Nicolai Kirke i sammesteds, derefter Sognepræst ved Domkirken i Ribe og endelig 1553 Biskop i Vendelbo Stift, i hvilket Embede han døde 1557⁴⁾. Af dette Ægteskab var der tre Sønner: a) Dr. med. Hans Lavritsen (Amerinus), Læge og Kannik i Ribe, b) M. Niels Lavritsen, død 1579 som Professor Pædagogicus i Kjøbenhavn, og c) M. Jørgen Lavritsen, Sognepræst i Thisted⁵⁾.
3. Dorthe (ældste Datter af andet Ægteskab), blev gift omtrent 1556 med M. Hans Laugesen, der først var Lektor i Ribe og 1569 blev Biskop sammesteds og døde den 16 August 1594. Hans Hustru overlevede ham og døde 15 April 1601 i sit 63de Aar⁶⁾. Af dette Ægteskab var der

¹⁾ Terpager, Inscript. Rip. p. 37. Jfr. Oratio 1590.

²⁾ Bloch, Den fynske Geistligheds Hist. I, 604—06.

³⁾ Marm. Danica I, 226—27.

⁴⁾ Denne Datter af Tavsens og hendes Ægteskab har jeg kun fundet omtalt i en Stamtavle af Gjessing blandt det forrige genealogisk-heraldiske Selskabs Haandskrifter (jfr. T. A. Becker, Hist. Museum, S. 177).

⁵⁾ Joh. Amerini Ripensis Carmina. Witeb. 1576.

⁶⁾ Terpager, Inscript. Ripenses. p. 52. Marm. Dan. II. 56—57.

Sønner Lauge Hansen¹⁾ og Datteren Mette, der 1581 ægtede M. Anders Sørensen Vedel, ved hvem hun blev Stammoder til en betydelig Efterslægt²⁾. Blandt Vedels Sønner var der en, der bar den berømte Oldefaders Navn og hed Hans Tavsens; men han gjorde desværre ikke Navnet nogen sønderlig Ære, skjønt han søgte at forny Oldefaderens Minde ved en Tale, han holdt om ham ved Kjøbenhavns Universitet 1615³⁾.

4. Jørgen Tavsens blev 9 Decbr. 1557 immatriculeret ved Universitetet i Vittenberg, hvor han formodentlig har taget Magistergraden⁴⁾. 1566 blev han Præst i Medelby i Sønderjylland, men var det neppe et Aar⁵⁾. Om hans senere Skjæbne er kun bekjendt, at Universitetet i Kjøbenhavn 1576 bekostede et Par »Hoser« af »Engelsk« til ham, og at Hegelund i sin Al-

¹⁾ Wegener, A. S. Vedel, 2 Udg. S. 74. Han ligger begravet i Roskilde, se Marm. Dan. I, 45.

²⁾ Wegener, a. S. 261 ff.

³⁾ I Thottske Saml. 1967. 4 anføres Titelen paa denne Tale, som forøvrigt, saavidt vides, ikke mere eksisterer: »Oratio de vita et obitu M. Johannis Tausani Episcopi quondam Ripensis, in qua referuntur varii casus, difficultates et pericula, per quæ eluctatus hic bonus pene martyr ac intrepidus Dei confessor, qui primus in hoc regno Daniæ statim a præceptoris sui Martini Lutheri temporibus sinceram et salutiferam sacrosancti Evangelii doctrinam proposuit ac Dei ope propagavit feliciter. Conscripta et recitata in inelyta Academia Hafniensi die A. 1615 a pronepote ejus Johanne Tausano, And. Vellei filio etc.« Sammesteds findes et orig. svensk Dokument, hvorved Carl Carlson Gyldenhjålm, Friherre til Bergqwara, Herre til Sundbyholm og Caseby, Sveriges Riges Raad og Admiral, bevidner i Oktober 1631, at ærlig og vellærd M. Johannes Thussanus for nylig har resigneret det Pædagogik, han i nogen Tid havde haft ved hans Hof, for at begive sig tilbage til sit Fædreland, og at der herved meddeles ham Pas til hans Tilbagerejse. — Se forøvrigt om ham Terpager, Rip. Cimbr. p. 651—52. Wegener, A. S. Vedel, S. 261, og Rietz, Skånska Skolväsendets Hist. S. 365.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 473.

⁵⁾ Jensen, Kirchliche Statistik des Herzogthums Schleswig. S. 466, under Medelby: »M. Georg Tausanus aus Ripen war hier nur 1566.«

⁶⁾ Universitetsregnskaberne i Konsist. Arkiv.

manak omtaler hans Død paa følgende Maade under 4de April 1578: »Obiit Haffniæ M. Georgius Tausanus in vera pœnitentia et filii Dei invocatione.«

5. Elisabeth var gift to Gange, anden Gang 1585 med Hr. Hans Madsen, Sognepræst i Horsens; Hegelund bemærker nemlig i sin Almanak under 2den Juni 1585: »Sponsalia inter Dn. Johannem Matthiæ, Pastorem Horsnensem, et Elisabetham viduam, filiam M. Joh. Tausani.«

6. Gjenoptagelse af Spørgsmaalet om Tavsens Forhold til den lutherske Nadverlære.

I Anledning af den Undersøgelse, som foran, S. 8—21, er meddelt angaaende ovennævnte Spørgsmaal, har jeg modtaget et Brev fra Professor Dr. C. Paludan-Müller, hvori han søger at hævde sin Betragtning af Sagen. Da jeg nærer særdeles Agtelse for denne udmærkede Historikers Mening, selv hvor jeg maa afvige fra den, har jeg udbedet mig hans Tilladelse til at meddele Hovedindholdet af Brevet her, ikke egentlig fordi jeg agter at forny Undersøgelsen — den vil alligevel vanskelig kunne føres tilende, naar ikke den originale Domsakt tilfældig skulde komme for Dagen, hvilket ikke er at vente — men fordi det netop er Hensigten med disse Bidrag at kaste et klarere Lys over Tavsens Personlighed og Karakter, og jeg ikke paa nogen Maade, for at hævde min Opfattelse, den være nu rigtig eller urigtig, vil kaste nogen Skygge paa vor ypperste Reformators Karakter, eller endog blot have Udseende af at gjøre det. Dr. Paludan-Müller skriver altsaa:

»Maaskee har jeg i min lille Afhandling om den Skibyske Krønike (Hist. Tidsskr. 3 R. 1, 51) udtrykt mig noget stærkt om Prof. Hammerichs Meningsyltring i N. Univ. Tidsskr. 1, 151, fordi dette Forsøg paa at omstøde, hvad der i et Par Aarhundreder har staaet fast i vor Historie, overraskede mig, og fordi det ikke støttede sig til Andet end den Udgave af Rigsraadets Dom af Mandagen før Knud Konges Dag 1533, der findes i Supplementet til Krag og

Stephanius. Thi at denne Udgave ikke er for strengt behandlet ved Udtrykket »en ussel Kopi« kan Ingen bedre end De selv bedømme, da De har sammenholdt den med Hvitfeld og Bartholiniana.

Spørgsmaalet er ikke: var H. Tausen en Zwinglianer. Derfor kan Marcus Wøldikes Brev til L. de Hemmer Intet bevise i denne Sag. Kun det er min Paastand, at Hammerich ikke har fremført Noget, som skulde kunne omstøde Troen paa Rigtigheden af Hvitfelds Udgave, og at saalænge denne staaer, maa det erkjendes, at H. Tausen 1533 udtalte sig paa en Maade, der »streifede hen ad Zwingli til«. Det bør ikke glemmes, at han talte, førend den hede Polemik havde sondret de protestantiske Grupper aldeles skarpt fra hinanden, og paa en Tid, og i et Land, hvor Forskjellen imellem Luthers og Zwinglis Nadverlære endnu ikke var Gjenstand for Strid imellem Protestanterne, der havde fuldt op at gjøre med de fælleds Fjender Katholikerne. Senere Tidens Ængstelighed i at prøve hvert Ord paa Partiprogrammets Guldvægt kommer her ikke i Betragtning. Dette Standpunkt troer jeg bør hævdes; thi fra det faaer det en temmelig underordnet Betydning, hvorledes Tavsens Ord lode; og jeg tilstaaer, at for mig har Spørgsmaalet egentlig kun kritisk Interesse, forsaavidt det er af Vigtighed for historisk Kritik, om en yngre Forfatters Formodning, støttet til en aldeles uholdbar Afskrift af et Aktstykke, som har bestemt vore Historieskriveres Fremstilling, skal kunne omstøde denne. Dette til Forklaring af min Yttring mod Hammerich.

Men selvfølgelig skulle de Ældres Fremstillinger vige for et tilstrækkeligt Modbeviis. Er nu et saadant præsteret i Ny kirkeh. Samlinger anf. St.? Det vil ikke blive mig indlysende. Tillad mig at sige, hvorfor jeg endnu tvivler.

De betragter de ydre Grunde for og imod det afgjørende »ikke« hos Hvitfeld som lige stærke (S. 16); men det ere de dog neppe. Foruden Aktstykket selv hos Hvitfeld have vi Niels Krag's Gjengivelse af det vedkommende

Sted (Cragii Annales Fol. 18); men Krag og Hvitfeld ere 2 uafhængige Vidner. Og Hans P. Resen er uafhængig af begge; thi han veed om P. Eliesens og H. Tavsens Strid ved denne Leilighed, hvad han ikke har fra de to Andre. Vi have altsaa 3 uafhængige og betydelige Vidner for dette ikke. Derimod staaer kun Afskriften i Bartholiniana. Men imod denne indvender jeg: 1) hvoraf vides, at den er skreven af Arne Magnussen selv? er dette vist? og om det er det, saa er 2) ingen Afskriver ufeilbar, ikke engang Langebek; og det skal ikke være svært at paavise Feil i Ting, der ere trykte efter Arnemagn. Afskrifter (hvorved jeg her vil lade være uafgjort, om disse Feil hidrøre fra Skriver, Sætter eller Correctør). 3) Det er en Afskrift af en Afskrift; den yngste kan være slavisk nøiagtig og dog, — eller just derfor, urigtig. 4) Om den ældre, nu forsvundne Afskrift var tagen umiddelbart fra Domsakten selv, eller om den atter kun repræsenterer en gammel Afskrift, er os ganske ubekjendt. Med andre Ord: havde vi alene denne Afskrift, kunde vi ikke naae Originalen eller med Tryghed forlade os paa her at have et tro Billede af den. De har sikkert nok gjort samme Erfaring som alle Andre, der sysle med Aktstykker, at for Ti, der kunne skrive, er der ikke En, der kan læse. 5) Om Aftrykket i Supplem. t. Krag og Stephanius ikke maaskee hidrører fra denne samme Afskrift, eller en af dens Descendenter, synes tvivlsomt, — er i ethvert Fald umuligt at afgjøre, saa at vi ikke tør sige, at vi have to diplomatiske Vidnesbyrd imod »ikke«; og Aftrykket er saa slet og sjusket, at det aldeles ikke kan staae paa sine egne Been. Det er alene Afskriften i Bartholiniana, vi have med at gjøre; og da formaaer jeg ikke at indsee, at denne kan veie op imod hine tre uforkastelige Vidner; disse indbyrdes overensstemmende Vidnesbyrd maae staae til Troende, indtil der føres et antageligt Modbeviis.

Et saadant finder De i de indre Grunde. Disse kunne dog neppe findes tilstrækkelige ved en nærmere Prøvelse.

Thi dersom det tredie Punkt, Kjøtterierne om Nadveren, i Dommen selv erklæres for en ugrundet Beskyldning, saa bliver det vanskeligt at forstaae, hvorfor Dommen medtager dette Punkt i Motiveringens, ret som om — for at blive i Lignelsen — Høiesteret vilde finde Manden skyldig i Ran og Rov, fordi han ikke findes skyldig i Mord. Men nu siger jo desuden Dommen umiddelbart efter at have anført dette 3die Punkt, og uden nogensomhelst Antydning af Dommerens Tanker om den Anklagedes Erklæring: »da efter saadanne Sager — samme Mester Hans imod gik«, fandtes han skyldig. Er dette ikke en aldeles ulogisk Tale, hvis der ikke staaer »ikke«?

De finder det lidet troeligt, at Tausen skulde have vovet en saadan aaben Vedgaaelse af sin Nadverlære, som den, der staaer i Dommen, under Forudsætning af »ikke«'s Rigtighed. Men herimod kan med Føie indvendes, at Tausen i det Øieblik, han stod for Rigsraadet, var langt mindre i Fare end Raadet selv. Situationen er bekjendt nok. Tausen vovede langt mindre ved at fastholde sin Lære, end ved at søge Udflugter, som let kunde kjølne de Udenforstaaendes Iver, medens en frimodig Bekjendelse ligeoverfor de vanmægtige Magthavere, der blegnende hørte Hr. Omnes raabe, at krummedes et Haar paa hans Hoved, saa skulde o. s. v., maatte gjøre den allerbedste Virkning (hvormed det være langt fra mig at insinuere, at han har anstillet en kløgtig Beregning af Effecten). Man tænke engang, hvor jammerlig den saa heftige og modige Reformator, der hidtil var gaaet sin Gang trods Bisper og Prælater og deres »Blod og Kjøen« i Rigsraadet, vilde have staaet i Venners og Fjenders Øine, om han havde svigtet sin Overbeviisning paa det afgjørende Punkt, og det uden at nogen virkelig Fare for Liv og Lemmer truede ham.

Ja, men Tausen svigtede heller ikke sin Overbeviisning, vil De svare; han indrømmede kun, at den katholske Nadvere ogsaa var et Sakrament. Dertil vilde jeg svare, at naar Tausen skal have sagt: »jeg indrømmer, at det er

sandelig Guds Legeme under Brøds og Vins Lignelse, som en christen Præst consecrerer og vier i Messeembedet, og som sættes efter den christelige Romerkirkens Vedtægt og Skikkelse i Monstrants og Pixis^a, saa har han vedgaaet Transsubstantiationslæren, Messens Berettigelse, Romerkirkens Christelighed. Men Alt dette strider afgjort imod ogsaa de danske Reformatorers hele Lære. Jeg erindrer blot om de 43 Artikler og Svaret paa Bispernes Anklage 1530. Benegtes det, at hiin Yttring godkjender Transsubstantionen, saa lægger man ikke den tilbørlige Vægt paa de sidste Ord: »og som sættes i Monstrants og Pixis«; thi kun det transsubstantierede Brød sættes, som ved Consecrationen engang for alle forvandlet til Herrens Legeme, i Pragtkarrene. Det er protestantisk, at Ordet hvergang skal til Elementet for at gjøre den hellige Nadvere; Protestanten kjender Intet til det engang for alle viede Brød; det samme Brød kan komme ti Gange paa Alteret, og den Administrerende ti Gange læse Ordet over det. Ikke saaledes Katholiken: den Forvandling, der er foregaaet ved den berettigede ordinerede Mands Consecration, taber aldrig sin Kraft; hvad der bliver tilovers, skal selvfølgelig opbevares som den største Helligdom og maa ikke vies paany. Derfor disse pragtfulde Ciborier, der, siden Transsubstantiationslærens Anerkjendelse, for Katholiken ere sande Gudshuse, — derfor Monstrants og Pixis. Om en protestantisk Kirkes Altarkar overstraalede i Guld og Ædelstene alle katholske Kirkers, bleve de aldrig Ciborium eller Pixis eller Monstrants i den Forstand, hvori Katholiken forstaaer Ordene; thi det, der gjemmes i dem, er væsentlig forskjelligt: Oblaten og Herrens Legeme. Det er af denne Grund jeg imod Hammerich saa stærkt fremhævede hine Ord: Monstrants og Pixis; og ligeledes imod Dem, høistærede Hr. Pastor, maa jeg fastholde dem som Ord, der umuligt kunne være sagte af en ærlig Protestant, — mindst af en saa frygtløs Reformator som Hans Tausen.

Hertil skal jeg føie en Henviisning til Rigsraad Knud Bildes Ord i hans Brev af 28 Juli 1533 (Grevens Feide 1, 112 Anm., efter Originalen i det st. kgl. Bibliotheks Samling til Adelens Historie). Thi her siger dette Øien- og Ørevidne, at Lector Povel overvandt Mester Hans i mange Stykker, som han havde prædiket, baade om det hellige Sakrament o. s. v. Thi havde Lector Povel og Mester Hans været enige om Sakramentet — og det havde de været, hvis der ikke staaer »ikke« — saa havde den Ene ikke overvundet den Anden. Eller vil De bøie Hans Tausen, som havde Kjøbenhavns Borgere med Matroser og Landsknegte fra den lybske Flaade til sin sikke Livvagt ligefor Døren, saa dybt i Støvet, at han har disputeret med Lector Povel, forsvaret sine Sætninger, saa længe han kunde, og tilsidst, sønderknust af Carmelitens Logik, som han saa ofte før havde prøvet Styrke med, bøiet sig til Jorden og vedgaaet sin Vildfarelse og sin Modstanders høie Viisdom? Nei, det vil De ikke.

Men naar man saa dog maa fastholde Tausens Erklæring i den Form, hvori Hvitfeldt har opbevaret os den, og saaledes som Krag og Resen have læst den, saa er det umuligt at miskjende, at den »streifer hen ad Zwingli til«. Mere har jeg ikke paastaet; tværtimod har jeg fastholdt, at den ikke er reent zwingliansk.

Til Bestyrkelse for Deres Opfatning af Stridspunktet beraaber De Dem (S. 18) paa Ordene i Tausens Stridsskrift af 1531 imod Povel Eliesen: han har vel kaldt Sakramentet et Tegn, »men et saadant Tegn, som fører med sig lige det Samme, som det betegner, at under det synlige Brød og Vin annammes Jesu Kristi Legeme og Blod, med Uskyldighed og Retfærdighed, formedelst Troen til det Ord, som Kristus haver hos det samme Sakrament bestillet«; men De har ikke tilføiet nogen Forklaring af disse Ord; De anfører dem blot, som om de i sig selv ere klare og afgjørende nok til at nedslaae enhver Tvivl om Hans Tausens rene Lutherdom — i det mindste i Aaret 1531.

Jeg har ikke Tausens Skrift ved Haanden og kan saaledes ikke oversee de Relationer, hvori Ordene forekomme, og som muligen kunne faae Indflydelse paa Fortolkningen. Men tillad mig, at betegne hine Ord som ogsaa streifende hen ad Zwingli til, altsaa vel stemmende med min Opfatning af Tausens Erklæring i Dommen hos Hvitfeld. Jeg beder om Tilladelse dertil — ikke alene af Høflighed, men fordi jeg ikke føler mig sikker paa det reent theologiske Terrain, ihvorvel jeg ogsaa mener at kunne læse vor Kirkes Skrifter. Thi Tausens Ord maa nærmest forstaaes, som om han mente, at det er den Modtagendes Tro, der lader ham annamme Herrens Legeme og Blod i den hellige Nadvere. Men dette er jo ikke vor Kirkes Lære: den der æder og drikker Sakramentets Elementer, viede med Herrens Ord paa tilbørlig Maade, han æder og drikker Herrens Legem og Blod. Saaledes siger jo udtrykkelig den 10de Artikel i den Augsb. Confession — kort og godt: *describuntur vescentibus.* Og hermed stemme Luthers egne Ord i den store Katechismus (Walch X, 167 ff.). Skulde Tausen 1531 ikke have kjendt Confessionen og Katechismen? Dette synes mig lidet troeligt; men i saa Fald indeholde hans anførte Ord næsten en Modsigelse imod Begges Nadverlære. Eller troer De, at den, der talte saaledes, kunde med Luther have sagt: »Ob gleich ein Bube das Sacrament nimmt oder giebt, so nimmt er das rechte Sacrament, das ist Christi Leib und Blut eben so wol als der es aufs allerwürdigste handelt«. Som sagt, jeg kan ikke oversee den fulde Betydning af Tausens Ord, fordi kun et enkelt Citat ligger for mig; men saa meget seer jeg dog, at jeg tør udtale en Tvivl om, at De virkelig kan søge en Støtte for Udeladelsen af »ikke« i disse Ord fra 1531.

Hvad det psychologisk Usandsynlige i Povel Eliesens Fremstilling angaaer, hvis »ikke« skal blive staaende, saa har jeg endnu ikke kunnet forandre min Overbeviisning om den Skib. Krønikes Natur og skal derfor kun bemærke, at hvor Lidenskaben brænder i den røde Lue, hvor blind Een-

sidighed, ja vilkaarlig Forfalskning i Udtalelserne om Modstandere ikke kan fragaaes, der er det svært at sige, hvad der er psykologisk sandsynligt eller usandsynligt. Lector Povel behøvede visselig ikke denne Proces for at vide, at Mester Hans var en Ærkekjetter; men her har aabenbart Ærgrelsen over at være gaaet glip af en Triumf over den forhadte Modstander været den Følelse, hvormed han kastede sin Harm paa Papiret i sit Studerekammer. Og med Hensyn til Mogens Gøjes og Hans Tausens Gjenbreve til Rønnow, da indseer jeg ikke, hvorledes disse afgjorte Protestanter overhovedet skulde være kommet til at synge et pater peccavi i Nadverlæren, hvad der neppe heller var nødvendigt ligeoverfor Joach. Rønnow, der ikke var Tausens Anklager i dette Punkt — det var Lector Povel — og overalt ikke var Katholik og ikke vides at have interesseret sig for Transsubstantiationslæren eller overhovedet for den katholske Kirkes Lære. Han vilde kun være Biskop i Roskilde Stift og staae sig godt med Mogens Gøje.«

Saavidt Dr. C. Paludan-Müller. Uden at ville optage Spørgsmaalet i hele dets Omfang, hvilket Pladsen ikke tillader, skal jeg kun gjøre opmærksom paa, at der ikke kan være ringeste Tvivl om, at den af mig meddelte Afskrift af Dommen i de bartholinske Samlinger er af Arne Magnussen. Dog er det ikke alene her, at Dommen findes uden det afgjørende »ikke«, men ogsaa i en Samling Dokumentafskrifter, der opbevares i Rostgaardske Saml. 50. 4 i Univ.-Bibl. og som er foranstaltet af den ældre M. Hans Svaning omtrent 1570; ligeledes i tvende gamle Afskrifter, hvoraf ingen synes at være yngre end Aaret 1600, i Gehejmearkivets store haandskrevne Diplomatarium. Overhovedet har jeg, trods al Eftersøgning, intetsteds uden netop i de bekendte trykte Skrifter fundet det omstridte »ikke«, og saalænge Forholdet mellem vore historiske Kildeskrifter er saa lidet opredet, som det er, kan jeg ingeniunde uden videre indrømme, at Hvitfeldt, Krag og Resen ere tre uafhængige Vidner. Det er desuden ikke uden Betydning, at

det lader sig bevise, at Hvitfeldt har ejet det samme Haandskrift, hvorefter Arne Magnussens Afskrift af Dommen i Bartholiniana er tagen. I Fortegnelsen over de Manuskripter, Hvitfeldt efterlod og som efter hans Død kom til Univ.-Bibl., findes nemlig følgende Nr.: »Testamentum Episcopi Absolonis et Lagonis Urne, cum aliis documentis« (Addit. Additament. 41. 4). Ser man nu efter i den Katalog over det ældre Universitetsbibliotheks Manuskripter, som opbevares bl. Additam. 218. 4, saa finder man i »Capsa Cypriani, Ordo 4«, under Nr. 72: »Testamentum Episcopi Absolonis et Lagonis Urne cum aliis documentis, ex Bibliotheca Hvitfeldtii«. Men netop efter Haandskrifterne i Capsa Cypr., Ord. 4 er Absalons Testament udgivet af O. Sperling (S. R. D. V, 422) og Lage Urnes Testament samt Dommen over Tavsens afskrevne af A. Magnussen (se foran S. 13). Hvitfeldt har altsaa haft den samme Text af Dommen for sig, som jeg har ladet aftrykke S. 13—16. Om han mulig ogsaa har haft andre, lader sig ikke afgjøre; hin Omstændighed gjør imidlertid mig endnu mere tvivlende om Rigtigheden af det hvitfeldtske Aftryk. Endvidere maa jeg henstille til Sprogmand, om ikke: »Da bekjendte og tilstod Mester Hans at være sandelig det værdige Guds Legeme« o. s. v. klinger mere ægte end: »da bekjendte og tilstod M. Hans ikke at være det sande og værdige Guds Legeme« o. s. v. Havde det været Hensigten, at udtrykke, at Tavsens benegtede, saa forekommer det mig, at man maatte have brugt en anden Udtryksform end »han bekjendte og tilstod ikke at være«. Men jeg kan kun henstille, ikke afgjøre, dette Spørgsmaal. De af Dr. P.-M. fremhævede Ytringer i Knud Bildes Brev kunne efter min Mening med fuldt saa stor Ret modtage den modsatte Udtydning: Lektor Povl overvandt Tavsens, idet han bragte ham til at tilbagekalde. — Idet jeg endnu kun beder om, at man paany vil gjenneumlæse min Motivering S. 8—21, vil jeg til Slutning endnu engang fremhæve, at jeg ikke betragter Udtrykkene i Dommen, der er affattet af Tavsens Fjender, som neppe have haft den aandelige Forstaaelse af hans Ord, som noget afgjørende Bevis for hans virkelige Holdning under Forhøret. Hovedresultatet bliver for mig, at man under den Uvished, der hersker om Dommens rette Ordlyd, ikke bør lægge for stor Vægt paa denne Sag enten til den ene eller til den anden Side, og navnlig ikke af denne Grund, som den fortræffelig og grundlærde Dr. S. Lintrup har gjort (se foran S. 9), maa stille Tavsens i Linie med en Sværmer som Melchior Hoffmann.

Utrykte Pavebreve angaaende danske Kirkeforhold.

Ved Dr. L. N. Helveg.

II.

58.

Nicolaus III.

6 Juni 1278.

Opfordring til Ærkebisen af Lund og Rigets andre Biskopper om med Iver at tage sig af Indsamlingen af Tienden til det hellige Lands Hjælp; (see om denne Khstr. I. S. 653—54); det der var indsamlet skulde bringes til Ribe, for derfra at føres til Frankrig.

Nicolaus etc. Venerabilibus fratribus Archiepiscopo et vniuersis Episcopis in Regno Datie constitutis Salutem etc. Tanto ad terre sancte commoda procuranda uos decet consergere promptiores, quanto illam eius beaui presentia, cuius effusio sanguinis extitit nostra salus. Cum itaque decima ipsius terre, que prohdolor, non sine ignominia Christiani nominis, sub infidelium potestate consistit, eiusdem terre subsidio deputata, quedam quantitas pecunie in uestris ciuitatibus et diocesisibus ut intelleximus sit collecta, vniuersitatem uestram rogamus et hortamur attente per apostolica uobis scripta in uirtute obedientie districte precipiendo mandantes quatenus ob reuerentiam crucifixi, cuius in hac parte res agitur, et nostram, singuli uestrum pecuniam in locis de decima huiusmodi uestre iurisdictioni subiectis collectam, ad portum Ripensem procuretis sub custodia fida deferri. Ita quod dicta pecunia postea in Franciam per dilectum filium Magistrum Bertrandum Amal-

rici Capellanum nostrum Remensem canonicum in Datie et Suetie Regnis collectorem decime a sede apostolica deputatum, deferri possit seu mitti, ad quod eidem Capellano auxilium et consilium quantum in uobis fuerit uos uolumus impertiri, preces autem et preceptum nostrum sic studeatis sollicitè ac fideliter adimplere, quod eiusdem subsidij exhibitione operis laudabiles comprobemini zelatores, Nosque proinde deuotionis uestre sinceritatem dignis in domino laudibus commendemus. Datum Rome apud Sanctum Petrum viii. Id. Junij pontificatus nostri anno secundo.

In e. m. venerabilibus fratribus Archiepiscopo et Vniuersis Episcopis in Regno Suetie constitutis, usque in fine, excepto quod ubi dicitur ad portum Ripensem debet dicere ad portum Scarensem.

59¹⁾.

Nicolaus III.

9 Juni 1278.

Nogle Klerke i Ribe og Slesvig By og Stift havde været forsømmelige med at udrede Tienden, hvorfor de vare blevne afsatte ja endog lyste i Band. Biskopperne Tyge i Ribe og Bondo i Slesvig havde alligevel ladet dem forblive i deres Embeder, ja endog selv vægret sig ved at udrede Tienden af deres Indkomster. I den Grad vare de faldne i Gjerrigheds Snare, at hvad de havde ydet i tre Aar neppe naaede den Sum, de efter Vurdering skulde yde for eet Aar. Derfor paalægger Paven den beskikkede Indsamler Bertrand at undersøge Sagen og formane dem til inden een Maaned at betale hvad de skyldte; hvis de ikke gjorde det, skulde han stevne dem til Rom.

Nicolaus etc. dilecto filio Magistro Bertrando Amalrici Capellano nostro Canonico Remensi in Datie et Suetie Regnis collectori decime terre sancte subsidio deputate Salutem etc. Nuper ex serie tue insinuationis accepimus, quod tu nonnullos clericos Ripensium et Sclauicensium (sic) ciuitatum et diocesum pro eo quod a te diligenter moniti

¹⁾ Dette Brev saavel som de foregaaende Numere (56--59) henfører Munch til 1273, men denne Angivelse kan ikke være rigtig, da Nicolaus III først blev Pave d. 25 Novbr. 1277. De maa henføres til 1278 eller maaskee rettest til 1279.

decimam de redditibus suis ecclesiasticis soluere statutis terminis in Lugdunensi concilio non curarunt, a beneficiorum suorum perceptione suspendere, aliquos uero ex eis excommunicationis sententia innodare exigente iustitia curauisti, in venerabiles fratres nostros Thutonem (sic) Ripen., et Bondonem Sclauicen. (sic) Episcopos, si dictos clericos ligatos taliter suorum beneficiorum paterentur percipere redditus, et in eisdem beneficijs ministrare, ipsi quoque Episcopi suorum prouentuum neglexerint soluere decimam in huiusmodi terminis interdicti sententia promulgata. Porro dicti Episcopi in hac parte in notabilis preuaricationis offensam incidere non uerentes, non sine diuini timoris et apostolice sedis contemptu, ac graui preiudicio terre sancte, prefatis clericis sic excommunicatis et suspensis non solum non formidant diuinis communicare officijs, uerum etiam eos patiuntur beneficiorum suorum percipere redditus, et ministrare etiam in eisdem. Iidem quoque Episcopi honoris pontificalis facti immemores, in detestabilioris presumptionis ausum erecti, nedum quod decimam suorum prouentuum non soluerint in terminis memoratis, immo quod execrabilius est ijdem notabilis auaritie laqueo irretiti, decimam quam de Triennio persoluerunt, non sine fidei uiolate nota et ipsorum salutis interitu adeo defalcarunt, quod uix quantitatem solute decime pro primo anno ab eis quantitas solutionis per idem Triennium facte, iuxta communem extimationem attingit. Quia igitur hec si uera sunt tanto in eisdem Episcopis pernitiora censentur exemplo, quanto eorum alij claritate operum informandi, ex premissorum qualitate corrupti facilius ad actus accedent obuios saluti hominis utriusque, ac propter hoc nolentes illa coniuentibus oculis pertransire, ne quod absit si remanserint incorrupta, fiant alijs materia delinquendi, descretioni tue per apostolica scripta mandamus, quatenus inquiras super hijs diligentius ueritatem, et si demum tibi constiterit predictos Episcopos culpabiles in premissis, ipsos moneas diligenter, ut infra vnum Mensem post monitionem tuam super hijs tibi

nostro et terre sancte nomine satisfaciant competenter. Si uero ipsi infra idem tempus contempserint huiusmodi monitioni parere tu extunc ipsos suspensos ab officio et beneficio ex parte nostra peremptorie citare procures, ut infra terminum peremptorium quem eis duxeris prefigendum personaliter compareant coram nobis pro meritis recepturi. Diem uero citationis et formam et quicquid inde feceris, nobis per tuas litteras harum seriem continentes rescribere fideliter non postponas. Datum Rome apud Sanctum Petrum. v. Idus Junii pontificatus nostri anno secundo.

60.

Martin IV.

30 Sept. 1281.

Prioren og Munkene i Odense Kirke havde ikke betalt Tienden til det hellige Land inden den fastsatte Tid, og vare derfor hjemfaldne til Band, da de desuagtet havde vedblevet deres Kirketjeneste. Siden havde de ved Procuratorer betalt i Rom en Sum til det pavelige Skatkammer, med den Forsikkring, at dermed var alt afgjort, hvorfor de begjærede Løsning af Band. Paven overdrog Abbeden for Holme Kloster og Prioren for Prædikebrødrene i Odense at undersøge, om det forholdt sig saaledes, og da løse dem af Band.

Martinus etc. dilecto filio . . Abbati Monasterij de Holm Othoniensis diocesis et . . Priori fratrum ordinis predicatorum Othoniensium Salutem etc. Ex parte dilectorum filiorum . . Prioris et Monachorum Othoniensis ecclesie fuit expositum coram nobis, quod ipsi pro eo quod decimam terre sancte subsidio deputatam in statutis terminis integre non soluerunt, latam generaliter in tales per Collectorem decime in illis partibus deputatum, excommunicationis sententiam incurrerunt, se postmodum diuinis officijs, non tamen in contemptum clauium immiscendo. Cum autem dicti Prior et Monachi qui nuper dilectos filios Magistrum Nicolaum dictum Pir, Canonicum Ripensis ecclesie, et fratrem Strangonem Monachum ipsorum nuntios speciales, Centum et Quadraginta Marchas, et viginti solidos Sterlingorum, de pecunia predictae decime dilectis filijs Magistris Raynaldo de Castronouo, et Vberto de Placentia Capellanis

et Thesaurarijs nostris ad recipiendum legata, obuentiones, et alia terre sancte deputata subsidio constitutis a nobis in Romana curia plenarie satisfacisse se asserant de decima prelibata, nobis humiliter supplicarunt, ut providere ipsis de absolutionis beneficio misericorditer curaremus. Quia uero nobis non constitit de huiusmodi satisfactione plenaria ipsius decime, ab eisdem Priore et Monachis exhibita sicut dicunt, discretioni uestre de qua plenam in domino fiduciam gerimus per apostolica scripta mandamus, quatenus, si Prior et Monachi supradicti proprio ab eis coram uobis prestito firmauerint iuramento, quod ipsi decimam ipsam computatis in ea centum et quadraginta marchis et solidis supradictis integre duxerint persoluendam, uos eosdem auctoritate nostra ab huiusmodi excommunicationis sententia iuxta formam ecclesie absoluatis, dispensantes hac uice cum eis super irregularitate quam incurrisse noscuntur, se diuinis officiis immiscendo, iniuncto eis quod de iure fuerit iniungendum. Non obstante indulgentia siqua tibi fili Prior uel ordini tuo a sede apostolica sit concessa, quod non tenearis te intrmittere de negotijs quibuscumque que tibi per ipsius sedis litteras committuntur, nisi in eis de indulgentia huiusmodi et eodem ordine plena et expressa mentio habeatur. Datum apud Urbem ueterem ij kl. Octob. pontificatus nostri Anno primo.

61.

Martin IV.

13 Apr. 1282.

Om Ærkebispervalget i Lund efter Trugots Død (cf. Nr. 55). Kapitlet havde eenstemmig valgt Ærkedeggen Johannes (Dros); hans Valgbrev blev sendt til Rom, men selv indfandt han sig ikke, endskjøndt det var, hvad Pave Nicolaus III's Konstitution krævede. Derved havde han egentlig forspildt sin Ret, men paa Grund af Eenstemmigheden ved hans Valg og hans personlige Dygtighed beskikkede Paven ham alligevel, paa det Vilkaar, at han siden skulde modtage Ordinationen af Pavens Haand. Brevet er stilet til Kongen, for paa sædvanlig Viis at anbefale den nye Ærkebiskop til Kongens Bevaagenhed. (Jfr. Suhm X S. 802. 850).

Martinus etc. Carissimo in Christo filio . . Regi Dacie Illustri Salutem etc. Dudum Lundensi ecclesia per obitum bone memorie T. Lundensis Archiepiscopi destituta pastore, dilecti filij . . Prepositus et Capitulum eiusdem ecclesie certa die ad eligendum prefixa, uocatis omnibus qui uoluerunt, debuerunt et potuerunt commode interesse, in loco ad hoc solito insimul conuenerunt, et spiritus sancti gratia inuocata, uota sua in venerabilem fratrem nostrum Johannem Archiepiscopum tunc Archidiaconum ecclesie supradicte quasi per inspirationem unanimiter et concorditer direxerunt, ac idem Prepositus, commissa sibi ab eodem Capitulo eligendi eundem Johannem Archiepiscopum in suum et ipsius ecclesie Archiepiscopum potestate, eum uice sua et omnium ac singulorum de dicto Capitulo in Lundensem Archiepiscopum duxit canonicè eligendum, et electionem huiusmodi ab eodem preposito sollempniter publicatam dicti Capitulum uoto unanimi receperunt et etiam approbarunt, idemque Johannes Archiepiscopus ipsi electioni de se facte ad Prepositi et Capituli predictorum instantiam consensit. Et demum dicti Prepositus et Capitulum eiusdem electionis decretum nobis per suos nuntios presentantes, per eos ac suas litteras humiliter supplicarunt, ut electionem ipsam confirmare de benignitate sedis apostolice dignaremur. Nos igitur processum super hijs habitum necnon et personam ipsius Archiepiscopi examinari fecimus diligenter. Licet autem inter alia compertum extiterit, quod in assumendo iter occasione huiusmodi ad sedem apostolicam ueniendi constitutionem felicis recordationis Nicolai Pape predecessoris nostri super hoc editam ut debuerat non seruauit, et ideo a iure si quod sibi per dictam electionem competeabat omnino ceciderat, etiam si fuisset canonica electio supradicta, Nos tamen attendentes tantam concordiam tantamque unanimitatem in hac parte prepositi et Capituli predictorum, considerantes quoque Persone eiusdem Johannis Archiepiscopi a pluribus fidedignis de honestate uite, moribus et scientia multifarie commendate mul-

tiplicem probitatem, ac nolentes predictam ecclesiam diutine uacationis dispendia sustinere, ipsum Johannem de apostolice plenitudine potestatis et fratrum nostrorum consilio predictae Lundensi ecclesie prefecimus in Archiepiscopum et pastorem, plenam et liberam administrationem illius eidem Archiepiscopo in spiritualibus et temporalibus committentes, sibi postmodum nostris manibus munere consecrationis impenso, firma concepta fiducia, quod dirigente domino actus suos eadem Lundensis ecclesia per eiusdem Archiepiscopi circumspeditionis industriam in spiritualibus et temporalibus prospere dirigetur, et salubria suscipiet incrementa. Quare Celsitudinem Regiam paterno rogamus et hortamur affectu, quatenus eundem Archiepiscopum et commissam sibi ecclesiam prelibatam pro diuina et apostolice sedis ac nostra reuerentia habens propensius commendatos, sic te dicto Archiepiscopo fauorabilem exhibeas et benignum, ac ipsum et predictam ecclesiam tue beniuolentie gratia prosequaris, quod idem Archiepiscopus Regalibus fultus presidij commissum sibi regimen facilius et efficacius prosequatur, nosque proinde magnificentiam tuam dignis in domino laudibus non immerito attollamus. Datum apud Urbem ueterem Id. Aprilis pontificatus nostri anno secundo.

62.

Martin IV.

5 April 1282.

Med dette Brev oversender Paven den nye Ærkebiskop Palliet ved en Kardinal-Diakon J. (Dette Brev synes at staae i Modstrid med det foregaaende, hvor der kræues, at Ærkebispnen skal modtage Ordinationen af Pavens Haand; men Meningen maa da være den, at Kardinal-Diakonen skulde fungere i Pavens Sted).

Martinus etc. venerabili fratri Johanni Archiepiscopo Lundensi Salutem etc. Cvm palleum insigne uidelicet pontificalis officij a nobis ea qua decet instantia postulasses, Nos tuis supplicationibus annuentes ipsum de corpore beati Petri sumptum tibi per dilectum filium nostrum J. sancte Marie in Cosmedin diaconum Cardinalem, prestito a te nostro

et ecclesie Romane nomine fidelitatis solito iuramento, duximus assignandum, ut illo intra ecclesiam tuam illis diebus utaris que expressi in ipsius ecclesie priuilegijs continētur. Vt igitur signum non discrepet a signato, sed quod geris exterius intus serues in mente, fraternitatem tuam moneamus attentius et hortamur, quatenus humilitatem et iustitiam, dante domino qui dat munera et premia elargitur obseruare studeas que suum seruant et promouent seruitorem, et Lundensem ecclesiam sponsam tuam cures sollicitate auctore domino spiritualibus incrementis et temporalibus ampliare. Datum apud Vrbemuetarem non. Aprilis pont. nostri anno secundo.

63.

Martin IV.

26 April 1282.

Dette Brev, tilligemed de efterfølgende Nr. 65, 66, handler om en tyveaarig Trætte angaaende Bispevalget i Viborg, der ikke tidligere har været kjendt af vore Historikere, endskjøndt disse Breve, som Munch bemærker, tidligere have været trykte hos Sbaralea, Bull. francisc. Tom. III. p. 488. 499. 526. 592. Den fører os tilbage til den Tid, da Tvisten mellem Jacob Erlandsen og Kong Erik stod paa sit Høieste, dengang den fordrevne Ærkebiskop i Følge med den pavelige Legat, Guido, kom tilbage, uden dog at vove sig længer end til Slesvig, hvor han 1267 foretog sig forskjellige Bispeordinationer til danske Stifter, som omtales i min Kirkehist. I. S. 646. Der omtales det som tvivlsomt, om den for Viborg beskikkede Biskop Peter nogensinde kom i Besiddelse af sit Stift; hvorledes det forholdt sig dermed, derom meddele disse Breve paalidelig Underretning.

Strax efterat Biskop Niels, der altid havde været Kongehuset hengiven, var død 1267, valgte Kapitlet paa lovlig Maade en Kanik Asger til hans Eftermand, men Ærkebiskop Jacob Erlandsen forkastede dette Valg, og ikke nok med det, men han beskikkede uden videre en anden Mand, en Broder Peter af Franciskaner-Ordenen til Biskop. Kapitlet mødte denne Egenraadighed med en Appellation til Paven, og som Følge heraf skulde Sagen forhandles i Rom. Peter mødte selv, men Asger opgav frivillig sit Valg, uden at dog dette gjorde nogen Forandring, da han nedlagde sit Valgbrev i Kapitlets Hænder, som derpaa i hans Sted valgte Provst Niels i Salling. Der blev af Pave Gregor X (1271—76) nedsat en Kommission for at undersøge Sagen, for hvilken Niels dog ikke mødte selv men lod møde ved en Prokurator. Forhandlingen trak dog længe ud; den ene af Kommissionens Medlemmer blev Pave efter den anden — Johan XXI 1276—77, Nicolaus III 1277—80 — og endnu var Sagen

ikke afgjort. Den udvalgte Biskop Niels havde tilsidst selv indfundet sig i Rom, hvor han døde, og det gav en Forandring i Sagernes Stilling uden at der var kommen nogen retslig Afgjørelse. Biskop Peter, der hidtil som det synes havde forholdt sig rolig i Rom, benyttede sig nu af Øieblikket, reiste til Viborg og satte sig med Magt i Besiddelse af Stiftet. Kapitlet foretog rigtignok et nyt Valg efter Niels's Død, og Valget faldt paa Troels (Trugillus) Provst i Viborg, men ham lod Peter gribe i Kirken og holdt ham længe i Fængsel.

Derover var det Kapitlet førte Klager, og Pave Martin IV overdrog nu ved dette Brev til Biskoppen af Ribe at undersøge Sagen, og hvis han fandt, at det forholdt sig som foregivet var, skulde han ved kirkelig Censur eller, om fornødent gjordes, ved verdslig Magt, tvinge Peter til at frigive den udvalgte Biskop samt stevne ham til at møde i Rom inden 6 Maaneder.

Martinus etc. venerabili fratri . . Episcopo Ripensi Salutem etc. Significarunt nobis dilecti filij Symon et Johannes canonici ecclesie Vibergensis ordinis sancti Augustinij quod olim, ecclesia ipsa pastoris solatio destituta, capitulum eiusdem ecclesie quondam Ascerum ipsius ecclesie canonicum tunc uiuentem in Vibergensem Episcopum concorditer et canonicè elegerunt, et tandem cum ipsi bone memorie Jacobo Archiepiscopo Lundensi loci metropolitano electionem huiusmodi presentantes illam postulassent ab eo humiliter confirmari, quia dictus Archiepiscopus electionem ipsam confirmare contra iustitiam recusauit, dicti Electus et Capitulum ad Sedem apostolicam appellarunt. Verum dictus Archiepiscopus, huiusmodi appellatione contempta, de fratre Petro ordinis Minorum eidem ecclesie de facto, cum de iure non posset, prouidit, munus sibi consecrationis postea impendendo, propter quod dicti Capitulum, cum id ad eorum peruenerit notitiam, iterato uocem appellationis ad sedem emiserunt eandem. Cumque coram felicis recordationis Clemente Papa iiii predecessore nostro dictus Petrus personaliter et procuratores alterius partis aliquamdiu in negotio electionis et prouisionis huiusmodi deuoluto ad sedem apostolicam postmodum processissent, prefatus Ascerus cupiens consulere sue quieti sponte et libere renuntiauit electioni huiusmodi in manibus Capituli memo-

rati. Idem autem Capitulum huiusmodi resignatione recepta quondam Nicolaum prepositum ecclesie de Saling tunc uiuentem in suum episcopum per electionem canonicam concorditer assumpserunt, et tandem procuratoribus eorundem Nicolai et Capituli pro sepefati negotij prosecutione apud sedem apostolicam constitutis bone memorie Gregorius papa Xus primo pie recordationis Johannem Papam XXI predecessorem nostrum, tunc Episcopum Tusculanum, et postmodum felicitis recordationis Nicolaus tertius predecessores nostri Romani pontifices venerabilem fratrem nostrum Latinum Ostiensem Episcopum, et demum ipso se transferente ad partes remotas, dilectum filium nostrum Jacobum Sancte Marie in Via lata diaconum Cardinalem concesserunt in negotio huiusmodi partibus auditores, coram quo quidem Jacobo Cardinali, cum Petrus et Nicolaus Electus, ac procuratores prefati in negotio huiusmodi processissent, et fuisset tandem ab eo a quadam interlocutoria quam in negotio huiusmodi ipse tulerat, pro parte predictorum Nicolai electi et capituli ad Nicolaum predecessorem appellatum eundem, dictus Nicolaus Electus apud eandem sedem diem clausit extremum. Porro postmodum cum dicti capitulum dilectum filium Thrugillum prepositum eiusdem ecclesie Viburgensis in suum episcopum canonicè et concorditer elegissent, dictus Petrus tunc propter hoc apud sedem constitutus eandem, cupiditatis ductus consilio, eodem indeciso negotio, ad ecclesiam Viburgensem predictam accedens, temeritate propria ipsam interposita uolentia occupauit, et administrat etiam in eadem. Vnde idem Petrus tamquam sibi in hac parte male conscius hesitans uehementer predicti Thrugilli electi oppositione sibi in eadem ecclesia turbationis suscitari procellam, et propter hoc contra ipsum Thrugillum iniquitate concepta, eum dei timore sueque religionis honestate postpositis temere capi fecit et tandem carcerali custodie mancipari, ipsumque firmatus in tante temeritatis excessu non expauet adhuc detinere captiuum. Cum itaque hec si uera sint et limam iustitie et uirgam salutaris correc-

tionis exposcant, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus si quod de predicta captione, carceris mancipatione, et detentione prefati Thrugilli electi proponitur inueneris ueritate subnixum, dictum Petrum quod eundem Thrugillum plenarie restituat libertati, monitione premissa, per censuram ecclesiasticam appellatione remota compellas, inuocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachij secularis, et denique ne impunitus huiusmodi presumptionis excessus committendi similia ceteris fiat exemplum, prefatum Petrum ex parte nostra peremptorie citare procures, ut infra Sex Menses post citationem tuam, pro excessu huiusmodi pro meritis recepturus, et super premissis etiam alijs cum omnibus iuribus et munimentis suis præfatum negotium contingentibus personaliter compareat coram nobis, super hoc dante domino sententiam auditurus; diem uero citationis et formam et quicquid inde feceris, nobis per tuas litteras harum seriem continentes fideliter intimare procures. Datum apud Urbem ueterem vi. kl. Maii pontificatus nostri anno secundo.

64

Martin IV.

18 Juli 1282

Angaaende Opgjørelsen af Regnskabet for Indsamlingen af den hellige Landhjælp. Tvende Kaniker i Aarhus havde den pavelige Indsamler lyst i Band, fordi de ikke havde gjort rigtigt Regnskab for de indsamlede Penge. Da de imidlertid efter hans Afreise havde berigtiget deres Regnskab, overdrog Paven det til Biskoppen af Aarhus at løse dem af Band, hvis han fandt, at Sagen var i Rigtighed.

Martinus etc. venerabili fratri . . Episcopo Arusiensi Salutem etc. Exhibita nobis dilecti filij Wilgrippi preposito de Roxho et Magistri Wilg*ppi (sic) canonici Arusiensis ecclesie petitio continebat, quod venerabilis frater noster Bertrandus Arelatensis Archiepiscopus olim Canonicus Remensis, qui super colligenda decima in partibus Datie terre sancte concessa subsidio, dudum a sede apostolica extitit deputatus, in predictos prepositum et cano-

nicum, quos dictus Bertrandus super huiusmodi colligenda decima in tua diocesi collectores duxerat ordinandos, quia in reddenda sibi quadam summa pecunie, quam de prefata decima collegerant, defecerunt, excommunicationis sententiam promulgavit. Sed licet ipsi post recessum eiusdem Bertrandi de partibus supradictis de prefata summa pecunie tibi memorate terre sancte nomine satisfactionem plenariam duxerint prout asserunt impendendam, non sunt tamen ab huiusmodi excommunicationis sententia absoluti. Quare prepositus et Canonicus supradicti nobis humiliter supplicarunt, ut providere sibi de absolutionis beneficio curaremus. Quocirca fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus si tibi plene constiterit prefatos prepositum et Canonicum satisfecisse integre de pecunia supradicta uel si fortassis de ipsa minime satisfecisse noscuntur, tu prius ab illis super hoc integra satisfactione recepta ipsos auctoritate nostra, sublato cuiuslibet obstaculo difficultatis, absolvas a sententia memorata, dispensando cum eis super irregularitate, si quam sic ligati se immiscendo diuinis contraxerunt, iniuncto ipsis quod de iure fuerit iniungendum, et nichilominus quod et quantum ab eisdem Preposito et Canonico receperis nobis per tuas litteras harum seriem continentes studeas fideliter intimare. Datum apud Montemflascon. xv. kal. Aug. pontificatus nostri anno secundo.

65.

Honorius IV.

5 April 1285.

Forstættelse af den viborgske Biskopstrætte. Biskoppen af Ribe tog sig med Iver af det ham overdragne Hverv, og han maa have fundet, at det forholdt sig rigtigt, som af Kapitlet var foregivet, da han stevnede Peter til ufortøvet at møde i Rom. Men Peter, som frygtede for Sagens Udfald, agtede ikke Stevningen, medens tvende Kaniker mødte i Rom paa Kapitlets Vegne. Pave Martin IV overdrog da Vicekantsler Magister Peter af Mailand at undersøge Sagen, og den blev ved Pavebrev af 10 Juli 1284 afgjort saaledes, at Peter skulde lyses i Band for sin Gjenstridighed, men først af særdeles Overbærenhed endnu engang stevnes til Rom, og mødte han ikke, have alle sine Rettigheder forbrudt. Pave

Martin IV døde imidlertid, inden dette Brev var forseglet, hvad der voldte nogen Forsinkelse, og Brevet blev først udfærdiget af hans Eftermand Honorius IV.

Honorius electus episcopus seruus seruorum dei venerabili fratri . . Episcopo Ripensi Salutem et apostolicam benedictionem. Dilectus filius Magister Petrus de Mediolano S. R. E. Vicecancellarius retulit in nostra presentia constitutus, quod ipse felicitis recordationis Martino papa predecessore nostro adhuc uiuente, quasdam litteras recepit confectas sub eiusdem predecessoris nomine in hac forma: Martinus episcopus seruus seruorum dei venerabili fratri . . Episcopo Ripensi Salutem et apostolicam benedictionem. Exposuerunt nobis dilecti filij Magnus et Johannes canonici ecclesie Wibergensis ordinis Sancti Augustini [*ut in epistola Martini dat. 26 apr. 1282 usque ad „diem clausit extremum“.*] Sicque postmodum dicti capitulum quondam Trugillum eiusdem Wibergensis ecclesie prepositum tunc uiuentem in suum episcopum concorditer elegerunt, postea uero cum dictus Petrus propter hoc ad sedem constitutus eandem cupiditatis ductus consilio, eodem indeciso negotio, ad ecclesiam Wibergensem predictam accedens ipsamque temeritate propria manu occupans uiolenta in eadem temerarius ministraret, ac demum dei timore sueque religionis honestate postpositis eundem Trugillum temere capi faciens, eum denique mancipare carcerali custodie presumpsisset, nos tibi nostris sub certa forma dedimus litteris in mandatis, quod prefatum Petrum ex parte nostra peremptorie citare curares, ut infra sex menses post citationem tuam pro excessu presumptionis huiusmodi recepturus pro meritis et super premissis etiam alijs cum omnibus iuribus et munimentis suis compareret personaliter coram nobis super hoc iustam dante domino sententiam recepturus, quamuis autem tu mandati nostri huiusmodi diligens executor prefatum Petrum peremptorie citaueris, ut recepturus pro meritis sicut premittitur et super premissis cum omnibus actis et munimentis suis prefatum

negotium contingentibus infra prescriptum terminum compareret personaliter coram nobis iustam super hoc sententiam recepturus, idem tamen Petrus ut presumitur ipsius ecclesie Wibergensis uberum allectus dulcedine, in huiusmodi negotio formidans euentum iudicij uehementer comparere coram nobis in eodem termino contumaciter non curauit, licet fuerit in audientia publica, ut moris est, citatus pluries et postmodum diutius expectatus, nos igitur tam superbe obstinationis ceruicem et obstinate rebellionis audaciam in eodem Petro humiliare uolentes uirga salutifere discipline, in ipsum Petrum propter huiusmodi contumaciam manifestam excommunicationis sententiam promulgamus et nichilominus, ut huiusmodi calumniosam eiusdem Petri malitiam adiectione mansuetudinis superemus, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus ex superhabundanti ipsum per te uel per alium ex parte nostra peremptorie citare procures, ut infra sex menses post huiusmodi citationem tuam sub pena priuationis iuris si quod sibi competit in premissis, quam ipsum nisi paruerit huiusmodi tue citationi incurrere uolumus eo ipso, similiter cum omnibus actis, iuribus et munimentis suis negotium huiusmodi contingentibus personaliter compareat coram nobis, iustam ut premissum est auctore domino sententiam auditurus; ceterum prefatis Magno et Johanni cum proprium utpote religiosi non habeant de quo suis in eiusdem negotij prosecutione necessitatibus ualeant prouidere, ne pro defectu necessariorum cessare a prosecutione huiusmodi negotij compellantur, de redditibus ad mensam Episcopalem Wibergensem spectantibus usque ad ualorem l librarum Turonensium propter hoc quamdiu durauerit causa huiusmodi annis singulis faclas ministrari, inuocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachij secularis, contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo, diem autem huiusmodi tue citationis et formam et quicquid inde duxeris faciendum nobis per tuas litteras harum seriem continentes fideliter intimare procures. Datum

apud Urbemuerem X. kl. Julij pontificatus nostri anno quarto. Uerum quia, antequam littere bullate fuissent huiusmodi, predecessor diem clausit extremum, idem uicecancellarius illas nobis, postquam fuimus licet immeriti ad apicem summi apostolatus assumpti, attentius legere procurauit, nos itaque earumdem litterarum intellectu tenere, quod idem predecessor inchoauit in hac parte fauorabiliter prosequentes, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quod premissa iuxta prescriptam formam exequi auctoritate nostra cures, nec mireris, quod bulla non exprimens nomen nostrum est appensa presentibus, que ante consecrationis et benedictionis nostre solennia transmittuntur, quia ii qui fuerunt hactenus in Romanos electi pontifices consueuerunt in bullandis litteris ante consecrationis et benedictionis sue munus modum huiusmodi obseruare. Datum Perusij Non. Aprilis suscepti a nobis apostolatus officij anno primo.

66.

Honorius IV.

18 Decbr. 1286.

Afgjærelse af den viborgske Biskopstrætte. Peter kunde dog ikke i Længden hævde sin Gjenstridighed; han begav sig til Rom, og rimeligviis for at undgaa Afsættelsesdommen, gjorde han her frivillig Afkald paa sit Biskopsembede, hvorpaa Paven overdrog det til Kapitlet at foretage et nyt Valg. Den udvalgte Biskop Troels nævnes ikke mere, hvad enten han ogsaa frivillig har resigneret eller maaskee var død forinden. Desuagtet trak det sig dog noget ud med det nye Valg, og Peter var endnu som Biskop i Viborg tilstede ved Kong Erik Menveds Kroning 1287 (Suhm XI S. 20), men det var vist ogsaa sidste Gang.

Honorius etc. dilectis filijs . . Preposito et Capitulo ecclesie Wibergensis Salutem etc. Cym frater Petrus de ordine minorum, qui diu se gesserit pro Episcopo Wibergensi, in manibus nostris sponte ac libere resignarit; nos cupientes ipsi ecclesie sic uacanti de pastore ydoneo cecliter et vtiliter prouideri, electionem faciendam de illo uobis de fratrum nostrorum consilio prouidimus remittendam, vniuersitati uestre per apostolica scripta mandantes, quatenus deum habentes pro oculis prefate ecclesie de

persona ydonea, que tanto congruat oneri et honori, per electionem canonicam seu postulationem concordem prouidere curetis, ita quod ex hoc possitis dignis in domino laudibus merito commendari. Datum Rome apud Sanctam Sabinam XV. kl. Januarij pontificatus nostri anno secundo.

67.

Nicolaus IV.

5 Januar 1289.

En lærd Herre, Magister Jakob fra Danmark, Doctor Decret. havde uden pavelig Dispensation oppebaaret Indtægterne af ikke mindre end tre Sognekald (Hoptrup, Jerne og Bryndum) i Slesvig og Ribe Stifter; denne Misbrug maa være bleven paatalt, og den lærde Herre fandt sig bevæget til frivillig at give Afkald paa dem alle, men da han frivillig havde resigneret, blev han, fordi han havde brugt Pengene »til at finde Kundskabens Perle« fritagen saavel for at aflægge videre Regnskab som for videre Tiltale i denne Sag.

Nicolaus etc. Magistro Jacobo Daco doctori decretorum, Canonico Lundensi, Salutem etc. Merita tue probitatis et deuotionis exposcunt, ut in hijs que sunt fauoris et gratie, nos tibi propitios gaudeas inuenisse. Sane petitio tua nobis exhibita continebat, quod tu dudum fuisti primo Hoppetarp, ac deinde Jarne, ac postmodum Brunum, parochiales ecclesias Slewicensis et Ripensis diocesis, quibus animarum cura imminet, assecutus, et illas aliquamdiu absque dispensatione sedis apostolice tenuisti fructus percipiens ex eisdem. Quare nobis humiliter supplicasti, ut prouidere super hoc saluti tue paterna diligentia dignaremur. Nos itaque qui salutem querimus animarum, uolentes tibi propter tue deuotionis merita facere gratiam specialem, prius a te predictarum parrochialium ecclesiarum libera resignatione recepta, quod ad restitutionem fructuum ex eisdem parrochialibus ecclesijs medio tempore perceptorum, quos tibi remittimus de gratia spetiali, quosque alias expendisse diceris, ut inuenires scientie margaritam, minime tenearis, tibi tenore presentium indulgemus, omnem maculam omnemque notam, si quas predictas ecclesias parochiales taliter retinendo, et percipiendo ex eis fructus ipsos

forsitan incurreristi, abolentes de apostolice plenitudine potestatis. Nulli ergo etc. nostre remissionis, concessionis et abolitionis etc. Datum Rome apud Sanctam Mariam Maiorem Non Januar. pontificatus nostri anno primo.

68.

Nicolaus IV.

13 Nov. 1289.

En Dispensation for Ægteskab af beslægtede i fjerde Led, indhentet efterat Ægteskabet var fuldbyrdet; er af Interesse ved de Personer, den angaaer, nemlig den sønderjydske Hertug Valdemar og Elisabeth, en Datter af Hertug Johan af Sachsen Lauenburg. Dette Hertug Valdemars Ægteskab omtales hos Suhm XI. S. 23, men Brudens Navn var tidligere ubekjendt.

Nicolaus etc. Venerabili fratri . . Sleswicensi et . . Razburgensi Episcopis. Exhibita nobis dilecti filij nobilis viri Waldemari Ducis Datie, et dilecte in Christo filie nobilis mulieris Elizabet nate quondam Johannis ducis Saxonie petitio continebat, quod cum olim inter progenitores eorum adeo graues inimicitie extitissent, quod ex eis hinc inde uastationes terrarum aliaque dampna rerum et personarum, quodque periculosius est, animarum pericula prouenerunt, licet ipsi W. et E. scirent se quarto consanguinitatis gradu contingere, ad sedandas tamen omnino prefatas inimicitias et fugienda pericula que imposterum ex premissis poterant euenire, matrimonium insimul per uerba de presenti publice contraxerunt, carnali postmodum inter eos copula consecuta. Cum autem W. et E. predicti habentes exinde conscientias remordentes nequeant absque suarum animarum periculo in ipso matrimonio remanere, ac ex huiusmodi matrimonij separatione, si eam fieri contingeret, inimicitie iam sopite suscitari possent, et grauia deinde in illis partibus scandala generari, et horrenda rerum, personarum ac etiam animarum pericula prouenire, nobis humiliter supplicarunt, ut huiusmodi periculis occurrentes, cum eis, quod, impedimento consanguinitatis huiusmodi non obstante, in sic contracto matrimonio inter eos remanere licite ualeant, dispensare misericorditer dignaremur. Nos igitur qui

salutem querimus singulorum, et libenter Christi fidelibus quietis comoda procuramus, uolentes obuiare scandalis et periculis supradictis, ac de circumspectione uestra plenam in domino fiduliam obtinentes, quia uos de facto et facti circumstantijs habere poteritis notitiam plenioram, presentium uobis auctoritate committimus et mandamus, quatenus si premissis ueritas suffragatur, et timeatur de periculis que narrantur, super quibus uestras intendimus conscientias onerare, cum Waldemaro et Elizabet predictis, quod, dicto impedimento nequaquam obstante, in sic contracto matrimonio remanere licite ualeant, auctoritate nostra dispensare curetis, prout secundum deum ipsorum animarum saluti uideritis expedire, prolem si quam forsitan susceperunt et suscipiendam ex eis legitimam nuntiantes. Datum Rome apud Sanctam Mariam Maiorem Id. Nouembr. pontificatus nostri anno secundo.

69.

Nicolaus IV.

15 Marts 1290.

Bemyndigelse for Ærkebiskop Jens Grand, som dengang opholdt sig i Rom for at modtage Ordinationen, til at han maatte ansætte i sit Stift Notarii publici eller som de kaldtes tabelliones, da der hidtil havde været Mangel paa saadanne Folk.

Nicolaus etc. Venerabili fratri Johanni Archiepiscopo Lundensi Salutem etc. Ex parte tua fuit nobis humiliter supplicatum, ut cum personarum que contractus legitimos acta iudiciorum et alia huiusmodi redigant in publica documenta sepe defectus in tua ciuitate et diocesi habeatur, prouidere super hoc paterna sollicitudine curaremus. Nos itaque tuis supplicationibus inclinati, concedendi predictum officium duabus personis quas ad illud post diligentem examinationem ydoneas esse repperis, prius ab eis iuramento iuxta formam presentibus annotatam recepto, plenam tibi auctoritate presentium concedimus facultatem, formam autem iuramenti quod ipsarum personarum quelibet pre-

stabit talis est: Ego etc. . . euangelia¹⁾. Datum Rome apud Sanctam Mariam Maiorem Id. Martij pontificatus nostri Anno Tertio.

70.

Nicolaus IV.

18 Marts 1290.

Til Kong Erik Menved angaaende Jens Grands Beskikkelse til Ærkebiskop ved pavelig Provision. Brevet har, som Munch bemærker (Ann. for Nord. Oldkynd. 1860, S. 98), kun sin Mærkelighed derved, at det er holdt ganske i den sædvanlige Tone for slige Anbefalingsbreve, uden at antyde, at der dengang allerede var et spændt Forhold mellem Kongen og Ærkebispnen.

Nicolaus etc. Carissimo in Christo filio . . . Regi Datie Illustri Salutem etc. Occurrit nobis de Regia mansuetudine plena fiducia, quod preces nostras, illas presertim quas pro ecclesijs et personis ecclesiasticis excellentie Regali porrigimus, benigno affectu suscipias et affectu beniuolo studeas adimplere, maxime cum apud deum retributionis eterne premium et apud homines laudis preconium tibi exinde acquiratur. Sane dudum Lundensi ecclesia per obitum bone memorie Johannis Lundensis Archiepiscopi pastore uacante, dilecti filij Capitulum ipsius ecclesie venerabilem fratrem nostrum Johannem Archiepiscopum Lundensem, tunc prepositum Roskildensis ecclesie, in Archiepiscopum Lundensem per uiam compromissi concorditer elegerunt, et licet postmodum infra tempus a iure statutum ad apostolicam sedem accesserit pro confirmatione electionis huiusmodi cui consenserat obtinenda, tandem (sic) ipse cupiens fugere presidentie onus, iuri si quod in electione huiusmodi de se facta competeat in nostra presentia sponte ac libere resignauit. Nos itaque huiusmodi resignatione recepta de salubri ipsius ecclesie prouisione sollicitate cogitantes, ad personam eiusdem Archiepiscopi quam per nobilitatem generis, litterarum scientiam, honestatem morum, conuersionem uite laudabilis, prouidentiam spiritualium et circum-

¹⁾ (M. Anm.) Edsformularen i »Hungaria sacra« T. I. Nr. 634.

spectionem temporalium, et alia uirtutum dona, dominus ex sue largitatis gratia multipliciter decorauit, direximus oculos nostre mentis, illam fore perutilem ad ipsius ecclesie Lundensis regimen arbitantes. Eapropter de fratrum nostrorum consilio et apostolice plenitudine potestatis eidem ecclesie Lundensi ipsum Johannem in Archiepiscopum preficimus et pastorem, curam et administrationem ipsius Lundensis ecclesie spiritualiter et temporaliter sibi plenarie committendo, sibi que munus consecrationis de nostris manibus impendendo, ac deinde palleum insigne uidelicet pontificalis officij de corpore beati Petri sumptum ab ipso cum ea qua decuit instantia postulatum, per dilectum filium nostrum Matheum sancte Marie in Porticu diaconum Cardinalem sibi fecimus exhiberi, firma de eodem Archiepiscopo concepta fiducia, quod, dirigente domino actus suos, inibi cultus diuinus augebitur, et eadem ecclesia per sue circumspectionis industriam in spiritualibus et temporalibus prospere dirigetur, et salubria dante domino suscipiet incrementa. Cum itaque fli carissime sit uirtutis opus ecclesias et personas ecclesiasticas presertim pontificali preditas dignitate benigno fauore prosequi et eas uerbis et operibus pro Regis eterni gloria uenerari, Serenitatem Regiam rogamus et hortamur attente, quatenus eundem Archiepiscopum et ecclesiam Lundensem predictam regimini suo commissam pro nostra et apostolice sedis reuerentia habens propensius commendatos te ipsis reddas Regio fauore munificum, et in cunctis opportunitatibus gratiosum, ita quod idem Archiepiscopus tuo fultus auxilio in commissa sibi cura pastoralis officij possit deo propitio prosperari, ac tibi exinde perempnis uite premium, et a nobis condigna proueniat actio gratiarum. Datum ut supra.

71.

Nicolaus IV.

21 Marts 1290.

Brevet er stilet til Roskilde Domkapitel, og omhandler Jens Grands betydelige Gave til samme Capitel, hvorved han oprettede 6 Præbender

25'

(se herom Ann. for nord. Oldk. 1860, S. 67—92, hvor de egentlige Fundationsbreve meddeles).

[Nicolaus episcopus seruus seruorum dei] Venerabili fratri . . Episcopo et dilectis filijs . . Decano et Capitulo Roskildensi Salutem etc. Cvm a nobis petitur quod iustum est et honestum [*etc. usque perducatur effectum*]. Sane petitio uestra nobis exhibita continebat, quod venerabilis frater noster Johannes Lundensis Archiepiscopus, Swetie primas, tunc prepositus uestre ecclesie Roskildensis, cupiens terrena pro celestibus et caduca pro eternis felici comertio permutare, ac in eadem ecclesia, in qua tunc erat vicenarius quaternarius canonicorum numerus institutus, et totidem prebendarum, cultum diuini nominis adaugeri, de possessionibus, redditibus et alijs bonis ad eundem præpositum in Osakar, Castolm, Bylsthorp et in quibusdam alijs locis hereditario iure spectantibus de assensu tuo frater Episcopo sex de nouo creauit in ecclesia ipsa prebendas, ut conferantur sex canonicis, qui una cum alijs eorum concanonicis in prefata ecclesia deuotum impendant domino famulatum, et ad collationem ipsius Archiepiscopi quoad uixerit inibi ad illas pro tempore sub certis conditionibus admittantur, ac nichilominus mense ipsorum usibus, et pro cotidianis distributionibus inter ipsos pro tempore faciendis quasdam alias possessiones et redditus siue census et bona omnia mobilia et immobilia, que idem Archiepiscopus in Tostathonp (sic), Hýrsat in Hastorph, et quibusdam alijs locis tunc temporis obtinebat, concessit et dedit ac perpetuo deputauit, circa residentiam quam tales canonici sic creati in eadem ecclesia facere pro tempore tenebuntur, inter alia per ipsum J. Archiepiscopum adhibito certo modo prout in patentibus litteris inde confectis plenius continetur. Nos itaque uestris supplicationibus inclinati, quod ab eodem J. Archiepiscopo super hijs pie ac prouide factum est, ratum et firmum habentes, id auctoritate apostolica confirmamus [*etc. usque communimus*]. Tenorem litterarum ipsarum de uerbo ad uerbum presentibus inseri facientes,

Qui tales sunt. (Her følger Brevet, som er dateret: Roskilde 19. Juli 1288, tilligemed Rettelser og Tillæg dateret VIII Id. Maj 1289, begge trykte i Munchs Afhandling om Jens Grand) Nulli ergo etc. nostre confirmationis etc. Siquis etc. Datum Rome apud Sanctam Mariam maiorem xii kl. Aprilis pontificatus nostri Anno Tertio.

(M. Anm.) Breve daterede «apud Sanctam Mariam majorem» ere altid udstedte fra Quirinalpaladset, der ligger i Nærheden af denne Hoved-Basilica.

72.

Nicolaus IV.

23 Marts 1290.

Dette Brev omtaler en Misbrug, som sikkert ofte fandt Sted, skjøndt den kun sjelden paatales, at nemlig Mænd og Kvinder købte sig Indgang i et eller andet Kloster ved at lægge Jord til Klosteret. Jens Grand fik Bemyndigelse at revse saadan «Simoni» ved at henvise dem til andre Klostre af samme Orden for at gjøre Bod, eller hvis de maatte blive i samme Kloster, skulde de optages paany, og anvises den laveste Plads. Hvad der var bleven givet, skulde anvendes til de Fattige, eller til Givernes Underhold, hvis de henvistes til andre Klostre.

Nicolaus etc. Venerabili fratri Johanni Archiepiscopo Lundensi Suetie primati Salutem etc. Ex parte tua fuit propositum coram nobis, quod nonnulli clerici et mulieres etiam in nonnullis monasterijs diuersorum ordinum tue ciuitatis et diocesis tibi lege diocesana subiectis ingressum habuerunt mediante uitio Symonie, propter quod tu de talium salute sollicitus petuisti statui eorum per sedem apostolicam salubriter prouideri. Nos itaque super omnia cupientes occurrere periculis animarum, fraternitati tue presentium auctoritate committimus, quatenus Religiosos et Religiosas predictos ad alia monasteria suorum ordinum transferre procures, iniuncta eis et eorum cuilibet propter hoc penitentia competenti. Quod si talibus aliorum monasteriorum difficilis reddatur ingressus, ipsos in proprijs monasterijs dispensatiue de nouo recipi facias, eis in choris et refectorijs locis ultimis assignatis, prouiso ut bona que predicti Religiosi suis monasterijs pro ingressu symoniaco contulerunt conuertantur in usus pauperum, uel

pro sustentandis eisdem si ad alia Monasteria transeant deputentur. Datum apud Sanctam Mariam Maiorem x kl. Aprilis pontificatus nostri anno iij^o.

73.

Nicolaus IV.

23 Marts 1290.

Ogsaa de Abbeder, som havde gjort sig skyldige i denne Uredelighed (se Nr. 72), skulde straffes derfor.

Nicolaus etc. Eidem. Ex parte tua fuit propositum coram nobis, quod nonnulli Abbates Monasteriorum diuersorum ordinum tue ciuitatis et diocesis lege tibi diocesana subiectorum ad illorum regimen se assumi temere procurarunt mediante uitio Symonie in suarum periculum animarum, propter quod monasteriorum ipsorum statui etc. Quia uero tales non sunt in suis iniquitatibus tolerandi, fraternitati tue etc. debitum exequaris. Datum ut supra.

74.

Nicolaus IV.

1 Septbr. 1290.

I dette Dispensationsbrev for Ægteskab nævnes en adelig Herre af Aarhus Stift, Stig Andersen, som neppe er nogen anden end den bekjendte Marsk Stig. Er denne Formodning rigtig, da have vi her en Omtale af hans fra Folkevisen bekjendte Døttre, men saaledes at det fremgaaer heraf, kun den ene var hans virkelige Datter, den anden derimod hans Søsterdatter Inge, der dog træder i Datterens Sted. Iøvrigt er Sagen, her omtales, ellers ubekjendt. Stig Andersen havde haft en Trætte med en anden adelig Herre Johannes Esre, der blev bilagt saaledes, at denne skulde ægte Stigs Datter. Trolovelsen fandt Sted, dengang Pigen var et Barn, men hun døde inden hun havde fyldt sit tolvte Aar; for at Forliget alligevel kunde staae ved Magt begjærede han nu Stigs omtalte Søsterdatter til Ægte. Det stemmer ganske med Folkevisens Beretning, at det er den norske Konge (Erik), som anbefaler Sagen og begjærer den pavelige Dispensation.

Nicolaus etc. Venerabili fratri . . Episcopo Arusiensi Salutem etc. Exposita nobis dilecti filij Nobilis viri Johannis dicti Esre petitio continebat, quod ipse dudum ad sedandas graues inimicitias et guerrarum caussas inter eundem Johannem et Nobilem virum Stigotum Andree tue

diocesis et eorum consanguineos exortas, quondam legitimam filiam ipsius Stigoti tunc minorem quinque annis promisit sibi matrimonialiter copulare. Verum predicta filia ante quam ad annum duodecimum perueniret, quamquam post septimum etatis sue annum rata sponsalia huiusmodi habuisset, debitum nature persoluit. Cum autem prefatus Johannes, ut inimicitias et guerras easdem sedari contingeret, dilectam in Christo filiam Ingam, filiam sororis ipsius Stigoti, cupiat pro bono pacis et unitate cocordie ducere in vxorem, suppliciter petebatur a nobis, ut non obstante publice honestatis iustitia prouidere super hoc de dispensationis beneficio misericorditer dignaremur. Nos igitur carissimi in Christo filii nostri . . . Regis Norwegie Illustris, propter hoc nobis humiliter supplicantis, benigne annuere precibus intendentes, ac uolentes huiusmodi guerrarum et iniuriarum periculis obuiare, gerentes quoque de circumspeditione tua fidutiam in domino plenioram, fraternitati tue presentium auctoritate committimus et mandamus, quatenus si premissis ueritas suffragatur, super quibus tuam intendimus conscientiam onerare, cum Johanne et Inga prefatis, quod impedimento non obstante predicto matrimonium inuicem contrahere ualeant, et tandem in contracto licite remanere, auctoritate nostra dispenses prout secundum deum uideris expedire. Datum apud Vrbemueterem kl. Sept. pontificatus nostri Anno Tertio.

75.

Nicolaus IV.

5 Aug. 1291.

Dispensationsbreve for Klerke, der ere Præstesønner, at de maa modtage den præstelige Vielse og forfremmes til de høiere Grader, uanseet at de ikke ere fødte (defectus natalium). Fuldstændigt meddeles det, som angaaer en Præst af Ribe Stift, Michael Lauesen af Aastrup.

[Nicolaus episcopus seruus seruorum dei] Venerabili fratri . . . Episcopo Ripensi [Salutem etc.] Laudabili testimonio quod dilecto filio Michaeli Laghonis de Asterp presbitero tue diocesis de honestate morum et alijs uirtutum

meritis perhibetur inducimur, ut sibi specialem gratiam faciamus. Sane prefatus Michael ad nostram accedens presentiam, nobis humiliter supplicauit, ut cum eo super defectu natalium quem patitur de presbitero genitus et soluta, quod huiusmodi non obstante defectu in susceptis ministrare ordinibus, et ecclesiasticum beneficium, etiamsi curam habeat animarum, obtinere ualeat, dispensare misericorditer dignemur. Nos itaque attendentes, quod sicut fidedignorum testatur assertio prefatus M. uirtutum operibus uitium redimit geniture, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus consideratis diligenter circumstantijs uniuersis, que circa ydoneitatem persone fuerint attendende, si paterne non est incontinentie imitator, sed bone conuersationis et uite, super quibus tuam intendimus conscientiam onerare, aliasque sibi merita suffragantur, ad dispensationis gratiam obtinendam, secum super premissis ac etiam super irregularitate, quam in recipiendo predictos ordines, dispensatione huiusmodi non obtenta, rite tamen alias statutis a iure temporibus et absque uitio symonie, ac ministrando in illis, et se diuinis officijs immiscendo contraxit, imposita ei propter hoc penitentia salutari, eoque ad tempus iuxta tue discretionis arbitrium ab eorumdem ordinum executione suspenso, auctoritate nostra dispenses, prout secundum deum anime sue saluti uideris expedire. Ita tamen quod idem presbiter, prout requiret onus beneficij, quod eum post dispensationem huiusmodi obtinere contigerit, personaliter resideat in eodem. Alioquin huiusmodi gratia ad beneficium ipsum nullius penitus sit momenti. Datum apud Urbem ueterem Non. Aug. Anno Quarto.

In e. m. eidem Episcopo pro Petro Laghonis de Vgalthorp, presbitero sue diocesis.

In e. m. venerabili fratri . . Archiepiscopo Lundensi Suetie primati pro Henrico de Bange presbitero sue diocesis.

In e. m. eidem Archiepiscopo pro Nicolao de Hamar presbitero sue diocesis.

In e. m. eidem Archiepiscopo pro Petro Swenonis de Frauinge presbitero sue diocesis. .

In e. m. eidem. Laudabili testimonio quod dilecto filio Waltero Puke, Subdiacono tue diocesis [*etc. usque in susceptis ministrare ordinibus*] et ad superiores promoueri, ac ecclesiasticum beneficium [*etc. usque recipiendo*] predictum Subdiaconatus ordinem dispensatione [*etc. mutatis mutandis usque Ita tamen quod idem*] Subdiaconus prout requiret onus beneficij, quod eum post dispensationem huiusmodi obtinere contigerit, se faciat statutis temporibus ad ordines promoueri et personaliter [*etc. usque in fnem*].

76.

Nicolaus IV.

1 October 1291.

Dispensationsbrev for Ægteskab mellem Kong Erik Glippings Datter Regitze og Hertug Nicolaus af Werle (se Königsfeldt, Genealog. Tabeller 2 Udg. S. 32).

Nicolaus etc. Venerabili fratri . . Episcopo Zwerinensi Salutem etc. Exhibita nobis dilecti filij nobilis viri Nicolai de Werle domini Saluie (sic), tue diocesis, petitio continebat, quod cum ipse in Regno Datie quasdam terras habeat ad eum hereditario iure spectantes, et ipsarum occasione inter eundem nobilem et progenitores suos ex parte vna et carissimum in Christo filium nostrum . . Regem Datie Illustrem, ac nobiles viros Marchiones Magdeburgenses (sic), ac progenitores eorum ex altera, graues fuerint guerrarum turbines ac inimicitie suscite, quarum occasione multa hinc inde personarum pericula euenerunt, dictus Nicolaus ad sedandas inimicitias huiusmodi que alias commode sedari non possunt, sed timendum est potius ne grauiores in posterum oriantur, affectat, ut dilecta in Christo filia nobilis puella Riza eiusdem Regis filia neptis dictorum Marchionum sibi matrimonialiter copuletur. Sed dictus Nicolaus pro eo quod eadem puella est sibi quarto consanguinitatis gradu coniuncta, affectum suum in hac parte ne-

quit perducere ad effectum. Quare dictus Nicolaus nobis humiliter supplicauit, ut cum ex huiusmodi matrimonio, si fiat, inimicitie predictae sedari ualeant, et hominibus illarum partium quietis commoda prouenire, super hoc sibi et predictae puellae de benignitate sedis apostolicae per dispensationis gratiam prouidere dignemur. Nos autem qui salutem querimus singulorum, et libenter Christi fidelibus pacis bonum, caritatis affectum, et unitatem concordiae submotis impedimentis quibuslibet procuramus, fraternitati tuae presentium auctoritate committimus et mandamus, quatenus, si tibi uidebitur, et euidentis utilitas id exposcat, super quibus tuam intendimus conscientiam onerare, cum Nicolao et Riza predictis, quod impedimento consanguinitatis huiusmodi non obstante simul matrimonium libere contrahere ualeant, et in contracto licite remanere, auctoritate nostra dispenses, prout secundum deum uideris expedire. Datum apud Urbem ueterem kl. Octobr. pontificatus nostri anno quarto.

77.

Nicolaus IV.

1 October 1291.

Dispensation for nogle Klerke af Viborg Stift, i hvis Forhold der var noget irregulært. De havde nemlig ikke ladet sig ordinere til Præst inden et Aar efter at de havde modtaget et Sognekald, hvad de dog vare pligtige til efter Conciliet i Lyons Bestemmelser; da Fristen var udløben, turde Biskoppen ikke ordinere dem, men Sagen blev da ordnet saaledes, at de først frivillig skulde resignere, men saa atter kunde modtage Kaldet, hvis Biskoppen fandt det tjenligt.

Nicolaus etc. Venerabili fratri . . Episcopo Wibergensi Salutem etc. Exhibita nobis tua petitio continebat, quod nonnulli clerici tuae ciuitatis et diocesis post Lugdunense concilium nouissime celebratum ecclesiastica beneficia curam animarum habentia assecuti, infra annum iuxta constitutionem super hoc editam in eodem concilio presbiteratus ordine non assumpto, beneficia ipsa detinuerunt, et adhuc detinere noscuntur, percipientes fructus nichilominus ex eisdem. Quare tu de ipsorum salute sollicitus nobis humi-

liter supplicasti, ut cum ijdem clerici ordinem predictum recipere sint parati, providere super hoc eis de benignitate apostolica curaremus. Nos igitur de circumspectione tua plenam in domino fidutiam obtinentes fraternitati tue presentium auctoritate concedimus, ut ab eisdem clericis dictorum beneficiorum, quatenus ipsorum detentioni incumbunt, hac uice libera resignatione recepta, illa ipsis, dummodo sint ydonei, et tibi expediens uideatur, et beneficia ipsa de iure nulli alij debeantur, ita tamen quod nullus eorum ultra vnum beneficium assequatur, auctoritate nostra conferas et assignes, ac eos uel procuratores suos eorum nomine per te uel per alium seu alios in corporalem possessionem huiusmodi beneficiorum, que ipsis sic contuleris, et pertinentiarum eius inducas et defendas inductos. Non obstante si pro alijs etc. Cum eisdem quoque clericis super irregularitate etc. Volumus autem quod ijdem clerici, postquam beneficia predicta sibi contuleris, predictum ordinem infra vnum annum post prouisiones de predictis beneficijs per te taliter eis factas recipere teneantur. Alioquin huiusmodi gratia nullius penitus sit momenti; quodque quilibet clericorum ipsorum ad arbitrium boni viri congruam quantitatem pecunie de fructibus supraditis in perpetuam sui beneficij utilitatem conuertat. Datum apud Vrbemuetrem kl. Octobr. pontificatus nostri anno Quarto.

5 Febr. 1292.

Ligelydende til: Venerabili fratri B. Episcopo Sleuicensi.
Datum Rome apud Sanctam Mariam Maiorem non. febr.
anno iii.

7 Marts 1292.

Ligelydende til: Venerabili fratri Gysiconi Episcopo Othoniensi.
Datum Rome apud Sanctam Mariam Maiorem non. Mart.
anno quinto.

78.

Nioolaus IV.

9 Januar 1292.

Dispensation for en Provst Karl af Langeland med Hensyn til at han ulovlig besad paa eengang tre Beneficier (pluralitas præbendarum).

Indholdet er ikke ganske klart, men dog synes Udfaldet at være det, at han paa den sønderjydske Hertug Valdemars Forbøn ikke blot fik Lov til at beholde dem, men endog til med dem at forene et Kanonikat ved Slesvig Domkirke.

[Nicolaus episcopus seruus seruorum dei] Carolo prebitero preposito ecclesie de Langlandia Othoniensis diocesis Salutem etc. Lecta coram nobis tua petitio continebat, quod tu olim ecclesiam Sancti Martini in Eking primo et deinde preposituram ecclesie de Langlandia et parochialem eiusdem loci et demum Sanctorum Symonis et Jude in Scerebek ecclesias, Otthoniensis et Ripensis diocesis, curam animarum habentes, tibi collatas recepisti, ac dictam ecclesiam sancti Martini per Quadriennium, et eandem Preposituram per Triennium una cum prefata ecclesia sanctorum Symonis et Jude absque dispensatione sedis apostolice tenuisti et adhuc nosceris detinere, prefatam parrochiam ecclesiam de Langlandia infra Triennium a tempore receptionis ipsius ecclesie dimittendo, et tam ^{ea} ex_χ per huiusmodi Triennium¹⁾, quam ex prepositura ac alijs ecclesijs supradictis, hucusque percepisti fructus, redditus et proventus. Quare a nobis humiliter petuisti, ut prouidere tibi super hoc per dispensationis beneficium, de benignitate apostolica dignaremur. Nos itaque attendentes laudabile testimonium quod tibi de uita et moribus perhibetur, ac uolentes tibi tum ob hoc tum etiam consideratione dilecti filij Nobilis Viri Waldemari ducis Jucye, qui pro te nobis per suas litteras humiliter supplicauit, gratiam facere specialem, tecum auctoritate apostolica dispensamus, ut predictas Preposituram et Ecclesiam sancti Martini, una cum dicta Ecclesia sanctorum Symonis et Jude, et Canonicatu et prebenda quos in Slewicensi Ecclesia te proponis adeptum, possis licite retinere, constitutione concilij generalis super hoc edita, et qualibet alia contraria non obstante. Prouiso

¹⁾ Saaledes i Munchs Afskrift; her bør vistnok læses: ex parte huiusmodi triennii.

quod Prepositura et Ecclesia ipse debitis obsequijs non fraudentur, et animarum cura in eis nullatenus negligatur. Ceterum ut statui tuo plenius consulatur, presentium tibi auctoritate concedimus, ut ex eo quod dictas preposituram et ecclesias taliter tenuisti, et tam ex eis quam ex dicta Ecclesia parrochiali de Langlandia fructus etiam percepisti, quos tibi remittimus et donamus de gratia speciali, fama tua in aliquo in posterum non ledatur, nec aliqua possis propterea labe notari. Omnemque notam siue maculam, que in premissis uel aliquo premissorum forsitan tibi posset opponi, de apostolice potestatis plenitudine penitus abolemus. Volumus autem, quod ad arbitrium boni viri aliquam congruam portionem de fructibus sic perceptis in euidentem utilitatem dictarum prepositure et Ecclesiarum conuertere non postponas. Nulli ergo etc. nostre dispensationis, concessionis, remissionis, donationis et abolitionis etc. Datum Rome apud Sanctam Mariam Maiorem V. Idus Jan. Anno Quarto.

79.

Nicolaus IV.

1 Marts 1292.

En lignende Dispensation for 6 Kaniker af Lunds Kapitel og to Klerke af samme Stift, at de paa Grund af Ærkebiskop Jens Grands Forbøn og fordi de vare ham oprigtig hengivne, maatte besidde to Beneficier. (Mellem Kanikerne nævnes Hans Sibrandsen, der er bekjendt af Jens Grands Fængselshistorie, se min Kirkehist. I. S. 684).

[Nicolaus etc.] Venerabili fratri . . archiepiscopo Lundensi Suetie primati [Salutem etc.] Grandis affectus quem ad Romanam ecclesiam te habuisse conspicimus merito nos inducit, ut petitionibus tuis quantum cum deo possumus fauorabiliter annuamus, et illi etiam qui tibi celo (sic) deuotionis adherent specialem a nobis gratiam consequantur. Hinc est quod nos tuis deuotis precibus inclinati dispensandi auctoritate nostra per te uel per alium cum Johanne dicto Bille, Johanne dicto Calf, Johanne Sibrandi, Nicolao Akarij, Johanne dicto Stagge ac Juria filio Magni, ecclesie Lundensis canonicis, ac Johanne dicto Albo et

Herlao filio Johannis, clericis Lundensis diocesis, quod quilibet eorum uidelicet duo beneficia ecclesiastica, etiam si curam habeant animarum, sibi que canonicè offerantur, licite recipere, ac etiam prefati canonici illa cum canonicibus et prebendis, quos non habentes animarum curam in ecclesia predicta obtinent, libere retinere possint, constitutione generalis concilij seu alia contraria super hoc edita non obstante, fraternitati tue plenam auctoritate presentium concedimus facultatem, prouiso quod beneficia ipsa debitis non fraudentur obsequijs, et animarum cura in illis si ea ipsis forsitan imminebit nullatenus negligatur. Datum Rome apud Sanctam Mariam maiorem kl. Martij [pontificatus nostri] anno Quinto.

80.

Bonifaolus VIII.

5 August 1297.

Biskop Jens Krag af Roskilde var kommen i en hæftig Trætte med Graabrødrene sammesteds (rimeligviis foranlediget ved den Forstyrrelse, Erkebispens Fængsling havde bragt over den danske Kirke, saaledes at Graabrødrene ligesom tidligere i Jakob Erlandsens Tid holdt med Ærkebispem). Provindsiel-Ministeren havde tillige med Brødrene i Custodiet forebragt deres Klagemaal i Rom. Biskoppen havde tilføiet dem store Krænkelser. Han havde taget Bjælker, som de havde samlet til Bygning, og deels kastet dem i Søen, deels taget dem til eget Brug; han havde nedrevet en lille Hytte, hvor de sad og tiggede i Regnveir; han havde taget Heste fra dem og brugt dem i sin Tjeneste; han havde taget et Skib, der var ladet med deres Fornødenheder. Ikke nok hermed havde han i adelige Herrers Nærværelse udskjældt Brødrene, paa draget dem Kongens Vrede, ladet ved sit Bord et Skandskrift oplæse imod dem, endskjøndt den pavelige Legat Isarnus havde advaret mod sligt. Endelig havde han forbudt sine Undergivne at give Brødrene Almisse, at modtage dem i deres Huse, at gaae til Skrifte hos dem, ja paalagt Præsterne, end ikke paa Dødsleiet at berette dem, der havde ladet sig skrifte af Brødrene. — Paven paa lagde derfor Biskop Christian af Ribe at undersøge denne Sag, da sligt ikke maatte gaae ustraffet hen, og hvis det forholdt sig, som foregivet var, skulde han stævne Biskoppen til at møde i Rom inden 6 Maaneder.

Bonifacius etc. Venerabili fratri . . Episcopo Ripensi
Salutem etc. Querelam dilectorum filiorum . . Ministri Datie
et fratrum Custodie Roskildensis ordinis minorum nuper

accepimus continentem, quod venerabilis frater noster Johannes Episcopus Roskildensis multa et enormia eisdem fratribus grauamina, contumelias, dampna et iniurias inferens, quedam magni ualoris ligna inherentia litori pro ipsorum fratrum edificijs et necessitatibus congregata disolui mandauit, ut sic per incertum mare dispersa et vagantia perderentur, vno tamen prius ex ipsis lignis uiolenter arrepto et ad eius castrum deducto, quod extimabatur duas Marchas ualere, de quo in nullo ipsis fratribus satisfecit, mandauit etiam dirui domunculam quandam, in qua fratres ipsi panem a transeuntibus mendicantes recipiebant se tempore pluuiarum, que quidem ibi fuerat pro fratribus ipsis de uoluntate trium predecessorum suorum sine iniuria alicujus, quodque tugurium eorundem fratrum, in quo ipsi fratres sicut pauperes habitabant, similiter dirui fecit, ablatis exinde indumentis et alijs supellectibus et illatis alijs dampnis eisdem. Preterea quosdam equos ad ipsorum fratrum ediftium deputatos in uia publica detineri fecit, exponens eos operibus suis, in quibus fere pre magnis laboribus sunt destructi. Nauem etiam ipsorum fratrum neecessitatibus deputatam sibique a dictis fratribus commodatam cum omnibns armamentis suis totaliter dextruxit (sic), nec in aliquo satisfecit eisdem, nec hijs realibus detrimentis contentus, ad defamationes et detractones orribiles se conuertens conuitiatur eisdem fratribus in presentia multorum nobilium et magnorum, uocando eos barratores et criminosos non solum de falsis sed totaliter inauditis, et dicendo etiam mendaciter coram Rege Datie, quod ipse sciebat peccata, que commiserat mater ipsius Regis, quia frater cui fuerat confessa reuelauerat Episcopo memorato, preter multa alia, que labia nostra non immerito recitare non decet. Dicitur etiam, quod legi facit ad mensam suam libellum famosum status fratrum non solum diffamatorium sed condempnatorium, et tempore felicitis recordationis Alexandri iiii predecessoris nostri per sedem apostolicam reprobatum, quandam (lege: quamquam) idem Episcopus per

dilectum filium Ysarnum Capellanum nostrum per nos ad partes illas transmissum de hoc prohibitus fuerit, et super alijs ipsorum fratrum iniurijs reprehensus. Suos etiam dicitur prohibere subiectos, ne ipsis fratribus elemosinam largiantur, nec eos ad hospitia sua recipiant, nec etiam confiteantur eisdem, iniuncto sacerdotibus, ut illis qui dictis fratribus confitentur in morte non administrent ecclesiastica sacramenta, in diuine maiestatis obprobrium, proprie salutis dispendium, populorum scandalum et grauem predictorum fratrum et ordinis lesionem. Cum igitur hec si uera sint nolimus sicut etiam nec debemus sub dissimulatione transire, ne saltem cedere ualeant in exempli pernitiem aliorum, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus per te uel alium seu alios, inquisita super hijs de plano sine strepitu et figura iuditij diligentius ueritate, si prefatum Episcopum culpabilem inueneris in premissis, eum ex parte nostra peremptorie citare procures, ut infra sex mensium spatium post citationem huiusmodi personaliter sub pena suspensionis et priuationis pontificalis offitij nostro se conspectui representet super hijs recepturus pro meritis, nostrisque mandatis et beneplacitis plenarie pariturus. Diem autem citationis et formam et quidquid feceris et inueneris in predictis, nobis [*etc. usque procures*]. Datum apud Urbem ueterem non. Aug. pontificatis nostri anno Tertio.

81.

Bonifacius VIII.

20 April 1298.

Dette saauelsom det følgende (Nr. 83) handler om uregelmæssige Bispevalg, rimeligviis foranledigede ved Erkebiskop Jens Grands Trætte. I Børglum havde Kapitlet efter Biskop Niels's Død undladt at foretage Valg inden den lovbestemte Tid; derfor beskikkede Paven ved Provision en Kanik af Lund, Joseph, til Biskop, og bød, at han skulde ordenes af Kardinalen af Sabina (jfr. Ann. for nord. Oldk. 1860, S. 149 Anm.).

Bonifacius etc. venerabili fratri Joseph Episcopo Burglanensi Salutem etc. In supreme dignitatis specula licet immeriti disponente domino constituti curis continuis angimur et pulsamur insultibus successiuis, ut de personis

talibus prouideatur ecclesijs pastoribus uiduatis, quarum industria et uirtute eedem ecclesie in suis iuribus et libertatibus conseruentur, reddatur tranquilior cleri status, et comodis salutis et gaudij plebs letetur. Sane Burglanensi ecclesia per obitum bone memorie Nicolai Episcopi Burglanensis pastoris solatio destituta, dilecti filij Capitulum eiusdem ecclesie per electionem canonicam uel postulationem concordem infra legitimum tempus iuxta statuta generalis concilij omiserunt negligenter de pastore dicte ecclesie prouidere, sicque ipsa ecclesia per annum et amplius uiduitatis incomoda noscitur pertulisse. Nos igitur de ipsius ecclesie ordinatione sollicite cogitantes, ac uolentes eandem ecclesiam ab incomodis huiusmodi preseruare, in te tunc Canonicum Lundensem litterarum scientia, morum et uite, ac alijs uirtutum meritis redimitum, direximus oculos nostre mentis, teque de fratrum nostrorum consilio et apostolice plenitudine potestatis eidem ecclesie preficimus in Episcopum et pastorem, et deinde tibi per venerabilem fratrem nostrum G. Episcopum Sabinensem munus consecrationis impendi, firma spe fidutiæque tenentes, quod eadem ecclesia per tue circumspectionis industriam, preseruabitur a noxijs et aduersis, et continua deo auctore in spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa. Reuerenter itaque suscipe jugum domini, et tua eius oneri humiliter colla snbmitte, manumque uiriliter mittens ad fortia, curam et administrationem eiusdem ecclesie prudenter exequi studeas, et gregis tibi commissi custodiam prosequi diligenter solliciter et constanter oppositurus te murum pro domo domini ascendentibus ex aduerso, ut laudabili de grege ipso reddita in die districti examinis ratione, Regnum patris eterni ab origine mundi paratum electis accipias letabundus, in dilecta domini tabernacula intraturus. Datum Rome apud sanctum P. XII kl. Maij, pontificatus nostri anno Quarto.

In e. m. dilectis filijs Capitulo ecclesie Burglanensis. In supreme [*etc. ut in precedenti, uerbis competenter mutatis*

usque incrementa]. Quocirca vniuersitati uestre per apostolica scripta mandamus, quatenus eidem J. Episcopo tamquam patri et pastori animarum uestrarum [*etc. ut supra* Capitulo ce. *usque in finem*]. Datum ut supra.

In e. m. Carissimo in Christo filio . . Regi Datie Illustri. Gratie diuine premium et preconium humane laudis acquiritur si personis dignitate preditis honor debitus impendatur. Sane dudum [*etc. usque incrementa*]. Cum itaque sit uirtutis opus dei ministros et præsertim etc. etc. Datum ut supra.

82.

Bonifacius VIII.

20 April 1298.

I Viborg havde Kapitlet efter Biskop Laurentius's Død eenstemmig valgt Provsten ved Domkirken Tyge til hans Eftermand, men han døde kort efter; Kapitlet valgte da ligeledes eenstemmig en af dets egen Midte Jordan af Gunsehg (Gunderup eller Gundersted?), men da han vægrede sig ved at modtage Valget, overdrog Kapitlet ham at udnævne en Biskop. Han udnævnte Peter, Provst i Himber-Syssel, men Ærkebiskop Jens Grand vægrede sig ved at stadfæste Valget. Denne begav sig da til Rom, og her blev han, efter at have givet Afkald paa den Ret, Valget maatte give ham, ved pavelig Provision beskikket til Biskop af Bonifacius. Ordinationen skulde han modtage af Kardinalen af Sabina, og blev da rimeligviis ordineret samme Dag som Joseph af Børglum (jfr. Munch anf. St. S. 149 Anm.). — Ligelydende Breve desangaaende afgik saavel til Capitlet som til Kongen.

Bonifacius etc. venerabili fratri Petro Episcopo Wibergensi Salutem etc. Ex suscepto seruitutis officio sollicitudine pulsatur assidua, ut ecclesias omnes quarum cura nobis est summi dispositione pastoris commissa spiritualibus et temporalibus comodis augeamus, et eis maxime per debite prouisionis ministerium in necessitatibus consulamus que noscuntur pastoris solatio destitute. Dudum siquidem ecclesia Wibergensi per obitum bone memorie Laurentij Episcopi Wibergensis pastore uacante, dilecti filij Capitulum eiusdem ecclesie, uocatis omnibus qui uoluerunt et debuerunt comode interesse, die ad eligendum prefixa, ut est moris pro futuri substitutione pastoris conuenientes in unum, primo quondam Tuchonem eiusdem ecclesie prepositum in Episcopum Wibergensem unanimiter et concorditer eligere

curauerunt, sed idem Tucho ante quam a venerabili fratre nostro . . . Archiepiscopo Lundensi, loci metropolitano, confirmationem Electionis huiusmodi obtineret diem clausit extremum, post cuius obitum ijdem Capitulum simili modo conuenientes in unum, dilectum filium Jordañ de Gunsehg ipsius ecclesie canonicum in Wibergensem Episcopum communiter et concorditer elegerunt, sed eo electioni de se facte consentire nolente prefati Capitulum postmodum per uiam deliberantes ¹⁾ procedere compromissi, in supradictum Jordanum unanimiter et concorditer compromittere curauerunt, concessa ei prouidendi ea uice per electionem canonicam uel postulationem concordem eidem ecclesie de pastore plena et libera potestate, promittentes, quod illum in suum et ecclesie predictae pastorem reciperent et haberent, quem idem compromissarius duceret eligendum, sicque prefatus compromissarius, huiusmodi compromisso et potestate receptis ac ipsius forma compromissi diligenter seruata, te tunc prepositum ecclesie Humbergsysel Wibergensis diocesis uice et nomine predicti Capituli elegit in Episcopum et pastorem ecclesie memorate, tuque huiusmodi electioni de te facte tibi presentate ad instantiam predictorum Capituli infra tempus statutum a iure consensisti, deinde uero te ac procuratoribus ipsius Capituli electionem ipsam de te factam ab eodem Archiepiscopo petentibus confirmari, idem Archiepiscopus electionem huiusmodi noluit confirmare, sed tu postmodum propter hoc ad apostolicam sedem accedens omne ius quod tibi ex huiusmodi electione de te facta competeat libere in nostris manibus resignasti. Nos autem, huiusmodi resignatione recepta, ad prouisionem ipsius ecclesie Wibergensis, ne ulterioris uacationis dispendia substineret, cepimus intendere diligenter, prouida deliberatione pensantes uirtutum multitudinem, quibus earum dominus personam tuam multipliciter decorauit, post uigilem considerationem quam super hoc habuimus diligenter, in

¹⁾ Her bør udentvvl læses: deliberationis.

te direximus oculos nostre mentis, quem nobis et fratribus nostris de litterarum scientia, honestate morum, conversatione uite laudabilis, prudentia spiritualium et temporalium prouidentia fidedignorum testimonia commendarunt, teque eidem ecclesie Wibergensi de predictorum fratrum consilio et apostolice plenitudine potestatis preficimus in Episcopum et pastorem, ac demum tibi per venerabilem fratrem nostrum G. Episcopum Sabinensem munus consecrationis fecimus exhiberi, curam et administrationem ipsius ecclesie Wibergensis plenariam tibi spiritualiter et temporaliter committendo, firma de te concepta fiducia, quod cum sis vir uite laudabilis, scientia peditus, morum honestate decorus, in spiritualibus prouidus et temporalibus circumspectus, eadem ecclesia Wibergensis per tue circumspectionis industriam et prouidentiam circumspectam, grata deo auctore suscipiet incrementa. Quocirca fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus huiusmodi impositum tibi onus a domino deuote suscipiens curam et administrationem eiusdem ecclesie Wibergensis prudenter et utiliter prosequaris, quod ipsa sub tuo felici regimine dextera (sic) tibi assistente propitia, uotiuus continuo ampliatur comodis et salutaribus proficiat incrementis, tuque pastor sollicitudine peruigil, ecclesiam ipsam gubernasse fructuoso regimine comproberis, ac exinde nostram et apostolice sedis gratiam uberius consequi merearis. Datum Rome apud Sanctum Petrum XII kal. Maij pontificatus nostri anno Quarto.

In e. m. dilectis filijs Preposito et Capitulo Wibergensi. Ex suscepte [etc. *uerbis competenter mutatis*]. Datum ut supra. — In e. m. Carissimo in Christo filio Regi Datie Illustri. Apud Regis eterni clementiam premium retributionis eterne, ac apud homines preconium tibi laudis acquiritur, si personas ecclesiasticas que presertim pontificali preminent (sic) dignitate in Regno tuo Regia protectione confouens, fauore beniuolo prosequaris. Nosque ad id celsitudinem tuam apostolicis exortationibus eo libenter (sic) inducimus (sic), quo illam in

operum executione bonorum speramus promptam et facilem inuenire. Dudum siquidem [*etc. usque incrementa*]. Rogamus itaque Serenitatem Regiam [*etc. ut supra*]. Datum ut supra.

83.

Bonifaolus VIII.

23 Mai 1298.

Bemyndigelse for Biskop Peter at maatte løse de Præster i Viborg By og Stift af Band, der vare forfaldne i Straf, paa Grund af at de ikke havde overholdt Interdiktet.

Bonifacius etc. Venerabili fratri Petro Episcopo Wiberghensi Salutem etc. Ex parte tua fuit propositum coram nobis, quod olim in quadam prouintiali Lundensi concilio inter cetera statutum extitit et etiam ordinatum, ut si Lundensis Archiepiscopus qui esset pro tempore seu aliquis Episcopus dicte prouintie per Regem Datie seu quemcumque alium Baronem et Magnatem Regni Datie caperetur, ipso facto tota prefata prouintia interdicto ecclesiastico, quod extunc in ea per Archiepiscopum et Episcopos ac alios prelatos tunc dictum concilium celebrantes promulgatum extitit, subiaceret, et¹⁾ non seruantes interdictum huiusmodi excommunicationis et suspensionis sententia nichilominus promulgata, quodque postmodum per sedem apostolicam id extitit ex certa scientia confirmatum, vnde cum nonnulli clerici tue ciuitatis et diocesis huiusmodi excommunicationis et suspensionis sententias incurrerint ex eo quod interdictum, quod dicta prouintia tempore quo venerabilis frater noster Johannes Archiepiscopus Lundensis per ipsum Regem captus post dictum concilium extitit, iuxta predictum statutum incurrerat, non seruauerant, diuina celebrando officia et immiscendi se illis, et recipiendo etiam sacros ordines sic ligati, tu de ipsorum salute sollicitus prouideri eis a nobis super hijs humiliter postulasti. Nos igitur tuis supplicationibus inclinati presentium tibi

¹⁾ (M. Anm.) Saaledes: her synes in at mangle.

auctoritate concedimus, ut eisdem clericis absolutionis per te impenso beneficio hac uice iuxta formam ecclesie uice nostra, iniuncto eis quod de iure fuerit iniungendum, cum illis ex ipsis, qui facti immemores, uel iuris ignari absolutionis) beneficio non obtento receperunt ordines et sic ligati diuina officia celebrarunt, iniuncta eis pro modo culpe penitentia competenti, eaque peracta liceat tibi hac uice similiter ob misericordiam que superexaltat iudicio, quod in susceptis ordinibus ministrare ualeant, et super irregularitatem si quam exinde contraxerunt, prout eorum saluti expedire uideris dispensare. Datum Rome ad sanctum Petrum x kl. Junij pontificatus nostri Anno quarto. .

84.

Bonifaolus VIII.

29 Mai 1298.

Fritagelse for Biskop Peter af Viborg fra det Løfte, han som ordineret i Rom havde maattet aflægge, om at besøge Rom hvert tredie Aar, da hans Kirke ellers ikke hørte mellem de unddragne (exempti) men hørte under Lunds Ærkestift.

Bonifacius etc. Venerabili fratri Petro Wibergensi episcopo Salutem etc. Ex parte tua fuit propositum coram nobis, quod tempore quo te prefecimus Wibergensi ecclesie in Episcopum et pastorem inter alia iuramento prout est moris personaliter prestito promisisti, quod apostolorum limina figural (sic, lege singulis) Triennijs uisitares, quamquam ecclesia tua priuilegium exemptionis non habeat, sed iurisdictioni Lundensis Archiepiscopi qui est pro tempore sit subiecta. Nos itaque personam tuam ob tuorum exigentiam meritorum in hac parte speciali gratia prosequentes, ab huiusmodi promissione, quam de uisitanda supradicta sede fecisti, et a iuramento super hoc prestito, quo ad ipsam uisitationem dumtaxat te auctoritate presentium duximus absoluendum. Volentes in ceteris iuramentum predictum inuiolabiliter obseruari. Datum Rome apud sanctum Petrum iiii kl. Junij pontificatus nostri anno quarto.

85.

Bonifaolus VIII.

31 Mai 1298.

Samme Biskop Joseph fik Bemyndigelse til at optage et Laan af 2000 Gylden mod Sikkerhed i Børglum Kirkes Eiendomme.

Bonifacius etc. Venerabili fratri J. Episcopo Burgalensi Salutem etc. Cvm sicut in nostra proposuisti presentia constitutus tam pro tuis necessarijs negotijs, quam pro ecclesie Burgalensis negotijs quod¹⁾ apud sedem apostolicam expediendis utiliter te subire oporteat magna onera exp̄axarum (sic), nobis humiliter supplicasti, ut usque ad summam duorum milium florenorum auri mutuuum contrahendi sub modis et formis infrascriptis sine quibus creditores te putas inuenire non posse tibi largiri licentiam dignaremur, nos igitur [*etc. ut in forma per totum usque in finem*].²⁾ Datum Rome apud S. P. ij kal. Junij pontificatus nostri anno quarto.

86.

Bonifaolus VIII.

12 Aug. 1299.

Samme Tilladelse for Biskop Joseph af Børglum, som der var givet Biskop Peter (Nr. 85).

Bonifacius etc. Venerabili fratri nostro Joseph Episcopo Burglanensi Salutem etc. Ex parte tua fuit coram nobis propositum, quod pridem cum te apud sedem apostolicam constitutum prefecimus ecclesie Burglanensi in Episcopum etc. (ligelydende med det foregaaende³⁾ sed . . Archiepiscopo Lundensi Suetie primati qui est pro tempore iure metropolitico sit subiecta. Nos itaque personam tuam iu hac parte fauore beniuolo prosequentes, te ab huiusmodi promissione etc. Datum Anagni ij Id. Aug. pontificatus nostri anno quinto.

¹⁾ (M. Anm.) Saaledes i Codex, men aabenbart ved en Feiltagelse, da det bør udgaa.

²⁾ (M. Anm.) Formularen kan sees af Brevet til Ærkebiskop Æsger af 21. Marts 1320.

³⁾ (M. Anm.) undtagen at her staaer rigtig singularis.

87.

Bonifaclus VIII.

11 April 1302.

Dette Brev underretter Kong Erik om, at Paven har løst Jens Grand fra hans Forhold til Lunds Ærkestift, og ved Provision beskikket Isarn i hans Sted, hvorved Kirkestriden i Danmark væsentlig var endt. De tvende pavelige Breve til de Paagjældende selv, af 30 Marts 1302 til Jens Grand, af 11 April 1302 til Isarnus ere trykte hos Munch anf. St. S. 158—61; her er derfor Brevets egentlige Indhold forbigaaet, fordi det Ord til andet findes i sidstnævnte Brev, og kun medtaget hvad der angaaer Pavens personlige Henvendelse til Kongen.

Bonifacius etc. Carissimo in Christo filio Erico Regi Dacie Illustri Salutem etc. Ad fouendum in uisceribus caritatis ecclesiarum prelatos, ac eos precipue qui pontificali dignitate preminent, eo te fiducialius nostris precibus inuitamus, quo in honorum executione operum celsitudinis Regalis affectum magis promptum et facilem credimus inuenire, maxime cum apud deum, cuius prelati huiusmodi sunt ministri, retributionis eterne premium, et apud homines laudis preconium tibi exinde acquiratur. Sane nos dudum [*etc. usque ad munifice prosperari*]. Cum itaque fili Carissime sit uirtutis opus ecclesias et personas, presertim pontificali preditas dignitate, benigno fauore prosequi ac eas uerbis et operibus pro Regis eterni gloria uenerari, Serenitatem Regiam rogamus et hortamur attente, quatenus Electum ipsum ac ecclesiam sibi commissam habeas propensius commendatos. Ita quod idem Electus tuo fultus auxilio in commissa sibi cura pastoralis officij deo propitio prosperari ualeat, ac tibi exinde a deo perempnis uite premium et a nobis condigna proueniat actio gratiarum. Datum ut supra.

88.

Bonifaclus VIII.

27 Marts 1303.

En Diakon fra Odense Stift, Kjeld Petersen, var, netop som han stod i Begreb med at foretage en Reise til Rom, førend han endnu var kommen ud over Rigets Grændse, bleven overfaldet af en Ridder Morten Due, Kong Eriks Leensmand, og berøvet alle sine Eiendele. Selv blev han til en Tid holdt i haardt Fængsel, men fik dog atter Lov at gaae,

uden at han dog fik tilbage, hvad der var ham berøvet. Morten Due foregav at handle i Kong Eriks Navn, og denne gik selv endnu videre, idet han lod lægge Beslag paa al Klerkens Eiendom i Hjemmet. Paven overdrog det da til Ærkebiskop Isarnus paa det nøieste at undersøge Sagen, og straffe de Skyldige med Kirkens Band. (Om et lignende Overfald paa en anden fyensk Klerk, see ovenf. blandt disse Breve Nr. 13; uden Tvivl staaer dette Overfald ogsaa i Forbindelse med det dengang omtvistede Bispevalg i Odense s. Nr. 91).

Bonifacius etc. Venerabili fratri . . Archiepiscopo Lundensi Salutem etc. Querelam grauem dilectus filius Ketillus Petri diaconus Otthoniensis diocesis iu nostra proposuit presentia constitutus, quod cum ipse predictus causa deuotionis et pro quibusdam suis negotijs promouendis iter arripuisset ad sedem apostolicam ueniendi, ac ad ultimos fines uel circa Regni Datie peruenisset, Martinus dictus Due (sic) Vasallus carissimi in Christo filii nostri Herici Regis Dacie Illustris eundem Ketillum ablatis sibi equis, libris, argento, pecunia, uestibus, et alijs bonis et rebus suis, que secum habebat, ausu sacrilego personaliter capi fecit, et carcerali custodie mancipari. Et licet ipsum post multa tormenta, tribulationes et angustias, que inferri fecit eidem, abire permiserit, nichilominus tamen equos, libros, argentum, pecuniam, vestes, res et bona predicta, quibus ipsum ut predicatur spoliauerat, dictus Martinus ipso Ketillo restituere denegauit. Cumque dictus Ketillus ad prefatum Regem cuius mandato idem Martinus hec se fecisse dicebat, habuisset super premissis recursum, prefatus Rex hijs non contentus, sed addens afflictionem afflicto, reliqua bona omnia mobilia eiusdem Ketilli, que in illis habebat partibus, confiscari mandauit et fecit pro sue uoluntatis libito in opprobrium ecclesiastice libertatis et eiusdem Ketilli non modicum dispendium et grauamen ac scandalum etiam plurimorum. Quare dictus Ketillus nobis humiliter supplicauit, ut prouidere sibi super hijs de oportuno remedio curaremus. Cum igitur preter sententiam Canonis quam huiusmodi iniuriatores clericorum et personarum ecclesiasticarum incurrunt hij, qui uenientes ad

dictam sedem uel redeuntes ab ea capiunt, spoliant, et detinere presumunt, anathematis et excommunicationis sententia, que singulis annis certis diebus pluries per eandem sedem publice promulgatur, ligentur, fraternitatem tuam per apostolica scripta mandamus, quatenus, si tibi constiterit de captione, incarceratione, detentione, spoliatione ac sequestratione predictis, prefatum Regem, cui super hoc scribimus, ex parte nostra moneas efficaciter et inducas, ut eidem Ketillo, uel eius procuratori pro eo, equos, libros argentum, pecuniam, pannos, res et bona omnia supradicta, per prefatum Martinum taliter sibi ablata, nec non et predicta bona eius per eundem Regem ut premittitur confiscata, faciat infra certum terminum quem ad hoc duxeris statuendum cum integritate restitui, ac de huiusmodi illatis sibi iniurijs plenam et debitam satisfactionem impendi. Alioquin ipso elapso termino, prefatum Martinum et omnes alios, qui in captione, carceris emancipatione (sic), spoliatione, sequestratione ac detentione predictis scienter culpabiles extiterunt, tamdiu singulis diebus dominicis et festiuis pulsatis campanis et candelis accensis excommunicatos publice nunties, et facias per omnia loca dicti Regni de quibus expedire uideris per alios publice nuntiarum, donec Martinus et culpabiles supradicti meruerint super hijs ab eadem sede absolutionis beneficium obtinere. Contradictores nichilominus siqui fuerint uel rebelles auctoritate nostra per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendi, non obstantibus si aliquibus ab eadem sit sede indultum, quod interdici uel excommunicari nequeant uel suspendi per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum Laterani vi kal. Aprilis pontificatus nostri anno nono.

89.

Benedict XI.

7 Nov. 1303.

Samme Dag som Pave Benedict XI løste Kong Erik af Band og hævede Interdictet over Riget, — hvilket Brev er meddeelt hos Munch

anf. St. S. 162—3. — fik Ærkebiskop Isarnus Bemyndigelse til at dispensere de Klerke, der ikke strængt havde overholdt Interdiktet, dog først efter at have idømt dem en passende Bøde.

Benedictus etc. Venerabili fratri . . Archiepiscopo Lundensi Suetie primati Salutem etc. Tva nobis fraternitas intimavit, quod Terre magnifici principis Erii Regis Datie Illustris et Christofori fratris sui pro eo, quod dicti Rex et Christoforus ac nonnulli eorum complices venerabilem fratrem nostrum J. Rigensem tunc Lundensem Archiepiscopum predecessorem tuum ac quondam Jacobum prepositum ecclesie Lundensis ceperunt et captos aliquamdiu tenuerunt seu capi et detineri fecerunt, et quia etiam super hijs eodem preposito uiam uniuerse carnis ingresso satisfacere predecessori et ecclesie prelibatis per tempora recusarunt, auctoritate sedis apostolice ecclesiastico subiacent interdicto. Verum nonnulli ex clericis consistentibus in terris predictis interdictum huiusmodi non seruantes, diuina inibi post interdictum predictum officia celebrarunt et immiscuerunt se illis, propter que irregularitatis macula sunt respersi; licet autem felicis recordationis Bonifacius papa VIIIus predecessor noster, uolens eis super hoc de salutari remedio prouidere, tibi tunc Archipresbitero Carcassonensi, Capellano suo, quem ad partes illas pro quibusdam negotijs destinarat, super huiusmodi negotio suas certi tenoris litteras duxerit dirigendas, tu tamen postmodum de partibus eisdem recedens non fuisti que tibi in eisdem mandabantur literis executus, quare de ipsorum salute sollicitus nobis humiliter supplicasti, ut eorum in hac parte prouidere saluti de benignitate apostolica dignaremur. Nos autem plenam gerentes de tua circumspectione fiduciam fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus cum ipsis irregularibus, cum super hijs ab eis cum humilitate fueris requisitus, super irregularitate predicta, imposita eis pro modo culpe penitentia salutari, per te uel alium seu alios hac uice auctoritate nostra dispenses, prout secundum deum ani-

marum suarum saluti uideris expedire. Datum Laterani vii.
Id Nouembr. pontificatus nostri anno primo.

90.

Benedict XI.

17 Febr. 1304.

Det var ikke blot i Børglum og Viborg at Interdiktet og Ærkebispens Rømning havde voldt Forstyrrelse ved Bispevalget. Dette Brev handler om Sjælland, og giver næiere Oplysning om de derværende Forhold, der tidligere heller ikke vare ganske ubekjendte. Oluf, tidligere Kanik i Roskilde, var bleven valgt til Biskop ved Provision af Ærkebiskop Jens Grand, hvortil han af Kapitlet var bemyndiget, hvorfor dette ogsaa godkjendte hans Valg. Men en enkelt Kanik Florentius (rimeligviis efter Kong Eriks Tilskyndelse, men det siges ikke udtrykkelig) protesterede, og overbragte personlig sin Protest i Rom. Sagen blev undersøgt, men Paven godkjendte fuldkomment Jens Grands Adfærd ved den Leilighed. (Foruden dette Brev til selve Biskop Oluf udgik der samme Dag Breve om den samme Sag: til Roskilde Kirke, til Ærkebispnen, til Kong Erik samt til de rygenske Fyrster Wyselaus og Camburus).

Benedictus etc. Venerabili fratri Olauo Episcopo Roskildensi Salutem etc. Dum sollicite considerationis indagine perscrutamur, quam sit onusta dispendijs, quam plena periculis ecclesiarum uacatio diuturna, multiplici nec immerito reddimur attentione solliciti ac operose uigilantie studium adhibemus, ut ecclesiis pastorum solatio destitutis nubilo uiduitatis excluso et uacationis tenebris profugatis celebris (sic) prouisionis et utilis uotiuua celebritas (sic) illucescat. Dudum siquidem Roskildensi ecclesia per obitum bone memorie Johannis Roskildensis Episcopi solacio destituta pastoris, dilecti filij capitulum ipsius ecclesie die ad eligendum prefixa uocatis omnibus qui uoluerunt debuerunt et potuerunt commode interesse insimul conuenire curarunt. Et tandem post nonnullos tractatus ab eis super hoc habitos, ex quibus effectus non extitit subsecutus, deliberantes in huiusmodi electionis negotio per uiam procedere compromissi, venerabili fratri nostro Johanni Episcopo, tunc Lundensi Archiepiscopo, loci Metropolitano prouidendi ea uice dicte ecclesie de pastore de ipsius ecclesie gremio uel etiam aliunde protestatem plenariam unanimiter con-

cesserunt, promittentes quod illum in suum et ecclesie ipsius Episcopum et pastorem reciperent et haberent, de quo dictus Archiepiscopus ipsi ecclesie prouideret; prefatus uero Archiepiscopus huiusmodi potestate recepta secum super hoc deliberans diligenter de te, ecclesie prelibate canonico, consideratis muneribus gratiarum quibus te nouerat insignitum, ecclesie predictae prouidit, preficiendo te ipsi ecclesie in Episcopum et pastorem, ac prouisionem huiusmodi coram ipsis capitulo publicauit, dictique Capitulum prouisionem eandem concordati uoto et uoluntate unanimi approbarunt, tuque postmodum prouisioni predictae infra tempus a iure statutum consensum tuum impendere curauisti, ac tandem prefatus Archiepiscopus prouisionem ipsam auctoritate metropolitana confirmauit, cumque postmodum Florentius ecclesie predictae canonicus se ad apostolicam sedem personaliter conferens, in presentia felicitis recordationis Bonifacii pape VIII predecessoris nostri proponere curauisset, quod ipse ab huiusmodi tua electione ad sedem appellauerat supradictam, prefatus predecessor dilecto filio nostro Johanni titulo sanctorum Marcellini et Petri presbitero cardinali commisit oraculo uiue uocis, ut huiusmodi negotium diligenter audiret, et quod super hoc inueniret sibi referre fideliter non differret. Predicto autem Cardinali in eodem negotio procedente, memoratus predecessor ipsum certis sibi commissis negotijs ad partes Francie destinauit, dictumque negotium Venerabili fratri nostro Johanni Episcopo Tusculanensi simili modo commisit, ab ipso in eo statu in quo illud dictus Johannes Cardinalis dimiserat resumendum, Nos quoque post eiusdem predecessoris obitum ad apicem apostolice dignitatis assumpti pretactum negotium eodem modo commisimus Episcopo memorato. Et demum facta nobis ab ipso Episcopo de iam dicto negotio relatione fidei, et super eo per nos cum prefato Episcopo et alijs fratribus nostris deliberatione prehabita diligenti, quod per eundem Archiepiscopum factum esse dinoscitur in hac parte ratum habentes et gratum,

illud de fratrum nostrorum consilio auctoritate apostolica confirmauimus, omnem defectum si quis ex quacumque causa extitit in premissis supplentes, de apostolice plenitudine potestatis faciendo tibi nichilominus subsequenter per eundem Episcopum Tusculanensem munus consecrationis impendi, ideoque fraternitati tue per apostolica scripta mandamus quatenus reuerenter supportans impositum a domino tibi onus, sepefate Roskildensis ecclesie curam sollicitam gerere studeas eiusque uacare profectibus non omittas, gregem dominicum tue in illa discretioni commissum doctrina uerbi et operis informando. Ita quod ecclesia ipsa per tue diligentie studium laudabilibus in spiritualibus et temporalibus ad diuini nominis gloriam proficere ualeat incrementis. Datum Laterani xiiii kal. Martii pontificatus nostri anno primo.

In e. m. Capitulo ecclesie Roskildensis. Dum sollicite etc. Quocirca etc. D. u. s. — In e. m. Clero Ciuitatis et diocesis Roskildensis. — In e. m. populo Ciuitatis et diocesis Roskildensis.

In e. m. Venerabili fratri . . Archiepiscopo Lundensi Suetie primati etc. Dum sollicite [*etc. usque impendi*]. Cum igitur eidem Episcopo, ut ipse in commissa sibi ecclesie predictae cura facilius proficere ualeat, tuus fauor esse noscatur quam plurimum oportunos, fraternitatem tuam rogamus et hortamur etc. D. u. s.

In e. m. Carissimo in Christo filio Erico Danorum Sclauorumque Regi Illustri Salutem etc. Etsi firma nostra credulitas habeat, fili karissime, fameque laudabilis preconio diuulgetur, quod tu tanquam benedictionis et gratie filius, ac circa opera pietatis intentus prelatos et ecclesias Regni tui opportuno fauore confoueas, sedula protectione communias, et speciali gratia prosequaris, nos tamen quia personam Regiam sincere diligimus, et otis uberibus affectamus, ut Regi Regum per quem Reges regnant et principes dominantur de bono semper in melius reddaris acceptior et apud eum generosior habearis, te ad premissa libenter inducimus et paternis studijs excitamus. Dudum siquidem [*etc. ut supra usque impendi*]. Quocirca serenita-

tem regiam rogamus et hortamur attente, quatenus eundem Episcopum, quem ob suorum exigentiam meritorum benevolentia prosequimur speciali, et commissam sibi ecclesiam habens pro nostra et apostolice sedis reuerentia propensius commendatos, sic te prefato Episcopo benignum exhibeas, sic fauorabilem largiaris, ipsum et eandem ecclesiam regalis benevolentie gratia prosequendo, quod idem Episcopus tuis presidij circumfultus commissum sibi regimen facilius et efficacius cooperante domino prosequatur, nosque proinde magnificentiam Regiam dignis in domino laudibus attollamus. Datum ut supra.

In e. m. Dilectis filijs Nobilibus viris Wyselauo et Camburo principibus Ryianorum fratribus etc. (Omtrent af samme Indhold, kun med noget andre Indledningsord, og efter Datum — impendi): Cum igitur eidem Episcopo ut etc. proficere ualeat, fauor uester, cum terra Ruyanorum, in qua temporale dominium obtinetis, in diocesi Roskildensi consistat, in qua spiritualis iurisdicctio ad dictum Episcopum spectat, qui etiam quam plura bona temporalia ibidem asserit se habere, fore noscitur non modicum opportunus, nobilitatem uestram rogamus et hortamur etc. D. u. s.

91.

Benedict XI.

6 Marts 1304.

Dette Brev handler om Forstyrrelsen ved Bispevalget i Odense. Biskop Gisicos Dødsaar har tidligere været omtvistet, det fremgaaer heraf, da han døde, medens Jens Grand endnu var i Virksomhed, at hans Dødsaar maa falde Aar 1300, hvad ogsaa de fleste Beretninger angive. Efter hans Død valgte Kapitlet sin, St. Knuds Klosters, Prior Peter til Biskop, men Jens Grand vilde ikke stadfæste dette Valg, hvorfor Sagen blev indstævnet for Paven. Men da man i Rom savnede tilstrækkelige Oplysninger, overdrog Pave Benedikt Ærkebiskop Isarn Sagens Afgjørelse, saaledes at hvis han vilde, kunde han stadfæste Peters Valg eller ved Provision udnævne en Anden.

Hvad der her berettes stemmer ikke med den sædvanlige Fremstilling, der væsentlig støtter sig til Hamsfort, Script. VII p. 226. Forskjellen bestaaer ikke blot deri, at den udvalgte Biskop Peter her kaldes Prior for St. Knuds Kloster, og altsaa Benediktiner og ikke Franciskaner, men fornemmelig deri, at der slet ikke er Tale om noget andet Valg, som Hamsfort fortæller om. Den eneste Hindring for Peters Valg er Jens Grands Vægring ved at stadfæste ham, og det Hverv, der overdrages Isarnus, er ikke at dømme mellem tvende Prætendenter, men

enten at stadfæste Peters Valg eller foretage et nyt. Uden al Tvivl har Isarnus stadfæstet Valget, saa at altsaa den af Kongen begunstigede blev Biskop, men muligt er det, at et Forsøg fra Ærkebispens Side paa at reise en Modkandidat skjuler sig bag det, der berettes i Nr. 88. men i saa Fald blev dette Forsøg uden Frugt.

Benedictus etc. Venerabili fratri . . Archiepiscopo Lundensi Suetie primati Salutem etc. Licet ad uniuersas orbis ecclesias iuxta pastoralis officij debitum apostolice considerationis intuitum extendamus, de illis tamen, que uacationes incommoda patiuntur solatio destitute pastorum, eo nos conuenit diligentius cogitare quo ille prouisionis remedio indigere potius dinoscuntur. Vacante siquidem dudum Othoniensi ecclesia per obitum bone memorie G. Othoniensis Episcopi, delecti filij Capitulum ipsius ecclesie ad tractandum de futuri substitutione pastoris, die ad hoc prefixa insimul conuenerunt ac deliberantes ad id per uiam procedere compromissi, quinque de ipsis capitulo prouidendi ea uice dicte ecclesie de pastore concesserunt unanimiter potestatem, promittentes illum in eorum Episcopum recipere, de quo ipsi quinque dicte ecclesie prouiderent, qui quidem compromissarij, huiusmodi potestate recepta, post deliberationem super hoc adhibitam dilectum filium fratrem Petrum ecclesie predicte Priorem in Othoniensem Episcopum elegerunt, et electionem huiusmodi soleniter publicarunt, dictusque Prior infra tempus legitimum huiusmodi electioni consensit, et tam ipse quam dicti Capitulum a bone memorie Johanne Lundensi Archiepiscopo predecessore tuo confirmari electionem eandem suppliciter postularunt. Verum quia dictus Archiepiscopus electionem infirmauit eandem, dictus Prior ad sedem apostolicam appellauit, ac felicis recordationis Bonifacius papa VIII predecessor noster primo, et eo postmodum uiam uniuerse carnis ingresso, nos ad apicem summi apostolatus assumpti causam huiusmodi appellationis et negotij principalis dilecto filio nostro L. sancti Angeli diacono cardinali commisimus audiendam, coram quo licet aliquamdiu in causa ipsa fuerit disceptatum, quia tamen per ea que coram ipso in eadem

causa sunt habita non potest de cause ipsius meritis apud sedem eandem plene liquere, Nos nolentes quod ex prorogatione dicte cause dicta ecclesia prolixioris uacationis sustineat detrimenta, fraternitati tue de qua fiduciam gerimus in domino specialem per apostolica scripta mandamus, quatenus electionem eandem et personam dicti Prioris diligenter examinans, si electionem predictam de persona ydonea inueneris canonice celebratam, illam auctoritate nostra confirmare procures. Alioquin ea rite cassata, eidem ecclesie, ne ulterioris uacationis incommoda patiatur, prouidere hac uice auctoritate predicta de persona ydonea, que sciat et possit illam salubriter gubernare, dictoque Priore, si eius electio fuerit confirmata, uel persona de qua ecclesie predictae prouideris, ascitis duobus uel tribus Episcopis illarum partium gratiam et communionem dicte sedis habentibus, munus consecrationis impendas prout fuerit faciendum. Datum Laterani ij Non. Mart. pontificatus nostri anno primo.

92.

Benedict XI.

20 Marts 1304.

Om Besættelsen af Børglum Bispestol. Biskop Joseph, der 1298 blev beskikket ved pavelig Provision (se Nr. 81), maa være død c. 1302. Efter hans Død valgte Kapitlet sin Provst, Johannes, til Biskop, men han fandt sig beføiet til at resignere og at overlade Valget til Ærkebiskop Isarnus. Denne lod imidlertid saa lang Tid gaee hen, at Valget ved Devolution tilkom Paven; desuagtet bemyndigede Paven ham ved dette Brev til at foretage Valget i hans Navn.

Benedictus etc. Venerabili fratri Isarno Archiepiscopo Lundensi Salutem etc. Rationis oculis intuentes commoda que uacantibus ecclesijs de salubribus prouisionibus pastorum proueniunt, reddimur corde solliciti, ut circa prouisiones huiusmodi faciendas adhibeamus attentionis studium fructuose. Olim quidem sicut accepimus Burglanensi ecclesia, tue metropolitice iurisdictioni subiecta, per obitum bone memorie Josep Burglanensis Episcopi pastoris solatio destituta, dilecti filij Capitulum eiusdem ecclesie, die ad eligen-

dum prefixa, ut moris est conuenientes in unum, ac in huiusmodi negotio per uiam scrutinij procedentes, dilectum filium Johannem eiusdem ecclesie pr. positum in Burglansensem Episcopum concorditer elegerunt, idemque Johannes ex certis causis omni iuri, si quod sibi ex electione huiusmodi competebat, in tuis manibus sponte ac libere resignauit, et post huiusmodi resignationem a te receptam, anno et amplius iam elapso, tam dicti capitulum quam tu prouidere eidem ecclesie de prelato quamquam potueritis neglexistis, sicque per hoc eadem ecclesia tanto tempore iam uacauit, quod eius est prouisio ad sedem apostolicam secundum generalis statuta concilij legitime deuoluta. Nos igitur de ipsius ecclesie ordinatione sollicitate cogitantes, et cupientes per uestre prouidentie studium talem personam eiusdem ecclesie regimini presidere, per quam possit salubriter gubernari, ac de tue circumspectionis industria plenam in domino fiduciam obtinentes, fraternitati tue presentium tenore committimus et mandamus, quatenus auctoritate nostra ecclesie predicte hac uice de aliquo uiro ydoneo, qui tanto congruat oneri et honori, prouidere procures, preficientes (sic) eum ipsi ecclesie in Episcopum et pastorem, faciens sibi a capitulis (sic) supradictis et alijs sibi subditis obediri humiliter ac intendi. Contradictores etc. Non obstante si aliquibus a sede apostolica sit indultum, quod interdicti, suspendi uel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum Laterani xiii kal. Aprilis pontificatus nostri anno primo.

93.

Benedict XI.

20 Marts 1304.

Pavelig Gunstbeviisning mod Kong Erik, at han maatte holde Guds-tjeneste inden lukkede Dørre, selv paa Steder, hvor der var Forbud.

Benedictus etc. Carissimo in Christo filio Erico Regi Datie Illustri Salutem etc. Ut erga sedem apostolicam eo

amplius crescat tue deuotionis affectus quo eam inueneris in faciendo benigniorem tibi gratiam specialem, deuotionis tue precibus annuentes, ut cum te ad loca ecclesiastico interdicto supposita prouenire contigerit, liceat tibi per Capellanum ydoneum facere celebrari diuina et una cum tuis familiaribus domesticis ibidem ianuis clausis, non pulsatis campanis, interdictis et excommunicatis exclusis, submissa uoce diuina audire, dummodo tu uel idem Capellanus aut dicti familiares causam non dederitis interdicto, uel id tibi aut eis non contingat specialiter interdici, auctoritate tibi presentium indulgemus. Nulli ergo etc. nostre concessionis etc. Datum Laterani xiii kal. Aprilis pontificatus nostri anno primo.

94.

Benedict XI.

20 Marts 1304.

En anden pavelig Gunstbeviisning mod Kong Erik, at han maatte beskikke tre af sine Klerke til Kaniker, en i Roskilde, en i Ribe og en i Slesvig.

Benedictus etc. Venerabili fratri . . Archiepiscopo Lundensi etc. Eximie deuotionis affectus, quem carissimus in Christo filius noster Ericus Rex Datie Illustris ad nos et Romanam gerit ecclesiam, sollicitat mentem nostram, ut in hijs, que sibi uotiuua esse conspiciamus, nos inueniat fauorabiles et benignos. Hinc est quod nos dicti Regis supplicationibus inclinati fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus tres clericos et familiares ipsius, quos tibi duxerit nominandos et ad hoc ydoneos esse repereris, etiam si alias beneficiati existant, vnum uidelicet in Roskildensi, alium in Ripensi, reliquum uero in Sceuiclensi (sic) ecclesijs Regni sui, per te uel alium seu alios recipi facias auctoritate nostra in canonicos et in fratres, et eorum singulis prebendis si in ecclesijs ipsis uacant ad presens uel quamprimum ad id obtulerit se facultas, prouidere procures, inducens eos in illarum corporalem possessionem, et defendens inductos, stallis eis in choris et locis in Capitulis cum plenitudine iuris canonici assignatis. Non

obstantibus de certis canonicorum numeris etc. etc. Datum ut supra.

95.

Clemens V.

23 Mai 1310.

Biskop Christian af Ribe havde paa Grund af Svagelighed begjæret sin Afsked; Paven overdrog det til Biskoppen af Viborg og Børglum at modtage hans Afsked og bestemme hans Pension.

Clemens etc. Venerabilibus fratribus . . Wibergensi et . . Burglanensi Episcopis Salutem etc. Pro parte venerabilis fratris nostri Cristiani episcopi Ripensis fuit nobis cum instantia supplicatum, ut cum ipse propter debilitatem proprij corporis non sufficiat ad pontificalis officij onera supportanda cessionem ipsius uolentis premissa de causa cedere non dignitati sed loco recipi mandaremus. Nos igitur debilitati sue paterno compatiens affectu, petitioni sue in hac parte benigne duximus annuendum. Quare fraternitati uestre per apostolica scripta mandamus, quatenus si utilitati Ripensis ecclesie uideritis expedire, cessionem ipsius cum illam obtulerit curetis recipere uice nostra, assignata sibi secundum ipsius Episcopi merita tam de ipsius ecclesie iuxta eiusdem ecclesie facultates quam per eundem Episcopum acquisitis bonis congrua portione, de qua idem Episcopus congrue ualeat sustentari, ac inducatis eum uel procuratorem suum eius nomine in corporalem possessionem portionis eiusdem, et defendatis inductum. Contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo. Ceterum denuntietis dilectis filijs Capitulo Ripensi, ut inuocata spiritus sancti gratia per electionem canonicam preficiant sibi personam ydoneam in pastorem. Datum Auinion. x kal. Junij pontificatus nostri anno quinto.

96.

Clemens V.

15 Juni 1310.

Efterat Isarnus var forflyttet ved pavelig Provision fra Lunds til Salernos Ærkesæde (ved Bulle af 12 Juni 1310), blev faa Dage efter,

ligeledes ved pavelig Provision, Æsger, tidligere Biskop i Aarhus, beskikket til hans Efterfølger. Palliet modtog han først ved Bulle af 7 Oct. 1311 (Munch. anf. St. S. 166).

Clemens etc. Carissimo in Christo filio Henrico (sic) Regi Datie Illustri Salutem etc. In amore uirtutum et illarum operibus decet celsitudinem Regiam haberi continue studiosam, presertim cum exinde benedictionis diuine premium et laudis humane preconium acquiratur. Sane Lundensi ecclesia per translationem venerabilis fratris nostri Isarni Electi Salernitani, olim Archiepiscopi Lundensis, per nos factam de ipso ad ecclesiam Salernitanam tunc uacantem pastoris solatio destituta, Nos de ipsius ecclesie ordinatione celeri, ne diu uiduitatis subiaceret incomodis, sollicito cogitantes, et cupientes illum eidem Lundensi ecclesie per nostre prouidencie studium pontificem presidere, de quo certam haberemus notitiam, quod ipsum clara meritorum suorum insignia redimerent, nec dubia esset ipsius caritas erga plebem suo regimini commendandam, et in cuius fide fida recumberet securitas subditorum, et per cuius diligentie studium eadem ecclesia Lundensis in spiritualibus et temporalibus salubriter gubernetur, ac deo propitio grata suscipiat incrementa, ad personam venerabilis fratris nostri Esgeri Electi Lundensis tunc Arusiensis Episcopi, cuius clara merita nobis et fratribus nostris digna sunt experientia non ignota, dirigentes oculos mentis nostre, eum de ipsorum fratrum consilio et apostolice plenitudine potestatis a uinculo quo Arusiensi ecclesie tenebatur astrictus absoluimus, et ad ecclesiam Lundensem transferimus supradictam, ipsumque licet absentem preficimus ipsi ecclesie Lundensi in Archiepiscopum et pastorem, curam et administrationem ipsius sibi in spiritualibus et temporalibus committentes, ac liberam sibi dantes licentiam ad ipsius ecclesie Lundensis regimen transeundi, firma concepta fiducia, quod eadem Lundensis ecclesia per eiusdem Electi circumspectionis industriam preseruata diligenter a noxijs, salubribusque directa consilijjs utilibus extolletur augmentis.

Quocirca magnitudinem tuam rogamus et hortamur attente, quatenus eundem Lundensem Electum et ecclesiam sibi commissam habens pro nostra et apostolice sedis reuerentia commendatos, presertim in recuperandis, ampliandis et conseruandis iuribus suis, sic te exhibeas liberalem, quod idem Electus Lundensis per tue auxilium gratie in commisso sibi ecclesie predicte regimine se possit utilius exercere, tuque diuinam et nostram ac dicte sedis beneuolentiam proinde ualeas uberius promereri. Datum Auinione xvij. kal. Julij pontificatus nostri anno quinto.

97.

Clemens V.

7 Mai 1312.

Ærkebiskop Æsger fremkom med Klagemaal over mangehaande Overlast, han maatte lide; Klagen gjaldt ikke Kong Erik, men adskillige Klerke, verdslige saavel som regelbundne, Hertuger, Grever, Baroner, Adelige og andre Lægfolk af Lunds Stift eller af Nabolaget, der satte sig i Besiddelse af Tiender, Slotte, Byer, andet Gods og Rettigheder, som hørte til Ærkesædet. Da det vilde være for vidtløftigt for hver enkelt Sag at føre Klagen frem for Paven, beskikkede denne efter Æsgers Ønske tre Mænd til conservatores og iudices i alle slige Sager, nemlig Biskoppen af Ribe, Abbederne af Løgum og Øm Klostere.

Den samme Klage fremførte Biskop Peter af Odense og Biskop Oluf af Roskilde; for hin blev Biskopperne af Ribe, Roskilde og Lybek, for denne Ærkebiskoppen af Bremen samt Biskopperne af Camin og Slesvig beskikkede til Værger (conservatores).

Clemens etc. Venerabili fratri . . Episcopo Ripensi et dilectis filiis . . de loco dei et . . de Cara Insula Ripensis et Aurasiensis diocesis monasteriorum abbatibus Salutem etc. Ad hoc nos deus pretulit in familiam domus sue, ut oportuna singulis prouisionis auxilia fidelis seruitutis iniuncte prudentia pro tempore dispensantes, eorum presertim necessitatibus intendamus, occurramus dispendiis, ipsosque ab oppressionibus releuemus, qui assumpti in partem sollicitudinis potioris sunt dignitatis titulo insigniti. Sane venerabilis fratris nostri Esgeri Archiepiscopi Lundensis conquestione percepimus, quod nonnulli clerici seculares et Religiosi, duces, comites, Barones, Nobiles et alij laici Ciuitatis et diocesis Lundensis et partium uicinarum nuper occupa-

uerunt et occupari fecerunt decimas, castra, villas, terras, possessiones, jurisdictiones et jura, ac nonnulla alia bona immobilia et mobilia ad mensam suam Archiepiscopalem spectantia, et ea detinent occupata, seu detinentibus prestant auxilium consilium uel fauorem. Nonnullae quoque aliae personae ecclesiasticae seculares et regulares, ac vniuersitates et singulares personae ciuitatum castrorum et villarum diocesis et partium predictarum de redditibus, prouentibus, iuribus et rebus alijs ad dictam mensam spectantibus eidem Archiepiscopo uel eius vicarijs nolunt aliquatenus respondere. Nonnulli etiam ciuitatis et diocesis et partium predictarum, qui nomen domini in uacuum recipere non formidant, eidem Archiepiscopo in castris, terris, villis, jurisdictionibus, iuribus, bonis et rebus alijs ad mensam predictam spectantibus multiplices molestias inferunt et iacturas. Quare dictus Archiepiscopus nobis humiliter supplicauit, ut cum ualde difficile reddatur eidem pro singulis querelis ad apostolicam sedem habere recursum, prouidere sibi super hoc paterna diligentia dignaremur. Nos igitur aduersus occupatores, detentores, presumptores, molestatores et iniuriatores huiusmodi illo uolentes ei remedio subuenire per quod ipsorum compescatur temeritas et alijs aditus committendi similia precludatur, discretioni uestre per apostolica scripta mandamus, quatenus uos uel duo aut unus uestrum per uos uel per alium seu alios, etiamsi sint extra loca in quibus deputati estis conseruatores et iudices, prefato Archiepiscopo quoad uixerit efficacis defensionis presidio assistentes, non permittatis eundem super hijs et quibuslibet alijs bonis et iuribus ad dictam mensam spectantibus ab eisdem uel quibuscunque alijs occupatoribus, detentoribus, presumptoribus, molestatoribus et iniuriatoribus indebite molestari uel sibi grauamina seu dampna uel iniurias irrogari, facturi dicto archiepiscopo, cum ab eo etc. fueritis requisiti, de predictis et alijs personis quibuslibet super restitutione decimarum, castrorum, terrarum etc. etc. in illis uidelicet quae iudicialem requirunt indaginem de plano

sine strepitu et figura iudicij, in alijs uero prout qualitas ipsorum exegerit iustitie complementum, occupatores etc. etc. per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo, inuocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachij secularis. Non obstantibus etc. etc. (Som i de sædvanlige Conservatorier). Datum Vienne Non. Maij pontificatus nostri anno septimo.

In e. m. Venerabilibus fratribus . . Ripensi et . . Roskildensi, ac . . Lubicensi Episcopis etc. Ad hoc nos deus [*etc. ut supra exceptis decimis et villis et positis militibus*]. Sane venerabilis fratris nostri Petri Episcopi Oltoniensis conquestione percepimus [*etc. ut supra per totum*]. Datum ut supra.

In e. m. Venerabilibus fratribus . . Archiepiscopo Bremensi et . . Caminensi ac . . Slewicensi Episcopis etc. Ad hoc nos deus [*etc. ut in proxima superiori usque titulo insigniti*]. Sane venerabilis fratris nostri Olai Episcopi Roskildensis conquestione etc. etc. Datum ut supra.

(Fortsættes).

Smaastykker.

I.

To Bemærkninger

i Anledning af Prof. F. Hammerichs nyeste Skrift: En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden.

Af Prof. Dr. C. Paludan-Müller.

1.

I det nævnte Skrift siger Forfatteren om Erkebiskop Anders Sunesøns Herkomst: »Som en af Stamfædrene nævnes Palnatoke, efter Sigende Fader til flere Børn, deriblandt Biskop Odinkar den yngre og Aslak Hedning, efter hvem Slagelse skal bære Navnet; Aslaks Søn Toke Trylle antog Kristendommen, maaskee faldt han ved Knud den helliges Side. Tokes Søn var Skjalm Hvide, der atter var Fader til Ebbe Skjalmsøn og Asger Rig (Rygh). Da Ebbe blev Fader til Sune Ebbesøn og Asger til Absalon, var Anders' Fader, Sune, altsaa Sødskendebarn til Biskoppen. Næsten alle fremragende Mænd i disse Tider høre til Hvidestammen, som man har kaldt den, eller dens Sidelinier: saaledes Erkebiskopperne Asger og Æskild og Svend Aagesøn«.

Den ærede Forfatter har i denne Slægtfortegnelse fulgt Langebeks Lære, saaledes som den fremstilles paa flere Steder i *Scriptores Rer. Dan.*, hvad der ingeniunde skal dadles; thi turde en Forfatter ikke i mindre vigtige Ting holde sig til anerkjendte Førere, vilde han aldrig komme til Ende med noget betydeligere fremstillende Arbeide. Men natur-

ligviis afskærer denne Indrømmelse ikke Andres Ret til at tage saadanne Punkter for paany og see efter, om Føreren ogsaa virkelig er saa paalidelig, som han gjælder for, eller i nærværende Tilfælde rettere sagt, om hans Gjetninger ere saa træffende, hans Formodninger saa vel grundede, at Efterfølgerne kunne trygt optage dem som den historiske Forsknings nogenlunde sikre Udbytte.

Langebek vidste ikke mere om Skjalm Hvides Forfædre end hvad vi Andre vide; han kan ikke frikjendes for vilkaarligen at have opstillet en Sammenhæng imellem Ærkebiskopperne Eskils og Absalons Slægter, der alene støtter sig til Gjetninger, som hellere maatte været sparede, da de slet ikke ere fornødne til at løse virkelige Gaader. Thi det er, vel at mærke, ikke et Sagn fra Fortiden, at Skjalm Hvide stammer fra den Toke, Islænderne kalde Palnatoke, Kong Harald Gormsøns Banemand, men alene Gjetninger af Morten Pedersen i det 16de og Langebek i det 18de Aarhundrede. Den Mand, der nu kaldes »Aslag Hedning« er ingen Anden end den, som Genealogia Absalonis kalder Slau og gjør til Slagelses heros eponymus. Om denne Slau er en virkelig Person, om man med Morten Pedersen ved Navnet skal tænke paa Herkomst fra Slavien og Bedrifter i Slavonien, eller om det bør skrives Slag og egentlig hedder Aslag, som Langebek vil, vide vi ikke mere, end vi vide at svare paa Langebeks Spørgsmaal, om denne Aslag muligen skulde være den Samme som den Aslag Holmskalle, der nævnes blandt Jomsvikingerne i Slaget mod Hakon Jarl, eller, for at blive ved Langebeks Formodninger, end vi vide, om Toke Trylle, Slaus Søn, er den Toke, der 1086 faldt i St. Albani Kirke i Odense med Kong Knud den Hellige og hans Broder Benedikt. I Virkeligheden have vi ingensomhelst Ret til at føre Skjalm Hvides Slægt høiere op end til hiin mythiske Slau, hvis Navn og Tilværelse faaer staae ved sit Værd. Men egentlig er det heller ikke ham, ved hvem Slægten heftes til Palnatoke; det er Toke Trylle, der skal bære hele

*Sammenhængen imellem Skjalm Hvides og Ærkebiskop Eskils Slægter. Dermed er det gaaet saaledes til: Morten Pedersen, den sidste Abbed i Sorø, død som Præst i Roskilde 1596, udarbejdede 1572 »Biskop Absalons og Hr. Esbern Snares Herkomst og adelige Stamme«, som han i 16—17 Aar lod henligge utrykt. Ham var det, der først gjettede paa, at denne Toke Trylle var den Toke, der efter Saxos Fortælling gav Kong Harald Blaatand Banesaar; han skrev det ligefrem, uden at støtte Udsagnet til Nogetsomhelst, formodentlig alene lokket af Navnet Toke. Sine Studier om denne Slægt meddelte han Anders Sørensen Vedel, i hvis Oversættelse af Saxo denne nyfødte Opdagelse kommer frem saaledes: »man mener, at denne Toko« (o: Kong Haralds Banemand) »var en Søn af Slag, fra hvem Odinkar Hvide, Skjalm Hvide og Ærkebiskop Absalon skulle nedstamme«; og længere hen i Oversættelsen gik det Vedel, som det er gaaet i tusinde Tilfælde og endnu hver Dag gaaer: den Enes henkastede Ord, der i den Andens Mund tager Skikkelse af et Sagn, giver sig snart ud for en Kjendsgjerning, som nu samvittighedsfuldt føres tilbogs af Penneførerne. Saaledes gik det allerede Vedel selv i hans Stamtavle over Skjalm Hvides Æt; og da Opdageren Morten Pedersen selv 14 Aar efter Vedel lod sin Bog trykke, havde man nu to Sagkyndiges Ord for Tingen. Men at den, der skjød Kong Harald engang i de sidste Tiaar af det 10de Aarhundrede, skulde være Fader til Skjalm Hvide, som døde i første Halvdeel af det 12te, var for drøit et Stykke for en Mand som Langebek, — og dog kunde han ikke finde sig i at lade denne Toke, der efter Vedels og Pedersens Tider var ved Islændernes Invasion i den danske Historie bleven til Palnatokes straalende Helteskikkelse, fare reent bort fra Skjalm Hvides historiske Huus hjem til sit eget Taageslot, hvor dette nu har været. »Snarere skulde jeg troe«, siger Langebek, »at Toke Trylle i alt Fald har været en Sønnesøn af Palnatoke«; altsaa maa han jo ogsaa troe, at Slau, denne Slag, Aslag, Aslag Hedning, Aslag Holmskalle, som

han efterhaanden var bleven omdøbt, har været en Søn af Toke Skytte, Kong Haralds Drabsmand, hvorom ingen Ældre endnu havde drømt; Drømmen hænger ene og alene i Navnet Toke, et Navn saa almindeligt i hine Tider, som Tyge og Hans og Peder nu. Stærkere er Baandet ikke, der knytter Skjalm Hvide til Palnatoke, og dog var det stærkt nok til at gaae over i Langebeks Slægttavler over det store sjællandske Adelshuus, hvis øvrige, uden Tvivl paalideligere Slægtled have listet det første Gjetteværk ind i Seneres Fremstillinger, skjøndt ikke uden Modsigelse f. Ex. af en Kritiker som P. E. Müller.

Man misforstaae ikke disse Yttringer, som om jeg vilde vise Formodninger og Gjetninger bort fra den historiske Granskning. En saa taabelig Bestræbelse vilde være det Samme som at gjøre Historie umulig; jeg agter heller ingenlunde at gjøre Afkald paa min Ret til at gjette, hvor jeg hverken kan undvære en Mening eller trænge igjennem til Erkjendelse. Aldrig faae Mennesker Fortidens Overleveling fuldt færdig, selv om det kunde tænkes, at de nogen-sinde kom i Besiddelse af alle et Tidsrums Efterladenskaber i Ord eller Skrift eller Billede; de maatte dog optage Alt i deres egen Bevidsthed og selv bringe det i gennemskuelig Sammenhæng; og saa fjerne Tider, der kun have levnet Nutiden enkelte Brudstykker, — hvorledes skulde det være muligt at sammenarbejde disse til et Heelt paa anden Maade, end ved opløse, forbinde, udfylde dem ved Tankens Magt for at gjenopbygge dem efter det Billede, der under Arbeidet opgaaer for det indre Syn, saa at ikke alene Formen bliver Arbejderens, men ogsaa Stoffet en Forbindelse af Givet og Eget? Men vist er det ogsaa, at man bør være paa sin Post imod det løse Gjetteri, der har bragt ligesaa store Vildfarelser ind i Historien som den frit digtende Indbildningskraft, hvis Værker ikke alene ere mere tillokkende end den digtende Forstands, men ogsaa lettere end disse erkjendes for hvad de ere. Det kan navnlig i vore Dage, og i en Literatur, der er saa stærkt paavirket af det Frem-

mede, som vor er det, ikke gjentages ofte nok, at Kritikernes Formodninger ere betydningsløse for historisk Erkjendelse, naar de ikke støtte sig til noget Fast, eller naar de alene skulle udfylde et Rum, der uden Skade kan staae tomt; og de blive forkastelige, naar de tillige benyttes som sikre Grundlag for videre Fremstilling, der naturligviis maa falde omkuld, naar Grunden svigter, selv om det Enkelte var kittet nok saa godt sammen. Hvormange glimrende Sæbebløser blæse ikke især tydske Kritikere ud i Verden! man tænke blot paa den Legion af ganske løse Gjetterier i Form af nye Opdagelser, der myldre frem hinsides Østersøen, da Niebuhr havde saaet Dragens Tænder i den ældste romerske Historie, og hvorledes er ikke vor Frelser Liv paa Jorden bleven mishandlet af tydsk Kritik! Nordisk Historieforskning bør med Fasthed afvise Phantasteriet, hvor lokkende det end kan være, — dens Valgsprog bør aldrig blive det, der dog i Virkeligheden gjælder for en stor Skare af moderne Historikere:

Ein Wahn, der uns beglückt,

Wiegt eine Wahrheit auf, die uns zu Boden drückt.

Noget fastere Hold, end i Formodningen om Skjalm Hvides Huus, kunde der synes at være i den om Erkebiskopperne Askers og Eskils Herkomst fra Islændernes Palnatoke; thi her kan man i det mindste beraabe sig paa Olaf Tryggvesons Saga og Knytlinga, der vide saa ypperlig Besked om disse danske Slægtskabsforhold, at der af deres Ord lader sig danne en Lænke fra Svend Thorgunnasøn, som Knytlinga kalder ham, eller Svend Trundson, Truidson, Trokilsson, Knud den Helliges tro Stridsmand, op igjennem Vagn Aagesøn indtil Palnatoke. Men naar man seer, at vore egne Kilder Intet vide om et saadant Slægtskab, og at Svend Trundsons Ætmand Svend Aagesøn, som ellers nok veed Beskeed om sin Slægt, ikke kjender den navnkundige Jomsviking, medens han behandler »en vis Palno Toke« som en ganske fremmed Person, om hvem han kun veed Noget, der aldeles modstrider hvad Islænderne

fortælle, saa er det nok ogsaa her raadeligst at lade Palnatoke falde som Svend Trundsøns Stamfader. Der er neppe mere Hold i denne Combination, end i Suhms Gising, at denne berømmelige Svend Trundsen er ingen Anden end Kjempevisernes Svend Felding!

I Virkeligheden have vi kun dette at holde os til, at Skjaln Hvide og Svend Trundson have i Svend Estridsøns Sønners Tid været Stamfædre for de to mægtigste Adels-slægter i Danmark, hiin i Sjælland, denne i Jylland; thi Skjalms Fader Toke og Svends Fader Trund, eller hvad han nu har heddet, ere blodløse Skygger, Sønnerne derimod kraftige, livfulde Personer. Af langt høiere Interesse end de senere Tiders Gjetteri om den fælleds Herkomst fra Palnatoke er disse mægtige Slægters Kappelstrid om den første Plads næst Kongeslægten. Svend Trundson træder først frem i Straaleglandsen af Kong Knuds Helgenglorie, og hans Slægt har Overtaget især ved de to første danske Ærkebiskopper, medens Skjaln Hvide, hans Sønner og Sønnesønner ved deres Hengivenhed for den yngre hellig Knud og den nye Kongeslægt i den første Valdemars Tid tilvinde sig den første Plads. Det er Jylland og Skaane imod Sjælland, det er den ældre og den yngre danske Helgen, der drage Reb om Magten i Danmark, og Absalon er det, der bringer sin Slægts Vægtskaal til at synke. Det afgjørende Vendepunkt er Mødet i Lunde Domkirke, da Eskil nedlagde sin Hyrdestav og Absalon vægrede sig ved at modtage den; thi hvad der da skeete vil aldrig tilfulde forstaaes, saa længe man i den underlige Strid alene seer paa de to Kirkefyrster, Eskil og Absalon: Det er de to Slægter, der mødes i dem, og i Baggrunden vise sig tydeligt de to Helgene, hver paa sin Side. Eskils ængstelige Paatrængenhed for at fravriste Absalon Samtykket gaar langt ud over det Rimelige og Naturlige, havde det alene været ham om en duelig Eftermand for Kirkens Skyld at gjøre; han maa desuden have kjendt Forholdene altfor godt til ikke at indsee det Betænelige i Absalons Forflyttelse til

Skaane. Og Absalons Modstand er alvorligere, end at den lader sig forklare af hans Forkjærlighed for Sjælland alene, eller af denne i Forbindelse med hans Frygt for de Bryderier, han da kan have forudseet fra Skaaningernes Side. Nøglen til Begges Adfærd ligger i Slægternes Forhold: modtog Absalon Postulationen, blev Roskilde Bispestol ledig; har da den Fuldmagt, Eskil fik fra Rom, virkelig lydt som Saxo siger, nemlig saaledes, at han kunde transferere sin Værdighed paa hvem han vilde, altsaa ogsaa paa en Biskop, hvem ellers Paven alene kunde løse fra det aandelige Ægteskab med hans Kirke og overføre til et andet Stift, — med andre Ord: har Paven virkelig lagt sin hele Magt for dette Tilfælde i Eskils Haand, saa kunde denne vel ogsaa vide sig bemyndiget til at bestemme om den Bispestol, der blev ledig ved Biskoppens Translation til Lund, i nærværende Tilfælde altsaa om Roskilde Bispestol. Hvad laa da Absalon nærmere end den Mistanke, at den gamle Mand havde tiltænkt ham Brodersønnen, Domprovst Asker, til Eftermand i Roskilde? Til sin egen Eftermand i Lund kunde Eskil ikke faae Asker i det Øieblik, da denne stod beskyldt for Deltagelse i Stemplinger mod Kongen, eller da han kunde frygte for, at Askers Valg vilde møde Betæneligheder endog i Rom, hvor Kongen og hans Tilhængere ogsaa vare i stor Gunst. Men satte han nu Absalon, Valdemars Ungdomsven, hans og Kongeslægtens faste Støtte, til den indflydelsesrigeste Post i hele Norden næst Kongernes, saa kunde han vel haabe, at Kongen vilde finde sig i Askers Anbringelse i Roskilde, selv om han ikke regnede paa sin store Indflydelse i Rom, naar dette Stift bortgaves alene ved apostolisk Magtfuldkommenhed, imod hvilken Kongen ikke havde noget Veto. Og sad Asker først paa Roskilde Bispestol, var han inde paa den Vei, der engang havde ført Eskil selv fra Domprovstiet i Lund til Bispestolen i Roskilde og derfra tilbage til Ærkesædet i Lund, den eneste Plads, hvor han kunde holde Skjalm Hvides Slægt Stangen.

At Absalon har læst saadanne Tanker i Eskils Sjæl, viser hans haardnakkede Modstand: med Udsigt til Asker som Eftermand maatte det blive ham dobbelt tungt at opgive Roskilde. Ligeftrem tvinge ham til at følge Postulationen kunde ikke engang Paven; hans eget Samtykke udkrævedes. Hvad Absalon sagde Nei til i Lund har da mindre været at modtage Ærkebiskopseembedet, end at stille Roskilde Bispestol til Eskils Disposition; men dette kunde han ligesaa lidt udtale i Lund, som Eskil kunde komme frem med sine Tanker.

Absalon kunde have fastholdt sit Nei og derved umuliggjort Askers Forfremmelse; men hvad blev der da af det for Kirken, Fædrelandet og Kongehuset endnu vigtigere Lund? Han gav derfor saa vidt efter, at han unødt lagde Afgjørelsen i Pavens Haand, hvorved han tillige vandt Tid og Leilighed til at underhandle om Roskilde med en høiere Magt, der ikke havde Eskils Familieinteresser. Pavens Afgjørelse, at Absalon skulde modtage Postulationen, men Roskilde vedblive at staae under hans Bestyrelse, gav for alle Tider Udslaget imellem de to Slægter; thi derved fik Absalon Magten til i sin Tid at anbringe sin Frænde Peder Sunesøn i Roskilde og bane Anders Sunesøn Veien til Lund. Svend Trundsens Slægt var dermed trængt tilbage fra den høie Stilling, Stamfaderen og de to Ærkebiskopper havde vundet den. Domprovst Asker forsvinder af Historien hans Ætmænd naae ikke mere de første Pladser i Riget Skjalm Hvides Slægt occuperer disse i flere Slægtled gjen nem en Række af Ærkebiskopper, Biskopper og verdslige Stormænd. —

Det være mig tilladt hertil at knytte tre Antegnelser ved den almindelige Fremstilling af Scenen i Lunde Domkirke.

1. Det er vildledende, med Estrup o. Fl. at tale om Absalons Valg og Indvielse til Lund. Som Biskop kunde han ikke vælges, men alene postuleres af Paven, hvorved hele Retsforholdet betydeligt forandres: Paven fik derved Besættelsen af begge Bispedømmer i sin Haand.

Og Absalon kunde ikke modtage nogen høiere Ordination, end den han allerede havde som Biskop i Roskilde. Saxo taler ogsaa kun om, at Legaten Galandus bragte ham Palliet fra Rom.

2. Absalon var ikke samtidig Ærkebiskop i Lund og Biskop i Roskilde; men Paven havde overdraget den nye Ærkebiskop det Hverv, at bestyre det nu vacante Roskilde Stift. Dette kunde Paven gjøre, fordi Bestemmelsen om et Stift, der blev ledigt ved hans Afgjørelse, saasom ved *postulatio repulsa* eller ved *translatio episcopi*, tilkom ham alene. Forholdet er nøiagtigt angivet af Saxo: Absaloni Lundensem pontificatum assumere jussum et Roskildensem administrare permissum; ligeledes i *Genealogia Absalonis* saaledes: *Genealogia Domini Absalonis . . . Reverendissimi Archiepiscopi Lundensis . . . atque insignis ecclesie Roskildensis ex speciali mandatu sedis Apostolicæ dignissimi administratoris*. Jeg veed heller ikke at have seet ham betegnet i noget samtidigt Aktstykke som Ærkebiskop og Biskop. Denne Opfattelse forklarer, at han saa let kunde sætte sin Fætters Søn paa Roskilde Bispestol og kunde faae Overdragelsen knyttet til Betingelser, der gjorde den nye Biskop til hans personlige Vasal (Thorkelin, *Dipl. Arnæ-Magnæan.* 1. p. 65), hvad Curien neppe havde indrømmet, hvis Bispestolen tænktes besat ved et sædvanligt kanonisk Valg, selv om dette bevirkedes ved Absalons Indflydelse paa alle Vedkommende.

3. Baade Prof. Hammerich, i dette Skrift saavel som i Danmark under Valdemarerne, og Dr. Helveg i den danske Kirkes Historie til Reformationen sætte Eskils Fratrædelse og Scenen i Lund i Aaret 1178, medens de Ældre stadigt have 1177. De nævnte Forfattere have vistnok holdt sig til den Beregning, Velschow opstiller i den nyeste Udgave af Saxo, navnlig II p. 339 ff. i Noterne til 14. Bog. Men Velschows Combinationer, altid skarpsindige, ere dog ogsaa nu og da fine og spidse indtil Spidsfindighed, hvad jeg troer netop er Tilfældet ved denne Tidsregning. Jeg

foretrækker den gamle, men maa her indskrænke mig til at advare imod denne nye Chronologi, inden den sætter sig fast i vore Historiebøger. Et Modbeviis, der ikke kan føres paa et Par Sider, forbeholdes til bedre Leilighed.

2.

Prof. Hammerich, der har anvendt megen Flid paa at samle de Træk, der kunde stille Pariserkolernes, navnlig St. Genovevas, Betydning for Norden i fuldt Lys, kommer S. 199 til at omtale de norske Geistlige, der have studeret i Paris. Han siger anf. St: »De Nordmænd og Islændere, som studerede udenlands, vare færre (end Danske og Svenske); i Paris havde de ingen Rektor at rose sig af og intet Kollegium som de andre Nordboer, og deres Huus i Rostok, regentia scti Olavi, synes ikke at have været synderlig besøgt. Af Pariser- og Bologneser-Klerke nævnes blandt Andre den senere Ærkebiskop Einar Gunnarsson, de senere Biskopper Thorlak Thorhalleson og Jon Halthorson, en meget lærd Mand«. Denne Fortegnelse er dog ikke fuldstændig; jeg hidsætter her saa meget hellere et Bidrag til dens Forøgelse, som hverken Keyser eller Munch, eller saavidt jeg veed nogen anden nordisk Historieskriver har benyttet den følgende Notits hos Dion. Sammarthanus i Gallia Christiana, Tom. VII, col. 712, hvor de navnkundige Kirkemænd omtales, der ere udgaaede fra St. Genoveva efter dets Overdragelse til regulære Kanniker; her anføres nemlig blandt Andre »Henricus seu Erricus junior tunc presbyter, qui deinde archiepiscopus Nidrosiensis, de Drontheim in Norvegia ab anno 1186. ad 1203. favore, ut videtur, sancti Guillelmi de Dania dicti, qui cum fortasse in Daniam missus fuerat, ad sanctum Victorem misit reliquias sancti Olavi regis et martyris, suæ metropolitanæ ecclesiæ patroni, cujus in abbatia sancti Victoris cultus viguit quingentis et amplius annis. Henricus cum anniversario die 3 Maii memoratur socius in necrologio sancti Victoris. His adde Theodoricum seu Thorerum sancti Guillelmi socium,

deinde episcopum Hammarensem, d'Hammer, suffraganeum Nidrosiensis archiepiscopi ab anno 1194. ad 1214. notatum in necrologio sancti Victoris 31. Augusti: qui plane diversus est ab alio cognomine, Henrici supradicti Nidrosiensis archiepiscopi proximo successore, cujus fratris, seu canonici congregationis dictæ sancti Victoris memoria est in necrologio sancti Victoris sexto idus Augusti.«

Det er kjendeligt, at Sainte-Marthe ikke har vidst ret Besked om norske Forhold; men dette, og Feilene i Aars-tallene, betager ikke denne Notits dens Vigtighed for Norge, som man her seer i betydningsfuld Forbindelse med St. Genoveva og Abbed Vilhelm. Dette hele Forhold fortjente nok en nærmere Undersøgelse.

II.

Levninger af danske Håndskrifter fra Middelalderen.

Meddelte af Cand. mag. O. Nielsen.

Det er ikke sjelden sket, at man har fundet værdifulde Membranlevninger, der er benyttede som Indheftning af Regnskaber og lignende gamle Sager, således de vigtige Fund i det norske Rigsarkiv¹). I vort Rentekammerarkiv (nuværende Indenrigsministeriets og Finansministeriets forenede Arkiv) har man 2 Gange opdaget Levninger af Sakse, nemlig omtrent 1690 og 1855 (det sidste År omkring en fra dette Arkiv til Gehejmearkivet afleveret Jordebog²). Det har derfor været Genstand for min Bestræbelse ved en påbegyndt Ordning af vore Regnskaber ved et løseligt Overblik at komme på Spor efter sådanne Levninger, som

¹) Langes norske Tidsskrift 1847. S. 25—52.

²) Kall-Rasmussen: Om to nylig fundne Fragmenter af en Codex af Saxo (Gehejm. Ark. Årsber. I. Tillæg. S. 27, 32). Det af G. F. Lassen fundne og af Chr. Bruun i Tidsskrift for Philologi II, 41—51 udgivne Fragment af Sakse af samme Håndskrift som ovennævnte, stammer vistnok også fra Rentekammerarkivet.

kan tjene til vor Histories, Literaturs og Sprogs Oplysning. Allerede om de ældste Regnskaber, der går tilbage henimod Reformationstiden, findes beskrevne Pergamentsindheftninger, men disse befindes at være så godt som udelukkende latinske religiøse Skrifter og navnlig Messebøger, af hvilke der kunde tilvejebringes en meget rig Samling; det er meget forklarligt, at man straks efter Kirkeforbedringen har kastet Vrag på sligt, der ingen Interesse havde mere, ikke forstodes og som overtroiske Levninger kun var til Forargelse og Afsky; derimod vil man neppe — eller da kun sjelden, som Tilfældet var med Kristjern Pedersens Krønike — finde Spor af Ødelæggelse af danske Bøger i det 16de Årh. Men i det 17de kom et sådant Vidnesbyrd om Foragt for gamle Levninger frem fra højere Steder, og det kunde ikke andet end gøre sin Virkning på de Folk omkring i Landet, der havde Adgang til Klosterbibliothekerne. Det var 1634 at der kom Befaling til at indsende gamle Pergamentsbreve og Membraner til Anvendelse ved Fyrværkeriet ved Prins Kristjans Bryllup og siden fulgtes den af flere¹⁾; det er navnlig ved denne Tid, at de Stykker, som jeg nedenfor skal meddele, er blevne ituskårne. Henimod 1660 er alt Forråd af Pergamenter blevet opbrugt og man vil neppe efter dette År finde flere anvendte på omtalte Måde. Jeg vil tilføje, at jeg selv ikke er så bevandret i den kirkelige Literatur, at jeg kan henføre alle disse Stykker til deres Oprindelse og vise, om de er Originaler, eller fra hvilket Verk de er oversatte — det vil jeg overlade til andre. Ej heller er de af den Værdi som de ovenfor omtalte Fund, men afgiver dog altid et Bevis på hvor meget der må have været af den Slags og hvor meget Modersmålet er blevet behandlet i Klostrene.

Nr. 1 af de her meddelte Stykker er Levninger af 2 Fortællinger, vistnok af en Jærtegnspostil, den ene om Aflad, den anden om St. Annas Dyrkelse, efter Skriften at dømme

¹⁾ Vedel Simonsen: Nationalhistoriens Kilder, S. 96—97.

fra sidste Halvdel af det 15de Årh., men må være en Afskrift. Øverst på det ene Blad står: »Henrik busmantz siæl Gm«. Håndskriftet, vist oprindeligt 2spaltet, er i aflang Format og fundet udenom Álholm Lens Regnskab 1622-23, hvorfra også Nr. 2 stammer. Af dette sidste Blad er skåret en Strimmel på den ene Side, så det ikke er let forståeligt; det indeholder en Samtale mellem Discipulus og Sapientia i Lighed med Henrik Susos Gudelige Visdom, men er ikke af den Oversættelse som C. J. Brandt har udgivet, dog kan det — ifølge velvillig Meddelelse af Pastor C. J. Brandt — gerne henhøre til en anden Behandling af samme Skrift, er i alle Fald et Værk af en af Mystikerne. Håndskriftet er noget ældre end foregående. Her meddeles kun nogle Linier. Uden tvivl stammer begge Brudstykker fra Maribo Kloster. Nr. 3 og 4 fandtes udenom Åstrup Lensregnskaber 1630—32 til ligemed et Skøde fra Børglum Herredsting fra 1538. Det er Brudstykker af 2 Tidebøger; af den første findes et helt Blad, der meddeles her, og en Del halve; på et af de halve Blade står: *ympnæ versiclus oc collecta* som til forn staar. Item *hær effter scrīwes* een meget godh bøn aff Jhesu verdigstæ naffn som kallis O bone ihesu, hwo som herne hwer dagh gudeilige læss, om han . . — Og på et andet: *Hæær begyñnes tidernæ aff then hellige andh*. Begge er vist fra Midten af det 15de Århundrede og stammer vel fra Hundslund eller Børglum Kloster; af det andet, hvoraf haves 2 halve Blade, meddeles kun et Stykke. Omkring Bøvling Lensregnskaber har jeg fundet betydelige Brudstykker af Viborg Biskops Jordebog på Pergament, som må være forbeholdt en anden Lejlighed til Meddelelse. Omkring Hald Regnskab 1621 opdagedes 2 Stykker og omkring Kalø Regnskab 1618—22 flere andre Brudstykker, hvoraf dog et helt Blad og mere kan sammensættes, af et 2spaltet svensk Håndskrift med Kapitelinddelinger, af hvilke haves: Ca. xxxij afwnd, aff wredhe Ca. xxxiiij, aff girij xl iiij, aff fatikdom xlv, ath fly værlzlik vmggangilse ok fanyta thing syn Ca. lviiij, aff diæfwels frestilz lxx. Her med-

deles et Par Linier af Kapitlet om Vrede. Udenom Assens og Hindsgavl Lensregnskab 1629 var et helt Blad af en tospaltet Oversættelse af Birgittes Åbenbaringer 6te Bog Kap. 33 og 34, men i nærværende Håndskrift Kap. 32 og 33. I Brandts Gammeldanske Læsebog S. 103—4 er trykt efter Arne Magn. Samling Nr. 79 i 8 det eneste der hidtil har været kendt af en Oversættelse af dette Værk, ligeledes et Brudstykke, udentvivl benyttet på samme Måde som nærværende; ganske mærkeligt er det, at efter omtrent 150 Års Forløb et Stykke findes, rimeligvis af samme Kodex, ti Hænderne er hinanden meget lige, dog i A. M. er Skriften lidt større, men Liniernes og Sidernes Bredde er fuldkommen ens. Affattelsestiden oplyses af det for den danske Oversættelse særegne, der står som Overskrift til Kap. 33, om Uenigheden mellem Kongerne af England og Frankrig, hvilket sætter Tiden til første Halvdel af det 15de Årh., dog nærmest henimod Midten. Aftrykkes helt som Nr. 6. Som Nr. 7 meddeles 4 Blade af et andet Håndskrift af Birgittes Åbenbaringer, 6 Bogs 23de, 24de og 39te Kap. Dette er jevnaldrende med foregående, har også 2 Spalter på Siden, men er meget smallere; Bladene er fundne udenom Holbæk Lensregnskaber 1624 og 1625. Under Nr. 8 findes hvad der kan bringes ud af 6 Stumper af et 2spaltet Håndskrift, en Samtale mellem en Fader og Datter, hvori Klosterlevned anbefales; Tiden er vel Midten af det 15de Årh. Findestedet også Holbæk Lensregnskaber 1613 og 1614. Foruden nærværende meddelte Sager har jeg fundet 2 Blade af et Håndskrift af Østgøtalagen, ældre end noget hidtil kendt, 3 Brudstykker af en gammel latinsk Legende om den hellige Botulphus, et Blad af en gammel, særdeles smuk Kodex af Adam af Bremen, et Blad af en oldnorsk Bibelhistorie, 6 Blade af 2 Håndskrifter af Jydske Lov fra det 15de Årh., foruden endel Brudstykker af Skøder, Kopibøger og desl. Desuden kan det udentvivl interessere Theologer, at Levninger af 6 hebraiske Pergamentshåndskrifter er opdagede omkring Draksholm 1629, Fredriksborg 1613, Kalundborg

1614, Nyborg 1628, Roskilde 1617 og Vordingborg Lensregnskab 1614.

1.

... haffde wæreth store syndere, huilke som han alle omwende til guth *meth* sin helghe kænedom Oc haffde holdeth theris syndebæthring. Anden saghde ydhermere: swo ær oc *theth* thwert omoth *meth* the *prester* som giffue folketh ont æfter dømme, som ær *meth* høghfærdh oc girigheet oc *meth* wkyscheet oc [o]nder leegh; alle the folk som leffue æfter theris onde æfterdømme the komme i swar pine Oc [t]hem haffue the leeth aff ræth vægh oc i pinez. Oc nar the *prester* døø oc faræ hæden, tha komme the til sammen i pinæ *meth* them som the haffde leeth aff ræt wæy. Oc tha nw arild wilde mere spørre tha wordh anden swo ganze krank at han formattæ engte at talæ oc wordh gensten borte. Oc om annen daghen kom han igeen pa then samme stæth om aftenen. Tha saghde arild: hwi openbares thw mik mere om nattæn æn om daghen? Anden swaræde: emædhæn iek kan icke komme til guth, tha openbares iech mest om natten. Tha saghde arild: hwor længhe skalt thu æn haffue pine? Anden swaræde: i two daghe oc two nætter, so længhe til mæssernæ æræ alle saghde, tha skal iek komme til guth. Tha saghde arild: forma iek ikke at hiælpe thek at thu skulde icke tollæ pinæ i these two daghe ¹⁾. Oc arild saghde: haffuer iek i alt mith liiff noghit affladh forthiænt, tha giffuer iek thek theth so meghit som thu wilt haffue. Anden swarædæ oc saghde: giff mik two daghe aff *theth* affladh, som thu forthi[æn]tæ i middags tha kommer iech icke igeen. Tha swaræde arild oc saghde: hwar *meth* forthiænte iek affladh i middags? Anden saghde: ther *meth* at thu førde the fattighe mennisker offuer *theth* watn. Tha swaræde arild: *theth* affladh theth giffuer iek thek i ihesu *cristi* naffn.

¹⁾ Her må Åndens Svar være glemt.

Tha saghde anden: guth wære allestæ . . hedher oc æræ, oc thek ewerdelig[h] løn aff guth, nw haffuer iek ænghen pine mere. Oc iek ær nw skild wedh all skærs-eeld[s] pinæ. Uten theth hænde soo ath arild reedh om middaghen øwer theth watn som hedher rure, tha komme ther two fattighe pælegime oc badhe hanem for guth skyld føre segh ther offuer Oc han giorde oc soo oc lyffte then eene bagh segh paa hæsten oc færdhæ hanem offuer Oc reedh so igeen oc hentæ then annen fo

Tha gik modheren oc laghdæ for *sancta* anna beled som hun wor wan. Tha saghde børnene: modher hær staa then samme qwinæ oc the tegnede at beleteth. Tha togh modheren ther ængen troo pa Thi at hwn forstodh segh ikke vden hwn badh innerlighe til guth oc *sancta* anna for then qwinæ ther the børn haffde so stoor kærligheet giorth. Lidhet ther æfter tha hændhe theth at hwn kom een dagh hiæm fran kirke oc hwn fik at see een fagher qwinæ sidhe hoss sinæ dotter oc ladhæ wæl om them oc hwn kændæ henne ick. Tha saghde ænkken: guth oc *sancta* anna lønæ thik then kærligheet thu hawer these børn giorth. Tha swared hwn: see Jek ær anna som thu haffuer meghen hedher giorth Oc mædhen iek saa at thin kærligheet wor stoor til mik, tha wilde iek at thinæ børn skulde ick illæ faræ, mædhen thu wosth i myn thienestæ. Oc thi haffuer iek røkteth them wæl saa at the kwænæ nw røktæ segh selfue. Oc myn dotter maria hwn meen at haffue them i sin thienestæ fforthi at iek haffuer them so wæl thykteth. Oc them haffuer iek antwordheth henne, oc thi giff them i closter, oc iek wil løsæ there puenete oc skibæ¹⁾ there *sancte* Anna til patronam oc theth giordhe han forthi at then iomfrw heedh anna, at hwn skulde ther oppa thes bædher mynnes sin patronam. Then annen there heedh katherina oc henne sættæ han *sanctam* Katherinam

¹⁾ Her er vistnok noget glemt.

i samme madhæ. Ther æfter ther noghre aar wore fræmledhnæ tha togh then *iomfrw* som anna heedh *megheth* til at drøffues, at ther hiolds æy meræ høgthidh aff *sancta* Anna hennes patrona, æn aff *sancta* katherina Oc hwn togh fast til at faa awendh til sin syster, at hwn skulde haffue fromeræ *patronam* æn hwn haffde. Æn thok lodh hwn *henne theth* ikke forstandæ, hwat drøffuelssæ hwn haffde ther aff. Oc ængen annen saghde hwn *theth* vden so haffde hwn *theth* lønlighe wedh segh sælff. Æn *theth* skedhæ pa een *sancta* anna dagh, nar hwn wor *megheth* bedrøffweth ther aff at hennes høgthidh hiolds ikke so *werdelighe* som hwn wildæ Tha togh hwn til at thænkæ saa *meth* segh: *theth* kan væl skee at hwn hauer ikke so stoor *werdigheet* j *hemmerighe* som *sancta* katherina haffuer, æller som andræ hellighe *iomfrwer* hauæ Oc thi haffuer hwn ikke so stoor høgthidh som hwn æller andre hellighe *iomfrwer* hawe hær j iørdhærighe. Æn om natten ther æfter thottæ *henne* j søffnen som hwn haffde væreth *innæ*. .

2.

Sapientia . . . omkringh *thettæ* ærlighe righæ som . . . ket allæ hælghenæ ræghneræ *met* . . . vlighæ oc forræredde boligh och . . . salghetz righæ. Discipulen swaredæ . . . oc offwermadhe wndrer jek pa thessæ . . . her oc wnderlighet som offwergaa . . . oc æræ alt enestæ gudh til fullæ . . . wbegribelighæ dywbhet
Sapientia. O thu ewighæ .. hōwæ tænckehær oc wnderstandelsæ . . . wnghe man beniamyn war i hugxsa . . . wedhæ hiærtæ til *thet sammæ* alsomglæ . . . hwilæ som thu nw beskodher oc acthæ

3.

O godhe *jhesu* o myldestæ *jhesu* o sødestæ *jhesu* o *jhesu* jomfru marie søn fuld aff *myscundæ* och sandhedh O sødestæ *jhesu* *miscunde* mek efter thin storæ *myscunde* O myldestæ *jhesu* jek bedher tek for thit værdighe blodh,

huilket tw vildæ vtgiffue for syndige menniske, ath tw afftwo myn wrenlighedh oc allæ myne synder oc see pa mek wslæ oc wuerdige syndere øtmyuglige bedendæ oc pakal- lændhe thette værdige naffn jhesu O kæristæ naffn jhesu, O sødestæ naffn jhesu, o styrkende naffn jhesu, hwadh ær jhesus vden heleræ, fforthi vællvillighe jhesu heelgiør mek for thit hellige naffn, ath jek æy forfaris, oc thu som skapte mek oc igenlødde mek, ladh mek æy fordømmes huilken tw skapte aff intheth, o godhe jhesu fortab mek æy i myn wrætwiishedh Jek bedher tek myldestæ jhesu, ath tw æy fortabe mek huilken som thin væluillighedh och godhedh skapte O myldestæ jhesu vederkennæ theth som thit ær oc afskrab theth som anners ær O væluilligste jhesu miscunde then tiidh miscundz tymæ ær oc fordøm mek æy i dom- mens tymæ, hwath nyttæ haffuer jek aff thit blodh om jek nederfar i ewynneligh fordømmelse, jckæ skulle the døde loffue tek oc æy alle som nederfaræ j hælfuede O godhe jhesu o atwortelige oc attralighe jhesu O myldestæ jhesu O væluilligste jhesu ladh [mek] gangæ j thine vtualde ven- ners tall, o jhesu alle synders forladelse O Jhesu jomfru marie søn jngydh mek thin nadis wiisdom, vnderstandelse kerligheedh, øthmyughedh, sachtmodighedh, kyskhedh, ath jek maa fulkommelighe ælske tek oc loffue tek oc æres j tek blandh them som ælske thit sødestæ naffn som ær sandhedh

4.

. . . til ath døø for os paa korsset, jek bedher och formanær tik for allæ thinæ pinæs beskhet, som thw tolde for os wslæstæ mænniske paa korsset, then tid thin alsom hilligæstæ siæl wd gik aff thit hilligæ legommæ, at thw werduges til ath offræ och thee alzwoldigæ gudh fadher thin pines och saars beskhet for theznæ thin tiænæræs siæl, och fræls ham j thænnæ syn wdgangs tymæ aff alle pinæ oh pinlighet hwilkæ han rædes sægh ath haffwæ forskyldæt for sinæ synder, thu som leffwer oc

regnerær ee for wdæn ændæ *ihesus cristus* war gud ok *herræ* Amen. Kyrieleyson *Cristeley*. kyrie etc.

5.

. . . wredhe af syno hiërta. O kæresta syster thryk indhre harm æn *han* komber till thic: Spæk wredhina æn hon belægger thik, tæmpra gældian, thræng ater harmsens rørlise, aterbezla wredhiana bræzsko Æn thu format ey ath fly ællæ *tempæ* wredhena, tha vakta granlica ath ey gripe thich gældhen ok at ey scal wredhen thic vp . . .

6.

. . . net *meth* brwdhen æn thyn ær Oc thænke the so weth *thennom* at the wiliæ dræbe thech førstæ thw ligger naghan oc soffuer *Wisselighe* tha thykkes thu *thennom* at ware naghan then tyt the see thit legheme oppa alteret i brøds lignelsæ *theth* som thu toght til theck aff alzreenestæ iomfruene inwale oc thoch ikke ouergafft guthdomen Oc aff thi at the ængte fangæ see ther aff thin guthdoms wold tha ræghne the thech oc holde som eet føghe lidheth brøth æn tho at thu æst ther sannelighe wden thwiuel san bodhe guth oc man som there øghen ikke formughe at see ther blindæ æræ aff *werldens* myrk Æn tha synes thu *thennom* at soffue then tijt oc so længæ som thu tholt *thennom* wplaghede for there synder Oc forthi dyrffues the til at gangæ in j thin brude siæng oc thænkæ so weth *thennom* hwer i syn stæth Jech wil in gangæ oc taghæ guths ligheme som andre gøre Oc æy thes mynne gøre the ther æffter alt *theth* *thennom* thækkes Oc sigher hwer there so, hwat hindrer æller schadher mech om iech ikke tagher guths ligheme Oc hwat fromer *theth* mech om iech tagher *theth* See . . . these wsælle menniske *meth* thellighe thænkæ oc thelligh wiliæ tha dræbæ the thech wt aff there hiærte at thu æy skulle styre oc radhe ther Æn tho at thu æst wdøtheligh oc thu æst alle stædhe *meth* thit guthdoms wold Æn nu søn myn aff thi at thech som-

mer æy at ware wden brud oc æy hælder at haue nogher
brwd wden then som alzkyschest oc reenlighst ær tha
wil iech sænde wt myne wener som thech skulle fæstæ
een ny brwd som skal ware fagher til æntledæ oc osyn
hoffuesch til sedher oc atthraligh til røne oc then skulle
the ledhe in j thit bwr oc brwdhe siæng These samme
myne wener som iech wil wt sænde the skulle ware snare
oc rassche som flygende Fughle Thi at myn and meth mech
sælf skal føre themnom Oc skulle the ware stærkæ som
the mænniske æræ som workæ meth there hænder at brydhe
oc sønder riffue stærke mwræ Oc skulle the ware fromme
køne oc storhughede som the menniske ther ikke ræddhes
døthen æn the ære redhe oppa at dø theth ær at øffuer
giffue there liff These samme skulle ledhe til thech thenne
ny brwd theth ær at the skulle wærfue oc afflæ thech myne
wtwalde weners siæle meth stoor hedher oc wyrdning meth
meghel stoor gutfritelse oc kerlicheet meth mænlicht ærffuede
Oc stærk stadugheet til ænde Jech ær then som j iordans
floth oc oppa berghet robedhe oc saghde thette ær myn
kære søn Myne oordh skulle rasscheligh fulkommes.

Guths moder hun wthrykker syn søns brud *sancta bir-*
gitta weth een lighnelse hun sælf iomfrwen
wærfde thenne openbarelses boeghs oord aff syn søn for
alle guths wtwalde wener i werlden bønæ schuld Oc these
samme ord iættæ themnom som hoghferdighe ære for-
bannelsæ oc themnom som myughæ æræ misschund Oc æræ
hær oord wtj som wisse personer giffs macht meth at køre
wt aff menniskene diæffuelen Oc at forlighe themnom som
twedrachtighe oc wansammende ære oc sønderlighe the twe
konningæ aff ængeland oc frankrighe. Cap. XXXIII.

Guths moder talede til syn søns brwd *sancta birgitta* oc
saghde Myn søn ær ligh wedh een koning som hafde een
stath oc ther ware halffiærdesyænetiwgh høffdinge wtj oc
j huer theres aff the høffdingæ hærreschap war ikke wden
een mennische ther konningen war troo Then th[id] the
mennische saghe at the andre alle som ware koningen

wtroo stoth døth oc fordømelse til oc ther war ængen boot omot Tha schreffue the som troo ware til een frwe som koningen war sønderlighe wenlig oc alzhemelighst oc badhe henne at hun wilde bediæ for *thennom* som wtroo ware oc at hun vilde føre koningen *theth* oppa at han wilde scriffue til *thennom* sin *ammy* nelses oord at the mattæ wænde *thennom* aff there onscap oc there omhughelicheet Then tijt thenne godæ frwe laghde koninghen *thette* fore tha swared koningen *henne* oc saghde *Thennom* stander ængte til bagh[æ] wden døthen oc then ære the wærdæ æn thoeh for thyn bøn schuld tha wil iech scriffue til *thennom* tw oord I *theth* førstæ ær fordømsæ then the hawe schuldet til I *theth* annet ær fattighdom I *theth* thridiæ ær blyghd oc wanhoffuesche *Theth* annet oord ær at hwer then menniske som sech myugh han skal fangæ nadhæ oc nydæ sit liiff then tijt *thette* breff som these tw oord stodhe wti kom til *thennom* som w[tro] ware tha saghde somme

7.

. . . tha sighes thu at ware oc æst myskundhez modher thy at thu akter alle menniskene ysældhe oc bøgher mic til myskundh Forthy tha beth ee huat thu wilt thy at thin kærlighet oc thin bøn maa ikke ware waznyttughe oc for engte Tha swaredhe modheren oc sagde søn myn oc herre alzkæriste thenne røffwere stander alzfarligeste Thy at han stander *meth* een foth som i two fiæth for thy tha giff hannom at han mwghe standhe fastere Æn af thy at *theth* som mic ær alzkærest *theth* ær thit alzhelgeste legomme som thu togst aff mic wthen all smytte oc syndelig atthra i thin guddom Oc *theth* samme legomme *theth* ær redestæ siwghæ menniske hielp oc theres som wanstyrkæ ære *theth* giffwer oc them som blynde ære theræ sywn them som halte ær theræ gangh. *Theth* giffwer hænder gernyngh oc fødher ydugheet *theth* ær mechthugestæ oc sestetæ plaster thær siwghæ oc wanstyrkæ bedhres aff oc qweghes Tha giff hannom at han kwnne følæ hiælp i sigh

thær aff oc lustes thær wtj *meth* kærlighetz wærmde. Annen gonghen bedher iek at thu werdughes at wysæ hannom huat han skal gøræ oc hwilke lwnde han kwæne blitkæ thic Thridie gang bedher iek thic at thu willæ giffwe hannom hwilæ oc lysæ aff then brywne han haffwer oppa sit kœthz wegne for alles theres bœne som thic bedhiæ for hannom Tha swaredhæ atter sønnen oc saghde myn alzkæristæ modher thine ordh ære sødhæ som honnigh i myne øren æn aff thy at iæk ær rætfærdugh oc thic maa engte neges tha wil jæc beradhæ nic om then bøn som een wis herræ pleyær at gøræ jcke forthy at nogher omskiftelsæ ær j mic eller at thu ey west oc seer allæ thingh j mech Æn jec længter mit swar for thenne myn brwds skuld som hær hoos standher at hon moghe wnderstande myn wysdom.

Cristus sigher sin brudh at wil thennæ menniske som nw næst ær sagt aff taghe gwds ligomme tha skal han før haffue hiærtens rugelse for sine synder som han haffwer giorth oc wilæ til at bedhre Oc ikke offeræ at synde oc wile at bliffue i godhe til ændhe XXiiij *Capitulum* i sætte boghen.

Maria taldhe oc sagde welsignet ware thu søn myn som æst ænglenæ herræ atter bedher iæk thic for samme røffweren som jæc bath før fore Sønnen swaredhe oc sagde Welsignet ware thu alsøtestæ modher samme lundh som thin mielk gik j myn mandoms legomme oc styrkte. .

. . . bogh ære siw columpner Then første ær døbelse Then annen ær hans affhold thær han øffde segh wtj faste oc at han holt segh aff vloffuelige gernynge oc synder oc fran sin kœtz lust oc fræstelsæ Then thridie columpnæ war hans bœne oc hans foracht som han haffde til thek Thn fiærdhæ war hans godhe gerninghe han giordhe i almosæ Oc andhre myskundsom gerninghe, Then fæmte columpne war hans hoop han hade til thic Then sættæ war hans troo han holt som een cristen man Then siwendhe war hans gwðhelige kærlighet Thær thettæ war

alt sagt tha sagde atter domeren til then gode ængel Huar ær thin bogh han swaredh oc sagde herræ myn bogh ær j thin osywn oc j thin kærlighet. Tha sagde jomfrw maria meth opbrytzle til diæffuelæn Hwilkelwndhe gømdhæ thu thin bogh Oc hwikelundh ær theth affslæt som thær war wtj skreffwet Tha sagde diæfueleen awy, awy af thy at thu haffwer giorth daaræ aff mech, Sidhen sagde domeren til sin alz mildestæ modher wissælige tha hafuer thu meth skæl beholdet oc fanget dom j thennæ sagh oc spørielsæ Oc thu haffuer wozneth thennæ siæl meth rættæ Tha robedhe diæffuelæn oc sagde jæc hafwer tabet oc jæc ær forwunnen Æn sigh mic nw thu domeræ huor længe jæc skal beholdhe thennæ siæl for thesse omkringhe oc fylsn. Tha swaredhe domeren oc sagde jæc wil sige thec oc døm theth thy at bogherne ære læsde Æn sigh mec thu diæffwel æn tho at jæc alle thing weth hwat helder thennæ siæl skal æfter rætfærdighet gangæ jn j hymmerige eller oc ey thy jæc stedher thec at see oc wedhæ myn rætfærdigheetz sannendhe. Diæfueleen swaredhe oc sagde theth ær rætfærdighet j thec hvilken mænnske som aff werldhen gongher vthen døthelige syndh han skal ey jngonghe helwedhæs pyne Oc hwær then mænnske som haffwer gwdhelig kærligheet han ær skuldh at fonghe hymmerighe Oc forthy at thennæ siæl ey skildes aff werldhen j døtheligh syndh Oc hun hafde gwdhelig kærligheet Tha ær hun werdugh at ganghe wtj hymmerighe Æn thog skal hun først taghe sin rænselse Tha sagde domeren forthy at jæc haffwer opnet thin wndherstandelse Oc hafwer stedh thic at skodhe myn sannendhes oc rætfærdigheetz lyws Tha sigh swa at the fanghe høræ som mec thæckes hwilken thennæ siæls ræt skal waræ Diæfueleen swaredhe oc sagde theth ær hennæ ræth at hun skal swa rense at ey bliffue oppa henne een smittæ Thy at æn tho at hun ær thic dømth af rætfærdig [hetz] wegne tha ær hun æn vreen Oc maa ikke komme til thec wten hun haffwer først . . .

8.

. . . *theth* ordh som stander i læstæz Mathei Xiii Cap. ath then sædh som war kast i iorden han frembar fructh: then første sædh fræmbar XXX fold fructh Then annen fræmbar trysinthywæ fold fructh, Then thredia sædh fræmbar hwn-dredhæfold fruct; *meth thennæ* sædh tha wnderstandes the *trennæ* leffnedh som ær iomfrudom widuer och æcteskaps forthy ath then hwn-dredhæfold fructh hwn tilreghnes iom-frwernæ och then thrysinstywændhe æren och the skullæ efftherfølghe lambeth som ær *crustum* e hwort som *theth* skall ganghe. *Dotteren:* mwndhe æy ionianus faræ wil hwilkin som sætte æktheskaph for iomfrwdom efftherthy ath *sancte* powell han roodher mæznisken til iom-frwdom. *Fatheren* *Beatus* ieronimus han offwerwynder *meth* sin gudelighæ kennedom then Jouianus *meth* sin willelsæ och sigher ath iomfrwdom han skickes til siælsens godhe i eth beskudeligth leffneth hwilket leffnedh haffde then ricarda som tilforn ær aff skreffweth i closter *meth* Anna phanielis dotther som i æctheskaph war for thy ath ricarda som i closter skulde haffwe leffweth i reen kyskhet *Item* sigher *Augustinus* ath siælsens andelighæ iomfrwdom ær ther wdi ath troen skall wære heel, hoobeth skall wære fast och kærlighedhen skall wære stærk . . .

III.

Herløv Kirke.

Af Dr. J. G. Burman-Becker.

I Herløv Kirke i Sokkelunds Herred seer man en stor Liigsteen, opreist mod Muren i Vaabenhuset; før laae den foran i Choret. Den er prydet i Hjørnerne med de fire Evangelisters bekjendte Attributer, og omkring i Randen staaer Indskriften: Hic iacet Mathias Johannis, quondam

tutor et fundator hujus ecclesiæ, cum duabus uxoribus, Gyde et Christina, qui obiit anno domini mcdlxxx. Denne Kirke, der var helliget Treenigheden, er saaledes en af de faa Landsbykirker, om hvilken vi med Bestemthed vide Byggherrens Navn, og skjøndt fundator ofte bruges om Personer, der ved Gaver have bidraget til allerede længe staaende Kirkers Vedligeholdelse, er Betydningen dog ved denne Leilighed sandsynligviis ordret, idet et Sagn forklarer Anledningen til Kirkens Opførelse. Beboerne af denne Egn vilde nemlig engang, formodentlig i en mørk eller taaget Morgenstund, begive sig til Gladsaxe Kirke, men kunde ikke finde den, og maatte efter lang Søgen gaae hjem; de bade da til Gud, at han vilde skjænke dem en egen Kirke, og i den følgende Nat viste en Engel sig for den Fornemste blandt dem, og befalede ham at lægge Grunden til en Kirke i Herløv By paa det Sted, hvor man ved at grave, fandt et Jernkors; vægrede han sig ved at opfylde dette, vilde han vorde blind. Det er naturligt, at han efterkom Befalingen understøttet af Beboerne, og snart stod Kirken færdig. Hvem hin Mads Jensen eller Hansen (Mathias Johannis) var, er ubekjendt; Sagnet kalder ham jo den Fornemste blandt Indvaanerne; Adelsmand var han dog ikke, thi paa hans Gravsteen staaer et Bomærke; men det er ikke usandsynligt, at han har været Forvalter paa Bispegodset der i Egnen og som saadan kan have havt særdeles Indflydelse paa Bønderne.

Kirken har ganske Præget af Christian den førstes Tidsalder, men det østlige Parti er yngre, idet denne Deel strax i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede formedelst Brøstfældighed maatte fornyes, hvorom en Indskrift paa en stor Tavle med Worms og Bartholins Vaaben vidner. Kirken indeholdt i sin Tid flere Reliquier og Sager til Brug for Syge, der ved disses Berøring gjenvandt Helbreden. Her gjemtes ogsaa en historisk Mærkelighed, der under de Svenskes Ophold her paa Egnen i 1659 skal være forsvunden. Det var en Piil, hvormed Kong Hans i

et af sine mange Feldttog var bleven saaret i Munden og som havde udstødt to af hans Tænder. Kongen skal flere Gange paa bare Fødder have valfartet til denne Kirke og der holdt Andagt i taknemmelig Erindring af den hellige Treenighehs Beskyttelse mod dette farlige Saar; thi der fortælles, at da han blev truffen, udraabte han: Sospita Deus et sancta trinitas.

IV.

To mærkelige Universitetsbetænkninger.

Meddelte af Holger Fr. Rørdam.

Om den første Sag findes noget nærmere hos Biskop Engelstoft, Odense Byes Historie, i Saml. til Fyens Hist. og Topographie. II, 162—3, samt i de der anførte Kilder. Nedenanførte Betænkning har dog ikke før været trykt; den indeholder Besvarelse af en Forespørgsel fra Regjeringen af 10 Januar 1635¹⁾.

1.

Universitetets Betænkende udi en Sag angaaende en Mand, som haver forskrevet sig til Djævelen etc.

Eftersom af den høje Øvrighed os er befalet vores Betænkende skriftligen udi Hs. Maj.s Kanselli til Kolding-

¹⁾ Dette Kongebrev lyder efter Originalen i Konsistoriets Arkiv: Christian denn fierde med Gudtz Naade Danmarchis, Norgis, Wenndis och Gottis Konning.

Vor synnderlig Gunst tilforrn. Wider att eftersom enn Personn vedt Naffn Christenn Pedersenn wdi wor Kiøbsted Odensee sig till Dieffuelenn med Liff och Siel haffuer med sit eget Blod forschreffuett, eftersom i dettz Leilighed aff hosføyede hanns forschriffuelse samt andre Documentis haffuer ydermere att erfahre. Da bede Wi eder och naadigst wille, att i samme whørlige gierning flitteligen offuer weyer, och eders betenchende, hurledes saadant bør att straffis, schriftlig fra eder giffuer, och med det forderligste hid til Colding wdi wort Cantzelie indschicher. Dermed scheer wor wilge. Befallenndis eder Gud. Schreffuet paa wort Slot Coldinghuus den 10 Januarij Anno 1635. Wnder wort Zignet. Christian.

Udskrift: Oss elsch. hederlig och hæglerde Rectori, Theologis och menige Professoribus vdi Vniuersitetit vdi vor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

hus at fremskikke, hvorledes saadan uhørlig Gjerning bør at straffes, som en Skomager udi Odense, ved Navn Christen Pedersøn, barnfødt i Aalborg, haver beganget, hvilken efter Fausti Exempel, som han sig beraaber paa, med sit eget Blod haver forskrevet sig til Djævelen, at være hans egen til Liv og Sjæl til evig Tid. Da have vi samme gruelige Sag paa det flittigste efter Guds Ord og os tilskikkede Dokumenter overvejet, og vide ej andet efter Guds Ord og en god Samvittighed at sige, end at Christen Pedersen — idet han, værende ved fuld Sands og Fornuft, haver frivillig forpligtet sig til Djævelen under Haand og Blod, uagtet at, der han blev døbt udi Gud Faders, Søns og Hellig Aands Navn, han da havde lovet at ville forsage Djævelen og alle hans Gjæringer; og fjorten Dage, efter han samme fordømmelige Gjærning udi Værk stillet havde, Jesu Kristi Legeme og Blod brugt haver, uden al saadan gruelig Gjærnings mindste Bekjendelse — jo efter Guds Ords udtrykte Bogstav er skyldig til Døden.

Thi først haver Gud udi sin hellige Lov befalet, at man ikke skal lade dennem leve, som indgaa Pagt og Forbund med Djævelen, eller som ofrer sine Børn den Afgud Moloch, det er Djævelen, og meget mindre den, som ofrer sig selv hannem, eftersom er at læse i Exod. 22 v. 18. Levit. 20. v. 2. 3. 4. 5. 27. Deuteron. 18 v. 9. 10. 11. 12. Psalm. 106 v. 37. Nu kan der jo ingen grovere eller grueligere Maade være at gjøre Pagt og Forbund med Djævelen eller ofre sig hannem, end at et Menneske, som engang haver forsoret Djævelen og alle hans Gjæringer, frivilligen forpligter sig til at være hans til evig Tid, om han vil hannem med timelig Næring forsørge.

Dernæst, saa formelder Guds Aand, at hvo der laster og udhvisler Guds sin Herres Navn, han skal visseligen dø, Levit. 24 v. 16. Hvad kan der nu findes uhørligere og ugudeligere Maade at laste, bespotte og udhvisle Herrens Navn, end man frivilligen opsiger Gud sin Tjeneste og begjærer af Djævelen selv at fødes og ernæres, og der-

imod ved Haand og Blod forpligter sig til at være hans til evig Tid.

For det tredie, paa det man skal ikke tænke og tro, at saadanne Misdædere burde alene udi det gamle Testamente paa Livet at straffes, da haver Gud fældet saadan en Dom over saadanne Mennesker i det X Kapitel til de Hebræer v. 28. 29: Naar nogen haver brudt Mose Lov, da dør han uden Benaadning og Barmhjærtighed, ved to eller tre Vidner; hvor meget mere Straf skal den agtes at være værd, som haver traadt Guds Søn med Fødder, og agtet Testamentens Blod almindeligt at være og beskæmmer Naadens Aand.

For det fjerde, hans Anger og Ruelse anlangende, synes den ikke at kunne fri og frelse hannem fra denne timelige og legemlige Straf, efterdi og andre Misdædere, Troldfolk, Manddrabere etc., lide og udstaa den timelige Straf, uanset mange af dennem, efterat de ere paagrebne, deres Synder inderligen og af Hjærtet fortryde, og om deres Synds Forladelse inderligen sucke. Og hvis saa skete, at denne gruelige Gjerning blev ustraffet, var det at befrygte, at andre gudsforgaaene Kroppe skulde lade sig lyste, ved saadan forskrækkelig Middel, Pagt og Forbund med de onde Aander at indgaa, eftersom de vel skulde formene, sig foruden nogen Straf derfra at kunne og ville komme, naarsomhelst de ikkun vilde gjøre deres Bekjendelse, og i saa Maade Øvrighedens Naade og Medlidenhed misbruge. Synes derfor kristeligt, at man udi denne grove Frafald fra Gud bør at have disse Herrens Ord udi Agt, Deut. 17 v. 12. 13: Du skalt afskaffe det onde, at det menige Folk kan det høre og frygte, og ikke mere handle modvilligen.

Mens eftersom det er at befrygte, at Fristelserne ville ikke blive borte fra dette Menneske, da var det kristeligt:

Først, at der udi Odense maatte gaa Bøn af Prædikestolen for hannem, udi Mening, at Gud vilde for Jesu Kristi Skyld være hannem naadig, og holde hannem ved Troen indtil Enden. Og at han saadan gruelig Affald fra

Gud offentlig for Guds Menighed med Suk og Graad maatte bekjende og afbede.

Dernæst, at dette elendige Menneske maatte flitteligen undervises af Guds Ord om sin Synds meget store Gruelighed, og derhos gudeligen læres, at hvis han indfalder til Jesum, og ved Guds Aands Hjælp med Jesu Blod renser sig fra den Forpligt, han med eget Blod haver skrevet, Gud da vil visselig være hannem naadig; at han gladeligen og gjerne bør at ville lide her paa Legemet, paa det Sjælen kan blive bevaret. Og paa det han kan udi Troen desmere af Guds Aand styrkes, da tit hannem at meddeles Jesu Kristi Legeme og Blod.

For det tredie, efterdi bemeldte Christen Pedersøn beraaber sig udi hans ugudelige Forpligt paa Fausti Exempel, at den kristne Øvrighed vilde af gudelig Nidkjærhed lade under Livsstraf forbyde Fausti Historie og andre saadanne bespottelige Skrifter, af hvilke de enfoldige kunne til Djævelens Tjeneste forføres. Hvorfore Gud igjen den kristelige Øvrighed vil visseligen velsigne. Ex Consistorio 28 Januarii Anno 1635.

Rector og Professores.

Sub manu Notarii Academiae jurati
Johannis Christophori.

Konsist. Kopibog 1632—46. Fol. 78—79.

2.

Universitetets Betænkende om Gulddaab og Særdaab udi Sæby i Jylland.

Eftersom Høj-Øvrighed er Universitetens her i Kjøbenhavn Betænkende begjærendes om den usædvanlige Skik, holden udi Erik Jensøns Barns Daab: da haver Professores denne Sag udi Guds frygt med tilbørlig Flid overvejet og kunne ikke andet efter Guds Ord eragte, end hvis i saa Maade sket er, jo er en saare stor, høj og grov Forargelse.

Thi først, idet at Marine Jensdatter, som bar Erik Jensøns, sin Søns, Barn, haver hindret, at det andet Barn ikke maatte komme tillige med til Daaben, men haver ladet det Barn, hun bar, især døbe: er der groveligen handlet imod Guds Ord, som højlig forbyder saadan Skilsmisse at holdes i den kristne Kirke imellem rige og fattige, som er at læse hos S. Jakob cap. 2. v. 1. 2 sq.

Dernæst, er den Gulds Kastelse udi Daaben en dristig Tillæg udi Daabens Administration, som efter Kristi Indstiftelse bør ved bar Vand at forrettes, og ikke ved Vand, hvorudi Guld lægges. Og var vel at ønske, med tilbørlig Flid at efterspørges, af hvad Aarsag saadant Guld er kastet udi Daabens Vand, og hvorfor det andet Barn ikke maatte døbes af Vandet, den Stund Guldet laa der udi. Man ved vel, at saadant Guld plejer superstitione intolerabili at bruges til allehaande Tingesters Forrettelse: hvorfor det var kristeligt, at der med tilbørlig Flid blev forfaret, hvad dette Guld udi Daaben her skulde betyde, og til hvad endelig Ende saadant var gjort.

For det tredie, efterdi her var flere ægte Børn at døbe, da er saadan Erik Jensøns Barns Daabs særlig Forretning aldeles imod Alterbogen, som paabyder, at Bønnen, som præmitteres Baptismo, skal numero plurali conciperes, naar de ere flere Børn, som døbes, saa vel som og Formaningen til Fadderne, efter Daaben er sket, paa samme Maade at fremsættes. Kunne derfor ikke vide, hvorledes saadant af Præsten at være tilladt, efterdi han vidste, saadant at være imod Alterbogen og imod al kristelig Brug i vores Kirker hidindtil holden. Og er ikke Tvivl paa, at naar alle circumstantiæ med tilbørlig Flid udspørges, jo da om denne usædvanlige Daab kan gives grundeligere og vissere Betænkende. Ex Consistorio den 15 Decembris Anno 1635.

Konsist. Kopibog. 1632—46. Fol. 134—35.

V.

Nogle Optegnelser af Danevirkevisens Forfatter, Hr. Lauritz Olufsen Kok.

Meddelte af Holger Fr. Rørdam.

Vel er Danevirke faldet, og »Danmark dejligst Vang og Vænge« næsten forstummet, men dog mindes vi endnu med Taknemmelighed den Dannemand, »velforfaren i vore gamle Sager«, som først lagde Folket hin Sang paa Tunge. Jeg antager derfor, at man ikke vil have noget imod Meddelelsen af nogle Optegnelser af denne Mand, nærmest angaaende hans egen Slægt, om hvilken man ikke hidtil har vidst noget. Stykket findes, skrevet som det synes med Hr. Lauritz Olufsen Koks egen Haand, i Kongl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.

Pastores Ecclesiæ Ringstadiensis.

Dn. Petrus Matthiæ, vaar Præst i 38 Aar, døde 1596.

Dn. Petrus Krage vaar 41 Aar Præst, døde Dom. 15 post Trin. 1638.

Mag. Albert Jørgensen Altevlt, døde 1657.

Mag. Joh. Pouk, døde 1660.

Mag. Christen Jensen Blichfeld.

Rectores Scholæ (Ringstadiensis ¹).

Jacob Tordsøn.

Petrus Krage, siden Præst.

Johannes Buk, siden i Aversie.

Matthias Petri.

Anders Ravn 1618.

¹) I en gammel Præstefortegnelse i Hammer i Sjælland findes følgende Antegnelse om den første Præst der efter Reformationen: »Hr. Peder, som antog den rene Religion, repudiato Papicolarum fermento, blev fra Skolemester i Ringsted kaldet til Præst i Hammer og Lundby.« (Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 59). 1583—84 var den som Forfatter ikke ubekjendte M Jacob Jacobsen Wolf Rektor i Ringsted (Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 281). De af Kok anførte Aarstal ere maaske ikke saa ganske at lide paa.

Povl Jyde.

Troels Nielsøn 1622.

Niels Rasmussøn, siden Præst i Slavlille, 1626..

Avgustinus Hansøn, siden Præst i Skielskør, 1634.

Jacob Berntson, siden Præst i Viersted.

Rasmus Matzøn, Præst i Hammer, 1641.

Hendrik Jespersøn, Præst i Tybjerg, 1643.

Niels Hieronymi Knoph; Præst i Alsted, 1648.

Hans Villatzøn, Præst i Glomsøe, 1651.

Hannibal Andersøn Binderup, blev afsæt 1665.

Lauritz Olufsen Coccius blev voceret til Refsnæs 1673.

M. Christopher Valdekilde.

Pastores Ecclesiæ Refsnæs ¹⁾.

Dn. Andreas.

Dn. Christiernus Madom.

Dn. Andreas Christiani Larberg vaar Præst i 52 Aar.

Dn. Severinus Jani vaar Præst i 22 Aar, døde 1673.

Dn. Laurentius Olai Coccius.

Cocciorum Familie er dend allerældste, som kand findes siden Adams Tid (i Præadamiternis Dage vaar dend ikke til, uden potentia), Moses den allerældste Skribent har efterladt os de 12 første Aner, af hvilke de 2 bageste er Japhet og Gomer.

Af Japhet Jætter kom, de vi nu Jyder kalde,

De samme loed sig og de Kimpers Navn befalde,

Af Gomer Japhets Søn, som Cimber hed til Rom,

Af ham og Askinas de Saxers Fader kom,

De Skaanske talte først af ham sin slecteliste,

Ja end de Svenske self, før mand af Magog viste.

Saa er da Kiemper, Jætter og Jyder et. I Jætland eller Jylland boede en Præst i Aarhus Seculo superiori,

¹⁾ Om Præsterne i Refsnæs findes mere i Fr. Algreen Ussings Efterretninger om Arts-Herred. Kallundborg 1861, S. 25 f. Angaaende Hr. Christen Christensen (Madom), Præst i »Rødtznes« 1586, Hayes tvende Kongebreve i Sjæl. Register 12, 507. 629, og om hans Formand, Hr. Christen Andersen, som Kok ikke har kjendt, et Kongebrev af 15 Febr. 1584, smst. Fol. 307.

som heed H. Rasmus, hand hafde 2 Sønner, Søvren og Jens. Søvren vaar i høilofflig F.2 Tid Coctor utriusque juris eller rettere at sige K. Fredriks Mundkok og C.4 Mundkok, og der hand hafde udtient, blef hand forskikket til dend kongelig Adelig fri Skole Soerøe, hvor hand sig ned sætte og giftede i Pedersborg med sin Landzmoder Gjørvel Olufsd., adligevel hand imidlertid vaar Kok paa Sorøe. Hand avlede 3 Sønner, Christian Kok, C. 4 Taffel-snidere, som siden døde i Nestved, begravet paa St. Peders Kirkegaard; H. Jens Kok vaar Præst i Veggerløs i Falster paa Gietzør, er navnkundig for Harens Vise: Klage maa Jeg ælendelig, mig arme Has; døde med alle sine Børn i Pæsten 1654. H. Oluf Kock vaar Præst til Asmindrop og Grandløse Sogner i Mierløse Herred i 32 Aar indtil dend 7 Junij 1650. Han avlede med sin første Kone Else Nielsd. af Tølløse 11 Børn, af hvilke M. Søvren Kok vaar vel bekient for en Oratz, som blef giort om Jyderne 1638¹⁾. Hand gjorde siden Jødernis Paa[ske] paa Danske, som han dedicerede Malmø Borgere. Har skr[evet] om alle Kiæt-teris Herkomst paa Danske, hvad deris dogmat[a ere], har commentered over Epistelen til de Romere, over Judæ [Bref], over Catechismum Lutheri, over Casus Conscientiæ, skrevet . . .²⁾ Physicam, og concordantzer over Psalmerne, hvilket alts[ammen] blef mig tyfstaalen fra, der jeg vaar uden landz. Hand k, god Danske, skref herlig Latin, vaar ellers kyndig i Gridsk, Hebraisk, Syrisk, Chaldaisk, Polsk og Tydsk. Hand blef siden Præst i Alsløf i Falster en stakket Tiid, og døde 8 Dage før min Sl. Fader. De andre Børn døde i Pæsten Anno 1638 uden H. Lauritz Kok paa Refsnæs, hand har med Lisbet Sophie Lauritzd. Gram en Søn Oluf paa sivende Aar, Gud regiære hannem. — Med sit andet giftermaal Margrete Christensd. af Undløse

1) Denne »Declamatio habita a Severino Kockio de Cimbrorum origine rebusque gestis» findes endnu i Afskrift i Thottske Saml. 1390. 4.

2) Her mangler et Ord derved, at et Hjørne af Papiret er afrevet.

aflede Sl. H. Oluf Kok 7 Børn, hvilke alle ere døde, uden H. Niels Kok, Capellan til Taarup og Kvols Sogner i Jætland. Alle disse Kokker førte til Slectemerke en Hane under en Lind. Der ere ellers mange andre Kokker, saa som dend, der transfereret Augustanam Confessionem paa Danske. Dend der vaar i Klammeri med D. Hans Resen 1614. Dend der har skrevet Physicam Magiri, og mange andre baade i Engelland, Holland, Tyskland, ja end Ostindien self.

 VI.

Biskop C. Worms Betænkning om Opførelse af en Passionskoncert.

Meddelt af Holger Fr. Rørdam.

Denne Betænkning, der er stilet til den bekendte Frederik Rostgaard, som fra 1721 var kgl. Oversekretær, meddeles efter Originalen i Gehejmearkivet.

Høi Ædle og Velbaarne Hr. Ober-Secretaire.

Jeg tilbagesender hermed det mig tilstillede tyske Vers kaldet: »Der für die Sünde der Welt gemarterte und sterbende Jesus,« hvilket, som jeg af min Hr. Ober-Secretaire fornemmer, Operatisterne skal tenke i denne Faste at udsiunge paa det Kongl. Slot. Jeg beder derfor hermed tjenstligen, at min Hr. Ober-Secretaire vilde ei alleene self efftertenke, men endog forestille det Kongl. Høie Conseill følgende, om maaskee bemeldte Operatisters forehafvende derved kunde hindres.

Verset er indrettet som et andet Skuespil. Jeg holder ingenlunde Skuespil for syndige, naar de, som vedbør, ere indrættede, samt paa tilbørlig maade og tid forestilles. Dog hafver jeg, samt beholder til min død, de tanker, at Vor Velsignede Frelseris hellige og uskyldige lidelser icke vel enten kand eller bør paa noget Theatro fremsættis. Her skal, saa vidt jeg af dette vers begriber, visse Personer forestille deels Evangelisterne, deels andre, ja end og den

Herre Jesum self, da han leed saa vel paa kaarset som i Urtegaarden, hvor hand sveedte blod og udstod den samme Helvedes pine, som Vi alle til ævig tid skulde været under, dersom hand ei med sit fuldkomne offer hafde fyldestgiort for os. Men jeg begriber icke, hvorledis noget Menniske tør understaae sig at repræsentere sin Frelseris Person i sliq døds angist, eller hvorledis nogen, uden særdelis skrek og fortrydelse, kand være overværende at see og høre det. Hvad vil det ei være synderligt at see nu een Acteur anstille sig, som hand skal udsiunge Christi smertefulde pine, nu een anden grædende, naar hand synis i Petri Person at begræde Petri fald. De kand gjøre sliqt og dog meene intet deraf, men skal Mand i saa alvorlig een sag, som Christi død og pine, der er alle troendes Saligheds aarsag, tilstæde dem at skiemte, eller skal Mand høre sliqt for at forlyste sig med de Siungendes stemme? Jeg vil intet melde derom, at i dette vers tilleggis Eendeel af de Hellige Guds Mennsker, særdelis Apostelen Petro, visse ord, hvilke aldrig af dem ere talde eller kunde talis, som i den Aria, der begynder: »Gifft und Gluth, Strahl und Fluth,« samt paa flere stæder.

Jeg haaber derfor, at, saafremt sliqt Hans Kongl. Majst allerunderdanigst vorder forestillet, da blifver det ingenlunde Operatisterne tilladt enten i denne Faste eller nogensinde herefter at udsiunge dette og deslige vers. Hans Kongl. Majst saavelsom Hans Kongl. Maj^{sts} Høisalige Forfædre hafve Allernaadigst befalet, at, den stund Fasten varer, skal al Vocal og Instrumental Music, endog i Kirkerne, ophøre, jeg skulde derfor aller underdanigst formode, at Hans Kongl. Majst icke tillader Operatisterne, paa sit eget Kongelig Slot, med sang og spil at forestille Vor Frelseris Jesu blodige lidelser; thi skeer det, da vil mange eenfoldige Siele ufeilbarligen derved forarges, som og Papisterne, af hvilke eendeel boe i blant os, kand faae leilighed at glæde dem og tenke, at Vi tage efter Deris bekjendte daarligheder, hvilke De pleie at lade see paa Christi Fødsels, Døds og Opstandelsis Fester. Jeg ofverlader dette til Hr. Ober-Secretaires nærmere eftertanke samt krafttige forestilling, stedse, næst al velsignelses tilynskning, forblifvende

Kiøbenhafn
21 Februarij 1722.

Høiædle og Velbaarne Her Ober-Secretaires
pligtskyldigste og tjenstærbdigste tienere
C. W. Worm.

VII.

Om Dr. Morten Børups Levnet.

Af Holger Fr. Rørdam.

Den i Overskriften nævnte berømte Skolemand kaldes nu almindelig Børup, medens Samtiden kaldte ham Børup, hvilket ogsaa bevislig er den rette Form for Navnet. Han antog nemlig efter al Sandsynlighed Navn efter sin Fødeby; men der findes intet Børup nærmere ved Aarhus eller Skanderborg end en Kirkeby en Milsvej nord for Randers, medens der ligger et Børup i Tranbjerg Sogn i Ning Herred mellem Aarhus og Skanderborg. Hovedbeviset er dog, at hans rette Biograf, som nedenfor skal omtales, og andre Forfattere fra det 16de Aarh. kalde ham Børup¹). Navnet Børup er altsaa enten at betragte som en Latini-
sering af Børup, eller som en Uagtsomhedsfejl af senere Forfattere.

I »Skrifter, som udi det kongelige Videnskabers Selskab ere fremlagde og nu til Trykken befordrede«, 11te Del (1777), S. 391—8, udgav den bekjendte og højt for-
tjente Literator, Rektor Jens Worm i Aarhus, »Vita Martini Borupii ex Claudii Lyschandri de nato et renato Christiano IVto Historia MSta, olim asservata in Bibliotheca Wilhelmi Wormii. Transcripta manu Petri Fogh.« Dette Levnetsløb er Hovedkilden til hvad der er bekjendt om Dr. Morten Børup²). Worm antager, som Titelen angiver, at M. Klavs Lyschander er Forfatter af denne Levnetsbeskrivelse saavel som af den Historie om Christian IV.s Fødsel og Daab, hvori Børups Levnet findes indført som en Episode, i Anledning af at den af Børup opfundne Narredands, som Disciplene i Aarhus Skole fordem forlystede sig med, opførtes under Festlighederne ved Prinds Christians Daab. Dette er imidlertid en stor Fejltagelse, thi den rette Forfatter til dette, i det originale Haandskrift endnu opbevarede, historiske Værk er Dr. Erasmus Lætus (Rasmus Glad), og Lyschander har kun taget en Afskrift eller gjort

¹) Saaledes M. Morten Pedersen (født 1537 i Grenaa, Discipel fra Aarhus Skole) i sine vigtige haandskrevne kronologiske Optegnelser. Hr. Bibliothekar Bruun har meddelt mig, at han ogsaa har fundet Formen Børup i et gammelt Haandskrift, men uheldigvis har han ikke optegnet Stedet.

²) I Sevel Blochs Trondhjemske Blandinger, S. 148—50, findes aftrykt nogle »Curiosa de Martino Borupio, Rectore Aarhusiensi, 1504,« der i det væsentlige synes at være et Udtog af Lyschandrs Recension af B.s Vita, dog med enkelte Tillæg andenstedsfra.

et Udtog af dennes Skrift³⁾. Men uheldigvis har han heri været ligesaa sjuksket som i sine fleste andre historiske Arbejder, og ovenikjøbet har han flikket Børups Levnet med nogle af sine egne Opdigtelser eller Fejltagelser, saa at Worms Udgave ingenlunde indeholder nogen paalidelig Text. Da det er min Hensigt, engang, naar Lejlighed tilbyder sig, at udgive, om end med Forkortninger, Er. Lætus's Skrift om Christian IV.s Fødsel og Daab, der indeholder mange interessante lagtagelser af en paalidelig Forfatter, der skildrede sin Samtid, og hvis Værk hidtil langtfra er udtømmende benyttet, saa skal jeg her indskrænke mig at antyde nogle bestemte Punkter, hvori Lyschander afviger fra sin Kilde, som han ellers ordret (Afskriverfejlene fraregnede) afskriver. Han siger, at B. var omtrent 40 Aar, da han tog Magistergraden i Kjøbenhavn; herom indeholder det orig. Haandskrift intet. Han lader B. studere Theologi i Köln og tage Doktorgraden i denne Videnskab sammesteds; men Lætus siger, at B. studerede Jus civile og creeredes til Dr. juris der. Lyschander har af sit eget tilsat det Sykke (S. 393—4): Parvæ staturæ fuit . . . oborta est. Om B.s Disciple siger Lætus: Discipulos reliquit, quos ipsi quidem vidimus cognouimusque longe præstantissimos, Andream Lætum, auunculum et nutricium nostrum, Torchillum Abeldgardium, Johannem Synningium, Petrum Paulinum, Simonem Christiernum et alios itidem eximios clarosque viros multos: qui etc. Dette har Lyschander omkalfatret paa følgende Maade: Discipulos reliquit: Torchillum Abelgaardium Nobilem, Nicolaum Molsingium, Johannem Synningium, Petrum Paulinum, Simonem Christiernum, et alios itidem eximios clarosque viros multos: Ut Georgium Viburgium, Fionensem, Johannem Tausonium, Ripensem, Jacobum Schønningium, Viburgensem, Episcopos. Qui etc. Efterretningen om, at Sadolin, Tavsen og Skjønning have været B.s Disciple, hviler altsaa kun paa Lyschandens usikre Avtoritet; og en nøjere Undersøgelse vil føre til en Forkastelse af denne, senere saa mangfoldige Gange gjentagne, men ligefuldt urigtige, Antagelse, der er opstaaet af senere Tidens Lyst til at gjøre alle den Tids berømte Mænd til Børups Disciple. Endelig kan det bemærkes, at kun i Lætus's Haandskrift findes B.s smukke Majvise i den ægte Skikkelse (alle andre Steder, hvor den er aftrykt, er den

³⁾ Er. Lætus Haandskrift: De nato baptizatoque primo Friderici II filio etc. findes i Gl. kgl. Saml. 2589. 4. Før jeg kjendte det, meddelte jeg i Ny kirkeh. Saml. II, 284—9 et Udtog af Skriftets 4de Bog, som Gram har gjort, vedkommende danske Kirkeforhold i det 16de Aarhundrede.

mere eller mindre fejlfuldt gjengiven), og at der overhovedet maa tillægges Er. Lætus's Meddelelser om Morten Børup stort Værd; thi ikke blot havde han selv været Discipel i Aarhus Skole, hvori han blev indsat faa Aar efter B.s Død, men han beretter udtrykkelig, at han modtog Majvisen, som han selv halvvejs havde glemt, af B.s ovennævnte Discipel Petrus Paulinus (Provst M. Peder Povlsen i Roskilde), der elskede den højlig fra sine Skoledage af. Som ovenfor er bemærket bruger Lætus stadig Navnet Børup, som jeg derfor anbefaler til fremtidig Brug i Skrift og Tale.

VIII.

Forslag til Oprettelse af et Stifts-Archiv i Roeskilde.

Meddeelt af Licentiat C. Rothe.

Skjøndt efterfølgende Andragende ikke fandt Understøttelse paa Landemodet (see Landemodsacten for Sjællands Stift 1859 S. 30), saa meddeles det dog herved, for det Tilfælde, at det deri fremsatte Forslag kunde komme til Udførelse andensteds, eller at i alt Fald Tanken deri kunde blive prøvet.

Undertegnede Bestyrelse for Sjællands Stifts-Bibliothek i Roeskilde tillader sig allerærbødigst at henvende sig til det høje Cultusministerium med efterfølgende Forslag til Oprettelse af et med Bibliotheket forenet Archiv for ældre Kirkebøger og andre Dokumenter af kirkelig eller historisk Interesse og Vigtighed, der nu opbevares ved de respective Sogne. Til at begrunde dette Forslag og antyde, hvorledes vi have tænkt os det udført, skulle vi tillade os at henstille følgende Bemærkninger til nærmere, velvillig Overvejelse.

Det er en glædelig Kjendsgjerning, at der i den senere Tid er vaagnet en levende Sands for Alt, hvad der vedkommer vor historiske Fortid, og en ivrig Bestræbelse for af Kilderne selv at hente Berigtigelse, nye Oplysninger og overhovedet fremsøge hvad der mere eller mindre kunde bidrage til at give et tro og lærerigt Billede af Folkets Liv, Skjæbner og hele Færd. Det kan ikke mindre kaldes en glædelig Kjendsgjerning, at dette ogsaa finder Anvendelse paa Kirkens Historie, i hvilken Henseende vi kun skulle erindre om Stiftelsen af det kirkehistoriske Selskab og om det af samme udgivne Tidsskrift m. m. Dette viser imidlertid mere, at der trindt omkring i Landet findes et betydeligt Stof, og at navnlig de gamle Kirkebøger og andre Dokumenter, der gjemmes som hørende til Præstegaardenes Archiver, indeholde et saadant

Materiale, end at dette Stof er eller har Udsigt til at blive tilbørligt benyttet, saalænge der ikke skeer en Forandring med deres Opbevarelse og Lettelse i Adgangen til at benytte dem. Thi saaledes som Forholdene nu ere, veed man slet ikke, hvad der kan findes skjult i en eller anden Krog, og det maa betragtes som reent tilfældigt, om en Præst eller anden Mand med Kundskab og Sands for hvad Værdifuldt, der saaledes endnu opbevares, kommer til Stedet og faaer Adgang til disse Sager, hvilke tilmed ofte betragtes og behandles med en Ligegyldighed og Skjødesløshed, der fra een Side er ligesaa naturlig, som den fra en anden maa kaldes uforsvarlig. Det forekommer os derfor, at det ikke er usandsynligt, at der, ved at alle disse Dokumenter, af hvad Slags de nu end ere, samledes i et Archiv, ordnedes og aabnedes til fri Afbenyttelse, vilde være Udsigt til at vinde et righoldigt Materiale, der nu for største Delen er en begravet Skat og som ikke uden største Besvær kan benyttes af dem, der i Reglen maa antages at være de dygtigste dertil.

Vi overseer ikke herved, at der ere saadanne Dokumenter, der kunne have særegen Vigtighed for det enkelte Sogn eller ere af retslig Betydning, saa at de ikke bør fjernes fra Stedet, — ligesaa lidet som at Kirkebøgerne maa siges at have deres rette Hjem i Præstegaardene, og at der ofte er Brug for dem der. Men ligesom det Sidste væsentligen gjælder om dem fra den senere Tid, til hvis praktiske Brug der kunde tages behørigt Hensyn ved at sætte et vist Tidsrum, f. Ex. af 60 eller 80, eller maaskee endog 100 Aar, for de Bøger, der skulde afleveres, saaledes kunde det Samme skee med Hensyn til det første Punkt ved en lempelig Udførelse, uden at der just lader sig opstille faste Regler for, hvad der skulde afleveres og hvad der maatte blive ved Stedet. Det vilde desuden staae frit i enkelte Tilfælde at tage eller give Afskrifter, der ligesom Udskrifter af ældre Kirkebøger til enhver Tid maatte kunne fordres fra Archivaren mod sædvanlig Betaling for Attester.

Det andet Hovedøjemed, som vi troe ved den foreslaaede Foranstaltning vilde i en væsentlig Grad naaes, er Sikkerhed for Opbevarelsen af de her omhandlede Papirer. Det er nemlig ikke blot ved Skjødesløshed, slet Behandling, Fugtighed o. desl., at de forsvinde, eller lidt efter lidt blive ulæselige eller defecte, — men det er navnlig Ildsvaade, som uafværgeligt og uerstatteligt tilintetgjør en Mængde af dem ¹⁾. Vel kunne Papirer intet-

¹⁾ Saaledes ere i den nyeste Tid gamle Kirkebøger m. m. brændte i Kjæng og Qvislemark.

steds aldeles sikkert for denne sidstnævnte Ulykke, og unegtigen ere de, samlede i een Bygning, udsatte for den Fare, paa een Gang at ødelægges; — men vi behøve dog ikke at udvikle, hvormeget alligevel Frygten for at dette skulde skee, maa formindskes ved, at Archivet kunde opbevares i en grundmuret, afsondret beliggende Bygning i en Kjøbstad, hvor Ilden dog sjældent enten saa hurtigt eller saa voldsomt faaer Magt som i en Landsby-Præstegaard. I saa Henseende vilde den nye Stiftsbiblioteks-Bygning i Roeskilde tilbyde særegne Fordele, ligesom der, da den endnu er under Opførelse, kunde i den træffes Foranstaltninger til ved et brandfrit Lokale at forøge disse. At vælge det ved Bibliothekets Flytning ledigblivende Lokale i Domkirken til Opbevaring af Stiftsarchivet, kunde vel for Ildsvaade synes sikkrere; men det vilde medføre andre Ulemper, dels med Tilsynet, dels med Benyttelsen, især om Vinteren, hvortil kommer den Fugtighed, der i dette Lokale maatte befrygtes.

At vi foreslaae Roeskilde istedetfor Kjøbenhavn til et saadant Archiv, troe vi at anbefale sig ved det historiske Hensyn og de forhaandenværende Forhold, der ville lette Opbevaring og Tilsyn, ligesom ved at her kun tilsigtes et Stifts-Archiv og ikke et, der omfattede hele Riget. Desuden ligger Byen saa beqvemt og er ved Jernbanen saa let tilgængelig, ogsaa for Videnskabsmænd fra Kjøbenhavn, at den synes os at burde forestrækkes for Hovedstaden, som jo er den eneste By i Stiftet, der ellers kunde komme i Betragtning.

Hvad Udgifterne angaaer, som Oprettelsen af dette Archiv vilde medføre, da haabe vi at turde stole paa det høje Ministeriums Understøttelse til at forskaffe Midlerne til den første Indretning, samt til Honorar for den eller de Videnskabsmænd, hvem Samlingen og Ordningen overdrages, enten af de samme underlagte Fonds til videnskabelige Øjemed, eller af Stiftets offentlige Midler; — senere kunde Tilsynet og Bestyrelsen naturligst og billigst forbindes med Bibliothekets, saaledes at der ydedes af samme Kilder et passende Tilskud til den vedkommende Embedsmands Vederlag.

Roeskilde, i Bestyrelsen for Sjællands Stifts-Bibliotek, den 23de Februar 1859.

Ortwed. Kalkar. C. Rothe.

Et nyt Bidrag til Oplysning
om
**Dr. Johan Bugenhagens Virksomhed i
Danmark.**

Ved
Holger Fr. Rørdam.

Man skulde tro, at Kilderne til vor Reformationshistorie vare saa gennemgranskede i de 300 Aar og derover, der ere henrundne siden hin for den danske Kirke saa betydningsfulde Begivenhed, at det nu væsentlig kun kunde være Opgaven at sammenstille det vundne Udbytte og »sine ira et studio« at lade Kjendsgjæringerne tale deres klare og indtrængende Sprog til Lærdom eller til Advarsel for den Slægt, der lever, og den, der kommer. Man overraskes derfor, naar man endnu næsten paa alfar Vej finder ny og vigtige Oplysninger, som ikke hidtil have tildraget sig nogens Opmærksomhed. Dette gjælder efterfølgende Sendebrev fra Dr. Johan Bugenhagen til de danske Superintendenter, skrevet medens han opholdt sig paa Nyborg Slot i April 1539. Der forestod dengang en Revision af Kirkeordinansen, og Kongen havde derfor indkaldt de syv Superintendenter til et Møde i Nyborg, hvor han selv var tilstede, og hvorhen ogsaa Bugenhagen, der nu i halvandet Aar havde virket som theologisk Professor ved Kjøbenhavns Universitet, var bleven kaldet. Man har hidtil vidst lidet om dette Møde, nemlig kun hvad der kan udledes af et Andragende, som de fire tilstedeværende Superintendenter ved Slutningen af

Mødet (d. 25 April) indgave til Kongen. Andraget viser en alt andet end glad og tillidsfuld Stemning iblandt dem: de Løfter, Kirkeordinansen indeholdt om Kirke- og Skole-tjeneres nødtørftige Underholdning, om Hospitalers og Fattig-folks Forsørgelse og om Superintendenternes Lønning, vare efter deres Mening ikke blevne opfyldte, og nu havde Kongen saa meget at gjøre med Rigets Sager, at han ikke engang havde Tid til at høre paa dem¹⁾. Formodentlig ere de dragne hjem umiddelbart efter Indgivelsen af dette Andragende. Faa Dage efter var det da, at Bugenhagen forfattede det Sendebrev til alle Danmarks Superintendenter, der her meddeles. For at lette Benyttelsen af dette for vor Kirkehi-storie vigtige, hidtil ubekjendte Aktstykke, skal jeg frem-hæve, hvad der efter mit Skjøn mest fortjener Opmærk-somhed deri. Sendebrevet bestaar af sex Afsnit:

1. Om Daabens Ritus. Medens i Tydskland Ned-dypelse af Barnets hele Legeme ellers var almindelig Skik ved Daaben, havde Bugenhagen i Hamborg fundet den Skik, at kun Hovedet blev overøst med Vand. Han spurgte Luther til Raads om, hvad han burde gjøre i denne Sag. Luther erklærede Overøselsen af Hovedet alene for en Mis-brug. Bugenhagen søgte derfor at faa Skikken afskaffet i Hamborg, uden dog at gjøre Folk tvivlende om Gyldigheden af den allerede modtagne Daab i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn. Til sin Overraskelse fandt han imid-ler tid samme Skik i Kjøbenhavn som i Hamborg; han ønsker nu, at Superintendenterne skulde med Lempe søge at faa den afskaffet, og den rette Brug indført.

2. Om Superintendenternes og Præsternes Tilsyn med Skolerne. Indeholder Bidrag til Oplysning om den daværende Tilstand i Skolerne.

3. Om Kirkeskikkene. Bugenhagen misbilliger den almindelige Brug af latinske Kirkepsalmer, som Menigmand

¹⁾ Trykt som Tillæg til Münters Symbolæ ad illustr. Bugenhagii in Dania commorationem, p. 107—8. Jfr. Ny kirkehist. Saml. II, 384.

ikke forstaar; dog anpriser han flere af de gamle latinske Psalmer paa Grund af deres Indhold. Manglede man Psalmer i Modersmaalet (*cantica vulgaria*), skulde man henvende sig til fromme Mænd, der havde Digtergave, om Texter, og til Musikere, af hvilke der især i Kjøbenhavn var adskillige ret dygtige, om Melodier, der kunde give Menigheden Lyst til at love og prise Gud. Men Melodierne skulde være lette, saa Menigmand kunne lære dem, og ikke saadanne, som blot øvede Sangere kunde vise deres Kunst ved. Luthers Psalmer anbefales paa det varmeste baade for deres skønne Texter og for Melodierne. Disse Psalmer, siger han, skulle give Efterkommerne et Vidnesbyrd om vor Tro og Lære, ligesom vi efter de skønne gamle latinske Kirkepsalmer dømme om den gamle Kirkes Tro og Lære. Det er derfor hans Ønske, at Luthers Psalmer maa blive oversatte paa Dansk, saaledes som det alt var sket med nogle af dem. Naar Menigheden ikke var tilstede, kunde Skoledisciplene gjerne synge latinske Psalmer til Øvelse. — Derefter meddeles endel Bemærkninger om de forskjellige Kirkeskikke ved Nadveren.

4. Om Antagelsen af Præster. Superintendenterne skulde ikke uden forudgaaende Prøve lade sig nogen Præst paatrænge af Lensmændene. De, der købte deres Embeder af Lensmændene eller disses Fruer, skulde altid staa paa det sorte Brædt. Kristus uddriver af Templet baade kjøbende Præster og sælgende Lensmænd. Forresten skulde Superintendenterne gaa frem med Varsomhed og søge at bevare Freden. De skulde vogte sig for at have mere at gjøre med stridige Ægteskabssager, end Kirkeordinansen paabød, da slige Sager let gav ondt Blod.

5. Om Universitetet. Det anbefales Superintendenterne, at de skulde sende mange unge velbegavede Mennesker fra deres Stifter did.

6. Om Superintendenternes og Præsternes slette Lønning. Bugenhagen erkjender Klagernes Berrettigelse. Lensmændene ydede ikke Superintendenterne,

hvad der var dem tillagt i Ordinansen. Da han rejste over til Nyborg, bad Dr. Peder Palladius ham om at bruge hans Heste paa Rejsen, forat de kunde blive fodrede saalænge, de vilde ellers omkomme af Sult, da Lensmanden ikke leverede Foderet, som han skulde, og Palladius ingen Penge havde til at købe for. Kongen lovede altid godt, men han fandt Modstand i Rigsraadet. — Klagerne over, at Præster og Skoler ikke havde det fornødne, henviser Bugenhagen til Kongen; selv kunde han ikke gjøre noget derved. Han havde gjort sig den yderste Flid med Kirkeordinansen og betragtede sit Hverv, hvad Kirkesagerne angik, væsenlig som sluttet ved dens Vedtagelse. Kun for Universitetets Skyld var han bleven, og han havde haft et anstrængende Arbeide, inden alt her var kommet i Orden. Imidlertid var det ikke hans Mening at svinge Superintendenterne og Præsterne; inden sin Bortgang skulde han lægge Kongen Sagen alvorlig paa Hjerte, og ogsaa senere skriftlig minde ham derom. — Bugenhagen slutter med paa en skøn Maade at trøste de modfaldne Superintendentener og at lægge dem paa Sinde, at det gjaldt om ikke blot at se paa Manglerne, men ogsaa paa de store Velgjerninger, de havde modtaget af Herren, og ikke altid at synge Miserere, men ogsaa: *Lover Herren*. Tilsidst anbefaler han sig til deres Forbøn, at han med Glæde og Taksigelse maatte vende tilbage til »vor Fader Luther« og til sin Menighed i Vittenberg.

Efter min Mening er det hele et mærkeligt Stykke, som jeg glæder mig ved at kunne drage frem af en 300-aarig Forglemmelse. Det findes i en Afskrift fra Midten eller Slutningen af 16de Aarhundrede i Kongl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 3183. 4. Det er uden Grund henført blandt de juridiske Haandskrifter og er formodentlig derfor blevet oversat af alle, der have beskæftiget sig med vor Kirkehistorie. Maaske ogsaa Indholdet af det sidste Afsnit har gjort Folk betænkkelige ved Offentliggjørelsen. Afskriften er ret tydelig men ingenlunde fejlfri. Jeg har anmærket de mest iøjne-

faldende Fejl. Som man vil se, er det meste af det første Blad hensmuldret, men det er aabenbart, at ogsaa dette har handlet om Daabens Ritus.

Superintendentibus Regni Danicæ, do[minus et fra]tribus suis, D. Pomeranus gratiam, [misericor]diam et pacem Dei patris nostr[i per Jesum] Christum, Dominum nostrum

Quando venerandi huc voluit congregatam antequam abeam h sitis, nos corpor

(Her mangler en halv Side, der er hensmuldret.)

. . . ere pannis circumligatus, et mox relecto tantum . . . [sub]ucula aqua in capite tingebatur, dissimula otu, de quo dicam, non audieram, non lege[ram] in hanc alicubi fuisse consuetudinem bap[tizandi]. hoc illic introductum, per aliquot no. nostro. Lubecæ, et in alijs ciui[tatibus] [in Ger]mania, ab antiquo, non sed plena manu nu capite per dorsum [tem]poribus Aposto- lo[rum]

(Her mangler atter en halv Side.)

. . . cerem? metuebam, ne, si hoc hucus intempestivius tangeretur, vulgus sentiret hactenus non vere baptizatos, qui sic essent baptizati. Igitur scribo Wittembergam; respondet pater Lutherus, se mirari, vnde hoc soli illi ciuitati irrepserit, et nihil aliud scire, quam quod sit abusus, qui tollendus est. Conuoco ad me doctiores pastores, et, vt absque fidei periculo hunc tollamus abusum, sic conuenit inter nos, 1. vt prædicemus, sic baptizatos in nomine Patris et Filij et

Spiritus Sancti¹⁾ de hoc neminem debere dubitare. 2. Abusum vero esse, quod tecti et colligati vndique vestibus, tantum nudato capite, baptizantur. 3. Id quod nusquam alibi fit. 4. Nudi nascimur, nudi renascimur, nudi hinc ad Dominum abimus, nihilque intulimus in mundum, etc. Et nisi quis renunciauerit etc. (hoc significamus, quando nudi baptizamur in Dominum). Nuditas primorum parentum hic tollitur, et Christo induimur eique nudo incorporamur. 5. Totum corpus, non solum caput baptizatur, vt et ipsum integrum non anima solum ad resurrectionem pertinere sciatur. 6. Christus descendit in Jordanem baptizandus, certe non vestibus obuolutus. Sic et Eunuchus cum Philippo descendit in aquam, et Naaman nudus (si hoc huc posset referri) septies lauat in Jordane. 7. Non obijcias, quomodo tot millia potuerint hoc modo baptizari in die Pentecostes et postea. Nam facile fuit Judæis semel sic baptizari, qui quotidianis lotionibus²⁾ et legis purgationibus erant assueti. 8. Hic itaque abusus tollendus est, ne nos peccemus baptismum tradendo. Etiamsi paruuli nostri nihil peccent ita per nostrum abusum baptismo suscipiendo, qui verum baptismum Christi suscipiunt in nomine Patris et Filij et Spiritus Sancti. 9. Cur non hic baptizaremus vt alibi sine abusu? Et reliqua, quæ ibi monenda duximus, vt persuaderemus contra hanc consuetudinem, quæ vetus illic est, non iam pridem adducta, vt suspicabar, quorum non possum meminisse, nec opus est. Vt autem constaret omnibus certo, nos tantum reprehendere abusum baptizantium et astantium siue offerentium puerum, et non baptismum baptizatorum, permisimus ad tempus, non tamen approbauimus, permisimus inquam superstitiosulis et metuentibus siue infirmis in fide, quibus nondum potuimus satis persuadere, vt offerrent nobis suum paruulum ad baptismum vestibus colligatum, quo signo certiores nos facerent, quod cuperent

¹⁾ Her synes at mangle: vere baptizatos esse. ²⁾ Hdskr. lectionibus.

tantum in capite baptizari. Reliqui autem, persuasi a nobis, offerrent suum paruulum, licet pannis inuolutum, tamen solutis ligaminibus, vnde certo cognosceremus, quod vellent paruulum suum nudum et rite baptizari, quemadmodum vbique fit. Quum . . . em dedimus huic promissioni, nam postea, vbi noris abusum, requirere, quod nusquam fit, neque satis respondet Christi instituto, qui non caput nostrum sed nos vult baptizari. Qui, inquit, crediderit et baptizatus fuerit etc. Quid quæso esset? Certe non infirmitas, sed ipsissima pertinacia et contemptus sacræ monitionis. Atque hæc quidem Hamburgi inueni, et ita curauimus abusum, vt dixi; verum nunc plane idem inuenio Hafniæ, præter omnem spem, siquidem in Pomerania et tota Germania semper, etiam me puero, constans fama fuit, Danos seruare pristinam baptizandi consuetudinem, vt immergant totos pueros in aquam, quæ consuetudo legitur in veteribus Historijs et sanctis doctoribus. Hæc fama si fuit vera, sine dubio aliquis nouator apud nos illam consuetudinem nunc tandem mutauit in capitis tinctionem sine mandato Dei, sine exemplo aliarum Ecclesiarum, forte prouocatus vel odio nostri, quod sciret hoc nobis non probari¹⁾ apud solos Hamburgenses, vel amore sui, quod ita posset nouus autor haberi. Verum vtcunque vel vnde-cunque vobis iste abusus aduectus sit, ita eum tollendum cum modestia iudico, quemadmodum diximus nos fecisse apud Hamburgenses.

De doctrina et examine.

De doctrina iustificationis siue remissionis peccatorum, de sacramentis Christi, de caritate siue bonis operibus, de cruce, de magistratu, de traditionibus humanis et alijs, quæ sunt in confessione et apologia nostra et in visitatione Saxonica, quam vobis Latinam dedi²⁾, inter vos conuenit, sit Christo gloria in æternum, id quod ex publico vestro

¹⁾ Her synes at mangle nogle Ord.

²⁾ Trykt i Roskilde 1538 (Münter, Bugenh. in Dan. commor. p. 81).

ministerio et examine, quando facti estis Episcopi, mihi satis perspicuum est; tamen proderit forte, si ita quibusdam visum fuerit, etiam familiariter de hisce nostræ doctrinæ articulis colloqui et inter nos conferre. Quando vero Spiritus Sanctus posuit vos Episcopos et curatores Ecclesiæ Christi, quam ipse Christus suo sanguine sibi acquisiuit ¹⁾, vestri officij fuerit curiosius examinare de doctrina et vita, et curare, vt habeant certam docendi rationem et ordinem maxime et imprimis et semper Catechismum, qui per Deum efficiet vobis bonas Ecclesias. Nec contenti sint pastores, vt solum publice doceant, sed etiam priuatim, vel in confessione illa auriculari, diligentissime singulos, quos sciunt esse rudiores, examinent de fide et doctrina ipsis necessaria, hortenturque, vt sæpius veniant ad tale examen, quod quibusdam magis prodest, vt postea publica ab eis melius intelligantur et suscipiantur ²⁾. Pessime consulunt ouibus Christi illi pastores, qui hunc examinandi laborem fugiunt, et qui non visitant aut visitari curant ægrotos, qui visitatione indigent, vt habet regia ordinatio, quæ non tam regis est quam Dei, quando ibi nihil est ordinatum, quod non sit pro verbo Dei, pro fide, pro caritate, pro honestate, pace et literis bonis. Non solum vobis curandum censeo, vt Ludimagistros doctos habeatis, sed etiam in visitatione Ecclesiarum quosdam ex pueris scholasticis et de literis et de Catechismo examinatis; ibi videre vobis licebit, quid efficiant, et quam solliciti sint docti Ludimagistri pro discipulorum profectu. Quidam enim suo nomini potius consulunt quam puerorum vtilitati, qui sunt admonendi per vos, vt norint, quibus præfecti sint, quemadmodum diximus in regia ordinatione. Si non audiunt, quærantur alii præceptores, etiam non tam docti, sed diligentiores pro grammatica institutione, pro literis, pro pietate et honestate puerorum. Hic admonendi vobis pastores in ciuitatibus et oppidis, vt solliciti sint pro scholis, sæpe visitent, nempe

¹⁾ Hdskr.: asseruit. ²⁾ Hdskr.: intelligatur et suscipiatur.

ter et quater in anno, scholas cum aliquot doctis viris et duobus aut tribus ex senatu, et examinent pueros, vnde certo certius cognoscere possint, quid Ludimagister ipsis prosit. Quæ est enim illa quorundam pastorum oscitantia, quod video eos componere candelas, ornare altare, et nihil curare coram scholasticorum puerorum ineptias, quorum quidam aduertunt altari dorsum, alij sursum, alij deorsum respectant, alij retorto collo vulgus aspiciunt, ludunt digitis, iactant pedes, et quasi in alio mundo, non videntes vbi sint et quid agant, garriunt et ganniunt verius quam canunt. Interim Ludimagister, statim vt incipit cantare, arripit sedem, et sedet veluti aliquis Episcopulus consecraturus moniales, cantat vero intuens librum, sed ad pueros, vt qui nihil ad ipsum pertineant, neque aures neque oculos habet, non enim audit, quemadmodum canant, non concordi, non solida voce, neque videt, quid faciant. An non diligens pastor ex his deberet agnoscere, quam negligentia erga literas et pietatem comminatur in Scholis, quando honestus ordo contemnitur in publico, quando non obedit Ludimagister Pastori, vt suum præstet erga pueros officium. Queratur hoc Pastor primum Senatui et Ecclesiæ curatoribus, deinde et per literas et coram Superintendentibus. Consultum mihi etiam videtur pro Scholis puerorum, vt Superintendens alicubi bonis, doctis et Euangelium sincere amantibus Canonicis (sunt enim, quibus optimum testimonium dant Superintendentes) mandant curam pro Scholis, vt visitent eas, mandent Ludimagistro etc. Non erit hoc bonis viris graue et quibusdam etiam iucundum interdum officium, vt nobis promoueant negotium pietatis.

De ritibus in Ecclesia.

Satis de hisce scriptum est in ordinatione, verum mihi non placet, neque alicui, cui nec tantillum est iudicium aurium, quod vulgaria verba canantur latinis, vt vocant, notulis siue modulis, quæ vulgus non potest assequi, vt simul cantet; et futurum est, si ita pergamus ineptire et facere ad verbum ex Latinis vulgaria, quemadmodum fecit

ille seditiosus Monetarius¹⁾, vt rursus indigeamus nouis Choralibus, vbi ergo manet²⁾, quod populus siue tota Ecclesia, vbi congregamur ad cœnam dominicam, quam missam vocamus, debet nobiscum Psalmos et cantica spiritualia cantare, et ornare et laudare communem patrem, quod redempti per Christum sumus, iuxta mandatum Christi: Hoc facite in mei commemorationem. Interim Latinum vnum et alterum canticum posset, maxime in festis summis, hisce vulgaribus cantionibus³⁾ permisceri; cur enim non maneant pia cantica, quibus nos vel æqualia facere non possumus? Nam præter eruditionem sanctam præbent etiam nobis egregium testimonium vetustatis aduersus aduersarios nostros, vt Victimæ pascali etc. contra sacrificulos, Præfatio de Trinitate, contra Arianos, Qui scandens superos vinculum vinxerat etc., contra nostros Limbianos, qui Limbum siue Lumbum inferni finxerunt. Cur vulgus nostrum, sicut amen Judaicum, non ita retineat Kyrie eleyson Græco modo. Musici consolantur, et non illi, qui ineptiunt suis notulis monetarijs siue Muntzerianis; placet enim mihi notio Papistarum, qui dixerunt, omnibus linguis in missa vtendum, vt fateamus et Judæos et Græcos siue gentes ad vnam Ecclesiam Christi pertinere, quo fatentur non solum Romanam Ecclesiam, sed, vt habet articulus fidei, sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem. Igitur si quo nouo cantico vulgari indigueritis, consulite pios et doctrinam nostram intelligentes, qui gratiam et eruditionem habent ad carmina vulgaria apte concinnanda⁴⁾; consulite Musicos, quos habetis non contemnendos, maxime Hafniæ, vt modulationem addant non contemnendam, et qua vulgus inuitetur ad laudandum Deum in Christo filio ipsius Domino nostro. Pastor debet curare, vt vulgus discat cantare; sint ergo cantica, quæ populus assequi potest, non talia, quibus cantores solum velint suam ostendere vocem, nescio quam, non

¹⁾ D. e. Thomas Münzer. ²⁾ Her synes at være en Fejlskrift. Formentlig bør der læses: moneat eller monet. ³⁾ Hdskr. concionibus. ⁴⁾ Hdskr. concintenda.

cedit cuculus Philomelæ. Maxime vero et in primis appello eruditionem vestram et doctrinam, viri ornatissimi, num quid magis pium et eruditius in verbo Dei vidistis canticis, quæ fecit pater noster in Christo, Doctor Lutherus, quibus addita est modulatio, quæ et ipsa commouet corda et cantantium et audientium ad cognitionem pietatis et gratiarum actionem. Hæc omnia, neglectis multis alijs, vellem cantari in Ecclesijs, quæ egregium testimonium secum ferunt nostræ doctrinæ ad posteros, quemadmodum et quædam vetera cantica etiam nobis testimonium ferunt de fide et doctrina veterum Ecclesiæ doctorum et Ecclesiæ Christi prioris. Sed vt video quædam translata in linguam vestram, ita et ad cætera commodi translators sunt adhibendi. Conuenit vt alias, vulgo non præsentè, canant et legant in Templo psalmos et alias scripturas Latine, vt assuefiant ad sacras literas a teneris annis, quemadmodum habet Regiæ Maiestatis ordinatio. In Missa vero, quam vocamus, prod-est, vt Ludimagister canat cum pueris in medio Templi, vt tota Ecclesia concorditer canat cum ipsis in Christi commemorationem. Quod si hoc præ populi multitudine (vt Hafniæ) fieri non potest, licebit fieri in latere Templi, vbi tamen Ludimagister cum pueris concionem audire potest. Hoc modo Chorus, quem vocant, relinqueretur vacuus præ communicantibus, vt fit apud nos Wittembergæ et alibi. Hafniæ nunc accedunt ad Sacramentum vt et Wittenbergæ, quemadmodum ordinatio habet, licet nondum satis seruato ordine virorum et mulierum, id quod tempus emendabit. Incommodum autem et molestum iudico, licet non malum sit, et hactenus forte commodum et bonum, quando pauciores accedunt ad sacram communionem, quod nunc video in quibusdam Ecclesijs, communicaturos super genua procumbere ante altare, et cum non sit omnibus locus, alios accepto corpore et sanguine Domini recedere, et rursum alios, qui prius ibi non videbantur, accedere, rursumque alios, vt vna cœna Dominica in duas, tres, quatuorue diuisa videatur. Commodius iudico, vt (quemadmodum alibi

valde honesto ordine fit) communicaturi, statim facta concione, antequam prædicator descendat de suggesto, ingrediantur in Chorum ibique stent vel sedeant, vt voluerint, viri ad dextram, mulieres ad sinistram. Dum vero oratio Dominica legitur a Presbytero, et proferuntur verba, quæ vocant consecrationis, procumbant ad genua super pavementum, mox, si pauciores sunt, accedant¹⁾ primum viri, inde mulieres, accipientes corpus Domini, et reuertantur in locum suum, statim regressi ad altare, primum viri deinde mulieres, accipiant²⁾ sanguinem Christi, et reuersi in locum suum canant³⁾ et orent expectantes vltimam benedictionem. Si vero plures communicantes fuerint, ne sit Ecclesiæ molestum expectare nimium post concionem, sic fiat statim post consecrationem, quam vocant: accedat alius presbyter ad aquilonare cornu altaris et porrigat omnibus ordine (vt dixi) accedentibus sacrum corpus Christi, illi vero, mox accepto corpore, eodem transitu pergant ad cornu altaris australe et accipiant a presbytero missam celebrante sanguinem Domini, et redeant in locum suum expectantes benedictionem. Valde commode hæc fiunt, vbi retro altare patet transitus. Vbi vero non patet, tamen commode hæc fiunt, si singuli singulos iterato ordine sese sequuntur. Non enim permittendum est rudibus, vt ad altare alij alios vrgeant vel premant. Sub sacra communione canitur canticum vel cantica ad hoc facta. Post communionem, finito cantico, canitur breue illud Agnus Dei, Christe du Lam Gottes etc. Mox dicitur collecta et benedictio. Cantus, quo recitatur institutio Christi, quæ vocatur consecratio, debet proxime accedere ad pronunciationem, quemadmodum solebant ferialiter Latine canere orationem Dominicam. Nam illa pompa modulationis, desumpta ex festis præfationibus, non nihil obscurat verba institutionis Christi, utcunque sibi per hoc placeant. Huius rei exemplum si non habetis, dabit vobis Doctor Petrus Superintendens Selandinus.

¹⁾ Hdskr. accedent. ²⁾ Hdskr. accipient. ³⁾ Hdskr. canent.

De ordinatione.

Nequaquam debetis suscipere pastores, quos vobis præfecti obtrudunt, sine præcedente vestra examinatione; hoc enim debetis Deo et Ecclesiæ, et iurastis Regiæ Maiestati. Suspecti sint vobis perpetuo illi, qui pecunia a præfectis, vel per fucum et legis fraudes ab vxoribus præfectorum, sacrum Christi et Ecclesiæ ministerium cum Simone Mago emere volunt. Christus eiecit a templo ementes pastores et vendentes præfectos. Itaque vt in omnibus alijs, ita maxime in hoc cauete, ne deficiatis ab ordinatione, nisi casus honestatis et necessitatis in ijs, quæ alioqui libera sunt, requisierit experientia, quam et Deus vult, et Regia Maiestas non aliter intelligit iuramentum a vobis acceptum; non propter ordinationem turbanda est pax vel externa vel conscientiarum, quæ propter pacem facta et suscepta est. Similiter nequaquam suscipite causas contentiosas de Matrimonio, nisi quantum ordinatio habet. Nunc omnes iuris indocti, videntes se premi hisce causis, velent omnia (?) lubenter super vos conjicere, qui antea clamabant coram Regia Maiestate, Superintendentes vendituros omnia, istos nouos auariores futuros prioribus; habeant ergo sibi, quod voluerint. Ordinatio et iuramentum vestrum prohibet, ne talia suscipiatis. Ego hic in Neuuburg scripsi Regiæ Maiestati libellum de quibusdam grauioribus causis matrimonialibus¹⁾, quem addite libello patris nostri Dn. Lutheri, vt interrogati rectius consulere pro conscientijs possitis.

De Academia.

Sicut antea publico scripto²⁾, ita nunc quoque commendo Scholam Hafniensem optime institutam, et probatissimis Professoribus omnium disciplinarum et sacre Theologiæ institutam, vt cunctis ex vestris Episcopatibus multos adulescentes literis aptos illuc ad studia mittendos³⁾, qui sint

¹⁾ Von Ehebruch und Weglauffen, an königl. Majestät zu Dennemarcken etc. (Münter, Bugenh. p. 82—3). ²⁾ Herved menes: Ordinatio lectionum in Acad. Hafn. etc. 1537. ³⁾ Her synes at være glemt: curetis.

spes patriæ vestræ et horum regnorum, vt literæ bonæ et ad artes ¹⁾ sacrum Dei verbum propagentur ad posteros. Hæc Deus a vobis requirit, quemadmodum vestra prudentia nouit, vt non sit opus mihi in hac re apud vos pluribus verbis.

Alia, quæ possum hic conferre vobiscum de doctrina et alijs, libenter etiam vos auditorus et consulturus, vt licet.

Cæterum de vestris querelis, quas iustas esse scio, doleo vehementer, quod ex tam multis bonis Ecclesiarum non curatur pro pauperibus, pro ministris Scholarum et ²⁾ Ecclesiarum, quorum multi adhuc egent, quod vobis ipsis ita maligne numeratur, vt pro centum Taleris vix sexaginta accipiatis. Ridebant impij quidam in principio, quod istis nouis Episcopis daretur fœnum et stramen, quæ tamen sunt domui vestræ et equis necessaria; sed ne illa quidem nunc temporis, etsi quid accepistis ³⁾ ab initio, accipitis, et cogemini esse mendici præfectorum, vt non dicam, quod vobis constituta negantur. Quod vidi ego quoque, dico: nam mensis est, postquam exiui Hafnia, tunc Doctor Petrus fere tribus mensibus non acceperat vllum pabulum ex castro pro suis equis, et rogauit, vt equos pro itinere mecum sumerem, ne interim fame perirent, neque se habere pecuniam, vt huic necessitati subueniret etc. Sed hoc durius telum est, quod qui conquerantur talia, non audiuntur, vel deteriora audiunt. Sunt enim, qui coram Regia Maiestate dicant: Vides Domine Rex, isti non possunt saturari, nihil eis satis est, minantur, se deserturos officium, si non dederimus ipsis, quantum ipsi voluerint ⁴⁾. Doleo vicem vestram, doleo etiam propter optimum Regem, qui perpetuo promittit ⁵⁾, sese posthac melius ista curaturum, quemadmodum in ordinatione publica promisit ⁶⁾; alioqui, si porro negliguntur

¹⁾ Istedenfor ad artes bør vistnok læses: artes et. ²⁾ Her er i Hdskr. tilføjet: ministrorum. ³⁾ Hdskr.: accipitis. ⁴⁾ Hdskr.: voluerunt. ⁵⁾ Hdskr.: promittat. ⁶⁾ Hdskr.: promittit.

ministri Ecclesiarum et Scholarum et pauperes, perpetuo grauabitur Rex et regnum, vt singulis annis Diabolus rapiat decies millies¹⁾ plus; quia parum damus, multa amittimus. Christus dicit: date et dabitur vobis. Verte hoc: rapite et rapietur a vobis. Eadem mensura, qua mensi fueritis etc. Ego, venerandi patres, me vobis et bonis omnibus excuso. Testis est mihi Deus, testis est mihi Regia Maiestas, testes, qui adfuerunt, sunt enim quidam ex vobis. Denique testis est mihi mea conscientia, quod non tacui, quod ab initio rem serio egi apud Regem et consiliarios eius, vt ista omnia, de quibus quæstio est, recte curarentur. Quid aliud habet ipsa ordinatio? Si statim post ordinationem factam et susceptam a regno abijssem, non functus essem meo officio, ad quod vocatus eram? De victu et salario vestro valde sollicitus eram, id quod cordatus lector bene videbit, quam anxie de eo scriptum sit in ordinatione. Constitueram diligentissime quod satis fuisset. Nolui scribere illud, quod nunc vobis constitutum est. Hic cogebar audire: Domine Doctor, vos nescitis morem huius patriæ; illa ratio victus apud nos est. Quæ apud vos concedo, inquam, vobis, si de agris et prædijs agitur; sed quando agitur de pane, pabulo, de pecunia siue salario Superintendentum, quæ, vt domos suas accipiunt, ipsis sunt in vsum expendenda, cogitate, et me esse, qui talia bene norit²⁾, et certe hoc biennio, si nunquam alias fuisset paterfamilias, ipsa experientia didici, et forum me docuit, vt non sint illi in hac parte me sapientiores. Tamen nihil profeci; sed cum instarem, rogarem, exhortarer, vrgerem, vt maius et sufficiens salarium statueretur Superintendentibus, qui jam grauandi essent ministris, equis, itineribus, officijs, qui plus alibi quam domi futuri essent, vt minus possent curare rem familiarem quam alij pastores, Rex ipse conabatur me consolari his verbis: Doctor Pomerane, sinite iam ista, nostri iudicant esse satis, experiamur in annum; si non

¹⁾ Hdskr.: milliesies. ²⁾ Hdskr.: norint.

fuerit satis, ego augebo et faciam, vt suadetis; nihil sitis solliciti sed potius animo quieto, ego ero pater Superintendentum, et hæc verba referte et scribite in ordinatione. Hoc feci. Quid ego vltra facerem? Jam questus¹⁾ est quorundam ex vobis, si non omnium: ne illa quidem dari, aut maligne numerari, quæ constituta sunt. Certe istud ego, vt non possum, ita non debeo præstare. Postquam constitutum est vestrum salarium, et conscripta atque a regno suscepta ordinatio, vos iurastis Regiæ Maiestati, ordinati estis Episcopi Ecclesiarum Christi in Dania, vobis mandatum est et præfectis Regiis, autoritate Regis, vt abeuntes singuli in suam diocæsin ordinationem offerretis et mandaretis ciuitatibus, pagis, ecclesiis, scholis, monasterijs, ecclesijs collegiatis etc. Constitueretis salaria et honestum victum pro pastoribus, pro scholasticis, præceptoribus, et curaretis pro hospitalibus et alijs pauperibus. Nonne et res ipsa clamat, me nullius ecclesiæ aut dioceseos accipere salarium, et me non esse hic alicuius ecclesiæ vel episcopum vel pastorem, mihi nullum ad ecclesias officium mandatum est? vt non dicam, quod nihil eis præstare possum propter incognitam linguam. Et vobis ordinatis et cum præfectis Regijs emissis, Regiæ Maiestas absoluit me ab omni onere ordinationis ecclesiarum et gratias clementissime egit, quod officium pro ecclesijs, ad quod vocatus eram, absoluisssem. Nemo me lætior in Domino erat, et gratias agebam Deo per Christum. Ista certe melius fieri (si quis recte iudicat) non potuerint, igitur pastoribus et scholis mandatum est, vt in vos respiciant. Vos autem cum præfectis²⁾ prouinciarum, vt mandatum et officium habentes, debetis pro ecclesijs, scholis et pauperibus curare, et præfecti vobiscum debent indicare³⁾ Regi, si quid non possunt perficere, vt Rex ipse per sese curet, quod vos non potestis; sic enim habet Regia ordinatio. Rideliculus est, quod alij præstare debent, conijcere in me, cui

¹⁾ Hdskr.: quæstio. ²⁾ Hdskr.: præfecti. ³⁾ Hdskr.: iudicare.

nihil horum mandatum est, qui nullam ex Ecclesijs vestris vidi: et quid prodesset videre, cum non licet loqui, nimirum non intelligentibus linguam meam, impie scilicet ego arriperem vestras vocationes?

Itaque his sic a me ex autoritate Regis et regni constitutis, licuisset mihi statim, quod ad ordinationem Ecclesiarum attinet, redire in Germaniam cum gaudio et gratiarum actione, nemo aliud potuisset requirere a me: quam culpam nunc habeo aliam, quam quod diutius mansi apud vos? Non vt vexarer istis molestijs, quæ ad vos et præfectos et Regiam Maiestatem pertinent; sed propter alia, nempe propter Academiam, propter quam laboravi, et vere laboravi, iam in alterum annum, donec ipsa perducta est in optimum ordinem, habet optimos professores, constituta sunt bona salaria. Deus testis est mihi, et qui me norunt, quod propter hanc feci et passus sum, quæ propter meum commodum nunquam facerem. Dei clementia et misericordia ista per me fecit, hoc ex animo agnosco, alioquin nihil potuissem. Video, quam nihil efficiant, qui sibi magni videntur sine Deo; nisi Deus ædificauerit domum, frustra etc. Ipse efficiat pro sua bonitate, vt aliquando cum gaudio video sanctum fructum huius mei laboris satis molesti. Parum quidem hæc mihi videntur, sed spero, quod pater misericordiarum, qui hæc cœpit, perfecturus sit cum gloria per filium suum Dominum nostrum Jesum Christum, Amen. Non hæc dico, quod non velim adesse vobis, quod non agnoscam, quid debeam . . . Nam hactenus monui Regiam Maiestatem et adhuc admoneo, et admonebo, antequam abeam, et verbo coram et scripto apud absentem, vt ista commode emendentur. Non debeo, non possum plura.

Sed audite quæso consolationem, et facite, vt ex vobis alij pastores audiant: nec recte facimus, quod solum intendimus in ea, quæ desunt nobis, in nostras qualescunque miserias, in contemptum impiorum, qui superbe contemnunt nos et negant nobis, quæ debent, quorum damnatio iusta

est, si non resipiscunt, et in dona Dei non intendimus, sed auertimus per tentationes istas oculos ab infinitis bonis cum corporis tum¹⁾ animæ, quæ dedit nobis Deus, vt non dicamus cum Paulo: Gratia Deo, pro inenarrabili dono gratiæ ipsius, quorum intuitu ista incommoda viderentur nobis minora, quæ Deus cum tempore emendabit. Diabolus vellet, nos deserere officium nostrum, quia nouit diuinum esse et potens aduersus impietatem et regnum inferorum. Si aluntur Dei inimici, et abundat omnibus, alet et nos. Confidite, inquit, pusillus grex, complacuit Patri vobis dare regnum. Non semper dicendum est: Miserere; sed etiam: Laudate Dominum, de Coelis etc. Benedictus Dominus Deus Israel. Neque respiciendum est tam in²⁾ multitudinem impiorum apud nos, qui perire volunt, quam in Ecclesias³⁾ piorum, quibus hic per totum regnum Deus dedit syncerum suum verbum admiranda et ineffabili misericordia, et Spiritum suum dedit, augebit credentibus; et corrigentur, quæ in nobis adhuc desiderantur, cum remissione peccatorum; ita habebimus pacem et faciemus cum gaudio bonæ conscientiæ nostrum officium, reliqua adjicientur nobis⁴⁾. Vestrum tamen fuerit et præfactorum indicare Regi, quæ vos desideratis et per vos effici non possunt, quemadmodum ipsius Maiestas in ordinatione vobis mandauit. Non possum mihi aliud persuadere, quam quod Regia Maiestas ex bonis ecclesiasticis et auctoritate sua per sese [emendabit], quæ hactenus per illos, quibus mandatum est, fieri non potuerunt.

Per hæc, venerandi Patres, commendo me vobis, vt habeatis, quod calumniantibus pro me respondeatis. Orate et diligentissime admonete pastores omnes (nam dicuntur quidam hoc negligere, id quod non credo), vt orent et orare suas Ecclesias doceant et jubeant, vt Deus pergat glorificare nomen sanctum suum in Euangelio filij sui, Domini nostri Jesu Christi, quemadmodum cœpit. Orate quoque, vt ipsi orent pro me, vt cum salute et gratiarum actione saluus reuertar ad patrem nostrum Lutherum et ad Ecclesiam meam. Ego vicissim orabo pro vobis, pro Ecclesijs vestris, pro Rege et pro regno, vt perpetuo per Christum in pace et pietate agatis. Christus conseruet vos in æternum. Scripsi in Castro Newborg ad Balthicum, Anno Domini Mdxxxxix, Feria secunda post Jubilare.

1) Hdskr.: aut. 2) Hdskr.: ne. 3) Hdskr.: Ecclesijs. 4) Hdskr.: vobis.

M. Morten Pedersens
historiske Kalenderantegnelser.

Ved

Holger Fr. Rørdam.

Blandt Kilderne til det 16de Aarhundredes danske Personalhistorie, hvad den gejstlige og lærde Stand angaar, er ingen af større Vigtighed end Biskop M. Peder Hegelunds Almanakoptegnelser, samt efterfølgende kronologiske Notitser af M. Morten Pedersen. De første ere oftere excerperede, f. Ex. af Langebek; og jevnlig benyttede i historiske Skrifter; et temmelig udførligt Uddrag af Optegnelserne for Aarene 1565—72 er ogsaa trykt i Magazin til den danske Adels Historie; men det er Skade, at ingen endnu har paataget sig at udgive det hele. Afdøde Professor Kall-Rasmussen, som vilde have kunnet ledsage Optegnelserne med kostelige historiske Anmærkninger, havde engang tænkt derpaa, men der blev ikke noget af hans Plan. — M. Morten Pedersens Antegnelser have hidtil kun været benyttede af meget faa, maaske fordi de ofte ere vanskelige at læse paa Grund af Skriftens Utydelighed; de ere dog af ikke ringe Værd. Man vil her finde ikke faa kronologiske Notitser om fortjente Mænd, som man forgjæves vil søge andensteds, og vel at mærke Optegnelser af en samtidig, hvem det har været magtpaaliggende at faa nøjagtige Oplysninger. Vel muligt, at Forfatteren undertiden har taget fejl: men en nøjagtig Undersøgelse vil dog i mange Tilfælde vise, at hans Optegnelser maa staa til troende fremfor andre, man mulig

andensteds har om de samme Begivenheder. — Om Forfatterens Personlighed kunne følgende Oplysninger meddeles.

Morten Pedersen, der i senere Skrifter undertiden kaldes Alban (Hvid), men uvist med hvad Hjemmel, da han ikke selv skrev sig saaledes, var født Mortensaften, den 10 November, 1537 i Grenaa¹⁾. Han gik i Aarhus Skole og blev udentvivel Student derfra. Efter i nogen Tid at have studeret i Kjøbenhavn, drog han til Universitetet i Vittenberg, hvor han blev indskreven 8 Juli 1560 og senere tog Magistergraden²⁾. Efter sin Hjemkomst blev han Læsemester (Lektor) i Sorø Kloster 1562, og skulde som saadan »læse udi den hellige Skrift for de unge Brødre og de andre unge Personer«, som opholdt sig sammesteds³⁾. Da Abbeden i Sorø, Hr. Oluf Lavritsen Karsemose, døde, blev han d. 21 Juni 1565 beskikket til dennes Eftermand som Klosterforstander eller Abbed⁴⁾, og fik 1567 den bekendte M. Iver Bertelsen i Forvaring; Klosterfængselet benyttedes nemlig endnu jevnlig, naar man vilde straffe gejstlige Personer med Tab af Friheden⁵⁾. Den 28 Avg. 1571 fik han Kongebrev paa 100 Rdlr. aarlig af Klosters Indkomst, saalænge til et Kannikedømme i Roskilde blev ledigt, som han kunde faa⁶⁾. Her i Sorø begyndte han sine historiske Optegnelser, der indeholde Oplysninger dels om allehaande Naturtildragelser (Nordlys, Kometer, Storme, heftige Regnskyl, Oversvømmelser, samt forskjellige Misfoster og ildevarslende Tilfælde), dels om mærkelige Personer og Begivenheder af Fædrelandets Historie. Det var, som det synes, Forfatterens Hensigt at skrive en Aarbog i den

¹⁾ Se nedenfor i Kalenderantegnelserne, der idethele indeholde flere Oplysninger om Forfatteren.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 474.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 758.

⁴⁾ Regist. o. a. Lande. 8, 369.

⁵⁾ Hemmingsen foreholdt M. Iver Bertelsen, at han ikke havde Grund til at beklage sig over sin Forvisning til Sorø, da han her levede paa kongelig Bekostning »in honesto loco, apud doctum virum«.

⁶⁾ Regist. o. a. Lande. 10, 391.

danske Historie eller en Del af samme¹⁾. Endvidere gjorde han ved M. Iver Bertelsens Hjælp Optegnelser om Indskrifterne i Sorø Kirke, a tegnede Vaabnerne, som fandtes sammesteds, og samlede idethele Materialet til det Skrift om Skjalm Hvides Æt, som han senere udgav. 1572 blev han kaldet til Sognepræst ved Roskilde Domkirke og fik den 30 Oktober s. Å. Løfte paa et Kannikedømme sammesteds; desuden tilsagde Kongen ham, at han fremdeles aarlig maatte nyde 100 Daler af Sorø Kloster²⁾. Den 18 Marts 1573 fik han et kgl. Beskjærmelsesbrev i følgende Anledning: han havde som Abbed i Sorø efter kgl. Befaling ladet dømme en vis Oluf Pedersen fredløs for Vildt-tyveri i Kronens Skove, men forfulgtes derfor nu med Søgmaal af den fredløses Slægt. Det forbødes derfor alle Fogeder og kongelige Embedsmænd at antage noget Klagemaal mod M. Morten i denne Sag³⁾. Kort efter, d. 29 Marts s. Å., holdt han i Kolding Jaord med Dorthe Sørensdatter, en Datter af Tolder og Borgemester Søren Kjær (Paludan) eller Skriver i Kolding, der er bekjendt i Literaturen som heldig Forfatter af danske Psalmer og Komedier († 24 Marts 1582). Den 31 Maj s. Å. stod Brylluppet⁴⁾. Som Præst i Roskilde udgav Mort. Pedersen 1581 et Skrift om en Komet, der Aaret iforvejen havde ladet sig tilsyne, og det passer godt til den store Vigtighed han i sine Antegnelser tillægger slige Himmelsyn; men forøvrigt eksisterer Skriftet neppe mere⁵⁾. Den 1 Februar 1582 fik han, overensstemmende

¹⁾ Han citerer i de nedenauførte Antegnelser sine «Annales», se u. 8 Juni, 26 Oktober o. fl. St.

²⁾ Sjæl. Registre. 11, 34. Han tiltraadte dog først 1573 Præsteembedet.

³⁾ Sjæl. Registre. 11, 41.

⁴⁾ Hegelunds Calend. msc. Her findes bl. a. følgende Notits, under 18 Novbr. 1575: «Reddita mihi Tragoedia Jephthæ, quam reddidit Danicis rythmis Severinus Paludanus mihi». Denne Komedie blev opført d. 25 Juni 1576 af Ribe Skoles Disciple (se Thorup, Hist. Efterret. om Ribe Cathedralskole, 1846, 1 D. 1 H. S. 83).

⁵⁾ Worms Lexicon. II, 187. Lyschander omtaler, som det synes, et andet astronomisk Skrift af ham: «Tractatus de stella nova

med det ham tidligere givne Løfte, kgl. Forleningsbrev paa et Kannikedømme i Roskilde, der var ledigt med M. Frants Andersens Død¹). Der havde sikkert været andre Kannikedømmer ledige i Mellemtiden, siden han fik Ventebrev; men sandsynligvis var der flere, som befandt sig i samme Tilfælde som han, at de havde Løfte paa det første ledige Præbende, og have deres Breve været af en ældre Dato end hans, har han altsaa maattet give Tid, til Raden kom til ham.

Uden at vi vide noget nærmere om Anledningen, blev M. Morten Pedersen den 30 Marts 1588 — altsaa fem Dage før Kong Frederik II.s Død — ved et kongeligt Brev afskediget fra sin Tjeneste som Sognepræst ved Domkirken i Roskilde, medens han til sin Underholdning fik det nærliggende Vindinge Sogn med tilhørende Præsterente og Rettighed, mod at han enten selv eller ved andre skulde gjøre Sognefolket den tilbørlige Tjeneste²). Aaret efter udgav han det Skrift, der nærmest har bevaret hans Navn til vore Dage: »Biscops Absalons oc Her Esbern Snaris Herrekomst oc Adelige Stamme: Desligeste Sore Closters første Fundatz oc Fundatores. Sammenscreffuen met fljød af Morten Pedersøn, den 50. Abbet i Sore Closter« (etc.) (Kbh. 1589. 4. Længe inden Skriftets Offentliggjørelse havde han meddelt Vedel haandskrevne Optegnelser angaaende samme Emne³). I dette Skrift ere de adelige Vaabner, som findes malede i Sorø Kirke, afbildede, og i det Exemplar af Skriftet, som findes i det kongl. Biblio-

apparente an. 1572, ad Collegium Roschildense (Westphalen, Monum. ined. III, 477). Men heller ikke dette haves mere.

¹) Sjøel. Registre. 12, 206. M. Frants Andersen havde været Abbed i Ringsted Kloster til 1571, senere levede han som Kannik ved Roskilde Domkirke.

²) Sjøel. Registre. 12, 641. Jfr. Hegelunds Calend. msc. under Apr. 1588: »Fama, at M. Morten Pedersen udi Roskilde blev Prædikestolen forbuden ved kgl. Maj.s Brev«.

³) N. M. Petersen, Bidrag til den danske Lit. Hist. III, 401. Ny kirkehist. Saml. III, 426—7.

thek, nemlig det, Forf. forærede Kansler Niels Kaas, ere Vaabnerne forsynede med Farver¹⁾. M. Morten Pedersen døde i Roskilde d. 16 Juni 1595 i sit 59de Aar og ligger med sin Hustru, der døde d. 27 Marts 1599, begravet i Domkirken²⁾. Lyschander omtaler ham som »vir in Philosophicis artibus magna cum laude et summa ejus Facultatis laurea versatus, in divinis literis longo usu et jugi exercitatione instructissimus, antiquitatum Danicarum et Matheos studiosissimus et Politicus prudentissimus³⁾«.

Efterfølgende Optegnelser findes paa indskudte Blade i et Exemplar af D. Paul Ebers *Calendarium Historicum*, Witteb. 1571. 4. (Ny kgl. Saml. 927. 4). Der findes flere Antegnelser deri end dem, der her ere meddelte, dels henhørende til den almindelige Historie, dels til den danske Stats Historie i ældre Tid. Disse sidste, som Forfatteren udentvivel har samlet af en eller flere ældre Krøniker, ere for største Delen her forbigaaede, dels fordi de vistnok ere benyttede af Hvitfeldt, dels fordi de mindre passe for dette Tidsskrift. Af Begivenhederne fra Forfatterens Samtid er her medtaget flere Antegnelser vedkommende Statshistorien, baade fordi de have selvstændigere Betydning, og fordi vi her kunne paavise en af Kilderne til den af P. Resen udgivne Frederik II.s Krønike⁴⁾. De kronologiske Notitser til Grevefejdens Historie, som Haandskriftet indeholder, fortjente maaske en nærmere Undersøgelse.

¹⁾ Hele Skriftet findes oversat paa Tydsk i Nettelblads Schwedische Bibliothek II, 115—63. O. Sperling kalder det (Testam. Absolonis, Not. p. 34): »Liber fabulis anilibus plenus«.

²⁾ *Marmora Danica*. I, 44 Roskilde Domkirke beskrevet af Steen Friis, S. 225.

³⁾ De *Scriptoribus Danicis* (Westphalen, Monum. ined. III, 477.)

⁴⁾ M. Claus Christoffersen Lyschander, der er en af dem, som have omarbejdet denne Krønike, har nemlig, som hans efterladte Haandskrifter vise, benyttet M. Morten Pedersens kronologiske Antegnelser. Blandt de danske Haandskrifter i Stokholm (Stephanus's Samlinger) findes »*Collectanea Chronologica ex Calendario Martini Petrei, Abb. Sorensis*« (Hist. Tidsskrift. IV. 137.)

**Liber M. Martini Petri Grinpotamii, Abbatis Sorensis,
nunc autem pastoris cathedralis ecclesiæ Roschil-
densis in Selandia Daniæ 1573.**

**Hæc collectanea incepti in cœnobio Sorensi, cum essem
eius loci lector, anno 1562.**

Januar.

3. 1560. **Obiit Doctor Petrus Palladius, 23 annorum Epi-
scopus Selandiæ vigilantissimus, primus post papisticos
Episcopos; quo tempore hora sexta mane pars tecti
templici Haphniæ, vbi obiit, violenta tempestate supra
ipsius locum templo decidit.**
- 1557. **Obiit D. Nicolaus Fris, cantor Roschildensis, ibid.**
6. 1557. **Obiit doctor Petrus Capitaneus, regius in Dania
medicus et professor in Academia Haphnensi, ibidem
sepultus.**
- 1561. **Obiit Vrsula vxor castissima doctoris Pauli Matthiæ
nunc Selandiæ Superintendentis.**
- 1564. **Obiit in Ostrop nobilissimus et doctissimus vir
D. Ericus Krabbe eques auratus, consiliarius regni Daniæ
et Danicarum legum conciliator egregius: sed non extant
conciliationes publice.**
7. 1503. **Obiit Mariagri in Jutia pater patriæ nostræ op-
timus nobilis Dominus Ericus Otthessøn, Marschalcus
regni Daniæ et magister aulæ regis.**
8. 1559. **Obiit Othoniæ in Fionia Daniæ M. Johannes
Fossius, pastor ibid.**
14. 1564 **obiit doctus et humanus vir Conradus [von Stein-
wick] medicinæ licentiatus, R. Daniæ medicus, Haphniæ
sepultus.**
16. 1568. **Obiit Magdalena doctoris Thomæ Zegeri medici
Hamburgensis vxor, quæ post mariti obitum multis
annis annuas Ephemerides cum prædictionibus astro-
logicis scripsit, Coldingi in Jutia Daniæ sepultus, post-
quam vixisset vltra annos 71.**

17. 1572 in Dania, tempore nouilunij, ita illuminatum erat coelum hora 8 et 9 noctis varijs chasmatibus, vt legimus ex libris quemadmodum in die; fuit tunc temporis Rex Daniæ Fridericus 2dus Soræ, qui cum, duce Megapolensi Wlrico et omnibus suis hæc admirabatur; et mecum conuenerunt sub dio doctissimi et optimi viri concionatores Regij M. Nicolaus Coldingius et M. Christophorus, habui Calendarium Eberi in manu et tradidi, vt probarent, an ad chasmatis lucem legere possent, et ex improuiso incidimus in admonitionem: vult Deus aspici solem et lunam etc., et admirabamur omnes.
18. 1559 Gislefeld cum omnibus ceteris bonis Petri Oxii, nobilis Dani et consiliarii regii, regio mandato occupata et confiscata.
22. 1562. Tempestas nocte et die sequenti talis, qualem non audiui, cum essem in Germania.
26. 1571. Obiit pius et doctus vir Magister Paulus Nouiomagus, concionator Christiani 3ii, Daniæ regi percharus, Haphniæ sepultus.
28. 1563. D. Johannes Alberti, episcopus Selandiæ, vir optimus et doctissimus in theologiæ doctorem a Doctore Nicolao Hemmingio Haphniæ est promotus, rarum Daniæ miraculum, peregrinam terram non vidit.

Februar.

2. 1565. Fridericus 2dus rex Daniæ, belli necessitate compulsus, tributa exegit etiam a capitulis, et a Roschildensi accepit 4000 dalerorum. Sequitur pestis grauissima, acies hyemis et propter monetam bellicam omnium rerum venalium caritas. Pastores autem rurales singuli decem pondo lubecenses, lyspund dictos, cupri erogabant, vnus cuiusque horum summa extendebat se ad marcas Danicas 95, marca cupri pro 5 solidis vtriusque cupri numerata.
6. 1556. Celebratæ sunt Haphniæ nuptiæ Wlrici ducis Megapolensis cum sorore Christiani tertii tunc regis

- Daniæ, vidua, quæ antea habuit in coniugium Magnum, eiusdam principatus ducem, Wlrici patruelem.
7. 1554. Rex Daniæ Christianus 3ius consilio quorundam, qui literis non vsque adeo fouebant, exegit a singulis pastoribus ruralibus decem thalerorum tributum, de qua re tamen a Doctore Palladio admonitus et aliis remisit hoc die vnicique suam expositam pecuniam, immunitate etiam concessa et addita. Eodem anno hyems durissima creberrimis niuibus grassabatur, etiam hominibus frigore interfectis.
9. 1559. D. Johannes Bernekou, nobilis et doctus consiliarius Christiani 3ii regis Daniæ, obiit, sepultus Othoniæ in Fionia.
11. 1552. Generosus et prestans eques auratus in Dania D. Eschillus Bilde de Suanholm, magister aulæ Christiani tertii, obiit, Haphniæ sepultus.
16. 1536. Oppidum et arx Kallundburgh in Selandia Daniæ dedit se Christiano 3, tunc electo Daniæ regi.
19. 1526. Obiit prestans et liberalis vir M. Andreas Friis, cantor Haphniensis.
20. 1563. Obiit generosa Domina Helena Gøye in Ryngcloster.
21. 1569. Obiit nobilis et doctus vir Lago Brochenhus, archidiaconus Roschildensis, ibidem sepultus.
22. 1554. Obiit egregius vir, homo plebeius, quæstor tamen Regius per Jutiam, D. Georgius Petri, Rypis in cathedrali templo sepultus, cuius templi turris muralis habet vlnas istius loci 302.
26. 1568. Obiit M. Nicolaus Andreae¹⁾ prior Anderschoff, omnium bonorum Mecænas, vir optimus, ætatis 74, præfecturæ 30.
- 1570 dies comitiales Haphniæ in Dania, vbi omnes ordines regni conuocati erant, tamen nihil propositum aut

¹⁾ Jfr. Er. Lætus, Res Dan. p. 257 & Index, hvoraf ses, at hans fulde Navn var Nic. Andr. Foss.

conclusum, forte propositi consilium mutauit rex serenissimus.

Marts.

1. 1532 natus est M. Johannes Thomæ, præpositus Haphniensis, vir bonus et doctus, Ripis in Iutia.
- 1570 Fridericus 2dus rex Daniæ in comitiis Haphniæ asseruit sancte, se velle retinere formam religionis veræ a patre eius, sanctæ memoriæ, approbatam.
3. 1571 in Daniæ Cimbrica chersoneso prope cænobium in Ryngcloster inuenta sunt sepulchra noctu nulla humana opera effossa, et a plurimis fidelissimis et doctissimis viris visa. Quid autem huiusmodi prodigia in Dania hoc biennio sequenti visa portendant, docebunt euentus. Quæ prodigia omnia fere alicubi seorsim annotabo.
12. 1563 obiit Fridrichsburgi generosus nobilis et optimus vir, omnium bonorum patronus egregius, Coruitius Canuti dictus Wlfeld, secretarius summus Friderici 2di regis Daniæ, regi et omnibus bonis percharus.
- 1571 pax constans inter Danos et Suecos obsignata (post octennale bellum) in limitibus regnorum a consiliariis regnorum. Dies tamen obsignationis erat constitutus 18 Februarij, sed ante hoc tempus Suetici legati non aduenere.
13. 1566. Petrus Oxe, exul aliquamdiu, rediit Haphniam et a Friderico 2do rege Daniæ in gratiam receptus, restitutus omnibus bonis ei.
16. 1552 obiit D. Petrus Suaue, legatus et orator regis Daniæ, Decanus Roschildensis, in Jordzløff, castro Selandiæ, vir insigniter eruditus.
17. 1500 obiit Rypis in Cimbria generosus Dominus Hartuigus episcopus ibidem, sepultus in templo cathedrali.
20. 15 . . Johannes Wiburgius Sadolinus, poeta Danus, natus et nuptias celebrat anno 15 . .
21. 1554. Johannes Suenonius mathematicus Haphniæ obiit.

24. 1557 egregius et bonus vir dominus Gothskalcus canonicus Rochildensis, oconomus Duebrødre ¹⁾, obiit.
25. 1554 sepultus est Haphniæ M. Johannes Suenonis Artopeius, mathematicus.
27. 1554 obierunt D. Ericus Erici Banner, D. Canutus Rud, equites et consilarii regni Daniæ, altero in Jutia, altero in Selandia extincto.

April.

6. 1571 obiit M. Georgius Erasmi pastor Othoniensis in Fionia Daniæ, ibidem sepultus.
7. 1571 natus est infans in oppido Cimbricæ chersonesus Hyegaard in prouincia Nørherrit in parochia Aslæ ²⁾ non procul a mea patria ciuitate Grenaa, cui 4 fuere oculi (etc.)
8. 1555. Petrus Scriba primarius consul Roschildensis extinctus est, vir prouidens et legum Danicarum peritus.
10. 1533 inter 2 et 3 pomeridianam obiit Fridericus primus rex Daniæ et Noruegiæ, Gotthrop, regiminis anno 10, princeps valde lenis et clemens, patruus Christierni secundi captiui regis, pater Christiani 3ii regis Danorum, qui nimiam libertatem in ecclesiastica vsurpauit, nimiamque imo fere inauditam senex princeps suis nobilibus concessit, vt totæ ecclesiæ disciplina, autoritas, iurisdicctio et priuilegia dissolata (!) sunt, et proculdubio posteritas maiora his tentabit ³⁾.
- 1555 obiit reuerendus et nobilis vir D. Auo Bilde, quondam episcopus Aarhusiensis, antea Christierni regis Daniæ cancellarius, nunc his exutus degens in cænobio Syluestri.
11. 1561 nobilis vir Johannes Rosenggaard, canonicus Roschildensis, obiit.

¹⁾ Hr. Godskalek Wedzell fik Livsbrev (dat. Roskilde 3 Juledag 1542) af Kongen paa Duebrødre Kloster og Gaard i Roskilde, "og skal Duebrødre Kloster herefter være og blive et Kannikedom til Roskilde Domkirke" (Reg. o. a. L. 1, 25).

²⁾ Det skal vel være Aalsø.

³⁾ Denne Notits om Frederik I er sikkert udkrevet af ældre samtidige Optegnelser. For dissolata bør læses dissoluta ell. desolata.

16. 1557 obiit clarissimus vir Magister Matthias Langius, episcopus primus Arhusiensis in Dania post reparatam doctrinam per Lutherum, ibidem in cathedrali templo sepultus.
- 1563 tres equites aurati Suecici certa occasione capti et detenti sunt Haphniæ, Dominus Steno Erichson, D. Gabriel Christenson, D. Aruidus Gustauson, reginæ Suevicæ frater. Postea arsit bellum octennale crudelissimum inter Danos et Suecos, cuius causæ assignantur in literis fecialibus Daniæ regis et Lubecensium.
17. 1570. Obiit Claus Rosengard, nobilis et canonicus Roschildensis, ibidem sepultus.
24. 1554. Magister Christiernus Morsianus, professor in academia Haphniensi, obiit.
- 1557 obiit Roschildiæ reuerendus vir M. Johannes Laurentij, canonicus Roschildensis.
30. 1508. Templum maxime insigne in Dania Cathedratum Roschildense casu igni et flammæ traditum. 1524 idem templum etiam igni conflagrauit.
- 1529. Obiit angina D. Doctor Lago Urnæ, Episcopus Roschildensis in Selandia Daniæ, ætatis suæ 63 anno.
- Maj.
1. 1542. D. Jacobus Rønno electus Episcopus Roschildensis, qui bis Episcopatum magno pretio assequutus est, et diu in carcere detentus, mox postquam a captiuitate liberatus, obiit.
- 1567, hoc die magna pars oppidi Roschildensis ex incuria fusoris metallici conflagrauit, vt aiunt; sed pastores ex confessione priuata Deo et sibi data aliam sciunt causam.
3. 1551 obiit M. Georgius Gyldenstiern, electus episcopus Fionicus¹⁾ in Dania, nobilitate generis et factis clarus, sepultus in templo D. Canuti.

¹⁾ Forf. forvexler her M. Jørgen Gyldenstjerne med hans Broder Kuud Gyldenstjerne. M. Jørgen Gyldenstjerne, der ganske rigtig døde

10. 1565 obiit D. Olaus Karsemos, 49 Abbas Sorensis, meus antecessor, ætatis suæ 77 anno. Post quadriennium obiit Canutus Scriba consul Haphniensis eodem die.
15. 1562 obdormiuit in Domino Dn. Nicolaus Blach canonicus Roschildensis, qui eleemosynarius propter liberalitatem in pauperes dictus est.
22. 1513 natus est clariss. et doctiss. vir Doctor Nicolaus Hemmingius, professor Academiæ Haphniensis in Dania, in insula Daniæ Lolandia.
24. 1563 ingens thesaurus in muro ecclesiæ cathedralis Roschildiæ reclusus ablatus est per quæstorem Regium, quando bellum contra Suecos suscipiebatur, quando et post paucos dies plurima clynodia ex regio sacello ablata sunt et omnis pecunia ex cista vicariorum.
25. 1569 obiit pietate et singularibus virtutibus ornatissimus vir, Doctor Johannes Albertius, Episcopus Selandiæ 2dus, quem nostra Dania aluit, nutriuit et educauit.
28. 1534. Georgius Kock, monetarius Vestphalus, consul Malmogiensis in Scania Daniæ, dolo euocat generosum Dn. Magnum Gyldenstiern arcis præfectum cum aliis nobilibus, data eis bona fide et dextra, quos tamen cum ciuibus suis capiunt et arcem occupant, cum perpetua eius et ciuium loci nomine infami. Hinc etenim »Malmøesmend«.
29. 1569 ancilla quædam Roschildiæ Scotum libidinosum ipsam violenter comprimere volentem proprio cultro interfecit, vnde et magnam laudem reportauit pudicitiam amans puella et a pæna regis sententia est absoluta.

Juni.

1. 1576. Doctor Johannes Prattensis Arhusiensis, medicus, vir doctissimus et optimus, subito obiit in ipsa Academia Haphniensi in lectione sua medica, suffocatus a proprio sanguine, quem euomuit.

1551, var Ærkedegn i Ribe og havde Ventebrev paa Provstiet i Odense, som han dog ikke kom i Besiddelse af.

4. 1565. Conflictus bellici nauales inter Danos et Suecos in Østensøø, vbi lethaliter tormenti ictu læsus est generosus D. Hermolaus Trolle, Daniæ regis admiralus, et patronus doctorum hominum singularis, ætatis suæ 49 anno. Et conflagrauit Danica nauis Danske Christoffer, submerso Nicolao Trolle, viro nobili fratre D. Hermolai, cum magna eius nautarum et militum copia.
8. 1533 in interregno Daniæ comitia celebrata sunt ab ecclesiasticis et politicis nobilibus de rege eligendo. Vbi nihil conclusum est, nisi quod summi nobiles in regno, sub specie et prætextu pietatis, omnia bona regni, etiam ecclesiastica, sibi arripuerunt, contra Lutheranos, a quo proposito quidam boni homines abhorrebant, qui tamen a papisticis inique accusabantur, quasi aliam saltarent fabulam; de qua re in nostris annalibus Danicis.
9. 1572. Egregia matrona omnium ore decantata Elizabeth, 1° uxor prudentissimi et docti viri D. Petri Johannis Scribæ, Juti natione, consulis Haphniensis præclarissimi, postea Marci Hæssis, etiam consulis primarii, vxor obiit, Haphniæ nata, degens et obiens.
12. 1558 obiit D. Magister Joannes Winstrup, pius parochus ad D. Nicolaum Haphniæ.
13. 1536 miserrimè trucidati sunt 200 cives Haphniæ a consulibus, hominibus fere Germanicis omnibus, quia suadebant illa, quæ regi et ciuitati essent vtilia.
18. 1565 nobilis vir consiliarius regis Daniæ Nicolaus Langhe obiit.
21. 1565. Georgius Brade, regis consiliarius, Haphniæ extinctus est, postquam e naui bene potus decidisset, vnde extractus est et post aliquot dies mortuus.
23. 1567 obiit excellens artifex Dn. Georgius, organista Roschildensis, homo natura bonus etc.
25. 1565, hora 11 post meridiem, obiit generosus Dominus, vir optimus, doctorum omnium patronus, D. Herluffus Trolle, eques auratus (etc.)

28. 1567. Doctor Jonas, Doctoris Justi Jonæ filius, iurista, missus a Vinariensibus in Sueciam legatus, in mari capitur, hoc die mane apud Haphniensem arcem capite est truncatus ad quorundam principum petitionem.
29. 1570. M. Paulus Matthias, olim professor Haphniensis et deinde episcopus Ripensis, nunc autem Selandensis, in theologiæ doctorem promovetur Haphniæ a Doctore Nicolao Hemmingio.
30. 1555. Magister Johannes Blach, canonicus Roschildensis, vir doctissimus, Romæ obiit.
- Juli.
2. 1565, hoc die et præterito¹⁾ commissum est prelium nauale crudelissimum inter Daniæ Regis naues et Suetiæ, capitur Admiraldus regis Daniæ Otto Rudt cum naue Jegermesteren, recipitur alia a Sueticis; cruentum erat bellum, sed maxime deplorabile, quia multi eo die fregerunt fidem regi.
3. 1537 venit Haphniam Doct. Joan. Pomeranus, iussu et impensis Christiani Tertii, regis Daniæ, et vt verbum Dei et ecclesias reformaret et Academiam restauraret.
6. 1563 Christianus Machabæus, filius Doctoris Joannis Machabæi, promotus Cantabriæ in Anglia in philosophiæ Magistrum.
16. 1565. Generosissimus, optimus ac nobilissimus vir D. Hermolaus Trolle, eques auratus, consiliarius regis Daniæ et admiraldus, homo facundus, doctus et omnium literatorum patronus, hoc die sepultus est, sepultura plusquam regia in cœnobio syluestri, vbi et antea liberam Hermolauianam scholam erexerat.
20. 1570. Tonitrua Othoniæ decidunt in templum D. Virginis iuxta altare, et 3am coronam ex insigni regis Daniæ deiecit in fenestra.
- 1572. Fridericus Secundus, rex Daniæ et Noruegiæ, nuptias celebrat Haphniæ cum Vlrici ducis Megapolensis

¹⁾ Samme Slag omtales ogsaa under 7. Juli.

et suæ amitæ filia, Sophia, quæ die sequenti in templo D. Virginis in Reginam Daniæ a Doctore Paulo Mathiæ, superattendente Selandiæ, vncta et coronata est.

22. 1561. Anthonius Hanisk, secretarius Regis Daniæ germanicus, Haphniæ obiit.
- 1567. In Dania oritur maxima lupulorum [Humle] copia, quantam multis annis non vidimus, sed sequentium temporum nocturno frigore prorsus læditur, et eius fit magna caritas; sed 1568 insperato maxima eius copia in Dania modius vendebatur aliquando 2 solidis danicis.
24. 1520 obiit vir pius et doctus Doctor Petrus de Scotia, primus rector Academiæ Haphniensis, cum præfuisset isti scholæ 42 annis.
- 1541 obiit generosus eques auratus Dominus Tucho Krabbe, Wegholm in Scania.
 - 1541. Terræ motus magnus in Dania.
25. 1534. Gustauus Trolle, olim Episcopus Vpsaliensis in Suetia, inde fugatus, eligitur in Episcopum Roschil-densem iniuste, deposito cum ignominia Jacobo Rønnou, qui bis Episcopatum emerat sibi 6000 florenorum et 10,000 marcarum. Hunc Episcopatum Gustauus non assequitur, sed Othoniensem in Fionia, fugiente ab eo Canuto Henrici Gyldenstiern electo, ob fidem non seruatum Christierno regi captiuo. Vnde magni et diuturni belli seminarium iactum est.
- 1563. Decollatus est consul Haphniensis, Michael Scriba dictus, ob proditionem, alioqui vir prudens, doctus et eloquens.
 - 1569. Fridericus II ex cœnobiorum in Selandia et aliis ecclesiarum redditibus et decimis episcopalibus fundauit liberalem eleemosynam, liberam mensam pro 80 studiosis, quorum 4 doctissimi alantur in exterioribus nationibus, vt sint studiosi Theologiæ et Medicinæ.
27. 1571 generosus et nobilis Dn. Byrgerus Trolle, eques auratus et consiliarius regis Daniæ, optimus vir, obiit in Jungzhodt in Selandia.

28. 1566 peracta funesta nobilis viri Christophori Magni in Wysby Gotlandiæ sepultura, cui, relicta classe Regia in loco difficillimo et aspero, capitanei plurimi interfuerunt, oborta subita tempestate et inaudita, decem primariæ bellicæ naues regis Daniæ submersæ sunt cum hominibus et instructione bellica tota, submersis multis nobilibus et ex militibus ac nautis 6000. magno coronæ Daniæ detrimento et eiulatu per totam Daniam sparso. Johannes Trudsen Wlstand Marschalcus submersus, Casparus Krafse nobilis et multi alii.
- 1576 obiit pia matrona Birgitta, vxor Salomonis consulis Ebbeltofft in Cimbrica chersoneso, post victoriam per fidem Christi super tentationes Sathanæ¹⁾.
29. 1557 Aarhusiæ in Jutia obiit doctissimus vir Magister Andreas Lætus canonicus, in omni doctrinæ genere ad miraculum vsque versatus, cæcus tamen diu ante mortem, egregius verbi Dei præco.
- 1568 obiit generosus et strenuus D. Ottho Krumpen, Marschalcus regni Daniæ et generalis præfectus Christierni Secundi, cum Suetiam subiugauit, ætatis suæ 96 anno.

August.

1. 1529 natus est Arhusiæ doctissimus vir Magister Esbernus Canuti, pastor cathedralis ecclesiæ, meus dilectissimus præceptor et amicus, sub eleuatione poli 56° 59', quæ tanta est ex nostri amici doctoris Johannis Prattensis obseruatione certissima.
3. 1559 obiit D. Andreas Barby, consiliarius Christiani III et episcopus Lubecensis, sepultus in cathedrali templo Roschildensi.
4. 1563. Fridericus II arcem Suetiæ Elfsburg expugnauit innumeris impensis et Germaniæ roboris sanguine.

¹⁾ Forf. har under 26. Juli en Fortælling om, at et Spøgelse kom til denne Kvinde, for at friste hende til Fortviuelse, men at hun vandt Sejr ved sin faste Tro paa Guds Naade i Christus.

6. 1560 obiit Doctor Christiernus Morsianus, Juttus natione, medicus et professor in academia Haphniensi.
10. 1539 obiit Othoniæ in Fionia egregius vir, doctus et probus consul Othoniensis, propter eximias virtutes suas nobilitatus, Michael Petri Aquilegianus dictus, qui in studiis iuuit clarissimum D. Petrum Palladium, Selandiæ episcopum primum et vigilantissimum, propter quam liberalitatem hic egregius vir bonis hominibus nunquam e memoria deletur.
14. 1563 obiit Doctor Helias Remboldi, medicinæ professor in academia Haphniensi, morbo multis in locis vsitato, sed a chirurgo proditus.
- 1576 obiit pius et doctus vir M. Esbernus Canuti Arhusiensis, Arhusiæ pastor templi cathedralis, quem spiritus sanctus moriturum admonuit hisce verbis: Esberne ad mortem te præpara, cito te Budæus (eius parochiæ etiam pastor) sequatur.
16. 1573, serenissimus rex Daniæ instruxit subito egregium belli apparatusum terra et mari contra Galliæ regis fratrem minitantem per legatum suum in Polonia, se vi velle per maria Daniæ sua classe peruenire in Poloniam. Vidimus tunc naues instructas, quales nunquam orbis terrarum habuit antea; credimus, post Noæ arcam huiusmodi moles non fuisse in mari. Est nauis Iicta Ste Oluff, quæ præter expeditionem bellicam ex bombardis ingentibus, kartouis et ceteris, ex puluere, globis ferreis, præter 1500 homines et eorum armenturam, vebat 1200 lestas danicas. — Hic annus piratis maxime Dantiscanis funestus; cæsi et capti fuerant septem vicibus, rotati et decollati plurimi apud Helsingoram.
17. 1558. Visus est cometa ingentem habens caudam (etc.)
19. 1524. Dn. Nicolaus Høgh, vir discretus et nobilis, 10 die huius mensis correptus Haphniæ subita apoplexia, hoc die moritur.
23. 1556 obiit Arhusiæ nobilis doctus vir Magister Johannes Olai dictus Lnnæ, canonicus.

27. 1559. M. Petrus Paruus Rosofontanus, Poeta et Professor in Academia Haphniensi, obiit.
September.
1. 1558. M. Petrus Duss, Parochus Haphniæ ad D. Spiritum, obiit.
3. 1568, hoc die et quinto huius mensis itidem egregiam vidimus iridem lunæ totis noctibus, etiam distinctis coloribus, in nube rorida; eramus in Cimbrico itinere et vna nobiscum M. Erasmus Catholmus, professor Haphniensis, M. Canutus Petreius, M. Desiderius Fossius cum aliquot nobilibus et doctis ac bonis viris.
5. 1560. Obiit doctor Jacobus Bordingus medicus, Professor Hafniæ, natus Antuerpiæ. Olim professor Hebrææ linguæ Luthetiæ.
- 1576 obiit Arhusiæ M. Thomas cantor, vir senex.
8. 1569 obiit pius, doctus et probus vir M. Canutus Petreius Ripensis, lector et pastor cænobii Sorensis in Selandia Daniæ, ibidem sepultus.
- 1571 obiit reuerendus vir Magister Jacobus [Nicolai], pastor Haphniensis ad D. Nicolaum Haphniæ.
11. 1563. Nauale bellum inter Friderici Regis Daniæ et Eri Regis Suetiæ naues in Østersøe, ubi neutra pars vixtrix euasit.
12. 1558 obiit Paulus Johannis, primarius consul Haphniensis.
14. 1567. Nuptiæ Petri Oxe, magistri aulæ strenuissimi, in Valløe cum D. Metta, Dn. Olai Rosenkrantz filia, et relicta Stenonis Rosensparis, qui in pugna ad Falckenbergh occubuit.
22. 1556 canonici Roschildensis vestes eorum consuetas deposuerunt, assumptis vestibus sacerdotalibus, ex mandato regiæ maiestatis, relatore Andrea Barby.
- 1572 obiit doctissimus vir M. Petrus Paulinus, pastor ecclesiæ cathedralis Roschildiæ et sacrosanctæ theologiæ ibidem professor, qui tota biblia ter publice suis auditoribus proposuerat, ætatis suæ anno . . ., officii autem 31, natus Arhusiæ.

- 1573 obiit doctissimus vir M. Johannes Thomæ, pastor Haphniensis ad D. Virginem, natus Ripis, ætatis suæ 43 anno, officii pastoralis 13, quem Doctor Nicolaus Hemmingius in successorem suum in sacrosancta theologia professione elegit; in sacello, quæ est professorum, sepultus.
- 24. 1524. Johannes Mulæ, episcopus Opsloensis in Noruegia, naufragio periit in oceano prope Westeruig, ibidem sepultus.
- 26. 1572 illustris ac generosus Guntherus Comes de Barby, sponsus nobilis virginis Dorotheæ Krabbe, ante nuptias obiit Haphniæ tabe.
- 27. 1571 Fridericus 2dus rex Daniæ auxit dominorum in academia professorum omnium stipendia, addito unicuique canonicatu Roschildiæ pot . . in perpetuum, vt 3^a pars stipendii supra illud, quod prius habuerint, adiecta sit; doctori igitur cedunt 300 Joachimici in annum stipendium præter cetera, minuta dicta.

Oktober.

- 8. 1556 obiit nobilis vir Stigotus Pors, archidiaconus Roschildensis.
- 9. 1569 obiit generosus Dn. Magnus Gyldenstiern, eques auratus et primarius regis Daniæ consiliarius, Haphniæ.
- 12. 1572. Hoc biduo inaudita fere tempestas in Dania, sylvas et obuia prosternens, quo die generosus Hack Wlstand Othoniæ nuptias suas celebrauit.
- 14. 1564 obiit Coagii doctissimus et modestissimus vir, nouus maritus, Johannes Claussen, qui varias regiones lustrauit, et doctissimis viris in Germania, Gallia, Italia etc. familiaris.
- 16. 1565 memorabili et diuina clade milites Dani 4000 vicerunt 26,000 Suecorum, cæsis in instanti 6000 prope Falcenbergh in Hallandia Daniæ. Sueci ante pugnam de Danorum paucitate dicebant: si Dani cocti essent, non sufficerent exercitui nostro. Captus est Jacobus

Henrici nobilis, generalis exercitus Suetici præfectus, cum aliquot aliis ex supremis capitaneis; interfecti sunt etiam in exercitu Danico D. Steno Rosenspar, consiliarius regis Daniæ, cum multis nobilibus Danis et Germanis, quemadmodum ex annalibus patet.

17. 1566. Doctor Jeronymus Thenner, iurisconsultus et cancellarius, excidebat ex regis Daniæ gratia, capitur et carceri mancipatur, ubi et post aliquot annos moritur.
23. 1537 reformata est religio Roschildiæ ex mandato et in præsentia Christiani 3ii regis Daniæ, præsentè Doctore Bugenbaggio Pomerano et Doctore Petro Palladio, episcopo Dano.
- 1574. Roschildiæ facta est vna parochia Franciscanorum cum templo cathedrali ad petitionem ciuium eius templi et pastoris, et ordinatio totius ministerii proposita et publicata per M. Martinum Petri, pastorem ecclesiæ cathedralis.
24. 1571 egregio proposito serenissimus rex Daniæ Fridericus 2dus non voluit sacellanos, vt vocant; concessit omnibus ministris verbi suas parœcias tam in cœnobiis quam in capitulis collegiatis, vt non tanquam mercenarii sed tanquam fideles pastores curam integram animarum accipiant.
27. 1556. Fridericus dux Holsatiæ, Friderici 1mi regis Daniæ filius, episcopus Slesuicensis, Slesuigæ, Danis Hedeby, sepultus.
- 1569. Johannes, dux Findlandiæ frater regis Sueciæ, combussit paucis diebus in Schania Aabo, Wæh, Isted, Gotthingherit . . quatuor prouincias cum multis nobilium aulis, rege Daniæ cum suo exercitu expugnante arcem Warbergh.
28. 1567 obiit Soræ in Selandia Daniæ M. Hilarius Johannis, olim professor Mathematicum in Academia Haphniensi, qui ultra 20 annos mente captus crucem Domini patientissime tulit.
- 1568 incepit sæuissima hyems in Dania (etc.).

November.

6. 1569. Generosus Dn. Franciscus Brochenhus, Marsck Daniæ, saucius ex ictu globi emissi a Suecis ex Warberg arce Daniæ, quam occuparunt Sueci, obiit in Scania.
9. 1562. D. Johannes Henrici, olim cancellarius D. Auonis Bilde episcopi Arhusiensis, nunc canonicus Roschildensis et æconomus Duebrødre, obiit Roschildiæ.
10. 1537 natus est in Cimbriæ ciuitate Grenaa M. Martinus Petri, primo lector Sorensis cænobii in Selandia Daniæ a. 1562, postea Abbas eiusdem loci quinquagesimus a. 1565, tandem pastor cathedralis ecclesiæ Roschildensis a. 1573.
- 1517 obiit nobilis et doctus vir M. Martinus Krabbe, ecclesiæ Arhusiensis in Cimbria archidiaconus, ibidem sepultus, qui promouit studia doctoris Martini Børup, viri celeberrimi ludimoderatoris eiusdem loci, cuius fama semper durabit, quia cum ad ἀκμὴν peruenit primo incepit addiscere literas, resignata vita rusticana.
11. 1561 obiit Magister Johannes Thausanus, episcopus Ripensis in Jutia, primus concionator reformatæ religionis in Dania constans et doctus, qui verbum Dei constanter et cum maximis vitæ periculis sæpius docuit.
- 1562 obiit Magister Casparus Brochmand, secretarius Christierni 2di regis Daniæ, archidiaconus Arhusiensis, Haphniæ, ibidem sepultus.
 - 1569 generosus et præstantissimus heros Dn. Daniel Ransou, filius Dni Johannis Ransou, supremus et generalis præfectus totius exercitus Friderici 2di regis Daniæ, hora 9 ante meridiem ictu globi bombardici in expugnatione arcis Warberg regis Daniæ, quam Sueci occuparunt, occubuit, quam tamen arcem recepit rex Daniæ, omnibus peractis in tractatione et resignacione arcis sub nomine ducis exercitus, defuncti Danielis Ransau; fuit egregius Musarum et doctorum fautor, et strenuissimus miles.

13. 1567 obiit optimus vir Magister Philippus Prattensis, canonicus Arhusiensis in Dania (pater clarissimi et doctissimi viri D. Doctoris Johannis Prattensis, medici Haphniensis), in cathedrali templo ibidem sepultus, anno ætatis suæ, vt retulit doctor Prattensis filius, 102.
14. 1569, hora 8 ante Merid., Sueci milites custodes arcis Warberg in Hallandia Daniæ ultra 800 sponte, solo timore nominis Regii Daniæ et eius ducis belli, Danielis Ransouii, iam demortui, arcem dederunt.
21. 1547 inter 7 et 8 ante Merid. optimus et doctissimns vir Doctor Johannes Synningius, theologus Haphniensis, obiit, ibidem sepultus; natione Juttus, Arhusiensis.
23. 1520 obiit doctissimus et optimus vir D. Birgerus, primo pastor Calinburgensis in Selandia Daniæ, deinde cancellarius Reginæ Daniæ Dorotheæ, tum archidiaconus ecclesiæ Roschildensis, et tandem archiepiscopus Lundensis in Scania, ac Sueciæ primas, ex pauperrimo patre Gunnaro natus.
29. 1516. Templum D. Nicolai Haphniæ testudine auctum.
- 1517. D. Torbernus Oxe, arcis Haphniæ præfectus, a Christierno 2do rege Daniæ, additis causis, decollatus est Haphniæ, frustra rogantibus pro eo regina, legato Angelo Arcimboldo, vniuersoque regni fere magistratu et nobilibus, matronis plurimis, quia curauit suspendi Johannem scribam regi percharum sine causa, regi in ignominiam.

December.

5. 1557 obiit Haphniæ optimus et doctissimus vir Doctor Johannes Machabæus, theologicus in Academia Haphniensi professor, hora 3a post meridiem; in templo Academiæ ibidem sepultus, in cuius funus serenissimus et piētissimus rex Christianus 3us prodibat.
- 1570 generosus et prudentissimus D. Johannes Fris, primus ordine in Dania, regius cancellarius ultra annos 50, obiit Coagii in Selandia Daniæ, Haphniæ autem sepultus, ætatis suæ anno 77.

9. 1559 obiit M. Georgius Sadolinus (pater M. Johannis Sadolini poetæ laureati) episcopus Fionicus.
11. 1571 denuo in templo cathedratico Roschildiæ prope altare S. Annæ inuentus thesaurus, corona aurea, sex argentei calices cum 5 patinis, et regi Daniæ Friderico 2do missus.
15. 1531 obiit D. Nicolaus Clauson, episcopus Arhusiensis generosissimus, ibid. in templo cathedrali sepultus.
27. 1531 (!) Haphniæ in Dania templa sunt purgata a papismo, sed homines plebei, qui idola deiecerunt, nimis blasphemæ locuti sunt contra Deum et eius sanctos, quidam igitur puniebantur: aliud enim est adorare sanctos aut imagines, aliud deridere Deum et eos, quos honorauit sanctos Deus.
28. 1568. Fridericus 2dus rex Daniæ in Fionico sinu prope Kartemynde cum rheda fere submersus, fracta glacie, Dei tamen liberatus gratia; et quia bis in illo itinere fuit in maximo vitæ descimine in mari¹⁾, oret igitur Deum, nec ipsū tentet, nec amet pericula; ex crebris periculis in mari vitet pericula maris.
29. 1538 obiit generosus et nobilis vir M. Henricus Christiernus Juttus, Liuctzou cognomine, Abbas Sorensis 47, regum Daniæ trium consiliarius integer.
- 1566 Fridericus 2dus rex Daniæ exegit tributum ab omnibus, qui libera, vt vocamus, bona possidebant, etiam a nobilibus, 3tiam videlicet partem redditus huius anni, sub iuramento, relatoribus Petro Oxe et Petro Bylde Ryngstadii.
30. 1563 obiit Haphniæ magister Johannes Monasteriensis, vir eloquentissimus et doctissimus, pædagogus reginæ Angliæ nunc regnantis, licentiatus medicinæ, professor in academia Haphniensi et canonicus Roschildensis.
31. 1564 conflagrauit arx et sedes Adolphi ducis Holsatiæ Gottrup, paulo postquam nuptias suas celebrarit cum filia Philippi Landtgrauii Hessiæ, quod damnum mercatores suis bobus existimant solutum et recuperatum.

¹⁾ Under 8. Januar (1569) fortælles, at Kongen var indefrossen paa Sprogø.

Claus Berg og hans Altertavle.

Af

Professor **N. Høyen.**

Frue Kirke i Odense eier, som bekendt, den Altertavle, der prydede samme Byes Graabrødre Kirke, indtil denne i 1805 bestemtes til Nedbrydelse. Den er, som saamange Altertavler i Tydskland og de nordiske Riger, udskaaren i Træ, men den udmærker sig ved sin ualmindelige Størrelse, sin rige Forgyldning, sin betydningsfulde Fremstilling, og den staaer tillige som et kosteligt Minde om Stifterindens, den elskelige Dronning Kirstines, Fromhed.

Der er desuden en anden Omstændighed, som gjør dette Arbeide tiltrækkende: det er det eneste af vore Altersmykker fra hine Dage, som har bevaret sin Mesters Navn, og det skyldes hans Sønsøn, at vi dog komme til nogen Kundskab om den Stilling, en Kunstner i hin Tid kunde indtage her til Lands. Mester Claus Berg var en Udlænding; han blev indkaldt fra Lübeck, og derhen vilde han atter vende tilbage, men Dronningen satte saamegen Pris paa ham, at hun formaaede ham til at blive og fæste Bo i Odense, hvor hun skænkede ham en grundmuret Gaard. Da der fødtes ham en Søn, bar hun selv denne til Daaben, lod ham opkalde efter sin Skytshelgen, Frants fra Assisi, holdt ham i Skole og sendte ham siden til Rostock for der at studere. Dronningens Død synes ikke at have medført nogen Forandring i Faderens Forbindelse med høitstaaende Mænd. En af vore mest ansete Biskopper, Iver Munk fra Ribe, var hans Gjæstevæn, og det var til ham, at han be-

troede sig, da han havde den Hjertesorg, at Sønnen, alt ved Daaben bestemt til at blive Klostermand, forlod den herskende Kirke og blev Lutheraner. Det lykkedes vel omsider Iver Munk at overtale den unge Berg til at forlade Odense (1532) og ombytte sit Rectorembede med en Plads i det biskoppelige Cancelli, men han blev alligevel sin Overbevisning tro; vi finde ham snart igjen som Skolemand, derpaa som Præst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, og endelig som Bisp i Opslo.

Han blev en gammel Mand. I 43 Aar sad han paa Bispestolen, og i sin Alderdom saae han sig omgivet af en hel Præsteslægt. Begge hans Døttre vare gifte med Præster, og Sønnen, som var opkaldt efter sin Farfader, studerede ogsaa Theologi, gik til Wittenberg, blev efter sin Hjemkomst Kannik i Opslo, og i Aaret 1590 udvalgt til Capitlets Dekan.

Omtrent ved denne Tid fortalte den alderstegne Biskop engang de faa Træk af sit eget og sin Faders Liv og Levnet, som unge Claus Berg senere hen optegnede, vistnok mere for sin Families Skyld, end fordi han tænkte paa, at de nogensinde skulde blive bekendte i en videre Kreds. Dette blev imidlertid Tilfældet halvandethundrede Aar senere, da Haandskriftet, som var i den lærde Rostgaards Samling, udgaves i det første Bind af »Danske Magazin«.

Naar Udgiverne anbefale denne Optegnelse »til enhver, som har Smag paa de angenehme Kryderier i Historien«, da have de skjellig Grund dertil; men venter Læseren at finde noget udførligere om Mester Claus Berg og hans Kunst, da bliver han fuldstændig skuffet. Den egenlige Forfatter, den gamle Biskop, var en altfor ivrig Lutheraner til at han skulde have dvælet ved Faderens Arbejder, der bare et saa fuldstændig papistisk Præg. Han betragtede romersk-katholske Altertavler og Helgenbilleder ene fra det kirkelige Synspunkt, og deres Mestere maae for ham have staaet som et Samfund, hvis Værker burde bekjæmpes med samme Skaanselsløshed, som selve Paven. Men det Ry,

der gik af Faderens Hovedværk, kunde dog ikke Andet end fornøie Sønnen, og det maatte kildre den gamle Mand, naar han i Sebastian Münsters Verdensbeskrivelse fandt, at, saa kort forresten Indholdet var om Fyen, saa blev ikke destomindre Graabrødrenes Altertavle omtalt som et beundringsværdigt Arbeide, hvis Lige, efter Sigende, ikke skulde findes i Europa.

Trods denne Berømmelse var der alligevel en anden Side af Faderens Liv, som han lagde fuldkomment saa megen Vægt paa, og det var hans Familieforhold. Claus Berg var adelig, han hørte til en gammel Patricierslægt, hvis Skjoldmærke nøiagtig beskrives. Da han fra Ungdommen af havde Lyst til »Udkastning« — det vil sige, til at gjøre Udkast, at tegne — saa droge de fromme Forældre Omsorg for, at han kunde følge sin Tilbøielighed, »thi«, efter Bispens Forestilling, »udi Pavedømmet mente de, de gjorde Gud den største Tjeneste, dersom de gave deres Børn til denne Konst«. Han gjorde ogsaa store Fremskridt, saa at han overgik alle andre; men han brugte ikke sin Konst til dermed at fortjene sit Brød, og derfor fulgte han heller ikke strax Dronning Kirstines Anmodning, da hun, som havde hørt hans Rygte, vilde kalde ham til Odense. Han forlod først sin Fødeby, da hun indbød ham til at komme med Svende, kyndige i Billedskæring, og vejlede dem som deres Hoved og Hovedsmand. Tolv høvisk klædte Svende fulgte ham saa, og modtoges hver Maaned deres Løn af Dronningen. Selv lagde han ikke Haand paa Værket, han gjorde blot Tegningen til den store Altertavle og styrede Arbeidets Gang.

Han var Ungkarl, da han kom til Odense, men da han bestemte sig til at blive der og opgive sin enlige Stand, faldt hans Valg paa en adelig Jomfru af de Grotters Slægt, som stammede fra Ditmarsken. Ogsaa denne Families Vaaben angives fuldstændig, og selv den Omstændighed udelades ikke, at Jomfruens Fader, Evert, gjentagne Gange blev opkaldt i Bergs Familie. Alt tyder hen paa en stor Omhu,

baade hos Bispen og hans Søn, for at vaage over Familiens Værdighed; og selve Stamfaderen fremtræder i denne Skilddring som en Mand, der holdt paa sin Byrd, Noget, som maaskee ikke saa lidet har bidraget til at hævde hans Anseelse som Kunstner.

Optegnelsen savner, med Hensyn til vor Mester, enhver Tidsbestemmelse. Vi erfare hverken hans Fødselsaar eller Tiden for hans Ankomst til Odense, ja, ikke engang hans Dødsaar. Vi kunne blot af Sammenhængen slutte os til, at han levede endnu 1532, og den Uro, som greb ham, da han opdagede Sønnens Hang til at følge den nye Lære, røber noksom den Fasthed, hvormed han selv hang ved den Kirke, som han havde viet sine Kræfter. Om hans Virksomhed erfare vi heller ikke andet, end det, som angaaer Altertavlen, men heldigvis er dette Arbejde saa omfattende og saa forskjelligt baade i Form og Indhold, at dets Betragtning nok er istand til at give os et temmelig fuldstændig Begreb om, hvad han som Kunstner formaaede.

For rigtig at vurdere ham, maae vi imidlertid kaste et Blik paa Konstens Stilling i den By, hvor han opvoxede og fik sin Kunstnerdannelse. Lübeck stod paa Høidepunktet af sin Magt, det var den anseeligste og rigeste af de nordtyske Hansestæder, Handel og Vindskibelighed stode i fuldeste Blomster. De talrige Haandværkere vare ordnede i fire store Laug, og det første af disse, Smedenes, omfattede tillige næsten alle de Fag, hvor Konsten dengang havde sine Arnesteder, Guldsmede, Malmstøbere; Glarmestere, Malere og Snedkere; thi Konsten hørte endnu til Haandværket, og det var kun den Navnkundighed, som omgav den geniale Mester, der hævdede ham over hans Laugsbrødre. Men denne Glands savnedes i Lübeck som overalt i de nordtyske Stæder. De rige Patriciere og Kjøbmænd kunde nok smykke Kirkerne med kostbare Værker, hentede andetsteds fra, men indenfor deres Mure kunde de ikke faae nogen Kunstner til at trives, saa at han erhvervede sig et stort Navn, eller grundede sig en selv-

stændig Skole, saaledes som i Stæderne ved Rhinen og Donau. Hvad der udførtes i Lübeck, var kun som et Gjenskin af den Retning, der herskede i Mellem- og Sydtyskland. Haandværkerne vare desuden aldeles udelukkede fra Raadet, og vi faae herved tillige et Vink om Grunden til, at Claus Berg ikke vilde »bruge sin Konst for andre«; Patricieren vilde ikke opgive sine Rettigheder, han følte sig for god til at lade sig optage i et Laug.

Det Eftertryk, som Frands Berg i sin Fortælling lægger paa, at hans Fader ikke selv arbejdede ved Udskæringen, men blot holdt sine Svende dertil, hænger aabenbart sammen med hans Lyst til at vise Faderens Stilling i saa fornemt et Lys som mulig. Han var Patricier, det var bare for sin Fornøielse, eller for Dronningens og Guds Skyld, at han leverede Tegningerne, men selv nedlod han sig ikke til det simple Haandarbejde. Imidlertid savner denne Skildring af Forholdet ikke aldeles en historisk Grund. Det var især i Tyskland, at udskåret Træarbejde i Løbet af det femtende og Begyndelsen af det sextende Hundredeaar blev drevet i et saadant Omfang, at endog de østlige og nordlige Nabolande i Overflødighed kunde forsynes dermed. Den overvættets Rigdom, som endnu er bevaret af saadanne Arbejder, maatte forekomme os uforklarlig, naar vi ikke kjendte det inderlige Sammenhæng, som der var mellem Haandværk og Konst. Snedkeren leverede ikke alene simplere eller prægtigere Bohave, men selvstændige Konstværker kunde ogsaa komme fra hans Haand, og en saa anseet Mester som Jørgen Syrlin i Ulm, der baade skar i Træ og huggede i Sten, kaldte sig simpelt hen: Snedker og Billedhugger. Men den Haandfærdighed, som der var saa rigelig Leilighed til at erhverve sig i de talrige Værksteder, fik kun noget at betyde, naar den styredes af et kyndigt Øie, og omvendt vilde Kunstnerblikket tidt have været i Forlegenhed, naar der ikke havde været nok af brugbare Hænder til at udføre de omfangsrige Værker, der forlangtes.

Mellem disse indtog Altertavlerne den første Plads. Selv om deres Fløie vare bestemte til Malerier, dannedes dog den egenlige Hovedtavle af Udskaering, enten det nu var enkelte store Figurer eller historiske Fremstillinger i ophøiet Arbeide. Desto mere paafaldende maa det derfor synes ved første Øiekast, naar vi ikke finde Billedskæreren, men den Konstner, som har malet Fløiene, angivet som den egenlige Mester eller Styrer af hele Arbeidet, især, naar det Udskaarne tillige røber en helt forskjellig Haand fra den, som har ført Penslen. Den Flersidighed, som hin Tids Konstnere saa ofte besad, og som gjorde, at vi jevnlig kunne finde Malere tillige anførte som Billedskærere, og at begge disse Konstarter hørte under eet og samme Laug, vilde derfor ikke give tilstrækkelig Oplysning, naar det ikke stod som en afgjort Kjendsgjerning, at den Retning, som Konsten i det Hele tog, væsenligst udgik fra Maleriet. Det store Opsving, som Brødrene van Eyck havde givet Malerkonsten i Nederlandene, virkede efterhaanden ogsaa paa de tyske Skoler og udbredte en ny Glorie om den. Den vandt ikke alene i Anseelse, men den fik en saa afgjørende Indflydelse, at den malerisk-perspectiviske Fremstillingsmaade blev den ene gjældende især i Træskulpturen. Denne kom herved til at staae i en vis Afhængighed, som traadte endnu stærkere frem ved den fuldstændige, konstneriske Farvegivning, der som oftest fordredes til ethvert udskaaet Arbeide. Hensigten med det her Sagte er naturligvis ingenlunde, at ville negte de fortrinligste Billedskærere Krav paa at betragtes som selvstændige Konstnere, men kun at oplyse Forholdet mellem Tegneren Claus Berg og hans billedskærende Svende.

Endnu mere udbredt blev Malernes Indflydelse, da Træsnit og Kohberstik spredte berømte Mesters Arbeider vidt omkring. I Aarene 1508—12 udkom Albrecht Dürers tre Suitter af Passionshistorien og en lignende af Lucas Cranach, og at disse Værker have virket helt heroppe, derpaa kan Bergs Samtidige, Hans Brüggemann fra Husum,

give os et slaende Exempel. Neppe kan det være aldeles tilfældigt, at han kom til at udføre Altertavlen i Bordesholms Klosterkirke paa samme Tid, som Dronning Kirstines Svoger, Hertug Frederik, lod sætte et kostbart Gravminde der over sin afdøde Hustru, Anna af Brandenburg († 1514), hvor han selv ligger afbildet ved Siden af hende i legemsstore Figurer, rimeligvis udførte af en duelig Metalstøber fra Lübeck. Altertavlen blev efter syv Aars Arbeide opstillet 1521 og indeholder, i en lang Følge af Relieffer, Christi Lidelse tilligemed enkelte fritstaaende Figurer, som pege hen paa Syndefaldet, Maria som Bebuderinde af Forløsningen, og Dommedag. I dette omfangsrige Værk, der 1666 flyttedes til Slesvigs Domkirke, finde vi helt igjennem, ikke alene i Passionens forskjellige Optrin, men ogsaa i de fritstaaende Figurer, at den Suite af Dürers Træsnit, som er bekjendt under Navnet »den lille Passion«, har været den rige Kilde, hvoraf Brüggemann stadig har øst. Snart er det enkelte Figurer, snart hele Partier af Sammenstillingen, som han har benyttet, men altid med megen Dygtighed og Snildhed og med en rigtig Følelse for det, som han kunde anvende i sit udskaarne Arbeide. Hos Claus Berg lader en saadan Benyttelse af denne eller hin berømte Konster sig vel ikke paavise, i det mindste ikke med den Sikkerhed eller i det Omfang; han synes overhovedet at have stræbt efter et gennemgaaende Præg af Uafhængighed, skjønt man sporer fremmed Paavirkning fra forskjellige Sider. Hovedtavlen i hans Værk beroer desuden i hele sin Sammenstilling paa en vis Ideekreds, som han maatte bevæge sig i, om end flere af dens Elementer allerede jevnlige vare anvendte. I Fremstillingen af Passionen har han derimod undertiden valgt saadanne Motiver, at man kommer til at tænke paa Dürer, f. Ex. i Christi Forhaaning og Korsfæstelse. Endnu oftere mindes man om Lucas Cranach, som hans Følelse synes mere at samstemme med. Reliefferne med Christus bedende i Gethsemane, med Tornekroningen og med Frelserens Udstilling for Folket, minde

ved flere Træk saa meget om de tilsvarende Compositioner i Cranachs Træsnit, at man neppe vil tilfredsstilles ved at antage en blot tilfældig Lighed.

Idet vi gaae over til en nærmere Betragtning af hans Altertavle, maae vi minde om at den ikke mere er fuldstændig. De Malerier, som oprindeligt prydede den, naar den stod lukket, ere for længe siden forsvundne, og det samme er Tilfældet med den arkitektoniske Udsmykning, som, efter al Sandsynlighed, afsluttede den foroven. Nu staaer den som et mægtigt Skab med Fløidøre, og aabnes disse, sees tvende Rum af ens Brede, men hvoraf det underste kun er lavt, det øverste desto høiere. Det underste hører til Altertavlens Fod, og de Malerier, som dækkede de indre Sider af dens Fløie, ere ligeledes tabte; det udskaarne Arbejde danner her et eget Afsnit, der staaer i nærmere Forhold til Altertjenesten, og som vi derfor senere skulle omtale.

Naar Fløidørene til det øverste store Rum, den egentlige Altertavle, aabnes, ere de indvendigt prydede med en Fremstilling af Lidelsens Historie i sexten Relieffer, otte paa hver Fløi. Ved deres Indhold staae de i nøie Forbindelse med Hovedtavlen, men de ere ordnede i en Følge, som er aldeles uafhængig af den. Det er altsaa her ikke saaledes som hos Brüggemann, hvor den historiske Fremstilling af Gangen til Golgatha og Korsfæstelsen indeholdes i det store, midterste Hovedparti, som Fløienes Optrin saa paa det Nøiagtigste slutte sig til. Her derimod udgjør Hovedtavlen en egen Helhed, og det store Relief, som har langt større Dybde end de smaae paa Fløiene, fylder et Rum, der er omtrent fem Alen bredt og henved sex Alen høit. Paa de tre Sider er Relieffet omgivet af en Ramme, hvis lette Søiler af sammensnoede Grene støtte tvende Bueslag med rigt Løvværk, som i Forening med et lignende tredie, der i Midten bæres af tvende Kragsten, danne Rammen foroven.

Handlingen foregaaer oppe i Himlen, i hvis Midte der løfter sig et gyldent Træ, med tvende sammenslyngede smækkre Stammer, hvis Sideskud ere afhugne. Kun nede ved Roden, midt paa og øverst oppe, udgaaer der fra hver Side en Gren, der næsten skjules af det rige Løv, og disse Grene, som strække sig vandret ud imellem Skyerne, mødes paa Halvveien og sammenflettes med tre tilsvarende Grene, som komme fra Rammens Søiler netop der, hvor disse have Plads til at bære et lillebitte Helgenbillede. Paa den nøgne Stamme hænger den lidende Forsoner med Hænderne naglede paa de to øverste Grene og Fødderne fæstede til selve Træet. Offeret er fuldbragt, Hovedet er sunket ned paa Brystet, Sidevunden er aabnet, der er intet Livstegn, kun Vinden leger med Beltets brede Flige.

I kolossal Størrelse er han der fremstillet, ikke til Spot for raa Krigsmænd og forstokkede Skriftkloge, men til Vidnesbyrd om, at han, Faderens Enbaarne, havde hengivet sig til Soningsoffer for alle de tidligere, alle de dalevende, alle de kommende Slægter. I store Skarer samle de Udvalgte fra alle Tider sig om ham, tabe sig i hans Beskuelse, eller samtale om det Fuldbragte, medens Englebørn boltre sig imellem Skyerne under deres Fødder, eller stikke de smaa Hoveder frem. Øverst paa den mellemste Gren tilvenstre staaer Døberen Johannes nærmest ved Korset. Hans kamelhaars Klædning er afbildet som Skindet af et vildt Dyr. I stærk Bevægelse peger han ned paa Lammet, som ligger paa Bogen ved hans Fødder, Billedet paa Frelserens Uskyld og Taalmodighed. Ved Siden af ham løfter Moses, fast som Modsætning til Kjærlighedens Evangelium, Lovens Tavler. Abraham nærmer sig fuld af Tro. David staaer angerfuld, Noah løfter undrende sin Haand. Bagved dem sees andre Unge og Gamle, Nogle med tilhylede Hoveder, Propheterne, som forudsagde Herrens Komme. Dette er Mændene fra det gamle Testamente, medens vi tilhøre af Korset see Christi egen Samtid repræsenteret af Apostlerne. Andreas og Petrus skynde sig tilligemed Paulus hen til

Korset. Efter dem see vi Johannes med Kalken og hans Broder Jacob som Pilgrim. Thomas med Landsen bøier sig i Samtale hen mod Jacob Alphæi Søn, som holder Valkestokken, og derpaa følger en anden samtalende Gruppe af tre Apostler, medens en fjerde af dem vender sig om til Matthæus, som, ledsaget af Lucas-Oxen og Marcus-Løven, tillige minder os om Evangelisterne. Engle, af hvilke Nogle bære gyldne Kloder, slutte Rækkerne yderst til begge Sider.

Tvende andre Skarer ere forsamlede paa de to nederste Grene, og det er det nye Testamentes Slægter, Blodvidnerne og Kirkens Lærere og Beskyttere, som vi her faae Øie paa. Udtrykket af Vemod, Sorg, Smerte over Frelserens Lidelse bliver her stærkere, og Middelalderens Legende møder os her med nogle af sine mest slaaende Træk. Til venstre nærmest ved den Korsfæstedes Fødder, synker Frants fra Assisi sammen i en smertefuld Henrykkelse og holder Hænderne med de aabnede Haandflader frem, som om han endnu engang skulde modtage Naglernes hellige Mærker. Ved Siden af ham sees Pave Clemens, saa kommer Albanus med sit afhuggede Hoved i sine Hænder, derpaa træder Mauritius op som Christi Stridsmand, og yderst lytte to Helgener i verdslig Dragt (Cosmus og Damianus?) tilligemed Qvirinus, som troligen bærer paa Møllestenen, til en Erkeengels Tale. Denne støtter sig, knælende, paa sin høire Haand, og løfter forklarende den venstre, idet han peger hen paa Korset.

Til høire staae tvende høit ansete Kirkelærere, Hieronymus i Cardinalsdragt og Gregorius den 1ste i paveligt Skrud, nærmest ved Christi Fødder. Efter denne følger Ludvig den 9de af Frankrig, som bærer Modellen til en Kirke, idet han sorgfuldt hæver Blikket op mod den Tornekronedes Hoved. Biskoppen bagved ham, som har løftet hans Kongekaabe, dreier Hovedet opmærksom tilbage til Bernhard af Clairvaux, som, halv fravendt, med Haand og Hoved synes at udtrykke en smertefuld Klage, medens Bernhardinus fra Siena fast, men bedrøvet, stirrer paa For-

soneren. Trende Helgene danne den sidste Gruppe, og den Yderste af dem, i Lægmands Dragt, hører med stor Deltagelse paa det, som siges ham af Englen, der staaer bagved, og udstrækker Haanden mod Frelserens Fødder. Saavel til venstre som til høire, skimtes bagved de Forreste andre Helgene, blandt dem til høire sees endog to Cardinaler, og ved den Yngste af disse fristes man let til at tænke paa Bonaventura, den seraphiske Lærer.

Ved at lægge Mærke til de Personligheder, som vi enten med Sikkerhed eller med en vis Grad af Sandsynlighed kunne navngive, bliver det tydeligt, at enhver af de to sidste Skarer bærer sit eget Mærke. Den til venstre dannes af Martyrerne, de hellige Blodvidner, og at Frants af Assisi regnes til dem, kan ikke undre os, naar vi huske paa, at han, efter Sagnet, blev et levende Billede af den Korsfæstede. Den til høire viser hen til Kirkens Lærere og Beskyttere. Det er som en af de sidstnævnte, at Ludvig den 9de fremstilles her bærende det hellige Capel, som han opførte til Gjemmested for Frelserens Tornekroner, denne dyrebare Reliquie, hvis Bevaring skyldtes hans fromme Omsorg.

Til denne Fremstilling knyttes tvende andre. Den ene, neden under det gyldne Træ, dreier sig om Marias Forherligelse som Christi Moder; Alteret, som prydedes med denne Tavle, var jo viet til »den store Moder, Jomfruen«. Det er den himmelske Dronning, som her viser sig paa Skyerne. Et udvalgt Følge af Helgeninder omgiver hende, Engle ere hendes Pager, Erkeengle og andre af det himmelske Hierarchies høiere Klasser, med rige Fjædersmykker og kronede Hoveder, danne den yderste Omgivelse. Al den Pragt i Klædemon og Prydelser, hvormed Kirstines Hof kunde vise sig ved festlige Leiligheder, fremtræder her i den rigeste Guldglans. I Midten staaer Anna, Marias Moder, med Christusbarnet i Armene, og den Maade, hvorpaa Løvslyngningen fra Korsets Rod taber sig bagved hende, røber noksom den nøie Forening, hvori denne Forestilling

er tænkt med den foregaaende. Barnet er uroligt og vil hen til Maria, som har vendt sig for at modtage det, medens en kronet Helgeninde, der staaer tæt ved Annas venstre Side, synes ved sin Armbevægelse ligesom at ville vogte Barnet, idet det flyttes. Det maa være Elisabeth fra Thyringen, hvem Maria yndede i den Grad, at hun, ifølge Legendens, i en Aabenbaring endog betroede hende alle sine Tanker, hele sin fromme Attraa i den Tid hun opdroges i Templet.

Til venstre af Maria staae hellige Jomfruer i tvende Rader, og de i den forreste Række ere let kjendelige: den alexandrinske Catharina med Sværdet, Barbara med Kalken og Ursula med Pilen. Claras nonnekældte Hoved sees mellem de to sidstnævnte. Til høire og bagved Elisabeth skimte vi en yngre og en ældre Qvinde i Nonnedragt, maa-skee den hellige Brigitte og hendes Datter. I forreste Række følger derpaa Maria Magdalena med Krukken, hvori den kostelige Salve, og Christine. De tvende Mænd i Lægmands Dragt, som holde sig saa beskedent i Baggrunden, ere upaatvivlelig Annas og Marias Husbonder, Joachim og Joseph.

Den anden Fremstilling sees foroven, og den dreier sig om Marias Forherligelse som Christi Brud. Lige over den Korsfæstedes Hoved bærer en Flok Smaaengle Skyerne, hvorpaa Jomfruen knæler ydmygt mellem Faderen og Sønnen. Disse sidde paa en rummelig Throne med snoede Piller, hver med sin korsbeltede Klode til Fodskammel. Faderen bærer Keiserkrone, og Kaaben synker tung ned over den side Alba; Sønnens nøgne Legeme omhylles let af det Klæde, hvormed han reiste sig af Graven. Begge løfte med den høire Haand Kronen over hendes Hoved. Den venstre Haand hæves af Sønnen til Velsignelse, men Faderen, hvis Blik hviler paa den Knælende, sænker den med en Bevægelse, som om han indbyder hende til Sæde. Tvende Englechor ledsage Handlingen med Sang og Strengelig.

Sønnen throner nu ved Faderens høire Haand, Lidelsen er bleven til Seir, og Engle svinge sig dérfor ilsomt frem, saa de lange Klæder flagre i Luften, og løfte triumpherende Korset til Høire og Hudstrygningspælen til Venstre, medens Andre fremvise Passionens øvrige Tegn, som nu ere afbrudte.

Staae end disse Fremstillinger af Maria i nøie Forbindelse med Alteret, som var indviet til hende, saa staae de i et ligesaa nøie Sammenhæng med Fremstillingen af den Korsfæstede, idet Opmærksomheden derved henledes paa det Betydningsfulde i hans Fødsel og paa hans Ophøielse efter Døden. Hans Lidelse, Forsoningens Mystorium, er imidlertid Hovedsagen, og Hentydningen derpaa forekommer ligesaa tidlig, som Konsten træder i Kirkens Tjeneste. Først stod han, under Lammets Billede, ved Foden af det blodige Kors eller paa selve Korset; da han senere personlig afbildedes derpaa, skete det med en saadan Omgivelse, at Lidelsens dybe Betydning derved blev kundbar. Seirende stod Livet eller hans Kirke ved den ene Side, og ligeoverfor den overvundne Død, eller Synagogen med Bind for Øinene og med sønderbrudt Banner. Denne mere symbolske Behandling af Korsfæstelsen gik stadig ved Siden af den rent og simpelt historiske Fremstilling og voxede i Rigdom og Mangfoldighed, alt eftersom Konsten udviklede sig. Man bevarede eller optog igjen ældre Former, f. Ex. Lammet; man opfandt nye, f. Ex. Christus som Smertens Mand, der, nedstegen fra Korset, eller staaende i Graven, eller fremstillende sig for Faderen, fremviste alle Lidelsens Mærker. Snart forbandtes denne Forestilling med Treenheden, snart bragtes den i Berøring med Kirkens Lære om Hostiens Forvandling. Lammets Forherligelse (Joh. Aabenbaring), som vi alt see i den romerske Basilikas Mosaiker, blev Gjenstanden for det kostelige Alterbillede, som Brødrene van Eyck udførte i Gent tidlig i det femtende Hundredaar. Her mødes de udvalgte Slægter ved Livets Vand i det himmelske Jerusalem. I Mellemgrunden staaer Lammet paa

Alterbordet og lader sit Blod strømme i Kalken, medens Engle holde alle Passionens Insignier, og Martyrer, Mænd og Qvinder, nærme sig med Seirspalmer. Her have vi altsaa Forsoningens Mysterium, men vi have tillige Treenigheden, thi over Lammet svæver den Helligaand, og ovenover den, i Billedets øverste Afdeling, throner Faderen mellem Maria og Johannes den Døber og lovsyngende Englechor.

Omtrent hundrede Aar senere udførte Rafael sit verdensberømte Frescomaleri i Vaticanet: *La disputa dell' Eucaristia*, hvor det samme Grundæmne behandles, men mere fra et dogmatisk Synspunkt. Her er det derfor Hostien, det indviede Messeoffer, i den gyldne Monstrans paa Alteret, som har samlet Kirkens Fædre og mest ansete Lærere omkring sig, i from Opløftelse eller stille Grublen. Men oppe i Skyerne, over den svævende Due, aabenbarer Christus sig som den forklarede Smertens Mand; Døberen peger paa ham: »see, det Guds Lam, som bærer Verdens Synd«; Moderen trykker ydmyg de foldede Hænder mod Brystet; Stamfædrene, Apostler, Blodvidner sidde omkring dem. Øverst, midt imellem Himmelens Hærskarer, sees den velsignede Fader.

Samtidig hermed malede Albrecht Dürer i Nürnberg og Jehan Bellegambe i Douai Treenigheds Billeder, men aabenbart for at fremhæve Lidelsen og Forsoningen. I Dürers Maleri holder Faderen derfor Sønnen paa Korset foran sig, som for at vise ham til det gamle og nye Testaments Hellige og til hele den udvalgte Menighed, som repræsenteres af Pave og Keiser, Klerker, Riddere, Lægfolk og Lærde. Her foregaaer Handlingen oppe i Skyerne, hos Bellegambe derimod føres vi ind i Himmeriges Haller, hen til Thronen, hvor Faderen sidder med Sønnen paa Skødet, men Christus er nøgen og tornekronet, og med den høire Haand peger han paa Saaret i Siden.

Med disse store Mestere kan hverken Brüggemann eller Berg i nogen Henseende sammenlignes; men det for-

tjener vor Opmærksomhed, at vi saa høit op mod Nord bevare to saa indholdsrige Fremstillinger af det samme Æmne og fra samme Tid. Skjønt den rent historiske Side er den mest fremtrædende hos Brüggemann, savner hans Altertavle ingenlunde aldeles det mystiske Præg. Dette viser sig allerede paa dens Fod, hvor de fire Relieffer indeholde Nadveren, sammenstillet med dens Forbilleder i det gamle Testamente: Abraham og Melchisedek og Paaskelammet før Udgangen af Ægypten, og i dens Sammenhæng med Kjærlighedsmaaltidet i den ældre christelige Kirke. Men det fremtræder endnu stærkere paa selve Hovedtavlen. Ovenover Korsfæstelsen see vi i en egen Afdeling Maria med Barnet, men i Jomfruens Skikkelse i Johannes Aabenbaring, »beklædt med Solen og Maanen under hendes Fødder«; og for endnu mere slaaende at henlede Tanken paa dette »store Tegn«, har Kunstneren ligeoverfor Altertavlen henstillet tvende Figurer, baarne paa høie snoede Søiler, Augustus og Sibyllen, som efter Legenden gjør ham opmærksom paa Synet, der bebuder Frelsen. I Reformationensperiode omdøbtes disse tvende Figurer til Portraiter af Christian den Anden og hans Dronning.

Det mystiske Indhold af Bergs Tavle er tildels beslægtet med nogle af de saakaldte Rosenkrandsbilleder i Tydskland, og især med den berømte udskaarne Tavle paa Borgen i Nürnberg, hvoraf der findes en Afstøbning i Skulptursamlingen paa Prindsens Palais. Vi mindes herved tillige om Sognepræsten Michael ved S. Albani Kirke i Odense, som opfordret af Dronning Kirstine (1496) forfattede »Marie Psaltere, eller om Jomfru Marie Rosenkrands og dens Broderskab«, en Digtning, som N. M. Petersen kalder Katholicismens Svanesang. Men endnu nøiere knytter det sig til det aandige Liv hos Graabrødrene, i hvis Kirke Tavlen var opstillet. Deres største Lærer, Toskaneren Bonaventura (død 1274, optagen som Helgen 1482) ytrer i sin lille Afhandling om Livets Træ (lignum vitæ), at Pauli Ord: »jeg er korsfæstet med Christus«, stedse bør fylde

enhver Christens Sind og Tanke. For nu ved Indbildningskraften at komme Forstanden til Hjælp, benytter han Skildringen af Livsens Træ i det himmelske Jerusalem (Joh. Aabenb. 22, 2.) til deraf at danne et Billede af Christi Liv og Død og Forherligelse. Tre Tvillinggrene udbrede sig paa hver Side af Stammen, og Frugterne, som hænge paa dem, angive ved korte, rimede Indskrifter betydningsfulde Steder i Evangelierne og Aabenbaringen. De ere fordelte saaledes, at de to nederste Grene indeholde hans Fødsel og Vandring paa Jorden, de to mellemste hans Lidelse og Død, og de to øverste hans Forherligelse og Guddomsmagt. Afhandlingen ledsages af et Billede for større Tydeligheds Skyld. Det forestiller Træet med de tre Tvillinggrene paa hver Side. Deres Qviste bære i Stedet for Frugter smaa runde Skiver med Indskrifterne, og selve Stammen bærer den Korsfæstede. Paa dens nederste Del staaer der skrevet: origo (Oprindelsen); midt paa den: passio (Lidelsen); øverst oppe: glorificatio (Forherligelsen).

Det her Anførte vil tilstrækkelig godtgjøre den store Indflydelse, som Bonaventuras Skildring har havt paa hele Bergs Fremstilling. Hensynet til, at Alteret var indviet til Maria, og til den Begrænsning for Billedværket, som vilde blive uundgaaelig selv ved en saa stor Altertavle, maatte nødvendigvis udkræve en friere Behandling af hele Æmnet, og den historiske Side af Livets Træ blev derfor henvist til Fløiene, og kom paa Hovedtavlen derimod til at gaae op i den mere symbolske Fremstilling. Barnet vises med sin Moder som i en himmelsk Vision, hvor Anna heller ikke maatte savnes, da Graabrødrene paa det ivrigste hævdede Læren om Marias ubesmittede Undfangelse. Den Korsfæstede optager i sig hele Forestillingen om Lidelsen, og Stamfædrenes, Apostlernes, Blodvidnernes og Lærernes Optræden indeholder tillige den stærkeste Opfordring til den andægtige Beskuer om at leve efter Pauli Ord. Christi Forherligelse, der, forsaavidt den allerede aabenbares paa Jorden, er tilføiet Lidelseshistorien paa Fløiene, smelter her

sammen med Marias Kroning, saameget mere, som »Lammets Brud, det himmelske Jerusalem«, der nævnes af Bo-naventura, var ufremstillelig. Christi Komme som Verdens Dommer antydes derimod tilstrækkeligt ved Englegrupperne, som fremvise Pinslens Redskaber.

Ved Siden af den symbolske Forestilling paa Hoved-tavlen, finde vi den rent historiske Fremstilling af Frelserens Lidelse paa Fløiene. De sexten Relieffer, som indeholde den, give os imidlertid intet Nyt, vi befunde os her paa den alfare Vei, som var banet, med Hensyn til Æmnernes Valg, ved kirkelig Sædvane, og, med Hensyn til Forestil-lingsmaaden, ved dygtige Mestre. Den Vei, som disse, i Særdeleshed i Tydskland, vare slaaede ind paa, efterat den bibelske Fortælling fuldstændig var iført Samtidens og Sam-livets Klædebon, er simpelthen fulgt af vor Konstner. Han indleder Rækken af sine Billeder med Nadveren, hvad ogsaa Dürer gjorde, og, ligesom denne, lader han Fodvaskningen foregaae i Forgrunden, (Joh. Ev. 13, 4—12). Længere tilbage sees Nadverbordet, hvor Christus rækker Judas et Stykke og derved antyder Forræderen. I Gethsemane aaben-barer Englen sig med Korset, »Lidelsens Kalk«, for Christus, der knæler i Bøn, medens Vagten i det fjerne kommer gennem Haveporten og stiger over Hegnet for at gribe ham. Disse to Relieffer ere i den øverste Række paa den høire Fløi, og Historien fortsættes i de tvende følgende i samme Række paa modsatte Fløi: det er Paagribelsen i Urtegaarden, hvor Judas lister afsted med Pungen, og Jesus bragt under støiende Anklage til Caiphas, der sønderriver sin Klædning. I næste Række, der ligeledes gaaer paa tværs over begge Fløiene, see vi Frelseren overgivet til Vagtens Mishandling og Haan, derpaa hudstrøget, torne-kronet og tilsidst udstillet for Folket. Selv Børnene huje ad den Lidende. Den tredie Række viser os, paa den høire Fløi, Christus som føres bort, medens Pilatus vasker sine Hænder, og Gangen til Golgatha. I det sidstnævnte Relief møde vi det første Træk af Legenden i Veronica, som

holder Linklædet, der alt har hvilet paa den hensegnede Frelasers Ansigt og modtaget Indtrykket af hans Aasyn. Paa venstre Fløi foregaaer Korsfæstelsen. Man havde tvende forskellige Sagn om Fremgangsmaaden derved. Ifølge det ene stod Korset allerede reist og Frelseren steg op ad en Stige for at lade sig fæste dertil; efter det andet blev han lagt ned paa Korset og naglet derpaa, og saa blev Korset først opreist. Det er denne Forestilling, som Berg følger, ligesom ogsaa Dürer har benyttet den. Hundrede Aar senere skulde ogsaa Rubens male dette Optrin, men han har, i sit berømte Maleri i Antwerpen, med rigtig Følelse valgt det Øieblik, da Bødlerne ere ifærd med at opreise Korset, hvortil Frelseren alt er fæstet. I det næste Relief er Sorg og Klage over det nedtagne Lig, og hermed ender Lidelsens Historie. Men, hvad der oftere er brugt, Hovedbegivenhederne efter Frelserens Død fortsættes indtil Pindsefesten, og det er herom at Reliefferne dreie sig i den nederste Række. Yderst paa høire Fløi see vi derfor Frelseren i Underverdenen. Det var et Optrin, som Legenden udmaalede rigt og eventyrligt. Christus har alt sat Foden paa den sunkne Port i den underjordiske Hvælving og trykker med den tillige et Uhyre ned, som harmfuldt slaarer sine Hugtænder i Plankerne. Uden at ændse det andet Uhyre, som truer ham fraoven, løfter Frelseren triumpherende Seirsfanen i sin høire Haand og udstrækker den venstre for at drage tvende af Stamfædrene op af Dybet. Ved hans Side staaer Johannes den Døber lovprisende, og bagved sees Adam og Eva, som alt ere befriede. Det følgende Relief fremstiller Opstandelsen. Vægterne slumre, den ene hviler nok saa trøstig med Arm og Hoved paa Dækstenen af Graven, hvis Forside viser os det rødeformede Segl ubrudt. Kun en af Vægterne har aabnet Øinene og stirrer forbauset paa Christus, der staaer ovenpaa Graven med Kaaben flagrende af den Hast, hvormed han har reist sig, og med Haanden løftet som til Tak eller Velsignelse. Den forseglede Grav forekommer ofte i den Tids Billeder

af Opstandelsen, ogsaa efter Bonaventuras Mening opstod Christus uden at Gravstenen blev bortvæltet. Paa venstre Fløi ender Billedrækken med Himmelfarten og Apostlenes Forsamling paa Pindsedag.

Efter det her Anførte har Berg kun i et Par enkelte Træk fjernet sig fra den bibelske Fortælling. Det kunde imidlertid jo ikke være Andet, end at den fuldstændige Udmaling af ethvert enkelt Optrin, hvad enten det skete med Ord eller med Pensel eller med Kniv og Meisel, maatte komme til at antage en forskjellig Charakter efter Tidsalderens, Folkets eller Kunstnerens forskjellige Vilkaar. Man var sig dette fuldkommen bevidst, man ansaae det endog for gavnligt, at den Enkelte, ved Læsningen i den hellige Skrift, fuldstændig forestillede sig Begivenheden, for at den ret kunde blive ham levende. I sine Betragtninger over Jesu Liv, som Bonaventura rettede til en from Qvinde, anbefaler han udtrykkelig denne Fremgangsmaade, naar den kun ikke kommer til at stride mod Sandhed, Tro eller gode Sæder. Men, hvor let en saadan Udmaling kunde gaae over til selv at fremkalde Legenden, hvor vanskeligt det i mange Tilfælde lader sig afgjøre, om den kunstneriske Fremstilling udspringer fra en mundlig eller skriftlig Overlevering, eller denne maaskee har sin Oprindelse fra en kunstnerisk Tradition, derpaa giver den ovennævnte Afhandling os et mærkeligt Exempel. Det Belte, som omgiver den Korsfæstede her paa Hovedtavlen, og i hvis lange Flige Luftningen spiller, kan ikke være den fattige Omgjording, som Stridsmændene, efter den apokryphiske Nicodemus, gav Christus, da han skulde korsfæstes. Ligesaa lidt kan dette Belte være fremkommet derved, at man efterhaanden formindskede det Klædemon, hvori man saa ofte i den tidligere Middelalder fremstillede Christus paa Korset. Bonaventura giver os imidlertid et oplysende Vink. Idet han til hin fromme Qvinde udmaler Forberedelsen til Dommens Iværksættelse, drager han Maria ind i selve Handlingen. Da den dybt nedbøiede Moder seer sin Søn staae aldeles nøgen ved

Korset, samler hun Sjælens sidste Kraft, trænger sig ind mellem Bødlerne, afriver sit lange Hovedklæde og binder det om Sønnen for at skjule hans Nøgenhed. Der gaaer en inderlig, gribende Følelse gennem denne Skildring, hvorfra den saa først oprinder, og let forstaaeligt bliver nu det lange Belte, hvormed den Korsfæstede er omgjordet paa saa mange Konstværker fra den senere Middelalder.

Fodstykket, der er ligesaa bredt som Hovedtavlen, udgjør et aflangt Rum, omtrent halvanden Alen høit, hvis Indfatning foroven er afdelt i trende Bueslag med Løvslyngninger. Det mellemste er endnu smallere end det paa Hovedtavlen og bæres ikke af Kragsten, men af to snoede Søiler, der skille det fra Siderummene som en lille Helligdom for sig. Undertiden var det mellemste Rum lukket med et forgyldt Gitter, og bagved det bevaredes da Monstransen eller den indviede Hostie. Brüggemanns Altertavle og den i Aarhus Domkirke have det saaledes aflukkede Gjemme. Fodstykket sattes herved i den nøieste Forbindelse med Altertjenesten og Messeofferet, og dets udskaarne og malede Billeder indeholdt derfor ofte Fremstillinger af den lidende Frelser eller af Gregors Messe, for at minde om Hostiens mystiske Forvandling. Paa Bergs Alterfod finde vi ikke den ovennævnte Indretning, derimod see vi, mellem begge Søilerne, Christus staaende som Smertens Mand, Messeofferets levende Symbol.

Inden vi gaae videre i vor Forklaring, maae vi imidlertid minde om den Sædvane, at Altertavlens Giver saare ofte fremstilledes paa selve Alterbilledet som et andægtigt Øienvidne til den forestillede Begivenhed eller knælende ned foran sin Skytshelgen, eller anbefalet af denne til Jomfruen og hendes Søn. Undertiden blev en saadan Afbildning sat paa Fodstykket, som paa den berømte Altertavle i Gent, hvor Giveren Jodocus Vyts og hans Hustru Lisbeth Burlut sees knælende paa de udvendige Sider af Fodstykkets Fløie. Hos Berg finde vi derimod Giverinden og hendes Familie forsamlede i begge Alterfodens Siderum

De ligge knælende med de foldede Hænder og bønfoldende Øine rettede mod Frelseren der staaer i deres Midte med alle Mærkerne paa sin Lidelse, og vanskelig vil man træffe paa en værdigere og mere betydningsfuld Maade til at ihukomme den Fromhed, som Alteret skylder sin rige Prydelse. Hver Gang Nadveren uddeltes, maatte det jo være, som om disse knælende Figurer selv vare tilstede derved; hver Gang Messen blev læst for deres Sjæle, var det jo, som om de selv deltog i Bønnen. Til Høire see vi Dronning Kirstine nærmest ved Christusbilledet, derpaa hendes Svigerdatter, Dronning Elisabeth; yderst hendes egen Datter, Elisabeth af Brandenburg. Til Venstre knæler Kong Hans ligeoverfor sin Hustru, bagved ham deres ældste Søn Christian den Anden, hvis mægtige Skikkelse ogsaa Udlandet beundrede, derpaa deres yngste Søn, Frants, som var død før Faderen, og tilsidst Christian den Andens Førstefødte, Johannes. Her knæle de Alle i gyldne Klæder, men man opdager snart, at Kirstine, trods den Guldglæde, som omgiver hende, er fremstillet i den samme strængt tilhyllende Enkedragt, hvori vi ogsaa see hende paa den store Ligsten i S. Knuds Kirke, medens derimod Datter og Svigerdatter prunke i fuldeste Stads, ligesom de bellige Qvinder ovenover paa Hovedtavlen.

Endskjønt vi ikke have nogen autentisk Angivelse af disse Portraiter, da den ældste vi have, skyldes Peder Resen (1684), saa stemmer denne alligevel saa nøiagtig med de andre paalidelige og samtidige Afbildninger, der endnu ere bevarede, at der neppe kan være Tvivl om Rigtigheden af Navnene paa de Tvende, som vi kun kjende af dette Relief: Datteren Elisabeth og Sønnen Johannes; om end den sidste, tildels vel af Hensyn til Sammenstillingen, kan være fremstillet noget større, end rimeligt vilde være i en Alder af fire, paa femte Aar. Resens Udsagn, at Altertavlen først blev færdig efter Dronningens Død (1521), har derfor stor Sandsynlighed. Om Tiden for dens Begyndelse er man derimod aldeles i det Uvisse. Skal der

endelig gjettes, turde det have størst Sandsynlighed, at Berg først er bleven indkaldt efter Kirstines Ophold i Lübeck (1503), og at Hovedtavlen er det Parti, som først blev udført.

Denne Altertavle staaer imidlertid ikke mere i den uforkrænkede Høihed, hvormed den engang smykkede Graabrødrenes Kirke. Det er ikke alene de malede Billeder paa Fløiene, som ere tabte, men selv det udskaarne Arbejde har lidt endel. Fremspringende Enkeltheder, som Hænderne ere, paa flere Steder lemlæstede eller aldeles borte. Af de Helliges Attributer er der som oftest kun Brudstykker tilbage, hvis oprindelige Skikkelse ved en omhyggelig Betragtning nok lader sig udfinde, men som nu slet ikke forstaaes og derfor oversees og benævnes urigtig. Frelserens Seiersfane i Underverdenen antages saaledes for et Hammerskaft. Enkelte af dem ere desuden vilkaarlig forvanskede, som Peters Nøgle, hvori man har stukket en Stump Hellebard. Undertiden mangle de aldeles, som Clemens's Anker, hvor man kun af Armens Holdning og Haandens Bevægelse kan slutte sig til, hvad der har været. Disse Mangler føles desto mere, da flere af de Hellige, selv dem i den forreste Række, aldrig have haft Attributer og Gisningen følgelig maa blive meget løs, eftersom Overleveringen aldeles er tabt. Dette gjælder f. Ex. om den Helgeninde, som ovenfor er kaldt Christine, en Benævnelse, som blot støtter sig paa den Formodning, at Dronningens Navnehelgen neppe vilde savnes ved en saadan Fremstilling, og, da hun ikke kunde faae Plads bagved Giverinden, maatte hun vel søges mellem de mest bekjendte Helgeninder, som slutte sig til Anna og Maria. Det, som dog skader allermest, er den uvidende og raa Opmaling, hvorved man har villet raade Bod paa de Beskadigelser, den oprindelige Farvegivning havde lidt i Tidernes Løb. Kun den glandsfulde Forgyltning er bevaret tilligemed de Ornamente, der som broderede Borter smykke Klædernes yderste Rande og som, efter ældgammel Konstnertradition, tildels dannes

af fromme Sentenser: ave maria, regina coeli, o. s. v. Enkelte Partier af Linnedet og af guldvirkede Stoffer ere dog ogsaa bevarede og vidne om den Takt, hvormed man dæmpede det formeget Afstikkende, og om den Snildhed, hvormed man ved Farvepaalægning og Udridsning forstod at angive forskjellige Tøier, f. Ex. Vederskinds Silke. Underfoderet, som i Reglen er farvet og gjennemtrukket med fine Guldmønstre, er derimod næsten overalt tilsmudsket, hvad der er saameget mere beklageligt, som man derved havde søgt at bringe Afvexling og Ro ind i den overvættets Metalglands, og som det undertiden, f. Ex. i den opstandne Frelsers flagrende Kaabe, er anvendt for desto kraftigere at fremhæve Figuren. Ansigterne og alt det Nøgne tilligemed Haaret ere saa feilfuldt og afskyeligt overmalede, at det ikke alene støder, men forstyrrer og vildleder.

Ved disse store udskaarne Arbejder maatte Maleren som oftest understøtte Billedskæreren og mange af de finere Enkeltheder vare ligefrem beregnede paa Penslens og Farvens Bistand. Vi kunne let overbevise os om den Nethed, Omhu og Udførlighed, hvormed den blev ydet, ved at betragte de bedst bevarede Partier af de store Figurer paa Altertavlen i Aarhus Domkirke, eller de smaa Relieffer paa den i Roskilde, et nederlandsk Arbejde fra sidste Halvdel af det sextende Hundrebaar. Vistnok kunne vi finde udskaarne Altertavler, som ikke ere colorerede, vi behøve blot at hen-vise til Brüggemanns, men de danne kun Undtagelser fra den almindelige Regel. Man har maaskee leilighedsvis jagt Mærke til, at Dagslyset paa store runde Figurer eller dybe Relieffer, hvor kraftige Skygger smukt mødes med de brudte Halvlys, frembringer en saa harmonisk Virkning paa Træets naturlige Farve, at man ikke nænnede at forstyrrer den. Maaskee har man nu og da fundet Billedskæreren Haand saa beundringsværdig, at man ikke vilde miste Synet af den, saaledes som Vasari udtrykkelig fortæller, at det var Tilfælde med den Lindetræs Figur af den hellige Rochus, som endnn staaer under Prædikestolen i

S. Annunziata i Florens, og som en Franskmand, Mester Janni, havde udskaaret. Kom Farverne til, saa maatte nødvendigvis den milde harmoniske Lysvirkning tabes; men det livlige Spil, som frembragtes ved dem, den Rigdom og Glands, som Forgyldningen udbredte over det Hele, tiltalte alligevel stærkere, og de enkelte Figurer i de smaa Relieffer, ofte i en betydelig Frastand, traadte unegtelig tydeligere fra hverandre.

Naar Frands Berg fortæller, at hans Fader ikke selv lagde Haand paa Udskaeringen, saa bekræftes dette fuldkomment ved Betragtningen af hans Altertavle. Man sporer tydelig, at det er en Tegner, som har angivet det Hele, og at Noget af det, som støder os mest, snart i Sammenstillingen snart i de enkelte Figurers Bevægelse, rimeligvis er en Følge af at hans Svende ikke rigtig have forstaaet Mesteren, eller have havt at kæmpe med uoverkommelige Vanskeligheder. Naar vi lægge Mærke til visse Skjævheder, visse Fortrykninger af Legemets Former, som vi opdage selv i et saa lovprist Arbeide som den staaende Maria i Nürnberg, hvoraf der er en Afstøbning paa Prindsens Palais, og som synes at være udgaaet fra et mere malerisk end plastisk Blik, saa maa vi ikke undre os over gjentagne Gange at finde en lignende Mangel i Bergs Altertavle, netop i de Figurer, som næsten ere aldeles fritstaaende. Det er en høist vanskelig Sag for den blotte Tegner at lede Billedskæreren, især naar denne kun har Haandværkerens Færdighed, og mere synes Bergs Svende ikke at have havt. Brüggemann, der ogsaa maatte bruge mange Medhjælpere, og som derfor er meget ulige i de forskjellige Dele af sit store Værk, har aabenbart havt et langt skarpere Blik for Plastikkens Fordringer, og han har derfor helt anderledes forstaaet at anvende de Tegninger (Træsnit), han benyttede. Stod Bergs Arbeide aldeles blottet for Farve og Forgyldning, vilde vi upaatvivlelig endnu klarere mærke den Afstand, der i plastisk Henseende er imellem ham og Brüggemann. I dennes heldigste Partier er der en Naturlighed i Bevægelsen,

en Livlighed og Sandhed i Udtrykket, som vi forgæves søge hos Berg, eller i alt Fald kun finde undtagelsesvis. Denne har derimod et vist Sving, en Bestræbelse for at naae noget Høiere, en Anelse derom, som gaaer ud over den jævne Forestillingskreds, hvori Brüggemann helst bevæger sig.

Den Afdeling, hvor Berg fremtræder i det fordelagtigste Lys, er de Helliges Forsamling om det store Crucifix. Denne Tilstømning til Korset, denne Mangfoldighed i Bevægelsen og den særegne Charakter i de forskellige Hovedgrupper bærer Præget af en eiendommelig Opfatning og svarer godt til Tanken, der ligger til Grund for denne Forestilling. Det Overdrevne, som kommer tilsyne, hver Gang han rigtig vil give det sjælelige Udtryk, udsones vi her lettere med end i de andre Partier, fordi vi tydelig spore, at der har foresvævet Kunstneren en Række af høist forskellige Charakter- og Stemningsbilleder. Men han har skænket Fordelingen i Rummets Høide for liden Opmærksomhed. Figurernes ulige Størrelse i de tvende Rader gjør ikke godt, og de blive desuden trykkede af de meget større Figurer i den øverste Afdeling, hvor hans Mangler altfor kjendelig træde frem: stor Svaghed i Tegningen af nøgne Former, urolige, tvungne Bevægelser, tomme, flagrende Klæder. Udtrykket i Marias Ansigt hører imidlertid til det smukkeste følte, og de to smaa Engle, som staae med foldede Hænder, skotte med barnlig Forundring op til hende. I den nederste Afdeling, hvor Udtrykket af jomfruelig Renhed og Lyksalighed skulde være gjennemgaaende hos de hellige Qvinder, som ere samlede omkring Maria og Anna, taber dette sig altfor meget i et ensartet sødligt Smil paa de rundkindede Ansigter, hvorved man let kommer til at tænke paa »den sødlige Ynde«, der beskrives hos de qvindelige Figurer paa en Altertavle af en westphalsk Konstner i Dortmund. Den Uskyldighed, som man skulde vente i Holdning og Bevægelser, savnes fuldstændig i det paatagne, konstlede Væsen, hvormed de fleste vise sig. Det gjør

derfor godt, at lade Øiet hvile paa Fodstykkets knælende Portraitfigurer. Her er især hos Qvinderne Ro og Simpelt i Holdningen og dog tilstrækkelig Afvexling. Det er, som om Fremstillingen af det virkelige Liv bedre vilde have svaret til hvad Kunstneren formaaede, trods al hans Stræben efter at ville give noget Høiere.

Saa vel paa Hovedtavlen som paa Fodstykket ere Figurene udførte i et saa stærkt Relief, at de forreste næsten ere fritstaaende. De ere holdte paa to Planer, perspectiviske Linier anvendes ikke og Behandlingen tillader derfor stor Frihed. De enkelte Grupper ere udførte paa samme Maade, som vi finde det hos Brüggemann og mange andre Billedskærere, de ere udskaarne af store Stykker Egetræ, der ere saa snildt samlede, at man kun ved en nøiere Under søgelse opdager Sammenføiningen. Grupperne i den nederste Afdeling bestaae saaledes af fem Stykker. Udskaeringen er gennemført med stor Færdighed, Mændenes flagrende Kaaber og side Klædemon, Qvindernes posede Ærmer og rummelige Kjoler ere udhulede med stor Kjækhed for at frembringe Fylde og Lethed, men de overflødige Krøller og Knæk, de tynde, udskaerpede Folder, som bryde og over skære de større Flader og hvorved man uvilkaarlig bliver mindet om Veit Stoss og hans Skole, ere rigtignok altfor ofte anvendte uden Hensyn til Tyngdens Love, til Tøiets Natur eller til Formerne, som de tilhulle. Ogsaa her er Overdrivelsen større hos de qvindelige Helgene end hos Portraitfigurerne.

Anderledes er derimod Behandlingen paa Fløidørene. Relieffet er her meget fladere. Enhver af de sexten Afdelinger ere udskaarne af en Egetavle i malerisk Perspectiv, og Relieffets ydre Flade alligevel holdt indenfor Rammen. Her vare store Vanskeligheder, som overstege Bergs Evne, da han ikke synes at have kjendt meget til de perspectiviske Linier. Paafaldende Misforhold mellem Figurenes Størrelse paa de forskjellige Planer og Uklarhed i Gruppernes Sammenstilling forekomme derfor ofte. Loftets arkitektoniske

Linier ere behandlede med den største Vilkaarlighed, og hvor han skal fremstille et frit Rum, som ved Paagribelsen, Gangen til Golgatha, Korsfæstelsen, hjælper han sig stedse med et Slags udhugget og udhvelvet Klippeside til Baggrund.

Overleveringen fra den ældre christelige Konst var for længe siden gaaet tabt, den bibelske Fortælling fremtraadte stadig i Samlivets Dragter. Den gamle Tradition spores neppe engang i Frelserens side Livkjortel eller i Apostlens bare Ben, thi begge Dele kunne godt være hentede fra Klædemon, som brugtes i Kirkens Tjeneste og fra Sædvaner i Munkes og Eremiters Levemaade. For at antyde, at Begivenheden foregik i det Fjerne, var det tilstrækkeligt at benytte enkelte Træk fra Østerlandet, og en tyrkisk Turban smykker derfor den romerske Statholder, og Ypperstepræsten bærer et Slags hornet Bispehue. Men alt det Øvrige er ligefrem taget af det omgivende Liv. Nadverstuens Loft er prydet med den store Rose, hvis Navn endnu er bevaret ved en Afdeling af det kongelige Taffel; den forseglede Grav staaer i et Kapel, og selv over Himmelfartsbjergtet løfter der sig en Hvælving paa Søiler, som om Kunstneren havde villet antyde en overjordisk Hal.

Kunstnerens overdrevne Stræben efter at give Udtrykket Liv og Karakter, aabenbarer sig i Lidelsens Historie paa en modsat Maade af den, som vi finde paa Hovedtavlen. Den Raahed, som man yndede i Fremstillingen af Christi Passion, naaer Topmaalet hos Berg. Der foregaaer det Samme, som i hundrede andre Compositioner fra den Tid, der dreie sig om dette Emne, men Alt har her en vildere, mere dyrisk Karakter. Der er ingen Ende paa det hæsligste Vrængerer, den kaadeste, mest oprørende Grusomhed, og den stygge Opmaling bidrager Sit til at gjøre det endnu mere modbydeligt. Nu formaae vi neppe at begribe, hvorledes en saadan Fremstilling kunde tiltale den andægtige Beskuer, men hin Tid havde stærkere Nerver. Selv hos nogle af de største Kunstnere fra hin Periode komme vi snart til den Overbevisning, at det mere gjaldt om at give alt det Forsmædelige i Lidelsen, end om at fremstille den Renhed, det ophøiede Taalmod, som satte Martyren i Stand til at bære selv den forfærdeligste Pinsel. Man vilde først og fremmest have et stærkt og dybtgribende Indtryk af den Haan og den Gru, Frelseren for vor Skyld havde gennemgaaet.

Der er imidlertid paa Hovedtavlen en Figur, som er beslægtet med den samme Retning, der er udpræget paa Fløiene, det er den store Figur af den Korsfæstede. Berg har anvendt hele sin Formue paa i denne Figur at give

os et Billede af Dødens Seir over Livet. Det var en Opgave, hvis Løsning selv en Konstner af Holbeins Natur blev fristet til at prøve paa, og hvorom hans Maleri af den døde Frelser (i Basel) endnu bærer Vidnesbyrd. Da Opmalingen ogsaa her har gjort Sit for at forvanske den oprindelige Charakter i Bergs Arbeide, vil man kunne danne sig et fuldstændigere Begreb om denne Figur ved at sammenligne den med det store Crucifix i Sorø Kirke, som Lage Urne og Henrik Tornekbrands bekostede 1527. Det er, efter alle ydre Kjendemærker, udgaaet fra Bergs Værksted og havde indtil 1846 bevaret sin oprindelige Farvegivning, der skulde hjælpe til at fremhæve den blaalige Ligtone, som udbredte sig over de afsjælede Lemmer. En skaanselløs Overmaling har ogsaa her svækket Originalens Virkning, men den har ikke været saa raa og vilkaarlig som i Odense, og man kan derfor endnu danne sig en Forestilling om Billedskærerens og Malerens Samvirken.

Bergs Altertavle er i de sidste halvhundrede Aar flere Gange bleven beskrevet — af Mülertz, Molbech og Viborg — og den sidstnævnte Forfatter har tillige med Varme talt for dens Istandsættelse paa en værdig Maade. Vist er det, at den afskyelige Overmaling maa tilbageskræmme ethvert Øie, som i den vil see noget Mere end en gammeldags katholsk Curiositet, hvis ægte og durable Forgyldning har conserveret sig over al Forventning. Men uagtet den, selv naar den forstyrrende Opmaling er fjernet, langt fra vil kunne hævde den Berømmelse, der er tillagt den som Skulpturarbeide, saa er den alligevel noget meget Mere end en blot Curiositet. Den er, imellem vore Altertavler, det betydeligste Konstværk, som er levnet os fra Middelalderen; dens Indhold, der paa ethvert Sted, hvor man har Sands for kirkelig Konst, vilde vække Deltagelse, gjør den til et af de allermærkeligste Vidnesbyrd om det aandelige Liv, som kunde ytre sig i Katholicismens sidste Dage; og den hører endelig til et af de allerbetydeligste historiske Mindesmærker, som vi endnu ere i Besiddelse af.

Kirkelige Forhold og Personligheder

i Kong Frederik den Andens Tid.

Ved

Holger Fr. Rørdam.

Det er igjennem en Beskjæftigelse med Enkelthederne at man faar Indblik i de historiske Begivenheders Sammenhæng og faar Øje for de virkende Kræfter; kun gjælder det om, at man ikke fortaber sig saaledes i det enkelte og smaa, at man derved mister Overblikket og Synet for det hele og store. Jeg haaber dog, at det sidste ikke skulde blive Tilfældet ved den Række af Bidrag til Oplysning om forskellige kirkelige Forhold og Personligheder i K. Frederik II.s Tid, som her meddeles. Thi vel vise endel af dem snarere Skyggesiderne end Lyssiderne af den Tids kirkelige Liv, men det gaar jo som oftest saaledes, at det virkelig gode og elskelige hverken bliver eller ønsker at blive ført til Bogs her i Verden; men om Brøst og Fejl ved hver Mand at tale. Der er ingen skjellig Grund til at anse Reformationsaarhundredet som Kirkens Guldalder; men dog havde det Guld i Gjemme, og Kristendommen var en Magt, for hvilken høje og lave bøjede sig. Derom vidner bl. a. de Levnetsbeskrivelser mest af adelige Personer, som fra K. Frederik II.s Tid af findes vedføjede de trykte Ligprædikener, og som ere Kilder til Kundskab om den Tids Tankegang, der ingenlunde endnu ere tilstrækkelig benyttede. Kan der end anføres Exempler nok paa hin Tids Raahed og store Kjærlighed til denne Verdens Gods, saa møder

dør os dog paa den anden Side saa mange Beviser paa en kristelig Tro, der var ubekjendt med Tvivlen, at Beskjæftigelsen med denne Tidsalder faar noget eget tiltrækkende.

I.

M. Iver Bertelsens Levnet.

Blandt det 16de Aarhundredes mere fremtrædende kirkelige Personligheder her i Danmark var den i Overskriften nævnte Mand en af de ikke mindst mærkelige. Han var en af de Karakterer, som det ikke er let at blive ret klog paa, hos hvem gode og slette Steder findes i sær Blanding. Den, der har beskæftiget sig med Danmarks Kirkehistorie i Reformationsaarhundredet, vil oftere være stødt paa hans Navn. I sin Tid lovede Langebek at meddele Efterretninger om hans Levnet¹⁾; men Løftet blev ikke holdt, og det er ikke lykkedes mig at støde paa de Samlinger, som Langebek rimeligvis har gjort i denne Retning. Imidlertid har jeg dog fundet saa mange Oplysninger, at der af den lader sig danne et ret anskueligt Billede af Manden og hans Færd.

Iver Bertelsen (Ivarus Bartholinus) var født i Middelfart, formodentlig i de sidste Aar af K. Frederik I.s Regjeringstid. Hans Fader var Fisker, og Sønnen fortalte i senere Aar en mærkelig Historie, som Faderen efter hans sigende havde oplevet. En Dag nemlig, da denne med nogle andre Mænd havde været ude at fiske og det var koldt, trak de Baadene paa Land og tændte en Ild i Nærheden af Strandbredden for at varme sig. Som de sad om Ilden, saa de et Havuhyre, der nærmest lignede en Kvinde, komme op af Havet og begive sig hen imod dem. Fiskernes første Følelse ved dette Syn var Rædsel; men en af dem tog dog Mod til sig, greb en Brand fra Ildstedet og gik,

¹⁾ Danske Mag. I, 78.

bevæbnet med den, Uhyret imøde med høje Raab, hvorpaa Havfruen med et gjennemtrængende Skrig flygtede og styrtede sig i Havet. Stolte af denne Bedrift satte Fiskerne sig atter om Ilden, og den Mand, der havde bevaret Fatningen, sad just og pralede af sin Heltegjerning, da Uhyret vendte tilbage fra Havet ledsaget af en hel Skare af samme Slags. Nu bleve Fiskerne for Alvor bange, og ingen af dem gjorde Forsøg paa at holde Stand, men de løb alle, det bedste de kunde. De saa nu, hvorledes Havfruerne — thi det antog de disse Uhyrer for — under høje Skrig nærmede sig til Ilden. Her holdt de ligesom Raad et Øjeblik, hvorpaa de gav sig til at adsprede Brandene og at kaste Gløderne op i Luften, indtil det hele var spredt rundt omkring, hvorpaa de atter under høje Skrig vendte tilbage til Havet. Fiskerne havde faaet en saadan Skræk i Livet, at det varede længe, inden de atter turde sætte deres Baad i Søn. — Saaledes fortalte Iver Bertelsen til den Mand, der har optegnet denne underlige Tildragelse ¹⁾.

Om ham selv er at berette, at han kom til Studeringerne; men det er ikke bekjendt, i hvilken Skole han har gaaet. Den 26 Oktober 1556 blev han indskreven ved Universitetet i Vittenberg; han drog derhen forsynet med D. Niels Hemmingsens Vidnesbyrd og Anbefaling, hvilket viser, at han tidligere havde studeret i Kjøbenhavn ²⁾. I Vittenberg opholdt han sig med kongelig Understøttelse i et Aarstid og studerede flittig under Melanchthons Vejledning, og alt vidner om, at han har sluttet sig til den theologiske Retning, som man efter denne Lærer kalder den philippistiske. Efter at have afsluttet sine Studier i Vittenberg ved at tage Magistergraden der, vendte han 1558 tilbage til Kjøbenhavn, og blev optagen i Huset hos sin Velynder Hemmingsen, og det for en ringere Betaling, end dennes

¹⁾ Er Lætus, Hist. de nato baptisatoque primo Friderici II regis filio. Msc.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 473. Gjessings Jubellærere. III, 16.

andre Kostgjængere plejede at give. Ved den samme Mands Understøttelse blev han, efterat han havde henledet den offentlige Opmærksomhed paa sig ved et latinsk Minde-digt over K. Christian III, 1559 ansat som Professor Pædagogicus ved Universitetet, og da den hidtilværende Professor i Rhetorik M. Ped. Parvus døde, d. 27 Avgust s. Å., blev han dennes Eftermand i det rhetoriske Fag¹⁾.

Tilskyndet ved forskellige mærkelige Tidernes Tegn skrev M. Iver 1560 en »Formaning til en kristelig og alvorlig Pønitense«, som han tilegnede Hemmingsens Hustru, den »ærlige og velforstandige Kvinde Marine Matsdatter«, til Tak for de Velgjerninger, hun havde bevist ham. I dette ret mærkelige lille Skrift røvses Forfatteren Tidsalderens Skjødesynder, »Pral og Prampering«, »Drukkenskab og Sløseri« og omtaler forskellige ildevarslende Tegn, der burde bringe Folk paa alvorligere Tanker. »Den naadige Gud«, siger han, »har en Tidlang ladet os advare ved Tegn, der ere komne udi store Hobetal aarlig Aars, at Sol eller Maane have mist sit Skin, undertiden begge udi et Aar, nu med Kometer, med stor og uvanlig Storm og Blæst, Jordskjælv, Pestilense, Dyrtid, Krig og mange store Tegn, det langt var at opregne. Og nu besønderlig i disse sidste Aar, der Gud fornemmer, at vi forhærdes udi Synden, at han dermed kunde opvække os«. Saaledes havde man 1556 set en Komet, 1558 havde der atter ladet sig en Komet tilsyne, »desligeste ifjor, foruden det forfærdelige Tegn, som skete paa Maanen, blev set udi Himlen af mange trofaste Folk her hos Kjøbenhavn Gla-

¹⁾ D. Mag. 3 R. VI. 274. Lønnen, som M. Iv. Bertelsen hævdede i Regnskabsaaret 1559—60, viser, at han i den største Del af Aaret har været ordinær filosofisk Professor og ikke Pædagogicus. Jfr. C. Bartholin, De ortu et progressu Acad. Hafn. F. 2 vers. Vinding, Acad. Haun. p. 100. Dän. Bibl. IV, 15. Iv. Bartholin, Hypomnesis de extremo Dei iudicio, Dedic. Witeb. 1565. — Mindediget over Chr. III. findes trykt sammen med Hemmingsens Mindetale over Kongen, der blev holdt d. 13 Febr. 1559.

vinder og Spyd tilsammenrende udi Skyerne«. Det Aar, da Forfatteren skrev, havde været usædvanlig stormfuldt, Solen havde en Gang og Maanen to Gange mistet sit Skin, svar Sygdom havde hersket over ganske Danmarks Rige, og endelig havde et forfærdeligt Tordenvejr d. 29 Okt. 1560 raset om Kjøbenhavn, Lynet havde slaaet ned i S. Nicolai Kirke og sønderplittet Alteret, og samtidig havde en Lynstraale antændt Kirkespiret i Malmø, i hvilke tvende Kirker Gud først havde ladet sit Ord prædike, efter at sal. Morten Luther havde ført det paa Bane. Alt dette ansaa M. Iver som rette Tegn paa, at Dommedag var nær.

I sin Virksomhed ved Universitetet lagde M. Iver Bertelsen sig, vi vide ikke hvorledes, snart saaledes ud med sine Medlærere, at disse efter forskellige Forhandlinger, d. 3 April 1561 besluttede i Konsistorium at tilkjendegive ham, at han inden førstkommende S. Hansdag maatte se sig om en anden Virksomhed. Efter i omtrent et Aarstid at have været fjernet fra Universitetet, ansøgte han imidlertid atter 1562 om den rhetoriske Lærerstol, der paany var ledig; men skjønt denne Ansøgning blev afslaaet af Konsistorium, tilkjendegaves det ham dog, at han, om han vilde, kunde faa Lectio Virgiliana (den laveste Post ved Universitetet) med 60 Dlr. i aarlig Løn; men hvis han ikke vilde modtage dette Tilbud, stod det ham frit for at rejse, hvorhen han lystede ¹⁾. Utilfreds med dette lidet gunstige Tilbud, der indeholdt en Degradation, forlod M. Iver Kjøbenhavn og drog til Udlandet. I Foraaret 1565 træffe vi ham i Vittenberg, hvor han udgav et latinsk Skrift om Dommedag, som han ansaa for at være nær forhaanden. Det er en udførligere Behandling af det samme Emne, som han tidligere havde skrevet om paa Dansk. Skriftet tilegnede han Hertug August af Sachsen ²⁾. Kort efter synes imid-

¹⁾ Vinding. Acad. Haun.*p. 100.

²⁾ I Dedication, der er dateret Vitebergæ 3 Id. Martii 1565, omtaler Forfatteren sit Ophold »in hac alma Academia Vitebergensi . . .

lertid Nøden at have drevet ham hjem, og han maatte finde sig i at tage imod de ringe Vilkaar, som han tidligere havde forkastet. Imidlertid var han dog kun et Fjerdingsaar, i Sommeren 1565, Docent ved Universitetet¹⁾; thi d. 4 September s. Å. skrev Kongen til Biskop Hans Albretsen, at da Sognepræsten i Stege var død, og det var Kongen be- kjendt, at der var en god lærd Mand, ved Navn Mester Iver, i Kjøbenhavn, saa skulde Biskoppen sørge for, at denne snarest mulig blev kaldet til Sognepræst i Stege, en Befaling, som ogsaa blev efterkommet²⁾.

I Stege blev M. Iver imidlertid ikke gammel; thi inden han havde været der ret længe, optaarnede der sig et Bjerg af forskellige Anklager imod ham, der formodentlig vilde have fældet ham, selv om ikke flere af Professorerne, der bleve hans Dommere, fra tidligere Tid havde været ugunstig stemte imod ham. Den første Anledning til, at der rejstes Klage mod ham, synes at have været et Fjendskab, der var opstaaet mellem ham og Fogeden paa Stegehus, Villum Wulfort, en raa og voldsom Person, der var i Tjeneste hos Povl Wobitzer, en pommersk Adelsmand, der havde Stegehus og Møen som et Pantelen af Kronen. Denne Foged stod atter i Forbindelse med den forrige Præsts, M. Niels Fædders, Enke, Anne Pedersdatter, der var mis- fornøjet med, at hun skulde forlade Kaldet. Hun havde været gift med begge Formændene i Embedet og havde nok ønsket, at der var kommet en Præst, som havde villet ægte hende. Villum Wulfort haanede M. Iver ved at lade et Billede, der skulde forestille ham, male i Stege Borge-

publico docendi munere, quod in Ecclesia et Academia Danica aliquot annos sustinui, egressus*. Udtrykket »in Ecclesia« synes at antyde, at M. Iver en Tid har haft præstelig Ansættelse, hvorom ellers intet er bekjendt.

¹⁾ I Univ.s Regnskab fra Maj 1565 til Maj 1566 anføres: »M. Ivarus Bartholinus pro uno termino 12½ Dlr.« (altsaa for et helt Aar kun 50 Dlr. i Løn).

²⁾ Se Tillæg Nr. 1.

stue, skjønt han rigtignok senere for Retten paastod, at det ikke var Præsten, men Fanden og hans Moder, han havde ladet male. Fra Fogeden er formodentlig ogsaa den Anklage mod M. Iver først udgaaet; at han foretog sig Forandringer ved Daaben ved at udelade den dengang brugelige Besværgelse, og at han havde kjøbt sig fri for sin trolovede Fæstemø. Da disse Klager kom for Præstens Øvrighed, Stiftslensmand Bjørn Andersen, indstevnede denne ham til at møde for sig for at gjøre Regnskab for hans Forhold. Da M. Iver imidlertid af forskjellige Grunde undlod at møde, indklagede Stiftslensmanden Sagen for Konsistorium, hvor den da kom til Forhandling i Januar 1567¹⁾. Først fremsatte da Bjørn Andersen Anklagen for Gjenstridighed (contumacia) mod Øvrighedens Befaling, idet M. Iver ikke havde adlydt Stevningen. Og skjønt denne beviste, at Villum Wulfort havde undsagt ham paa Livet, saa han ikke kunde rejse sikkert, og ogsaa fremførte andre Grunde for sin Udeblivelse, vare Professorerne dog enige om at dømme, at han burde suspenderes fra sit Embede og straffes for Ulydighed, med mindre han kunde afbøde det hos Kongen. Den anden Klage gjaldt den Forandring, M. Iver havde foretaget ved Daaben. Ved Forhandlingen af denne Sag vare Kjøbenhavns tre Sognepræster tilkaldte som Meddommere. Bjørn Andersen fremsatte Anklagen i følgende Spørgsmaal: »Maa nogen vige fra Kongl. Maj.s Ordinans for sin egen Person, og gjøre noget, som er imod Ordinansen«? Hertil svarede M. Iver: »Jeg har intet forandret af alt det, som staar i Haandbogen uden det ene Ord: »Far hen ud du urene Aand«; det har jeg ladet ude og ikke brugt det, og jeg har istedenfor forklåret Folket den rette Daabens Brug. Og det har jeg gjort, fordi jeg før har været ad-

¹⁾ Hidtil har man altid sat 1566 som det Aar, M. Iver blev dømt. Dette Aarstal stammer fra Dän. Bibl. IV, 57, hvor det urigtig er tilføjet, medens det mangler i den ældste og bedste Afskrift af M. Ivers »Propositiones, ex ipsius authoris autographo« (Rostg. Saml. paa Univ. Bibl. Nr. 2 4to).

spurgt af frugtsommelige Kvinder, om det skulde troes, at Børnene før Daaben ere besatte«. Bispen, D. Hans Albretsen, spurgte: »Hvorfor har I, M. Iver, paa egen Haand forandret det, som det kun tilkommer Øvrigheden at foretage Ændringer i?« Præsten svarede: »Jeg har ikke gjort det andensteds end der, hvor mig tyktes, jeg kunde og maatte gjøre det, efterdi det var ikke mod Guds Ord. Ikke har jeg heller forandret noget, men aleneste ladet det være ude og ikke brugt det, fordi min Lærer D. Niels Hemmingsen og jeg have confereret derom, og han mente, de Ord burde vel med Rette lades ude«. Hertil svarede Hemmingsen vredt: »Mester Iver, jeg har aldrig bedt eder at forandre noget i Kgl. Maj.s Ordinans«. Hertil bemærkede M. Iver, at det havde han heller ikke paastaaet. — Da det nu kom til Votering i Sagen af Professorerne og Præsterne, tog Hemmingsen først Ordet og sagde: »Var det saa, at hver maatte følge sit eget Sind, da var det ikke fornødent, at der var Herrer og Konger til. Derfor maa ingen forvende det paa egen Haand, som gode, vise og forstandige Mænd med Kongen have samtykt. Men hvo, som det gjør, bør straffes. Dog haaber jeg, at Kgl. Maj. vil handle mildelig med M. Iver, skjønt han har forset sig«. Biskoppen erklærede sig enig med Hemmingsen. D. Rasmus Lætus sagde: »Det er en underlig Handel med denne Forandring i Daaben, men saalænge det er nyt, kan man lettelig hugge det op, saa det ikke gjør mere Bulder. Vel kan jeg ikke dømme M. Iver til at gjøre mod sin Samvittighed, men det ved jeg vel, at han havde burdet adspørge eder Hr. Biskop. Derfor har han ikke gjort ret; dog tykkes mig, at man kan ikke plat fordømme ham; men saameget staar fast, at det er ilde gjort, at han har foretaget noget i denne Sag uden Bemyndigelse fra Øvrigheden«. Heri samstemmede ogsaa de andre Dommere, hvorpaa Universitetets Rektor vendte sig til Stiftslensmanden og sagde: »Kjære Bjørn, disse Dannemænd dømme allesammen, at ingen ærlig Person maa forandre noget i Kirkeskikkene af sin egen Myndighed,

og derfor tykkes dem, M. Iver at have ilde gjort«. Bispem føjede dog formildende til, at han kunde tages til Naade, om han vilde afstaa og rette sig i det, han havde gjort, hvortil M. Iver ogsaa erklærede sig villig. Ogsaa Hemmingsen erklærede sig i enig i den mildere Betragtningssmaaede, idet han bemærkede: »Skismatikere ere altid blevene tagne til Naade, naar de have villet afstaa fra deres Mening«. — Under Forhandlingen af dette Spørgsmaal, var ogsaa et andet blevet inddraget, nemlig om Nadveren, med Hensyn til hvilken der berettedes, at M. Iver skulde have sagt, at Fremsigelsen af Indstiftelsesordene ved Nadveren ikke var fornøden. Da han blev adspurgt herom, svarede han, at saaledes havde han aldrig sagt, men i en Samtale med Bjørn Andersen den foregaaende Aften havde han bemærket, at Sakramentet ikke har sin Kraft af disse Ords Oplæsning, og at de kun indeholde en historisk Oplysning, og fremsiges, for at erindre Nadvergjæsterne om Herrens Lidelse og Død og om de Velgjerninger, som Kristus forjætter alle ved dette Sakrament. Skjønt denne Opfattelse ingenlunde kan kaldes luthersk, toge Dommerne den dog for gode Varer; de tilhørte formodentlig ogsaa selv næsten alle den philippistiske Retning, der ikke tog det saa nøje med Afvigelser fra Luthers Betragtning af Nadveren, og ønskede neppe at gaa dybere ind paa Sagen, naar det kunde undgaas. — Endnu stod en Anklage mod M. Iver tilbage, nemlig den, at han havde opløst Forbindelsen med sin trolovede Fæstemø, Kirsten Sørensdatter, en Borgerdatter fra Ribe og som det synes en Søster til Borgemester Clemen Sørensen i Vejle, og givet hende en Affindelsessum. M. Iver indrømmede, at han var bleven trolovet til Pigen, men da man ikke havde holdt, hvad der ved den Lejlighed var lovet ham, ønskede han ikke at ægte hende, og de vare blevene enige om at skilles ad. Hertil bemærkede Hemmingsen: »Det har altid været holdt her i Riget, at Folk, som ere trolovede og have Vidnesbyrd og Bevisning derom og have givet hinanden Fæstendefæ (Fæstensgave), de Folk

ere Ægtefolk for Gud og Verden. Nu er det bevisligt, at dette er Tilfældet med eder, M. Iver, og denne Pige: thi ere I Ægtefolk«. De øvrige Professorer og Præsterne udtalte sig omtrent paa samme Maade og holdt navnlig paa, at om M. Iver ikke vilde ægte Pigen, maatte han dog ikke indgaa noget andet Ægteskab, saalænge hun levede. Hemmingsen mente desuden, at M. Iver havde fortjent en stor Straf for sin Adfærd. Endelig sluttede Stiftslensmanden Forhandlingen med følgende Ord: »Mig synes dette, at han har begyndt ret, men han har ikke ret forfulgt det, og efterdi han ikke har holdt sin Tro, Ære og Love, bør han ikke at gifte sig, saalænge som denne hans Fæstemø er ilive«¹).

Som man ser, var det nærmest Beskyldningen for Ulydighed mod Øvrighedens Befaling, der fældede M. Iver Bertelsen, skjønt naturligvis ogsaa de andre Anklageposter have hidraget til at forværre hans Sag, og da det ikke lykkedes ham at afbede sin Brøde hos Kongen, blev han afsat fra sit Embede og hensat i Forvaring i Sorø Kloster. Dette Kloster benyttedes ved denne Tid jævnlig som Fængsel for gejstlige Personer, som paa en eller anden Maade havde forset sig i højere Grad, og tillige som Forsørgelsesanstalt for enkelte fattige eller svagelige Personer af den bedre Klasse²). Klosters Forstander kaldtes Abbed; paa denne Tid indtog M. Morten Pedersen denne Plads. Fangerne, som sædvanlig ikke synes at være blevne holdte i nogen meget stræng Forvaring, erholdt Føden frit i Klosteret, men maatte selv sørge for deres øvrige Fornødenheder. Herhen blev altsaa M. Iver Bertelsen bragt i Februar 1567, efterat han havde udstedt følgende strænge Forpligtelse om at forholde sig aldeles rolig i sin klosterlige Afsondring:

»Jeg Iffuer Bertelssønn barnefødt wdi Medelfar wdi Fyen, som wor Sogneprest wdi Stege, bekiender och bestaar med

¹) Efter Acta Consistorii. Ny kirkehist. Saml. I, 19—30.

²) M. Iver Bertelsen var ingenlunde, som Helveg antager (Kirkehist. eft. Ref. 2 Udg. I, 179), den sidste Præst, mod hvem Klosterfængsel anvendtes (se nedenfor S. 550).

dette mit obne breff och egen handschrift, att effterdi ieg forfarer kongelig Maiestatis, min naadigste Herris, ret kongelige Mildhed och store Gunst och Naade, y dett att hans K. M. mig saa naadeligen anseer, att ieg ey skal besueris med itt euigt Fengsel, dog ieg haffuer storligen fortørnet Gud och hans K. M. med mange guode Menniske: da først betacker ieg hans K. M. wnderdanigsten och høye- ligen, och beder den almectige Gud, att hand wil beløne hannom denne sin kongelige Mildhed imod mig med all løcksalighed wdi dette och det tilkommendis liiff. Dernest efterdi hans K. M. mig denne sin sunderlige Gunst beviser aff en rett kongelig dygd och egit fromme hierte, for Guds skyld och de høylerde Theologers forbøn wdi Kiøbmenhaffn, bepflichtiger ieg mig hans K. M. igien med dette mitt obne breff wdi slig maade:

I. Først, att ieg wdi denne min mangfoldig offuer- trædelsis sag aldrig wil forsøge, handle eller practicere wdi nogre maade wid drenge, tienere, bud-, breffdragere eller nogen anden, enthen med ord, gierning eller schriff- uelse til nogen persone wdi eller wden rigit, nogit, som kand wdi nogen maade wdi en rett wdleggelse eller grand- skielse were eller skicke sig imod K. M. wilie och Vniuer- sitetens Sentents, til den leffuende Guds fortørnelse, den hellige Kirckis forargelse och min troes, liiffs och euig saligheds skade och fortabelse.

II. Dernest, att ieg wil høre wdi Sieland wdi Sore Kloster leffue och wære wnder Abbedens liudelse, roligen och stille, att hand ey skal haffue aarsage til att mistencke mig til noget att begynde imod denne min forplichtelse; och dære foruente wil K. Maiestatis milde wilie och Gud- fryctighed imod mig til nogen forsium, om Gud saa vil. Men dersom ieg befindis med nogen surfittighed, suig eller hinderlist, lønlig eller obenbare att wndrycke mig, eller wndrømme fra Sore Kloster, wil ieg were skyldig at straffis med døden, ihuor ieg nogen sted findis.

III. For det sidste loffuer ieg, att ieg aldelis wil holde mig fra all disputats, collats, lesning for andre, prædicken, schriffuelse eller anden øffuelse, som er den almindelig kircketieniste wdi nogen part anrørendis, saa lenge til K. M. mig denne sag aff sin gunst formildendis worder: huor om ieg beder hans K. M. for Jesu Christi skyld. Att denne forpflichtelse saa som sagt er wbrødeligen holdis skal, stadfester ieg wdermere med mitt signete nedent denne min handschrift. Schreffuit paa Kiøbmenhaffns Slott den 13 Februarii Anno Christi 1567^a 1).

Uagtet Iver Bertelsen ved denne Forpligtelse havde fraskrevet sig Retten til enhver skriftlig Forhandling af det kirkelige Stridsspørgsmaal, som han havde vakt, saa finde vi dog, at Forpligtelsen ikke er bleven holdt i dette Stykke, uden at det er bekjendt, om der mulig senere er tilstaaet ham en større Frihed. Da det nemlig var ham om at gjøre at bevise, at han ingenlunde havde gjort sig skyldig i noget Kjættereri ved at udelade Exorcismen, men tvertimod derved havde hævdet den rette lutherske Betragtning af Daaben, saa at der altsaa ingen Grund var til at behandle ham som en Forbryder for den Sags Skyld, forfattede han i sit Fængsel et lille Skrift, hvori han i 60 Sætninger med Dygtighed udviklede og forsvarede sin Anskuelse og endte med at forlange sin Sag undersøgt paany efter Guds Ord, ikke af mistænkte, men af lærde og gudfrygtige Dommere. I et andet lille Skrift »Judicium de exorcismo« viste han med ikke ringe patristisk Lærdom, at Besværgelsen ved Daaben kun var en Levning af Papismen, der ingenlunde burde opretholdes²). Det er aabenbart, at han ikke kan have forfattet disse Skrifter i sit Fængsel, uden at have haft Værker af

1) Efter Langebeks Afskrift i Geh.-Ark. Paa Brevet fandtes følgende Paategning: »Mester Iffuer Bertelsens breff oc beplictelse, som hand fra sig gifftuet haffuer. Antuordett ind i Cantzeliett af Mester Nils Nilsen Hoffpredicker, then 14. Februarii Anno 1567«.

2) Begge Skrifterne findes trykte i Dän. Bibl. IV, 57—83.

Reformatorerne og Kirkefædrene til sin Raadighed, som Klosterets Abbed da formodentlig har forsynet ham med. Imidlertid søgte nogle Mænd, der vilde ham vel, navnlig D. Rasmus Lætus og den kgl. Hofpræst M. Niels Nielsen Kolding, at faa ham til at opsætte et Bønskrift til Kongen, hvori han afbad, hvad han havde forbrudt, og om end ikke tilbagekaldte sin Mening, saa dog erkjendte, at han havde fejlet ved egenmægtig at gjøre Forandring i den ved Kirkeordinansen foreskrevne Daabsform, og navnlig undskyldte sig med, at han havde sin Opfattelse af Exorcismen fra Hemmingsen, der i sine Skrifter havde udtalt sig imod den. Det var Iver Bertelsen haardt imod at gjøre dette Skridt, da han ingenlunde havde opgivet sin Overbevisning; men Vennernes Overtalelse og Hensynet til den ulykkelige Stilling, hvori han befandt sig, bevægede ham tilsidst til at afskrive det Udkast til en Afbigt, som Lætus havde opsat, og at levere M. Niels Kolding sit Signet til at forsegle Brevet med. Bønskriftet blev overrakt den kgl. Sekretær Hans Skovgaard, men synes ikke at have frugtet noget. Derimod fortørnedes Hemmingsen heftig, da han erfarede den Brug, hans fordums Discipel havde gjort af hans Navn, og han skrev derfor d. 16 Marts 1568 et Brev til M. Iver, hvori han talte ham haardt til og beskyldte ham for, at kun Lyst til i Menigmands Øjne at gjælde for en ny Reformator havde bevæget ham til at udelade Besværgelsen, og at han ingenlunde for at bevise sin Uskyldighed kunde beraabe sig paa sin Samvittighed, efter at han havde forladt sin trolovede Fæstemø, fordi han ved Ægteskab med en adelig Dame ønskede at komme i Vejret. Han var ikke, som han sagde, dømt for sin Forandring i Daabsformen, skjønt han vel havde fortjent det ved sin Dumdristighed, men for de forargerlige Optrin, han havde givet Anledning til, og han havde ingen Grund til at beklage sig, da han af Kongen underholdtes paa et hæderligt Sted hos en lærd Mand, saalænge til man saa Tegn paa en sand Fortrydelse hos ham. Hvad det angik, at han havde beraabt sig paa

Hemmingsens Autoritet, da havde denne i sin Pastoraltheologi klart nok udtalt sig om det forkastelige i, at en enkelt Mand paa egen Haand gjorde Forandringer i de almindelig vedtagne Kirkeskikke. »Gaa nu hen«, slutter det skarpe Brev, »og beraab dig paa Hemmingsen, der efter alles Vidnesbyrd, der kjende ham, er en Elsker af Orden og Fred og har den største Afsky for al unødvendig Forandring i Kirkesager.« Havde Hemmingsen skrevet bittert, saa svarede M. Iver Bertelsen ham i en endnu bitrere, ja ganske utilbørlig, Tone, især naar man tager Hensyn til den Mands store Dygtighed og Fortjenester, som han saaledes tiltalte, og naar man erindrer, hvormeget Hemmingsen tidligere havde taget sig af ham. Han undsaa sig ikke for, efter Rygter og Folkensnak, at oprippe det ulykkelige Forhold, som havde hersket mellem Hemmingsen og dennes første Kone, paa en saa skaanselløs og sikkert ogsaa saa overdreven Maade, at det vistnok derved er lykkedes ham at saare sin Lærer saa dybt, som det overhovedet var muligt¹⁾.

Ved dette Brev har M. Iver formodentlig kun forværret sin Sag. Hans Stilling blev saameget pinligere derved, at man, paa Grund af private Kreditorers Krav, havde lagt Beslag paa hans Ejendele. Han havde vel Føden i Klosteret, men intet til Klæder og andre Fornødenheder. I næsten tre Aar havde han nu siddet i Sorø; hans Klæder vare opslidte, hans Kjoler havde han maattet sy om til Trøjer, og han havde neppe saa meget tilbage, at han kunde dække sit Legemes Nøgenhed dermed, og Vinteren stod for Døren. Under disse sørgelige Forhold henvendte han sig den 8 December 1569 til Sjælands ny Biskop, M. Povl Madsen, og bad denne at udvirke, at han maatte blive stillet for en Ret af upartiske Dommere, han vilde gjerne underkaste sig enhver Straf, som disse maatte ikjende ham. Men en slet og ret Tilbagekaldelse, uden at Sagen var undersøgt,

¹⁾ Begge Breve findes meddelte som Tillæg, Nr. 2 og 3.

vilde han dog ikke for nogen Pris indlade sig paa; »lad dem bede om Forladelse, som imod al Ret have fordømt mig, jeg forlanger kun Retfærdighed«¹⁾. Skjønt vi ikke vide noget om, at en saadan ny Optagelse af M. Iver Bertelsens Sag, som han begjærede, har fundet Sted, blev han dog, kort efter at han havde skrevet ovennævnte Brev, udløst af sit Fangenskab. Anledningen hertil fortælles paa følgende Maade: K. Frederik II kom selv engang til Sorø; ved formaaende Venners — formodentlig især Hofpræst M. Niels Koldings — Indflydelse fik M. Iver Tilladelse til at fremstille sig for Kongen. Han kom da frem i hele sin bedrøvelige og pjaltede Skikkelse, men vidste at føje sine Ord saa vel, at Kongen ikke alene gav ham fri af hans Fængsel, men ogsaa snart efter viste ham en særdeles Yndest. Ja Kongen skal endogsaa have ytret, at i Statsager var der ingen, hvis Mening han tillagde større Vægt, end Kansleren Johan Friis, men i Tros- og Samvittighedsager satte han mest Pris paa M. Iver Bertelsen²⁾.

I Aaret 1570 blev M. Iver udløst af sit Fængsel, men nu stod han uden nogen Virksomhed; alt hvad han ejede og havde, selv hans Bøger, var adspredt og ødelagt under hans Fraværelse. Kongen, der havde skjænket ham Friheden, vidste imidlertid Raad: den hidtilværende Abbed i Ringsted Kloster, M. Frands Andersen, blev afskediget, og M. Iver blev d. 2. Januar 1571 beskikket til denne hæderlige Post³⁾, og ikkê længe efter (4 April s. Å.) udgik der et aabent Brev til de kgl. Fogder, Embedsmænd og andre

¹⁾ Dän. Bibl. IV, 6—9.

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 101.

³⁾ Mester Frands Andersen, Abbed i Ringsted Kloster, fik 2 Jan. 1571 flg. Kongebrev: »Vider, eftersom I nogen Tid siden forleden haver besværet eder udi den Befaling, I haver der udi Klosteret, og derfor underdanigst begjæret at maatte blive for den forskaanet: thi have vi nu til samme Befaling forordineret os elsk. hæderlige og højlrærde Mand, M. Iver Bertelsen, bedendes eder og ville, at I strax antvorder hannem Klostret med dets Tilliggelse, saa og Register, Jordebog, Breve og andet, hvis bør at lades«. Samme Dag

om at være M. Iver Bertelsen behjælpelige med at faa tilbage, hvad der af hans Gods endnu var at finde og opspørge, som ikke skjelligt kunde bevises at være anvendt til Betaling af hans vitterlige Gjæld. Endvidere aflagdes han afgiftsfrit med Kongetienden af Magleby Sogn, og d. 27 Maj 1572 fik han Forlening paa Kongetienden af Storeheddinge Sogn mod en aarlig Afgift af 21½ Pund Korn¹⁾. Den 14 Oktober s. Å. forlenede Kongen ham desuden med et Kannikedømme i Aarhus, og da Abbeden M. Morten Pedersen i Sorø omtrent paa samme Tid forflyttedes til Sognepræst i Roskilde, blev M. Iver Bertelsen 30 Oktober 1572 beskikket til hans Eftermand, og blev saaledes Forstander i det samme Kloster, hvor han for 2 Aar siden selv havde været en fattig Fange²⁾.

Nogen Tid, efterat han saaledes atter var kommen paa en grøn Gren,³⁾ ægtede han en adelig Jomfru, formentlig den samme, som Hemmingsen i sit Brev, havde hentydet til, nemlig Else Mule, en Datter af Hans Mule til Nislevgaard³⁾. En saadan Forbindelse hørte i de Tider til Sjaldenhederne, og skjönt Børnene af et sligt Ægteskab vare uadelige («ufri»), finde vi dog, at en Søn af »Else M. Ivers« senere opdrages tilligemed flere »Herremændsbørn« sammen med Prinds Ulrik, Frederik II.s næstældste Søn, i Sorø⁴⁾. Det er vel at antage, at Iver Bertelsens tidligere Fæstemø maa være død, inden han kunde indlade sig i det her omtalte Ægteskab.

fik Herluf Skave, Landsdommer i Nørrejylland, M. Morten Pedersen, Abbed i Soer, og Hr. Bertel Sørensen, Prior i Antvorskov, Befaling til at være tilstede ved Overleveringen af Ringsted Kloster til M. Iv. Bertelsen. Jfr. D. Mag. VI, 368.

¹⁾ Magleby Tiende ombyttedes 1574 med Kongetienden af Alsted og Fjenneslev Sogne, som M. Ivers Hustru beholdt efter hans Død. (Sjæl. Reg. Nr. 11, 10. 132. Nr. 12, 317. Tegn. XVIII, 461).

²⁾ Sjæl. Reg. Nr. 11, 35—36.

³⁾ Vinding I, c. I Slægtregisteret hos Mumme, S. Knuds Kirke i Odense. S. 228, siges derimod, at Else Mule var en Datter af M. Kasper Mule, Domprovst i Ribe. Slægten Mule hørte forøvrigt til den lavere Adel.

⁴⁾ Ifølge et Kongebrev af 9 Apr. 1585 i Sjæl. Tegn. XV, 493.

I Sorø var han nu Abbed i otte Aar. Hans Bestilling bestod blandt andet i at modtage fornemme Gjæster, som paa Rejsen gennem Landet tog Natteleje her. Herved kom hans tidligere Ophold i Udlandet ham til Nytte, og ved sin Lærdom og behagelige Omgangstone tildrog han sig fremmedes Opmærksomhed ¹⁾. Som Abbed havde han desuden Klostergodset under sin Bestyrelse, hvilket ofte kunde give meget at gjøre. Forøvrigt mistede Klosteret ved denne Tid en stor Del af sine tidligere Beboere, da Præsterne i Nabosognene, som hidtil havde haft Bolig og Underholdning der, omtrent paa samme Tid M. Iver blev Abbed, fik egne Præstegaarde ved deres Kirker ²⁾. Endnu benyttedes dog Klosteret som Fængsel, og ligesom M. Iver tidligere havde staaet under den forrige Abbeds Opsyn, saaledes fik han nu selv adskillige gejstlige Mænd, der vare dømte for forskjellige Forseelser, i sin Varetægt, saasom Præsten fra Jørlunde, Hr. Jakob Andersen, der 1574 var dømt for Trolddom, og Præsten fra Thoreby, den bekendte latinske Poet M. Hans Jørgensen Sadolin, der for en Løstgængelsesforseelse 1576 var afsat fra sit Embede ³⁾.

M. Iver Bertelsen var en Mand med historisk Sands. I sit Fangenskab forfattede han efter Indskrifterne i Sorø Kirke et Slægtregister over Skjalm Hvides berømte Æt, som han sendte Biskop Povl Madsen ⁴⁾; senere skrev han en hel

¹⁾ Professor Joh. Seccervitz fra Greifswalde, som i Sommeren 1580 rejste gennem Danmark og har beskrevet sin Rejse i Daneidum sive carminum de rebus Danicis lib. II. siger (D. 5):

Jam vicina vocat nos Ringelstadia, iam nos
Quæ regitur docto Sora beata viro,
Artibus et linguis præstans luare, scholæque
Haffniacæ quondam pars venerande, Vale.

Om fyrstelige Personers Ophold i Sorø paa Gjennemrejse fortæller Er. Lætus, De nato baptisatoque filio primo Friderici II. Msc.

²⁾ Ny kirkehist. Saml II, 764—65.

³⁾ Sjæl. Tegn. XII, 228. XIII, 218.

⁴⁾ Se hans Brev til Biskoppen, Dän. Bibl. IV, 9. Det er ikke usandsynligt, at den »Genealogia», som M. Iver udkastede, har været

dansk Rimkrønike, idet han efter K. Frederik II.s Opfordring forfattede en Række historiske Rim, der skulde tjene som Text til de Billeder af Danmarks Konger, ligefra Dan af, som Frederik II lod indvæve i Tapeterne paa Kronborg Slot¹). M. Iver var nemlig ogsaa Digter, og ikke blot latinsk, som næsten enhver studeret Mand var i de Dage, men ogsaa dansk, og undertiden meget heldig, som man ser af hans smukke Mindedigt over Kansler Johan Friis. Vigtigst i literær Henseende bliver dog det Fund, han gjorde i Sorø Klosters Bibliothek. Han blev nemlig her opmærksom paa en gammel latinsk Codex uden Forfatternavn men indeholdende en Skildring af de hamburg-bremiske Ærkebispens Virksomhed navnlig for Kristendommens Udbredelse i Norden. Han mærkede strax, at her var Guld gjemt, og meddelte sit Fund til lærde Venner, navnlig til Prof. Jakob Madsen og til Slotspræsten M. Anders Vedel, og ved den sidstes Flid og Arild Hvitfeldts Opmuntring kom da Adam af Bremens vigtige hamburgske Kirkehistorie for første Gang for Lyset, udgiven efter den Codex, M. Iver først var bleven opmærksom paa²).

Da Kantordømmet i Roskilde Domkapitel 1575 blev ledigt ved M. Oluf Offesens Død, ønskede M. Iver Bertelsen gjerne at faa dette anseelige Prælatur, og da Kongen var gunstig stemt for ham, syntes der at være al Udsigt til, at han skulde naa sit Ønske; thi skjønt Kapitlet havde Valgret,

Grundlaget for det Skrift angaaende samme Emne, som hans Abbed, M. Morten Pedersen, mange Aar efter, da Iv. Bertelsen alt længe var død, udgav (se foran S. 485—86).

¹) Disse Rim bleve senere trykte (i Bangs Saml. af nyttige og opbyggelige Materier. II, 170—92. 338—82) under Elsebe Brockenhus's Navn, formodentlig fordi denne Dame, som Ejerinde af Haandskriftet, havde skrevet sit Navn paa Titelbladet; men af Fortalen til den af M. Ivers Svigersøn, M. Jakob Wolf, udgivne Jødekrønike ser man, at ikke hun men M. Iver Bertelsen er den rette Forfatter (sml. Nyerup og Rhabek, Bidrag til den danske Digttekunsts Hist. II, 191). Det samme stadfæstes af Lyschander (Westph. Monum. ined. III, 466).

²) Se Wegener, Hist. Efterretn. om A. S. Vedel, 2 Udg. S. 97, 105.

skulde Valget dog stadfæstes af Kongen, og i Regelen var det dennes Bestemmelse, der afgjorde Sagen. Skjønt Kongen nu anbefalede M. Ivers Valg i et Brev til Kapitlet, og det lod til, at det var lykkedes denne at faa de adelige Prælater i Kapitlet (Niels Kaas, Hans Skovgaard og Kaspar Paslick) paa sin Side, strandede dog Planen, og, saavidt man kan se, især paa Modstand fra de kjøbenhavnske Professorers Side, der vare Medlemmer af Kapitlet. Disse, som maaske endnu bevarede endel af den gamle Uvilje mod M. Iver Bertelsen, fik nemlig skudt en Mand frem som Kandidat til det ledige Prælatur, der stod Kongen endnu nærmere end Abbeden i Sorø, nemlig den tyske Hofpræst M. Christoffer Knoff, og da de fleste Stemmer endelig samledes om denne, fik han ogsaa 11 Februar 1576 kongelig Stadfæstelse ¹⁾.

M. Iver var den 53de og sidste Abbed i Sorø; men 1580 maatte han vige Pladsen for K. Frederik II.s ny Yndling, Peter Reedtz, en meklenborgsk Adelsmand, som var kommen her ind til Landet 1572 med Dronning Sofie og snart vidste sig at gjøre sig saa yndet ved Hove, at der for enhver Pris maatte gjøres Plads for ham ²⁾. Som Følge heraf blev Prioren i Antvorskov, Hr. Bertel Sørensen, afskediget med Pension, og M. Iver i Sorø blev forflyttet tilbage til Ringsted, hvorpaa Peter Reedtz forlenedes baade med Antvorskov og Sorø Klosters. Der siges etsteds, at M. Iver blev »removeret«, da Pet. Reedtz gjordes til Lensmand i Soer ³⁾; dog har denne »Remotion« sandsynligvis ikke medført noget betydeligt Tab i Indtægter for ham, da Ringsted Kloster, hvor Bent Gregersen hidtil havde været Abbed, d. 28 Juli 1580 overdroges ham paa ret gode Vilkaar ⁴⁾. I Ringsted fik han især at gjøre med Istandsættelsen af

¹⁾ Se Tillæg Nr. 4—6, og Sjæl. Reg. Nr. 11, 195.

²⁾ Estrup, Thygestrup, som det var, og som det er. S. 57 ff.

³⁾ N. Helvaderus, Sylva chronologica. II, 208.

⁴⁾ Sjæl. Reg. Nr. 12, 103. 106. 109. 164.

den gamle, ærværdige men forfaldne Klosterkirke med de mange Kongegrave, en Opgave, der alt havde sysselsat ham, da han første Gang var Abbed i Ringsted, men som han nu bragte til Ende. Han lod Monumenterne restaurere eller lagde ny Mindestene paa de gamle Grave, forat betegne deres Plads for Efterslægten, og bidrog saaledes sit til Bevarelsen af Minderne fra Danmarks stolteste Tid, Valdemarernes Dage ¹⁾.

Løvrigt blev hans andet Ophold i Ringsted Kloster næsten ligesaa kortvarigt som det første, thi allerede den 8 September 1583 døde han efter et bevæget Liv, rigt paa Lykkens Omskiftelser. Paa den Ligsten, hans Hustru lagde paa hans Grav i Ringsted Kirke, kaldes han »Befalingsmand over Ringsted Kloster« ²⁾; men det kan dog bemærkes, eftersom man har lagt særlig Vægt derpaa, at han i kongelige Udfærdigelser kun nævnes som »Abbed og Forstander«. M. Iver Bertelsen synes at have været en Mand af ualmindelig Begavelse og gode Studier; men, idetmindste i sine yngre Aar, var han hidsig og paastaaelig. Hans Opførsel mod Hemmingsen er og bliver uforsvarlig. Ved sit Ægteskab med Else Mule, der senere ægtede Historieskriveren D. Niels Krag, droges han ind i de højere Klasser af Samfundet; dog ogsaa her vidste han med sit gode Hoved og sin naturlige Vittighed og Skjemtsomhed at hævde sin Plads. Med ikke faa af den Tids Videnskabsmænd stod han paa en fortrolig Fod ³⁾. Hans Børn gik det godt; saaledes blev

¹⁾ Lyschander beretter (a. St.) om Iv. Bertelsen: »Insignia et monumenta Regum et Nobilium, quotquot vel Ringstadium quietis suæ locum elegerunt, vel devoto animo conventum dotarunt, blattis et tineis adesa et consumpta restituit.« Jfr. Pragtværket »Kongegravene i Ringsted,« S. 42. Tvende Breve om Restaurationen af Ringsted Kirke under Iver Bertelsens Ledelse, som Forf. af dette Værk ikke omtaler, har jeg tilføjet som Tillæg, Nr. 7 og 8.

²⁾ Marm. Dan. I, 181.

³⁾ Lyschander kalder (a. St.) M. Iver Bertelsen: »in secularibus literis summa eruditione et maximo Philosophiæ titulo ornatissimus, in sacris scripturis excellenter doctus, ingenio ac indole præstans,

Sønnen Hans Iversen, efter at have studeret i Leiden, Præst i Boslunde (en Søn af denne var den bekjendte Hr. Iver Hansen i Boslunde, der med Farfaderens Navn ogsaa synes at have arvet hans gode Hoved); Kristoffer Iversen blev kongelig Renteskriver; Bertel Iversen blev, efterat have studeret i Helmstädt, Rektor i Assens; Datteren Margrete ægtede M. Hans Bang, Provst paa Samsø; Anne blev gift med Herman Holst, »Præfect« for Øresundstolden, og Marine med Lektor M. Jakob Jakobsen Wolf i Odense, der tidligere havde været Rektor i Ringsted ¹⁾).

Tillæg.

1.

*Doctor Hanns Albritzen fick kon. Ma. breff, som her
efftherfølger.*

Frederich etc. Vor synderlige gunst tiilforn. Wiuder att efflhertij sognepresten vñ Sthege er død oc afgangen, oc sogne-folckitt ther samestedz haffue brøst for en sele sørger, oc wij forfare, at thiid tiil Kiøpnehaffn skal were kommen en god lerd mandd mett naffn mester Ifuer: Tha bede wij etther oc begiere,

vena facilis, longo usu, variarum rerum et utriusque fortunæ experientia; illustrium denique et doctissimorum virorum conversatione clarissimus, vita et moribus festivus.« Blandt hans Skrifter nævner L. »Epigrammata varia et certamina poetica cum nobil. Sthenone Bilde de Wand[aas], Claudii F.« I Gravskriften fremhæves hans »ingenuus lepos« (Marm. Dan. I. c. Vinding, p. 102). Er. Lætus siger (Rer. Dan. lib. VI. p. 258) om ham:

..... studiis excellit Iuarus, et acri

Plurimus ingenio præstat: cui Pallas amico

Plaudit, et Aonijs iungit consortia Musis.

Paa et andet Sted omtaler samme Forfatter, der kjendte M. Iver nøje og oftere besøgte ham i Sorø, ham som: »vir, ut facietis plurimus, ita doctrina excellens, mihiq̄ue iam longo vitæ usu ac facilitate charus«.

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 101. Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 285. II, 184—5. Kirkeh. Saml. I, 534—9.

atj wille forordinere oc fordre, att for^{ae} Mester Iffuer ma bliffue kallitt tiil Stege och ther bliffue sogne prest, oc j wille alting ther vdj tiil thet beste forhjelpe, paa thet almuen met en god [Gudz] ordtz thienere oc siele sørgere [vden] lengre fortog mue bliffue forsørgitt. Ther mett gior j oss tiil wiilge. Befallendis etc. Helsingborg thennd 4 7bris Aar etc. M. d. lxxv.

Tegn. over alle Lande. VIII, 380.

2.

Magistro Ivaro Bartholino agenti in monasterio Sorensi.

Quod me schismaticis tecum reum agis in tua ad optimum regem supplicatione, tuo more facis, qui non soles candide et recte quicquam facere. In libello meo, quem Pastorem nomeno, doceo, non unius pastoris esse quicquam in ceremoniis mutare: doceo cautionem adhibendam esse, ne abrogatio ceremoniæ alicuius plus pariat mali quam boni: doceo, nullam prorsus ceremoniarum in mediocriter reformatis ecclesiis mutationem admittendam esse. Tu tamen, quem in sinu serpentem fovi longo tempore, hoc tantum virus in me insidiose jacularis, ut te purges, qui, regia autoritate et episcopi contempta, ausus es superbe et maligne ceremonias baptismi mutare, nullam profecto aliam ob causam, quam ut novus aliquis ecclesiæ reformator a vulgo salutareris, cuius applausum semper ambitiose quæsivisti. Quod ad conscientiam tuam provocas, hypocritam prodis, desponsatam tibi sponsam perfide deseruisti, teste conscientia tua, ad quam provocas. Ad alienam alludere turpiter cœpisti (testibus multis, quos scandalo gravi offendisti), ut ex sua nobilitate tibi nonnihil affricaret splendoris. Hic plane tibi nulla conscientia fuit. Quod autem scribis, te amotum esse ab officio propter mutatum ritum baptizandi (etsi hac pœna fuisset dignus tuus temerarius ausus), tamen injuriam regi et iudicibus facis, qui propter scandala a te orta non potuerunt te ferre in isto loco, ubi eras, et nunc te optimus rex alit in honesto loco apud pium et doctum virum, donec conspiciat in te veræ pœnitentiæ signa. Dicis: „Hemmingius recenset nugas papisticas, inter quas numerat adjurationem Sathanæ“, quasi vero inde sequeretur, Hemmingium damnare adjurationem Sathanæ, qualis in nostris ecclesiis in usu

est. Usus et abusus rebus mediis qualitatem imponit; et non res ipsæ simpliciter. Etsi autem pastores docti norint, infantes Christianorum participes gratiæ esse propter promissionem factam Abrahamo, tamen, ut testentur, qualis nostra prima nativitas sit naturâ suâ, hanc veteris adjurationis recitationem retinent, non ut papistæ, qui putant, infantes obsessos[!] esse actu a Diabolo, sed ut qui destingvant inter naturam et gratiam, monstrentque, baptizatos ab omni jure Sathanæ vindicari per baptismum. Nam per immundum Spiritum cum Augustino recte intelligunt inimicam Diaboli potestatem in homines, quam exercet in eos quoque, qui ab eo non sunt obsessi actu. I nunc ingrate et provoca ad Hemmingium, omnium qui ipsum norunt testimonio, ordinis et pacis amatissimum et abhorrentem ab omni mutatione non necessaria in ecclesia: quem tu sane de te bene meritum non honorare, quod te aliquando perditum liberaverit, sed conculcare studes, instar muli, qui saturatus lacte matris calcibus eam petit. Vale. Deus det tibi meliorem mentem. Die 16 Martii Anno 1568. Hemmingius.

Afskrifter i Rostgaardske Saml. 2. 4to., og i Ny kgl. Saml. 2020 4.

3.

*Eruditione clarissimo viro D. D. Nicolao Hemmingio,
Professori Theologo in Academia Haffniensi S.*

Literas tuas in me invectivas ad 3 Nonarum Aprilium accepi, Venerande D. D., in quibus quidem tu ita intemperanter agis, ut non ab homine docto et theologo sene, imo ut non a viro, sed impatiente et iracunda muliere videantur profectæ. Equidem existimaveram, jam per ætatem evaporasse innatæ illius malitiæ et vitiositatis tuæ feces. Speraveram te, cum sis theologus, eum animum induisse, ut in omnibus modeste ageres, multo maxime in religionis negotiis, in quibus certe decet omnes pios, sepositis affectibus, simultatibus et causis privatis, sedate et placide pro veritatis inquisitione laborare. Sed antiquum obtines, et te consvetis furiis adhuc interdum agitari experior, qui in me condemnatum contra ordinem præscriptum in verbo Dei, contra perpetuam ecclesiæ consuetudinem, contra leges publicas et ordinationem regiam, exutum facultatibus omnibus, rele-

gatum in carcerem, eas calumnias, ea convitia profudisti, a quibus modestus quisque ethnicus abhorreret. Memini ante annos quinque, cum tu etiam, nescio quas in causa illa adulterina (quæ tibi cum vicino fuit) insidias tibi strui somniores, ac me in templo, quod Haffniæ a Diva Virgine nominatur, paulo antequam Sacram Cœnam percepturus fueram, ita maledictis et probris obrueres, ut in proposito pietatis opere impediveris nihil minus cogitantem, quam ut me otiosis illis vestris concertationibus immiscerem. Condonavi injuriam tuis nonnullis meritis, pertuli rabiem tuam collega, ac si essem discipulus. Si tibi ea petulantia in me uti, quoties libitum est, impune licere existimas, multum erras: nimis magni emerem beneficia tua, si homini procacissimo hanc facerem licentiam. Etsi enim certo consilio responsionem hactenus presserim, nolui tamen tacitus tam injustas criminationes tamque acerba probra ita omnino devorare, quin intelligeres, me deinceps ferocitatem tuam non toleraturum, sed animo præsentis repressurum, donec fortasse desinas me lingua tam effuse petulanti consecrari. Quod si autem, dum his tuis calumniis et convitiis respondeo, liberius et acrius in te dictum aliquid a me fuerit, imputabis id tibi ipsi, qui me invitum eo traxeris et impuleris, ut, si velim, nec possim nec debeam tibi parcere. Principio causam, quæ tibi hanc bilem concitavit, intelligo fuisse supplicationem quandam, meo nomine ab amico consanguineo scriptam ad Reg. Maj., traditamque Dn. Johanni Skowgaard, ut offerretur. Sed quæso te, unde scis, an ego eo die, quo sunt profusa illa tua in me maledicta, harum rerum conscius fuerim? Qui scis, egone putaverim meo nomine sollicitari regem? Sapientem omnia verbis prius quam armis experiri decet. Sed esto mea, meam vocari volo, quantumcunque tumultueris. Utinam fuisset R. M. oblata! Quam præter hanc tui mentionem facit aliam, cum de ceremonia exorcismi loquitur: Quæ quodammodo sacram baptismi actionem contaminat et merito abroganda esset, ut eruditissimus vir D. Nicolaus Hemmingius expresse scribit et docet etc. Hoccine est insidiose in te virus jaculari, ut me purgem? Hoccine te conculcare? Hæcne tua sunt verba in Enchiridio? Merito celebrari deberet sine nugis stis, quas addiderunt papistæ, ut sunt ceroma sacrum, saliva, sal, exorcismus aquæ, adjuratio Sathanæ, quæ omnia maculant

quodammodo hanc divinam actionem etc. Cur, cum tibi et aliis collegis scribens hoc ipsum objicerem, nihil respondisti? Quia fortasse veritatem privatim ausus es confiteri, sed cum nunc eam in publico cum periculis conjunctam fore existimas, impatienter furis et quæris *κρησφύγετα*. Relinquam ergo mox universæ ecclesiæ judicio; tunc in me malitiose probra, an ego in te insidiose virus (ut ais) sim jaculatus. Tantum abest, ut lucem fugiam, vel tua hæc mendacia extimescam. Testes erunt multi boni viri, domi et foris, quibuscum vixi; declarabunt testimonia earum ecclesiarum, in quibus didici et docui, quam sit hoc tuum vere diabolicum mendacium, quo me fingis nihil solere recte, nihil candide facere. Usitatus animi tui morbus est, quo soles in ventos etiam maledicere, quoties te ex consuetudine furiosis istis motibus Sathanas impulerit. Serpentem me vocas, quem longo tempore in sinu foveris. Equidem Vitteberga e studiis rediens duos annos plus minus vixi tecum in tua mensa. Fateor me humaniter abs te et optima fæmina, conjuge tua, esse habitum, minoris etiam quam reliquos commensales vixisse: fateor tuo consilio et opera vocatum esse professorem. Si id vocas longo tempore in sinu fovere, agnosco beneficium, et ut, hoc nomine me tibi obnoxium esse, præ me semper tuli, ita nunquam defutura erit voluntas, si detur occasio et facultas, referendæ tibi gratiæ, etsi vetera illa beneficia novis iisque majoribus injuriis in me plane obscuraveris. Neque vero conscius mihi sum ullius vel dicti vel facti, quo tu a me, data opera, unquam sis violatus. Sed serpentem me ex ingenio tuo fingis, qui quidem etiam cum amicis colloquens mentem serpentinam crebris crispatisque lingvæ voluminibus, naturâ impellente, prodis. — Porro quod me regiam et episcopalem auctoritatem contempsisse scribis, arguo te impudentissimi mendacii. Testor Filium Dei, futurum mox judicem, quod id sceleris nunquam ascenderit in cogitationem et cor meum. Contempsit ego sine ulla offensione meæ ecclesiæ, vel, si mavis, abjeci exorcismum, re et nomine diabolicum: præter hunc nihil mutavi, nihil sustuli, nihil adjeci, quod non habet ordinatio. Id tu perfidiose et veteratorie vocas ceremonias baptismi et ritum bap̄tizandi superbe et maligne mutare, ut novum reformatæ religionis nomen acciperem a vulgo, cujus applausum me semper ambitiose quæsisse, ma-

litiose calumniaris. Hypocriseos me insimulas, quod dixerim conscientiae causa ab istis papisticorum abusuum reliquiis me abstinuisse, et objicis perfidam desponsatae sponsae (ut ais) desertionem, ex quo quidem facto conscientiam meam in omnibus vitae meae actionibus vis damnare tua illa singulari arte. At ego ostendam testimoniis, literis et sigillis eorum, qui huic rei ab initio interfuerunt, quod et hoc tuum superioribus simile sit mendacium. Conscientiae meae testis et iudex est Deus in omnibus. At tua utinam non magis coinquinata esset! Habita tecum, paries dealbate (si modo dealbatum etiam recte dixerim), quae quaeso conscientia tibi fuit, cum priorem vitae tuae legitimam consortem toties tyrannice (ut constans de te fama est) in faciem percuteres, conspueres, vino ebrius perfunderes, traheres crinibus, calcas pedibus, laceras ungvibus, interdum etiam cogeres in oscula congerronum tuorum, et tandem adeo a te et conjugali amore abalienares, ut in adulterium inciderit? Nihilne illa tibi, nihil tuae domui (rediens ex complexu nobilium) splendoris affricuit? Nobilis mulieris inhonestam consuetudinem tu mihi objecisti, quam et causam finxisti, cur me serenissimus rex exutum fortunis omnibus relegarit in carcerem. Atqui si tu ita temperasti ab omnibus alienis, ut ego ab illa, fecit tibi fama, quod tu mihi, magnam injuriam. Utinam tam vixeris caste conjux, quam ego caelebs! Nihil dixero amplius. Miror autem summam illam tuam impudentiam, qua non erubescis tam manifestis mendaciis, convitiis, calumniis et sycophantice ludere. Testis est ipsa Regia Majestas, testis praeses diocesis, actor in causa, testis concionator regius, testis tua tortuosa et *κακωντηριασμένη* conscientia: et res ipsa loquitur, lippis et tonsoribus per Daniam notissima, me in executionem vestrarum sententiarum, quibus abstinens ab exorcismo condemnastis, conjectum esse in has poenas, postridie subsecutas, cum, confiscatis meis bonis, de capite meo, de perpetuo carcere ageretur, et ante eum diem nulla unquam in me lata esset sententia, nec ego unquam illius scortationis accusatus aut convictus essem. At postquam animadvertistis vulgo intelligi, quod contra omnes leges et jura me condemnaveritis, et R. M. contra suam ipsius ordinationem armaveritis, causas quaeritis, fingitis, invenitis, et crimen objicitis, cujus nunquam constitutus eram reus, nunquam convincebar, nunquam judicabar.

Id autem ut confitear, diuturnitate carceris, quantum intelligo, conamini efficere. Et tamen honesto titulo optimum principem docetis, ut semper me detineat, donec veræ pœnitentiæ signa fuerit conspicatus. Intelligo equidem artificium, et efficiam, ut plures intelligant. Notior enim mihi est æquitas R. M., quam ut persuadere tu mihi possis, ejus Majestatem ex confictis inimicorum rumoribus et incerta fama contra leges publicas me indemnatum conjicere in carceres, denudatum omnibus fortunis. Sed affirmanti incumbit probatio; teque urgeo, provoco, urgebo et provocabo, et declarabo, te manifeste in me mentitum esse. Restat nunc, ut ad causam ipsam, quam tibi male conscius intertermisces, etiam respondeam. Vulgo in tota hac diœcesi contra ordinationem regiam intermittitur præfatio et admonitio de dignitate baptismi. Prosilitur ex abrupto ad rem tam sacrosanctam, tamque seriam, in conspectu Divinæ Majestatis, non aliter quam in scena apud comicum: Exi foras, sceleste! Fit manifestus abusus nominis Dei, cum applicatur rei non mandatæ divinitus. Id tu laudas, id commendas, id coloribus pingere conaris. Ego piam et, ut spero, non inutilem commonefactionem de baptismo præmisi secundum præscriptum ordinationis; sed exorcismum sustuli sine ulla offensione meæ ecclesiæ. Cumque ob id in publicum traherer, placide me obtuli erudiendum verbo Dei. Hoc scelus esse pronuntias carcere dignum, hoc mereri, ut ab officio remotus et fortunis omnibus exutus juste fierem. Nec dubito, quin apud R. M. mortis aut perpetui carceris mentio facta sit vel abs te vel ab aliis; alioquin me bonus princeps nunquam nec morti nec perpetuo carceri destinasset. Sed quo jure, quave injuria et conscientia id vos fecistis, judicet Deus et tota ecclesia. Quod conaris locum in Enchiridio per editum postea libellum excusare et priorem sententiam novâ distinctione eludere, nihil moror. Vide, ut toti ecclesiæ Danicæ satisfacias, in qua multi sunt, qui quod de exorcismo, cuius apud nos usus est, publice dixeris, audiverunt. Ego, si salutem meam et tui perdicionem (ut somnias) in provocatione ad tuum scriptum consistere existimassem, jamdudum provocassem. Appellavi et appello ad verbum Dei, et provocare etiam possum ad eorum scripta, quos existimo te præceptores agnoscere. Sed quod ais, nullam prorsus ceremoniarum mutationem faciendam esse in mediocriter reformatis ecclesiis, id

simpliciter falsum esse dico. Omnes enim ritus pugnantes cum præceptis Dei semper et a quovis verbi ministro sunt rejiciendi juxta regulam apostolicam: Oportet Deo obedire magis quam hominibus etc. Neque enim debetur ulli creaturæ obedientia contra verbum Dei. Equidem Dei beneficio intelligo et intellexi, priusquam vel te vel tuum illum Pastorem viderem, quantum paci et tranquillitati debeatur in rebus adiaphoris. Nec mihi disputatio est de re adiaphora; sed ceremoniam manifeste pugnantem cum secundo præcepto decalogi et sacrilege contaminantem institutionem Filii Dei abjeci sine turbis in mea ecclesia. Tu strophas quæsivisti, ut eam, conscientia tua teste, impiam artificiose tegeres et ornares. Sed invenisti glossemata plane insulsa et tua eruditione indigna: quasi vero non satis abunde testarentur sacræ literæ et ipsa institutio Christi de hæreditaria nostra immunditie, qua rei nascimur æternæ maledictionis, nisi id humanis commentis præter et contra verbum Dei ostenderetur. Et miror, te non*intelligere, quam id ridiculum est, quod ais, exorcismo monstrari, quod per baptismum vindicentur baptizati ab omni jure Sathanæ. Sacrilega illa incantatio sibi hoc beneficii tribuit, non baptismo. Quod de Augustino scribis, intelligere eum per immundum illum spiritum, qui in baptismo exorcizatur, non Diabolum sed inimicam Diaboli potestatem, id multa clara et aperta testimonia ex scriptis Augustini falsum esse convincunt. Quin et in eo ipso loco lib. 1. de Symbolo ad Catechumenos, ad quem videris mihi alludere, declarat se per inimicam Diaboli potestatem significare ipsum Diabolum; subjicit enim: Exorcizatur ille, sub quo sunt omnes, qui cum peccato nascuntur; est enim princeps peccatorum. Atqui si tu non sentis, infantes Christianorum corporaliter obsessos, quam ergo vis potestatem Diaboli in confœderatis Dei esse, quæ exorcismis evocari et expelli debeat? Visne spiritualem obsessionem dicere, h. e. impietatem et incredulitatem adjurationibus expelli debere? Potestatem dicis in Christianis. At exorcismus tuus illam potestatem evocat ex hominibus, perque nomen Dei eam potestatem adjurat, ut egrediatur et recedat a baptizandis! Ita aliud sonat pes, aliud cithara. Et tamen ita confidenter triumphas, et tropheum statuis, ac si præclara parta esset victoria. Ego me obtuli ad legitimam causæ dictionem, promisi me libenter cessurum agnitæ veritati et obtemperaturum

judiciis ecclesiæ post legitimam causæ dijudicationem. Quin etiam ita sum meæ gloriæ studiosus, ut ore et scripto errorem velim revocare, si non suspecti judices post legitimam causæ dictionem censuerint exorcismum cum verbo Dei non pugnare. Sed intelligo causam publicam ad maledicta et convitia personalia transferri debere. In quæ cum omnino cogar et trahar, efficiam, ne tu me posthac vel mutum vel tuorum morum nescium esse existimes. Gloriose te prædicas ordinis et pacis amantissimum, quasi vero magna futura esset ἀταξία et seditio, si ceremonia impia, de qua multi pii pastores ecclesiarum per Daniam quotidie conqueruntur, a medio tolleretur. Me vero quomodo perditum liberasti, dicam publice, si res postulaverit. Quod te equæ matri, me vero nullo comparaveris, non satis intelligo facitias; lacte autem tuo quomodo et quamdiu sim saturatus, supra dixi. Peto autem, ut vel per literas vel internuntium mihi significes, quanti vixerim apud te minoris, quam reliqui commensales, et numerabo tibi reliquum argentum. Pœnitent enim me, quod abs te ullum unquam beneficium acceperim. Vale, et quod mihi imprecaris, tibi reprecor, τὸ μετανοεῖν. Soræ die 9 Aprilis 1569.

Ivarus Bartholinus manu propria s.

Efter Afskrifter i Rostgaardske Saml. Nr. 2. 4to., i Bøllings Brevsaml. i Kongl. Bibl. samt i Ny kgl. Saml. 2020. 4.

4

Frederich thenn Andenn med Gudz naade Danmarkis, Norgis, Wendis och Gottis konning.

Wor synderligh gunst tillforonn. Wiider, att efftherthj Mester Oluff Offessenn, som wor Cantor ther wj Roskilde domkircke, nu er død och affgangenn, och wj komme wj forfaringhe, huorledis y self wj Capittelit skulle haffue Jus eligendi, saa mue y wduellie in Cantorem, huem ether gott siønis och y kender ther tiill dueligh, skickeliig och god att werre. Och enddog wj icke erre tillsindz emod Capittels priuilegier, som en gang aff oss erre confirmeritt och stadfest, att indsette nogenn, som samme Cantordum kunde anamme och beholde, med mindre thett scheer med ethers willige, och effther att oss elsk^e hederliigh och høylertt Mester Iffuer Berthelsen, Abbed wj Soer Closter, oss nu

paa thett wnderdanigste haffuer besøgt och begierrett her om wor schriffwelse till ether, huilcket wj hannum och icke haffue willtt nechte: tha bede wj ether ther fore och naadigst begiere, att ther som thett [ether] saa befalder, athj tha wille wnde och samtycke hannum samme Cantordum att maa bekomme, och lade hannum nyde thenne wor schriffuellse gott ad. Hand er offuerbedigh egien att wille werre forpflichtitt, naar hand wor bestillingh ledigh och quit bliffuer, att residere och boe ther hoss domkircken och j alle maade werre Capitels statuter wndergiffuen, och siig schicke och forholde, saa att ingenn med billiighed schall haffue siig emod hanum att beklage. Her medt gør y oss synderliighenn thiill willge. Befallenndis ether Gudt. Schreffuitt paa wortt slott Frederichsborg then 18 dagh Octobris Aar Mdlxxv.

Wnder wort signett.

Samtidig Afskrift i Kongl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 752 c. Fol.

5.

Gratiam et pacem per Jesum Christum.

Kiere Herrer och gode Wenner. Nest wenlig tacksigelse for alt gott, huilkett wii altiidt gerne forskylle wille. Szom eder well witterligt er, att Gudt almechtigste haffuer nu kallet wor kiere metbroder M. Oluff Offessen Cantorem, saa haffue wij strax epter hans afgang ladhett kong. Mtt. tilkiendegiffue, att Capitell haffuer Jus eligendi Cantorem eique hoc beneficium conferendi. Och ther fore lodhe forhøre hoess kon. Mtt. wedt hanss Mtt^s summum Secretarium, erlig och welbyrdig Arffuidt Huitfeldt, om hanss kong. Mtt. wille naadeligen wnde Capitell samme Jus att vdtuelle en bequem mandt aff Capitell till Cantorem igenn etc. Nu vdj medtler tiidt haffuer Mester Iffuer vdj Sor besøgt kon. Mtt. om samme prelatur atbekomme, och haffuer forhuerffuit kon. Mtt. wor naadigste Herris forscriftt till Capitell, aff huilcken wij sende eder en copie her indeluctt. Och haffue wii giffuit Mester Iffuer for suaar her paa Capitell, att wii icke kunne ther paa nogett giøre oc beslutte, før endt wore Prelater her tilstede komme och andre wore Capitels brødre, som nu icke tilstede ere. Szaa haffue wii nu tilscreffuet Her Cantzeler, Hanss Skougaardt och Doctorem Casparum Passelich, begierendis,

att the her wille were tilstede mett thett første paa en bestemder tiidt mett oss att raadtzslaa och handle ther om, eller scripturen giffue oss tilkiende deris willie och mening vdi saadan merckelig sag och bestilling. Huor fore wii wille eder ocsaa haffue gandske kierligen och gerne ombedett, atj wille lade eder findis her tilstede och deele mett oss eders gode raadt, helst forthij ther ligger stor magt paa, baade for Domkircken, Choritt, Scholen och meghett andett, Cantoris offitium requirit, om man thet ellers rett besinde will. Kiere herrer och wenner giører her vdj, som wor gode tro er till eder. Vdi huess maade wii kunne tiene eder alle och huer igen, giøre wii altiit gandske gerne. In Christo Jesu foeliciter valet. Ex Roschildia 23 die Octobris Anno etc. Mdlxxv.

V. p. a.

Capitulum Roschildense.

Udskrift: Clarissimis ac magnificis viris, Magistro Joanni Aurifabro, Rectori almæ Vniuersitatis Haffnensis, ceterisque Doctoribus et Magistris professoribus, collegis et amicis nostris charissimis.

Orig. i Kongl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 752 c. Fol.

6.

Gratiam et misericordiam a Deo patre per Jesum Christum.

Magnifice D. Rector, doctissimi et ornatissimi viri, Domini mei colendissimi, postquam diem suum obiisset venerandus vir M. Olaus, Cantor Collegij Roschildensis, obtulit me Regia Maiestas eidem venerabili collegio per literas intercessorias clementer rogans, vt ego in defuncti Cantoris successorem eligerer. Pertinet enim electio et collatio ad Capitulum, confirmatio vero ad Regem. Cæterum cum prælati Capituli venerandi, domini Nicolaus Caas Cancellarius, Johannes Schowgaard Senator Regni, et Caspar Paselichus Consiliarius Regius, abessent, dedi ego super eadem re ad singulos eorum literas meas, quibus iam illi benigne responderunt. Cognitis ergo voluntatibus et studijs illorum in me, constitui etiam ad Magnificentiam et Dominationes vestras, qui eiusdem venerabilis Capituli membra estis, hasce literas dare, meque vestris etiam iudicijs et voluntatibus subijcere, rogans amanter, vt si me eo loco et administratione dignum existimatis,

dignemini mihi in hac causa etiam suffragari. Existimo autem posse sine singulari dispendio in administratione, quam Cantoratus requirit, tantisper tolerari absentiam meam, dum me Serenissimus Rex clementer velit ex hac Sorensi gubernatione dimittere. Id quod etsi nondum facere constituit, spero nihilominus breui facturum. Interea non grauabor Roschildiam recurrere, quoties singularis vsus postulat. Curabo etiam, vt, quod ad quotidianas cantiones attinet, Succentor in mea absentia sedulo faciat offitium. Et forte hic etiam Regis voluntati, qua in hoc loco aliquandiu retineor, nonnihil concedendum esse putabitis. Sed ne ex meis affectibus disputare videar, rem omnem vestris iudicijs committo, peramanter rogans, dignemini me de vestris voluntatibus certiozem per literas reddere. Quod si feceritis, magno me beneficio a vobis affectum putabo, efficiamque, ne homini ingrato vel ignauo hoc offitium præstitisse videamini. Quod superest, Magnificentiam et Dominationes vestras Deo commendatum habeo, quem precor ex animo, vt labores vestros, quos pro Ecclesiæ salute sustinetis, dirigat in sui nominis gloriam. Amen. Bene et foeliciter valet omnes et singuli et me vobis commendatum habete. Datum Soræ Nonis Nouembris Anno Christi 1575.

V. M. et D. addictissimus
Iuarus Bartholinus.

Udskrift: Magnifico Domino Rectori, doctissimis et clarissimis viris Doctoribus et Magistris Professoribus in Academia Hafniensi, suis Dominis reuerenter colendis.

Orig. i Kongl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 752 c. Fol.

7.

Mester Iffuer Bertelsen fick Kong. Matt. Breff, Ringsted Closters Kircke anrørendis, vt sequitur etc.

Wij Frederich thenn andenn etc. gjørre alle witterliggt, att ephther wij komme wdj forfaringe, att Ringsted Closters kircke skall werre møgett brøsthøldenn och bygfaldenn bode paa Muer, Thag och Sparuerck, saa thend met ringe icke kand hielpis, och ephther att samme kircke er en met the eldste och fornemiste her wdj Landitt, och ther wdj mange aff fremfarne konninger

och dronninger her wdj Riigett ligge begraffuett, ochsaa wdj samme kircke aff Arrildtz thid haffuer weritt holditt, och end nu holdis forsambling och søgning aff mennige landtzens Indbyggere, naar the ephenn søge theris Rett, eller wdj andre Anliggende skulle forsambli, tha haffue wij achthet icke sømmelig och tilbørlig, att samme kircke skulle forfalde og bliffue øde, och therefore thaget wdj bethenckende, wed huad meddell ther kunde kommis for^{ne} kircke till hielp och forbedring, och therudindenn for gott anseett, att alle Landtzby kircker ther offuer ald Siellandtz Stigt skulle aff theris Renthe och Indkompst, vdi thette Aar, komme for^{ne} Ringsted Closters Kircke till hielp met enn halff daller aff huertt pund Kornns indkompst, wdj hues maade thet er nogenn Kircke till Renthe och indkompst, huilckenn for^{ne} hielp Oss Elsk^e hederlig och hoglerdt mand Mester Iffuer Berthelsenn, Abbitt wdj Ringsted Closter, skall lade indfordre aff Kirckewergerne till huer Landtzbye kircke her wdj for^{ne} Siellandtz stigt, och thet siidenn foruende och forlegge till for^{ne} kirckes nottorffthige bygning och forbedring. och therefore giøre tilbørlig Rede och Regenskab. Och Kirckewergerne skulle were forpflicht, hannum samme hielp vden forhallinge eller forsømmelse att lade tilkomme, saa framtt the icke wille stannde oss therefore till Rette. Thi bede wij och biude alle Kirckeuergere till huer Landtzby kircke her wdj Siellandtz Stigt, attj retter ether epher wdj thette neruerendis Aar huer aff thend Kircke, som the wdj befalling haffue och ere werge och forstandere fore, att yde, giffue och offuerandtuoerde till for^{ne} Mester Iffuer Berthelsenn eller hanns fuldmechtige en halff daller aff huer pund Kornns Renthe och Indkompst. Saa frembt som nogenn Kirckeuergere herudindenn findis forsømmelig och icke for^{ne} halffue daller aff huertt pund Kornns Indkompst vdi thette Aar, vdi rette thide, naar hand ther om lader fordre, till for^{ne} Mester Iffuer eller hanns fuldmechtige wdgiffuer och fornøyer, eller och nogenn siin Kirckes Indkompst fordølger, ther met for^{ne} Ringsted Closters Kircke paa for^{ne} hielp kand skee affbreck och forkortt, tha skulle the, som ther met befindis, therefore deelis, tillthallis, straffis och stande therefore till Rette, som wedbør. Her epher siig alle Kirckewergerne till Landtzbykirkerne her wdj Siellandtz Stigt, saa well

som for^{ne} Mester Iffuer, paa for^{ne} Ringsted Closters Kirckis wegne, wille och skulle wide att forholde. Ladendis thet ingenlunde. Actum Sorøe Closter, thend 4 Octobris Aar etc. Mdlxxxij
Sjæl. Registre Nr. 12 Fol. 263.

8

Mester Iffuer Berthelssen, Abbed vdj Ringsted Closter, fick Breff, Ringsted kirckes bygning anrørendis, vt sequitur.

Wij Frederich thennd Anden etc. giøre alle witterliggt, att ephthersom wij haffue befallet Oss Elsk^e hederlig och hoglerdt Mandd, Mester Iffuer Berthelssenn, Abbett wdj Ringsted Closter, att skulle met thet førderligste lade forferdige nogenn bygninge, som er foretaget paa Ringsted kircke, till hues bygning ther nu skall werre brøst for Muersteen, och wij komme wdj forfaringe, att hoss Beenløsse kircke skall staa enn kirckelade, som forfalder, och nu icke er Kircken nyttig, huilcken kunde affbrydis, och thess Steen selgis, och foruendis kircken till bedste, tha wille wij her met haffue befallitt och fuldmagtt giffuitt kirckeuergerne till for^{ne} Beenløsse kircke, att mue for ett skielligt och billigt werdt selge och affhennde till for^{ne} Mester Iffuer Berthelssenn, till for^{ne} Ringsted Closters kirckes behoff, hues steen som kand findis vdj for^{ne} Beenløsse kirckelade, att hand thend kand bruge till for^{ne} Ringsted kirckis bygning, och hues pendinge Kirckeuergerne therefore oppeberendis worder, epher gott och clartt regenskab, att skulle forordnis Beenløsse kircke till bedste, och inthet andit. Huor epher Kirckeuergerne saa well som for^{ne} Mester Iffuer Berthelssenn siig kunde wiide att forholde. Actum Hadersløffhus 18 Augusti Anno etc. 1583.

Sjæl. Registre Nr. 12 Fol. 290.

II.

Nogle Breve til Fru Birgitte Gøye 1563—73.

Der blev ifjor holdt en smuk Mindefest, nemlig 300-Aarsdagen for Stiftelsen af Herlufsholm Skole. Denne Fest fremkaldte forskjellige Skrifter, blandt hvilke et, der i kirke-

historisk Henseende ikke er ganske uden Betydning (skjønt det ikke er anlagt derpaa), da det giver et smukt og tro Billede af tvende af de ædleste og gudsfrygtigste danske Adelspersoner fra det 16de Aarhundrede. Jeg mener Prof. T. A. Beckers Biografi af Herluf Trolle og Birgitte Gøye. Hos faa eller ingen af den Tids adelige vil man finde en saa stor og uhyklet Fromhed som hos dette ædle Ægtepar. Derom vidner ikke blot deres Stiftelse, men ogsaa mange af de Breve til og fra dem, som endnu ere opbevarede. Der vil maaske komme den Tid, da man omhyggelig vil samle og udgive alle disse Breve. Et saadant Foretagende foregribes ikke men fremmes ved, at jeg her meddeler nogle faa saadanne Breve mest af gudeligt Indhold og fra kirkelige Personligheder, thi flere af dem ere saa opløste af Ælde og Fugtighed, at man om ti Aar ikke vil have saa meget af dem tilbage, som der nu findes. Der er fra det 16de Aarhundrede opbevaret en forholdsvis stor Mængde Breve til og fra adelige Personer; men kun meget faa af dem handle om aandelige Ting, de fleste dreje sig om Penge og Gods, og vise saaledes Tidens Tankegang, der, trods de strenge ydre Gudsfrygtighedsformer, dog i ikke ringe Grad var rettet paa det materielle. Jeg overraskedes derfor næsten ved iblandt endel andre gamle Breve i det kgl. Bibliothek engang at finde nogle af en anden Art. For flere Aar siden afskrev jeg dem og meddeler dem nu her, for ogsaa paa denne Maade at bidrage til at forny Mindet om en af de bedste og gudsfrygtigste Dannekvinder, som vor Historie har at opvise. — De tre første Breve ere fra den Tid, da Herluf Trolle endnu levede, de øvrige ere skrevne til Fru Birgitte i hendes Enkestand.

Hvad de Mænd angaar, fra hvem Brevene ere skrevne, da behøves der ikke at bemærkes noget om Dr. Niels Hemmingsen og det venlige og fortrolige Forhold, hvori han stod til Herluf Trolle og hans Hustru, da det er noksom bekjendt; ogsaa M. Christian Machabæus hører til de mere bekjendte Personer: han var en Søn af den berømte

Dr. og Prof. theol. Johannes Machabæus, havde en Tidlang opholdt sig i Herluf Trolles Hus, blev 1565 Professor ved Universitetet, senere Forstander for Sorø Skole og døde 1598 som Ærkedegn i Lunds Domkapitel. Hans Skrivemaade vidner om, at Dansk egentlig ikke var hans Modersmaal; det bør ogsaa erindres, at han var neppe 23 Aar, da han skrev det her meddelte Trøstebrev. Til den tredie Brevskriver, Hr. Rasmus Augustinus (Aagesen), kan der derimod ikke forudsættes noget Kjendskab. Jeg har fundet følgende om ham. Han var født i Næstved og studerede 1560—61 ved Universitetet i Rostok, og her udgav han et latinsk Digt om Johannes den Døber, som han tilegnede Hr. Oluf Lavritsen (Karsemose), Abbed i Sorø, og Hr. Christen Sørensen, Abbed i Allehelgenskloster ved Lund, til Tak for bevist Velvilje imod ham (Carmen de Johanne Baptista, nuper conscriptum et recitatum publice in celebri Academia Rostochiana ab Erasmo Augustino. Rostochii, 1561. 4¹). I Rostok optraadte han ogsaa 1561 som »competitor« til en Grad i Theologien (formodentlig Bacca-

¹) Exemplaret i Hjelmskjernes Saml. 1218. 4 er af Forf. foræret til Henr. Ol. Nidrosiensis. Bag i Skriftet findes et trykt Vers af Isaac Mauritius Gyldedeianus, der samtidig studerede i Rostok (jfr. Ny kirkeh. Saml. I, 479). Det er forøvrigt ikke umuligt, at Hr. Rasm. Augustinus tidligere havde været Kapellan i Næstved (det skete nemlig dengang ikke saa sjældent, at en, der alt var Præst, opgav sit Embede for at studere videre), og at det er ham, der menes i følgende Kongebrev: »Vi Christian III gjøre alle vitterligt, at efterdi denne Brevviser, Hr. Rasmus, har berettet for os, hvorledes han er Kapellan udi vor Kjøbsted Næstved, og at han ogsaa prædiker udi Hospitalet sammesteds, og har intet for sin Umage, for han prædiker for de syge, da have vi af vor sønderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev under og tillader, at Abbeden udi Skovkloster aarligen skal fornøje ham 2 Pund Korn for samme hans Tjeneste, til saa længe at Hospitalet bliver ydermere forsørgt, saa at det selv kan lønne sin Kapellan. Givet i Roskilde 9 Sept. 1557«. Imidlertid kan det dog bemærkes, at 1565 døde en Hr. Rasmus Lauritsen som Sognepræst ved S. Mortens Kirke i Næstved (se Ny kirkehist. Saml. II, 561), som man ogsaa kunde antage for identisk med ovennævnte Kapellan.

laurgraden) og var som saadan med at forsvare nogle theologiske Sætninger ¹⁾. Efter sin Hjemkomst blev han af Herluf Trolle kaldet til Prædikant ved Herlufsholms Kirke ²⁾. 1571 beskikkedes han til Sognepræst i Kjøge, hvor han tillige blev Herredsprovst og døde 1589 ³⁾. M. Klavs Lyschander, der personlig kjendte ham, eftersom han var Præst i Herfølge, samtidig med at Hr. Rasmus var Præst i Kjøge, beretter om ham ⁴⁾: »Erasmus Augustini f., ecclesiæ Coagiensis pastor et præpositus, in liberalium artium cognitione et ss. Theologiæ lectione diu feliciterque versatus, Poeseos et Musices studiosissimus, ingenio præstans, eloquio elegans, vita denique et moribus devotus et modestus, scripsit: I. Psalmos aliquot. II. Epitaphium Herluffi Trolle, Hafn. 1566 ⁵⁾».

1.

JESus Guds søn, huilken den hellige Simeon kaller vdi sin sang it liuss for alle hedninge, wære met eder stetze oc altijd, min fromme fru Berete. Kom meg till haande wdi disse dage eders scriffuelse, wdi huilken ieg saare well forstod eders offuermaade fromhed emod meg, huilken Gud løne euindelig; der til met fick ieg att wide eders wilge om eders elskelige søster, at ieg først skulle søge hende vdi sin skrøbelighed met trøst aff Guds ord; der nest giffue eder met dette eders bud til kiende, huor det haffuer seg met hende. Saa giffuer ieg eder nu yd-

¹⁾ Cimbr. litt. I, 453.

²⁾ Han nævnes ikke i de Præsterækker, som findes i Melchior og Leths Skrifter om Herlufsholm.

³⁾ Ifølge en Catal. past. Siællandæ, Gl. kgl. Saml. 2990. 4. Her kaldes han Hr. Rasmus Aagesøn. D. 28 Juni 1589 udgik der kgl. Befaling til Borgemester og Raad i Kjøge om at sørge tilbørlig for deres Sognepræsts, Hr. Rasmus Augustini, nødtørftige Underholdning (Sjæl. Teg. XVII, 160).

⁴⁾ Lyschander, De scriptor. Dan. (Westphalen, Monum. ined. III, 460—1).

⁵⁾ Herved menes sikkert et latinsk Digt af ham, som findes i Chr. Machabæi Oratio funebris ill. viri Herluffi Trolle. Hafn. 1566.

mygeligen at wide, at ieg haffuer wist wærit hoss hende nogen stund oc er end nu, oc wil gierne tiene hende aff den Guds aand oc naade, som meg giiffuis. Oc er hun saare suag oc skrøbelig, saa at hun haffuer aldels nu went sit sind oc hu fra denne forgengelig werden oc inderlig till dend alsommeetigste Gud i himmelen, oc er nu aldels saare wel tilfrids, huilken side det skal gaa. Huilkid hun met it frit mod offte bekiender met disse ord: O himmelske kiære fader wære loff euindelich, der haffuer giort meg saa tryg oc saa glad i mit hierte. Jeg wed wist, at Gud er min kiære fader oc ieg hans elskelig barn. Jeg er wiss oppaa, at mine synder ere alle sammen vdslette wid hans kiære Søns blod, død og pine. Denne werden staar inthet i mit hierte, det helste ieg nu wille, det wor, at Gud wille snart komme oc forløse min skrøbelighed met it andit lif etc. Oc nu for otte dage siden, en Søndag at afften, der klokken wor wid ni slæt, fremkalede hun sine børn alle fire, huer effter anden, holt dem vdi henderne, ynskede dem af hierit Guds naade oc wenskab at leffue vdi, oc antuorde dem aldels i Guds haand fra sig, lige for al werden, som hun hagde seet Gud self staa for sine øgne. Saa at dend fromme fru Berite Bylle oc ieg (som da ene baade saa her oppaa) icke andit kunde end wæde wore øgne met graad. Ther fore maa ieg bekiende, at hun haffuer alle de gode wilkaar paa siels och samuittigheds wegne, som ieg ynsker self at haffue oc beholde, nar ieg skal skiffte denne werden bort hen for en anden. Men paa hendis Legoms suagheds wegne haffuer det siden den tijd wærit alt ens. Men dette gode haaff haffuer ieg om hendis legoms karskhed, at det kand end bedris, først fordi at hun offte suedis, enddog hun haffuer stort arbejde met hannem, der nest at hun det bæste, som effne kand wære, tærer hun gierne. Men meg tyckis, at mand haffuer en ringe ting at ackte. Dog er ingen ting Gud wmuelickt etc. Hendis børn ere end nu aff Gudz naade karske alle samen. Lader eder de to søstre fru Mætte oc fru Marine

sige mange tusinde gode næther, huilke som tiene hende troligen oc gierne baade nat oc dag. Eder her met den alsommectigste euige Gud befalendis met lifff oc siæl euindeligg. Gud beuare eder stetze oc altid, Amen. Screffuit paa Nesbyholm, x dag Februarij Anno dominj 1563.

Rasmus Augustinus
predicant paa Herluffsholm.

Udskrift: Hederlig oc welbyrdig Frue, Fru Berete Gøy, ydmygeligen tilscreffuit.

2.

Min allerkiæreste frv, det ord gaar alt for seg, wi pleye att tale om, eders fromhed oc ieg, att her er ingen waractig glæde i dette lifff. Jeg begynder nu først att forsøge, huad omhu er, oc huad werden er, huor wstadigg alting er. Jeg berømmede meg der aff i den tale, wi sidst hagde sammen, at ieg wor nu kommen til nogen rolighed i mit sind met min husholning, hagde gode oc trygge tiennere i min frauærelse, saa ieg torde wel for den sag skyld fare, huort ieg skulle. Men ieg fick snart andit at wide. Strax i vore bort farne, bleff der fire personer for meg nid slagne til sengen, end dog den fierde aff Gudz godhed stod op oc tiene de tre aff den efne, der wor f [Men] de to tog meg Gud fra, den tredie kommer kand ske effter snart. Min kiære fru, ieg kand icke andit end lade min fattige broder søns død gaa mig till hierte, thi hand wor mig saa hiertens kiær, oc hagde saa gaat it haab om hannem. Men ieg trøster meg wijd hans glædeligg endelick, huor gierne hand wille dø, effter ieg sagt hannem, huor gaat der wor i det euige lifff hos Gudz helliche engle, hos andre hellige børn, vdrackte [hand] sin haand oc sagde sin kiære fader, som wor her tilstæde, oc sin fader broder gode nat for wden suck oc graad etc. Tacker ieg oc eders fromhed for eders gode scriffuelse, som bær mig trøst. Den euige Gud holle sin fred offuer eder oc beuare eder oc alt eders folk for denne forgifft,

som . . arme menniske fort , før end wi wide aff. Kiære frwe, det er raadelickt, att eders folk tager sig ware for fruckt, synderlig pærer oc æble, thi det er beuijslickt, att hêr er allerede folk der aff forgiiffne, som den fromme oc wnge borger her i Nestid, Hans Jacobssen, bestod paa sin sotteseng, at der hand i Kiøge markid tog it stække i sin mund aff it eble, strax fornam hand foruandling i alle sine lemmer oc mente for uist, at hand tog der aff sin død. O Gud wære os naadig oc künde os alle nu gode raad. O Gud ske loff wid Jesum Christ, meg skader inthet, saa wijt som legoms sundhed er anrørindis. Jeg beder gierne Gud der om, at hand will wnde meg løcke till att høre det samme oc spørge om eders persone, eders iomfrwr, herre børn, oc ganske huss stedze oc altid, o Gud hør min bøn for din Søns skyld, [Amen. O] giffue Gud, at ieg maatte formaa hos eders fromhed, at i wille ynske paa mine vegne en god løcke Jomfru Anne, Jomfru Kirstin, Jomfru Wiuicke, Jomfru Lizabet, Jomfru Sophiæ, Jomfru Margrete, Jomfru Birgitte, suene oc piger alle til haabe. Jeg skall ingen dag for glemme eder met Gudz hielp i min bøn til Gud, at Gud will eder alle beuare. Jomfrw Anne er icke hiemme men paa Sandby, oc har ieg spurt, at hun skall der rede prestens daather till brud.paa Søndag. Befalindis eder den euige oc barmhiertige Gud. Screffuit i Lille Nestid met hast, anden Sant Laurentij dag 1563.

Rasmus Augustini

eders tro wnderdanig tiener i Gudz ord
paa Herloffsholm.

3.

Efther thij att bestandig oc rettskaffen wenskabe (welbiurdig frue) som beginder ther aff, att meniskerne kommer offer eens vj theris seder oc idrett, oc forøgis oc rodfestis vj welgierninger oc thienstagtighed, kan saa begifue sig emellem them, som huercken er blodis foruant eller besuagrit sammens, att hun kan ware ind till theris vderste: Huo

skall tha icke acthe thend goduillighed att werre megit fastere og waragtegere, som enthen foreldre haffer till theris børn, eller vdj børnen skinner mod foreldrene, eller oc saa thend som vdj ectefolck optennis, saa att the met heftiger hiertelagh elsker thennom, som y saa maade er sig tillføigit, end sig self, oc agther strax theris lycke oc welkor att werre syne egne. Oc thet er icke thvill, att Gud io haffer slig hiertelag y menniskens sind inplantid, att wij maa forstaa, huor inderlig Gud elsker sin enborne søn, wor Herre Jesum Christum, oc then christen kyrcke, for huilcken hand wylle lade syn søn, som handt haffuer synderliger kier, dø oc tolle hor pine, paa thet att hun matte befriess fraa euig fordømmelse. Mens thette hafuer hedningerne icke kundit offerweye, huilcke som vden Gudz kundskaff mett blind kierlighed oc vden alld lempe oc maade haffuer ellsket therris wener oc foruanthe, lige som wij lese, Nisum att haffue met vlempelig kierlighed elst Eurialum, Gracchum Corneliam, Porciam Brutum, saa att theris lijf haffuer werret thennom kierrere end therris eigit. Man skall alligeuell icke beblande thenne naturlige oc retsindige ellskelighed mett the vtilbørlige oc vdstadige løsagtighedz indskydelse, mett huilcke Biblis till sin egen broder wor betagen met oc brende vdy: Thij att saadanne vstadige optendelser er thuert emod Guds hellige low, oc Gud pleyer slyg løsachtighed grummeligen att straffe, lige som hand met syndfoden straffe then gandske meniskens kiøn for skiorleffnit. Item lod Sodoma oc Gomorrha met ild oc suagell affbrende y grundt for horeri skyld. Oc Guds low siger: huert thet lijff, som bedriffuer slig weyrstigelighed, skall ødeleggis. Mens thende høffuiske oc retsindige kierlighed, som paa græske kallis *στοργαὶ φύσικαι* ο: naturlige hiertelag, roser Gudt sellf, oc er thet vmueligt, att saadande gudfrøctige affecther kunde vdsluckis vden rudzs (!) natur er slet foruent oc forderuet. Som propheten Esa. siger: Mun en quinde kunde forgieth the sit speede barn etc. Disligeste giffuer Salomons dom tiilkiende, huor

heftig thende naturlig affect er vdi een retsindig natur. Huat brendendis oc trofast kierlighed warre emellom Daud oc Jonathan! Abigaell oc saa fordagtingit hin vstadige oc daarlige Naball hoss Daud, att han icke skullie yhielslais, for thet att hand warre hinnes hosbond. Item læser wij en herlig historie om en hertoginde, som warre hartoge Guelfus hustrw, huylken keyseren haffde lang tijd belagd paa hans slott, oc paa sisten nød hanum till att opgiffuit. Tha gaff hand hertoginnen oc andre edell fruier frij leide att gaa ther vdaff, oc tage mett thenum saa megit the kunde berre paa theris ryg; her thog then edle furstinde oc fruier icke guld eller direbar stene, mens theris kierre hosbonder oc børn paa theris ryg, oc y saa maade thennom befride. Thet er en kongelig dyd oc rett welbyrdig hiertelag, vdi huilken mand kand thene affectis vdspring oc oprindelse beskue. Welbyrdig frue, thette opregnir ieg therfor, att ieg kand beuse thend ellskelighed, som foreldre hafuer emod børnen, oc børnen emod foreldrene, wener emod wener, oc ectefolck emod huer anden, att werre sømelig oc Gud behagelig, disligest att then hiertelag, ether eddelhed haffuer emod welbyrdig, beskieden oc hogforstandig mand her Herluff Trolle, eder kierre hosbon, myn gunstige herre, att werre Gud tacknemmelig oc welbehagelig. Mens ephertj thette ether gudfrigtige oc gode hiertelag siunis att werre saa heftig vdi hans frauerrølse, oc sorg, omhou oc lengelsse efther hanum lader sig see daglig io mer oc mer att forøgis, wijlle ieg ethers edlehed nogne trostlige steder vdaff sckriften tijllsckrifue, huilke naar y thenum offerløbe, skulle y kunde forskrijffue ethers bedrøffuelse og omhou en wiss maade; bedendis, att y thene ringe thienste, som kommer aff ith tacknemmelig hierte, wille gunstelige thage till tacke. Gudt er ner tijllstede hoss alle the, som er flittige vdi theris kald, oc hand thenom velsigner, oc lycsalige gjør alle theris gierninger: Mens the som skiøtter andit, end thenum børe, thennum will hand alluarlige straffe. Saa warre hand hoss Abraham, Moyse, Gedeone, Daud,

ther hand stride, oc thennum vnderlige och well beuarit, oc hafuer aldrig forlatt nogen, som forlod sig paa hanum. Constantinus Magnus, then gudfryctig keiser, ther hand vd drog mett syne krigis folck emod thend vgudelig Tyran Maxentium, gaff Gudt hanum it vist seygers tegen vdaff himmelen, paa thet hand des bestandiger skulle were vdj sit rette kald, oc icke fructhe syn modstanders magt oc woldt. Thij ther obenbaredis hanum it røtt blodig kors, y huicket thisse bogstafue ware schreffne *ἐν τούτῳ νικά* ο: her vdi skallt thow faa seyger. Saa er Gud stelze hoss sine, naar the vdretthe, huad theris kald' tijlhører. Mens hand straffuer thenom, som enthen ere forsømelige vdj theris kaldt, som Saull, eller och beuarer sig mett andre theris bestijlling. Saa thuiuiller ieg icke, att Gud will io vdj sine tijd bethale thenum, som er orsage tijll thenne skadelige oc blodige krig. Ethers kierre hosbonde, min gunstige herre, som nu mett flytt oc troskab vdretther huess handt er rettelige tillkallid, oc hanum befalid er, oc flitter sig ephther att nederlegge thend ild, som aff andre er optendt, hanum wed ieg vist, att Gud will beskytte oc beuare. Oc saam Moyses sagde: Herre led oss icke vd aff thene sted, vden thu gor for oss, saa befaler hand sig Herren och blifuer frij fraa alt fare, saa lenge som Gud gor for hanum: huickit then xc psal. forklarer: Huo som sig forlader paa then allerhøgestis hielp, hand blifuer y himelens Guds beskyttelsse etc. Saa ephtertj hand er aff Gud beuarit, vdretter hand diss dristiger, huad som hører till hans kaldt, icke allene thet ganske rige tijll store nytthe oc gafuen, mens oc saa att hans naffuens ryckte, som her tijll hafuer verit høgt berømt, skall mett pris oc ære vdobis aff alle hans ephtherkomere. Saadan hans ære siunis y att fortryde, om y saa hedrøfuer eder for hans fraawerrelse, att y mett graade oc formanelse wiille hanum tillbage fordere, lijge som Nicomedes ner haffde mett sin graad igen kallit Neoptolemum, ther hand beginte nogit synderligt. Saadan hans pris och ære, som ethers kierre

hosbonde, min gunstige herre, mett sin stircke oc mandum indlegger, skulle y werre dellagtig vdj, oc the, som hanum enthen vdaff slegt, suagerskab eller wenskabe foruant er, skulle huer faa sin deell ther aff. Oc ieg skall legge winde paa, saa witt Gud mig forlener sundhed og forstand, att thenne hans ypperlig naffuen kundighed skall bethegnis mett en euig seyger. Och effthertj the gudfrøctigis bønner bryder giennum hiemmelen, oc aldrig kommer forgieffis tilbage, maa mandt uden thuivill forlade sig till, att ethers kierre hosbonde, som then gandske christen kirke her vdj rijgit stetze Gud befaler, at hand io er frij fra allt vlycke oc ont. Doch att faren forøgis paa thet att flitighed vdj wor bønner skall oc forøgis. Faren y sig self er obenbare, som hun both eder oc flere gantz hart thuinger. Mens mand skall saa ramme maade ther vdj, att vor hierte icke skall forsmectis aff sorgen, eller fyrigheden tijll att bede skall forkølis vdj oss. Ephertj tha Gud er mett hanum y hans rette kald, oc hand er Gud befallit mett monge Christines bønner, paa thet handt kunde sund oc glad mett seiger oc triumph beprydit hiem komme; tha forlader alt eder sorg oc bedrøuelig angist, oc mett then ganske christen kircke befaler hanum Gud, huilcken skall beskerme oc beskytte hanum bode fra verselige och aandelige fiender. Eder Gud befalendis, oc fortæncker icke min dristicthed. Then 19 Octob. 1564.

Eders for alltijdt

Christian Machabæus.

Udskrift: Erliig oc [welbyrdig frue, fru Berette Gøye] her Herloff T[rollis] gunstige frue

4.

Christus øser det søde wand,
Der sørgende hierter vel ledske kand.

Psalm. xxij. Joh. iiij.

Min fromme oc gudfryctige kiære Frw, eder er wel witterligt, huad skeet er i dag femten hundrit aar sijden

oc nogle aar der till, at den hellige engill Gabriel bar Jomfrw Mariæ rættelig gode tidender paa allis wore wegne nid af himmelen, den tijd hand blef wdsent af Gud till Nazaret oc till hende i Galileia land, oc bad hende wære glad, thi hun skulle føde den welsignede sæd Jesum Christum till werden, oc da er wisselig skeed saa stort it iertegn, att de hellige engle, som hafue tusin fold bedre forstand paa Guds oc menniskins natur end wi arme syndere, kunde aldrig nocksommelig der paa sig forundre, huorledis de hellige Trefoldighed hafue werked denne guddommelig oc høye gierning, at den euige Gud, som ingen begyndelse oc ende hafuer haft, er nu blefuen den, der hafuer mett menniskens kiøn baade begyndelse oc ende. Den wdødelig Gud er nu blefuen it dødeligt menniske. Den wsiunlige Gud er nu blefuen it siunligt menniske. Den rige Gud och konge er blefuen det fattige barn eller norn, som hafuer lagt sig wnder den fattige Jomfruis hierte. Altsammen paa det hand wilde sla døden i hiel, tage Satan til fange, oc skicke os det euige lif. Thi ske hans godhed lof oc ære euindelig, Amen. Min kiære frw, meg kan nu det ingelunde forundre, huor for att wor himmelske fader hand giør os det i disse dage saa langsomt met denne feyde oc wfred, thi her skier nu saa megen whørlig last oc synd alle wegne, at fromme Christne maa græde wijd. Oc synderlig er nu it stycke skeet i disse dage her for Næsted, som ti Konge Riger maatte straffis for. Thi en mand met sin hustru, moder, gaarquinde, oc nogre andre der till met, hafue saa ynckelig formyrt en anden mand, att grusomt er; først stolle de hannem en stor haab pendinge fra, der næst slo de hans hals sønder i marcken paa morsti. Siden lagde de hannem for suin i en suinsti. Der han ey kunde opædis, grofue de hannem nid i en kornlade. Der fra toge de hannem op igien oc hugge hannem i mange stycke. Paa det sijdste, der de wille bage, bare de styckene ind i en sæck oc hannem opbrende i saa maade, att der de lagde it lau mett træ, da

lagde [de] it andit met hans limmer, huilked den bekiende, som wor met, oc blef rætt for Næstijd, xiiij dag Martij, met megit meer end ieg kand bescrifue. Den almectigste Gud forbarme sig ofuer os oc styre altid wor hw oc sind mett den Helligand, at wi icke skulle gifue diefuelen rum, som wisselig bestod mett sin røst att hafue hulptit disse att fulkomme denne forbande gierning, der en besætt menniske blef manit i Stefuens hærit. Gud hielpe os, Gud beuare os nu oc altid, amen. Kiære Frue, sender ieg oc eder en scrift, som doctor Johannes, bispem, lod wdgaæ i disse dage til alle præsterne her i Siælland, som maa wel ske kand oc wel tiæne eders predicant, then danne mand her Peder oc flere met, huo den løster att bruge. Thi hun indeholder, huorledis mand kand rættelig giøre bøn om fred i denne farlig tijd. Gud wære oc eders fulkommelig løn i euighed for eders gode raad i eders scrifuelse oc for eders herlig skienck oc gafue oc alt andit gaat, eders fromhed meg wfortient stedse beuse. Eders kiære Søster Søn Oluf Mauridsen hafuer mett sin bøn flyt meg forskaanelse for skat paa denne tijd, dis wære Gud baade eders oc hans Løn i euighed. Den samme euige Gud hand opliuse eder oc alle eders gode wenner Jomfruer, oc menige hof, met den Helligands naade, beuare eder fran alt ont, oc wnde os att se eder karsk och sund. Screfuit paa Herlufsholm xxv dag Martij, paa huilken dag Adam syndede, paa huilken dag synd floden strafede werden, paa huilken dag Jesus blef først menniske i Jomfru Mariæ lif, paa huilken dag Guds Søn betalede mett sit blod for alle wore synder paa kaarsit.

Rasmus Augustinus
eders tiener i Guds ord.

Udskrift: Erlig oc welbyrdig Frw, Fru Birgitte Gøye wdi Rinkloster¹⁾ ydmyggeligen tilscrefuit.

¹⁾ Birgitte Gøye havde Ringkloster i Aarhus Stift i Pant af Kronen til 1571, da det blev indløst fra hende; hun opholdt sig her ved Juletid 1565 (Danske Mag. 3 R. III, 79.).

5.

Ydmyg Helsen altiit tiilfornsent ved vor kiære frelser Jesum Christum. Kiære fru Berethe, kand ieg icke fultacke eders fromhedt for eders mangfoldelige velgerninger, som i meg stetze oc altiit beuise vtj mange mode, men Gud weed mit hierte oc begering for eder, hanom beder ieg daglige, att hand schal ved sin Helligand beuare eder vtj en sand gudtzfryct, oc vtj en christelig tolmodighedt vnder kors oc modgang, som kommer vtj adskillige [mode] offuer Gudtz børn, rige oc fattige, fri oc wfri. Di dette er Gudtz visse forset, att hand vil alle sine prøffue med korset, paa det di schulle vide, att di icke haffue deres hiem i denne verden, men haffue et andit ferne rige, som Jesus Gudtz søn haffuer denom beret; der nest att di med korset opueckes tiill att gøre bøn tiil Gud, vtj huilken de støre glæde finde en alle vertzens børn vtj al vertzens medgang oc vellyst; for det tridie vil Gud, att modgang schal paamynde oss om vor endeligt, som er att vi schulle her fra skedes formedels døden. Di som her lider modgang vtj gudtzfryct, di forskreckes icke for døden, som de wgudelige, men glæde sig vtj throen, huilken som mit vtj døden schal indføre dem vtj den euige glæde, som Christus haffuer dem beret. Saa tuil meg inthet, min frome fru Berethe, at i nu haffue eders hierte vel befestet vtj troen paa vor kiære frelsermand, som vil oc kand hielpe, naar al vertzens magt formoer inthet. Kiære fru Berethe, saa er ieg oc glad, att i icke bedrøffues, for i haffue myst det kloster, szom [i] haffde vtj pant aff K. M. Tuil meg inthet, at thet schal io bliffve eder tiill mere glæde en tiill sorge. [Thi de]nne Sanct Pauli Regel er viss: Alle ting v[ere sig med]gang eller modgang schal vendis dem tiill gode, som elske Gud. Gud hand veed vel moden att vende sig tiill ære, oc eder tiill glæde, huadsomhelst eder kand wederfares, ickun setter sagen tiill hanom, hand kand altingest viiselige oc gaffnlige bestille. Taledede ieg (min frome fru Berethe) nu nyllige med Oluff Mauritzen oc forstud nu som tiill forn

hans gode hierte mod' eder, saa hand elsker eder ick
alene som en modersyster, men som syn allerkiærste
moder. Huor aff i skulle en oc husuale eder oc tage det
for en Gudtz benedidelse. Kiære fru Berethe, vil ieg ick
paa denne tiid bemøde eder med lengere scriffuelse, men
tacker eder for eder mangfoldige velgerninger oc nu be-
synderlige for den erlige skenck . . tønne smør oc j tønne
oste, i sende meg. Gud løne och beuare eder med althet,
i vel ville. Her med eder Gud almectiste befallendes. Aff
Køffuenhaffn tysdage effter Trinitatis 1571. Sier eders Jom-
fruer mange gode nætter, oc lader min høstru siie eder
mange gode nætter oc tack for eder mange vel gerninger.

Niels Hemingsøn eders T(iener).

Udskrift: Erlig, velbyrdig, gudfryctig oc kyske frue, fru
Berethe Gøie, forstanderske tiill Herluffsholms fri schole,
ganske ydmygelighen.

6.

Vor Herre Jesus Christus, som wdsender den sande
trøster mand, den werdige Helligaand, hand wære altid hos
eder i eders hierte met glæde oc trøst, min kiere Frw. Oc
bør mig att wære eder tacknemmelig, saa lenge ieg lefuer
for saa megit gaat, j mig altjd beuise. Gud wære eder
god till euig tiid for eders scrifvelse oc det gode, der met
fulde, mig haabis til Gud, att det kand mig megit forlæske
paa mit bræck, men ske Gudz wilge, saa blifuer det gaat.
Men met badskieren hafuer ieg giort det klart, Gud gifue
det kunde nu met den fattige pige blifue ellers snarlig gaat.
Oc giffuer lægerne baade samen god trøst. Oc der met
paa denne tiid will ieg haffue eder den euige Gud befalendis
met lif oc siæll, folk oc alt det, i kiert haffue. Screffuit i
Kiøge met hast 2 Maj 1573.

Rasmus Augustinus
eder tienner.

Udskrift: Erlig oc Velbyrdig Frw, Frw Birgitte Gøye paa
Sortebrøder i Nestjd ydmyg til screffuit.

III.

Videnskabernes trange Vej eller en Kapellans Levnetsløb.

Man har vel til alle Tider Exempler paa Mennesker, som uagtet de ikke savne Dygtighed og med Flid bruge deres Tid, dog forfølges af en forunderlig Vanskjæbne, saa alt, hvad de tage fat paa, mislykkes og alle Veje efterhaanden lukkes for dem. De mangle maaske nogle ydre Gaver, som høre til for at komme frem i Verden, eller de savne saadanne Forbindelser, som have hjulpet mangan en Stymper til Brødet, men hvis Afsavn har gjort Livsvejen saare tung for mangan en ellers begavet og dygtig Mand. Saalænge Menighederne havde Kaldsretten til Præsteembederne beroede alt paa personlige Forbindelser, thi det gik dengang, ligesom det nu gaar med Skolelærerembederne, at man sjelden tog uden en, man kjendte, selv om der var al Formodning eller Vished for, at han i Dygtighed ikke kunde maale sig med en Ansøger fra en fremmed Egn. Ved Enevoldsmagtens Indførelse tabte Menighederne deres Kaldsret, som gik over i Kongens Haand, men da Regjeringen i Christian V.s Tid, for at skaffe Penge, over en lav Sko bortsolgte Kirker med tilhørende Patronsret til private Patroner, blev Forholdet snart værre end det havde været tidligere. Man har fra 18de Aarh. mange Exempler paa, at dygtige Kandidater, som ikke havde været saa heldige at komme i Forbindelse med private Patroner, maatte gaa i 10 til 20 Aar eller vel endog længere, inden de kunde faa et lille kongeligt Kald, medens maadelige Studenter ligefra Exambordet bleve kaldede til Landets største Embeder. Naar nemlig et Kald blev ledigt, som en Student havde Løfte paa af en privat Patron, skyndte vedkommende sig i største Fart med at faa Examen, og naar han blot fik denne, ligemeget om det saa var med den sletteste Karakter, saa var Vejen ham aaben. — Vi skulle her meddele et Exempel fra det 16de Aarhundrede paa, hvor uheldigt ialfald en enkelt ved Lykkens Ugunst

kunde blive stillet, uden at vi vide, om der maaske ved vedkommendes Personlighed har været uheldige Omstændigheder, som have gjort sligt mere forklarligt.

Anders Madsen Blenthrop, formodentlig af Fødsel en Skaaning, hvorom Tilnavnet Blenthrop synes at vidne¹), blev efter en majsommelig Skolegang Student ved Københavns Universitet 1563. Han hørte flittig Forelæsninger i de forskjellige Videnskaber, som doceredes ved Universitetet, disputerede, prædikede og underviste Ungdommen. Da Pesten herskede i Danmark under Syvaarskrigen og mange Præster døde, blev han (formodentlig 1567) ordineret af Biskop D. Hans Albretsen til at være Hjælpepræst ved Vor Frue Kirke i København²). Men da Sygdommen kort efter synes at være ophørt, kom han snart igjen ud af denne Virksomhed. Nogen Tid efter »forskrev» Bispen i Skaane, M. Tyge Asmundsen, ham til Medtjener for Præsten i Lyngby, Gennerup og Gøddeløf i Bare Herred, M. Hans Mogensen, som senere blev Biskop i Trondhjem. Her var han kun en Sommer, thi da Bønderne, idetmindste efter hans eget Sigende, gjorde mere af ham end af Sognepræsten, fik denne ham bort. I Aaret 1575 syntes der at aabne sig Udsigt for ham til en Ansættelse som Præst paa Falster. Han skaffede sig et hæderligt Testimonium hos Universitetet, og Biskop D. Povl Madsen gav ham en varm Anfaling til Stiftets Biskop, M. Niels Jespersen i Odense, hvori han roste hans gode Gaver (singulare ingenium) og hans hæderlige Vandel. Ikkedestomindre gik han glip af Embedet, hvortil

¹) Blenthrop er Annex til Søfde i Færs Herred i Skaane.

²) Aaret findes ikke angivet og er vanskeligt nærmere at betegne, da der herskede pestagtige Epidemier flere Gange under Syvaarskrigen (se Mansa, Hist. Udsigt over de mest bekendte Epidemier i Danmark fra Aar 1539 til 1588, i Molbechs Nordisk Tidsk. IV, 75—96). I Vor Frue Kirkes Regnskab, 1567—8, findes følgende Indtægtspost: »For Hr. Andersens Moders Lejersted i Kirken 6 Mk., og blev det hannem saa undt, fordi han gjorde Tjeneste, da Hr Matz laa syg i Pestilense» (Sommeren 1567).

han syntes saa godt som kaldet, uden at vi vide noget nærmere om Aarsagen. Saaledes skuffet i sine Forhaabninger, besluttede han at drage til fremmede Højskoler for videre at uddanne sig og saaledes skaffe sig større Adkomst til Forfremmelse. Han drog da til Universitetet i Rostok, som dengang besøgtes af mange danske og norske Studenter. Her studerede han nu et Par Aar og gjorde sig saa vel anset, at Magistergraden blev ham tilbudt, som han modtog den 13 Marts 1578. Nu tænkte han da, at det skulde lykkes ham at faa en Ansættelse i Fædrelandet, ja han synes endogsaa at have næret Haab om at faa en Plads blandt Lærerne ved Universitetet. Professor i Theologien D. Lucas Bacmeister i Rostok, der var vel anset her i Danmark og havde flere Forbindelser her, navnlig fra den Tid han havde været Hofpræst hos Enkedronning Dorothea paa Koldinghus, skrev til den daværende kgl. Sekretær Arild Hvitfeldt og anbefalder M. Anders Madsen i de varmeste Udtryk og bad Hvitfeldt at tale hans Sag paa højere Steder. Dette synes denne heller ikke at have undladt, thi ved en Forskrift fra Kongen til Bispen i Sjællands Stift anbefaledes M. Anders til Befordring til gejstligt Embede, hvorsomhelst passende Lejlighed aabnede sig. Men herved blev det det ogsaa. Tolv Aar efter høre vi den haardt prøvede Mand i de bevægeligste Udtryk klage sin Nød for et af Medlemmerne af Regjeringsraadet i Christian IV.s Mindreaarighed, Rigens Hofmester (siden Marsk), Hack Holgersen Ulfstand til Hikkebjerg (i. Gennerup Sogn), og omtale for ham, hvorledes han trods alle Løfter og Forhaabninger var bleven holdt for Verdens Spot, foragtet og forstødt af alle. Han bad den høje Herre, der kjendte ham fra hans tidligere præstelige Virksomhed i Skaane, om at hjælpe ham til at tjene Føden og et skamløst Brød uden Betleri. — Saavidt række de Oplysninger, som haves om M. Anders Madsen Blenthrop; men da de Aktstykker, hvoraf dette er øst, nu gjemmes i Universitetets Arkiv, er det et Tegn paa, at han ikke nogensinde er kommen i Præsteembede, men er død

som fattig Literat, og at Universitetet derfor er kommet til at skifte hans ringe Efterladenskaber, der formodentlig ikke have bestaaet af stort andet end nedenauførte Papirer.

1.

Rector Academiæ Hafniensis M. Johannes Aurifaber
Candido Lectori S.

Multos iam annos in hac studiorum officina vixit, qui præsentibus exhibet, D. Andreas Matthiæ, vir cum ætate matura et ad perferendos labores in Ecclesia conuenientes idonea, tum vita ac moribus honestis, qualesque ordinem eum decent. Is nunc in Falstriam, insulam vicinam, iter adornat, legitimam, ad quam accersitur, ibi functionem administraturus, concionando ad populum aliaque Ministri Verbi officia obeundo. Quamquam autem suis ipse se moribus et doctrina moderatis et prudentibus viris est commendaturus: Tamen et publicas has literas petenti non grauatim concessimus. Debere hoc visi sumus et assiduo eius in literis humanioribus studio et vitæ moderationi morumque honestati, qua apud multos gratiosus esse studuit. Etenim quæ in vita relucet morum grauitas, eam doctrinarum et artium bonarum Scripturarumque sacrarum cognitio, quam secum deportat laudabilem, ita commendat, vt nihil dubitemus, candida fore virorum literatorum de ipso iudicia. Atque hac de ipso spe et expectatione nostra commoti, singulos, ad quos est peruenturus, viros pios et eruditos, qua possumus erga vnumquemque honoris significatione nostra, rogamus, velint eum, cum propter se ipsum, tum nostram quoque commendationem, quibuscunque sine molestia sua rebus possunt, iuuare operamque dare, ut res et vtilitas eius opera et fide eorum defensa et aucta esse possit. In vita conuersioneque modestum, in officio vocationis diligentem et assiduam cognoscent. Vale Lector optime. Datum Hafniæ, ipsis Calendis Julij Anni 1575.

Sub officii nostri sigillo

2.

Paulus Matthiæ D., Superintendentens Siælantiæ, pio Lectori S.

Qui has exhibet, Dn. Andreas Matthiæ, vir est pius, honestus ac eruditus, quem Reuerendus omnique laude dignissimus Dn. Doctor Johannes Albertius, fœlicis memoriæ, ante aliquot annos ordinauit ad sacrum verbi ministerium, vt vocatione oblata esset ad docendum paratior. Ex eo vero tempore, cum nulla se hic offerret conditio, qua ad munus ecclesiasticum promoueri posset, vixit interea semper apud nos pie ac honeste, nec vlla vnquam de ipso audita est querela, sed propter singulare ingenium plurimis gratus fuit. Exercuit se etiam publice interdum in Schola disputando et in Ecclesia docendo, vnde singulare ingenij eius acumen facile erat cognoscere. Cum autem nunc vocationem habeat ecclesiasticam in Diœcesi Fionensi, et recepta sit vetus ac laudabilis consuetudo, maiorum nostrorum autoritate confirmata, ne quis Diœcesin, in qua ordinatus est, sine eius loci Superintendentis publico et aperto testimonio mutet, libenter viro huic pio ac erudito hoc qualecunque testimonium contuli. Et imprimis gratulor ipsi vocationem ad Ecclesiam in eo loco docendam, deinde eum omnibus viris bonis commendatum cupio, ac præsertim reuerendo viro, Dno M. Nicolao Casparo, eius diœcesis Superintendenti fidelissimo, amico et fratri meo charissimo, vt eius vocationem officij sui ratione confirmare, ac modis omnibus eum promouere velit, postremo oro filium Dei, ipsum spiritu suo sancto regat in officio tam sancto et arduo, vt eius labores Deo grati et Ecclesiæ ac sibi ipsi viles ac salutares esse possint. Vale pie Lector in Christo Jesu, qui faciat nos omnes vasa misericordiæ. Amen. Scripsi Hafniæ die Mercurij ante Visitationis Mariæ, Anno salutis nostræ 1575. Sub proprio sigillo.

3.

S. P. Etsi non libenter molestiam tibi exhibeo, nobilissime et clarissime vir, vel literarum mearum interpella-

tione vel officij alicuius petitione, quo vel mihi ipsi vel alijs me intercedente gratificeris, præsertim cum sciam, tibi assidua et plurima eademque grauissima negocia ad gubernationem et salutem inclyti Regni istius pertinentia incumbere, tamen interdum morem geri amicis, operam nostram flagitantibus, humanitas ipsa requirit, et tibi non omnino ingratas esse literas meas et amicam salutationem ex interuallo factam, mihi persuadeo. Præbuit autem mihi ad te scribendi occasionem hic M. Andreas Matthiæ Danus, vir honestus et doctus, qui cum aliquamdiu in hac Academia singulari cum laude pietatis et integritatis vitæ vixisset, tandem proxima die 13 Martij, habita a Collegio nostro Philosophico nouem Magistrorum promotione, publico testimonio et gradu Magisterij ornatus est. Nunc vero in patriam rediens, tuam aliorumque virorum autoritate et virtute excellentium familiaritatem atque beneuolentiam sibi commendationibus nostris conciliare cupit, vt horum opera et consilio ad honestam aliquam functionem promoueat. Inter hos te quoque vnum esse iudicat, de cuius humanitate et promptitudine in iuuandis hominibus bonis ac literatis, non ex alijs solum, qui eam experti sunt, cognouit, sed sibi quoque optime pollicetur. Rogo igitur maiorem in modum, vt hunc bonum M. Andream tibi commendatum habeas, et de rationibus, quibus iuari res studiaque eius possint, quantum sine molestia tua fieri potest, cogites, ne spe sua, quam summam de te concepit, frustretur, et vt intelligat, me aliquo in loco amicitiae apud te esse et hanc commendationem non fuisse inanem. Ego sicut tuam tanti viri erga me beneuolentiam maximi facio, ita vicissim omnia animi obseruantissimi et studiosissimi tui officia a me expectabis. Amitini tui Jacobus et Byrgerus Trolij fratres hinc in patriam reuocati sunt, qui tales sese in conuictu meo et tota vita et studijs suis gesserunt, vt merito ipsos prædicare tibi que commendare possim. Bene et feliciter vale, vir præstantissime, et me, quod facis, semper ama. Nobilissimo et magnifico viro Domino Cancellario Nicolao

Kaas salutem ex me reuerenter dici peto. Datum Rostochij, postridie Calend. Aprilis Anno 1578.

Lucas Bacmeisterus. D.

Udskrift: Nobilissimo et clarissimo viro, eruditione, sapientia et virtute præstanti Domino Arnolde Witfeldt, Domino in Lilloe, Serenissimi Regis Secretario Daniæ summo, domino et amico suo reuerenter colendo.

4.

Kiere welbyrdige Hack Holgersøn Wlsthånd, Danmarckis Rigis Raad oc Hoffmester, min gunstige Herre oc gode Patron. Jeg M. Anders Mattzen fattig mand beder ydmygeligen, atj werdis ville for Gudtz skyld at vijdde denne min supplicats. Gode Her Hoffmester oc velforstandig regerende Herre, giffuer ieg vnderdanlige ethers verdighed tilkiende, at der ieg y lang tijd hagde lid met scholebørn meget ont y de particular skoler, som ieg aff barndoms tijd tilforn søct haffuer, er det nu 27 aar sijden, at ieg bleff y dette Academia deponeret, oc siden werrid varafftig i at hørre leser, Latine, Græce oc Hebraice, Philosophice, Medice, Juridice oc Theologice, oc meg der y saa megit forfremmed, at ieg bode her tijt oc ofte disputerede, prædickede, wngdommen vnderuiste oc oplerde. Huor for at j den store Pestelentze, som var paa oss kommen i Suerrigis krigs tijd, der bode en part aff Presterne bleff hendøde, oc en part laa aff samme pestelentze, daa bleff ieg ordineret, at ieg her til vor frue kircke skulle verre Predicant. Men siden saadant icke gick for seg, bleff ieg forskrefften aff M. Thyge, bisp y Lund, til M. Hans Mogensøn y Lundby, Generop oc Gydeløff, ethers sogner; der var ieg hans medtienere y en sommer. Der bønderne ansaae meg for sogneprest oc hannem for capellanen, ville han ikke det fordrage, men affskaffede meg fraa seg, lod meg inthet faa for min vmage. Thaa ville ieg meg forsøge i fremede land, huorfor at bode Rector y dette Academie, dernest oc Doctor Powl meg haffuer beprydet oc orneret met deres

testimonijs, vthj huilcke de berre vidnisbyrd om min lerdøm, lifff oc leffnet, som ieg har ført bode y almindelighed oc y enlighed, huilcket som forstaaes kand aff deris egen handskriffter oc breff. Der nest er ieg komen til Rostoch. Der ieg nogen tijd met tilbørlige flijd oc gudfræctige omgengelse, som thet sig burde, hagede studeret, daa haffuer det berømpte Academie meg tilbødet gradum Magisterij, huilcken ieg ocsaa tog, paa det at ieg kunde faa lerdømentz publicum testimonium, at ieg siden tisnere kunde bliffue befodret enten til en profess y dette Academie eller en kircketieneste her i byen. Oc paa det at saadant kunde gaa for sig, thaa haffuer for^{ne} Academie meg salige høyglofflige yhukommelse Kong. Mt^s met deres forskriff commenderit. Blegg ieg saa paa samme tiid aff Hans Naade forskreffuen til Bispen, D. Povl, at han meg med thet allerførste skulle forsee til nogen bestilling, at Gud aff min studering motte faa sin ære, oc mennisken deres nøtte oc gaffn aff samme lerdøm oc flijt. Y medeler tijd, som er 12 gandske aar forløben, haffuer ieg gandske inthet kald bekommet, inthet ieg har eller maa faa, men verred holdit for versens spot, foracted oc forskot; icke ieg motte tilstoddes at prædicke y kirkerne eller ocsaa at lade meg bruge y dette Academie, huorfor ieg y medeler tijd haffuer lijt stor armod oc elendighed. Theerfor kierre velbyrdige Hach, gode fromme oc verdige her Hoffmester oc forstandige Danmarckis Raad oc myndige ma[nd], er ieg fattig mand vnderdanligen begierendes, at eders velacted velbyrdighed ville lade seg her vthj brugge oc fyndes som en god oc flittig kongelig Vicarius oc tro mand, at ieg motte vedderfarres effther vor salige lande faders oc naadige Konges vilge oc forskriff, at ieg motte komme i nogen brug, med huilcken ieg kunde fortiene min føde oc skamløs brød vden bettlerij, eller y andre maade motte nogit andet tillegges at forsørgis med, aff huilcked ieg bystand kand haffue nu her effter y min alldøm. Her paa foruenter ieg et naadigt oc gunstigt suar, oc er ganske glad, ath Gud haffuer

sønderlig vdualt y blant all skonske velbyrdige adel eder til at verre vor Danmarckis oc Norgis fuldmyndige Hoffmester oc strenge befhalings mand y det kongelige embede oc regemente, som brugis her y Danmarck oc Norge, forhobendis, at ieg nyder det got ad, oc at eders myndighed kand forbedre min løcke oc hielpe meg aff vselhed oc armød. Den samme allsommegtiste oc euige Gud, regentere offuer himmel oc iord, hand styrcke oc med sine gaffuer eder bekræfte til at berre denne store øffrighedtz mact nu y eders allerdoms tijd, at bruge eders vlstand, sit naffn til loff, vor kiere wdualde konge til medhielp oc bystand, oc vos vndersotte till nøtte oc gaffn, oc eders welbyrdighed self til it æddelt oc dyrebar vidnisbyrd, som Gud haffuer nu beprydet ethers alder met, at eders naffn oc mandoms gode røcte maa vare oc bliffue effter os til vorre effterkommere, y men verden staar, atj som en mand y eders natur, mod oc forstand, haffuer brugit eders vlstand mod kongens oc rigens fiender, saa de maa bekiende, atj har haft Gudtz mact oc Vlstand hos os med ether etc. Vale. Anno 1590 die Bartholomej.

E. v. v. D. R. R. oc H. ydmyge vnderdan
M. And. Mattzen Blenthrop.

5.

Blandt M. Anders Madsens Efterladenskaber findes et Blad, skrevet med hans egen Haand, hvorpaa læses følgende Vers, der dog sikkert er ældre end noget af de foregaaende Stykker.

Post annos seros tandem Padaburgius heros
Absque graui cura capiet Padaburgica rura,
Spiritus hæc fatus, quo necdum tempore natus
Andris Matthias; erit alter qui Nehemias,
Nunc est in lumbis tritauj, sed denique cum bis
Centum transibunt, tunc cuncta aduersa peribunt,
Non tunc sordebit, cum Regibus at residebit
Annos bis denos, quibus addes denique senos.

Nedenunder dette Vers er aftrykt i Vox et stort gammelt Sigil, hvis Indskrift ikke er tydelig, men i Skjoldet synes at staa tre Padder og over Skjoldet en Bispehue. Udenpaa Bladet er skrevet:

Jesus Christus er vor salighed, som fraa os tog Gud faders vrede, med Pine oc hellige død frelste han os fraa heluedis nød.

Til Forklaring af ovenstaaende latinske Vers bemærkes, at Herregaarden Paddeborg, nu Sparresholm, i det sydlige Sjøland, i Middelalderen hørte til Roskilde Bispestols Godser og ved Reformationen blev inddragen under Kronen. Men 1569 gav Kong Frederik den Anden Peder Oxen Lensbrev kvit og frit paa Paddeborg Gaard og Len¹⁾, og der kan neppe være nogen Tvivl om, at han er den »Padeburgius heros«, som omtales i Verset. Men forøvrigt er dets Mening dunkel, uden forsaavidt det er aabenbart, at det under Form af en Forudsigelse indeholder en Lykønskning fra Anders Madsen i Anledning af Peder Oxes Hjemkomst fra hans Landflygtighed.

IV.

M. Jakob Nielsen eller om Sognebaandets Opretholdelse.

Læser man Bispernes Synodalstatuter og lignende kirkelige Love fra Middelalderen, især fra dennes seneste Tid, da vil man hyppig træffe paa Bestemmelser sigtende til at hævde Sognebaandet eller ialfald gjøre de Brud derpaa, som den Tids Friprædikanter, Tiggermunkene, stadig gjorde, saa uskadelige som muligt²⁾. Ved Reformationen skete en stor Rift i hin Forbindelse, og Klager fra de katolske Sognepræsters Side over evangeliske Prædikanters Indgreb

¹⁾ Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskr. S. 226.

²⁾ Se f. Ex. foran S. 284 i Biskop Lage Urnes Synodalstatuter.

i deres Sognerettigheder hørte til Dagens Orden; men ligesaa almindeligt var det, at der dengang fra Regjeringens Side intet Hensyn blev taget til slige Klager. Anderledes blev det derimod efter Reformationen, da Sognegrænsen atter blev hævdet med megen Strængthed. Den første udtrykkelige Befaling angaaende dette Forhold, som vi have fundet, er fra K. Christian III.s Tid, nemlig et kgl. aabent Brev til »alle Riddersmænds Mænd, Bønder og menige Almue» i Skaane af 18 Oktober 1550, hvori det hedder: »Vider, at vi ere komne udi Forfaring, hvorledes at mange af eder fordriste sig til at give eder fra eders rette Sognekirker og besøge andre Kirker udi andre Sogne, end I udi bo, og dermed formindske eders rette Sognepræsts Tiende og anden Rettighed, som I dennem med Rette pligtige ere, og de af Arildstid fanget have. Thi bede vi eder alle, og hver særdeles strengeligen byde, at I herefter rette eder efter at besøge eders rette Sognekirke udi de samme Sogne, som I udi bo og af Arildstid besøgt have, og ikke herefter besøge nogen anden Sognekirke udenfor Sognet, som en Part af eder hidtil gjort haver, og at I gjøre og giver eders rette Sognepræst hvad Rente og Rettighed, som I hannem med Rette pligtige ere efter vor Ordinanses Lydelse. Findes nogen af eder herimod at gjøre, eftersom forskrevet staar, da ville vi lade straffe derover, som vedbør«. Ved dette Brev blev altsaa Menigheden bunden til Sognets Præst; det næste Skridt var at binde Præsten til Sognet. Det skete i K. Frederik II.s Tid, og det er herom at nogle Oplysninger skulle meddeles, tildels i Form af en Levnetsbeskrivelse af den Mand, der var nærmeste Anledning til det skarpe Forbud mod, at Præster uden den gejstlige Øvrigheds Tilladelse forrettede Embedshandlinger udenfor deres Sognegrændse.

Jakob (ell. Jep) Nielsen var født i Kjøbenhavn. Hans Forældre vare jevne Borgerfolk. Skjønt deres Evne

¹⁾ Christian den Tredies Hist., Suppl. S. 228—9.

ikke var stor, holdt de dog deres Søn til Studeringerne, da han viste et godt Nemme. 1544 deponerede han ved Kjøbenhavns Universitet og strax efter drog han til Vittenberg, hvor han blev immatrikuleret i Oktober s. Å. Her studerede dengang ikke faa unge Danske, som i D. Johan Bugenhagen havde en god Støtte og Vejleder. Flere af dem nød efter hans Anbefaling Understøttelse af K. Christian III, der gjerne saa, at danske Studenter drog til Vittenberg for at fuldende deres Studier. Efterat Jakob Nielsen havde tilbragt lidt over et Aar i Vittenberg, begyndte den ringe Understøttelse, han hidtil havde haft fra Hjemmet, at mindske saaledes, at han ikke længere kunde bjerge sig, skjønt han havde fri Kost i et Collegium. Han henvendte sig da til Bugenhagen for ved hans Anbefaling at faa Hjælp af Danmarks Konge. Da han maatte afgive Forklaring om sine Studeringer, kom det frem, at han slet ikke havde studeret ved Kjøbenhavns Universitet; dette mishagede Bugenhagen, som ingenlunde gjerne saa, at Kjøbenhavns Højskole, som han selv saa væsentlig havde bidraget til at faa i Gang, blev foragtet af Landets egne Børn. Han kaldte derfor alle de danske Studenter, som dengang vare i Vittenberg, til sig, og først da disse enstemmig havde givet Jakob Nielsen et godt Vidnesbyrd, og han ogsaa ellers havde erfaret, at denne var godt begavet, skrev han d. 13 Januar 1546 til Kongen for ham og vedlagde et Brev, som Jakob havde tilskrevet ham, og hvori han bl. a. havde anført til Undskyldning for, at han var dragen lige strax til Vittenberg, at han kunde leve billigere der end i Kjøbenhavn, og maatte se saalidt som muligt at falde sine uformuende Forældre til Byrde. Støttet af Bugenhagens Anbefaling fik Jakob Nielsen da i Foraaret 1546 12 Daler af Kongen, hvilket i de Dage var en god Hjælp for en Student. Ogsaa ved en senere Lejlighed anbefalede Bugenhagen ham til K. Christians Hjælp¹⁾. Fremhjulpen paa denne Maade

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. I, 468.

lykkedes det Jak. Nielsen at fuldende sine Studeringer og at blive Magister.

Vi vide nu intet om ham før 1558, da han blev kaldet til Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. Ved sine heldige Gaver vidste han at gjøre sig ualmindelig yndet især af de store, og han blev, om vi saa maa sige, den Tids Modepræst i Kjøbenhavn. Som Bevis paa den Yndest, han nød, skulle vi anføre forskjellige Benaadninger, der bleve ham til Del. Den 20 Februar 1562 fik han saaledes et Kongebrev af det Indhold, at han »maatte bekomme en vor og Kronens Kirke i Sjælland, kaldet Gjentofte, og den med Præstegaard have, nyde, bruge og beholde, og aarlig deraf oppebære Præstens Rente og Rettighed, dog saa at han skal blive boende i Kjøbenhavn og der lade sig bruge for en Sognepræst, som han nu er, og holde en god, gudfrygtig, lærd Mand til Kapellan til Gjentofte Sogn, som Superintendenten dertil god kjender, og kan gjøre Sognefolket der sammesteds inden Kirken og uden den tilbørlige Tjeneste, som en Sognepræst bør at gjøre sit Sognefolk«; dog skulde M. Jakob »intet befatte sig med Gjentofte Sogn og Præstegaard, førend den Person, som nu er Sognepræst sammesteds, bliver med et andet Kald forsørget«, medmindre han kunde »forhandle det saa med ham, at han godvillig vilde oplade ham Kaldet, saa at Sognepræsten ikke skulde have at beklage sig derover«. Brevet er ikke uden Mærkelighed og viser bl. a., at det ikke saa ganske forholder sig, som man oftere har ment, at Kongen ved Reformationen uden videre overlod Menighederne frit Præstevalg i alle de tidligere kongelige Patronatskald. Med Hensyn til M. Jakob Nielsen viser Brevet, at han nød Kongens eller Kanslerens Yndest. Og saadant fremgaar ogsaa deraf, at han d. 23 Novbr. s. Å. forlenedes med et Kannikedomme i Lund, der var ledigt ved den bekjendte kgl. Sekretærs, M. Jesper Brochmands, Død; og at han d. 5 Okt. 1565 fik Forleningsbrev paa uden Afgift at nyde Kongetienden af Brøndbyvestre og Vallensbæk Sogne,

saa at han unegtelig var vel aflagt¹⁾). Det var ikke blot ved Hove, at M. Jakob var i høj Gunst, men naar nogen adelig Person skulde begraves i Kjøbenhavn, skulde han altid holde Talen, og han tillod sig en Tidlang upaatalt ved slige Lejligheder at optræde i Byens andre Sognekirker. Nøjeregnende synes han ikke at have været, naar det var Forretninger, der bragte noget ind, idetmindste foreholdtes det ham siden, at naar Folk vilde giftes, som andre Præster af skjellig Aarsag vare betænkelige ved vie, saa kunde de blot gaa til ham forat faa deres Ønske opfyldt²⁾). Men nu forefaldt den Begivenhed, som har været Anledning til at drage Mester Jakob Niensens og hans forlængst forglemte Livsforhold frem for Lyset.

I det berømmelige Slag ved Falkenberg eller Svarteraa faldt den danske Rigsraad Sten Rosensparre, hvorpaa hans Lig blev bragt til hans Gaard Skarolt i Skaane forat jordes i Familiebegravelsen i Stedets Sognekirke. Enken, Fru Mette Rosenkrands, der havde Patronatsret til Kirken³⁾, ønskede, at M. Jakob Nielsen skulde komme over og holde Ligprædiken. Man kunde nu have henvendt sig til Stiftets Biskop, M. Tyge Asmundsen, om Tilladelse for ham dertil. Men hertil var man utilbøjelig; thi Tilkaldelsen af en fremmed Præst var ikke blot en Forbigaaelse af Stedets Sognepræst men ogsaa af Stiftets Biskop, som ellers ofte plejede at tilkaldes for at holde Tale ved adelige Personers Jordefærd rundt om i Stiftet. Maaske for ikke at udsætte sig for et Afslag, maaske ogsaa fordi Biskop Tyge Asmundsen var ilde lidt af Adelen, talte man altsaa slet ikke til ham om Sagen; derimod gav en af Familien, Rigsraad Peder Bilde, M. Jakob Nielsen et aabent besejlet Brev, hvori han lovede at paatage sig Ansvar. M. Jakob kom altsaa og holdt

¹⁾ Regist. o. a. L. 8, 211. 244. 395.

²⁾ Se nedenfor Kongebrevet af 27 Febr. 1566 til M. Jak. Nielsen.

³⁾ Saaledes paastod ialfald M. Jakob for Konsistorium (Ny kirkehist. Saml. I, 14). Hos Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne III, 83, siges derimod, at Fru Mette først 1567 fik Patronatsretten til Skarolt Kirke.

den sædvanlige Ligprædiken, uagtet Bispem, som havde faaet Nys om Sagen, ved to Præster mødte og nedlagde Forbud mod, at han gjorde nogen Tjeneste. Fortørnet indgav M. Tyge Asmundsen Klage til Kongen over hans Adfærd, hvorpaa der d. 13 Februar 1566 udgik kgl. Befaling til Rektor og Professorer ved Universitetet om at indkalde begge Parter og kjende i Sagen. Dette skete da ogsaa nogle Dage efter. Biskoppen førte heftig Klage, men da M. Jakob holdt sig til Peder Bildes Brev, som han fremlagte i Retten, vovede Professorerne ikke at fælde nogen Dom, men indberettede Sagen til Kongen og bad sig undskyldte. Det var imidlertid ikke Kongens Agt at lade Sagen falde, thi saasnart Professorernes Beretning var indkommen, fik de ny Befaling om, uanset Peder Bildes Brev, at fælde en endelig Dom, som M. Jakob findes at have gjort ret eller uret, idet han har gjort Tjeneste i et fremmed Stift og i en anden Præsts Sogn, Superintendenten og Præsten uadspurgt¹⁾. Da Professorerne imidlertid fremdeles undskyldte sig for at afsige nogen Dom, tog Kongen selv Sagen i sin Haand og tildelte M. Jakob en Irettesættelse i den skarpeste Form, idet det betydtes ham, at hvis han senere tillod sig noget lignende, vilde han uden Omstændigheder blive afsat. Samtidig, d. 27 Februar 1566, udgik der Kongebrev til D. Hans Albrechtsen, Biskop i Sjællands Stift, om at have flittigt Opsyn med, at ingen Præst i Stiftet indtrængte sig i andres Embede, men at enhver tog Vare paa sit eget, forat ingen Uorden skulde opstaa i Kirkerne. Ligeledes udgik der Dagen efter kongeligt Reskript til alle danske Bisper, at ingen Præst maatte befatte sig med nogen Tjeneste

¹⁾ Præsten i Skarolt og Strø maa antages for at have været gammel eller svag, da der, en Maanedstid efterat denne Sag var bragt til Ende, blev ordineret en ny Præst til disse Sogne. (Cawallin, a. St.) Eller har Ærgrelsen maaske slaaet ham ihjel? eller har Adelens Forbitrelse mod ham paa Grund af det Udfald, Sagen mod M. Jakob Nielsen fik, nødt ham til at nedlægge Embedet? Her er Rum for forskjellige Formodninger.

i et fremmed Sogn, med mindre han havde Bispens Tilladelse dertil. Det nærmere oplyses ved følgende Aktstykker, hvormed kan sammenholdes Beretningen om Forhandlingen i Konsistorium, som er meddelt i Ny kirkehist. Saml. I, 14.

1.

Frederich then andenn mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning etc.

Vor synnerlig gunst tilforunn. Wider, at oss Elskelige hederlig och hoglerde Mand, Mester Tyge, Superintendent wdj Lund stiftt, haffuer berett for oss, huorledis at hand haffuer thiltalle thiill Mester Jacob, Sogneprest thil Sanctj Nicolaj kircke ther wdj Kiøpnehaffnn, for at hand nogen thiid siden forledenn skall were draget offuer thil Skone, och ther samesteds, for^{ne} Mester Tyge watspurt, wdj en anden prestis sogenn giort tieniste met predicken och lig at begrabe, huilcket for^{ne} Mester Tyge meen at were giort mett wrette, som hand siger, och etther sielf ydermere berette kand. Thij bede wij etther och wille, atj strax steffner begge partherne for etther wdj rette, grandskendis och forfarendis ther om ald omstendig leylighed, om for^{ne} Mester Jacob ther wdinden sig saa retteligen haffuer holdit, som thet sig burde, och om hand noget ther fore er falden eller ey, och endelig dømer ther paa, och skillier thennom at mett retthe. Och hues i therom grandskendis, forfarrendis och for rette dømendis och affsigendis worder, atj thet giffue fran etther beschreffuit, som i wille antsuaare for Gud, och were bekiendt for oss. Ladendis thet ingenlunde. Befallendis etther Gud. Schreffuit paa wort slot Frederichsborg then xij. dag Februarij Aar etc. Mdlxvj.

Vnder wort Siignet.

Friderich.

Udskrift: Oss Elsk^e hederlige och høglerde mend Doctoribus, Magistris och menige Professoribus wdj wort Vniuersitet vdj wor kiøpstedt Kiøpnehaffnn.

Original i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184.

2.

Høgmectiste første och konge, aller kærteste naadigste herre, nest en euig tacksigelse for alle eders kongelige Matt. welgierninger mod alle och hwer aff oss besynderligen. Giffue wij eders Naadis Høgmectighed ydmygeligen till kende, at effterdj hederlig och høglærd mand mester Tyge, superintendent wdj Skone, hafde antuordit oss eders kongelige Matt. breff om den trætte mellom for^{ne} Mester Tyge och Mester Jacob, sogneprest til Sanctj Nicolaj kircke her wdj Kiøbnehavn, met befalning at wij samme sag mellom dennom offuer høre, och hues der om wor grandgiffueligen forfare skulle: Er for^{ne} mester Jacob kallit och kommen, och som wij nu hafde ladit hannom forstaa eders kongelige Matt. breff, willie och befalning, haffuer hand oss strax antuordit it obit, beseiglet, welbyrdige Peder Bildis breff, wdj huilckit Peder Bilde hannom tilsiger och loffuer, att wille hannom forsuare och fordæide, saa langt som nogen hannom wil haffue till att tale for den sag: och ey for^{ne} mester Jacob andit wilde suare till sagen paa den tid. Da effterdj at for^{ne} mester Jacob hafde saadan paaskud och beseiglidt breff for sig, fra huilckit hand och icke wige wilde, haffue wij icke kunde widere wdj samme sag forfare, eller nogen dom der offuer beramme och aff sige.

Thi ere wij ydmygeligen aff eders kongelige Matt. begerendis, att eders kongelig Maiestat will her wdj haffue oss vndskylligit, och for Guds skyldt naadeligen ansee dette wort suar och beretning, effterdj wij dog forplictige och willige ere alle tide, eders kongelige Matt. willie oc befalning att fuld giøre. Den alsommectiste Gud beuare eders kongelige Matt. wdi sundhed och regiment, sig till ære och oss til gode. Amen. Hafniæ 19 Februarij Anno 1566.

Eders Naadis forpligtige och tro
Rector och professores
Academiæ Hafniensis.

3.

Frederich then andenn mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning etc.

Vor synnerlige gunst tilforrn. Wider, att som i schriffue oss thill och giffue tilkiende, atj effter wor. schriffelig befalling haffuer for etther kaldit Mester Jacob, Sogneprest thil Sanctj Nicolaj kircke her samesteds, om thrette, som er emellom hoglerde mand Mester Tyge, Superintendent i Skone stigt, och hannom, och ther forschreffne Mester Jacob er fremkommit, och i hannom sagen haffuer ladet forstaa, haffuer hand strax antuordit itt oss elskelige Peder Bildes, wor mand och raads, obne breff, indhollandis at for^{ne} Peder Bilde wil hannom forsuare och fordeide saa langt, som nogen wil hannom haffue til at tale for then sag. Och for saadann leylighedt haffue i wdj same sag icke kunde widere forfarre, eller nogen dom ther offuer beramme eller affsig. Tha efftherthij at for^{ne} Peder Bilde ingen befalling haffuer offuer Skone stigt, ey heller met then geystlige handell ther samestedz nogit at giøre, bede wij etther och wille, atj egen kalder for^{ne} Mester Tyge och Mester Jacob for etther wdj rette, grandskindis och forforendis ald leyligheden, och siden, wanseendis for^{ne} Peder Bildis breff, endeligen dømer ther paa, om for^{ne} Mester Jacob findis at haffue giort rett eller wrett, i thet hand haffuer giort thieniste i itt fremit stigt och i en anden prestes sogenn, superintendenten och presten wat-spurt; och thet siden giffuer fran etther beschreffuet, som i wille antsuare for Gud och were bekiendt for oss. Ladendis thet ingenlunde. Befallendis etther Gud. Schreffuit paa wort slott Kiøpnehaffn thenn xx. dag Februarij Aar etc. Mdlxvj. Wnder wort Signet.

Friderich.

Udskrift: Oss Elsk^e hederlige och hoglerde mend Doctoribus, Magistris och menige Professoribus wdj wort Vniuersitet her wdj wor kiøpstedt Kiøpnehaffn.

Original i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184.

4.

Mester Jacob, Sogneprest til Sanctj Nicolaj kircke her wdi Kiøbnehaffn, fick breff, som her effter følger.

Frederich 2 etc.

Wor gunnst tiilforrn. Wiider, att oss fore komer oc berettis, hurledis attj nogenn tiidt sidenn forledenn, oss elskelige Doctor Hans Albritzsenn Superintendent her samestedt wattspurtt, ere tiill wort lannd Skone offuerdragitt och ther wden Superintendentens ther sammestedtz tilladelse wdj enn andenn prestis sogenn predickitt oc giortt thieniste. Sameledis giffuis oss tilkiennde, att nar nogenn aff Adelenn her wdj byenn dæer och affgaar, endog att the wdj etthers sogenn icke begraffuis, wnderstaa j etther wdj ett andett sogenn offuer thennom att predicke, saa oc nar nogenn wdj echteskaff wille tilsammenn, oc ingen wiill giffue thennoin tilhobe, maa well skee for nogenn skellig orsage, giffue j thennom samenn, nar the etther ther om besøge, Superintendenten wattspurt oc wuitterligt. Tha effthertij oss saadantt aldellis inthet behager, wille wij thet oc aff etther for ingenn deell haffue, oc paa thett ordning oc skick wdj kirckernne maa holdis, oc ingenn seg wdj thend andens befallinng skall indtrenge: bede wij etther oc aluorigenn wille, attj saadantt affstaa oc etther wnntholder, oc etther mett etthers sogenn, saa wiitt etther befallitt er, lader nøye. Finndis thett her effther, attj nogenn kircke thienneste bruger, widere end wdj etthers egitt sogen, wdenn superintendentens wilge oc tilladelse, skulle j wist haffue etther thertiill att forlade, att wij icke wille eske eller fordre etther wdj nogen rettergang enthenn for the høglerde eller andenstedz, men wij wille ther om tiltencke oc icke aldeniste skille etther aff mett etthers preste embede, men ocsaa wdj andre maade ther offuer aluorigen lade straffe, saa attj skulle see oc forfare, att wij ther wdinden haffue ett misbehave. Oc skulle j icke haffue etther att wndskylle, om nogenn aff Adelenn etther wdj saadann bestilling wille

bruge; thij the haffue mett Religionenn inthett att skaffe. Oc wille wij ther mett haffue sodanne flittige indseende, effther som wij for Gudt almegtigste wille forantuorde, oc etther mett thenne wor schriffuise wille haffue paaminditt, attj etther for skade mue wiide att tage ware etc. Datum Haffniæ 27 die Februarij Anno Mdlxvj.

Tegnelser over alle Lande. VIII, 494—5.

5.

Doctor Hanns Albritzsenn, Superintendent wdj Kiøbnehaffn, fick breff, som effterfølger:

Frederich etc.

Wor synnderlig gunst tiilffornn. Wiider, att wij ere komenn wdj forfaring, att Mester Jacob, Sogneprest tiill Sanctj Nicolaj kircke her wdj Kiøbnehaffn, skall etther wat-spurt were offuerdragitt tiill wortt land Skone, oc ther wdj enn andenn prestis sogenn giortt thieniste oc predickitt, Superintendenten ther samedstedtz wuitterliggt, mett andett mere, oss om hannom berettis. Tha effthertij the hoglerde wdj wniuersitetet thennom besuere ther om att dømme, haffue wij selft tilschreffuit for^{ne} Mester Jacob, aff huilckett wortt breff wij etther en copie tilskicke oc bede etther oc wille, attj haffue flittig opseende, att ingenn wdj etthers stiftt seg indtrenger wdj enn andens befallinng, menn att huer warer thett hannom er befallitt, paa thett ingen wordning skulle komme wdj kirckernne. Ther som nogenn finndis, som seg moduillig oc hornackitt emod etther beuiser och icke wille retthe seg effther hues som j hannom paa etthers embetzs wegne befallinndis worder, attj lade straffe ther offuer effther ordinantzenn. Ther som thett icke wiill hielpe, attj tha thett giffuer oss tilkiende, tha wille wij finnde the raad och middell ther tiill, som ther tiilhører. Thermett skeer wor etc. Datum Haffniæ 27 die Februarij Anno etc. Mdlxvj.

Tegnelser over alle Lande. VIII, 495—6.

6.

Tiill Superintendenterne wdj Skone, Fyenn, Wiborge, Riibe, Aarhus oc Wensøssell, som efterfølger.

Frederich 2 etc.

Wor synnderlig gunnst tiillforrn. Wiider, att wij ere komne wdj forfaringe, huorledis nogne prester thennom wnderstaa att giøre kircke thieniste mett predickenn, liig att begraffue oc wdj andre maade wdj fremmede sogner, som andre prester ere forlentt mett, Superintendenterne saa oc presternne, samme sogne wdj befalling haffue, watt-spurtt. Tha paa thett ingen worninge wdj kirckernne skulle opkomme, och thennd ene seg wdj thend andens befallning skall indtrennge, bede wij etther oc wille, attj wdj etthers stift haffue flittig wpseende, saa att huer sogne prest wdj kiøbstederne oc paa landzbyerne warer sitt sogenn, oc mett the sogner, andre prester mett forsete ere, thennom inthet befatter, wdenn thett skeer mett etthers tilladellse oc efftther etthers befalling. Finndis nogenn her emod att giøre, attj tha ther wdoffuer lader straffe efftther Ordinantzenn. Er oc nogenn, som seg modtuillig beuiser och icke wiill seg aff etther lade wnderuise eller straffe, attj tha thett Oss tilkiende giffuer, tha wille wij ther om tiltenche, saa thett wstraffitt icke skall bliffue etc. Datum Haffniæ 28 Februarij A° etc. 1566.

Tegnelser over alle Lande. VIII, 499.

Om M. Jakob Nielsen er endnu at bemærke, at han 1567 var med at dømme M. Iver Bertelsen¹⁾; at han meddelte Vedel Notits om den saa meget omtalte Sten i »Grønnendal«, hvis apokryfe Indskrift ogsaa i den allernyeste Tid har været Gjenstand for Fortolkning²⁾; og endelig at

¹⁾ Se foran S. 540, jfr. Ny kirkehist. Saml. I, 28.

²⁾ Over den Indskrift paa Stenen i Grønnendal, som findes i Vedels Samlinger (Gl. kgl. Saml. 836 Fol.) og er aftrykt hos Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel, 2 Udg. S. 158, staar: »Ferunt lapidem

han døde den 11 September 1571, og, hvad der ikke er uden Mærkelighed, at hans Ligsten endnu er bevaret, skjønt den Kirke, hvori den fandtes, er sunken i Grus. I det tilbagestaaende Nicolaj Taarn findes den endnu indmuret i Væggen, og den fortjener Opmærksomhed derved, at den uden tvivl er den ældste kjøbenhavnske Ligsten, der er bevaret efter de ødelæggende Ildebrande, der have tilintetgjort saa mange stolte Bygninger i Kjøbenhavn og saa mange Minder fra Fortiden. Indskriften lyder, forsaa vidt den angaar M. Jakob Niensens Person, saaledes:

Optimo piissimoque viro M. Jacobo Nicolai F. huius Ecclesiae pastori primario, marito charissimo decemque prolium parenti, Magdalena uxor mætissima memoriae posuit. Obiit 11 Septembris anno domini 1571, ætatis 47, conjugii 20, pastoratus 14

Hvor strængt den kgl. Forordning, som M. Jakob havde foranlediget, om at Præsterne skulde holde sig indenfor deres Sognegrændser, overholdtes i det 16de Aarhundrede, kan sluttet deraf, at da Rigsmarsken Hack Ulfstand til Hikkebjerg i Skaane paa sit Dødsleje 1594 havde udtalt det Ønske, at Sjølands Biskop, D. Peder Vinstrup, skulde komme over og holde Ligtalen over ham, saa vægrede Bispen sig ved at efterkomme Opfordringen, og først da Familien havde udvirket en særegen kongelig Bevilling for ham til denne Forretning, bekvemmede han sig dertil; men undlod dog ikke i sin Ligtale gjentagne Gange at omtale, at han kun stod paa det fremmede Sted efter særlig kgl. Tilladelse¹⁾.

6 miliaribus a Viberga esse», og nedenunder: »Hæc literis gothicis ibi exarata rettulit D. Jacobus pastor Haffnensis«. Dog kunde der maaske derved menes en anden Hr. Jakob end ham, med hvem vi her have beskæftiget os, skjønt der paa Vedels Tid ialfald ikke var nogen anden Sognepræst af dette Navn i Kjøbenhavn.

¹⁾ Bevillingen er trykt (men uden Begyndelse og Ende) i Edwardsens Beskr. af Skjelskør, S. 422.

V.

Hr. Jakob Andersen i Jørlunde og hans „Trylleri“.

Paa Roskilde Landemode, »Onsdag efter den rige Mand og Lazarus« (27 Maj) 1573 »blev Hr. Jakob i Jørlunde i Ljunge Herred afsagt fra sit Embede og Sogn for hans Trylleri og Guds Ords Vanbrug, som han i lang Tid havde brugt, og var ofte forgjæves paamindet om at afstaa fra samme ugudelige Handel besønderlig af Mester Hans Thomesen i Kjøbenhavn, der af sin Prædikestol havde raadet sine Sognefolk at tage sig vare for fornævnte Hr. Jakob, hvorfor Hr. Jakob havde stevnet M. Hans i Rette. Og da blev afsagt af Lensmanden Lave Beck, Jørgen Munk, Bispen (D. Povl Madsen) og alle Provsterne, at M. Hans ingen Uret havde gjort Hr. Jakob i denne Sag, efterdi han broderlig varede ham ad tilforn, at han ikke skulde forføre nogen udi hans Sogn eller Herred ¹⁾«. Saavidt Landemodesforhandlingerne. Nærmere Oplysning om Sagens Gang, forsaavidt den nu kjendes, indeholdes i følgende fire Kongebreve ²⁾.

1.

Til Doctor Povl Madsen, ut sequitur:

Frederik etc. Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, at denne Brevviser, Hr. Jakob Andersen i Jørlunde Sogn, haver klageligen berettet for os, hvorledes han skal uden Skyld og Brøde være adskilt og dømt fra hans Sogn og Præsteembede, og mener sligt at være sket mere af Had og Avind end af nogen skjellig Aarsag, hvorfor han os om Hjælp og Trøst underdanigst haver besøgt. Da paa det han sig med Billighed ikke skal have at beklage, og vi maa komme udi visse Forfaring, hure hans Sag sig be-

¹⁾ D. e. Vor Frue Sogn og Sokkelunds Herred, hvori M. Hans Thomesen var Provst.

²⁾ Meddeles efter Sjæl. Tegn. XII, 163. 167. 170. 228, sml. med Udkastene i Geh.-Ark., Danske Saml. 602 c.

giver, ere vi tilsinds selv at høre hannem og hans Vederpart, som hannem haver til at tale, udi Rette. Beder derfor eder og ville, at I gjører den alvorlige Forordning, at han bliver udi hans Kald og nyder hans Sogner, til Gud vil, vi komme did selv til Landet og, eftersom før er rørt, haver udi Rette hørt hannem. Siden ville vi med Guds Hjælp have et billigt Indseende dermed, saa alting skal gaa ligeligen og ret til. Dermed gjør I vor Vilje, og vi forlader os der visseligen til. Skrevet Skanderborg 17 Junii Aar 1573.

2.

Til Doctor Povl Madsen, Superintendent, ut sequitur:

Frederik etc. Vider, at vi have bekommet eders Skrivelse, hvorudi I for det første giver tilkjende om en ved Navn Hr. Jakob i Jørlunde, som nogen Tid siden haver været hos os og beklaget, at han uden Skyld og Brøde var afskilt og dømt fra hans Sogn og Præsteembede, hvilket han mente mere at være sket af Had og Avind end for nogen tilbørlig Aarsag, og derover forhvervet vor Skrivelse til eder, at han maatte blive ved hans Sogner, til saalænge Gud vilde, vi selv komme did til Landet og kunde høre Sagen udi Rette; hvorføre I os med eders Skrivelse forsaarsages underdanigst at besøge og derudi hans Handel og hvad han bedrevet haver noget at formelde. Saa forfare vi noksom af samme eders Beretning, saa og af den Kopi, I os tilskikker af den Dom, vor Lensmand samt I og Herredsprovsterne der i Stiftet mod hannem dømt have, at hans Levnet, Handel og Omgjængelse anderledes befindes end hans Klage, Beretning og Undskyldning, han for os paa vort Slot Skanderborg gjort haver. Da efterdi vi ikke ere tilsinds nogen at ville beskytte, haandhæve eller fordragtinge, som kan være Gud imod og den hellige Kirke og Religionen til Forargelse, men det fast mere at afværge, dæmpe og tilintetgjøre, og dennem, slig ukristelig og ugudelig Handel bruge, med største Alvor at lade straffe,

saa ville vi og ugjerne have meddelt denne Hr. Jakob i Jørlunde vor Forskrift til eder, dersom vi havde vidst, at hans Klage og Beretning havde været usand. Og efter saadan Lejlighed, som om hannem befindes, skal han ikke alene være og blive afsat fra hans Kald og Præsteembede, men vi ville dertil lade straffe over hannem, som vedbør, paa det andre maa spejle dennem derudi og for saadanne ærgerlige Mishandlinger dennem være; og have vi derfor tilskrevet vor Lensmand paa vort Slot Frederiksborg, os elskelige Jørgen Munk, at han strax skal tage nøjagtig Borgen af hannem, at han bliver tilstede og lider Retten, og imidlertid skal han tiltale og forfølge hannem, saavidt han med Lov og Ret gjøre kan, og hvad Retten hannem tilkjender, skal han hannem lade vederfares. Hvad som belanger den Præst, Hr. Hans Pedersen paa Orø, have vi og noksom derom al Besked forstandet af eders Skrivelse, og efterdi det befindes, at han og den for hannem, der var ved Navn Hr. Jørgen, have imod Ordinansen handlet med hverandre, og ligevel, der I dennem paamindte, baade med deres Ed deres Handel have benegtet, hvilket siden anderledes er bleven fundet, og I med Lensmanden derfor og efter deres egen Forpligtelse have afsagt dennem baade med samme Sogn: da have I dermed gjort ret, og vi lade os det vel befalde, bedendes eder og begjære, at I ville gjøre den Forordning, at vore Undersaatter efter Ordinansen igjen maa blive med en god, lærd Mand forsørget. Dermed gjør I os sønderligen til Vilje, og vi ville altid være eders naadigste Herre og Konning. Actum Silkeborg 18 Julii 1573.

3.

Til Jørgen Munk.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at vi komme udi visse Forfaring, at Her Jakob udi Jørlunde skal have udi lang Tid brugt megen utilbørlig og ukristelig Handel med Signelser, Trolddom og andet, som er imod Gud og

den gejstlige Ordinans, den kristne Kirke til stor Forargelse, hvorfor han nogen Tid siden haver været udi Rette kaldet, og du da med Stiftslensmanden, Superintendenten og Herredsprovsterne udi Landet haver dømt og afsagt hannem fra hans Sogn og Præsteembede, eftersom samme Dom noksom derom formelder og udviser. Da efterdi vi for ingen Del vil slig ukristelig og forargelig Handel have ustraffet, bede vi dig og alvorligen befale: at Du strax, anseendes dette vort Brev, tager nøjagtig Borgen af for^{ne} Her Jakob i Jørlunde, saa han bliver tilstede og ikke undviger, og at du siden paa vore Vegne hannem for hans Misgjerning tiltaler, og saavidt forfølger, som du kan gjøre med Lov og Ret, og hvad Retten hannem tilkjender, du det lader hannem vederfares. Dermed sker vor Vilje og Befaling. Thi lader det ingenlunde. Actum Silkeborg 16 Julii Anno 1573.

4.

Til Mester Iver Bertelsen, ut sequitur.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vider, at efterdi Hr. Jakob udi Jørlunde er beskyldt for at skulle have brugt megen ukristelig Handel med Trolddom, Signelse og andet Djævelskab, og derfor af de højlærde udi Universitetet udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn er afsagt med hans Sogn og Embede, da have vi gjort den Forordning, at for^{ne} Hr. Jakob skal herefter blive forvaret paa videre Besked der udi Klosteret. Bedendes eder og ville, at I for^{ne} Hr. Jakob lader have udi god Forvaring sammesteds, saa han udi Peder Christensens Kammer eller et andet Sted bliver indelukket og ingensteds udkommer, og at I forskaffer hannem Underholdning til Nødtøft, og haver Agt paa hannem, hvad han tager sig til og omgaas med, og hvad Bøger han læser udi. Dermed sker vor Vilje. Actum Frederiksborg 31 Januarii 1574.

Videre Oplysninger om Hr. Jakob Andersens Sag har jeg ikke fundet; men ser man hen til, at han blev dømt

for »Trolddom, Signeri og andet Djævelskab«, da undres man over, at han slap saa lempeligt derfra; thi Straffen for sligt var ellers at brændes levende, og at denne Straf ogsaa kunde blive udført paa Præster, ses af Biskop Hegelunds Kalender, hvor der findes følgende Optegnelser: 1610, 23 Novbr.: »Hr. Jens Rusk blev Trolddom oversvoren af Kirkenævn«. 1611, 2 Jan.: »Besøgte jeg den fattige gamle Hr. Jens Rusk, Præst af Lønne, anholden paa Riberhus for Trolddoms Spøgeri«. S. Å. 1 Febr.: »Hr. Jens Hanssøn Rusk, som var Præst til Lønne og Nyminde (Fiskerleje), convictus veneficii et imposturarum magicarum, vivus crematus est ved Kierregaarden«. Maaske har der da været Omstændigheder, der have bidraget til at formilde Hr. Jakob Andersens Brøde. At han har haft et stort Tilløb, skjønnes bedst deraf, at Præsten ved Frue Kirke i Kjøbenhavn fandt det fornødent at advare sine Sognefolk mod at søge ham. Det har været mig paafaldende, at hans Navn stemmer med det, en hemmelig Papist bar, der nogle Aar tidligere havde færdedes omkring i Landet og som havde produceret et (dog rimeligvis falsk) Vidnesbyrd fra Biskop Hans Albretsen, om at han 1567 var kaldet til Præst etsteds i Sjælland og overhørt af Bispen, som havde fundet ham dygtig til Embedet¹⁾. Thi at Hr. Jakob Andersens »Vanbrug af Guds Ord« tildels har bestaaet i papistiske Signeformularer, er højst rimeligt.

VI.

Hr. Jens Nielsen i Hundseby og hans „ukristelige Handel“.

Gav det foregaaende Stykke et Exempel paa forargeligt Præstelevnet, da er dette ikke mindre Tilfældet med følgende Sag mellem Axel Urne til Søgaard og Hr. Jens Nielsen,

¹⁾ O. H. Møller, Vermischte Nachrichten und Urkunden, welche Ludolphum Naamani betreffen. Flensb. 1775. S. 41.

der var Præst eller Kapellan i Hundseby paa Laaland og tillige Axel Urnes Foged paa Aarsmark (nu Knuthenborg). Den viser os en Sædernes Raahed, som man, Gud ske Lov, neppe mere vil finde Mage til, ialfald ikke i Præstestanden. Som et Bidrag til en Karakteristik af Tiden fortjener Stykket formentlig at opbevares, saa lidet opbyggeligt Indholdet end er ¹⁾).

1.

Frederich then andenn met Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis koning etc.

Vor synnerlig gunst tilforrn. Wider, at Oss Elskelige Axel Wrne til Søgaard, wor mand och thiennere, haffuer beret for oss, huorledis at hand haffuer tiltalle til en wed naffnn her Jens, som wor hans sogne prest til Aarsmarck wdj Laaland, for at hand skal haffue ladet sig befinde wdj nogen wtroschaff met hans regenskaff, ther hand hagde befalling paa hans gaard, for^{ne} Aarsmarck, tisligeste for hand sig haffuer beuist wtroligen bode wdj tiuffuerij och horerj, som hand etther sielff ydermere berette kand. Thij bede wij etther och wille, at nar for^{ne} Axel Wrne etther tilsigendis och met thette wort breff besøgendis vorder, atj tha kaller for^{ne} her Jens for etther wdj rette, grandskendis och forfarrendis ther om ald leyligheden, och siden endeligen hielper for^{ne} Axel Wrne offuer for^{ne} her Jens, saa møget som rett er. Ther mett skeer wor willige. Schreffuit paa wor gaard wdj Lund, then 8 Junij Aar etc. Mdlxvj.

Wnder wort signet.

Udskrift: Oss Elsk^e hederlige och hoglerd mend Doctor Hans Albretsen, Superintendent wdj Selandz stigt, tisligeste Rectorj, doctoribus, magistris och menige professoribus wdj wort Vniuersitet wdj wor kiøpstedt Kiøpnehaffnn.

¹⁾ Efterfølgende tvende Aktstykker meddeles efter Originalerne i Konsistoriets Arkiv.

2.

Her Jenses, som wor capellan wdj Hundseby Sogen wdj Laalandt, nogen hans wchristelige handell.

Item skylding, som Axell Wrnne haffuer till herr Jens, som then dandemand Mester Hans Tomesenn flide Axel Wrne tiill en capellann tiill Hundseby kircke i Laalandt.

Item thett første her Jens kom tiill Laalandt for en capellan tiill Hundseby kircke, forhandlidt hand syn sag oc loed giøre seg ett hiemelig kals breff for en fuld Sogneprest aff nogre faa, hand ther tiil beuilgede offuer synn befalling, Axell waffuist i noger maade, tesligeste bispen, emod ordinantzens lydelse.

Item ther nest strax Jens Jude, Axels fogedt paa Orsmarcke, wor død, thog hand seg then fogidt befalling tiill, Axell waffuist, och ther giorde ¹⁾ ms oc te andres testamente, som ther rde oc byte oc deltte teriis gods wdt eblant huem hanum løstidt, dog beholdt hand sielff thet beste, baade heste, sølff, cleder oc andett, screff Axell tiill, att hand well wiste att staa slig befalling faare, baade wdj kircken oc paa gorden, oc hagde slig befalingh hagdt tilforn etc., oc screff ther paa at haffue goedt forstandt, saa ieg skulde haffue hanum att betacke i alle maade.

Item nogen tiidt ther ephther nu wdj wintter, Axel drog Ko. Mtt. werffue aff Riigidt tiill Ceell, oc drog egennem Harsløff, Offuenraa, Flensborg etc., møtte hanum tiender, att same her Jens hagde send tiidt tiill synn hustruff møgidt adskillig tingest, flesk, mell, malt, smør, boskaff oc andett, oc mentte, att then, hand tientte, skulde føge haffue hanum i frambliden att betacke, dogh loed ieg mig icke mercke, att hand vor mynn tiennere, icke wiilde ieg giffue same tiender hoes mig nogen plats paa then tiidt, ephtherthij

¹⁾ Her og i det følgende er Papiret paa flere Steder hensmuldret paa Grund af Ælde og Fugtighed.

hand wor en Guds tiener oc then, ieg satte møgen loffue tiill; wor oc berett, som siden er bleffuen beuist, att were affdøbt fran syn tieneste oc kaldt for hans wtlibørlig gierningers skyldt, som then dandemand Mester Niels, Bispen i Fyen, beuiste hanum offuer i Laalandt paa Orsmarcke wdj prouestens, mester Hans Jørensens, mester Hans Mogensens, her Dienies oc myn neruering, oc sielff thet och bekiende, tesligeste forsuoriidt . . . andett.

Item som Axell er egen komen aiidt, er hanum komen wisse tiender her Jens hagde nu giortt seg altingest ferdiig att wiille rømme mett allt mitt tingest, handt kunde føre mett seg, och forbidde kun aleneste ephther en wogen, hand hagde att besla wdj Maribo, som hand hagde ladet giortt aff mitt temmer paa gorden, oc tagidt tiill same beslag alt thet Jern paa gorden wor, icke sparendis plog Jernene eller Jernuegger, som man plegde att kløffue wedt wp tiill gorsens behoff; sambledes ladett wdførre tiill øernne allt, hand aff gorden flytte kunde, koffuer, then, gryder, dyner, boskaff, met møgen fetallie, huilckit alt tiill skiffs oc bortt kom ephther hans egen wiilie oc befalling, saa hand ther mett haffuer giortt en wodelig skade, oc kom tiill Lanteholsten tiill hans Hustruff altsamen; dog trode Jeg icke helder tisse tiender, thij hand ideligen altiidt wpholde mig mett syn falske scriffuelse oc store troskaff, hand wiilde beuise segh.

Item ther nest paa thet siste kom mig om hanum dagligen were tiender om hans fortachte handell oc wtroskaff i mange oc alle maade, saa Jeg bekom scriffuelse aff Albrett Oxe, tesligeste Laffue Wenstermandt, att same her Jens hagde alt mitt tingest bortte oc wiille reppe seg, nar winden bleste. Tesligeste screff Bispen mig oc tiill, att thersom Jeg icke wor snar, tha skulde ieg finde en tom Ree, thij fullen wor flyg oc mentte wdfuen, mett mere beskeden.

Tha ephther slig leglighed forskickett ieg strax myn høstruff offuer tiill gorden att forfare legligheden, oc befandt ther tha i sandingen, som tienderne seeg forløff; dog

bekumere hun seeg mett ingen dell, icke helder fortørnndit hannum ett ordt, som hand maa sielff bestaa, men hun screff mig strax all beskedt oc the wisse tiender tiill, att skaden oc spotten hengde mig paa, oc icke wulde haffue ther nogidt mett att giøre før myn tilkombst, saa ieg bleff aff myn herre forløffuidt oc kom thet korteste mig muligt wor.

Item midlertidt som ieg saa wor paa weyen, wor myn hustruff hos abbedissen i Maribo. Tha kom hende iligen tiender tiidt, at hun skulde begiffue seg tiill gorden, thij her Jens regeriidt formøgidt hartt oc wulde ther haffue woltagedt hendis egen piige wppe paa hindis stuffue, tesligeste i quindestuffuen oc i gorden, hagde icke gordsens folch komen aff slig roff oc klammer aff theriis sengge tilhielp . . . huilckit hand icke b en Guds tienner ilde an att fort baade Gudt oc mendskenn, huilcken mere s[kulde] wide end en plebeye, som seg mere skiemmer; hues hand i liige maade baade i sognedt och wden sognedt mett myn bondefogidts kone, Esberns høstruff i Norlunde, som hand holdt mett woldt i wintter hos [seg] paa gorden i tre netter emodt hindis minde; tesligeste mett myn møller kunne, ther wedt hand sielff best att giøre rede faare, thij ther gaar icke døll paa. Epther sliig leglighed drog myn hustruff strax tiill gorden oc mett hindis weners raadt ther i landett loedt hanum sette oc foruare, thet beste muligt wor, thill myn tilkombst.

Item midler tiidt hand wor satt, forkom handt sitt Regenskaff, saa ieg thet icke kandt aff hanum bekomme, men sagde thett att were fran hanum stollidt, ther hand bleff satt; men ther hand bleff adspurdt for bispen oc dandemend, sagde hand, thett att haffue lade foruaridt hos en hans wener i Maribo, som hand hagde syn handdell mett, dog wulde ingen tiltro thett att hentte wden seeg sielff, paa thett att hand ther mett kunde komidt aff mitt hechte och Jernn, dog ingthett andett ther hoes endt en skalcke Mening, som hans handell er. Hand berømidt seg oc huer natt for thenum, som hanum offueruogit oc woridt,

att thersom hand ikke giordet for then gode karlls skyld, som hanum satt hagde, wилde handt komme ther fran mett then onde konst, naar hanum løstidt, mett mange wehristelig talle.

Item befindis oc er sandingen, oc her Jens haffuer thett sielff bestaaedt, att hand haffuer hagdt slig en forborggen handdell mett myn møller, att hand haffuer anamit aff myn goeds Suin the aller beste, then enne stiefuldt ephther then anden, oc førdt same Suin tiill møllen.

Item haffuer hand soldt mitt Landgilde oc forkomidt pendingene emodt myn scriffuelse. Item och stedt mine gorde bortt, wpboredt stedmaalidt mett fogede mude, oc forkomedt; wdj lige maade haffuer hand och handlidt mett mitt sagefaldd, oc ingthett løent folckit paa gorden, endog hand haffuer wppeboridd pendinge tiill thenum aff myn kiøpmandt, i Nagskoff Borgmesther, som hand mett hans quitantze haffuer beuist; altt mitt Landgilde Smør oc gords smør haffuer hand oc forkommeth, mett all myn affuell.

Item haffuer her Jens soldt thuo skønne blaa aff mine gords øxen, som haffue mitt merche, tiill Peder Graa i Hyldestedt for 8 daller j ortt, huilcke øxen endnu erre beslagne oc hos same bonde tilstede, oc wedt icke, om her Jens will were ther tiill, oc wore øxenne 18 daller we[[l] wert. Item wdj liige maade haffuer hand soldt myn beste gaards Tyer Sognemendene i same Hyldestedt faar 3 daller en ½, er och tilstede.

Her Jens haffuer oc well giortt mig stoer wsiigelig skade paa myn bygnings skoff oc anden skoff, huilcket ieg wилde løse mett store pendinge, oc forskencht en quinde i Maribo wedt naffnn Margrete Remsniders then skøneste eeg paa grunden, huilcken ieg sielff aldriig nentte att hugge eller bruge tiill myn egen bygningh.

Her Jens haffuer icke helder kundt forlatt hans forredderlig hiarte, men screffuidt oc egenn faaet løsagtiig breffue, som forhende er, oc dreffuidt syn skelms handell mett the forløffuene Maribo Jomfruer; skulde were oc hiulppet thenum wdtt, oc loentt thenum mine bynder wogne att flytte

thenum om landene i teriis beholdt, mig tiil spott oc ephertalle, som then huercken ære eller pligt wedt att betencke.

Ther ieg kom tiill gorden oc sligt i sandhedt formerchte, forscreff ieg strax, ephther ieg icke lengger hagde loff ther att bliffue en thuo netter, then gode Herre Bispen aff Fyen, Prouesten oc flere, oc loedt tha giffue hanum hans forseelse tiill kiende, huilcken hand tha obenbare bestoedt for thenum alle; oc ieg tha, ehur stor skade ieg hagde faaedt, wiilde haffue giffuidt hanum thett alsamen tiill, dog hand skulde forsuoridt landett oc antuordet mig sitt regenskaff, att ieg motte haffue wist, huort mitt wor komidt oc hues mig kunde tilstaa, huilckit hans Regenskaff hand for ingen dell fra seg offuerantuorde wiilde, hurfaare [i] alle tisse sager, som ieg saa korteligen haffuer forfariidt hans moduilliig tiuerij, ketterij oc skelm stycker, Jeg begier aff etter gode herrer oc wenner ephther Ko. Mtt. befalling en endelig rettferdig dom oc saa mөгidt rett er, hur Jeg en tiidt maa haffue att rette mig ephther, huilckit ieg gierne mett etther oc huer besynderligen wiill ephther myn formue forskyldte oc fortienne, som ieg etter pligtiigh er.

Her Jens haffuer oc her icke kundet forlatt sitt skalchedt, oc berett, att hans wlyche hauer weriidt then, att hand predickit faar myn høstruff oc straffiidt Synden, huilckit hun icke haffuer kundt fordragit, och dett dog befindis i sandhedt, som handt icke andett kandt bestaa, endt att. huercken hun eller ieg aldriig haffue hørtt hans predichen, mett adskillig nchte løgner besmøche syn wredelige handell mett, forhoffuendis att fanghe syn tilbørlig Løen baade aff Gudt och mendiske; hand haffuer oc then konst att giøre sig wiildt oc galdt, saa tiidt hanum løster. Thett er thett føye, ieg kunde saa korteligen forfare, thett mere er fast tilbage, som alle mandt claffuer.

Saavidt Axel Urnes Indlæg mod Hr. Jens. Den 4 Juli 1566 mødte begge Parter paa Konsistorium, hvor

Udfaldet blev, at Axel Urne, paa Professorernes Forbøn tilgav Hr. Jens Nielsen alt, hvad han havde forbrudt — unægtelig en høj Grad af Lemfældighed, hvis blot en Fjerdepart af Beskyldningerne have været sande ¹⁾). Hermed maa dog vistnok kun forstaas, at Axel Urne opgav sit private Søgmaal mod Hr. Jens som Foged paa Aarsmark; thi rimeligvis er denne dog bleven afsat fra sit Præstembede i Hundseby og har maattet forlade Laaland. Men derfor kan han gjerne senere være bleven Præst i et andet Stift; ialfald var sligt ikke uden Exempel.

VII.

Præstø Borgeres Oprør mod deres Præst 1581.

Medens de to nærmest foregaaende Stykker give et lidet lysteligt Billede af Præsters forargelige Levnet — som dog sikkerlig maa anses som Undtagelser — vil man i dette finde et ejendommeligt Vidnesbyrd om Tilstanden i en Menighed. Sagen, der nærmere oplyses af de efterfølgende Aktstykker, var kortelig denne. Borgerne i Præstø vare, uvist af hvad Grund, misfornøjede med deres Sognepræst, Hr. Lavrits Rasmussen, om hvem vi intet andet vide, end at han i Resens Bogkatalog anføres som Forfatter af en »Viise om en Dommeris Dyder, Kiøbenhaffn 1573 ²⁾«. Uden at henvende sig til den kirkelige Øvrighed med Klage over Præsten, afsatte Borgerne ham paa egen Haand og lukkede Kirkedøren for ham. Som rimeligt var, klagede Præsten over denne Frømfærd, hvorpaa Rigskansler Ejler Grubbe til Lystrup, der var Lensmand i Vordingborg Len, fik Befaling til at undersøge Sagen og at drage Borgerne til Ansvar for deres utilbørlige og lovstridige Fremgangs-

¹⁾ Acta Consistorii. Ny kirkehist. Saml. I, 18.

²⁾ P. Resen, Biblioth. Acad. Hafn. donata, p. 162.

maade. Da disse erfarede, at Præsten havde indgivet Klage over dem, fremkom de med en Modklage, hvori de beskyldte ham bl. a. for Horeri og Skjørlevnet. Kongen sendte denne Klage til Stifslensmanden og Bispen med Befaling om at undersøge den, thi saa uforsvarlig end Borgerne i ethvert Tilfælde havde opført sig, skulde Præsten dog ikke undgaa Straf, hvis Klagen var sand. Da Borgerne, til Bevis for Rigtigheden af deres Klage, fremstillede en Kvinde, der for ti Aar siden havde tjent Præsten og dengang var bleven frugtsommelig — som hun nu sagde, ved ham, skjønt hun i sin Tid havde udlagt en Karl, der ogsaa dengang havde paataget sig Skylden — fik Ejler Grubbe desuden Befaling til at anstille Undersøgelser, om Borgerne, hvad Sandsynligheden talte for, ikke havde underkjøbt Kvinden til nu at lyve Præsten paa. Da det ogsaa viste sig, at Byøvrigheden i Præstø var delagtig med Borgerne i Oprøret mod Præsten, og Sagen altsaa ikke kunde foretages ved Bytinget, blev der nedsat en Ret af en fem Adelsmænd samt Borgemestere og Raadmænd i Næstved til at dømme i Sagen. Retten dømte, at de syv Hovedmænd i Oprøret skulde miste deres Hals, og de øvrige Medvidere straffes efter Byens Privilegier; og denne Dom stadfæstedes d. 2 April 1582 af Kongen. Men da de dødsdømte Borgeres Hustruer gjorde Bøn hos Kongen om Benaadning, formildedes Straffen senere til en betydelig Pengebøde. — Præsten blev i Embedet, saa Beskyldningen imod ham altsaa maa være befunden falsk eller i alle Tilfælde ubevislig ¹⁾).

1.

Ejler Grubbe fik Brev, Hr. Lavrits Rasmussen, Sognepræst i Præstø, anrørendis.

Frederik etc. Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, at os elskelige, hæderlige Mand, Hr. Lavrits Rasmussen,

¹⁾ Efterfølgende Aktstykker meddeles efter Sjæl. Tegn. XIV og XV. Dog er Kopiernes Retskrivning ikke bevaret.

Sognepræst udi vor Kjøbsted Præstø, haver sig paa det højeste for os beklaget og underdanigst tilkjendegivet, hvorledes hans Sognemænd, Borgerne udi fornævnte Præstø, modvilligen foruden al hans Brøde og Forseelse udi nogen Maade, og uden al lovlig Beskyldning for hans tilbørlige Dommere, og nogen Dom eller Ret, skal have opsagt og forstødt hannem fra hans Kald og Embede, tillukt Kirkedøren for hannem, tagendes til dennem Kirkenøglerne med Kirkens Ordinans, Kalk og Disk, og hannem afsagt, ikke længere for deres Sognepræst og Sjælesorger at ville holde og have, som han eder selv berette kan; og som han mener sligt sig uden al Brøde og billig Aarsag at vederfares, saa haver han underdanigst af os været begjærendes, vi hannem som en Guds Ords Tjener af Øvrigheds Kald vilde hjælpe og haandhæve ved det, som tilbørligt og ret er. Da er os meget sælsomt forekommen, at for^{ne} vore Underdane sig slig modvillig, utilbørlig Handel imod hannem haver understaaet imod al lovlig Middel, som udi Ordinansen er skikket, paabudet og befalet, og ikke tilforn enten hos Herredsprovsten, Superintendenten, Stiftslensmanden eller nogen anden haver angivet, hvis de hannem beskyldte kunne, og begjæret af dennem Dom og Ret, men stillet dennem selv til Dommere, os og deres tilbørlige Øvrighed udi den Sag til største Foragt, og vor Ordinans til Forklejnelse. Og efterat vi have derudinden at betænke, at dersom sligt dennem skulde efterlades og ustraffet skulde afgaa, og andre skulde udi Fremtiden tage Exempel deraf sig til saadant at understaa, vilde deraf stor Forargelse og Uskikkelighed følge og foraarsages baade udi den gejstlige og verdslige Stand, saa hver Dom og Ret og lovlig Middel skulde foragtes, og hyer tage sig selv til Rette: da bede vi eder og ville, at I tiltænker paa vore Vegne for^{ne} vore Undersaatter, hvilke af dennem derudi haver været Hovedmænd og Aarsag, saavelsom dennem, dertil haver givet deres Samtykke, paa det højeste at tiltale og tage Dom derom, og efter Dommen straffe over dennem, saa andre

kunne have deraf Exempel sig slig Modvillighed at undholde. Og ville vi, at I for^{ne} Hr. Lavrits Rasmussen ved sit Kald og Embede, han er lovligen tilkaldet og tilskikket af vor Superintendent og Stiftslensmand paa vore Vegne, holder, haandhæver og for al Uret fordagtinger, til nogen for^{ne} hans Sognemænd eller andre hannem i nogen Maade lovligen for hans tilbørlige Dommere haver beskyldt og overvundet. Dermed sker vor alvorlige Vilje og Befaling. Befalendes eder Gud. Actum Kronborg d. 13 Decemb. 1581.

2.

Lauge Beck og Doctor Povel finge Brev, Borgerne udi Præstø og Sognepræsten sammesteds anrørendis.

Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, eftersom I vide eder at erindre om den Uenighed og Trætte, som sig begiver imellem vore Undersaatte, menige Borgere udi vor Kjøbsted Præstø, paa den ene, og deres Sognepræst paa den anden Side, da have I nu af hosliggende Borgernes Supplicats udi for^{ne} Præstø om deres Beskyldning imod for^{ne} deres Sognepræst at forfare; og som vi ikke ustraffet ville lade afgaa, at for^{ne} vore Undersaatte, Indbyggere udi Præstø, uden lovlig Middel og Rettergang modvilligen opsætte dennem imod for^{ne} deres Sognepræst, og sig understande at forbyde hannem sit rette og lovlige Kald, og tage dennem selv til Rette imod hannem; saa er os og ikke sømmeligt, vi ej heller ere tilsinds, dersom Beskyldningerne, som de angive imod hannem, sønderligen om Horeri og Skjørlevnet, saa kunne findes og hannem nøjagteligen overbevises, det at lade ustraffet. Thi bede vi eder og begjære, at I forfare grandgiveligen derom al Lejligheden; og dersom befindes, at for^{ne} Præst er skyldig udi nogen ubillig og utilbørlig Sag, som Person og Kald ikke sømmer, at I da straffe derover. Dersom han og findes uskyldig, at I da haandhæve hannem udi sit rette

Kald, som det sig bør. Dermed sker etc. Actum Kronborg
d. 16 Decembris Anno 1581.

3.

Ejler Grubbe fik Brev, Sognepræsten og Borgerne udi
Præstø anrørendis, ut sequitur.

Frederik. Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, at os
elskelige Lauge Beck, vor Mand, Tjener og Embedsmand
paa vor Gaard udi Roskilde, haver underdanigst ladet give
os tilkjende om hvis Klagemaal og Beskyldning, som vore
Undersaatter udi vor Kjøbsted Præstø have ført mod deres
Sognepræst, at de blandt andet have hannem angivet at
skulle have ført et utugtigt Levnet, og at de det at bekræftige
have fremført et løst Kvindfolk, som for ti Aar siden
forleden haver tjent hannem og udi hans Brød er bleven
beligget; og mener, at efterdi nu saa lang Tid derefter er
forløben, og han tilforn ikke for sligt eller andet er
beskyldt eller anklaget, men den Karl, som samme Tid
derfor var saget, haver for slig Gjerning optinget, og nu er
boendes paa Vordingborg Gods, at samme Kvinde skulde
være tilkjøbt, for^{ne} Sognepræst udi Præstø sligt at tillægge
og oversige. Og efterdi [efter] slig Lejlighed og Omstæn-
dighed samme Handel ikke er at anse uden Mistanke, da
paa det derom maa kommes udi ret Forfaring, og for^{ne}
Præst ikke med Uret udi slig Maade skulde beskyldes,
ejheller, dersom det sig udi Sandhed saa befandtes, skulde
blive ustraffet, da bede vi eder og ville, at I imod for^{ne}
Bonde saavelsom imod det Kvindfolk, som sligt om hannem
bekjender og foregiver, dennem særdeles fængsligen lader
anholde, og siden forhøre begge deres Bekjendelse og
Vidne: derhos af for^{ne} Kvindfolk endeligen forfare, om hun
af nogen ikke er tillokket eller tilkjøbt til sligt at angive,
at derom maa, hvis Sanden er, forfares og derefter for-
ordnes, hvis derudinden ret er. Dermed etc. Actum
Frederiksborg 3 Januarii Aar 1582.

4.

En Kongl. Maj. Befaling til nogle gode Mænd, Borgerne udi Præstø, for at de modvilligen og uden al Dom have opsat dennem imod deres Sognepræst og hannem afsagt hans Kald, anrørendes, ut sequitur.

Vi Frederik den Anden etc. Hilse eder os elskelige Sten Brahe til Knudstrup, Embedsmand udi Ravnsborg Len, Hack Ulfstand til Hikkebjerg, Embedsmand paa vort Slot Aalholm, vor Mand og Raad, Herluf Skave til Eskildstrup, Landsdommer her udi vort Land Sjælland, Erik Valkendorf til Glorup, Embedsmand paa vor Gaard Højstrup, vor Mand og Tjener, saa og Borgemestere og Raadmænd udi Kjøbsted Næstved, kjærligen med Gud og vor Naade. Vider, at os elskelige Ejler Grubbe til Lystrup, vor Mand Raad etc., paa vore Vegne og efter vor Befaling haver Tiltale til vore Undersaatter udi Præstø, for at de modvilligen og uden al Dom og Ret eller lovlig Middel skal have opsat dennem imod deres Sognepræst og hannem afsagt hans Kald, som de selv hannem til kaldet have, og han lovligen er tilkommen, af Superintendent og Stiftslensmand efter Ordinansen tilskikket og confirmeret; endog de tilforn for hans tilbørlige Øvrighed ikke have givet hannem nogen Sag og Beskyldning: hvilken deres modvillige, ulovlige og utilbørlige Forhandling, som ikke er uden vor Højheds Foragt og Forringering, den gejstlige Ordinans og Retten til Forkrækelse og andre til Forargelse, vi ikke ville eller kunne lide og efterlade, men det Retten ville have henstillet. Og efterdi at saavel af dennem, der udi for^{ne} Præstø skulle holde andre til Lov, Ret og tilbørlig Lydgatighed, som af den menige Mand sammesteds, have været herudinden medraadige, saa at samme Sag derfor til Bytinget ikke kan føres til Rette: da bede vi eder, befale og nu med dette vort aabne Brev Fuldmagt give, at I paa belejlig Tid og Sted eder forsamle og indstevne for^{ne} Sag for eder, grandsker og forfarer derom al Lejligheden, om for^{ne} vore Undersaatter

udi Præstø findes imod al lovlig Middel dennem imod deres Sognepræst modvilligen at have opsat og afsagt hans Kald, og udi det, uden al Dom og Ret, taget dennem selv tilrette, begges deres tilbørlige Øvrighed udi den Sag og Retten til Foragt, og hvad deres Straf og Pligt bør at være, derom dømmer og afsiger, hvis Lov og Ret er; og hvis I udi saa Maade derom forfarendes, dømmendes og for Ret afsigendes vorder, det under eders Signeter giver klarligen fra eder beskrevet. Dermed etc. Actum Kronborg 30 Januarii Aar 1582.

5.

Ejler Grubbe fik Brev nogen Oprør, som sig haver tildraget mellem Sognepræsten udi Præstø og Borgerne, anrørendes, ut sequitur.

Frederik. Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, eftersom I underdanigst have ladet give os tilkjende, at vore Raad og Godemænd efter vor Befaling have været forsamlede udi vor Kjøbsted Næstved og med Borgemestere og Raadmænd sammesteds forhørt den Sag, som sig haver tildraget imellem Sognepræsten udi Præstø og nogen af Borgerne sammesteds, og tildømt syv af for^{ne} Præstø Mænd for det modvillige Oprør, som de utilbørligen og mod al lovlig Middel og Ret mod for^{ne} deres Sognepræst foretaget have, fra deres Hals, og de andre, saamange med dennem have givet dertil Samtykke, at straffes efter Byens Privilegier, underdanigst begjærendes vor Vilje at vide, hvorledes vi med for^{ne} Præstø Borgere ville have forholdet. Da bede vi eder og ville, at I vide eder efter samme Dom at rette, og lade straffe over hvilke af for^{ne} syv Borgere, som befindes at have været ret Aarsag og Hovedmænd og anrettet samme Modvillighed, paa deres Liv, og andre, som derudinden have været sambyrdige, paa deres Gods og yderste Formue, eftersom hver deres Modvillighed haver været derudinden. Her efter I eder vider at rette. Dermed etc. Actum Frederiksborg 2 Aprilis Aar 1582.

6.

Ejler Grubbe fik Brev Præstø Borgere anrørendes, ut sequitur.

Frederik. Vor sønderlige Gunst tilførn. Vider, eftersom vore Raad og Godemænd, som med Borgemestere og Raadmænd udi vor Kjøbsted Næstved haver været tilforordnet den Sag at forfare og ordele, have dømt syv Mænd udi Præstø fra deres Hals for det utilbørlige, forargelige, modvillige Oprør og Mytteri, som de mod deres Sognepræst der sammesteds have anrettet, efter hvilken for^{ne} vore Godemænds Dom og al kristelig Ret vi noksom ere foraarsagede for samme deres Mytteri og Modvilje, som de udi saa Maade os og deres tilbørlige Øvrighed, saa og ordentlig Middel, Lov og Ret til Foragt, og andre til Forargelse, bevist have, dennem paa deres Liv at lade straffe uden al Naade, at andre derved kunde have at se dennem udi Exempel og vide dennem slig Modvilje at undholde. Dog efterat samme Mænds Hustruer haver os underdanigst ladet besøge, og ladet gjøre Bøn til os, vi for^{ne} deres Husbonder vilde benaade, dennem og deres Børns Elendighed naadigst anseendes: da have vi naadigst for Godtfolks flittige Forbøn, som derudinden for dennem sket er, den højeste Ret falde ladet, og for^{ne} syv Mænd paa Livet benaadet. Dog ville vi, at I paa deres Gods og Penge efter den yderste Formue straffe over dennem, saa at de og andre kunne vide os over deres Mishandling at have haft Misbehag og ikke sligt at skulle ville lade ustraffet, om nogen sig udi lige Maade saadan Modvilje vilde understaa, og at I tage deres strenge Forpligt og Forskrivning, at de dennem derefter al Oprør, Mytteri og Modvilje imod deres Sognepræst eller i andre Maade aldeles undholde, under den Pæn og Straf, som de nu skulde have lidt paa deres Liv og Hals, uden al ydermere Benaadning. Men dersom de til noget imod samme deres Sognepræst af hans Utilbørlighed foraarsages, at de da det ved ordentlig Middel foretage og udføre for hans tilbørlige

Dommere efter Ordinansen, og derimod dennem intet til fordriste. Herefter I eder med for^{n^e} syv Mænd have at forholde. Dermed etc. Actum Kronborg 12 Aprilis Anno 1582.

7.

Ejler Grubbe fik Brev den Oprør, som skete mellem Præsten og Borgerne udi Præstø, anrørendes, ut sequitur.

Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, at da vore Under-saatter af Præstø, som sig imod deres Sognepræst oprørisk og modvilligen have opsat, os og Retten foregrebet, og derfor ere dømte udi vor Naade og Unaade, og for samme Sag til eder paa vore Vegne have optinget og udlovet en Summa Penge ved de ni hundrede Daler, have underdanigst til os suppliceret, begjærendes, vi af samme Summa naadigst dennem vilde forskaane og eftergive, givendes tilkjende deres Lejlighed, at de ere liggendes paa en Alfarvej og have megen Besværing af vejfarendes, og deres Vilkaar ere meget ringe og forarmede: da have vi naadigst eftergivet dennem samme Sag paa 600 Dlr. derfor at skulle give til os, og dermed være kvit. Thi bede vi eder og begjære, at I vider eder derefter at rette, hver af dennem efter det, som de optinget og udlovet haver, at lade forskaanet derudinden til de 600 Daler, som forskrevet staar, og samme 600 Daler af dennem paa vore Vegne at indfordre og føre til Regnskab. Dermed etc. Actum Skanderborg 29 Novembris Aar 1582.

Bemærkning.

S. 594 er der ved en Uagtsomhed sagt, at Gjentofte Sognekald før Reformationen var et kongeligt Patronatskald, da det dog tidligere henhørte under Københavns Kapitel.

Bidrag til Norges Kirkehistorie

i 16de og 17de Aarhundrede.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Uden at ville foregribe hvad Normændene selv have at meddele til Oplysning af den norske Kirkes Historie, antage vi, at vi kunne tjene dem ved undertiden at meddele et eller andet Stykke, som paa Grund af Norges tidligere Forbindelse med Danmark findes i vore Samlinger, og som kan tjene til Oplysning om kirkelige Forhold eller Personligheder i Broderriget. Hvad her bydes er imidlertid kun Brudstykker, der dog i deres rette Forbindelse maaske kunne være af Betydning. Som Indledning indskrænke vi os derfor til her at give en kort Udsigt over Indholdet.

1. Biskop Peder Palladius giver 1551 M. Jon Andersen, Læsemester i Oslo, en skarp Paamindelse paa Grund af hans uordentlige Levnet og Opsætsighed mod hans nærmeste foresatte, Bispen i Oslo. Denne M. Jon havde tidligere været Rektor ved Kjøbenhavns Skole.

2. Tre Aktstykker, der vedkomme det Spørgsmaal, om en norsk Præst, Hr. Oluf Tordsen af Romsdal, som af Vaade havde dræbt sin egen Søn, atter kunde stedes til Præsteembedet, som han var afsat fra. Spørgsmaalet blev 1588 af Kongen forelagt Universitetet, der imidlertid først besvarede det, efterat have indhentet nøjagtigere Oplysninger fra Norge om Sagen. Svaret gik ud paa, at Manden ikke atter burde stedes til præsteligt Embede, men han anbe-

faledes til Lensmanden og Bispen i Trondhjem til at erholde nogen Underholdning af gejstligt Gods ¹⁾.

3. Angaar en Strid mellem Biskop M. Anders Foss i Bergen og Skolemesteren sammesteds, M. Jon Mogensen, en saare ryggesløs Person, der 1596 var fængslet i Blaataarn i Kjøbenhavn, paa Grund af sit hele utilbørlige Forhold, bl. a. for Mishandlinger af sin Hustru, men som ikke desto mindre senere blev Præst i Indvigens Præstegjæld i Bergens Stift og Provst i Nordfjords Len. I Gehejmearkivet opbevares en Dom afsagt den 4 August 1617 af Knud Urne, Befalingsmand paa Bergenhus, D. Nicolaus Paschasius, Superintendent i Bergens Stift, samt »menige Bergens Kapitels Forvandre«, i Anledning af en Klage, hæderlige og gudfrygtige Kvinde Magdalene Andersdatter, M. Jon Mogensens Hustru, førte over sin Mand. Dommen, der baade paa Grund af sin Vidtløftighed og sit Indhold ikke kan meddeles her, giver et forførdeligt Billede af en ryggesløs og ugudelig gejstlig Mand ²⁾.

4. Tvende Stykker vedkommende Normanden Oluf Jensen Kock, der senere som Præst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn blev saa bekjendt ved sin Strid med D. Hans Povlsen Resen. Det første angaar en Sag mellem Kock og den ovennævnte M. Jon Mogensen (1597), i det andet anbefaler Universitetet (1598) Kock til Kapitlet i Bergen, forat det skulde understøtte ham under hans Studeringer.

5. To Breve fra 1606, forfattede af M. Joh. Stephanius, Professor i Dialektik ved Kjøbenhavns Universitet. Det første indeholder et Vidnesbyrd for Hr. Christen Dafind, Sognepræst i Stavanger, som maatte tage Testimonium publicum ved Universitetet, efterat han i flere Aar havde været Præst — Stephanius's her meddelte Vid-

¹⁾ Da Præsten længe maatte opholde sig i Kjøbenhavn, før han fik Afgjørelse i Sagen, gav Universitetet ham lidt Understøttelse, som dets Regnskab for 1588 viser; heri findes nemlig følgende Udgiftspost: »Hr. Oluf Tordsen af Romsdal, 4 Daler«.

²⁾ Dommen findes blandt Aflever. fra Justitsminist. Skab 8, Pakke 130.

nesbyrd skulde gjælde for Privatpræceptorens Testimonium, som vedkommende skulde forevise Universitetets Rektor, før Testimonium publicum kunde blive udstedt. Formodentlig var denne Fordring om, at en Mand, der længe havde været i Embede, skulde erhverve sig Testimonium publ., et Vidnesbyrd om den ny stavangerske Biskops, M. Lavrits Klavsen Skavbos, Nidkjærhed. Til ham er det andet Brev skrevet, der indeholder forskellige Efterretninger, som ikke ere uden Interesse, saasom om Forsøget paa at faa Exorcismen afskaffet.

6. Et Brev fra Universitetet til Biskop M. Isak Grønæk i Trondhjem 1610, giver en ikke sønderlig glædelig Oplysning om, hvilke Personer man paa de Tider satte til at være Præster; thi den Anders Rasmussen Gjentoft, som Brevet handler om, blev først Sognepræst i Sundalen og senere residerende Kapellan ved vor Frue Kirke i Trondhjem ¹⁾).

7. Tre Breve fra Biskop M. Anders Christensen Arrebo i Trondhjem til Kansler Christen Friis. Disse Breve vare desværre ikke komne frem, dengang jeg forfattede Arrebos Levnet. De indeholde dels mærkelige Bidrag til Skildring af den kirkelige Tilstand i Trondhjems Stift i Begyndelsen af 17de Aarh., dels Oplysninger vedkommende Arrebos personlige Forhold.

8. Om dette Stykke er det fornødne bemærket paa sit Sted.

1.

*Biskop Peder Palladius's Straffebrev til M. Jon Andersen,
Lektor i Oslo.*

Tenor literarum D. D. Petri Palladij ad M. Jonam Andreæ.

Dei gratiam et pacem [per] Christum. Magister Jona, rogatus sum a nostris fratribus in Ecclesijs et vniuersitate, vt per literas te admonerem de tua fama, quæ hic spargitur

¹⁾ Erlandsen, Biogr. Efterretn. om Geistligheden i Throndhjem Stift, S. 74, samt mit Skrift, And. Arrebos Levnet, S. 95, o. fl. St.

de te, quod non solum antiquum obtines in potationibus et vicijs alijs, quæ solent ebrietatis vicio adhærere, sed etiam facessas tuo Superintendentj negocium, vt magis eligat suam stationem deserere quam diutius tuos mores ferre. Si sic se res habet, non dubito, quin pessime stabis, vbi redierit Pater Patriæ nostræ domum. Coquitur per te hic domi offa, quam coctam vel crudam pro male cocta domum rediturus velis nolis exedere debes, vt tua non aliorum culpa, quod tute intruisti, tibi exedendum sit, si porrexeris contra Superintendentem tuum, quemadmodum de te fertur. Et nisi literis ipsius fueris inprimis nobis commendatus, facillime nos impetrabimus a Regia Maiestate literas, quibus domum reuocaberis, vtinam non cum summa regiæ Maiestatis indignatione. Præstat enim te nunquam venisse in Noruegiam, quam vt præter meritum te rebellem tuo Superiori velis exhibere.

Sic igitur admonitus [es] vt frater a fratre, ne quid aliquando tibi deterius accidat. Finis ebrietatis et inobedientiæ est reseruari iudicio Dej, si manus magistratus euaserit ebriosus. Forte suspicaberis aliquid mali de hoc domino Joanne Petri, quasi te deferret ad nos; sed per Deum sanctum iuro, ipsum hoc nomine innocentem esse, imo eum tibi commendatum habeo vt fratrem christianum. Tu in Christo Jhesu feliciter vale. Haffniæ 20 Januarij 1551.

Petrus Palladius.

Samtidig Afskrift i Kongl. Bibliothek.

2.

Om Præsten Oluf Tordsen, som af Vaade havde dræbt sin egen Søn.

a.

Frederich thend anden med Gudtz Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning etc.

Wor synderlig gunst tilforn. Wij giffue Ether aff hoessfølgende Supplicads att fornemme, huad thenne breffuiser Her Oluff Thorssen aff Thrundhiem Stiggt, wdj wortt

Riige Norge, haffuer wnderdanigst till Oss suppliceritt, giffuendis tilkiende, huorledis hand nogen aar forleden er kommen for schade och aff wanuare och wden hans forsett drebtt en hans egen Sønner, huor fore hand er kommen fran hans kald: wnderdanigst begierer, att ephther thett er skiedt aff waade, och icke mett nogen hans forsett, hand tha maa stedis och komme till kald och kirkethienisten igien. Och ephtherthj wij icke kunde wiide, huad wij wdj slig groffue tilfald wden forargelse och synde beuilge och giøre eller lade kunde: Tha bede wij Ether och naadigst begiere, attj naar hand Ether mett thette wortt breff besøger, I tha aff hans breffue, windnisbyrd, prob och beretning wille forfare, huorledis altingist thermett forløben er, och siiden offuerweye ald leylighedt, och therepther Oss tilbiude grandgiffueligen, huad wij therwdinden mett billighedt och rett wden synde och forargelse giøre eller lade kunde, ephther som I for Gud wille andsuare. Thermett schier Oss til wilge. Befallendis Ether Gud. Schreffuit paa wortt Slott Hadersleffhus thend ij Februarij Aar etc. Mdlxxxvij.

Wnder wortt Signett.

Friderich.

Udskrift: Oss Elskelige hederlig och hoglerde Mend, Rectori, Doctoribus, Magistris och menige Professoribus wdj Vniversitetet wdj wor kiøbstedt Kiøpnehaffn.

b.

S. D. Suj argumenti literas vestras, Clariss. et Ornata. Viri, ad nos attulit Olaus Torsonius, ἀντόχειρ sui filii, honesti pueri. Id negocium et præuiam Olaj vitam vobis explicare (quod rogatur) vt non recusandum, ita nostris verbis et expositione id fieri difficile visum est et morosum, vt qui vel hoc regnum nondum simus ingressi, vel patrati tempore facinoris locoque procul abfuerimus. Rumores autem sequi, quibus curæ est exquisita veritas, quam sit tutum parum, ipsi satis intelligitis. Igitur ne quid vel denegatum vel inuidiæ datum videretur, existimauimus

rectius id instrumento publico, ad iuris formam exacto, vobis posse confierj. Itaque præposito Ecclesiastico, ciuilj præfecto et alijs ἐν τέλει mandauimus, in foro publico res omnis accurate explorata, summaque fide contestata, literisque concœpta Olao traderetur ad vos deportanda. De iudicio vero perscribendo quod petitis, quo mulcta pro crimine est irrogata: nullum id extitit. Nam cum esset iudicij causa in urbem extractus, sperans sic fore faciliorem impetratu clementiam, ipse se damnauit remotionis ab officio. Rebus autem miselli huius consulere vestræ opis est, vt quibus a Reg. Maj. id datum est negocij. Vobis igitur id ipsum relinquimus efficere, seu iudicio placeat seu misericordia. Nos ipsum aliumue restituere simili modo delinquentem non possumus et ne quidem audemus, exequunturj quod a vobis delegatis iudicibus vel iudicatum vel alioqui fuerit constitutum. Valete, e Nidrosia 28 Augustj 1588.

Vestri studiosissimj

Christianus Friiss manu pp.

Johannes Magnus N. S.

Udskrift: Almæ Hafniensis Academiæ Magnif. D. Rectori et professoribus, clariss. et ornatiss. viris, amicis nostris officiose venerandis.

Paategnet: Lectæ 27 7br. 89, quia tunc primum reddebantur, præsentibus Aurifabro, Schauenio, Sasceride, Haggæo & M. Christierno.

c.

Naade oc Fred aff Gud.

Stormegtige hogborne Furstis oc Herris Her Christians den Fierdes, Danmarckis oc Norgis vdualde Printz oc Konningis, tilforordnede regerinde Raad, voris gunstige Herrer oc Patroner. Nest voris ydmigelige hilsen oc villige tieniste, giffue vi Eders S. vnderdanigst tilkende, at denne Breffuisere, Her Oluff Thorssen, effter at hand nogen tid siden forleden er kommen i stor sorg oc elendighed, saa hand, Gud beidret, er bleffuen sin egen Søns Mandrabere, oc der

offuer bleffuit aff met hans kald, hand haffde i Trundhiems Stigt, huor faare hand kort for salige oc hoglofflig ihukommelse, Kong. M. afgang haffuer supplicerit til Hans N., om hannem maatte naadigst tilstædis at komme til nogen kircke tieniste igien; oc wi haffuer saa bekommitt hogbemelte S. Kong. M. breff oc befalning, at wi skulle flitelig grandske oc forfare den sags leylighed, oc saa lade hans N. forstaa, huad hans N. kand gøre foruden Synd, oc met en god Sambuittighed: saa haffuer wi nu, effter hand er kommen igien met ydermere beuiss vdj den sag, met største flidtt grandskit oc offuerueigit all den leilighed, som hans breffue oc vitnesbyrd indeholder: oc endog wi haffuer metlidenhed met hannem, saa synes oss ligeuel, at hannem kand icke vel tilstædes Predicke Embede, for forargelse skyld, men effterdj det beuises aff hans vitnisbyrd, at hans Søn haffuer self løffuet paa en kniff, hand haffde i handen for nogen Tumult skyld, som vaar begynt hiemme til hans om Afftenen silde, huor faare at samme gierning er ocsaa kenth for vaade, oc Herskabet haffuer taget der Bøde for, j^e daler. Disligest haffuer hand gode vitnisbyrd aff hans Sognefolck oc andre, at hand altid haffuer skickit sig vel, baade i hans lerdom oc leffnit oc all hans omgengelse, saa de self haffuer giort bøn for hannem, at hand maatte komme til sit kald igien. Hand haffuer ocsaa for nogle aar forleden studerit hær flitelig oc vel, huor faare wi wilde haffue E. S. som voris gunstige Herrer oc Venner, alder vnderdanigst ombedet, at E. S. vilde gunsteligen ansee hans store bedrøffuelse oc elendighed, at hand fattig Mand skulde icke platt bliffue forlat paa hans alderdom met hans fattige hustru oc børn, oc gunstelig vnde hannem E. S. forscreffit til velburdige Loduig Munck oc Bispem M. Hans Mogenssen, at de matte betencke hannem met nogitt aff kirckens rænte, huor aff hand kunde haffue nogen aarlig hielp til sin vnderholding. Dette forhobis wi, at E. S. kand med god sambuittighed, oc forvden all synd gøre, huilckit Gud almechtiste skall rigeligen oc vel beløne, oc wi

met all vnderdanighed oc villig tieniste altid gerne ville bekende met all tacknemmelighed aff voris ringe formuge. Ville her met haffue E. S. Gud almegtiste stedze oc altid befalitt til all lycke oc velferd, baade til siel oc lijff. Amen.
Den 4. Octobris anno 89.

E(ders) S(trengheders)

V(illige) T(ienere) A(ltid)

Rector oc Professores

i Københaffns Vniuersitet.

a. b. efter Originalerne, c. efter Udkastet i Konsist. Arkiv, Pakke Nr. 183.

3.

*Om en Strid mellem M. Anders Foss, Biskop i Bergen,
og M. Jon Mogensen, forhen Rektor sammesteds.*

a.

Till the hiøglerde wdj Kiøbenhaffn, skolemesteren wdj
Bergen anrørendis, vt sequitur.

Christianus 4. Wor synnderlig gunst thillfornn. Wider, efftherssom oss Elsk^e hederlig och wellerdt Mandt, M. Anderss Foss, superintendent wdj Bergenn Stigt wdj wortt Rige Norge, vnderdanigst for oss haffuer ladett berethe, huorledis att Jonas Magni, som war skolemester wdj for^{ne} wor Kiøstedtt Bergenn, for nogenn tidt siden forledenn skall haffue giffuit en hans discipel wedt nauffn Anderss Jonssen ett Testimonium, hiøgligen beklagendis, att hanndt saa well som andre geistlige personer der wdj Byenn wdj samme Testimonio wschylideligenn skulle angiffuis, och formener, att thett icke skall werre andett endt en skandschrift, och effther att handt for slig sin lettferdighedtt achter hannom tilbørligen att tilthalle, er hanndt vnderdanigst begierrendiss, derudtindenn till alle Rethe att mothe forhielpiss. Thaa bede wij ether och wille, att naar for^{ne} M. Anders Foss ether her medt besøger, j thaa indsteffner for^{ne} person medt hans wdgiffne Testimonio for eder wdj Rethe, grandgiffueligen forfarenddis therudinden all leylighedt

och sidenn thennom kiender och dømmer emellom, huiss christeligtt, billigt och rett er, giffuendis thet clarligenn fran eder beschreffuit, som j ville antssuare och werre bekiendt. Ther mett etc. Haffniæ 1 Julij A° 1596.

b.

Rector oc Professores i Kiøbenhaffns Universitet kiendis oc giøre vitterligtt for alle, att efftersom vi haffuer bekommed wores allernaadigste Herre Prindzis oc Konningis, so oc hans Naades Regierings Raads schriftlig befalning, lydendis, att effter som hederlig och vellerth Mand, M. Anders Fos, Bisp vdj Bergen Stigt i Norge, haffuer vnderdanigst ladet berette, hurledis att Jonas Magni, som var Skolemester i for^{ne} Bergen, for nogen thid siden forleden skall haffue giffued en hans discipel ved Naffn Anders Jenssøn itt Testimonium, høiligen beklagendis, att hand so vell som andre geistlige personer vdj Byen vdj samme Testimonio vskylligen skulle angiffuis; oc formeener, att thett icke skall verre andet, end en Skandschrift; oc effther att hand for slig hans letfærdighed acter hannem thilbørligen att thilltale: Att wi da, naar for^{ne} M. Anders Fos oss hermed besøger, indsteffner for^{ne} person med hans vdgiffne Testimonio for oss vdj Rette, grandgiffueligen forfarendis derudinden all leilighed, oc siden dennem kiender och dømmer emellum, huis christeligtt, billigt oc rett er, giffuendis det clarligen fra oss beschreffuit, som vi ville ansuare oc vere bekiende. Da haffuer vi wered forsamlede i woris consistorii hus Anno Dn. 1596, løffuerdagen som var den 3 Julii, oc møtte oc war samme thid skicked for oss for^{ne} M. Anders Fos, som vdj rette lagde for^{ne} M. Jons Testimonium, huilched hand da selff neruerendis icke kunde benegte att werre vnderschreffuid med hans egen haand, so vel som begyndelsen paa samme breff. Men om allt det andet var schreffuit med hans egen haand, viste hand icke thillskiels att kunde sige, fordj en aff hans discipler po den thid schreff hannem meget ligtt, huilchen

hand ocsaa brugdte vnderthiden oc lod hannem schriffue for sig. Oc der vi samme Testimonium alltsammen hadde ladett for oss oplesse, fandes der eblandt andre disse effterfølgendis latinske ord: Verum cum hujus loci Ephori Ecclesiastici invidia, importuna morositate, violentiaque, si non tyrannide, dissiparetur hæc schola etc. Huilche ord for^{ne} M. Anders meente att were hans ære oc bestilning for neer thaled, helst naar saadant kom for vdj fremmede lande, der som hand var wbekientd. Sette fordj i all rette, om M. Jon haffuer herudj giortt som en erlig Mand, vden hand kunde hannem saadant offuerbeuse.

Da møtte vdj samme thid for^{ne} M. Jon oc fremblagde itt sitt schriffelige suar po for^{ne} ord oc testimonium, lydendis ord fra ord som effterfølger: Icke haffuer ieg naffngiffuet nogen i mit Breff (Hic inseratur ipsius responsum).

Der dette nu var oplest for oss, meente for^{ne} M. Anders sig icke mueligtt att were nocksom allt dette att wedergegge, wden hannem en Copie deraff motte meddeelis, oc hand kunde haffue respitt sig schriffelig der po allting att erklære, dog alligeuell, so meget som han nu kunde dragis thill minde, vilde hand noget muntlig der om berette. Oc huad dett første war anlangendis om Skolehusid, att det var forfalded, suarede han soledis, att der Borgemesterne vilde haffue samme skolehus bygtt, loffuede hand att ville staa for bygningen, andett Kirckeuergedom var hannem icke befalled. Men att bygningen icke so snart gick for sig, war aarsagen, att Tømmered war icke felled, oc icke so snart kunde brugis thill gaffns: Derthill med ocsaa att der icke var sufficientes sumptus thill att forferdige samme bygning so snart med.

Item sagde M. Anders, hand torde icke ved der att skiude po, fordj den, der kom effter M. Jon, som vilde lade sig regiere oc lyde de hannem burde, hand tog midler thid, men skolen stod i bygning, disciplerne ind i Skolemesterens residentz, som der thill var stor nock. Oc fremlagde M. Anders strax en vdschriff aff itt breff, forsent

paa slottid thill Stiftslensmand, huorudj megit oc høieligen klagis offuer Skolemesteren.

II. Anlangendis det andet, att M. Jon siger, att bispen haffuer giffued hannem Aarsage thill att verre forsømmelig, formedelst den store trette oc thilltale, hand forfulde hannem med. Huor thill M. Anders so suarede, att hand icke wiste, om Rettergang gaff aarsage thill forsømmelse.

III. Att degnene bleff sett i byes fengsel, sagde M. Anders, de var ickon indelugtt i itt Kammers, meden Borgemester oc Raad deliberered om, huad straff de skulle haffue. Thi først hadde de vered med oc slebet M. Andersis hustrue oc datter i Rendesteenen, dernest hadde skolemester M. Jon self siuende giortt gaardgang i M. Andersis residentz i hans frauereelse. For det tredie gjorde samme discipler slagsmaal wden M. Andersis laage, oc kaste itt Jernlaad ind ad laagen. Huorthill M. Jon sagde, att dette icke var de personer, som rode med hannem effter hans hustrue. Da effterdi M. Anders Fos begiered en vdschrift af M. Jons suar, po det hand oc schriftlig der po kunde sig velbetenckt erklære, haffuer vi hannem det gerne effterlatt, oc haffuer sagen derfor ladet beroe thill neste Consistorium.

Siden den 9 Julij i dette samme aar var vi atter i voris consistorii hus forsamlede, oc da var skicked for os i lige mode M. Anders Fos med sin modstander M. Jon Mogensøn, som oc denthid møtte. Da fremblagde for^{ne} M. Anders sitt schriftlige giensuar, effter som sidste gaang loffuedt var, oc lydde samme giensuar ord fra ord som effterfølger. Replicatio offuer M. Jons famosi testimonij forsuar: Effterdj M. Jon etc. Der dette nu var oplest gaff M. Jon for aff en hans schriftlig beretning, som hand oplese, att hand, der hand schreff samme hans Testimonium, icke meente M. Anders dermed, men en anden: dog alligeuel, fordj M. Anders nu tager sig sodant thill, vilde M. Jon hannem det samme offuerbeuise.

Der vi nu sagen haffuer thill grunde forstaaedt, haffuer vi alluorligen formaned M. Jon oc thillraad hannem, att hand falder thill føie, beder M. Anders sin suoger om naade oc wenskab, po det allthing siden motte komme thill en god ende.

Da haffuer for^{ne} M. Jon oss betacked for gode raad, oc gaff der hos thillkiende, att dersom hand saadant giorde, skulle det lade sig ansee, ligesom hand kiende sig skyllig oc tog de wærlige sager thill sig, som hannem var thillagt, so att hand neppelig derefter skulle nyse op eblant gott folck.

Da efter thiltall, giensuar oc denne sags leilighed, effterdj for^{ne} M. Jon bekiender, for^{ne} Testimonium att were vnderschreffuit med sin egen haand oc segel, oc endnu staaer det ved, oc det forsuare vill, endog att hand vndskyller sig, att hand dett schreffued haffuer om en anden oc icke om M. Anders Fos sin suoger, so kunde vi dog icke andet kiende, end for^{ne} M. Jon haffuer jo meentt M. Anders Fos dermed, oc haffuer fordj giortt wrett oc bør att straffis derfore. Thill windisbyrd etc.

a. efter Sjæl. Tegn. XVIII, 535. b. efter Konsist. Kopibog.

4.

Tvende Aktstykker angaaende Baccalauren Oluf Jensen Kock fra Bergen.

a.

Rector och Professores i Kiøbenhaffns Universitet kiendes och gjør vitterligt for alle, at Aar epher Christi fødtzell 1597, Onsdagen, som vaar den 23 Martii, vaar skickett for oss i woris Consistorio erlig och wellert Mand M. Jon Mogensen, som vdj rette hadde laddet kalle och stefne en Baccalaureum wed nafn Oluf Jensen Kock. Och berettede for^{ne} M. Jon i hans wederpartis neruerelse, horledis en bog kallet Lexicon Scapulæ wor hannom frakommen, aldels imod hans villie. Och epherdi hand nu finder

samme Bog hoss for^{ne} Oluf Jensen, meente hand hannom burde adt verre af med samme Bog, och komme sig thill hende igen, som hand och fuldkommeligen kende sig wed den, och sagde verre sin, huilcket hand meente adt beuise med sit egit nafn och haand, som skulle werrit skrefuit for y samme Bog, som dog war vdslett. Och derforuden fremkalledt hand thill widnisbyrd en student wed nafn Dirich Pedersen, som sagde sig adt hafue werrit hoss vdi Rostock, der for^{ne} M. Jon kiøbte saadan en Bog, som waar Lexicon Scapulæ. Der thill suaredt for^{ne} Oluf Jensen, som hafde med sig en Lexicon Scapulæ, och siger, adt hans fader hafde louglig kiøbt den af Bispen af Bergen hans famulo, wed nafn Mickel Erichsen, y flere godt folckis neruerellse. Och lod hand strax her om lese en schriftlig bekendellse vnderschrefuen: Mickel Erichsen egen haand, lydendis Ord fra Ord som epherfølger: Kiendis Jeg Mickel Erichsen med denne min egen haandschrift, adt Jeg hafuer afhendit fra mig thill Oluf Jensen thuende Bøger, som er den danske Bibell och Lexicon Scapulæ, och hafuer derfor anammet rede Penninge, som de kunde gielde. Actum Bergen den 29 Junii Anno 96.

Hor thill M. Jon suarede, hand icke wiste, adt Bispen y Bergen hadde for^{ne} Mickell Erichsen y thieniste, och der wy thillspurde hannom, horledis hans Lexicon wor hannom først frauent och forkommen, suarede hand, adt Bispen af Bergen, hans suoger, hadde thagit den thill sig med andre flere af hans Bøger, der hans hustru wor fra hannom hoss sin foreldre. Och meente, sig den burde adt hafue fra Oluf Kock igen, som hand fant den hoss. Och waare de begge dom herpaa af oss begerendis. Da epher thilltall, gensuar och sagsens leiglighed, epherdi for^{ne} M. Jon weste sin Mand, som hannom hans bog vdført hadde y saa maade, som er sagt, och Oluf Kocks fader hafuer kiøbt den for fuld werd, som hand beuiste, och M. Jon icke wiste adt benecte: wiste wy icke andet adt kiende der paa, end att M. Jon bør adt søge och thillthalle den, hand

wed adt hafue hannom sin bog afhendig giort, om hand dett icke wille epherlade, och det siunis adt kunde hannom well anstaa. Dog adt for^{ne} Oluf Jensen holler den samme Lexicon, som hand hafuer och nu trettis om, thillstede paa en Rett, om widere behof giøris. Datum anno, die loco ut supra. Sub sigillo Rectoris.

b.

Gunstige Herrer, hederlige oc høylerde, erlige, vise oc velacte Dannemend, Capitulares thill Bergen, nest vor venlig helsen oc tacksigelse for megit beuist gode, huilched igen att forskylle vi allthid ville findis tienstuillige: giffuer vi eder po det venligste thilkiende, att effter som denne breffuiser, Oluff Jenssøn Kock, haffuer i nogen aar studered her y voris Universitet, oc midler thid skicked oc skaad sig hos oss som en erlig oc flittig person vdj alle maader, saa att vi derfor haffuer an seett hans lerdom, flittighed oc skickelighed oc promovered hannem thill en Baccalaureum philosophiæ, oc endnu ydermere, for det gode haab, vi haffuer fattet om hannem, gierne ville forfremme hannem thill det beste, tuillendis icke, att hand io i frembtiden kand tiene den christne Kircke med ære oc lige. Saa haffuer hand oc flitteligen anholdett hos oss om voris Commendation oc forschrift thill eder, huilchen vi hannem icke haffuer vist att benecte. Men vill haffue eder samtlig ombeden, attj ville till dett beste forfremme for^{ne} person, att hand kunde bekomme nogen hielp thill hans velbegynte studering her effter att vdføre, oc lade hannem nyde denne voris schriffuelse noged gott ad. Der-som vi noged igien kand giøre, huis eder kiert kand vere, findis vi allthid gierne derthill villig oc redebon, det kiende Gud, huilchen vi hermed vill haffue eder befalet. Datum Hafniæ 5 Augusti Anno 1598.

Rector oc professores.

Efter Konsistoriets Kopibog, ført af Prof. M. Lavrits Skavbo, Universitetets Notarius, siden Biskop i Stavanger.

5.

*To Breve fra Professor Joh. Stephanius angaaende Hr.
Christen Dafind, Sognepræst i Stavanger.*

a.

Pro Dn. Christiano Daphindio, Ecclesiasta Staffangriensi.

Anni complures sunt, benigne Lector, cum ex Academia nostra discedens ven. hic Dn. Christianus Daphindius, verbi divini minister in Ecclesia cathedrali Staffangriensi Norvegorum, testimonium secum auferret de studiis suis et moribus honorificum clarissimi Dn. Præceptoris tum sui, Dn. Mag. Andreae Petreji Coagiensis, Matheseos hic ibidem Professoris. Ex eo tempore, ubi locorum degerit, et quid interea rerum egerit, quodque genus vitæ ac studiorum sectatus sit, literis clarissimorum virorum de se scriptis luculenter docere potest. Et nuper adeo cum sui cujusdam negotii causa domo huc veniret profectus, rev. et clariss. viri Dn. Mag. Laurentii Scavenii, nostri olim collegæ, et clariss. nunc vero dioecesis Staffangriensis Episcopi vigilantissimi, ad Professores nonnullos perscripta testificatione, honestam inprimis vitam et præstitam a se multis annis in officio scholastico fidelem operam atque indefessam sedulitatem et nobis et aliis quibuscunqve legentibus satis superqve probavit, ut idcirco neqvaquam dubium esse queat, quin et vir bonus sit, et potissimam vitæ partem iis studiis exegerit, quæ et Deo grata et Ecclesiæ Dei fuerint salutaria. Cum hujus autem scriptionis officiolum a me nunc peteret, per quod ad Magnif. Dn. Rectorem pro impetrando publico Universitatis testimonio aditum sibi pararet, illud ei (sicut nec aliud quodcunqve quoqvo modo a me proficisci queat) neqvaquam censui denegandum. Speramus omnino, in posterum quoqve ipsum talem futurum, qualem se bonis viris hucusqve declaravit. Nec dubitamus, Magnif. Dn. Rectorem hanc honestam opinionem nostram suo judicio comprobaturum. Hafniæ d. 9 Maij A. C. 1606 scripsi

Joh. Stephanius Prof. Dial. m. m.

b.

Ad Mag. Laurentium Scavenium, Episcopum Staffangriensem
in Norvegia.

Salutem in filio Dei animi corporisque sempiternam. Redditæ sunt mihi, rev. Dn. M. Laurenti, amice plurimum colende, litteræ tuæ humanitatis et benevolentiae plenissimæ, in quibus, quod primum affers pro excusando silentio tuo, id tale est, ut facile credam ita esse, et libenter apud me valere sinam, cum præsertim haud ignorare queam cum rerum aliarum omnium difficile principium esse, tum muneris istius tui tam ardui initium tibi plusculum molestiæ et difficultatis in ignota potissimum illa regione objecisse. Sed quicquid illud fuit hactenus, tempus interim labens et assuetudo tam ferendo levius, quam faciendo facilius paulatim reddet. Verum quod scribenti mihi in mentem venit, cum scio, te illic desiderare homines doctrina et judicio præstantes, cum quibus consilia communicare et de rebus gravissimis interdum deliberare queas, et verum sit interim, quod græco versu dicitur: unus vir non omnia videt; visum mihi fuit ad te dono mittere hunc libellum, quem unum spero tibi in plerisque negotiis officii tui (ita semper existimavi) instar multorum futurum, quem etiamsi jam forsitan antea habeas, tamen credo te studium meum et hanc voluntatem simplicem ac sinceram probaturum.

Dn. Daphindio, quem mihi commendasti, quibus officiis potui, tua causa profui. Apud venerandum Dn. Socerum meum¹⁾ diversari non potuit, quod is peregre tum abesset, nec nisi post dies complusculos domum esset rediturus. Quod si in meas ædículas sese recipere voluisset, idque vel verbo significasset, equidem illæ ad nutum ipsi patuissent. Jam vero invito forsitan intempestivam benevolentiam meam obtrudere nolui. Quod eo scribo, ut si forte eveniat deinceps, tuorum quempiam ejusmodi quid-

¹⁾ Biskop Peder Jensen Vinstrup.

dam abs te petere, videlicet amico alicui tuo hic loci commendari, apud quem unius aut alterius septimanæ, unius vel plurium mensium, receptum habeat, tibi autem videatur meam hic velle operam usurpare, faxo ego, ut eam nequaquam vel in hac, vel in alia quacunqve re, frustra videaris efflagitasse.

In Academia nostra Dei beneficio tranquilla sunt omnia, nisi quod Mag. Ivaro nescio quid incumbat oneris ex diuturna illa, uti scis, cum fratre de patrimonio controversia, quæ proximis comitiis fuit coram sereniss. Rege et Senatu Regni disceptata, et post multam ventilationem sententia tandem contra Ivarum pronunciata. Qui rem intelligunt, dicunt, periculi non fortasse nihil ipsi metuendum, nisi vel exulare velit, vel fratrem adversarium quovis modo cumprimis placare queat. Illud etiam te forsitan scire juvabit, quod sermonibus hominum apud nos est pervulgatum: in aula consilia agitari de abrogando exorcismo tanquam prophana et impia ceremonia, qua Baptismi administratio plurimum polluat. Atque utinam sero et serio attamen sapiamus aliquando. Sed tempus dabit. Sicuti ex vestra nova Ordinatione exclusam accepi. Die Solis certe mensis hujus 11. baptizabatur serenissimi Regis filiola, ætatis die 63, in templo divæ virginis, eiqve nomen impositum proaviæ paternæ item agnitæ Elizabethæ, ubi tum ex mandato Regiæ Majestatis exorcismi nulla mentio, etiam invitis quibusdam et frementibus. Sed hæc sat scio et alia hujusmodi ad te perscribant alii tui amici.

Id autem præterea moneo, redditas mihi esse litteras uxoris tuæ per nautam quendam a vobis redeuntem una cum quinque illis argenteis uncialibus, quos abiens se missuram fidem mihi fecerat chirographo suo, quod ipsum propterea mox cancellatum, ut moris est, his nunc inclusum remitto, summas agens et tibi et ipsi gratias, non tam de missis nummis, quam servata fide et mei memoria, quam oro ut deinceps quoque conservetis, benevolentiam haudquaquam imparem bene merendi studium a me nunquam

non, ubi res et occasio postularit, expectaturi. Bene et feliciter valete cum liberis et tota familia, a me et uxore plurimum et officiose salutati. Hafniæ die 14 Majj anno 1606.

Tuus idem qvi fui semper

Joh. Stephanus m. m.

Eodem die 11 Majj hora 9 vespertima obiit integerrimus vir Olaus Martini, Consul hujus urbis.

Dn. Christianus Daphindius præterea mentionem apud me fecit privilegii regii capitulo vestro pro cella vinaria impetrandi, quod quidem nunc non successerit, speravit tamen alio tempore fortunam paullo faventiorum. Ubi svasor ipsi fui, ut certum numerum vasorum seu Ammarum exprimeretur, ita forte facilius successurum, remota omni abusus in posterum suspicione; de quo cogitabitis.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 1390 Fol. Endøl Skrivefejl i Afskrifterne ere stiltiende rettede.

6.

Brev fra Universitetet til M. Isak Grønabæk, Biskop i Trondkjem, om Studenten Anders Rasmussen Gjentoft.

Voriis wenlige helsenn nu och althiidh med Gud forsentt. Reverende Domine Episcopo, Domine Mr Isaach G., synderlig gode wenn, nest woris wenlige thacksigellse for beuiist gode, huilckett wi wdj alle maade gierne igien forschyllde wille, kunde wi icke forholde att lade eder wenligenn wiide, att en Person wed Naffn Anders Rasmussen Gientoffte, som her haffuer nogle Aar studeritt, haffuer giffuit os thilkiende, huorledis hand formoder sig nest Gudtz och gode folckis beførdringh att komme med dett første thill nogen gode wilkaar deroppe; haffuer derforre aff os ydmygeligenn begieridt, att hand motte bekomme sitt testimonium Universitatis. Saa er eder wden thuill well beuist, huorledis hand for nogenn thid sidenn, der hand her studerede, haffuer indlagt sig med S. Dr. Hanns Slangेरups datter, och affledt barn med hende; huorwd-

offuer hun haffuer lidt stoer elendighed, och er paa dett siste døder; for huilcken groffue forargellse wi mene, att hand io med rette bøer att giørre en aluorlig Penitentz. Saa nar som hand dett enthen haffuer giortt, eller giørrenndis worder, da wille wii, huad Universitetit belangger, ingenledis med nogen modsigellse forhindre hans Lyche, om den nogenstedttz kand opuogne, meñ langtt heller, dersom hand kand befindis thienligh och gaffnlig y den christenn Menighed, wenligen ombede Clarissimum Virum et Reuerendum Dominum Episcopum, att hand for Gudtz schyld wilde forfremme hannom thill nogen erlig bestillingh, efftersom dett eder self kand siunis best och gaffnligst, dog med saadanne wilkor, att for^{ne} Person thilforne bepligther sig for eder, paa Universitetens wegne att giffue xv Rigsdr^r thill dj fattige her hoes Universitetit, inden itt Aar effter att hand er forfremmidt thill nogen bestillingh; wdj lige maade; att hand forpligther sig ochsaa att thage sitt barn thill sigh, huis moder wor Herre haffuer borttkalditt, och dett christeligenn att opdrage och føde, nar dett bliffuer saa stortt, att dett kand sendis op thil hannem. Dett wilde wi saalediis venligen lade eder forstaa, och paa denne thid wil eder icke widere opholde, men haffue eder med gandsche Huus och Menighed Gud wor Herre befallidt. Aff Kiøbenhaffnn den 19 April. A^o 1610.

Afskrift i Konsist. Kopibog 1600—32. Fol. 60.

7.

Tre Breve fra M. Anders Chr. Arrebo, Biskop i Trondhjem til Kansler Christen Friis til Kragerup.

a.

Illustri, Magnifico, strenuo admodum, nobilissimoque viro, pietate, doctrina, armis præstantissimo, Domino Christiano Frisio, potenss. Regis Dan. et Norv. etc. Cancellario magno, eqvite aurato, fautori & promotori meo summo, pro honoris testimonio gratique animi symbolo

Domini nostri Jes. Christi gratiam, Dei patris amorem et spiritus s. communionem animitus precor.

Vix ac ne vix quidem, Magnifice patrone, Magnificentiæ vestræ alias occupatissimæ, crassa et agresti hac Minerva obstreperem et vel minimum negotium facesserem, si non *παρρησίαν* sæpius atqve sæpius scribendi et statum Ecclesiarum et scholarum indigno mihi concreditarum detegendi, valedicenti mihi ipsa eadem largita esset religiosissime. Si autem Ecclesiarum nostrarum delineationem ad apicem vobis depingere conarer, vel absentium qvavis vno forte ore insonaret, me immania, horribilia et incredibilia mentiando, pessimum nunc ejus statum prætere, vt aut antecessores incuriæ reos agerem, mortuis impudenter insultans leonibus, vel si (qvod Deo patrocinate vere spero) tanto malo remedium aliquando fiat, mihi soli ejus acceptum referrem. Sed garriant latentqve, qvod velint isti, bona ego fide Magnif. vestræ omnia (vtinam omnia) relaturus et relationem eventu successive probaturus.

Aliqvot hactenus provincias pelustravi, plures cras (Deo volente) aditurus; sed me Christe! qvantam in ipso officij limine inveni barbariem, ruditatem et inscitiam ab incuria doctorum et inspectorum (dubio procul) partim etiam diaconorum extrema barbarie prognatam et profectam. Vix vnicus inter 40 vel provectionis ætatis repertus est, qvi 10 sua præcepta et interdum Pater noster recitare didicerat; priori quidem (qvantum quidem per divinam gratiam licuerit) malo mascule me opponam indies, posteriori autem nullum est, qvod videam, remedium, nisi brachio fultus seculari. Tanta n. et tam enormis est ædituorum apud nos pauperies, vt nisi piscaturæ suæ, alijsqve negotijs rusticis totum annum consecraverint, vix panem famelicum sortiantur miselli, tantum abest, vt, manum a stiva retrahentes, curias rusticorum, juventutis informandæ ergo, septimanatim, secundum ordinationem, visitare possint. Hinc etiam factum est, vt plurimæ Ecclesiæ illis vel omnino destituantur, vel, si qvos, non nisi barbaros et paganos, qvi nunquam Catechismum

viderunt, admittant, et sic cœcus cœcum ducens, ambo in foveam cadunt. Imperat quidem præsidibus ordinat. fol. 44, vt curent habere vnamqvamlibet Ecclesiam et pastorum suum Diaconum, et vt fiat conventio tolerabilis inter illum et decimantes, sed conqueruntur miseri, hoc in præsentem diem nil minus factum, sed vnicuique liberum esse, quid pro quo, vel prorsus nihil, contribuere. Huic inconvenientiæ per diploma quoddam regium haud difficile mederi licebit. Ad pastores nunc redeo, quorum ante in transcurso memineram, vitam et mores eorundem penicillo quodam coloraturus; sed ad colorem (proh Jupiter) ipse totus erubesco et contremisco, et parcerem quidem illis, si officium et ipsa iusticia manum ad scribendum non vi quadam raperet et impelleret. Nam mirum est, et Dei viscerosissimæ misericordiæ simpliciter adscribendum, tam perversa tamque perdita terræ pondera ab ipso inferno (si non externo gladio) non statim absumi. Certe, si incestus, fornicationes, cædes, heluationes, falsa testimonia et id genus pessima quæque virtutes sint, ne hilum quidem magna pars ministrorum apud nos ipsis sanctiss. largitur Monachis, si vero scapham scapham et schandala schandala appellare liceat, tales revera fructus nostrorum sunt, vt arbor digna sit, quæ excidatur et in ignem conijciatur, et tamen hactenus ad tam enormia et horrenda Ecclesiæ schandala plerumque est coniectum. Qvare jam, invocato fideliter numine et nomine divino, 7 eorum e diversis locis, Norlandia præsertim, citavi, vt compareant ad 20 Augusti (interea n. spero rediturum a vobis Dominum præsidem) in Consistorio, præsentem præside et alijs paucis præpositis, adducturi secum testimonia ex scholis et Academijs (qvæ tamen non habent nonnulli, sed tanquam alij sicarij et homicidæ patria expulsi et in hoc, juxta adagium, nebulonum receptaculum, adsciti et sacris præfecti) item defensuri sese contra appellationem stupri non semel sed iterum atque iterum, spreto thoro conjugali, perpetrati; item vtrum laudabile, quando ab illis ad amplexum et concubitum sollicitantur virgines sub

confessione, quod etiam, ante anni spatium, coram capitulo absque executione conqvestum est; porro audituri, quomodo vino sepulti, nondum facta *εὐχαριστία* et benedictione, sacramentum (vel rectius elementum) misellis communicantibus porrigere non erubuerint, et alia quamplurima, de quibus omnibus speciatim Magnificum Dominum patronum, finito foro et lata sententia, certiozem reddam. O luctuosum et lacrymis sanguineis deplorandum in hisce oris borealibus Ecclesiae statum. Deus æternus perditissimis hisce et consimilibus alijs vitijs finem imponat, propter gloriam nominis sui et Ecclesiae æviternam salutem. Vtinam omnes præsides admonerentur, ne ad ejusmodi facinora ecclesiastica dissimulent, quin potius omnibus suis præfectis, omnem cum illis contractionem, reconciliationem et conniventiam abscinderent et præriperent, omnemque lapidem moverent, vt Deus nobiscum habitaret, schandalis ejusmodi eradicatis. Intelligenti Magnifico Domino meo, satis. Ecclesiae porro Findmarchianæ hucusque omni visitationis cura orbata, vestræ Magnif. fretus suffragio et consilio, per literas certas, binos præfeci præpositos, alterum pastorem Vardøensem, Dominum Olaum Caroli, ad partem orientalem, ad occidentalem vero Dominum Christiernum Ripensem, in Mæfiord pastorem. Quibus tamen (quod et præsens submitte revelavi) dictas visitare posse provincias propter extremam paupertatem (non enim habent suas decimas sicut alibi in Findmarchia, simpliciter impossibile, nisi præbendula quadam a sereniss. Regia Maiest. clementissime ad-jutus. Cujus obtinendi voti, cum non exiguam spem præ-senti mihi addiderit Magnificencia vestra, rogo jam humiliter et per Christum obsecro, vt visitatoribus illis duobus, post-hac officium] (sub poena depositionis ab eodem) dili-genter facturis, aliquid clementissime dignetur. In capitulo nostro nunc vacat vicariatus Divi Michaelis, cujus redditus anniversarius 23 thaleri, aut si ille forte alicui deputatus, possidet præbendam Dominus Arnerus pastor in Sundmør, ejusdem proventus qui nec indiget, nec certum est, an

idem odio vel amòre dignus, tempus docebit. Præterea habitat apud nos pastor in Ørckedall, nomine Dominus Jonas, qui dum pastorem ageret Nosocomij propter exiguam mercedem, interventu amicorum, præbendam 27 thalerorum S. Annæ occupavit, jam vero ad prædictum bonum pastorum vocatus, illa nil minus opus habet, præterquam quod propriam consanguineam incestarit, sed audio delictum et reatum a Regia Maj^{tt} esse condonatum. Si hasce binas binis hisce in Findmarchia præpositis et eorum successoribus clementiss. deputaret Majestas Regia, rem Deo vere gratam Ecclesiæqve perutilem faceret. Restat, vt de schola nostra aliquid impræsentiarum simul addam. Habet illa discentes alumnos 127, præceptorem, Collegas tres, quibus hisce diebus et quartum addidi. Maxime autem e re foret (quod etiam monuit, me præsentem, magnificentia vestra) si conrectorem haberet honestum et doctum, quod tamen fieri nequit absque speciali stipendio; nam schola valde tenuis redditibus. Concessa est Domino Laurentio in Frosten, viro nonagenario et jam morti vicino, graviterqve decumbenti, præbenda S. Laurentij, cum salario 56 imperialium thal., illam si conrectori designando a Reg. Maj. impetaverit Magnific. vestra, beneficium fecerit et auxilium Reip. huic literariæ nulla vnquam oblivione delendum. Sed hoc (sicut et coetera omnia) divinæ et vestræ Mag. dispensationi commendo. Vnicum restat, desideramus præter 4 ex nostris, quos iam revoco, sex studiosos juvenes, honestos et doctos, vtinam curaret Dominus meus apud D. Regem eos nobis mittendos. Hic nulli expectantes, qui boni et probati sunt, et nolumus plures nebulones, nam illorum apud nos nulla inopia.

Longula deniqve hac sc[ri]ptione contra occupatiss. Dominum meum non peccassem, si ipsa pietas et generositas ejus ab vna, et turbulentus Ecclesiæ apud nos status ab altera parte calcar et audaciam mihi non addidissent. Quare ignoscat obsecro Mag. vestra mihi hunc ausum temerarium, et me servum suum patrocínio suo illustri commendatum

habeat. Deum æternum patrem Domini nostri J. Christi animitus oro, nunc et quotidie, vt nobis et Ecclesiæ suæ, Regem nostrum clementiss., te Magnificum ejusdem Cancellarium quoque cum nobiliss. thori socia, pignoribusque perdulcissimis quam diutissime conservet incolumem per Jesum Christum Dominum nostrum. Amen. Nidarosia 26 Jun. 1618.

Tuæ Nob. Magnif. studiosiss. et observ.

Andreas Christiani Arøensis.

Mpp.

Udskriften er omtrent ligelydende med Brevets Indgang.

b.

Gudtz Naade och fred, med ald aandelig och legemlig velsignelse, ønsker ieg E. Magnificentz ydmygeligen vid Jesum Christum vor Herre. Strenge her Cantzeler, patrone Magnifice, Jeg thilfordristet mig, ohn gefer for 14 wger forleden, eders Magnificentz med min vnderdanige schrif-fuelse vid skipper Roland Bagge i Vingaar stredet at importunere, bespørrendes mig ydmygeligen hoes E. Høyvished om fem puncter besynderlig.

1. Først, huorledes her disputeredes met mig aff Canickerne, ad ieg icke kunde bekomme noget aff det interregno, som mellem s. M. Isaach och mig kunde forfalden være (om huilcket E. Mag. vell drages thil minde, huorledes naadigste holdes skulde). Thi forleden 1617 Aar, i huilcket s. M. Isaach døde S. Hans dags thide, kalde de annum meriti, och skiffte det iblant Encken och hendes medarffuinger, och dette Aar 1618 annum Gratia, som skuld skiffes oss begge imellem, och vaare mig der paa en dom præsenderendes. Huorfor ieg ydmygeligen mig raad-føre vilde met E. Mag., huad heller ieg skulde tage dommen beschreffuen och der met vnderdanigste thill hoffue appellere, eller met min største skade lade dennem haffue deres villie. Men gunstige her Cantzeler, midler thidt velb. Claus Daa opkommen er, haffuer samme sag vundet saadan ende,

at ieg lod alting fare och bliffue som Encken vilde, saa hun tog helt i fior och halfft met mig i aar, saa ieg fick icke videre, end huis ieg haffuer thient for i sommer.

Der nu dette vaar giort, Magnifice patrone, och fougden aff Norland vid forleden S. Michaelis thid vaar hiemkommen met pensionen aff Løddingens giæld (met huilcket hans Maj^{tt} mig forleden Sommer ad Gratiam met visse conditioner naadigste forlænte, for huilcket ieg och ydmygeligen E. Mag., som min høyeste beførdrer der thill, betacker, vill mig och tacknemmelig erklere, om Gud noget lidet frister liffuet) och ieg icke andet fencke kunde, end dend io skulde effter mit forlænings breff, vden ald disputatz komme mig thill: da begynder encken først for Aluor at holde sig icke thill halffparten (som thilforn in officialibus) men dette ganske 1618 Aars løn at opbære, och bad mig tøffue thill 1619, huo da leffuer. Huilcket effterdi det vaar obenbare imod hans Maj^{tt} forlænings breff (som ieg enfoldeligen siunes) ieg icke kunde lade passere, men mig for velb. Claus Daa beklaget; hans Velb. suaret, hand vilde lade nogle aff Canickerne dømme; ieg opponeret, de vaare mig icke beuogen, och tørte lade affecterne dømme; huorpaa hand sig vel resolvered, gjorde de wret, vaar der dommer offuer dem igien. Men at min prognosticon holt viss, vduiser deres metfygende dom, huilcken ieg her icke repetere vill, men ydmygeligen min herre Cantzeleren ombede, att hans Mag. vilde verdis thill dend igiennemslaa, saa forhaabes ieg, det skall giffue sig selff, huorledes met mig fattig fremmede mand omgangen er. Derfor strenge herre, haffuer ieg nu været fororsaget it eget budt ned thiill E. Magnificentz at bekoste, och mig offuer dennem, saa vit som ret er, beklage, bedendes ydmygeligen, at E. Mag. for Gudtz skyld recker mig fremmede paa denne sted sin gunstige hand oc promotion, ad dend Naade, mig aff kong^e Maj^{tt} naadigste giffuen er, icke skall for deres (som mig siunes) affectat dom skyldt vnderligge, och de siden ret for Aluor (som de smuct begynde)

skulle triumpherendes lee i handen offuer mig. Thi dette acte de ekun for skempt, de attentere daglig mere, sette och indtrengte sig self i geistlig dom, wkallede, hoes probsten och mig, imod ordinantzen fol. 78, som nylig skede. Item de haffue vnderstaat sig vor Capittels bog at mutilere, skære hæle domme der aff, radere tallene paa breddene, sette andre i steden igien, huilcket ieg qvocunqve tempore et loco dennem offuerbeuise kand. Dette Magnifice patrone siunes vell alt for meget effter affecten talet aff mig, men er dog saa i sandhed, och ieg maa formelde det, att E. Mag. kand vide, huor her thilgaar, och der aff beueges mig for Gudtz skyld i thide at secundere, ellers ligger min Embedtz myndighed met Gudtz ære slet vdi skarnet. Men ieg vill denne sag och process ganske i Gudtz och E. Mag. hender resignere, och ydmygeligen være fornøiet met E. Mag. høyvise raad, huad heller sagen skall i metfylgende eller andre maade for Majesteten indførres, eller slet bestaa; thi ieg fattig mand kommer ingen vey der met, vden E. Mag. vill for Gudtz skyll recke mig handen, som ieg ydmygeligen nu ombeder, och visseligen forhaaber.

2. Vaar om det inventario paa Trundeness bispgaard vdi Norlanden, huilcket ieg icke anamme tør eller kand, aff dend orsage, der icke findes 12 eller 14 parten deraff, som M. Hans Gaasis egen hand vduiser, huis Copiam, sampt huis nu thilstede er, ieg och E. Mag. met for^{be} skipper ydmygeligen thilsende. Er en ganske boo met vldet och linet, queg, iern, kober, ten, baader, proviant och ald vdstaffering i alle lossementer, thilsamen en 400 eller 500 daler verd onhgefer. Vill hans Maj^{tt} det naadigste lade være forkommet, staar thill Gud och hannem allene, dog det kunde icke vell mistes fraa steden, aff dend orsage superintendenten maa offte, naar hand haffuer visiteret i Findmarcken, tage sin vinterleie der, och kand icke førre saadan fornøden husgeraad met sig thill och fraa. Att s. M. Isaachs hustru vill vende skylden paa s. M. Hans Mogenssøns Arffuinger er simpliciter icke at billige, som

forfarenhed skall vduise. Gunstige her Cantzeler, huis hans Maj^{tt} her vdj naadigste deciderendes vorder, beder ieg ydmygeligen, det maatte bliffue lænsmanden i Norlanden befalett paa hans Maj^{tt} vegne at giørre; thi ieg er icke mectig mod saadan folck; men beuissen skall findes hoes mig. Der er och 4 kircker och 2 prestegaarde, som bispen self bygge skall, huilcke i lige maade, som it andet inventarium, leueres skall fraa en thill anden. E. Mag. bliffuer wfornøden der met snarlig besuerret aff arffuingerne.

3. Vaar om her Hemming Pederssøn, som myste sit giæld, fordi hand vden forgaende formaning och consecration communiceret haffde, om hand maatte naadigste thill Ministerium igien, naar it lidet stycke brød kunde falde, forhielpes. De andre, som for horeri och andre groffue skalckheder affsette erre, supplicerer ieg inted for.

4. Om 12 studenter, ieg maatte fraa Academiet bekomme. Her er mer end 18 Capellanier leddige i denne skrøbelige thid (foruden 12 ieg haffuer forsiunet) och er ingen personer for handen; thiensten met Gudtz ære ligger forsømmet.

5. Om nogen Suensk her efter maa thill kircke eller schole officia anammes, som thilfor sked er, vden special k. benaading, huilcket officialerne endnu vduise.

Foruden disse fem nødes ieg endnu i trende sager eders Mag. høyvise raad vnderdanigen at begiere.

1. Om dend ny recess saa vell obliogerer superintendenterne i Norge som Danmarck, ad de ingen maa ordinere før hand fanger lensmandens Collatz. Thi her vdj stiftet besynderlig falder en wldelig besuerring der hoes, ad naar en person kunde kaldes i Findmarcken eller Norland, hand da først skulde thill Trundhiem at examineres, siden thill Varøhuss, Bergen eller Bodøgaard efter Collatz, derfraa thill Trundhiem igien at ordineres, och saa hiem igien thill kaldet; paa denne reise vilde ij Aars thidt forløbe, kircken och midler thid forsømmis, thill met skall hun staa hans tæring, och haffuer mesten huercken hun eller

hand noget. Om det derfor Mag. Patr. icke maatte bliffue effter vor ordiantz fol. 28, at hand effter forgaende kald examineres och ordineres thillige, och saa aff lænsmanden hiemme i lænet confirmeres. Men i Trundhiems læn kand vell (om behoff giøres) recessen holdes; thi der er præses och superintendenten gierne thilsammen.

2. Er her en viiss opkommen (huor gammell dend er, væd ieg icke) at naar nogen bonde eller borger haffuer sig offuer en prest noget at beklage for probsten i herredet, da maa probsten icke selff steffne presten for sig, och sagen forhørre, men Anklageren skall thill schriffuerstuen och hente steffning, hun ligger icke saa langt derfraa. Item naar nogen prest forseer sig i geistlig sager, och, probsten hannem for superintendenten angiffuer, maa icke heller superintendenten steffne hannem och lade probsten som hans Anklagere paa Embedetz vegne gaa met hannem i rette, men hand skall alt steffnis a præside, och fougden i lænet gaa met hannem i rette for probsten, endoch om sacramenterne och andre mysteris, som nylig skede. Huor aff fylger mange absurda. 1. Staar dend prest vell thill hoffue, eller haffuer fougdens gunst, tør neppelig nogen probst angiffue hannem. 2. Angiffuer hand, der tør i lengden nectes steffning och rettergang, dog ieg klager inted, saadant er mig icke vederfaret. 3. Conseqventer skall probsten enten klage sine prester for fougden, eller fougden selff være inspector offuer presterne och giørre probstens Embede, met meget mere, som min herre Cantzeler fast bedre slutte kandt. Om derfor her icke saadan process maa holdes som i Danmarck (och ellers i Norge), at huo dømme skall, hand steffner, være sig probst eller superintendent, och det i lænsmandens eller hans fulmectiges Nærærelsse, effter ordiantzen.

3. Om en prest paa Hellie land, her Peder paa Alstedhouff, maa naadigste beuilges at bruge sin søn pro Comministro domestico eller residente (thi hand holder begge parter effter reformatzen). Personen, Jonas Petri

kaldet, haffuer ret vell studeret i 6 Aar, baade Hafniæ, Witebergæ och Rostochij, och haffuer lofflige testimonia och meget gode gaffuer.

Nytt at schriffue om, er pesten kommen fraa Bergen hidt thill Trundhiem, erre vid 200 allerede døde, er och vdsprengt i Norlandene, och paa atskillige stæder her i Trundelaugget, Gudt være oss naadig. Ellers er her god thidt, Gud skee loff. Tyndt norskt korn biudes fall for 3 m $\frac{1}{2}$; fiskeriet er och got. Her er nylig en Comet opstanden, sees hora 5 matut. et consequenter ad claram lucem i oust sudoust, Suantzen vender saa got som ret op at. Deus misereatur nostri.

For dett sidste beder ieg met vnderdanighed, at E. Mag. vill holde mig denne store vittløffthighed thill gode, och en gunstig resolution met buddet her paa meddele. Gud vill det belønne, huilcken gode Gudt ieg E. Mag. met Ed. Strenghedtz ganske ridderlige huss nu och daglig thill siell och liiff, throligen vill befalet haffue. Aff Skogns prestegaard dend 22 Novemb. 1618.

Ed. Magnific. tjenstvillige
Anders Christenssøn
E. h.

c.

Salutem animæ et corporis nunquam intermorituram per salutiferum Jesum Christum, cum infinita pro infinitis beneficijs gratiarum actione. Illustris ac Magnifice Domine Cancellarie, Domine et Patrone infinitum suspiciende, haffuer ieg for kort thid siden vnderdanigste bekommet min naadigste herris oc kongis Missive, dateret Crempen sist in Majo, i huilcket hans Maj^{tt} mig naadigste thilholder, flittig inquisition at holde om en affsat Capellans lærdom oc leffnet, vid naffn Her Christen Michelssøn Seiling, for dum Capellan paa Agerøen i Romsdallen (som thill hans Maj^{tt} om benaading for it fortidigt leiermaall met sin egen festemø begangit supplicerede), om hand sig i andre maader for-

greffuet haffuer, oc mig derpaa met første leilighed vnderdanigste resolve. Saa er saadant hans wloglig bilager skeed for [min] thid, oc aff hans Maj^{tt} fuldmectige affsonet, saa hand baa[de] politice oc ecclesiastice haffuer sin disciplin for dend sag vdstandet, ieg ey heller befundet haffuer, nogen dom at være hannem offuergangen i dend sag. Men snart for 2 Aar siden haffuer probsten i Romsdallen, her Jon Eskelssøn, døpmt hannem fra [sit] kald, eniste, som dommen vduiser, aff dend orsage at hand haffuer giort ett slagsmaall met sin hosbond oc sogneprest (som oc i samme dom aff probsten er affdøpmt dog for noget grobere sag), wanseet at probsten self i kong. Maj^{tt} fogetz oc trende andre dannemendtz næruærelsse dennem nogen kort thid thilforn venligen forligt haffde, oc Contracten vnder sorenscriffuerens hand i pennen forfattet, met thilbørlig mulct, om de den icke paa begge sider holte, der ey heller beuises dennem, effter dend foræning giort vaar, sig mod huer andre at haffue forgreffuet, men fast mere for retten huer andre vndskyldet, som her for velb. Tage Tot oc mig nocksom er giort beuisligt af kong. Maj^{tt} fouget, soren scriffueren, oc sognepresten i Vedøen. Men orsagen, huorfor for^{ne} Capellan icke i denne sag, men i dend affsonede leiermaals sag supplicerede, vaar, at probsten forholt hannem dommen, indtil nu i sommer ieg i min visitatz der samme stedtz bleff dend først mectig, oc dend siden Capellanen, effter hand mig hans Maj^{tt} breff thilførde, meddelte, saa hand icke andet viste, end dend io vaar paa samme forseelsse funderet, om huilcket dend dog icke it ord formelder. Huorfor hand haffuer strax for retten probsten indsteffnt, formenendis, hannem icke at burde dømme paa en louglig forligt sag, thill met i rette satte, en eniste irring imellem hannem oc pastoren, som strax bleff bilagt, ey at være causa sufficiens depositionis ab officio juxta ordinationem, oc pro tertio formente, at probsten icke vaar mer myndig her i lænet end andenstedtz at dømme prester fra deres kald, superintendenten aldellis waffuidendis,

oc vden louglig forgaende formaning thill bedring, i de sager bod kunde raadis paa efter ordinantzen. Men efterdj probstens fuldmectige for retten bød sig thill Contract met hannem, loffuendis hannem 200 richs daler in specie inden maanedtzdagen oc ꝑ lest miel oc malt, met huilcken accusator oc lod sig nøie, da gick der ingen dom i sagen, men de bleffue, som sagt er, met velb. Tage Tott venligen contrahered, dog kong^e Maj^{tt} sagefald wforkrencket. Huad nu vid same affsatte Capellan giørris skall, (thi der er lenge siden en anden i hans sted) forventer ieg vnderdanigste vid her Cantzellers gode procuration, min naadigste herres villie at vide. Sagen h[affuer] sig, som nu vnderdanigste beret er.

Herhøes Magnifice Domine Patrone, efftersom kong^e Maj^{tt} befaling findes her [paa] Thrundhiems gaard, at naarsomhelst Bispens Residentz her samme stedtz (som for 22 Aar siden er slet i grunden affbrend) bleff nødvendigen repareret, da skulde hans Maj^{tt} lensmend thilholde superintendenten, som nu er eller efterkommendis vorder, dend vid mact at holde; oc velb. Claus Daa, vor førrige landtzherr, er fraa lænet bortdragen, før end dend er bleffuen saa repareret, at ieg met mit fattige huss mig der vdi blotte oc behielpe kunde; ieg oc, som haffde siddet [i] leiehuss oc thill met været hussmand nu paa tredie Aars thid icke vden stoer skade, kiæddis vid saadant væsen: maatte ieg endeligen aff nød oc trang griffue till, oc met dend wreparered bygning, som endelig fornøden vaar, oc saa vit ieg der vdi nogenlunde beuintre kunde, fortfare, oc haffuer allerede, som hoes liggende fortegnelse vduiser, spenderet der paa forledne sommer mer end min egen effne kunde tilstrecke: her oc endnu, som fortegnelsen thilkiende giffuer, fornødentlig saa meget paa gaard oc gaarsrom fattis, som neppelig met 500 richs daler forferdiges skall. Da effterdi for^{be} kong^{tt} Missive mig naadigste tilholder, gaarden ved lige at holde, huis, som sagt er, repareret bleff, haffuer ieg aff borgemester oc raad i velb. Tage Tottis nærværelse

for retten været begierendis (som met fylgende documenter vduise) at mig maatte stædis siun her paa, hvordan ieg samme Residentz forfundet haffuer, huis ieg der paa allerede spenderet oc endnu fremdelis fornøden kand være; men det er mig icke aff hans Velbiurdighet, men aff borgemester oc raad aldellis affslagen, saa enddog dend velb. Mand scrifftlig aff dennem begieret haffuer, de her vdj icke vilde vegre mig retten, haffuer hand dog inted effectueret, som hoesliggende Copia thilkiende giffuer. Oc maatte ieg ellers sandhed sige, som ieg dog christeligen bør, oc mig i denne Casu høyfornøden er, met mindre ieg contra Apostolum vill sticke min fattige hustru oc smaa børn i største skade oc vmage, oc endda haffue baade spot oc skaden for hiemgield, da troer oc formener ieg vist, at de sig aff dend orsage vndslaa (enddog de callidè, maa skee, noget andet præterdere) at 4 principaler aff Øffrighedentz personerne selff haffue ladet sig for siunsmend opkaste, oc mig oc andre waffvidendes for Philippi Jacobi oc før ieg rørde vid residentzen, saadant it siun fraa sig bescreffuet giffuen (huis gienpart ieg ey heller kand bliffue mectigt) som tør skønt være viist i renteriet, i huilcket de (Gud giffue ieg wret maatte pausere) finde, effter kong^e Maj^{tt} breff, gaard og bygning vid louglig heffd oc fuldferdelse. Huilcket (om saa er) formener ieg dennem at haffue giort 1. contra legem. 2. contra Regem et 3. contra gregem i. e. me gregis alumnum. 1. Contra legem, i det ieg formener (vt nominetur puer) at huercken Jacob Pederssøn laugmand, som er øffuerste dommer offuer siun oc andre legalia, item Jørgen Gram, Oluff Jenssøn borgemester oc Pouel Jørgenssøn Raadmand, som alle 4 erre Øffrighedtz personer, selff burde privat siunsmend at være, men fast mere siunet publice vid borgerskabet eller laurettet befalet oc lougligen i Raadstuebogen indtegnet oc vid sorenschriffuerens hand giffuet bescreffuet, icke vid en aff deres egne hender, mig desligeste, som da daglig tilstæde vaar oc gaarden effter kong^e forordning opholde skulde, der till lougligen

steffnt oc kaldet. 2. In Regem, i det det lader sig ansee (om det ellers skeed er), at de formedelst saadant it siun, som en mangelhafftig oc neppe halffbyggt gaard oc residentz vid mact oc reparation forkynder, kunde siunes hans kong^e Majestet en summa pending at vilde affforhuerffue i Renteriet, gerad (?) som altid stode her paa rene hender.

3. Contra me peregrinum inter illos, i det ieg fattig nybyrlig mand skulde laane oc borge, oc thill gaardens forferdelse en 800 Richsdaler vdpunge, før dend kunde ret siges at være i nogen maade repareret, oc icke endda engang knyste der vid, faa det ringeste siun eller bogstaff for mig, men hede simpliciter, det vaar altsammen giort thilforn; wanseet ieg ydmygeligste tacker min naadigste herre oc konge, som mig sin fattig Tiener oc mine Collegis huercken i hans Maj^{tt} Missive ey heller ordinantze saadan byrde paalegger, men allene biuder mig det reparerede vid mact ad holde, huilcket ieg allerunderdanigste effterkomme vill. Thi er nu min ganske ydmyge bøn thill dend fromme her Cancellor, min gunstige herre oc forsuar, at velb. Tage Tott (som sagen nocksom beuist er) maatte for Gudt oc retferdighedtz skyld bekomme kong^e Maj^{tt} befaling, samme Residentz paa ny icke vinckelviiss, men loughlig oc offentlig, paa hans Maj^{tt} vegne, at lade besiune oc de førrige 4 siunsmend thilholde en gienpart aff deres siun, saadant som det kand være, at fremlegge, oc lade saa i hans Velb. Næruærelse gotfolk kiende oc dømme, om det kand staa sin præffue, item huis ieg allerede der paa bekosted, oc om det er skeed for pract skyld eller høyeste nødtøffft; noch, huis endnu fornødentligen vdkreffuis, om ieg skall være mechtig thill dend vid lige at holde, oc icke inden 4 eller 5 Aar nedregne oc vdrodne, som grantømmers Art er, naar det ey met tag oc bortag foruaret bliffuer. Vilde saa kong^e Maj^{tt} for Gudtz skyld naadigste lade dend velb. Mand Tage Tot mig noget igien betale, eller oc kirckerne her i stifted der thill, huer som formuende er, en ringe ting contribuere, oc lade det øffrige restaurere, da suppli-

cerede ieg det aller vnderdanigste oc bad eders Magnificens om befördring her vdj paa det allerydmygeligste. Thi Gud veed ieg dog icke formaar en 700 eller 800 richs daler, som ieg kunde kiøbe min fattig hustru oc børn en god gaard for, at vdlegge, ieg oc er, effter s. M. Isaach, met 4 kircker oc 2 forfalne prestegaarder i Norland bestricket, paa huilcke der fattes 900 dalers bygning, oc haffuer alleniste thill Aabodtzfald 233 bekommet, som siunet beuise skall. Gud giffue eders Magnificens vilde nu ret for Gudtz oc retferdighedtz skyld haffue her vdj itt christeligt indseende, oc mig vid befaling thill vor gode lensmand thill it loughligt siun oc fornedet rett forhielp. Thi skall ieg endelig miste brødet fraa mig oc mine smaa børn, da vnder ieg det slet ingen heller end min naadigste herre oc konge, aff huilcken ieg næst Gud haffuer det naadigste altsammen, men vid saadanne practicker, maatte det mig fortryde at mystes. Men ieg resignerer sagen Gud oc min christelig Øffrighed i handen, oc forventer [en] naadig vndsetning.

For det sidste tacker ieg eders Magnificens ganske ydmygeligen for mangfoldige beuiste velgerninger, i besynderlighed for dend seniste oc sidste, att Magnificus Dominus patronus haffuer icke forglemt sin tiener hoes velb. Tage Tot i Danmarck met it got ord at forlæne, saa ieg ganske-ligen, met Gudtz hielp, forhaabes, alting skall her effter gaa vell thill, lige som allerede, Gud være loffuet ved Jesum Christum, meget vell, baade politice oc ecclesiastice, begyndis. Gud være her Cancellor god euindelig, huilcken eniste gode Gudt ieg oc nu hans Magnificentz met alt sitt ridderlige huss i ald vnderdanighed vill befalet haffue. Aff Trundhiem dend 6 Octob. Aar Christi 1620.

E. Mag. ydmyge Tienr

Anders Christenssøn Arøbo.

E. h.

Udskrift: Erlig welbiurdig mand, strenge Ridder her Christian Friiss till Kraggerup, kong. Maj^{tz} Candtzler,

Danmarkis Rigis Raad och høffuidtzmand paa Kiøpenhaffns Slott, min gunstige herre och Moecenat gandtz ydmygeli-genn tillschreffuett.

a — c. Efter de egenhændige Originaler i Kongl. Bibliothek.

8.

Om Kanniken Morten Knudsen i Hamer.

I »Norske Rigs-Registranter«, der paa en saa hæderlig Maade vidne om norske Videnskabsmænds utrættelige Flid og om den norske Regjerings rosværdige Sands for at gjøre Kilderne til Landets og Folkets Historie almentilgjængelige, forekommer paa flere Steder i 2det Bind en Kannik i Hamer ved Navn Morten Knudsen. Da dennes hidtil ganske ubekjendte Livsforhold ikke ere uden Mærkelighed, skal jeg her meddele nogle Oplysninger om ham.

Han var født ved Aaret 1550 paa Gaarden Knardrup et Par Mil fra Kjøbenhavn. Denne Gaard, der før Reformationen havde været et Kloster, var med tilhørende Gods bleven skjænket af K. Christian III til det gjenoprettede Kjøbenhavns Universitet og kom til at udgjøre en af dettes vigtigste Indtægtskilder. Her var Morten Knudsens Fader, Knud Pedersen kaldet Skriver, Universitetets Befalingsmand eller Foged fra Aaret 1547 af, tillige blev han, om ikke samtidig saa dog kort Tid efter, Universitets Rente-mester eller Kvæstor, og hans Regnskaber give mange Bidrag ikke blot til Oplysning om Universitetets Økonomi men ogsaa til dets almindelige Historie ¹⁾. Da han var en Mand af fremragende praktisk Duelighed, blev han 1559 af K. Frederik II antagen til kgl. Slotsskriver paa Kjøbenhavns Slot. Han havde tidligere, da han endnu var i Universitetets Tjeneste, haft Bevis paa kongelig Günst, da han 1555 var bleven forlenet med en Kronen tilhørende Gaard i Venterup i Thune Herred. Og efter at han var bleven antaget

¹⁾ Disse Regnskaber ere meddelte i Danske Mag. 3 R. VI, 238 ff.

i Kongens Tjeneste, forlenede Universitetet ham 1560 paa hans og hans Hustrus, Anne Hansdatters, Livstid med en det tilhørende Gaard i Ganløse og en Mose, kaldet Ømose¹). I Forleningsbrevet kaldes han »ærlig og beskeden Mand«, saa han paa den Tid neppe var af Adel, men da Sønnen om ikke stadig, saa dog hyppig kaldes »nobilis«, er Faderen vistnok senere bleven adlet. Hvor mægtig og indflydelsesrig Knud Pedersen var som Slotsskriver, ses af en Sag, der tidligere er meddelt i disse Samlinger²). Samtidig havde han Tolden i Skaane under sin Bestyrelse og var Kannik i Roskilde. D. Niels Hemmingsen, der i sin Tid havde gaaet i Skole med ham i Roskilde under M. Niels Blach, tilegnede ham 1566 sin Kommentar over Kollossenserbrevet³). 1567 blev han Borgemester i Kjøbenhavn og døde 1569.

Den vigtigste Kilde til Kundskab om Sønnen Morten Knudsen, der efter sit Fødested kaldte sig Knardorph, er hans Stambog, som endnu er bevaret (Ny kgl. Saml. 365. 8), og indeholder Oplysninger om hans vidtløftige Rejser. Det var dengang som længe efter almindelig Skik, at Studenter, der rejste i Udlandet, førte en Bog med sig, hvori ikke blot medstuderende, men ogsaa Professorerne ved de Universiteter, som de besøgte, indskrev deres Navne

¹) Konsistoriets Kopibog 1538—1602. Fol. 120.

²) Ny kirkehist Saml. I, 15—17. At Professorerne søgte at bevare hans Venskab ses af følgende Udgiftspost i Univ.s Regnskab 1565: »Den 6 Oktobr. givet for en Ame Vin, jeg fik af Henrik Abbel, som Domini Professores skjænkede Knud Skriver til hans Datters Bryllup — 12 enkende Daler«. Det er ogsaa denne Knud Pedersen og ikke Knud Pedersen Gyldenstjerne, som fik et Exemplar af den danske Bibel (Kirkehistoriske Saml. II, 406).

³) Tilskriften lyder: »Ornatissimo viro, prudentia pietate et virtute præstanti Canuto Petri Svenburgio, primario Regiæ Maiestatis scribæ in arce Hafniensi, præfecto telonii in Schandia ac Canonico Roschildensi dignissimo; veteri amico suo«. »Sub tuo nomine has annotationes in lucem edo, ut aliquod testimonium mei erga te amoris extet, qui olim *συμφωιήται* eramus sub optimo morum magistro M. Nicolao Blach, moderatore scholæ Roschildensis fidelissimo, quem nunc multi dolent amissum«.

tilligemed en eller anden længere eller kortere Sentents eller et Mindeord. Disse Rejsebøger (Philothecæ) kunne være af megen Vigtighed i personalhistorisk Henseende, da fremforalt vedkommendes rejsende Landsmænd indskrev deres Navne, og vi derved faa Efterretninger om, hvor disse paa en vis Tid opholdt sig og studerede. Morten Knudsens Stambog er ret righoldig; et Udtog af den vil derfor neppe være uvelkommet for dem, der interessere sig for det 16de Aarhundredes Personalhistorie, især da den tillige vil kunne give en Forestilling om den Tids Studenters Omflakninger fra den ene Højskole til den anden. Jeg skal derfor meddele et saadant, ordnet efter Tiden; thi i Rejsbogen selv findes Antegnelserne i broget Uorden. I Udtoget er medtaget alle de danske og norske Studenter og andre Lærde, som findes i Bogen (af Svenskere findes ingen), derimod ere mange ubekjendte fremmede Navne forbigaaede, navnlig hvor Sted og Tid ikke er angivet. De Udlændinge, som ere medtagne, ere for lettere at kjendes betegnede med *. Jeg sætter først Stedet, saa Tiden, da Bladet er beskrevet, derpaa Navnet, og forsaavidt det undertiden kan være af Interesse, nogle af de Ord, hvormed vedkommende have betegnet deres Forhold til Bogens Ejermand. Foran i Bogen findes en græsk Ode til alle, som vilde skrive i den, af *Ἰσαάκ ὁ Μανρίτιος Δάρος* (Isak Movritsen Gildeleje, en i sin Tid bekjendt latinsk Digter) 1568. I dette Aar rejste Morten Knudsen nemlig ud, og begav sig først til Strasburg, hvorhen Joh. Sturms berømte Navn drog saa mange unge Danske.

Strasburg.

1568. 12 Marts. *Ernestus Regius.
 — 17 April. *Joan. Sturmius.
 — 6 Juli. Andreas Dresselberg Danus hinc discedens.
 — 9 — Desiderius Foss Louaniensis.
 — 10 — Gulielmus Dresselberg Danus, conterraneo,
 cognato et amico suo charissimo.
 — 2 Sept. Jacobus Huilfeld.

1568. 3 Sept. Arnoldus Wittfeld.
 — 9 — *Petrus Ramus.
 — 12 — Johannes Alburgius.
 1569. 6 Marts. *Philippus Ludovicus comes in Hanaw.
 — " — *Henricus comes in Nassaw.
 — 20 Juli. Severinus Sckøtt Grenaaensis.
 — 21 — Magnus Giøde, contribuli et amico charissimo.
 — " — Falcho Giøde, amico singulari et dilecto studiorum socio.

Faderens Død har uidentivl kaldt Morten Knudsen hjem for et Aarstid eller længere. Herom vidner følgende Antegnelse i Stambogen:

1570. 5 Juli. Hafniæ. *Petrus Wenerus Ostrofrancus, optimæ spei puero Mart. Canuti.

Men Aaret efter var han atter ude, nemlig i
 Rostok.

1571. 23 April. Christophorus Andreas (Stedet er dog ikke udtrykkelig anført).
 — 10 Avgust. *Joachimus Broizemius Brunonisvicensis.
 — 26 — *Luc. Lossius senior.
 Udateret. *David Chytræus.
 1572. 14 April. Petrus Johannes Ripensis.
 — 20 Maj. Nicolaus Schram.
 — 24 Juni. Haluardus Gunnarius.

Fra Rostok er Morten Knudsen uidentivl atter rejst hjem, da Antegnelserne fra de følgende Aar alle ere fra forskjellige Steder i Danmark.

1573. 18 Juni. Lystrop. Christianus Machabæus Alpinas.
 1574. 9 Maj. Tryggevelde. *Abraham Joannis Roland.
 — 5 Juli. Hafniæ. Torbernus Rut.
 — 19 — Hafniæ. Joannes Rud.
 — 28 — Hafniæ. *Samuel Baumgartenerus Magdeburgensis.
 1577. 15 Marts. Hafniæ. Simon Nicolai Coldingensis.
 — 29 Maj. Hafniæ. *Vuenceslaus Budowecz a Budowa.

Herhen hører formodentlig ogsaa en Del udaterede Antegnelser fra følgende Personer: Tycho Brahe St., Johannes Franciscus Ripensis D., Joannes Clark capitaneus Scotorum cohortium in Dania, Martinus Barnekau, Fridericus Barnekau, Fridericus Chanutius Danus («fratri suo charissimo»). De tre sidste Navne ere dog maaske fra det senere Ophold i Udlandet. Det er ikke bekjendt, hvad Mort. Knudsen har taget sig for i denne Tid; men d. 28 Decbr. 1578 blev han af K. Frederik II forlenet med et Kannikepræbende i Hamer Domkirke, og d. 9 Decbr. 1579 fik han endvidere Forleningsbrev paa Kongetienden af Gran Sogn i Agershus Len, »eftersom han var tilsinds at ville begive sig udenlands at studere«¹⁾. Fra Tiden inden hans ny Udrejse kan endnu mærkes følgende Antegnelser i Stambogen:

1579. 1 Marts. Coldingæ. Christophorus Knoff.

1580. 28 Febr. Hamariæ. Turo Hummerus (Kannik i Hamer).

— 8 Juli. Hafniæ. Andreas Velleius.

Kort efterat Vedel havde indskrevet sit Mindeord, drog Mort. Knudsen ud, og vi kunne nu ved Hjælp af Rejsebogen følge ham fra Sted til Sted.

Frankfurt am Main.

1580. 9 Sept. Absalon Rosenkrantz, amico suo optimo, jucundissimo. »Huad schötter ieg Monen, Nar Solen hand schen«.

— 10 — Christianus Achillæus Danus a Schinnerup.

— » — Lago Wrne.

— 11 — Johannes Stenonis, conterraneo et amico singulari et integerrimo.

— 13 — Corfitz Grubbe:

Strasburg.

1580. 1 Oktb. Nicolaus Severini.

1581. 19 Jan. Ericus Georgii Litle Danus.

¹⁾ Norske Rigsregistr. II, 254. 365.

Tübingen.

1581. 2 Marts. *Jacobus Andreæ D.
 — 4 — *Nicodemus Frischlinus, Poeta L., Com. palat.
 Hereberg (ved Tübingen).
1581. 7 Marts. Petrus Ivo Wiburgensis.
 Heidelberg.
1581. 11 Marts. *V. Forsterus D., Prof. et Rector Acad.
 Frankfurt am Main.
1581. 20 Marts. *Jacobus Stäungl Austriacus.
 — 16 Sept. M. Nicolaus Sagittarius Danus nobilitate
 generis, eruditione et virtutibus vere
 heroicis ornatissimo iuueni D. Martino
 Canutio Dano, conterraneo et amico
 suo optimo in memoriæ nunquam inter-
 morituræ symbolum.
 — 19 — Haggæus Petræus Schanus, Francofurdum
 transiens.
 Marburg.
1581. 12 Dcbr. *Petrus Nigidius jun. Jur. Dr. ac Ethic. Prof.
 — 13 — *Herman. Vultejus J. U. D.
 Giessen.
1581. 30 Dcbr. *Joan. Balth. Egling a Lörch.
 Lich (ved Giessen).
1582. 19 April. *Christophorus Sprengerus.
 — 20 — *Theodorus Quamerus, minist. eccl. coll.,
 quæ est in Licha.
 — — *Fridericus Sylburgius, nobilitate doctrinaque
 pariter et virtute claro iuueni Mart. Canuto.
 Marburg.
1582. 30 April. *Egidius Hunn, Theol. Prof.
 — 1 Maj. Hermannus Leissnerus LL. D., Univ. Mar-
 purg. Vicecancellarius.
 Frankfurt am Main.
1583. 4 Maj. *Philippus Meurerus Lips. J. U. D.
 Basel.
1583. 19 Maj. Steno Bilde Danus.

1583. 19 Maj. Johannes Jacobeus Skierbechius ¹⁾.
 — 20 — Æschyllus Christianus.

¹⁾ Ogsaa denne Mands Rejsebog er bevaret (Ny kgl. Saml. 396 g 8vo). Han var en Præstesøn fra Skjærbæk i Nordslesvig og har foran i Bogen selv skrevet sit Navn: »Johannes Jacobeus Skierbeck Danus«. Efter mange Rejser, paa hvilke han besøgte næsten alle Evropas Lande og endog kom til Jerusalem, blev han Dr. med. og Medicus i Lübeck (jfr. Cimbria litt. I, 583—4). En ordnet Samling af de danske Navne, der findes i hans Rejsebog, kan hidsættes her:

1579. 3 Decbr. Presburgi. Jonas Jacobus Coronensis amico suo carissimo et longinqui intineris socio.
 1580. 17 Febr. Argentorati. Paulus Noviomagus Coldingensis Danus.
 — " — Argentorati. Joh. Alburgius,
 — 20 Marts. Tubingæ. Petrus Ivo Wiburgius.
 — 23 — Spiræ. Jacobus Swaningius Ripensis.
 — 24 — Wormatiæ. Andreas Kragius Rip. Danus.
 — 29 — Francofurti ad Moenum. Eschillus Christianus.
 — " — Francofurti ad Moenum. Petrus Høg.
 — 12 April. (uden Sted). Lago Johannis Danus.
 — 13 Sept. Lipsiæ. Laurentius Zwingius Arhusiensis.
 — — (uden Sted). Johannes Paludanus.

»Wor her till kost hos mig erlig, wisser och wellerder mand, Mester Hans Skierbeck y Jølandz land født. Riffue by Anno 1581. Jørgen Hansen Hører.«

Uden Tid og Sted. Georgius Petreius Clynius.

1582. (uden Dag og Sted). Nicolaus Hemmingius, ætatis suæ 70.

— 20 Sept. Hafniæ. Andreas Lymvicius, Med. Prof.

Uden Tid og Sted. Joh. Franciscus. Han har i Bogen indført et uidentvilt originalt latinsk Digt.

1583. 19 Maj. Basileæ. Laurentius Tanche Danus.

— " — Basileæ. Martinus Canuti Knardorph.

— 14 Juli. Basileæ. And. Christianus Ripensis.

— 24 — Basileæ. Petrus Johannis Ripensis.

I Rejsebogen findes indlagt et Blad, hvorpaa læses følgende:

13° Martij 1588.

Nobiles Domini Jacobus Olfelt, Magnus Olfelt, Christianus Barnekow et Joannes Scherbeck, Germani (!), oleo non assueti et valetudinarij nihilominus itineri Hierosolymitano accincti, quadragesima non sunt obligandi, ad viginti dies, nisi tamen morbus non amplius ipsis ingrauescat.

Gisbertus Vossus physicus

Proc. et Vic. gen. ord. S. Augustini concedit ut superius.

1583. 20 Maj. *Joh. Jacobus Grynæus.
 — " — *Thomas Erastus.
 Bern.
1583. 22 Maj. *Abrahamus Musculus, Ecclesiastes Ber-
 nensis. '
 Genf.
1583. 26 Avg. Nicolaus Cragius.
 Basel.
1584. 14 Febr. *Thomas Coccius. M. D.
 Genf.
1584. 26 Juli. Andreas Christiani Rip.

Paa en Udflugt fra Genf med flere derværende Danske dræbte Morten Knudsen en af sine Landsmænd. Herom beretter Sigvard Grubbe, der samtidig opholdt sig i Genf, i sit haandskrevne Curriculum vitæ: »I Avgust 1584 mistede jeg min kjære Lærer, M. Lavrits Tancke, som paa skjændig Maade blev dræbt om Natten i Værtshuset Collunge ikke langt fra Cluse paa Vejen til Lyon. Morderen var vor Landsmand Morten Knudsen, som dræbte min Lærer med hans eget Værge i Kammeret, hvor Adelsmændene Adam Plat fra Meklenborg og Iver Juel fra Danmark, samt Dr. Anders Christensen og Iver Juels Hovmester M. Christen Foss overnattede. Jeg havde min Seng i et andet Kammer. Alle de, der vare i Kammeret, hvor Mordet skete, bleve førte i Fængsel til den nærmeste Fæstning. Morderen blev af Retten i Chambéry i Savoyen dømt til syv Aars Gallejstraf. Ved Mægling af den tyske Nation ved Universitetet i Genf blev denne Straf dog eftergivet, paa det Vilkaar, at Morderen i Danmark skulde staa til Rette for sin Forbrydelse, og den afdødes Brødre der udføre Sagen imod ham efter de danske Love«.

Af Rejsebogen kunde man imidlertid slutte, at alt var hengaaet upaataalt; thi Mort. Knudsen fortsatte som det synes uforstyrret sin Rejse, skjønt Antegnelserne blive færre, og der fra den Tid navnlig kun findes en eneste Dansk indskreven i Bogen.

Frankfurt am Main.

1584. 27 Sept. *Johannes Koëll jun. Volckmariensis, nobilissimo suo amico D. Martino Canutio genant Knardorff.
- Okt. *Adam a Falchenbergh Marchianus, nobiliss. omnibusque virtutum generibus ornatissimo viro Martino Canuto Dano.
- 16 Novbr. *Bertholdus Rivius, Medic. publ. Francof. ad Moenum.

Friedberg.

1585. 1 Marts. *Philippus Christinus, J. U. D.

Uden Sted.

1586. 12 Dcbr. Erasmus Severinus Danus.
- " — *Conradus Stadius, doctiss. nobilitate atque omnis generis virtute præstantissimo Dn. Martino Canuto.

Cassel.

1587. 16 Jan. *Henr. Potgiessen, Jur. Doct.
- " — *Guernerus Brewer.

Endnu fra April 1587 findes der en Antegnelse i Bogen (af *Matth. Gram) men uden Sted, derefter ophøre de. Under 14 Sept. 1586 var imidlertid Morten Knudsens Kannikedømme i Hamer og Tienden af Gran Sogn ved Kongebrev givne bort til en anden lærd Mand, fornævnte D. Eskil Christensen. Et Kongebrev af selvsamme Indhold udfærdigedes atter d. 20 Okt. 1587¹⁾. Maaske kan det antages, at det første Brev er udstedt, fordi Kannikedømmet betragtedes som forbrudt ved Besidderens lange Udeblivelse. Han er da rimeligvis kommen hjem og har stillet sig i Rette, men paa Grund af Udfaldet af Sagen angaaende Mordet, er Erklæringen om Forbrydelsen af Præbendet bleven stadfæstet. Morten Knudsens senere Skjæbne er os ikke bekjendt.

¹⁾ Norske Rigsregistr. II, 683. 726.

En Skildring
af
Biskop Jesper Brochmand
som theologisk og asketisk Skribent.

Af Dr. phil. **E. F. Koch.**

Aar 1600 stedes Niels Hemmingsen til Hvile i Roskilde Domkirke, Aar 1601 kommer der en Student til Kjøbenhavns Universitet, en Borgemestersøn fra Kjøge ved Navn Jesper Rasmussen Brochmand. Det er en gammel Tid, der gaar ud, en ny, der gaar ind: det milde flippistiske Halvskin oplyser ikke mere den danske Kirke, den følger Udviklingen i Reformationens Moderland, den lutherske Orthodoxis kraftig brændende Middagssol opgaar over de Lande, hvis Konge nylig havde »slaget« Formula concordiæ »i Ilden«. — De forskjellige Epoker i Danmarks Kirkehistorie efter Reformationen synes at have samlet deres Fylde i en enkelt, og denne udvalgte atter at have formet Tiden efter sin Individualitet. Fra Universitetets Katheder (1610—38), fra Sjællands Bispestol (1638—52) former Jesper Brochmand den danske Kirke. »Ved ham begyndte først det theologiske Studium at florere ved Kjøbenhavns Universitet,« siger Pontoppidan i sine »Annales«. Det var »det lærde Tidsrum,« som N. M. Petersen kalder det; al Lærdom var Theologi, og Brochmand var den lærdeste Mand i Landet. Han var inde i sin Tids hele Videnskabelighed; han studerede den baade discendo og docendo; fra Lærdommens Arnesteder, fra Leiden og Franeker, har han indsamlet dens Filologi

og Filosofi i hollandsk Vidtløftighed, Grundighed og Tørhed; men disse ere kun Trælkvinderne, de tjene Theologien, der sidder paa Thronen som Kejserinde. Hans egentlige Læremestere og Aandsfrønder maa søges andensteds, det er Luther og Formula concordiæ, Hutter og Ægidius Hunnius, Chemnitz og Gerhard; hans Problemata logicæ (1605) og Disputationes philosophicæ (1606—7) ere næsten glemte overfor hans store theologiske Forfattervirksomhed. I alle Theologiens Dele griber han da ind, hans Forfattervirksomhed gennemløber den hele Encyklopædi; Theologiens exegetiske, dens kirkehistoriske Discipliner behandler han saavel som dens dogmatisk-ethiske.

Heiberg siger om Oehlenschläger, at »Romancen er Grundvolden for hans hele poetiske Geni, det er den Spire, hvorfra alle hans Værker have udviklet sig, og hvilke og hvormange end de Fag ere, hvori han har digtet, i dem alle er han trængt saa dybt ind, som Romancens Vinger kunde bære ham, men heller ikke længer ¹⁾». Det er et frugtbart Ord, med rig Anvendelse paa andre Forfattere, enhver har et Fag, hvori han egentlig er stor, i de andre kun efter deres Forhold til dette ene: »Eventyret» f. Ex. for H. C. Andersen, »Træsnittet» for Chr. Winther osv. Anvendes dette paa Brochmand, finde vi let dette hans ene, hans egentlige — det systematiske. Allerede forinden Indholdets Fylde opgaar for Læseren, frembyde hans Værker »et rent Anskuelsens Velbehag, som Farvesviterne i en Mineralogs Museum», en ren ideel Tilfredsstillelse føles over Anordningens Sindrigheid, det er et Kosmos, et velordnet Hele, en Organisme, der aabner sig for os. »Som Systematiker vandt han et Navn, endnu større end Hemmingsens, ja saa stort, at det indtil denne Dag ikke er bleven fordunklet af nogen dansk Theolog,« kunde endnu hans Biograf Jens Møller sige. Dogmatiken bliver derfor hans Hovedfag og »Systema universæ theologiæ» (et Skrift,

¹⁾ Prosaiske Skrifter, 1861, 3 Del. S. 215.

Pöntoppidan i »Annales« ogsaa kalder »fast unvergleichlich«) bliver hans Hovedværk, hans Talents mest udmærkede Produkt, et Skatkammer, hvori alt, hvad hans andre Værker indeholde, væsenlig er tilstede, en Kilde, hvoraf alle de andre, ideelt taget, have deres Udspring. Stor er han i disse, kun forsaavidt han i dem har Brug for Systemet, mindst lykkede ere de, der ligge dette centrale i hans Forfattervirksomhed fjernest.

Men aldrig er hans Systematik gold og ufrugtbar for Troen. Ikke for intet skriver han over mangt et vigtigt lærd Afsnit: »adsis, o Jesu!« — Bønnen ledsager den lærde Granskning, Hjertets og Hovedets Trang forenes, Skolens og Livets. Netop som et Værn for og en Befordring af et sandt christeligt Liv er Systemet anlagt; hints Tarv tabes aldrig af Syne, hvor dybt han saa graver sig ned i lærde Bogdynger, hvor højt han saa stiger i subtile Distinktioner. En Afsky er ham den middelalderlige Skolastik, alle Theologers mere nysgjerrige end videbegjærlige Undersøgelser, alt lærd Snurrepiberi. En Trediedel af selve Systemet er henvendt paa det opbyggelige, det praktisk anvendelige — de saakaldte »casus conscientiae.« Det christne Menneske Brochmand, den evangeliske Biskop fortrænges aldrig af den orthodoxe lærde; derfor gaar ved Siden af hans store Række af theologiske Skrifter en lignende af asketiske, med »Sabbathi sanctificatio« i Spidsen, hans saa ofte og i mange Retninger fortjent lovpriste Postil. Det er Værker, som ere udmærkede Trosvidnesbyrd af en christen, af en Biskop; meget enkelt kan fremhæves deri som højst fortrinligt, men dog kunne disse Skrifter ikke anses for lige saa adækvate Udtryk for Brochmands Geni som hine theologiske. I Forhold til den danske Menighed i Forfatterens Samtid saavel som i en lang Eftertid have de været af stor Betydning, i Forhold til hans theologiske Værker staa de som et Korrektiv mod gold Lærdom og falsk Glimmer.

Brochmand er sin Tids, sit Lands Forfatter. Tiden taler igjennem ham, hans Lands Forholde, Stemninger og

Tilstande, læses hos ham, men atter omvendt: Tiden, hans Lands Anliggender paavirkes af ham. Dette følger allerede af Begrebet en stor Forfatter, men finder i fortrinlig, om end ikke altid paaagtet, Grad Sted hos Brochmand. Den lærdeste Theolog i Danmark er samtidig med den Konge, som har faaet det største Ry blandt alle oldenborgske. Brochmand er ret egentlig Christian d. 4des Theolog, Christian d. 4des Biskop. Vi beundre den kraftige Renæssance i Christian den 4des arkitektoniske Mindesmærker; hans Biskop byggede lignende Værker i Literaturen; det var den gamle middelalderlige Stil, der gjenfødtes, Dogmerne fastslaaede og sammenføjede fra at være disjecta membra til et følgestrengt System, Kirkens credo udviklet gennem Skolens intelligo. Dog Lignelser og Billeder ere overflødige. Der var en virkelig, en inderlig Samstemning mellem Kongen og Bispen, der var valgt efter Kongens udtrykkelige Vilje, imod hans egen. Det er den lutherske Statskirkes Glandsperiode, hævdet ved Kongens Sværd, ved Bispens Ord. Det er en Tid, rig paa glimrende Krigsbegivenheder og paa derefter følgende uhyre Tab. For begge har Brochmand et dansk følende Hjerte, der ofte finder sit smukke rørende Udtryk. Det er en Tid, hvor Kampen mod Adelen, og for Kongen begynder, og i denne har han, Frederik d. 3djes faderlige Ven, forud valgt sin Plads. Det er en Tid endelig, ikke blot for Danmarks og Norges Vedkommende, hvor Verdensanskuelsen dels slaar sig til Ro i Begrebet om Guds umiddelbare Indgriben paa ethvert enkelt Punkt, dels gyser tilbage for Verden, der ligger under Djævlens og hans Aanders Herredømme, »den fortryllede Verden;« det er Hexeprocessernes og Besættelsernes gyldne Tid. Og vi ville finde Brochmand hildet i Overtroens Garn som en Søn af sin Tid, men dog med Aandsfrihed væрге sig mod meget, der var Folketro og billiget af mange lærde. Det er en Tid, hvor Catholicismen, styrket ved Jesuiterordnen, rejser Hovedet højere end nogensinde, hvor hele Landstrækninger, der havde givet

evangelisk Lære og Liv Rum, atter synke tilbage i Papisme; hvor Catholicismen aabent vedkjender sig ikke at ville betragte nogen Landsdel som absolut tabt og baade i Lys og Mørke ompænder den hele Verdensdel med sin Propaganda; en Tid, da Trediveaarskrigens vextende Lykke ofte bringer Protestantismens Vægtskaal ud af Ligevægten. Og imod den atter fremvældende Catholicisme finde vi Brochmand stillet som rig polemisk-apologetisk Skribent. Det var en Tid endelig, hvor mange Mænd indenfor Kirken begyndte at se bort fra det konfessionelle til det almen christelige og midt under den altfor sørgelige Adsplittelse, i hvilken evangeliske christne stode overfor hinanden som fjendtlige Lejre, arbejdede hen til en Union — men mod denne Grotius's, Paræus's, Calixts Virksomhed finde vi Brochmand stillet som bestemt Modstander; han ser deri kun Afslag paa Sandheden og Tilsætning af Løgn, Foragt for det bestemt udprægede Dogme; »Irenicum« er ham en Gru, til hvis Gjendrivelse han ofte vender tilbage. — Kort, enhver Strømning i Tiden, sætter Brochmand i sympathetisk eller antipathetisk Stemning og kjendes i hans Værker. Efter disse indledende Bemærkninger ville vi skride til en Udsigt over Jesper Brochmands Værker og udaf disse søge at konstruere hans theologiske og asketiske Standpunkt.

I. Blandt Brochmands theologiske Værker ville vi først se hen til de dogmatiske, som med Rette hævdes den øverste Plads og blandt disse først og fremmest til hans «Universæ theologiæ systema, in quo omnes ac singuli religionis christianæ articuli ita pertractantur, ut primo vera sententia afferatur et asseratur, secundo controversiæ priscæ et recentes expediuntur, tertio præcipui conscientiæ casus e verbo divino deciduntur». Saaledes er det store Værks fuldstændige Titel¹⁾. Det falder i 2 Dele,

¹⁾ Kjøbenhavn 1633 4to, Leipzig 1638 Fol., Ulm 1638 4to og 1658 Fol. — De enkelte Artikler af Systemet vare i de nærmest foregaaende

Artikel 1—17 i 1ste, Artikel 18—49 i 2den Del. Hver enkelt Artikel har det tredelte Indhold, som Titelbladet angiver, et thetisk, antithetisk og parænetisk — som han ogsaa angiver det i Fortalen, at det er hans Agt, »grundig at fremstille den sande Lære om Gud og de guddommelige Ting, 2) kraftig at gjendrive Modstandernes Grunde og 3) trøste og styrke en tvivlende Samvittighed.« Dette er Artiklens Hovedkapitler, der falde i sectiones eller quæstiones, og disse atter i mindre ved Tal angivne Delinger. Ikke uden Grund bemærkes dette, thi den gennemgaaende strenge Anordning er et af Værkets karakteristiske Fortrin; der er den Enshed og Planmæssighed helt igjennem, logisk begrundet, som er nødvendig, for at det kan fortjene Navn af Systema. Grundig begynder han hver Artikels første Afsnit med en Etymologi af Benævnelsen paa det kirkelige Begreb, hvorom der handles, forsaavidt en saadan da er fornøden. Der udvikles vocis originatio, synonymia, homonymia eller ambiguitas. Først og fremmest bestemmes Ordets Betydning efter Biblen, men Hensyn tages ogsaa til klassiske Forfattere. Karakteristisk er dernæst ligeledes den fastslaaede Anordning gennem følgende Led, der dog efter Sagens Natur ikke alle tilkomme hvert enkelt Dogme: causa efficiens, primaria, causa formalis, objectum, causa materialis sive subjectum, causa instrumentalis, causa meritoria, causa organica, partes eller divisiones og fines sluttelig, hvilke udvikles hver for sig og endelig samles alle tilsammen i Slutstenen, den nøjagtige og skarptbegrændsede

Aar udgivne i større eller mindre Samling. Universitetsbibliothekets »Bibliotheca Brochmanniana« (∞: Fortegnelse over Brochmands Bogsamling) nævner en saadan Samling af 1631; samme Bibliothek ejer det eneste Exemplar, Forfatteren er stødt paa, af en saadan Samling: Religionis christianæ articuli I. De fide justificante. II. De hominis peccatoris coram deo justificatione. III. De regeneratione. IV. De renovatione seu sanctificatione. V. De bonis operibus. Hafn. 1632 — i et og alt stemmende med Systemets tilsvarende Afdelinger.

definitio. Det er Tidsalderens lærde Skolesprog, vi her finde første Gang ret anvendt og videre udviklet i et Arbejde af en dansk Theolog; hans Forgjænger, Hemmingsen, har intet lignende, Syntagma er kun et Tilløb til et System. Kort og fyndigt er dette første Kapitel affattet, »plene sed compendiose« kalder Forfatteren det selv. Det udtømmer Opgaven, han har stillet sig; uden Digressioner gaar han den slagne Vej mod Definitionen.

Rigere og fyldigere er det andet Afsnit i hver Artikel behandlet, det antithetiske, Gjendrivelsen af de falske Opfattelser af Dogmet. Den samme Nøjagtighed og Fuldstændighed, en lignende Orden og Regelmæssighed møder os her. Gjendrivelsen føres i en rolig og værdig Tone, skjøndt haarde og strenge Ord ikke savnes. Men de synes Læseren næsten at høre nødvendig til, naar han stiller sig paa Forfatterens Standpunkt. For ham ligger Sandheden aaben og klar, dens Udformning i et bestemt System er for ham fuldfærdig, han har prøvet og valgt afgjørende, fra Resultatet kan ingen Afgang tænkes. Oppositionen derimod kan kun være Ondskab eller Blindhed, den maa vises tilbage med den største Styrke. Det er en anselig Skare af Kjætterier, der her møder os, en Fylde af errores, der her gjendrivs — rubricerede under Tal, der gjøre Massen desto kjendeligere. Papister og Calvinister ere de, der hyppigst forkjættes; Zwinglianere, Socinianere eller, som de oftest nævnes, Fotinianere dernæst; Arminianere, Anabaptister, Weigelianere, Schwenkfeldianere — ogsaa Atheister og Jøder, samt Muhamedanere (Gog og Magog, Østens Antichrist). Ligeledes tages Hensyn til gamle Kjætterhøvdinge som Eutyches, Nestorius, Pelagius («Guds Naades bitreste Fjende») o. fl. som ogsaa til enkelte nyere ellers gode Lærere, der have fejlet i enkelte Punkter. Til sidste Slags kan tildels regnes Carlstadt, der dog tages temmelig haardt med, hans Fortolkning af Nadverens Indstiftelsesord f. Ex. kaldes assertio vanissima; men navnlig Agricola, Matthias Flacius. Den sidstes Lære om Arvesynden

indeholder vel Ting, der ere »for urimelige til at behøve lang Gjendrivelse«, og den er saare farlig i sine Konsekventser, men dog kaldes han »en for Resten meget lærd Mand«, og hine Ytringer om Arvesynden ere kun i Stridens Hede overfor Victorin Strigel uforstandig faldne ham af Munden — en Modsætning til Tonen overfor de andre Kirkesamfunds Meninger. Hvad Forfatteren i sin Polemik stadig er meget omhyggelig for, er at Spørgsmaalet, hvorom der strides, bliver stillet rigtig; Modstanderne tillægge hans Kirke Meninger, den ikke har, tage Ordene i en Betydning, der ikke tilkommer dem, og saa fremdeles. Hvad Brochmand i dette Afsnit ret faar Lejlighed til at lægge for Dagen er sin store Belæsthed i sit eget og andre Kirkesamfunds Lærere. Massen af Citater af Kirkefædre og Skolastikere er stor. Ved Spørgsmaalet, om *electio* er sket *prævis bonis operibus*, citeres f. Ex. ikke færre end: Irenæus, Justinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Tertullian, Chrysostomus, Hieronimus, Damascenus, Cyrillus imod Bonaventura, Albertus Magnus, Alexander af Hales. Ikke mindre Kjendskab røber han til nyere katholske Forfattere, først og fremmest til Bellarmin, Gregorius de Valentia, Becanus osv. Til Calvins, Zwinglis, Paræus's Skrifter har han nøie Kjendskab. Han disputerer vidtløftig om Forstaaelsen af mange Sætninger deri, selv de ved første Øjekast lidet vigtige. Igjennem et saadant Apparat føres Forsvaret for hvad der er fremsat i første Afsnit, gjøres Angrebet paa hvad der strider derimod.

Vende vi os til det tredje Afsnit i hver Artikel, det parænetiske, træffe vi et meget broget og mangfoldigt Indhold under den fælles Benævnelse, *casus conscientiæ*. Brochmand udtaler selv ved den første Artikel, hvad han mener dermed. Det er »Skrupler af ængstende og nedslaaende Tvivl, hvorved Samvittigheden bevæges.« De kunne kun løses ved Guds Ord; Katholikerne dadles for at forsøge Løsningen ved *traditiones humanæ, concilia et testimonia patrum, jus utrumque*. Alt dette kan ikke trøste

en Samvittighed i dens Angst. Her møde vi da Spørgsmaal af saavel theologisk som asketisk Natur, theoretiske som praktiske, stort og smaat, Lærdom og Øvertro mellem hinanden. Her findes saaledes Opmuntringer og Advarsler med Hensyn til at læse Guds Ord; Trøst til dem, som ved Djævlens Fristelser ere komne til at tvivle om den christne Religions Sandhed, Trøst i Forfølgelser, Trøst til melancholske og til dem, der sent kaldes til Præsteembedet; Advarsler mod at tage Bolig paa Steder, hvor Guds Ord ikke maa læres, mod at stræbe efter Aabenbaringer, Undervisning om hvorledes Mennesket staar Naaden imod, om hvorledes man kan være vis i Haabet paa sin Udvælgelse, om Billeddyrkelse, Helgen- og Relikvietjeneste; om alskens Trolddom og Straffen derfor; om Gjæstebud, Rigdom, Almisse; om Skriftemaal og Absolution, om Kjætterdaab, Daab af Misfostre, Hittebørn, exkommunicerede og vantrø Forældres Børn; om døvstummes, besattes, afsindiges, Børns Altergang; om »altid at bede«, om af Hævn stadig at synge den 109de Psalme; om efter et særligt Løfte at fly denne eller hin Fejl; om Jagtret og Livsstillinger; om at ønske sig Døden, om en hæderlig Begravelse, om at lade sig begrave i Kirkerne og inde i Byen, om Gjenkjendelse efter Døden osv. — En stor Del af dette Indhold er af megen Betydning til at bestemme Brochmands ethiske Standpunkt, det er talende Vidner om hans, om Tidens Opfattelse af Livets forskjellige Forhold; et helt Billede af hans Verdensanskuelse oprulles for os igjennem disse aforistiske Stykker. Meget hvad her afhandles med Grundighed og Vidtløftighed hører for os nutildags til Børnelærdommen, vi kunne nu afgjøre Sagen med et Ord; meget synes os smaat, der dengang ikke var det. Overskues den hele lange Række af casus conscientiae, der trolig Haand i Haand følge den egentlige dogmatiske Udvikling i Systemet, opgaar det for os, hvorledes hos Brochmand Læren er for Livet, hvorledes den rige Skat, som den evangeliske Lære gjemmer, bør præges og sendes ud i Smaamynt til Brug i Hverdagslivet.

Beviset for Sandheden af Udviklingen gennem alle tre Afsnit henter Forfatteren i hvert enkelt Led og i det hele af Skriften. »Alt hvad der nødvendig maa tros om Gud og de guddommelige Ting er saaledes aabenbaret i den hellige Skrift, at hverken mer eller mindre maa tros til Frelse, end hvad der er overleveret i de hellige Skrifter.« (Syst. univ. theol. 1, 1, 5.) Udover det i Skriften aabenbarede vil Forfatteren ingenlunde gaa, det er kun Skriftens eget Indhold, Systemet udfolder for os, set fra forskellige Sider og i alle sine Konsekventser. Bibelske Citater anføres derfor i store Masser som dicta probantia for hver enkelt dogmatisk Sætning, der fastslaas, for hver Gjendrivelse, hvert Raad og hver Advarsel.

Men Skriftens sande Mening er for ham atter kun den Udlægning, der er bleven den tildel i den orthodox lutherske Kirkes Bekjendelsesskrifter. Endog der, hvor meget synes at tale derimod, fastholdes Standpunktet. Lutherdommen har fordømt Chiliasmen som jødiske Fabler og stridende mod Skriften. Brochmand erklærer i Overensstemmelse hermed: Skriften har ikke Læren om de 1000 Aars Herredømme; Christi Gjenkomst er tvertimod Verdens Ende, og Apok. 20, 4—6 er et Sted, der er trykket af altfor store Fortolkningsvanskeligheder til at bygge en Lære derpaa, »en altfor brøstfældig Grundvold.« Der anføres vel ingensteds Beviser af Bekjendelsesskrifterne for et Dogmes Sandhed, af hellig Sky ere disse kun hentede fra Skriften, men dennes Indhold maa, naar det ret overvejes, paa det nøjeste svare til den lutherske Kirkes Udvikling deraf, — det er Brochmands, det er hans lutherske Samtids Axiom. Læren om *communicatio idiomatum* er saaledes for ham ren bibelsk og udledes alene af Skriften. »Det, som er Mennesket Christus ejendommeligt, tillægges i Skriften virkelig Gud Logos, og omvendt: hvad der er Gud Logos ejendommeligt, tillægges virkelig Mennesket Christus.« Det første godtgjøres af Steder som Mtth. 16, 13: Guds Søn kaldes Menneskets Søn, Luk. 1, 35: det, der fødes af

Maria kaldes Guds Søn, ligesom af Steder, hvor Brochmand ligefrem finder Christus kaldet Gud, Rom. 9, 5. 1 Tim. 3, 16. Apg. 20, 28 o. fl. — det andet af Steder som Joh. 6, 51. Matth. 9, 6 o. lign. Ligeledes er Christi substantielle Nærværelse i Nadveren alene udledet af Indstiftelsesordene; »manducatio et bibitio corporis atque sanguinis domini« findes i disse, thi det hedder hos Evangelisterne og Paulus, at der nydes det Legeme og det Blod, der hengaves for os; men dette var intet »corpus tropicum« eller »sangvis figuratus«, altsaa er der i Nadveren heller intet »fictum et figuratum«, men »substantiale corpus, ipsissimus sangvis« o. s. fr. — Det bibelsk udviklede System er derfor et strengt orthodox luthersk Kompendium, værnet mod anderledes troende og anvendt paa Livets Forhold. Kun ganske enkelte Stemmer have rejst sig mod dets fulde Orthodoxy. Deriblandt Scherzer, der forresten er Brochmand meget velsindet og kun finder Afvigelser i 2 Punkter. Brochmand opstiller nemlig 4 genera af communicationes idiomatum, Formula concordia har kun 3, idet her Brochmands to første genera ere slaaede sammen til en. Men baade Hutter og Gerhard inndele som Brochmand, og denne gjør selv opmærksom paa sin Afvigelse heri fra Konkordieformlen, men afviser dens Betydning med den Bemærkning, at selve Sagen dog bliver den samme. Det andet Punkt skal være angaaende de ugudeliges Opstandelse, som Brochmand lader ske ved Christi Fortjeneste. Han anfører det imidlertid selv som en kalvinsk Vildfarelse ikke at henregne denne Opstandelse til Christi Død, men alene til Guds retfærdige Dom og Bud som Aarsag.

Systemets store Bilibitet giver det imidlertid til Trods for alt Skolesprog og lærd Distingveren en stor Sempelhed og Jævnhed saavel i Form som Indhold. Det er ikke det ringeste Fortrin ved dette lærde Værk, at det har kunnet bevare Biblens Enfold imellem alle dogmatiske Snirkler og Sving. Fremmed for Systemet er derfor ogsaa al Spekulation. Et enkelt Fornuftreasonement anføres

alt imellem, kort og ligefrem, men egentlig Spekulation over Dogmerne forekommer aldrig selv paa Steder, som mest kunde indbyde dertil f. Ex. i Skabelseslæren med den sig dertil sluttende Englelære. Alt er her en ligefrem Sætten ud fra hinanden, væsenlig af den mosaiske Skabelses-historie, en temmelig schematisk Opregning. Servetus gjendrives for sin Anskuelse, at alt forud for Skabelsen har eksisteret i Gud som Ideer. »Intet uden Gud har været før Verdens Skabelse« sætter Brochmand derimod og spørger med Skriften: »Hvor var Du, da jeg dannede Jorden?« Det erklæres for Dumdristighed af Dionysius Areopagita og nogle Skolastikere at spekulere over Forholdet mellem højere og lavere Engleklasser, saavel gode som onde. Saaledes ogsaa i Læren om Forsynet: *contingentia naturalis* og *libertas arbitrii* bestaa ved Siden af det guddommelige Forsyn, thi Skriften omtaler Ting, som ske af en Hændelse, og Erfaringen lærer, at saa meget sker i Verden uden Guds Vilje. Brochmand gaar ikke ind paa Forholdet mellem disse Modsætninger, de opstilles blot posetivt ved Siden af hinanden. Ligeledes med Hensyn til den guddommelige Forudvidenheds Forhold til Friheden. Forudvidenheden ogsaa med Hensyn til det onde, de fri Væsner begaa, hævdes mod Socinianerne, men ene og alene ved Skriftsteder: Christus vidste f. Ex. Peters Fornægtelse forud. Men Forudvidenheden og Forsynet medføre ikke en uundgaaelig Nødvendighed af det, der skal ske. Beviserne herfor ere hentede *e contrario*: at Gud ellers maatte være Skyld i det onde; Skriftens Formaninger til Omvendelse maatte være meningsløse, og ingen kunde saa falde ud af Naadestanden. Desuden siger Skriften ofte, at noget kunde være sket anderledes end det sker, f. Ex. i Matth. 11, 21. Kalvinisterne støtte deres Nødvendighedslære paa enkelte Skriftsteder, de vigtigste af disse anføres og underlægges en anden Fortolkning, dermed er Sagen afgjort.

Brochmand vil endog helst saavidt mulig undlade at bruge filosofiske Udtryk, han vil blive ved Skriftens.

»Jeg holder det for sikrest« — siger han saaledes ved Spørgsmaalet, om Sønnen kan kaldes »principatus« og »causatus«, medens Faderen er »causa et principium filii« — »at undlade disse og lignende Spørgsmaal, der ere opstaaede af altfor stor Kjærlighed til filosofiske Betegnelser«; — og ved Spørgsmaalet, om Sønnen kan kaldes *αὐτοθεος*, »at han slet ikke vil bruge denne Betegnelse, da Skriften ikke har den, men kun holde sig til dens Udtryk, »derved undgaar man sikkert Anledningen til mange Vildfarelser.« Dette ædruelige Standpunkt finde vi Brochmand overalt indtage overfor alle subtile Skriftens Lære uvedkommende Spørgsmaal. »Det er bedre at gjøre sig Umage for at leve saaledes, at man ikke kommer til at erfare, hvorledes Helvedes Ild er, end i dette Liv at undersøge dens Beskaffenhed«, siger han med Blikket vendt mod det praktisk christelige. Han gjør ikke Fordring paa at give en filosofisk nøjagtig Definition af den frie Vilje, thi han vil med Flid undgaa skolastiske Spørgsmaal om Viljen, der kun høre hjemme i Filosofien. Han taler kun i den Hensigt om den frie Vilje, at han vil forklare »Erkjendelsens og Viljens Kræfter i dette Liv til at skjelne, ville og gjøre det gode«. N. M. Petersens Beskyldning mod Brochmand for i sin Dogmatik at besvare mangehaande forfængelige Spørgsmaal synes derfor i Reglen meget ugrundet. Nogle af de anførte Exempler ere allerede i og for sig ikke »forfængelige Spørgsmaal«, saasom »om Jomfru Maria blev avlet uden Synd«, saavist sligt virkelig paastaas fra katholsk Side; »om Dands er tilladt«, »om en Præst maa drive Agerdyrning og Kvægavl«, saavist dette er Momenter i en saare vigtig Betragtning af Forholdet mellem det naturlige Liv og det sædelige Ideal. Andre ere for den Tid, de fremsattes, ligesaalidt forfængelige; det var Ting, den Tid beskæftigede sig med, f. Ex. om der gives overhimmelske Vande, om Kreatianisme eller Traducianisme. Men ved de allerfleste af de anførte Steder er Brochmand saalangt fra at besvare slige Spørgsmaal, at han blot anfører dem for at afvise

dem som Taabeligheder. »Hvad vore første Forældre spiste i Paradis«, er saaledes allerede et Spørgsmaal, som han aldeles ingen Vægt tillægger; han anfører kun, da Spørgsmaalet en Gang er sat i Bevægelse, en Mening derom, støttet paa en antagelig Exegese af Gen. 1, 29 og 9, 3. En ren Afvisning faa derimod Spørgsmaal som »om der i Rygraden er et Ben, som ikke raadner og hvorfra Opstandelsen udgaar«. Det anføres kun som en jødisk Vildfarelse i Artiklen om Opstandelsen og som stridende mod Gen. 3, 19. Ligesaa lidt vil Brochmand bestemme sig for »hvad Sprog de opstandne skulle tale«. Han siger kun, man har gjættet paa det hebraiske, men ikke, at det er dette (N. M. Petersen), tvertimod rimeligere et Sprog, mere udmærket end alle i denne Verden, thi tales skal der, da sermo vocalis hører til den fuldkomne legemlige Restitution. Men overfor disse enkelte udpillede Tilfælde, i hvilke dog Brochmand paa en Maade giver en Besvarelse, maa ikke glemmes den store Mængde lignende, af Skolastikere og andre vidtløftig behandlede Spørgsmaal, hvilke han forbigaar som »satte i Bevægelse af Lediggjængere og som bør udles af alle« (1, 8, 3: om hver Engel har sit Navn, som Gud kjender, men vi ikke). »Man bør *ἐπεχειν*«, siger han i samme Aand, (1, 9, 1) »ikke gruble over det, som Gud ikke har aabenbaret i sit Ord« (om hvorfor Gud netop blæste sin Aand ind i Mennesket). Det hører til »*ζητήσεις μορφαί καὶ ἀπαιδέυτοι*« (2 Tim. 2, 23) at undersøge Dyrenes Forhold i Paradis. »Man bør ikke ville være viis ud over det, der er skrevet« (om hvorfor der just er de to Elementer i Nadveren, 2, 36, 1), og saa fremdeles ved Spørgsmaal som: »an deus pater semetipsum intuendo et cogitando genuerit filium«, »paa hvad Aarstid Verden er skabt«, »naar Englene ere skabte«, »hvorfor Eva uddroges af den sovende Adam«, »om Ribbenet, hvoraf hun skabtes var fra højre eller venstre Side, var et ægte eller et falsk, nødvendigt eller overflødigt«, »paa hvilken Dag i Ugen Christus er født« o. s. v. Det vil heraf ses, at Brochmand har et

aabent Øie for hvad der er uvigtigt, hvad der er for ubetydeligt til at behandles dogmatisk, hvilket ogsaa fremgaar af den ovenfor anstillede Betragtning af Indholdet i »casus conscientiæ«.

Det staar endnu tilbage at se hen til, hvorledes det forholder sig med Originaliteten af dette Brochmands Hovedværk. Det er alt bemærket, at han her i Landet var den første, der skrev en egentlig systematisk Dogmatik. Hemmingsens »Syntagma institutionum christianarum« er et Værk af en hel anden Beskaffenhed, har i Grunden ingen anden Lighed med Brochmands System end at begge ere ordnede Fremstillinger af den evangeliske Lære. Brochmand synes aldeles uafhængig af denne sin store Forgjænger i selve Fædrelandet. Han behandler Læren under ganske andre Afsnit end Hemmingsen; ja han synes endog at have skudt sin Forgjængers Værk til Side og under Udarbejdelsen af sit eget intet Hensyn at have taget til dette. I den store Mængde af Citater træffes i hele Systemet Hemmingsens Navn kun 3 Gange, og det ingenlunde ved Hovedpunkter. Første Gang det træffes, siger Brochmand om ham, at han med flere nægter, at Stedet Rom. 5, 18. 19 hævder Universaliteten af Christi Fortjeneste, og han gjendrives meget kort. Anden Gang anføres han at have lært, at det er tilladt at ægte sin afdøde Broders forlovede, hvilket Brochmand nægter, og endelig tredje Gang som den, der nægter døvstumme Altergang paa Grund af Rom. 10, 17, hvilket Sted Brochmand fra sin Side paastaar ikke at gjælde de af Naturen døve. En indirekte Polemik mod Hemmingsen er derimod let at spore. Saaledes navnlig i Afsnittet om Nadveren. Mod Hemmingsens Beskrivelse af Nadveren som »sacramentum nostræ per victimam Christi redemptionis — in qua panis et vinum symbola corporis et sanguinis domini distribuuntur« og hans Udvikling af Christi Tilstedeværelse i Ord som: »adest quidem non ratione loci, nam si locum spectes, corpus Christi in coelo est περιγραπτον, sed ratione fidei hominis legitime utentis sacra Christi coena«, mod

hans Erklæring efter den meget korte Udvikling af Nadverlæren, at de mere indtrængende Spørgsmaal kun ere »unyttige Disputationer, ved hvilke Menneskenes Sind afdrages fra Nadverens sande Brug» — staar Brochmands strengt afgrændsede orthodoxe Definition og Hævdelse af Christi lokale Nærværelse ogsaa for de vantro, hans detaillerede Udviklinger af Forholdet mellem Christi Legeme og Nadverelementet. Overfor saadanne af Hemmingsen opstillede Sætninger maatte Brochmand efter hele sin Retning med Afsky vende sig bort, de vare ham rent kalvinsk Kjæteri. Paa den anden Side havde Brochmand naturlige Grunde nok til ikke at stemple den i sin Tid over hele Fædrelandet saa højt ansete og, hvad han selv maatte erkjende, i andre Henseender saa udmærkede Forfatter som en udenfor det lutherske Samfund staaende. Han har derfor viselig valgt en Middelvej, han forbigaar ham med Tavshed, han er gjendreven, idet Kalvinisme og kalviniserende Theorier ere gjendrevne.

Medens Brochmand altsaa staar hel uafhængig overfor denne sin danske Forgjænger, gjælder det modsatte overfor hans tyske Forgjængere og samtidige. Egentlig original kan en dogmatisk Forfatter paa den Tid aldrig blive; ethvert blot nogenlunde vigtigt dogmatisk Resultat er fastsat forud i Formula concordiæ og den sig dertil sluttende Theologi; kun lidet er ladet tilbage, de quo disputari potest. Originaliteten viser sig i Sammenstillingen, i Behandlingen af det en Gang givne, i den Lærdomsfyldte, den Trosvarme, der lægges ind i det traditionelle og omformer det til noget nyt. Deri er Brochmand en Mester og staar derfor ogsaa som original Forfatter overfor de to mest med ham samstemmende, Gerhard og Hutter. Se vi først hen til Gerhard, er han bestandig opstillet som Brochmands Aandsfrænde; den grundige Lærdom og orthodoxe Iver forenede med sund praktisk Christendom har man med Rette gjort gjældende som begges Særkjende. Sammenlignes Gerhards »Loci communes theologici» med Brochmands System, have

de omtrent Overskriften over Afsnittene tilfælles, og disse følge endog i næsten samme Orden, men dermed ophører ogsaa Behandlingens Lighed. Brochmand er kompendiøs, Gerhard breder sig, Brochmand er langt klarere og simplere, skarpere i Definitioner, Delinger og Underdelinger, gennemfører Bibliciteten langt mere; Polemiken fremtræder stærkere hos ham, sondret til sit eget Afsnit, og casus conscientiæ endelig ere ham ejendommelige, hvortil kun tildels »de usu hujus loci«, som føjes til efter hver locus hos Gerhard, frembyder en Parallel. Der tages ogsaa herved et praktisk Hensyn efter den theoretiske Udvikling, men det er i Grunden hele Ligheden i dette Afsnit, Brochmand har et langt rigere fra Gerhards helt forskjelligt Stof. — I Enkelthederne kunne de i den dogmatiske Udvikling ofte støde sammen, i Etymologier og Synonymier, f. Ex. i Bestemmelsen af providentia, af »unum idemque evangelium in veteri et novo testamento«.

Overensstemmelsen mellem Brochmands System og Hutters Loci theologici bestaar i den kompendiøse, strengt logisk afgrændsede Fremstilling. De skarpt udtænkte Definitioner ligne hinanden, undertiden med Undtagelse af ganske uvæsenlige Ord og Ordstillinger, f. Ex. Definitionerne af lex moralis og evangelium; undertiden stemme de i Indholdet, men ikke i Ordene, f. Ex. Definitionerne af ecclesia vera; undertiden ere de dog ogsaa helt forskjellige baade i Indhold og Form, f. Ex. Definitionerne af vetus og novum testamentum. En enkelt Gang vil endog Definitionernes store Ven, Brochmand, slet ikke definere, nemlig hvad Gud er, thi »en bestemt logisk Definition er en fuldkommen Ufolden af dens Gjenstands Væsen, men Guds Væsen kan ikke erkjendes af den dødelige, formørkede Forstand« — en Betænkelse, Hutter ikke gjør sig, men definerer Gud: *essentia spiritualis, intelligens etc.* — Omtrent de samme loci træffes hos Hutter som articuli hos Brochmand, men i en meget forskjellig Orden. Hutter er nok saa polemisk som Brochmand, *θεσις* og *ἀντιθεσις* er

hos ham den til Grund liggende Orden, errores og controversiæ de mest udførte Afsnit. Men ogsaa overfor ham er Brochmand mere bibelsk, og hos Hutter findes intet praktisk Afsnit som casus conscientiæ. De tre her anførte dogmatiske Hovedværker kunne betragtes som Sødskende, avlede af de selvsamme Forældre, Luthers Tro og den orthodox lutherske Tænkning. De have megen Sødskendelighed, men hver for sig udtrykker dog paa en ny og ejendommelig Maade det hele Familien fælles til Grund liggende. Den yngre har naturligvis lært meget af og dannet sig i meget efter den ældre, men nok saa meget maa Ligheden tilskrives Opdragelsen af alle tre i samme Skole.

2. Overfor Brochmands Hovedværk Systema universæ theologiæ træde hans andre dogmatiske Skrifter aldeles i Skygge, saameget mere som de enten ere Uddrag deraf eller ere gjorte overflødige ved Optagelse i selve Hovedværket. Mest bekjendt er Systema theologicum minus, 1649. Det er et Uddrag af det store System, ganske følgende samme Anordning, men meget kortere. Controversiæ ere her ikke særskilt behandlede, men indoptagne i den fortløbende Udvikling; helt udeladte ere casus conscientiæ. Zwergius siger om dette Skrift (i Sjæll. Cleresi): «I denne skjønne Bog er alt det fornødne, der er i Systemet; ja den holdes nogle Steder, saasom Brochmands curæ posteriores, bedre og sikrere end Systema selv».

Resten af Brochmands dogmatiske Skrifter ere Disputatser. Langt flere nævnes, end nu ere til at opspore paa vore Bibliotheker. Af de forhaandenværende skjønnes de i det hele ikke at have leveret noget væsenlig andet end hvad der af Forfatteren senere er optaget og udviklet i Systemet. Resen karakteriserer lejlighedsvis i sit Skrift »om den hellige Tro« Disputatserne paa den Tid som Værker, »der vaanligen sammendrages paa det genniste oc kortiste, de vnge at øffue oc prøffue dermed, som saaledes skulle tage vjrdere Forklaring og giensuar der paa, naar sligt forhandlis i Academier effter den brug og viisz« —

en Betegnelse af dem som Lejlighedsskrifter uden synderlig stor Betydning, der passer meget vel paa de brochmandske. Man har af vor Forfatter saadanne Disputationes theologicæ om de forskjellige Sakramenter, de norma judicandi in controversiis religionis, de diversitate baptismi Johannis et discipulorum Christi, de divina et humana natura filii dei, de libero arbitrio, de dicto Jeremiæ XXIII o. fl. Den sidstnævnte er mere dogmatisk end exegetisk. Af Ordene: »Er jeg ikke den, som opfylder Himlen og Jorden, siger Herren,« (Jerm. 23, 24) forsvares »det himmelske Dogme« om Mennesket Christus's Allestedsnærværelse mod katholske og kalvinistiske Forvanskelse, der »afvaskes i Israels rene Kilder.«

3. Af Brochmands mange exegetiske Arbejder — der nævnes af Pontoppidan og tildels citeres af ham selv, saasom Kommentarer til Lukas Evangelium, Romer-, Epheser- og Galaterbrevet, Genesis — har Forfatteren selv kun udgivet et eneste: *In Canonicam et Catholicam Jacobi epistolam Commentarius: In quo I. Textus Græci verba diligenter premuntur et expenduntur. II. Membrorum nexus clare ostenditur. III. Dissidentium interpretum sententiæ afferuntur et æstimantur. IV. Strabæ adversariorum expositiones et corruptelæ confutantur. V. Doctrinæ, servituræ his, qui conciones ad populum habebunt, singulis versibus subjunguntur* 1641. Længe efter hans Død, først 1706, blev hans *Commentarius in epistolam ad Hebræos* udgiven; (han omtaler selv dette Værk allerede 1625 i et Brev af 13de Februar til Holger Rosenkrands, hvem han sender det til Gjennemsyn og Bedømmelse).

Det, hans Exegese i begge disse Skrifter først og fornemmeligst gaar ud paa, er at uddrage Textens dogmatiske Indhold. Kommentaren over Jakobs Brev kan betragtes som et Indlæg fra den orthodoxe Side i Striden med Holger Rosenkrands. Fortalen alluderer til denne Strid, saa vi neppe fejle ved at antage den som Foranledningen til, at netop denne Fortolkning blandt de mange blev

udgiven. Dens Hovedøjemed bliver da at vise, at de orthodoxe agte en død Tro ligesaa ringe, som deres Modstandere gjøre, at de ligesaa vel som disse drive paa en praktisk Christendom, paa Troen i Gjerninger. Brochmand skyder derfor ingenlunde Jakobs Brev tilside, det er i bedste Overensstemmelse med den paulinske Læreudvikling. Paa-visningen af denne Overensstemmelse er Kommentarens vigtigste og interessanteste Del. Afsnittet i 2det Kap. 14de Vers til Slutningen har til Overskrift: Parænesis IV, qua fides, operibus vacua, non vera et viva, sed vana et mortua fides esse demonstratur. Den Tro, Jakob drager tilfelts imod, er altsaa ikke den sande, den retfærdiggjørende Tro, den uden Gjerninger frelsende Tro, som Paulus taler om, »der ikke blot er en Kundskab om Guds Ord og Overbevisning om Sandheden af alt, hvad deri indeholdes, men som fornemmelig bestaar i Hjertets faste Tillid til, at Gud vil tilregne os Syndere Christi Retfærdighed, den Tro, der ikke kan bestaa sammen med et lastefuldt Liv« — men den Tro, Jakob revser, er «en Skygge af Troen, en jactantia fidei, en blot historisk Tro, en blot udvortes Bekjendelse.» Ligeledes naar Jakob taler om Retfærdiggjørelse, mener han ikke den Retfærdiggjørelse, ifølge hvilken vi af Gud anses for retfærdige efter at være førte for hans Domstol for at høre, om vi ere værdige til Ævigt Liv eller evig Død, men en Retfærdiggjørelse, hvorved et Menneske aabenbarer sig for et andet Menneske som virkelig troende og retfærdig. — Saaledes tilvejebringes Overensstemmelsen mellem de to nytestamentlige Forfattere. En fuldkommen Enhed fremtvinges; Brochmand har saa lidt som hans samtidige Trosfæller Blik for forskjellige Udviklinger af den samme Lære indenfor det ny Testamente, for den store Forskjel indenfor den væsenlige Enhed. — Paa Grund af Kommentarens fremtrædende dogmatiske Standpunkt er ogsaa et meget stærkt polemisk Element fremtrædende i den; Katholiker, Arminianere og Socinianere ere de, den nærmest vender sig imod. — Se vi hen til Fortolkningen af

Hebræerbrevet, da er dens Hovedøjemed ligeledes et dogmatisk navnlig i apologetisk-polemisk Forstand. Vigtige særlig lutherske Dogmer udledes deraf og forsvares mod Katholiker, Calvinister, Socinianere o. fl. Ja, næsten alle den lutherske Kirkes Differentspunkter med de andre Kirkesamfund fremdrages og afgjøres her.

Skjøndt det dogmatiske saaledes er Hovedsagen i Brochmands Fortolkninger, overspringes dog ikke de andre Exegesens Hensyn. Brochmand var en god Filolog, og hans Kundskabsmasse ogsaa i dette Fag kommer naturligvis hans Exegese tilgode. Men det er langt fra, at han skriver en græsk Grammatik eller Ordbog istedenfor en Fortolkning, tvertimod er i denne det grammatikalsk-lexikalske Element i Reglen kun latent tilstede, kun ved enkelte afgjørende Punkter træder det frem som saadant. Han støtter sig saa i lexikalsk Henseende paa Svidas og Erasmus, anfører Parallelsteder af Skriften som Beviser for den valgte Betydning af Ordet, citerer Klassikerne, og mange Gloser faa den fornødne grundigere lexikalske Behandling, ligesom han ogsaa har en fin udviklet Sands for en korrekt grammatikalsk Forbindelse. Ligesaalidt er den historiske Side af Fortolkningen ganske glemmt, om end kun meget sparsomt udviklet. Fortolkningens svageste Side er den kritiske; efter Tidens Lejlighed findes dog en saadan. Saaledes afhandler han undertiden Spørgsmaalet om forskellige Læsemaader, og vælger mellem disse ifølge indre Grunde og Hensyn til exemplaria græca; forkaster eller bibeholder Steder ifølge de ældste Haandskrifters Konsens og Skriftens Analogi; overvejer den forskellige Mening efter en forskjellig Versinddeling. Løsningen af Modsigelsen mellem det gamle Testamentes Citaters Mening i Grundtexten og i det ny Testamente volder ham undertiden stor Vanskelighed, thi ingensteds kan han indrømme en virkelig Modsigelse eller Fejltagelse i den hellige Skrift. Andre kritiske Spørgsmaal ere henviste til prolegomena: Brevenes Kannonicitet, Authenti, — hvo der er deres Forfatter (Jakob

Alphæi Søn efter Jak. 1,1 og Paulus ifølge Hebræerbrevets Form og Indhold og 2. Petr. 3, 14—16.), Grundsproget, hvori de ere skrevne, Anledningen til deres Affattelse, Indhold og Inddelinger m. m.

Begge Kommentarer ere meget vidtløftige og brede, og give tillige Oversættelser af Brevet. Hvert Vers oversættes og behandles for sig, og Nexus med det foregaaende undersøges først og fremmest. Det bliver noget trættende, men Brochmand er saa grundig, at han hellere vil sige det samme to Gange end forbigaa det mindste Moment. I Jakobs Brev er hvert Verses Indhold atter systematisk inddelt i forskellige Rubriker som «Spørgsmaal», og sluttelig anføres af hvert Vers under Overskriften »doctrinæ« de dogmatiske og etiske Sandheder, det indeholder. Kommentaren til Hebræerbrevet er behageligere at læse, trods Søndersplitelsen af Vers for Vers er der en fortløbende Sammenhængens Traad, der ikke afbrydes, for at Kommentaren kan udbrede sig om et enkelt Ord. Brochmand omskriver og udvikler meget omhyggelig Meningen, alt efter det Øjemed, han forud har sat sig. Han trætter ikke med at anføre andre Fortolkeres falske Meninger, uden hvor Sagen er ham vigtig, hvor der er polemisk Interesse med i Spillet. Da viser han sit store Kjendskab til forudgangne Kommentatorer, Fædrene citeres da ofte, til Beza og Piscator tages meget Hensyn, til Bellarmin, til Flacii clavis. For Smaalighed, Kuriøsiteter, Allegorier osv. kan Brochmands Kommentarer siges ganske fri. Det er for intet at regne, at der Jak. 3, 7 spørges om, hvorledes alle Dyr kunne siges at være tæmmede af Menneskene, da dog Løver og Tigere synes utæmmelige, og at der saa henvises til flere Exempler af den romerske Historie, der udføres temmelig vidtløftig, til Bevis for, at det dog kan ske; — ligesaa lidt som ved 3, 12, hvor det volder ham Vanskelighed, at Strabo, Plinius o. fl. anføre Exempler paa Kilder, der virkelig udgyde baade fersk og salt Vand, og at man jo ved Podning kan faa forskjellig Frugt paa samme Træ, men

hvor Apostlen saa siges kun at have taget Hensyn til det, der sker ἐπὶ τὸ πολὺ efter Naturens sædvanlige Løb.

4. I det kirkehistoriske Fag have vi af Brochmand en Art kirkelig Literaturhistorie for det første christelige Aarhundrede. Det er »Speciminis scriptorum ecclesiasticorum primi a nato salvatore seculi exercitatio« 1633, 5 Disputationer. Han lader heri et Antal Skrifter, fra det apostoliske Symbolum til Clemens Romanus's og Ignatius's Skrifter, passere Revy og dømmer dem med megen Frihed og Grundighed. Afgjørelsen af Ægthed eller Uægthed, Integritet osv. sker saavel ifølge udvortes Grunde, til hvis Samstilling Brochmands store Literaturkundskab leverer ham udmærket Materiale (neppe forbigaas nogen Forfatter, der har udtalt sig om disse Skrifter, være sig de umiddelbare Vidnesbyrd hos Oldtidens Skribenter eller de kritiske hos den nyere Tids Forskere, blandt hvilke fortrinsvis tages Hensyn til Erasmus) — som af indre Grunde, i hvis Anvendelse han gjør en meget besindig Brug af den højere Kritik. Exempelvis kan anføres hans Undersøgelse om det apostoliske Symbolum. Han afhandler, om det er forfattet af Apostlene og da hvornaar og i hvad Hensigt, om det er forblevet uforandret i Kirken. Imod Socinianerne, der efter Brochmands Mening forkaste dets apostoliske Oprindelse, fordi det indeholder Trinitetslæren, Aandens Personlighed og Kjødets Opstandelse, og mod Erasmus erklærer han det for at være forfattet af Apostlene: 1) fordi det intet indeholder, som ikke nøjagtig stemmer med Apostlenes Skrifter i det ny Testamente og 2) paa Grund af dets veneranda antiquitas, for hvilken citeres Tertullian, Rufinus (meget vidtløftig), Augustinus og Ambrosius, medens Modstandernes Grunde kun ere e silentio, idet andre Fædre ikke omtale det, endsige henføre det til Apostlene, blandt hvilke han nævner Ignatius, Irenæus og Justinus. Ingen, siger han imidlertid videre, som kjender nogenlunde Fædrenes Skrifter, kan derimod nægte, at det er blevet forandret i Tiden, hvad Ordene angaar, medens

Meningen dog er bleven den samme. For Ægtheden af Abgars Brev og Christi Svar anføres Oldtidens Vidnesbyrd, men den drages dog i Tvivl, 1) fordi disse Vidnesbyrd ikke stemme overens; 2) fordi ingen af de hellige Forfattere omtale, at Christus har skrevet noget Brev, skjøndt Johannes (8, 6) ikke undlader at melde, at han skrev med Fingeren paa Jorden; 3) fordi det er usandsynligt, at Christus, naar han blev bedt om Hjælp, henviste den lidende til sine Disciple og udskjød Hjælpen til efter Opstandelsen; 4) fordi det er en fabelagtig, mod Skriften stridende Fortælling, at Jesu Ansigt udstraalede en saadan Glands, at det ikke kunde males af den Maler, Abgar havde sendt; 5) fordi hvad der fortælles om Mirakler af Christi Billede er digtet i Billeddyrkelsens Interesse, og endelig 6) fordi Vidnesbyrd for Uægtheden haves hos Pave Gelasius, Erasmus, Canus og Costerus. — Dette som Prøve paa Brochmands Kritik. Sluttelig kan anføres Grams Vidnesbyrd om denne, i Anledning af Sibyllinernes Bedømmelse: »Skade er det, at vor ypperlige Dr. Jesper Brochmands 5 Disputationer, som han kalder Specimen scriptorum ecclesiasticorum seculi I, ere saa rare og ikke mere at finde, da de ere endogsaa meget faa af vore Landsmænd bekjendte; thi ellers kunde jeg henvise mine Læsere til den første deraf, hvor de skulde finde dette sibyllinske Bedrageri ganske vel oplyst, og at denne danske Theologus, 16 Aar førend Blondelli Skrift kom for Lyset, har i et Arbejde af 24 Sider i 4to med megen Grundighed tilintetgjort alle disse sibyllinske Oracula, som vi have i disse 8 Bøger«¹⁾).

5. En meget betydelig Plads i Rækken af Brochmands theologiske Værker indtage hans polemiske Skrifter. Vi have allerede lejlighedsvis set, hvad Betydning Polemiken havde for Brochmand, hvilken Stilling den indtog ogsaa i andre af hans Skrifter; her vende vi os til dem, hvis egentlige Indhold er den glødende Kamp for Troens Renhed

¹⁾ Kjøbenhavns Selskabs Skrifter 2, S. 51.

og Sandhed. Vi ville først betragte en theoretisk Udvikling, han har givet af sin Polemiks hele Væsen, en Slags dogmatisk Udvikling og Begrundelse af Kjætteriets Væsen og Gjendrivelse. Det er *ἸΑΙΡΕΣΙΣ ἐλεγχόμενη* seu vera de hæresi doctrina e verbo divino asserta et ab impugnationibus Pontificiorum, Calvinistarum, Socinianorum, Anabaptistarum, Enthusiastarum vindicata, 1634«. Skriftet er anlagt efter den fra Systema universa theologiæ bekjendte Inddeling. Først afhandles Ordet hæresis i Henseende til Oprindelse og Betydning, dernæst dets causæ, de udvortes, de indvortes, de sande, de falske: sande udvortes Grunde ere saaledes Djæveln, Manglen af Ordets Forkyndelse og troende, dygtige Lærere, falsk, fra Troens Analogi afvigende Skriftfortolkning, Overvurdering af Fornuft og Filosofi, Læsning eller Høren af en falsk Lære; — falske udvortes Grunde ere: Biblens Oversættelse, som Katholikerne mene, Gud, som Calvinisterne paastaa. Indvortes Grunde ere: den medfødte Tilbøjelighed til Synd, Ærgjerrighed og fræk Lyst til at forandre det gamle, 1 Tim. 6, 20. 21., Ukundighed i Skriften, slet Begjærlighed efter Rigdom, Ære og Gunst, Foragt for den gamle men sande Lære, og Lyst til den ny men falske, fordi den smigrer det fordærvede Kjød, samt et urent Liv. Ligeledes undersøges vidtløftigere, om Aabenbaringer og hemmelige Inspirationer ere Grunde til Kjætteri, hvorvidt uskrevne Traditioner, i hvilken Betydning Filosofien, om et apokryfisk Skrift er det.

Dernæst følger Behandlingen af Kjætteriets materia. Udviklingen er her stærkt polemisk mod Katholikerne, der sætte Kjætteriet i Vildfarelse angaaende doctrina fidei, men ved denne forstaa alle den romerske Kirkes Dogmer og Dekreter, alle Pavens Udsagn, endog de mod Guds Ord i højeste Grad stridende. Den sande Anskuelse er derimod, at kun den Vildfarelse er Kjætteri, som rokker og løsner Troens Grundvold, hvilket godtgjøres af Skriften. Men Troens Grundvold er atter det, som for alle christne i den Grad er nødvendigt at tro og vide, at de uden Kjendskab

dertil ikke kunne søge eller erholde Frelse, med et Ord: Jesus Christus selv. Om hans Person og Værk maa man vide det rette, for at Troens Grundvold kan være uskadt. Men heri viser sig netop Uoverensstemmelsen mellem Lutheraner og Calvinister, og den, der vil mægle dem imellem, Paræus, bør bekæmpes.

Derpaa beskrives forma vel anima hæreseos, det er en ikke ringe Vildfarelse, som rokker Troens Grundvold, forleder Hjertet og bringer Tilhængerne til Undergang; en Vildfarelse, som findes hos en forhen troende og er forbunden med Haardnakkenhed (hæresis consummatissima). Endelig følger Kjætteriets divisiones og fines. De sidste ere: at de, som nægte Sandheden og ikke ville leve derefter, skulle straffes, til de omvende sig; at de troende prøves, at deres Iver for Bøn, hellig Læsning og helligt Liv opflammes, at de, naar de blive standhaftige og tro, skulle faa Livets Krone. Den krænker ikke den christelige Kjærlighed, som med Strenghed mærker og dømmer Kjætteriet. Derpaa følger en Udvikling af Forholdet mellem Hæresi og Vantro, Apostasi og Schisma og til Slutning Reglerne for, hvorledes Kjætteriet kan og bør gjendrives. Dette er da alene af Skriften — hverken af apostoliske Traditioner, Kirkens Autoritet, de almindelige Koncilier, den af den romerske Kirke udtalte Mening, de gamle Fædres Konsens, Skolastikernes, Fornuftens, Filosofiens eller den menneskelige Histories Autoritet. Ligeledes i dette Værk finde vi Vidnesbyrd om Forfatterens store Lærdom, hans dybe Kjendskab til gamle og nye katholske Forfattere. Meget vil gjenfindes i hans praktiske Kjættergjendrivelsers, hvis Theori vi her have set.

Disse vare allerede begyndte inden dette Skrifts Udgivelse. Fra 1621 havde den romerske Propaganda foretaget en ny Række Erobringsforsøg mod Danmark. Dens hemmelige Virksomhed ved Broniwer, Jansen o. fl. havde ikke været uden Resultat, hvorfor Kongen saa sig nødt til at indskærpe og udvide Bestemmelserne mod Jesuiter,

Munke og katholske gejstlige, samt paalagde Brochmand at holde polemiske Foredrag mod Katholikerne. Ligeledes »ifølge Befaling fra Statens højeste Øvrighed« udgiver han (medens Kongen selv med Sværdet kæmper mod Katholikerne) for nøjagtigere at oplyse den akademiske Ungdom om Stridspunktet mellem Katholiker og Protestanter: »*Controversiarum sacrarum, quæ in salutari religionis negotio intercedunt orthodoxis cum schola Pontificia pars prima, quæ est de verbo dei, libris quatuor absoluta, et pars secunda de vero totius ecclesiæ capite Jesu Christo, libris III absoluta*«, 1626¹⁾). Væsenlig mod Bellarmin ere disse Undersøgelser rettede, »thi«, siger Brochmand, »der er neppe nogen blandt Papisterne, som med større Iver har samlet og i eet Legeme forenet alle og hver enkelt af Religionens Kontroverser, end Robertus Bellarminus«. Punkt for Punkt følger han denne Forfatter, gjendrivende ham alene af Skriften og ikke som andre, »der fejlagtigt hente Vaaben ogsaa fra Fornuftens og Oldtidsskribenters Rustkammer«. I første Del handles om Katholikernes Forhold til Skrift og Tradition, deres contemptus verbi scripti, om Biblens forskjellige Udgaver, dens Text, Oversættelser i Modersmaalet og Læsning af Lægmænd, om Skriftens perspicuitas og rette Fortolkning, om Afgjørelsen af Religionsstridigheder tilkommer Paven og Koncilierne eller Skriften. I den anden Del roser Brochmand sin Modstander for meget i hans Skrift »om Christus«, men maa ogsaa være uenig med ham i flere christologiske Spørgsmaal. Han lover, at Gjendrivelsen skal ske citra bilem modeste, og holder i alt væsenligt sit Ord gennem en værdig og videnskabelig Polemik. — Som en tredje Del af dette Skrift og ligeledes Skridt for Skridt følgende Bellarmin udgav Brochmand 1628: *Ἀκροπολις pontificatus hoc est disputationum quinque libris, quos Bellarminus de pontifice*

¹⁾ Ogsaa kaldet: »*Disputationes de præcipuis religionis christianæ capitibus*«.

Romano laboriose adornavit oppositarum I, II, III, IV et V. Det er Undersøgelser, om Monarchiet skulle være den bedste Form for Kirkens Forfatning, om Forholdet mellem den verdslige og gejstlige Øvrighed, Gjendrivelse af Peters Primat og Paveværdighed, Pavens Magt og den apostoliske Sukcession, Bevis for, at Paven er Antichrist o. s. v. Det er ganske i Form og Indhold affattet efter de nysnævnte Disputationers Mønster.

Samtidig med disse Skrifter for lærde henvendte Brochmand ogsaa sin Opmærksomhed paa at give Menigheden et Værn imod de katholske Omvendelsesforsøg. Dertil sigter hans populære Skrift: »Gudelig Undervisning om et Guds Barn uden sin Sjæls største Skade og Fordærvelse kan antage den papistiske Religion; klarlig forfattet og fremsat enfoldige Guds Børn til gode af Casp. Er. Brochmand«, 1627, 3 Bøger. 1ste Bog fremsætter »den papistiske Læres groveste og farligste Vildfarelser«. Deu er skreven i en Tid, »i hvilken den papistiske Lære vældig synes at ville indtrænge«, i hvilken »ethvert Guds Barn, saafremt han ikke vil forkaste sin Salighed, naar det gjøres fornødent, bør bekjende sin Herre Jesum Christum, skulde det end koste Gods, Formue, Liv og Blod«. De vigtigste papistiske Vildfarelser samles træffende under følgende 8 Punkter: at det skrevne Guds Ord ikke indbefatter alt, hvad der er nødvendigt til Salighed; at ingen uden Præsterne og Munkene maa læse Guds hellige Ord; at man skal paakalde andre end Herren vor Gud; at det ikke er nok til Syndens Forladelse og evig Salighed, at Christus een Gang har ofret sig paa Korsets Træ, men at han daglig i papistisk Messe under Brød og Vin skal ofres Gud; at Menneskene skulle stole paa sig selv og søge Retfærdighed for Gud i deres egne Gjerninger; Papisternes Meninger angaaende vor Herre Jesu Christi hellige Nadvere; at ingen er vis paa Guds Naade; at de troende ved Døden ikke strax forflyttes fra dette Liv til Himmeriges Riges evige Glæde, men til Skjærsildens Pine. -- I den 2den Bog an-

gives Modstandernes vigtigste Forførelsesmidler at være, at den papistiske Religion alene efter Christi eget Bud og Befaling drager Menneskets Hu og Hjerte fra det timelige og verdslige til det himmelske og evige; at den er den gamle Religion, men den lutherske Tro en for kort Tid siden opkommen; at vi ved Papisternes Undervisning først ere komne fra Hedenskabet til Guds og Jesu Christi Kundskab, og endelig at Papisterne ved saa mange Mirakler og underlige Gjerninger bevise deres Religions Sandhed. — Den 3dje Bog indeholder Trøstegrunde i Forfølgelserne: de ske jo efter Guds Vilje, Christus og de hellige vare udsatte for dem, Gud frister ej over Formue, men gjør en glædelig Udgang.

Skriftet er affattet med stor Varme, det taler meget indtrængende, ikke uden rhetorisk Skjønhed. Bevisførelsen er klar og simpel, udaf Skriften, hvoraf Ord og Exempler anføres i rigelig Mængde. Det Stof, hvorpaa det egentlig kommer an, Vildfarelserne og Løkkemidlerne ere godt samlede og ordnede. Standpunktet er ægte reformatorisk. Det er en liberal Mand, der taler, som godt kan se baade egne Fejl og Modstandernes Lyssider: han anfører, hvad saa ofte er indvendt mod Protestanterne fra katolsk Side: »Hvo er der hos Eder, som fører et Munkeliv? Idet vi faste, drikke I, idet vi føre os i Sæk og Aske, prale I med rige Moder«; og svarer: »for at Du ikke skal forføres ved saadant listigt angivende, da trin her frem og skrømt ikke, men beklag, at de, som have det klare Evangelii Lys, ikke alle leve, som Du gjerne vilde, og som det sig vel burde; bekjend, at de lægge sig altfor meget efter Verden — nægt ikke, at der kun findes ganske faa blandt os, som iføre sig Sække og spæge deres Legeme, som tvinge deres kjødelige Begjæringer, som øve sig i gode Gjerninger«¹⁾ — hvorpaa han hævder sin Kirkes Læres Sandhed overfor

¹⁾ Smlg. den samme Beklagelse i Brevet til Holger Rosenkrands af 8de Oktbr. 1626.

dens Livs Brøst. Det er en aandsfri Mand, der taler, som ved, at ikke alt gammelt er godt. Naar Papisterne indvende mod Lutherdommen, at den er ny, spørger han, »om ikke Christi Lære i fordums Dage ogsaa blev kaldet en ny Lære« (Apg. 17, 19), erindrer om, »at Djævelen er gammel, dog er han ikke god«, og hævder paa den anden Side sin Tro som ligesaa gammel som Skriften selv. Han fortsætter med følgende Udtalelse: »Lad Dig ikke forstyrre deraf, at dine Forfædre have været Papister, thi Gud har ingensteds sagt og lært Dig, at Du skal evindeligt vandre i dine Forfædres Spor»; — »vel holder jeg meget af mine Forfædre, men jeg holder langt mere af min himmelske Fader«. — Skriftet er med Rette anset for saa godt, at det endnu 1853 er gjenudgivet for at gjøre Tjeneste mod katholsk Proselytmageri i vor Tid — kun Skade, at alle de indskudte moderne Udviklinger tage Synet fra den solide brochmandske Grundvold.

Men en polemisk Virksomhed af langt betydeligere Omfang var endnu forbeholdt Brochmand. Christian d. 4des Svoger, Markgreve Christian Vilhelm af Brandenburg, var gaaet over til Katholicismen, og Jesuiterne havde i Wien udgivet et Skrift til Forsvar for dette Skridt: »Speculum veritatis«, 1633. Christian den 4de lod da Brochmand skrive herimod, og han udgav: »*Αυχρος λογου προφητικου φαινων εν αυχηρω τοπω*, oppositus veritatis pontificiæ speculo, hoc est succincta sed solida causarum, quibus inductus illustrissimus dux Christianus Vilhelmus Marchio Brandenburgensis etc. a Lutherana ecclesia deficit et se ecclesiæ Pontificiæ mancipavit, refutatio, regio jussu adornata a Casp. Erasm. Brochmand«, 1634 — oversat paa Tydsk 1638. »Speculum« havde anført 10 Grunde til Markgrevens Trosforandring. Brochmand gjendriver dem Punkt for Punkt, vidtløftigst med Rette i Behandlingen af de Grunde, der vedrøre Skriften og Kirken: 1) at der skulde være en nøjagtig Overensstemmelse mellem den papistiske Kirke og de ældste Fædre; 2) at Papisterne vare

fuldkommen visse paa, at Skriften, som de have, er det sande, fuldstændige og uforvanskede Guds Ord, men at Luther og alle, som havde skilt sig fra den romerske Kirke, svævede i den yderste Uvished om de hellige Bøgers Autoritet og Integritet; 3) at den romerske Kirke alene var den sande Kirke, udenfor hvilken ingen Frelse kunde søges eller erholdes. De øvrige Grunde behandles derimod kortere: at den romerske Kirke alene har den sande Ordination, der er nødvendig til at prædike, forlade Synder og uddele Sakramenter; at kun den romerske Kirke opflammer til sand Fromhed og helligt Levnet; at alle den katholske Tros Lærere ere enige i de største som de mindste Religionsartikler, men Lutheranerne uenige i de vigtigste; at Lutheranerne beskyldte Katholikerne for at hylde Dogmer, som de ikke antage, ja hade; at Luther er i Overensstemmelse med gamle, længst fordømte Kjætterier; at Lutheranerne ere ubestandige i Religionssager, eftersom de oftere have forandret den augsburgske Konfession; at Luther citerer Skriften og Fædrene falsk. Som Slutning findes en mild, alvorlig Tiltale til Markgreven om at vende tilbage, overbevist af Skriften i alle Stridspunkterne, og de sidste Ord ere en Bøn for ham. Skriftet, (der indeholder vigtige Bidrag til Oplysning om Forfatterens og Tidens Anskuelse om Skriften og Kirken, om Traditionen og Fædrenes Virksomhed, hvori Brochmand var inde som den dygtigste Kjender, og tillige indeholder megen og grundig Apologi for Luther og hans Virksomhed) følger den Taktik at vise, at netop det omvendte Forhold af det, Jesuiterne i »Speculum« paastaa, finder Sted, at det netop er Katholikerne, der hylde de Vildfarelser, som de lægge Protestanterne til Last. Det er affattet uden Bitterhed og Lidenskab, i videnskabelig Alvor. Paven vises vel at være Antichrist, men haanlige Udfald og Skjældsord mod Modstanderne findes ikke.

Hermed var Sagen imidlertid ikke endt. Jesuiterne vilde ikke lade Brochmand det sidste Ord og overfaldt ham i en Apologi for »Speculum veritatis«, dediceret til Christian

d. 4de, med de groveste Beskyldninger og Fornærmelser. De kalde Brochmand »Forstyrret af det romerske Rige, hans kejserlige Majestæts og de katholske Fyrsters frækkeste Foragter«, fordi han havde kaldt Paven Antichrist; de fortælle, at Markgreven, »da han havde læst Brochmands Skrift, blev greben af en dobbelt Følelse, umaadelig Glæde og heftig Forbitrelse, Glæde nemlig over, at hans Bekjendelse var saa uovervindelig, at Brochmands Angreb kun ydermere havde befæstet den papistiske Tros Grundvold, men at hans Haar havde rejst sig af Rædsel og hans Lemmer vare slagne af isnende Gru over, at Fyrster og høje Personer kunde betro deres Sjæle til Brochmand og hans lige«; de tale om »Spørgsmaal, der ere for sindrige til at kunne løses af en, der er født i Danmarks tykke Luft«; Brochmand er »en giftig Edderkop, en vanslægtet Absalon« paa Grund af hans Udtalelser om Fædrene; »Markgreven burde ikke besmitte sine rene Hænder med brochmandsk Skarn« osv. Ved Smaalighed, Haarkløverier og idelige Fordrejelser mene de Stykke for Stykke at have gjendrevet Brochmand.

Et saadant Skrift maatte baade Christian d. 4de og Brochmand selv ønske besvaret. Medens hans forrige polemiske Arbejder alle havde været af et ringere Omfang, skrev han nu et Værk i 4 store Bind: »Apologiæ speculiveritatis Brandenburgici confutatio«, udkommet 1653 og tilegnet Kong Frederik d. 3dje. De 4 Hoveddele »om Fædrene, om Guds skrevne og uskrevne Ord, om Kirken, om den rette Kaldelse af Ordets Tjenere« følge ganske Anordningen i Apologetens Værk, der atter refererer sig til Brochmands »*Αυχρος*« og Jesuiternes »*Speculum*«, saa der bliver en fuldstændig Parallelisme mellem alle 4 Skrifter. Men Brochmands Konfutation taler i en hel anden Tone end hans *Αυχρος* og hans andre polemiske Værker. Han var haardt personlig angreben, Konfutationen bliver derfor et Forsvarsskrift for hans tidligere Optræden, han taler her i første Person, i en mere bevæget og fyrig Tone,

hans Rygte var jo angrebet og hans Sandhedskjærlighed. Saaledes udæsket sparer han nu ikke længer sin Modstander, Apologeten faar Svar, som han raabte i Skoven; Brochmand siger nu, at Markgreven er bleven bedragen af dem, der der have undervist ham i den katholske Religion, Apologeten er mendacissimus (det er «retorsio mendacii»), «animal nimis irritabile», han lider af «Hallucinationer», «hans Galdeblære synes bristet, saaledes raser han med truende Ord». Saa meget mere maatte Brochmand ophidses, som han var sig bevidst forhen at have talt rolig og i den Grad ikke nogensteds at have krænket το πρεπον, at han endog vover at sætte selve Modstanderne til Dommere og Voldgiftsmænd i dette Punkt. Men derfor nægter han ikke at have kaldt Paven Antichrist, vil heller ikke gjenkalde det nu, men siger med Ægidius Hunnius: oportet scapham scapham, ligonem ligonem appellare, præsertim in actu confessionis.

Den almindelige Gang i Skriftet er: Apologeten har fordrejet mine Ord i *Αυχρος* saavel som den lutherske Lære i Almindelighed. «Jeg sagde» og «jeg sagde ikke», lyder det idelig og idelig, ofte bliver det ligefrem en Exegese af Ordene i *Αυχρος*, ofte en Strid om de blotte Ord, thi Brochmand maa gaa ind paa det Gebet, hvor han er angreben. Er Beskyldningen for Fordrejelse og Svig gjendreven, væltes den over paa Modstanderne, som i *Αυχρος*. Argumentationen sker af Skriften og katholske Fædre, der her maa bekæmpe deres egne, dels som Vidner om at den Lære, Brochmand har udgivet for katholsk, virkelig er katholsk, dels (navnlig for de ældre Fædres vedkommende) som Røster fra selve Katholicismen, der give Brochmands dogmatiske Anskuelse Ret. Skriftet er i det hele en langt udførligere Udvikling af hvad der er fremsat i *Αυχρος*, med endnu flere Beviser paa Brochmands Lærdom og Gave til at disputere. I den rigere Udvikling fremkomme mange interessante Enkeltheder, vi ville eksempelvis nævne Brochmands Kritik af de katholske Martyrhistorier, hans Vurdering af de udvortes Mirakler som Kjendetegn paa den sande

Kirke, i Modsætning til hvilke og over hvilke han stiller vor Kirkes indvortes Mirakler, saasom Tro paa Gud, Udholdenhed i Troen til Enden, Taalmodighed i Ulykker, Sejr over Kjødet, Verden og Djævlen» o. s. fr. Charakteristisk for Tidsalderens Polemik er det, at Apologeten, i sin Vrede over Brochmands Kritik af Tridentinum, havde opstillet et Lutheranernes Symbolum, som lettelig lod sig paavise at være en Fylde af de værste Kjætterier. Brochmand siger herom, at det kunde kun Lutheranernes værste Fjender kalde deres Symbolum, det er opdigtet af Jesuiten Laurentius Forerus, sammensat af de skammeligste Løgne. Det er det apostoliske Symbolum med de forfærdeligste Indskud mellem Leddene: f. Ex. «undfangen af den Hellig Aand, (men ikke mere) født af Jomfru Maria (end af Herodes)» — «Jeg tror paa den Hellig Aand, en (ikke) hellig, (ikke) almindelig Kirke». — Over en saadan Beskyldning maatte den ærlige Brochmand fare i Harnisk, han gjør sig den Ulejlighed Punkt for Punkt at vise det taabelige heri, og lige for lige anfører han et «symbolum vere Jesuiticum», som er forfattet af en spansk Katholik Franciscus Roale, udaf Jesuiternes Skrifter. Af særlig Interesse for danske er Brochmands Forsvar for Kong Frederik den 2den af Danmarks Lutherdom. Konkordieformlen var af Brochmand i *Avypos* anført blandt de Skrifter, som alle Lutheranere anerkjendte; Apologeten havde snildelig herimod erindret om Frederik den 2dens Forhold til denne Bog og sluttet, han maatte altsaa ikke have været en Lutheraner. Brochmand viser, at de katholske Beretninger om denne Sag ere upaalidelige; vel maa det indrømmes, at Frederik d. 2den ikke vilde underskrive Formula concordiæ og forbødens Udbredelse i sine Lande; men det skete ingeniunde, fordi han var uenig med den deri indeholdte Lære, hvilken han tvertimod billigede, som det kan ses af et Brev fra ham selv; han forbød den derimod, fordi de i den afgjorte Stridigheder (Flacianisme, Osiandrisme osv.) vare ubekjendte i hans Lande, og af Frygt for at Bekjendtskab med disse

Stridigheder skulde forføre nogen til Affald fra den store Enhed i Troen, der hersker i disse Lande. — Skriftets Slutning er en Epilog, svarende til de foregaaende Stridskrifters; endog i Apologetens sidste Sætning opdager Brochmand hans store Ukyndighed i Skriften, idet han citerer, som han siger, nogle Ord af Ps. 113, som slet ikke findes i denne. Han ender den hele lange Stridsudvikling med den Bemærkning, at han nu tror at have vist, at der i Apologien ikke findes rettelig anførte Skriftsteder eller Vidnesbyrd fra Fædrene, at den vrimler af de taabeligste Sætninger, Løgne og Bagvaskelser, hvorpaa følger en Bøn for Markgreven om Omvendelse fra en Kirke, der er saa befængt med falske Lærdomme som den papistiske.

Det dogmatiske Grundlag for alle Brochmands polemiske Skrifter er Systema universæ theologiæ. Idealiter, om end ikke temporaliter findes deres Indhold i Dogmatiken. Dennes polemiske Del, forsaavidt den angaar Katholikerne, gjenfinde vi i de polemiske Skrifter i praktisk Anvendelse, deri ligger kun Nyheden; i »Vera de hæresi doctrina«, i »Controversiæ sacræ«, i «*Λυχνος*» og «Confutatio» gjenfinde vi den videre udviklet i videnskabelig, i «kort Undervisning om et Guds Barn kan antage den papistiske Religion» i populær Form. Det er værd at mærke den gradvise Stigen af Brochmands polemiske Værker fra «Controversiæ» til «Confutatio» saavel i Indhold og Omfang som i Form; Forskjellen i den Maade, hvorpaa han optræder overfor en Modstander som Bellarmin og overfor Jesuiterne, der havde omvendt Markgreven, og selv overfor disse med værdig Ro, indtil deres Haan og Skjældsord lod hans Taalmodighed briste.

Brochmands polemiske Virksomhed — en Hovedside af hans Forfattervirksomhed i det hele — blev med Rette høit skattet af hans Samtid og Eftertid. Slange siger om hans *Λυχνος*, »at vel ikke noget bedre og udførligere Skrift haves, hvorudi den romerske Kirkes Afvigelser fra Christi og Apostlenes Lærdom ere lagte for Dagens Lys«. Pontoppidan kalder Konfutationen «ein Meisterstück, ein Stein,

den die Römischcatholischen nimmer werden heben können». Jens Møller endelig «tør paatage sig af Brochmands anti-papistiske Skrifter at gjendrive enhver Skingrund, som lige indtil vore Dage (Stolbergs Forsvar i «Geschichte der Religion Jesu» ei undtagen) er bleven anført for den katholske Kirkes Fortrinlighed».

6. Brochmands polemiske Skrifter maatte i det hele regnes til hans theologiske Værker. De ere, med Undtagelse af eet, systematisk affattede lærde Værker. Dette ene, «Kort Undervisning om et Guds Barn kan antage den papistiske Religion», maatte for Sammenhængens Skyld behandles blandt de andre polemiske Værker; efter sin hele praktiske, populære Charakter hører det imidlertid til den Række Skrifter, vi nu vende os til, de asketiske. Hovedværket blandt disse er Brochmands Postil, vel den mest læste danske Opbyggelsesbog, skrevet i et for den Tid ualmindeligt rent og smukt Sprog, med en sjælden flydende Stil. Dens egentlige Titel er «Sabbathi sanctificatio eller kort Forklaring og gudelig Betænknings over det ganske Kirkeaaars Evangelier og Epistler», 1636 in 4to, 1638 in 8to, 1655 in fol., 1661 in 4to og oftere i følgende Aarhundrede. Det er altsaa en Række Betragtninger over Texterne paa alle Søn- og Helligdage, egentlige Prædikener ere de ikke, forsaavidt de ikke vides at være holdte for en Menighed, men ere bestemte til Husandagt, til Læsning i Hjemmet. Men efter hele deres Bygning kunde de godt været holdte, de ligne aldeles de virkelige Prædikener, Brochmand har efterladt, og Samtidens Prædikener, hvis Forbilleder de vare. Vi fejle da ikke ved at betragte denne Brochmands store Samling af homiletiske Udviklinger som en Repræsentant for Datidens lutherske Prædiken. — Jens Møller kalder i sin «Udsigt over den gejstlige Veltalenhed i Danmark siden Reformationen» den anden Periode den brochmandske (fra 1616 til Slutningen af Frederik d. 4des Regjering). Det er Postillen, der væsenlig har skabt en brochmandsk Periode i den danske Prædikens Historie. Skulle vi karakterisere

den brochmandske Prædiken kortelig, kan den bestemmes som en bibelsk Prædiken, en luthersk Orthodoxis Prædiken. Først og fremmest maa udhæves dens nære, inderlige Forhold til Skriften. Som Brochmand i Dogmatiken gik ud fra Skriften, kun udviklede dens Indhold fra forskellige Sider i dets Konsekventser og førte det tilbage til Skriften som Prøvesten, saaledes er hans Prædiken kun en Udvikling af Skriftens Indhold til Lærdom og Opbyggelse for Menigheden. For Dogmatiken har han System, for Prædikenen ikke. Den oplæste eller overskrevne Text udvikles Vers for Vers, Udtryk for Udtryk. Hans Omhu for at faa noget sagt eller rettere alt sagt, hvad der af ham kan siges om hvert Punkt i Texten hindrer ham ofte i at komme til fyldig Udvikling af Trosbegreberne, der ligge i de Ord, han idelig gjentager. Hans Prædiken bliver derfor aldrig syntetisk, den bliver ofte endog en Række Aforismer uden egentlig nødvendig Sammenknytning. Istedendfor en Udvikling af Textens Hovedpunkt med et vist Hensyn til Bitingene, hver paa sit Sted, behandles Bitingene parallelt og omtrent ligesaa vidtløftig som Hovedsagen, — hvad der i Behandlingen af hine er for meget, bliver i denne for lidet. I Udviklingen af Epistlen, 4de Søndag efter Helligtrekonger, f. Ex. taber Kjærlighedsbudet sig i en empirisk Detaille; den dybe Tanke, Kjærligheden som Lovens Fylde, udvikles egentlig slet ikke. Beviset for at vi have Kjærlighed, at vi elske Gud, er, at vi holde de enkelte Bud, derom drejer Udviklingen sig, og «Tænker paa, hvor gjerne I ville hjælpes, hvor gjerne I ville vederfares Medlidenhed» ere de praktiske Krykker, der sættes under Budet for at hjælpe det frem. I hans Paaskeprædiken indskærpes kortere end alt det foregaaende Nødvendigheden af Christi Opstandelse som Besegling paa Christendommens Sandhed, som Pant paa vor Opstandelse, men derfra gaas over til en Betragtning af Kvindernes Gang til Graven med Salven, hvilken udtydes som en Mangel af Tro paa Jesu Ord om Opstandelsen, og nu afhandles «om ikke at ville gaa efter

Jesu Ord», «om hvor vanskeligt det er at tro paa Opstandelsen», «om den daarlige Bekymring at komme med Salve, da Christus jo ikke skulde se Forraadnelsen». At Englen ved Graven kaldes «en ung Person», giver Anledning til Udvikling af, at «der ingen Aar og Alder bider paa de hellige Engle». Englen siges at sidde, ikke at staa, Meningen deraf udlægges at være: «Sejrvindingen tilkjendegives derved at være forhvervet, saa at baade de hellige Engle og troende Mennesker kunne nu sidde med Hvile og Ro, som man plejer at gjøre, naar Slag og Slagting er overstanden, og her er nu ikke mere Frygt og Fare paa Færde for Fjenden». Englen sidder paa høire Side og ikke paa venstre for «at vise, hvis Grave de hellige Engle tage vare paa, nemlig deres, om hvilke der staa skrevet i Evangeliet Matth. 21, 31—33». «Englen har hvide Klæder paa» staa der for at betegne, «af hvad Aand han er, hellig og ren, Apok. 20, 11, og for at give tilkjende, at han og hans lige udsendes dem til Trøst og Tjeneste, om hvilke der formeldes i Aabenbaringen 19, 8». Saaledes presses hvert enkelt Ord i Opstandelsens rige Evangelium. Ligesaa gaar det med Pintsetexten. Der udvikles, at Aanden forretter det samme hos os, som Jesus forrettede, da han var paa Jorden. «Da Pintsedage vare fuldkomne», udlægges, at Tiden trækker ud, inden Løftet opfyldes, og dog vente Apostlene det. «Aanden gives paa Pintsedagen», thi paa den Dag blev Loven given paa Sinai; hvo der vil bekomme den Hellig Aand til Trøst, han skal tilforn af den strenge og forfærdelige Lov være bedrøvet til Døden for af denne Hellig Aand at trøstes til Livet». — «Vil Du have den Hellig Aand, da gjør, som Apostlene gjorde — «vær endrægtelig tilsammen med andre sande og salige Guds Børn at bruge det hellige og højværdige Sakrament». — «Hvorfra skal den Hellig Aand ventes? — Fra Himlen, der hvor Christus er. Bekymre Dig intet om, hvor denne Himmel er. Hvor Jesus med sin Naade, med sin Trøst, med sit Ord, med sin Velsignelse er, der er

den Himmel, fra hvilken vi have den Hellig Aand at forvente. De, som intet vide uden Christus til Salighed, om-bære i deres Hjerter den Himmel, af hvilken den Hellig Aand skal sendes». — «Hvorfor kommer dens Udsendelse som et vældigt Vejr? Saafremt Du vil have Guds Aand, skal Du den have formedelst Ordets lydelige Prædiken».

En Fordel ved denne Gaaen i det enkelte med hvert Træk er det dog, at mange smukke Smaatræk tages med og faa en Betydning, som ellers ganske vilde overses. — Hvad der derimod end mere hindrer en fyldig Udvikling af Indholdet og gjør Fremgangen tung og slæbende, er den overvættets hyppige Citeren af Skriftsteder; hver Betragtning er som gennemvævet af Skriftsteder og Exempler hentede fra Skriften. Ofte bliver Udviklingen kun en Parafraze meget ordrig og fuld af Gjentagelser, udvidet med en Række af Parallelsteder. De hyppige Citater afbryde for det meste Tanken mere end de oplyse den, mange ere egentlig slet ikke Vidnesbyrd om det, der tales om¹⁾; de citeres nemlig altid omstændelig og i den hele Fuldstændighed; lette Antydninger og Optagelser af Skriftens Tanke og Ordlyd i egne Ord, den indirekte Citeren kjender Brochmand ikke, dertil var hans Ærbødighed for Ordenes Lydelse vel for stor. Enkelte Skriftsteder vende idelig og idelig tilbage, f. Ex. Ps. 2, 2—4, Ps. 103, navnlig 13de og 14de Vers; Es. 1, 3, Jerem. 13, 23; «den gjældbundne Tjener» anvendes jævnlig, og hvert Øieblik afbrydes Udviklingen ved et «se mig til David»! — «se mig til Job»! — de to bibelske Exempler, der hyppigst komme igjen.

Maa de her berørte Punkter anses som Svagheder ved Brochmands Postil, der følge af dens store Bilibicitet, ville

¹⁾ Pontoppidan finder allerede (Collegium pastorale, S. 186) «at man paa Brochmands Tid heftede altfor mange Sprog tilsammen, exegeserede dem ikke noksom og udhentede ikke den rette nervum probationis deraf». J. Møller stødes mindre deraf, man siger dog, at han ødsler med Bibelsprog, et Offer til Tidens smaglese Maner.

vi paa den anden Side finde, at den netop har sin store Styrke i Bibliciteten. Den lærde Dogmatiker prunker aldrig med sin Lærdom, han holder sig til det simple Bibelord. «Man er ikke ordineret, fordi man er Doctor Theologiæ», siger han selv i den Anledning i Systema unv. theol. (2, 30. cas. consc.). «Man maa ikke i Prædiken bruge Citater af Fædre eller Profanskribenter, ikke latinske, græske eller hebraiske Ord; naar Paulus citerer Klassikerne, er det kun overfor Hedningene». Disse sine egne Regler overholder han trolig, i samme Grad som en følgende Tid syndede derimod. Sammesteds udtaler han sig imod menneskelige Allegorier i Prædikener, og vi finde heller ikke saadanne i Postillen. Selv i den fra gammel Tid til Allegorisering saa fristende Lignelse om den barmhjertige Samaritan udlægger han aldeles lige efter Ordene. Ligeledes er hans trolige Følgen i Biblens Spor ham et Værn mod al Pralen med mysteriøse Ting, mod alt Pikant ved Indblik i det, der ligger udenfor Naturens, udenfor Aabenbaringsens Kreds. Selv naar han taler om de fantastiske Inddelinger af Himlen (Ep. paa Sexages.), hvad vel en Mand, der levede circa 100 Aar før Skolemesteren i «Julestuen», ikke kunde undlade, holder han sig dog ved Jorden, til den praktisk opbyggelige Side af Sagen, til det aabenbarede. «Hvad den tredje Himmel er», siger han saaledes, «vil ikke af Fornuften men af Guds eget Ord læres, nemlig at efter dette Livs Elendighed er en tredje Himmel beredt for Guds udvalgte Børn, som langt overgaar den skabte Luftens Himmel, under hvilken Fuglene svæve, og den Himmel, paa hvilken Stjernerne ved Guds almægtige Haand ere satte». Den beskrives dernæst med Skriftens Ord som «Herrens Glæde», «et Rige, som de udvalgte er beredt fra Verdens Begyndelse», «Retfærdighed, Fred og Glæde i den Hellig Aand», «Glæden, som intet Øre har hørt, intet Øje set, intet Hjerte kan fatte», «en uforkrænelig Arvedel» osv.

Den historiske, ligefremme Udlægning og Fremstilling af Textens Indhold er Brochmands Regel. De bibelhistoriske Kjendsgjerninger fremsættes i simpel Fortælling og anvendes som opmuntrende eller advarende Exempler. Saaledes Adventsøndag: Christus gaar til sine Fjender, til Bethanien, hvor de vare vrede paa ham for Lazarus's Opvækkelse, til Oliebjerget, til Jerusalem. Vi skulle deraf lære at holde os nær til dem, som hade os, efter Matth. 5, 44. Der mindes om, hvorledes han ikke bruger sin Ret som den, der havde skabt alt og derfor ejede alt, men sender Disciplene med Anmodning om Æslet. «Hvert Guds Barn skal gaa frem og sige: Se, jeg er den utæmmede Fole, jeg er den uspægede Asenindes Unge. Jeg giver mig med Hu og Kræfter under min Konge, den Herre Jesu». — Paa 3dje Søndag i Adv. opstilles Johannes som Exempel paa Bekjendelsen af Jesus, endog i sit Fængsel sørger han for, at Disciplene kunne lære Frelseren at kjende og sender dem derfor til ham. Johannes fremstilles som skuende tilbage paa sit Liv og sluttende saaledes: «Om faa Dage skal den letfærdige Herodias's Datters Dands saaledes befalde Kong Herodes, at jeg i dette Fængsel skal blive halshugget, og mit Hoved skal Pigen blive overantvordet, og mine Disciple, naar de det høre, skulle de komme og tage mit Legeme og begrave det». Johannes er os et Exempel, at vi ogsaa skulle sende Bud til Jesus «ved Bønner, ved Hjertets Suk og modige Taarer». Paa Søndag mellem Nytaar og Helligtrek.: «Gud skal sende sin frelsende Engel til os som efter Herodes's Død til Jesu Forældre. Der er Trøst for os, selv om vi maa forlade vort Fædreland. Aabenbarer Gud mig ikke Frelsen i en Drøm, saa har jeg den dog i al Fald i hans Ord, der anviser mig Bønnen og dens Bønhørelse. Men vi maa føje os efter Guds Vilje, som Jesu Forældre, der stod op og toge Barnet og gik. Selv de gudfrygtige ere skrøbelige, Josef frygter for Archelaus, ligesom Gud ikke var mægtig at frelse Jesus fra ham, men Gud er god og

mild og følger sig faderlig efter hans Skrøbelighed. Og det sker til Guds Ære, at det skulde opfyldes, at han skulde kaldes Nazarenus». Helligtrek. - Sønd. endelig ligeledes: «Vi skulle søge Jesum som de vise af Østerland, der dog havde langt sværere derved end vi. Søge vi ikke Jesum, ligne vi Præsterne i Jerusalem; de have Skrifterne, hvoraf de vide, at Jesus skal fødes i Bethlehém, og dog søge de ham ikke. Vi have ogsaa Skrifterne, men hvor flittig læse vi dem, hvor skikkelig leve vi efter dem»? — Hovedpunkterne i Jesu Liv skildres os ofte med kjernefuld Klarhed, de forskjellige Fornedrelsens Forhold saaledes ved Evangeliet om Brylluppet i Cana. — Udlægningen er, som det allerede vil ses af de anførte Exempler, i Reglen baade god og smuk. Der kan som Beviser for disse dens Egenskaber endnu henvises til Steder som 2den Sønd. i Adv.: den skønne Naturbetragtning, Beskuelsen af Solen, Maanen og Stjernerne, af Solens og Maanens Formørkelser som Typer paa hvad der skal ske ved Christi Gjenkomst; 3dje Sønd. i Adv.: Udlægningen om Bønnens Kraft og Opfyldelse af Ordene blinde se, halte gaa —: «hvis det er gavnligt, skal det legemlige Syn gives, skal den halte gaa her i Verden — men er dette ikke til Guds Ære og vor Salighed, da skal dog Hjertets Øjne aabnes som Stefanus's i hans Dødsstund, da skal den halte dog vandre med Christus i hvide Klæder (Aab. 3, 4—5)». — Mange Exempler kunne anføres paa en sund, oplysende Fortolkning, 1ste Sønd. i Adv. saaledes: «Natten er fremgangen, Dagen er kommen nær» betegner det ny Testaments Tid i Modsætning til det gamles, men ogsaa Haabet om Christi snare Gjenkomst; «en Pæl i Kjødet» 2 Kor. 11 betegner den Skrøbelighed, at Paulus ikke kan i denne Dødelighed tjene Gud, som han ved, at han bør tjenes. — At nogen Smaalighed kommer ind i Udlægningen, er alt vist; at al Smagløshed ikke er undgaaet af en Prædikant i det 17de Aarhundrede vil ikke forundre nogen, og dog er det kun hist og her, at den gode Smag stødes hos Broch-

mand, som naar han udbryder: «Du Æsel, Du gamle Adam»! naar han gaar i det enkelte med Væmmeligheden med Herodes's Død. Ligeledes er det Undtagelser at træffe kunstlede Fortolkninger som: «Zachæus, den gjerrige og uretfærdige Mand» (Ep. p. 3dje Juled.) — «Christus forvandler Vand til Vin af de Stenkar, som vare satte efter Jødernes Renselsesskik», skal vise at «det, som plejer at vanbruges, det omvender Jesus til god og gudelig Brug»; — «Kvindens Sæd, staar der, ikke Mandens Sæd, skal knuse Slangens Hoved, hvilket viser, at den, der skal tilintetgjøre Djævlens Gjerninger, er en, der er født af en Jomfru uden Mand, paa overnaturlig Vis» (Mariæ Bebud.).

Men vi have dernæst bestemt den brochmandske Prædiken som den lutherske Orthodoxis Prædiken, hvilket for Brochmand imidlertid var enstydigt med den bibelske Prædiken, ligesom hans Dogmatik var luthersk for ham, fordi den var bibelsk. Meningen er naturligvis ikke, at hans Prædikener ere Afhandlinger over lutherske Dogmer, det følger allerede af det, som i det foregaaende er udviklet om dem. Dogmerne haves kun in mente ved Udviklingen, de skinne kun igjennem for den theologisk dannede, han ser, hvorledes alt i Udviklingen passer nøje til dem. Heller ikke maa der i disse Prædikener søges ligefrem Polemik mod anderledes troende; Brochmand var langt fra — som hans Efterfølgere paa Prædikestolen — at tordne løs mod Modstandere og forkjætre med Navns Nævnelse. Kun lejlighedsvis, som i forbigaaende, faa enkelte Steder et polemisk Anstrøg, f. Ex. i Evgl. p. 2den Sønd. i Faste, hvor Ordene: «Jeg er ikke kommen uden til de fortabte Faar af Israels Hus», tages som Udgangspunkt for en Beskrivelse af Guds Naades Universalitet, af Christi Fortjeneste «som henhørende til Alle», — ved Udviklingen af Nadveren, hvor Ordene: «Jeg annammede det af Herren, som jeg har givet Eder» bruges til en Formaning om «intet at lægge til eller tage fra det, der er skrevet». — Meningen bliver altsaa, at Brochmands Prædiken i eet og alt hviler

paa den lutherske Dogmatik som Grundvold og giver en praktisk, en folkelig Udvikling af denne. Det, som det da først og fremmest maa komme ham an paa at indskærpe Tilhørere og Læsere, er, at Mennesket ikke retfærdiggjøres af egne Gjerninger, men ved Troen alene; at vor Frelse er af Guds Naade for Jesu Skyld uden vor Fortjeneste. Dette er en Grundakkord, der klinger gjennem den hele store Række Prædikener. Som en Hovedprædiken om denne Lære, en Prædiken, hvori den udtales ligefrem og som saadan gjøres til Gjenstand for Betragtningen, ville vi fremhæve Søndag efter Jul, Epistlen af Gal. 4, 1 f., en ægte luthersk Fremstilling af den Sætning, «at Mennesket ikke retfærdiggjøres af Gjerninger, eller af Gjerninger og Tro tilsammen», men at «det eneste rette Middel til Salighed er at forsage alle Ting og hænge og holde alene ved Jesus Christus og i ham søge Retfærdighed». — Men ved Siden gaar og maatte gaa Indskærpelsen af Troens Frugt, et helligt Levnet, Bekæmpelse af Retfærdiggjørelseslærens Misforstaaelse. Dette er det overvejende asketiske Moment i Brochmands Prædiken, der inderligt har forenet sig med hint dogmatiske. Dette fremtræder allerede i den første Prædiken i Samlingen: «At rose sig af Troen og dog leve i al Usikkerlighed, det er den Lampe uden Olie, hvilken de daarlige Jomfruer havde» — «Lad din Tro fremskinne med hellige, gode og gudelige Gjerninger, saa est Du vis paa, at hvilken Tid Brudgommen kommer, da est Du færdig at tage imod hannem». — 2den Sønd. i Adv. Ep. hedder det om den rette Læsning af Guds Ord: «Du Guds Barn, som læser den hellige Skrift, vid, at Christus foresættes Dig udi Skriften ikke alene som en Frelser, som Dig med sit Blod har løst af Syndens, Dødens og Djævlens Magt, men at han endogsaa Dig deri foreholdes som en Kjærlighedsregel, efter hvilken Du skal vandre». 3dje Juledags Ep.: «Det er alle Profeters og Apostles Klagemaal, at naar de have efter Guds milde Befaling prædiket, at Gud er saa god, at han uden nogen

vores Gjerning af blotte Naade for Jesu Christi Fortjenestes Skyld alene gjør os retfærdige og skjænker os det evige Liv, da have Menneskene deraf taget Anledning at leve et ryggesløst og uskikkeligt Levnet». «Hvo der ikke lægger sig efter gode Gjerninger med største Flid, han hører ikke Christus til». 1ste Sønd. eft. Helligtrek.: efter en aldeles lignende Beskrivelse af Klagemaalet, en Fremstilling af Jesu blodige Offer som det, der skal give os Kraft at »ofre Gud ikke alene vore Sjæle, men ogsaa vore Lemmer — en fornumstig Gudstjeneste, som bestaar i, at Legemet i al Hellighed og Retfærdighed er et levende og velbehageligt Offer«. 3dje S. eft. Helligtrek. opstilles Paulus som Lærer i hvad Gjerninger vi skulle øve; 2den S. i Fasten Ep. tales om det forgjæves i »at vente Trøst og Husvælelse af Guds Ord enten i Liv eller Død, med mindre man derpaa arbejder at skaa og skikke Liv og Levnet efter Ordet« — og saaledes helt igjennem. Denne Indskærpelse af Gjerninger specificeres, Brochmand gaar i det enkelte og taler om de enkelte Dyder, der skulle efterstræbes, de Laster, der skulle flyes. Hertil kommer den gjentagne Indskærpelse af Bøn, den delvise Anbefaling af Faste, endelig den hyppige Fremdragelse af Lidelsens Betydning, af Christi Efterfølgelse.

Det var altsaa Brochmand klart, hvad der var den evangeliske Prædikens Hovedopgave: en Fremstilling af det i Skriften givne, af Kirken fortolkede Trosindhold, og en Frugtbargjørelse af dette Indhold i Anvendelsen paa Livet. Men i den første Henseende er Brochmand langt stærkere end i den anden. Derfor bliver i Reglen hans Prædiken over Evangeliet at foretrække for den over Epistlen. Hans Prædiken giver Lys, ofte klart og herligt Lys, men den Varme, der visselig ligger til Grund for hans Prædiken, kunne vi sjældnere føle, vi trættes oftere af et tørt morale. Hans Formaninger have ingen egentlig psykologisk Betydning. Det er først et Aarhundrede senere, ved Indflydelse af Pietismen, taget i god Forstand, at Prædikenen tager Hensyn til det menneskelige Hjertes mangfoldige

Trang, til de utallige, individuelle Stemninger, Livsforhold og Begivenheder. Brochmands Formaninger sigte ikke paa det enkelte, de skyde ud i det store blaa, lad dem saa ramme den, der har Brug derfor. Der er Specialiteter nok blandt dem, men de mangle den egentlige subjektive Fylde. Hovedfejlen i denne Henseende maa søges i, at der mangler et udfyldende Mellemed mellem det ideale, det objektive Skriftord og den praktiske Anvendelse. Den kommer umiddelbar, gjenemgaar ingen Reflexion. Derfor bliver den noget udvortes tilsat, noget mekanisk tildannet, ikke noget, der med Nødvendighed udfolder sig som Led i en Organisme. Saaledes naar han i Evgl. 4de S. eft. Hellig-trek. tager Anledning af Ordene »gaa ombord« til at af-handle, »hvilke Tanker en Sømand bør nære, naar han triner inden Skibsborde«, saaledes naar han i »Leviten og Samaritanen« af Ordene: »Jesus vendte sig til sine Disciple og sagde i Besynderlighed«, udvikler, hvilken Glæde det er, at Gud ud af sit Ord og sin Aand vil tale i Særdeleshed til et Menneske. Det er disse isolerede Anvendelser noksaameget som den før nævnte overvældende Masse af Skriftsteder, der gjøre Brochmands Prædiken trættende; saa meget kjernefuldt den indeholder, er den dog for lang, for bred. Saaledes var Mesteren, hvorledes da Disciplene! Brochmand maatte 1645 for at forebygge den store Uskikkelighed, som med Søvn i Kirken begaas, tilforordne Folk, som med lange Kjeppe skulde slaa dem paa Hovedet, som sov under Prædikenen! — Dog stod Postillen sin Prøve. Trods alle Mangler, der kunne paavises i den, var den i 2 Aarhundreder, og er endnu mangt et Sted, Folkets kjære Opbyggelsesbog.

7. Et populært Skrift maatte tages med i Rækken af de theologiske og polemiske, for sit Indholds Skyld, saaledes maa atter her behandles et lærd theologisk Arbejde af Brochmand blandt hans Opbyggelsesskrifter, for dets Indholds Skyld. Det er den lille Afhandling: »Manus domini, hoc est de peste e verbo divino pia institutio, qua expli-

catur: 1. Quid Spiritus divini judicio sit pestis. 2. Quæ sint pestis causæ et quibus pharmacis tuto expugnandæ. 3. Quibus consolationibus homo duro et difficili pestis tempore se sustentabit«, 1625, oversat paa Dansk af Engelbrecht Jørgensen, Præst i Bergen, 1630. Han kalder det selv i Dedikationen til Christian Thomesen til Tanderup »et faa Dages, men mange Taarers Skrift«, affattet i en Tid, som han maa kalde »corruptissimum ævum«, »senescentis mundi ætas«. Titlen angiver allerede Indholdet. For at lære Pestens Natur at kjende undersøger han de Navne, hvormed den Hellig Aand betegner den, det er, hvorledes den kaldes i Skriften. Af רָבָר, af קָשָׁב, af רָשָׁה anfører han vidtløftige Fortolkninger og Derivationer. Grundene til Pestens Komme anføres, og parallelt med hver af disse det dertil svarende Lægemiddel. Det er en alt andet end medicinsk Undersøgelse, der bydes, som man maaske kunde slutte af Overskriften; de anførte Grunde ere af en hel anden Art end de, en Læge vilde fremføre. Prima et princeps causa er Foragt for Gud og hans Bud; det ses af Faraos, af Jødernes Exempel; Midlet derimod er Syndsbekjendelse, Aflæggelse af Trods, Bønner. Af samme Art ere de følgende Grunde: Øvrighedens Uretfærdighed, Kongernes og Fyrsternes Stolthed, Undersaatternes Oprør, onde Lyster, især de, som det 6te Bud er sat imod, Misbrug af Herrens Bord (efter 1 Kor. 11, 27 f.). Trøsten endelig mod Pestens Plage skal søges i Tanken om, hvem der har sendt den og i hvad Hensigt den er sendt os, nemlig for at bringe os til Syndsbekjendelse, for at prøve os, om vi ogsaa i onde Dage ville høre Gud til, for at gjøre os lige med Christus, der ogsaa led. Beviserne for det anførte ere Skriftsteder og bibelske Exempler, som i Brochmands andre Skrifter tilstede i stort Antal. Vi ville atter se hen til dette lille Skrift i Fremstillingen af Brochmands Naturanskuelse, til hvis Opfattelse det frembyder gode Momenter.

Et andet Opbyggelsesskrift, ligeledes affattet i det latinske Sprog, har Brochmand efterladt i »Adhortatio

ad resipiscentiam, desumpta ex Esaiaë Capite I a versu 2 usque ad versum 21«. 1644. Det er en lille Afhandling ganske i Smag med Postillen, en jævntflydende Strøm, der tager Alting med fra Vers til Vers, med Anvendelse paa »danske og norske«. Det er et af de Yndlingssteder, som Brochmand i Postillen hyppig vender tilbage til for at citere, der her er valgt til Text og givet en rigere Udvikling. Som Indledning oplyses først af Jerem. 18, 6. 7. 8., hvorledes Gud har Magten at opbygge og ødelægge Riger, at det er Synden, der bringer Gud til at hærje Rigerne med Krig, Hunger, Pest o. desl., og endelig at Redningsmidlet alene er Syndens aabne Bekjendelse, alvorlig Omvendelse. Men disse 3 Stykker ere atter Hovedpunkterne i den esaianske Text. Dens 1ste Vers beskriver Guds Almagt. Naar Gud kalder paa Himmel og Jord, Bjerger og Høje, minder han netop om denne sin Magt, idet alt endog det livløse adlyder hans Vilje, — viser han Menneskets Utaknemmighed, (det livløse adlyder ham, hvor meget mere burde da ikke den ypperste Skabning); — samt Sandheden og Billigheden af sin Dom, idet han fremfører disse Vidner, der have været tilstede ved alle vore Synder. V. 2 — 15 fremstiller os de Synder, som udæske Guds Vrede og fremkalde Straffen over hans Folk, efterat først de Velgjerninger ere viste, hvormed Gud med rund Haand har benaadet Menneskene: Udkaarelse, Opdragelse, Ophøjelse. V. 16 og til Slutningen endelig indeholder Frelsens Midler: Aftvættelse, men til den fordres Taarer, der flyde Nat og Dag over begangne Synder, og fremfor alt Jesu Blod som Syndens sande Aftvætningsmiddel — Renselse, men den bør søges i Syndens Tilgivelse af Naaden alene, Omvendelse, Iver for gode Gjerninger. En særlig træffende Udvikling er Fortolkningen af V. 9—10: Fremstillingen af en blot udvortes Gudsdyrkelse, hvor Troen, Kjærligheden og et helligt Levnet savnes.

8. Et Opbyggelsesskrift, der er samtidigt med den første Del af Brochmands polemiske Forfattervirksomhed og

selv indeholder en Del polemiske Elementer er: »Et christen Menneskes aandelige Kamp, det er: hvorledes ethvert retsindigt Guds Barn skal gudeligen stride, først imod Synden, at han den kan overvinde, dernæst imod Sjælens og Samvittighedens Banghed og Mistviwl, som Synden, Guds Vrede, Døden og Dommen paafører, at han af dem ikke skal overvindes, udi tvende Bøger til enfoldige Guds Børns salige Undervisning kortelig forfattet af Casp. Erasm. Brochmand», 1627. Det er skrevet i en Trængselstid baade for Landet og Troen, deraf dets mørke, alvorlige Tone; det meddeler den eneste Trøst, der altid er tilstede i de største Prøvelser, det opfordrer til Standhaftighed i Kampen mod alle Djævlens Angreb. Dets Motto er Skriftsteder, der udtale Jesu Forsoningsoffer og Forpligtelsen til Christi Efterfølgelse, dette er ogsaa Grundvolden for og Hovedsummen af alle Betragtningerne. 1ste Bog lærer, »hvorledes ethvert Guds Barn saaledes kan og skal stride imod Synden, at han den ved Guds og Christi Hjælp kan overvinde«. Der angives fire Raad og Midler til Sejrvindingen: Syndens alvorlige og inderlige Bekjendelse for Gud, vor Herres Jesu Christi formædelige Korsens og hellige Saars gudelige Anskuelse, vor Herres Jesu Christi Livs og Levnets christelige Betragtelse og endelig idelig Betænkelse paa det overvættede gode, som de have sig at formode, som afstaa Synden og udi al Guds frygt og Hellighed deres Liv og Levnet fremdrage. Den 2den Bog lærer, hvorledes et Guds Barn skal stride imod Sjælens og Samvittighedens Banghed og Mistviwl. Først nedslaas Egenretfærdighedens Tanker, at vi ikke behøve at lave os til Kamp mod Samvittighedens Banghed, at vi af ganske Hu og Hjerte skulde have tjent Gud, thi selv de hellige have lidt under en saadan Banghed, som kan ses af Jobs, Davids, Paulus's, Ezechias's (Es. 38, 13 f.) Sjælekvide. Dernæst anføres Raad og Middel mod denne Banghed og Mistviwl, hvilket er at holde sig til Gud og inderlig indfalde til Jesus Christus ved Troen. Jesu Lidelse og Død er vor Trøst. Men naar vi have søgt denne Trøst, er det

»at Djæveln lægger alle Aarer omborde at berøve os den«. Da kommer Anfægtelserne, »de rette Djævelens gloende Pile«, og nu udvikles en Række af »Anstød« mod den grebne Hjælp. Det første er, at det skulde ikke være Guds Vilje, at alle Mennesker skulle blive salige, — hvilket gjen- drives af Skriftsteder, der hævde Universalismen. — Men ere vi blevne overbeviste, at Guds Naade er for alle, da griber Djæveln an paa en anden Maade: vore Synder ere dog for store til at kunne tilgives. Djæveln minder os om Kain, om Saul, Achitofel og Judas. Da skulle vi visselig bekjænde os at være saa store Syndere som disse, men derfor skulle vi ej tvivle om Guds Naade, Peter fik Tilgivelse for sin Fornægtelse; jo mere Gud tilgiver os, jo mere maa vi som Maria Magdalena prise hans Barmhertighed, »hvor Synden er bleven overflødig, der er Guds Naade bleven desmere overflødig« (Rom. 5, 20). Men saa tager Djæveln atter fat og minder om, at der dog ingen Naade er for dem, som have syndet mod den Hellig Aand. Men vi skulle vise Djæveln, at vi ikke have begaaet denne Synd, thi det have kun »de, som erkjende Jesus for Vejen, Sandheden og Livet, og dog mod deres Samvittigheds Vidnesbyrd drive Spot med den Herre Christus, hvilke sige, at Jesus er den enbaarne Guds Søn og dog imod deres egen Samvittigheds Vidnesbyrd foragte Jesus, hvilke vide, at Jesus ikke mere kan dø og dog have inderlig Lyst til paany at korsfæste ham«. Djæveln begynder da paany og minder om, at mange ere kaldede, men faa udvalgte. Men Tvivlen om at være i disses Tal kunne vi nedslaa, naar vi føle hos os selv, at vi elske Jesus og forlade os paa ham, at vi af Hjertet elske vor Næste. »Hvis Du skal være vis paa din Udvælgelse, da se til, om Du hver Dag staar af fra Synden, retter dit Liv og Levnet og i det gode Dig forbedrer«. Men andre Tvivl opstaa endnu: om Bestandighed i Troen til Enden, om man ikke til evig Tid er forskudt, fordi man finder sig paa sit Legeme og Sjæl saa afmægtig, at man ikke kan bringe den mindste gode og gudelige

Tanke end sige Gjerning til Veje, eller fordi man af Sot og Sygdom og andre udvortes Plager idelig paa det haardeste trænges og ikke paa dennem bekommer nogen Forlindring, uanset man derom i Christi Navn uafsladelig anholder, eller fordi man imod al sin Vilje overfaldes udi sit Hjerte af onde, slemme, syndige, forføngelige og bespottelige Tanker, eller man forstyrres og forskrækkes, naar man tænker paa den bitre og grumme Døds sidste Kamp eller paa den yderste Dags strenge Dom. Hoved-Trøst og Middel mod alle disse Ængstelser er med Iver at holde Guds Bud, stræbe efter et helligt Levnet — ad mange Veje vender Brochmand stadig tilbage dertil — dernæst ogsaa Bøn og Paakaldelse, Nydelse af Nadverens Sakrament, den opretholdende Tanke om Guds Naade. — Dette Skrift, i sin Helhed en ægte luthersk Parænese, Hævdelsen af al Egenretfærdigheds Opgivelse og Paaskyndelsen af et helligt Levnet, anbefales med Rette af N. M. Petersen til Sammenligning med Mynsters Betragtninger, det 17de og det 19de Aarhundredes religiøse Trang og dennes Tilfredsstillelse ses i disse to Værker.

Nærværende Brochmands Skrift minder i meget om Postillen, mange Udtryk og Vendinger ere fælles, her havest det samme store Apparat af Bibelsteder og Exempler af den bibelske Historie som i Postillen; men her er en fast Udviklingsgang af en bestemt Tanke helt igjennem, vel med Paralleler og Digressioner, men uden Spring og derfor meget forskjellig fra den aforistiske Behandling i Postillens Prædikener. Ligeledes minde mange Steder om Dogmatikens *casus conscientiae*: »*quomodo erigendi sint, qui*« — hedder det hist, her: »*hvorledes de skulle undervises og trøstes, som*« —, og de anførte Trøstegrunde ere hinanden meget lige. Højhed i Tanken og Inderlighed i Følelsen, trods den simple Indklædning, savnes ikke. Vi ville i den Henseende henvise til Udviklingen af Forgjængelighedstanken: »I, mine Lemmer skulle aflægge disse elendige Klæder og Klude, I smykke Eder med, den Dag vil komme, førend I det vide, at I skulle udgaa af denne Verden og efterlade al

Eders Herlighed og indsvøbes i et ringe Linklæde og siden indelukkes i nogle faa Fjæle og omsider nedlægges i den sorte Jord« — den dybe Syndsbevidsthed, der lader ham udraabe: »Jeg er kjed af dette Liv, og ingen Ting kunde være mig kjærere end at aflægge dette dødelige Legeme, i hvilket jeg fortørner Dig (Gud)!« — og Modsætningen dertil: den frejdige Udtalelse af Naadesbevidstheden.

9. En Række af Brochmands Skrifter viser os, hvorledes han vil, en Præst skal prædike for sin Menighed. Theoretisk er det udviklet i hans »Formaning til Geistligheden udi Sielands Stict, Es. 1, 19. 20« 1644. Provsterne opfordres til med christelig Iver og Flid at tilholde Præsterne at agte paafølgende Stykker i deres Prædikener især paa de sædvanlige Bededage. Først skulle de formane Tilhørerne til at takke Gud for hans Ord, raade dem til at komme i Herrens Hus, saasnart Tjenesten begynder, love Herren i Psalmerne, give nøje Agt paa Prædikenen, overvære Daab og Nadvere med gudelig Agtsomhed og ikke gaa før Velsignelsen. Præsterne skulle dernæst overhøre de unge og forfære, hvad de af Prædikenen have lært og beholdt, lære dem, hvad de skulle bede, naar de komme i Kirken og gaa ud af den. Som Exempler paa saadanne Bønner skriver han de to, der endnu den Dag idag bruges ved vor Guds-tjenestes Begyndelse og Slutning. Dernæst skulle de formane Tilhørerne, at Straffen for Overtrædelsen af Guds Ord bliver desto større, jo klarere de have det, jo længere de det udi fredelig og rolig Velstand have beholdt og nydet. Han maa da selv foregaa med Exempel i Liv og Levnet; endvidere indprente Christi Efterfølgelse, betage Menneskene den store Sikkerhed, udi hvilken de udi denne Verdens sidste Tid ere nedsjunkne, hvilket sker ved ikke alene at tale om Krig og Blodstyrtning, om Pestilents og Braddød, om Hunger og dyr Tid o. desl., men især om Guds Nærværelse til Beskjærmelse over de gode, til Straf over de onde, om Døden, Jesu blodige Sved og Saar, Dommedag, Helvede, Himmerig. Dernæst skulle de til-

raade Bøn ikke blot i Kirken, men ogsaa i Husene; atter her anføres som Exempler korte inderlige Bønner. Men endvidere skulle Præsterne give Agt paa deres Tilhøreres Liv og Levnet. Det er ikke nok, at en Guds Tjener udi Almindelighed lærer af Prædikestolen, men hans Embed fornemmelig er hver af Tilhørerne om sin Brøstfældighee udi Skriftestolen at advare. Endelig skulle Præsterne indskærpe, at i Nøds Tid hjælper ingen Magt, hvor stor den end er, uden Gud vil, og hvor ringe en Magt endog er, den er dog nok til Hjælp, naar Gud vil — et Trøstens Ord paa en Tid, der netop særlig var en Nøds Tid — og sluttelig idelig raabe af Hjertet i Troen til Gud, at han vil være kraftig ved Ordet i Tilhørernes Hjerte.

Praktisk giver Brochmand direkte Anvisning til, hvorledes Præsterne skulle prædike, ved at følge den almindelige Skik for Biskoppen, naar der anordnedes nye Bededage eller anden fra den almindelige afvigende Gudstjeneste, at udgive en Anvisning for Landsbypræsterne til Forkyndelsen paa disse Dage. Denne Skik har opbevaret os nogle af Brochmands Prædikener og gudelige Betragtninger. 1639 forordnedes det, at man nøjagtigere skulde iagttage de fastsatte Bedage og desuden holde Gudstjeneste hver Onsdag i Fasten. I den Anledning udgav Brochmand: »Gudelig Undervisning om Vor Herres og Frelsers Død og Pine«, 1639. Den kan betragtes som en udvidet Fremstilling af det, der kortelig er paaapeget i Postillens Langfredagsprædiken, hvoraf meget endog helt er optaget. Han udvikler først, »hvad der fornemmelig bør at eragtes, at vi kan faa salig Gavn af Jesu Christi Død og Pine«. Den skal »bevæge til inderlig og brændende Kjærlighed til Gud Fader og til Gud Søn og til Gud værdig Hellig Aand», vise, hvad der alene giver Syndsforladelse, bevæge til at aflægge Synder, til Medlidenhed med alle dem, som lide og behøve vor Hjælp endog de arrigste Fjender, lære os Taalmodighed, og hvor der alene er at søge Lindring for Fristelse, Sorg og Bedrøvelse. Det er 5 korte Anvisninger

til ret at prædike over Jesu Død. Derefter følger den egentlige Undervisning om Jesu blodige Kamp i Urtegaarden, om hvad han har udstaaet baade for gejstlig og verdslig Ret og endelig lidt paa Korset. Det bibelske Stof benyttes til at uddrage Trøst af for os i vor Lidelse og Opfordring til at modstaa og overvinde Synden. Hvert enkelt Træk gives Anvendelse, efter den fra Postillen bekjendte Methode, mere sindrigt end smagfuldt.

Lignende Arbejder ere Brochmands Forklaringer af Lektierne paa Bededagene med tilføjede Bønner. 1644, 45, 48 og 50 bleve tre saadanne »efter vor allernaadigste Herres og Konges christelige Befaling forordnede at holdes udi Herrens Menighed til Guds Ære og til Bod og Bedring og (efter Omstændighederne) til den blodige Krigs og andre Landeplagers naadige Afbedelse«. Bededagstexterne 1645 har Brochmand forklaret i et Skrift med Titel: »*Lectiones sacræ, quæ juvante Jesu Christo tribus publicarum deprecationum diebus indictis ab aug. Daniæ et Norvegiæ rege etc. Christiano IV ad diem Julii 23, 24, 25 in domo dei proponuntur, succincto commentario illustratæ*«. Det er en Belæring om Bønnen, særlig hvad dens Indhold angaar. Han siger, at Jakobs Ord (5, 16) give en Anvisning, hvorledes vi skulle bede Gud til Behag. Dertil udfordres to Ting: den, der beder, maa være retfærdig, ikke formedelst egen Værdighed og Hellighed, men ved Christi Retfærdighed, hvilken dog ingen kan besidde, som ikke lægger Vind paa gode Gjerninger — og Bønnen maa være brændende og vedholdende. Hvad vi skulle bede om, udvikles saa af de 3 Texter paa de 3 Bededage, 3 latinske Prædikener, ganske i samme Aand som de oftere karakteriserede danske.

Bededagstexterne 1650 har Brochmand udviklet i Skriftet: »De hellige Lectier af Guds Ord, som paa de tvende almindelige Bede- og Bedningsdage, paabudne af vor allernaadigste Herre og Konge, Konning Frederik den 3die, at holdes over Danmark og Norge og underliggende Lande, den 28de, 29de og 30te Oktober 1550, udi Herrens

Menighed skulle fremsættes, korteligen forklarede af C. E. B». Lektien paa den 1ste Bededag er »Figentræet«, Luk. 13, 6 f. Vingaarden er det Himmerige, som er paa Jorden, nemlig den hellige almindelige christelige Kirke; hvad dennes Væsen er, udvikles. Gud planter os i denne Vingaard, endnu medens vi ere smaa Børn ved den hellige Daab, og naar vi komme til Aar og Alder, og Synden tiltager, begynder han igjen at plante paa os, paa det Figentræet, som lader til at miste baade Frugt og Blade og Grønhed, ikke skal visne og gaa ud. Dette gjør han gennem Ordet og Nadveren. Det sker, for at vi skulle bære ham god og behagelig Frugt; især tre Frugter leder han efter: Kjærlighed til Gud, Næsten og os selv, hvilken sidste bestaar i med Legeme og Sjæl at ofre sig til Gud. Men han har til alle Tider sjælden fundet Frugten. I tre Aar kommer han at søge: i Barndommen, Ungdommen og Alderdommen. Vingaardsmanden, der beder for Træet, at det ikke skal hugges om, er Jesus. Han arbejder paa, at alle ufrugtbare Træer kunne blive frugtbare, det staar ikke i deres egen Magt. Det er især to Midler, han bruger i Skaanselens Aar: »han graver om det«, idet han rører vore Hjerter med den strenge Lovens Forbandelse, han sender Lidelser, Ulykker, Forvildelse, Samvittighedens Banghed, Dødens bitre Smerte, og »han møger om det«, idet han gjør det fortørrede og forvisnede Hjerter frugtbart med søde og salige Forjættelser om Syndens naadige Forladelse. Anvendelse gjøres heraf paa disse Landes Indvaanere. »Har han ikke gravet om Eder, idet han har ladet Eder angribe nu af een Fjende, nu af en anden, som har baade til Lands og til Vands gjort Eder Skade og fortæret og fordærvet Landene og forarmet Undersaatterne og en Del af Landene til sig draget. Har han ikke gravet, idet han paa kort Tid fratog Eder Eders gode gamle Konge og Eders udvalgte Prinds og Herre, gravet med Hunger og Dyretid, hidsig Sygdom, og har han ikke møget, idet han hver Dag lader sige til Eder: Kommer hid til mig, alle I som lide og ere besværede«. —

Vi have anført denne Udvikling som en sindrig og skjøn Udtydning af Lignelsen, der let og naturligt fremkalder Anvendelsens opbyggelige Momenter. Som de andre Prædikener er ogsaa denne gjennemvævet med Skriftsteder og bibelske Exempler (især Manasse), og hvert enkelt Sted i den oplæste Text taget med i Betragtningen. — Lektien paa den 2den Bededag er den 130te Ps., af hvilken udvikles, hvad der udkræves til en sand og salig Omvendelse; paa den 3dje Bededag den 91de Ps., af hvilken udvikles den Fred med Gud, som den af Troen retfærdiggjorte har, Prædikener ganske i samme Stil som de alt omtalte. — Endnu nogle Taler fremkomne ved lignende Anledninger passe efter deres Indhold bedre til at betragtes i det følgende Afsnit.

Det er bemærket, at flere Bønner ere fremstillede i disse Arbejder som Exempler. Af Brochmands Bønner foruden de ovennævnte kunde endnu mærkes: »Kollekt og Bøn i Fasten og paa Langfredag», samt Bønnen: »Vi takke Dig Gud Fader, at Du har gjort os« — 3dje Juledags Bøn var ligeledes af ham. — Tre Psalmer har Brochmand forfattet: »O store Gud og Herre, som og retfærdelig« — (Cassubens Psb. 1661), »Guds hellig Engel lejre sig« — og »O naadigste Gud og Herre blid« — (begge i »Trende Kirke- Skole- og Huus Bønner i denne farlige, sørgelige oc besverlige Krigs-Tid«, Kbhn. 1644¹) — se Brandt og Helveg den danske Psalmedigtning. I, 322 f.

10. Endnu ville vi til Brochmands Opbyggelsesskrifter føje hans Lejlighedstaler. I en enkelt Henseende ville de fremstille Brochmand for os fra en ny Side. — Brochmand har ikke behandlet Theologien fra et nationalt Synspunkt. Der er saare lidet Hensyn i hans theologiske Skrifter til nordiske, til danske Forhold. Hans Overspringen af Hemmingsen have vi alt omtalt. Kun i forbigaaende dvæler han paa given Anledning ved det, der særlig vedkommer Danmark. Vi have saaledes set hans Forsvar for Frederik den 2dens Retroenhed i »Konfutationen«. Ligeledes i for-

¹) Har ikke været at finde paa Bibliothekerne.

bigaaende citerer han i *Systema univ. theol.* Petrus Palladius, »de ecclesiis Danicis præclare meritis«, som Bekæmper af Antinomismen i hans *Catalogus hæresium*; roser »serenissimi regis nostri edicta«, der sætte Dødsstraf paa Blasfemi, der opretholde Kirketugten i fuld Kraft tiltrods for Socianeres og Anabaptisters Beskyldninger for det modsatte, der viselig behandle de excommunicerede, — nævner Frederik den 2dens »constitutiones matrimoniales« som de, der fastsætte tre Skilsmissegrunde: adulterium, desertio, inhabilitas, afgjør Spørgsmaalet, om det er tilladt at begrave de døde i Byen og i Kirkerne ved Hensynet til indenlandske Forhold: »der er ingen Fare for pestagtige Uddunstninger, naar kun Graven er dyb, der er Jord nok, og en tæt Sten over. Det kan vort Fædreland bevise, i hvilket hædrede Mænd begraves i Kirkerne, uden at der har været nogen Fare deraf«. Føjes dertil, at han 2 Gange omtaler den hellige Birgitte 1) i Systemet: som et Vidne, Papisterne ikke gjerne skulde beraabe sig paa (i Læren om Mariæ Usyndighed), da hun har sagt, at »Paven er afskyeligere end Jøderne, grusommere end Judas, uretfærdigere end Pilatus, værre end Lucifer«, og 2) i »Confutatio speculi« ved Siden af Huss som et Sandhedsvidne mod Paven før Reformationen — have vi samlet alt, hvad i hans theologiske Skrifter særlig omhandler nordiske Forhold. Ikke anderledes er Forholdet i de alt betragtede Opybyggelsesskrifter, kun lejlighedsvis en Tak til Gud for Landets christelige Tilstand, som i Postillens Pintseprædiken: »Falder nu ned paa Eders Ansigt, I nordiske Folk, og takker Eders Gud og Herre, som ogsaa har ladet det hellige Evangelium forkynde Eder. Tjener og takker Gud, at der nu ikke er noget Folk under Himlen, som har Guds Ord saa rent og purt som I. Ser til de Folk, som i vor Text opregnes, hvilke hørte de hellige Apostle prædike om Jesus, hvorledes de nu næsten alle ere faldne fra den hellige, evangeliske Tro, og en stor Del af dem sidde nu i største Mørke og Trængsel under Tyrken. Bruger Guds Naade vel, at saadan Straf ikke ogsaa Eder skal overkomme!« —

en Anvendelse som den af »Gravningen og Møgningen om Figentræet«, der er anført i forrige Afsnit, eller som i »Formaningen til Gejstligheden« en Indskærpelse af Bønnen »for Freden, at Gud vil udsende sine hellige Engle, som kunne lejre sig om vort kjære Fædreland og afværge vore Fjenders listige Anslag« — eller for Kongen: »Præsterne skulle foreholde Tilhørerne, hvad for en høj Herrens Velsignelse det monne være at have en Konge, som med Iver og Alvor holder over den rene og rette Religion og skaffer hver udi Landet Lov og Ret.«

Fandt Griffenfeldts og Svanes Fosterfader saaledes i sine større Værker ingen Lejlighed til fuldkommen at aabnebære sit fædrelandskjærlige Hjerte, er han i disse omtrent som en Kosmopolit, bliver Forholdet et andet, naar vi vende os til hans Lejlighedstaler. I Ligprædikenerne over den berømmelige danske Adels Mænd og Kvinder mærke vi alt den varme Fædrelandsven og end mere i hans Taler ved de indtrædende vigtige Begivenheder, de to Fredsslutninger, den udvalgte Konge Christian d. 5tes Død, Kong Christian d. 4des Død, Frederik d. 3djes Kroning. Brochmand lever i Ligprædikenernes Glandstid. Han har selv leveret en anselig Række af dem. Hver af dem er et ikke saa ganske lille Værk med særegen Titel, f. Ex. »Den evige Bolig i Himlen« (over Axel Skeel), »Herrens Klagemaal, at den retvise og retfærdige borttrykkes og ingen lægger det paa Hjertet« (over Otthe Skeel), »Guds Børns Længsel efter de evige Boliger i Himlen« (over Birgitte Rud), »Guds Vilje ske« (over Jørgen Vind) osv. Foruden Dedikationen til den afdødes efterladte, opbyggelig affattet, bestaa de af tre Dele: 1) »Indgangen og Fortalen«, en mindre Prædiken for sig, 2) den afdødes »adelige Herkomst, hans christelige Liv og Levnet og hans salige Afsked fra Verden«, en ret anseelig Biografi »efter den gamle og lovlige Skik og Brug her udi Danmark, dennem til Trøst og exemplarisk Eftersyn, som igjen lever, saa og de salige døde til en hæderlig Amindelse og en christelig Eftersagn, som gudfrygtelig, tugtig

og oprigtig have fremdraget og fuldkommet deres Liv og Levnet», som det hedder i Talen over Birgitte Rud, — og endelig 3) den egentlige Prædiken, der er meget vidtløftig. Indholdet er som i de andre Opbyggelsesskrifter; Mængden af Skriftsteder maaske endnu mere overvældende, de bibelske Exempler (idelig og altid komme David og Job igjen) i rig Masse, Udviklingen en minutøs Gaaen i det enkelte med hvert Punkt i Texten, belyst fra de forskjelligste Sider og i Forhold til alle opkommende Spørgsmaal. Vi faa altsaa en Prædiken først og en Prædiken sidst, der, om den end undertiden handler om hvad der angaar Døden og det evige Liv, ogsaa kunde være holdt ved en anden kirkelig Lejlighed, f. Ex. »om Kjendemærkerne paa at et Menneske elsker Gud over alle Ting». Det personlige er for det meste ganske henvist til den mellemliggende Levnetsbeskrivelse. Undertiden sker ved Slutningen af hele Talen eller af Underafdelingerne en Anvendelse af det sagte paa den afdøde, f. Ex. i Talen over Birgitte Rud: den 84 Ps. er valgt til Text, »fordi hun jævnlig læste denne Psalme, til et Vidnesbyrd om hendes Længsel efter Guds Hus og fornemmelig efter den evige Glædes Bolig udi Himmerige«, — og en tilbagevendende kort Bemærkning som: »Saadant haver denne salige Frue af Barndommen gudelig betænkt» — »hvilket denne salige velbyrdige Mand som en ret Christi Efterfølger ogsaa gjorde»¹⁾).

Af Talerne ved fædrelandske Begivenheder ville vi dvæle ved følgende som de vigtigste: »Pro pace præter spem mirabiliter restituta ad Deum patrem, pacis conditorem potentissimum, Deum filium, pacis impetratorem benignissi-

¹⁾ »Currus et equites Israelis, hoc est vita et mors Casp. Bartholini (Universitetstale den 25de Juli 1629) hører ikke til Brochmands theologisk-asketiske Skrifter. Det er en Lovtale over hans Ven, hans Kollega, hans Ligemand i Lærdom — uden særlig Udgang fra det religiøse, men vel med religiøse Tilknytningspunkter, der dog ikke ere betydelige nok til at vise vor Forfatter fra nogen ny Side.

mum, Deum spiritum sanctum, pacis obsignatorem certissimum, gratiarum actio», erholdt paa Universitetet, forenet med offentlig Disputation, d. 10de Juni 1629. Passende er dens Motto valgt af Ps. 124: «Dersom Gud ikke havde været med os». — Det, er som Titlen angiver, en Taksigelse. »Cimbri» og »Holsati« opfordres stadig i Forening til at aflægge denne. To Aar har deres Land været besat af Fjenden; det er ikke af Fejghed, ikke fordi man er vanslægtet fra vore Forfædres Tapperhed, man ikke har gjort Modstand, Overmagten var for stor (smlgn. Es. 10, 15). De skulle takke for at være blevne skaanede for Blodbadets Rædsler, for at Slægt og Venner ere bevarede, men langt mere for at Fjenden i de to Aar, i hvilke han har holdt en stor Del besat af vort elskede Fædreland (desideratissima patria, dulcis patria), ikke har faaet nogen Magt over Sjælene, over Religionen, at Fædrelandet er blevet ubesmattet af den falske Religions Pest, er ikke kommet under Antichristens Aag. Kraftig skildrer han dernæst det pludselige i Freden, en Frelse fra den yderste Fare for Fædrelandets Undergang, der stilles lige med Jerusalems Befrielse fra Sancherib, Jødernes Tilbagevenden fra Fangenskabet.

Ogsaa for den anden, den sørgelige Fred takker Brochmand i sin Tale: »Pro pace recuperata gratiarum actio e. Ps. XLVI succincta commentatione illustrata, d. 31 Decbr. 1645». Kongen skal takke Gud for sit Livs Bevarelse, Rigsraaderne, fordi Gud har ladet deres Bestræbelser for Freden lykkes. Krigen var sørgelig, thi Fjenden var jo vor Nabo, dyrkede den samme Gud som vi, døbtes med den samme Daab som vi, drak af det samme Christi Blod, havde samme Tanker som vi om de guddommelige Ting — »hvilken Ugudelighed, at de rase imod hinanden som vilde Dyr, hvem det samme Religionsbaand har inderlig sammenknyttet«. Af Psalmens Text skal man lære, hvorledes man værdig skal takke: 1) erkjende Gud som Tilflugt, Styrke og Hjælp, 2) stole paa ham endog i de mest fortvivlede Omstændigheder, 3) betragte sørgelige Krige og en glad Fred med

opmærksomt Sind som Guds Gjæringer, der ske for at hans Navn kan prises paa hele Jorden. Der tilføjes Bønner og Lektier til den almindelige Taksigelsesdag.

Inderlig Følelse og et dybt bevæget fædrelandskjærligt Sind udtaler sig stærkere end i nogen af de danske Taler, Brochmand har efterladt os, i hans latinske Sørgetale over Kong Christian d. 4de. Mærkelig er denne (saavel som den i Anlæg og Udvikling lignende over den udvalgte Konge Christian d. 5te) ogsaa deri, at særdeles faa Bibelsteder anføres, saa den næsten ser profan ud ved Siden af de andre Ligtaler. Den bibelske Text, 1 Tim. 1, 7, der bruges til at udvikle Modsætningen mellem den evige og den timelige Konge, forlades umærkelig, og Kongens egen Personlighed, hans mange glimrende Egenskaber, bliver den egentlige Text, der udvikles. Istedendfor de velbekjendte bibelske Exempler hentes ogsaa her (og i Talen over Christian d. 5te) mod Sædvane og i rig Masse Exempler af den klassiske Literatur og af den nyere Historie. Christian d. 4des Fromhed viste sig i hans Omhu for Kirken, Troens Renhed, Skoler og Gymnasier, Kirkebygninger. Hans Kjærlighed til Undersaatterne skildres smukt som Forholdet mellem Fader og Børn. »Naar han traadte frem, adsplittedes ikke Undersaatterne, som var et ondt og skadeligt Dyr brudt op af sit Leje — hvilket hændtes Nero, Caligula, Domitian, der aldrig traadte offentlig frem uden at frembringe Tomhed om sig — nej, de ikke saameget løb, som kappevis fløj ligesom mod en klar og velgjørende Stjerne«. — »I ere ikke uvidende om, at da han begyndte at blive syg og der gjordes offentlige Bønner for ham, vare Kirkerne fulde, ikke af Suk, men af Hyl«. Naar han skildrer hans Tapperhed, siger han: »Lad Romerne kun rose deres Marcellus, Fabius Maximus, Scipio, Cæsar, Grækerne deres Alexander, Karthaginienserne deres Hannibal, Jøderne deres David, deres Makkabæer, jeg sætter min Konge lig alle disse Helte i Tapperhed og uovervindelig Mod«. Men Tidens Strenghed afspejler sig ogsaa her,

naar han i Skildringen af Kongens Retfærdighed roser ham for den hyppige Anvendelse af Dødsstraffen, »at ikke det uhelbredelige Saar skulde gribe om sig i Rigets sunde Dele«. Som Modsætning dertil skildres dog Kongens Mildhed; det var kun med bedrøvet Sind, han udgjød Blod; naar det var nødvendigt, at det maatte udgydes. Hans Klogskab prises blandt andet, fordi han omgav sig med indfødte Raadgivere: »thi endskjøndt vi ikke aldeles ville fjerne Ud-lændinge og fremmede fra Fyrsterne, især de ved Tro og Geni udmærkede, er det dog af Erfaringen bekjendt, at fremmede Raad i Reglen ere uheldige. Undersaatterne blive ved dem fremmede for deres Konge. Sød er Fødelandets Jord, Hustru, Børn og Slægt, den, som vil rive Dig bort derfra, vil rane Dig Livet«.

Brochmand har givet os en udførlig Beskrivelse af Frederik den 3djes og Sofie Amalies Kroning, hele det pompøse Ceremoniel ligefra »Æreporten paa Amager-torv« til »Fyrværket inden udi Slotspladsen ved Midnatstid«. Hans Taler udgjøre Hoveddelen af dette lille Skrift. Der er en paa Latin og en paa Dansk. I den første jubler han over Danmarks og Norges Lykke at have bibeholdt den oldenborgske Kongestamme, der saa længe havde regjeret saa mildelig og indført den gamle, fra Profeter og Apostle overleverede Religion i deres Lande. Han fryder sig derover, som over en guddommelig Styrelse, for hvilken han ogsaa anser det da gjorte Kongevalg. Han kjendte jo Frederik den 3dje fra sin egen Bispegaard, »Danmarks sidste lærde Konge«. Brochmands Fjende fra Christine Munks Skilsmissesag, den almægtige »Svigersøn«, havde dog ikke sejret ved at udelukke Bispen fra Kongevalget; Brochmand saa ham selv bære Kronen op til Alteret for at indvies til Kroningen — det var personlige Stemninger, der maatte røre sig hos Taleren ved denne højtidelige Anledning. — »Kongernes Konge« siger han i den danske Tale over 4 Msb. 17 og 1 Kgb. 2, »som opledte sig selv David til en Konge over sit Folk, har ogsaa af uudsigelig Naade opledt

og fundet en Konge efter sit eget Hjerte, som han vil tilbetro disse Kongeriger og udi Dag ved sine hellige Engle lade hannem udi dette hellige Hus indføre«. Der er et Kongevalg, der er en Vederstyggelighed for Herren¹⁾, naar det sker efter hedensk Vis, det er, naar man ser hen til det udvortes alene, til Persons Anseelse, Blod, Byrd og fyrstelig Stamme, naar Kongens Hjerte ikke er dannet efter Guds eget Hjerte — men omvendt er Kongevalget af Herren og den kongelige Stand Landenes Velsignelse, naar Kongen kjender sig for Kongernes Konges Tjener, naar hans Hjerte hænger ved Herren osv²⁾. «Du skal sætte en af dine Brødre til Konge over Dig«, hedder det hos Moses, og Brochmand takker Gud, at Frederik d. 3dje er født og af Barndommen opdragen hos det danske Folk, er vant til Landsens Lov, kjender Landsens Indbyggere. Forresten udledes alt, hvad en Konge skal gjøre og lade, af den dobbelte bibelske Text og godtgjøres med Exempler af den jødiske Historie. — Med en saadan Tale indviede Brochmand passende den, der skulde blive Danmarks første enevældige Konge.

II. Det følger af sig selv, at en Mand som Brochmand ofte maatte komme til at udtale sig om andre Forfatteres Skrifter i Fortaler og Censurer. Exempelvis kunne følgende af deslige Udtalelser anføres her. 1) En Fortale til Niels Mikkelsen Aalborgs »Chronologia sacra, det ny Testamentes Tidsregister over Verdens Ende« (et Uddrag af Philip Nicolais 2den Bog om Christi Rige) 1628. Brochmand tillægger ham Ros for sindrig Sammendragning og Uddragning, tro Oversættelse; men om selve Indholdet vil han ingen Dom fælde, thi han er ikke af deres Tal, som

¹⁾ Dette Thema behandles ogsaa i Talen over Christian d. 4de.

²⁾ I Talen over Christian d. 4de hedder det parallelt hermed: »Kongemagten er god, thi Gud havde lovet Abraham, at Konger skulde fremgaa af hans Afkom, han havde ved Moses givet en Kongelov. Kun Maaden, hvorpaa Jøderne bade Samuel om en Konge, var forkastelig. I og for sig var det godt at have en Konge.«

med Held kan dømme om eller fastsætte χρόνους ἢ καιροὺς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ (Apg. 1, 7.)« — atter et Bevis for Brochmands ædruelige Standpunkt i alt, hvad der overskrider Aabenbaringen. — 2) Foran »Libra Dei, Det er Guds Vect med sine Veyskaale, aff Anders Jacobsen Langebech, Skolemester vdi Slagelse«, en Censur i et Brev til Forf., hvis Skrift roses, fordi det netop i disse Tider, da Djævelen arbejder paa at styrte Folk i Fortvivelse, forkynder den Lære, at ingen er saa stor en Synder, at Vejen til Naaden er ham lukket — underskrevet Maj 1629. — 3) Fortale til »Geistlicher Rosengarten oder Erklärung des 45 Psal. (Bryllupstale til den udvalgte Christian V, holdt paa Kjøbenhavns Slot Oktb. 1634) durch Christianum Matthiam (Professor i Sorø), Kopenhagen 1637«. Han roser den som Mønster paa Nøjagtighed, Omhu og Lethed i at behandle den hellige Text. Hvis Chr. Matthiæ paa samme Maade vilde udlægge de øvrige Davidiske Psalmer, vilde han skabe et Værk, der var evig Hukommelse værdigt; — 4) til Randulfs »Tuba Danica«, 1644, 3: en Beskrivelse og Udtydning af Tegnene paa det Guldhorn, som en jydsk Pige 1639 fandt ved Møgeltønder. Det er en Ros over Forfatteren især for hans Udtydning af disse Hieroglyfer som indeholdende en Fremstilling af »den Ulykke, i hvilken vi ulykkelig ere styrtede ved de første Forældres Fald, Naturens medfødte Ondskab, den Vej og Maade, der er beredt os til med Sikkerhed at kæmpe os ud af saa store Onder og Ulykker«. Denne Udtydning siges at være foretaget med Fromhed, Kyndighed i Skriften og saadan Sindrigthed, at man neppe kan tvivle, at Forfatteren er kommen Indskriftens Tanke saa nær som mulig — et Vidnesbyrd om, hvorledes Brochmand overalt i denne Verdens Ting finder den christelige Lære om Synd og Naade bekræftet; — 5) til Joachim Moltkens Oversættelse af Vilhelm Alardus, »Sjælens aandelige Apothek«, 1645. Han viser af de allerhelligste Mænds Exempel i Skriften, at de gode og gudfrygtige have med Fristelser at kæmpe. Det er derfor

nødvendigt for et Guds Barn at ruste sig mod saadanne Angreb, og en Bog, der har »en ønskelig og salig Trøst imod alle Slags Fristelser«, er Sjælens Apothek af Alardus, Præst i Krempe. Oversættelsen anbefales og ønskes Held til at blive en Trøst for Guds Børn i Liv og Død. — Bag i den lille Katechismus skrev Brochmand »Sententzer af Guds Ord til Troens Bestyrkelse«, om hvilke Zwergius siger, at »de ere til saa stor Opbyggelse for de enfoldige, at det synes ikke Melanchthonis Sententzer, som Resenius har tilsat i sin Instructione executionis catecheticæ, kan saa vidt staa i Parallel dermed«.

Pontoppidan og Zwergius nævne endelig et utrykt dansk Skrift af Brochmand, »om Guds Rige«, og en stor Mængde andre nu forsvundne Manuskripter.

II.

Spørges om en Udvikling af Jesper Brochmands theologiske og asketiske Standpunkt, da findes denne allerede tildels i den alt givne Oversigt over hans samtlige Værker. Med disse er han egentlig allerede skildret som theologisk og asketisk Forfatter. Men en Del staar dog paa den anden Side tilbage. Hvert Værk er blevet betragtet for sig, vi have kun set ham som den Forfatter, der fremlyste af hvert enkelt Værk; de enkelte Momenter, der findes helt igjennem alle hans Værker og konstruere det fuldkomne Begreb, ere ikke samlede og ordnede til Helheder, og omvendt har Oversigten gjort det umuligt at gaa saa meget i det enkelte af hvert Punkt, som ønskeligt var. Det er dette, der endnu staar tilbage, det, hvortil det foregaaende har banet Vejen, har givet den nødvendige Grundvold at bygge paa, hvortil stadig alt kan føres tilbage, saa de følgende systematiske Udviklinger ikke komme til at svæve i Luften eller at være forudsætningsløse.

I. »Theologien er en Lære, øst af den i den hellige Skrift indeholdte Aabenbaring, ved hvilken vi saaledes undervises om det, der er nødvendigt at erkjende til Frelse, om Gud og de guddommelige Ting, at tro og gjøre, at vi omdannede til Guds Billede erholde evigt Liv«, saaledes definerer Brochmand Theologien. Den er det højeste af alle Lærefag, thi dens Gjenstand er det højeste, Gud selv i sin Aabenbaring. Den er en praktisk Disciplin, idet dens Maal er det ovenfor angivne, men den er ogsaa en theoretisk Disciplin, den er Videnskab. Naar nogle have paastaet, at dette Navn ikke tilkommer Theologien, fordi Videnskaben bør gaa ud fra nogle forud af alle anerkjendte Principer, men Theologien gaar ud fra Mysteriet, fordi Christendommens Hoveddyd er Kjærlighed, ikke Kundskab, »Ordets Gjørere blive salige, men ej dets Hørere«, — svarer Brochmand, at Theologien, »: den methodiske og kompendiøse Behandling af den guddommelige Lære, ikke er nogen ny Ting, men af guddommelig Oprindelse og fortsat af de bedste Fædre og de dem følgende Skribenter. 1 Mos. 3, 15 indeholder saaledes en Sum af den christne Lære, som Gud selv strax efter Faldet har meddelt, og den er gjentaget i Forjættelserne til Fædrene; Loven i de to Tavler er et beundringsværdigt Kompendium; Christus, Johannes den Døber og Apostlene have sammenfattet Læren i Ordene: »Omvender Eder og tror Evangelium«; den ældste Kirke i det apostoliske Symbolum osv. Theologiens eneste Kilde er »Aabenbaringen i Skriften«. Dette fører os, naar vi skulle give en Fremstilling af Dr. Jesper Brochmands theologiske Standpunkt, til først og fremmest at udvikle hans Forhold til det, der for enhver evangelisk Theolog alene er judex, norma et regula, den hellige Skrift. Hvorledes Brochmand i sin Praxis bliver dette Protestantismens Princip tro, er allerede vist i det foregaaende; Bilibititeten af hans System, af hans polemiske Arbejder og af hans Postil er udviklet i Beskrivelsen af disse Værker. Den var det principale i dem, derfor maatte den afhandles rigeligst; der staar endnu kun tilbage nøjere at

bestemme dette hans bibelske Standpunkt i dets enkelte Led, som det er givet os i Brochmands Lære om den hellige Skrift.

»Den hellige Skrift er Guds Ord, trofast meddelt i Skrifter af Profeter og Apostle, Mænd, der umiddelbart vare ledede af Guds Aand, for at vi kunne undervises om Guds Væsen, Vilje og rette Dyrkelse og saaledes sikkert lære den sande Maade at opnaa det evige Liv«; saaledes lyder i den brochmandske Definition, den fuldttonende Bekjendelse af Skriften som et Værk af guddommeligt Udspring og med guddommelige Virkninger. Den er »*verbum Dei*«, den er affattet af Profeter og Apostle »*peculiari Spiritus Sancti ductu, instructu et impulsu*«. Det er urimeligt at ville føre et Bevis derfor, Skriften vidner selv indlysende derom ved Steder som 2 Tim. 3, 16. 2 Petr. 1, 21. 1 Petr. 1, 10—11 o. fl. Det gjælder det gamle Testamente saavel som det ny. Forbindelsen mellem disse hævdes i den Grad, at den relative Modsætning overses. »Den christne Religion indeholdes i det gamle Testamente«, udtales bestemt mod Fotinianere og Calvinister. Den christne Religion er ikke begyndt med Christi Prædiken, den var ikke ukjendt for de jødiske Fædre. De kjendte nemlig Frelsen ved Christus af Forjættelserne, af Spaadommene, af Typerne; Evangeliets Lære, o: Forkyndelsen om Christus og Syndernes naadige Forladelse formedelst ham, hævdedes ikke mindre paa Profeternes end paa Apostlenes Tid. Ligesom vi frelses ved Christus, der er gaaet bort fra Verden, saaledes frelstes Fædrene ved Christus, der engang skulde komme til Verden, i begge Tilfælde af Guds Naade, uden Gjerninger. («Vi frelses paa samme Maade som de« hedder det jo i Apg. 15, 11, og Abel, Enok, Noah retfærdiggjøres jo af Troen efter Hebr. 11 og 2 Petr. 2, 5.) Ved Siden af Mose Embede, der var bygget paa Lovens Gjerninger, bestod Evangeliets Embede o: Forkyndelsen af Syndernes naadige Forladelse, der skulde ske formedelst den velsignede Sæd, der var lovet Abraham. Det ny Testamente indholder

ikke Bud, som det gamle ikke har. Arminianerne paastaa det og anføre som Exempler paa saadanne Bud: Selvfor-nægtelse, Kors, Christi Efterfølgelse. Men ogsaa det gamle Testamente byder at elske Gud af ganske Hjerter, hvorpaa Abraham og David ere Exempler. »For Dig dø vi daglig« hedder det jo Ps. 44, 23, og Matth. 23, 35 og Hebr. 11, 25. 26 yder os Exempler derpaa af det gamle Testamente. »Jeg er Herren, Eders Gud, værer hellige, fordi jeg er hellig« siger Loven (Lev. 11, 44), og Efterligning af Gud og Christus er jo det samme (Eph. 5, 12). Det gamle Testamente har sine to Sakramenter saavel som det ny, Omskjærelsen og Paaskelammet, de fremstillede Christi Lidelse og Død, gav de troende den evangeliske Naade. Konsekvensen heraf er, at Steder af Moses og Profeterne passende kunne citeres til at bevise christne Dogmer. Saaledes have Christus og Apostlene gjort, siger Brochmand, som kan ses af Luk. 4, 17. 18. 24, 17. 44. Apg. 26, 22, og saaledes følger han dem efter; det gamle Testaments Steder gjælde gennem alle hans Værker for lige saa gode Beviser som det nys. (Se ovenfor Side 722, hvor aldeles nyttestamentlige Læresætninger udvikles af det gl. Test.). Mod Schwenkfeldianere og Weigelianere er Paastanden udtalt, at det gamle Testamente ikke er antikveret, at dets Bøger have den samme Myndighed, Troværdighed og Vished som det ny Testaments. Brochmand anfører endog det gamle Testaments Forfattere som ligefrem talende og handlende om Jesus: »Guds salige Naade beskrives hos Esaias, hvor Jesus saa taler«, siger han i Postillen ¹⁾ i Anledning af Es. 55, 1 — »for Job var Jesus sat en Frelser i alt det onde« ²⁾ — »det er Jobs Trøst, at han kjender Jesum« ³⁾.

En Forskjel opstilles dog mellem den gamle og den ny Pagt, den gamle og den ny Pagts Bøger. Den gamle Pagt er nemlig underordnet den ny i Henseende til

¹⁾ Tredje Juledags Epistel.

²⁾ Postillen, Nytaarsdags Evgl.

³⁾ Et christen Menneskes aandelige Kamp. 2, 2.

Midlerens forskjellige Rang og de forskjellige Forjættelser, hvormed de sluttedes. — Men til Skriften som det urokkelige Guds Ord hører ikke de apokryfiske Skrifter. Et Skrift er kanonisk (et Ord som Brochmand udleder af ק Ps. 19, 5), ikke fordi Kirken har sanktioneret det, men fordi det er indblæst af Gud til Norm for den sande Tro, Regel for den rette Handlen. Jødernes Vidnesbyrd tages som gyldigt til at bestemme, hvilke Skrifter der ere kanoniske i det gamle Testamente, sideordnet med det Vidnesbyrd, som ligger i Christi og Apostlenes Citeren af disse Skrifter. Apokryferne forkastes, fordi de mangle disse to Vidnesbyrd, fordi de i meget stride mod de kanoniske Bøger og ej ere forfattede af Profeter. — Det ny Testaments Antilegomena anerkjendes paa Grund af den gamle Kirkes Vidnesbyrd, og fordi de intet indeholde mod analogia fidei. Dybere gaar Brochmand ikke ind paa disse Spørgsmaal. Den hele Bibel staar fast og urokkelig for ham som Guds Ord — men dette gjælder ikke blot for den som Helhed, det gjælder alle Enkelthederne i den, alt i Biblen til den mindste Tøddel er sikkert og fastslaaet. Det erklæres for en sociniansk Vildfarelse at mene, at Apostlene undertiden have taget fejl i Smaating, husket fejl, citeret fejl.

Men ikke blot Tankerne ere inspirerede, ogsaa den Form, hvori de fremtræde, selve Texten er inspireret. Matth. 5, 18 urgeres i den Anledning og den guddommelige Forsynsstyrelse med Hensyn til Skriften, som visselig enhver Protestant fastholder, udvides til ogsaa at have sikret Texten mod enhver Korruption. Det ny Testaments Text er da uforfalsket kommen til os, i sin fuldstændige Integritet. Vel har man tvivlet om, at enkelte Steder i Skriften ere ægte, men denne Tvivl er ugrundet, hvilket græske Kodices og Komplutenseren viser. Saaledes Joh. 8, 3. og 1 Joh. 5, 7. Det sidste Sted volder dog Brochmand en Del Ulejlighed. Han anser det vel for ægte ifølge »den gamle græske Kodex i England, som Beza og Erasmus

rose«, men Luther udelod det. Han antager da, at Arianerne her have forvansket Skriften og affærdiger sin Differens fra Luther saaledes: »Da Luther altid ivrig har forsvaret Trøenighedslæren mod Arianerne, og det er vist, at de fleste græske Haandskrifter ikke have dette Sted, maa man slutte, at Luther ikke har udeladt dette Sted af anden Grund, end den at Tidens Slethed har ladet ham savne de korrekte Exemplarer«. En vis Textkritik efter Tidens Lejlighed var ham altsaa dog ikke fremmed, trods den strenge Inspirationstheori (smlg. S. 687). — Ikke anderledes forholder det sig med det gamle Testaments Text. Den hebraiske Bibel er ikke gaaet under ved Jerusalems første Ødelæggelse og Fangenskab. Der fortælles nemlig intet derom, medens alt andet, der er gaaet under, trolig anføres, og dernæst taler Daniel (9, 2) om, at han af Bøgerne har set, naar Jøderne skulde befries fra Babylon, og disse Bøger maa da være Loven og Profeterne. Den hebraiske Text er ikke bleven korrumpet. Det kunde være sket ved Afskrivningsfejl, men derimod staar Troen paa Forsynets Styrelse med Hensyn til Skriften og Jødernes minutiøse, næsten overtroiske, Omhu for Afskrivningens Korrekthed, — eller foraarsaget af Jødernes Had til de christne, men en Korruption af af denne Grund maatte have ramt de messianske Steder, men disse læses i Jødernes Bibler ligesaa hele og holdne som i vore. Det gamle Testamente er dernæst skrevet med den samme Skrift (Kvadratskriften) nu, som dengang »Gud skrev Loven«, og Profeterne forfattede deres Skrifter. Punktationen er oprindelig og ikke et Værk af Masoretherne, Skriften vilde ellers ikke være klar og tydelig, lettilgængelig og kun indeholdende en sikker Mening. »De, som hævde Punktationens Tilsætning, erklære Gud selv Krig, thi han har lovet, at den himmelske Lære skulde indeholdes i Skriften baade som en let og ligefrem Lærenorm for Mennesker af ethvert Kjøen og enhver Alder og som et tydeligt Vidnesbyrd til at overbevise Jøderne om Oprør, Trods og

Afgudsdyrkelse«. Det er en Fabel, at Jøderne i Fangenskab skulde have glemt det hebraiske Sprog — de havde jo ikke glemt det i Ægypten og ikke senere i Landflygtighedens Aarhundreder. Slutningen bliver da, at Skriften er udgaaet fra Profeterne ikke blot i Henseende til Meningen, men ogsaa i Henseende til Ordene, ja til Vokalerne (uden hvilke intet Ord er til) og Skilletegnene (uden hvilke Meningen forstyrres) — saaledes som vi have den. Det egentlige Bevis derfor hentes fra 2 Tim. 3, 16: den ganske Skrift er indblæst — en historisk Argumentation forsøges vel ogsaa, men den er meget luftig.

Den saaledes fastsatte Kanon med den fuldstændige, uforfalskede Text tillægges auctoritas: den uomstødelige Sandhedsmeddelelse og det ubetinget bydende, hvilket bevises af testimonium spiritus sancti og den hele Christenheds enstemmige Antagelse; — perfectio: den indeholder alt, hvad der er nødvendigt til Salighed, ellers maatte Gud jo ikke have aabenbaret sig fuldkomment eller Profeterne og Apostlene ikke have nedskrevet den modtagne Aabenbaring fuldkomment; eller det havde ikke været Guds Vilje, at Aabenbaringen skulde overgives fuldstændig i skriftlig Form til Efterverdenen, men mod alt dette lader sig anføre vægtige Skriftsteder — og heller ikke kan man beraabe sig paa, at nogle kanoniske Skrifter ere tabte (Bellarmin), thi hvorledes kan man beskyldte vor Tro for Mangler, naar man ikke ved, hvad disse tabte Skrifter indeholdt; — perspicuitas: den ligefremme og tydelige Meddelelse af alt, hvad der er nødvendigt til Salighed. Der forstaaes ikke derved, at alt i Skriften skulde være let at fatte, at man ikke hindrede Forstaaelsen ved Skjødesløshed, Forsømmelse af Bøn, ved Synder, onde Lidenskaber osv. Den fremgaar af en Betragtning over, hvem der er Ophav til Skriften, hvorfor den er skreven og til hvem (Matth. 11, 25).

Hertil slutter sig Læren om Skriftens Fortolkning. Denne er af dobbelt Art: en, der er fælles for hellig og

profan Skrift, og en, der er ejendommelig for den hellige Skrift. Den første bestaar i Sammenligning af det følgende med det foregaaende, Iagttagelse af Stil og Fraser, Parallelisering af forskellige Steder. Den anden fordrer først og fremmest nødvendigvis den Hellig Aands Bistand. Dernæst maa den ske efter Troens Analogi, ikke efter den menneskelige Fornuft, højere Aabenbaringer, Pavens Autoritet. En sikker Fortolkning kan og bør kun søges ud af Skriften selv. Der fordres endelig Agtsomhed paa den forskellige Bemærkelse, hvori Ordene bruges i den hellige Skrift og i den almindelig menneskelige eller filosofiske Talebrug. Man maa holde sig til den bogstavelige, ligefremme Mening, der ligger i Ordene, vogte sig for al Allegorisering, den er *κρυφαῖ ἀνθρώπων* Eph. 4, 14. Vi have allerede haft rig Lejlighed til at se disse Fortolkningstheorier praktisk gennemførte saavel i Brochmands egentlig exegetiske Værker som rundt omkring i de øvrige ved Anvendelsen og Udlægningen af de der anførte Steder. At en aandelig Opfattelse langt fra er udelukket, fordi en bogstavelig hævdes som Princip, vil fremgaa af et Tilbageblik paa mangan af de alt anførte brochmandske Fortolkninger. Men Skriftens Fortolkning er ikke forbeholdt en særegen Kaste, enhver har selv Lov til at læse sin Bibel. Det har Gud befalet mange Steder, siger han, alle skulle jo søge det evige Liv, alle trænge til Trøst, alle have Kamp mod Djævelen — altsaa byder selve Skriftens Øjemed alle at læse Biblen. Christus siger ikke, at Ordet skal forkyndes Præsterne, men alle Mennesker, — det er ikke Præsterne alene, men alle, der skulle høre Moses og Profeterne; Paulus hilser i sine Breve alle hellige, til dem skriver han, ligesom Johannes.

Derfor bør den hellige Skrift oversættes paa Modersmaalet, at enhver Lægmand kan læse den. Træffende afviser Brochmand alle katholske Indvendinger herimod. Naar Katholikerne anføre Jøderne for at bevise, at disse ikke have faaet Befaling at oversætte deres hebraiske Bibel paa Syrisk, svarer han, at Grunden dertil var, at de alle jo kunde

Hebraisk. Naar de anføre, at Paulus skrev til Romerne paa Græsk, Lukas i Rom Apostlenes Gjerninger paa Græsk, siger han, at det netop skete for at forstaas af alle, Græsk var Universalsproget. Naar det paastaas, at Bibelen før Augustins Tid ikke fandtes paa andre Sprog end Hebraisk, Græsk og Latin, at Hæretikeren Ulfilas var den første, der oversatte en Bibel paa Folkesproget, — vises den historiske Usandhed heri; der var før Aar 400 en chaldaisk, en syrisk, en arabisk, en ægyptisk, en æthiopisk Oversættelse. Naar Skriftens mange vanskelige Steder siges at blive de ulærde til Fordærvelse, spørges: om ikke ogsaa de lærde? og erindres, at man ikke skal give Skriften Skyld for sine egne Fejl; de, der læse Biblen i Grundsproget, kunne ligesaa let forfalde til Hæresi, som de, der læse den i Oversættelse. Naar det siges, at mange ikke kunne taale fast Føde (Skriftens Læsning) men kun Mælk (mundtlig Undervisning), svares, at det visselig gjælder til en Tid, men ikke alle Lægfolk, og at man netop bør arbejde sig ud over et saadant Standpunkt; den Hellig Aand vil opdrage fra Barn-dom til Modenhed ved selve Læsningen.

Trods deene Hævdelse af Oversættelsernes Berettigelse og Nødvendighed, er det dog ene og alene Grundtexten, Fuldkommenhedsbegrebet tilkommer; dette ses af Brochmands Bedømmelser af de forskjellige Oversættelser, saavel af dem, han stiller sig i venligt som i fjendtligt Forhold til. Septuaginta sætter han højt som brugt af Christus selv, Apostlene og de ældste Fædre, men beviser, at den dog ingenlunde bør stilles lige med den hebraiske Text, som nogle Katholiker mene. Endnu mindre vil han indrømme Vulgata en saadan Plads: den er ikke besørget af nogen Apostel eller Profet eller ved umiddelbar guddommelig Foranstaltning, men samlet af Hieronimus og andre; dens Sprog er daarligt, den er fuld af Fejl, hvilket lærde Katholiker selv indrømme, og hvorfor Paverne Sixtus den 5te og Clemens den 8de have leveret klassiske Beviser, idet de foranstaltede reviderede Udgaver af den Text, der allerede paa det triden-

tinske Koncilium var erklæret for autentisk. — Brochmand er omhyggelig i sin Gjendrivelse af Katholikernes Paastand, at Lutheranerne bruge en forvansket Bibeloversættelse, men at de selv have en autentisk, 3: han fører et Forsvar for Luthers Oversættelse. Hans Udtalelser i Anledning af denne oplyse tilfulde hans Standpunkt overfor Bibeloversættelser: »Der har ingen Oversættelse været og skal ingen komme, som kan eller bør regnes for autentisk. Hvilken Oversætter skulde turde paastaa, at Aanden havde dikteret ham Ordene og gjort ham til mindste Punkt ufejlbar? Men deraf følger ikke, at de, som ikke kunne Hebraisk og Græsk, maa svæve i Uvished, om en Oversættelse virkelig giver dem Guds Ord. Der har aldrig været en saa fordærvet Bibeloversættelse, at man jo af den kunde lære, hvad der var nødvendigt til Frelse». Hvad Luthers Oversættelse angaar, da indrømmer dens Forfatter selv, at han ikke har troet at oversætte ufejlbart. Det har været hans Hensigt »ikke at oversætte ordret, men at udtrykke den Hellig Aands Mening saa nær som muligt paa godt Tydsk, og vi holde os forvissede om, at han ikke kan svækket end sige tilintetgjort nogen christelig Trosartikel».

Er Skriften nu anerkjendt som una norma fidei efter Mose Ord (Deut. 31, 11 f.), Josva Ord (3, 6), Esaias's (8, 19), Christi Ord, (Joh. 5, 39 og Luk. 16, 29), Pauli Ord (Apg. 26, 22), Peters Ord (2 Petr. 1, 19), osv. — har Brochmand dermed afvist enhver anden Autoritet for Lære og Liv. Ingensomhelst mundtlig Tradition er at stille lige med Skriften. Beviset derfor søger han i, at Christus selv ivrer mod Traditioner (Matth. 15, 2), og Apostlene aldrig dokumentere deres Lære udaf saadanne, men laste endog dem, der gjøre det. Enhver Tradition, der strider mod Skriften, er selvfølgelig fordømmelig; — der gives vel nogle, der ikke stride mod den, mange Ord og Gjerninger af Christus og Apostlene, som ikke ere overleverede os i Skriften; men han kan ingen tænke sig, uden den enten kan uddrages af Skriften eller er af tvivlsom Paalidelighed

eller unødvendig til Salighed. Lutheranerne blive hverken Arianere, Macedonianere, Eutylianere eller Pelagianere, som Katholikerne paastaa, fordi de ikke stille uskrevne Traditioner lige med Skriften. — Men ligesaa lidt indrømmer han andre og senere Aabenbaringer en saadan Ligestilling. Derfor anfører han atter Ordene: »de have Moses og Propheterne«, lad dem læse dem og ikke vente en, der kommer igjen fra den anden Verden — »ikke en Engel fra Himlen engang kan prædike os et andet Evangelium end det, Apostlene have prædiket« — »Gud har talet til os i de sidste Tider« (Hebr. 1, 1), er sagt med Hensyn til Aabenbaringen, der kommer ingen senere end den ved Sønnen. Dette udvikler han mod Schwenkfeldianere og Weigelianere. — Skriftens Virksomhed endelig sætter han, ligeledes i Modsætning til disse, i dens Kraft til at omvende. Den er intet dødt Ord, ingen ringe Børnelærdom, dens Læsning og Meditation er et Salighedsmiddel. »Visselig gjenfødtes ingen ved Blæk og Bogstaver paa et Papir; saalænge den hellige Skrift kun er indskrevet paa Papiret alene, er den ikke istand til at omvende Menneskets Sjæl og rense hans Vilje, men den Hellig Aand indskrifer den i Hjerterne, lader den optages in succum et sanguinem — og saa frelser den«.

2. Hensynet til Aabenbaringens Kildeskrift, det gamle og det ny Testamente, er imidlertid saalidt for Brochmand som for nogen Theolog det eneste, om end det første og fornemste, der maa tages for at konstruere et theologisk System. Om end Christendommens (og for Brochmand i uadskillelig Forbindelse dermed Jødedommens) Absolutthed overfor al anden Tro, dens Nyhed som Brud paa Naturreligionernes almindelige Udvikling, urgeres nok saa stærkt, bliver dog et Hensyn at tage til denne Udvikling, om end kun for at fremhæve den ufordragelige Modsætning. Og atter, gaar den evangeliske Theolog i sit Systems Dannelselse end nok saa oprindelig tilværks, søger han end først og sidst tilbage til Skriften, han bliver dog ikke uafhængig af Aar-

hundredernes mellemliggende Udvikling, han fremstiller dog det originale under Paavirkning af en vis Retning i selve denne Udvikling. Dette fører os til en Betragtning af det Forhold, hvori Brochmand som theologisk Skribent stiller sig til Verden udenfor Aabenbaringen, til Hedenskabet, og til Kirkens Udvikling af den christelige Tro, til de forskellige Konfessioner.

Til den første Betragtning findes kun faa Momenter hos Brochmand. Han stiller sig, som man a priori kan slutte, i et direkte Modsætningsforhold til Hedenskabet — Christendom og Hedenskab forholde sig for ham til hinanden som Lys til Mørke. Kun lejlighedsvis og egentlig i polemisk Interesse føres han til noget nærmere at udvikle dette Forhold og, om end for en ringe Del, at angive Modifikationer derved. Hedningenes Salighed ved Opfyldelse af Naturloven var bleven hævdet af nogle Skolastikere, efter Clemens's Exempel, for Sokrates's, Platos, Heraklits, Ciceros og andre retfærdige Hedninges Vedkommende, af Zwingli for Herakles's, Theseus's, Aristides's. Herimod ivrer Brochmand: en saadan Lære er selv rent Hedenskab, den strider lige mod Skriftens Ord. I Læren om de ugjenfødtes moralske Kraft kommer han, polemiserende mod Bellarmin og andre Katholiker, til at erklære sig om Hedningenes Dyder. I og for sig, ifølge Gjerningens Substants, ere de gode Ting, men ikke i den Betydning som Mose Lov eller Evangeliet fordrer gode og retfærdige Gjerninger. De ere gode og retfærdige ifølge Naturloven, men selv om man paa det nøjeste holder sig denne efterrettelig, kan man dog ikke faa Ros eller bestaa for Guds Domstol. Hedningenes Retfærdighed er modsat Retfærdighed for Gud. — Endelig ved Hævdelsen af Naadens universelle Forkyndelse kommer han i sin Polemik mod Calvinisterne til at opstille en Evangeliets Forkyndelse ogsaa i den forchristelige Verden. Gud har tre Gange aabenbaret Frelsen i Christus for den hele Menneskehed: 1) til Slægtens første Forældre, 2) til dens anden Stammefader Noah, og 3) ved Apostlene (Mtth. 28, 19. Apg, 1, 8. Rom. 10, 18.

Kol. 1, 6. 28). De to første Forkyndelser angaa altsaa den forchristelige Verden. Det er ikke Gud, der er Skyld i, at ikke alle kjende Evangeliet, Hedningene have forsømt Rygtet om den sande Religion, der var udspreddt hist og her. I Modsætning til den andensteds og i anden Sammenhæng udtalte Fordømmelse over Hedningenes ypperste, som er anført ovenfor, hævder han her, at dette hist og her adspredte Evangelium fandtes hos Plato, »kun den, der ikke har læst Plato, kan tvivle om, at Plato har læst de hellige Bøger«, hos Aristoteles, »der kjender Jødernes hellige Skikke«, hos Cicero, Virgil og i de sibyllinske Spaadomme.

Selvfølgelig frembyde Brochmands Skrifter langt rigere Stoff til at klare hans Forhold til den kirkelige Udvikling. Vi have alt ved Skildringen af Hovedværket for Bedømmelsen af Brochmand som theologisk Forfatter, Systema universæ theologiæ, fremstillet ham som en ægte evangelisk luthersk Theolog. Det er kun den strenge Lutherdoms Repræsentanter, han har fulgt ved Systemets Affattelse, han nævner ikke engang Melanctons Navn blandt disse. Orthodox luthersk have vi fundet hans Lære om Skriften, og ikke mindre tilkommer dette Prædikat hans Udvikling af de andre Hoveddogmer. Saaledes Bestemmelsen af Guds billedet: *imago* og *similitudo* kan ikke adskilles, det er et almindeligt hebraisk *éν δία δνοϊν*, naar det hedder: *בְּצַלְמֵ בְרַמְיָהוּ*; Retfærdighed, Hellighed, Visdom er ikke *donum supernaturale*, men givet med i selve Guds billedet ved Aandens Indblæsning; Udødeligheden er for det første Menneske *naturalis*, ikke *supernaturalis*, og han er skabt uden *concupiscentia*; men Guds billedet er ikke selve *substantia hominis*, ellers maatte jo Mennesket ved Faldet ophøre at være Menneske. Saaledes Læren om den fri Vilje, »*liberum arbitrium*, et Ord, som mange fromme Mænd ønske ikke var kommet ind i Kirken, da det er uheldigt i sit Begreb, tautologisk og misbrugt«. Efter Faldet er den levnet Mennesket i den naturlige, borgerlige og moralske Sfære, men brudt og svag, ligesom ogsaa i de udvortes hellige Ting (at høre

Ordet, overveje det o. s. v.); men i rent aandelige Ting (at omvendes til Gud af sit ganske Hjerte, fuldkommen tro paa Christus o. s. v.), er den aldeles blind, aldeles tabt, den hader, hvad der er godt og Gud velbehageligt, elsker og tragter efter det onde. Ved Omvendelsen bidrager Mennesket selv ikke det ringeste hverken til at begynde eller fuldføre Omvendelsen. Den ugjenfødte Vilje er *servum arbitrium*. — Saaledes i Læren om ufrivillig Synd, om det første Menneskes Synd som havende sin Grund i Vantro, Arvesynden som en arvelig Naturens Forvendthed, indført ved Adams Fald, ved hvilken Menneskene fødes uden den oprindelige Retfærdighed og Hellighed, med hvilken de første Forældre vare skabte, men tvertimod tilbøjelige og hengivne til alt ondt og derfor underkastede Guds Vrede og den evige Død. *Concupiscentia* er selv hos de gjenfødte virkelig Synd, Arvesynden ikke blot *privatio*, men *positiva qualitas* (*errores, mendacia, vanitas, inimicitia contra Deum*), ikke *nuda privatio justitiæ originalis, sed totius naturæ relictae penitissima corruptio*. Saaledes Læren om Naaden som *præveniens, operans, cooperans og perseverans*, som *sufficiens, efficax, universalis ad omnes et ad singulos, resistibilis*. Saaledes *prædestinatio* stillet i Modsætning til *reprobatio* og tillige kaldet *electio*, grundet paa *divinæ voluntatis decretum evangelicum non legale*: Gud er Grunden til Udvælgelsen, Mennesket til Forskydelsen, skjøndt Gud ikke er en ledig Tilskuer ved denne, men straffer den, der modsætter sig Evangelium, fordømmer de vantro. — Saaledes i Læren om Christus. Allerede i Definitionen paa *incarnatio* er optaget *communicatio idiomatum* som væsenlig integrerende Del (se foran S. 676); — Nedfarten til Helvede er Opstandelsens første Moment under Jordskjælvet Paaskemorgen, hørende til *status exaltationis et triumphi*. Saaledes Omvendelsens Momenter bestemte til *contritio et fides*, hvortil som dens Frugt kommer *nova obedientia*; *fides justificans* som *notitia, assensus og fiducia*. — Saaledes Kirken som *visibilis og invisibilis*, — og helt igjennem i det væsentlige og i de mindste

Stykker. »Det er let at vise», siger Brochmand, »at den lutherske Kirke med Rette tilkommer Navnet af den sande Kirke, thi intet Ord gjælder her som Regel for Tro og Sæder uden det profetiske og apostoliske, ingen Frelsens Grundvold anerkjendes uden Jesus Christus, ikke andre Sakramenter end de, Christus selv har indstiftet, ingen anerkjendes som frelst uden af Guds Naade alene, og dog læres, at man bør lægge Vind paa gode Gjerninger, ikke saadanne, som Menneskene have udtænkt, men som Gud har foreskrevet« — en Sætning, som har fundet sin rige Udvikling fra de forskjelligste Sider i hans polemisk Virksomhed.

I Forbindelse med dette Brochmands rent lutherske Standpunkt staar hans dybe Ærbødighed for Luther selv, Luthers Meninger og hele personlige Liv. Han har Lejlighed til ofte navnlig imod Katholikerne at føre et Forsvar herfor, hvilket han gjør med Kjærlighedens Nidkjærhed. Hans Apologi for Luthers Bibeloversættelse er allerede omtalt. Forklaringerne i hans Katechismus anser han for saa fortrinlige, at Præsterne bør gjentage dem saa tit for Tilhørerne, indtil de kunne dem nøjagtig udenad. Naar Katholikerne angribe Luthers Kaldelse af Gud selv til Reformationsværket, fordi han manglede den ordinære *vocatio* og *missio*, svarer han, at en saadan ikke behøves, naar alt er forvirret og fordærvet i Kirken, som det ses af Apg. 8. Han havde tvertimod en *vocatio extraordinaria*, hvilket Forsidigelserne om ham tilkjendegive, nemlig i Aabenbaringen 11, 3 og 18, 2 og 4, og af Huss, Savonarola og Hieronimus Pragensis. Et andet Vidnesbyrd om hans Sendelses Sandhed er, at han intet andet lærte end Skriftens Lære; Mirakler ere ikke Tegn paa guddommelig Kaldelse, men Lærens Overensstemmelse med Guds Ord 2 (Thess. 2, 9. Johannes Døberen gjorde ingen Mirakler). Og dog — er det ikke Mirakler, at en stakkels Munk reformerer hele Pavevæsnets, at hans Lære uden Vold imod den største Vold med Held udbreder sig, at han selv lever og dør i Ro for sine Fjenders List og Vold. Det vises at være en falsk Paastand af Katho-

likerne, at Luther forgjæves skulde have forsøgt paa at gjøre Mirakler. Hans Charismer, navnlig hans Skriftudlægning, paaberaabes dernæst som Beviser for hans Kaldelse af Gud. Naar de beskyldte ham for Ubestandighed, f. Ex. at han snart forkastede, snart billigede Ordet Sakramente, viser han, at Luther tvertimod var urokkelig i Trossager, og gjendriver den gjorte Paastand af selve det til dens Bestyrkelse anførte Skrift: om det babyloniske Fangenskab. Naar de sige, han er Macedonianer eller Arianer, thi han forkaster Hebræerbrevet, Alog og Theodosianer, thi han dadler Apokalypsen, Valentianer, thi han sætter alene Pris paa Johannesevangeliet — viser Brochmand, at slige Paastande kun ere Fordrejelser af nogle i deres Sammenhæng berettigede Udtalelser. Endelig hævder han Renheden af Luthers Levnet overfor Beskyldninger som, at han skulde have æret og elsket Tyrken, have brugt Djævlen som Lærer, have været henfalden til Epikuræisme, til Utugt, fordi han brød Munkeløftet o. s. v. Dog, Brochmands Beundring for Luther forleder ham ikke til slavisk Afhængighed, ubetinget Hylden af alt, hvad den store Kirkelærer har sagt. I Anledning af Luthers fri Udtalelser om enkelte af det ny Testaments Skrifter, som Katholikerne toge sig til Indtægt, siger han, at Luther aldrig har villet, at hver enkelt Ting, som han sagde og lærte især i Begyndelsen af hans Omvendelse skulde være edicta prætoria endsige *θεοπνευστα*. Vidtløftig gjendriver saaledes Brochmand Luthers Betragtning af Jakobs Brev som et Straabrev, skjøndt hans Bevæggrunde dertil undskyldes.

Idet Brochmand erklærer den lutherske Kirke for den sande Kirke, dens Lære for det sande Udtryk af Christendommen, maa han stille sig i Modsætning til enhver anden kirkelig Bekjendelse. Hans Theologis stærkt polemiske Side er allerede udviklet, her ville vi se den i de enkelte deraf resulterende Forhold. Overfor Katholicismen bliver hans Stilling en dobbelt: en mindre fremtrædende Anerkjendelse af dens ældre Tider, ældre Lærere, og en langt mere frem-

trædende Fordømmelse af den egentlige Papisme baade i dens tidligere Former og den daværende Jesuitisme. Anerkjendende udtaler Brochmand sig saaledes om enkelte Lærere og citerer deres Meninger, Augustin f. Ex., hvis Formler om Naaden han benytter, Hieronimus, Ambrosius, Origenes, Thomas o. fl., mer eller mindre betinget bliver Rosen, eftersom deres Sætninger stemme med Guds Ord eller ikke, men han vægrer sig dog bestemt mod at ville have Lærens Sandhed prøvet efter dens Overensstemmelse med Fædrene. Han har en lang Række af Vidner i den katholske Kirke for Sandheden af den lutherske Lære, «Bekjendere af vor Tro», ligefra det 1ste Aarhundrede opad til det 14de. Men overfor denne staar en anden Liste, en Fortegnelse over vildfarende Fædre, stillet imod den katholske Paastand, at de kunne være Dommere i tvivlsomme Trosspørgsmaal, der ligeledes tager sin Begyndelse fra det 1ste Aarhundrede og voxer, jo længere den rykker frem, selv de berømteste Fædre, de for mest orthodox ansete, have haft deres Vildfarelser. Ublandet er derimod Forholdet til Papismen. Han udvikler, at det ikke er nødvendigt, at der foruden Christus er noget synligt højeste Overhoved i Kirken. Af Pauli Breve og Apostlenes Gjerninger godtgjøres, at Peter aldrig har været i Rom, endsige været Biskop der i 25 Aar og lidt Martyrdøden der. Paven er altsaa ingenlunde Peters Efterfølger, Paverækken er usikker og varierende, Paven er Antichrist. Brochmands Udvikling heraf er i Korthed følgende: Skriften bruger Ordet Antichrist dels om enhver, der modstaar Christus, 1 Joh. 2, 18, dels om en enkelt fremtrædende Modstander, 2 Thes. 2, 3. 4. I sidste Betydning gjælder Ordet Paven. Hans første Argument herfor er Antichristens Sæde, hvilket »vore Theologer« enstemmig og stadig fortolke om Rom, ikke det hedenske (som Bellarmin mener), men det til den sande Guds Dyrkelse omvendte. Aab. 17 er en geografisk Beskrivelse af Byen Rom, navnlig V. 9. Det andet Argument er Skriftens Beskrivelse af Antichristen som den, der hæver sig over alt, hvad der kaldes Gud og

Gudsdyrkelse, indbilder sig selv at være Gud, 2 Thes. 2, 4. Dette passer paa Paven, rigtignok ikke saameget paa hans Ord som paa hans Gjerninger; men der siges heller ikke i Skriften, at han aabent skal kalde sig Gud, der tales tvertimod om *μυστήριον τῆς ἀνομίας*. Dernæst siges Antichristen Dan. 11, 38 at skulle dyrke Guden Mahuzim, men det er Pluralis majestatis af Maoz, paa Latin robur eller valentia, paa Græsk *ζωμη*, og Rom kaldtes i Begyndelsen af Latinerne Valentia, af ankomne Grækere blev den kaldet Rom. Guden Mahuzim er altsaa Byen Roms og Pavernes Gud, Petrus. Naar det hedder, at Antichristen skal hæve sig over *πάν σεβασμα*, menes ikke blot over Gud i Himlen, men ogsaa over Kejsere, Konger, Fyrster og Øvrigheder, som Gud har givet Magt. Han skal udgive sine Befalinger for Guds Befalinger og straffe Overtrædere deraf som Overtrædere af Guds Befalinger. Antichristen beskrives dernæst som den, der skal forbyde visse Spiser og Ægteskabet, skjøndt det er guddommeligt indstiftet (1 Tim. 4, 1—4), hvilket jo fortræffelig passer paa Paven. Endelig som den, der skal forføre Menneskene med Skin af særegen Hellighed, falske Mirakler og Lykke i verdslige Ting (1 Tim. 4, 2. Kol. 2, 18. 2 Thess. 2, 9. Aab. 13, 11, 17, 1—2), ligeledes meget passende anvendt paa Paven, med grundig og træffende, tildels meget spottende Kritik af de katholske Mirakler. — Imod Pavens Ufejlbarhed i Trossager opstilles Arons Exempel, der skjøndt ogsaa summus pontifex indstiftede Kalvedyrkelsen — Urias's Exempel 2 Kgb. 16, 15, der skjøndt Ypperstepræst, oprejste et lovstridigt Alter for Herren, — Kaifas. Forjættelsen i Luk. 22, 23 gjælder alle Apostle og christne, og hvad Peter angaar, fejlede han jo dog efter denne. Hans virkelige Forret gaar ikke i Arv til Paverne. Brochmand ved at anføre et Register over Paver, der vare alt andet end ufejlbare, ja aabenbare Kjættere; Gregor d. 7de kalder han saaledes Troldmand og pessimi hominis exactum exemplar. — Imod Pavens verdslige Magt hævdes Christi eget og Apostlenes Exempel samt Stederne, der tale om Lydighed

mod Øvrigheden. — Konsekvensen af dette Standpunkt er den haarde Fordømmelse og Indregistrering i »Vildfarelser» af den hele papistiske Theologi. Et Guds Barn kan ikke uden sin Sjæls største Skade og Saligheds Fordærvelse antage den papistiske Religion.

Men ikke mindre strengt, ikke mindre eksklusivt er Standpunktet overfor den med den lutherske Reformation og Theologi parallelltløbende reformerte. Polemiken mod de reformerte er endog langt bitrere og mere hadefuld end mod selve Papisterne. Brochmand opkaster i Læren om Kirken Spørgsmaalet, om Lutheraner og Calvinister kunde og burde samles til en Menighed. Han udvikler som Indledning til Besvarelsen heraf, at der gives en dobbelt Fred, en udvortes, politisk, der kan bevares mellem Folk af forskjellig Religion (Salomon og Hiram, — Rom. 12, 18. Hebr. 12, 14) og en kirkelig, aandelig, mystisk, der ikke kan sluttes med Modstandere af Gud og Sandheden (Matth. 7, 15. 2 Kor. 6, 24); man maa ikke for Fredens Skyld slaa, om end nok saa lidt, af paa Sandheden eller akkommodere sig efter Modstanderne (Matth. 10, 32—37); Grundvolden for Fred og Kirkesamfund er kun Overensstemmelse i Tros-læren, men uden den indgaas Kirkesamfund imod Guds Vilje og med hans Vrede. Af disse Grunde kunne Lutheraner og Calvinister ingenlunde samles til een Kirke, saa lidt som Ild og Vand, Lys og Mørke kunne forenes, thi Calvinisterne afvige fra Lutheranerne i højeste Grad i selve Troens Grundvold. Dette beviser han saaledes: de anerkjende ikke Skriften som øverste Rettesnor for Troen. Det sker vel i Theorien, men ikke i Praxis, thi de anerkjende ikke *communicatio idiomatum*, der følger af *unio personalis*, ikke Christi substantielle Nærværelse i Nadveren osv., fordi dette strider mod Naturens Love, mod den menneskelige Fornuft, hvilke de altsaa sætte højere end Skriften, der indeholder disse Lærdomme. De fejle dernæst i Læren om Gud, thi de lægge Baand paa hans Almagt, naar de sige, at han umulig kan lade Christi Legeme paa en Gang være i Himlen og i

Sakramentet, endsige efter sin menneskelige Natur være tilstede i alt. De nægte Guds Sanddrthed i Læren om Naadevalget, hans Godhed og Naade i Læren om Forudbestemmelsen til det onde. De fejle endvidere i Læren om Christus, naar de paastaa, at han som Menneske ikke har Del i de guddommelige Egenskaber, og nægte, at han er kommen for at frelse alle. De sætte dernæst ikke den rette Pris paa Guds Ords Prædiken og Sakramenterne, naar de sige, at Ordet prædikkes uden Virkning for dem, der ikke ere udvalgte; at Daaben kun er Vand; at i Nadveren uddeles ikke Christi Legems og Blods Substants. De yde endelig ingen Trøst mod Fortvivlelse i et Menneskes aandelige Kamp, naar de lære, at Guds Naade er indskrænket til enkelte. Saaledes udvikler Brochmand af de to Modsætningspunkter i den lutherske og reformerte Skoletheologi — Læren om Christi Legemes Forhold til hans guddommelige Natur og Prædestinationen — et helt System af grundige, alt Kirkesamfund opløsende Uoverensstemmelser. I haarde Ord tager han til Gjenmæle mod de kalvinske Vildfarelser. Han taler om *pudenda emblemata scholæ Calvinianæ*, paa-
staar, at de have lært, at Gud er Aarsag i Synden, at Gud vil, at Menneskene skulle falde, alt efter Udsagn hos Calvin som: *«cecidit homo providentia Dei sic ordinante»*, *«lapsus est homo, quia Deus ita expedire censuerat; cur censuerit, nos latet»* — hvilke han tager i deres hele Strengthed mod Paræus's formildende Tydninger. Han siger, at Kalvinisternes Distinction mellem *gratia interna* og *externa* (∴ at Guds Kald til nogle er en blot udvortes Kaldelse) gjør Gud til *«hypocrita et miseræ humanæ illusor»*; hvilket er en *«splendidum mendacium»*. Han kalder deres Lære om *reprobatio* *«horridum decretum»*, *«crude propositum»* osv.

Med lignende Strengthed hævdes naturligvis det lutherske Standpunkt overfor de kjætterske Partier i den protestantiske Kirke. Vi have alt bemærket, hvor fuldelig Brochmand omfatter dem alle. Mest behandler han Socinianerne. Deres Samfund maa man fly og hade, siger han, thi det

rokker fuldkommen Christendommens Grundvold — og skaanselsløst blotter og gjendriver han deres halvt fantastiske halvt rationalistiske Vranglærdomme om Mennesket og Christus i al deres Detaille. Imod deres stadige Stræben efter at forringe Christi Herlighed stiller Brochmand den modsatte, f. E. Christus er opstanden sua virtute, ikke blot ved Faderens Kald, Christus erholdt strax ved Opstandelsen det forherligede Legeme, ikke først ved Himmelfarten; Christus er staaet op gennem den lukkede Grav, Englen tog først Stenen bort bag efter, for at Kvinderne kunde gaa ind i Graven og se den tom. Naar det ikke forklarede Legeme kunde gaa paa Vandet, hvormeget mere da ikke det forklarede gennem Stenen? — Socinianernes Anskuelse om den retfærdiggjørende Tro ere »pestilentis errores».

3. Men et tredje Standpunkt staar endnu tilbage for Betragtningen af Brochmands theologiske Forfattervirksomhed. Efter Skildringen af hans Forhold til Skriften og Christendommens historiske Udvikling bliver Spørgsmaalet, hvorledes han da stiller denne Objektivitet til sin Subjektivitet, i hvad Forhold han lader det menneskelige træde til hint guddommelige, et Spørgsmaal af overvejende Betydning for Trosindholdets Udvikling til en systematisk Theologi. Med andre Ord Spørgsmaalet bliver om hvorledes han stiller sig til den gamle Strid mellem Tro og Viden, mellem Fornuft og Aabenbaring, mellem Theologi og Filosofi. I sin Praxis have vi set ham alt andet end opstille en absolut Modsætning mellem Tro og Viden. Theologiens Berettigelse som Videnskab, Troens Udformning til et systematisk Kompendium ansaa han jo i den Grad for sikker, at han tillagde den guddommelig Oprindelse. Men vi have tillige set, hvorledes han stiller Fornuften som en Tjener for Aabenbaringen, der i intet Punkt tør forandre eller gaa ud over dens Bud; vi have set hans Afsky for al Spekulation. Derfor dadler han ogsaa den skolastiske Theologi hos Katholikerne, hvor han fandt en Filosofiens Mestren af Aabenbaringen. Han afviser med

Foragt mange af deres spidsfindige Spørgsmaal, som de have stridt og skrevet vidtløftig om, han bebrejder Bellarmin, at han benytter »distinctiunculæ non e limpidis Israelts fontibus, sed ex impuris Lombardi lacunis haustæ«. Vi have endvidere set ham bebrejde Calvinister og Socinianere deres Overvurdering af den menneskelige Fornuft.

Lige saa strengt og i god Overensstemmelse med denne Praxis høre vi den lutherske Skolastiker ivre theoretisk mod Fornuftens Misbrug i Theologien, mod Filosofiens uberettigede Indblanding, forsaavidt han lejlighedsvis kommer ind paa disse Spørgsmaal. I Systemets Artikel 1 «om Theologien» indlader han sig paa at angive Forskjellen mellem Theologi og Filosofi: denne slutter fra Sandserne og Fornuften, hin fra den guddommelige Aabenbaring til det, der ligger ud over Sandserne og Fornuften; Filosofiens Princip er Fornuften, Theologiens Aabenbaringen. Filosofien beskæftiger sig med det, der er bekjendt af Naturen, Theologien med det, der er Mennesket i højeste Grad ubekjendt; Filosofien kan derfor ogsaa læres ved menneskelig Flid, Theologien læres kun ved Guds Naades Lys. Saaledes er ogsaa deres Maal et forskjelligt: verdslig Lykke Filosofiens, evig Salighed Theologiens. Imod Socinianere og Calvinister hævder han Troens Mysterier som ikke blot supra rationem, men contra rationem. Fornuften er vel en Guds Gave, men den er fordunklet ved Synden, den kan efter Faldet ikke fatte Troens Mysterier. En vis Brug med Hensyn til Skriften kan indrømmes den, men kun en indskrænket; dens egentlige Væsen er at være et Lys til at fatte verdslig Visdom, ikke aandelig. En anseelig Række af Skriftsteder er Beviset for denne Betragtningens Rigtighed. — En mere udviklet Theori om Brugen og Misbrugen af Fornuften giver han i Skriftet »Vera de hæresi doctrina«, hvor han opkaster det Spørgsmaal, om og i hvilken Betydning Filosofien er Aarsag til Hæresi. Han erklærer selv, at han sejler mellem Skylla og Charybdis. Dersom vi ville sige, at Fornuftens Virksomhed og Brug slet ikke fordredes til at afhandle de guddommelige Mysterier,

vilde vi fejle i højeste Grad. Den, der vilde fordømme de almindelige Tanker, der med Guds Finger ere indskrevne i Menneskets Hjerter og Sind, vilde fordømme Gud selv (Rom. 1, 19). Christus, Apostlene og Profeterne bruge selv Sætninger rettelig opstillede efter den naturlige Erkjendelses og Filosofiens Principer — f. Ex. Rom. 1. og 2. Es. 44, 9 f. — og ligeledes Sætninger udledede af Skriften ved Tænkningens rette Konsekvens (Mtth. 22, 31). Filosofiens Misbrug i Theologien fremkommer derimod, naar paa Grund af Betegnelsernes Lighed, paa Grund af de samme Ords Brug, det, der gjælder de guddommelige Mysterier, sammenblandes med det, der gjælder Tingene i denne Verden (Joh. 3, 4); naar Fornuftens Principer og Filosofiens Sætninger modsættes de guddommelige Mysterier, saaledes at Intet skulde være at antage, som Fornuften ikke fatter og erklærer for sandt og stemmende med Naturens sædvanlige Orden (Mtth. 22, 29). Det er denne Fornuftens Misbrug, han lægger Calvinister og Socinianere til Last. Resultatet, han kommer til, er da, at den rette Fornuft og den sande Filosofi, naar de holde sig indenfor det Omraade, der tilkommer dem, ikke stride mod de guddommelige Mysterier, »thi Sandhed kan ikke stride mod Sandhed».

Naar man altsaa ved at gjenneemgaa Brochmands Værker træffer mange bitre og haarde Udtryk om Filosofien og Fornuften, gjælde de ikke Filosofien og Fornuften som saadanne, men deres Misbrug. Saaledes naar han mod Indvendingen, at Treenighedslæren strider mod Fornuften, siger: »Fornuften høre vi ikke angaaende guddommelige Mysterier«. Et lignende afvisende Ræsonnement gjøres gjældende til Besvarelsen af Spørgsmaalet, hvad man skal sige til dem, der ikke tro det, Skriften fortæller om de første Menneskers Skabelse, fordi det strider mod Fornuften. Saaledes ogsaa, naar han i sine polemiske Skrifter dadler, at man i religiøse Stridigheder henter Vaaben ikke blot fra de guddommelige Skrifter, men ogsaa fra Fornuftens og Oldtidsskribenternes Skatkammer. »Thi endskjøndt vi sætte den Pris paa den

menneskelige Fornuft, der tilkommer den, og indrømme den en ikke ringe Hæder med Hensyn til Forstaaelsen af Fædrenes Skrifter, er det dog sikrest i Religionsstridigheder kun at høre disse (Fornuften og Fædrene), forsaavidt de nøjagtig stemme med de guddommelige Skrifter«. Saaledes endelig, men langt skarpere, i Postillen, naar det hedder om Christi Riden paa Æslet ved Indtoget i Jerusalem, at «det kommer Fornuften underligt og latterligt for, men det hjælper intet, det var alt saa tilforn spaaet at skulle ske. Gak efter Ordet og ikke efter Fornuften og det udvortes Syn; thi alt det, som Ordet byder om Christus og din Salighed, er Fornuften en Daarlighed. Hvad kan være daarlignere for Fornuften end alting af intet at være skabt? Hvad er sælsommere for verdslig vise end Gud at være bleven Menneske? Hvad er latterligere for kjødelig Forstand end Guds Søn at være bleven en Forbandelse, paa det Du maatte blive velsignet? Hvad kan falde underligere for Menneskets Øjne, end at de døde skulle opstaa og al Verden omsider at forgaa?» — og ved Helligtrekonger: «Forgjæves søges Christus efter eget Hoved og Hjerne. Hvem kan sige, hvorledes en Stjerne kan vise Vej, hvem kan forstaa, hvorledes en Stjerne kan sætte sig især og i Synderlighed over et Hus? Bekymre dig intet med saadanne forfængelige Tanker, men sig med St. Povel: Gud kan gjøre flux over alle Ting, som vi bede og forstaa«.

Altsaa, Skriften og atter Skriften hævdet overfor al menneskelig Forstand og Tænkning Frugt, hævdet her som den eneste ufejlbare Dommer ligesom overfor al kirkelig Tradition, al konfessionel Udvikling. Betragtningen af Jesper Brochmands theologiske Standpunkt vil ikke kunne andet end fuldstændig indrømme ham i hele sin Theologi at have holdt, hvad han lover i Udviklingen af Læren om Gud Fader: «Med Forbigaaelse af Spidsfindigheder, der ikke have Støtte i Skriftens Vidnesbyrd, ville vi anføre Grundene med faa Ord og det Christi og Paulus's. Inden disse Skranker holder jeg mig, at jeg ikke i et saa stort Mysterium skal sige eller

lære noget, som ikke er klart overleveret i de hellige Skrifter.

4. Til Skildringen af Jesper Brochmand som asketisk Skribent foreligger ikke et systematisk ordnet Apparat hos selve Forfatteren, hvoraf man kan udtage og blot ligefrem referere de nødvendige Hovedpunkter, saaledes som Tilfældet var, naar der spurgtes om ham som theologisk Skribent. Hans egentlig asketiske Skrifter ere Opbyggelsesskrifter, der ifølge deres Natur og Væsen, og som de alt ere blevne skildrede, langt fra frembyde noget asketisk System. Men ikke blot i disse fremtræder Brochmand som asketisk Forfatter, gennem hele hans theologiske Forfattervirksomhed drager sig betydelige asketiske Momenter, hans casus conscientiæ i Systema universæ theologiæ ere jo væsenlig rent asketiske. Læren og Livet holdes altid i inderlig Forbindelse, Dogmatiken og Moralen vandre Haand i Haand. Overskues det hele, store asketiske Stof i Brochmands Værker, falder det fra hinanden i lutter individuelle Regler, en Række Besvarelser af hvad der i indtrædende Tilfælde er at gjøre eller lade, saa minutiøse ofte, at et Spørgsmaal kan komme med som dette: »skal det anses for Mord, at en drukken Mand falder ned af en Stige og slaar en forbigaaende Dreng ihjel?» — en Række, der kunde være fortsat eller afkortet uden at forandres i anden Henseende end den kvantitative. Det er en evangelisk-luthersk Kasuistik, der frembyder sig for os. De givne Regler ere Skriftens eller Konsekventser af Skriftens, de appellere til den sædelige Virksomhed med den bestandige Forudsætning, at Mennesket intet formaar af sig selv til Salighed, at alt er Naadens Værk. Men bag denne brogede empiriske Mangfoldighed, der som Helhed kun lader sig skildre ved faa almindelige Betegnelser, som de nys fremsatte, da hver enkelt Regel, Anvisning, Formaning, Opfordring, eller hvad man nu vil kalde den, er noget afsluttet for sig, og hver for sig lader sig rose for et sundt Blik paa Livet i den Tid, praktisk Anvendelighed efter de foreliggende Forhold, — bag alle disse

Enkeltheder ligger en asketisk Livsanskuelse, hvoraf de alle udvælde, en bestemt Opfattelse, af hvad der fordres til et gudvelbehageligt, sædeligt Liv i denne Verden. Det er til denne Livs-, denne Verdensanskuelse, Betragtningen søger tilbage for at fremstille Brochmand som asketisk Skribent.

Det er Grundretningen i enhver christelig Verdensanskuelse at se Verden dels som den, der ligger i det onde, dels som den ved Guds Naadesforanstaltning frelste Verden. Den forskellige Vægt, der lægges paa det ene eller det andet Punkt heri, bestemmer den forskellige Anskuelse, helt kan intet af dem overses, naar Navnet christelig skal føres med Rette. Den evangeliske Kirke var i Luther prædestineret til at lægge Vægten paa det sidste Punkt, Verden som Guds Verden; den lyse og frejdige Anskuelse maatte ogsaa allerede efter Navnet «evangelisk» synes at tilkomme vor Kirke. Men som Luthers Aand i meget veg fra hans Kirke, saaledes svandt ogsaa indenfor det 17de Aarhundredes Kreds den evangeliske Glæde og Fred for en strengere, mere asketisk Betragtning af Livet, for en Anskuelse af Verden som Djævlens Verden. Luther var vel ogsaa stærk i Talen om Djævelen og hans Aander, men hans Efterfølgere bragte denne Lære saaledes i System, at der indførtes en formelig Dualisme, et Djævlens og et Guds Regimente, af hvilke det førstes Grændser vare langt videre, omfattende alt ikke umiddelbart religiøst. Jesper Brochmand er netop en af denne Tids Repræsentanter, han betoner stærkere Verden som den syndige end Verden som den frelste, men dog lader hans danske Hjerte ham mindre end mangan anden af samme Anskuelse forbigaa den af ham ringere betonede Side. »Jeg hader Verden, og af ganske Hjerte træt af dens Forfængelighed og min egen Elendighed sukker jeg til Gud, at jeg endelig engang maa blive befriet fra dette Dødens Legeme» — skriver han til sin i slige Udbrud vistnok lettelig samstemmende Ven, Holger Rosenkrands, i et Brev fuldt af Klager over den slette sædelige

Tilstand hos dem, som dog have Guds Ords Lys. Men Brochmand skildres os dog paa den anden Side (i Universitetets Sørgeprogram) som «den, der ved Maaltidet plejede at spøge og være munter, dog mest at tale om Himlen, sjældent uden Taarer, men som flød af Glæde».

Hin mørke Betragtning af Verden fremtræder navnlig i Brochmands Anskuelse om Djævlens Magt og Virksomhed, og dog ville vi finde ham heri langt mere frisindet end Samtiden og en lang Eftertid, hvilket har skaffet ham følgende Vidnesbyrd af Nyerup (Rahbeks Læsning i blandede Æmner): »Brochmand taler i sit System om Djævlens kjæreste Opholdssteder, men hans Kundskab synes tarvelig og ufuldstændig« — i Modsætning nemlig til samtidige Værker, hvoraf »han kunde faaet detailleret Kundskab om, hvor hver Art af Djævelskab residerer«. — Djævlens Herredømme viser sig navnlig i Besættelsens Tilfælde. Af disse giver Brochmand vidtløftig Beskrivelse og anfører Midler derimod: Ikke enhver, som Djæveln plager, er besat. Kun den er besat, i hvem Djæveln gaar ind og ynkelig plager paa Legeme og Sjæl. Da mange lyve sig besatte for Fordels Skyld og andre indbilde sig at være det, maa man se sig om efter sikre Kjendetegn paa Besættelsen. Saadanne ere Indsigt i skjulte Ting, Færdighed i Sprog, man ikke har lært, Kyndighed i Skrivning uden foregaaende Undervisning, samt rædsomme Hyl, grueligt Udseende, forfærdelige Lidelser, overmenneskelig Styrke. — Grundene til en Besættelse ere forskjellige, enten Straf for Synden eller en Prøvelse for den fromme o. s. v. Hvad den besatte begaar, maa ikke tilregnes ham, med mindre han før Besættelsen har været ugudelig. Magten til Uddrivelse af onde Aander tilkommer ikke blot Christus, Apostlene og deres nærmeste Efterfølgere, men er given alle følgende Tider. Den, der skal uddrive den onde Aand, maa være en i Troen stærk Mand, brændende elske Gud og Næsten, ydmyg kun søge Guds Ære ved sin Gjerning, ivrig i

Bøn og Faste. Midlet til Uddrivelsen er at lade den besatte oplæse Hovedstykkerne af Katechismus, tale for ham om Christi Blod og Daabens Kraft og af Skriften udvikle Christi Sejr over Djævlen. Endelig er hele Menighedens Bøn for den besatte af Betydning. Saadanne Midler ere de, Skriften anbefaler, siger han, og ikke Menneskepaafund, som Messer, Korsbetegnelser, Pilegrimsrejser, Relikvier o. s. v., hvilket Katholikerne tilraade. Men det endelige Udfald staar dog alene i Guds Haand. — Ligeledes erkjender han Djævlens Magt for at være stor til falske Aabenbaringer. Egentlige Mirakler kan han vel ikke gjøre, som at opvække døde, men han bruger at paatage sig de dodes Skikkelse for lettere at kunne forføre, end det er ham muligt i sin egen. Man maa derfor ogsaa vogte sig for at stræbe efter eller fæste Lid til Engleaabenbarelsen, skjøndt Gud efter Skriften ofte har brugt saadanne til de fromme; thi Djævlen benytter sig ofte af en Engels Skikkelse for at bedrage. Derfor er det heller ikke i vor Tid tilladt, siger han, at stole paa Drømme eller raadspørge Drømmetydere, skjøndt der efter Skriftens Ord gives somnia divina. Ved Djævlens Hjælp, ved Forskrivning til ham, udvikler han videre, kan Mennesket opnaa store Ting. Man kan faa sit Legeme gjort fast mod Skud og Stik, men det er en djævelsk Kunst, en Dyrkelse af Djævlen. Hexe kunne opvække Lyn, Torden, Uvejr, Sygdomme, men det er dog en Trøst, at Djævlens og hans Tjeneres Kunster ikke kunne gaa videre, end Gud vil. Den kjender kun lidt til Djævlen, som ikke tror, at Hexe og Hexemestere kunne føres gennem Luften med vidunderlig Hurtighed til langt bortliggende Steder og der holde Selskab, dandse og andet deslige med Folk af samme Slags. Beviserne for Muligheden deraf finder han i Skriftens Fortællinger om, hvorledes Djævlen førte Christus fra Ørkenen til Tempeltinden, til et højt Bjerg, hvorledes Aanden bortrev Filip, saa Evnuchen ikke saa ham mere, men han blev funden i Asdod, endvidere i Analogien af Sjælen, der sætter Legemet i Bevægelse, og

endelig foreligge jo Hexenes egne Tilstaaelser derom. Skade, der er paaført ved Trolddom, er det ingenlunde tilladt at anvende Trolddomsmidler imod. Straffen, en Hex bør lide, er efter Guds klare Ord — Døden.

I Forbindelse med denne faste Overbevisning om Realiteten af Djævlebesættelser, om Hexes Magt, staar megen anden Overtro. »Den, der nægter, at der er Spøgelser til«, siger Brochmand, »fornægter saavel den hellige som den verdslige Historie«. Matth. 14, 25. 26, Luk. 24, 37 anfører han som Bevissteder herfor, ligesom og Fædre og Klassikere. Men Spøgelser anser han for intet andet end Djævlen selv, thi de afdødes Aander faa ikke Lov at vende tilbage, som man kan se af Luk. 16, 27. Han ved følgende om dem: de kunne plage paa alle Steder, men især dog i Ørken, Sumpe, Huler, Bjerværker og Steder, hvor der har staaet blodige Slag eller er begaaet Mord, hvor falsk Tro hersker, men dog ogsaa netop hvor de frommeste bo. Spøgelser plage disse sidste, for at deres Tro kan blive synlig for Alverden, men langt hyppigere dog de onde, saasom gruelige Mordere, de fattiges Undertrykkere, de, der foragte deres Forældre, Gudsbespottere, de, der have forskrevet sig til den onde o. s. v. — De kunne fordrives, men ikke ved de katholske Paafund, vi ovenfor have nævnt i en lignende Sammenhæng. Derimod har Almisse og Faste deres Betydning i saa Henseende, efter Matth. 17, 20, ligesom ogsaa Besværgelse, naar den holdes inden de rette Grændser, det vil sige, naar vi i den erklære at ville finde os i Plagen, dersom det er Guds Vilje, at vi skulle hjemses af Spøgelser. Den egentlige Hjælp søger Brochmand derimod i Forvisningen om at være frelst ved Kristus, at Gud er vor Hjælper og stærkere end Djævlen, i at bede til Gud og derpaa uforfærdet tiltale Spøgelset, idet man betyder det, at man er døbt, at man er hans Tjener, der har knust Djævlens Hoved.

Paa den anden Side maa man paaskjønne, at Brochmand midt i Overtroens Tidsalder i meget har stillet sig

imod den almindelige Mening, har forkastet meget som taabelig Overtro, hvad andre ansaa for uomstødelig Sandhed. Han forkaster saaledes ganske og aldeles Astrologien, ikke umærkeligt af en Mand, der levede Tycho Brahes Tid saa nær. Han anfører mod denne Kunst det gamle Testaments Advarsler mod Troldmænd, navnlig dem, der betragte Himlen. »Sker end engang imellem, hvad de have forudsagt, er det for at styrke de vantros Overtro (2 Thess. 2, 11) eller for at friste de fromme«. Han anser det endelig som stridende mod den Frihed, der er givet Mennesket, om han var afhængig af Stjernerne. — Ligeledes forkaster han det som Bevis i en Drabssag, at Liget i Morderens Nærværelse sveder Blod. Det bør ikke søges; thi det har hverken Støtte i Guds Ord eller Naturen. Han nævner mange, der have behandlet dette Spørgsmaal, og prøver og forkaster deres meget fantastiske Grunde derfor. Ligeledes erklærer han sig mod at udfinde en Tyv ved Hjælp af et Krystalkors og Paakaldelse af St. Helena, Constantins Moder, ved Vand, Oliegrene, Lys o. s. v. Man kan af Vidtløftigheden, hvormed han gjendriver saadanne Kunster, se, hvor indgroet slig Overtro maa have været i de Tider. Heller ikke mener han, man maa bruge »den hellige Adalberts Anathema« til »at vise igjen«, thi det lyser Fordømmelse over Tyven, og det paakalder ved Siden af Treenigheden: Jomfru Marie, Apostlene, alle Martyrer og hellige, ja Lucifer; »den, der bruger det, skader ikke saa meget Tyven som sig selv«.

5. Ejendommeligt for Brochmands Verdensanskuelse er det umiddelbare Forhold, han sætter mellem den styrende og det styrede, — baade Gud og Djævelen indvirker direkte, aldeles uden Mellembestemmelser. Djævlens Virksomhed ved Besættelser viser allerede dette. Modsætningen, Guds Forhold til Verden, fattes ligesaa umiddelbart. Charakteristiske Udtalelser i den Retning findes i det lille Skrift »om Pesten«. »Vogt Dig«, hedder

det, »for at blive hængende fast i Naturen, at slaa Dig til Ro ved *causæ secundæ*, at søge den første og fornemste Aarsag til saa stor en Ulykke i fordærvet Luft, *Legemernes δυσκρασία*, Planeternes farlige Stilling. Vend Dig til Gud, Pesten er hans strenge Tiltale«. I alle de Grunde, der anføres til Pestens Komme, overspringes, som det her er sagt med tydelige Ord, *causæ secundæ*. Gud griber umiddelbart ind paa ethvert Punkt, alt bliver Mirakel, Verden er fra først til sidst *creatura*, ikke *natura*. Charakteristisk nok ere de egentlig bevisende Steder for denne Anskuelses Rigtighed hentede fra det gamle Testamente, det er dettes Standpunkt overfor Naturen, der er Brochmands. For at lære en Pest at kjende i dens Væsen, Aarsager og Følger lukker han sig inde i sit Studerekammer og slaar op i sin Bibel og de hebraiske Glossers Fortolkere; »det er nødvendigt, at den, der nøjagtig vil kjende Pestens Natur, maa gaa ind i Guds Lønkammer«, siger han. Ud i Livet ser han ikke, han ser kun til det, der gjælder i sidste Forhold, og i sidste Forhold beholder han derfor ogsaa kun Ret. — Et helt Mellemrige bliver derved skudt tilside; alt, hvad vi kalde relative Goder, taber sin Betydning. Theoretisk hævder han vel et kristen Menneskes Frihed, men dennes praktiske Udfoldning i Livets rige Mangfoldighed er afskaaret. Det guddommelige og det menneskelige, det hellige og det naturlige staaer stift og afmaalt overfor hinanden. Det guddommelige gennemtrænger ikke det menneskelige, medens dette dog endnu vedbliver at være menneskeligt; trods al den orthodox lutherske Lære om Christi guddommelige Naturs Forhold til den menneskelige, der indeholder en frodig Spire til den »romantiske« Anskuelse, naas en saadan aldrig, det hellige »syrrer« ikke det naturlige. Forholdet bliver for Brochmand, at det guddommelige staaer i Modsætning til det menneskelige, det hellige til det naturlige, hint fortrænger i sin Virksomhed dette. — En Konsekvents heraf er det, at gennemgaaende den hellige Historie, specielt

endog Jødefolkets Historie, bliver Brochmands Universalhistorie. Det er dennes Hovedpunkter, der stadig — paa en enkelt Undtagelse nær — umiddelbart benyttes som Exempler for al følgende Tid. Men Undtagelsen, vi sigte til, bringer os til at erindre en »rosværdig Inkonsekvens« i Standpunktet, en større Afvigelse fra den ellers gjældende Regel, nemlig Brochmands Stilling til det nationale, som den fremtræder i Lejlighedstalerne. Et menneskeligt, et naturligt Forhold er der altsaa dog, hvor den ellers saa strengt gjældende Adskillelse af det guddommelige og menneskelige ikke er gennemført, hvor der er en mild velgjørende Overgang af det ene i det andet: det nationale adles i Betragtningen fra et religiøst Standpunkt, hver Gang han i disse sine Taler dvæler ved Fædrelandets vigtigste Begivenheder i hans Tid.

Men fra Undtagelsen tilbage til Reglen. I Brochmands Stilling til Videnskab og Kunst fremtræder den tilfulde. Theologien er for ham, som for hans Tid, egentlig den eneste Videnskab, og den er af guddommelig Oprindelse. Biblen er hans Lærebog i Medicinen, som vi ovenfor have set ved hans Betragtninger over Pesten, — i Historien, — Mose Lov er hans juridiske Lærebog, dens Bestemmelser om Ægteskab i forbudte Slægtskabsgrader (her nævnes og udledes 23) lægger han til Grund for sin Udvikling af denne Sag, for blot at nævne et Exempel. Filologien dyrkede han selv ivrig, men for Biblens Skyld, for at lære dens Grundsprog nøjagtig at kjende. Filosofien, han beskæftiger sig med, er kun en Dialektik, brugelig til Udvikling af Biblens Lære, til dens Forsvar mod Modstandere. — Den verdslige Kunst ligger saa godt som ganske udenfor Brochmands Betragtning — og hvad var der vel ogsaa af den i Danmark for Brochmand at tage Hensyn til, naar undtages Christian den 4des Bygninger? — Musikens Anvendelse i Kirken misbilliger han ikke, men udtaler sig ganske kort om den: der skal synges i et Menigheden bekendt Sprog, Latin kun, hvor de fleste forstaa det. An-

gaaende den bildende Kunsts Anvendelse i Kirkerne udtaler han sig ogsaa, men aldeles ikke fra et æsthetisk Standpunkt, han optager den kun som belærende Element. »Ikke Billedet, men Dyrkelsen af Billedet misbillige vi«, siger han. »Kalvinisterne have fornyet Ikonoklasternes gamle Vildfarelse. Ogsaa vi forkaste Billeder af essentia Dei, taabelige og farlige Billeder, men Spørgsmaalet bliver, om ikke hæderlige og passende Fremstillinger især af den hellige Historie bør og kunne taales i Kirkerne«. Svaret herpaa er bekræftende, thi saadanne Billeder brugtes i den jødiske Helligdom (Cherubim), Moses rejste en Kobberslange i Ørkenen. Gud viste Moses paa Sinai et Billede af Helligdommen, han viste Profeterne, Apostlene (Apg. 10, 17 f.) og navnlig Apokalyptikeren Billeder af det tilkommende. Profeter og Apostle bruge Billeder i Tale og Skrift, altsaa tør vi ogsaa bruge dem, fremstillede paa en Tavle. Indvendes det, at ingen jo ved, hvordan Christus saa ud, en maler ham paa een Maade, en paa en anden, er Svaret, at vi heller ikke ville forsøge at give et Portræt af ham, men et udvortes Tegn, der ved ofte at falde i Øjnene fornyer Erindringen om ham. Indvendes det, at ingen kan male Gud og Menneske i samme Skikkelse, henvises til, at Guds Aand i Dan. 7,13 beskriver Guds Søn i menneskelig Skikkelse og Gud selv som en Mand, gammel af Dage, — og til Synet af Guds Søn som Menneskets Søn i Apok. 1, 13. — Netop disse Grunde, der hævde Billeders Brug, vise tilfulde, at hele den egentlige Kunstanskuelse er Brochmand noget aldeles fremmed. End tydeligere fremtræder dette i hans Dom om den dramatiske Kunst. Allerede Stedet, hvor han handler om den, er saare nedsættende; det er ved det 6te Bud, parallelt med Spørgsmaalet om Bordeller og Konkubiner. Han ved, at Skuespillernes Maal skal være levende at fremstille Dyder og Laster. Men jeg er vis paa, siger han, at ingen christen kan eller bør nævne hine Laster, som afmales paa Scenen, uden Afsky. Saameget mindre bør nogen christen paatage sig en Per-

son; i hvilken hine Lasters Billede fremlyser (Eph. 5, 3. 1 Thess. 5, 22). Det er bekjendt, siger han dernæst, at Komødier ikke kunne spilles til Folkets Bifald uden slette Menneskers taabelige og latterlige Taler levende fremstilles paa Theatret. Men Guds Aand tillader ikke en christen at gjøre dette (Eph. 5, 4. Kol. 3, 8). Det er endvidere bekjendt, at Komødierne medføre, at Mænd paatage sig Kvindeskikkelser, men det forbyder Herren i Deutr. 22, 5. Der er Fare for, at flere fordærves ved Fremstillingen af Lasterne, end der forbedres derved, thi det onde hænger lettere ved, 1 Kor. 15, 33. Ingensteds foreskriver endelig Skriften denne hedenske Maade at rette Sæderne, den siger tvertimod: »Guds Ord er en Lygte for min Fod«, »de have Moses og Profeterne«, »Skriften er nyttig til Lærdom og Overbevisning«¹⁾.

Ligeledes i det 6te Bud afhandler Brochmand Tilladeligheden af Dands — en lille Udvikling, der endvidere viser hans Strenghed overfor det naturlige Livs forskellige Udtryk. Han anfører Luthers og Brenz's liberale Udtalelser, men ytrer sig selv: »Omendskjøndt Dands er en indifferent Ting, efter sin Natur hverken god eller ond, og ikke enhver Dands er lige farlig, men nogle anbefale sig ved deres Simpelhed, saa bør dog Dandse, i hvilke Mænd og Kvinder dandse sammen, da de intet bidrage til gavnlige Ophbyggelse, sikrere undgaas end ivrig øves, dels fordi saadanne Dandse have deres Oprindelse fra Hedningene, dels fordi de sjælden udføres uden af Folk, der have spist og drukket godt, dels fordi Profeten Esaias's Advarsel (5, 11. 12) ikke lidet bør afskrække fra saadanne Dandse«. — Overfor Gjæstebud stiller han sig derimod mere liberal, thi Skriften nævner jo saadanne uden Mis-

¹⁾ Et andet Sted (i »Exhortatio ad resipiscentiam«) siger han, at ikke blot de ere Agudsdyrkere, der tilbede Sol og Maane, men ogsaa de, der ere hengivne til Overdaadighed og Vellyst, »tjene Scenen« o. s. v., thi de gjøre Bugen til deres Gud, idet de trage efter de jordiske Ting.

billigelse: Josefs Gjæstebud og Brylluppet i Kana. Det er tilladt de christne, siger han, ikke blot for at stille Hunger og Tørst at spise og drikke, men ogsaa for from Munterheds og Fornøjelses Skyld. — Men ogsaa i dette Spørgsmaal gives altsaa Svaret udaf Skriften, efter dens Exempler, det naturlige Liv formes umiddelbart efter dennes Bud, det naturlige opluges af det hellige.

6. Vejen til at realisere denne det guddommeliges Magt over det menneskelige, det helliges over det naturlige, gaar dels igjennem individuelle, personlige Dydens Befordringsmidler, dels gjennem de almene, objektivt fastslaaede Former, Familien, Staten, Kirken.

Vende vi os til den førstnævnte Art, da erkjendes forud af Brochmand, at disse kun have deres relative Fortjenstlighed, det er Gud, der har foreskrevet os dem, som det er Gud, der giver Kraften til deres Opfyldelse. Moral-loven er jo umulig at opfylde fuldkommen endog for den gjenfødte, den er afskaffet for alle med Hensyn til Virkning og Gavn i Retning af Retfærdiggjørelse, den bestaar kun quantum ad doctrinam et obedientiam, den er perpetua vivendi norma. Hvorledes Brochmand ivrigt drev paa et Levnet, der var virksomt i gode Gjerninger, og hvorledes han satte dette i Forhold til Retfærdiggjørelsen af Troen, er udviklet som et væsenlig integrerende Led i Beskrivelsen af hans asketiske Hovedværk, Postillen. Her ville vi yderligere se, hvordan han hævder de gode Gjerningers Nødvendighed og Gudvelbehagelighed. »Skjøndt vi retfærdiggjøres af Naade uden gode Gjerninger«, siger han, »bør man dog ifølge Guds udtrykkelige Befaling og Formaning lægge Vind paa gode Gjerninger for Guds, vor egen og Næstens Skyld. Spørges der, om de ere nødvendige, maa man tage sig iagt baade for at forringe deres Værd og for at tillægge dem for meget. Confessio Augustana og Apologien kalde dem nødvendige, men Spørgsmaalet bliver da, i hvilken Betydning. De ere det necessitate mandati, bonæ et tranquillæ conscientiæ, officii

et caritatis proximo præstandi. Men det er farligt at sige, at de ere nødvendige til Frelsen, thi dette er en falsk, uapostolisk Lære, hvorved Evangeliets sande Trøst fratages mange, i det mindste dem, der omvende sig paa det yderste. Medens endog de gjenfødtes mest roste Gjerninger ikke kunne fortjene Ros for Fuldkommenhed, ikke kunne erhverve det evige Liv, saa behage saadanne gode Gjerninger dog Gud, forsaavidt det er en med Gud forsonet, der øver dem, forsaavidt det er en i Christus indpodet, hvorfor en saadan Gjerning heller ikke betragtes i og for sig efter Lovens strenge Ret, men betragtes i Kristus, som ved sit Blod har aftøet alt Smuds af vore gode Gjerninger.

Da ingen kan opfylde Loven fuldkommen, bortfalder ogsaa alt, hvad Katholikerne kalde *opera supererogationis*, ligesom *evangelica consilia perfectionis*. Disse skulde være *castitas, obedientia, paupertas* — *opera bona, a Christo nobis non imperata sed demonstrata, non mandata sed commendata* (Bellarmin). Men Udtrykket *consilium* oplyser han at være en falsk Oversættelse af Skriftens *γνώμη*, thi dette betyder Befaling, i Modsætning til *ἐπιταγή*, en ikke absolut, men til visse Betingelser knyttet Befaling. Det farlige ved den katholske Betegnelse »*consilium*« er, at det derved siges, at det staar i vor egen Magt at fornægte os selv ganske og leve i ugift Stand, i Lydighed og Fattigdom. De tre Raad kritiserer han dernæst og finder, at de aldeles ikke ere fuldkomne Midler til at føre Mennesket til sand Fuldkommenhed, hvortil fordres andet mere, f. Ex. at elske sin Næste, endog sin Fjende; ja at de end ikke ere de mest passende Midler, thi Skriften anbefaler andre, saasom intet at ville uden Kristus, afsværge vore onde Tilbøjeligheder, ved Christi Opstandelses Kraft Dag for Dag at gaa fremad; at det endvidere er falsk ved *castitas, ἐγκράτεια*, kun at forstaa ugift Stand, da det er enhver Begjærligheds Beherskelse, falsk ved *paupertas* at forstaa fuldkommen Ejendoms-Opgivelse (hvorom senere ved

Almisse), da den som Bud betragtet gjælder en glad Op-givelse af vor Ejendom, dersom vort Kald fordrer det, Rigdoms rette Brug overhovedet, — falsk ved obedientia endelig at forstaa Lydighed mod de Bud, Kirkens øverste udstede, istedenfor *ὑπακοή τῆς πίστεως*, da Skriften for-dømmer, at Menneskepaafund opstilles som Bud (Matth. 15, 9. 1 Kor. 7, 23). — Afvises altsaa disse Dydens Befordringsmidler som selvgjort Dykkelse, ville vi i Brochmands Udvikling af Omvendelsen finde de egentlige Troens Udtryk i Gjerninger, som han anser for virksomme i Aandens Kamp mod Kjødets. Medens Bodens egentlige causæ instrumentales ere verbum Dei et baptismus, nævnes som causæ instrumentales accessoriae: afflictiones et benedictiones, som Gud sender os, og, hvad det for os kommer an paa her, vigiliæ, jejunia, alteræque corporis castigationes. Som Exempel paa, hvorledes disse skulle øves, anføres Israeliterne (1 Sam. 7, 6), Niniviterne (Jon. 3, 4—6), David (2 Sam. 12, 16), Maria Magdalena, Peder, Paulus (1 Kor. 9, 27) — men atter her indskærpes, at om-endskjøndt det omvendte Menneske herved udfører hvad der i Sandhed er godt, og kan udføre det, er Mennesket dog aldrig Omvendelsens causa efficiens, men materialis. — Idet disse Handlinger mod Katholikerne erklæres for ikke at være Grunden til Forsoningen med Gud og Syndsfor-ladelsen, siger han: »vi nægte ikke, at Gud bifalder Taarer, Faste og Almisse, de sædvanlige Tegn paa den indre Om-vendelse, som ogsaa andre Øvelser, hvorved Kjødets tæmmes og Aandens Ivrighed opflammes¹⁾« — og atter: »vi skulle vogte os for, idet vi kæmpe for Ærens Krone, ikke at se hen til egne Gjerninger og egen Fortjeneste, men dog skal alligevel enhver holde sine Lemmer i tilbørlig Tvang, men tvinge dem ved Guds Aand og Jesu Blods For-tjeneste«²⁾. Naar Katholikerne til Fasten føje »Sæk og

¹⁾ Syst. unv. theol., Artikel 21.

²⁾ Postillen, Septuages. Epist.

Aske«, da nævner Skriften visselig saadant som Sorgens Tegn, men det kan dog hverken af Christi eller Apostlenes eller de frommes Exempel i det ny Testamente bevises, at disse Bodens ydre Tegn endnu nødvendig bør anvendes. Katholikerne nævne endvidere flagellatio som et af Bodens opera laboriosa, men den er rent forkastelig, den er «Baal-litas», de fromme i det gamle og ny Testamente have ikke øvet den.

Faste, Bøn og Almisse staar altsaa egentlig kun tilbage for Brochmand efter denne kritiske Sigtning af de asketiske Midler, og selv om disse erklærer han, at de ikke ere tilstrækkelige til at tvinge Kjødet og afvende Straffen. Guds Aand fordrer langt større og vanskeligere Ting, f. Ex. urokket Tillid til Christi Fortjeneste, Forsagelse, Aflæggelse af Kjødets Begjærligheder. — Vi have allerede set ham angive disse tre Midler som ret virksomme at anvende til Besværgelsen af onde Aander, her ville vi nærmere undersøge det asketiske Værd, han tillægger dem. Faste er ikke nogen *ἐθειλοθρησκεία*, men indstiftet af Gud og af blivende Betydning i Kirken. Den bestaar ikke i Maadehold og Tarvelighed, thi de bør altid finde Sted, ikke i Adskillelse og Valg af forskjellige Spiser, thi det fordømmes 1 Tim. 4, 1—3, men i Afholdenhed ikke alene fra Spise og Drikke, men ogsaa fra alle sædvanlige Livsforhold, (Jakob sønderrev sin Kjortel). Dens Maal er at kue Kjødets Trods og Begjærlighed, at vise Gud vor Smerte, opflamme vor Iver for Bod og Bøn, gjøre os beredte til Betragtning over Guds Ord, Nadverens Nydelse og andre kirkelige Handlinger (Ordination f. Ex.), at mildne eller afvende truende eller nærværende Ulykker ved Sjælens Bedrøvelse i den rette Tro. Skriften bestemmer intet om, naar vi skulle faste, det maa ske hyppigere eller sjældnere efter Forholdenes Natur og Nødvendighed. Det gamle Testamentes Faste var vel bunden til bestemte Tider og havde ogsaa bestemte Smertens ydre Tegn som Led-sagere, men det ny Testamentes Faste er fri i disse Hen-

seender. Saavel Øvrigheden som den private kan tilsige Faste — den er enten publicum eller privatum. For at behage Gud maa den fremgaa af Tro, være paataget i et hæderligt og religiøst Øjemed og forbundet med Livets Bedring.

Almisse er for Brochmand af stor asketisk Betydning, den er Rigdoms rette Brug. Hans egen udstrakte Velgjørenhed, Bispeembedets Indtægters udelukkende Anvendelse til Velgjørenhed, kommenterer smukt hans Udtalelser om at give Almisse. Hans Udvikling af Rigdoms og Fattigdoms Forhold hører hjemme i denne Sammenhæng. Rigdom, lovlig erhvervet og rettelig anvendt, udelukker ikke fra Guds Rige, thi den er en Guds Gave, og der har jo været fromme Rigmænd som Abraham og Jakob; Apostlene, der havde forladt alt, havde dog Ejendom (Luk. 5, 29. Matth. 8, 14). Skriften fordrer altsaa ikke af de rige, at de totalt skulle skille sig ved deres Rigdom, men kun, at de ikke skulle være hovmodige, ikke sætte deres Lid til Rigdomme, men til Gud, blive rige i gode Gjerninger, velgjørende, samle sig Skatte til det evige Liv. Ikke enhver Opgivelse af Ejendom er derfor bedre end dens rette Brug. Den er endog skadelig, naar den sker uden tvingende Nødvendighed, især naar Forestillingen om en fortjenstfuld Gjerning kommer til. Tvingende Nødvendighed er f. Ex. altfor stor Kjærlighed til Rigdommen, som den, Ynglingen i Mth. 19, 21 nærede. — Uden en saadan tvingende Nødvendighed er den *ἐπιλοθηροσεία*. Tiggermunke ere derfor Brochmand en Afskyelighed, han minder om Ordene Deutr. 15, 4: «der skal ingen Tigger være hos Eder». — Praktisk forstandige Regler for Almissen giver han i sit System ved Slutningen af Artiklen om Loven.

Bønnen bestemmer Brochmand som en Samtale med Gud, nødvendig paa Grund af Guds Befaling og hans Løfte at høre vor Bøn, paa Grund af vor og vor Næstes Trang, de helliges og særlig Christi eget Exempel og som en Dyrkelse til Guds Ære. Den, vi skulle tilbede, er solus Deus,

personis trinus, essentia unus, altsaa hverken Engle eller Helgene eller Billeder eller hellige Ting, som Katholikerne mene, men vel tillige Christi menneskelige Natur, hvad Kalvinisterne fejlagtig forbyde. — Skriften byder os alene at tilbede Gud, og man kan jo kun med Nytte bede til den, som er alvidende, almægtig, allestedsnærværende og barmhjertig; ingen af de hellige i det gamle og ny Testamente have heller tilbudet andre end Gud. Men vi have en Midler behov til Bønnen, thi Gud bor i et Lys, hvortil ingen kan komme, og denne Midler er alene Kristus. Bønnen er dels den indvortes Bøn, hvortil først og fremmest fordres Tro, det er den faste Tillid til at blive bønørt i det, der er Gud til Ære og os til Gavn; dernæst en sand og ren Omvendelse fra Synden (Joh. 9, 31. Jak. 4, 3), sand Ydmyghed, Hjertets fulde Hensigt at ville bede, brændende Attraa efter en guddommelig Hjælp og en Vilje, der underordner sig Guds Vilje, samt endelig Udholdenhed og Standhaftighed i Bønnen. Dels er Bønnen den udvortes, der bestaar i Tale og Gestus. Den er vel ikke absolut nødvendig, men fordres dog ofte for at gjøre Bønnen fuldkommen, 1 Kor. 6, 20 byder jo at ære Gud i vort Legeme og Filip. 2, 11 at bekjende Christus med Tungen, Ef. 5, 19 at tale til hverandre med Psalmer, Lovsange og aandelige Viser, hvilket ogsaa Christi Exempel lærer os, Mth. 26, 30. Vort Hjerte er desuden saa svagt, at det ofte uden Stemmens Hjælp bliver adspredt under Bønnen. Det er en kalvinsk Vildfarelse, at man ikke skal blotte Hoved og bøje Knæ, naar Jesu Navn nævnes. Knæbøjning og Hænders Hævelse nævnes tvertimod hyppig i Skriften som Bønnen ledsagende Gestus. — Brochmand indrømmer Tilladeligheden af at bruge bestemte Formler til at bede; Kristus har jo givet os en saadan i »Fader vor«, det gamle Testamentes Præster brugte saadanne, ja Kristus bad selv paa Korset med en Bøn af David; mange vide desuden ikke, hvordan de skulle bede rettelig, dem maa man hjælpe dertil ved Formlerne. De fuldkomne ere ikke altid bundne

dertil. — Hvad Stedet, hvor Bønnen skal bedes, angaar, var den vel i den gamle Pagt ikke forbudt paa noget Sted, men dog særlig knyttet til de hellige Steder, i den ny Pagt er ethvert Sted passende til Bøn. I private Huse, mener han dog, bør vælges et afsides Sted for at undgaa Praleri og Forstyrrelse; i Menighedens Forsamling bør Bønnen fremfor alt ikke forsømmes. Han erklærer det for en katholsk Vildfarelse, at vore Bønner i Kirken skulde være virksommere end vore Bønner hjemme, for en kalvinsk Vildfarelse, at man ikke skulde kunne bede fromt i Kirker, der før havde været katholske. — Som ethvert Sted er enhver Tid passende til at bede; dog mener han, det er nyttigt hver Dag at fastsætte bestemte Tider dertil, medens alligevel de katholske horæ *canonicæ* ere en taabelig og unyttig Indretning. Skriften byder os at bede altid, Meningen deraf, siger han, er ikke at vi skulle tilsidesætte andre hellige Gjæringer eller vort jordiske Kalds Pligter for at bede, men det er en Opfordring til stadig at bede, til at henføre alt til Gud. — Han udvikler dernæst, at Bønnen bør ske i et Sprog, som vi selv og de, som høre os, forstaa (1 Kor. 14, 11 f.), det er en gruelig Vildfarelse, naar Katholikerne anbefale det fremmede latinske Sprog til Bønnen, som alvorligt, majestætisk og skikket til at skjule noget for Almuen; herimod anfører han Matth. 10, 27. — Hvad Forbønnen angaar, siger han, den skal omfatte alle, ogsaa vore Fjender, særlig de enkelte, Skriften nævner. For de ugudelige skulle vi bede, at Gud vil omvende dem; kun for dem, som synde mod den Hellig Aand eller til Døden, skulle vi ikke bede (1 Joh. 5, 16). — Gjenstanden for Bønnen endelig kan være alt, hvad der stemmer med Guds Ord og Vilje. Især skulle vi bede om aandelige Ting, som høre til Frelsen, her skal ingen Betingelse eller Undtagelse gjøres. Om jordiske Ting skulle vi derimod bede paa den Betingelse, at det saa er Guds Vilje, at det er til hans Ære, vort og Næstens Gavn.

Endnu et Middel til Dydens Øvelse anbefaler Brochmand betingelsesvis, det er Løftet. Han siger, det maa være frit og fremgaa af Tro, det maa angaa mulige Ting, som Gud har befalet, eller som ere indifferente (i Modsætning til Jeftas Løfte). Dets Aflæggelse sker for at vise Gud vor Tak, for at erholde et gode (som Gen. 28, 20) eller for at tvinge Kjødet. Et Løfte maa alle Christne nødvendigvis aflægge, Daabsløftet, men det er ikke nødvendigt, at de paalægge sig et særligt Løfte om at fly denne eller hin Fejl, thi i Daaben have vi lovet at fly dem alle; det er heller ikke raadeligt, thi hvo er sikker paa ikke at blive overlistet af netop denne Fejl, og da straffes man haardere end ellers for den. For at et Løfte skal behage Gud, fordrer, at det alene aflægges til Gud, at det aflægges af et Menneske, som har Raadighed over sig selv og hører til de ved Troen retfærdiggjorte, at det aflægges angaaende tilladelige, hæderlige og mulige Ting, at det sigter til Guds Ære, vort og Næstens Gavn. — Ved disse Bestemmelser om Løftet har Brochmand brudt Staven over det katholske Løfte, særlig Munkeløftet. Dets Grundvold, de 3 evangeliske Raad, gode Gjerningers Fortjenstlighed, Ydelse af mer end Loven fordrer, have vi alt tidligere set ham kuldkaste, det er *ἐθελοθρησκεία* damnatissima. Dog er det ikke hans Mening at dadle dem, der trække sig tilbage fra Menneskenes Omgang for at leve et strengere Liv i Bønner og hellige Øvelser, thi derpaa anfører Skriften os rosende Exempler som Naziræer, Rechabiter (Jerem. 35, 1—3) og Johannes Døberen. Dog erindrer han, at det var i Ørkenen, at Djævelen fristede Jesus, derfor er der paa den anden Side for dem, som befinde i deres Hjerter og Sjæle, at Djævelen er efter dem med sine Fristelser, en Opfordring til at sky Enrum og Ørk. Han forkaster Eremitlivet, naar det ikke er et individuelt Kald (Matth. 5, 15. 16). — Hvad Munkedragten angaar, siger han, at den har intet Værd som hellig; vi vide ikke, hvordan Apostlene gik klædt, og det kommer i det hele dog an paa det

indvortes Smykke (1 Petr. 3, 4). Tonsuren kan i sig selv være god nok (ifølge Num. 6, 5. Apg. 21. 4), men vi læse, at ogsaa Afgudspræster bar den. Det er bedre at undlade den, dog skal man i disse og lignende Ceremonier være føjelig. — Hvad Klædning forresten i Almindelighed angaar, erklærer han det for en anabaptistisk Vildfarelse og imod Skriften at ville afskaffe alslags pragtfuld Klædning, Guldsmykker og Prydelser, det er imod Rebekkas, Josefs, Salomons Exempel. »Men vil Du vide, hvad Du skal gjøre for ikke at synde i Henseende til Klæder, saa husk paa, at Syndefaldet var Skyld i Klæders Opkomst, at et Menneskes sande Prydelse ikke er en pragtfuld Klædning, men Sjælens Dyder. Klæder bør lempes efter vor Stand. Indfør ikke udenlandske Moder i dit Fædreland, ifør Dig aldrig dine Klæder uden at tænke paa at iføre Dig Christus«¹⁾.

Have alle disse Hjælpemidler deres mer eller mindre relative Betydning, er dog en absolut Vej anvist at vandre til Kjødets Betvingelse af Aanden — Christi Efterfølgelse. Vi have set, hvor hyppig Brochmand opstiller Exempler af Skriften, hvorledes det gamle og ny Testaments Mænd ere idelig gjenkommende Forbilleder og Mønstre, men alle kun delvis, kun i enkelte Stykker; eet algyldigt Forbillede er kun givet, Christus. Det er Kjærligheden til Christus, der fører os til hans Efterlignelse: »elsker Du ret alvorligen Christus, saa lever Du, som Christus levede«. Naar vi faa Lyst og Begjærighed til nogen Ting i Verden, da skulle vi gaa hen og beskue Jesu Liv og Levnet og se, om vor Begjæring stemmer overens med det Levnet, Jesus førte — dette er Hovedreglen, han giver for alle de enkelte Tilfælde, naar Verden, frister os. — Men denne Christi Efterfølgelsesvej er Korsets Vej. Lidelsen er for Brochmand intet tilfældigt. Han siger, at Gud sender den enten umiddelbart eller tillader Djævlens, Verden og vort Kjød at plage os, — det gjælder

¹⁾ Syst. univ. theol. 18.

baade de udenfra kommende Trængsler og Hjertets Sørgmodighed og Angest. Lidelsen er Straf for Synden, den er en Prøvelse, en Optugtelse, men den er endelig ogsaa sendt til Guds Ære. Dette er Lidelsens Evangelium, det er Christi Kors, der er lagt paa os. For vort naturlige jeg, der stræber efter Nydelse og gode Dage, er det en Forargelse, Guds Aand alene aabenbarer os, hvad Lidelsen er. »Det er Kjøds og Blods Art, nødigt at ville lide«, siger han, »vi maa have Guds Hjælp dertil, selv Peter blev jo ført, hvorhen han nødigt vilde«. »Talen om Korset er Kjød og Blod en besværlig Tale, men Korset fulgte Jesus fra hans Fødsel. Hvis vi ville være hans Disciple, da skulle vi efter hans Exempel af Barndommen op lide med ham«. Dette er Korsets Uundgaaelighed, som han hyppig indskærper: »Ingen, om han er nok saa hellig eller Gud kjær, skal tænke, at han kan leve uden Kors og Bedrøvelse« — det er dets Paradox: »Jo flittigere et Guds Barn holder sig til Gud og Guds Tjeneste, jo haardere gjør Djævelen, Verden og Gjenvordighed Anstød paa ham«. — »Guds Veje ere urandsagelige, thi de, som mest frygte Gud, og de, som allertroligst tjene Gud, udstaa de største Fristelser og Forfølgelser«; — det er endelig Lidelsens Nødvendighed i den syndige Verden: »Grunden til at saamange ville, men ikke komme i Himmerige, er den, at Porten dertil er snever og Vejen trang. Det kommer deraf, at hvo der vil til Himmerige, han skal heller miste Gods og Liv og Alting, end han vil fortørne Gud og sin Frelser«¹⁾. — Lidelsen, Forsagelsen er Vejen til Himmerige. Derfor er Trøsten stor; hvad vil det sige at lide her den korte Tid for at erhverve den evige Salighed. Derfor skulle vi være glade midt i Lidelsen, naar Korset trykker mest. »Gud vil, at vi skulle være glade, juble i ham« (Luk. 2, 10. Kol. 3, 15) siger Brochmand til de sørgmodige²⁾, »melancholske Tanker have deres Oprindelse fra Djævelen«. Vi skulle bede

¹⁾ Samtlige Citater af Postillen.

²⁾ Syst. univ. theol. 41de Artikel.

Gud om Befrielse fra dem, men hjælper det ikke, da huske Ordet: »Salige ere de, som sørge».

7. Vende vi os dernæst efter Betragtningen af disse den egentlige Askeses Hovedformer til de objektivt fastslaaede Former for et sædeligt Livs Førelse, da ere disse for Brochmand, om han end ikke opstiller dem ligefrem som saadanne, hvilket hidrører fra, at han intet asketisk System giver, de tre store Livssfærer, Familien, Staten og Kirken.

Skildringen af Brochmands Anskuelse og Fremstilling af Familien som sædelig Livsform maa søges i hans Udvikling af Ægteskabet. Den gamle Tids Strenghed og Formalitet afspejler sig her i meget. Forud gaar Trolovelsen, der maa ske recte atque ordine, med Forældres og Værgers Samtykke, ikke hemmelig, men med Præstens Velsignelse. Dens Ælde paaviser han af bibelske Exempler, som Lots Døtre, Jakob, Jomfru Maria. Dens Ophævelse er repudium, der ligeledes maa ske ifølge lovlig Grund saasom store Laster, uhelbredelig Sygdom o. s. v. — Selve Ægteskabet er indstiftet af Gud, det siger baade det gamle og det ny Testamente. Det er en Mands Forbindelse med en Kvinde til eet Kjød (Gen. 2, 24. Matth. 19, 4—6). Han undersøger vidtløftig, om Patriarchernes Polygami var retmæssigt, men vil i saa vanskeligt et Spørgsmaal helst ingen Dom fælde, dog helder han mest til at erklære det for syndigt. Det blev kun taalt hos Fædrene, men er os nægtet i den ny Pagt; det strider mod den guddommelige Indstiftelse. Derimod er polygamia successiva tilladt (Rom. 7, 2. 1 Kor. 7, 9). — Til et legitimt Ægteskab stiller han de Fordringer, at Parterne skulle have Forstandens fulde Brug, — dog er det afsindige, der have lyse Mellemlum, tilladt at gifte sig — at de have samme Religion, at de have Kraft til at opfylde den ægteskabelige Forpligtelse, at de ere i en passende Alder — heller dog for gamle end for unge, mener den forstandige Brochmand —, at de ikke ere spedalske, epileptiske eller befængte med andre smitsonne Sygdomme, at de ikke ere i forbudne Slægt-

skabsgrader, og endelig at det sker med Parternes fri Samtykke og Forældrenes Bifald. Uden det sidste er Ægteskabet ikke legitimt, men han paalægger dog Forældrene ikke at misbruge deres Ret til Tvang. Det personlige Velbehag, Kjærligheden, nævner han ikke med et Ord — en Følelse, der i Brochmands Skrifter ikke finder sit Udtryk. — Vielsen, *benedictio sacerdotalis*, er nødvendig til Ægteskabet, uden den er det plane nullum. Ægteskabets Formaal bestemmer han som Menneskeslægtens Forplantelse, fælles Hjælps Erhvervelse, Utugts Undflyelse. Af de betydningsfulde Indstiftelsesord, »det er ikke godt, at Mennesket er alene«, har Brochmand en temmelig tarvelig Udtydning. Han siger, at Ordet ikke kan være sagt absolut, thi det andet Liv har ingen Plads for Ægteskab, og Paulus priser den ugifte Stand; Betydningen bliver for ham kun, at Mennesket ikke bør være alene, da han ikke mindre end Dyrene skal forplante og formere sin Slægt. Han ved alligevel at sætte Pris paa Ægtestanden, han kalder den en hellig Stand, »de, som ere i den, skulle glæde sig over, at Christus har Behag i den, thi han var med sin Moder og sine Disciple tilstede ved Brylluppet i Kana«. Han erindrer om, at Ægteskabet er indstiftet af Gud selv i Uskyldighedsstanden, at det ogsaa efter Faldet roses med store Lovtaler i Skriften (Ordsp. 19, 4. Eph. 5, 32).

Derfor siger han, at Cølibat ikke absolut er at foretrække for Ægteskab, som Katholikerne falskelig lære; det er ikke en Anbefaling til alle, men kun til nogle (Matth. 19, 12. 1 Kor. 7, 17). Hverken Ægtestand eller Cølibat gjør nogen behagelig for Gud; det kommer an paa den rette Brug af begge; i visse Tilfælde er Cølibat at foretrække, 1 Kor. 7, i andre Ægteskabet. Saaledes siger han, at det ikke er sikkert og gavnligt for Fyrster længe at leve alene og ugifte, thi der mangler ved Hofferne ikke slette Vejledere, som ved listige Kunster skamløst opflamme Fyrsternes Sind til al Urenhed. Ja, der er hos de største Fyrster den største Tilbøjelighed til dette søde, men dødbringende Onde, som

det kan ses af Davids, Salomons, Alexanders Exempel¹⁾. I dette Tilfælde træffer altsaa Brochmand den rigtige Afgjørelse, naar Spørgsmaalet er om et relativt gode: det kommer an paa Brugen, i og for sig hverken fordømmer eller frelser det. — Brochmand erklærer Ægteskabet efter dets Natur for en uopløselig Forbindelse; dog holder han i visse Tilfælde »divortium« for tilladelig, ja for Pligt. Først og fremmest da formedelst adulterium, dernæst formedelst malitiosa desertio, inhabilitas (Matth. 19, 12), error (enten error personæ, naar man har giftet sig med en i den Tanke, at det var en anden, eller error qualitatis, naar en har troet at ægte en Jomfru, og det ikke var Tilfældet (Matth. 5, 32. 19, 9), violentia, impietas, om hvilken sidstes Retmæssighed han dog tvivler ifølge 1 Kor. 7, 13. Imod Libertinere og Anabaptister hævder han, at Skilsmissen ikke kan overlades den private Vilkaarlighed, men at den skal ske for en Dommer. Dens Maal sætter han at være den uskyldige Parts Redning. — Strengt udvikler Brochmand Børnenes Pligter mod Forældrene. Selv uægte Børn bør lyde deres Forældre, siger han. Straffen for det 4de Buds Overtrædelse er timelige Ulykker og Døden. Denne sidste fastsætter Moselov, og det har endnu sin Gyldighed, thi det bydes allerede af selve Naturens Lov, og Christus har stadfæstet det (Matth. 15, 4. Rom. 1, 30. 32). Dog mener han, at Børn uden at overtræde det 4de Bud kunne angive Forældre, der ere Kjættere, Fædrelandsforrædere o. desl. — Forholdet mellem Herskab og Tyende er for ham det patriarchalske. »Glemmer ikke, I Husbonder og Herrer! at have Omhyggelighed for Eders Tyende og Tjenere«, siger han i Udviklingen af Fortællingen om Høvidsmandens Tjener (i Postillen), et Billede paa det rette Forhold. Husandagt indskærper han, især Morgen og Aften.

Staten, magistratus politicus, erklærer Brochmand for indstiftet af Gud selv. Beviserne derfor ere Steder som

¹⁾ Af Talen over Christian d. 5te.

Dan. 2, 21. Rom. 13, 1. Joh. 19, 11 o. fl.; Øvrigheden kaldes Guder og Engle i Skriften, Gud befaler os at adlyde Øvrigheden og straffer dem, der ikke gjøre det — og endelig, fordi det er de falske Apostle, der foragte Øvrigheden, 1 Petr. 2, 16. Om Statens Magt ved han følgende: Gud har væbnet Staten med Sværdet, for at den skal være begge Tavlens Vogter, til Skræk for dem, der handle ondt, til Ros for dem, der handle godt. Statens Ret er at give Love, men de maa ikke indeholde noget uretfærdigt eller umuligt, noget, som ikke sigter til det private og offentlige bedste, ikke beforder sand Tro og Gudsdyrkelse. Øvrighedens Love forpligte Samvittigheden, saa de, der overtræde dem, synde mod Gud og deres Samvittighed. Øvrigheden har Ret til at føre Krig, hvilket Socinianere, Anabaptister o. fl. bestride. En retfærdig Krig strider ikke imod Naturens Lov eller Guds Lov i det gamle og ny Testamente, som det kan ses af Rom. 13, 4. Luk. 3, 14, af at Centurionen Cornelius og Sergius Paulus ikke opfordres til at nedlægge deres Krigsposter. En retfærdig Krig er den, som føres til nødvendigt Forsvar, eller imod en stor Uret, eller for at vinde det tilbage, som uretfærdig og voldelig er røvet. — Øvrigheden har Ret til at kræve Ed af Undersaatterne; Eden er tilladt, naar den sker vere, rite et juste — »hvad vore Theologer paastaa mod Essære og Manichære, Socinianere og Anabaptister«. — Øvrigheden har Ret til at straffe med Døden, hvilket han gjør gjældende mod de samme Sekter. Beviset derfor søger han i Skriftens Ord, Gen. 9, 6. Matth. 26, 52. Apok. 13, 10. Rom. 13, 4. Han viger ikke tilbage for Dødstraffens meget hyppige Anvendelse. Vi have alt anført flere Tilfælde, hvori han fordrer den; endog for visse Arter af Tyveri vil han hævde den. Vi have endvidere hørt ham rose Christian d. 4de for dens rundelige Udøvelse. — Øvrighedens Pligt er paa den anden Side: Læsning i den hellige Skrift og et Liv derefter, Ydmyghed, Sparsommelighed (efter Deutr. 17, 16 f.), Kydskhed og Ædruelighed (Ordsp. 30, 4). Den skal

holde sine Løfter, selv dem, der ere givne til Fjender og Folk af en anden Tro, det byder baade den naturlige og guddommelige Lov.

Ligeledes bestemmer han Undersaaternes Pligter: de skulle yde Øvrigheden Ære og Hæder, Skat og enhver Art lovlige Lydighed, ikke alene for Vredens, men ogsaa for en god Samvittigheds og et stille og roligt Livs Skyld. Derfor skal Æren ydes den baade i Tanke og i Tale og Optræden, derfor skal man bede for den. Endog en haard, grusom og vantro Regjering skal man adlyde: Josef adlød jo Farao, Christus den hedenske Statsmagt. Men dog kun i alt, hvad der ikke strider mod Ære og Fromhed. Dersom Regjeringen med Vold vil paatvinge Undersaatterne en falsk Religion, da maa de vel ikke afryste Aaget med udvortes Magt (1 Petr. 2, 18), men redde sig ved Flugt (Matth. 5, 10, 12, 23, 18, 20). — En christen kan med frelst Samvittighed beklæde et offentligt Embede — hvilket Brochmand atter gjør gjældende mod de samme Kjættere, hvis Theorier han bestrider i hele sin Lære om Staten. Det ses af Moses's, af Davids, af Josafats Exempel, af at Christus og Apostlene ikke befale nogen, der gaar over til Christendommen at nedlægge sit Embede (Matth. 8, 11. Apg. 8, 38. 10, 2). Men vi maa ikke beskjæftige os saaledes med denne Verdens Ting, Kjøb og Salg osv., at vi derved forsømme at dyrke Gud og stræbe efter det evige Liv (Matth. 6, 33). Alt, hvad der angaar de borgerlige Forhold, er for-gængeligt, vi maa derfor ikke sætte vor Lid dertil. Svig og Bedrag skal naturligvis undgaas; angaaende Aager erklærer han, at ikke enhver Rente er forbudt, ellers vilde den ikke være benyttet i Lignelsen, Matth. 25, 27. Enkelte Livsstillinger anser han for Gud ikke velbehagelige, saaledes Udøvelsen af artes ridiculi, joculariæ et scurriles; Gjæstgiveri, naar det beforder Umaadelighed osv.

Sin Fuldendelse faar Brochmands Lære om Staten i hans Udvikling af dens Forhold til Kirken. Overensstemmelsen i Tro er ham den sikreste Grundvold for det

borgerlige Samfund. I Fortalen til Systema universæ theologiæ priser han Christian den 4des Virksomhed i denne Retning med følgende betegnende Ord. »Fra din første Regjeringstiltrædelse har Du arbejdet paa, at alle dine Undersaatter skulle tænke og tale ens om Gud og de guddommelige Ting. Og det har Du gjort med saadan Fremgang, at de, der afvege i religiøse Meninger, nu vandre om landflygtige, langt borte fra de Majestæten undergivne Riger og Lande. En saadan Lykke forstaa kun de ret at skjønne paa, der af Erfaring have lært, hvilken bestandig Pest og Ødelæggelse for Riger en blandet Religion er, som væbner og opflammer Forældre mod Børn og Undersaatter mod Øvrighed«. En lignende Ros tildeler han Kongen i Ligtalen, og det hedder her videre: »Enhed i Tro er Rigernes Pryd, Beskyttelse og Forøgelse. Dersom dette Baand opløses, idet forskjellige Religioner indføres, opløses Sjælens Enhed; Menneskenes Liv vil opfyldes af Taabelighed, Forbrydelse, Ugudelighed, Grumhed; Undersaatterne vilde omkomme i indbyrdes Drab«. Ægyptens Tilstand, Julians Tolerance anfører han som advarende Exempler. I den Retning siger han endog, at Hedningene have været fromme: de domfældte Sokrates og Protagoras, anklagede Anaxagoras og Aristoteles for en ny Tro. »Turbata religione, turbata politiam«, er den tilgrundliggende Sætning.

Ifølge saadanne Udtalelser er det klart, at Brochmand giver Staten Herredømmet over Kirken, at han er en afgjort Fjende af Religionsfrihed, hvilket nærmere skal paavises i det enkelte. Han definerer Staten som *custos utriusque tabulæ*, deri ligger dens Ret over Kirken, som han hævder mod Katholikerne, navnlig Bel-larmin. Vistnok erklærer han det kirkelige og det politiske Herredømme for forskjellige i Materie, Form og Maal: det kirkelige Herredømmes Materie og Objekt er indvortes og aandelige Goder, dets Form Prædiken, Sakramenters og Nøglers Forvaltning, dets Maal aandelig Retfærdighed, Sam-

vittighedens Fred og Sjæls Frelse; — det politiske Herredømmes Objekt er den udvortes Tugt, verdslige til dette Liv henhørende Goder, dets Form politiske Love og Sværdets rette Brug, dets Maal borgerlig Retfærdighed, timelig Fred og dette Livs Rolighed. Men dog er Forbindelsen mellem Stat og Kirke nødvendig; Omsorg for Religionen er i højeste Grad paalagt Øvrigheden. Det beviser han af det gamle Testamentes Ord og Exempler: dets Konger roses for at have hævdet Jehovas Dyrkelse, lastes for at have indført Afgudsdyrkelse, navnlig udhæver han den Ros, der tildeles Ezechias. Brochmand skjælnes da mellem *actiones fini regiminis ecclesiastici interius servientes* — Ordets Forkyndelse, Sakramenters og Nøglers Forvaltning, der alene tilkomme den kirkelige Øvrighed, — og *actiones exterius servientes*, nemlig Omhu for at alt i Guds Hus udføres efter Guds Ords Forskrift, at Ordets gode Tjenere belønnes, de lade straffes, Ulvene ved udvortes Magt, endog ved Sværdet, skilles fra Herrens Faar, og at alt, som paa nogen Maade kan skade Gudsdyrkelsen, med retfærdig Klogskab fjernes. I denne udvortes Styrelse tilkommer saa den øverste Plads Konger og Fyrster. De skulle sørge for, at den rene Tro udbredes i alle Rigets Provindser, og Kjætteri, saa vidt mulig, udryddes; de skulle indsætte Lærere, paa hvis Renhed i Lære og Liv man er sikker, vaage over, at Kirketugten hævdes saavel i Lære som i Liv, have Omhu for Kirker, Skoler og Kirkegods; de kunne paabyde Faste, men dog ikke paanøde Undersaatterne ny kirkelige Ceremonier eller med Vold afskaffe gamle, der ere hæderlige og smukke; dersom der opstaar Uenighed, kunne de udskrive og sammenkalde en Synode og sørge for, at Sagen der afgjøres under deres Præsidium efter Guds Ord. Den sidste Ret har dog kun en rettroende Statsmagt, — Apostelkonventet traadte jo sammen uden, ja imod den daværende Statsmagts Vilje. — Spørges, om Staten med Vold skal tvinge Undersaatterne til den sande Tro, da bliver Svaret, at dette vilde stride mod

Guds Ord (2 Kor. 10, 4) og den ældste Kirkes Praxis, det er endog et af Antichristens Kjendetegn (Matth. 23, 37. Joh. 16, 2. Luk. 9, 54. Apok. 17, 6). Troen kommer ved Hørelsen, ikke med Baal, Sværd og Fængsel; ikke engang Apostlene tiltog sig Herredømme over Samvittigheden. Men det egentlige Spørgsmaal for Brochmand bliver om en christen Fyrste kan tilstaa anderledes troende Religionsfrihed. En Blanding af forskjellige Religioner i samme Stat finder han forbudt i Skriften, Deutr. 13, 1. Gal. 1, 8. 5, 12. Kun af Nød maa undertiden en Regjering taale den, som det kan ses af Davids, Nebukadnesars, Cyrus's Exempel, og han erindrer, at om end religiøs Samstemmen er i højeste Grad ønskelig, saa opnaas den dog aldrig i dette Liv (Matth. 13, 25). Ligeledes, da man ikke maa bruge Ild og Sværd mod Kjættene, maa Regjeringen taale en fremmed Religion, der før dens Tid er trængt ind i Riget, og har den lovet Religionsfrihed, maa den holde den. — Øvrigheden har derimod Forpligtelse til at affordre Undersaatterne Ed paa deres Tro; ligeledes kan den forholde de svage Læsningen af kjætterske Bøger. Afgudsdyrkere, der endnu ikke ere underviste om den sande Gud, maa den ikke straffe, men lade undervise; derimod skal den straffe dem med Døden, der forføre andre til Afgudsdyrkelse. Kjættene, der vel angribe Religionens Grundvold, men fejle af Svaghed og ikke ophidse Undersaatterne mod Øvrigheden, skal den ikke straffe med Døden, men med Exkommunikation og Landflygtighed. De derimod, som gjøre det af Trods og ophidse Undersaatterne og nægte at gaa i Landflygtighed, skulle straffes med Fængsel, og hjælper dette ikke, med Døden. Saa omhyggelig er dog altsaa Brochmand, den strenge Hævder af Troens Enhed i Kongens Riger og Lande, i Overvejelsen af, naar den sidste store Straf bør indtræde; han anfører det selv som en af Katholikernes Vildfarelser at erklære simpelthen: Kjættene bør straffes med Døden. Naar Kongen og han imidlertid sætte Hr. Jørgen Fris i Bremerholms Jern, synes hans mildere

Theorier dog i Praxis at have antaget en temmelig streng Form. — Brochmands Nidkjerhed for Renheden af Statens Tro viser sig ogsaa deri, at han forbyder en Regjering for at forsvare den sande Tro, der er i Fare, at slutte Forbund med vantro og Kjættene, støttende sig paa Josafats advarende Exempel og 2 Kor. 6, 14. Kun et rent politisk Forbund maa den slutte med dem, som Abraham med Kananiterne. Det var et brændende Spørgsmaal i Trediveaarskrigen, Tydscklands strenge Theologer forbød Forbund mellem Lutheraner og Calvinister i Kampen mod Papisterne. Brochmand erklærer ogsaa et saadant Forbund for urigtigt, da det derved ser ud, som Lutheraner og reformerte hørte til samme Menighed. — Værst viser Brochmand sin Intolerants overfor Jøderne. Han siger, at den almindelige lutherske Mening er, at de vel kunne taales i en christen Stat, men med Indskrænkninger, ingen fri Religionsøvelse, ingen Omskjærelse og intet Polygami, ingen Embeder, ingen Aager, haard Straf for Blasfemi, Tilhold om at høre christne Prædikener, Forbud mod at gjøre Proselyter. Men endnu strengere end denne almindelige Mening udtaler han sin egen, støttende sig til et Citat af Luther: «det er bedre ganske at udelukke dem af Staten, thi man kan dog ikke hindre, at de privat begaa Blasfemi, og at berøve dem Aager, er at berøve dem Livet, de kunne saa lidt leve uden Luft som uden Aager».

Men er end baade Familien og Staten guddommelige Indstiftelser til at befordre et sædeligt og gudeligt Livs Førelse i denne Verden, træde de dog i saa Henseende fuldkommen i Skygge for det tredje store Livssamfund: Kirken. »Gud har i sin Naade«, siger Brochmand, »kaldet Menneskene til et udvortes og synligt Samfund udaf den ugudelige og urene Verdens Masse ved Ordets rene Prædiken og Sakramenternes rette Forvaltning, til Guds Ære ved den sande Tro indplantede under Hovedet Kristus, som levende Lemmer og indsatte til det evige Livs Arvinger«. Kun i dette Samfund skabes ved Ordet og Sa-

kramenterne et Liv, der i Sandhed behager Gud. Det er et synligt Samfund, siger han, forsaavidt det samles til Ordets Forkyndelse, Sakramenternes Forvaltning og andre kirkelige Handlinger, som falde i Øine, Øren og udvortes Sandser, men det er ogsaa et for Mennesker, ikke for Gud, usynligt Samfund, de helliges Samfund, de sande troendes, som frelses. Vi have set Brochmand stille Kirkesamfundet i nært Forhold til den borgerlige Øvrighed, set ham udvikle al Statskirkes Grundtanke. Dog hævder han, at det er saa langt fra, at Kirken skal gaa op i denne Verdens Riger, at den tvertimod efter sit Væsen er et Rige ikke af denne Verden. Det kirkelige Herredømme maa altsaa paa den anden Side bestemt adskilles fra det verdslige; Christus alene er Kirkens øverste og absolute Herre. Som i enhver Stat maa der i denne *respublica longe ordinatissima* findes dem, som byde, og dem, som lyde; men et synligt Overhoved gives ikke. Steder som 1 Kor. 12, 14. Apg. 20, 28. Hebr. 13, 17 lære ham, at Kirkens Styrelse vistnok ikke kan være ren demokratisk, men det christne Folk bør dog have nogen Del i Regjeringen. En saadan finder han hævdet i Matth. 18, 18. 1 Kor. 5, 4. 5. for Exkommunikationstilfælde, i Apg. 1, 15 f. 6, 35 til Udvælgelse af Embedsmænd eller Billigelse af Valget, i Apg. 15, 22 til Loves Antagelse og Strids Afgjørelse. Enhver christen, som er kyndig i den hellige Skrift og anerkjender den som Sandhedens eneste Rettesnor, indrømmer han derfor Ret til at give Møde paa en Kirkeforsamling og deltage i dens Forhandlinger. Men det maa ske saaledes, at god Orden bevares, hvilket iagttages, naar man først hører deres Mening, som ere kaldede til at være Kirkens Lærere og Styrere, dernæst de private og endelig de højeste Øvrigheder: »*suus est itaque populo Christiano in regimine ecclesiastico locus*«.

Midlerne til Kirkens rette Styrelse ere Guds Ords rene Prædiken, Sakramenters og Nøglers rette Forvaltning. Disse Midlers Øvelse er ved lovlig Kaldelse overdragen

dertil skikkede Folk; der er af Gud indstiftet et kirkeligt Embede til hans Ære og Menneskenes evige Salighed. Til det ordinære Embede kunne Kvinder ikke antages, det er udenfor den almindelige Orden, at Hulda, Deborah, Priscilla vare Profetinder og Medhjælpersker. — Den hele Menighed finder Brochmand i Skriften kaldet *κλῆρος*, men de ordinerede ere Klerus i særegen Forstand. I Nødtilfælde vil han udelade *vocatio*, hvis Nødvendighed fremgaar for ham af Skriften og *Confessio Augustana*; enhver troende indrømmer han naturligvis, uafhængig af den, Lov til at lære sin Næste Sandheden. De forskjellige Grader i det kirkelige Embede finder han begrundede baade i det gamle og ny Testamente, de ere ikke en ny menneskelig Opfindelse. De vare dog aldrig bestemt fastslaaede, men flere eller færre efter Kirkens Trang. Det maa saaledes være for god Ordens Skyld, formedelst Kirkernes Tiltagen og Gavernes Forskjellighed. — Paa Grund af Embedets Vigtighed erklærer han det i højeste Grad magtpaaliggende, hvilket Liv en Pastor fører: hans private Liv maa være saa rent og kydsk, at han bevarer Sjælen, Viljen og de udvortes Lemmer rene fra Syndens Besmittelse, forsaavidt det kan ske i dette Liv. Midlerne dertil ere Betænkning af Guds Allestedsnærværelse, stadig Læsning i Skriften, Bøn, Flugt fra alt, hvad der kan ophidse til Synd, stadig Bod. For hans Familieliv gjælder 1 Tim. 3, 5 som Regel. Den, som Gud har givet Afholdenheds Gave, leve ugift; den, hvis Sind er til Ægteskab, tage efter forudgangen Bøn en hæderlig, uberygtet Kvinde. Han maa dernæst opdrage sine Børn i Guds frygt, behandle Tyendet godt, Morgen og Aften samle hele sin Husstand til Bøn. Hans Hus skal være et Exempel paa Fromhed. Med Hensyn til hans Optræden udadtil, skulle Ordene i Matth. 5, 13. 10, 6 være ham en Vejledning. Han maa tage Hensyn til, om han omgaas højere eller lavere; i det daglige Liv iagttage *τὸ πεπόν* i Klæder, Lader og Ord; han maa saaledes ikke beruse sig, ikke dandse. Slige Regler har Brochmand vel

anset det for højst nødvendigt at opstille og begrunde i det enkelte, naar han tænkte paa den Forargelse, hans gode Ven, Biskoppen af Trondhjem Anders Arrebo, havde vakt hos Samtiden. — Imod Valdenseses og Anabaptisters Paastand, at Præsterne ikke maa tage imod Løn, stiller Brochmand bestemte Ord af Skriften som Matth. 10, 10. 1 Kor. 9, 7. 8 og Lovens Bud om at give Tiende; er endog Loven afskaffet, gjælder dog et tidligere Exempel som Regel: Abraham, der giver Melchisedek Tiende. Selv formuende Præster indrømmer han at tage imod Tiende, men de skulle være skaansomme mod de fattige og give desto mere Almisse. En Præst skal derimod saa lidt som mulig give sig af med at dyrke Jorden og opføde Kvæg (Syr. 38, 26. 27. 2 Tim. 2, 4). Præsten har Lov at flytte fra et Embede til et andet, men det skal ske sømmeligt og med Orden. Enhver skal passe sin egen Hjord, derfor bør ingen Præst bestige en andens Prædikestol uden hans Vilje og Vidende. Han maa ikke nedlægge Embedet, fordi Menigheden er vantro, utaknemmelig eller ond. Præstens Pligter med Hensyn til hvad han skal indskærpe i sin Prædiken og hvorledes han selv skal være Menigheden et Exempel, »faste, vaage, bede, være ædru«, samt den hele Sjælesorg udvikler han som alt anført i »Formaningen til Gejstligheden i Sjællands Stift» (se S. 718).

Til Hævdelsen af et rent Liv indenfor Kirken siger Brochmand, at *disciplina ecclesiastica* er af Herren indrømmet hans Menighed, han har givet den Nøglerne til at løse og binde: den løsende Nøgle forlader den angrende Synder, den bindende formener den, som formedelst falsk Lærdom eller urent Liv er til Forargelse og har foragtet private og offentlige Formaninger — efter Kirkestyrelsens Beslutning og med hele Menighedens Samtykke — Nydelsen af den hellige Nadvere (*excommunicatio minor*), og dersom han fremturer, det hele Kirkesamfund (*excommunicatio major*), hvorved han betragtes som en Hedning og i Jesu Navn overgives til Satan, dog kun saalænge til han omvender sig. Herved

mener han, at Kirkens Renhed hævdes; den skal ikke høre ilde, som om den taalte Forbrydere i sig, Sakramenterne maa ikke vanhelliges og de andre Menighedsmedlemmer smittes. Exkommunikationen er til Synderens eget bedste, at han, beskjemmet og tugtet εἰς ἄλεθρον carnis, kan omvende sig og løses. Den sker efter Guds Vilje, thi han udviste selv Adam og Eva af Paradis, udjog Kain af Landet, befalede dens Øvelse i Moselov. Den sker efter Jesu Ord, Matth. 18 og Joh. 20, og Apostlenes Exempel. Brochmand kalder den en spiritualis potestas ecclesiae, thi den maa ikke øves med udvortes Vold, Ild og Sværd, kun ved aandelig Tvang. En hel Menigheds Exkommunikation, som Katholikerne have for Skik, misbilliger han, thi Gud vil ikke straffe de gode med de onde, Exkommunikationens Maal er Opbyggelse, ikke Nedrivelse; den christne Kirke er den Ager, i hvilken der findes baade Hvede og Klinte, den er Vandet, af hvilket baade gode og slette Fisk opdrages, en Have, i hvilken der er baade frugtbare og ufrugtbare Træer, Bryllupshuset, i hvilket der findes Folk baade med og uden Bryllupsklæder paa.

Gjennem saadanne Livets Former er det, at et christent Menneskes Lyksalighed tilstræbes. Her i Livet kan den kun delvis naas. »Naar I høre med tilbørlig Andagt Guds Ord og det annamme og bevare i et godt Hjerte, da ere I i Himmeriges Rige«, siger Brochmand i sin Postil; »naar Samvittigheden er rolig, og man glædes i Hjertet ved den Hellig Aand, lader Gud os smage en Begyndelse af det evige Liv.« Men Synden er dog altid tilbage med sine Følger, selv for den, der er født fra oven. Her kan vel tales om christelig Frihed i dette Liv, men fuldkommen fri er selv den gjenfødte dog ikke; det gode, han gjør, gjør han ikke af sig selv eller egne Kræfter, men af den Hellig Aand, som styrer og leder ham. De troende have ved Christi Blod erhvervet Frihed fra Lovens Forbandelse, fra Syndens Trældom, fra Ceremonierne og de menneskelige Traditioners Aag, men megen Befrielse staar

dog endnu tilbage. Korset, Lidelsen, er endnu den troendes Lod i Verden, om end den rige Trøst derfor ligger ham nær. Døden indgyder ham endnu Skræk, selv Jesus bævede for den, — om han end ved, at den er en Guds Tilskikkelse, han nødvendig maa underkaste sig, om han end ser, hvor meget ondt den befrier ham fra, om han end er vis paa, hvorhen han kommer. Først Dødens Overvindelse er hans endelige Sejr i Kampen. Det evige Liv kalder Brochmand den standhaftig troendes Henflyttelse formedelst Christus af Guds Naade alene til den bedste og lykkeligste Tilstand. Ethvert Syndens Spor er da forsvundet, Sjæl og Lægeme er fuldkommen restitueret. Man gjenkjenner sine kjære afdøde, samlet med alle fromme skuer man Gud Ansigt til Ansigt, nyder evig, uudsigelig Glæde, lover og priser Gud. Dette er Kampprisen, hvorefter den christne iler i dette Livs Løb. Formedelst Had til Synden og Længsel efter dette salige Liv hos Gud har den christne Lov at ønske Døden, men ikke af Utaalmodighed paa Grund af dette Livs Modgang. — Hvad er selv det nærværende Livs største Glands og Herlighed mod Saligheden hisset! — Den kraftige, i dette Livs Forhold saa virksomt indgribende Brochmand glemmer det nærværende for det tilkommende; det er heden han higer, ogsaa naar han gennem alle sine mange Skrifter indprenter det strenge, rene Liv, bygget paa den strengt evangeliske Tros Udvikling.

Utrykte Pavebreve

angaaende danske Kirkeforhold.

Ved Dr. L. N. Helveg.

III.

98.

Clemens V.

8 Mai 1312.

Da Paven ved Provision havde beskikket den forrige Biskop af Aarhus Æsger (Juel) til Ærkebiskop i Lund, tilkom det ogsaa ham at besætte den ledige Bispestol paa samme Maade (apud sedem Apost. vacantia). Hans Valg faldt paa Æsger (Bonde), forhen Kanik i Kapitlet, skjøndt han kun var 25 Aar, og derfor tillige skulde have Aldersdispensation.

Brevet er stilet til den udvalgte Biskop, men et ligelydende fulgte til Domkapitlet, et til Clereciet i Byen og paa Landet i Aarhus Stift, et til Befolkningen i Stiftet, et til Domkirkens Leensmænd, og endelig et til Kong Erik.

Clemens etc. Dilecto filio Esgero Electo Arusiensi Salutem etc. Inter sollicitudines alias, quibus ex debito pastoralis officij continuo pro negotiorum emergentium uarietate distrahimur, illa precipua fore dinoscitur, ut de personis ydoneis prouideamus ecclesijs uiduatis. Nuper siquidem Arusiensis ecclesia per translationem per nos factam de venerabili fratre nostro Esgero Archiepiscopo Lundensi tunc Episcopo Arusiensi ad ecclesiam Lundensem tunc pastoris solacio uacante, Nos attendentes quod nullus preter nos de prouisione prefate Arusiensis ecclesie se intromittere poterat, pro eo quod nos dudum ante uacationem huiusmodi prouisiones ecclesiarum etiam Cathedralium quarumcunque, quas apud apostolicam sedem toto pontificatus nostri tempore

uacare contingeret, dispositioni nostre ac sedis eiusdem duximus specialiter reseruandas, decernentes extunc irritum et inane, si secus super hijs a quoquam quavis auctoritate scienter uel ignoranter contingeret attentari, ac propterea ad ipsius Arusiensis ecclesie prouisionem celerem, ne prolixè uacationis incommodis exposita remaneret, paterne sollicitudinis studio intendentes, ad te canonicum dicte Arusiensis ecclesie direximus oculos mentis nostre, ac tecum super defectu etatis quem pateris, cum in vicesimo quinto etatis tue anno uel circa constitutus esse diceris, constitutione Lugdunensis concilij et qualibet alia contraria non obstante auctoritate apostolica dispensamus, teque predicto non obstante defectu reddimus habilem ad dignitatem huiusmodi obtinendam, ac considerantes litterarum scientiam, honestatem morum, conuersationis et uite munditiam, ac aliarum uirtutum dotes multiplices quibus dinosceris insignitus, te ipsi Arosiensi ecclesie de fratrum nostrorum consilio et apostolice plenitudine potestatis in Episcopum preficimus et pastorem, curam et administrationem ipsius tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, firma concepta fiducia, quod eadem Arosiensis ecclesia per tue circumspectionis industriam preseruabitur a noxijs, et optatis dante domino in spiritualibus et temporalibus proficiet incrementis. Jugum itaque domini reuerentia prompta suscipias, et suauis eius oneri sub humilitatis spiritu colla summittens, sic curam et administrationem eiusdem Arusiensis ecclesie prudenter et utiliter gerere studeas, quod ipsa sub tuo salubri regimine dirigatur prospere et salutaribus prospiciat incrementis, tuque uelud pastor solitudine peruigil ipsam Arosiensem ecclesiam gubernasse fructuoso regimine comproberis. Datum Vienne viii Idus Maij pontificatus nostri anno septimo.

In c. m. dilectis filiis Capitulo ecclesie Arusiensis. Inter sollicitudines etc. Quocirca etc. Alioquin etc. Datum ut supra. In e. m. Dilectis filijs Clero Ciuitatis et diocesis Auriensis (sic). In e. m. dilectis filijs populo Ciuitatis et

diocesis Arusiensis etc. D. u. s. In e. m. dilectis filijs uni-
uersis Vassallis ecclesie Arusiensis etc. D. u. s.

In e. m. Carissimo in Christo filio . . . Regi Datie Illustri. Apud eterni Regis clementiam premium retributionis eterne et apud homines preconium tibi laudis acquiritur, si personas ecclesiasticas pontificali presertim preditas dignitate pro Regis eiusdem reuerentia fauore beniuolo protegas et presidio Regio fauorabiliter prosequaris. Nosque proinde sollicitudinem tuam ob id eo fiducialius exhortamur, quo te in operum executione bonorum speramus promptum et facilem inuenire. Nuper siquidem [etc. usque incrementis]. Quocirca serenitatem tuam rogamus et hortamur in domino, quatenus eundem Electum et ecclesiam Arusiensem predictam sue gubernationi commissam pro diuina, apostolice sedis, et nostra reuerentia tuique honoris augmento habens propensius commendatos, eidem Electo te exhibere studeas in Regali fauore munificum et in cunctis opportunitatibus gratiosum. Ita quod idem Electus Regali fultus auxilio possit in executione pontificalis officij continue prosperari, tuque ex hoc et alijs tuis pijs operibus preter retributionem felicitatis eterne, que preferenda est omnibus, tamquam princeps catholicus et benedictionis filius predictae sedis et nostram gratiam uberius consequi merearis. Datum ut supra.

99.

Clemens V.

9 Mai 1312.

Tilladelse for den valgte Biskop til at modtage Ordination af hvilken-
somhelst Ærkebiskop eller Biskop, der har det apostolske Sædes Naade
og Fællesskab, samt at aflægge Troskabseden for samme.

Clemens etc. Dilecto filio Esgero Electo Arusiensi Salutem
etc. Cvm nuper ecclesie Arusiensi tunc pastore uacanti de per-
sona tua de fratrum nostrorum consilio duximus prouidendum,
preficiendo te illi in Episcopum et pastorem, et super de-
fectu etatis quem pateris, ut eo non obstante Episco-
patum Arusiensem licite ualeas retinere, auctoritate aposto-
lica dispensandum, nos tuis supplicationibus inclinati re-
cipiendi munus consecrationis a quocumque Archiepiscopo

uel Episcopo gratiam et communionem apostolice sedis habente, accersitis et in hoc sibi assistentibus duobus uel tribus alijs Episcopis illarum partium similem gratiam et communionem habentibus, plenam et liberam auctoritate presentium tibi concedimus facultatem. Volumus autem quod idem Archiepiscopus uel Episcopus, postquam tibi predictum munus impenderit, a te nostro et ecclesie Romane nomine iuxta formam quam tibi sub bulla nostra mittimus interclusam fidelitatis recipiat iuramentum, ac formam iuramenti, quod tu prestabis nobis per tuas patentes litteras tuo sigillo sigillatas per proprium nuntium quam totius destinare procures, tu itaque ad eandem ecclesiam sponsam tuam cum gratia nostre benedictionis accedens, sic illam et clerum ac populum tibi commissum studeas salubriter gubernare, quod possis exinde dignis in domino [laudibus] comendari. Datum Vienne VII Id. Maij pontificatus nostri anno septimo.

100.

Clemens V.

22 Juli 1312.

Blandt de lærde danske Klerke, der i Kong Eriks Tid nøde stor Anseelse i Paris, nævnes Mag. Peter Alexandersen, Dr. decret., til hvem Brevet er stilet. Han opholdt sig i Paris og var regens in decretis; efter Universitetets Anbefaling og efter en Anbefaling af alle magistri regentes fik han Tilladelse til at modtage en Værdighed endnu, naar en saadan paa lovlig Maade blev ham budt — endskjøndt han allerede besad Archidiaconatet i Roskilde, et Kanonikat baade i Lund og i Roskilde, foruden Sogne kald, der vare forbundne med hine Værdigheder, da de alle tilsammen dog ikke skaffede ham i Paris større aarlig Indtægt end 30 Mk. Sølv — forudsat at Embederne ikke bleve forsømte. (Jfr. ovenfor, Nr. 67).

Clemens etc. dilecto filio Magistro Petro Alexandri Archidiacono Roskildensi decretorum doctori Salutem etc. Sedes apostolice copiosa benignitas diligenter condiciones attendens et merita personarum nonnunquam benemeritis dispensatiue concedere consuevit, quod iuris obseruantia interdicit. Cum itaque, sicut oblata nobis tua petitio continebat, Archidiaconatus ecclesie Roskildensis tibi, tunc

parrochialem ecclesiam in Eggislef, Roskildensis diocesis obtinenti, sicut eam adhuc obtinere dinosceris, de nouo alias canonice sit collatus, Nos attendentes litterarum scientiam, uite ac morum honestatem aliaque multiplicia tuarum dona uirtutum, super quibus apud nos laudabile tibi testimonium perhibetur, et quod etiam Parisiis regere diceris in decretis, quodque vniuersitas Parisiensis et collegium Magistrorum in eisdem decretis ibidem regentium nobis pro te per suas litteras humiliter supplicarunt et uolentes personam tuam premissorum obtentu prerogatiua prosequi fauoris et gratie specialis, tuis et eorundem vniuersitatis et Magistrorum supplicationibus inclinati, tecum, ut non obstantibus quod in Lundensi et predicta Roskildensi ecclesijs Canonicatus obtines et prebendas, ac generalis concilij et quauis alia constitutione contraria, predictam parrochialem ecclesiam una cum eodem Archidiaconatu, presertim cum ecclesie parrochialis, Archidiaconatus ac Canonicatum et prebendarum eorundem fructus, quos existens in studio percipis, Triginta marcharum puri argenti ualorem annum uix excedant, uel alia dignitate ipsius ecclesie Roskildensis, si tibi alias canonice in posterum forsitan conferatur, licite ualeas retinere, auctoritate apostolica dispensamus, prouiso quod Archidiaconatus et ecclesia parrochialis predicti ac huiusmodi alia dignitas si ea forsitan habueris de obsequijs non fraudetur, et animarum cura in eis, quibus illa iminet, nullatenus negligatur. Nulli etc. disp. Datum in Prioratu de Grausello prope Malau-sanam Vasionensis diocesis XI kal. Aug. pontificatus nostri anno septimo.

101.

Clemens V.

22 Juli 1312.

Afladsbrev givet Biskop Olufs Kapel ved Roskilde Domkirke. (Dette Kapel omtales ved Aaret 1317 i Pont. Ann. II S. 119).

Clemens etc. Vniuersis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis Salutem etc. Licet is de cuius munere uenit

[*etc. usque aptiores*]. Cupientes igitur, ut capella quam venerabilis frater noster Olauus Episcopus Roskildensis iuxta ecclesiam Roskildensem ad honorem dei et beate Marie virginis fundauit sicut asserit pariter et dotauit, congruis honoribus frequentetur, de omnipotentis [*etc. usque confisi*], omnibus uere penitentibus et confessis qui ad eandem capellam in singulis natiuitatis et Resurrectionis domini ac eiusdem beate Marie et Pentecostes festiuitatibus vnum annum et XL dies et per octauas dictarum festiuitatum causa deuotionis accesserint, annuatim Tres Quadragenas de iniunctis eis penitentijs misericorditer relaxamus. Datum in prioratu de Grausello prope Malausanam Vasionensis diocesis XI kal. Aug. pontificatus nostri anno septimo.

Udfyldningerne kunne sees i Dipl. Norveg. Vol. I Nr. 114, p. 101.

102.

Johan XXII.

1 Juli 1317.

Blandt de Udsugelser, de avignonske Paver bragte i Gang, var den at kræve den halve (eller, som det synes efter dette Brev, den hele) Indtægt af alle ledige Beneficier for det første Aar (see min Kirkehist. I S. 725). Opkrævningen af denne Indtægt blev for Lunds Kirkeprovinde overdraget til Ærkedegnen af Roskilde og Provsten af Lund, som derfor fik fuld Myndighed til at absolvere Vedkommende for alle Forseelser, der maatte komme af at de ikke betalte Afgiften i rette Tid.

Johannes etc. dilectis filijs .. Archidiacono Roskildensis et .. preposito Lundensis ecclesiarum apostolice sedis nuncijs Salutem etc. Cum nos, de uestra et venerabilium fratrum nostrorum .. Archiepiscopi Lundensis eiusque Suffraganeorum circumspectionis industria plenam in domino fiduciam obtinentes, uobis et eis collectionem fructuum, reddituum et prouentuum primi anni omnium et singulorum beneficiorum ecclesiasticorum cum cura uel sine cura etiam dignitatum, personatum et officiorum quorumlibet, ecclesiarum, monasteriorum, prioratum et aliorum locorum ecclesiasticorum tam secularium quam regularium, exemptorum et non exemptorum, que in Lundensi ciuitate et

diocesi ac prouincia tunc uacabant, et que usque ad triennium qualitercunque et ubicunque etiam si apud sedem apostolicam uacarent, quos pro nostris et ecclesie Romane oneribus facilius tolerandis et in suis agendorum subsidium de fratrum nostrorum consilio deputauimus, per nostras sub certa forma litteras duxerimus committendum, prout in eisdem nostris litteris plenius continetur, Nos uolentes, ut huiusmodi collectionis negotium eo facilius prosperetur quo maiori fueritis auctoritate muniti, absoluendi omnes illos a sententia excommunicationis tam a nobis quam quibusuis alijs in ipsos pro eo lata, quod in statutis ad hoc eis terminis non soluissent dictos fructus redditus et proventus, ac dispensandi cum eis super irregularitate, si quam dicta ligati sententia diuina officia celebrando uel immiscendo se illis forsitan contraxissent, et interdictum cui propter hoc ecclesie, monasteria et loca ipsorum subiacerent relaxandi plenam uobis et unicuique uestrum concedimus tenore presentium potestatem. Datum Auinione kal. Julij pontificatus nostri anno primo.

103.

Johan XXII.

1 Juli 1317.

Da Paven vilde bruge Ærkedegnen i Roskilde og Provsten i Lund til visse Forretninger i Danmarks Rige, saa fik hver af dem Tilladelse til at maatte beskikke en Tabellionarius (eller notarius publicus), hvem de efter omhyggelig Prøvelse fandt dygtige dertil.

Johannes etc. . . Archidiacono Roskildensi et . . . proposito Lundensi ecclesiarum apostolice sedis nuncijs Salu-tem etc. Cum nos de uobis plenam in domino fiduciam obtinentes quedam nostro et ecclesie Romane nomine negotia uobis in Regni Datie partibus duxerimus comittenda, Nos intendentes, ut eadem negotia feliciter prosperentur, vnicuique uestrum concedendi Tabellionatus officium vni persone quam ad illud post diligentem examinationem ydoneam esse reperitis, prius ab ea iuramento recepto iuxta formam presentibus annotatam, plenam concedimus auctoritate presentium facultatem. Forma autem iuramenti quod quelibet

personarum ipsarum prestabit talis est. Ego . . iuro quod ab hac hora in antea fidelis ero beato Petro et sancte Romane ecclesie ac domino pape Johanni et successoribus eius canonicè intrantibus etc. (Den hele Formular see Theiners »Hungaria sacra«, Vol. I. pag. 396. Nr. DCXXXIV). Datum Avinione kal. Julij pontificatus nostri anno primo.

104.

Johan XXII.

13 Juni 1319.

Dette Brev er et Indlæg i den hæftige Trætte, som Ærkebiskop Æsger var kommen i med Kong Erik, og det er mærkeligt derved, at Paven her holder med Kongen og giver Rigets Prælater en skarp Irettesættelse. Kongen beskyldte Ærkebispnen og Rigets Biskopper for, at de holdt med de Fredløse og indrømmede dem Ophold i deres Gaarde; dette dadler Paven paa det alvorligste, foreholder dem, hvor stor Ulykke der kan komme af sliq Lovovertrædelse, og forbyder dem saadant under Trudsel med Band.

Johannes etc. Venerabilibus fratribus Archiepiscopis et Episcopis ac dilectis filiis ecclesiarum prelati Danorum Sclauorumque Regni Salutem etc. Si quorumcumque temeritas in se sumit audaciam malignandi superioris debet adesse correptio, ut et ipsi ab eorum pravis actibus retrahantur et alij eorum exemplo non assumant materiam delinquendi. Petitio siquidem Carissimi in Christo filii nostri Erics Danorum Sclauorumque Regis illustris nobis exhibita continebat, quod cum sibi ceterisque fidelibus Regni sui periculosum existat, quod proscripti et bannitj de dicto Regno propter excessus et scelera eorundem in eodem Regno palam et clandestine receptentur, uos nichilominus huiusmodi proscriptos et forbanuitos ob impunitatis audaciam in castris, Terris et locis uestris eiusdem Regni receptare presumitis in grauem eiusdem Regis scandalum et periculum dicti Regni. Attendentes igitur quod proteruis et reprobis malignandi crescit audacia, ubi iusticiam impediri conspiciunt ad uindictam, adeo quod nonnunquam etiam ex leuibus non punitis ad atrociam prouunt et passim ad grauiora crassantur (sic), ipsius regis supplicationibus inclinatj discretioni uestre per apostolica scripta mandamus,

quatenus a receptione proscriptorum et bannitorum predictorum in Castris, Terris et locis predictis sic de cetero abstinere curetis, quod deuotionis uestre promptitudinem commendare possumus. Alioquin ad excommunicationis sententias in personas uestras et penas alias procedamus prout nobis uidebitur expedire. Datum Auinione Idibus Junij pontificatus nostri anno Tertio.

105.

Johan XXII.

1 Juli 1319.

Dette og det følgende Brev handle om en Skole i Odense, som det udtrykkelig hedder, ved Frue Kirke, altsaa forskjellig fra den egentlige Domscole ved St. Knuds Kloster. Dette Brev er en Stadfæstelse paa en Gave, som en Kanik i Roskilde, Bondo Hugorm, havde skjænket Skolehuset til Lærlingenes Underhold. Af Bynavnene ere Hjermetlev i Vendsyssel, Agger i Thy, Harrendrup (i Vendsherred) og maaske Brendrup i Fyen med nogenlunde Sikkerhed kjendelige.

Johannes etc. Dilectis filijs scholaribus domus site in Ciuitate Othoniensi iuxta ecclesiam beate Marie Virginis Othoniensem Salutem etc. Cvm a nobis petitur quod iustum est et honestum, tam uigor equitatis quam ordo exigit rationis ut id per sollicitudinem officij nostri ad debitum perducatur effectum. Sane petitio uestra nobis exhibita continebat, quod dilectus filius Bondo Hukorme Canonicus ecclesie Roskildensis, de propria salute cogitans et cupiens Terrena in celestia et transitoria in eterna felici commercio commutare, quasdam in Hyalmesces in Wendesyssal, in Aagher in Thynthasysal, in Harnthorp cum Terris decem Marcharum argenti sibi adiacentibus cum tribus inquilinis et omnibus pertinentijs, ac in eodem loco in Harnthorp vnam aliam cum terris decem Marcharum argenti sibi adiacentibus et vno Molendino et vno fundo qui Thote uulgariter nuncupatur, et in Braguathorp cum terris decem et octo orarum Argenti Curias. necnon Terras Sex Marcharum Argenti in censu in campo Gerikstath iuxta Othoniam cum suis attinencijs et pertinentijs vniuersis, ac terras duarum Marcharum argenti in campo de Burthorp

Othoniensis diocesis, tunc ad eundem canonicum ratione persone sue spectantes vobis et domui uestre pro uestra uestrorumque successorum eiusdem domus scolarium sustentatione pia et prouida liberalitate donauit, prout in patentibus litteris inde confectis ipsius canonici sigillo munitis plenius dicitur contineri, Nos itaque uestris supplicationibus inclinati, quod super hec prouide factum est, ratum et gratum habentes, id auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocínio communimus. Nullj etc. nostre confirmationis etc. Datum Auinione kal. Julij pontificatus nostri anno Tertio.

106.

Johan XXII.

1 Juli 1319.

I Lunds Kirkes Gavebog (Script. III p. 569) berømmes Kong Erik for, at han har opført et nyt Huus for de fattige Skoledrenge i Odense. Hvad det har været for et Huus kan man ikke være i Tvivl om, naar man kjender dette Brev, hvoraf det fremgaaer, at han ved denne Skole ved Frue Kirke i Odense har stiftet Stipendier for 12 Skolarer. (Det er altsaa urigtigt, naar Hvitfeld (S. 1086) henlægger Stiftelsen af dette Stipendium til Dronning Margrethe eller Erik af Pommern). Af de Bynavne, der nævnes i den kongelige Gave, ere maaskee kun kjendelige: Hjermetlev i Vendsysel, Steenløse, Roskilde Stift* (men i Ølstykke ikke Mierløse Herred) og Gamborg i Vendsherred i Fyen. Brevet er stilet til Skolarerne, og siger, at Kongen efter de bedste Mænds Raad og Villie har overladt dem Patronatsretten til Kirken, saaledes at naar Nogen af dem forfremmes til Præst eller af andre Grunde fjærnes fra Huset, da skal der antages en anden duellig Person i hans Sted med Kongens Villie. Fremdeles forbeholder Kongen sig at beskikke en Prokurator for Godset, og han kunde frit tage Bestemmelse med dette, men kun for sin Levetid. Denne Anordning havde Biskoppen i Odense stadfæstet, saaledes at han uopløselig havde knyttet Kirken til Skolehuset, men til Rectoratet ved Kirken (Præstembedet) forbeholdt Kongen sig fremdeles Præsentationsretten. Underviisningen i Skolen besørgeades af en Magister, til hvis Lønning Biskop Peter skjænkede Skolehuset Fraugde Kirke, mod at Tjenesten besørgeades af en Vikar. (Herved er dog det at mærke, at samme Biskop Peter ved et Brev af 10 Novbr. 1314 skjænkede Fraugde Kirke til St. Knuds Kloster, til Prioren Johan og Capellet sammesteds (Regesta I nr. 1798); han maa altsaa senere, rimeligviis efter Kongens Tiilskyndelse, have taget en anden Bestemmelse, hvad maaske har givet Anledning til, at Prioren paa Capellet's Vegne nedlagde Protest for Biskoppen angaaende Fraugde Kirke, (den 5 Dec. 1316, Suhm XI. S. 780).

Johannes etc. Dilectis filijs scholaribus [*etc. ut supra*]
Salutem etc. Ea que diuini laudem nominis et ipsius cul-
tus augmentum respicere dinoscuntur, ut perpetuis futuris tem-
poribus firma et illibata persistent, apostolico conuenit presidio
communiri. Oblata siquidem nobis pro parte Carissimi in
Christo filij nostri Erics Regis Danorum Sclauorumque regis
(sic) Illustris petitio continebat, quod dudum ipse ad ho-
norem dei omnipotentis et beate Marie uirginis Matris
eius et suorum ac genitorum eius remissionem pec-
caminum pro duodecim Sclaribus in Ciuitate Othoniensi
iuxta ecclesiam beate Marie uirginis Othoniensem sus-
tentandis, omnia bona que tunc in Hielmeslef in Wede-
sysel Burglanensis, Stenlesæ in Mierlosereth Roskildensis,
Ganleburgen. in Wendesletteren. et Othonien. dioc. obtinebat
et bona omnia in Cayerby eiusdem Othoniensis diocesis,
que fuerunt quondam Nich. Tiend laici Othoniensis diocesis
ad eundem Regem legaliter deuoluta, cum omnibus iuribus,
agris, pratis, pascuis, Molendinis, Aquis, Piscarijs, Siluis et
alijs eorum pertinentijs quibuscumque in busco [et] jn plano,
necnon iure suo Regio tam quadraginta Marcharum quam
inferiorum iurium suorum Regia liberalitate donauit et con-
tulit ad usus uestros perpetuis temporibus permissura (sic),
dimittens uobis de consilio et uoluntate meliorum Regni
sui Jus patronatus et quodcumque ius aliud, quod ipse et
progenitores sui habuerant ab antiquo in ecclesia supra-
dicta, Ita quod cum aliquis uestrum et qui pro tempore ibi-
dem fuerint instituti, ad sacerdotij ordinem promotus, seu
aliter de uestra domo ob aliquam causam remotus extiterit,
alius loco ordinati siue remoti, secundum ipsius Regis
et suorum in eodem Regno Successorum uoluntatem, ydo-
neus assumatur, et quod uos, ut ad laudem dei et beate
Marie uirginis matris eius cultus diuinus deuotius agere-
tur, et plenius secundum prouisionem, dispositionem ac
ordinationem procuratoris uestri augeretur diuino officio in
eadem ecclesia teneremini interesse, Potestatem uero uobis
de Bonis ipsis procuratorem ponendi et cum placuerit mu-

tandi sibi et eisdem Successoribus imperpetuum omnimodam et liberam retinendo, ac ponendo condicionem huiusmodi in premissis, quod si bona premissa pro alijs uobis magis utilibus sibi in uita sua placuerit permutare, donationibus predictis nequaquam obstantibus, omni contradictione postposita, libera in uita sua facultas et potestas solummodo remaneret. Venerabilis quoque frater noster Petrus Othoniensis Episcopus ordinationem huiusmodi auctoritate ordinaria comprobauit, ac predictam ecclesiam domui uestre irreuocabiliter annexauit et uniuit auctoritate predicta, ea tamen ratione, quod Rector quicumque pro tempore fuerit ipsius ecclesie per dictum Regem et suos successores presentandus, ab eodem Episcopo uel eius successoribus ratione parrochie ipsius ecclesie curam reciperet animarum, ac Scholares inibi futuros tanquam clericos sue diocesis sub protectione ecclesiastica recepit specialiter muniendos, postea uero dictus Episcopus parrochialem ecclesiam de Frawyth Othoniensis diocesis domui uestre de uoluntate et consensu patronorum eiusdem ecclesie de Frawyth ordinaria auctoritate annexuit ad instanciam dicti Regis, Ita tamen quod magister uester, qui tunc erat et pro tempore foret, de fructibus eiusdem ecclesie de Frawyth vestitum haberet, et uobis in libris scolasticis prouidere perpetuo teneretur, prouiso quod in eadem ecclesia de Frawyth institueretur perpetuus vicarius qui curam haberet et in ea seruiret laudabiliter in diuinis, prout in patentibus litteris inde confectis ipsorum Episcopi et Regis sigillis munitis plenius continetur. Nos itaque ipsius Regis supplicationibus inclinati premissa rata habentes et grata, ea auctoritate apostolica ex certa scientia confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli etc. nostre confirmationis etc. Datum Auinione kal. Julij pontificatus nostri anno Tertio.

107.

Udtag af fire forskjellige Bevillingsbreve, tilstaaede Kong Erik; de tre første af 13 Juni 1319, det fjerde af 12 Juli 1319.

Johannes etc. Erico Regi Danorum. (Tilladelse til at lade holde Messe for sig «antequam illucescat dies», under de i Brev af 15 Marts 1299 angivne Restrictioner, sædvanlig Formular). Avinione Id. Junij pontificatus nostri anno III.

Johannes etc. Erico Regi Danorum. (Tilladelse til at lade holde Messe for sig og sine paa Steder, ellers belagte med Interdict. Formularen omtrent som i Brev af 20de Marts 1304). D. u. s.

Johannes etc. Erico Regi Danorum . . quod sex clerici tui commensales quamdiu obsequijs tuis institerint etc. usque ad quinquennium, fructus, redditus etc. beneficiorum suorum ecclesiasticorum percipere possint sine personali residentia etc. — (sædvanlig Formular) D. u. s.

Johannes etc. Erico Regi Danorum . . (Tilladelse til at vælge en Confessor der kan absolvere ham in mortis articulo — sædvanlig Formular) Avinione quarto Idus Julij (12 Juli 1319).

108.

Johan XXII.

21 Marts 1320.

Dette Brev er et Bidrag til Oplysning om Striden mellem Kongen og Ærkebiskoppen (s. Nr. 104). Æsger var kommen til Avignon for at fremme sine egne og Lunde Kirkes Sager (s. min Kirkehist. I. S. 740), og fik nu af Paven Tilladelse til, at han, skjøndt udenfor sit Stift, maatte optage et Laan af 1000 Gylden, i sit eget og i Lunde Kirkes Navn.

Johannes etc. venerabili fratri Esgero archiepiscopo Lundensi Salutem etc. Cum sicut in nostra proposuisti presentia constitutus tam pro tuis necessariis quam ecclesie tue Lundensis negotiis apud Sedem apostolicam expediendis utiliter te subire oporteat magna onera expensarum, nobis humiliter supplicasti, ut usque ad Summam mille florenorum auri mutuuum contrahendi sub modo et formis infrascriptis, sine quibus creditores putas te inuenire non posse, tibi largiri licentiam dignaremur. Nos igitur de tua tam in hiis quam in aliis circa tua et ipsius ecclesie negotia utiliter promouenda et expedienda circumspectione ac diligentia confidentes, et nolentes quod propter expensarum ipsarum defectum indigentiam patiaris, uel quod eadem negotia in-

expedita remanere contingat, tuis supplicationibus inclinati, fraternitati tue contrahendi mutuuum propter hoc usque ad predictam summam mille florenorum auri nomine tuo et ipsius ecclesie Lundensis ac te ipsum et successores tuos tua et eorundem bona mobilia et immobilia presencia et futura, predictam uero ecclesiam propterea taliter usque ad summam predictam creditoribus obligandi, usuris omnino cessantibus, quod eadem etiam ultra annum ob hoc non remaneat debitis obligata, et renuntiandi constitutioni de duabus dietis edite in concilio generali et felicitis recordationis Bonifacij pape VIII predecessoris nostri que cauetur ne quis certis exceptis casibus extra suam ciuitatem et diocesem ad iudicium euocetur, et beneficia restitutionis in integrum omnibus litteris et indulgentijs apostolicis impetratis et impetrandis omni iuris canonici et ciuilibus auxilio, conuentioni iudicum et locorum, si eorundem creditorum nomine super hijs apostolicas litteras contigerit impetrari, necnon et omnibus alijs exceptionibus per quas contra creditores eosdem tu dictique tui successores possetis imposterum uos tueri, plenam auctoritate presentium concedimus facultatem. Volumus insuper et concedimus, iuxta quod postulasti a nobis, quod tu et successores tui creditoribus ipsis huiusmodi pecuniam de bonis dicte ecclesie soluere, et dampna et expensas ac interesse reficere teneamini, si in terminis ad hoc constituendis eadem pecunia non fuerit persoluta, quodque ipsis creditoribus pretextum alicuius constitutionis canonice uel ciuilibus aut cuiuscumque priuilegij uel indulgentie sedis apostolice, de quibus in nostris litteris plenam et expressam ac de uerbo ad uerbum oporteat fieri mentionem, et per que tu et successores prefati ualeatis ulterius uos tueri, dictam pecuniam in iamdicte ecclesie utilitatem conuersam fore probandi necessitas non incumbat, sed sola tui hoc facientis confessio in instrumentis conficiendis super mutuo huiusmodi quantitatis inserta sufficiens plena et efficax probatio irrefragabilior habeatur. Ceterum ne in hoc uorago locum sibi uendicet usurarum, nostre intentionis existit et

uolumus, quod tu et iidem successores ac dicta ecclesia Lundensis tua seu sua uel ipsorum bona per has nostras litteras per cuiuspiam fraudis seu caliditatis austutiam sub quouis pallio seu colore uerborum ad usuras aliquas obligari nullatenus ualeatis, easdem litteras concessionis cautiones et recognitiones seu promissiones per eas uel earum auctoritate seu occasione factas, quo ad obligationem usurarum huiusmodi decernentes irritas et inanes et nullius penitus existere firmitatis, eis nichilominus quoad premissa que usurarum prauitatem non sapiant in suo robore duraturis, nec usurarum pretextu maliciose aliquatenus impugnantis; nostre enim intencionis ut preferatur existit, quod eadem ecclesia et eius bona huius nostre concessionis pretextu ultra predictum annum ad soluendum quantitatem prefatam nullatenus remaneat obligata. Datum Auinione XII kal. Aprilis pontificatus nostri anno quarto.

109.

Johan XXII.

8 April 1320.

Guido, Dekan ved Lunds Domkirke, (som under Striden med Ærkebispem synes at have staaet paa Kongens Side, s. min Kirkehist. I. S. 716; 738), fik Tilladelse til at oppebære Indtægterne af sine Beneficier i to Aar, som om han residerede, med Undtagelse af Distributionerne, hvor han end maatte opholde sig.

Johannes etc. Dilecto filio Guidoni decano ecclesie Lundensis Salutem etc. Personam tuam tuorum nobis exigencia meritorum acceptam, super quibus laudabilia tibi testimonia suffragantur, fauore beniuolo prosequentes, ac volentes propter hoc gratiam tibi facere specialem, tuis supplicationibus inclinati tibi auctoritate presentium indulgemus, ut in loco ubi studium uigeat generale, uel in aliqua ecclesiarum in quibus beneficiatus existis residens uel in peregrinatione existens fructus redditus et prouentus beneficiorum tuorum ecclesiasticorum que obtines usque ad biennium cum ea ualeas integritate percipere, cotidianis distributionibus dumtaxat exceptis, cum qua illos perciperes, si in ecclesijs in quibus huiusmodi beneficia obtines per-

51*

sonaliter resideres. nec ad residendum interim in eisdem aliquatenus tenearis, neque ad id a quoquam ualeas coartari. Non obstantibus etc. etc. Prouiso quod interim huiusmodi beneficia debitis non fraudentur obsequijs et animarum cura si eorum alicuj imineat nullatenus negligatur. Nulli etc. nostre concessionis etc. Datum Auinione, VI Idus Aprilis pontificatus nostri anno quarto.

In e. m. venerabili fratri.. Episcopo Othoniensi et dilectis filijs, Buxolo de Parma Tornacensis, ac Willielmo dicto Craak Lundensis ecclesiarum canonicis cappellanis nostris Salutem etc.

110.

Johan XXII.

8 April 1320.

Til Vilhelm Kraak, Dr. legum og Kanik i Lund, overdrager Paven »i Betragtning af, at han har ydet Lunde Kirke kraftigt Forsvar mod dens Undertrykkere«, af særlig Gunst ved pavelig Provision et Kanonikat ved samme Kirke. (Han nævnes som Underhandler i Striden mellem Kronen og Ærkesædet — min Kirkehist. I. S. 736 — men efter den Maade, han omtales her, synes det, at han har været paa Kirkens Side).

Johannes etc. Dilecto filio Willielmo dicto Craak legum doctori canonico Lundensi Capellano nostro Salutem etc. Uiros litterarum scientia preditos, morum ac uite honestate decoros et alijs multiplicibus gratiarum muneribus redimitos, precipue quod augmentum gratie nostre continue deuocionis studio mereri prospicimus, libenter fauoris apostolici munificentia preuenimus, prosequendo illos dignis honoribus et fauoribus gratiosis, vt quantomagis per sedem apostolicam se conspexerint honorari, tanto sollertius studeant de uirtute proficere in uirtutem, et sedem apostolicam sincerioris deuocionis promptitudine reuereri. Hijs igitur in te paterna consideracione pensatis, eo graciosius donis prosequi tuam personam intendimus, quo pleniorem de tuis laudabilibus meritis per familiarem experientiam conuersacionemque placidam noticiam obtinemus. Considerantes itaque, quod persona tua ecclesie Lundensi, prout fidedigna relatione percepimus, conseruandis et defensandis iuribus

eiusdem ecclesie ab insultibus oppressorum existit plurimum fructuosa, ac propter hoc cupientes te canonicorum ipsius ecclesie collegio agregare, volentes tibi gratiam facere specialem, Canonicatum eiusdem ecclesie cum plenitudine iuris canonici apostolica tibi auctoritate proprio motu, non ad tuam uel alterius pro te nobis facte petitionis instantiam, sed de nostra mera liberalitate conferimns et de illo etiam prouidemus; prebendam uero nulli alij de iure debitam, si que in dicta ecclesia uacat ad presens, uel cum uacauerit, quam per te uel procuratorem tuum ad hoc legitime constitutum infra vnus mensis spatium, postquam tibi uel eidem procuratori uacatio illius innotuerit, duxeris acceptandam, conferendam tibi post acceptacionem huiusmodi cum iuribus et pertinencijs suis donacioni apostolice reseruamus, districtius inhibentes venerabili fratri nostro . . . Episcopo etc. Non obstantibus etc. Datum Auinione VI Idus Aprilis pontificatus nostri anno quarto.

In e. m. venerabilibus fratribus . . . Ripensi et . . . Arusiensi Episcopis ac dilecto filio, Magistro Buxolo de Parma Canonico Tornacensi Capellano nostro etc.

111.

Johan XXII.

28 Mai 1320.

Et mærkeligt Aktstykke, der vil give en kort Opgjørelse over Ærkesædets og Kronens Mellemværende, saaledes som Ærkebispem vilde have det betragtet. Brevet er stilet til Magister Bernardus, sædvanlig skrives Tilnavnet de monte Valrano, der som pavelig Nuntius fulgte Ærkebispem hjem for at afgjøre Sagen (see min Kirkehistorie I. S. 745), i Henhold til den Anviisning, som her er givet. Det fremgaer heraf, at Æsgers Trætte hænger paa det nøieste sammen med Jens Grands, at Kong Erik vilde frigjøre sig for de Forpligtelser, han dengang havde maattet indgaae, men desværre er det vanskeligt at see af Brevet, som det foreligger, naar Omtalen af Jens Grands Sag ender og Omtalen af Æsgers begynder, da det, der ligger imellem, Isarnus's Episkopat, slet ikke nævnes. Rimeligviis er dog Overgangen der, hvor Pavens sententia modificata er anført, saaledes at naar det fremdeles hedder, at Kongen vægrede sig ved at opfylde sine Forpligtelser, dette da maa henføres til Æsgers Tid, uden at det her omtales, hvorledes det havde været, saalænge Isarnus beklædte Ærkesædet. Iøvrigt stemmer hvad der her siges om Æsgers Anker over Kongen og hans Fremfærd ganske

med hvad der er sagt i min Kirkehist. I. S. 732—34; 735—41; den Ridder, hvem Kongen overdrog Bestyrelsen af Bornholm, er rimeligviis Johan Kanne, der nævnes S. 736 efter Script. VI p. 543.

Johannes etc. dilecto filio Magistro Bernardo de Montenabrano (sic) archidiacono Sicalonie in ecclesia Bituricensi Salutem etc. In nostra et fratrum nostrorum presentia Venerabilis frater noster Esgerus Archiepiscopus Lundensis, lamentabilem proposuit querimoniam constitutus, quod cum olim clare memorie Ericus Rex Dacie, dum adhuc uiueret, propter enormes excessus quos in personas et bona venerabilis fratris nostri Johannis Bremensis, tunc Lundensis Archiepiscopi, antecessoris sui (sic) et quondam Jacobi prepositi ecclesie Lundensis in grauem summi Regis offensam commiserat, in quadraginta nouem milibus Marcharum argenti eisdem Archiepiscopo et ecclesie soluentarum fuisset auctoritate apostolica sententialiter condemnatus, ac demum bone memorie Jsarnus Salernitanus Archiepiscopus, tunc Archipresbiter ecclesie Carcassonensis, executor super executione huiusmodi sentencie auctoritate deputatus, eadem omnia bona et iura, que dictus Rex in ciuitate et diocesi Lundensi habebat tunc temporis et per se uel per alium tunc temporis seu alios possidebat eisdem Archiepiscopo et ecclesie Lundensis, Hallandia dumtaxat excepta, pro huiusmodi assignasset marcharum summa cum pleno dominio insolutum, ipsaque sententia modificata dicte sedis auctoritate in hunc modum postmodum extitisset, videlicet quod Rex prefatus priuilegia, libertates et bona, in quorum possessione eadem ecclesia Lundensis tempore predictorum excessuum existebat, eidem ecclesie restitueret, si exstarent, alioquin ueram predictorum extimacionem et usque ad ualorem decem milium marcharum argenti ad pondus Lundense in bonis immobilibus assignaret, decernendo interdicti in Regno Dacie, ac excommunicationum sententias in dictum Regem et fautores suos occasione premissorum ab homine uel a iure prolatas predictis bonis iuxta moderacionem huiusmodi assignatis eisdem archiepi-

scopo et ecclesie relaxandas. Quam quidem assignacionem, nedum quod Rex predictus adimplere curaret, verum etiam ne debitum sortiretur effectum impediuit in salutis proprie detrimentum, eosdem nichilominus Archiepiscopum et ecclesiam bonis predictis, per memoratum Archipresbiterum ut predicatur assignatis eisdem, per uolenciam spoliando, et insuper idem Rex contra clerum et ecclesiasticas personas Lundensis ciuitatis et diocesis indignacione concepta, eos qui uenire ad ipsius regis seculare forum, ad quod ipsorum infringendo priuilegia et etiam libertates trahi faciebat iniuste, et ibidem alijs respondere nolebant, prout nec etiam tenebantur, ac clericos et homines ecclesiarum dictarum ciuitatis et diocesis, quare noua thelonea et pedagia, tallias et collectas indebitas aliaque intollerabilia onera de mandato suo eisdem inposita soluere denegabant, ipsorum bona per iniuriam uolentam inuasit, aliter eisdem clericis et hominibus diuersis penis inflictis et molestiis irrogatis¹⁾. Et ut ipsos Archiepiscopum et ecclesiam Lundensem grauioribus pressuris affligeret, ipsius archiepiscopi consanguineis, familiaribus et subditis, ne sibi astant in aliquo uel etiam obedirent, expresse inhiuit de facto, in depressionem enormem ecclesiastice libertatis, et ab eis extorto super hoc iuramento nichilominus, Et deinde Rex prefatus, vt dictus Archiepiscopus eius grauaminibus durius premeretur, ab eo Mille quingentas marchas argenti exegit iniuste, et pro quinque milibus Marcharum sibi certis terminis soluendarum per vim et metum qui cadere poterat in constantem extorsit diuersas fideiussorias cauciones, et eum quia impositionibus theloneorum et pedagiorum huiusmodi ac onerum, collectarum, talliarum et grauaminum eorundem illacionibus contradicens, se ad ueniendum ad apostolicam sedem notificaturus illa nostro apostolatui preparabat, Rex predictus eosdem archiepiscopum et eccle-

¹⁾ Hele dette uklare Stykke er nøiagtig gjengivet efter Munchs Afskrift, hvor der er tilføjet et «sic».

siam nonnullis bonis, iuribus, libertatibus et immunitatibus eorumdem per se et alios indebite spoliavit, fructusque, redditus et prouentus bonorum ipsorum fecit recipi minus iuste, super ipsis Johanne Kannam (?) milite suo administratore de facto minus racionabiliter ymmo consumptore potius deputato. Et adhuc dictus Rex tantis molestiis et iniuriis non contentus eosdem Archiepiscopum et ecclesiam Lundensem, postquam idem Archiepiscopus iter arripuit ad sedem veniendi predictam, castro et terra Borredholm (sic) ad ipsos pleno iure spectantia (sic) spoliavit, dilectos filios Tuchonem Jacobini (sic) et Henricum Canonicos Lundenses, ac Borquardum eiusdem Archiepiscopi Capellanum ante ipsorum ad dictam sedem aduentum aliquibus, et demum ipsis ad eandem accedentibus sedem residuis bonis eorum omnibus ecclesiasticis et mundanis per se et alios spoliavit, eodem bona indebite detinendo, et percipiendo redditus eorumdem, ad decimas quoque pro fabricis ecclesiarum Lundensis diocesis et prouincie deputatas manus occupationis extendens, illas non sine multa nostri displicencia creatoris propriis usibus applicauit; propter que alique dictarum ecclesiarum, in quibus deuota laudum frequentia colebatur omnipotens, cum non haberetur vnde posset eisdem fabricis subueniri, ruinam miserabilem pertulerunt. Quare prefatus Archiepiscopus nobis humiliter supplicauit, ut sibi et eidem ecclesie et aliis supradictis super tantis calamitatibus et pressuris prouidere paterna diligentia dignaremur. Nos igitur super illis archiepiscopo et ecclesie et aliis supradictis pio compatiens affectu, et ad releuacionem ipsorum paterne sollicitudinis studiis intendentes, discrecioni tue per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus, si est ita, per te uel per alium seu alios dicti regis heredes et successores, ac uniuersos et singulos bonorum eisdem archiepiscopo et ecclesie Lundensi iuxta modificationem assignatorum predictam ac terre ac castri in Borrendholm, nec non et bonorum canonicorum cleri personarum cleri et hominum predictorum de-

tentores ex parte nostra moneas attentius et inducas, ut infra certum perhemptorium terminum competentem, quem eis ad hoc duxeris statuendum, eadem bona, terras et castrum, cum fructibus indeperceptis, et qui percipi potuerunt, eisdem Archiepiscopo et ecclesie, dictisque canonicis, clero, personis et hominibus bona predicta, ipsique heredes et successores dictas Millequingentas Marchas memoratas, fideiussoribus a premissis fideiussione et obligatione penitus absolutis, eidem archiepiscopo, et tolonea, pedagia, tallias, collectas et penas exacta ut premittitur canonicis, clero, personis et hominibus ipsis, dictasque decimas memoratas ecclesiis sine diminucione restituant, ipsisque archiepiscopo et ecclesie, canonicis, clero, personis et hominibus de dampnis et iniuriis plenam et debitam satisfactionem inpendant, et a quouis inpedimento, quominus iidem archiepiscopus et ecclesia uti priuilegiis, libertate, iuridiccione et immunitate predictis, ipsamque iuridiccionem exercere libere ualeant, studeant abstinere, eos omnes et singulos, cuiuscumque dignitatis prehemincie uel status extiterint, etiam si pontificali uel regali seu quouis alia premineant dignitate, ad premissa omnia per censuram ecclesiasticam, appellacione postposita, compellendo. Non obstantibus si eis uel eorum aliquibus communiter uel diuisim a dicta sit sede indultum, quod interdici, suspendi uel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mencionem. Datum Auinione. v. kal. Junij pontificatus nostri anno quarto.

112.

Johan XXII.

24 Juli 1320.

Æsger havde gjort opmærksom paa, at den da regjerende Konge Christopher var den samme, der tidligere i hans Broders Kong Eriks Tid havde fængslet Ærkebisen Jens Grand tilligemed tvende Præster, der begge vare døde i hans Fængsel, og at han af den Grund endnu var i Band. Derfor gav Paven Mag. Bernardus i dette Brev Myndighed til at løse ham af Band, naar han havde tilfredsstillet den romerske og lundske Kirke.

Johannes etc. Dilecto filio Bernardo de Monte Valrano in Regno Dacie apostolice sedis nuncio Salutem etc. Sicut venerabilis frater noster Esgerus Archiepiscopus Lundensis nobis exposuit, Christoforus Rex Dacie jllustris dudum venerabilem fratrem nostrum Johannem tunc Lundensem Archiepiscopum et quondam Lalonem quondam Johannem presbiteros capi fecit, dictumque Johannem archiepiscopum quondam Erico fratri suo captum commissit (sic), dictos uero presbiteros tandem in suo carcere mortuis in terra fecit sepelirj prophana, propter cuius quidem Archiepiscopi captionem dictus Christoforus fuit a felicis recordationis Bonifacio pape VIII predecessore nostro specialiter excommunicationis uinculo innodatus et pro excommunicato in Dacia reputatus. Nos igitur dicti Esgeri Archiepiscopi supplicationibus inclinati, discretioni tue de qua plenam in domino fiduciam gerimus specialem, per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus dictum Regem ab excommunicationis sententijs, quas premissorum occasione incurrit, satisfacta Romana et Lundensi ecclesijs competenter, hac uice auctoritate nostra iuxta ecclesie formam absoluas. Datum Auinione IX kal. Augusti pontificatus nostri anno quarto.

113.

Johan XXII.

24 Juli 1320.

Trende pavelige Dispensationsbreve til Kong Christopher: at hans Skriftefader maatte give Munke af hvilkensomhelst Orden, der spiste ved Kongens Bord, Dispensation til at nyde af de Retter, der bleve fremsatte; at hans Kapellaner saavel i Kapellerne som andetsteds hvor de læste Messe maatte modtage Offer; og endelig at hans Skriftefader maatte meddele ham Absolution for alle Synder, undtagen dem, der vare det apostoliske Sæde forbeholdne.

Johannes etc. Carissimo in Christo filio Christoforo Regi Dacie illustri Salutem etc. Meritorum prerogatiua tuorum et tui status exigentia nos inducunt, ut te apostolici fructus affluentia prosequentes, tibi reddamur ad gratiam liberales. Hinc est quod nos tuis supplicationibus inclinati, ut

confessor tuus cum Religiosis tam Cisterciensis quam cuiuscumque alterius ordinis tecum in tua mensa sedentibus, quod carnibus et alijs communibus cibus uesci libere ualeant auctoritate nostra dispenset cum uiderit expedire, non obstantibus quibuscumque statutis et consuetudinibus contrarijs dictorum ordinum apostolica uel alia quauis auctoritate uallatis, dummodo ad id Religiosis eisdem alias uoti emissio non obsistat, auctoritate apostolica indulgemus. Nulli etc. nostre concessionis etc. Datum Auinione XI kal. Augusti pontificatus nostri anno quarto.

Johannes etc. Carissimo in Christo filio Christoforo Regi Dacie Jllustrj Salutem etc. Sincere dilectionis affectus, quo sedes apostolica personam tuam non indigne prosequitur, promeretur, ut uotis tuis fauorabiliter annuamus. Hinc est, quod nos tuis supplicationibus inclinatz, ut capellani tuj coram te in capellis tuis et alibi missarum solennia celebrantes a te et alijs Christi fidelibus, qui tecum eisdem missis intererint, oblationes recipere et in proprios usus conuertere licite ualeant, auctoritate apostolica indulgemus. Nullj etc. nostre concessionis infringere. Datum Auinione IX. kal. Augusti pontificatus nostri anno quarto.

Johannes etc. Carissimo in Christo filio Christoforo Regi Dacie Jllustrj Salutem etc. Personam tuam sincera diligentes in domino caritate petitionibus tuis libenter annuimus, illis presertim quas ex affectu deuotionis procedere tuamque salutem respicere intuemus, tuis itaque supplicationibus inclinati tibi auctoritate presentium indulgemus, ut aliquem ydoneum sacerdotem in tuum ualeas assumere confessorem, qui confessione tua audita te ab omnibus peccatis tuis, nisi talia forent propter que esset sedes apostolica merito requirenda, apostolica auctoritate absoluat et tibi iniungat penitentiam salutarem, prout anime tue saluti uiderit expedire. Nulli etc. nostre concessionis. Datum Auinione IX kal. Augusti pontificatus nostri anno quarto.

Johan XXII.

4 Sept. 1320.

Dette Brev fremdrager et Træk i Kong Eriks Kirkestyrelse, som tidligere var ubekjendt, nemlig en hæftig Trætte mellem ham og St. Hans Klostrene her i Landet, hvad der iøvrigt ganske stemmer med det Forhold, han udviste mod Ærkebispem og det hele Kleresi. Paven begynder sin Skrivelse med en Lovtale over Magisteren og Brødrene af St. Hans Orden, hvis Bestemmelse var som Herrens stærke Stridsmænd mandelig at stride Herrens Strid mod den katholske Troes Fjender; men dette havde Kong Erik forglemt, ja meget mere tragtet efter at tilføje Brødrene haarde Krænkelser; han havde, medens han levede, imod den fælles Ret (jus commune) stevnet dem for verdslige Domstole; han og hans Kjøbmænd havde paalagt Brødrene og de Huse, de havde i Kjøbstederne, utilbørlige Paalæg, og efter eget Tykke idømt dem Pengebøder; han havde plyndret deres Familier, Bryder og Landboere, i deres Baniier og Huse, især i Simalodia (? hvis det ikke skulde være en Feilskrift for Sjælland, hvor Andvorskov var deres anseeligste Huus), og borttaget Kvæg og Korn, og alle disse Bøder, Afgifter og Indsamlinger havde Kongen og Kjøbmænd krævet af Brødrene som af verdslige Personer. For des haardere at trykke Brødrene havde han berøvet dem alle de kongelige Frihedsbreve, der tidligere var dem givne, ladet dem afgive den Tilstaaelse, at alt hvad de eiede i Danmark havde de faaet af Kronen, og det Løfte, at de ikke vilde optage og beholde nogen dansk Mand med hans faste Eiendomme uden Kongens Villie, at Prioren vilde straffe nogle af Brødrene, der vare Kongen særlig forhadte, efter hans Villie, at Prioren og Brødrene ikke vilde afsende nogen Klage til det apost. Sæde over de Fornærmelser, der vare dem tilføiede, men snarere tage ham i Forsvar, hvis slige Klager skulde komme op. Siden da Prioren for samme Hospital med nogle præstviiede og andre Brødre havde søgt Kongen for at begjære hans Naade, havde nogle af Kongens Mænd, med haarde Ord, Trusler og Vold afnødt dem den Forpligtelse at de vilde betale nogle af Kongens Riddere 1000 Mark Sølv. Saalænge Kong Erik levede, maatte de tie, men nu var det Pavens Begjæring, da den nævnte Konge utvivlsomt var hjemfalden til Bands Straf, at hans Efterfølger Kong Christopher vilde som en katholsk Fyrste give Magisteren, Prioren og Brødrene en passende Godtgjørelse, at Kongens Riddere skulde tilbagegive den omtalte Forskrivning, og de saavel som Embedsmænd og Kjøbmænd bøde for deres Fremfærd. Der blev derhos givet Bisperne af Odense, Linkjøbing og Wexiø det Hverv at pausee, at denne Kjendelse fuldstændig og omhyggelig blev efterfulgt.

Johannes episcopus etc. Carissimo in Christo filio . .
 Regi Dacie jllustri Salutem etc. Quanto maiora de manu
 domini dona gratie recepitj, quantoque altius diuina po-

tentia solum tue dignitatis erexit, tanto teneris deuotius sue recognoscere gratie largitatem, suisque feruentius inherere beneplacitis et mandatis, ad que serenitatem tuam eo libentius inuitamus, quo desiderabilius concupimus per fructum bonorum operum in conspectu reddaris altissimi gratosus. Non est siquidem noticie tue dilectissime filii, sicut extimamus, incognitum, quod dilecti filij . . magister et fratres Hospitalis sancti Johannis Jerosolimitani pro ulciscenda nostri redemptoris iniuria tamquam fortes athlete domini exponentes uiriliter se ac sua, et intrepide bellum domini contra hostes catholice fidei preliantes in partibus terre sancte mortis pericula non formidant, propter quod per te et alios principes Christianos condignis sunt attollendj fauoribus et in eorum bonis et iuribus conseruandi, sed sicut ex conuestione dictorum Magistri et fratrum accepimus, quondam Ericus Rex Dacie predecessor tuus, hec meditatione debita non attendens, quin potius aspirans ad iniurias et molestias eorumdem fratres hospitalis eiusdem infra Regni Dacie terminos consistentes, per se et officiales suos trahi faciebat de facto dum uiueret contra ius commune ad iudicium seculare, et eos cum subditis suis in seculari litigare curia compellebat, tam ipse quam mercatores suj eis contra libertates et tenores priuilegiorum apostolice sedis et aliorum per catholicos Reges Dacie qui fuerunt pro tempore concessorum eisdem fratribus ipsis et domibus eorundem, quas habebant in villis forensibus in quibus moram fratres ipsi trahebant, exactiones indebitas et graues collectas et tallias imponendo, et ipsos in pecuniarijs condempnando penis pro sue libito uoluntatis et alias, eorum familias villicos et colonos in Balliuijs et Curijs eorum infra Regnum constitutis predictum residentes, et presertim in Simalodie (sic) partibus, animalibus, victualibus, frumento, supellectilibus et alijs bonis omnibus per suos satellites spoliando, dictasque condempnationes, Tallias et collectas, tam idem rex quam mercatores ipsi, a prefatis Priore et fratribus exigendo, sicut a personis secularibus

uolenter, Et ut fratres ipsi eiusdem Regis processibus durius premerentur, ipsos omnibus libertatibus et defensionibus Regijs, ut cunctis per hoc daretur intelligij, quod eos in personis et bonis eorum liceret offendere sine pena, per dictum Regnum denunciarj fecit fore priuatos, confessionem seu recognitionem (sic) ab eis, quod omnia eorum et dicti Hospitalis bona infra dictum Regnum Dacie consistentia ab ipso et eiusdem Regni corona tenerent, ac promissionem, quod nullum de regno Dacie cum bonis suis immobilibus absque sua uoluntate recolligere presumerent uel tenere, dictusque Prior quosdam fratres hospitalis eiusdem, quos Rex ipse habebat exosos, iuxta sue puniret beneplacitum uoluntatis, nullamque ijdem Prior et fratres de iniurijs per eum illatis eisdem querimoniam deponerent apostolice sedi, quin potius eum ab eisdem iniurijs liberum dicerent et absolutum, promissionem per uolentiam extorquendo, cumque postmodum Prior hospitalis eiusdem in regno prefato, una cum quibusdam clericis in sacerdotio constitutis et alijs fratribus hospitalis eiusdem, ad dicti Regis presentiam, ut indignationem placarent ipsius et implorarent gratiam, accessissent, homines quidam prefati Regis dictionj subiecti contra priorem et fratres eosdem dampnandis ausibus insurgentes, eos post graues iniurias, post uerba dura, post plagas diuersas illatas eisdem, et post bona ipsorum omnia impia predatione direpta, ab eis promissionem et obligationem mille marcharum argenti quibusdam dicti Regis militibus certis terminis soluendorum, ac litteras super promissione et obligatione huiusmodi, et quod super hijs et alijs diuersis molestijs et iniurijs illatis eisdem nunquam apostolice sedi querelam exponerent, de ipsius Regis mandato, per uim et metum, qui cadere jn constantem poterant, extorserunt, super quibus ijdem Prior et fratres, dicti Regis seuam Tyrampnidem formidantes, reclamare dum uiueret nequiuerunt. Ex quibus Rex prefatus excommunicationis sententiam latam a canone non est dubium incurrisse. Cum igitur dilectissime fili tue salutis expediat co-

modis tueque celsitudinis honori conueniat, ut super predictis que in diuine maiestatis offensam, ecclesie Romane matris tue iniuriam, et contemptum et derogationem ecclesiastice libertatis, quam tu uelut princeps catholicus summo studio defensare teneris, fuerint detestabilij temeritate presumpta, satisfactio debita memoratis Magistro et Priori et fratribus impendatur, magnificentiam regiam paterno rogamus et hortamur affectu, quatenus, premissis in scrutinio benigne considerationis adductis, de predictis collectis, tallijs, exactionibus, condempnationibus, ablatis fructibus, redditibus, dampnis et iniurijs debitam eis satisfactionem impendas, et per mercatores et alios predictos facias exhiberi, tuque dilectissime filij, qui regi prefato in regno memorato succedis, eisdem Priori et fratribus confessionem, recognitionem et promissionem huiusmodi, sublata qualibet difficultate, remittas prefato (sic) milites et homines ad remittendum priorj et fratribus antedictis promissionem et obligationem eadem cohertione debita compellendo, alioquin venerabilibus fratribus nostris . . Ottoniensi et . . Lincopensi ac Wexionensi Episcopis damus per alias nostras litteras in mandatis ut si eis, per euentiam facti uel alias inquisita super premissis summarie de plano sine strepitu et figura iudicij ueritate, de illis constiterit te, officiales, mercatores, milites et homines supradictos et alios qui ad hoc de iure tenentur, ad satisfaciendum Priori et fratribus antedictis de predictis collectis, tallijs, exactionibus, condempnationibus, ablatis fructibus, redditibus, dampnis et iniurijs per censuram ecclesiasticam, appellatione remota, compellant et decernant, confessionem, recognitionem, promissionem et obligationem predictas penitus non ualere, ipsosque Priorem et fratres ad obseruationem illarum aliquatenus non teneri, et nichilominus eis oportune defensionis assistentes presidio super illis non permittant eosdem indebite molestari, molestatores huiusmodi censura similij, appellatione postposita, compescendo. Datum Auinione II non. Sept. pontificatus nostri anno quarto.

In e. m. venerabilibus fratribus .. Ottoniensi et .. Lin-
copensi ac Wexionensi Episcopis Salutem etc. Querelam dilectorum
filiorum.. Magistri et fratrum Hospitalis sancti Johannis Jerosolimitani
accepimus, quod quondam Ericus rex Datie non attendens, quod
idem magister et fratres pro ulciscenda nostri redemptoris iniuria
tamquam fortes athlete etc. etc. etc. — Quocirca fraternitati
uestre per apostolica scripta mandamus, quatenus uos uel duo
aut unus uestrum per uos uel per alium seu alios, si dictus rex
precibus et hortationibus nostris huiusmodi acquiescere forte con-
tempserit, et uobis per euidentiā facti uel alias inquisita
summarie de plano sine strepitu et figura iudicij veritate con-
stiterit de premissis, regem, officiales, mercatores etc. ad satis-
faciendum priori et fratribus antedictis de memoratis collectis,
tallijs etc. etc. etc. compellatis etc. etc. non obstantibus etc. etc.
Datum ut supra.

115.

Johan. XXII.

19 Marts 1322.

Om Besættelsen af Roskilde Bispestol. Efter Biskop Olufs Død
foregik Valget af hans Eftermand paa lovlig Maade, men da den valgte
Biskop Johan tilligemed Kapitlets Prokuratorer kom til Lund, for at
søge Stadfæstelsen, var Ærkebispnen i Rom og der var Ingen paa Stedet,
som havde Myndighed til at foretage Handlingen, hvorfor han maatte
søge sin Konfirmation i Rom.

Johannes etc. dilecto filio Johanni electo Roskildensi
Salutem etc. Pastoralis officij nobis quamquam immeritis
superna dispensatione commissi cura sedula sollicitat mentem
nostram, ut vniuersis orbis ecclesijs pro earum statu re-
gendo, salubriter et feliciter dirigendo, quantum nobis ex
alto conceditur, sollicite cogitemus, sed de illis ecclesijs,
quas uacationum detrimentis expositas intuemur, propensior
imminet nobis cura, ut eis per nostre prouidentie studium
viri proficiantur ydonei, qui sciant et possint ipsis preesse
pariter et prodesse. Dudum siquidem, ecclesia Roskildensi
per obitum bone memorie Olauj Episcopi Roskildensis pa-
storis solatio destituta, dilecti filij.. prepositus et capi-
tulum ipsius ecclesie, uocatis omnibus qui uoluerunt, debu-

erunt et potuerunt comode interesse, die ad eligendum prefixa, ut moris est, insimul conuenerunt, et, spiritus sancti gratia inuocata, deliberantes in huiusmodi electionis negotio per uiam procedere compromissi, tibi decano, Johanni Cantori, Guidoni de Hallandia, Johanni Henrici et Petro Frodonis, canonicis ecclesie antedictae, prouidendi ea uice de uobis ipsis uel alijs de gremio ecclesie prefate dumtaxat eidem ecclesie per electionem canonicam de Pastore concesserunt unanimiter liberam potestatem, usque ad certi temporis spatium tantummodo duraturam, teque a reliquis compromissarijs huiusmodi, collegis tuis, eadem potestate recepta, secedentibus in partem, post deliberationem, quam super hoc inter uos diligentem habere curastis, tandem ipsi college in te in sacerdotio constitutum virum quidem litterarum scientia peditum, moribus et uita laudabilem, in spiritualibus prouidum et in temporalibus circumspectum, uota sua concorditer direxerunt, ac deinde dictus Johannes Henrici uice sua et predictorum collegarum, ac de ipsorum et capituli predictorum mandato, te infra idem spatium in episcopum Roskildensem elegit et electionem huiusmodi coram dicta (sic) capitulo solenniter publicauit, ipsique Capitulum electionem eandem concorditer acceptarunt, necnon prefati capitulum fecerunt electionem predictam per cantorem eundem clero et populo Roskildensi publicari, tuque postmodum ad instantiam Capituli predictorum electioni huiusmodi consensisti et subsequenter tam tu quam certi procuratores ydonei ad id ab eisdem Capitulo specialiter deputati ad ecclesiam Lundensem, loci metropolitica, pro confirmatione obtinenda ipsius electionis accedere curauistis. Verum quia tu et dicti procuratores apud eandem ecclesiam Lundensem neminem reperistis, qui a venerabili fratre nostro . . Archiepiscopo Lundensi, tunc apud sedem apostolicam constituto, ad quem eiusdem electionis confirmatio pertinebat, confirmandi electionem ipsam potestatem haberet, postea tu et ipsi procuratores ad sedem prefatam uos personaliter contulistis, et

electioni (sic) predicte nobis presentato decreto, ipsam confirmari per nos suppliciter postulastis in hijs omnibus statutis a iure temporibus obseruatis. Nos igitur electionis prefate processum tueque persone merita in fratrum nostrorum presentia cum eisdem procuratoribus examinauimus diligenter, et quia electionem eandem de te persona ydonea inuenimus canonice celebratam, eam de fratrum nostrorum consilio auctoritate apostolica confirmamus, teque ipsi ecclesie Roskildensi preficimus in Episcopum et pastorem, curam et administrationem illius tibi tam in spiritualibus quam in temporalibus plenarie committendo, firma concepta fiducia, quod, dirigente domino actus tuos, dicta ecclesia Roskildensis sub tuo felici regimine augmenta suscipiet comodi et honoris. Onus itaque predicti Regiminis suscipiens reuerenter, in ampliandis honoribus et profectibus procurandis eiusdem ecclesie Roskildensis te gerere studeas sollicitum, et fidelem gregem dominicum in ea tue commissum fidej doctrina uerbi et operis informando, ita quod exinde, preter diuine retributionis premium, tibi a nobis et eadem sede commissum benedictionis et gratie prouenire ual at incrementum. Datum Auinione XIII kal. Aprilis pontificatus nostri anno sexto.

In e. m. (mutatis mutandis) Preposito et Capitulo ecclesie Roskildensis. In e. m. Dilectis filijs Clero Ciuitatis et diocesis Roskildensis. In e. m. dilectis filijs Populo Ciuitatis et diocesis Roskildensis. In e. m. dilectis filijs uniuersis vasallis ecclesie Roskildensis. In e. m. venerabili fratri . . Archiepiscopo Lundensi Salutem. Ad cumulum etc. prouenerj. In e. m. Carrissimo in Christo filio Christoforo Regi Datie Jllustri Salutem etc.

116.

Johan XXII.

18 April 1322.

Samme Biskop Johan fik Befaling om at modtage Ordinationen af Biskoppen af Ostia, Raynaldus.

Johannes etc. Venerabili fratri Johanni Episcopo Roskildensi Salutem etc. Nuper Roskildensi ecclesia pastoris solatio destituta dilecti filij Capitulum eiusdem ecclesie te

elegerunt etc. Nos igitur tuis huiusmodi supplicationibus inclinati . . eandem electionem . . . duximus . . . confirmandam etc. . . cum autem postmodum per venerabilem fratrem nostrum Raynaldum Episcopum Ostiensem tibi fecerimus munus consecrationis impendi, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus ad predictam ecclesiam sponsam tuam etc. accedens etc. etc. Datum Auinione XIII kal. Maij pontificatus nostri anno sexto.

117.

Johan XXII.

1323?

Dette og det følgende Brev handler om et i Kong Eriks Tid oprettet Jomfru Kloster af Cistertienser-Ordenen i Odense Stift. Stifterinden var en Enkefru Valborg, Enke efter Otto kaldet Foget, som da hun ved sin Søn Johannes's Død var kommen i Besiddelse af Familiens Gods, skjænkede det til et Kloster af Cistertienserordenen, og gav sig selv derind. Der viste sig imidlertid nogen Vanskelighed. Hendes afdøde Søn Johannes havde i Ridder Morten Dues Tjeneste paadraget sig Gjæld og Kreditorerne krævede nu af det nye Kloster denne Gjæld, som Morten Due dog førend sin Død havde anerkjendt som sin. Desuden havde Kong Erik paa Fru Valborgs Begjæring, endskjøndt han tilfulde kjendte denne Sag, stadfæstet hendes Gave, og havde af kongelig Myndighed skjænket Klosteret Privilegium med udtrykkelig Nævnelse af det omstridte Gods. Men efter hans Død havde Kreditorerne sat deres Fordringer igjennem med Magt, efter den verdslige Rets Kjendelse, endskjøndt Enken, saa godt hun forstod det, havde appelleret til Paven, paa sit Modersmaal (in suo vulgari idiomate). Selv reiste hun derpaa til Avignon, og Pave Johan bemyndigede trende Prælater ved dette Brev til at undersøge Sagen, nemlig Biskoppen af Wilberg (Viborg?), den pavelige Nuntius Bernardus de monte Valrano, samt en svensk Kanik Niels Sigvastsen (see min Kirkehistorie 2den Deel. S. 38).

Det omtalte Klosters Navn anføres ikke, men formentlig er det Halsted Kloster paa Lolland, altsaa inden Odense Stift, det nuværende Baroni Juellinge. Dette Klosters Stiftelsestid og hele Indretning har hidtil været fuldkommen ubekjendt, og første Gang det nævnes, er netop i Kong Erik Menveds Tid, nemlig 1305, da der omtales en Prior ved samme Kloster. Forunderligt nok er det, at der ved denne som ved flere andre Leiligheder nævnes Priorer som dette Klosters Forstandere,¹ men dette strider ikke bestemt imod, at det jo kan have været et Jomfrukloster, da det ikke er uden Exempel, at Jomfruklostre havde Priorer som Bestyrere af Godset. Morten Due, der nævnes i Brevet som Kong Eriks Drost, omtales oftere i hans Historie; han nævnes ligeledes her i Pavebrevene Nr. 88.

Johannes etc. venerabili fratri . . Episcopo Wilbergenſi . . Archidiacono Sicalonie in ecclesia Bituricensi et Magistro Nicolao Sigwasti canonico Vpsalensi Salutem etc. Accedens ad presentiam nostram dilecta in Christo filia Walburgis, relicta quondam Ottonis dicti Fogat uidua, Ottoniensis diocesis, nobis significare curauit, quod ipsa dudum, zelo deuotionis accensa, quoddam Monasterium monialium Cisterciensis ordinis ad honorem dei et beate Marie virginis gloriose fundauit in suo proprio solo, sito in diocesi supradicta, cui omnia bona immobilia, que per successionem quondam Johannis filij sui obuenerant, obtuli (sic) dedit et imperpetuum applicauit, seque deuouit ibidem domino perpetuo seruituram, sed cum post modum pretextu quorundam debitorum, que dictus Johannes nomine quondam Martini dicti Duua, Militis eiusdem diocesis, cuius obsequijs idem Johannes dum uiueret inherebat, dicitur extraxisse, prefatum Monasterium ad instantiam creditorum, quibus debita huiusmodi debebantur, que dictus Miles recognouerat ante sui obitum, ut asseritur, esse sua, in bonis predictis grauiter vexaretur, clare memorie Ericus Danorum Sclauorumque Rex, huiusmodi negotio plenius intellecto, oblationem et donationem per eandem Walburgim factas de dictis bonis Monasterio prelibato expresse ratificans, immunitatis et libertatis priuilegium cum dictorum expressione honorum auctoritate Regia duxit eidem Monasterio concedendum. Demum uero Rege prefato, sicut domino placuit, de presenti uita sublato, dictoque Monasterio bona predicta iure suo pacifice possidente, creditores predicti in bonis eisdem, diuino cultui sicut premittitur dedicatis, per potentiam et impressionem curie secularis, appellatione uel proocatione per eandem uiduam, quantum in ea fuit, et eo modo quo melius sciuit et potuit in suo uulgari ydiomate, propter hoc ad sedem apostolicam interiecta contempta penitus, contra sanxiones canonicas et aliter indebite presumpserunt et presumunt, bona occupando et distrahendo predicta, Monasterium ipsum multipliciter molestare in eiusdem

Monasterii graue dampnum et preiudicium manifestum. Quare dicta uidua nobis humiliter supplicauit, ut super hijs eidem Monasterio prouidere de oportuno remedio dignaremur. Nos igitur, ad quos spectare dinoscitur lesis Monasterijs subuenire, uolentes eidem Monasterio, ad quod predicta bona pertinere dicuntur, de oportuno remedio super hijs paterne diligentie studijs prouidere, discretioni uestre per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus uos uel duo aut unus uestrum per vos uel alium seu alios super predictis simpliciter summarie et de plano ac sine strepitu et figura iudicij, vocatis qui fuerint euocandi, super hijs uos diligentius informantes, exhibere curetis prefato Monasterio celeris iusticie complementum. Contradictores etc. Non obstantibus si eis uel ipsorum aliquibus a sede apostolica sit indultum, quod interdici, suspendi uel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem. Seu si appellatio uel prouocatio huiusmodi legitime interposita forsitan non existat et per eandem uiduam uel alium nomine dicti Monasterii non fuerit infra tempus legitimum prosecuta. (Dateringen mangler; næstforegaaende Nr. er dat. Avin. III non. Oct. an. 7).

118.

Johan XXII.

1328?

Dette Brev handler ganske om den samme Sag som det foregaaende, og er en Henvendelse til Kong Christopher med Begjæring om, at han efter sin afdøde kongelige Broders Exempel vilde antage sig Enkens Sag.

Johannes etc. Carissimo in Christo filio Christoforo Danorum Sclauorumque Regi Illustri Salutem etc. Quanto deuotius affici Regiam pietatem ad loca Religiosa et ecclesias ecclesiasticasue personas summi Regis contemplatione supponimus, tanto confidentius ea tue celsitudini (sic) commendamus. Sane dilecta in Christo filia Walburgis, relicta quondam Ottonis dicti Fagat (sic) uidua, diocesis Ottoniensis, Sedem apostolicam adiens nobis exponere procurauit, quod

ipsa dudum zelo deuotionis accensa quoddam Monasterium monialium Cisterciensis ordinis in suo proprio solo fundauit, cui omnia bona immobilia, que ex successione quondam Johannis filij sui peruenerant ad eandem, et alia ad ipsam pertinentia quouis modo obtulit et dedit ac imperpetuum applicauit, seque deuouit ibidem domino perpetuo seruituram, sed cum postmodum pretextu quorundam debitorumque dictus Johannes nomine quondam Martini dicti Duua militis, cuius obsequijs dum uiueret inherebat, dicitur contraxisse, prefatum Monasterium ad creditorum instantiam, quibus huiusmodi debita debebantur, que prefatus Miles ante sui obitum recognouerat esse sua, super dictis bonis grauiter uexaretur, clare memorie Ericus Rex Danorum Sclauorumque, germanus et predecessor tuus, plene huiusmodi negotio intellecto donationem factam predictam Walburgis de bonis eisdem Monasterio prelibato, ut asseruit uidua predicta, ratificans, jmmunitatis et libertatis priuilegium cum dictorum expressione honorum eidem Monasterio Regia liberalitate concessit, prout ex ipsius tenore priuilegij per dictam Walburgis (sic) apud sedem apostolicam exhibiti, quem inseri presentibus fecimus, Regie magnificencie clarius innotescere (sic), demum uero dicto germano et predecessore tuo, sicut domino placuit, sublato de medio, teque ad Regni solium sublimato, dicti creditores per impressionem et potentiam curie secularis in bonis predictis, diuino cultui, accedente confirmatione Regia, sicut premititur, dedicatis, presumpserunt et presumunt, ut asseritur, dictum monasterium contra sancxiones canonicas ac priuilegia Regia multipliciter molestare. Quocirca Serenitatem Regiam rogamus attentius et hortamur, quatenus dicti germani et predecessoris super hijs uestigijs inherendo, dictum priuilegium Regij approbatione muniminis pro diuina ac nostra et apostolice sedis reuerentia roborans et confirmans, non sinas predictum Monasterium per creditores ipsos uel quosuis alios super predictis indebite molestari, sed illud potius taliter propiciatione fauoris regij

prosequaris, quod Moniales ibidem collocande in tranquillitate mentis uacare diuine contemplationi iugiter ualeant, tuque proinde diuine et humane laudis preconij attollaris. Tenor uero prefati priuilegij dinoscitur esse talis. (Her ophører Brevet uden Datering; næstfølgende er dateret: Auinione XV kal. Oct. anno 7).

119.

Johan XXII.

14 Juni 1323.

Taksigelse til Kong Christopher for den Modtagelse den pavelige Nuntius Mag. Bernardus havde fundet i de Aar, han havde opholdt sig her. Tillige omtales det her, hvad det var for Afgifter han skulde opkræve. Tiendedelen af alle geistlige Præbenders Indkomster i sex Aar for 1314-20; Indtægten af de ledige Beneficier (see min Kirkehist. I. S. 725); Legater skjænkede til det hellige Lands Hjælp samt Afgifter af Roskilde Kirke og nogle andre. Ved disse sidste maa udentvilt tænkes paa Afgifter, foranledigede ved Vacance, Servispenge og Annater.

Vedføiet er en Opfordring til Biskoppen af Ribe om at yde den nævnte Nuntius sin Bistand.

Johannes etc. Carissimo in Christo filio Christoforo Danorum Sclauorumque Regi Illustri Salutem etc. Benigne recepimus et uidimus diligenter Regie serenitatis litteras, quibus dilectum filium Magistrum Bernardum de Monte Valrano, Archidiaconum Sicalonie in ecclesia Bituricensi, Capellanum nostrum, apostolice sedis nuncium, per nos ad partes Regni tui specialiter destinatum, de decima sexenali ac fructibus beneficiorum uacantium, et legatis factis pro subsidio terre sancte, necnon et prouentibus ecclesie Roskildensis, et nonnullis alijs in eodem Regno collegisse et recepisse, ac extra illud misisse magnas auri et argenti pecunie quantitates, nobis tua sublimitas intimaui, postulans de nostro beneplacito, cui promptitudinem obtulisti Regiam, super hijs edoceri. Prefato (sic) fili carissime super predictis gratiarum tibi actiones uberes referentes, magnitudinem Regiam volumus non latere, quod nos de dicto Archidiacono, quem virum fidelem et discretione peditum reputamus, gerentes fiduciam plenioram, ipsum ad predicta et alia nonnulla nostra et ecclesie Romane prosequenda ne-

gotia duximus destinandum, indubie supponentes, quod ipsi de predictis pecuniarum summis et alijs gestis et administratis per ipsum nostre Camere et aliter, sicut tenebitur, fideliter respondebit. Quare tam ipsum quam predicta et alia per nos sue solitudinj comissa negotia Regie celsitudini commendantes, eandem rogamus attentius et hortamur, quatenus ipsum super hijs et alijs pro nostra et apostolice sedis reuerentia fauore Regio prosequaris, ad nos habiturus recursum in tuis oportunitatibus cum fiducia filiali. Datum Auinione XVIII kal. Julij pontificatus nostri anno septimo.

Johannes etc. Venerabili fratri Johanni Episcopo Ripensi Salutem etc. Dilectum filium Magistrum B. de Montealrano Archidiaconum Sicalonie in ecclesia Bituricensi capellanum nostrum, apostolice sedis nuncium, per nos ad partes Regni Dacie destinatum ac negotia per nos in illis partibus sue discretioni comissa fraternitati tue propentius (sic) comendantes, eam rogamus attentius et hortamur, quatenus, super eisdem negotijs feliciter prosequendis sic eidem assistas pro nostra et apostolice sedis reuerentia consilij, auxilijs et fauoribus oportunis, quod te fideliter ipsum nuncium super hijs dirigente, dicta negotia prosperentur, ipseque nobis de te grata referre ualeat et nos tuam debeamus beniuolentiam cum gratiarum actionibus commendare. Datum ut supra.

120.

Johan XII.

9 Oct. 1325.

Om Valget af den nye Ærkebiskop efter Æsgers Død, hvorved den Valgte, Domprovst Karl, efterat have erholdt pavelig Stadfæstelse, anbefales Kongen.

Johannes etc. Carissimo in Christo filio . . Regi Dacie illustri Salutem etc. Ad fouendum in caritatis visceribus Ecclesiarum prelatos ac eos precipue, qui dignitate pontificali preeminent, eo te fiducialius nostris precibus inuitamus, quo in bonorum executione operum celsitudinis regalis affectum extimamus magis promptum et facilem inuenire, maxime cum apud deum, cuius ijdem prelati obsequijs de-

putantur, tibi retributionis eterne premium et apud homines exinde preconium proueniat ample laudis. Dudum siquidem, Ecclesia Lundensi per obitum bone memorie Esgeri Archiepiscopi Lundensis, Swetie primatis, pastoris solatio destituta, dilecti filij Carolus Electus Lundensis tunc prepositus, . . decanus et Capitulum ipsius, uocatis omnibus qui debuerunt uoluerunt et potuerunt commode interesse, die ad eligendum prefixa, ut moris est, insimul conuenerunt et, spiritus sancti gratia primitus inuocata, deliberantes in huiusmodi Electionis negotio per uiam procedere compromissi, dilectis filijs Johanni preposito Otthoniensi, Nicolao dicte Lundensis, Petro Roschildensis Archidiaconis, Petro Thrugoti et Magistro Thome Vbbonis Canonicis eiusdem Lundensis Ecclesiarum prouidendi ea uice de se ipsis uel alijs, de gremio ipsius Ecclesie Lundensis dumtaxat, per electionem Canonicam de pastore unanimiter concesserunt plenam atque liberam potestatem usque ad certum temporis spatium tantummodo duraturam, ipsi namque compromissarij, huiusmodi potestate recepta, secedentes in partem, post deliberationem, quam super hoc inter se habuerunt diligentem, demum in prefatum Electum, in sacerdotio constitutum, direxerunt concorditer uota sua, et deinde prefatus Archidiaconus Roschildensis uice sua et eorundem collegarum suorum ac decani et Capituli predictorum, nec non et de ipsorum omnium ibidem presentium mandato eundem Electum in Archiepiscopum Lundensem infra huiusmodi spacium elegit, et electionem huiusmodi predictis omnibus presentibus publicauit, ipsique omnes Electionem eandem uoluntarie acceptarunt, que subsequenter fuit per dictum decanum de mandato predictorum Capituli Clero et populo solenniter publicata, idemque Electus postmodum electioni presentate sibi ad instantiam dictorum Capituli consensit, ac deinde ad sedem apostolicam personaliter accessit, et tam ipse per se quam prefati Capitulum per certos eorum procuratores ydoneos, ad hoc ab eis ad sedem ipsam propterea destinatos, confirmari per nos electionem predictam,

illius nobis presentato decreto, humiliter supplicarunt, in hijs omnibus statutis a iure temporibus obseruatis. Nos igitur electionem ipsam eiusdemque Electi persone merita per venerabilem fratrem nostrum Guilielmum Episcopum Sabinensem, ac dilectos filios nostros Guilielmum tituli sancti Ciriaci in Termis presbiterum et Neapoleonem sancti Adriani diaconum Cardinales examinari fecimus diligenter, factaque nobis ab eis super hijs relatione plenaria et fideli, quia inuenimus electionem eandem de ipso Electo persona ydonea, cui uite munditia, morum elegantia, litterarum scientia, spiritualium et temporalium prouidentia circumspecta et ad defensionem bonorum et iurium ipsius ecclesie Lundensis temporalis potentia, prout ex testimonijs fidedignis accepimus, laudabiliter suffragantur, canonice celebratam, illam de fratrum nostrorum consilio auctoritate apostolica confirmamus, ipsumque Carolum predictae Lundensi ecclesie preficimus in Archiepiscopum et pastorem, curam et administrationem ipsius sibi tam in spiritualibus quam in temporalibus plenarie committendo, in eo qui dat gratias et largitur premia confidentes, quod dextera domini secum faciente uirtutem, eadem Lundensis ecclesia sub eius felici regimine uotiuua honoris et commodi suscipiet incrementa. Quia igitur fili carissime uirtutis opus esse dinoscitur ecclesias et personas ecclesiasticas, presertim dignitate pontificali preditas, benigno fauore prosequi, ac eas uerbis et operibus pro Regis eterni gloria uenerari, Serenitatem Regiam rogamus et hortamur attente, quatenus eosdem Archiepiscopum et ecclesiam Lundensem prefatam sibi commissam sic habeas pro nostra et dicte sedis reuerentia in eorum oportunitatibus propensius commendatos, quod dictus Archiepiscopus tue celsitudinis fultus auxilio in commissa sibi pastoralis officij cura possit, deo propicio, assidue prosperari, ac tibi exinde a retributore bonorum omnium perennis uite premium rependatur, tibi que a nobis condigna proueniat actio gratiarum. Datum Auinione VII Idus Octobr. pontificatus nostri anno decimo.

121.

Ex formulis Johannis p. XXII. per Martinum de Ebolo Vicecancell. Nr. 872.

Udateret.

Da Brevet mangler alle Tidsbestemmelser, og da Munchs Anm. endog gjør Begyndelsesbogstavet af Biskoppens Navn usikkert, er det umuligt at have nogen sikker Mening om de Forhold, hvorunder det er fremkommet. Det handler om en Biskop i Odense, der tillige var Franciskanermunk (professor ordinis fratrum minorum), og er Begyndelsesbogstavet rigtigt, saa ligger det nær at tænke paa Biskop Regner, der i Kong Erik Glippings Tid var stærkt indviklet i Jacob Erlandsens og Peter Bangs Strid. Den i Brevet omtalte Biskop var nemlig, paa Grund af Uenighed med Kongen, stævnet for Pavens Domstol; efterat han havde opholdt sig i nogen Tid ved Pavens Hof fik han Afløsning og Tilladelse til at vende tilbage til sin Kirke, hvorpaa Paven medgiver ham dette Brev til Stiftets Clereci, at de skulde modtage ham med Glæde og vise ham skyldig Lydighed. — Alt dette kunde nok passe paa Biskop Regner; men er Brevet fra en senere Tid og er det udfærdiget af Pave Johan XXII, da maa det angaae Biskop Peder, som ogsaa en Gang var indviklet i en Strid med Kong Erik Menved (see min Kirkehistorie I S. 730—31), uden at de nærmere Omstændigheder ved denne Strid ere bekjendte. Dog maa det derved bemærkes, at et ovenfor anført Pavebrev (Nr. 91) gjør det tvivlsomt, om denne Biskop var Franciskaner Munk, hvad han sædvanlig udgives for.

Quod populus recipiat Episcopum qui accusatus ueniens ad Curiam recedit licentiatus. R. Clero et populo Ciuitatis et diocesis Othoniensis. Qui disponente patre luminum curam gerimus omnium ecclesie filiorum, deuotionem uestram ad id sollicite faciendum debemus inducere, per quod uobis benedictionis diuine premium digne ualeat prouenire. Sane Venerabilis frater noster R. Othoniensis Episcopus, professor ordinis fratrum minorum cum pretexto quarumdam discordiarum Regni Datie olim apostolice sedis fuisset auctoritate citatus, se uelut obedientie filius, et confissus (sic) de innocentie sue meritis, ac etiam de conseruatione fame sollicitus, eidem sedis conspectui personalliter presentauit. Cumque idem Episcopus diu apud sedem ipsam sub mora diutina constitutus, se illis grauatum lamentaretrn incommodis, que dispendiosa parit proprietas senectutis, et affectum tedio laborum multiplicium et grauium oneribus expensarum, quas ueniendo et morando

pertulerat, ac per dies singulos sustinebat, Nos circa ipsum, cui de religiosa uita et pia conuersatione a quam plurimis fidedignis laudabile testimonium perhibetur, paterne ducti compassionis affectu, eum ab illis omnibus, pro quibus huiusmodi citatio facta fuerat, duximus absoluendum, concessa sibi licentia, ut in Christi nomine ad suam libere rediret ecclesiam, de cura commissi sibi gregis uigilem et efficacem diligentiam habiturus. Rogamus itaque uniuersitatem uestram et hortamur attente, per apostolica uobis scripta mandantes, quatenus prouide attendentes, quod donum superne gratie ac preconium humane laudis acquiritur, si reuerendis patribus a deuotis filijs condigna reuerentia promptis affectibus impendatur, dictum Episcopum, cum ad uos deo duce peruenerit, pro diuina et nostra reuerentia recipientes ylariter et deuote, in omnibus, in quibus tene mini, sibi, quamdiu gratiam et communionem predictae sedis habuerit, obedire et intendere studeatis, ita quod ipse letetur in uobis deuotionis habere filios, et fructum paterne benedictionis gaudeatis in ipso per consequens obtinere, Nosque nihilominus sinceritatem uestram exinde merito commendare possimus.

(M. Anm.) Da Brevene i Martini Ebuli Formularbog alene ere anførte for Formularens Skyld, ere stundom de der forekommende Navne skjødesløst skrevne, hvorvel det øvrige er skrevet meget smukt og taalelig nøiagtigt. Saaledes er det ingenlunde sikkert, at Begyndelsesbogstavet R. i den her omtalte Biskops Navn er rigtigt.

122.

Johan XXII.

9 Juni 1324.

Uddrag af tvende pavelige Provisions- og Dispensationsbreve. a. Karl Eriksen (maaskee den samme Karl, der 1325 blev Ærkebiskop i Lund) fik et Kanonikat i Roskilde, uanseet at han allerede besad et Præbende i Lund uden Sjælesorg, og et i Odense Stift (Costensis skal vist være Toftensis c: Provst i Tofte) med Sjælesorg. b. Magister Peter Ricolfsen fik et Kanonikat i Ribe.

Carolo Erici prouidetur de canonicatu ecclesie Roskildensis, non obstante inter alia quod Lundensem sine cura et Costensem Ottoniensis diocesis cum cura habeat ecclesias. Executores: Abbas Monasterij de Nestwidh Roskildensis diocesis — Archidiaconus Upsalensis — Magister Hermannus de Boemia Canonicus Pragensis. — Datum Auinione. V. id Junij pontificatus nostri anno VIII.

Magistro Petro Riculfi prouidetur de canonicatu ecclesie Ripensis. Executores: Abbas monasterij loci dei Ripensis diocesis. — Archidiaconus Upsalensis — Magister Hermannus de Boemia. — eodem d.

Herredskirker i Danmark.

Af Cand. mag. O. Nielsen.

Dr. Ludvig Helveg siger i sin Kirkehistorie før Reformationen I, 262, at »hverken i den ældste eller gjennem de følgende Tider findes i Danmark Spor til hvad der svarer til de norske Fylkes-, Herreds- og Høgendeskirker«. Dette forholder sig ikke saaledes. I Erik Glippings Forordning 1284 for Skaane, Sælland og Jylland (trykt i de Ghemenske Udgaver af disse Landes Love, men desværre ikke siden) Kap. 13 findes følgende Bestemmelse: »Stud skal hver Bonde rede paa St. Andreæ Dag; vil ej Embedsmand ved tage, da ride Bonden til Tings et og andet og tredje, og byde hende ud, og vil ej end da Embedsmand ved tage, da nævne til af Tinget 3 Mænd eller 4 at følge hannem til Kongens Gaard, om han (Gaarden) er inden Herreds, eller Embedsmands Gaard; end ere de her hverken dere i det Herred, da fare til Herredskirke, og de gode Mænd være der ved, af Ting vare nævnte, at hun (Stud) lægges der i Kirke; hvad Skade der kommer af Stud siden, gange der Embedsmands Skade og ej paa Bondens, som fuldt Rede har gjort ud«.

Det ligger saa naturligt for Tanken at antage Herredskirkers Tilværelse, selv om her ikke var et saa tydeligt Bevis. At Kristendommen fra først af forkyndtes paa de Steder, hvor Folk samledes, og altsaa især paa Tingstederne, at de første Kirker rejstes paa slige Forsamlingssteder, saa-

ledes at Herredet blev det første Sogn, at derfra efterhaanden opførtes Kapeller, der blev til Sognekirker, eller en Kirke anlagdes i hver Fjerdings, og denne atter deltes i mindre Sogne, eftersom Læren udbredtes og Menighedens Trang voksede, synes at have været den naturlige Gang. Herrederne har paa faa Undtagelser nær (f. E. Vandfuld: Vendel-folkhæreth, der er en ethnografisk Benævnelse, og Horns Herrederne, der betegne Beliggenheden) Navn af et Sted indenfor deres Omraade, som oftest i Midten, og Grunden til, at Herredet har faaet netop dette Navn, maa nødvendig være, at dette Sted har været Hovedstedet og Tingstedet. Naar Herredets Bynavn ikke ligger i Midten, maa man antage, at det ikke er noget oprindeligt Forhold, men at en Deling har fundet Sted. Vi finder endnu, som af det følgende vil ses, mange Steder Spor af, at dette forholder sig saaledes.

Herredskirker finder vi ellers ikke udtrykkelig nævnt i trykte Kilder, men dog afgiver Sognet Herredskirke i Nørre Herred paa Laaland et tilstrækkeligt Bevis for Sagens Virkelighed; den var Konventskirke for Herredets gejstlige Ret¹⁾, men blev ikke derfor kaldt Herredskirke, som Trap i sin Topogr. I, 832 mener. Desværre haves ingen gamle Dokumenter trykte, hvori Navnet haves. Hos Trap findes en Efterretning om, at Bødstrup Kirke har været Herredskirke i Nørre Herred paa Langeland; hvorfra han har denne Efterretning, ved jeg ikke.

Derimod nævnes, dog saavidt jeg har bemærket, kun i senere Tider, fra det 15de Aarhundrede af, Fjerdingskirker adskillige Gange. Den 13de Novbr. 1459 udstædtes Tingsvidne af Lisbjergherred, at Hr. Otte Nielsen til Bjørnholm 3 Ting havde forkyndt Løsen paa noget Gods, som Jon Jensen i Opstorp havde i Pant af Hr. Anders Petz, og nu var ham lovlig skødet med Indløsningsret. Han tilbød Pengene, hvorfor det var pantsat, men Jon Jensen vilde

¹⁾ Rhode, Laaland og Falster. 2 Udg. S. 201.

ikke annamme dem; »da fandt Kongens Foged og Herredsmænd Penningen ind i Fjerdingskirke at ligge Aar og Dag, om forn^e Jon Jensen vilde end da annamme sine Penninge; der Aar og Dag forgangen var, da red Erik Luno til Fjerdingskirke og tog med sig Herredsfoged og Herredsmænd og tog de forn^e Penge af Fjerdingskirke igen og førte dem inden alle fire Stokke paa forn^e Ting, og æskede han lovlig de Breve af forn^e Jon Jensen« ¹⁾. — 1505 udstædtes en Dom af Kong Hans, hvorved Penge, for hvilke Hanherred var pantsat, og som i Aar og Dag havde ligget i Fjerdingskirken, efter gammel Sædvane skulde tilfalde Kronen²⁾. Ved en Dom 1537 tildømtes Rindum Gods Niels Klavsens til Nørholm og Medarvinger, der havde indlagt den Sum, for hvilken Godset var pantsat, i Fjerdingskirken i Hing Herred, He Kirke, hvor den havde ligget Aar og Dag, og derfor var bleven Kong Frederik tildømt, da ingen vilde modtage den³⁾. — En anden Dom af 1540 i Anledning af en Strid om 5 Lester Korn, der hørte til Provstiet paa Thyholm, anfører et Brev fra 1426, om at Hr. Henrik Knudsen vilde indløse det af ham til Provst Niels pantsatte Gods og havde tilbudt det paa Tinge og i Hvidbjerg Borgestue, men da ingen vilde modtage Indløsningssummen, var den inddømt i Fjerdingskirken (Hurup Kirke); Dommen udsagde, at Godset skulde tilfalde H. Knudsens Arvinger⁴⁾. — Niels Lange til Kjærgaard vilde indløse noget Gods i Rinds Herred, som hans Hustrus Forfædre havde pantsat, han havde lovlig forkyndt Løsning derpaa, og da ingen vilde annamme Summen, hvorfor Godset var pantsat, havde han indlagt den i Fjerdingskirken, hvorfor Godset ogsaa tildømtes ham⁵⁾. — Anne Bjørnsdatter, Niels Kaases Enke til Starupgaard, tilbød paa Hønborg Herredsting Guld og Pendinge til Indløsning af noget pantsat Gods, og det dømtes at komme ind i Fjer-

¹⁾ Diplomatariet. — ²⁾ Rosenvinge, Gamle danske Domme I, 32. —

³⁾ Smstds I, 46—49. — ⁴⁾ Smstds I, 54—58. I Hurup Sogn i Rævs Herred ligger Byen Rævs (Refs), hvor Tinget altsaa maa være holdt. — ⁵⁾ Smstds I, 88.

dingskirken, hvor Panthaveren tog det ud inden Aar og Dag, hvorfor det ogsaa 1552 tildømtes hende ¹⁾. — I Kristjan III's Reces 1558 Kap. 11 befales, at Tingskriveren skal indføre Brevene, der udstædes paa Tinge, i en Tingbog, »og naar Skriveren dør eller i andre Maader skilles ved Tinget, skal Bogen indlægges i Fjerdingskirken eller Landekisten i hvert Herred eller i anden god Forvaring.« Det samme siges i en Forordning af Frederik II 1568 ²⁾.

Heraf ser vi altsaa, at Fjerdingskirken staar i et nøje Forhold til Herredstinget. Den Vedtægt, at Penge, der nedlægges i Kirken, betragtes som betalte til rette Vedkommende og ikke længer lægges Skyldneren til Ansvar, svarer fuldstændig til Bestemmelsen om Herredskirken i Erik Glippings Forordning af 1284; Fjerdingskirken, der er den nærmeste Kirke ved Tingstedet, maa saaledes betragtes alene som en anden Benævnelse for Herredskirken. Fjerdingskirken betyder vel egentlig den Kirke, der ligger i samme Fjerding af Herredet som Tingstedet. Foruden at Herredskirken saaledes har været Herredets Arkiv er der formodenlig her bleven holdt Gudstjeneste førend Tinget, og den har tillige tjent som Forsamlingssted, naar højere stillede Personer har haft Sager at afgjøre paa Tinge. I den haarde Strid, som Biskop Tyge i Aarhus 1263 havde med Abbeden i Øm, stævnedes han denne til at møde sig i Dover Kirke i Hjlemslev Herred forat fremvise sine Privilegier, hvor Abbeden da lod sine Bønder møde væbnede ³⁾. Hvorfor netop denne Kirke bestemtes, ser vi klarere, naar vi ved, at den forhenværende By Hjlemslev laa i Dover Sogn, hvorved Kirken altsaa bliver Herredskirke. — 1375 samledes 13 Adelsmænd og Salling Syssels Indbyggere i Lyby Kirke i Salling og vedtog at forfremme Kirkens Personers Friheder ⁴⁾. Men i Lyby Sogn laa Salling almindelige Ting, ved

¹⁾ Smstds I, 181. — ²⁾ D. Mag. VI, 60. — (Nogle flere historiske Vidnesbyrd om »Fjerdingskirker« og »Fjerdingskisten« ville findes i De ældste danske Archivregistraturer II, 152. 191. 327. *Udg.*). —

³⁾ S. R. D. V, 273—74. — ⁴⁾ Suhm XIII, 746—47.

Tinghøj mellem Bostrup og Vium¹⁾, og herhen lagdes Tingstedet igen ved Reskript af 13de Marts 1688, da alle Sallings 4 Herreder og 2 Birker samt Fur sammenlagdes under 1 Jurisdiktion. Lyby Kirke bliver saaledes rigtignok Syssekirke, men man ser dog heraf Betydningen af Kirken ved Tingstedet.

At ovenstaaende Antagelse, at Herredskirkerne var dem, i hvis Sogn den By, hvorefter Herredet har Navn, befinder sig, forholder sig saaledes i Almindelighed, vil man finde ved at se selve disse Kirker, der sædvanlig ligger højt og har en betydeligere Størrelse end de fleste andre omkringliggende Kirker, omendskønt de nuværende Kirkebygninger jo vel ikke altid ganske svarer til de gamle. Mere vanskeligt end ved de jydsk Kirker bliver Forholdet at bestemme for de sælandske Kirkers Vedkommende, eftersom Tingstederne her tidlig synes at have skiftet Plads. Tingstedet for Lynge Herred var saaledes 1337 i Uggeløse²⁾; i Flakkebjerg Herred 1259 i »Jvelinge«³⁾, udentvivl Tingjellinge; i Ringsted Herred 1259 i Mulstrup i Nordrup Sogn⁴⁾; i Bæverskov H. 1307 i Herfølge⁵⁾. I Fyn lagdes Vinding Herredsting 1299 til Nyborg⁶⁾, og forhen har det maaske ligget i Aalykke Skov i Avnslev Sogn, hvor der 1623 var en Stenhob kaldet Tinget⁷⁾. Men herom vilde en, der er fortroligere med disse Egnes Historie, mulig kunne give bedre Oplysning. Rohmann har i sin Fyen i Middelalderen og Bredsdorf i Anmærkningerne dertil i Blandinger fra Sorø V. og VI. søgt at paavise Herredskirkerne her, og Dr. H. N. A. Jensen har i sin Kirchliche Statistik gjort det samme for Sønderjyllands Vedkommende. I følgende Smaabemærkninger har jeg forsøgt noget lignende for de mig nærmest bekendte Egne.

I en Indberetning til Dr. Oluf Worm fra Præsterne i Ribe Stift 1639 siges: »He er Fjerdingskirke og ligger in centro eller midt i Herredet og haver ved Siden Hing

¹⁾ Kallske Manuskriptsamling, Nr. 58 Fol. — ²⁾ Suhm XII, 287.

³⁾ S. R. D. IV. 498. — ⁴⁾ S. R. D. IV. 498. — ⁵⁾ S. R. D. IV. 511.

⁶⁾ Suhm XI. 310. — ⁷⁾ Suhms Samlinger I. 1. 75.

Herredsting«¹⁾. Der fortælles endvidere, at Kirketaarnet i He er forsynet med Skydehuller og har 2 Kamre, hvor Fru Elle fra Volbjerg undertiden skal have holdt Hus, naar hun ej kunde forliges med sin Husbonde. Den 8 Juni 1649 bevilgedes, at der af Kirkens Beholdning maatte anvendes 100 Rdl. til Bekostningen af et Sejerværk til Kirken, »eftersom forne Kirke midt udi Herredet er beliggende«²⁾. I Ansøgningen herom nævnes det udtrykkelig, at det er fordi Kirken er Fjerdingskirke.

Om Skodborg Herred siges: »Romme (Romb) Kirke er Fjerdingskirke i Herredet, og Tinget ligger derhos«. Byen Skodborg, der har givet Herredet Navn, ligger imidlertid i Gudum Sogn, og der har Tinget vel oprindelig været holdt indtil 1608. I dette Aar (8de Juni) udstædtes kgl. Brev til Predbjørn Gyldenstjerne: »eftersom vi naadigst er kommen i Forfaring, hvorledes Skodborg Herredsting hidindtil skal have været holdt og ligget ved den ene Side udi forne Herred, hvilket Tingsted skal være Herredsmændene der sammesteds, som til Tinge deres Sager med Retten har at udføre, fast ubelejlige og vidt fra Haanden, da bede vi eder og ville, at I lader gjøre den Forordning at forne Ting bliver flyttet fra det Sted, det hidindtil har været holdt, og til Fjerdingskirken der midt udi Herredet liggende, forne Herredsmænd til Magelighed, Gavn og Bedste, ladende Bønderne og den gemene Mand dersammesteds tilsige, at de hos forne Fjerdingskirke herefter retter sig Ting og Stevne at søge og der deres Sager og Trætter med hverandre ved lovlig Proces at udføre«³⁾. Heraf ses, at Herredskirken ikke ufravigelig behøver at ligge ved Tingstedet, men at det væsenlige Moment er, at den ligger midt i Herredet. — »Sale Kirke er Hovedkirke i Ginding Herred og kaldes Fjerdingskirke«⁴⁾. I Ginding Herred er ingen By af dette Navn, saa det ikke kan ses, hvor Tinget har ligget.

¹⁾ Univ. Bibl., Don. Var. 45 Fol. — ²⁾ Jydske Tegn. XII. 114. — ³⁾ J. Tegn. V. 377 — ⁴⁾ Indberetn. til O. Worm.

I Hjerm Herred har vi Tingstedet angivet i et Par Dokumenter. 1519 stadfæster Kristjern II et Brev fra Hjerm Herredsting, hvorved Hr. Peder Stefansen, Præst i Vejrum, har indvaret et Gaardsted »næst synden Tinggaard fra det gamle Dige og saa øster til de nærre Ender paa Rooy og synder til Kopmandz Mose, som Lawes Gaards Jord vedtager, og øster til Oxsomgardz Jord vedtager, og synder mod Gammel Tingsted, til Oxsomgaards Jord igen vedtager, item Kyngeltoft vesten Ting.« — 1541 tages Lovhævd til Vejrum Præstegaard paa det Hussted, »som ligger næst synden Tinggaard i forne Vejrum Sogn, og saa synder til Kristen Lavesens Gaards Jord vedtager, saa fra Tinget og øster til Avsumgaards Jord vedtager, og naar til Rotthomose og saa vester til Røye, baade øster og vester til Røye, undtagen den Ager, der ligger næst til Tinggaards Havegaard«¹⁾. Jeg er ikke kendt paa Stedet, men en Gaard Tinggaard findes endnu i Vejrum Sogn, hvorimod man ikke kan se, om der menes Avsumgaard i Hjerm eller i Vejrum Sogn, hvilken sidste imidlertid ligger nær ved Hjerm Sogneskel. Det ser ud, som om Tinget nu var i Vejrum Sogn, men at »Gammel Tingsted« gerne kan have ligget i Hjerm Sogn, hvorfra det kan være blevet flyttet, da Hjerm Sogn blev et Birk for sig selv 1468²⁾.

I Hamrum Herred ligger Byen Hamrum i Gjellerup Sogn, men her finder vi ikke Tingstedet i det 17de Aarhundrede, ja det omtales end ikke, at det tidligere har været der. Den 22de Maj 1646 udstædtes kgl. Brev til Erik Juel: »Eftersom vi naadigst erfare, Hamrum Herredsting fra Snebjerg Sogn, hvor det af Arilds Tid ligget har, for nogen Tid siden at være forflyttet og bortført paa et andet ubelejligt Sted, som formenes ikke midt i Herredet, men til en Afside at være, saa at mange af Herredsfolkene om

¹⁾ Ribe Kapitels Breve, Nr. 500. 544. — ²⁾ Danske Samlinger I, 323; der kaldes det Olstrup o: Volstrup Birk; Indber. til Worm siger, at det indbefattede hele Sognet.

Vintren undertiden for Is og Vand ikke kan komme over til Tinget, da bede vi dig og naadigst ville, at du lader opkræve 24 uvildige Dannemænd, af hvert Sogn i samme Herred lige mange, som kan granske og syne en lovlig og alle Herredsmænd lige belejlig Plads og Sted udvise, hvor Tinget kunde synes at være midt i Herredet, og der siden paa samme Sted forne Herredsting lade lægge og bortflytte¹⁾. I Indberetningen 1639 til O. Worm siges: »I Nøvling Sogn mellem Trevad og Østerhoved ligger en spids Høj kaldet Tinghøj, om hvilken der staar nogle store Stene«, men om det er det Tingsted, hvorfra Flytningen skede ifølge nævnte Kongebrev, ses ikke.

I Bølling Herred er Tinget ligesom i Hamrum Herred tidlig flyttet fra den By, der gav Herredet Navn, da den laa i en Udkant. I Indberetningen til O. Worm findes et Kort over Herning Sogn, hvor Herredstinget betegnes som en oval Plads mellem Herning og Gammel Herning.

Nørre, Øster og Vester Horne Herreder udgjorde, dengang Valdemars Jordebog forfattedes, endnu kun et Herred, med Tingsted rimeligvis i Horne i Øster Herred; da det var for stort, skiltes det ad, vistnok i sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede. Nørre Herred holdt Ting ved 2 Høje øst for Vium Kirke. Den 1ste Febr. 1580 udstædtes kgl. Brev, at det altid skulde forblive her, da det i nogle Aar havde været flyttet til et andet ubelejligt Sted²⁾. I en Indberetning fra 1808 i oldnordisk Museums Arkiv berettes om de 2 Tinghøje 1 Fjerdingsvej øst for Vium, hvortil mange Veje løbe fra alle Kanter, især fra øst. Øster Herreds Tingsted flyttedes 16de Febr. 1594 formedelst Drukkenskab og anden Uskikkelighed, som holdtes der, da det laa for nær ved en Landsby, til et andet Sted³⁾. Siden indgav Herredsmændene Klage over Flytningen, og 23de Novbr. 1631 er udstædt kgl. Brev til Lensmændene paa Riberhus og Lundenæs, at de skulde undersøge, hvor-

¹⁾ J. Tegn. XI. 228. — ²⁾ J. Reg. 3, 33. — ³⁾ J. Tegn. IV, 448.

for dette var sket og erklære sig derom, da Bønderne i Herredet have klaget over, »at Tinget er flyttet fra Fjerdingskirken og den Bymark, der ligger midt i Herredet, hvor det af Arilds Tid ligget har, tilmed hvor det nu er liggende ikke skal være uden $\frac{1}{2}$ Mils Vej, til det andet Herred vedtager, og paa de andre Sider skal være 2 til $2\frac{1}{2}$ Mils Vej, hvorfor de mener dem at være sket forkort ved samme Forflytning og til stor Besvær især om Vintren«¹⁾. Om Tinget virkelig er flyttet tilbage, vides ikke, men det holdtes dengang i den sydvestlige Del af Ølgod Sogn nær ved Strellov Sogneskel. I Indberetningen til O. Worm 1639 findes for Ølgod Sogn et Kort, hvor her er afsat en Høj, Tranekjærhøj, og sydøst derfor 2 Høje med Vedtegning »nogle Høje, kaldes Tinghøje«. De er endnu afsatte paa Videnskabernes Selskabs Kort. »Fjerdingskirken og den Bymark, der ligger midt i Herredet», maa enten være Tistrup eller Horne, sandsynligst dog den sidste, hvis den virkelig oprindelig har været Herredskirke. I Vester Herred holdtes Tinget 1639 øst for Ovtrup Kirke, der rimeligvis da har været Herredskirke; men Aal Kirke har vistnok tidligere været det²⁾.

Skadst Herred holdt Ting paa Skadst Bymark. 1637 bestemtes af Tingmændene, at der skulde gjøres et Skab til Tingbøgerne i Skadst Kirke³⁾; denne har altsaa ifølge Recessen af 1558 været Fjerdingskirke.

I Gørding Herred findes et Krat, Tinglund Ris, paa S. Gørding Bymark, hvor altsaa Tinget maa have været holdt, men da dette Herred er forholdsvis ungt, da det endnu ikke nævnes i Valdemars Jordebog, paa hvilken Tid det var en Del af Malt Herred, kan Gørding Kirke som Herredskirke ikke have indtaget nogen Rolle ved Kristendommens Indførelse. — I Malt Herred holdtes Tinget ifølge Indberetning til Worm 1639 i »Hulvad Skov, som hedder Hessel«, i Brørup Sogn, men dette er neppe det oprindelige Ting-

¹⁾ J. Tegn. VIII, 350. — ²⁾ Danske Saml. I, 116. II, 69 (Hist. Efterr. om VesterHorne Herred). — ³⁾ Mine Hist. Efterr. om Skadst Herred S. 4.

sted, idet 28de Decbr. 1577 kgl. Brev udstædtes: at da Herredstingene i Kolding og Skodborg Len ligger paa ubejlejlige Steder, skulde Lensmanden paa Koldinghus tage til sig af de fornemste og agtteste Herredsmænd af Herredet og med dem atgjøre, hvor Beboerne skulde søge hen¹⁾. Paa Malt Bymark findes nu ogsaa en Tinghøj; hvad derimod den Tingbjerghøj, der i Indberetningen til O. Worm nævnes i Føvling Sogn, hær at betyde, kan ikke siges. En Tinghøj kan gjerne have faaet et saadant Navn af en enkelt Forsamlings Afholdelse; man finder af og til saadanne i Herrederne foruden den ældgamle paa den Bymark, efter hvilken Herredet har Navn, saaledes i Jærne Sogn (i Skadst Herred), uagtet man maa være overbevist om, at Tingstedet altid har været paa Skadst Bymark.

Tørild Herred hed forhen Jelling Herred. I Indberetning til O. Worm siges: »Jelling Sogn ligger midt i Herredet og er Hovedsogn«. Naar Navnet er forandret og dermed Tingstedet, ved jeg ikke, men 1387 nævnes Thorild Herred²⁾. Det er rimeligvis sket samtidig med en anden Omordning i Jellingsyssel, idet Vangs Herred, som det hed i Valdemars Jordebog, deltes i Nørre og Sønder Herred, af hvilke det sidste dog ikke bestod ret længe; allerede 1323 nævnes »Norvæhæræth i Jælingsysyl«³⁾. Tørild ligger i Nørup Sogn, men 1639 laa, ifølge Indberetning til O. Worm, Tinget paa Balle Mark i Bredsten Sogn.

I Arkivdokumenter og ved Kendskab til vedkommende Egne vil let en Mængde flere Exempler kunne paavises. Hermed anbefaler jeg denne Sag, der har megen Interesse, til topografiske Forfattere, der med deres i det enkelte gaaende Kundskaber til deres Egne let vil kunne paavise baade Tingstedet, der har samlet vore hedenske Forfædre, og Herredskirken, hvor Herrens Ord har lydt til Hedningernes Omvendelse.

¹⁾ J. Reg. 2, 1. — ²⁾ Suhm XIV, 196. — ³⁾ Suhm XII, 358.

Smaastykker.

IX.

Om Morten Børups Navn.

Af Bibliothekar Chr. Bruun.

Ovenfor S. 460 har Pastor Holger Rørdam med Rette gjort opmærksom paa, at det er en Feil, naar man siger Morten Børup, thi denne Mands rette Navn er Morten Børup. Forfatteren har imidlertid kun atter bragt frem, hvad der i tidligere Tider har været i Brug; de følgende Citater ville nemlig vise, at fra Slutningen af 16de til henimod af 18de Aarhundrede er den berømte Skolemand bleven kaldet ved sit rette Navn ogsaa i trykte danske Skrifter.

I den første Udgave af Vedels Kjæmpeviser (1591) læses Følgende i Indledningen til den bekjendte Vise: Clericali et regali turba gaude Hafnia: »Denne anden Vise om Kiøbstæderne er ickun om de besynderligste Stæder oc byer som Domkircker ere vdi, oc er denne Vise lagd aff Doctor Morten Børup, som vaar en Nafnkundig oc lærder Mand vdi Aarhus«. Paa samme Maade skrives Navnet saavel i alle følgende Udgaver, som ogsaa i P. Syvs Kjæmpeviser indtil 1739; først i Udgaven fra 1764 skrives Børup. — I anden Udgave af Jacob Jacobsen Wolfs Jødekrønike paa Rim, Kbh. 1634, læses i Fortalen (Bl. a 5): »Salig Her Johan Frises Forældre haffuer derfor aff første vngdom holt hannem først her vdi denne Schole oc derpaa her fra offuer til Aarhus til Doctor Morten Børup, som de Dage vaar naffnkundig offuer alt Rigit for sin lærdom oc Flittig-

hed«. Fremdeles findes der i den Rostgaardske Samling paa Universitetsbibliotheket et Bind (4°, Nr. 272) med en Mængde Notitser skrevne af Peder Syv; blandt Andet forekommer ogsaa en Afskrift af det under Lyschanders Navn senere trykte «Vita Borupii», men Navnet er overalt, hvor det forekommer, skrevet »Børupius« eller «Børup«. Endelig kan nævnes følgende vigtige Citat af Holger Jacobæus's Reisedagbog (kgl. Bibliothek, ny kgl. Saml. 4°, Nr. 375, c.). Jacobæus besøgte Aarhus i Aaret 1692 og nedskrev denne Notits: »In cæmentorio seis en ligsteen, paa huilken er udgraffuit en færle, et riis og en greb, og staaer der paa: D. Martinus Børup SS. Theologiæ Professor, quondam hujus Scholæ Rector«.

I Eftertiden vil da Morten Børup vistnok faa Lov at beholde »sitt ærlige namn«.

X.

Endnu et Par Aktstykker til Hans Tavsens Historie.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Til Fuldstændiggjørelse af de tidligere meddelte Bidrag til Oplysning om Tavsens Virksomhed som Biskop i Ribe tilføjes her endnu et Par Kongebreve, som Hr. Cand. philol. P. Sejdelin velvillig har gjort mig opmærksom paa.

1. (se S. 31, Nr. 7).

Christiann mett Gudts naade Danmarckis, Norgis,
Wenndis oc Gottis Konning etc.

Wor gunst tiilforrn, wiidtt att menige sognemend wdij Brøns sognen haffue haffit theris fuldmegtuge her hoes oss oc beclage thennom, att thu haffuer satt oc flyett thennom en sogneprest, som er wdueligh. Thy bede wij teg oc wille, att thu sielff personligen giiffuer teg tiid oc mett Superintendentens raadtt oc sambytcke setter thennom en sogneprest, ther er duelig fore en sogneprest, oc superintendenten kender ther goedt for. Her wiidtt att rette teg ephther oc ladtt thett ingenlunde. Beffalindis teg

Gud. Schreffuit paa wortt slott Rendesborg søndag nest ephther Scte Dorethee dag Aar etc. Mdxliiii.

Wnder wortt Siignett.

Udskrift: Oss elske Jyrgen Gyldenstiernn Erchedegen wti Riibe Domkircke.

Original med Segl i Gehejmearkivet.

2.

Peder Bild, Embitzmand paa Riberhus, fick suaar paa hues hand haffde tilschriffuit kon: mt:, som her ephther følliger.

Christiann etc.

Vor gunst tilforrn. Wiid, at som thw schriffuer oss thiill om thend bygning ther paa slottett, tha maa thw lade bestaa mett same bygning och holle the husse wnder tagit, som staar ther paa slottett, tiill saa lenge wij wider ther om tilsigendiis worder. Samledis som thw schriffuer, at the thuenne wicariet, som icke wille were wnder thend wor ordinantz, som wij om religionenn haffue ladit vdгаа, at thend kirckens renthe, som the hagde, som wor thuenne vicariet, bleff thænnom frann tagit och lagt ther tiill slottett, och nu samme vicariet er komne ther frann slottett egenn, haffuer oss elskelige hederlig och høglerd mand Mester Hans Thaussenn forbodit thiennerne, ther tilligger, att giffue herlighedenn aff samme vicarie gotz tiill slottett, som findis wdj iordbogenn aff arrilds thiid weret haffuer. Tha bede wij tig och wille, at hues iordbogenn ther om indeholder och bør mett rette bliffue hoes slottett aff samme vicariers thienneres herligheit, at thw thett beholler oc vppeberer tiill wortt behoff. Tisligiste som thw schriffuer, at thu paa wore wegne haffuer oppeborit kirckens partt aff tiendenn offuer alt Riber stigt, och ther hoes giffue tilkiende, at almuenn er mөгit ther wdj lennit threngt for kornn, wille wij, at thu strags schriffuer oss tiil, huor mөгit samme kircke kornn seg beløber, sidenn skalt thu fange att wide, hure mөгit kornn wij wille at thu skalt eblant bønderne forstrecke. Framdelis som thu oss tilskicker itt register paa thett magskiffthe mett thenn Hellige Ands gaard, tha ephther-

thij at registerit icke findis saa klart, mand ther epher kand giøre ther nogenn magskifte breff paa, ther fore maa thet bliffue standendis mett samme mageskifte tiill saa lenge wij komme sielff tiill thenn lands ende. Her kan thw wide tig epher at rette etc. Actum Kiøpnehaffnn 22 Januarij A^o 1557.

Tegnelser over alle Lande. V, 135.

3.

Iffuer Lunge thiill Thirsbeck

Citat mester Hans Tagssenn, superintendent vdi Riber stigt, for at hand tilstede Her Jacob vdj Ome sogenn at bandsette hans thiennerer for nogit hø, the lode føre aff hans egenn grund etc., at møde fredagenn nest epher søndagen quasimodogenitj her paa Kiøpnehaffnn slott vdj [rette] ther om. Datum 14 Feb. anno 57.

Idem

Citat fornē Her Jacob for at hand bandsatte hans thiennerer, for the lode føre fornē hø af hans grund, at møde samme tid och stedt. Datum vt supra.

Tegnelser over alle Lande. V. 144.

XI.

Fra Pietismens og Kirkeinspektionskollegiets Tid.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Efterfølgende tvende Stykker indeholder ret karakteristiske Bidrag til Indblik i den Tid, da den gamle Orthodoxy kjæmpede paa Liv og Død med Pietismen, og da Generalkirkeinspektionskollegiet modtog navnløse Angivelser angaaende Bispers og Præsters Embedsførelse. Det første Brev er en Hjærteudgydelse af den gamle theologiske Professor Hans Bartholin, det andet er en anonym Angivelse mod Biskop Matthias Anchersen i Ribe tilligemed vedkommende Angivers ydmyge Tilbagekaldelse. Det første Stykke meddeles efter Orig. i Gehejmearkivet, det andet efter en Afskrift i kongl. Bibliothek.

1.

Velærverdige Herr Mag. [Scharsc]hov
tillforladendis ga[mle go]de Ven.

Kbhfn d. 10
Junii 1724.

Det kommer vel deris Velærverdighed selsomt for, at ieg opvarter dem med denne missive, mens det scheer kun

alleeniste for at lade dem viide, at ieg med særdeelis glæde og fornøjelse har erfaret saa vel af deris Biscop som af andre deris brave og opbyggelige forhold i saa mange aar i det hellige Embede. Intet gjør mig værre, end at lychen har misundt mig at hafve nærværendis saa goed een ven, som ieg kunde consulere i saa mange sager, som Gud veed, her er mig forekommen i saa mange aar. Thi her ere diss værre iche mange retsindige, mens mand maa fornemme med gremmelse, at een stoer deel under gudfrygtigheds schin studerer Theologiam latitudinariam, og Israels Propheter ere som Refve i ørchen, og gierder iche gierde om Israels huus: ere Gallionister, ia endnu meere, raader saa vel den studerende Ungdomb som almuen till at læse Pietitische Ascetische bøger. Nu har ieg ved Guds naade været udi et og tredive aar in Facultate theologica (trej aar tilforn in Facultate Philosophica) mange vidervedigheder har imidlertid mødt mig, fordi ieg efter det talent, som Gud har gifvet mig, hafver i al den tid handthafvet den reene lære, og tacher ieg Gud, at ieg hafver ofvervundet formedelst ham, som mig elschte; men som mand nu med drøfvelse maa eragte, at Hoffjesuiters schinhellige griller har meere gehør end den reene lære, slaer ieg mit sind till roelighed (dixi et liberavi animam) oc tacher Gud, at ieg er saa gammel, som ieg er: thi nu gaar ieg i mit 60de aar. Mit øye seer till ævigheden, oc min foed iiler till grafven, i hvilchen erindring ieg tacher deris velærverdighed for gammel fortroelig venschab oc goed information i min ungdom. Vor herre styrche deris alderdomb i mange aar till Guds meenigheds opbyggelse. Jeg forblifver

deris hulde ven og skyldigste Tjenere till døden

J. Bartholin.

Udskrift: Deris Velærverdighed Mag. Jacob Scharschow, Sogneherre til Sevel Meenighed — à Sevel.

2.

Angivelse uden Haand.

Den højst forargelige og til Guds største Vanære vidt omædende Trætte mellem Præsten af Lydom og Nebel og

hans til Stedet havende Kapellan¹⁾ kundgjøres Dem, som et Lem af Kirke-Inspectionen, der ved Conference med de andre høje Inspectorer kan søge sligt at dæmpe.

Saa grov har deres Opførsel været paa Vesterherreds Ting, at Byfogden i Varde, som Dommer, for deres ublu Skjændens Skyld har maattet udvise dem begge af Tinget, og deres Menigheder frugtede saa meget derved, at ingen Prædiken d. 9de Februarii sidst afvigte er sket uden ved Degnen, der læste i en gammel Huspostil i begge Sogne. Biskoppen har vel søgt Trætten at dæmpe, men forgjæves. Den gamle Præst ser sig nu mærkelig narret og fixeret; ved hans lange Svaghed er han foraarsaget en Medtjener at begjære, men ved Forbedring har han afslaget forhen gjorte Begjæring hos Biskoppen. Ham er dog en Medtjenere obtruderet, af Aarsag at samme Medtjener ved Gave eller Laan, som kan være hvilket det skal, har forstrakt Biskop Anchersen 200 Rdlr., og er herved hans Oprejsning for Lejermaal ogsaa fortiet. — Sørger De med andre for Guds Kirke, saa befordres Biskoppen til andet Sted og Stift, hvor han ikke af Credit er forbunden saa mange Proprietarier, Provster, Præster og de fattiges Forstandere, som nu her i Stiftet, at understøtte Uretfærdighed og styrte Retfærdighed, hvorved Synd og Ondskab mere tiltager end aftager.

Den 12 Februar 1738.

Angiverens Navngivelse og Tilstaaelse.

Højædle og Højærværdige Hr. Biskop Anchersen!

Jeg elendige Mand og Menneske finder ingen Rolighed paa Jorden for min bedrøvede Samvittighed over en haard Angivelse, som jeg over Dem, som min foresatte Øvrighed, udi det kgl. allernaadigste Inspections-Collegio med Posten fra Varde har ladet indløbe; og som samme mit Angivende endnu aldrig er bekendt af mig for noget

¹⁾ Se O. Nielsens Hist. Efterretn. om Vester Horne Herred, i Danske Saml. I, 126.

Menneske, ja end ikke for min egen Hustru, saa vil jeg for at skaffe min bedrøvede Samvittighed Rolighed, og ved egen Tilstaaelse forhaabe Straffen formildet, bekjende, at jeg samme mit Indgivende har udi Forblindelse forøvet, og udi saadan Forblindelse, for at være ubekjendt, som jeg nu ikke skjætter om, sat nogle Bogstaver i et Træk hos hverandre i det Indgivende; men jeg veed ikke (det jeg for Gud rent ud vidner), at det er skrevet i nogen vis Mands Navn. Højædle Hr. Biskop, brug ikke den Magt med mig, Loven i saa Maader giver Dem Anledning til. Jeg begjærer ikke denne min Forseelse til Lovens offentlige Handling, mens underkaster mig ved denne min frivillige Tilstaaelse Deres højædle Højærværdigheds egen Irettesættelse paa mig hos vores allernaadigste Arve-Herre og Konge og Hs. Maj.'s egen derpaa følgende Mildhed, og ikke efter min Fortjeneste og Forseelse, naadigste Resolution og Dom. Højædle Hr. Biskop! bed for mig hos vores allernaadigste Konge, at Dommen over mig maatte formildes, og Hs. Maj. for Jesu dyre Døds Skyld vil i Naade spare mig, at denne min Forseelse, som for min egen dyre Sjæls Skyld at frelse velvilligen og frivilligen tilstaas, maatte nogenlunde i mild Dom henfalde, og at Deres egen højtformaaende Forbøn for mig hos Hans Majestæt, vor allernaadigste Konge, kunde udvirke saa meget for mig, at Dommen over mig maatte blive i Mildhed, og denne min Forseelse ved Landemodet afbedes ved en tilstrækkelig Afbigt og Mulct til de fattige Enker her i Stiftet. Højædle, højærværdige Hr. Biskop! bed endnu for mig og med mig hos vores allernaadigste Konge, at jeg maatte beholde Brødet, da lover jeg aldrig at gjøre saadanne eller andre grove Forseelser. Jeg med al underdanig Soumission lever

højædle, højærværdige Hr. Biskops
underdanigste Tjener

Grinsted d. 9de Maj 1738.

Claus Haagen.

Rettelser og Tillæg.

Ny kirkehistoriske Samlinger, 2det Bind.

- S. 366 f. De Bøger og Haandskrifter, K. Christian III lod indsamle fra Klostrene, vare sikkert bestemte for Universitetets Bogsamling og ikke for det kgl. Bibliothek (se Bruun, Aarsberetn. fra det kgl. Bibl. I, 2).
- S. 622. L. 15 underdanigst, læs: underskreven.
- S. 731—3. Biskop Mads Langs her meddelte Andragende er vistnok fra 1547; der synes nemlig at være taget Hensyn til det i den dronningborgske Reces (Rosenvinge, Gl. d. Love. IV, 237 f.)

3die Bind.

- S. 88 L. 2 f. n. Det er ikke rigtigt, naar der her siges, at Tofte Provsti forenedes med Sognekaldet i Assens, hvilket heller ikke fremgaar af den cit. Afhandling.
- S. 130 L. 4 f. n. eller, læs: ikke.
- S. 144. M. Laurits Pedersen ophørte at være Præst ved den tyske Kirke, da han d. 25 Maj 1581 fik Bestalling som Lærer »i Læsning og Skrivning« for Kong Frederik II's tvende ældste Døtre. Allerede d. 11 Maj 1581 fik hans Efterfølger, Hr Ove-nius Laurentii, kgl. Bestalling som Prædikant ved den tyske Kirke i Kjøbenhavn. Blandt hans Forpligtelser i dette Embede fremhæves, at han, ligesom andre Præster og Kirke-tjenere i Sjælland, skulde være Sjælands Biskop »durchaus und in allewege mit schuldiger Folge und Gehorsam untergeben« (Udkast i Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.)
- S. 152 Not. 2. M. Paul Noviomagius var kgl. tysk Hofprædikant ogsaa i K. Frederik II's Tid, før M. Christoffer Knoff.
- S. 159—60. Om den tyske Gudstjeneste paa Amager se Allen, Det danske Sprogs Hist. i Slesvig I, 321—2.
- S. 177. Lin. 12 f. n. 1542, læs: 1642.
- S. 346. L. 16 f. n. i en, læs: in.
- S. 499. L. 1 f. n. Lnnæ, læs: Lunæ.
- S. 591. f. Her burde have været henvist til C. H. Kalkar, Kort Udsigt over Sognebaandets Hist. i den christne Kirke (i Nogle smaa Afhandlinger om kirkelige Anliggender. Odense 1839).
- S. 640. L. 16 f. n. exclusam, læs: exclusum. L. 10 f. n. proscribant, læs: proscribent.
- S. 641. L. 7. vespertima, læs: vespertina. L. 14 exprimeretur, læs: exprimeretis.
- S. 642. L. 3 f. n. potenss., læs: potentiss.
- S. 659. En anden Søn af Knud Pedersen Skriver var Peder Knudsen, Foged over Totens og Hadelands Fogderi, og siden Stifts-skriver i Oslo og Hamer Stifter (se Treschow, Jubell. S. 174).
- S. 719. L. 15 f. n. Bedage, læs: Bededage.

Navne- og Sagregister.

- Åbel, Konge, 98.
Abildgaard Torkild, Rekt. i Aarh., 461.
Absalon. Ærkebisk., 67. 79. 367. 425-34.
Absolution, 277-8. 280-1. 405-6.
Ackeleje Christen Knudsen, 662. Mikkel Pedersen, 499.
S. Adalberts Anathema, 760.
Adam af Bremen, 551.
Adolf, Hertug af Gottorp, 505.
Afladshandel, 283.
Agerskov, Præst der, 44.
Agger i Thy, 797.
Akarii (Ankersen) Nic., Kan. i Lund, 397.
Alardus Vilh., Præst i Krempe, 730-1.
S. Albanus, 515.
Albo Joh., Klerk i Lunds St., 397.
Albretsen Hans, Bisk. i Sjælland, 489. 494. 539. 541. 554. 579. 586. 600-1. 608.
Alexandersen Peter, Dr. decret., Ærke-
degn i Roskilde, 792-3.
Almanakker, 488.
Almisse, Brochmands Lære om, 769.
Als og Ærø, 180.
Alstedhov, Præst der, 651.
Alslev paa Falster, 457.
Alslev og Hostrup, 332.
Alsted og Fjenneslev, 549. Præst der, 456.
Altewelt Alb. Jørg., Pr. i Ringsted, 455.
Amager, 158-61. 228. 846.
Amalrici Bernhardus, pavel. Tiende-
samler i Norden, 368-9. 378-9.
Amerinus Hans Lavritsen, Medicus i
Ribe, 357.
Amrum, 340.
Amsterdam, dansk Mnhd. der, 252.
Anatomiske Forelæsninger, 218.
Anchersen Matth., Bisk. i Ribe, 844-5.
Andersen Chr., Præst i Refsnæs, 456.
Andersen Christoffer, Student, 661.
Andersen Frands, Abbed i Ringsted,
Kannik i Rosk., 486. 548.
Andersen Jakob, Præst i Jørlunde, 550.
604-8.
Andersen Jon, Lekt. i Oslo, 624. 626-7.
Andreæ Jac., Prof. i Tübingen, 662.
Andsager, 313. 316. 329.
Andst og Gjesten, 333. 335. 339-40.
S. Annas Dyrkelse, 272. 440-1. 516-7.
Annater, 794-6. 823.
Antvorskov Kloster, 3-7. 289. 490. 549.
552. 812.
Apostolisk Symbolum, 689.
Arcibold Angel., pavel. Legat, 262.
280. 504.
Arrebo And Chr., Bisk. i Trondhjem,
642-57.
Artopeius, se Bager.
Asker, Biskop i Roskilde, 65.
Asker, Electus i Viborg, 375-6.
Asker, Domprovst i Roskilde, 431-2.

- Asmindrup og Grandløse, 457.
 Asmundsen Tyge, Bisk. i Skaane, 588.
 595-9.
 Assens, 88. 554. 846.
 Attestats theol., 137-8. 189-92. 203-4.
 Augustinus Rasm., Pr., 569-73. 577-81.
 Aurifaber, se Guldsmed.
 Aversie, Præst der, 455.
 Avnslev Sogn, 833.
 Avsumgaard, 835.
- B**acmeister Lucas, Hofpr. paa Kolding-
 hus, Prof. i Rostok, 181. 584. 586-8.
 Bager Hans Svendsen, Prof., 491-2.
 Johannes, 221-2.
 Bagger Hans, Biskop i Sjælland, 172.
 Bandsættelse, 91-2. 227. 279. 284.
 371-2. 405-6. 409-10. 786-7.
 Bang Hans, Provst paa Samsø, 554.
 Peder, Bisk. i Rosk., 71. Thomas,
 Prof., 259.
 Banner Erik, Rigsmarsk., 351. 492.
 S. Barbara, 517.
 Barby And., tysk Kansler, 498. 500.
 Gynter, Greve af, 501.
 Barnekov Christian, 664. Frederik, 662.
 Hans 490. Morten 662.
 Barnim, Hertug af Pommern, 83.
 Barsbøl And. Ped., Præst i Lintrup,
 334-5. 346.
 Barth Joh. Conr., Præst v. d. danske
 Legation i Wien, 182.
 Bartholin Bertel, Prof., 236. 247. Ca-
 spar, Prof., 725. Hans, Prof., 842-3.
 Basel, Universitet, 663-5.
 Baumgartenerus Samuel, 661.
 Beck Joach., kgl. Rentemester, 151.
 Lave, Stifts-Lensm. i Roskilde, 604.
 618-9.
 Becker Herman, tysk Præst i Hel-
 singør, 165.
 Bededage, 33-34. 46. 305-6. 314. 316-7.
 719-22.
 Beftoft, 299.
 Begravelse. 284.
 Benløse Kirke, 567.
- Bentsen Oluf, Præst i Kjøge, 176-7.
 Berg Claus, Kunstner, 506-33. Claus,
 Dekan i Oslo, 507. Frants, Bisk. i
 Oslo, 506-8. Jens Justesen, Pr. i
 Kbh., 227. 229-49. 253.
 Bergen, 650. 652. Biskop, 357. 625.
 631-6. Kapitel, 625. 637. Skole,
 631-35.
 Berilsen Ped., Bisk. Lage Urnes Sekre-
 tær, 291.
 Bernardus de monte Valrano, pavel.
 Nuntius, 805-6. 810. 819-20. 823-4.
 Bernhard af Clairvaux, 515.
 Bernhardinus af Siena, 515.
 Bertelsen Iver, Mag., 484-5. 535-67.
 607.
 Besværgelse ved Daaben. 540-6. 555-
 62. 640.
 Beuerlin Joh., Præst i Kbh., 146. 178.
 Bibelen, 732-41. Oversætt. 30.
 Bigami, 33.
 Bilde Anders, D. R. R., 13. Birgitte,
 Fru, 571. Eske, Rigshofm., 490.
 Hans, D. R. R., 13. Johannes, Kan-
 i Lund, 397. Klavs, D. R. R., 13.
 Knud, D. R. R., 13. 364. 367. Mo-
 gens, 20. Ove, Biskop, 492. 508.
 Peder, D. R. R., 505. 595-9. Sten,
 663. Sten Klavs til Vandaa, 554.
 Bildt Peder, Lensm. i Ribe, 315. 841.
 Binderup Hannibal And., Rekt. i Ring-
 sted, 456.
 Bircherod Jens, Biskop i Aalb., 184.
 S. Birgittes Aabenb., 438. 517. 728.
 Bispelønning, 466-8. 478-80.
 Bispemøder (e. Ref.) 310. 335.
 Bispevalg, 28-9. 99-102. 108. 341-5.
 373. 375-83. 400-5. 412-8. 824-6.
 Bjørn Andersen til Stenålt, 540-3.
 Anne, 831.
 Blach Hans, Kannik i Rosk., 496. Niels,
 Rekt. og Kannik i Rosk., 494. 650.
 Blenthrop And. Madsen, Kapell. 588-91.
 Blichfeld Chr. Jensen, Præst i Ring-
 sted, 455.
 Bloch Jens, Kannik i Viborg, 7.

- Bock Niels**, Præst i Vejle, 345.
Bogforbud og Censur, 187. 203. 453.
Bønde, Biskop i Slesvig, 370
Bønde, Eger, Bisk. i Aarhus, 789-92.
Borchartsen Joh., Bisk. i Ribe, 207.
Bordingk Jakob, Prof., 500.
Børnholm, 806. 808.
Borquard, Kapellan hos Ærkebispem i Lund, 808.
Boscuducensis Henrik, Hofpræst, 152.
Boslunde, 554.
Brade, Brahe: Axel, 351. **Jørgen**, 495. **Sten**, 620. Tyge, 662.
Braem Gørdert, 148. **Johan**, 148.
Brandt, Frødr., Præst i Nykjøb. p. F. 179-186.
Braun, Ludv., Hofpr. paa Nykjøbing 181bt. 178.
Breckling Fr., Præst, 238.
Bredal Erik, Pr. paa Christianshavn, 154.
Bremen, 290. 424. 806.
Bremer Christian, Præst i Kbh., 157. **Johan**, Hofpræst, 153-4.
Brenderup, 797.
Broager, 105
Brochmand Enevold, Borgem. i Kjøge, 212. **Hans Rasm.**, Prof., 190. **Jesper**, kgl. Sekretær, 503. 594. **Jesper**, Bisk. i Sjælland, 173-6. 189-91. 208-16. 225. 667-788. **Rasmus Hansen**, Prof., 233. 235. 240.
Brock Niels, D. R. R., 13.
Brodtkorb Elsebe, 551. **Frants, Rigsmarsk**, 503. **Lage, Ærkeidegn i Roskilde**, 490.
Brøstrup Jens, Ærkebiskop, 261.
Brusk Herred, 42.
Brügge Hans, Billedskjærer, 511-13. 520.
Brøndbyvestre, 594.
Brøndum og Nebel, 332. 383.
Brørup og Lindknud, 332. 837.
Brøns, Præst der, 31, 840-1.
Buck Hjeronym., Præst i Kbh., 157. **Johannes**, Rekt. i Ringsted, s. Pr. i **Aversie**, 455 (se Bock).
Budowecz Venceslaus, 661.
Bugenhagen Joh., Dr., 22. 29. 43-44. 465-82. 496. 502. 593.
Bulche, Dr. Livlæge, 226. 246.
Burthorp i Fyn, 797.
Busmand Henrik, 437.
Buxolus de Parma, Canon. Tornacensis, pavel. Kapellan, 804-5.
Byssing Rasmus, Præst paa Christianshavn, 155-8. 222-4.
Bødstrup Kirke, 830.
Bølling Herred, 836.
Bøn, Brochmands Lære om, 769-71.
Børglum, Biskop, 85. 98-102. 106. 280. 400-2. 407. 417-8. 420. **Herred**, 437. **Kapitel (Kloster)**, 98. 401. 437. • **Stift**, 100-2. 107.
Børup Morten, Dr., Rekt. i Aarh., 460-2. 503. 839-40.
Bøstelmann Joh., Student, 188.
Calvinisme, 673, 749-50. 752.
Cambridge Univ., 496.
Camin, 290. 424.
Capeteyn Pet., Prof. Livlæge, 488.
Carlsen Oluf, Præst i Vardø, 645. **S. Catharina**, 517.
Cayerby i Fyn, 799.
Censur, se **Bogforbud**.
Chiliasme, 676
Christensen And., Dr. med., 664-5.
Christensen Eskil, Læge, 664. 666.
Christiern II, 6. 504. 526.
Christian III, 151. 181. 333. 466. 468. 478-80. IV, 135. 144. 152-5. 640. 670. 696. 727. V, 150. (V) **Prinds**, 146-7. 169. 177-8. 436. 727.
Christian, Biskop i Ribe, 398. 420.
Christian Wilhelm, Markgreve af Brandenburg, 696-8.
Christianshavn, 154-8. 222-4.
Christianus Alex., Prof. i Greifswalde, 201.
Christiernsen And., Pr. i Skarild, 328.
Christiernsen Simon, Rekt. i Aarhus, 461.
Ny kirkehist. Saml. III.

- Christine, Dronning, 6. 506. 508. 526.
 Christoffer II, Konge, 809-11. 818. 821.
 Christoffersen Anders, Student, 194.
 Christoffersen Hans, Prof., 453.
 Chrønicket Niels Svendsen, 227. 246.
 Chytræus Dav., Prof. i Rostok, 320. 661.
 Ciborium, 72
 Cirsovius Emanuel, Pr. i Fredericia, 182.
 Cistertienserordenen, 76-7. 103. 289.
 819-83.
 S. Clara, 517.
 Clark John, skotsk Kaptejn, 662.
 Clausen Johannes, i Kjøge, 501.
 Clausen Niels, Bisk. i Aarhus, 505.
 Clausen Niels til Nørholm, 831. Otte
 Nørholm, 324.
 S. Clemens, Pave, 515.
 Cluver Joh., Prof. i Sorø, 173.
 Coldingensis, se Kolding.
 Communicatio idiomatum, 676. 744.
 Cornix P., Mag., Subdiacon i Odense
 St., 87-8.
 Cwarsin Nicolaus, Klerk af Børglum
 St., 101.
 Cølibatslovens Indfør. i Danm., 77-8.
 106-7.
 Dacus Jacobus, Dr. decret., Kannik i
 Lund, 383.
 Dacus Petrus, Coadjutor i Odense, 87.
 280.
 Dafind Chr., Præst i Stavanger, 625-6.
 638-41.
 Dalum Kloster, 6.
 Darum, 303-4. 353-4.
 Diederich Joh. Conrad, 142.
 Ditmarsken, 140. 152. 173. 206. 508.
 Djævlebesættelse, 757.
 Dominikanerordenen, 84. 106. 114.
 126-8.
 Dorothea, Chr. III.s Dronning, 181. 305.
 Dover Kirke, 832.
 Drab, øvet af en Præst, 310. 335. 627-31.
 Dresselberg Anders, 660. Vilhelm, 660.
 Dros Joh., Ærkebiskop i Lund, 372-5.
 Due Morten, Drost, 408-10. 819-23.
 Duus Peder, Præst i Kbh., 320. 500.
 Daa Claus, Lensm. i Trondhj., 647-9.
 654.
 Daaben, 273-4. 453-4. 466. 469-71.
 539-43. 675.
 Ebbesen Ped., Lensm. paa Løndense,
 351. 353.
 Ebelholt Kloster, 289.
 Ebeltoft, 498.
 Egen (Eking) paa Als, 396.
 Eggislev Kirke, 793.
 Ejlersen Jørg., Prof., 236.
 Elias, Provst i Vendsyssel, 101.
 Eliesen Povl, Lekt., 9. 11-12. 19. 361-7.
 S. Elisabeth fra Thüringen, 517.
 Em (Øm) Kloster, 328. 422. 832.
 Embs Bartholom., Hofpræst paa Kol-
 dinghus, 181.
 Emmerløv Kirke, 34.
 Endle (Elbo) Herred, 42.
 Engelbrecht Jac., Mag., 140. 204-7.
 Epistelens Horn, den søndre Side af
 Alteret, 270.
 Erastus Thom., Prof. i Basel, 655.
 Erhard Hinr., Præst i Magleby paa
 Amager, 159.
 Erik Plovpenning, 90-1. Glipping, 108.
 110. 120. 132. Menved, 408-9.
 418-9. 796-9. 801. 812-6.
 Eriksen Michel, Student, 636.
 Eritse Sogn, 183.
 Erlandsen Anders, Hr. til Højby, 91-2.
 Jakob, Biskop i Rosk., siden Ærke-
 biskop i Lund, 94-5. 100. 375-6.
 Eskil, Ærkebisk. i Lund, 78-9. 425-34.
 Eskil, Bisk. i Slesvig, 280.
 Eskilsen Jon, Provst i Romdalen, 653.
 Esra Johannes, 390-1.
 Esrom Kloster, 289.
 Estland, 76-7. 79-81. 90-1. 102-3.
 Excommunication, se Bandsættelse.
 Exorcisme, se Besværgelse.
 Falster, 583. 585-6. Provsti, 77. 178.
 Faste, Brochmands Lære om, 768.

- Fattigvæsenet i ældre Tid, 39-40.
Fausts Historie, 451-3.
Fincke Thomas, Prof., 190-1.
Finnmarken, 645-6. 649. 650.
 Fjerdingskirker, 830-38.
 Flensborg, 166. 167. 186. 296-8.
Lorenz, Kannik i Rosk., 412-3.
 Foget Otto, 819-23.
 Formula concordiæ, 667. 700.
 Forskrivelse til Dyrvelen, 450-3. 758.
Ross Anders, Bisk. i Bergen, 357. 625. 631-6. Christen, Mag., 655. Desiderius, Præst i Kbh., 357. 500. 660. Hans, Præst i Odense, 357. 488. Niels Andersen, Prior i Antvorskov, 490.
Franciscanerordenen, 96-7. 114. 126-30. 375-9. 827.
Frandsen Hans, Prof., 662. 664.
 Franecker, Universitet, 667.
 Frankfurt am Main, 662-4. 666.
 Fraugde Kirke, 798-800.
 Frauinge Petr. Svenonis de, Præst i Lunds St., 393.
 Fredericia, 181-4.
 Frederik I, 492. 512. II, 152. 163-5. 293. 354. 489-91. 505. 548. 700. III, 141-2. 148. 150. 162. 221-2. 728-9.
 Frederiksborg, 170. 606.
 Fredsbønnen, 273.
 Friis Anders, Kantor i Kbh. Kap., 490. Christen til Borreby, 629. Christen til Kragerup, Kansler, 642-57. Johan, Kansler, 36. 351. 504. 548. 839. Jørgen, Præst i Sevel, 782. Niels, Kant. i Rosk. Kap., 486.
 Frodonis Petrus, Kan. i Lund, 817.
 Frost Thomas Ped., Mag., 259.
 Frostén, Præst der, 646.
 Fynbo Hans, Vikar i Ribe, 45.
 Fædder Niels, Præst i Stege, 539.
 Føns Kjeld Jørgens., Rekt. i Middelf., 259.
 Før, Vesterlands, 340.
 Gamborg i Fyn, 798-9.
 Genf, Universitet, 665.
 Gerardus, Mag., pavel. Legat, 121.
 Gerikstath ved Odense, 797.
 Gersdorf R., Amtm. i Thisted, 184.
 Gesandtskabspræster, 182.
 Gesius Gottfried, Hofpr. paa Nykjøbing Slot, 178.
 Gildeleje Isak Movritsen, 569. 660.
 Gilder, 284-5.
 Giessen, 663.
 Ginding Herred, 834.
 Gisico, Bisk. i Odense, 395. 415-6.
 Gjentoft, 594. 623.
 Gjentoft And. Rasm., Stud., s. Præst i Trondhjem, 626. 641-2.
 Gjording Herred, 35-36. 338-9. 837.
 Glad Anders, Kan. i Aarhus, 461. 498. Rasmus, Prof., 460-2. 541-2. 546. 554.
 Glambeck Niels, Præst, 313. Peder, Præst i Pjedsted, 42.
 Glim Sogn, 26.
 Glob Oluf, Bisk. i Børglum, 98. 100-2. 106.
 Glumsø, Præst der, 456.
 v. Goch Albrecht, Raadm. i Kbh., 6.
 Gommesen Ped., Vik. i Ribe, 351-2.
 Gottorp Slot, 505.
 Gram Jørgen, 655.
 Grand Jens, Ærkebisk. i Lund, 385-9. 397. 402-3. 405. 408. 411-2. 416. 805-6. 810.
 Grave Erik, Hofprædikant, 222.
 Gregersen Bent, Abbed i Ringsted, 552.
 Greifswalde, 173. Univ., 201. 550.
 Grenaa, 503. 661.
 Greve og Gildebrønde, 221.
 Grevenbroch Joh. Darnmann, Hofpræd., 152.
 Grimstrup og Aarre, 332.
 Grinsted, Præst der, 845.
 Gris Niels, Præst i Thorstrup, 313.
 Grossum Andreas, Ridder, 92.
 Grubbe Ejler, Rigskansler, 615-23. Korfits, 662. Sigvard, 665.
 Grumsen Tyge, Præst i Skjærbæk, 40.
 Grumtoft i Angel, 105.

- Grønæk Isak, Biskop i Trondhjem, 626. 641. 647-9.
- Guido, Kardinal, pav. Legat., 108-29.
- Guido, Dekan i Lund, 803-4. (817).
- Guldager Kirke, 293-5. 302. 324.
- Gulddaab, 453-4.
- Guldsmed Hans Thom., Prof., 564. 585. 629.
- Gunner, Biskop i Ribe, 280.
- Gunner, Biskop i Viborg, 280.
- Gunnensen Birger, Ærkebisk. i Lund, 504.
- Gunnensen Halvor, 661.
- Gyldenstjerne Jørgen, Ærkedegn i Ribe, 31. 493-4. 841. Knud, Rigsraad, 13. Knud til Estrup, 300. Knud, Bisk. i Fyn, 497. Mogens, Statholder i Kbh., 152. 494. 501. Predbjørn, 834.
- Gøye (Gjøde, Gjøe) Birgitte, 20. 567-81. Eline, 490. Falk, 661. Marcus, 182. Mogens, 20. 366. Mogens, 661. Sofie, 20.
- Gaas Hans, Bisk. i Trondhj., 649.
- H**aderslev By og Len, 144. 145. 155. 292. 299. 319.
- Halsted Kloster, 819.
- Hamburg, 471.
- Hamer, Biskop, 435. Kapitel, 660. 662. 666. Stift, 846.
- Hammer og Lundby, 455-6.
- Hamrum Herred, 835.
- Hanherred, 831. Provsti, 101.
- Hanisch Anthon., kgl. Sekr., 497.
- Hans, Konge, 449-50. 526.
- Hans d. Ældre, Hertug, 44-5. 292. 294. 296-9. 303.
- Hansen Augustinus, Præst i Skjelskør, 456.
- Hansen Ejler (Malmø), Prof., 502.
- Hansen Iver, Præst i Boslunde, 554.
- Hansen Peder, Renteskriver i Kbh., 194.
- Hansen Povl, Borgem. i Kbh., 500.
- Hardenberg Erik til Matstrup, 321.
- Harder Jørg., Pr. i Magleby, 159-60. 228. 241. Thomas, Pr. smst., 160.
- Harrendrup, 797.
- He Kirke, 831. 833-4.
- Hegelund And. Ped., Rekt. i Kbhvn., 204. Peder, Biskop i Ribe, 7. 351. 354. 483.
- Heidelberg Untv., 663.
- Heister Willich., Præst i Ny-Hollænderby, 161.
- S. Helena, 760.
- Helsingør, 163-72. 185-7. 202. 224.
- de Hemmer Lud., Rektor i Aalborg, 1-2. 10-11. 360.
- Hemmet Iver Iv., Rektor i Ribe, 5. Thomas Greg., Slotspr. i Kbh., 152.
- Hemmingsen Niels, Prof., 320. 345. 489. 494. 496. 501. 536-7. 546-7. 555-62. 568. 580-1. 659. 664. 667. 681-2.
- Henne Sogn, 38.
- Hennings Sim., Pr. i Kbh., 147-9. 194.
- Henningsen Anders, Provst, 42.
- Henrici Johannes, Kannik i Lund, 817.
- Henricus, Mag., archipresb. de Novis, 100.
- Henricus, Canon. Lndd, 808.
- Henriksen Hans, Kannik i Rosk., 503.
- Henriksen Michael, Præst ved Nicolai Kirke i Kbh., 157. 234. 239-50.
- Herfølge, 833.
- Herlufsholm, 496. 567-81.
- Hervløv Kirke, 448-50.
- Hermannus de Boemia, Mag., Can. Pragensis, 828.
- Hermansen Anthon., Feltpræst, 153.
- Herning Sogn, 836.
- Herredskirker, 829-38.
- Herrested (Toftlund), 336.
- Hess Marcus, Borgem. i Kbh., 495.
- Heye Jep, Kannik i Roskilde, 24.
- Hildebrandt Matth., tysk Præst paa Christianshavn, 155-8. 161-2. 222-4.
- Himmer Syssel, 403.
- Hind Johan, Biskop i Rosk., 816-9.
- Hing Herred, 831, 834.
- Hjlemslev Herred, 832.
- Hjerm, 332. Herred, 835.

- S. Hieronymus, 515.
 Hjermetslev, 797-9.
 Hoffmann Melchior, Sværmer, 9. 367.
 Hofprædikanter, 151-4. 345. 846.
 Holdnæsbrarup (Munkbrarup), 105.
 Holk Ejler, Amtm. paa Kronborg, 171.
 Holland, 250-2. Hollændere i Danmark, 155. 158-63. 343. 847.
 Holm Jens Knuds, Lekt. i Ribe, 346. 351.
 Holmands Herred, 42.
 Holme Kloster, 371.
 Holst Herman, Tolder i Helsingør, 554.
 Holstebro, 33. Præst, 31. Skole, 333.
 Holsten, 172.
 Homann Joh., Præst i Kbh., 144.
 Hoptrup, 383.
 Horsens, Præst der, 359.
 Hospitalernes Tilstand i Ribe St., 326-7. 330. 333. 353.
 Hukorme Bondo, Kannik i Rosk., 797.
 Hummer Jak., Præst i Magleby, 160.
 Ture, Kannik i Hamer, 662.
 Hundseby, 608-15.
 Hundslund Kloster, 437.
 Hunius Nicol., Dr. Superint. i Lybek, 205. Ægidius, Prof. i Marburg, 663. 668.
 Hurup Kirke, 831.
 Hutzing Enoch, Prof. i Rostok, 174. 210-11.
 Hvejsel og Givskud, 333.
 Hvid Mads, Præst i Holstebro, 31.
 Hvidbjerg Borgestue, 831.
 Hvidding, Præst der, 31.
 Hvide Skjalm, 425-32. Stig Andersen, 390-1.
 Hvitfeldt Arild, Rigskansler, 16. 360-7. 563. 584. 586-8. 661. Jakob, 660.
 Høg Niels, Rigsraad, 499.
 Høg Peder (Rekt. i Viborg), 664.
 Højer, 299.
 Haagen Claus, Pr. i Grinsted, 844-6.
 Indvigen i Bergen St., 625.
 Interdict, 113-4. 120-30. 278-80. 405-6. 410-1. 419.
 Iver, Biskop i Odense, 87. 280.
 Iver, Mag., Provst paa Falster, 77.
 Ivo Petrus (Wiburg.), 663. 664.
 Isarnus, pavel. Legat, s. Ærkebiskop i Lund, 400. 408. 411. 415-8. 421. 806.
 Iversen Bertel, Rekt. i Assens, 554.
 Hans, Præst i Boslunde, 554. Kristoffer, kgl. Renteskriver, 554.
 Jacobsen Tyge, Kannik i Lund, 808.
 Jacobæus Holger, Prof., 840.
 Jelling, 838. Syssel, 332. 838.
 Jellinge Stefan Sørensen, 259.
 Jensen Christen, Mag., Kannik i Rosk., 153.
 Jensen Christen, Dr. Hofpræd., 203.
 Jensen Jon i Opstorp, 830-1.
 Jensen Søren, Pr. i Refsnæs, 456.
 Jerne Kirke, 293-4. 333. 838.
 Jernved Kirke, 338.
 Jerusalem, Rejse til, 664.
 Jespersen Niels, Bisk. i Fyn, 586. 611. 614.
 Jessen Jesse, Pr. i Nykjøbing p. F., 179.
 Johannes, Biskop i Børglum, 417-8.
 Johannes, Biskop i Slesvig, 104.
 Johannes, Kantor i Lunds Kap., 817.
 Johannes, Subdiakon, 101.
 Johannes, Provst i Odense, 825.
 Johannes af Marke i Rosk. St., Sollaris hos Ærkebisk. i Lund, 86.
 Johannis Herlaus, Klerk i Lunds St., 398.
 Johannis Lago, Student, 664.
 Johanniterordenen i Danmark, 812-6.
 Jonas Justus, Dr. jur., 496.
 Jonæ Volquard, Provst i Gottorp og Eidersted Pr., 321-2.
 Jordan (Hansen), Præst, 183.
 Jordanus, Kannik i Viborg, 402-3.
 Josef, Biskop i Børglum, 400-2. 407. 417.
 Juel Erik, 835. Iver, 665. Æsger, Ærkebisk., 421-4. 789. 801-3. 806-10. 824-5.
 Jurisdiktion, gejstl. i Middelald., 281-3.
 Justesen Jens, se Berg.

- Jøder, 673. 783.
 Jørgensen And., Skolemest. paa Bremerholm, 187.
 Jørgensen Niels, Pr. i Skrydstrup, 299.
 Jørlunde, 550. 604-8.
- K**
 Kalendegilder, 286.
 Kalf Joh., Kannik i Lund, 397.
 Kalleby i Angel, 105.
 Kallundborg, 490. 504. Kirke, 70.
 Kanne Johan, Ridder, 806. 808.
 Kantori, det kgl., 165. 194. Operatister, 458-9.
 Kapellaner hos Kanniker afskaffes, 502.
 Karl, Ærkebisk. i Lund, 824-6. 828.
 Karl, Provst p. Langeland, 395-7.
 Karsemose Ol. Lavritsen, Abbed i Sorø, 484. 494. 569.
 Katholm Rasm., Præst v. Frue Kirke i Kbh., 500.
 Kingo Thomas, Bisk. i Fyn, 179-80
 Kirken, Brochmands Lære om, 744-5. 779-87.
 Kirkejorder, Gods, 35-36. 287-8. 355.
 Kirkeordinansen, 479-81.
 Kirketiendens Anvendelse, 296. 299.
 Kirketugt, 786-7, (se Bandsættelse).
 Kirkevielse, 84. Fest, 274.
 Kjør (Paludan) Søren, Tolder og Borgemester i Kolding, 485.
 Kjøbenhavn, 5-6. 21. 67. 136-5s. 221. 226. 495. 497. 500. 658-9. Herredag, 1533. 9-16. Kirker: Vor Frue, 48. 68. 157. 226. 270. 273. 277. 278. 281. 497. 501. 505. 583. 604. 608. Helliggejst, 187. 239-40. 320. 500. S. Klare Klosterk., 143. Korsk., 143. 145. 186. S. Nicolai, 14. 22. 234. 239. 356-7. 495. 500. 504. 507. 538. 593-603. 625. Ny Kirke udenfor Nørreport, 161. Petri, 137-8. 142-51. 185-6. 190-3. 238. 252. 846. Slotsk., 142-3. 151-4. 228. 357. Trinitatis, 227. — Helliggejst Kloster, 289. Konventhuset, 149. Lade-gaarden, 161-2. Sjøleboder, 6. Skole: Vor Frue latinske, 144. 187. 200. 204. 241. 259. 624. Sk. paa Bremerholm, 187. — Christianshavn se d. O. — Universitetet se d. O. Kjøge, 174-7. 208. 210-17. 501. 504. 570. 573. 581.
 Kjøge And. Ped., Prof., 638.
 Klokkeringning paa Chr. III.s Begravelsesdag, 333.
 Klosterfolk, 114. 119.
 Klyne Jørgen Pedersen, 664.
 Klædedragt, Præsters, 270.
 Knardorph Mort. Knudsen, Kannik i Hamer, 658-66.
 Knardrup Kloster, 289. 658.
 Knoff Christoffer, Hofpr., 152. 181. 488. 552. 662. 846. Daniel Hieron., 259. Niels Hieron., Præst i Alsted, 456.
 Knud Konges Fest, 273. 275.
 Knudsen Esbern, Pr. i Aarhus, 498-9.
 Knudsen Henrik, Ridder, 831.
 Knudsen Jens, se Holm.
 Knudsen Morten, se Knardorph.
 Knudsen Peder, Stiftsskr. i Oslo St., 846.
 Knudsen Thomas, Kannik i Ribe, Pr. i Hygum, 319. 345-6. 353.
 Knøbel Joh. Christoffer, Stud., 216-7.
 Kock Jørgen, Borgem. i Malmø, 494.
 Kock Oluf Jensen, Baccal., s. Præst i Kbh., 625. 635-7.
 Kok Lavr. Ol., Præst i Refnæs, 455-8. Jens, Pr. i Veggerløse, 457. Oluf, Pr. i Asmindrup, 457. Søren, Pr. i Alslev p. F., 457. Niels, Kap. i Taarup og Kvols, 458.
 Kolding, 485. 488. S. Jørgens Hosp., 31. 333. Præster, 339-40. 345. Skole, 305. 333. Slot, 181. 302-3. 305. 311. 326. 330-1.
 Kolding Niels Nielsen, Hofpræst, 152. 339-40. 354. 488. 545-6. 548.
 Kolding Simon Nielsen, 661.
 Komædie, dansk, 485; tydsk, 138-40. 192. 195-202.
 Korsebør, 272.

- Krabbe** Dorothea, 501. Erik, Domprovst i Roskilde, 24. 328-9. 488. Iver, Lensm. i Rosk., 22. Mogens, Kannik i Ribe, 30. Morten, Ærked. i Aarh., 503. Tyge, Rigsmarsk., 13 497.
- Krachewitz Bertold**, Superint. i Rygens Stift, 135-6.
- Krafse**, se Krause.
- Kraft Johan**, tysk Præst og Rekt. ved Kbh. Sk., 144-5. 165. 185.
- Krag Anders**, Prof., 664. Niels, Prof. 553. 665.
- Krag Erik**, kgl. Oversekr., 228. 240-1. Jens, Bisk. i Rosk., 398-400. 412.
- Krage Ped.**, Præst i Ringsted, 454.
- Kragelund Peder**, Bisk. i Ribe, 183-4.
- Krahe Christoffer**, Præst ved d. danske Legation i Wien, 182.
- Krakowitz Joach.**, Prof. i Sorø, 173. 208-10 (se Krachewitz).
- Krause Jesper**, Stiftslensm. i Ribe, 45. 293. 355. 498.
- Kronborg**, 551. Slotskirke, 163-72.
- Kruppen Otte**, Rigsr., 13. 498.
- Kruse Hans**, Præst i Helsingør, 166.
- Kraak Vilh.**, Kannik i Lund, 804-5.
- Kunst**, Brochmands Betr. af, 762-4. Kirkelig K., 506-33
- Kvæker** i Kbh., 226. 253.
- Kønechen Christian**, 225-6. Jesper Balt., 225-61.
- Kørbitz Joh. Christof**, Rigsmarsk., 162.
- Kaas Niels**, Kansler, 487. 563-4. Niels til Starupgaard, 831.
- Lang Mattis**, Bisk. i Aarh., 493. 846.
- Lange Christen**, Kannik i Ribe, 345. Gunde, Dekan smst., 37. 293. Niels, Lensm. smst., 37-38. 307-9. 311. 339. 341-3. 345. 831.
- Lange Peder**, Præst i Helsingør, 169.
- Langebech And. Jak**, Rekt. i Slagelse, 730.
- Langeland**, 396-7. 830.
- Langhorst Vilking**, tysk Pr. i Kbh., 147.
- Larberg And. Chr.**, Pr. i Refsnæs, 456.
- Laugesen Hans**, Lekt. s. Bisk. i Ribe, 317-21. 344-6. 354. 357.
- Laurentii Ovenius**, Pr. i Kbh., 144. 846.
- Laurentius**, Bisk. i Viborg, 402.
- Lavritsen Hans**, Kannik i Rosk., 493.
- Lavritsen Jørgen**, Pr. i Thisted, 357.
- Lavritsen Knud**, Pr. i Herrested, 336.
- Lavritsen Niels**, Prof., 357.
- Lavritsen Niels**, Præst i Magleby paa Amager, 159.
- Leiden**, Universitet, 697.
- Leipzig**, 182. Univ. 188. 664.
- Lejel Frederik Mortensen**, 259. Morten Madsen, Hofpr., 152.
- Lemvig And.**, Prof., 664.
- Leth Chr. Sør.**, Hører i Kbh., 259. Svend, Hører i Slagelse, 259.
- v. Lillienbrohn And. Pauli**, dansk Resident i Wien, 182.
- Lindemann Thom.**, tysk Præst i Kbh., 148-9. 193.
- Linkjøping**, Biskop der, 815-6.
- Lintrup og Hjerting**, Præster der, 307-11. 324.
- Litle Erik Jørgensen**, 662.
- Lover (Lofræth) Syssels Provsti**, 98. 100.
- Lubecensis Bernh. Henrici**, Pr. v. d. danske Legation i Paris, 182.
- Luchesen Hans**, Kant. i Rosk., 289. 291.
- S. Lucius**, 275-6.
- Lund, Allehelgens Klost.**, 569. Biskop, 588. Domkirke, 52. 54. 62. 67. 68. Kapitel, 373-4. 397. 401. 569. 594. 792-6. 803-4. 817. 824-6. 828. Stift, 84. 392-3. Ærkebiskop, 80-1. 85. 86. 93. 99. 100. 102. 123-6. 262. 279-80. 368. 372-5. 385-9. 408. 411-2. 414-8. 421-4. 425-32. 504. 801-3. 805-10. 817. 824-6. 828.
- Lund Johan**, Mag. Præst, 183. Thomas, Præst i Helsingør, 166-8. 186-7. 202-3. 224.
- Lundenius Pet.**, Provst i Ditmarsken, 206.
- Lundenæs**, 338. Lensm. der, 329. 353.

- Lunge Niels, Rigsr., 13. Iver, til Tirsbæk, 324. 842.
- Lunæ Hans Olufsen, Kannik i Aarh., 499. Erik, 831.
- Luther Mart. Dr., 469. 482. 740. 745-6. Lybek, 142. 153. 205-6. 252. 424. 469. 498. 506-10. 664.
- Lyby Kirke, 832-3.
- Lydom og Nebel, 843-4.
- Lykke Peder, Rigsraad, 13.
- Lyne Sogn, 338-7.
- Lynge Herred, 833.
- Lyschander Klavs, Præst i Herfølge, 460-1. 487. 570.
- Lysning til Ægteskab, 283.
- Lætus, se Glad.
- Lødingen Præstegjæld, 648.
- Løgum Kloster, 422. 828. Kirke, 49. 68.
- Lønborg og Egvad, 338-9.
- Lønne Sogn, 608.
- Laaland, 608-15.
- M**achabæus Christian, Prof., 496. 568-9. 573-7. 661. Johan, Prof., 320. 345. 504.
- Madom Chr. Chr., Pr. i Refsnæs, 456.
- Madsen Christ., Kap. i Brøns, 31.
- Madsen Hans, Præst i Horsens, 357.
- Madsen Iver, Præst i Andst, siden i Vorbasse, 335.
- Madsen Jakob, Prof., 551.
- Madsen Povl, Biskop i Ribe, siden i Sjælland, 342-5. 488. 496-7. 547. 550. 586. 588-9. 604-6. 618.
- Magdalena Sibylla, Prindsesse, 169. 178.
- Magni Jurias, Kannik i Lund, 397.
- Magnus de Datia, Klerk af Børglum Stift, 107.
- Magnus, Pr. i Ugeløse i Rosk. St., 97.
- Malmø, 212. 494. S. Peders K., 48. 538.
- Malmøsmænd, 494.
- Malt Herred, 35-6. 332. 338-9. 837-8.
- Mandern Karl von, Maler, 194.
- Marburg, Universitet, 663.
- Margrete, Harald Hejns Dron., 67.
- Margrete Fridkulla, 67.
- Margrete Sambiria, 108.
- Maria Magdalena, d. hell., 517.
- Mariager, 488.
- Mariager Hans, Kantor v. Petri Kirke i Kbh., 144.
- Maribo Kloster, 437. 611-2.
- Marke (i Kundby S.), 86.
- Martzan Melch., Bogtrykker, 189.
- Masquedel B., Hofpr. i Nykjøbing, 177.
- Matthiæ Chr., Prof. i Sorø, 173. 730.
- Mattrup, 329.
- S. Mauritius, 515.
- Meiger Samuel, Præst, 159.
- Meiland Georg, Præst i Helsingør, 168-9. 178. 187-91.
- Melanchthon Philip, 320. 346.
- Metzner Leonhard, Prof., 142.
- Meyer Bernt, tysk Præst i Kbh., 137-8. 145-7. 189-93. 195.
- Michelsen Christen, Prof., 628.
- Mickelsen Povl, Vikar i Ribe, 45.
- Middelfart, 535. Skole, 259.
- Minoriter, se Franciscanerorden.
- Mogensen Christoffer, 498.
- Mogensen Hans, Præst i Lyngby i Skaane, s. Biskop i Trondhj., 583. 588. 629-30. 649.
- Mogensen Hans, Mag., Præst paa Laaland, 611.
- Mogensen Joh., Rekt. i Bergen, s. Pr. i Indvigen, 625. 631-7.
- Molsing Niels, Kannik i Aarh., 461.
- Morsing Chr. Mort., Prof., 493.
- Morsing Chr. Tork., Prof., 320. 499.
- Mortensen Oluf, Bisk. i Rosk., 288.
- Mortensen Oluf, Borgem. i Kbh., 641.
- Motzfeldt Pet., Borger i Kbh., 188.
- Movriitsen Oluf (Krogno) til Bregentved, 579-81.
- Mule Else 549. 553. Hans, Biskop i Oslo, 501. Hans, Borgem. i Odense, 549. Jesper (Caspar), Domprovst i Ribe, 549.
- Munk Iver, Biskop i Ribe, 295. 352. 506-7. Jørgen, Lensm. paa Frede-

- riksborg, 604. 606. Ludvig, Lensm. Nørrehorne Herred, 35-6. 296. 338-9. 836-7.
i Trondhjem, 630. Nørvangsherred, 338-9. 838.
- Musculus And., Præst i Bern, 665.
- Müller Johan, Prof., 142.
- Münzer Thomas, Sværmer, 474.
- Møller Joachim, Student, 194. Peder, Odense, 181. 280. 450-3. 488. 492-3. 499. Biskop, 87-8. 98. 280. 395. 415-7. 424. 497. 800. 815. 827. Kirker: S. Albani, 520. V. Frue, 496. 506. 797-800. Graabrødre, 506. S. Knuds, 48. 67. 333. 415-6. Klo- stere: Dominikaner, 371. S. Hans, 3. S. Knuds, 89-90. 371-2. 526. 798. — Provsti, 825. Skole, 2-3. 5. 507. 797-800. Stift, 396. 409. 819-21. 827-8.
- Nadvere, d. hell., 8-21. 268-9. 359-67. 475-6. 542. 677.
- Nakskov, 612. Skole, 259.
- Nicolaus, Hertug af Werle, 393-4.
- Nicolaus, Biskop i Børglum, 401.
- Nicolaus, Biskop i Slesvig, 104.
- Nicolaus, elemosinarius monaster. Tre- norchiensis, pavel. Nuntius i Dan- mark, 94.
- Nicolaus, Præst i Thorløse, 93.
- Nicolaus, Ærkedegn i Lund, 825.
- Nidrosiensis Henr. Olai, 569.
- Nielsen Jakob, Præst v. Nicolai K. i Kbh., 500. 591-603.
- Nielsen Jens, Pr. i Hundseby, 608-15.
- Nielsen Lavr., Pr. i Lintrup, 308-11.
- Nielsen Lavr., Biskop i Vendelbo St., 320. 357.
- Nifanius Joh., tysk Hofpræst, 153.
- Nordrup Sogn, 833.
- Norge, 106. 207. 246. 390-1. 434-5. 624-66.
- Notarii publ., Ansættelse af, 385-6.
- Noviomagus Powl, Hofpræst, 345. 489. 848. Powl (Coldingensis), 664.
- Nybel i Angel, 105.
- Nyborg, 833. Bispemøde 1539, 465-6. 477. 482.
- Ny Hollænderby, 161-2. 220-1. 223.
- Nykjøbing paa Falster, 154. 177-80. 259.
- Næstved, 173-4. 208. 569. 573. 578-9. 620-1. Klostere, 289. 581. 828.
- Nævinus Theoph., tysk Skolemester i Kbh., 144.
- Nørholm Gaard, 324. 831.
- Nørre og Sønder Bork, 338-9.
- Oddum Sogn, 338-9.
- Offensen Oluf, Kant. i Rosk. Kap., 551. 562-4.
- Offreducius (?), Presbyter, 101.
- Ogier Charles, fransk Gesandtskabs- sekretær, 134. 153. 167-8.
- Olie, den hellige, 273.
- Olsen Hans, Kantor i Rosk. Kap., 24.
- Oluf, Biskop i Roskilde, 71-2.
- Oluf, Biskop i Roskilde, 412-4. 424. 793-4. 816.
- Oluf, Slotspræst i Kbh., 152.
- Olufsen Christen, Præst i Taulov og Eritsø, 183.
- Omme (Sønder) Sogn, 324. 333. 842.
- Ordination, se Præstevielse.
- Orø (Ovrø) i Isefjord, 606.
- Oslo, Biskop, 501. 507. 624. 627. Ka- pitel, 507. Lektor, 624. 626. Stift, 848.
- Overtro, 450-4. 675. 759-60, (se Trolddom).
- Oxe Albert til Nielstrup, 611. Johan, Rigsr., 13. Peder, Rigshofm., 489. 491. 500. 505. 591. Torben, Slots- herre i Kbh., 504.
- Paddeborg, 590-1.
- Palladius Peder, Bisk. i Sjæl., 22. 26. 305-6. 314. 317. 468. 476. 478. 488. 490. 499. 502. 624. 626-7.

- Paludanus Joh., 664, (se Kjør).
 Papismen, 608. 692-702. 747-9.
 Paris Univ., 345. 434-5. 500. 792-3.
 Parvus Peder, Prof., 500, 537.
 Paschasius, se Paaske.
 Paslick Kasp., Lic jur., 552. 563-4.
 Patronatsret, Kongens, 81-2.
 Pauli Simon, Prof., 218.
 Peder, Biskop i Odense, 415-7. 424.
 800. 827.
 Peder, Biskop i Viborg, 375-83.
 Peder, Provst i Himmer Syssel, siden
 Biskop i Viborg, 402-5
 Peder, Biskop i Aarhus, 100. 280.
 Peder, Ærkedegn i Rosk., 825.
 Pedersen Hans, Kannik i Rosk., 26.
 Pedersen Hans, Præst paa Orø, 606.
 Pedersen Hemming, Præst i Trondhj.
 St., 650.
 Pedersen Jon, Kap. i Alstedhov, s. Pr.
 i Bergen, 651-2.
 Pedersen Jørgen, kgl. Rentem., Kant.
 i Ribe Kap., 299. 490.
 Pedersen Kjeld, Diac. i Odense St.,
 409-10.
 Pedersen Jak., Laugm. i Trondhj., 655.
 Pedersen Knud, Læsemester i Sorø Kl.,
 500.
 Pedersen Lavr., tysk Præst i Kbh.,
 143-4. 846.
 Pedersen Mort., Abbed i Sorø, s. Pr.
 i Roskilde, 427. 460. 483-505. 543.
 549. 551.
 Pedersen Niels (Aurilesius), Prof., 196.
 200.
 Pedersen Niels, Kap. i Ølgod, 313.
 Pedersen Povl, Præst i Rosk., 145.
 Pedersen Aage (Schanus), 663
 Pest 1563 ff., 572-3. 583. 1618, 652.
 1625, 713.
 Petersen Pet., Præst i Hollænderby,
 159.
 Petz Anders, Ridder, 830
 Pfeiff Dan., tysk Præst i Kbh., s. Prof.,
 142. 149-50. 170
 Pir Nicolaus, Kannik i Ribe, 371.
 Pistorius Johan, Præst i Tetenbüll,
 317-23. 344-6. (se Becker).
 Placentia Johannes de, pavel Nuntius,
 280.
 Plog Peder, Prior i Helliggejst Kl. i Kbh.,
 289.
 Plum Klavs, Prof., 190-1.
 Podebusk Klavs, Rigsr., 13. Nicolaus,
 99. Predbjørn, Rigsr., 13
 Pors Stig, Ærkedegn i Rosk., 24. 501.
 Posepilte, 39.
 Pottgiessen Henr., Dr. jur. i Kassel, 666.
 Pouch Joh., Præst i Ringsted, 455.
 Povlsen Lavr., Kap. i Lintrup, 308.
 Povlsen Ped., Lektor og Præst i Rosk.,
 26. 461-2. 500.
 Pratensis Joh., Prof., 494. 498. 504.
 Philip, Kannik i Aarh., 503.
 Prædikebrødre, se Dominikanerordenen.
 Prædikener i Middelald., 76-7. 102-3.
 274-5. 283. 286. Brochmands, 702-
 12. 724-9.
 Præstekaldelse, 467. 477. 606
 Præstekalds Ringhed, Præstelønning,
 95-6. 306-7. 466
 Præstemangel i Trondhjem St., 650.
 Præsters Levnet, Bestem. derom, 285-7.
 Præsteskat, 301-2. 489-90.
 Præstevielse (Ordin.), Betingelser der-
 for, 77-8. 86. 118-9. 274. 285. 291-5.
 Præstø, 615-23.
 Psalmer danske, i Reform. Tid., 7.
 466-7. 473-5. latinske, 474. Lu-
 thers, 475.
 Puke Walter, Subdiakon i Lunds St.,
 393.
 Puszel Christiern, Mester, i Viborg, 8.
 Paaske Niels, Biskop i Bergen, 625.
 Quirinus d. hell., 515.
 Quistorp, Dr. Prof. i Rostok, 206-7.
 Rainaldus, Biskop af Ostia, 818-9.
 Ramel Henrik, Hofmester paa Sorø
 Akad., 172. 260.
 Ramus Petrus, Prof. i Strasburg, 661.

- Rantzov Christoffer, Lensm. i Tønder, 296-9. Daniel, 503-4. Frants, 145.
 Gert, Lensm. paa Kronborg, 164.
 Henrik, Lensm. i Ribe, 29.
- Rasmussen Lavr., Pr. i Præstø, 615-23.
- Ravensberg Joh. Jepsen, Bisk. i Rosk., - 281-285.
- Reedtz Peter, 552.
- Reff Povl, Kannik og Bogtrykker, 261. 266-291.
- Refs Herred, 831.
- Refsnæs, Præster der, 456.
- Regitze, Prindsesse, 393-4.
- Regner, Biskop i Odense, 827.
- Religionstvang, 780-2.
- Remboldi Helias, Prof., 499.
- Resen Hans Hansen, Prof., 190. Hans Povlsen, Biskop, 135 137. 146. 148. 168: 189-92. 202-4. 224. 361. 458. Peder Hansen, Prof., 236. 487.
- Reval Bispedømme, 76. 80-1.
- Reventlov Detlef, Kansler, 205
- Rhode Lars, Kap. paa Frederiksborg, 170-1.
- Ribe, 368. 664 Bisper, 92. 98. 106. 207. 280. 295. 303. 350. 353. 370. 376-82. 391-2. 398. 420. 422. 424. 491. 805. 824, (se Iv. Munk, Joh. Vandal, H. Tavsen, P. Madsen, H. Laugesen, P. Hegelund, M. Ancher- sen). Domkirke, 48. 52. 350. 490. Altere (Vikarier) smst., 36. 40. 45. 314-5. 333. 351-2. 841. Helligaands Gaard, 31. 308. 315. 325. 841. Hospital, 31. 37-8. 300-2. 315. 325. Kapitel, 30. 31. 37. 38. 293-9. 329-30. 342. 345. 355. 371. 419. 490. 825. 828. Lektorer, 30. 310. 351, (se H. Laugesen). Præster, 314. 357. Puggaard, 37. 302. 309. 355. Skole, 5. 36. 38. 40. 302-4. 340. 345. 351-5. 485. Slot, 608 841. Sortebrødre Kloster, 31. 38. Stift, 27-30. 294. 296-9. 303. 841-2.
- Riber Christen, Præst i Mælfjord, 645.
 Petrus Johannes, 661. 664.
- Ricolfsen Peter, Mag., Kannik i Ribe, 528.
- Rinds Herred, 831.
- Ring Kloster, 490. 491. 579.
- Ringelmann Caspar, Student, 188.
- Ringgive, 333.
- Ringsted Kirke, 68. 70. 553 565-7. Kloster, 289. 548-9. 552-3. Præster, 455. Rektorer, 455-6. Herred, 833.
- Ripensis, se Riber.
- Roager, Præst der, 41.
- Roland Abr. Joannis, 661.
- Romb Kirke, 834.
- Romsdalen, Præster der, 624-5. 652-3.
- Rosengaard Jens, Kannik i Rosk., 492. Klavs, Kannik i Rosk., 493.
- Rosenkrands Absalon, 662. Cæcilia, 319. Erik Ottesen, Marsk, 488. Holger til Rosenholm, 685. 756. Iven Eriksen til Koxbølle, 34. Oluf til Vallø, 13. 500. Otte Nielsen til Bjørnholm, 830.
- Rosensparre Sten til Skarolt, 500. 502. 595.
- Roskilde, 276. 492-3. 502. Bisper, 4. 79. 83. 85. 94. 123-6. 266-91. 398-400. 412-5. 424. 431-2. 493-5. 502. 505. 816-9. Domkirke, 47-72. 270. 273. 275-6. 464. 493. Kapeller smst., 47-9. 71. 793-4. Duebrødre Kl., 492. 503. Graabrødre Kl., 96-7. 276. 398-400. 502. Kapitel, 24-5. 68. 70. 78-80. 144-5. 153. 166. 283. 285. 289. 388. 412-4. 419. 484. 486. 488-96. 500-1. 504-5. 551-2. 562-4. 659. 792-6. 818. 825. 828. Lektorer, 22-7. 173. 208. Præster, 427. 462. 485-6. 500. Skole, 259. 659. Stift, 95. 97. 823. Stiftsbibliothek, 464.
- Roskilde Villads Olsen, Præst i Greve, 221.
- Rostgaard Fr., Oversekr., 458.
- Rostok, 135. 149. 171. 207. Univ., 191. 205. 211. 320. 506. 569. 584. 586-9. 636. 652. 661.

- Rud Birgitte, 724-5. Erik, Lensm. i Ribe, 316. 323-6. Joannes, 661. Jørgen til Vedby, 3. Knud til Vedby, 2-5. 492. Otte, 496. Torbern, 611.
- Rudolf, Biskop i Børglum, 98. 105-6.
- Rusk Jens Hansen, Pr. i Lønne, 608.
- Rygen i Rosk. Stift, 79. 85. 99. 135. 273. 281. 415.
- Rødning og Skrave, Præst der, 36.
- Rønnov Joach., Biskop i Rosk., 14-15. 20-21. 366. 443.
- Røtling Johan, Student, 194.
- Raahede, 31.
- Sadolin Hans Jørg., Præst i Thoreby, 491. 550. 611. 614. Jørgen Jensen, Biskop i Fyn, 356. 461. 505.
- Sale Kirke, 834.
- Salling Provsti, 377. Syssel, 832-3.
- Samsø, 554.
- Sandt Augustinus, Præst i Helsingør, 153. 165-6. 189.
- Sang for Dørene i Kbh., 187.
- Sartorius Peter, fransk Hofpr. i Kbh., 154.
- Scavenius Ped., Prof., 248, (se Skavbo).
- Scharschov Jak., Præst i Sevel, 842-3.
- Schloutou Joch., tydsk Pr. i Kjøge, 175.
- Schultz Jochum, Student, 194.
- Schumacher Pet. (Griffenfeldt), 259.
- Seccerwitz Joh., Prof. i Greifswalde, 550.
- Segebade Mich., Præst v. d. danske Legation i Wien, 182.
- Sehested Klavs, Lensm. i Ribe, 33. Sten Maltesen, 185.
- Seiling Chr. Mich., Kap. i Agerøen, 652-4.
- Seringius Joh., Mag., Hofpræst, 183.
- Sevel Sogn, 844.
- Severinus, se Sørensen.
- Sibrandsen Joh., Kannik i Lund, 397.
- Siass Gerlak, Præst i Kbh., 252.
- Sidou Georgius, kgl. Bassist, 194.
- Sigwastsen Nicol., Kan. i Upsala, 819-20.
- Simensen Jens, Kap. i Kolding, s. Pr. i Andst. 339-40.
- Sinning Jens And., Prof., 461. 504.
- Skadst Herred, 31. 35-36. 332. 338-9. 837.
- Skanderborg Slot, 605.
- Skarild og Arnborg, 328-9.
- Skarolt i Skaane, 595-6.
- Skave Herluf til Eskildstrup, Landsdom. i Sjælland, 549. 620.
- Skavbo Lavr. Klavsen, Biskop i Stavanger, 626. 637-41.
- Skeel Abel, Frue, 342. Axel, 724. Otte, 724.
- Skilsmisse mell. trolovede, 32. 542-3.
- Skjelskør, Præst der, 456.
- Skjern ved Ringkjøbing, 300.
- Skjærbæk, Præst der, 40. 396. 664.
- Skjærbæk Hans Jak., Læge i Lybek, 664.
- Skjærum Kapel, 300-1.
- Skjønning Jak., Biskop i Viborg, 461.
- Skodborg Herred, 834.
- Skolevæsen, 39-40. 140. 166-7. 204-7. 326-7. 330. 466. 472-3.
- Skotte Pet., Prof., 497.
- Skovgaard Hans, kgl. øverste Sekr., 341-2. 354. 546. 552. 557. 563-4.
- Skovkloster, 492. 496.
- Skrum Niels, 661.
- Skriftemaal, 275-6.
- Skriver Knud Pedersen, Borgem. i Kbh., 494. 658-9. 846. Mikkel, Borgem. i Kbh., 497. Peder Hansen, Borgem. i Kbh., 495. Søren, se Kjær.
- Skøtt (Skytte) Niels, Mag., 663. Severinus (Grenaaensis), 661.
- Skrystrup, 299.
- Slagelse Skole, 3. 259. 730.
- Slaglille, Præst der, 456.
- Slangerup Hans, Prof., 641.
- Slavus, se Vandal.
- Slesvig, Biskop, 94. 104. 280. 370. 424. 502. Domkirke, 71. 72. 512. Kapitel, 321. 396. 419. S. Michaelis K., 105. Skole, 178. Stift, 103. 319. 369. 383. 395.
- Smed Hans Jensen, Præst i Andsager, 313. 316. 329.

- Snebjerg Sogn, 835-6.
 Snestath (Snedsted), 107.
 S neum og Tjæreborg, 332. 340.
 Socinianisme, 233. 258. 673. 750-2.
 Sofia, Fredr. II.s Dronning, 177.
 Sofia Amalia, Dronning, 148. 154. 178.
 Soniksen Povl, Præst i Roager, 41.
 Sorø Akademi, 172-3. 208-10. Kirke,
 52. 67. 70. Kloster, 289. 427. 484-5.
 489. 500. 502. 505. 543-52. 554-5.
 607. Skole, 457.
 Spormand Ped., Prof., 225. 246. 260.
 Stage Joh., Kannik i Lund, 397.
 Stange Absalon, 92.
 Staten, Brochmands Lære om, 777-84.
 Stavanger, 625-6. 638-41.
 Stefansen Peder, Præst i Vejrum, 835.
 (se Stephanus).
 Stege, Stegehus, 539-43. 554-5.
 v. Steinwick Conrad, kgl. Livlæge, 488.
 Steman Johan, Præst i Kbh., 146. 169.
 Just Valentin, Præst i Helsingør, s.
 Superint. i Holsten, 169-72.
 Stenbuch Christen, Prof., 236. 260.
 Stensen Hans, 662.
 Stenløse, 798-9.
 Stephanus Joh., Prof., 625. 638-41.
 Stezlaus de Velmina Roschild dioc., 99.
 Stigsen Niels, Biskop i Rosk., 68.
 70-1. 92.
 Storeheddinge, 549.
 Strange, Munk i Odense, 371.
 Strasburg, Univ., 660. 661. 664.
 Stub Iver, Prof., 640.
 Sturm Joh., Prof. i Strasburg, 660.
 Sundmør, Præst der, 645.
 Sunesen Anders, Ærkebiskop, 80-1.
 Peder, Bisk. i Rosk., 68-9. 425-32.
 Superintendent, se Biskop.
 Susemel Joh., tysk Præst i Næstved,
 174.
 Svane Hans, Ærkebisk., 142. 156-7.
 182. 222. 227-8. 240.
 Svaning Hans, Dekan i Ribe, 293-6.
 302. 324. Jakob, 664.
 Svave Pet. til Gjordslev, 491.
 Svenborg, 659. S. Nicolai K., 49. 68.
 Svend, Provst i Hanherred, 101.
 Svend Estridsen, 67.
 Svendsen Niels, se Chronické.
 Sverig, 106. 112. 113. 358. 369.
 Swerin, Biskop, 99. 393. Dekan, 87.
 Sæby i Jylland, 453-4.
 Sæbygaards Len, 4.
 Synoder, Forpligtelse til at møde ved,
 285.
 Sørensen Bertel, Prior i Antvorskov,
 549. 552.
 Sørensen Christ. Abbed i Allehelg. Kl.
 ved Lund, 569.
 Sørensen Niels, Stud., 662.
 Sørensen Rasmus, Stud., 666.
 Tanche Lavrits, Mag., 664-5.
 Tarnow Joh., tysk Præst i Kbh., 149.
 Tavlov og Eritso, 183.
 Tavsens Hans, Biskop i Ribe, 1-46.
 292-367. 461. 503. 840-2. Hans,
 Rekt. i Malmo, 358. Jørgen, Præst
 i Medelby, 358-9.
 Teichmeier Just, tysk Præst i Kjøge,
 175-6. 212-7.
 Terents's Komedier opføres, 139. 200.
 Terpager Peder, Lektor i Ribe, 1. 351.
 Testimonium publ., 625-6. 638.
 Tetenbüll i Eidersted, 321. 323.
 Thebarnus (Thorbern), Provst i Thy,
 101.
 Thenner Jeron., kgl. Raad, 502.
 Thisted, 184. 357.
 Thomas, Apostel, 515.
 Thomsen Eskil, Prior i Antvorskov,
 6-7. 289.
 Thomsen Hans, Rekt. i Ribe, Præst
 i Kbh., 345. 491. 501. 604. 610.
 Thomsen Lavr., Præst i Kolding, 345.
 Thorløse i Lunds Stift, 93.
 Thorstrup ved Varde, 313.
 Thott Ove til Biersøholm, 260. Tage And.,
 Lensm. i Trondhj., 653-7. Tage, 212.
 Thrugillus, Domprovst i Viborg, udv.
 Biskop, 377-8. 380.

- Thrugot, Ærkebisk. i Lund, 130-1. 372-3.
 Thrugotens Peder, Kan. i Lund, 825.
 Thy Provsti, 101. 831. Syssel, 797.
 Tiende til Paven, 132-3. 368-72. 378-9.
 Tiggermunke, 275-6. 283. 398-400.
 Tistrup Kirke, 837.
 Tistorph, se Henriksen Michael.
 Tofte Provsti, 88-9. 828. 846.
 Tolc i Angel, 105.
 Torchillus de Gerwiltie (Gjerlev?), Sub-
 diakon i Aarhus St., 95.
 Tordsen Oluf, Pr. i Romsdal, 624-5.
 627-31.
 Tornekrands (Liuctzou) Henrik Chri-
 stensen, Abbed i Soer, 289. 505. 533.
 Trebsdorf Baltazar, 227. 246.
 Trolddom, 283. 316. 329. 604-8.
 Trolle Børge, 497. Gustav, 497. Herluf,
 495-6. 568-77. Niels, 495.
 Trondhjem, 259. 434-5. 626. Biskop,
 154. 583. 647-50. Domkirke, 70.
 Kapitel, 645-6. 648-9. Stift, 627-
 31. 641-57.
 Trundenæs, Bispegaard, 649.
 Trundsen Svend, 429-32.
 Tucho, Domprovst i Viborg, 402-3.
 Ture (Tucho), Biskop i Ribe, 303. 353.
 369-70.
 Tübingen Univ., 663-4.
 Tybjerg, Præst der, 456.
 Tyge, Biskop i Aarhus, 832.
 Tydske Menigheder og Præster i Dan-
 mark, 134-224. 252. 846. Studenter,
 136-42. 187-203. 216-20.
 Tønder By, Len, 179. 296-9. 346.
 Tørckelsen And., Kap. i Guldager, 302.
 Tørild Herred, 338-9. 838.
 Tørninglen, 292. 299.
 Taarup og Kvols, 458.
 Taasing, 180-1.
 Ubaldus (Huvald), Provst i Tofte, 89. 92.
 Ubbonis Thomas, Mag., Kan. i Lund,
 825.
 Ubjerg Kirke, 297-8.
 Ugalose i Rosk. St., 97-8. (833).
 Ugalthorp i Ribe St., 392.
 Uffe, Ærkebiskop, 80. 84. 100. 279-80.
 Ulfeld Jakob, 664. Korfits, Rigshof-
 mester, 148-9. 728. Korfits Knudsen,
 kgl. øverste Sekr., 491. Mogens, 664.
 Ulfstand Hack, Rigshofm., 501. 584
 588-90. 603. 620. Holger, Rigsr.,
 13. Jens Trudsen, Marsk, 498.
 Trud, Rigsraad, 13.
 Ulrik, Hert. af Meklenborg, 489. 496.
 Ulrik, Hert. (Fredr. II.s Søn), 549.
 Undløse, 457.
 Universitet, Kbhvns., 22. 26-27. 28.
 136-42. 166-7. 187-207. 218-20.
 229-50. 253. 257-9. 335. 342-5.
 356. 358. 450-4. 477-8. 481. 497.
 499. 501. 537-43. 552. 563-5. 585.
 588. 596-9. 607. 609. 614-5. 624-
 42. 658-9. 843. 847.
 Upsala Domkapitel, 820. 828.
 Urne Axel til Søgaard, 608-15. Fre-
 derik, Lensm. paa Kronborg, 168.
 224. Johan, Rigsr., 13. Knud, Lensm.
 i Bergen, 625. Lage, Bisk. i Rosk.,
 4. 262-91. 367. 533. Lage, 662.
 S. Ursula, 517.
 Uægte Fødsel, pavel. Dispens. derfor,
 77-78. 86. 118.
 Valdekilde Christoffer, Rekt. i Ring-
 sted, 456.
 Valdemar I, 65. 79. II, 81-3. 86.
 Valdemar, Hertug af Sønderjylland,
 384-5. 396.
 Valdemar, Biskop i Slesvig, 104-5.
 Valdemar Christian, Greve, Chr. IV.s
 Søn, 169. 180.
 Valkendorf Erik til Glorup, Lensm.
 paa Højstrup, 620.
 Vallensbæk, 594.
 Vandal Hans, Prof., s. Bisk. i Sjæl.,
 231-46. Johan, Biskop i Ribe, 28.
 348. 351-2.
 Varbjerg, 155. 259.
 Varde, 318. Skole, 325. 333. Syssel,
 332.

- Varde Rasm. Jensen, Kannik i Rosk., 208.
 Vardensis Thom. Andr., 348.
 Vardøhus, 645. 650.
 Vedel And. Sør., Historiograf, 358. 427. 486. 551. 602. 662.
 Vederdøbere, 312.
 Vedzel Gotskalk, Kannik i Rosk., 492.
 Veggerløse, Præst der, 457.
 Vejen og Læborg, 332.
 Weigelianisme, 140. 227. 234. 258. 734.
 Vejle, 318. 333. 345.
 Vejrum, 835.
 Velhaver Matth., tysk Præst i Helsingør, 169. 180. 188-91.
 Vendsyssel, 797-9. Provsti, 101.
 Wenerus Petr. (Ostrofrancus), 661.
 Venstermand Lave, 611. Morten, Lensm. i Kbh., 143.
 Venusin Jon Jakobsen, 664.
 Verst og Bække, 333.
 West Niels Jørg., Mag., 259.
 Vesterhorne Herred, 35-36. 296. 338-9. 836-7.
 Vestervedsted, 40. 310. 344.
 Vestervig Kirke, 62.
 Vexlø, Biskop der, 815-6.
 Viborg, 7-8. 356. 663-4. Biskop, 98. 100-1. 107. 280. 375-83. 402-6. 420. 819. Biskops Jordebog, 437. Domkirke, 48. 52. Kapitel, 376-8. 402-4. S. Nicolai K., 8. Sønder-sogns (Sortebrødre) K., 68. Stift, 96. 394-5.
 Viborg Jens, Ærkedegn i Ribe, 299.
 Vigersted, Præst der, 456.
 Wilgrippus (Ville Grib?), Provst i Rougsø H., 378-9.
 Vilhelm, Abbed, 434-5.
 Vilhelm, Biskop i Rosk., 65. 67.
 Vilhelm, pavel. Legat., 80-1.
 Vilhelm af Sabina, pavel. Legat., 401. 404.
 Villumsen Frands, Tolder i Kbh., 356.
 Vilslev Sogn, 331.
 Vind Iver, 196. Jørgen, 724. Niels til Grunnet, Lensm. i Kbh., 176-7. 213.
 Vindelev Sogn, 333.
 Vinding Herred, 833.
 Vindinge ved Rosk., 436.
 Winke Matth., tysk Præst paa Christianshavn, 154-5.
 Vinstrup Jens, Pr. v. Nic. K. i Kbh., 495. Peder Jens., Biskop i Sjæl., 164-5. 185. 603. 639. Peder Peders., Prof., s. Bisk. i Lund, 139. 202. 212. 250.
 Vinther Jens Hansen, Kap. paa Christianshavn, 156.
 Wismarus Christian, Stud., 187-9. Nicolaus, Hofpr. paa Nykjøbing Slot, 177.
 Vittenberg Univ., 4. 43-4. 320. 345. 358. 484. 507. 536. 538. 558. 593. 652.
 Witzleben Jørg., Prof., 142. 173.
 Vium Sogn, 338-9. 836.
 Wobitzer Povel, Lensm., 539.
 Volf Jak. Jak., Rekt i Ringsted, s. Lekt. i Odense, 455. 551. 554. 839.
 Vorbasse og Grene, 31, 335.
 Vordingborg, 70.
 Worm Christen, Bisk. i Sjæl., 458-9.
 Wulfort Villum, Foged paa Stegehus, 539-40.
 Wøldike Marc., Prof., 10-11. 360.
 Ysted Jørg. Rasm., Præst i Odense
Zeger Thomas, Prof. med., 488.
 Zimmer Gregers, Præst i Nykjøbing paa Falster, 179-80.
 Zirricius, Mag. i Lybek, 205.
 Zitscher Peder, Hofpræst paa Nykjøbing Slot, 179.
 Zwingius Laur. (Arhus.), 664.
 Zwinglianisme, 8-21. 673.
Ægteskabssager, 33-35. 38. 44. 83. 99. 114. 305. 325-6. 384-5. 390-1. Brochmands Lære om Æ., 775-7.

- Ølgod og Strelluf, 313. 338-9. 837. Aalborg, 96. 451. Stift, 320, (se Børglum).
 Øm, se Em. Aalborg Hans, Boghdr. i Kbh., 661. 664
 Ørkedalen, Præst der, 646. Aalborg Niels Mikkelsen, Præst, 729.
 Ørn Christ. Jak., Mag., 259. Aalholm, 620.
 Ørsted Niels Sør., Hører i Aarh., 259. Aalsø, 492.
 Øse og Nesbjerg, 332. Aarhus, 337. 498-9. Biskop, 94-7.
 Østerhorne Herred, 35-36. 313. 338-9. 280. 378. 390. 421. 492-3. 505.
 836. 789-92. 805. 832. Domkirke, 49,
 68. 72. 525. Kapitel, 378-9. 498-
 500. 503-4. 549. Skole, 259. 460-2.
 484. 839-40. Stift, 94-6. 100.
 Åaby Peter, Klerk i Aarhus St., 94. Aarhus Jak. Madsen, Prof., 196. 202.
 Aager, 84-5. Aarsmark paa Laal., 609-15.
 Aagesen Niels, Præst paa Christians- Aarhus
 havn, 155. Aastrup i Ribe St., 391.
 Aal Kirke, 837.
-